सेवा मन्दिर	
दिल्ली	
*	
•	

30

सर्वज्ञाय नगः

79

ઝ્રીમદ્દભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપાગીત

ર્ધા

સમયસાર

મુળ ગાધાએા, સંસ્કૃત છાયા, ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ કળશ. શ્રીઅમૃતચંડાચાર્યદેવવિરચિત આત્મખ્યાતિ ડીકાની પદ જયચંદ્રજીકૃત ભાષાવચિનિકાના આધારે ∴ ગુજરાતી અનુવાદ સહિત ∴

> જ્યાનું પૈકિકો _{છે.} કે દિમનલાલ જોકોલાલ શોહ

अक्षानाहे :

શ્રી જૈન અતિથિ સંવા મમિતિ :: સાન મહ સહસ્મા ::

િકેમન અહીં રૂપિયા

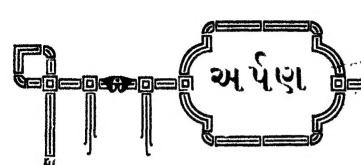
湖南海湖南湖南部南部湖南山南部沿河南部

-1- CON 300

∴ મુદ્રસ્થરથાન .. ધી અકૃત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ સો ન ગઢ ઃ-કાદિયાવાડ

> પ્રથમ આવીલ પ્રત ૧૦૦૦ 1493 વિ.સ. ૧૯૯૭ મને ૧૯૯૦ ૧૯૩૫ મ

જેમનું ગ્રેપા પામર પર અપાર કેપકાર કર્યો છે, જેમની પ્રેરણાથી સમયસારના આ અનુવાદ નૈયાર ઘવા એ, જેઓ દ્રવ્ય અને ભાવ સમયસારની મહા પ્રભાવના કરી રહ્યા છે. સમયસારની પ્રકપેલી નિશ્ચય-શ્વહારની સંધિપ્રવેદ જમનું જીવન છે, તે પરમ પુજ્ય પરમ કેપકારીસદ્દ છુસ્દ્રવ (શ્રીકાનજીસ્વામી)ને આ અનુવાદ-પૃષ્ય અન્યંત ભક્તિભાવ સ્થિત્યું કર્યું હું.

અનુવાદક

अ सम्

भीसद्ररुपेवार्य नेमाः।

💥 निवेहन 🟀

ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય દેવપ્રણીત આ સર્વોત્કૃષ્ટ પરમાગમ શ્રી સમયસારજી ગુજરાતી સાષામાં પ્રથમ પ્રકાશિત થાય છે.

આ શાસ્ત્ર હિંદી ભાષામાં (સંસ્કૃત ટીકાઓ સહિત) સં. ૧૯૭૫માં પ્રકાશિત થયું હતું. તેનું વાંચન પરમ પૃત્ત્ય સદ્યુરુદેવ—સત્યુરુષ શ્રી કાનજસ્વામીએ સં. ૧૯૯૦ ના ચાલુ- માંસમાં રાજકાટ સદર મખે શરૂ કર્યું ત્યારે સમાજની અખ્યાત્મવૃત્તિ જાગૃત થવા માંડી. ત્યાં તેઓ શ્રીએ ૯૯ ગાથાઓ તેમની મધુર ૨૫૭ ભાષામાં સમજની તેના અતિ ગઢન આશ્રયો પ્રમહ કર્યા હતા ત્યારપછી તેઓશ્રી ત્યાંથી જમનગર પધારતાં ત્યાં પણ તે પ્રવાહ ચાલુ રહ્યો હતા. જમનગરથી વિદાર કરતાં કરતાં ક્રમેક્રમે તેઓશ્રી સાનગઢ પધાર્યા અને ત્યાં જ માટે ભાગે તેમનું નિવાસગ્યાન રહેતાં વાંચન આગળ ચાલ્યું. એ રીતે શ્રી સમયસારજીના વાંચન દારા સમાજની અખ્યાત્મવૃત્તિ વિશેષ જાગૃત થઈ અને ઘલ્યા ભાઈઓ તથા બેના અધ્યાત્મમાં ખૂબ રસ લેવા લાગ્યા. સં. ૧૯૯૪માં જ્યારે સોનગઢમાં શ્રી જૈન સ્વાપ્યાય મહિર ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું ત્યારે તેમાં પૃત્ર્ય ભગવતી બેન શ્રી ચંપાએનના પવિત્ર હાથે શ્રી સમયસારજી શાસ્ત્રની વિધિપૂર્વ પ્રતિપંદા કરવામાં આવી. આ રીતે અખ્યાત્મરસિકતા દિવસે દિવસે વધવાથી 'આ શાસ્ત્ર ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થાય તે સમાજને મહાલાભનું કારણ થાય 'એમ જણાતાં આ સમિતિએ આ શ્રંથનું ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકાશન કરવાના નિર્ણય કર્યો. આમ આ પ્રકાશન પરમ પૃત્ર્ય શ્રી સફ્યુરુદેવના પ્રભાવની જ પ્રસાદી છે તેમણે અખ્યાત્મ સમજાવીને જે મહા ઉપકાર કર્યો છે તે ઉપકાર કર્યો છે તે ઉપકાર માર્યા એમમાર્થ છે.

શ્રીમાન્ સમીપસમયવર્તી **સમયગ્ર શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ જનસમાજને અધ્યાત્મ** સમજાવ્યું તથા અધ્યાત્મપ્રચાર અર્થે શ્રી પરમશ્રુતપ્રભાવક મંડળ સ્થાપ્યું; એ રીતે જનસમાજ પર—મુખ્યત્વે યુજરાત–કાર્દિયાવાડ પર—તેમના મહા ઉપકાર વર્તી રહ્યો છે.

શ્રી પરમશ્રુતપ્રભાવક મંડળ તરફ<mark>થી પ્રસિદ્ધ થયેલ હિંદી સમયસારના આધારે આ</mark> શુજરાતી અનુવાદ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે માટે આ સમિતિ તે મંડળતા પણ આભાર માતે છે. હવે ગુજરાતી અનુવાદ વિષે. આ શાસ્ત્રનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરવાનું કામ સહેલું નહેાતું. શ્રી જૈન ધર્મના એક મહાન નિર્માં આસાર્ય શ્રી અમૃતચંદ્રસ્થિએ, શ્રી સમયસારજી ઉપર પાતાની 'આત્મખ્યાતિ' નામની સંસ્કૃત ટીકામાં જે ઉચ્ચ ભાવા ઉતાર્યા છે તે ભાવા જળવાઈ રહે તેવી રીતે તેને સ્પર્શીને અનુવાદ થાય તા જ પ્રકાશન સંપૂર્ણ પણે સમાજને લાભદાયક નીવડે એમ હતું. સફભાગ્યે ભાઈ હિંમતલાલ જેઠાલાલ શાહે તેના અનુવાદ કરી આપવા ઉત્સકતા જણાવી તે કામ હાથમાં લીધું. તેમણે તે અનુવાદનું કામ સાંગાપાંગ પાર ઉતાર્યું છે એમ જણાવતાં આ સમિતિને ઘણા આનંદ થાય છે.

ભાઇ હિંમતલાલ ઉચ્ચ કેળવણી પામેલ, સંસ્કૃતમાં પ્રવીશ, અધ્યાતમરસિક, શાંત, વિવેકી અને વૈરાગ્યશાળી સજ્જન છે. તેમણે ગુજરાતી અનુવાદ એવા સુંદર કર્યો છે કે તેને માટે આ સિમિતિ તેમના જેટલા ઉપકાર માને તેટલા એાછા છે. તેમણે આ કામ હાથમાં ન લીધું હાત તા આપણે આ સર્વાત્કૃષ્ટ શાસ્ત્ર આપણી માતૃભાષામાં પ્રાપ્ત કરી શકત નિંદ એમ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે. તેમણે શ્રી સમયસારજીના અનુવાદ ઉપરાંત મૂળ ગાથાઓતા સુજરાતી પદ્માનુવાદ હરિગીત છંદમાં કર્યો છે. તે કવિતા ઘણી જ મધુર, સ્પષ્ટ અને સરળ બનાવવામાં આવી છે. તે હરિગીત છંદમાં બનાવેલી કવિતા ગુજરાતીમાં હાવાથી તેમ જ તે આ ગુજરાતી સમયસારમાં દરેક ગાથા નીચે કૂટનાટમાં છાપેલી હાવાથી અધ્યાત્મરસિક ભગ્ય જીવાને મહા લાલકારી થાય તેવી છે. ગમે તેટલા પૈસા અનુવાદ માટે ખર્ચવામાં આવે તેમણ આવું. કામ થઈ શકત નહિ એમ આ સિમિતિ ખાતરીપૂર્વક જણાવવા રજા લે છે. ભાઈ હિંમતલાલે પાતાના આત્માના સંપૂર્ણ રસ આ અનુવાદમાં અને હરિગીનમાં રેલ્રો છે અને તે માટે આ સિમિતિ તેમની ઘણી ઋણી છે.

ં આ કામમાં ઘણી જ કિંમતી સેવા ભાઈ અમૃતલાલ માણેકલાલ ઝાટકિયાએ તથા ભાઈ અમૃતલાલ દેવકરણ વારાએ આપી છે. ભાઈ ઝાટકિયાની સેવા અનુવાદક ભાઈ હિંમતલાલે ઉપાદ્ધાતમાં જણાવી છે તેમાં આ સમિતિ પાતાના સર મેળવી ઉપકારની લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે.

ભાઈ અમૃતલાલ દેવકરણ પૂજ્ય સદ્દગુરુદેવના દિવ્ય તત્ત્વજ્ઞાનના લાભ લેવા માટે સાનગઢમાં રહેવાના નિર્ણય કરીને જામનગરથી પાતાનું પ્રેસ અહીં સાનગઢ લાવ્યા. એ પ્રસંગના લાભ આ સમિતિને મળ્યા. તેમના 'અમૃત પ્રિંટિંગ પ્રેસ 'માં આ શાસ્ત્ર છપાયું છે, તેમણે તેમના તમામ વખત આ કામમાં આપ્યા અને: તેમની કળાના ખાસ લાભ આપી આ શાસ્ત્ર પણ ઉત્તમ પ્રકારે છાપી આપ્યું છે. પૂજ્ય સદ્દગુરુદેવનું ચાતુર્માસ મં. ૧૯૯૫માં રાજકાટમાં થયું હતું ત્યારે પણ સાનગઢમાં લગભગ ૧૪ માસ સુધી પાતે એકલા પડી આ કામ વણા જ ઉત્સાહથી કરી આપ્યું છે અને તે કામ માટે એછો ભાવ લેવા સ્વીકાર્યું છે તે માટે સમિતિ તેમના ઉપકાર માને છે.

મુક્ જોવામાં ભાઈ વનમાળી પાપટલાલ કાઠારીએ તથા હિસાબ ગખવા વગેરે કામમાં

ભાઈ શાંતિલાલ પાપટલાલ શાહે તથા બીજા જે જે ભાઇએ એ આ કામમાં મદદ આપી છે તે માટે તેમના સર્વના આભાર માનવામાં આવે છે.

આ નિવેદન પુરું કરતાં પહેલાં, જે જે ભાઇઓ તથા ખેતાએ આ પ્રધના અગાઉથી શ્રાહક થઈ આ સમિતિને મદદ આપી છે તેમના ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુએ આ શાસ્ત્રના આશ્યને જેમ છે તેમ સમજીને આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની દર્ષિએ સ્વપરિણતિમાં ટક્વાના પુરુષાર્થના લાભ લે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

तत्मित प्रीतिचित्तेन येन वार्तापि हि श्रुता । निश्चितं स भवेद्भव्यो भाविनिर्वाणभाजनम् ॥ [पद्मनंदिपंचिंचितिका]

અર્થ: - જે જીવે પ્રસન્ન ચિત્તથી આ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માની વાત પણ સાંભળી છે, તે ભવ્ય પુરુષ ભવિષ્યમાં થનારી મુક્તિનું અવશ્ય ભાજન થાય છે.

કાર્ત ક સુદ ૧, ગુરુવાર વિ. સં. ૧૯૯૭ વકીલ રામછ માણેકચ'દ દાશી -પ્રમુખ, શ્રી જૈન અતિથિ સેવા સમિતિ સેાનગઢ

出 % 出

💥 જિન્જની વાણી 🦓

રાગ-આશા ભયા અમે આવીઆ.

સીમધર મુખથી ફલડાં ખરે,

એની કુંદકુંદ ગુંધે માળ રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે.

વાણી <mark>ભલી, મન</mark> લાગ રળી, જેમાં સાર–સમય શિરતાજ રે,

જિન્છની વાણી બલી રે. . સીમ'ધર

ગુ^{રુ}યાં પાહુડ તે ગૃધ્યું પંચાસ્તિ. ગુથ્યું પ્રવચતસાર રે,

જિન્છની વાણી ભલી કે.

ગૂ^{'થ}યુ' <mark>નિયમસાર,</mark> ગૂધ્યુ' રવણસાર, ગૂ'થ્યા સમયના સાર રે.

જિન્જની વાણી બલી રે... સીમધર

સ્યાદ્વાદ કેરી સુવાસે ભરેલા જિન્જીના જગારનાદ રે.

જિન્છની વાગી ભલી રે.

વાંદું જિનેધ્વર, વાંદું હું કુંદકુંદ. વાંદું એ જીશરનાદ રે.

જિનજની વાણી ભલી રે. . સીમધ્ય

હૈંઉ હજો, મારા ભાવે હજો, મારા ધ્યાન હજો જિતવાણ કે,

જિનજની વાણી ભલી 🤄

ereperter 1968-1964-1965-1965

જિનેશ્વરદેવની વાણીના વાયરા વાળે મને દિનરાત રે.

જિન્છની વાણી ભલી રે.....સીમધર

नमः सङ्गरवे

劝 ઉપોદ્ઘાત 🦇

સ્િગવાન કુંદકુંદાચાર દેવપ્રણીત આ 'સમયપ્રાભૃત' અધવા 'સમયસાર' નામનું શાસ 'હિતીય શુતસક'ધ'માંનું સર્વોત્કૃષ્ટ આગમ છે.

'દ્વિતીય મુતરક'ષ'ની ઉત્પત્તિ કઈ રીતે **થઈ તે આપણે પદાવલિઓના** આધારે સંક્ષેપમાં પ્રથમ **બે**ઈએ.

આજથી ર૪૬૬ વર્ષ પહેલાં આ ભરતક્ષેત્રની પુષ્ટ્રયભૂમિમાં જગત્યુવ્ય પરમ્ન ભકારક ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી માક્ષમાર્ગના પ્રકાશ કરવા માટે સમસ્ત પદાર્થોનું સ્વરૂપ પાતાની સાતિરાય દિવ્યધ્વનિ દ્વારા પ્રગઢ કરતા હતા. તેમના નિર્વાશ્વ પછી પાંચ સુતકેવળી થયા, જેમાં છેલ્લા શ્રુતકેવળી શ્રીભદ્રવ્યાહુસ્વામી થયા. ત્યાંસુધી તો દ્વાદરાાંગશાસના પ્રરૂપણથી વ્યવહારનિશ્વયાત્મક માક્ષમાર્ગ થથાર્થ પ્રવર્તતા રહ્યાં. ત્યારપછી કાળદાપથી ક્રમ ક્રમ અંગાના માનની વ્યુચ્છિત્ત થતી ગઈ. એમ કરતાં અપાર માનસિંધુના થણા ભાગ વિચ્છેદ પામ્યા પછી બીજા ભદ્રવ્યાહુસ્વામી આચાર્યની પરિપારીમાં બે સમર્થ સુનિઓ થયા—એકનું નામ શ્રી ધરસેન આચાર્ય અને બીજાનું નામ શ્રી ગુણધર આચાર્ય. તેમની પાસેથી મળેલા માન દ્વારા તેમની પર પરામાં થયેલા આચાર્યોએ શાસો ગુપાં અને વીર ભગવાનના ઉપદેશના પ્રવાહ વહેતા રાખ્યા

શ્રી ધરસેન આચાર્યને આગાયણીપૂર્વના પાંચમા વસ્તુ અધિકારના મહાકર્મ-પ્રકૃતિ નામના ચાંધા પ્રાભૃતનું જ્ઞાન હતું. તે જ્ઞાનામૃતમાંથી અનુક્રમે ત્યારપછીના આચાર્યો દ્વારા પર્પાંડાગમ, ધવલ, મહાધવલ, જયધવલ, ગામ્મરસાર, લબ્ધિસાર, ક્ષપણાસાર આદિ શાસ્ત્રો રચાયાં. આ રીતે પ્રથમ શ્રુતસ્ક ધની ઉત્પત્તિ છે. તેમાં જીવ અને કર્મના સાંયાગથી થયેલા આત્માના સાંસારપર્યાયનું—ગુણસ્થાન, માર્ગણા આદિનું—સાંક્ષિપ્ત વર્ણન છે, પર્યાયાર્થિક નયને પ્રધાન કરીને કથન છે. આ નયને અશુદ્ધક્રવ્યાર્થિક પણ કહે છે અને અધ્યાત્મભાષાથી અશુદ્ધનિશ્વયનય અથવા વ્યવહાર કહે છે. શ્રી ગુણુંધર આચાર્યને જ્ઞાનપ્રવાદપૂર્વના દશમા વસ્તુના ત્રીજા પ્રાભૃતતું જ્ઞાન હતું. તે જ્ઞાનમાંથી ત્યારપછીના આચાર્યાએ અતુક્રમે સિદ્ધાંતા રચ્યા. એમ સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરથી ચાલ્યું આવતું જ્ઞાન આચાર્યાની પર પરાથી ભગવાન કુંદકુંદા-ચાય દેવને પ્રાપ્ત થયું. તેમણે પંચાસ્તિકાય, પ્રવચનસાર, સમયસાર, નિયમસાર, અષ્ટ-પાહુડ આદિ શાસ્ત્રો રચ્યાં. આ રીતે દ્વિતીય શુતસ્કંધની ઉત્પત્તિ થઈ. તેમાં જ્ઞાનને પ્રધાન કરીને શુદ્ધવ્યાર્થિક નયથી કથન છે, આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું વર્ણન છે.

ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય દેવ વિક્રમ સવતની શરૂઆતમાં થઈ ગયા છે. દિગંખર જૈન પર'પરામાં ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય દેવતું સ્થાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

> मंगलं भगवान् वीरो मंगलं गौतमो गणी । मंगलं कुंदकुंदार्यो जैनधर्मोऽस्तु मंगलम् ॥

મા શ્લાક દરેક દિગ'ખર જૈન, શાસાધ્યયન શરૂ કરતાં મ'ગળાચરબુરૂપે બાલે છે. આ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે સર્વજ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી અને ગણધર ભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામી પછી તુરત જ ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય તું સ્થાન આવે છે. દિગ'ખર જૈન સાધુઓ પાતાને ક'દક'દાચાર્ય'ની પર'પરાના કહેવરાવવામાં ગૌરવ માને છે. ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય દેવનાં શાસ્ત્રા સાક્ષાત્ ગણુવરદેવનાં વચના જેટલાં જ પ્ર-માણુભૂત મનાય છે. તેમના પછી થયેલા શ્રંથકાર આચાર્યા પાતાના કાઈ કથનને સિદ્ધ કરવા માટે કુંદકુંદાચાર્ય દેવનાં શાસ્ત્રોનું પ્રમાણ આપે છે એટલે એ કથન નિર્વિવાદ ડરે છે. તેમના પછી લખાયેલા મધ્યામાં તેમનાં શાસ્ત્રોમાંથી થાકળધ વ્યવતરણા લીધેલાં છે. ખરેખર ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય પાતાનાં પરમાગત્રામાં તીર્થ કરદેવોએ પ્રરૂપેલા ઉત્તમાત્તમ સિદ્ધાંતાને જાળવી રાખ્યા છે અને માક્ષમાર્ગને ટકાવી રાખ્યા છે. વિ. સં. ૯૯૦ માં થઈ ગયેલા શ્રી દેવસેનાચાર્યવર તેમના દર્શનસાર નામના શ્રથમાં *કહે છે કે "વિદેહક્ષેત્રના વર્તમાન તીર્થ'કર સીમ'ધરસ્વામીના સમવસરણમાં જઇને શ્રી પદ્મનંદિનાથે (કુંદકુંદાચાર્ય દેવે) પાતે પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાન વડે બાધ ન આપ્યા હોત તા મુનિજના સાચા માર્ગન કેમ જાણત?" ખીજો એક ઉલ્લેખ આપણે જોઈએ, જેમાં કુંદકુંદાચાર્ય દેવને કળિકાળસર્વજ્ઞ કહેવામાં આવ્યા છે. 'પદ્મન'દી, કુંદકુંદાચાર્ય, વક્ષ્મીવાચાર્ય, એલાચાર્ય, ગુધપિચ્છાચાર્ય એ પાંચ નામાથી વિરાજિત, ચાર આંગળ ઊંચે સ્પાકાશમાં ગમનની જેમને ઋદ્ધિ હતી. જેમણે પૂર્વવિદેહમાં જઇને સીમધર-ભગવાનને વ'દન કર્યું હતું અને તેમની પાસેથી મળેલા શ્રુતજ્ઞાન વ3 જેમણે ભારત-વર્ષના ભવ્ય જવાને પ્રતિબાધ કર્યો છે એવા જે શ્રીજિનચંડસરિભદારકના પદના

^{*} મૃળ ^કલાેક માટે ૧૪ મું પાનું **બુ**એો.

આભરણરૂપ કળિકાળસર્વજા (ભગવાન કુંદકુંદાથાર્થદેવ) તેમણે રચેલા આ ષર્પ્રાભૃત-મધમાંસ્રીધર મી મૃતસાગરે સ્ચેલી માક્ષપ્રાભૃતની ઢીકા સમાપ્ત થઈ. ' આમ ષર્પાભૃતની શ્રી મૃતસાગરસ્રિકૃત ઢીકાના અંતમાં લખેલું છે. ભગવાન કુંદ-કુંદાચાર્યદેવની મહત્તા ખતાવનાશ આવા અનેકાનેક ઉલ્લેખા જેન સાહિત્યમાં મળી આવે છે; *શિલાલેખા પણ અનેક છે. આ રીતે આપણે જોયું કે સનાતન જૈન સંપ્રદાયમાં કળિકાળસર્વજા ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યતું સ્થાન અજોડ છે.

ભગવાન કુંદકું દાયાર્યનાં રચેલાં અનેક શાસ્ત્રો છે, જેમાંથી શાડાંક હાલમાં વિદ્યમાન છે. ત્રિલાકનાય સવ્ધાદવાના મુખમાંથી વહેલી સુતામૃતની સરિતામાંથી ભરી લીધેલાં તે અમૃતભાજના હાલમાં પણ અનેક આત્માર્થીઓને આત્મજીવન અપે છે. તેમનાં પંચાસ્તિકાય, પ્રવચનસાર અને સમયસાર નામનાં ત્રણ ઉત્તમાત્તમ શાસ્ત્રો 'નાઢકત્રય' અથવા 'પ્રાકૃતત્રય' કહેવાય છે. આ ત્રણ પરમાગમામાં હજારા શાસ્ત્રોના સાર આવી જાય છે. ભગવાન કુંદકું દાયાર્ય પછી લખાયેલા ઘણા મંથાનાં બીજડાં આ ત્રણ પરમાગમામાં રહેલાં છે એમ સફમ દૃષ્ટિથી અભ્યાસ કરતાં જણાય છે. પંચાસ્તિકાયમાં છ દ્રવ્યનું અને નવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ સંદ્રોપમાં કહું છે. પ્રવયનસારને માન, ત્રેય અને ચારિત્રના ત્રણ અધિકારામાં વિભાજિત કર્યું છે. સમયસારમાં નવ તત્ત્વોનું શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી કથન છે.

શ્રી સમયસાર અલૌકિક શાસ છે. આથાર ભગવાને આ જગતના છવા પર પરમ કરણા કરીને આ શાસ રચ્યું છે. તેમાં માક્ષમાર્ગનું યથાર્થ સ્વરૂપ જેમ છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. અનંત કાળથી પરિભ્રમણ કરતા છવાને જે કાંઈ સમજવું આકી રહી ગયું છે તે આ પરમાગમમાં સમજવ્યું છે. પરમ કૃપાળુ આથાર ભગવાન આ શાસ શરૂ કરતાં પાતે જ કહે છે:—' કામસાગળ ધની કથા બધાએ સાંભળી છે, પરિચય કર્યો છે, અનુભવી છે પણ પરથી જીદા એક્તવની પ્રાપ્તિ જ કેવળ દુર્લભ છે. તે એક્તવની—પરથી ભિન્ન આત્માની—વાત હું આ શાસમાં સમસ્ત નિજ વિભવથી (આગમ, યુક્તિ, પરપશ અને અનુભવથી) કહીશ.' આ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે આચાર્ય દેવ આ શાસમાં આત્માનું એક્તવ—પરક્વથી અને પરભાવાથી ભિન્નતા—સમજાવે છે. તેઓશ્રી કહે છે કે 'જે આત્માને અબહરપુષ્ટ, અનન્ય, નિયત, અવિશેષ અને અસંયુક્ત દેખે છે તે સમય જિનશાસનને કેખે છે.' વળી તેઓ કહે છે કે ' આવું નહિ દેખનાર અજ્ઞાનીના સર્વ ભાવો અજ્ઞાનમય છે.' આ રીતે, જ્યાંસુધી જવને પાતાની શુદ્ધતાના અનુભવ થતા નથી ત્યાંસુધી તે માક્ષમાગી નથી; પછી ભલે તે વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ આદિ વ્યવહાર ચારિત્ર પાળતા હાય અને સર્વ આગમા પણ ભણી ચૂકયા હાય. જેને

⁺ શિલાલેખાના નમૃના માટે ૧૩ મું પાનું જાુઓ.

શુદ્ધ આત્માના અનુભવ વર્ત છે તે જ સમ્યષ્દ્રષ્ટિ છે. રાગાદિના ઉદયમાં સમકીતી જીવ કહી એકાકારરૂપ પરિશ્વમતા નથી પરંતુ એમ અનુભવે છે કે 'આ, પુદ્દગલકમ'રૂપ રાગના વિપાકરૂપ ઉદય છે: એ મારા ભાવ નથી, ઢૂં તા એક જ્ઞાયકભાવ છું.' અહીં મુક્ષ થશે કે રાગાદિભાવા થતા હાવા છતાં આત્મા શુદ્ધ કેમ હાઈ શકે ? ઉત્તરમાં સ્કૃરિકમણિતું દર્ષાત આપવામાં આવ્યું છે. જેમ સ્કૃરિકમણિ લાલ કપડાના સંયોગે લાલ દેખાય છે—થાય છે તાપણ સ્ફેરિકમણિના સ્વભાવની દક્ષિથી જેતાં સ્ફેરિકમણિએ નિર્મળપથું છાડ્યું નથી, તેમ આત્મા રાગાદિ કર્માદયના સંયોગે રાગી દેખાય છે-થાય છે તાપણ શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી તેણે શુદ્ધતા છાડી નથી. પર્યાયદૃષ્ટિએ અશુદ્ધતા વર્તા છતાં કુવ્યદૃષ્ટ્રિએ શુદ્ધતાના અનુભવ થઈ શકે છે. તે અનુભવ ચાથે ગુણસ્થાને થાય છે. આ પરથી વાંચકને સગજાશે કે સમ્યષ્દર્શન કેટલું દુષ્કર છે. સમ્યષ્દ્રષ્ટિતું પરિભુમન જ ફરી ગયું હાય છે. તે ગમ તે કાર્ય કરતાં શુદ્ધ આત્માને જ અનુભવે છે. જેમ લાલુપી માણસ મીઠાના અને શાકના સ્વાદને જુદા પાડી શકતા નથી તેમ અજ્ઞાની જ્ઞાનને અને રાગને જુદા પાડી રાકતા નથી; જેમ અલુષ્ધ માણસ શાકથી મીકાના જુદા સ્વાદ લઈ શકે છે તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ રાગથી જ્ઞાનને જુદું જ વ્યત્સવે છે. હવે એ પ્રશ્ન થાય છે કે આવું સમ્યગ્દર્શન કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય અર્થાત્ રાગ ને આત્માની ભિન્નતા કર્ક રીતે અનુભવાંશે સમજાય ? આચાર્યભગવાન ઉત્તર આપે છે કે, પ્રજ્ઞારૂપી છીણીથી છેદતાં તે ખન્ને જુદાં પડી જાય છે. અર્થાત જ્ઞાનથી જ— વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપની એાળખાણથી જ—, અનાદિ કાળથી રાગદ્વેષ સાથે એકાકારરૂપે પરિભુમતા આત્મા ભિત્રપણે પરિભુમવા લાગે છે: આ સિવાય બીજો કાેઈ ઉપાય નથી. માટે દરેક જીવે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપની ઓળખાહ કરવાના પ્રયત્ન સદા કર્તાવ્ય છે.

યથાર્થ આત્મસ્વરૂપની ઓળખાલુ કરાવવી તે આ શાસના મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. તે ઉદ્દેશને પહોંચી વળવા આ શાસમાં આચાર્યભાગવાને અનેક વિષયાનું નિરૂપલુ કર્યું છે. જીવ અને પુદ્દગલને નિમિત્તનીબિત્તિકપલું હોવા છતાં ખન્નનું તદ્દન સ્વતંત્ર પરિલુમન, ગ્રાનીને રાગદ્વેષનું અકર્તા-અભાકતાપલું, અગ્નાનીને રાગદ્વેષનું કર્તા-ભાકતાપલું, સાંખ્યદર્શનની એકાંતિકતા, ગુલુસ્થાન-આરાહુલમાં ભાવનું અને દ્રવ્યનું નિમિત્તનીબિત્તિકપલું, વિકારરૂપે પરિલુમવામાં અગ્નાનીના પાતાના જ દાપ, મિથ્યા-ત્વાદિનું જડપલું તેમ જ ચેતનપલું, પુલ્ય અને પાપ ખન્નનું બધરવરૂપપલું, ગ્રાફ્ષ-માર્ગમાં ચરલાનુયાગનું સ્થાન—કત્યાદિ અનેક વિષયા આ શાસમાં પ્રરૂપ્યા છે. એ બધાના હેનુ ભવ્ય જ્વાને યથાર્થ માક્ષમાર્ગ બતાવવાના છે. આ શાસની મહત્તા જોઈને ઉદ્લાસ આવી જતાં શ્રી જયસેન આચાર્યવર કહે છે કે 'જયવંત વર્તા તે પદ્મન'દી આચાર્ય અર્થાત્ કુંદકુંદ આચાર્ય કે જેમલે મહાતત્ત્વથી ભરેલા પ્રાભૃતરૂપી પર્વત જીદ્દિરૂપી શિર પર ઉપાડીને ભવ્ય જ્વાને સમર્પિત કર્યો છે.' ખરેખર આ કાળે

આ શાસ સુસુસુ ભવ્યજીવોના પરમ આધાર છે. આવા દુષમ કાળમાં પણ આવું અદ્ભુત અનન્ય-શરણભૂત શાસ—તીર્ધ કરેદવના મુખમાંથી નીકળેલું અમૃત—વિઘ-માન છે તે આપલું મહા સદ્ભાગ્ય છે. નિશ્ચય-વ્યવહારની સંધિપૂર્વ યથાર્થ માણ-માર્ગની આવી સંકલનાબદ્ધ પ્રરૂપણા બીજા કાઈ પણ શ્ર થમાં નથી. પરમ પૂજ્ય સદ્દ્ ગુરદેવના શબ્દામાં કહું તો—' આ સમયસાર શાસ આગમાનું પણ આગમ છે; લાખા શાસ્ત્રાના નિચાડ એમાં રહેલા છે; જૈન શાસનના એ સ્થંભ છે; સાધકની એ કામધેનુ છે, કલ્પવૃક્ષ છે. ચોદ પૂર્વનું રહસ્ય એમાં સમાયેલું છે. એની દરેક ગાથા છક્કા સાતમા ગુણસ્થાને શ્રૂલતા મહાસુનિના આત્મ-અનુભવમાંથી નીકળેલી છે. આ શાસના કર્તા ભગવાન કંદકુંદાચાર્યદેવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સર્વન્ન વીતરાગ શ્રી સીમ'ધરભગવાનના સમયસરણમાં ગયા હતા અને ત્યાં તેઓ અઠવાડિયું રહ્યા હતા એ વાત યથાતથ્ય છે, અક્ષરશ: સત્ય છે, પ્રમાણસિદ્ધ છે, તેમાં લેશમાત્ર શ'કાને સ્થાન નથી. તે પરમ ઉપકારી આચાર્યભગવાને સ્ચેલા આ સમયસારમાં તીર્ધ'કરદેવની નિરક્ષરી શ્ર્કકારધ્વનિમાંથી નીકળેલા જ ઉપદેશ છે.'

મ્યા શાસમાં ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય દેવની પ્રાકૃત ગાથાએ પર માત્મખ્યાતિ નામની સંસ્કૃત ટીકા લખનાર (લગભગ વિક્રમ સંવતના ૧૦ મા સૈકામાં થઈ ગયેલા) શ્રીમાન અમૃતચંદ્રાચાર્ય દેવ છે. જેમ આ શાસના મૂળ કર્તા અલોકિક પ્રસ્પ છે તેમ તેના ટીકાકાર પણ મહાસમર્થ આચાર્ય છે. આત્મખ્યાતિ જેવી ટીકા હજા સુધી બીજા કાઈ જૈન મ'ચની લખાયેલી નથી. તેમણે પ'ચાસ્તિકાય તથા પ્રવચનસારની પણ ટીકા લખી છે અને તત્ત્વાર્થસાર, પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાય આદિ સ્વતંત્ર શ્ર'થા પણ લંખ્યા છે. તેમની એક આ આત્મખ્યાતિ ટીકા વાંચનારને જ તેમની અધ્યાત્મરસિકતા, આત્માન-ભવ, પ્રખર વિદ્વત્તા, વસ્તુસ્વરૂપને ન્યાયથી સિદ્ધ કરવાની તેમની અસાધારણ શક્તિ અને ઉત્તમ કાવ્યશક્તિના પૂરા ખ્યાલ આવી જરો. અતિ સંક્ષેપમાં ગ'ભીર રહસ્યાન ગાઠવી દેવાની તેમની અજબ શક્તિ વિદ્વાનાને આશ્વર્ય ચક્તિ કરે છે. તેમની આ દેવી ટીકા શ્રતકેવળીનાં વચતા જેવી છે. જેમ મૂળ શાસકર્તાએ અા શાસ સમસ્ત નિજ વૈભવથી રચ્યું છે તેમ ટીકાકારે પણ અત્યંત હાંશપૂર્વક સર્વ નિજ વૈભવથી આ ટીકા રચી છે એમ આ ટીકા વાંચનારને સહેજે લાગ્યા વિના રહેતું નથી. શાસનમાન્ય ભગવાન કું દુકું દુાચાર્ય દેવે આ કળિકાળમાં જગદ્દગુરુ, તીર્થ કરદેવ, જેવું .કામ કર્યું છે અને શ્રી અમૃતચ'દ્રાચાય' દેવે, જાણે કે તેઓ કુંદકુંદભગવાનના દ્રદયમાં પેસી ગયા હોય તે રીતે તેમના ગ'ભીર આશયોને યથાથ'પણે વ્યક્ત કરીને, તેમના ગણધર જેવું કામ કર્યું છે. આ ટીકામાં આવતાં કાવ્યા: (-કળશા) અધ્યાત્મરસથી અને આત્માનુભવની મસ્તીથી ભરપર છે. શ્રી પદ્મપ્રભદ્દવ જેવા સમર્થ આચાર્યો પર તે કળશાએ ઊંડી છાપ પાડી છે અને આજે પણ તે તત્ત્વજ્ઞાનથી ને અધ્યાત્મરસથી ભરેલા મધર કળશા, અધ્યાત્મરસિકાના દ્વદયના તારને ઝણઝણાવી મૂકે છે. અધ્યાત્મકવિ તરીકે શ્રી અમૃત-ચંદ્રાચાર્ય દેવતું રથાન જૈન સાહિત્યમાં અદિતીય છે.

સમયસારમાં ભગવાન કુંદકું દાચાર્ય દેવે ૪૧૫ ગાંધાઓ પ્રાકૃતમાં રચી છે. તેના પર શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય દેવે આત્મખ્યાતિ નામની અને શ્રી જયસેનાચાર્ય દેવે તાત્પર્ય વૃત્તિ નામની સંસ્કૃત દીકા લખી છે. પંડિત જયચંદ્રજીએ મૂળ ગાંધાં આતું અને આત્મખ્યાતિનું હિંદીમાં ભાષાંતર કર્યું અને તેમાં પાતે થાડા ભાવાર્થ પણ લખ્યા. તે પુસ્તક 'સમયપ્રાભૃત'ના નામે વિ. સં. ૧૯૬૪ માં પ્રકાશિત થયું હતું. ત્યારપછી પંડિત મનાહરલાલજીએ તે પુસ્તકને પ્રચલિત હિંદીમાં પરિવર્તિત કર્યું અને શ્રી પરમશ્રુતપ્રભાવક મંડળ દ્વારા 'સમયસાર'ના નામે વિ. સં. ૧૯૭૫ માં પ્રકાશન પામ્યું. તે હિંદી થંથના આધારે, તેમ જ સર્ફત દીકાના શખ્દા તથા આશ્રયને વળગી રહીને, આ ગુજરાતી અનુવાદ ત્યાર કરવામાં આવ્યા છે.

આ અનુવાદ કરવાનું મહા ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું તે મને અતિ હર્પનું કારણ છે. પરમ પૂજ્ય સદ્દગુરુદેવના આશ્રય તળે આ ગહન શાસના અનુવાદ થયા છે. અનુવાદ કરવાની સમસ્ત શક્તિ મને પૃજ્યપાદ સદ્દગુરુદેવ પાસથી જ મળી છે. મારી મારફત અનુવાદ થયા તેથી 'આ અનુવાદ મે' કર્યો છે' અમ વ્યવહારથી ભલે કહેવાય, પરંતુ મને માર્રી અલ્પતાનું પૃટું ભાન હોવાથી અને અનુવાદની સર્વ શક્તિનું મૂળ શ્રી સદ્દગુરુદેવ જ હોવાથી હું તા ખરાખર સમજું છું કે સદ્દગુરુદેવની અમૃતવાણીના ધાધ જ—તેમની દ્વારા મળેલા અણ્મૂલ ઉપદેશ જ—યઘાકાળ આ અનુવાદરૂપ પરિણુમ્યા છે. જેમની હું કથી આ અતિ ગહન શાસના અનુવાદ કરવાનું મે' સાહસ ખેડશું હતું અને જેમની કૃપાથી તે નિર્વિંત પાર પડ્યો છે તે પરમ ઉપકાર્ય સદ્ગુરુ-દેવના ચરણારવિંદમાં અતિ ભક્તિભાવે વ'દન કરું છું.

આ અનુવાદમાં અનેક ભાઈઓની બદદ છે. ભાઈથી અમૃતલાલ માણેકલાલ ઝાટકિયાની આમાં સૌથી વધારે બદદ છે. તેઓ આખા અનુવાદ અતિ પરિશ્રમ વેઠીને ઘણી જ બારીકાઈથી અને ઉમંગથી તપાસી ગયા છે, ઘણી અતિ-ઉપયાગી સૂચનાઓ તેમણે કરી છે, સ'સ્કૃત ટીકાની હસ્તલિબિત પ્રતા મેળવીને પાકાન્તરા શાધી આપ્યા છે, શ'કાસ્થાનાનાં સમાધાન પ'ડિતા પાસથી મેળવી આપ્યાં છે—કત્યાદિ અનેક રીતે તેમણે જે સવ'તામુખી સહાય કરી છે તે માટે હું તેમના અત્ય'ત આભારી છું. જેઓ પાતાના વિશાળ શાસ્ત્ર માનથી, આ અનુવાદમાં પડતી નાનીમાટી સુશ્કેલીઓના નિવેડા કરી આપતા તે મુરુખ્બી શ્રી વકીલ રામજભાઈ માણેક્સ'દ દાશીના હું દ્રદયપૂર્વ'ક આભાર માનું છું. જ્યારે જયારે ભાષાંતર કરતાં કોઈ અર્થ' બરાબર ન બસતા હોય ત્યારે ત્યારે હું (અમૃતલાલભાઈ મારફત) પત્ર ઢારા પૂજ્ય પ'o ગણેશપ્રસાદજી વણી'

અને પંo રામપ્રસાદજી શાસ્ત્રીને તે અર્થા યુક્રાવતા. તેમણે મને દરેક વખતે વિનાસ કારો પ્રશ્નોના ઉત્તરા આપ્યા છે. તેમની સલાહ મને ભાષાંતરમાં ઘણી ઉપયોગી થઈ છે. આ રીતે તેમણે કરેલી મદદ માટે હું તેમના અ'ત:કરણપૂર્વ'ક આભાર માનું છું. આ સિવાય જે જે ભાઈઓની આ અનુવાદમાં સહાય છે તે સર્વતા હું આભારી છું.

લગભગ અર્ધા અનુવાદ છપાઈ ગયા પછી સ'સ્કૃત ટીકાની હસ્તલિખિત પ્રતા મને મળી. તે પ્રતાના આધારે ક્યાંક ક્યાંક અનુવાદમાં ફેરફાર કરવા યાગ્ય લાગ્યા તે શુદ્ધિપત્રકમાં આપવા પદ્મો છે.

આ અનુવાદ ભવ્ય છવાને જિનદેવે પ્રરૂપેલા આત્મશાન્તિના યંથાથ માર્ગ બતાવા, એ મારી અંતરની ભાવના છે. શ્રી અમૃતચંદ્રાચાલ દેવના શબ્દામાં 'આ શાસ્ત્ર આનંદમય વિજ્ઞાનઘન આત્માને પ્રત્યક્ષ દેખાડનારું અદિતીય જગત્ચક્ષુ છે.' જે કાેઈ તેના પરમ ગંભીર અને સફમ ભાવાને દ્વયગત કરશે તેને તે જગત્ચક્ષુ આત્માનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવશે. જ્યાં સુધી તે ભાવા યથાથ રીતે દ્વયગત ન થાય ત્યાં સુધી રાતદિવસ તે જ મંથન, તે જ પુરુપાર્થ કર્તવ્ય છે. શ્રી જયસેના ચાર્ય દેવના શબ્દામાં સમયસારના અબ્યાસ આદિનું ફળ કહીને આ ઉપાદ્ઘાત પૃષ્ઠ કર્યું હું:— 'સ્વરૂપરસિક પુરુપાએ વર્ણવેલા આ પ્રાભૃતના જે કાેઈ આદરથી અબ્યાસ કરશે, શ્રવણ કરશે, પઠન કરશે, પ્રસિદ્ધિ કરશે, તે પુરુષ અવિનાશી સ્વરૂપમય, અનેક પ્રકારની વિચિત્રતાવાળા, કેવળ એક જ્ઞાનાત્મક ભાવન પામીને અત્ર પદને વિષે મુક્તિલલનામાં લીન થશે.'

દાપાત્સવી, વિ. સ. ૧૯૯૬

હિંમતલાલ જેકાલાલ શાહ

197->

શ્રી સમયસારજ-સ્તુતિ

હરિગીત

સ'સારી જવનાં ભાવમરહ્યા હળવા કરહ્યા કરી, સરિતા વહાવી સુધા તહી પ્રભુ વીર! તે' સ'જવની; શાપાતી દેખી સરિતને કરહ્યાભીના હૃદયે કરી, મુનિકુ'દ સ'જીવની સમયપ્રાભૃત તહ્યું ભાજન સરી.

અનુષ્ઢુપ્

કું દકું દ રવ્યું શાસા સાધિયા અમૃતે પૂર્યા, મધાધિરાજ! તારામાં ભાવા પ્રદાહના ભર્યા.

શિખરિણી

અહા ! વાણી તારી પ્રશામસા ભાવે નીતસ્તી, મુમુશુને પાતી અમૃતસ્સ અંજલિ ભરી ભરી; અનાદિની મૂર્ણ વિષ તણી ત્વરાથી ઊતસ્તી, વિભાવેથી થ'લી સ્વરૂપ ભણી દાઉ પસ્થિતિ.

શાદ લવિકોડિન

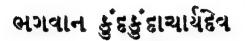
તું છે નિશ્ચયમ'થ ભંગ સથળા વ્યવહારના ભેદવા, તું પ્રજ્ઞાહીણી જ્ઞાન ને ઉદયની સંધિ સહુ હેદવા; સાથી સાધકના, તું ભાનુ જગના, સંદેશ મહાવીરના, વિસામા ભવક્લાંતના હૃદયના, તું પ'ય મૂક્તિ તથા.

વસંત્રતિલકા

સ્ુયે તને રસનિખધ શિથિલ થાય, જાલ્યે તને હૃદય જ્ઞાની તથાં જસાય; તું રુચતાં જગતની રુચિ આળસે સૌ, તું રીઝતાં સક્લજ્ઞાયકદેવ રીઝે.

અનુષ્ટુ પ્

યનાવું પત્ર કુંદનનાં, રત્નાના અક્ષરા લખી; તથાપિ કુંદસત્રોનાં અકાય મૃલ્ય ના કદી.

વિષ

ઉલ્લેખા

W

वन्त्रो विश्वभेष्ठि न कैरिह कीण्डकुंदः कुन्द-मभा-मणिय-कीर्नि-विश्वषितागः। यश्राक-चारण-कराम्बुजचश्रातिक-श्रके श्रुतम्य भरते मयतः मतिष्ठाम्॥

[ચંદ્રગિરિ પર્વત પરના શિક્ષાક્ષેખ]

અર્ધ:—કૃત્દપૃષ્પની પ્રભા ધરનારી જેમની કીર્તિ વડે દિશાઓ વિભ્િવ ઘઈ છે, જેઓ ચારણાના—ચારણઋદિધારી મહામુનિઓના —નુંદર હસ્તકમળાના ભ્રમર હતા અને જે પવિત્રાત્માએ ભરત-દેતત્રમાં શ્રતની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. તે વિભુ કુંદકુંદ આ પૃથ્વી પર કાનાથી વ'દ્ય નથી ?

> कोण्डकुंदो यतीन्द्रः ॥ रजोभिरम्पृष्टतमन्त्रमन्त-र्वाद्यपि संव्यञ्जयितुं यतीत्रः । रजःपदं भूमितलं विद्यय चचार मन्ये चतुरंगुलं सः ॥

[વિ'ધ્યગિરિ–શિલાલેખ]

ત્રું ત્રમ: નિક, લ્ય:

ભગવાન કરી દુંદું દાયારિવ સમય ભનમાં દું છે કે, હું જ આ ભામ કરેલા માર્ગ છું તે અતરના આત્મસાલી ના પ્રમાણ વડ પ્રમાણ કરતો; કારદા કે આ અનુભવ પ્રધાન દાયા છે, તેના કાર્યા વર્તના સ્વ- આત્મવેલવ પડે કરેવાય છે. આમ કહીને છઠ્ઠા ગાધા ધા, કરતાં આચાર્યભાગવાન કરે છે કે આમ આત્મ-સ્થા અપમત્ન નથી અને પ્રમત્ન નથી એટલે કે એ બે સ અવરધાનો દિલ્લેલ કરતા હું એક આણનાર અબંદ છું – એ મારી વર્તમાન વર્તની દશાવી મું છું? મુનિષ્ણા ની દશા અપ્રમત્ન અને પ્રમત્ન એ બે ભ્રિમામાં દ્લારા વાર આપ-ત્ન કરે છે, તે ભ્રિમામાં વર્તના ત્રહ્યા મુનિને આ કર્યન છે. समप्रात्मत स्मरते समयसार्श्य लेखाँ.

लम राज्यों मण्या लेखाँ आपमं पड छ तम पीताती परम
राज्यक राज्या मण्या लेखाँ आपमं पड छ तम पीताती परम
राज्यक राज्या मण्या लेखाँ आपमं प्रात्म सम्पादार.

का मण्या शेल-रावन-गरितम्पश्य आत्मा तेली परिशातिश्य
लिया काण्या राज्या-सिद्धाः प्रात्मश्री द्वीपिता
नित्य पत्मात्म प्रमाश करेकाँ, शाल पाज्यों, क्लाता
करेका लीं, जावं जामान करनार पश्य महानाज्य द्वाली छैं

(પોતાના ૧ દસ્તાક્ષરમાં) સદ્યુરદેવના હૃદયોદ્ગાર

er. (1. 4:

भारता है। महिरानारिय के ने स्वासी महिर है, के का का में महिया मार्ग है में स्वादमा साम्मान्त्र मा माराम पंज प्रमाण महिले हैं में में स्वाद है साम मीने हिर तार्था के महिला स्थान मारामें स्थाप महिला है है साम मीने हिरा स्था के स्था स्था सामाण स्थान महिला है कि से स्था स्थानम् दिस्स महिला है के में का मारामाण का कि है। मेरे साही प्रतिमान प्रमित कि है। में है मेरियाम में हशा अभ्यान कि ममन से मारामिशिया है के महियाम में हशा अभ्यान कि ममन से मारामाण है के मेरियाम में हशा अभ्यान कि ममन से मारामाण है के मारामाण स्थाप के हिला मेरियामां

अंगियेश मृत के हैं रिश्मय सा देहरी लेखाँगी का के कार्य महारा कार्यों प्र के तीम पीतानी प्रकार कार्यों कार्यों प्र के तीम पीतानी प्रकार कार्यों सहस्य कार्यों सहस्य कार्यों कार्यों के कार्यों कार्यों

कार देए हा परिकासिक परिकासिकी देखिया। राज्य के जान कालमान अमाधा करेंनी शार्त पाली, क्रिक्स करेंका मीर कान जाम में करानी प्रांग महालाई आसी है।

(*મેતાના ૧ ફગ્નાક્ષન્માં*) સદગુરદેવના **હૃદચોદ્**ગાર

શ્રીસમયસારની વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય

ગાથા

વિષય

ગાથા

૧ જવાજવાધિકાર

(પ્રથમ ૩૮ ગાથાએ ામાં રંગભૂમિસ્થળ ળાં-	
[ે] ધ્યુ છે, તેમાં જીવ નામના પદાર્થનું	
સ્વરૂપ કહ્યું છે)	
મગલાચરણ, ગ્રથપ્રતિજ્ઞા	٩
આ જીવ-અજીવરૂપ છ દ્રવ્યાત્મક લાેક	
છે. એમા ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ	
એ ચાર દ્રવ્ય તા સ્વભાવપરિણતિસ્વ-	
રૂપ જ છે, અને જીવ પુરૂગલ દ્રવ્યને	
ચ્યનાદિ કાર્લના સં યોગથી વિભાવપરિ ણતિ	
પણ છે. 'કમાંક સ્પર્શ, રસ, ગાંધ, વર્ણ	
શર્ભ્દરૂપ મૃતિ'ક પુરૂગલોને દેખા આ છવ	
રાગદેષમાહરૂપ પરિણુમે છે અતે અના	
નિમિત્તથી પુરૂગલ કર્મ રૂપ થઇને જીવ	
સાથે બધાય છે. એ પ્રમાણ આ બનેની	
અનાદિથી જ ય ધાવગ્યા છે. જીવ જ્યારે	
નિમિત્ત પામતાં રાગાદિરૂપે નથી પરિ-	
ષ્યુમતા ત્યારે નવીન કર્મ બાધતા નથી,	
પુર્વ કર્મ ખરી જાય છે, તેથી માક્ષ થાય	
ર્છ. આવી જીવની સ્વસમય-પરસમયની	
પ્રવૃત્તિ છે.) જ્યારે જીવ સમ્યગ્દર્શન-	
જ્ઞાન-ચારિત્રભાવરૂપ પાતાના સ્વભાવ-	
રૂપે પરિષ્ણુમે છે ત્યારે સ્વસમય છે અને	
જ્યાંસુધી મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ	
પરિણુમે છે ત્યાસુધી તે પુદ્દગલકર્મમાં	
સ્થિત પરસમય છે એવું કથન	ર
જીવના પુદ્દગલકર્મ સાથે બધ હાેવાથી	•
ુરતા હુરવલકન હાત્ત વર્ષ વધા હાવાવા પરસમયપહ્યું છે તે સુંદર નથી, કારણ	
र्यापान मध्ये का वा शिव्य पास, अस्ति	

કે એમાં જીવ સંસારમાં ભાગતાં અનેક

તરેહના દુ ખ પામે છે; તેથી સ્વભાવમાં	
સ્થિર થઈ સર્વથી જુદા થઈ એકલા	
સ્થિર થાય ત્યારે સુંદર (ઠીક) છ	3
જીવને જુદાપર્ણું અને એકપર્ણું પામલું	
દુર્લ ભ છે; કેમકે બ ધની કથા તા સર્વ	
પ્રાણી કરે છે, એક્ત્વની કથા વિરલ	
જાણું છે તેથાં દુલ ેલ છે, તે સંબ ંધી	
કથત	8
આ કથાને અમે સર્વ નિજ વિભવથી	
કહીએ છીએ; તેને અન્ય જીવા પણ	
પાતાના અનુભવથી પરીક્ષા કરી મહણ	
કરજો	પ
શુદ્ધનયથી જોઇએ તેા જીવ અપ્રમત્ત પ્રમત્ત	
ખને દશાઓથી જુ દા એક ગ્રાયકભાવ	
માત્ર છે, જે જાણનાર છે તે જ છવ	
છે તે સંબધી	ę
આ ગાયકભાવમાત્ર આત્માને દર્શન-જ્ઞાન-	•
ચારિત્રના બેઠથી પણ અશુદ્ધપહું નવી,	
सारतमा भट्या पर्य जनुहर पद्ध गया, ज्ञायक छे ते ज्ञायक क छे	
	19
આત્માને વ્યવસારનય અશુદ્ધ કહે છે તે	
બ્યવહારનયના ઉપદેશનું પ્રયોજન	(
ગુદ્દનય સત્યાર્થ અને વ્યવદારનય અસ-	
ત્યાર્થ કહેલ છે '	19
के स्वरूपना शुद्ध परमलावने प्राप्त थया	
છં તેમને તાે શુદ્ધનય જ પ્રયાજનવાન	
છે, અને જેઓ સાધક અવસ્થામાં છે	
તેમને વ્યવહારનય પણ પ્રયોજવાન છે	
એવું કથન	૧ર
જીવાદિ તત્ત્વાને શુદ્ધનયે જાણવાં તે સમ્ય-	

વિષય	ગાંધા	, વિષય	ગાથા	
કૃત્વ છે એવું કથન	93	નથી એવું કથન	***	४५
શુદ્ધનયના વિષયભૂત આત્મા		અધ્યવસાનાદિ ભાવને વ્ય	વહારનયથી જીવ	
અન્ય, અનિયત, વિશેષ, અને		કહેલ છે	***	४६
-એ પાંચ ભાવાથી રહિત હાેવા	સંબ ધી	પરમાર્થકૃષ જીવનું સ્વરૂપ	***	86
કથન	98	વર્ણથી માંડી ગુણસ્થાન	પર્યાત જેટલા	
શુદ્ધનયના વિષયભૂત આત્માને જ	ાણવા તે	ભાવ છે તે જીવના		
સમ્યગ્તાન છે એ વુ ં ક યન	૧૫	ગાયાએ વી કથન	_	
સમ્યગ્દરા નગ્રાનચારિત્રરૂપ આત્ર	મા જ	એ વર્ણાદિક ભાવ જીવન	ા છે એમ વ્યવ-	
સાધુએ સેવન કરવાયાગ્ય છે		હારનય કહે છે, નિશ્વય		
દ્દષ્ટાંતસહિત કથન	ባኝ	એવું દષ્ટાંતપૂર્વક કથ	ત	પક
શુદ્ધનયના વિષયભૂત આત્માને ત	_	વર્ણાદિક ભાવાનું જવ	સાથે તાદાતમ્ય	
ન જાણે ત્યાંસુધી તે જીવ અત		કાઇ અજ્ઞાની માને તેને	ા નિષેધ	٤٩
એવું કથન		ર. કર્તાકમ	ધ્યિકાર	
ચ્યત્રાનીને સમજાવવાની રીતિ…	२३	આ અતાની જીવ ક્રોધા		
અત્ઞાનીએ જીવ-દેહને એક દેખી		વર્તે છે ત્યાસુધી કર્મના		
કરની રત્નુતિના પ્રશ્ન કર્યો તેના		આસવ અને આત્માનુ		
મ્યા ઉત્તરમાં જીવ દેહની ભિન્નતા	_	વધ થતા નથી		
ચારિત્રમાં જે પ્રત્યાખ્યાન કહેવામાં		ુ આસ્ત્રવાથી નિવૃત્ત થવાનુ	_	
છે તે શુ છે ! એવા શિષ્યના		1		
उत्तर आ ध्ये। छे के प्रत्याण्यान		ત્રાન થવાના અને આસ		
or 3		સમકાળ કર્ક રીતે છે તે		
દર્શનનાનચારિત્રસ્વરૂપ પરિષ્યુત ચ	-	ગ્રાનસ્વરૂપ થયેલ આત્માન		
સ્વરૂપ કહી રંગમૃમિકાનુ સ્થ		भास्त्रव अने आत्मानु		
ગાથાએામાં) પૃર્ણુ		ચ્યાતમા જ્ઞાની ચાય છે		4
જીવ, અજીવ-ખન્તે બ'ધપર્યાયર્પ ક		ભાવ પણ થતા નથી		195
દેખવામાં આવે છે તેમાં જીવ		જીવ-પુરુગલકર્મને પરગ		
રૂપ ન જાણવાથી અજ્ઞાની જન કલ્પના અધ્યવસાનાદિ ભાવરૂપે		भित्तिक खाव छ ने। पर	•	
કરે છે તેના પ્રકારનું વર્જાન		કહી શકાતા નથી નિશ્ચય નયના મતથી આ		(0
જીવનું સ્વરૂપ અન્યથા કલ્પે દ		કર્વું કર્મ ભાવ અને કર્વું કર્મ ભાવ અને		
નિષેધની ગાથા…	४४	નથી, પાતાનામાં જ ક્લ	•	
અધ્યવસાનાદિ ભાવ પદ્રગ્રહ્મમા		બાદનબાદમભાવ છે	5 2 - 1 - 1 - 1 - 1 - 1	

વિ ષય ગાધા	વિષય ગાથા
વ્યવહારનય સ્માત્મા અને પુદ્દગલકર્મને	કે અતાની કાઈ નથી કેમકે પરક્રવ્યોને
કર્ત્યુકમ ભાવ અને બાેકતબાેગ્યલાવ કહે	પરસ્પર કર્ત્ય કર્મભાવ નથી ૧૦૨
9 (8	જીવ નિમિત્તમૂત અનતાં કર્મનું પરિણામ
આત્માને પુદ્દગલકર્મના કર્તા અને બાકના	થતું દેખીને ઉપચારમાત્રથી કહેવામાં
માનવામાં આવે તે৷ મહાન દેષ-સ્વપ-	આવે છે કે આ કર્મ જીવે કર્યું ૧૦૫
રથી અભિન્નપણાના પ્રસગ—આવે છે;	મિથ્યાત્વાદિ સામાન્ય આસવા અને ગુણ
તે મિથ્યાપણું હેાવાથી જિનદેવને સંમત	સ્થાનારૂપી તેમના વિશેષા બધના કર્તા
નથી ૮૧	છે, નિશ્વયથી જીવ તેમના કર્તાબાકતા
મિથ્યાત્વાદિ આસ્ત્રવા જીવ-અજીવના બેદથી	નથી ૧૦૯
<mark>બે પ્રકારે છે એવું કથન</mark> અને તેને৷	જીવ અને આસ્રવાના બેદ દેખાડયા છે;
હેવુ ૮૫	અબેદ કહેવામાં દૂષણ દીધું છે ૧૧૩
આત્માના મિથ્યાત્વ, અતાન, અવિરૃતિ	ે સાંખ્યમતી, પુરુષ અને પ્રકૃતિને અપરિ-
ચ્યા ત્રણ પરિણામ અનાદિ છે, તેમનું	ણામી કહે છે તેના નિષેધ કરી પુરુ ષ
કર્તાપણું અને તેના નિમિત્તથી પુર્વગ-	અને પદ્દગલને પરિચ્યામી કહ્યા છે ૧૧૬
લનું કર્મરૂપ થ વું ૮૯	દ્યાનથી ત્રાનભાવ અને અજ્ઞાનથી અજ્ઞાન-
ચ્યાત્મા મિથ્યાત્વાદિભાવરૂપ પરિષ્ણ ુ મે નક્ષિ	ભાવ જ ઉત્પન્ન થાય છે ૧૨૬
ત્યારે કર્મના કર્તાનથી ૯૩	ચ્યતાની જીવ દ્રવ્યકર્મ વધાવાના નિમિત્ત-
ચ્યજ્ઞાનથી કર્મ કેવી રીતે થાય છે એવા	્રેય અજ્ઞાનાદિ ભાવાના હેતુ થાય છે ૧૩૨
શિષ્યના પ્રશ્ન અને તેના ઉત્તર ૯૪	! પુરૂગલનાં પરિષ્ણામ તે ા જીવધા જીદાં છે
કર્મના કર્તાપણાનું મૂળ અજ્ઞાન જ છે ૯૬	
જ્ઞાન થાય છે ત્યારે કર્તાપણું નથી ૯૭	0.00
	સ્પૃષ્ટ એવા શિષ્યના પ્રશ્નેના નિશ્ચય
વ્યવહારી જીવ આત્માને પુદ્દગલકર્મના	વ્યવહાર બન્ને નયાથી ઉત્તર ૧૪૧
કર્તા કહે છે એ અજ્ઞાન છે ૯૮	જે નયાના પક્ષથી રહિત છે તે કર્જ્કમ-
આત્મા પુદ્દગલકર્મના કર્તા નિમિત્ત ન િમ	ભાવથી રદિત સમયસાર-શૃદ્ધ આત્મા-
ત્તિક ભાવથી પણ નથી, આત્માના યાગ,	છે એમ કહી અધિકાર પૃર્ણ ૧૪૨
ઉપયોગ છે તે નિમિત્તર્નમિત્તિકભાવથી	ું ગુણ્ય–પાપ અધિકાર
કર્તા છે અને યેાગ ઉપયોગના આત્મા	શભાશભ કર્મના સ્વભાવનું વર્ણન ૧૪૫
કર્તા છે ૧૦૦	A SUNCE AND LINE OF THE ANALYSIS
ज्ञानी ज्ञानने। क इतां छे १०१	આથી બન્ને કર્મોના નિષેધ ૧૪૭
અજ્ઞાની પણ પાતાના અજ્ઞાનભાવના જ	
કર્તા છે, પુદ્દગલકર્મના કર્તાતા જ્ઞાની	ો તેનું દર્શાંત અને આગમની સાક્ષી ૧૪૮

વિષય

વિષય	ગાથા	વિષય	ગાથા
તાન ત્રાક્ષનું કારણ છે		નીને નથી; તેથી જ્ઞાનીતે કર્મ બંધ	વ પણ
વ્રતાદિક પાળ તા પણ જ્ઞાન વિન		નથી. અધિકાર પૃર્ણુ	१७७
નથી		ષ. સંવર અધિકાર	
પુષ્યકર્મના પક્ષપાતીના દાષ	l l	સંવરના મૂળ ઉપાય ભેદવિતાન ક	કે તેની
तानने क परभाधिस्वरूप भेक्षिन	1	રીતિનું ત્રણ ગાયાએામાં કથન	१८१
કહ્યું છે, અને અન્યતા નિષેધ કર્યા	* 1	લે દવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની	
કર્મ માક્ષના કારણના ધાત કરે હ	1	બ્ધિ થાય છે એવું કથન…	१८४
દપ્ટાંતદ્વારા કથન		શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિથી જ	
કર્મ પાતે જ બધરવરૂપ છે		થાય છે એવું કથન	9/5
કમ બ'ધના કારણરૂપ ભાવાસ્વ	1	સ'વર થ વાના પ્રકાર ત્રણ ગાથામાં	
અર્થાત્ મિથ્યાત્વ-અગ્રાન-કર્ષા		સંવર થવાના ક્રમનું કથન અધિકાર	-
છે એવું કથન, અને ત્રીજો વ		૬. નિજેશ અધિકા	2
પૂર્ણ ૪. આસવ અધિકા	959	દ્રવ્ય નિર્જરાતુ સ્વરૂપ	963
૪. આસવ અધિકા	₹	ભાવ નિજેરાનુ સ્વરૂપ	968
આસ્ર વના સ્વરૂપનું વર્ણન અર્થા	ત્	શાનનું સામ ^{શ્ય}	૧૯૫
भिध्यात्व, अविरत अवाय अने		જ્ઞાનનું સામર્શ્ય વૈરાગ્યનુ સામર્ધ્ય	१८६
જવ-ચ્યજીવના ભેંદે બે પ્રકાર		ાત−વૈરાગ્યના સામ ^ક ર્યાનું દ⊎	
અતે તે બ'ધનાં કારણ છે એવું કા	_	કથન	. 9619
ત્રાનીને તે આસ્ત્રવાના અભાવ		સમ્યગ્દિ સામાન્યપણે તથા વિ	શેષ પહેતુ
છે રાગ–દેષ–માહરૂપ છવના ચ		સ્વ-પરતે કઇ રીતે જાણે છે તે	
પરિણામ છે તે જ આસવ છ		કથન	
રાગાદિક સાથે નહિ મળેલા ગ્રાન		સમ્યગ્દિષ્ટિ જ્ઞાન–વૈરાગ્યસ પત્ર હૈા	
વની ઉત્પત્તિ		રાગી જીવ સમ્યગદષ્ટિ કેમ ન	
જ્ઞાનીને દ્રવ્ય આસ્ત્રવાના અભાવ		સળધી કથત	
' જ્ઞાની નિરાસવ કેવી રીતે છે		અનાની રાગી પ્રાણી રાગાદિકને	
C	૧૭૦	પદ જાણું છે; તે પક્તે છાડી	_
અત્રાની અને ત્રાનીને આસવ થવ		એક વીતરાગ ત્રાયકભાવપદમ યવાના ઉપદેશ	
ન થવાનુ યુક્તિ પૂર્વક વર્ણન	-		૨૦૩ ૦ ૦
રાગ-દેષ-માહ અત્તાન પરિણામ		અતમાનું પૃદ એક જ્ઞાયકરવભાવ તે જ માક્ષનું કારણ છે; જ્ઞાન	
ભધના કારણરૂપ આસ્ત્રવો છે;		લેંદ છે તે કર્મના હાયાપશામના	

વિષય ગાશા મ્યા મનાન૩૫ મધ્યવસાય જેતે નથી તેતે કર્મ ભ'ધ થતા નથી ... આ અખ્યવસાય શ છે? એવા શિષ્યના પ્રશ્નના ઉત્તર રહ૧ આ અધ્યવસાયતા નિષેધ છે તે વ્યવ**દા**ર નયતા જ નિષેધ છે રહર જે કેવળ વ્યવહારનું જ માલંબન કરે છે તે અજ્ઞાની અને મિથ્યાદર્ષ્ટિ છે: ક્રેમકે તેનું આલ બન અભગ્ય પછા કરે છે. વત, સમિતિ, ગુપ્તિ પાળે છે, અગિયાર અંગ ભાગે છે. તા પણ તેના માેક્ષ નથી … ં… ... ૨૭૩ શાસ્ત્રોનુ દાન હોવા છતાં અભવ્ય અત્રાની છે **૨૭૪** અભવ્ય ધર્મની શ્રદા કરે છે તે ભાગહેત ધર્મનીજ છે. માેક્ષહેતુ ધર્મની નહિ ૨૭૫ વ્યવહાર-નિશ્ચયનયનું સ્વરૂપ ... ૨૭૬ રાગારિક ભાવાનું નિમિત્ત સ્થાતમાં છે કે પરક્રવ્ય ર તેના ઉત્તર ... આત્મા રાગાદિકના અકર્તાજ શા રીતે છે. તેવું ઉદાહરણપૂર્વ**ક કથન** ૮. માક્ષ અધિકાર માહ્યતું સ્વરૂપ કર્મ બ ધથી છૂટલું તે છે के छव अधने। छेट अरते। नथी परंत માત્ર બ'ધના સ્વરૂપને જાણવાથી જ સંતુષ્ટ છે તે માસ પામતા નથી ... ૨૮૮ બંધની ચિંતા કર્યે બંધ કપાતા નથી... ૨૯૧ બ ધ–છેદનથી જ માક્ષ થાય છે ण धने। छेह देवी रीते करवे। १ ओवा प्रश्नने। ઉત્તર એ છે કે કર્મ વધના છેદનન કરણ પ્રતાશસ્ત્ર જ છે ૨૬૪ પ્રતારૂપ કરણથી આત્મા અને બધ-બન્નેને ભાદા ભાદા કરી પ્રદાયી જ આત્માને મહારા કરવા. બધને છાડવા ... ૨૯૫ વિષય ગાથા

ખાત્માને પ્રતા વડે કઈ રીતે મહણ કરવા તે સંબંધી કશન २६७ આત્મા સિવાય અન્ય ભાવતા ત્યાગ કરવા. કાેે ગાની પરના ભાવને પર જાણી ગ્રહ્મણ કરે? અથાત કાર્યન કરે .. ૩૦૦ के परद्रव्यते अद्धल हरे छे ते अपराधी છે. બ'ધનમાં પડે છે: જે અપરાધ કરતા નથી તે બંધનમાં પડતા નથી...૩૦૧ અપરાધન સ્વરૂપ 'શહ આત્માના પ્રહણથી તમે માક્ષ કહ્યો; પરંતુ આત્મા તા પ્રતિક્રમણ આદિ દ્વારા જ દેવાયા છટી જાય છે: તા પછી શુદ્ધ આત્માના મહણનું શું કામ છે ? ' આવા શિષ્યના પ્રશ્નના ઉત્તર આપવામાં આવે છે કે. પ્રતિક્રમણ-અપ્રતિક્રમણ રહિત અપ્રતિક્રમણાદિ-સ્વરૂપ ત્રીજી ભ્રમિકાથી જ—શ≰ આત્મા∙ ના મહારાથી જ---આત્મા નિર્દોષ થાય ٠... فا ... 306

૯. સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર

આત્માનું અકર્તાપહ્યું દર્શાતપૂર્વક કહે છે... ... 30 / કર્તાપહ્યું જીવ અદ્યાનથી માને છે; તે અદ્યાનન તનુ સામધ્ય દેખાડયું છે ... 31 ર જ્યાંસધી આત્મા પ્રકૃતિના નિમિત્તે ઉપ-જવું-વિહ્યુસવું ન છોંડે ત્યાંસુધી તે કર્તા થાય છે... ... 31 ર કર્મા કળનું ભોકતાપહ્યું પહ્યુ આત્માના સ્વભાવ નથી, અદ્યાનથી જ તે ભાકતા થાય છે એવું કથન ... 31 દ્રાતી કર્મા ફળનો ભોકતા નથી ... 31 દ્રાતી કર્મા ફળનો ભોકતા નથી ... 31 દ્રાતી કર્તા-ભાકતા નથી તેનું દર્શાંતપૂર્વક કથન ... 3૨૦

વિષય ગાશા જેઓ આત્માને કર્તા માને છે તેમના ત્રાક્ષ નથી એવું કથન ૩૨૧ અગાની પાતાના ભાવકર્મના કર્તા છે એવું યક્તિપૂર્વક કથન... ... 327 આત્માનું કર્તાપહ્યું અને અકર્તાપહ્યુ જેવી रीते छे तेवी रीते स्याहवाह द्वारा तेर ગાથામાં સિદ્ધ કર્ય છે ૩૩૨ બૌદમતી એમ માને છે કે કર્મના કરનાર બીજો છે અને બાેગવનાર બીજો છે: તે માન્યતાના યુક્તિ પૂર્વ ક નિષેધ ... ૩૪૫ કર્તા કર્મના એદ-અએદ જેવા રીતે છે તેવા રીતે નયવિભાગદારા દર્શાંતપૂર્વ કચન ૩૪૯ નિશ્વય વ્યવસારના કથતને ખડીના દર્શા-તથી દશ ગાથામાં સ્પષ્ટ કર્યું છે. ... ૩૫૬ ત્રાન અને ત્રેયની તદ્દન ભિન્નતા જાણતા હાવાર્થા સમ્યગ્દહિને વિષયામાં રાગદેષ થતા નથી. તેઓ માત્ર અજ્ઞાનદશામાં વર્તાતા જીવનાં પરિસ્થામ છે ... ૩ ધ અન્ય દ્રવ્યતે અન્ય દ્રવ્ય કાંઇ કરી શકતા નથી એવું કથન ૩૭૨ સ્પર્શ આદિ પુદ્દમલના ગુખ છે તે આત્માને કાંઈ એમ કહેતા નથી કે અમતે ત્રહણ કર અતે આત્મા પણ પાતાના સ્થાનથી છૂકીને તેમને જાણવા करो। नथी: परंत अज्ञानी छव तेमना પ્રત્યે વૃથા રાગ-દેષ કરે છે પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને આલાચનાન સ્વરૂપ ... 3/3 જે કર્મ અને કર્મકળને અનુભવતાં પાતા-ને તે રૂપ કરે છે તે નવાં કર્મ બાંધે છે. (અહીં ટીકાકાર આચાર્યદેવે કૃત-કારિત-અનુંમાદનાથી મન-વચન-કાયા

AB

म्मतीत, वर्तभान भने भनागत अर्भना ત્યાગનું સ્માગણપચાસ આગણપથાસ ભંગ દ્વારા કથન કરીને કર્મચેતનાના ત્યાગનું વિધાન દર્શાવ્યું છે તથા એ-કસા અડતાળાશ પ્રકૃતિઓના ત્યાગન કથન કરીને કર્મકળચેતનાના ત્યાગનું વિધાન દર્શાવ્યું છે) ૩૮૭ જ્ઞાનને સમસ્ત અન્ય દ્રવ્યાયી જાદુ દર્શાવ્ય છે 360 માત્મા અમૃતિક છે તેથી તેને પુદ્દગલ-મયી દેહ નથી ... You દ્રવ્યલિગ દેવમયી છે તેવી દ્રવ્યલિંગ **આત્માને માસન** કારણ નથી. દર્શન-નાનચારિત્ર જ માક્ષમાર્ગ છે એવુ<u>'</u> ... 806 કથન માસના અર્થીએ દર્શનત્તાનચારિત્રસ્વરૂપ માક્ષમાર્ગમાં જ આત્માને જોડવા એવા લપટેશ કર્યો છે જે ૬૦ લિંગમાં મમત્વ કરે છે તેણે સમ-યસારતે જાણ્યા નથી... વ્યવહારનય જ મુનિ-શ્રાવકના લિંગને માસમાર્ગ કહે છે. નિશ્ચયનય કાઇ લિગને માસમાર્ગ કહેતા નથી-એવું કચન ... ૪૧૪ આ ગ્રંથને પૂર્ણ કરતાં તેના અભ્યાસ વગેરેનું કળ કહ્યું છે. Y94 આ પ્રશ્રમાં અને ત ધર્મવાળા ચાતમાને જ્ઞાનમાત્ર કહ્યો હાેવા છતાં સ્યાદ્વાદ સાથે વિરાધ કેમ નથી આવતા તે

ખતાવવા, તથા એક જ દાનમાં ઉપાય-ભાવ અને ઉપેયભાવ બન્ને કર્મ રીતે ध्ये के ते अताववा टीडाडार आयार्थिय આ સર્વવિશહ્રતાન અધિકારના અંતે પરિશિષ્ટરૂપે સ્યાદવાદ અને ઉપાય-ઉપે-યભાવ વિષે થાડું કહેવાની પ્રતિતા કરે છે જેંડ છ એક ત્રાનમાં જ "તત્ અતત્ એક. અતેક, સત્, અસત્, નિત્ય, અનિત્ય " આ ભાવાના ૧૪ લાંગ કરી તેના ૧૪ કાવ્ય કહ્યાં છે... ત્રાન લક્ષણ છે અને આત્મા લક્ષ્ય છે. ત્રાનની પ્રસિદ્ધિથી જ આત્માની પ્રસિદ્ધિ થાય છે. માટે આત્માને જ્ઞાનમાત્ર ... Yoz ક્લો છે એક ત્રાન-ક્રિયારૂપ પરિણુત આત્મામાં જ અનંત શક્તિએ। પ્રગટ છે, તેમાંથી સુડતાલીશ શક્તિઓનાં નામ તથા લક્ષ-શોન કથત .. ઉપાય-ઉપેયભાવનું વર્ણન; તેમાં, આત્મા પરિણામી હેાવાથી સાધકપર્ણ અને સિદ્ધપાલાં એ ખન્તે ભાવ બરાબર ઘટે છે એવું કથન થાડા કળશામાં. અનેક વિચિત્રતાથી ભ-રેલા આત્માના મહિમા કરીને સર્વ⁻-વિશ્વક્રતાન અધિકાર સંપૂર્ણ ટીકાકાર આચાર્યદેવનું વક્તવ્ય, આત્મ-ખ્યાતિ ટીકા સંપૂર્ણ... ... ২৭৩ ભાષાડીકાકારતું વકતવ્ય સંથ સમાપ્ત... ૫૧૯

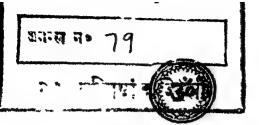
—ઃ श्रीमर्वज्ञवीतरागाय नमः ः— શાસ્त्र-સ્વાધ્યાયનું પ્રારંભિક મંગલાચરણ

ओंकारं विन्दुसंयुक्तं नित्यं ध्यायन्ति योगिनः । कामदं मोक्षदं चैव ॐकाराय नमो नमः ॥ १ ॥ अविरलशब्दघनीयमक्षालितसक्त अस्तलमळकळ्ड्वा । मृनिभिक्षासित्तीयी सरम्बती हस्तु नो द्रितान ॥ २ ॥ अज्ञानिसिरान्थानां ज्ञानाञ्जनकलाकया । चक्षुरुन्मीलितं येन तस्म श्रीसम्बं नमः ॥ ३ ॥

॥ श्रीपरमगुरवे नमः परंपराचार्यगुरवे नमः ॥

सकत्रकतुपविष्यंत्रवं, श्रेयमां परिवर्धवं, धर्मसम्बन्धवं, नच्य-जीवमनः प्रतिवोधकारकः पुण्यप्रकाशकं, पापपणाधकपिद् झास्त्रं श्रीरामयमारनामधेयं, अस्य मृत्रप्रस्थकर्ताः श्रीसर्वे प्रदेवास्तरुत्तर-ग्रन्थकर्तारः श्रीगण्यरदेवाः प्रतिगण्यरदेवास्तेषां वचनासुमार-मामान्य भाचार्यश्रीकुन्दकुन्द्राचार्यदेवावर्त्तिनं श्रोतारः सावधान-त्रषा श्रृण्यन्तु ॥

मंगलं भगत्रान् वीरो, मंगलं गीतमां गणी. मंगलं कुन्तकुन्दायी जैनधमीं अनु मंगलम् ॥ ? ॥ सर्वमंगलमांगलयं सर्वकल्याणकारकं । प्रधान सर्वधमीणां जैनं जयतु ज्ञासनम् ॥ २ ॥

श्रीपरमात्मने नमः ।

શ્રીમત્કું દકું દાચાર્ય વિરચિત

સમયસાર

প্রব-সপ্র अधिक्षर

શ્રી પરમાતમ પ્રજ્ઞમીને, શારદ સુગુરુ નમી ય; સમયસાર શાસન કરું દેશવચનમય, ભાઈ ! શબ્દદ્રક્ષદ્રા પરશ્રદ્રાના વાચકવાચ્ય નિધાગ; મ'ગળરૂપ પ્રસિદ્ધ એ, નમુ' ધર્મ-ધન-માેગ.

3

X

ű

ŧ

નય નય સાર લહે શુભવાર, પદ્ર પદ્ર માર દહે દુ:ખકાર; લય લય પાર થહે ભવધાર,—જય જય સમયસાર અવિકાર.

શાળક, અથ⁶ ને જ્ઞાન—સમયત્રય આગમ ગાયા, કાળ, મત, સિદ્ધાંત—ભેદત્રય નામ ખતાવ્યા; તે મહીં આદિ શુભ અર્થ'સમયકથની સુણીએ ખહુ, અર્થ'સમયમાં જીવ નામ છે સાર, સુણું સહું; તે મહીં સાર વિણકમ'મળ શુદ્ધ જીવ શુદ્ધનય કહે, આ પ્ર'થમાં કથની સહુ, સમયસાર બુધજન થહે. નામાદિક ષડ્ પ્ર'થમુખ, તેમાં મ'ગળ સાર; વિદ્વહરણ, નાસ્તિકહરણ, શિષ્ટાચાર ઉચ્ચાર. સમયસાર જિનરાજ છે, સ્યાદ્વાદ જિનવેણ; સુદ્રા જિન નિર્શ'થતા, નમું કરે સહુ ચેન.

આ પ્રમાણે મ'ગળપૂર્વ'ક પ્રતિજ્ઞા કરીને શ્રી કુંદકુંદ આચાર્ય'કૃત ગાધાળહ સમયપ્રાભૃત મ'થની શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય'કૃત આત્મખ્યાતિ નામની જે સંસ્કૃત ડીકા છે તેની દેશભાષામાં વચનિકા લખીએ છીએ.

પ્રથમ, સ'સ્કૃત ટીકાકાર શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય શ્ર'થની આદિમાં મ'ગળ અર્થ ઇષ્ટ્રદેવને નમસ્કાર કરે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

नमः समयसाराय स्वानुभूत्या चकासते । चित्स्वभावाय भावाय सर्वभावांतरच्छिदे ॥ १ ॥

અર્થ:—'સમય' અર્થાત્ છવ નામના પદાર્થ, તેમાં સાર—જે દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ, નાકર્મ રહિત શુદ્ધ આત્મા—તેને મારા નમસ્કાર હા. તે કેવા છે? 'માવાય' અર્થાત્ શુદ્ધ સત્તાસ્વરૂપ વસ્તુ છે. આ વિશેષભુપદથી સવ'થા અભાવવાદી નાસ્તિકોનો મત ખંડિત થયો. વળી તે કેવા છે? 'चित्स्वमावाय'—જેના સ્વભાવ શતાનાગુભુરૂપ છે. આ વિશેષભુથી ગુબુ-ગુબુના સવ'થા ભેદ માનનાર નૈયાયિકાના નિપેધ થયો. વળી તે કેવા છે? 'સ્વાનુમૃત્યા चकासते'—પાતાની જ અનુભવનરૂપ ક્યાથી પ્રકાશે છે, અર્થાત્ પાતાને પાતાથી જ બાબુ છે—પ્રગઢ કરે છે. આ વિશેષભુથી, આત્માને તથા જ્ઞાનને સવ'થા પરાક્ષ જ માનનાર જેમિનીય—ભદ્ય-પ્રભાકર ભેદવાળા સીમાંસકાના મતના વ્યવચ્છેદ થયો; તેમ જ જ્ઞાન અન્ય જ્ઞાનથી બાબુ શકાય છે, પાતે પાતાને નથી બાબુનું—એવું માનનાર નૈયાયિકાના પણ પ્રતિપેધ થયો. વળી તે કેવા છે? 'સર્વમાવાંતરિક્હવે'—પાતાથી અન્ય સવ' છવાછવ, ચરાચર પદાર્થીને સવ' ક્ષેત્રકાળસ'ળ'ધી, સવ' વિશેષણો સહિત, એક જ સમયે બાબુનારો છે. આ વિશેષણથી, સવ'જ્ઞના અભાવ માનનાર સીમાંસક આદિનું નિરાકરણ થયું. આ પ્રકારના વિશેષણે (ગુણો)થી શુદ્ધ આત્માને જ ઇષ્ટરેવ સિદ્ધ કરી તેને નમસ્કાર કર્યો છે.

ભાવાર્થ:—અહીં મંગળ અર્થે શુદ્ધ આત્માને નમસ્કાર કર્યો છે. કાેઈ એમ પ્રશ્ન કરે કે કાેઈ ઇષ્ટ્રેલનું નામ લઇ નમસ્કાર કેમ ન કર્યો? તેનું સમાધાન:—વાસ્ત-વિકપણે ઇષ્ટ્રેલનું સામાન્ય સ્વરૂપ સર્વે કર્મરહિત, સર્વેજ્ઞ, વીતરાગ, શુદ્ધ આત્મા જ છે તેથી આ અધ્યાત્મમંથમાં સમયસાર કહેવાથી ઇષ્ટ્રેલ આવી ગયા. તથા એક જ નામ લેવામાં અન્યમતવાદીઓ મતપક્ષના વિવાદ કરે છે તે સર્વનું નિરાકરણ, સમય-સારના વિશેષણા વર્ણે વીતે, કર્યું. વળી અન્યવાદીઓ પોતાના ઇષ્ટ્રેલનું નામ લે છે તેમાં ઇષ્ટ શખ્દના અર્થ ઘટતા નથી, બાધાઓ આવે છે; અને સ્યાદ્વાદી જૈનાને તા સર્વજ્ઞ વીતરાગ શુદ્ધ આત્મા જ ઇષ્ટ છે. પછી ભલે તે ઇષ્ટ્રેલને પરમાત્મા કહો, પરમન્યન્યોતિ કહો, પરમેશ્વર, શિવ, નિરંજન, નિષ્કલંક, અક્ષય, અવ્યય, શુદ્ધ, બુદ્ધ,

અવિનાશી, અનુપમ, અચ્છેલ, અભેલ, પરમપુરુષ, નિરાળાધ, સિદ્ધ, સત્યાતમાં, ચિદા-નંદ, સવેજ્ઞ, વીતરાગ, અહેલ, જિન, આપ્ત, ભગવાન, સમયસાર ઇત્યાદિ હજારો નામાથી કહા; તે સર્વે નામા કથચિત સત્યાર્થ છે. સર્વેથા એકાંતવાદીઓને ભિન્ન નામામાં વિરોધ છે, સ્યાદ્વાદીને કાંઇ વિરોધ નથી. માટે અર્થ યથાર્થ સમજવા જોઇએ.

> પ્રગઢ નિજ અનુભવ કરે, સત્તા ચેતનરૂપ; સૌ-જ્ઞાતા લખીને નમું, સમયસાર સહુ-ભૂપ.

હवे सरस्वतीने नभस्डार डरे छ:—

(અનુષ્ટુપ્)

अनंतधर्मणस्तस्वं पश्यन्ती प्रत्यगात्मनः । अनेकांतमयी मूर्तिर्नित्यमेव प्रकाशताम् ॥ २ ॥

અર્થ:—જેમાં અનેક અ'ત (ધર્મ) છે એવું જે જ્ઞાન તથા વચન તેમય મૂર્તિ સદાય પ્રકાશરૂપ હો. કેવી છે તે મૂર્તિ? જે અન'ત ધર્મવાળા છે અને જે પરદ્રવ્યાથી ને પરદ્રવ્યના ગુણપર્યાયોથી ભિન્ન તથા પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી થતા પાતાના વિકારાથી કથ'ચિત ભિન્ન એકાકાર છે એવા આત્માના તત્ત્વને, અર્થાત્ અસા-ધારણ—સજાતીય વિજાતીય દ્રવ્યોથી વિલક્ષણ—નિજસ્વરૂપને, તે મૂર્તિ અવલાકન કરે છે—કેખે છે.

ભાવાર્થ:—અહીં સરસ્વતીની મૂર્તિ માશીવ ચનરૂપ નમસ્કાર કર્યો છે. લોકિકમાં જે સરસ્વતીની મૂર્તિ પ્રસિદ્ધ છે તે યથાર્થ નથી તેથી અહીં તેનું યથાર્થ વર્ણન કર્યું છે. જે સમ્યગ્રાન છે તે જ સરસ્વતીની સત્યાર્થ મૂર્તિ છે. તેમાં પણ સંપૂર્ણ ગ્રાન તો કેવળગ્રાન છે કે જેમાં સર્વ પદાર્થી પ્રત્યક્ષ ભાસે છે. તે અનંત ધર્મો સિદ્ધિત આત્મતત્ત્વને પ્રત્યક્ષ દેખે છે તેથી તે મસ્સ્વતીની મૂર્તિ છે. તદનુસાર જે શ્રુતગ્રાન છે તે આત્મતત્ત્વને પરાક્ષ દેખે છે તેથી તે પણ સરસ્વતીની મૂર્તિ છે. વળી કવ્યશ્રુત વચનરૂપ છે તે પણ તેની મૂર્તિ છે, કારણ કે વચનોદ્વારા અનેક ધર્મવાળા આત્માને તે ખતાવે છે. આ રીતે સર્વ પદાર્થોનાં તત્ત્વને જણાવનારી ગ્રાનરૂપ તથા વચનરૂપ અનેકાંતમચી સરસ્વતીની મૂર્તિ છે; તેથી સરસ્વતીનાં નામ 'વાણી, ભારતી, શારદા, વાગ્દેવી' ઇત્યાદિ ઘણાં કહેવામાં આવે છે. આ સરસ્વતીની મૂર્તિ અનંત ધર્મીને 'સ્યાત' પદથી એક ધર્મીમાં અવિરોધપણે સાધે છે તેથી તે સત્યાર્થ છે. કેટલાક અન્યવાદીઓ સરસ્વતીની મૂર્તિને બીજી રીતે સ્થાપે છે પણ તે પદાર્થને સત્યાર્થ કહેનારી નથી.

કાઈ પ્રશ્ન કરે કે આત્માને અનંત ધર્મવાળા કહ્યા છે તો તેમાં અનંત ધર્મો કયા કયા છે? તેના ઉત્તર:—વસ્તુમાં સત્યક્ષ, વસ્તુપક્ષ, પ્રમેયપક્ષ, પ્રદેશપક્ષ, ચેત-નપક્ષ, અચેતનપક્ષ, મૂર્તિકપક્ષ, અમૂર્તિકપક્ષ, કત્યાદિ (ધર્મ) તા ગુધ્ય છે; અને તે ગુધ્યાનું ત્રધ્ય કાળે સમય-સમયવર્તી પરિષ્યુમન થવું તે પર્યાય છે—જે અનંત છે. વળી વસ્તુમાં એકપક્ષ, અનેકપક્ષ, નિત્યપક્ષ, અનિત્યપક્ષ, ભેદપક્ષ, અભેદપક્ષ, શુદ્ધપક્ષ, અશુદ્ધપક્ષ, આદિ અનેક ધર્મ છે. તે સામાન્યરૂપ ધર્મો તા વચનગાચર છે પણ બીજ વિશેષરૂપ ધર્મા જેઓ વચનના વિષય નથી એવા પધ્ય અનંત ધર્મ છે. આનગમ્ય છે. આત્મા પણ વસ્તુ છે તેથી તેમાં પણ પાતાના અનંત ધર્મ છે.

આત્માના અન'ત ધર્મોમાં ચેતનપહ્યું અસાધારણ ધર્મ છે, બીજાં અચેતન દ્રવ્યોમાં નથી. સજાતીય જીવદ્રવ્યો અનંત છે તેમનામાંય જેકે ચેતનપદ્ધું છે તોપણ સૌનું ચેતનપદ્ધું નિજ સ્વરૂપે જીદું જીદું કહ્યું છે કારણ કે દરેક દ્રવ્યને પ્રદેશભેદ હોવાથી કાઇનું કાઈમાં ભળતું નથી. આ ચેતનપદ્ધું પાતાના અનંત ધર્મોમાં વ્યાપક છે તેથી તેને આત્માનું તત્ત્વ કહ્યું છે. તેને આ સરસ્વતીની પૂર્તિ દેખે છે અને દેખાડે છે. એ રીતે એનાથી સર્વ પ્રાણીએાનું કલ્યાણ થાય છે માટે 'સદા પ્રકાશરૂપ રહ્યાં' એવું આશીર્વાદરૂપ વચન તેને કહ્યું છે.

હવે ટીકાકાર આ થ્રાંથનું વ્યાખ્યાન કરવાના ફળને ચાહતાં પ્રતિજ્ઞા કરે છે:—

(માલિની)

परपरिणतिहेतोर्मोहनाम्रोऽनुभावा-दविरतमनुभाव्यव्याप्तिकल्माषितायाः । मम परमविश्रद्धिः श्रद्धचिन्मात्रमूर्ते-भेवतु समयसारच्यारूपयैवानुभृतेः ॥ ३ ॥

અર્થ:—શ્રીમાન અમૃતચંદ્ર આચાર્ય કહે છે કે:—આ સમયસાર (શુદ્ધાત્મા તથા થય) ની વ્યાખ્યા (કથની તથા ટીકા) થી જ મારી અનુભૂતિની અર્થાત્ અનુભવનરૂપ પરિલ્પતિની પરમ વિશુદ્ધિ (સમસ્ત રાગાદિ વિભાવપરિલ્પૃતિ રહિત ઉત્કૃષ્ટ નિર્મળતા) થાંઆ. કેવી છે તે પરિલ્પૃતિ ? પરપરિલ્પતિનું કારલ્ય જે મોહ નામનું કર્મ તેના અનુભાવ (– ઉદયરૂપ વિપાક) ને લીધે જે અનુભાવ્ય (રાગાદિ પરિલ્પુમા) ની વ્યાપ્તિ છે તેનાથી નિરંતર કલ્માપિત (મેલી) છે. અને હું કેવા છું? દ્રવ્યદૃષ્ટિથી શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર મૃતિ છું.

ભાવાર્થ:—આચાર્ય કહે છે કે શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિક નયની કષ્ટિએ તેા હું શુદ્ધ

ચૈતન્યમાત્ર મૃતિ છું. પરંતુ મારી પરિજીતિ માહકર્મના ઉદ્દયતું નિમિત્ત પામીને મેલી છે – સગાદિસ્વરૂપ થઈ રહી છે. તેથી શુદ્ધ આત્માની કથનીરૂપ જે આ સમયસાર મ'થ છે તેની ટીકા કરવાનું ફળ એ ચાહું છું કે મારી પરિજીતિ રાગાદિ રહિત થઇ શુદ્ધ થાએા, મારા શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાએા. બીજી કાંઈ પણ – ખ્યાતિ, લાભ, પૂજાદિક – ચાહતા નથી. આ પ્રકારે આચાર્પ ટીકા કરવાની પ્રતિજ્ઞાગભિત એના ફળની પાર્થના કરી.

હવે મૂળગાથાસ્ત્રકાર શ્રી કુ'દકુ'દાચાવે **મ'ચની આદિમાં મ'ગળપૂર્વ'ક** પ્રતિજ્ઞા કરે છે:—

यंदिन मञ्चिमिद्धं ध्रुवमचलमणीवमं गई पते । वोच्छामि समयपाहुडमिणमो सुयकेवलीभणियं ॥ १॥ वंदित्वा सर्वसिद्धान ध्रुवामचलामनीषम्यां गति माप्तान । वक्त्यामि समयमाध्रतमिदं अहो श्रुवकेवलिभणितम् ॥ १॥

અન્વયાથ:—આચાર્ય કહે છે: હું [ध्रुवां] ધ્રુવ, [अवलां] અચળ અને [अनौपम्यां] અનુપમ - એ ત્રણ વિશેષણાથી યુકત [गतिं] ગતિને [प्राप्तान्] પ્રાપ્ત થયેલ એવા [सर्वसिद्धान्] સર્વ સિહોને [बंदित्वा] નમસ્કાર કરી, [अहो] અહે। ! [श्रुतकेवलिमणितं] શ્રુતકેવળીઓએ કહેલા [इत्] આ [समयप्रान्तं] સમયસાર નામના પ્રાભુતને [बङ्गामि] કહીશ.

ટીકા:—અહીં (સંસ્કૃત ટીકામાં) ' જાજ ' રાખ્દ મંગળના અર્થને સ્થવે છે. મ'યની આદિમાં સર્વ સિદ્ધોને ભાવ-દ્રવ્ય સ્તુતિથી પાતાના આત્મામાં તથા પરના આત્મામાં સ્થાપીને આ સમય નામના પ્રાભૃતતું ભાવવયન અને દ્રવ્યવયનથી પરિભાષણ શરૂ કરીએ છીએ—એમ શ્રી ફુંદાકુંદાચાર્ય કહે છે. એ સિદ્ધ ભગવ'તા, સિદ્ધપણાને લીધે, સાધ્ય જે આત્મા તેના પ્રતિચ્છંદના સ્થાને છે,—જેમના સ્વરૂપનું સંસારી ભવ્ય છવા ચિંતવન કરીને, તે સમાન પાતાના સ્વરૂપને ધ્યાવીને, તેમના જેવા થઈ જાય છે અને ચારે ગતિઓથી વિલક્ષણ જે પ'ચમગિત મેક્ષ તેને પામે છે. કેવી છે તે પ'ચમગિત ? સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થઈ છે તેથી ઘ્રુવપણાને અવલ'એ છે. ચારે ગતિઓ પરનિમિત્તથી થતી હોવાથી ઘ્રુવ નથી, વિનાશિક છે; ' ધ્રુવ ' વિશેષણથી

⁽⁴⁻⁴¹⁾

ધ્રવ. અચલ ને અનુષમ ગતિ પામેલ સર્વે સિદ્ધને, વંદી કહું શ્રુતકેવળી-કથિત આ સમયપ્રાભૃત અહેા! ૧.

પંચમગતિમાં એ વિનાશિકતાના વ્યવચ્છેદ થયા. વળી તે ગતિ કેવી છે? થ્યનાર્દિ કાળથી અન્ય (પર) ભાવના નિમિત્તથી થતું જે પરમાં ભ્રમણ તેની વિશ્રાંતિ (અભાવ) વશે અચલપણાને પામી છે. આ વિશેષણથી, ચારે ગતિઓને પરનિમિ-ત્તથી જે ભ્રમણ થાય છે તેના પંચમ ગતિમાં વ્યવચ્છેક થયા. વળી તે કેવી છે? જગતમાં જે સમસ્ત ઉપમાયાગ્ય પદાર્થી છે તેમનાથી વિલક્ષણ વ્યદભૂત માહાત્મ્ય હાવાથી તેને કાઈની ઉપમા મળી શકતી નથી. આ વિશેષણથી, ચારે ગતિઓમાં જે પરસ્પર કથંચિત સમાનપર્સ મળી આવે છે તેના પંચમગતિમાં વ્યવચ્છેદ થયા. વળી તે કેવી છે ? અપવગ તેનું નામ છે. ધર્મ, અર્થ અને કામ—એ ત્રિવર્ગ કહેવાય છે: માક્ષગતિ આ વગુપમાં નહિ હોવાથી તેને અપવગ કહી.—આવી પંચમગતિને સિંહભગવંતા પામ્યા છે. તેમને પાતાના તથા પરના આત્મામાં સ્થાપીને, સમયના (સર્વ પદાર્થીના અથવા જીવપદાર્થના) પ્રકાશક એવા જે પ્રાભૃત નામના અહિત્ય-વચનના અવયવ (અ'શ) તેનું, અનાદિ કાળથી ઉત્પન્ન થયેલ મારા અને પરના માહ (અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ) ના નાશ માટે, હું પરિભાષણ કરું છું. કેવા છે તે અહેં-ત્પ્રવચનના અવયવ ? અનાદિનિધન પરમાગમ રાળ્કભ્રહ્મથી પ્રકાશિત હોવાથી. સર્વ પદાર્થીના સમૃહને સાક્ષાત કરનાર કેવળીભગવાન સર્વજ્ઞથી પ્રણીત હોવાથી અને કેવળીએાના નિક્રુપ્વર્તી સાક્ષાત સાંભળનાર તેમ જ પાતે અનુભવ કરનાર એવા શ્રુત-કેવળી ગણધરદેવોએ કહેલ હોવાથી પ્રમાણતાને પામ્યા છે. અન્યવાદીઓનાં આગમની જેમ છદ્મસ્થ (અલ્પન્નાની) ની કલ્પના માત્ર નથી કે જેથી અપ્રમાણ હાય.

ભાવાર્થ:—ગાધાસત્રમાં આચારે ' वक्ष्यामि ' કહ્યું છે તેના અર્ધ દીકાકારે ' वच् परिमाणणे ' ધાતુથી ' પરિભાષણ ' કર્યો છે. તેના આશય આ પ્રમાણ સચિત થાય છે: ચૌદ પૂર્વમાં જ્ઞાનપ્રવાદ નામના છફા પૂર્વમાં ખાર ' વસ્તુ ' અધિકાર છે; તેમાં પણ એક એકના વીશ વીશ ' પ્રાઝુન ' અધિકાર છે. તેમાં દશમા વસ્તુમાં સમય નામનું જે પ્રાઝુત છે તેનાં મૂળ સ્ત્રું ના શખ્દાનું જ્ઞાન તે પહેલાં માટા આ-ચાર્યોને હતું અને તેના અર્થનું જ્ઞાન આચાર્યોની પરિપાદી અનુસાર શ્રી ફુંદ કુંદાચાર્યને પણ હતું. તેમણે સમયપ્રાબૃતનું પરિભાષણ કર્યું—પરિભાષાસત્ર ખાંધ્યું. સ્ત્રુની દશ જાતિએ કહેવામાં આવી છે તેમાં એક ' પરિસાષા ' જાતિ પણ છે. અધિકારને જે યથાસ્થાનમાં અર્ધદારા સ્ત્ર્યવે તે પરિભાષા કહેવાય છે. શ્રી ફુંદ કુંદાચાર્ય સમય-પ્રાબૃતનું પરિભાષણ કરે છે એટલે કે સમયપ્રાબૃતના અર્ધને જ યથાસ્થાનમાં જણાનાનાનું પરિભાષાસત્ર રચે છે.

આચાર્ય મંગળ અર્થ સિક્રોને નમસ્કાર કર્યો છે. સંસારીને શુદ્ધ આત્મા સાધ્ય છે અને સિદ્ધ સાક્ષાત્ શુદ્ધાત્મા છે તેથી તેમને નમસ્કાર કરવાે ઉચિત છે. કાેેઇ ઇષ્ટદેવનું નામ લઈ નમસ્કાર કેમ ન કર્યા તેની ચર્ચા દીકાકારના મંગળ પર કરેલી છે તે અહીં પણ જાણવી. સિદ્ધોને 'સર્વ' એવું વિશેષણ આપ્યું છે. તેથી તે સિદ્ધો અનંત છે એવો અભિપ્રાય ખતાવ્યા અને 'શુદ્ધ આત્મા એક જ છે' એવું કહેનાર અન્યમતીઓના વ્યવચ્છેદ કર્યો. શ્રુતકેવળી શખ્દના અર્થમાં, શ્રુત તેા અનાદિનિધન મવાહરૂપ આગમ કહ્યું અને કેવળી શખ્દથી સર્વજ્ઞ તથા પરમાગમના જાણનાર શ્રુતકેવળી કહ્યા; તેમનાથી સમયપ્રાઅૃતની ઉત્પત્તિ કહી છે. એ રીતે મધ્યની પ્રમાણતા ખતાવી અને પાનાની છુદ્ધિથી કલ્પિત કહેવાના નિષેધ કર્યો; અન્યવાદી છદ્મસ્થ (અલ્પજ્ઞાની) પાતાની છુદ્ધિથી પદાર્થનું સ્વરૂપ ગમે તે પ્રકારે કહી વિવાદ કરે છે તેનું અસત્યાર્થપણું બતાવ્યું.

આ મ'ચનાં અભિધેય, સ'બ'ધ, પ્રયોજન તેા પ્રગટ જ છે. શુદ્ધ આત્માતું સ્વરૂપ તે અભિધેય છે. તેના વાચક આ મ'ચમાં શબ્દા છે તેમના અને શુદ્ધ આત્માના વાચ્યવાચકરૂપ સ'બ'ધ તે સ'બ'ધ છે. શુદ્ધાત્માના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થવી તે પ્રયોજન છે. ૧.

પ્રથમ ગાથામાં સમયતું પ્રાભૃત કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. ત્યાં એ મ્યાકાંક્ષા થાય કે સમય એટલે શું ? તેથી હવે પહેલાં સમયને જ કહે છે:—

जीयो चरित्तद्मणणाणट्टिउ तं हि सममयं जाण । पुग्गलकम्मपदमट्टियं च तं जाण परममयं ॥ २ ॥

जीवः चित्रदर्शनज्ञानस्थितः तं हि स्वसमयं जानीहि । पुरुलक्षमें पदेशस्थितं च तं जानीहि पर्समयम् ॥ २ ॥

અન્વયાર્થ:—હે ભવ્ય! જे [जीवः] જવ [चरित्रदर्शनक्षानस्थितः] દર્શન-झान-ચારિત્રમાં સ્થિત થઈ રહ્યો છે [तं] તેને [हि] નિશ્ચયથી [स्वसमयं] સ્વસમય [जानीहि] जाणु; [च] અને જે જીવ [पुत्तिलक्षमेप्रदेशस्थितं] પુદ્દગલ-કર્મના પ્રદેશામાં સ્થિત થયેલ છે [तं] તેને [परसमयं] પરસમય [जानीहि] जाणु.

ર્ટીકાઃ—'સમય ' શબ્દના અર્થ આ પ્રમાણે છે: 'सम् ' તા ઉપસર્ગ છે, તેના અર્થ 'એકસાથ ' એવા છે; અને ' अय् गती ' ધાતુ છે એના ગમન અર્થ પણ છે અને જ્ઞાન અર્થ પણ છે; તેથી એકસાથે જ જાણવું તથા પરિણમન કરવું એ એ

જીવ ચરિત-દર્શન-જ્ઞાનસ્થિત સ્વસમય નિશ્વય જાણવા; સ્થિત કર્મપુદ્દગલના પ્રદેશ પરસમય જીવ જાણવા. ૨.

કિયાએં જેમાં હાય તે સમય છે. આ જીવ નામના પદાર્થ એક જ વખતે પરિણમે પણ છે અને જાણે પણ છે તેથી તે સમય છે. આ જવ-પદાર્થ કેવા છે? સદા ય પરિણમનસ્વરૂપ સ્વભાવમાં રહેલા હાવાથી, ઉત્પાદ-વ્યય-ઘ્રીવ્યની એકતારૂપ અનુ-ભૂતિ જેનું લક્ષણ છે એવી સત્તાથી સહિત છે. આ વિશેષણથી જીવની સત્તા નહિ માનનાર નાસ્તિકવાદીઓના મત ખંડિત થયા તથા પુરુષને (છવને) અપરિણાસી માનનાર સાંખ્યવાદીઓના વ્યવચ્છેદ, પરિણુમનસ્વભાવ કહેવાથી, થયા. નૈયાયિકા અને વૈશેષિકા સત્તાને નિત્ય જ માતે છે અને બૌદ્ધો સત્તાને ક્ષણિક જ માને છે; તેમનું નિરાકરણ, સત્તાને ઉત્પાદ-વ્યય-ઘ્રીવ્યરૂપ કહેવાથી. થયું. વળી જવ કેવા છે ? ચૈતન્યસ્વરૂપપણાથી નિત્ય-ઉદ્યોતરૂપ નિર્મળ સ્પષ્ટ કર્શનજ્ઞાન-જ્યાતિસ્વ-રૂપ છે; (કારણ કે ચેતન્યનું પરિલ્મન દર્શનજ્ઞાનસ્વરૂપ છે). આ વિશેષણથી, ચૈતન્યને જ્ઞાનાકારસ્વરૂપ નહિ માનનાર સાંખ્યમતીઓનું નિશકરણ થયું. વળી તે ક્રેવા છે? અનંત ધર્મામાં રહેલું જે એક ધર્મીપહું તેને લીધે જેને દ્રવ્યપદ્ધં પ્રગટ 9; (કારણ કે અનંત ધર્માની એકતા તે દ્રવ્યપર્સ છે). આ વિશેષણથી, વસ્તુને ધર્માથી રહિત માનનાર ખૌદ્ધમતીના નિષેધ થયા. વળી તે કેવા છે? ક્રમરૂપ અને અક્રમરૂપ પ્રવર્તતા અનેક ભાવા જેના સ્વભાવ હોવાથી જેવે ગુણપર્યાયા અંગીકાર કર્યા છે. (પર્યાય ક્રમવર્તી હોય છે અને ગુણ સહવર્તી હોય છે; સહવર્તીને અક્રમવર્તી પણુ કહે છે.) વ્યા વિશેષણથી, પુરુષને નિગું બ માનનાર સાંખ્યમતીઓના નિરાસ થયા. વળી તે કેવા છે શ્રી પાતાના અને પરદ્રવ્યાના અપકારાને પ્રકાશવાનું સામધ્ય હોવાથી જેણે સમસ્ત રૂપને ઝળકાવનારું એકરૂપપર્સ પ્રાપ્ત કર્યું છે, (અર્થાત્ જેમાં અતેક વસ્તુઓના આકાર ઝળકે છે એવા એક જ્ઞાનના આકારરૂપ તે છે). આ વિશે-ષથથી, જ્ઞાન પાતાને જ જાથે છે. પરને નથી જાણતું એમ એકાકાર જ માનનારના. તથા પાતાત નથી જાણતું પણ પરતે જાણે છે એમ અનેકાકાર જ માનનારના વ્યવસ્થેદ થયા. વળી તે કેવા છે ? અન્ય દ્રવ્યાના જે વિશિષ્ટ ગુણા—અવગાહન-ગતિ-સ્થિતિ-વર્તાનાહેતુપાસું અને રૂપીપાસું—તેમના અભાવને લીધે અને અસાધારણ ચૈતન્યરૂપતા-સ્વભાવના સદ્ભાવને લીધે આકાશ, ધર્મ, અધર્મ, કાળ અને પુદ્દગલ—એ પાંચ દ્રવ્યાથી જે ભિન્ન છે. આ વિશેષણથી, એક બ્રહ્મવસ્તુને જ માનનારના વ્યવચ્છેદ થયા. વળી તે કેવા છે ? અન'ત અન્યદ્રવ્યા સાથે એક્ટ્રેત્રાવગાહરૂપ હાેવા છતાં પણ પાતાના સ્વરૂપથી નહિ છૂડવાથી જે ડેકાત્કીર્ણ ચેતન્યસ્વભાવરૂપ છે. આ વિશેષણથી વસ્ત-સ્વભાવના નિયમ ખતાવ્યા.—આવા જવ નામના પદાર્થ સમય છે. જ્યારે આ (જવ), સર્વ પદાર્થીના સ્વભાવને પ્રકાશવામાં સમર્થ એવા કેવળજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરનારી બેઠ-જ્ઞાનજ્યાતિના ઉદય થવાથી, સર્વ પરદ્રવ્યાથી છૂટી દર્શનજ્ઞાનસ્વભાવમાં નિશ્ચિતપ્ર-વૃત્તિરૂપ આત્મતત્ત્વ સાથે એકત્વરૂપે લીન થઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સ્થિત થવાથી પાતાના સ્વરૂપને એકતારૂપે એક જ વખતે જાણતા તથા પરિણુમતા એવા તે 'સ્વસમય' એમ પ્રતીતરૂપ કરવામાં આવે છે; પણ જ્યારે તે, અનાદિ અવિઘારૂપી જે કેળ તેના મૂળની ગાંક જેવા જે (પુષ્ટ થયેલા) માહ તેના ઉદય અનુસાર પ્રવૃત્તિના આધીનપણાથી, દર્શનગ્રાનસ્વભાવમાં નિશ્ચિતપ્રવૃત્તિરૂપ આત્મતત્ત્વથી છૂડી પરક્રવ્યના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન માહરાગદ્વેષાદિ ભાવામાં એકતારૂપે લીન થઈ પ્રવર્તે છે ત્યારે પુદ્દગલકર્મના કાર્મણસ્ક કર્ય પ્રદેશામાં સ્થિત થવાથી પરક્રવ્યને પાતાની સાથે એકપણે એક કાળમાં જાણતા અને રાગાદિરૂપ પરિણમતા એવા તે 'પરસમય' એમ પ્રતીતરૂપ કરવામાં આવે છે. આ રીતે જીવ નામના પદાર્થને સ્વસમય અને પરસમય—એવું દ્વિવિધપણ પ્રગઢ થાય છે.

ભાવાથ:—જીવ નામની વસ્તુને પદાર્થ કહેલ છે. 'જીવ' એવા અક્ષરોના સમૂહ તે 'પદ' છે અને તે પદથી જે દ્રવ્યપર્યાયરૂપ અનેકાંતસ્વરૂપપાલું નિશ્ચિત કરવામાં આવે તે પદાર્થ છે. એ જીવપદાર્થ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્યમયી સત્તાસ્વરૂપ છે, દર્શનગ્રાનમયી ચેતનાસ્વરૂપ છે, અનંતધર્મસ્વરૂપ દ્રવ્ય છે, દ્રવ્ય હાવાથી વસ્તુ છે, ગુણપર્યાયવાળા છે, તેનું સ્વપરપ્રકાશક ગ્રાન અનેકાકારરૂપ એક છે, વળી તે (જીવ-પદાર્થ) આકાશાદિથી ભિન્ન અસાધારલુ ચેતન્યગુલ્યુસ્વરૂપ છે અને અન્ય દ્રવ્યા સાથે એક દ્રાંત્રમાં રહેવા હતાં પાતાના સ્વરૂપને છાડતા નથી. આવા જીવ નામના પદાર્થ સમય છે. જ્યારે તે પાતાના સ્વભાવમાં સ્થિત હોય ત્યારે તા સ્વસમય છે અને પરસ્વભાવ—રાગદ્વેષમાહરૂપ થઇને રહે ત્યારે પરસમય છે. એ પ્રમાલ્ય જીવને દ્રિવિધપાલું આવે છે. ર.

હવે, સમયના ફ્રિવિધપણામાં આચાર્ય બાધા ખતાવે છે:—

एयत्ति ज्छयगओ ममओ मध्वत्थ सुंद्रो लोए। वंधकहा एयत् तेण विसंवादिणी होई ॥ ३॥

एकत्वनिश्वयमतः समयः सर्वत्र सृंदर्ग लोके । वंचवर्षकत्वे तेन विसंवादिनी सवति ॥ ३ ॥

श्रान्यथार्थ: — [एकत्वनिश्चयनतः] એક્લ્વિનિશ્ચયને પ્રાપ્ત જે [समयः] સમય છે તે [लोके] લેકમાં [सर्वत्र] અધ્ય [सुंदरः] સુંદર છે [तेन] તેથી [एकस्त्रे] એક્લમાં [वंघकथा] બીજાના સાથે ખધની કથા [विसंवादिनी] વिસં-વાદ-વિરોધ કરનારી [मवति] છે.

એકત્વ-નિશ્ચય-ગત સમય સર્વત્ર સુંદર લાેકમાં: નથી અને વિખવાદિની બધનકથા એકત્વમાં. ૩.

ટીકા:—અહીં 'સમય ' રાખ્દથી સામાન્યપથે સર્વ પદાર્થ કહેવામાં **આ**વે છે કારણ કે વ્યુત્પત્તિ પ્રભાજુ 'समयते' એટલે એકીભાવે પાતાના ગુણુપર્યાયાને પ્રાપ્ત થઈ જે પશ્ચિમન કરે તે સમય છે. તેથી ધર્મ-અધર્મ-આકાશ-કાળ-પ્રદુગલ-જીવદ્રવ્ય-સ્વરૂપ લાકમાં સર્વત્ર જે કાઈ જેટલા જેટલા પદાર્થી છે તે ખધાય નિશ્વયથી (નક્ષી) એક્ત્વિનિશ્ચયને પ્રાપ્ત હેાવાથી જ સુંદરતા પાત્રે છે કારણ કે ચ્યન્ય પ્રકારે તેમાં સંકર, વ્યતિકર આદિ સર્વ દાષા આવી પડે. કેવા છે તે સર્વ પદાર્થી ? પાતાના દ્રવ્યમાં અ'તમ'મ રહેલ પાતાના અન'ત ધર્મીના ચક્રને (સમહને) ચુ'બે છે—સ્પર્શ છે તાપણ જેઓ પરસ્પર એક્ઝીજાને સ્પર્શ કરતા નથી. અત્યંત નિકટ એક્ક્ષેત્રાવગાહરૂપે રહ્યા છે તાપણ જેઓ સદાકાળ પાતાના સ્વરૂપથી પડતા નથી, *પરરૂપે નહિ પરિણુમવાને લીધે પાતાની અનંત વ્યક્તિ (પ્રગટતા) નાશ પામતી નથી માટે જેઓ ટેકાત્કી છુે જેવા (શાધત) સ્થિત રહે છે અને વિરુદ્ધ કાર્ય (સ્વભાવથી વિપરીત કાર્ય) તથા અવિરુદ્ધ કાર્ય (સ્વભાવરૂપ કાર્ય)—એ ખક્ષેના હેતુપણાથી (નિમિત્તપણાથી) જેઓ હંમેશાં વિશ્વને ઉપકાર કરે છે—ఒકાવી રાખે છે. આ પ્રમાણે સર્વ પદાર્થાતું ભિન્ન ભિન્ન એકપહ્યું સિદ્ધ થવાથી જીવ નામના સમયને ખવની કથાથી વિસંવાદની આપત્તિ મ્યાવે છે, કારણ કે બધકથાતું મૂળ–જે પુદ્દગલકમ[°]ના પ્રદેશામાં સ્થિત થવું, તે જેતું મૂળ છે એવું પરસમયપહાં તેનાથી ઉત્પન્ન થતું પરસમય-સ્વસમયરૂપ દિવિધપહાં જીવને આવે છે. માટે સમયનું એકપહાં હોવું જ સિદ્ધ થાય છે; (અને એ જ પ્ર-શ'સા કરવા યોગ્ય છે).

ભાવાર્થ:—નિશ્વયથી સર્વ પદાર્થ પાતપાતાના સ્વભાવમાં સ્થિત રહ્યે જ શાભા પાત્રે છે. પરંતુ જીવ નાત્રના પદાર્થની અનાદિ કાળથી પુદ્દગલકર્મ સાથે નિમિત્તરૂપ બ'ધ—અવસ્થા છે; તે બ'ધાવસ્થાથી આ જીવમાં વિસ'વાદ ખડા થાય છે તેથી તે શાભા પામતા નથી. માટે વાસ્તવિક રીતે વિચારવામાં આવે તા એકપહ્યું જ સુંદર છે; તેનાથી આ જીવ શાભા પાત્રે છે. 3.

હવે તે એકત્વની અસુલભતા ખતાવે છે:—

सुदपरिचिदाणुभूदा मध्वम्म वि कामभोगबंघकहा । एयत्तम्सुवलंभो णवरि ण मुलहो विहत्तम्म ॥ ४ ॥

^{*} દરેક પદાર્થના અનંત ધર્મોમાંના એક પણ ધર્મ પર રૂપે નહિ પરિણુમના હાવાથી પદાર્થની અનંત પ્રગટતા નાશ પામતી નથી, એમ આશય લાગે છે.

શ્રુત. પરિચિત, અનુભૃત સર્વને કામભાગળધનની કથા: પરથી જુદા એક્ત્વની ઉપલબ્ધિ કેવળ સુલભ ના. ૪.

श्रुतपरिचितानुभूता सर्वस्यापि कामभोगवंधकथा । एकत्वस्योपलंभः केवलं न सुलभो विभक्तस्य ॥ ४ ॥

અન્વયાર્થ:—[सर्वस्य अपि] સર્વ લોકને [काममोगवंघकथा] કામ-ભાગસંખંધી બધની કથા તા [श्रुतपरिचितानुभूता] સાંભળવામાં આવી ગઈ છે, પરિચયમાં આવી ગઈ છે અને અનુભવમાં પણ આવી ગઈ છે તેથી સુલભ છે; પણ [विमक्तस्य] ભિન્ન આત્માનું [एकत्यस्य उपलंगः] એકપણં હોવું કદી સાંભળયું નથી, પરિચયમાં આવ્યું નથી અને અનુભવમાં આવ્યું નથી તેથી [केवलं] એક તે [न सुलमः] સુલભ નથી.

ટીકા:—આ સમસ્ત જીવલાકને, કામભાગસંખ'ધી કથા એકપણાથી વિરુદ્ધ હાવાથી અત્યંત વિસંવાદી છે (આત્માનું અત્યંત ખૂર્ફ કરનારી છે) તાપણ, પૂર્વે અન'ત વાર સાંભળવામાં આવી છે, અન'ત વાર પરિચયમાં આવી છે અને અન'ત વાર અનુભવમાં પણ આવી ચૂકી છે. કેવા છે જવલાક ? જે સ'સારરૂપી ચક્રના મધ્યમાં સ્થિત છે. નિરંતરપણે દ્રેવ્યા ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ અને ભાવરૂપ અનંત પરાવતેનિ લીધે જેને ભ્રમણ પ્રાપ્ત થયું છે, સમસ્ત વિધન (પાતામાં) એકત્ર-એકરૂપ કર્યું હોાવાથી જેને માટું માહરપી ભૂત ખળદની જેમ ભાર વહેવડાવે છે, જોરથી ફાડી નીકળેલા તુષ્ણારૂપી રાેગના દાહથી જેને અ'તર'ગમાં પીડા પ્રગઢ થઈ છે, આકળા બની બનીને મુગજળ જેવા વિષયમામને (ઇ'દ્રિયવિષયાના સમૃહને) જે ધેરા વાલે છે અને જે પરસ્પર આચાર્યપર્શ્વ પણ કરે છે (અર્થાત બીજાને કહી તે પ્રમાણે અ'ગીકાર કરાવે છે). તેથી કામભાગની કથા તા સૌતે સુલભ (સુખે પ્રાપ્ત) છે. પછુ નિર્મળ સેક્ઝાનરૂપ પ્રકાશથી સ્પષ્ટ ભિન્ન દેખવામાં આવે છે એવું માત્ર આ ભિન્ન આત્માતું એકપસું જ—જે સદા પ્રગટપણે અંતરંગમાં પ્રકાશમાન છે તાપણ ક્યાંયા સાથે એક્રકપ જેવું કરવામાં આવતું હોવાથી અત્યંત તિરોભાવ પામ્યું છે (ઢંકાઇ રહ્યું છે) તે—પાતામાં અનાત્મગ્રપછ હાવાથી (પાતે આત્માને નહિ જાણતા હાવાથી) અને બીજા આત્માને જાણનારાઓની સંગતિ–સેવા નહિ કરી હાવાથી, નથી પૂર્વે પ કદી સાંભળવામાં આવ્યું, નથી કદી પરિચયમાં આવ્યું અને નથી કદી અનુભવમાં આવ્યું. તેથી ભિન્ન આત્માનું એકપર્જું સુલભ **ન**થી.

ભાવાર્થ:—આ લાકમાં સર્વ જેવા સ'સારરપી ચક્ક પર ચડી પાંચ પરા-વર્તનરૂપ ભ્રમણ કરે છે. ત્યાં તેમને માહકર્મના ઉદયરૂપ પિશાચ ધાંસરે જોડે છે, તેથી તેઓ વિષયાની તૃષ્ણારૂપ દાહથી પીડિત થાય છે અને તે દાહના ઇલાજ ઇ'ડ્રિયોના રૂપાદિ વિષયાને જાણીને તે પર દાડે છે; તથા પરસ્પર પણ વિષયાના જ ઉપદેશ કરે છે. એ રીતે કામ (વિષયાની ઇચ્છા) તથા ભાગ (તેમને ભાગવવું)— એ બેની કથા તા અને ત વાર સાંભળી, પશ્ચિયમાં લીધી અને અનુભવી તેથી સુલભ છે. પણ સર્વ પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન એક ચૈતન્યચમત્કારસ્વરૂપ પાતાના આત્માની કથાનું જ્ઞાન પાતાને તા પાતાથી કહી થયું નહિ, અને જેમને તે જ્ઞાન થયું હતું તેમની સેવા કહી કરી નહિ; તેથી તેની કથા (વાત) ન કહી સાંભળી, ન તેના પરિચય કર્યો કે ન તેના અનુભવ થયા. માટે તેની પ્રાપ્તિ સુલભ નથી, દુલભ છે. ૪.

હવે આચાર્ય કહે છે કે છવાને તે ભિન્ન આત્માનું એકત્વ અમે દર્શા-વીએ છીએ:—

तं एयत्तविहतं दाएहं अपणो मविहवेण । जदि दाएज पमाणं चुक्तिज छल ण घतव्वं ॥ ५॥

तमैकत्वविभक्तं दर्शयेदमात्मनः स्वविभवेन । यदि दक्षेयेथं प्रमाणं स्वलेयं छलं न गृहीतन्यम् ॥ ५ ॥

અન્વયાર્થ:—[तं] ते [वक्तत्वविभक्तं] એકત્વિવિભક્ત આત્માને [अर्द्ध] હું [मात्मनः] આત્માના [स्वविभवेन] નિજ વૈભવ વડે [दर्शये] દેખાડું છું; [यदि] को ढुं [दर्शयेयं] દેખાડું તો [प्रमाणं] પ્રમાણ (સ્વીકાર) કરવું [स्वलेयं] અને को डेाઈ ઠેકાણે ચૂકી જઉં તો [इन्हं] છળ [न] ન [गृहीतव्यम्] अહણ કરવું.

ટીકા:—આચાર્ય કહે છે કે જે કાંઈ માશ આત્માના નિજવેલવ છે તે સવે થી હું આ એકત્વ-વિલકત આત્માને દર્શાવીશ એવા મેં વ્યવસાય (ઉઘમ, નિર્ણય) કર્યો છે. કેવા છે મારા આત્માના નિજવિલવ ? આ લાકમાં પ્રગઢ સમસ્ત વસ્તુઓના પ્રકાશ કરનાર અને 'સ્થાત્' પદની મુદ્રાવાળા જે રાખ્દબ્રદ્ધા—અહિતનાં પરમાગમ- તેની ઉપાસનાથી જેના જન્મ છે. ('સ્થાત્' ના અર્થ 'કર્યાંચત્' છે એટલે કે 'કાઈ પ્રકારથી કહેવું. ' પરમાગમને રાખ્દબ્રદ્ધા કદ્યાં તેનું કારણ: અહિતનાં પરમાગમમાં સામાન્ય ધર્મો—વચનગોચર સર્વ ધર્મો—નાં નામ આવે છે અને વચનથી અગાચર જે કાઇ વિશેષધર્મો છે તેમનું અનુમાન કરાવવામાં આવે છે; એ રીતે તે સર્વ વસ્તુ- ઓનાં પ્રકાશક છે માટે સર્વ વ્યાપી કહેવામાં આવે છે, અને તેથી તેમને રાખ્દબ્રદ્ધા કહે છે.) વળી તે નિજવિલવ કેવા છે ? સમસ્ત જે વિપક્ષ—અન્યવાદીઓથી શ્રહ્યુ કરવામાં આવેલ સર્વધા એકાંતરૂપ નયપક્ષ—તેમના નિરાકર્ણમાં સમર્થ જે અતિ- નિસ્તુષ નિર્ભાધ યુક્ત તેના અવલ'બનથી જેના જન્મ છે. વળી તે કેવા છે ? નિર્મળ-

દર્શાલું એક વિભક્ત એ, આત્માતણા નિજ વિભવથી; દર્શાલું તા કરજા પ્રમાણ, ન દાષ ગ્રહ સ્ખલના યદિ. પ.

વિજ્ઞાનલન જે આત્મા તેમાં અંતિનિમન પરમગુર-સર્વજ્ઞદેવ અને અપરગુર-ગલ્ધ્ ધરાદિકથી માંડીને અમારા ગુરુ પર્ધત,—તેમનાથી પ્રસાદરૂપે અપાયેલ જે શુદ્ધાત્મ-તત્ત્વના અનુમહપૂર્વક ઉપદેશ તથા પૂર્વાંચાર્યો અનુસાર જે ઉપદેશ, તેનાથી જેના જન્મ છે. વળી તે કેવા છે? નિરંતર ઝરતા-આસ્વાદમાં આવતા, સુંદર જે આનંદ તેની છાપવાળું જે પ્રચુરસંવેદનસ્વરૂપ સ્વસંવેદન, તેનાથી જેના જન્મ છે. એમ જે જે પ્રકારે મારા જ્ઞાનના વિભવ છે તે સમસ્ત વિભવથી દર્શાવું છું. જો દર્શાવું તા સ્વયમેવ (પાતે જ) પાતાના અનુભવ-પત્યક્ષથી પરીક્ષા કરી પ્રમાણ કરવું; જો ક્યાંય અક્ષર, માત્રા, અલંકાર, યુક્તિ આદિ પ્રકરણામાં ચૂકી જાઉં તા છલ (દાષ) મહણ કરવામાં સાવધાન ન થવું. શાસસસુદ્ધનાં પ્રકરણ બહુ છે માટે અહીં સ્વસંવેદનરૂપ અર્થ પ્રધાન છે; તેથી અર્થની પરીક્ષા કરવી.

ભાવાર્થ:—આચાર્ય આગમતું સેવન, યુક્તિનું અવલંખન, પરાપર ગુરૃતો ઉપદેશ અને સ્વસંવેદન—એ ચાર પ્રકારે ઉત્પન્ન થયેલ પાતાના જ્ઞાનના વિભવથી એકત્વ-વિભક્ત શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ દેખાડે છે. તેને સાંભળનારા હૈ શ્રોતાએ ! પા-તાના સ્વસંવેદન–પ્રત્યક્ષથી પ્રમાણ કરો; કયાંય કાેઈ પ્રકરણમાં ભૂલું તાે એટલા દાષ શ્રદ્ધણ ન કરવાે એમ કહ્યું છે. અહીં પાતાના અનુભવ પ્રધાન છે; તેનાથી શુદ્ધ સ્વ-રૂપના નિશ્ચય કરો–એમ કહેવાતા આશય છે. પ

હવે પ્રશ્ન ઉપજે છે કે એવા શુદ્ધ આત્મા કાેેેલું છે કે જેનું સ્વરૂપ જાણવું જોઇએ ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપ ગાંધાસ્ત્ર કહે છે:—

ण्वि होदि अप्पमनो ण पमतो जाणओ दु जो भावो ।

एवं भणंति सुद्धं णाओ जो मो उ मो चेव ॥ ६॥

नाणि भवत्यपमनो न ममतो ज्ञायकस्तु यो भावः।

एवं भणंति शुद्धं ज्ञातो यः स तु म चेव ॥ ६॥

अन्यश्राधः—[यः तु] के [बायकः भावः] शायक शाय छ ते [अग्रमसः अपि] अभ्रभत्त पण् [न भवति] नधी अने [न प्रमसः] भभत्त पण् नथी,—[ववं] के रीते [शुद्धं] अने शुद्ध [भणंति] क्षेडे छे; [च यः] वणी के [बातः] शायक्ष थे कण्याये। [सः तु] ते ते। [स वव] ते क छ, श्रीको है। जिथी.

નથી અપ્રમત્ત કે પ્રમત્ત નથી જે એક જ્ઞાયક ભાવ છે, એ રીત 'શુદ્ધ' કથાય, ને જે જ્ઞાત તે તા તે જ છે. ક

કા:-જે પાતે પાતાથી જ સિદ્ધ હાવાથી (કા⊌થી ઉત્પન્ન થયા નહિ હોવાથી). અનાદિ સત્તારૂપ છે. કદી વિનાશ પાત્રતા નહિ હોવાથી અનંત છે. નિત્ય-ઉદ્યોતરૂપ હોવાથી ક્ષણિક નથી અને સ્પષ્ટ પ્રકાશમાન જ્યાતિ છે એવા જે જ્ઞાયક એક 'ભાવ ' છે. તે સ'સારની અવસ્થામાં અનાદિ બ'ધપર્યાયની નિરૂપણાથી (અપેક્ષાથી) શ્રીરનીરની જેમ કર્મપુદ્દગલો સાથે એકરૂપ હોવા છતાં, દ્રવ્યના સ્વભાવની અપેક્ષાર્થી જોવામાં આવે તા જેનું મહલું કઠણ છે એવા ક્ષાયચક્રના ઉદયની વિચિત્રતાથી પ્રવર્તતા જે પુષ્ય-પાપને ઉત્પન્ન કરનાર સમસ્ત અનેકરૂપ શુભ-અશુભ ભાવા તેમના સ્વભાવે પરિણમતા નથી (જ્ઞાયક ભાવથી જડ ભાવરૂપ થતા નથી) તેથી પ્રમૃત્ત પણ નથી અને અપ્રમત્ત પણ નથી: તે જ સમસ્ત અન્યક્રવ્યોના ભાવોથી ભિન્નપણ ઉપા-સવામાં આવતા 'શુદ્ધ ' કહેવાય છે. વળી દાહ્ય જે ઇંત્રન તેના આકારે થવાથી અસ્તિત દહન કહેવાય છે તાપણ દાહાકૃત અશુદ્ધતા તેને નથી, તેવી રીતે રોયાકાર થવાથી તે 'ભાવ'ને જ્ઞાયકપર્સ પ્રસિદ્ધ છે તાપણ જ્ઞેયકૃત અશુદ્ધતા તેને નથી; કારણ કે ર્સેયાકાર અવસ્થામાં જ્ઞાયકપણે જે જણાયા તે સ્વરૂપપ્રકાશનની (સ્વરૂપને જાણવાની) અવસ્થામાં પણ, દીવાની જેમ, કર્તા-કર્મનું અનન્યપર્સ હોવાથી જ્ઞાયક જ છે—પાત જાણનારા માટે પાતે કર્તા અને પાતાને જાણ્યા માટે પાતે જ કર્મ. જેમ દીપક ઘટપટા-દિને પ્રકાશિત કરવાની અવસ્થામાંય દીપક છે અને પાતાને—પાતાની જ્યાતિરૂપ શિખાતે—પ્રકાશવાની અવસ્થામાં પણ દીપક જ છે (– અન્ય કાંઈ નથી), તેમ જ્ઞાયકનું સમજવું.

ભાવાર્થ:—અશુદ્ધપરૂં પરદ્રવ્યના સંધાગથી આવે છે. ત્યાં મૂળ દ્રવ્ય તો અન્ય દ્રવ્યરૂપ થતું જ નથી, માત્ર પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી અવસ્થા મિલન થઈ જાય છે. દ્રવ્ય-દિવ્યથી તો દ્રવ્ય જે છે તે જ છે અને પર્યાય (અવસ્થા) – દિવ્યથી જોવામાં આવે તો મિલન જ દેખાય છે. એ રીતે આત્માના સ્વભાવ જ્ઞાયકપત્યું માત્ર છે, અને તેની અવસ્થા પુદ્દગલકર્મના નિમિત્તથી રાગાદિરૂપ મિલન છે તે પર્યાય છે. પર્યાયની દિવ્યથી જોવામાં આવે તો તે મિલન જ દેખાય છે અને દ્રવ્યદ્ધિથી જોવામાં આવે તો જ્ઞાયકપત્યું તો જ્ઞાયકપત્યું જ છે, કાંઈ જડપત્ર્યું થયું નથી. અહીં દ્રવ્યદ્ધિત્તે પ્રધાન કરી કર્શું છે. જે પ્રમત્ત—અપ્રમત્તના ભેદ છે તે તો પરદ્રવ્યના સંધાગજનિત્ત પર્યાય છે. એ અશુદ્ધતા દ્રવ્યદ્ધિમાં ગૌલુ છે, વ્યવહાર છે, અભૂતાર્થ છે, અસત્યાર્થ છે, ઉપચાર છે. દ્રવ્યદ્ધિ શુદ્ધ છે, અભેદ છે, નિશ્ચય છે, ભૂતાર્થ છે, સત્યાર્થ છે, પરમાર્થ છે. માટે આત્મા જ્ઞાયક જ છે; તેમાં ભેદ નથી તેથી તે પ્રમત—અપ્રમત્ત નથી. 'જ્ઞાયક' એવું નામ પણ તેને રોયને જાણવાથી આપવામાં આવે છે કારણ કે શ્રેયનું પ્રતિભિષ્મ જયારે ઝળકે છે ત્યારે જ્ઞાનમાં તેવું જ અનુસવાય છે. તેાપણ જ્ઞેયકૃત અશુદ્ધતા તેને નથી કારણ કે જેવું રોય જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસિત થયું તેવા જ્ઞાયકના જ અનુભવ કરતાં જ્ઞાયક જ છે.

' આ હું જાણનારા છું તે હું જ છું, અન્ય કાઈ નથી '—એવા પાતાને પાતાના અ-ભેદરૂપ અનુભવ થયા ત્યારે એ જાણવારૂપ ક્રિયાના કર્તા પાતે જ છે અને જેને જાણ્યું તે કર્મ પણ પાતે જ છે. આવા એક જ્ઞાયકપણામાત્ર પાતે શુદ્ધ છે.—આ શુદ્ધનયના વિષય છે. અન્ય પરસંધાગજનિત ભેદા છે તે અધા ભેદરૂપ અશુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકનયના વિ-ષય છે. અશુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકનય પણ શુદ્ધ દ્રવ્યની દૃષ્ટિમાં પર્યાયાર્થિક જ છે તેથી વ્યવ-હારનય જ છે એમ આશય જાણવા.

અહીં એમ પણ જાણવું કે જિનમતનું કથન સ્યાદ્વાદરૂપ છે તેથી અશુદ્ધ-નયને સર્વથા અસત્યાર્થ ન માનવા; કારણ કે સ્યાદ્વાદપ્રમાણે શુદ્ધતા અને અશુ-દ્ધતા—ખન્ને વસ્તુના ધર્મ છે અને વસ્તુધર્મ છે તે વસ્તુનું સત્ત્વ છે; અશુદ્ધતા પર-દ્વવના સંધાગથી થાય છે એ જ ફેર છે. અશુદ્ધનયને અહીં હૈય કહ્યો છે કારણ કે— અશુદ્ધનયના વિષય સંસાર છે અને સંસારમાં આત્મા કલેશ ભાગવે છે; જ્યારે પાતે પરદ્રવ્યથી ભિન્ન થાય ત્યારે સંસાર મદે અને ત્યારે કલેશ મદે. એ રીતે દુ:ખ મદાદ્રવાને શુદ્ધનયના ઉપદેશ પ્રધાન છે. અશુદ્ધનયને અસત્યાર્થ કહેવાથી એમ ન સમજવું કે આકાશના દ્વની જેમ તે વસ્તુધર્મ સર્વથા જ નથી. એમ સર્વથા એકાંત સમજવાથી મિલ્યાત્વ આવે છે; માટે સ્યાદ્વાદનું શરણ લઈ શુદ્ધનયનું આલંખન કરવું જોઈએ. સ્વ-રૂપની પ્રાપ્તિ થયા પછી શુદ્ધનયનું પણ અવલંખન નથી રહેતું. જે વસ્તુસ્વરૂપ છે તેં છે—એ પ્રમાણદૃષ્ટિ છે. અનું ફેળ વીતરાગતા છે. આ પ્રમાણ નિશ્ચય કરવા યાય્ય છે.

અહીં, (ગ્રાયકભાવ) પ્રમત્ત-અપ્રમત્ત નથી એમ કહ્યું છે ત્યાં 'પ્રમત્ત-અપ્રમત્ત ' એંટલે શું ? ગુણસ્થાનની પરિપાઠીમાં છડ્ડા ગુણસ્થાન સુધી તા પ્રમત્ત કહેવાય છે અને સાતમાથી માંડીને અપ્રમત્ત કહેવાય છે. પરંતુ એ સર્વ ગુણસ્થાના અશુદ્રનયની કથનીમાં છે; શુદ્ધનયથી આત્મા ગ્રાયક જ છે. દ.

હવે પ્રશ્ન થાય છે કે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર—એ આત્માના ધર્મ કહેવામાં આવ્યા છે, તેા એ તાે ત્રણ ભેંદ થયા; એ ભેંદરૂપ ભાવાથી આત્માને અશુદ્ધપત્રું આવે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપ ગાથાસૂત્ર કહે છે:—

ववहारेणुवदिस्सइ णाणिस्स चरित्तदंमणं णाणं । णवि णाणं ण चरित्तं ण दंसणं जाणगो सुद्धो ॥ ७॥

ર્ચારિત્ર, દર્શન, જ્ઞાન પણ વ્યવહાર-કથને જ્ઞાનીને; ચારિત્ર નહિ, દર્શન નહિ, નહિ જ્ઞાન, જ્ઞાયક શુદ્ધ છે. હ.

व्यवहारेणोपदिञ्यने ज्ञानिनश्चरित्रं दर्शनं ज्ञानम् । नापि ज्ञानं न चरित्रं न दर्शनं ज्ञायकः शुद्धः ॥ ७॥

અન્વયાર્થ:—[इानिन:] झानीने [खरित्रं दर्शनं कानं] ચારિત્ર, દર્શન, झान—એ ત્રણ ભાવ [ब्यवहारेण] વ્યવહારથી [उपिद्द्यते] કહેવામાં આવે છ; નિશ્ચયથી [क्वानं अपि म] झान પણ નથી, [खरित्रं म] ચારિત્ર પણ નથી અને [दर्शनं म] દર્શન પણ નથી; झानी ता એક [क्वायकः शुद्धः] શુદ્ધ झाथे જ છે.

દીકા:—આ જ્ઞાયક આત્માને બંધપર્યાયના નિમિત્તથી અશુદ્ધપાલું તા દૂર રહો, પાલુ એને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર પાલુ વિદ્યમાન નથી; કારણ કે અનંત ધર્માવાળા એક ધર્મીમાં જે નિષ્ણાત છે (અર્થાત અનંત ધર્મીથી જ જે ધર્મીને ઓળખવાને લાયક છે) એવા નિક્રેવર્તી શિષ્યજનને, ધર્મીને ઓળખાવનારા કેટલાક ધર્મો વડે, ઉપદેશ કરતા આચાર્યાના—ને કે ધર્મ અને ધર્મીના સ્વભાવથી અભેદ છે તાપાલુ નામથી ભેદ ઉપજાવી—વ્યવહારમાત્રથી જ એવા ઉપદેશ છે કે જ્ઞાનીને દર્શન છે, જ્ઞાન છે, ચારિત્ર છે. પરંતુ પરમાર્થથી જોવામાં આવે તા અનંત પર્યાયાને એક દ્વય પી ગયું હોવાથી એકરૂપ, કિચિત્ એક્મેક મળી ગયેલા આસ્વાદરૂપ, અભેદ, એક્સ્સ્લાવ વસ્તુના અત્રભવ કરનાર પંડિત પુરુષને દર્શન પાલુ નથી, જ્ઞાન પાલુ નથી અને ચારિત્ર પાલુ નથી; તે તો એક શુદ્ધ જ્ઞાયક જ છે.

ભાવાર્થ:—આ શુદ્ધ આત્માને કર્મળંધના નિમિત્તથી અશુદ્ધપદ્ધં આવે છે એ વાત તો દર જ રહેા, પહ્યુ તેને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના પહ્યુ ભેદ નથી; કારહ્યુ કે વસ્તુ અનંતધર્મદ્દેપ એક ધર્મી છે. પરંતુ વ્યવહારી જન ધર્મોને જ સમજે છે, ધર્મીન નથી જાહાતા; તેથી વસ્તુના કોઈ અસાધારહ્યુ ધર્મોને ઉપદેશમાં લઈ અભેદદ્દપ વસ્તુમાં પહ્યુ ધર્મોના નામરૂપ ભેદને ઉત્પન્ન કરી એવા ઉપદેશ કરવામાં આવે છે કે જ્ઞાનીને દર્શન છે, જ્ઞાન છે, ચારિત્ર છે. આમ અભેદમાં ભેદ કરવામાં આવે છે તેથી તે વ્યવહાર છે. પરમાર્થથી વિચારવામાં આવે તા અનંત પર્યાયાને એક દ્રવ્ય અભેદદ્દપે પીને ખેડું છે તેથી તેમાં ભેદ નથી.

અહીં કેઇ કહે કે પર્યાય પણ ક્રવ્યના જ ભેદ છે, અવસ્તુ તેા નથી; તા તેને વ્યવહાર કેમ કહી શકાય ? તેનું સમાધાન:—એ તા ખરૂં છે પણ અહીં ક્રવ્યદૃષ્ટિથી અભેદને પ્રધાન કરી ઉપદેશ છે. અભેદ દૃષ્ટિમાં ભેદને ગૌણ કહેવાથી જ અભેદ સારી રીતે માલૂમ પડી શકે છે. તેથી ભેદને ગૌણ કરીને તેને વ્યવહાર કઢાો છે. અહીં એવા અભિપ્રાય છે કે ભેદદૃષ્ટિમાં નિર્વિકદ્દપ દશા નથી થતી અને સરાગીને વિકદ્દપ રહ્યા કરે છે; માટે જ્યાં સુધી રાગાદિક મટે નહિ ત્યાં સુધી ભેદને ગૌણ કરી અભેદરૂપ નિર્વિક્લ્પ અનુભવ કરાવવામાં આવ્યા છે. વીતરાગ થયા બાદ ભેદાભેદરૂપ વસ્તુના જ્ઞાતા થઈ જાય છે ત્યાં નયતું આલ'બન જ રહેતું નથી. છ

હવે કરી એ પ્રશ્ન ઊંઠે છે કે જો એમ છે તેા એક પરમાર્થના જ ઉપદેશ કરવા જોઇએ; વ્યવહાર શા માટે કહેા છા ? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથાસત્ર કહે છે:—

जह णवि सक्तमणज्जो अणज्जभासं विणा उ गाहेउं। तह ववहारेण विणा परमत्थुवएमणममकं॥ ८॥

यथा नापि शक्योऽनार्थोऽनार्थभाषां विना तु ब्राहियतुम् । तथा व्यवहारेण विना परमार्थोपदेशनमशक्यम् ॥ ८ ॥

ઢીકા:—જેમ કાઈ મ્લેચ્છને કાઈ બ્રાહ્મણ 'સ્વસ્તિ' એવા શબ્દ કહે છે ત્યારે તે મ્લેચ્છ એ શબ્દના વાચ્યવાચક સંબધના જ્ઞાનથી રહિત હાવાથી કાંઈ પણ ન સ-મજતાં બ્રાહ્મણ સામે મેંઢાની જેમ આંખા કાડીને ડગડગ જોઈ જ રહે છે, પણ જ્યારે બ્રાહ્મણની ભાષા અને મ્લેચ્છની ભાષા—એ બન્નેના અર્થ જાણનાર અન્ય કાંઈ પુરુષ અથવા તે જ બ્રાહ્મણ મ્લેચ્છભાષા બાલીને તેને સમજાવે છે કે 'સ્વસ્તિ' શબ્દના અર્થ "તાર્ટું અવિનાશી કલ્યાણ થાંઓ " એવા છે ત્યારે તુરત જ ઉત્પન્ન થતા અત્યંત આન 'દમય આંસુઓથી જેનાં નેના ભરાઈ જાય છે એવા તે મ્લેચ્છ એ 'સ્વસ્તિ' શબ્દના અર્થ સમજી જાય છે; એવી રીતે વ્યવહારીજન પણ 'આત્મા' એવા શબ્દ કહેવામાં આવતાં જેવા 'આત્મા' શબ્દના અર્થ છે તે અર્થના જ્ઞાનથી રહિત હાવાથી કાંઈ પણ ન સમજતાં મેંઢાની જેમ આંખા કાડીને ડગડગ જોઈ જ રહે છે, પણ જ્યારે વ્યવહાર-પરમાર્થ માર્ગ પર સમ્યગ્ફ્યાનરૂપી મહારથને ચલાવનાર સારથી સમાન

こうながらなれているこ

ભાષા અનાર્ય વિના ન સમજાવી શકાય અનાર્યને, વ્યવહાર વિણ પરમાર્થના ઉપદેશ એમ અશક્ય છે. ૮.

અન્ય કાેઈ આચાર્ય અથવા તા 'આત્મા' શખ્દ કહેનાર પાતે જ વ્યવહારમાર્ગમાં રહીતે "દર્શન-માન-ચારિત્રને જે હમેશાં પ્રાપ્ત હાેય તે આત્મા છે" એવા 'આત્મા' શ-ખદના અર્થ સમજાવે છે ત્યારે તુરત જ ઉત્પન્ન થતા અત્યંત આનંદથી જેના હૃદયમાં સુંદર બાેધતરંગા (ગ્રાનતરંગા) ઊછળે છે એવા તે વ્યવહારીજન તે 'આત્મા' શખ્દના અર્થ સુંદર રીતે સમજી જાય છે. એ રીતે (અહીં જગત તા મ્લેચ્છના સ્થાને છે અને) વ્યવહારનય મ્લેચ્છભાષાના સ્થાને છે તેથી પરમાર્થના પ્રતિપાદક (કહેનાર) હાેવાથી વ્યવહારનય સ્થાપન કરવાયાંત્ર્ય છે; તેમ જ બ્રાહ્મણે મ્લેચ્છ ન થવું—એ વચનથી તે (વ્યવહારનય) અનુસરવા યાગ્ય નથી.

ભાવાર્થ:—લાેકા શુદ્ધનયને જાણતા નથી કારણ કે શુદ્ધનયના વિષય અભેક એકરૂપ વસ્તુ છે; તેઓ અશુદ્ધનયને જ જાણે છે કેમકે તેના વિષય ભેદરૂપ અતેકપ્રકાર છે; તેથી તેઓ વ્યવહાર દ્વારા જ પરમાર્થને સમજી શકે છે. આ કારણે વ્યવહારનયને પરમાર્થના કહેનાર જાણી તેના ઉપદેશ કરવામાં આવે છે. અહીં એમ ન સમજવું કે વ્યવહારનું આલંખન કરાવે છે પણ અહીં તો વ્યવહારનું આલંખન છાડાવી પરમાર્થ પહોંચાડે છે એમ સમજવું. ૮.

હવે, એ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે વ્યવહારનય પરમાર્થના પ્રતિપાદક કેવી રીતે છે ? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથાસૂત્ર કહે છે:—

> जो हि सुएणहिगच्छइ अप्पाणिमणं तु केवलं सुद्धं । तं सुयकेविलिमिमिणा भणंति लोयप्पईवयरा ॥९॥ जो सुयणाणं सन्त्रं जाणइ सुयकेविल तमाहु जिणा । णाणं अप्पा सन्त्रं जह्मा सुयकेवली तह्मा ॥१०॥ जुम्मं ।

यो हि श्रुतेनाभिगच्छिति आत्मानिममं तु केवलं शुद्धम् । तं श्रुतकेवित्रमृपयो भणिति लोकमदीपकराः ॥ ९ ॥ यः श्रुतज्ञानं सर्व जानाति श्रुतकेविलनं तमाहुर्जिनाः । ज्ञानमात्मा सर्व यम्माच्छ्रुतकेवली तस्मात् ॥ १० ॥ युग्मम् ।

શ્રુતથી ખરે જે શુદ્ધ કેવળ જાણતા આ આત્મને, લોકપ્રદીપકરા ઋષિ શ્રુતકેવળી તેને કહે. હ. શ્રુતજ્ઞાન સૌ જાણે, જિના શ્રુતકેવળી તેને કહે; સૌ જ્ઞાન આત્મા હોઇને શ્રુતકેવળી તેથી ઠરે. ૧૦.

अन्वयार्थ:—[यः] के छव [क्षि] निश्वयंथी [श्रुतेन] श्रुतशान वरे [तु इमं] आ अनुस्ववंशयर [केवलं शुद्धं] डेवण ओड शुद्ध [आत्मानं] आत्भाने [अपिगान्छिति] सन्भुण थर्ड लाखे छ [तं] तेने [लोकप्रदीपकराः] क्षेडिने प्रगट लाखनारा [आवयः] अपिथिरे। [श्रुतकेवलिनं] श्रुतडेवणी [मणंति] डेढे छे; [यः] के छव [सर्वे] सर्व [श्रुतकानं] श्रुतशानंने [जानाति] लाखे छ [तं] तेने [जिनाः] किनदेवे। [श्रुतकेवलिनं] श्रुतडेवणी [आहुः] डेढे छे, [यस्मान्] डार्थ डे [झानं सर्वे] शान लाखे [आत्मान्या] आत्भा क छ [तस्मान्]तेथी [श्रुतकेवली] (ते छव) श्रुतडेवणी छ.

ટીકા:—પ્રથમ, "જે મૃતથી કેવળ શુદ્ધ આત્માને જાણે છે તે મૃતકેવળી છે" તે તો પરમાર્થ છ; અને "જે સર્વ મૃતજ્ઞાનને જાણે છે તે મૃતકેવળી છે" તે વ્યવહાર છે. અહીં બે પ્રક્ષ લઈ પરીક્ષા કરીએ છીએ:—ઉપર કહેલું સર્વ જ્ઞાન આત્મા છે કે અનાત્મા? જો અનાત્માના પદ્મ લેવામાં આવે તો તે બરાબર નથી કારણ કે સમસ્ત જે જડરૂપ અનાત્મા આકાશાર્દિ પાંચ દ્રવ્યા છે તેમનું જ્ઞાન સાથે તાદાત્મા બનતું જ નથી (કેમ કે તેમનામાં જ્ઞાન સિદ્ધ જ નથી). તેથી અન્ય પદ્મના અભાવ હાવાથી જ્ઞાન આત્મા જ છે એ પદ્મ સિદ્ધ થાય છે. માટે મૃતજ્ઞાન પણ આત્મા જ છે. આમ થવાથી 'જે આત્માને જાણે છે તે મૃતકેવળી છે' એમ જ આવે છે; અને તે તા પરમાર્થ જ છે. આ રીતે જ્ઞાન અને જ્ઞાનીના ભેદથી કહેનારા જે વ્યવહાર તેનાથી પણ પરમાર્થ માત્ર જ કહેવામાં આવે છે, તેનાથી ભિન્ન અધિક કાંઈ કહેવામાં આવતું નથી. વળી. "જે મૃતથી કેવળ શુદ્ધ આત્માને જાણે છે તે મૃતકેવળી છે" એવા પરમાર્થનું પ્રતિપાદન કરવું અશક્ય હોવાથી, "જે સર્વ મૃતજ્ઞાનને જાણે છે તે મૃતકેવળી છે" એવા પરમાર્થનું પ્રતિપાદન કરવું અશક્ય હોવાથી, "જે સર્વ મૃતજ્ઞાનને જાણે છે તે મૃતકેવળી છે" એવા પરમાર્થના પ્રતિપાદન કરવું પરમાર્થના પ્રતિપાદકપણાથી પાતાને દહપણે સ્થાપિત કરે છે.

ભાવાથ:—જે શાસગ્રાનથી અભેદરૂપ ગ્રાયકમાત્ર શુદ્ધ આત્માને જાણે છે તે મુતકેવળી છે એ તા પરમાર્થ (નિશ્ચય કથન) છે. વળી જે સર્વ શાસગ્રાનને જાણે છે તેલ્યું પણ ગ્રાનને જાણવાથી આત્માને જ જાણ્યા કારણ કે ગ્રાન છે તે આત્મા જ છે; તેથી ગ્રાન-ગ્રાનીના ભેદ કહેનારા જે વ્યવહાર તેણે પણ પરમાર્થ જ કહ્યો, અન્ય કાંઈ ન કહ્યું. વળી પરમાર્થના વિષય તા કથચિત વચનગાચર પણ નથી તેથી વ્યવહારનય જ આત્માને પ્રગટપણ કહે છે એમ જાણવું. ૯–૧૦.

હવે વળી એવા પ્રશ્ન ઊઠે છે કે—પહેલાં એમ કહ્યું હતું કે વ્યવહારને અ'ગીકાર ન કરવા, પણ જો તે પરમાર્થના કહેનાર છે તાે એવા વ્યવહારને કેમ અ'ગીકાર ન કરવા ? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથાસૂત્ર કહે છે:— ववहारोऽभ्यत्थो भ्यत्थो देनिदो दु सुद्धणओ । भ्यत्थमस्सिदो खु सम्माइट्टी हवइ जीवो ॥ ११ ॥ व्यवहारोऽभूतार्थो भूतार्थो दर्शितम्तु शुद्धनयः। भूतोर्थमाश्रितः खु सम्यग्हिष्टभैवति जीवः॥ ११ ॥

અન્ત્રયાર્થ:—[ध्यवहार:] વ્યવહારનય [अभूतार्थ:] અભૂતાર્થ છ [तु] અને [शुद्धनय:] શુદ્ધનય [भूतार्थ:] ભૂતાર્થ છે એમ [दिश्चेत:] ઋષી ધરાએ કર્શાવ્યું છે; [जीव:] જે છવ [भूतार्थ] ભૂતાર્થના [आश्चित:] આશ્ચય કરે છે તે છવ [सत्तु] નિશ્ચયથી [सम्यग्हिष्ट:] સમ્યગ્દિષ્ટ [मवति] છે.

ટીકા:-વ્યવહારનય ખધાય અભૃતાર્થ હાવાથી અવિદ્યમાન. અસત્ય. અભૃત અર્થાત પ્રગઢ કરે છે (અને શુદ્ધનય એક હાેવાથી ભૂતાર્થ છે તેથી વિઘમાન, સત્ય. ભૂત અર્થન પ્રગટ કરે છે). આ વાત દુષ્ટાંતથી બનાવીએ છીએ:—જેમ પ્રથળ કાદવના મળવાથી જેના સહજ એક નિર્મળભાવ તિરાભત (આચ્છાદિત) થઈ ગયા છે એવા જળના અનુભવ કરનાર પુરુષા—જળ અને કાદવના વિવેક નહિ કરનારા ઘણા તા, તેને (જળને) મલિન જ અનુભવે છે: પણ કેટલાક પાતાના હાથથી નાખેલા કતકકળ (નિર્મળી ઔષધિ)ના પડવામાત્રથી ઉપજેલા જળ-કાદવના વિવેકપણાથી, પાતાના પુરુષાકાર દ્વારા આવિભૂત કરવામાં આવેલા સહજ એક નિર્મળભાવપણાને લીધે. તેને (જળતે) નિર્મળ જ અનુભવે છે; એવી રીતે પ્રથળ કર્મના મળવાથી જેના સહજ એક જ્ઞાયકભાવ તિરાભૂત થઈ ગયા છે એવા આત્માના અનુભવ કરનાર પુરુષા–આત્મા અને કર્મના વિવેક નહિ કરનારા, વ્યવહારથી વિમાહિત હૃદયવાળાઓ તાે, તેને (આત્માને) જેમાં ભાવાનું વિધરૂપપહું (અનેકરૂપપહું) પ્રગઢ છે એવા અનુભવે છે: પહ ભૂતાર્થદર્શીએા (શુદ્ધનયને દેખનારાએા) પાતાની છુદ્ધિથી નાખેલા શુદ્ધનય અનુ-સાર બાેલ થવામાત્રથી ઉપજેલા આત્મ-કર્મના વિવેકપણાથી, પાતાના પુરુષાકાર દ્વારા આવિભૃતિ કરવામાં આવેલા સહજ એક જ્ઞાયકસ્વભાવપણાને લીધે તેને (આ-ત્માને) જેમાં એક જ્ઞાયકભાવ પ્રકાશમાન છે એવા અનુભવે છે. અહીં, શુદ્ધનય કતક્ક્ળના સ્થાને છે તેથી જેંગા શુદ્ધનયના આશ્રય કરે છે તેગ્રા જ સમ્યક્ અવલાકન કરતા (હેાવાથી) સમ્યગ્દષ્ટિ છે પણ બીજા (જેઓ અશુદ્ધનયના સર્વથા આશ્રય કરે છે તેઓ) સમ્યગ્દષ્ટિ નથી. માટે કર્મથી ભિન્ન ચ્યાત્માના દેખનારાએોએ વ્યવ-હારનય અનુસરવા યાગ્ય નથી.

વ્યવહારનય અભૃતાર્થ દર્શિત. શુદ્ધનય ભૃતાર્થ છે. ભૃતાર્થન આશ્રિત જીવ સુદ્ધિ નિશ્ચય હેાય છે. ૧૧.

ભાવાર્થ:-- અહીં વ્યવહારનયને અભતાર્થ અને શહનયને ભતાર્થ કહોો છે. જેના વિષય વિદ્યમાન ન હાય. અસત્યાર્થ હાય તેને અભતાર્થ કહે છે. વ્યવહાર-નયતે અભૂતાથ કહેવાતા આશય એવા છે કે—શુદ્ધનયના વિષય અભેક એકાકારકપ નિત્ય દ્રવ્ય છે, તેની દૃષ્ટિમાં એક કેખાતા નથી: માટે તેની દૃષ્ટિમાં એક અવિધમાન. અસત્યાર્થ જ કહેવા જોઈએ. એમ ન સમજવું કે સેદરૂપ કાંઈ વસ્તુ જ નથી. જો એમ માનવામાં આવે તા તા જેમ વેદાન્તમતવાળાઓ સેદરૂપ અનિત્યને દેખી અવસ્તુ માયા-સ્વરૂપ કહે છે અને સવ[્]વ્યાપક એક અલેક નિત્ય શુદ્ધ**પ્રદા**ને વસ્તુ કહે છે એવું કરે અને તેથી સર્વ'થા એકાંત શુદ્ધનયના પક્ષરૂપ બિથ્યાદૃષ્ટ્રિના જ પ્રસંગ આવે. માટે અહીં એમ સમજવું કે જિનવાણી સ્યાદવાદરૂપ છે. પ્રયાજનવશ નયને મુખ્ય-ગૌણ કરીને કહે છે. પ્રાણીઓને ભેદરૂપ વ્યવહારના પક્ષ તા અનાદિ કાળથી જ છે અને એના ઉપદેશ પણ બહુધા સર્વ પ્રાણીઓ પરસ્પર કરે છે. વળી જિનવાણીમાં વ્યવહારના ઉપદેશ શુદ્ધનયના હસ્તાવલ'બ (સહાયક) જાણી બહુ કર્યો છે; પણ એનું ફળ સ'સાર જ છે. શુદ્ધનયના પક્ષ તા કદી આવ્યા નથી અને એના ઉપદેશ પણ વિરક્ષ છે—કયાંક કયાંક છે. તેથી ઉપકારી શ્રીગુરુએ શુદ્ધનયના શ્રદ્ધણનું ફળ માક્ષ જાણીતે એના ઉપદેશ પ્રધાનતાથી (મુખ્યતાથી) દીધા છે કે—" શુદ્ધનય ભૂતાર્થ છે, સત્યાર્થ છે; એના આશ્રય કરવાથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈ શકાય છે; એને જાણ્યા વિના જ્યાં સુધી છવ વ્ય-વહારમાં મગ્ન છે ત્યાં સુધી વ્યાત્માનાં જ્ઞાનશ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકત્વ થઈ શક્તું નથી. " એમ આશય જાણવા. ૧૧.

હવે, "એ વ્યવહારનય પણ કાેઈ કાેઇને કાેઈ વખતે પ્રયાજનવાન છે, સર્વધા નિષેધ કરવાયાપ્ય નથી; તેથી તેના ઉપદેશ છે " એમ કહે છે:—

सुद्धो सुद्धादेमो णायव्यो परमभावदिरसीहिं। ववहारदेसिदा पुण जे दु अपरमे द्विदा भावे।। १२॥ शुद्धः शुद्धादेशो ज्ञानव्यः परमभावदिर्शिभः। व्यवहारदेशिताः पुनर्थे त्वपरमे स्थिता भावे॥ १२॥

અન્લયાથ:—[परममावद्दिमि:] જે શુદ્ધનય સુધી પહેાંચી શ્રદ્ધાવાન થયા તથા પૂર્ણ જ્ઞાન-ચારિત્રવાન થઈ ગયા તેમને તા [शुद्धावेद्यः] શુદ્ધ (આત્મા) ના

દેખે પરમ જે ભાવ તેને શુદ્ધનય જ્ઞાતવ્ય છે: અપરમ ભાવે સ્થિતને વ્યવહારના ઉપદેશ છે. ૧૨.

ઉપદેશ (આણા) કરનાર [शुद्धः] શુદ્ધનય [ज्ञातब्यः] જાણવાયાગ્ય છ; [पुनः] વળી [चे तु] જે જ્યા [अवरमे माने] અપરમભાવે—અર્થાત્ શ્રદ્ધા તથા જ્ઞાન-ચારિત્રના પૂર્ણ ભાવને નથી પહોંચી શક્યા, સાધક અવસ્થામાં જ —[स्थिताः] સ્થિત છે તેઓ [ब्यवहारवेशिताः] વ્યવહારદ્વારા ઉપદેશ કરવા યાગ્ય છે.

શિકા:—જે પુરુષા છેલ્લા પાકથી ઊતરેલા શુદ્ધ સુવર્ણ સમાન (વસ્તુના) ઉત્કૃષ્ટ ભાવને અનુભવે છે તેમને પ્રથમ, દ્વિતીય આદિ અનેક પાકાની પરંપરાથી પચ્યાન (પકાવવામાં આવતા) અશુદ્ધ સુવર્ણ સમાન જે અનુત્કૃષ્ટ મધ્યમ ભાવ તેના અનુભવ નથી હોતા; તેથી, શુદ્ધડ્વ્યને કહેનાર હોવાથી જેશે અચલિત અખંડ એકસ્વભાવરૂપ એક ભાવ પ્રગઢ કર્યા છે એવા શુદ્ધનય જ, સૌથી ઉપરની એક પ્રતિવર્ણિકા (સુવર્ણના વર્ણ) સમાન હોવાથી, જાશેલા પ્રયોજનવાન છે. પરંતુ જે પુરુષા પ્રથમ, દ્વિતીય આદિ અનેક પાકાની પરંપરાથી પચ્યમાન અશુદ્ધ સુવર્ણ સમાન જે (વસ્તુના) અનુત્કૃષ્ટ મધ્યમભાવ તેને અનુસવે છે તેમને છેલ્લા પાકથી ઊતરેલા શુદ્ધ સુવર્ણ સમાન ઉત્કૃષ્ટ ભાવના અનુભવ નથી હોતો; તેથી, અશુદ્ધ દ્વયને કહેનાર હોવાથી જેશે જીદા જીદા એક એક ભાવસ્વરૂપ અનેક ભાવો દેખાક્યા છે એવા વ્યવહારનય, વિચિત્ર અનેક વર્ણમાળા સમાન હોવાથી, જાશેલો તે કાળે પ્રયોજનવાન છે. એ રીતે પાતપાતાના સમયમાં બન્ને નયા કાર્યકારી છે કારણ કે તીર્થ અને તીર્થના ફળની એવી જ વ્યવસ્થિતિ છે. (જેનાથી તરાય તે તીર્થ છે; એવા વ્યવહારધર્મ છે. પાર થવું તે વ્યવહારધર્મનું ફળ છે; અથવા પાતાના રવરૂપને પામવું તે તીર્થકૃત છે.) બીજી જગ્યાએ પણ કહ્યું છે કે:—

" जइ जिणमयं पवज्जह ता मा ववहारणिच्छए मुयह । एकेण विणा छिज्जह तित्यं अण्णेण उण तसं ॥ "

(અર્થ:—આચાર્ય કહે છે કે હે ભવ્ય છવા ! જો તમે જિનમતને પ્રવર્તા-વવા ચાહતા હાે તાે વ્યવહાર અને નિશ્ચય—એ બન્ને નયાને ન છાડા; કારસ કે વ્યવહારનય વિના તાે તીર્થ—વ્યવહારમાર્ગના નાશ થઈ જશે અને નિશ્ચયનય વિના તત્ત્વ (વસ્તુ) નાે નાશ થઈ જશે.)

ભાવાર્થ:—લાકમાં સાનાના સાળ વાલ પ્રસિદ્ધ છે. પંદર-વલા સુધી તેમાં ચૂરી આદિ પરસંચાગની કાલિમા રહે છે તેથી અશુદ્ધ કહેવાય છે; અને તાપ દેતાં દેતાં છેલ્લા તાપથી ઊતરે ત્યારે સાળવલું શુદ્ધ સુવર્ષુ કહેવાય છે. જે જીવાને સાળવલા સાનાનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન તથા પ્રાપ્તિ થઈ તેમને પંદર-વલા સુધીનું કાંઈ પ્રધા-જનવાન નથી અને જેમને સાળ-વલા શુદ્ધ સાનાની પ્રાપ્તિ નથી થઈ તેમને ત્યાં સુધી

મ'દર-વલા સુધીનું પહ્યું પ્રયાજનવાન છે. એવી રીતે આ છવ નામના પદાર્થ છે તે પ્રદુગલના સંચાગથી અશુદ્ધ અનેકરૂપ થઈ રહ્યો છે. તેના, સર્વ પરદ્રવ્યાથી ભિન્ન, એક જ્ઞાયકપણામાત્રનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન તથા આચરણરૂપ પ્રાપ્તિ–એ ત્રણે જેમને થઈ ગયાં તેમને તા યુદ્દગલસ યાગજનિત અનેકરૂપપણાને કહેનારા અશુદ્ધનય કાંઈ પ્રયાજનવાન (કાઈ મતલખના) નથી; પણ જ્યાં સુધી શુદ્રભાવની પ્રાપ્તિ નથી થઈ ત્યાં સુધી જેટલું અશુદ્ધનયનું કથન છે તેટલું વધાપદવી પ્રયાજનવાળું છે. જ્યાં સુધી યથાથ° જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનની પ્રાપ્તિરૂપ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ ન થઈ હેાય ત્યાં સુધી તા જેમનાથી યથાય ઉપદેશ મળે છે એવાં જિનવચનાતું સાંભળવું, ધારણ કરવું તથા જિનવચનાને કહેનારા શ્રી જિન-ગુરુની બક્તિ, જિનબિ'અનાં દર્શન ઇત્યાદિ વ્યવહારમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવું પ્રયાજનવાન છે; અને જેમને શ્રદ્ધાન-જ્ઞાન તા થયાં છ પણ સાક્ષાત્ પ્રાપ્તિ નથી થઈ તેમને પૂર્વકથિત કાર્ય, પરદ્રવ્યતું સ્પાલ અન છાડવારૂપ અહ્યવત-મહાવ્રતનું મહુણ, સમિતિ, ગુપ્તિ, પંચ પરમેષ્ટીના ધ્યાનરૂપ પ્રવર્તન, એ પ્રમાણે પ્રવર્તનારાઓની સંગતિ કરવી અને વિશેષ જાણવા માટે શાસ્ત્રોના અલ્યાસ કરવાે ઇત્યાદિ વ્યવહારમાગ°માં પાતે પ્રવત°વું અને બીજાને પ્રવર્તાવવું—એવા વ્યવ-હારનયના ઉપદેશ અંગીકાર કરવા પ્રયાજનવાન છે. વ્યવહારનયને કથંચિત અ-સત્યાર્થ કહેવામાં આવ્યા છે; પણ જો કાેઈ તેને સર્વ અસત્યાર્થ જાણી છાડી દે તાે શુભાષયાગરૂપ વ્યવહાર છાડે અને શુદ્ધોપયાગની સાક્ષાત પ્રાપ્તિ તા થઈ નથી, તેથી ઉલદા અશુભાષયાગમાં જ આવી, ભ્રષ્ટ થઈ, ગમે તેમ સ્વેચ્છારૂપ પ્રવતે^ર તેા નરકાદિ ગતિ તથા પર પરા નિગાદને પ્રાપ્ત થઈ સ સારમાં જ ભ્રમણ કરે. માટે શુદ્ધનયના વિ-ષય જે સાક્ષાત્ શુદ્ધ આત્મા તેની પ્રાપ્તિ જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી વ્યવહાર પણ પ્રયાજનવાન છે—એવા સ્યાદ્વાદ મતમાં શ્રી ગુરુઓના ઉપદેશ છે.

> એ અર્થ^તનું કલશરૂપ કાવ્ય ટીકાકાર કહે છે:— (માલિની)

> > उभयनयविरोधध्वंसिनि स्यात्पदांके जिनवचिस रमंते ये स्त्रयं वांतमोहाः। सपदि समयसारं ते परं ज्योतिरुषे-रनवमनयपक्षाक्षुण्णमीक्षन्त एव ॥ ४ ॥

અર્થ:—નિશ્વય અને વ્યવહાર–એ બે નેરાતે વિષયના ભેદથી પરસ્પર વિરોધ છે; એ વિરોધને નાશ કરનારું 'સ્યાત્ '-પદથી ચિક્રિત જે જિન ભગવાનનું વચન (વાણી) તેમાં જે પુરુષા રમે છે (– પ્રચુર પ્રીતિ સહિત અભ્યાસ કરે છે) તે પુરુષા પાતાની મેળે (અન્ય કારલુ વિના) અિથ્યાત્વકમેના ઉદયનું વમન કરીને આ અતિશયરૂપ પરમજ્યોતિ પ્રકાશમાન શુદ્ધ આત્માને દુરત જ દેખે છે. કેવા છે સમય- સારરૂપ શુદ્ધ આત્મા ? નવીન ઉત્પન્ન થયા નથી, પહેલાં કમેથી આચ્છાદિત હતા તે પ્રગઢ વ્યક્તિરૂપ થઈ ગયા છે. વળી કેવા છે ? સવે થા એકાંતરૂપ કુનયના પક્ષથી ખંડિત થતા નથી, નિર્ળાધ છે.

ભાવાર્થ:—જિનવચન (વાણી) સ્યાદ્વાદરૂપ છે. જ્યાં બે નયાને વિષયના વિરોધ છે—જેમકે: જે સત્-રૂપ હોય તે અસત-રૂપ ન હોય, એક હોય તે અનેક ન હોય, નિત્ય હોય તે અનિત્ય ન હોય, ભેદરૂપ હોય તે અભેદરૂપ ન હોય, શુદ્ધ હોય તે અશુદ્ધ ન હોય, શુદ્ધ હોય તે અશુદ્ધ ન હોય કત્યાદિ નયોના વિષયોમાં વિરોધ છે—ત્યાં જિનવચન કથં ચિત વિવક્ષાથી સત્-અસત્રૂપ, એક-અનેકરૂપ, નિત્ય-અનિત્યરૂપ, ભેદ-અભેદરૂપ, શુદ્ધ-અશુદ્ધ-રૂપ જે રીતે વિદ્યમાન વસ્તુ છે તે રીતે કહીને વિરોધ મઢાડી દે છે, જૂઠી કલ્પન. કરતું નથી. તે જિનવચન કવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક—એ બે નયોમાં, પ્રયોજનવશ શુદ્ધકવ્યાર્થિક નયને મુખ્ય કરી તેને નિશ્ચય કહે છે અને અશુદ્ધકવ્યાર્થિકરૂપ પર્યાયાર્થિકનયને ગૌલુ કરી તેને વ્યવહાર કહે છે.—આવા જિનવચનમાં જે પુરુષ રમલુ કરે છે તે આ શુદ્ધ આત્માને યથાર્થ પામે છે; અન્ય સવધા—એકાન્તી સાંખ્યાદિક એ આત્માને પામતા નથી, કારલુ કે વસ્તુ સર્વથા એકાંત પક્ષના વિષય નથી તાપલુ તેઓ એક જ ધર્મને મહલુ કરી વસ્તુની અસત્ય કલ્પના કરે છે—જે અસત્યાર્થ છે, બાધાસહિત મિય્યા દિષ્ટ છે.

ચ્યા રીતે ખાર ગાથાએામાં પીક્કિકા (ભૂમિકા) છે.

હવે આચાર્ય શુદ્ધનયને પ્રધાન કરી નિશ્ચય સમ્યક્તવતું સ્વરૂપ કહે છે. અશુદ્ધનયની (વ્યવહારનયની) પ્રધાનતામાં જીવાદિ તત્ત્વોના શ્રદ્ધાનને સમ્યક્ત કહ્યું છે તો અહીં એ જીવાદિ તત્ત્વોને શુદ્ધનય વડે જાણવાથી સમ્યક્ત ધાય છે એમ કહે છે. ત્યાં ટીકાકાર એની સ્ચનારૂપે ત્રણ શ્લોક કહે છે; તેમાં પહેલા શ્લોકમાં એમ કહે છે કે વ્યવહારનયને કથંચિત પ્રયોજનવાન કહ્યો તાપણ તે કાંઇ વસ્તુભૂત નથી:—

(માલિની)

व्यवहरणनयः स्याद्यद्यपि मान्यद्व्या-मिह निहितपदानां हंत हस्तावलंबः । तदपि परममर्थे चित्रमत्कारमात्रं परिवरहित्मंतः पश्यतां नेष किंचित् ॥ ५ ॥ અર્થ:—જે વ્યવહારનય છે તે જો કે આ પહેલી પદવીમાં (જ્યાંસુધી શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ન થઈ હાય ત્યાંસુધી) જેમણે પાતાના પગ માંડલો છે એવા પુરુષાને, અરેરે! હસ્તાવલ બ તુલ્ય કહ્યો છે, તાપણ જે પુરુષા ચૈતન્ય-ચમત્કારમાત્ર, પરદ્મવ્યભાવોથી રહિત (શુદ્ધનયના વિષયભૂત) પરમ 'અર્ધ' ને અંતરંગમાં અવલાકે છે, તેની શ્રદ્ધા કરે છે તથા તદ્દરૂપ લીન થઈ ચારિત્રભાવને પ્રાપ્ત થાય છે તેમને એ વ્યવહારનય કાંઈ પણ પ્રયોજનવાન નથી.

ભાવાથ:—શુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન તથા આચરણ થયા બાદ અશુદ્ધ-નય કાંઈ પણ પ્રયોજનકારી નથી.

હવે પછીના ^ક્ષાકમાં નિશ્વય સમ્યક્ત્વતું સ્વરૂપ કહે છે:—

(શાર્દ્ર લવિક્રીડિત)

एकत्वे नियतस्य शुद्धनयतो व्याप्तुर्यदस्यात्मनः पूर्णज्ञानघनस्य दर्शनमिह द्रव्यांतरेभ्यः पृथक् । सम्यग्दर्शनमेतदेव नियमादात्मा च तावानयं तन्मुक्त्वा नवतस्वसंतितिमिमामात्मायमेकोस्तु नः ॥ ६ ॥

અર્થ:—આ આત્માને અન્ય દ્રવ્યાથી જુદા દેખવા (શ્રદ્ધવા)—તે જ નિ-યમથી સમ્યગ્દર્શન છે. કેવા છે આત્મા ? પાતાના ગુણુ-પર્યાયામાં વ્યાપનારા છે. વળી કેવા છે? શુદ્ધનયથી એકપણામાં નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યા છે. વળી કેવા છે? પૂર્ણુ-ફ્રાનઘન છે. વળી જેટલું સમ્યગ્દર્શન છે તેટલા જ આત્મા છે. તેથી આચાર્ય પ્રાર્થના કરે છે કે "આ નવતત્ત્વની પરિપાટીને છાડી, આ આત્મા જ અમને પ્રાપ્ત હાે."

ભાવાર્થ:—સર્વ સ્વાભાવિક તથા નૈમિત્તિક પાતાની અવસ્થારૂપ ગુણુ-પર્યાયભેદામાં વ્યાપનારા આ આત્મા શુદ્ધનયથી એકપણામાં નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યા —શુદ્ધનયથી જ્ઞાયકમાત્ર એક-આકાર દેખાડવામાં આવ્યા, તેને સર્વ અન્યદ્રવ્યા અને અન્યદ્રવ્યાના ભાવાથી ન્યારા દેખવા, શ્રદ્ધવા તે નિયમથી સમ્યગ્દર્શન છે. વ્ય-વહારનય આત્માને અનેક ભેદરૂપ કહી સમ્યગ્દર્શનને અનેક ભેદરૂપ કહે છે ત્યાં વ્ય-ભિચાર (દાષ) આવે છે, નિયમ રહેતા નથી. શુદ્ધનયની હદે પહોંચતાં વ્યભિચાર રહેતા નથી તેથી નિયમરૂપ છે. કેવા છે શુદ્ધનયના વિષયભૂત આત્મા ? પૂર્ણજ્ઞાનઘન છે—સર્વ લાકાલાકને જાણનાર જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. એવા આત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યગ્દર્શન છે. તે કાંઈ જીદા પદાર્થ નથી,—આત્માનાં જ પરિણામ છે, તેથી આત્માં જ છે. માટે સમ્યગ્દર્શન છે તે આત્મા છે, અન્ય નથી. અહીં એકલું વિશેષ જાણવું કે નય છે તે શુતપ્રમાણના અંશ છે તેથી શુદ્ધન્ય પણ શુતપ્રમાણના જ અંશ થયા. શુતપ્રમાણ છે તે પરોક્ષ પ્રમાણ છે કારણ કે વસ્તુને સર્વજ્ઞનાં આગમના વચનથી જાણી છે; તેથી આ શુદ્ધનય સર્વ દ્રવ્યાથી જાદા, આતમાના સર્વ પર્યાયામાં વ્યાપ્ત, પૂર્ણ ચૈતન્ય કેવળજ્ઞાનરપ—સર્વ લાકાલાકને જાણનાર, અસાધારણ ચૈતન્યધર્મને પરોક્ષ દેખાં છે. આ વ્યવહારી છદ્દાસ્થ છવ આગમને પ્રમાણ કરી, શુદ્ધનયે દર્શા વેલા પૂર્ણ આત્માનું શ્રદ્ધાન કરે તે શ્રદ્ધાન નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. જ્યાં સુધી કેવળ વ્યવહારનયના વિષયભૂત છવાદિક સેદરૂપ તત્ત્વાનું જ શ્રદ્ધાન રહે ત્યાં સુધી નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન નથી. તેથી આચાર્ય કહે છે કે એ નવ તત્ત્વાની સંતતિને (પરિપાદીને) છાડી શુદ્ધનયના વિષયસૂત એક આત્મા જ અમને પ્રાપ્ત હોં; છીજીં કાંઈ ચાહતા નથી. આ વીતરાગ અવસ્થાની પ્રાર્થના છે, કાંઈ નયપદ્ધ નથી. જો સર્વજ્યા નયોના પક્ષપાત જ થયા કરે તા મિથ્યાત્વ જ છે.

અહીં કાઈ પ્રશ્ન કરે કે—આત્મા ચૈતન્ય છે એટલું જ અનુભવમાં આવે, તા એટલી શ્રદ્ધા તે સમ્યગ્દર્શન છે કે નહિ? તેનું સમાધાન : ચૈતન્યમાત્ર તેા નાસ્તિક સિવાય સર્વ મતવાળાઓ આત્માને માને છે; જો એટલી જ શ્રદ્ધાને સમ્યગ્દર્શન કહે-વામાં આવે તા તા સૌને સમ્યક્ત્વ સિદ્ધ થઈ જશે. તેથી સર્વજ્ઞની વાણીમાં જેવું પૂર્ણ આત્માનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તેવું શ્રદ્ધાન થવાથી જ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ થાય છે એમ સમજવું.

હવે, 'ત્યાર પછી શુદ્ધનયને આધીન, સર્વ દ્રવ્યાથી ભિન્ન, આત્મજયાતિ પ્રગઢ થઈ જાય છે' એમ ચાથા શ્લાકમાં ટીકાકાર આચાર્ય કહે છે:—

(અનુષ્ટુ પ્)

अतः शुद्धनयायत्तं मत्यग्ज्योतिश्वकास्ति तत् । नवतत्त्वगतत्वेषि यदेकत्वं न ग्रुंचित ॥ ७ ॥

અર્થ:—ત્યાર બાદ શુદ્ધનયને આધીન જે ભિન્ન આત્મજયાતિ છે તે પ્રગઢ થાય છે કે જે નવતત્ત્વમાં પ્રાપ્ત થવા છતાં પાતાના એકપણાને છાડતી નથી.

ભાવાર્થ:—નવતત્ત્વમાં પ્રાપ્ત થયેલા આત્મા અનેકરૂપ દેખાય છે; જો તેનું ભિન્ન સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે તા તે પાતાની ચૈતન્ય-ચમત્કારમાત્ર જ્યાતિને છાડતા નથી. ૧૨.

એ પ્રમાણે જ શુદ્ધનયથી જાણવું તે સમ્યક્ત છે એમ સ્વકાર ગાધામાં કહે છે:—

भूयत्थेणाभिगदा जीवाजीवा य पुण्णपावं च । आमवमंवरणिज्जरबंधो मोक्म्बो य मम्मत्तं ॥ १३ ॥

भूतार्थेनाभिगता जीवाजीवी च पुण्यपापं च । आस्रवसंवरनिर्जग वंधो मोक्षश्च सम्यक्त्वम् ॥ १३॥

श्नन्थशर्थ:—[भूतायँन व्यमिगता] सूतार्थ नथश्री लाखेद [जीवाजीवी] १७५, २०७२ [च] वणी [पुण्यपापे] ५७५, ५१५ [च] तथा [बास्रवसंवरितर्जराः] भास्रव, स'वर, निर्करा, [बंध:] भाष्ट [च] अने [मोक्ष:] भेक्ष [सम्यक्त्वम्]- ओ नव तत्त्व सम्यक्त्व छे.

હીકા:—આ છવાદિ નવતત્ત્વો ભૂતાર્થ નયથી જાલ્યે સમ્યજ્ઞશંન જ છે (-એ નિયમ કહ્યો); કારલ્યુ કે તીર્યની (વ્યવહાર ધર્મની) પ્રવૃત્તિ અર્થે અભૂતાર્થ (વ્યવહાર) નયથી કહેવામાં આવે છે એવાં નવ તત્ત્વો—જેમનાં લક્ષણ્ય છવ, અછવ, પુલ્ય, પાપ, આક્ષવ, સંવર, નિર્જરા, બધ અને માક્ષ છ—તેમનામાં એકપન્યું પ્રગઢ કરનાર ભૂતાર્થનયથી એકપન્યું પ્રાપ્ત કરી, શુદ્ધનયપન્યું સ્થપાયેલા આત્માની અનુભૂતિ —કે જેનું લક્ષણ આત્મખ્યાતિ છે—તેની પ્રાપ્તિ હોય છે. (શુદ્ધનયથી નવતત્ત્વને જાણવાથી આત્માની અનુભૂતિ થાય છે તે હેતુથી આ નિયમ કહ્યો). ત્યાં, વિકારી થવા યાગ્ય અને વિકાર કરનાર—એ ખત્ને પુલ્ય છે, તેમ જ એ ખત્ને પાપ છે, આક્ષવ થવાયાંગ્ય અને આક્ષવ કરનાર—એ ખત્ને આક્ષવ છે, સંવરરૂપ થવા યાગ્ય (સંવાર્ય) અને સંવર કરનાર (સંવારક)—એ ખત્ને સંવર છે, નિર્જરા યોગ્ય અને નિર્જરા કરનાર—એ ખત્ને સંવર છે, બિર્જરા યોગ્ય અને ભજરા કરનાર—એ ખત્ને નિર્જરા છે, ખધાવા યોગ્ય અને ખધ્ય કરનાર—એ ખત્ને છે અકને જ પાતાની મેળે પુલ્ય, પાપ, આક્ષવ, સંવર, નિર્જરા, બધા, માક્ષની ઉપપત્તિ (સિદ્ધિ) ખત્તી નથી. તે ખત્ને જવ અને અછવ છે, (અર્થાત્ તે ખબ્બમાં એક જવ છે તે બીના નથી. તે ખત્ને જવ અને અછવ છે, (અર્થાત્ તે ખબ્બમાં એક જવ છે તે બીના અછવ છે).

ખાદ્ય (સ્થૂલ) દષ્ટિથી જોઇએ તો:—જીવ-પુદ્દગલની અનાદિ ખંધપર્યાયની સમીપ જઇને એકપણે અનુભવ કરતાં આ નવ તત્ત્વો ભૂતાર્થ છે, સત્યાર્થ છે અને એક જીવદ્રવ્યના સ્વભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં તેઓ અભૂતાર્થ છે, અ-

ભૂતાર્થથી જાણેલ જીવ, અજીવ, વળી પુષ્ય, પાપ ને આસુવ, સંવર, નિર્જરા, બધ, માક્ષ તે સમ્યકૃત્વ છે. ૧૩.

સત્યાર્થ છે; (છવના એકાકાર સ્વરૂપમાં તેઓ નથી;) તેથી આ નવ તત્ત્વોમાં ભૂતાર્થ નયથી એક છવ જ પ્રકાશમાન છે. એવી રીતે અંતદ્ધિથી જેઇએ તો:—ફ્રાયક ભાવ છવ છે અને છવના વિકારના હેતુ અછવ છે; વળી પુણ્ય, પાપ, આસ્વ, સંવર, નિજેશ, બધ અને માક્ષ-એ જેમનાં લક્ષણ છે એવા તા કેવળ છવના વિકારા છે અને પુણ્ય, પાપ, આસ્વ, સંવર, નિજેશ, બધ અને માક્ષ-એ વિકારહેતું એ કેવળ અછવ છે. આવા આ નવ તત્ત્વો, છવડ્વ્યના સ્વભાવને છાડીને, પાતે અને પર જેમનાં કારણ છે એવા એક ડ્વ્યના પર્યાયોપણ અનુભવ કરવામાં આવતાં ભૂતાર્થ છે અને સર્વ કાળે અસ્ખલિત એક છવડ્વ્યના સ્વભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરવામાં આવતાં તેઓ અભૂતાર્થ છે—અસત્યાર્થ છે. તેથી આ નવે તત્ત્વોમાં ભૂતાર્થ નયથી એક છવ જ પ્રકાશમાન છે. એમ તે, એકપણ પ્રકાશતા, શુદ્ધનયપણ અનુભવાય છે. અને જે આ અનુભૂતિ તે આત્મખ્યાતિ (આત્માની ઓળખાણ) જ છે, ને આત્મખ્યાતિ તે સમ્યક્શન જ છે. આ રીતે આ સર્વ કથન નિર્દાય છે—ખાધા રહિત છે.

ભાવાથ :—આ નવ તત્ત્વોમાં, શુદ્ધનયથી જેઇએ તો, જીવ જ એક ચેતન્ય-ચમતકારમાત્ર પ્રકાશરૂપ પ્રગઢ થઈ રહ્યો છે, તે સિવાય જીદા જીદા નવ તત્ત્વો કાંઈ દેખાતા નથી. જ્યાં સુધી આ રીતે જીવતત્ત્વનું ભાગપાકું જીવને નથી ત્યાં સુધી તે વ્યવહારદષ્ટિ છે, જીદા જીદા નવ તત્ત્વોને માને છે. જીવ-પુદ્દગલની ખંધપર્યાયરૂપ દૃષ્ટિથી આ પદાર્થો જીદા જીદા દેખાય છે; પણ જ્યારે શુદ્ધનયથી જીવ-પુદ્દગલનું નિજ સ્વરૂપ જીદું જોવામાં આવે ત્યારે એ પુણ્ય, પાપ આદિ સાત તત્ત્વો કાંઈ પણ વસ્તુ નથી; નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ભાવથી થયાં હતાં તે નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ભાવ જ્યારે મટી ગયા ત્યારે જીવ, પુદ્દગલ જીદાં જીદાં હોવાથી બીજ કાઈ વસ્તુ (પદાર્થ) સિદ્ધ થઈ શક્તી નથી. વસ્તુ તો દ્વય છે ને દ્વયના નિજભાવ દ્વયની સાથે જ રહે છે તથા નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ભાવનો તો અભાવ જ થાય છે, માટે શુદ્ધનયથી જીવને જાણવાથી જ સ-મ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. જ્યાં સુધી જીદા જીદા નવ પદાર્થો જાણે, શુદ્ધનયથી આત્માને જાણે નહિ ત્યાં સુધી પર્યાયાયુદ્ધિ છે.

અહીં, એ અર્થનું ક્લશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (માલિની)

> चिरमिति नवतत्त्वच्छन्नभुनीयमानं कनकमिव निमग्नं वर्णमालाकलापे । अय सतत्विविक्त दृश्यतामेकरूपं मतिपदमिदमात्मज्योतिरुद्योतमानम् ॥ ८॥

અર્ધ:—આ રીતે નવ તત્ત્વોમાં ઘણા કાળથી છુપાયેલી આ આત્મજયાતિને, જેમ વર્ણોના સમૂહમાં છુપાયેલા એકાકાર સુવર્ણને ખહાર કાઢે તેમ, શુદ્ધનયથી ખહાર કાઢી પ્રગઢ કરવામાં આવી છે. માટે હવે હૈ ભવ્ય છવા ! હેમશાં આને અન્ય દ્રવ્યાથી તથા તેમનાથી થતા નૈમિત્તિક ભાવાથી ભિન્ન, એકરૂપ દેખા. આ (જ્યાતિ), પદ પદ અર્થાત્ પર્યાયે પર્યાયે એકરૂપ ચિત્યમતકારમાત્ર ઉદ્યોતમાન છે.

ભાવાર્થ:—આ આત્મા સર્વ અવસ્થાઓમાં વિધવિધ રૂપે દેખાતા હતા તેને શુદ્ધનયે એક ચૈતન્ય-ચમત્કારમાત્ર દેખાક્યો છે; તેથી હવે સદા એકાકાર જ અનુભવ કરા, પર્યાયણહિના એકાંત ન રાખાે—એમ શ્રી ગુરુઓના ઉપદેશ છે.

દીકા:—હવે, જેમ નવ તત્ત્વોમાં એક જવને જ જાણવા ભૂતાર્થ કહ્યો તેમ, એકપણ પ્રકાશમાન આત્માના અધિગમના ઉપાયા જે પ્રમાણ, નય, નિર્ફાય છે તેઓ પણ નિશ્ચયથી અભૂતાર્થ છે, તેમાં પણ આત્મા એક જ ભૂતાર્થ છે (કારણ કે ફ્રોય અને વચનના ભેંદાથી પ્રમાણાંદિ અનેક ભેંદરૂપ થાય છે). તેમાં પહેલાં, પ્રમાણ ખેં પ્રકારે છ—પરેાલ અને પ્રત્યક્ષ જે ઇદ્વિયાથી સ્પર્શાંઇ (સંબંધિત થઈ) પ્રવર્ત તથા જે વગરસ્પરયે મનથી જ પ્રવર્તે—એ પ્રમાણ ખેં પરદારાથી પ્રવર્ત તે પરેાલ છે અને કેવળ આત્માથી જ પ્રતિનિશ્ચિતપણ પ્રવર્ત તે પ્રત્યક્ષ છે. (પ્રમાણ જ્ઞાન છે. તે જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે—મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યય ને કેવળ. તેમાં મતિ ને શ્રુત એ જ્ઞાન પરેાલ છે, અવધિ ને મન:પર્યય એ ખેં વિકલ-પ્રત્યક્ષ છે અને કેવળજ્ઞાન સકલ-પ્રત્યક્ષ છે. તેથી એ ખેં પ્રકારનાં પ્રમાણ છે.) તે ખન્ને પ્રમાતા, પ્રમાણ, પ્રમેયના ભેંદને અનુભવનાં તેો ભૂતાર્થ છે, સત્યાર્થ છે; અને જેમાં સર્વ ભેંદા ગોણ થઈ ગયા છે એવા એક જીવના સ્વભાવના અનુભવ કરતાં તેઓ અભૂતાર્થ છે, અસત્યાર્થ છે.

નય બે પ્રકારે છે—કવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક ત્યાં ક્રવ્ય-પર્યાયસ્વરૂપ વસ્તુમાં ક્રવ્યનો મુખ્યપણે અનુભવ કરાવે તે ક્રવ્યાર્થિક નય છે અને પર્યાયનો મુખ્યપણે અનુ-ભવ કરાવે તે પર્યાયાર્થિક નય છે. તે બન્ને નયો ક્રવ્ય અને પર્યાયનો પર્યાયથી (ભેદથી, ક્રમથી) અનુભવ કરતાં તો ભૂતાર્થ છે, સત્યાર્થ છે; અને ક્રવ્ય તથા પર્યાય એ બન્નેથી નહિ આર્લિંગન કરાયેલા એવા શુદ્ધવસ્તુમાત્ર જીવના (ચેતન્યમાત્ર) સ્વ-ભાવના અનુભવ કરતાં તેઓ અભૂતાર્થ છે, અસત્યાર્થ છે.

નિર્ણય ચાર પ્રકારે છે—નામ, સ્થાપના, હ્રવ્ય ને ભાવ. વસ્તુમાં જે ગુણ ન હાય તે ગુણના નામથી (વ્યવહાર માટે) વસ્તુની સંજ્ઞા કરવી તે નામ નિર્ણય છે. 'આ તે છે' એમ અન્ય વસ્તુમાં અન્ય વસ્તુનું પ્રતિનિધિત્વ સ્થાપવું (–પ્રતિમારૂપ સ્થાપન કરવું) તે સ્થાપના નિર્ણય છે. વર્ત માનથી અન્ય એટલે કે અતીત અથવા અનાગત પર્યાયથી વસ્તુને વર્ત માનમાં કહેવી તે દ્રવ્ય નિર્ણય છે. વર્ત માન પર્યાયથી વસ્તુને વર્ત માનમાં કહેવી તે દ્રવ્ય નિર્ણય છે. વર્ત માન પર્યાયથી વસ્તુને વર્ત માનમાં કહેવી તે ભાવ નિર્ણય છે. એ ચારેય નિર્ણયોના પાતપાતાના લક્ષણએકથી (વિલક્ષણરૂપે—જીદા જીદા રૂપે) અનુભવ કરવામાં આવતાં તેઓ ભૂતાર્થ છે, સત્યાર્થ છે અને ભિન્ન લક્ષણથી રહિત એક પાતાના ચૈતન્યલક્ષણરૂપ જવસ્વ-ભાવના અનુભવ કરતાં એ ચારેય અભૂતાર્થ છે, અસત્યાર્થ છે. આ રીતે આ પ્રમાણ-નય-નિર્ણપામાં ભૂતાર્થપણે એક જવ જ પ્રકાશમાન છે.

ભાવાર્ધ:—આ પ્રમાણ, નય, નિક્ષેપાનું વિસ્તારથી વ્યાખ્યાન તે વિષયના શ્ર'શામાંથી જાણવું; તેમનાથી દ્રવ્યપર્યાયસ્વરૂપ વસ્તુની સિદ્ધિ થાય છે. તેઓ સાધક અવસ્થામાં તો સત્યાર્થ જ છે કારણ કે તે જ્ઞાનના જ વિશેષા છે. તેમના વિના વસ્તુને ગમે તેમ સાધવામાં આવે તા વિપર્ય થઈ જાય છે. અવસ્થા અનુસાર વ્યવહારના અભાવની ત્રણ રીતિ છે: પહેલી અવસ્થામાં પ્રમાણાદિથી યથાર્થ વસ્તુને જાણી જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનની સિદ્ધિ કરવી; જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન સિદ્ધ થયા પછી શ્રદ્ધાન માટે તા પ્રમાણાદિની કાંઈ જરૂર નથી. પણ હવે એ બીજ અવસ્થામાં પ્રમાણાદિના આલ'બનદ્વારા વિશેષ જ્ઞાન થાય છે અને રાગ-દ્રેષ-માહકમેના સવેશ અભાવરૂપ યથાખ્યાત ચારિત્ર પ્રગટે છે; તેથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. કેવળજ્ઞાન થયા પછી પ્રમાણાદિનું આલ'બન રહેતું નથી. ત્યારપછી ત્રીજ સાક્ષાત્ સિદ્ધ અવસ્થા છે ત્યાં પણ કાંઈ આલ'બન નથી. એ રીતે સિદ્ધ અવસ્થામાં પ્રમાણ-નય-નિક્ષેપોના અભાવ જ છે.

એ અથીના કલશરૂપ હોક કહે છે:-

(માલિની)

उदयति न नयश्रीरस्तमेति ममाणं किनदिष च न विद्यो याति निक्षेपचक्रम् । किमपरमभिद्भ्यो धाम्नि सर्वेकपेऽस्मि-मनुभवग्रुपयाते भाति न द्वैतमेव ॥ ९ ॥

અર્થ:—આચાર્ય શુદ્ધનયના અનુભવ કરી કહે છે કે—આ સર્વ ભેદાતે ગૌણ કરનાર જે શુદ્ધનયના વિષયભૂત ચેતન્ય-ચમત્કારમાત્ર તેજ;પુંજ આત્મા, તેના અનુભવ થતાં નધાની લક્ષ્મી ઉદય પામતી નથી, પ્રમાણ અસ્તને પ્રાપ્ત થાય છે અને નિક્ષેપાના સમૂહ કર્યાં જતા રહે છે તે અમે જાણતા નથી. આથી અધિક શું કહીએ? દ્વેત જ પ્રતિભાસિત થતું નથી. **લાવાર્થ:**—ભેદને અત્યંત ગૌણ કરીને કહ્યું છે કે—પ્રમાણ, નયાદિ ભેદની તા વાત જ શી ! શુદ્ધ અનુભવ થતાં દ્વેત જ ભાસતું નથી, એકાકાર ચિન્માત્ર જ જેખાય છે.

અહીં વિજ્ઞાનાહૈતવાદી તથા વેદાંતી કહે છે કે—છેવડ પરમાર્થ રૂપ તા અદ્વેતના જ અનુભવ થયા. એ જ અમારા મત છે; તમે વિશેષ શું કહીં ? એના ઉત્તર: તમારા મતમાં સવે થા અદ્વેત માનવામાં આવે છે. જો સર્વથા અદ્વેત માનવામાં આવે તા બાહ્ય વસ્તુના અભાવ જ થઈ જાય, અને એવા અભાવ તા પ્રત્યક્ષ વિરુદ્ધ છે. અમારા મતમાં નયવિવક્ષા છે તે બાહ્યવસ્તુના લાપ કરતી નથી. જ્યારે શુદ્ધ અનુભવથી વિક-લ્પ મટી જાય છે ત્યારે આત્મા પરમાનંદને પાત્રે છે તેથી અનુભવ કરાવવા માટે "શુદ્ધ અનુભવમાં દ્વેત ભાસતું નથી" એમ કહ્યું છે. જો બાહ્ય વસ્તુના લાપ કરવામાં આવે તો આત્માના પણ લાપ થઈ જાય અને શૃન્યવાદના પ્રસંગ આવે. માટે તમે કહેા છે તે પ્રમાણે વસ્તુસ્વરૂપની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી અને વસ્તુસ્વરૂપની યથાર્થ શ્રદ્ધા વિના જે શુદ્ધ અનુભવ કરવામાં આવે તે પણ મિથ્યારૂપ છે; શૂન્યના પ્રસંગ હોવાથી તમારા અનુભવ પણ આકાશના કૂલના અનુભવ છે.

આગળ શુદ્ધનયના ઉદય થાય છે તેની સૂચનારૂપ શ્લાક કહે છે:--

(ઉપખતિ)

आत्मस्वभावं परभावभिन-मापूर्णमाधंतिवयुक्तमेकम् । विलीनसंकल्पविकल्पजालं मकाञ्चयन् शुद्धनयोऽभ्युदेति ॥ १० ॥

અર્થ:—શુદ્ધનય આત્માના સ્વભાવને પ્રગઢ કરતા ઉદયરૂપ થાય છે. તે આત્મસ્વભાવને કેવા પ્રગઢ કરે છે? પરદ્રવ્ય, પરદ્રવ્યના ભાવા તથા પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી થતા પાતાના વિભાવા—એવા પરભાવાથી ભિન્ન પ્રગઢ કરે છે. વળી તે, આત્મસ્વભાવ સમસ્તપણે પૂર્ણ છે—સમસ્ત લાકાલાકને જાણનાર છે—એમ પ્રગઢ કરે છે; (કારણ કે જ્ઞાનમાં ભેદ કર્મસંધાગથી છે, શુદ્ધનયમાં કર્મ ગૌણ છે). વળી તે, આત્મસ્વભાવને આદિ-અંતથી રહિત પ્રગઢ કરે છે. (અર્થાત્ કાઈ આદિથી માંડીને જે કાઇથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યા નથી અને કયારેય કાઇથી જેના વિનાશ નથી એવા પારિણામિક ભાવને તે પ્રગઢ કરે છે). વળી તે, આત્મસ્વભાવને એક—સર્વ લેકભાવાથી (દૈતભાવાથી) રહિત એકાકાર—પ્રગઢ કરે છે, અને જેમાં સમસ્ત સંકલ્પ-વિકલ્પના સમૃદ્ધો વિલય થઈ ગયા છે એવા પ્રગઢ કરે છે. (દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ, નાકર્મ આદિ

પુદ્દગલદ્ગવ્યામાં પાતાની કલ્પના કરવી તેને સંકલ્પ કહે છે અને રૂપેયાના ભેદથી જ્ઞાનમાં ભેદ માલૂમ થવા તેને વિકલ્પ કહે છે.) આવા શુદ્ધનય પ્રકાશરૂપ થાય છે. ૧૩.

એ શુદ્ધનયને ગાયાસ્ત્રથી કહે છે:---

जो पम्मदि अपाणं अबद्धपुट्टं अणण्णयं णियदं । अविमेमममंजुत्तं नं सुद्धणयं वियाणीहि ॥ १४ ॥

यः पट्यति आत्मानं अवद्भगृष्टमनन्यकं नियतम्। अविजेपमसंयुक्तं तं शृद्धनयं विजानीटि ॥ १४॥

અન્વયાર્થ:—[यः] જે નય [आत्मानं] આત્માને [अबद्धरुप्टं] બ'ધ-રહિત ને પરના સ્પર્શ રહિત, [अनन्यकं] અન્યપણા રહિત, [नियतं] ચળાચળતા રહિત, [अविशेषं] વિશેષ રહિત, [असंयुक्तं] અન્યના સ'યાગ રહિત—એવા પાંચ ભાવરૂપ [पश्यित] દેખે છે [तं] તેને, હે શિષ્ય ! તું [શુદ્ધનયં] શુદ્ધનય [विज्ञा-नीहि] જાણ.

દીકા:—નિશ્વયથી અખહ, અસ્પૃષ્ઠ, અનન્ય, નિયત, અવિશેષ અને અસ'યુક્ત—એંના આત્માની જે અનુભૂતિ તે શુદ્ધનય છે, અને એ અનુભૂતિ આત્મા જ
છે; એ રીતે આત્મા એક જ પ્રકાશમાન છે. (શુદ્ધનય કહેા યા આત્માની અનુભૂતિ
કહેા યા આત્મા કહેા—એક જ છે, જીદાં નથી.) અહીં શિષ્ય પૃષ્ઠ છે કે જેવા ઉપર
કહોા તેવા આત્માની અનુભૂતિ કેમ થઇ શકે? તેનું સમાધાન:—ખદ્ધસ્પૃષ્ઠત્વ આદિ
ભાવા અભૂતાથે હાવાથી એ અનુભૂતિ થઈ શકે છે. આ વાતને દર્ષાંતથી પ્રગઢ કરવામાં આવે છે:—જેમ કમલિનીનું પત્ર જળમાં ડૂબેલું હાય તેના જળથી સ્પર્શાવાર્ય અવસ્થાથી અનુભવ કરતાં જળથી સ્પર્શાવાપાયું ભૂતાથે છે—સત્યાર્થ છે, તાપણ જળથી જરાય નહિ સ્પર્શાવાયાય એવા કમલિની-પત્રના સ્વભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં જળથી સ્પર્શાવાયાય અવસ્થાથી અનુભવ કરતાં બદ્ધસ્પષ્ટપયું ભૂતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે, તા પણ પુદ્દગલથી જરાય નહિ સ્પર્શાવાયાય એવા આત્મસ્યભાવની સમીષ જઇને અનુભવ કરતાં બદ્ધસ્પષ્ટપયું ભૂતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે, તા પણ પુદ્દગલથી જરાય નહિ સ્પર્શાવાયાય એવા આત્મસ્યભાવની સમીષ જઇને અનુભવ કરતાં બદ્ધસ્પૃષ્ટપયું અભૂતાર્થ છે—

અબહસ્પૃષ્ટ, અનત્ય ને જે નિયત દેખે આત્મને, અવિશેષ, અણસંયુક્ત, તેને શુદ્ધનય તું જાણજે. ૧૪.

અસત્યાર્થ છે. વળી, જેમ માટીના, ઢાંકસ્, ઘડા, ઝારી, રામપાત્ર આદિ પર્યાયાથી અનુભવ કરતાં અન્યપહું ભૂતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે, તાપણ સર્વત: અસ્પલિત (–સર્વ પર્યાયભેદાથી જરાય ભેદરૂપ નહિ થતા એવા) એક માટીના સ્વભાવની સસીપ જઇને અનુભવ કરતાં અન્યપર્સ અભુતાર્થ છે—અસત્યાર્થ છે: એવી રીતે આત્માના, નારક આદિ પર્યાયાથી અનુભવ કરતાં (પર્યાયાના બીજા-બીજાપણારૂપ) અન્યપર્સ ભતાર્થ છ-સત્યાર્થ છે, તાપણ સર્વત: અસ્ખલિત (સર્વ પર્યાયભેદાથી જરાય ભેદરૂપ નહિ થતા એવા) એક ચેતન્યાકાર આત્મસ્વભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં અન્યપર્સ અભૂતાર્થ છે—અસત્યાર્થ છે. જેમ સમુદ્રના, વૃદ્ધિહાનિરૂપ અવસ્થાથી અનુભવ કરતાં અનિયતપર્સ (અનિશ્ચિતપર્સ) ભતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે. તાપણ નિત્ય-સ્થિર એવા સમુદ્રસ્વભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં અનિયતપહું અભૂતાથ છે—અસત્યાથ છે; એવી રીતે આત્માના, વૃદ્ધિહાનિરૂપ પર્યાયભેદાથી અનુભવ કરતાં અનિયતપદ્ધ ભૂતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે, તાપણ નિત્ય-સ્થિર (નિશ્વલ) એવા આત્મસ્વભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં અનિયતપહુ અભૂતોથ છે—અસત્યાથ છે. જેમ સુવર્ણના, ચીકણાપસું, પીળાપસું, ભારેપસું આદિ ગુણરૂપ ભેઢાથી અતુભવ કરતાં વિશેષપસું ભૂતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે. તાપણ જેમાં સર્વ વિશેષા વિલય થઈ ગયા છે એવા સુ-વર્ણસ્વભાવની સસીપ જઇને અનુભવ કરતાં વિરોષપહ અભૂતાથ છે—અસત્યાથ છે; એવી રીતે આત્માના, જ્ઞાન, દર્શન આદિ ગુણરૂપ ભેદાથી અનુસવ કરતાં વિશેષપસ્ ભૂતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે, તાપણ જેમાં સર્વ વિશેષા વિલય થઈ ગયા છે એવા મ્યા-ત્મરવભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં વિશેષપગ્રું અભૂતાર્થ છે—અસત્યાર્થ છે. જેમ જળના, અપ્તિ જેતું નિમિત્ત છે એવી ઉષ્ણતા સાથે સંયુક્તપણારૂપ–તપ્તપણારૂપ– અવસ્થાથી અનુસવ કરતાં (જળને) ઉષ્ણપણારૂપ સંયુક્તપર્યું ભૂતાર્થ છે–સત્યાર્થ છે, તાપણ એકાંત શીતળતારૂપ જળસ્વભાવની સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં (ઉપ્ણતા સાથ) સંયુક્તપછું અભૂતાર્થ છે—અસત્યાર્થ છે: એવી રીતે આત્માના, કર્મ જેવું નિમિત્ત છે એવા માહ સાથે સંયુક્તપણારૂપ અવસ્થાથી અનુભવ કરતાં સંયુક્ત-પહું ભૂતાર્થ છે—સત્યાર્થ છે. તાપણ જે પાતે એકાંત બાધબીજરૂપ સ્વભાવ છે તેની (ચેતન્યભાવની) સમીપ જઇને અનુભવ કરતાં સંયુક્તપર્જી અભૂતાર્થ છે—અસત્યાર્થ છે.

ભાવાથ:—આત્મા પાંચ પ્રકારથી અનેકર્ય દેખાય છે: (૧) અનાદિ કાળથી કમેં પુદ્દગલના સંખંધથી બંધાયેલા કમેં પુદ્દગલના સ્પરાંવાંગા દેખાય છે, (૨) કમેંના નિમિત્તથી થતા નર, નારક આદિ પર્યાયામાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે દેખાય છે, (૩) શક્તિના અવિભાગ પ્રતિચ્છેદ (અ'શ) ઘટે પહ્યુ છે, વધે પહ્યુ છે—એ વસ્તુના સ્વભાવ છે તેથી તે નિત્ય-નિયત એકર્ય દેખાતા નથી, (૪) વળી તે દર્શન, જ્ઞાન આદિ અનેક

ગુણાથી વિશેષર્પ દેખાય છે અને (પ) કર્મના નિમિત્તથી થતા માહ, રાગ, દ્રેષ સ્માદિ પરિણામા સહિત તે સુખદુ:ખરૂપ દેખાય છે. આ સૌ અશુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકરૂપ વ્યવહાર નયના વિષય છે. એ દૃષ્ટિ (અપેક્ષા) થી જોવામાં આવે તો એ સર્વ સત્યાર્થ છે. પરંતુ આત્માના એક સ્વભાવ આ નયથી શ્રહણ નથી થતા, અને એક સ્વભાવને જાણ્યા વિના યથાર્થ આત્માને કેમ જાણી શકાય? આ કારણે બીજા નયને—તેના પ્રતિપક્ષી શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિક નયને—મહણ કરી, એક અસાધારણ જ્ઞાયકમાત્ર આત્માના ભાવ લઈ, તેને શુદ્ધન્યની દૃષ્ટિથી સર્વ પરદ્વચોથી ભિન્ન, સર્વ પર્યાયામાં એકાકાર, હાનિવૃદ્ધિથી રહિત, વિશેષાથી રહિત અને નૈમિત્તિક ભાવાથી રહિત જોવામાં આવે તો સર્વ (પાંચ) ભાવોથી જે અનેકપ્રકારપહ્યું છે તે અભૂતાર્થ છે—અસત્યાર્થ છે.

અહીં એમ જાણવું કે વસ્તુનું સ્વરૂપ અનંત ધર્માત્મક છે. તે સ્યાદ્વાદથી યથાર્થ સિદ્ધ થાય છે. વ્યાતમાં પણ વ્યન'તધર્મ'વાળા છે. તેના કેટલાક ધર્મા તા સ્વા-ભાવિક છે અને કેટલાક પુદ્દગલના સંયાગથી થાય છે. જે કર્મના સંયાગથી થાય છે. તેમનાથી તો આત્માને સંસારની પ્રવૃત્તિ થાય છે અને તે સંબ'ધી સખદ:ખ આદિ થાય છે તેમને ભાગવે છે. એ. આ આત્માને અનાદિ અજ્ઞાનથી પર્યાયબુદ્ધિ છે: અનાદિ-ચ્મન'ત એક ચ્યાત્માનું જ્ઞાન તેને નથી. તે ખતાવનાર સર્વજ્ઞનું આગમ છે. તેમાં શુદ્ધ-કવ્યાર્થિક નયથી એ બતાવ્યું છે કે અહ્માના એક અસાધારણ ચેતન્યભાવ છે તે અખંડ છે. નિત્ય છે. અનાદિનિધન છે. તેને જાણવાથી પર્યાયભુદ્ધિના પક્ષપાત મહી જાય છે. પરદ્રવ્યાથી, તેમના ભાવાથી અને તેમના નિમિત્તથી થતા પાતાના વિભાવાથી પાતાના આત્માને ભિન્ન જાણી તેના અનુભવ જીવ કરે ત્યારે પરદ્રવ્યના ભાવારૂપ પરિણમતા નથી: તેથી કર્મ બ'ધાતાં નથી અને સ'સારથી નિગૃત્તિ થઈ જાય છે. માટે પર્યાયાર્થિકરૂપ વ્ય-વહારનયને ગૌણ કરી અભૂતાર્થ (અસત્યાર્થ) કહ્યો છે અને શુદ્ધ નિશ્ચયનયને સત્યાર્થ કહી તેતું અાલ'બન દીધું છે. વસ્તુસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થયા પછી તેતું પણ આલ'બન રહેતું નથી. આ કથનથી એમ ન સમજ લેવું કે શુદ્ધનયને સત્યાર્થ કહ્યો તેથી અ-શુદ્ધનય સર્વધા અસત્યાર્થ જ છે. એમ માનવાથી વેદાંતમતવાળા જેઓ સંસારને સર્વધા અવસ્તુ માને છે તેમના સર્વથા એકાંત પક્ષ આવી જશે અને તેથી મિથ્યાત્વ આવી જશે, એ રીતે એ શુદ્ધનયનું આલંખન પણ વેદાન્તીઓની જેમ મિથ્યાદષ્ટિપણું લાવશે. માટે સર્વ નયોના કથંચિત રીતે સત્યાર્થપણાનું શ્રદ્ધાન કરવાથી જ સમ્યગ્દષ્ટિ થઈ શકાય છે. આ રીતે સ્યાદ્વાદને સમજી જિનમતનું સેવન કરવું, મુખ્ય-ગૌણ કથન સાંભળી સર્વધા એકાંત પક્ષ ન પકડવા. આ ગાયાસુત્રનું વ્યાખ્યાન કરતાં ટીકાકાર આચા^{રે} પણ કહ્યું છે કે આત્મા વ્યવહારનયની દષ્ટિમાં જે બદ્ધસ્પૃષ્ટ આદિ રૂપે દેખાય છે તે એ દર્ષિમાં તાે સત્યાર્થ જ છે પરંતુ શુદ્ધનયની દર્ષિમાં બદ્ધસ્પૃષ્ટાદિપહ્યું અ-સત્યાર્થ છે. આ કથનમાં ટીકાકાર આચાર્ય સ્યાદ્વાદ ખતાવ્યા છે એમ જાણવું.

વળી, અહીં એમ જાણવું કે આ નય છે તે શ્રુતજ્ઞાન-પ્રમાણના અ'રા છે; શ્રુતજ્ઞાન વસ્તુને પરેણ જણાવે છે; તેથી આ નય પણ પરેણ જ જણાવે છે. શુદ્ધ-દ્રવ્યાર્થિકનયના વિષયભૂત, ભદ્ધસ્પષ્ટ આદિ પાંચ ભાવાથી રહિત આત્મા ચૈતન્યરાજિનાત્ર છે. તે રાક્તિ તા આત્મામાં પરેણ છે જ. વળી તેની વ્યક્તિ કમેં સંધાગથી મિત-શ્રુતાદિ જ્ઞાનરૂપ છે તે કથંચિત અનુભવગાચર હાવાથી પ્રત્યક્ષરૂપ પણ કહેવાય છે, અને સંપૂર્ણજ્ઞાન જે કેવળજ્ઞાન તે જે કે જદ્મસ્થને પ્રત્યક્ષ નથી તાપણ આ શુદ્ધનય આત્માના કેવળજ્ઞાનરૂપને પરેણ જણાવે છે. જ્યાંસુધી આ નયને જીવ જાણે નહિ ત્યાંસુધી આત્માના પૂર્ણજ્ઞાનઘનસ્વભાવ પ્રગઢ કરી ઉપદેશ કર્યો છે કે ભદ્ધસ્પૃષ્ટ આદિ પાંચ ભાવાથી રહિત પૂર્ણજ્ઞાનઘનસ્વભાવ આત્માને જાણી શ્રદ્ધાન કરવું, પર્યાયણદ્ધિ ન રહેવું. અહીં કાઈ એવા પ્રશ્ન કરે કે—એવા આત્મા પ્રત્યક્ષ તા દેખાતા નથી અને વિના દેખ્ય શ્રદ્ધાન કરવું તે જૂઠું શ્રદ્ધાન છે. તેના ઉત્તર;–દેખેલાનું જ શ્રદ્ધાન કરવું એ તા નાસ્તિક મત છે. જિનમતમાં તો પ્રત્યક્ષ અને પરેણ—બન્ને પ્રમાણ માનવામાં આવ્યાં છે. તેમાં આગમપ્રમાણ પરેણ છે. તેના ભેદ શદ્ધનય છે. આ શરદ્ધનયની દૃષ્ટિથી શુદ્ધ આત્માનું શ્રદ્ધાન કરવું, કેવળ વ્યવહાર-પ્રત્યક્ષનો જ એકાંત ન કરવા.

અહીં, આ શુદ્ધનયને મુખ્ય કરી કલશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (માલિતી)

न हि विद्यति बद्धस्पृष्टभावादयोऽमी
स्फुटग्रुपरितरंतोप्येत्य यत्र मतिष्ठाम् ।
अनुभवतु तमेव धोतमानं समंतात्
जगदपगतमोडीभूय सम्यवस्त्रभावम् ॥ ११ ॥

અર્થ:—જગતના પ્રાણીઓ એ સમ્યક્ સ્વભાવના અનુભવ કરો કે જ્યાં મા ખહરપુષ્ટ આદિ ભાવા સ્પષ્ટપણે તે સ્વભાવના ઉપર તરે છે તોપણ (તેમાં) પ્રતિષ્ઠા પામતા નથી, કારણ કે દ્રવ્યસ્વભાવ તો નિત્ય છે, એકરૂપ છે અને આ ભાવા અનિત્ય છે, અનેકરૂપ છે; પર્યાયા દ્રવ્યસ્વભાવમાં પ્રવેશ કરતા નથી, ઉપર જ રહે છે. આ શુદ્ધ સ્વભાવ સર્વ અવસ્થાઓમાં પ્રકાશમાન છે. એવા શુદ્ધ સ્વભાવના, માહ રહિત થઇને જગત અનુભવ કરા; કારણ કે માહકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન મિથ્યાત્વરૂપ અજ્ઞાન જ્યાંસુધી રહે છે ત્યાંસુધી એ અનુભવ યથાર્થ થતો નથી.

ભાવાથ[°]:—શુદ્ધનયના વિષયરૂપ આ_{ત્}માના અનુભવ કરો એમ ઉપદેશ છે. હવે, એ જ અર્થ[°]નું કલશરૂપ કાવ્ય ક્રેરીને કહે છે જેમાં એમ કહે છે કે આવેા અનુભવ કરે[°] આત્મદ્ભવ પ્રગઢ પ્રતિભાસમાન થાય છ:—

(શાદુ લવિક્રીડિન)

भूतं भांतमभूतमेव रभसान्निर्भिष्य बंधं सुधी-र्यद्यंतः किल कोऽप्यहो कलयति न्याहत्य मोहं हटात् । आत्मात्मानुभवेकगम्यमहिमा न्यक्तोऽयमास्ते ध्रुवं नित्यं कर्मकलंकपंकविकलो देवः स्वयं शाश्वतः ॥ १२ ॥

અથ[િ]:—જો કાેઈ મુખુદ્ધિ (સમ્યરુષ્ટિ) ભૂત, વત[િ]માન અને ભાવી એવા ત્રણે કાળનાં કર્મોના બધને પાતાના આત્માથી તત્કાળ—શીધ્ર ભિન્ન કરીને તથા તે કમ્મના ઉદયના નિમિત્તથી થયેલ મિથ્યાત્વ (અજ્ઞાન)ને પાતાના બળથી (પુરુષાર્થથી) રાેકીને અથવા નાશ કરીને અંતરંગમાં અભ્યાસ કરે—ઢેખે તા આ આત્મા પાતાના અનુભવથી જ જાણવાયાં જેના પ્રગઢ મહિમા છે એવા વ્યક્ત (અનુભવંગાચર), નિશ્ચલ, શાર્થત, નિત્ય કમ્પેકલંક-કદ્મથી રહિત—એવા પાતે સ્તુતિ કરવા યાપ્ય દેવ વિરાજમાન છે.

ભાવાર્થ:—શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તા સર્વ કર્માથી રહિત ચેત-ત્યમાત્ર દેવ અવિનાશી આત્મા અંતર ગમાં પાતે વિરાજી રહ્યો છે. આ પ્રાણી— પર્યાયબુદ્ધિ બહિરાત્મા–તેને બહાર ઢૂંઢે છે તે માટું અજ્ઞાન છે.

હવે, શુદ્ધનયના વિષયભૂત આત્માની અનુભૂતિ છે તે જ જ્ઞાનની અનુ-ભૂતિ છે એમ આગળની ગાથાની સ્ચનાના અર્થ રૂપ કાવ્ય કહે છે.—

(वसंतितक्षक्ष)

आत्मानुभूतिरिति शुद्धनयात्मिका या झानानुभूतिरियमेव किलेति बुङ्गा । आत्मानमात्मिन निवेश्य सुनिष्मकंप-मेकोऽस्ति नित्यमवबोधयनः समंतात् ॥ १३ ॥

અર્થ:—એ રીતે જે પૂર્વકથિત શુદ્ધનયસ્વરૂપ આત્માની અનુભૂતિ છે તે જ ખરેખર જ્ઞાનની અનુભૂતિ છે એમ જાણીને તથા આત્મામાં આત્માને નિશ્વળ સ્થાપીને, 'સદા સર્વ' તરફ એક જ્ઞાનઘન આત્મા છે ' એમ ઢખવુ'.

ભાવાર્થ:—પહેલાં સમ્યગ્દર્શનને પ્રધાન કરી કહ્યું હતું; હવે જ્ઞાનને સુખ્ય કરી કહે છે કે આ શુદ્ધનયના વિષયસ્વરૂપ આત્માની અતુભૂતિ છે તે જ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. ૧૪. હવે, આ અર્થરૂપ ગાથા કહે છે:---

जो पस्मदि अप्पाणं अबद्धपुट्टं अणण्णमितसेसं । अअपदेममन्तमज्ञां पस्मदि जिणमामणं मञ्नं ॥ १५॥

यः प्रत्यति आत्मानं अवद्भम्पृष्टमनन्यमविशेषम् । अपदेशसान्तमध्यं प्रत्यति जिनशासनं सर्वम् ॥ १५ ॥

अन्तयार्थः:—[यः] જે પુરુષ [आत्मानं] આત્માને [अबद्धस्पृष्टं] અ-ખદ્ધસ્પૃષ્ટ, [अनन्यं] અનન્ય, [अविशेषं] અવિશેષ (તથા ઉપલક્ષણથી નિયત અને અસંયુક્ત) [पश्यिति] हेणे छे ते [सर्वे जिनशासनं] सर्वे जिनशासनने [पश्यिति] हेणे छे,—हे के जिनशासन [अपदेशासान्तमध्यं] आह्य द्रव्यश्चन तेम ज अक्यंतर भान३५ सावश्चतवाणुं छे.

ડીકા:—જે આ અખદ્ધસ્પષ્ટ, અનન્ય, નિયન, અવિશેષ અને અસંયુક્ત એવા પાંચ ભાવાસ્વરૂપ આત્માની અનુભૂતિ છે તે નિશ્ચયથી સમસ્ત જિનશાસનની અનુભૂતિ છે, કારણ કે શ્રુતજ્ઞાન પાતે આત્મા જ છે. તેથી જ્ઞાનની અનુભૂતિ તે જ આત્માની અનુભૂતિ છે. પરંતુ હવે ત્યાં, સામાન્ય જ્ઞાનના આવિભાવ (પ્રગયપણ) અને વિશેષ જ્ઞેયાકાર જ્ઞાનના તિરાભાવ (આચ્છાદન) થી જ્યારે જ્ઞાનમાત્રના અનુભવ કરવામાં આવે ત્યારે જ્ઞાન પ્રગય અનુભવમાં આવે છે તાપણ જેઓ અજ્ઞાની છે, જ્ઞેયામાં આસક્ત છે તેમને તે સ્વાદમાં આવતું નથી. તે પ્રગય દષ્ટાંતથી ખતાવીએ છીએ: જેમ—અનેક તરેહના શાક આદિ ભાજનાના સંખંધથી ઉપજેલ સામાન્ય લવ્યાના તિરાભાવ અને વિશેષ લવ્યાના આવિર્સાવથી અનુભવમાં આવતું જે (સામાન્યના તિરામાવરૂપ અને શાક આદિના સ્વાદભેદ ભેદરૂપ–વિશેષરૂપ) લવણ તેના સ્વાદ અજ્ઞાની, શાકના લાલુપ મનુષ્યાને ભાવે છે પણ અન્યના સંખંધરહિતપણાથી ઉપજેલ સામાન્યના આવિર્સાવ તે વિશેષના તિરાભાવથી અનુભવમાં આવતું જે એકાકાર અભેદરૂપ લવણ તેના સ્વાદ અપ્લતા નથી; વળી પરમાથ'થી જોવામાં આવે તો તો, જે વિશેષના આ-વિભાવથી અનુભવમાં આવે તો તો, જે વિશેષના આ-

^{*} પાકાન્તર : **अपदेससुत्तमज्ञां ૧ अपदेश** = કવ્યશ્રુત. ૨ **सાન્ત** = શાનરૂપી ભાવશ્રુત. અબહસ્પ્રુષ્ટ, અનન્ય, જે અવિશેષ દેખે આત્મને, તે દ્રવ્ય તેમ જ ભાવ જિનશાસન સકલ દેખે ખરે. ૧૫.

અનુભવમાં આવતું (ક્ષારરસર્પ) લવલુ છે. એવી રીતે—અનેક પ્રકારના રૂપોના આકારા સાથે મિશ્રર્પપણાથી ઉપજેલ સામાન્યના તિરાસાવ અને વિશેષના આવિભવિથી અનુભવમાં આવતું જે (વિશેષભાવરૂપ, બેદર્પ, અનેકાકારર્પ) જ્ઞાન તે અજ્ઞાની, ર્સેય-લુખ્ધ છવાને સ્વાદમાં આવે છે પણ અન્યરૂપાકારના સંપાગરહિતપણાથી ઉપજેલ સામાન્યના આવિભવિ ને વિશેષના તિરાભાવથી અનુભવમાં આવતું જે એકાકાર અલેદરૂપ જ્ઞાન તે સ્વાદમાં આવતું નથી; વળી પરમાથંથી વિશારીએ તો તો, જે જ્ઞાન વિશેષના આવિભવિથી અનુભવમાં આવે છે તે જ જ્ઞાન સામાન્યના આવિભવિથી અનુભવમાં આવે છે તે જ જ્ઞાન સામાન્યના આવિભવિથી અનુભવમાં આવે છે તે જ જ્ઞાન સામાન્યના આવિભવિથી અનુભવમાં આવે છે. તે જ જ્ઞાન સામાન્યના આવિભવિથી સામાન્યના સંપાગના વ્યવચ્છેદ કરીને કેવળ સાંધવના જ અનુભવ કરવામાં આવતાં, સવેત: એક ક્ષારરસપણાને લીધે ક્ષારપણે સ્વાદમાં આવે છે તેમ આત્મા પણ, પરદ્રવ્યના સંપાગના બ્યવચ્છેદ કરીને કેવળ આત્માના જ અનુભવ કરવામાં આવતાં, સર્વત: એક વિજ્ઞાનથનપણાને લીધે જ્ઞાનપણે સ્વાદમાં આવે છે.

ભાવાર્ય:—અહીં આત્માની અનુભૂતિ તે જ જ્ઞાનની અનુભૂતિ કહેવામાં આવી છે. અજ્ઞાનીજન જ્ઞેયામાં જ—ઇદિયજ્ઞાનના વિષયામાં જ—લુબ્ધ થઇ રહ્યા છે; તેઓ ઇદિયજ્ઞાનના વિષયાથી અનેકાકાર થયેલ જ્ઞાનતે જ જ્ઞેયમાત્ર આરવાદ છે પરંતુ જ્ઞેયાથી ભિન્ન જ્ઞાનમાત્રના આસ્વાદ નથી લેતા. અને જેઓ જ્ઞાની છે, જ્ઞેયામાં આસકત નથી તેઓ જ્ઞેયાથી જીદા એકાકાર જ્ઞાનના જ આસ્વાદ લે છે,—જેમ શાકાથી જીદી મીઢાંની કણીના ક્ષારમાત્ર સ્વાદ આવે તેવી રીતે આસ્વાદ લે છે, કારણ કે જ્ઞાન છે તે આત્મા છે અને આત્મા છે તે જ્ઞાન છે. આ પ્રમાણે ગુણી-ગુણની અભેદ દૃષ્ટમાં આવતું જે સર્વ પરદ્રવ્યાથી જીદું, પોતાના પર્યાયામાં એકરૂપ નિશ્વળ, પોતાના ગુણામાં એકરૂપ, પરનિમત્તથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવાથી ભિન્ન પોતાનું સ્વરૂપ, તેનું અનુભવન તે જ્ઞાનનું અનુભવન છે. શુદ્ધનયથી આમાં કાંઈ ભેદ નથી.

હવે આ જ અર્થનું ક્લરારૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(પૃથ્લી)

असंहितमनाकुलं ज्वलदनंतमंतर्वहि-र्महः परममस्तु नः सहजग्नुद्विलासं सदा । विदुच्छलनिर्भरं सकलकालमालंबते पदेकरसञ्चलसल्लवणस्विल्यलीलायितम् ॥ १४ ॥ અર્થ:—આચાર્ય કહે છે કે તે ઉત્કૃષ્ટ તેજ-પ્રકાશ અમને હાે કે જે તેજ સદાકાળ ચૈતન્યના પરિશુમનથી ભરેલું છે, જેમ મીડાંની કાંકરી એક ક્ષાર રસની લીલાતું આલંખન કરે છે તેમ જે તેજ એક જ્ઞાનરસસ્વરૂપને અવલંખે છે, જે તેજ અખંડિત છે—જ્ઞેયાના આકારરૂપે ખંડિત થતું નથી, જે અનાકૃષ્ળ છે—જેમાં કર્મના નિમિત્તથી થતાં રાગાદિથી ઉત્પન્ન આકૃષ્ળતા નથી, જે અવિનાશીપણે અંતરંગમાં તા ચૈતન્યભાવથી દેદીપ્યમાન અનુભવમાં આવે છે અને બહારમાં વચન-કાયની ક્રિયાથી પ્રગઢ દેદીપ્યમાન થાય છે—જાણવામાં આવે છે, જે સ્વભાવથી થયું છે—કાઈએ રપ્યું નથી અને હ્રયેશાં જેના વિલાસ ઉદયરૂપ છે—જે એકરૂપ પ્રતિભાસમાન છે.

ભાવાથ°:—આચાર્ય° પ્રાર્થ'ના કરી છે કે આ જ્ઞાનાન'દમય એકાકાર સ્વરૂપ-જ્યાતિ અમને સદા પ્રાપ્ત રહેા.

હવે, આગળની ગાથાની સ્ચનારૂપે શ્લાક કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

एष ज्ञानघनो नित्यमात्मा सिद्धिमभीप्युमिः । साध्यसाधकभावेन द्विधेकः समुपास्यताम् ॥ १५ ॥

અર્થ:—આ (પૂર્વ કથિત) જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા છે તે, સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના ઇચ્છક પુરુષોએ સાધ્યસાધકભાવના ભેદથી બે પ્રકારે, એક જ નિત્ય સેવવાયાચ્ય છે; તેતું સેવન કરો.

ભાવાર્થ:—આત્મા તાે જ્ઞાનસ્વરૂપ એક જ છે પરંતુ એતું પૂર્ણરૂપ સાધ્યભાવ છે અને અપૂર્ણરૂપ સાધકભાવ છે; એવા ભાવસેદથી બે પ્રકારે એકને જ સેવવાે. ૧૫.

હવે, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ સાધકભાવ છે એમ ગાથામાં કહે છે:—

वंसणणाणचरित्ताणि सेविदव्वाणि माहुणा णित्रं । ताणि पुण जाण तिष्णि वि अप्याणं चेव णिच्छयदो ॥ १६ ॥

द्शिनक्रानचरित्राणि मेवितव्यानि साधुना निन्यम् । तानि पुनर्जानीहि त्रीण्यप्यात्मानमेव निश्चयतः ॥ १६ ॥

દર્શન, વળી નિત્ય જ્ઞાન ને ચારિત્ર સાધુ સેવવાં; પણ એ ત્રણે આત્મા જ કેવળ જાણ નિશ્ચય દષ્ટિમાં. ૧૬.

અन्यवार्थ:—[साधुमा] साधु पुरुषे [वर्शनकानचरित्राणि] ६२६ न, ज्ञान अने व्यारित्र [नित्यं] सदा [सेवितव्यानि] सेववा धाव्य छे; [पुनः] वणी [तानि त्रीणि अपि] ते त्रध्ने [निश्चयतः] निश्चयनथथी [आत्मानं एव] ओड भात्मा જ [जानीहि] जाध्ये।

ટીકા:—આ આત્મા જે ભાવથી સાધ્ય તથા સાધન થાય તે ભાવથી જ નિત્ય સેવવાયાત્ર્ય છે એમ પાતે ઈરાદા રાખીને બીજાઓને વ્યવહારથી પ્રતિપાદન કરે છે કે 'સાધુ પુરુષે દર્શ'ન, જ્ઞાન, ચારિત્ર સદા સેવવાયાત્ર્ય છે. ' પણ પરમાર્થથી જોવામાં આવે તા એ ત્રણેય એક આત્મા જ છે કારણ કે તેઓ અન્ય વસ્તુ નથી—આત્માના જ પર્યાયા છે. જેમ કાઈ દેવદત્ત નામના પુરૂષનાં જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન અને આ-ચરણ, દેવદત્તના સ્વભાવને ઉદલ'ઘતાં નિંદુ હોવાથી, (તેઆ) દેવદત્ત જ છે—અન્ય વસ્તુ નથી, તેમ આત્મામાં પણ આત્માનાં જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન અને આચરણ, આત્માના સ્વભાવને ઉદલ'ઘતાં નિંદુ હોવાથી, (તેઓ) આત્મા જ છે—અન્ય વસ્તુ નથી. માટે એમ સિદ્ધ થયું કે એક આત્મા જ સેવન કરવા યાત્ર્ય છે. એ પાતે પાતાથી જ પ્રકાશમાન થાય છે.

ભાવાથ:—દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર-ત્રણે આત્માના જ પર્યાયા છે, કાેઈ જીદી વસ્તુ નથી; તેથી સાધુ પુરુષાએ એક આત્માનું જ સેવન કરવું એ નિશ્ચય છે અને વ્યવહારથી અન્યને પણ એ જ ઉપદેશ કરવા.

હવે, એ જ અર્થના કલશરૂપ શ્લાક કહે છે:—

(અનુષ્ટુષ્)

दर्शनज्ञानचारित्रेक्षित्वादेकत्वतः स्वयं । मेचकोऽमेचकश्चापि सममात्मा ममाणतः ॥ १६॥

અર્થ:—પ્રમાણદર્ષિથી જોઇએ તો આ આત્મા એકીસાથે અનેક અવસ્થાર્ય ('મેચક') પણ છે અને એક અવસ્થાર્ય ('અમેચક') પણ છે, કારણ કે એને દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રથી તો ત્રણપશું છે અને પાતાથી પાતાને એકપણ છે.

ભાવાર્થ:—પ્રમાણદક્ષિમાં ત્રિકાળસ્વરૂપ વસ્તુ દ્રવ્યપર્યાયરૂપ જોવામાં આવે છે, તેથી આત્મા પણ એકીસાથે એકાનેકસ્વરૂપ દેખવા.

હવે નયવિવક્ષા કહે છે:---

(अनुष्दुप्)

दर्भनक्षानचारित्रेक्षिभिः परिणतस्वतः । एकोऽपि त्रिस्वभावत्वाद् व्यवहारेण मेचकः ॥ १७॥

અર્થ:—આત્મા એક છે તાપણ વ્યવહારદૃષ્ટિથી જોઇએ તા ત્રણ સ્વભાવ-પણાતે લીધે અનેકાકારરૂપ ('મેચક') છે, કારણ કે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત—એ ત્રણ ભાવે પરિણમે છે.

લાવાથે:—શુદ્ધદ્વયાર્થિક નયે આત્મા એક છે; મ્યા નયને પ્રધાન કરી કહે-વામાં આવે ત્યારે પર્યાયાર્થિક નય ગૌણ થયા તેથી એકને ત્રણરૂપ પરિણમતા કહેવા તે વ્યવહાર થયા, અસત્યાર્થ પણ થયા. એમ વ્યવહારનયે આત્માને દર્શન, જ્ઞાન, આરિત્રરૂપ પરિણામાને લીધે 'મેચક ' કહ્યો છે.

હવે પરમાર્થ નયથી કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

परमार्थेन तु व्यक्तज्ञातृत्वज्योतिषेककः । सर्वभावांतरध्वंसिस्वभावत्वादमेचकः ॥ १८ ॥

અર્થ: –શુદ્ધ નિશ્વયનયથી જેવામાં આવે તા પ્રગઢ જ્ઞાયકતાન્યોતિમાત્રથી આત્મા એકસ્વરૂપ છે કારણ કે શુદ્ધકવ્યાર્થિક નયથી સર્વ અન્યક્વવા સ્વભાવા તથા અન્યના નિમિત્તથી થતા વિભાવાને દૂર કરવારૂપ તેના સ્વભાવ છે, તેથી તે 'અમેચક' છે—શુદ્ધ એકાકાર છે.

ભાવાથ[°]:—ભેદદષ્ટિને ગૌગુ કરી અમેદદષ્ટિથી જેવામાં આવે તા આત્મા એકાકાર જ છે, તે જ અમેચક છે.

માત્માને પ્રમાણ-નયથી મેચક, અમેચક કહ્યો, તે ચિંતાને મઠાડી જેમ સાધ્યની સિદ્ધિ થાય તેમ કરવું એમ હવે કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

आत्मनश्चिंतयैवालं मेचकामेचकत्वयोः । दर्शनज्ञानचारित्रैः साध्यसिद्धिन चान्यया ॥ १९ ॥

અર્થ:—આ આત્મા મેચક છે—લેદરૂપ અનેકાકાર છે તથા અમેચક છે— અલેદરૂપ એકાકાર છે એવી ચિંતાથી તાે ખસ થાએા. સાધ્ય આત્માની સિદ્ધિ તાે દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર–એ ત્રણ ભાવાથી જ છે, બીજી રીતે નથી (એ નિયમ છે). ભાવાર્થ:—આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની સાફ્ષાત્ પ્રાપ્તિ અથવા સર્વધા મેાફ્ષ તે સાધ્ય છે. આત્મા મેચક છે કે અમેચક છે એવા વિચારા જ માત્ર કર્યા કરવાથી તે સાધ્ય સિદ્ધ થતું નથી; પરંતુ દર્શન અર્થાત્ શુદ્ધ સ્વભાવનું અવલાકન, જ્ઞાન અર્થાત્ શુદ્ધ સ્વભાવનું પ્રત્યક્ષ જાણ્યમું અને ચારિત્ર અર્થાત્ શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિરતા— તેમનાથી જ સાધ્યની સિદ્ધિ થાય છે. આ જ માફ્ષમાર્ગ છે, તે સિવાય બીજો કાઈ માફ્ષમાર્ગ નથી.

વ્યવહારી લાેકા પર્યાયમાં—સેદમાં સમજે છે તેથી અહીં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના સેદથી સમજવ્યું છે. ૧૬.

હવે, આ જ પ્રયાજનને બે ગાધાઓમાં દર્ષાંતથી કહે છે:—

जह णाम को वि पुरिमो रायाणं जाणिऊण महहदि ।
तो तं अणुचरदि पुणी अत्थत्थीओ पयत्तेण ॥ १७ ॥
एवं हि जीवराया णाद्व्वो तह य महदृद्व्वो ।
अणुचरिद्वो य पुणी मो चेव दु मोक्खकामण ॥ १८ ॥
यथा नाम कोषि पुरुषो राजानं जात्वा श्रद्धधाति ।
ततस्तमनुचरित पुनर्थार्थिकः मयत्वेन ॥ १७ ॥
एव हि जीवराजो जात्व्यस्तथेव श्रद्धातव्यः ।
अनुचरितव्यव पुनः स नेव त मोक्षकामेन ॥ १८ ॥

અન્વયાર્થ:—[यथा नाम] જેમ [कोपि] કેઇ [अर्थाधिक: पुरुषः] ધનના અર્થી પુરુષ [राजानं] રાજાને [झात्वा] જાણીને [अइघाति] શ્રદ્ધા કરે છે, [ततः पुनः] ત્યારખાદ [तं प्रयत्नेन अनुखरित] तेनुं પ્રયત્નપૂર્વક અનુચરણ કરે છે અર્થાત્ તેની સુંદર રીતે સેવા કરે છે, [दवं हि] એવી જ રીતે [मोक्सकामेन] માક્ષની ઇચ્છાવાળાએ [जीवराजः] જીવરૂપી રાજાને [झातब्य:] જાણવા, [पुनः च]

જ્યમ પુરુષ કાઈ નૃષતિને જાંગ, પછી શ્રદ્ધા કરે. પછી યત્નથી ધન-અધા એ અનુચરણ નૃષતિનું કરે: ૧૭. જીવરાજ એમ જ જાણવા, વળી શ્રદ્ધવા પણ એ ફોતે, એનું જ કરવું અનુચરણ પછી યત્નથી માક્ષાથીએ. ૧૮.

પછી [तथैव]એ રીતે જ [श्रद्धातव्यः] તેનું શ્રદ્ધાન કરવું [तु स] અને ત્યારખાદ [स पद अनुसरितव्यः] तेनुं જ અનુચરણ કરવું અર્થાત્ અનુભવ વડે તન્મય થઈ જવું.

દીકા:—નિશ્ચયથી જેમ કાઈ ધન-અર્થી પુરુષ ખડુ ઉદ્યમથી પ્રથમ તા રાજાને જાણે કે આ રાજા છે, પછી તેનું જ શ્રદ્ધાન કરે કે 'આ અવશ્ય રાજા જ છે, તેનું સેવન કરવાથી અવશ્ય ધનની પ્રાપ્તિ થશે ' અને ત્યાર પછી તેનું જ અનુચરણ કરે, સેવન કરે, આજ્ઞામાં રહે, તેને પ્રસન્ન કરે; તેવી રીતે માજ્ઞાર્થી પુરુષે પ્રથમ તા આત્માને જાણવા, પછી તેનું જ શ્રદ્ધાન કરવું કે 'આ જ આત્મા છે, તેનું આચરણ કરવાથી અવશ્ય કર્માથી છૂદી શકાશે ' અને ત્યાર પછી તેનું જ અનુચરણ કરવું—અનુભવ વડે તેમાં લીન થવું; કારણ કે સાધ્ય જે નિષ્કર્મ અવસ્થારૂપ અલેદ શુદ્ધ-સ્વરૂપ તેની સિદ્ધિની એ રીતે ઉપપત્તિ છે, અન્યથા અનુપપત્તિ છે (અર્થાત્ સાધ્યની સિદ્ધિ એ રીતે થાય છે, બીજ રીતે થતી નથી).

(તે વાત વિશેષ સમજાવે છે:—) જ્યારે આત્માને, અનુભવમાં આવતા જે અનેક પર્યાયરૂપ ભેકભાવા તેમની સાથે મિશ્રિતપદ્ધું હોવા છતાં પછુ સર્વ પ્રકારે ભેદ-ગ્રાનમાં પ્રવીશુપણાથી 'આ અનુભૂતિ છે તે જ હું છું' એવા આત્મગ્રાનથી પ્રાપ્ત થતું, આ આત્મા જેવા જાણ્યા તેવા જ છે એવી પ્રતીતિ જેનું લક્ષણ છે એવું, શ્રદ્ધાન ઉદય થાય છે ત્યારે સમસ્ત અન્યભાવાના ભેદ થવાથી નિ:શંક ઠરવાને સમર્થ થવાને લીધે આત્માનું આચરણ ઉદય થતું આત્માને સાથે છે. આમ સાધ્ય આત્માની સિદ્ધિની એ રીતે ઉપપત્તિ છે.

પરંતુ જ્યારે આવા અનુભૂતિસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા આ-પ્રાળગાપાળ સૌને સદાકાળ પાતે જ અનુભવમાં આવતા હોવા છતાં પણ અનાદિ બ'ધના વશે પર (દ્રવ્યો) સાથે એકપણાના નિશ્ચયથી મૃદ જે અજ્ઞાની તેને ' આ અનુભૂતિ છે તે જ હું હું ' એવું આત્મજ્ઞાન ઉદય થતું નથી અને તેના અભાવને લીધે, નહિ જાણેલાનું શ્રદ્ધાન ગધેડાના શિંગડા સમાન હોવાથી, શ્રદ્ધાન પણ ઉદય થતું નથી ત્યારે સમસ્ત અન્ય-ભાવોના ભેદ વ3 આત્મામાં નિ:શંક દરવાના અસમથેપણાને લીધે આત્માનું આચરણ ઉદય નહિ થવાથી આત્માને સાધતું નથી. આમ સાધ્ય આત્માની સિદ્ધિની અન્યથા અનુપપત્તિ છે.

ભાવાર્થ:—સાધ્ય આત્માની સિદ્ધિ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રથી જ છે, બીજ રીતે નથી. કારણ કે:—પહેલાં તા આત્માને જાણે કે આ જાણનારા અનુભવમાં આવે છે તે હું છું. ત્યારખાદ તેની પ્રતીતિરૂપ શ્રદ્ધાન થાય; વિના જાણ્યે શ્રદ્ધાન કેાનું? પછી સમસ્ત અન્યભાવાથી ભેદ કરીને પાતામાં સ્થિર થાય.—એ પ્રમાણે સિદ્ધિ છે. પણ જો જાણે જ નહિ, તા શ્રદ્ધાન પણ ન થઈ શકે; તા સ્થિરતા શામાં કરે? તેથી બીજ રીતે સિદ્ધિ નથી એવા નિશ્વય છે.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (માલિની)

> कथमपि समुपात्तित्वमप्येकताया अपिततिपद्मात्मज्योतिरुद्गच्छद्च्छम् । सततमनुभवामोऽनंतचैतन्यचिक्कं न खखु न खखु यस्मादन्यथा साध्यसिद्धिः ॥ २० ॥

અર્થ:—આચાર્ય કહે છે કે: અનંત (અવિનધર) ચૈતન્ય જેનું ચિક્ર છે એવી આ આત્મજ્યાતિને અમે નિરંતર અનુભવીએ છીએ કારણ કે તેના અનુભવ વિના અન્ય રીતે સાધ્ય આત્માની સિદ્ધિ નથી. કેવી છે આત્મજ્યાતિ ? જેણે કાઈ પ્રકારે ત્રણપાલું અંગીકાર કર્યું છે તાપણ જે એકપણાથી ચ્યુત થઈ નથી અને જે નિર્જળપાણે ઉદય પામી રહી છે.

ભાવાર્થ:—આચાર્ય કહે છે કે જેને કાઈ પ્રકારે પર્યાયદિષ્ટથી ત્રણપહું પ્રાપ્ત છે તાપણ શુદ્ધકવ્યદિષ્ટથી જે એકપણાથી રહિત નથી થઈ તથા જે અનંત ચેતન્ય-સ્વરૂપ નિર્મળ ઉદયને પ્રાપ્ત થઈ રહી છે એવી આત્મજ્યાતિના અમે નિરંતર અનુભવ કરીએ છીએ. આમ કહેવાથી એવા આશય પણ જાણવા કે જે સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષ છે તે, જેવા અમે અનુભવ કરીએ છીએ તેવા અનુભવ કરે.

ટીકાઃ—હવે, કાઈ તર્ક કરે કે આત્મા તો જ્ઞાન સાથે તાદાત્મ્યસ્વરૂપે છે, જીદા નથી, તેથી જ્ઞાનને નિત્ય સેવે જ છે; તો પછી તેને જ્ઞાનની ઉપાસના કરવાની શિક્ષા કેમ આપવામાં આવે છે? તેનું સમાધાન : તે એમ નથી. જો કે આત્મા જ્ઞાન સાથે તાદાત્મ્યસ્વરૂપે છે તાપણ એક ક્ષણમાત્ર પણ જ્ઞાનને સેવતો નથી; કારણ કે સ્વયં ખુકત્વ (પોતે પાતાની મળે જાણવું તે) અથવા બાધિતખુકત્વ (બાજના જણાવવાથી જાણવું તે)—એ કારણપૂર્વક જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. (કાં તો કાળલબ્ધિ આવે ત્યારે પીતે જ જાણી લે અથવા તો કાઈ ઉપદેશ દેનાર મળે ત્યારે જાણે—જેમ સતેલા પુરુષ કાં તો પાતે જ જાગ અથવા તો કાઈ જગાઉ ત્યારે જાગે.) અહીં કરી પૃષ્ઠ છે કે જો એમ છે તો જાણવાના કારણ પહેલાં શું આત્મા અજ્ઞાની જ છે કેમ કે તેને સદાય અપ્રતિખુક્ષ્યન્નું છે? તેના ઉત્તર : એ વાત એમ જ છે, તે અજ્ઞાની જ છે. ૧૭–૧૮.

વળી ફરી પૂછે છે કે આ આત્મા કેટલા વખત સુધી (કયાં સુધી) અપ્રતિ-ખુદ્ધ (અજ્ઞાની) છે તે કહો. તેના ઉત્તરરૂપ ગાથાસૂત્ર કહે છે:— कम्मे णोकम्मिह्म य अहमिदि अहकं च कम्म णोकम्मं । जा एसा खलु बुद्धी अप्पडिबुद्धो हवदि ताव ॥ १९ ॥ कर्मणि नोकर्मणि चाहमित्यहकं च कर्म नोकर्म । याबदेवा खलु बुद्धिरमतिबुद्धो भवति नावन ॥ १९ ॥

अन्वयार्थ:—[यावत्] જ્યાં સુધી આ આત્માને [कर्मणि] જ્ઞાનાવરણાદિ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ [च] અને [नोकर्मणि] શરીર આદિ નાકર્મમાં [बहं] 'આ હું હું' [च] અને [ब्रह्मं कर्म नोकर्म हति] હુંમાં (-આત્મામાં) 'આ કર્મ-નાકર્મ છે' [द्रषा खलु बुद्धिः]—એવી બુદ્ધિ છે, [तावत्] ત્યાં સુધી [अप्रतिबुद्धः] આ આત્મા અપ્રતિબુદ્ધ (અજ્ઞાની) [प्रवित] છે.

ટીકા: — જેવી રીતે સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ષુ આદિ ભાવામાં તથા પહેાળું તળિયું, પેઠાળ આદિના આકારે પરિષ્તુત થયેલ પુદ્દગલના સ્કંધામાં 'આ થડા છે' એમ, અને ઘડામાં 'આ સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ષુ આદિ ભાવા તથા પહેાળું તળિયું, પેઠાળ આદિના આકારે પરિષ્તુત પુદ્દગલ-સ્કંધા છે' એમ વસ્તુના અભેદથી અનુભૂતિ થાય છે, તેવી રીતે કર્મ – માહ આદિ અંતરંગ પરિષ્ઠામો તથા નાકમ – શરીર આદિ બાહ્ય વસ્તુઓ — કે જેઓ (બધાં) પુદ્દગલનાં પરિષ્ઠામ છે અને આત્માના તિરસ્કાર કરનારાં છે — તેમનામાં 'આ હું છું' એમ અને આત્મામાં 'આ કર્મ – માહ આદિ અંતરંગ તથા નાકમ – શરીર આદિ બહિરંગ, આત્મ-તિરસ્કારી (આત્માના તિરસ્કાર કરનારાં) પુદ્દગલ – પરિષ્ઠામા છે' એમ વસ્તુના અભેદથી જ્યાં સુધી અનુભૂતિ છે ત્યાં સુધી આત્મા અપ્રતિષ્યુદ્ધ છે, અજ્ઞાની છે; અને જ્યારે કોઈ વખતે, જેમ રૂપી દર્પણની સ્વ-પરના આકારના પ્રતિભાસ કરનારી સ્વચ્છતા જ છે અને ઉષ્ણતા તથા જ્વાળા અમિની છે તેવી રીતે અરૂપી આત્માની તો પાતાને ને પરને જાણનારી જ્ઞાતુતા (જ્ઞાતાપશ્રું) જ છે અને કર્મ તથા નાકર્મ પુદ્દગલનાં છે એમ પાતાથી જ અથવા પરના ઉપદેશથી જેનું મૂળ ભેદ- વિજ્ઞાન છે એવી અનુભૂતિ ઉત્પત્ન થશે ત્યારે જ (આત્મા) પ્રતિષ્યુદ્ધ થશે, જ્ઞાની થશે.

ભાવાથ :-જેમ સ્પર્શાદિમાં પુદ્દગલના અને પુદ્દગલમાં સ્પર્શાદિના અનુભવ થાય છે અર્થાત્ બન્ને એકરૂપ અનુભવાય છે, તેમ જ્યાંસુધી આત્માને, કર્મ-નાકર્મમાં આત્માની અને આત્મામાં કર્મ-નાકર્મની ભ્રાંતિ થાય છે અર્થાત્ બન્ને એકરૂપ ભાસે

નાકર્મ-કર્મ 'હું,' હુંમાં વળી 'કર્મ'ને નાકર્મ છે,' –એ બુહિ જ્યાં લગા જવની. અજ્ઞાની ત્યાં લગી તે રહે. ૧૬.

છે, ત્યાંસુધી તા તે અજ્ઞાની છે; અને જ્યારે તે એમ જાણે કે આત્મા તા જ્ઞાતા જ છે અને કર્મ-નાકમ પુદ્દગલનાં જ છે ત્યારે જ તે જ્ઞાની થાય છે. જેમ અરીસામાં અ-મિની જ્વાળા દેખાય ત્યાં એમ જણાય છે કે "જ્વાળા તા અપ્રિમાં જ છે, અરીસામાં નથી પેઠી, અરીસામાં દેખાઈ રહી છે તે અરીસાની સ્વચ્છતા જ છે;" તે પ્રમાણે "કર્મ-નાકમ પાતાના આત્મામાં નથી પેઠા; આત્માની જ્ઞાન-સ્વચ્છતા એવી જ છે કે જેમાં જ્ઞેયનું પ્રતિભિંભ દેખાય; એ રીતે કર્મ-નાકમ જ્ઞેય છે તે પ્રતિભાસે છે"—એવા ભેદજ્ઞાનરૂપ અનુભવ આત્માને કાં તા સ્વયંત્રવ થાય અથવા ઉપદેશથી થાય ત્યારે જ તે જ્ઞાની થાય છે.

હવે, આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(માલિની)

कथमपि हि लभंते भेदविज्ञानमूला-मचलितमनुभूतिं ये स्वतो वान्यतो वा । मतिफलननिमग्रानंतभावस्वभावे-भुकुरवदविकाराः संततं स्युस्त एव ॥ २१ ॥

અર્થ:—જે પુરુષા પાતાથી જ અથવા પરના ઉપદેશથી કાેઈ પણ પ્રકારે લેકવિજ્ઞાન જેનું મૂળ ઉત્પત્તિકારણ છે એવી અવિચળ (નિશ્વળ) પાતાના આત્માની અનુભૂતિને પામે છે, તે જ પુરુષા દર્પણની જેમ પાતામાં પ્રતિબિંબિત થયેલા અનંત ભાવાના સ્વભાવાથી નિરંતર વિકારરહિત હાેય છે,—જ્ઞાનમાં જે જ્ઞેયાના આકાર પ્રતિ-ભાસે છે તેમનાથી રાગાદિ વિકારને પ્રાપ્ત થતા નથી. ૧૯.

હવે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે એ અપ્રતિલુદ્ધ (અજ્ઞાની) કઈ રીતે ઓળખી શકાય એનું ચિદ્ધ ખતાવા; તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:—

> अहमेदं एट्महं अहमेद्स्म हि अत्थि मम एदं । अणां जं परद्वं सिन्ताचित्तिमस्मं वा ॥ २०॥ आसि मम पुव्वमेदं एद्म्स अहं पि आसि पुव्वं हि । होहिदि पुणां ममेदं एद्म्स अहं पि होस्सामि ॥ २१॥ एयनु असंभूदं आद्वियणं करेदि संमृद्धो ॥ २२॥ भूदत्यं जाणंतो ण करेदि दु तं असंमृद्धो ॥ २२॥

श्रहमैतदैतदृहं अह्मेतस्यास्ति ममैतत् । अन्यद्यत्परद्रव्यं सचित्ताचित्तमिश्रं वा ॥ २० ॥ आसीन्मम पूर्वमेतदेतम्याहमप्यासं पूर्वम् । भविष्यति पुनर्ममैतदेतस्याहमपि भविष्यामि ॥ २१ ॥ एतन्यसद्भृतमान्यविकन्यं करोति संमृहः । भूतार्थ जानन्न करोति तु तमसंमृहः ॥ २२ ॥

अन्यसार्थ:—[य:] के पुरुष [अन्यत् यत् परद्रव्यं] पाताथी अन्य के परद्रव्य—[सचित्ताचित्तमिश्रं या] सिथित स्वीपुत्राहिंड, अधित धनधान्याहिंड अधवा भिश्र धामनगराहिंड—तेने ओम समके हे [अहं एतत्] हुं आ छुं, [एतत् अहम्] आ द्रव्य भुक-स्वरूप छ, [एतस्य अहम्] हुं आने। छुं, [एतत् मम अस्ति] आ अर्डु छे, [एतत् मम पूर्वे आसीत्] आ भार्डु पूर्वे हतुं, [एतत् मम अहमि पूर्वे आसम्] आने। हुं पछ् पूर्वे हतो, [एतत् मम पुनः मिष्ट्यित] आ भार्डु शिविष्यमां धरी, [अहमि एतस्य मिष्ट्यामि] हुं पछ् आने। शिविष्यमां धरी, —[एतत्तृ असद्भूतं] आवे। कूरे। [आतमिष्ठकृत्यं] आत्मिविड्यं हे छे ते [संमूहः] भूढ छे, भाही छे, अभीनी छे; [तु] अने के पुरुष [भूतार्यं] परभार्थ वस्तुस्वरूपने [जानन्] काख़ते। धरे। [तं] ओवे। कूरे। विड्यं [न करोति] नथी हरते। ते [असंमूहः] भूढ नथी, झानी छे.

ટીકા:—(દષ્ટાંતથી સમજાવે છે:) જેમ કાઇ પુરુષ ઇ'ધન અને અમિન મ-ળેલાં દેખી એવા જૂઠા વિકલ્પ કરે કે "અમિ છે તે ઇ'ધન છે, ઇ'ધન છે તે અમિ છે; અમિનું ઇ'ધન છે, ઇ'ધનના અમિ છે; અમિનું ઇ'ધન પહેલાં હતું, ઇ'ધનના અમિ પહેલાં હતા; અમિનું ઇ'ધન ભવિષ્યમાં થશે, ઇ'ધનના અમિ ભવિષ્યમાં થશે;"—આવા ઇ'-

હું આ અને આ હું. હું છું આના અને છે મારું આ, જે અન્ય કા પરદ્રવ્ય મિશ્ર, સચિત્ત અગર અચિત્ત વા: ૧૦. હતું મારું આ પૂર્વે, હું પણ આના હતા ગતકાળમાં, વળી આ થશે મારું અને આના હું થઈશ ભવિષ્યમાં; ૧૧. અયથાર્થ આત્મવિકલ્પ આવા, જીવ સંમૃદ્ધ આચંરે, હાતાર્થન જાણેલ જ્ઞાની એ વિકલ્પ નહિ કરે. ૧૨.

ધનમાં જ અમિના વિકલ્પ કરે તે જૂઠા છે, તેનાથી અપ્રતિભુદ્ધ (અજ્ઞાની, અલુ-સમજી) કાેઈ ઓળખાય છે, તેવી રીતે કાેઈ આત્મા પરદ્રવ્યમાં અસત્યાર્થ આત્મવિકલ્પ (આત્માના વિકલ્પ) કરે કે "હું આ પરદ્રવ્ય છું, આ પરદ્રવ્ય મુજસ્વરૂપ છે; માટું આ પરદ્રવ્ય છે, આ પરદ્રવ્યના હું હું; માટું આ પહેલાં હતું, હું આના પહેલાં હતા; માટું આ ભવિષ્યમાં થશે, હું આના ભવિષ્યમાં થઈશ;"—આવા જૂઠા વિકલ્પથી અપ્રતિ-ભુદ્ધ (અજ્ઞાની) ઓળખાય છે.

વળી, "અપ્તિ છ તે ઇધન નથી, ઇધન છ તે અપ્તિ નથી,—અપ્તિ છ તે અપ્તિ જ છે, ઇધન છ તે ઇધન જ છે; અપ્તિનું ઇધન નથી, ઇધનના અપ્તિ નથી,—અપ્તિના જ અપ્તિ છે, ઇધનનું ઇધન છે; અપ્તિનું ઇધન પહેલાં હતું નહિ, ઇધનના અપ્તિ પહેલાં હતો નહિ,—અપ્તિના અપ્તિ પહેલાં હતો, ઇધનનું ઇધન પહેલાં હતું; અપ્તિનું ઇધન ભાવિષ્યમાં થશે નહિ, ઇધનના અપ્તિ ભાવિષ્યમાં થશે નહિ,—અપ્તિના અપ્તિ જ ભાવિષ્યમાં થશે, ઇધનનું ઇધન જ ભાવિષ્યમાં થશે;"—આ પ્રમાણે જેમ કાઇને અપ્તિમાં જ સત્યાર્થ અપ્તિના વિકલ્પ થાય તે પ્રતિભુદ્ધ (સમજી) નું લક્ષણ છે, તેવી જ રીતે "હું આ પરદ્રવ્ય નથી, આ પરદ્રવ્ય મુજ-સ્વરૂપ નથી,—હું તા હું જ હું, પરદ્રવ્ય છે તે પરદ્રવ્ય જ છે; મારું આ પરદ્રવ્ય નથી, આ પરદ્રવ્યના હું નથી,—મારા જ હું હું, પરદ્રવ્યનું પરદ્રવ્ય છે; આ પરદ્રવ્યના હું પહેલાં હતો નહિ, આ પરદ્રવ્ય મારું પહેલાં હતું નહિ,— મારા હું જ પહેલાં હતો, પરદ્રવ્યનું પરદ્રવ્ય પહેલાં હતું; આ પરદ્રવ્ય મારું ભવિષ્યમાં થશે નહિ, એના હું ભવિષ્યમાં થઈશ નહિ,— હું મારા જ ભવિષ્યમાં થઈશ, આ (પરદ્રવ્ય) ન આ (પરદ્રવ્ય) ભવિષ્યમાં થશે, "—ઓવા જે સ્વદ્રવ્યમાં જ સત્યાર્થ આત્મવિકલ્ય થાય છે તે જ પ્રતિભુદ્ધ (ફાની) નું લક્ષણ છે, તેનાથી ફાની એાળખાય છે.

ભાવાર્થ:—જે પરક્રવ્યમાં આત્માના વિકલ્પ કરે છે તે તો અજ્ઞાની છે અને જે પાતાના આત્માને જ પાતાના માને છે તે જ્ઞાની છે—એમ અન્નિ-ઇ ધનના દર્ષાં તહારા દઢ કર્યું છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (માલિની)

> त्यजतु जगदिदानीं मोहमाजन्मलीनं रसयतु रसिकानां रोचनं ज्ञानग्रुद्यत् ! इह कथमपि नात्मानात्मना साकमेकः किल कलयनि काले कापि नादात्म्यद्वत्तिम् ॥ २२ ॥

અર્થ: -જગત અર્થાત જગતના જીવા અનાદિ સ'સારથી માંડીને આજ સુધી અનુભવ કરેલા માહને હવે તો છાડા અને રસિક જનાને રચિકર, ઉદય થઈ રહેલું જે માન તેને આસ્વાદા; કારણ કે આ લાકમાં આત્મા છે તે ખરેખર કાઈ પ્રકારે અનાત્મા (પરદ્રવ્ય) સાથે કાઈ કાળે પણ તાદાત્મ્યવૃત્તિ (એકપણું) પામતો નથી, કેમ કે આત્મા એક છે તે અન્ય દ્રવ્ય સાથે એક્તારૂપ થતો નથી.

ભાવાથ:—આત્મા પરદ્રવ્ય સાથે કાેઇ પ્રકારે કાેઇ કાળે એકતાના ભાવને પામતો નથી. એ રીતે આચાર્યે, અનાદિથી પરદ્રવ્યે પ્રત્યે લાગેલા જે માહ છે તેનું ભેદવિજ્ઞાન ખતાવ્યું છે અને પ્રેરણા કરી છે કે એ એકપણારૂપ માહને હવે છાડા અને જ્ઞાનને આરવાદા; માહ છે તે વૃથા છે, જૂઠા છે, દુ:ખનું કારણ છે. ૨૦–૨૨.

હવે અપ્રતિભુદ્ધને સમજાવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે:—

अण्णाणमोहितमदी मज्झिमणं भणिद पुगालं दव्वं। यद्भमबद्धं च तहा जीवो बहुभावमंजुतो ॥ २३ ॥ सब्बण्हुणाणिदिट्टो जीवो उवओगलक्ष्यणो णिचं। कह में पुगालद्व्वीभूदो जंभणिम मज्झिमणं॥ २४ ॥ जित् मो पुगालद्व्वीभूदो जीवत्तमागदं इदं। तो मतो वत्तुं जे मज्झिमणं पुगालं दव्वं ॥ २५ ॥

अज्ञानमीहितमितमीमेदं भणित पुत्रलं द्रव्यम् । वद्भमबद्धं च तथा जीवो वहभावसंयुक्तः ॥ २३ ॥

અજ્ઞાનથી માહિતમતિ અહુબાવસંયુત જવ જે.
"આ બહુ તેમ અબહુ પુદ્દગલદ્રવ્ય માટું" તે કહે. રરૂ.
સર્વજ્ઞજ્ઞાનવિષ સદા ઉપયોગલક્ષણ જવ જે,
તે કેમ પુદ્દગલ થઈ શકે કે 'માટું આ' તું કહે અરે! ર૪.
જો જવ પુદ્દગલ થાય, પામ પુદ્દગલા જવત્વને.
તું તો જ એમ કહી શકે "આ મારું પુદ્દગલદ્રવ્ય છે." રપ.

सर्वज्ञज्ञानदृष्टो जीव उपयोगलक्षणो नित्यम् । कथं स पुद्रलद्रव्यीभूतो यद्भणसि ममेदम् ॥ २४ ॥ यदि स पुद्रलद्रव्यीभूतो जीवत्वमागतमितस्त् । तन्छक्तो वृक्तुं यन्ममेदं पुद्रलं द्वयम् ॥ २५ ॥

अन्यश्राधः—[अवानमोहितमितः] केनी भृति अज्ञानथी भृष्ठित छ विहमायसंयुक्तः] अने के भृष्ठि, राग, द्वेष आहि बखा शाविधी सृष्ठित छ अवा [जीवः]
छव [मणित] अभ इष्ठे छ हे [दरं] आ [बदं च अवदं तथा] शरीराहि अद तेभ
क धनधान्याहि अअद [पुद्रलं द्रव्यं] पुर्शे द्रव्य [मम] भारं छे. आयार्थ हेष्ठे छे:
[सर्वव्यवानष्ट :] सर्वज्ञना ज्ञान वर हे अवाभां आवेषा के [निन्यं] सहा [उपयोगछक्षणः] छ प्रीागक्षभूषाणा [जीवः] छव छ [सः] ते [पुद्रलद्रव्यीभूतः] पुर्शेक्षद्रव्य २५ [क्यं] हेभ धर्ध राहे [यत्] हे [मणित्त] तुं हेष्ठे छ हे [दरं मम] आ
पुर्शेक्षद्रव्य भारं छ ? [यदि] के [सः] छवद्रव्य [पुद्रलद्रव्यीभूतः] पुर्शेक्षद्रव्य १५ थर्ध अभे [द्रत्यत्व] पुर्शेक्षद्रव्य [जीवन्वं] छवप्रश्चाने [आगतं] पामे [तत्व]
तो [बक्तं द्राक्तः] तुं हिश्ची राहे [यत्] हे [दरं पुद्रलं द्रव्यं] आ पुर्शेक्षद्रव्य [मम]
भारं छे. (पश्च अवुं तो थतुं नथी.)

ટીકા:—એકી સાથે અનેક પ્રકારની ખંધનની ઉપાધિના અતિ નિક્ટપણાથી વેગપૂર્વ કે વહેતા અસ્વભાવભાવાના સંધાગ-વશે જે (અજ્ઞાની છવ) અન્ય વસ્તુની નિક્ટતાથી રંગાયેલા સ્ક્રેટિક-પાષાણ જેવા છે, અત્યંત તિરાભૂત (ઢંકાંધેલા) પાતાના સ્વભાવભાવપણાથી જે જેની સમસ્ત ભેદજ્ઞાનરૂપ જ્યાતિ અસ્ત થઈ ગઈ છે એવા છે, અને મહા અજ્ઞાનથી જેતું દ્વાર પાતે પાતાથી જ વિમાહિત છે—એવા અજ્ઞાની છવ સ્વપરના ભેદ નહિ કરીને, પેલા અસ્વભાવભાવાને જ (પાતાના સ્વભાવ નથી એવા વિભાવાને જ) પાતાના કરતો, પુદ્દગલદ્રવ્યને 'આ મારું છે' એમ અનુભવે છે. (જેમ સ્ક્રેટિક પાષાણમાં અનેક પ્રકારના વર્ણની નિક્ટતાથી અનેકવર્ણદ્વપપણ દેખાય છે, સ્ક્રેટિકના નિજ શ્વત-નિર્મળભાવ દેખાતો નથી તેવી રીતે અજ્ઞાનીને કર્મની ઉપાધિથી આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ આચ્છાદિત થઈ રજ્ઞો છે—દેખાતો નથી તેથી પુદ્દગલદ્રવ્યને પાતાનું માને છે.) એવા અજ્ઞાનીને હવે સમજાવવામાં આવે છે કે:—રે દુરાત્મન! આત્માના ઘાત કરનાર! જેમ પરમ અવિવેકથી ખાનારા હસ્તી આદિ પશુઓ સુંદર આહારને તૃણ સહિત ખાઈ જાય છે એવી રીતે ખાવાના સ્વભાવને તું છાડે, છાડે. જેણે સમસ્ત સંદેહ, વિપર્યય, અનધ્યવસાય દ્વર કરી દીધાં છે અને જે વિધને (સમસ્ત વસ્તુઓને) પ્રકાશનો એક અદિતીય જ્યાતિ છે એવા સર્વજ્ઞ-પ્રાનથી સ્પૃટ (પ્રગટ)

કરવામાં આવેલ જે નિત્ય ઉપયાગસ્વભાવરૂપ જીવડ્વ્ય તે કેવી રીતે પુર્ગલડ્વ્યરૂપ થઈ ગયું કે જેથી તું 'આ પુર્ગલડ્વ્ય મારું છે' એમ અનુભવે છે? કારણ કે જો કાઈ પણ પ્રકારે જીવડ્વ્ય પુર્ગલડ્વ્યરૂપ થાય અને પુર્ગલડ્વ્ય જીવડ્વ્યરૂપ થાય તો જ 'મીઠાંનું' પાણી' એવા અનુભવની જેમ 'મારું આ પુર્ગલડ્વ્ય' એવી અનુભૂતિ ખરેખર વ્યાજળી છે; પણ એમ તો કાઈ રીતે બનતું નથી. એ, દર્શાંતથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે: જેમ ખારાપણું જેનું લક્ષણ છે એવું લવણ પાણીરૂપ થતું દેખાય છે અને ડ્વત્વ (પ્રવાહીપણું) જેનું લક્ષણ છે એવું પાણી લવણરૂપ થતું દેખાય છે કારણ કે ખારાપણું અને ડ્વપણાને સાથે રહેવામાં અવિરાધ છે અર્થાત તેમાં કાઈ બાધા નથી, તેવી રીતે નિત્ય ઉપયાગલક્ષણવાળું જીવડ્ય પુર્ગલડ્વ્ય થતું જોવામાં આવતું નથી અને નિત્ય અનુપયાગ (જડ) લક્ષણવાળું પુર્ગલડ્વ્ય જીવડ્વ્ય થતું જોવામાં આવતું નથી કારણ કે પ્રકાશ અને અધકારની માફક ઉપયાગ અને અનુપયાગને સાથે રહેવામાં વિરાધ છે; જડ, ચતન કદી પણ એક થઈ શકે નહિ. તેથી તું સર્વ પ્રકારે પ્રસન્ન થા, તારું ચિત્ત ઉજ્જ્વળ કરી સાવધાન થા અને સ્વડ્યને જ 'આ મારું છે' એમ અનુન્યન (એમ શ્રી ગુરુઓનો ઉપદેશ છે.)

ભાવાર્થ:—આ અજ્ઞાની જીવ પુદ્દગલદ્રવ્યને પાતાનું માને છ તેને ઉપદેશ કરી સાવધાન કર્યો છે કે જડ અને ચેતનદ્રવ્ય—એ બન્ને સર્વુધા જીદાં છે, કદા-ચિત્ કાઈ પણ રીતે એકરૂપ નથી થતાં એમ સર્વુજ્ઞે દીડું છે; માટે હે અજ્ઞાની ! તું પરદ્રવ્યને એકપણ માનવું છાડી દે; વૃથા માન્યતાથી બસ થાએ.

હવે આ જ અર્થ નું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(માલિની)

अयि कथमपि मृत्त्रा तत्त्वकीतृहली सन् अनुभव भवमूर्तेः पार्श्ववर्ती महर्तम् । पृथगथ विलसंत स्वं समालोक्य येन स्वयानिस मृत्या साकमेकत्वमोहम् ॥ २३ ॥

અર્થ:—' अचि ' એ કામળ સંબાધનના અર્થવાળું અવ્યય છે. આથાર્ય કામળ સંબાધનથી કહે છે કે હે ભાઈ! તું કોઈ પણ રીતે મહા કષ્ટે અથવા મરીતે પણ તત્ત્વોના કોતૃહલી થઈ આ શરીરાદિ મૂર્ત દ્રવ્યના એક મુહૂર્ત (બે ઘડી) પાડાશી થઈ આત્માના અનુભવ કર કે જેથી પાતાના આત્માને વિલાસરૂપ, સર્વ પરદ્રવ્યાથી જાદા દેખી આ શરીરાદિ મૂર્તિ ક પુદ્દગલદ્રવ્ય સાથે એકપણાના માહને તું તુરતજ છાડશે. ભાવાર્ધ:—જે આ આત્મા એ ઘડી પુરૂગલડ્રવ્યથી ભિન્ન પાતાના શુદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવ કરે (તેમાં લીન થાય), પરિષદ્ધ આવ્યે પણ ડગે નહિ, તા ઘાતી-કર્મના નાશ કરી, કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી, માક્ષને પ્રાપ્ત થાય. આત્માનુભવતું એવું માહાત્મ્ય છે તો મિથ્યાત્વના નાશ કરી સમ્યન્દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી તો સુગમ છે; માટે મીગુરુઓએ એ જ ઉપદેશ પ્રધાનતાથી કર્યો છે. ૨૩-૨૫.

હવે અપ્રતિભુદ (અજ્ઞાની) જવ કહે છે તેની ગાથા કહે છે:—

जदि जीवो ण मरीरं तित्थयरायरियसंथुदी चेव। सञ्जावि हवदि मिच्छा तेण दु आदा हवदि देहो॥२६॥

यदि जीवो न जरीरं तीर्थकराचार्यसंस्तृतिबैद । सर्वापि भवति मिथ्या तेन तु आत्मा भवति देहः ॥ २६ ॥

थ्यन्यसार्थ:—अप्रतिखुद्ध इत्ते छ है: [यित] की [जीवः] १८० छ ते [हारीरं म] शरीर नथी तो [तीर्यकराबार्यसंस्तृतिः] तीर्थ इर अने आधार्थीनी २०ति इरी छ ते [सर्वापि] अधीर्थ [प्रिथ्या भवित] भिथ्या (क्रूडी) थाय छ; [तेन तु] तथी अभे सम्राक्षे छीओ है [मारमा] आत्मा ते [देहः बैव] हेह क [भवित] छे.

હીકા:—જે આત્મા છે તે જ પુદ્દગલદ્રવ્યસ્વરૂપ આ શરીર છે. જે એમ ન હોય તો તીથ°કર-આચાર્યાની જે સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તે બધી મિચ્યા થાય. તે સ્તુતિ આ પ્રમાણે છે:—

(शाई सविश्वीदित)

कांत्येव स्नपयंति ये दस्तदिशो थाम्ना निरुंधित ये थामोद्दाममद्दिननां जनमनो मुख्यंति रूपेण ये । दिव्येन ध्वनिना मुखं श्रवणयोः साप्तात्सरंतोऽमृतं वंदास्तेऽष्टसदस्रलक्षणधरास्तीथश्वराः सूरयः ॥ २४ ॥

અર્થ:—તે તીર્થ'કર-આચાર્યા વાંદવાયાગ્ય છે. કેવા છે તે ? પાતાના દેહની ક્રાન્તિથી દરો દિશાઓને ધુએ છે—નિર્મળ કરે છે, પાતાના તેજ વડે ઉત્કૃષ્ટ તેજવાળા

જો જવ હોય ન દેહ તે આચાર્ય-તીર્થકરતણી રતુતિ સૌ કરે મિથ્યા જ, તેથી એકતા જીવદેહની! ૨૧.

સૂર્યાદિકના તેજને ઢાંકી દે છે, પાતાના રૂપથી લાેકાનાં મન હરી લે છે, દિવ્યધ્વનિ-વાણીથી (ભવ્યાના) કાનામાં સાક્ષાત્ સુખ-અમૃત વસ્સાવે છે અને એક હજાર ને આઠ લક્ષણોને ધારણ કરે છે,—એવા છે.

—કત્યાદિ તીથ°કર-આચાર્યાની સ્તુતિ છે તે અધીયે બિથ્યા ઠરે છે. તેથી અ-મારા તો એકાંત એ જ નિશ્વય છે કે આત્મા છે તે જ શરીર છે, પુદ્દગલદ્રવ્ય છે. આ પ્રમાણે અપ્રતિભુદ્ધે કહ્યું. ૨૬.

ત્યાં આચાર્ય કહે છે કે એમ નથી; તું નયવિભાગને જાણતો નથી. તે નય-વિભાગ આ પ્રમાણે છે એમ ગાયામાં કહે છે:—

ववहारणओ भामदि जीवो देहो य हवदि खतु इको ।
ण दु णिच्छयम्म जीवो देहो य कदावि एकट्टो ॥ २७ ॥
च्यवहारनयो भापने जीवो देहश्र भवति खल्वेकः ।
न तु निश्चयम्य जीवो देहश्र कदाप्येकार्थः ॥ २७ ॥

અન્વયાર્થ:—[ब्यवहारनयः] વ્યવહારનય તો [भाषते] એમ કહે છે કે [जीवः च देहः] છવ અને દેહ [एक: चलु] એક જ [भवति] છે; [तु] પણ [निश्चयस्य] નિશ્વયનયનું કહેવું છે કે [जीघ: देह: च] છવ અને દેહ [कदापि] કદી પણ [एकार्थ:] એક પદાર્થ [त्र] નથી.

ટીકા:—જેમ આ લાકમાં સુવલ્ અને ચાંદીને ગાળી એક કરવાથી એક પિંડના વ્યવહાર થાય છે તેમ આત્માને અને શરીરને પરસ્પર એક ફાંત્રે રહેવાની અવસ્થા હાવાથી એકપણાના વ્યવહાર છે. આમ વ્યવહારમાત્રથી જ આત્મા અને શરીરનું એકપલ્ છે, પરંતુ નિશ્વયથી એકપહ્યું નથી; કારલ્ કે નિશ્વયથી વિચારવામાં આવે તો, જેમ પીળાપલ્ આદિ અને સફેદપલ્ આદિ જેમના સ્વભાવ છે એવાં સુવલ્ મારે અને ચાંદીને અત્યંત ભિન્નપદ્યું હાવાથી એકપદાર્થપણાની અસિદ્ધિ છે તેથી અનેકપલ્યું જ છે, તેવી રીતે ઉપયાગ અને અનુપયાગ જેમના સ્વભાવ છે એવાં આત્મા અને શરીરને અત્યંત ભિન્નપલ્યું હોવાથી એકપદાર્થપણાની પ્રાપ્તિ નથી તેથી અનેકપલ્યું જ છે. આવે સ્ત્રાર ત્યવિભાગ છે. માટે વ્યવહારનયે જ શરીરના સ્ત્વનથી આત્માનું સ્ત્વન બને છે.

જીવ દેહ બર્સ એક છે—વ્યવહારનયનું વચન આઃ પણ નિશ્ચર્ય તેા જીવ દેહ કદાપિ એક પઠાર્થ ના. ૨૭.

ભાવાર્થ:—વ્યવહારનય તો આત્મા અને શરીરને એક કહે છે અને નિશ્ચય-નય ભિન્ન કહે છે. તેથી વ્યવહારનયે શરીરતું સ્તવન કરવાથી આત્માતું સ્તવન મા-નવામાં આવે છે. ૨૭.

આ જ વાત **હવેની ગા**થામાં કહે છે:—

इणमण्णं जीवादों दहं पुग्गलमयं थुणिनु मुणी । मण्णदि हु संथुदो वंदिदों मए केवली भयवं ॥ २८॥ इदमन्यत जीवाहेहं पुहलमयं ग्लुबा मृनिः । मन्यने खद संग्तुतो बंदिनो मया केवली एगवान ॥ २८॥

अन्यसार्थ:—[जीवात् अन्यत्] छवथी शिश्र [दर्य पुद्रस्त्रमयं देहं] आ पुद्शक्षभय देक्षनी [स्तुत्वा] स्तुति इरीने [मुनिः] साधु [मन्यते बस्तु] अभ भाने छे हे [मया]भे [केवली मगवान्] हेवणी श्रायाननी [स्तुतः] स्तुति इरी, [विदितः] व'दना इरी.

ીકાઃ—જેમ, પરમાર્થથી શ્વેતપણું મુવણેના સ્વભાવ નહિ હોવા છતાં પણ, થાંદીના ગુણ જે શ્વેતપણું, તેના નામથી સુવણેનું 'શ્વેત સુવણે' એવું નામ કહે-વામાં આવે છે તે વ્યવહારમાત્રથી જ કહેવામાં આવે છે; તેવી રીતે, પરમાર્થથી શકલ-રક્તપણું તીર્થ કર-કેવળીપુરુષના સ્વભાવ નહિ હોવા છતાં પણ, શરીરના ગુણા જે શકલ-રક્તપણું વગેરે, તેમના સ્તવનથી તીર્થ કર-કેવળીપુરુષનું 'શકલ-રક્ત તીર્થ કર-કેવળીપુરુષ' એવું સ્તવન કરવામાં આવે છે તે વ્યવહારમાત્રથી જ કરવામાં આવે છે. પરંતુ નિશ્ચયનયે શરીરનું સ્તવન કરવાથી આત્માનું સ્તવન અનતું જ નથી.

ભાવાર્થ:—અહીં કાઈ પ્રશ્ન કરે કે વ્યવહારનય તો અસત્યાર્થ કહ્યો છે અને શરીર જડ છે તો વ્યવહારના આશ્ચયે જડની રહૃતિનું શું ફળ છે? તેના ઉત્તર:—વ્યવહારનય સર્વથા અસત્યાર્થ નથી, નિશ્ચયને પ્રધાન કરી અસત્યાર્થ કહ્યો છે. વળી છદ્મસ્થને પાતાના, પરના આત્મા સાક્ષાત દેખાતો નથી, શરીર દેખાય છે, તેની શાંત-રૂપ સુદ્રાને દેખી પાતાને પણ શાન્ત ભાવ થાય છે. આવા ઉપકાર જાણી શરીરના આશ્ચયે પણ સ્તુતિ કરે છે; તથા શાન્ત સુદ્રા દેખી અંતરંગમાં વીતરાગ ભાવના નિશ્ચય થાય છે એ પણ ઉપકાર છે. ર૮.

જવધી જુદા પુદ્દગલમથી આ દેહને સ્તવીને મુનિ માને પ્રભુ કેવળીતેખું વંદન થયું. સ્તવના થઈ. ૨૮.

ઉપરની વાતને ગાયાથી કહે છે:--

तं णिच्छये ण जुज्जिदि ण सरीरगुणा हि होंति केवलिणो । केवलिगुणो थुणदि जो मो तच्चं केविल थुणिद ॥ २२ ॥ विश्वये न युज्यते न शरीरगुणा हि भवंति केविलनः । केविलगुणान स्ताति यः स तच्चं केविलनं स्ताति ॥ २९ ॥

अन्यश्रं :-- [तत्] ते स्तवन [जिश्चये] निश्चयभां [ज गुज्यते] थे।अ नथी [दि] क्षारक्ष के [श्वरित्तुचाः] शरीरना शुक्षे। [क्ष्वक्रिनः] क्षेपीना [ज मवंति] नथी; [यः] के [क्षेत्रक्षितुचान्] क्षेपीना शुक्षे।नी [स्तौति] स्तुति क्षे छ [सः] ते [तत्त्वं] परभाष्थी [क्षेत्रक्षितं] क्षेपीनी [स्तौति] स्तुति क्षे छ.

ટીકા:—જેમ ચાંદીના ગુલ્લુ જે સફેદપલું, તેના સુવલ્લુંમાં અક્ષાવ છે માટે નિશ્ચયથી સફેદપલ્લાના નામથી સાનાનું નામ નથી ખનતું, સુવલ્લુંના ગુલ્લુ જે પીળા-પલ્લું આદિ છે તેમના નામથી જ સુવલ્લુંનું નામ થાય છે; તેવી રીતે શરીરના ગુલ્લું જે શુક્લ-રક્તપલ્લું વગેરે, તેમના તીધલ્કર-કેવળીપુરુષમાં અભાવ છે માટે નિશ્ચયથી શરીરના શુક્લ-રક્તપલ્લું ગુલ્લાનું સ્તવન કરવાથી તીધલ્કર-કેવળીપુરુષનું સ્તવન નથી થતું, તીધિકર-કેવળીપુરુષના ગુલ્લાનું સ્તવન કરવાથી જ તીધલ્કર-કેવળીપુરુષનું સ્તવન વા થાય છે. રહ.

હવે શિષ્યના પ્રશ્ન છ કે આત્મા તા શરીરના અધિષ્ઠાતા છ તેથી શરીરના સ્તવનથી આત્માનું સ્તવન નિશ્વયે કેમ યુક્ત નથી ? એવા પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે દુષ્ટાંત સહિત ગાથા કહે છે:—

णयरिम विष्णदं जह ण वि रण्णो वण्णणा कदा होति । दहगुणे थुट्वंते ण केवलिगुणा थुदा होति ॥ ३०॥ नगरं विष्णतं यथा नापि राज्ञो वर्णना कृता भवति । दहगुणे स्तुयमाने न केवलिगुणाः स्तुता भवति ॥ ३०॥

પણ નિક્ષ્ય નથી યાગ્ય એ, નહિ દેહગુણ કેવળીતણા: જે કેવળીગુણને સ્તવે પરમાર્થ કેવળી તે સ્તવે. રક. વર્ણન કર્ય નગરીતણું નહિ થાય વર્ણન ભૃપનું, કાધે શરીરગુણની સ્તુતિ નહિ સ્તવન કેવળીગુણનું. ૩૦. अन्वयार्थ:—[यया] क्रेभ [नगरे] नगरेतुं [वर्णिते अपि] वर्ध्युन क्षरतां छतां [राष्ट्रः वर्णना] राक्यतुं वर्ध्युन [न इता मवति] क्षरातुं (धतुं) नथी, तेभ [वेह्युणे स्त्यमाने] देखना शृक्षतुं स्तवन क्षरतां [केवलिगुणाः] क्षेपणीना शृक्षातुं [स्तुताः न भवंति] स्तवन धतुं नथी.

ટીકા:—ઉપરના અર્થ'નું (ટીકામાં) કાવ્ય કહે છે:— (આર્યા)

माकारकवितांबरमुपवनराजीनिगीर्णभूमितलम् । पिबतीव हि नगरमिदं परिखावलयेन पातालम् ॥ २५ ॥

અર્થ:—આ નગર એવું છ કે જેલું કેપ્ટ વઉ આકાશને શ્રસ્યું છ (અર્થાત્ તેના ગઢ ખહુ ઊંચા છ), અગીચાઓની પંક્તિઓથી જે ભૂમિતળને ગળી ગયું છ (અર્થાત્ ચારે તરફ બગીચાઓથી પૃથ્વી ઢંકાઈ ગઈ છ) અને કેપ્ટની ચારે તરફ ખાઈના ઘેરાથી જાલું કે પાતાળને પી રહ્યું છે (અર્થાત્ ખાઈ ખહું ઊંડી છે).

આમ નગરતું વર્ણન કરવા છતાં તેનાથી રાજાનું વર્ણન થતું નથી કારણ કે, જોકે રાજા તેના અધિષ્ઠાતા છે તાપણ, કાેડ-પ્રાગ-ખાઈ-આદિવાળા રાજા નથી.

તેવી રીતે શરીરનું સ્તવન કરે લીથ કરનું સ્તવન થતું નથી તેના પણ શ્લાક કહે છે:—

(આર્યો)

नित्यमितकारसुस्थितसर्वीगमपूर्वसहजलावण्यम् । अक्षोभिमव समुद्रं जिनेंद्ररूपं परं जयित ॥ २६ ॥

અર્થ:—જિનેંદ્રનું રૂપ ઉત્કૃષ્ટપણે જયવંત વર્તે છે. કેવું છે તે ? જેમાં સર્વ અ'ગ હ'મેશાં અવિકાર અને સુસ્થિત (સારી રીતે સુખરૂપ સ્થિત) છે, જેમાં (જ-ન્મથી જ) અપૂર્વ અને સ્વાભાવિક લાવલ્ય છે (અર્થાત્ જે સર્વને પ્રિય લાગે છે) અને જે સમુદ્રની જેમ ક્ષોભરહિત છે, ચળાચળ નથી.

અપામ શરીરનું સ્તવન કરવા છતાં તેનાથી તીથ°કર-કેવળીપુરુષનું સ્તવન થતું નથી કારણ કે, જોકે તીથ°કર-કેવળીપુરુષને શરીરનું અધિષ્ઠાતાપણું છે તેાપણ, સુસ્થિત સર્વા'ગપણું, લાવણ્ય આદિ આત્માના ગૃણ નહિ હેાવાથી તીથ°કર-કેવળીપુરુષને તે ગુ-થ્રોના અભાવ છે. ૩૦.

હવે, (તીર્થ કર-કેવળીની) નિશ્ચયસ્તુતિ કહે છે. તેમાં પહેલાં રોય-ગ્રાયકના સ કરદાયના પરિહાર કરી સ્તુતિ કહે છે:— जो इंदिये जिणता णाणसहावाधिअं मुणदि आदं । तं खलु जिदिंदियं ते भणंति जे णिच्छिदा साह् ॥ ३१॥ य इंद्रियाणि जित्वा ज्ञानस्वभावाधिकं जानात्यात्मानम् । तं खलु जितेंद्रियं ते भणंति ये निश्चिताः साधवः ॥ ३१॥

अन्वयार्थ:—[य:] के [इंद्रियाणि] ઇंद्रियाने [जित्वा] छतीने [ज्ञान-स्वमावाधिकं] ज्ञानस्वलाव वर अन्यद्रव्यथी अधिक [आत्मानं] आत्भाने [जानाति] अधि छ [तं] तेने, [ये निश्चिताः साधवः] के निश्चयनयमां स्थित साधुओ। छ [ते] तेओ, [बलु] भरेभर [जितेंद्रियं] कितेंद्रिय [मणंति] क्ष्डे छे.

હીકા:—(જે મુનિ કબ્યે'ફિયો, ભાવે'ફિયો તથા ઇ'ફિયોના વિષયભૂત પદાર્થી-એ ત્રણ્યતે પાતાનાથી જુદા કરીને સર્વ અન્યદ્રવ્યોથી ભિન્ન પાતાના આત્માને અન-ભવે છે તે મુનિ નિશ્વયથી જિતે દ્વિય છે.) અનાદિ અમર્યાદરૂપ બ'ધપર્યાયના વશે જેમાં સમસ્ત સ્વપરના વિભાગ અસ્ત થઈ ગયા છે (અર્થાત જેઓ આત્માની સાથે એવી એક થઈ રહી છે કે ભેદ દેખાતા નથી) એવી શરીરપરિણામને પ્રાપ્ત જે દ્રવ્યે'દ્રિયો તેમને તા નિર્મળ ભેદ-અભ્યાસની પ્રવીણતાથી પ્રાપ્ત જે અ'તર'ગમાં પ્રગઢ અતિ-સૂક્ષ્મ ચૈતત્યસ્વભાવ તેના અવલ અનના અળવડે પાતાથી જાદી કરી: એ, દ્રવ્યે દ્રિયોન જીતવું થયું. જીદા જીદા પાતપાતાના વિષયોમાં વ્યાપારપહાર્થી જેઓ વિષયોને ખંડ-ખંડ મહુણ કરે છે (અર્થાત જ્ઞાનને ખંડખંડરૂપ જણાવે છે) એવી ભાવેંદિયોને, પ્ર-તીતિમાં આવતા અખંડ એક ચૈતન્યશક્તિપણા વર્ડ પાતાથી જુદી જાણી; એ ભાવે'-રિયાનું જતવું થયું. **પ્રાદ્ય**શ્રાહકલક્ષણવાળા સંખધની નિકરતાને લીધે જેઓ પાતાના સંવેદન (અનુભવ) સાથે પરસ્પર એક જેવા થઈ ગયેલા દેખાય છે એવા, ભાવેંદ્રિયો વડે શ્રહવામાં આવતા જે ઇ'હિયાના વિષયભૂત સ્પર્શાદિ પદાર્થી તેમને. પાતાની ચેત-ન્યશક્તિનું સ્વયમેવ અનુભવમાં આવતું જે અસંગપત્તું તે વરૂ પાતાથી જાદા કર્યાં: એ. ઇ'દિયોના વિષયભૂત પદાર્થાનું છતવું થયું. આમ જે (મુનિ) કવ્યે દિયો, ભાવે-ક્રિયા તથા ઇંદ્રિયાના વિષયભાત પદાર્થી—એ ત્રણેને છતીને, જ્ઞેયજ્ઞાયક-સંકર નામના દાષ આવતા હતા તે સવળા દર થવાથી એકત્વમાં *૮કાત્કીર્જ અને જ્ઞાનસ્વભાવ વર સવ[ે] અન્યલબ્ધાર્થી પરમાર્થે જાદા એવા પાતાના આત્માને અનુભવે છે તે નિશ્ચયથી

જતી ઇંદ્રિયા જ્ઞાનસ્વભાવે અધિક જાણે આત્મને, નિશ્ચયવિષે સ્થિત સાધુએા ભાખે જિતેંદ્રિય તેહને. ૩૧.

^{*} ટં કાત્કીર્જુ = પત્થરમાં ટાંકણાયી કારેલી બૃર્તિની જેમ એકાકાર, જેવા તે તેવા ન્થિત

જિતેંદ્રિય જિન છે. (જ્ઞાનસ્વભાવ અન્ય અચેતન દ્રવ્યામાં નથી તેથી તે વડે આત્મા સર્વધી અધિક, જીદા જ છે.) કેવા છે તે જ્ઞાનસ્વભાવ ? વિધની (સમસ્ત પદાર્થાની) ઉપર તરતા (અર્થાત્ તેમને જાણતાં છતાં તે-રૂપ નહિ થતા), પ્રત્યક્ષ ઉદ્યોતપણાથી સદાય અ'તર'ગમાં પ્રકાશમાન, અવિનધર, સ્વત:સિદ્ધ અને પરમાર્થ રૂપ—એવા ભગ-વાન જ્ઞાનસ્વભાવ છે.

આ રીતે એક નિશ્વયસ્તુતિ તાે આ થઈ.

(ર્તેય તેા દ્રવ્યેન્દ્રિયો, ભાવેન્દ્રિયો તથા ઇ'દ્રિયોના વિષયભૂત પદાર્થી અને ફ્રાયક પાતે આત્મા—એ બન્નેનું અનુભવન, વિષયોની આસક્તતાથી, એક જેવું થતું હતું; ભેદજ્ઞાનથી ભિન્નપહ્યું જાણ્યું ત્યારે તે ર્તેયજ્ઞાયક-સ'કરદાષ દ્રુર થયા એમ અહીં જાણ્યું.) ૩૧.

હવે ભાવ્યભાવક-સંકરદાષ દ્વર કરી સ્તૃતિ કહે છે:—

जो मोहं तु जिणिता णाणमहावाधियं मुणइ आतं। तं जिदमोहं माहुं परमद्वियाणया विति ॥ ३२ ॥

यो मोहं तु जिन्ता ज्ञानस्वभावाधिकं जानात्यात्मःनम् । तं जितमोहं साथुं परमार्थविज्ञायका विदंति । ३२ ॥

અન્વયાર્થ:—[यः तु] જે યુનિ [मोहं] માહને [जिन्वा] છતીને [आ-त्मानं] પાતાના આત્માને [ज्ञानस्वमावाधिकं] ગ્ગાનસ્વભાવ વર્ડ અન્યદ્રવ્યભાવાથી અધિક [जानित] જાણે છે [तं साधुं] તે યુનિને [परमार्थविज्ञायकाः] પરમાર્થના જાણનારાઓ [जितमोहं] જિતમાહ [विंदंति] જાણે છે—કહે છે.

ટીકા:—માહકમે ફળ દેવાના સામધ્યે વર પ્રગઢ ઉદ્દયરૂપ થઇને ભાવકપણે પ્રગઢ થાય છે તોપણ તેના અનુસારે જેની પ્રવૃત્તિ છે એવા જે પાતાના આત્મા— ભાવ્ય, તેને ભેદજ્ઞાનના ખળ વરે દૂરથી જ પાછા વાળવાથી એ રીતે ખળપૂર્વ કે માહના તિરસ્કાર કરીને, સમસ્ત ભાવ્યભાવક-સંકરદાય દૂર થવાથી એક્તવમાં ઢંકાત્કીણે (નિ-શ્વલ) અને જ્ઞાનસ્વભાવ વરે અન્યદ્રવ્યોના સ્વભાવાથી થતા સર્વ અન્યભાવાથી પર-માથે જીદા એવા પાતાના આત્માને જે (સુનિ) અનુભવે છે તે નિશ્ચયથી જિતમાહ

જતી માહ જ્ઞાનસ્વભાવથી જે અધિક જાણે આત્મને, પરમાર્થના વિજ્ઞાયકાે તે સાધુ જિતમાહી કહે. કર.

(જેણું માહને જિત્યા છે એવા) જિન છે. કેવા છે તે જ્ઞાનસ્વભાવ? સમસ્ત લાકના ઉપર તરતો, પ્રત્યક્ષ ઉદ્યોતપણાથી સદાય અ'તર'ગમાં પ્રકાશમાન, અવિનાશી, પાતાથી જ સિદ્ધ અને પરમાર્થરૂપ એવા ભગવાન જ્ઞાનસ્વભાવ છે.

આ રીતે ભાવ્યભાવક ભાવના સંકરદાયને દૂર કરી બીજી નિશ્ચયસ્તુતિ છે.

આ ગાથાસ્ત્રમાં એક માહતું જ નામ લીધું છે; તેમાં ' માહ ' પદને બદલીને તેની જગ્યાએ રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લાભ, કર્મ, નાકર્મ, મન, વચન, કાય મૂકીને અગિયાર સૂત્રા વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં અને શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘણ, રસન, સ્પર્શન—એ પાંચનાં સૂત્રા ઇ'દ્રિયસ્ત્રદ્વારા જીદાં વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં; એમ સાળ સૂત્રા જીદાં જાદાં વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં; સ્ત્રેમ સાળ સૂત્રા જીદાં જાદાં વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં અને આ ઉપદેશથી બીજાં પણ વિચારવાં.

ભાવાર્થ:—ભાવક જે માહ તેના અનુસાર પ્રવૃત્તિથી પાતાના આત્મા ભાવ્યરૂપ થાય છે તેને ભેદમાનના ખળથી જોદા અનુભવે તે જિતમાહ જિન છે. અહીં એવા આશય છે કે શ્રેણી ચડતાં માહના ઉદય જેને અનુભવમાં ન રહે અને જે પાતાના ખળથી ઉપશમાદિ કરી આત્માને અનુભવે છે તેને જિતમાહ કહ્યો છે. અહીં માહને જિત્યા છે; તેના નાશ થયા નથી. ૩૨.

હવે, ભાવ્યભાવક ભાવના અભાવથી નિશ્વયસ્તૃતિ કહે છે:--

जिद्मोहस्म दु जइया खीणो मोहो हविज साहुस्म । तइया हु खीणमोहो भण्णदि मो णिच्छयविदृहि ॥ ३३॥

जितमोहम्य तु यदा क्षीणो मोहो भवेत्साधोः । तटा ख्व्छ क्षीणमोहो भण्यते स निश्चयविद्धिः ॥ ३३ ॥

भन्वथार्थ:—[जितमोहस्य तु साघोः] केथे भे। ७ नेथा छ भेवा साधिते [यदा] क्यारे [स्रीणः मोहः] भे। ६ क्षीण थर्ध सत्ताभांथी नाश [भवेत्] थाय [तदा] त्यारे [निश्चयविद्धि:] निश्चयना काण्नारा [स्रतु] निश्चयथी [स:] ते साधिते [श्लीण-मोहः] 'क्षीण्भे। ६ ' भेवा नाभथी [भण्यते] ५ ६ छे.

ટીકા: - આ નિશ્વયસ્તુતિમાં, પૂર્વોક્ત વિધાનથી આત્મામાંથી માહના તિર-સ્કાર કરી, જેવા (પૂર્વે) કહ્યો તેવા જ્ઞાનસ્વભાવ વડે અન્યદ્રવ્યથી અધિક આત્માના

> જિતમાહ સાધુતણા વળી ક્ષય માહ જ્યારે થાય છે, નિશ્ચયવિદાથકા તેહને ક્ષીણમાહ નામ કથાય છે. ૩૩.

અતુભવ કરવાથી જે જિતમાહ થયા, તેને જ્યારે પાતાના સ્વભાવભાવની ભાવનાનું સારી રીતે અવલ અન કરવાથી માહની સંતતિના અત્યંત વિનાશ એવા થાય કે કરી તેના ઉદય ન થાય—એમ ભાવકરૂપ માહ ક્ષીણ થાય, ત્યારે (ભાવક માહના ક્ષય થવાથી આત્માના વિભાવરૂપ ભાવ્યભાવના પણ અભાવ થાય છે અને એ રીતે) ભાવ્યભાવક ભાવના અભાવ થવાને લીધે એકપણ થવાથી દેકાત્કીણ (નિશ્વલ) પર-માત્માને પ્રાપ્ત થયેલા તે 'ક્ષીણુમાહ જિન' કહેવાય છે. આ ત્રીજ નિશ્વય સ્તુતિ છે.

અહીં પણ પૂર્વે કહ્યું હતું તેમ 'માહ ' પદન બદલી રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લાભ, કર્મ, નાકર્મ, મન, વચન, કાય, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, શ્રાણ, રસન, સ્પર્શન—એ પદા મૂકી સાળ સૂત્રા (ભણવાં અને) વ્યાખ્યાન કરવાં અને આ પ્રકારના ઉપદેશથી બીજા પણ વિચારવાં.

ભાવાર્થ:—સાધુ પહેલાં પાતાના ખળશી ઉપરામ ભાવ વઉ માહને છતી, પછી જ્યારે પાતાના મહા સામર્થ્યથી માહના સત્તામાંથી નાશ કરી જ્ઞાનસ્વરૂપ પર-માત્માને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે ક્ષીલુમાહ જિન કહેવાય છે.

> હવે અહીં આ નિશ્ચય-બ્યવહારરૂપ સ્તુતિના અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (શાર્દ્ધલવિક્રીહિત)

एकत्वं व्यवहारतो न तु पुनः कायात्मनोर्निश्चया-स्तुः स्तोत्रं व्यवहारतोऽस्ति वपुषः स्तुत्या न तत्तत्त्वतः । स्तोत्रं निश्चयतश्चितो भवति चित्स्तुत्येव सैवं भवे-भातस्तीर्थकरस्तवोत्तरवलादेकत्वमात्मांगयोः ॥ २७ ॥

અર્થ:—શરીરને અને આત્માને વ્યવહારનયથી એકપહું છે પણ નિશ્ચય-નયથી એકપહું નથી; માટે શરીરના સ્તવનથી આત્મા-પુરુષનું સ્તવન વ્યવહારનયથી થયું કહેવાય છે, અને નિશ્ચયનયથી નહિ; નિશ્ચયથી તો ચૈતન્યના સ્તવનથી જ ચૈત-ન્યનું સ્તવન થાય છે. તે ચૈતન્યનું સ્તવન અહીં જિતેંદ્રિય, જિતમાહ, ક્ષીણમાહ— એમ (ઉપર) કહું તેમ છે. અજ્ઞાનીએ તીર્થ'કરના સ્તવનના જે પ્રશ્ન કર્યો હતો તેના આમ નયવિભાગથી ઉત્તર દીધા; તે ઉત્તરના બળથી એમ સિદ્ધ થયું કે આત્માને અને શરીરને એકપહું નિશ્ચયથી નથી.

હવે વળી, આ અર્થને જાણવાથી બેદજ્ઞાનની સિદ્ધિ થાય છે એવા અથ[્]-વાળું કાવ્ય કહે છે:— (માલિની)

इति परिचिततस्वैरात्मकायैकतायां नयविभजनयुक्त्याऽत्यंतमुच्छादितायाम् । अवतरित न बोधो बोधमेवाद्य कस्य स्वरसर्भसकृष्टः मस्फ्रुटकेक एव ॥ २८॥

અર્થ:—જેમણે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપને પરિશ્વયરૂપ કર્યું છે એવા મુનિ-એાએ જ્યારે સ્માત્મા અને શરીરના એકપણાને સ્મામ નયના વિભાગની યુક્તિ વડ જડમૂળથી ઉખેડી નાખ્યું છે—અત્યંત નિષેધ્યું છે, ત્યારે કયા પુરુષને જ્ઞાન તત્કાળ યથાર્થપણાને ન પામે? અવશ્ય પામે જ. કેવું થઈને? પાતાના નિજસ્સના વેગથી ખેંચાઈ પ્રગઢ થતું એકસ્વરૂપ થઈને.

ભાવાથ:—નિશ્ચય-વ્યવહારનયના વિભાગ વડે આત્માના અને પરના અત્યંત ભેંદ ખતાવ્યા છે; તેને જાણીને, એવા કાેેે પુરુષ છે કે જેને ભેંદજ્ઞાન ન થાય? થાય જ; કારણ કે જ્યારે જ્ઞાન પાતાના સ્વરસથી પાતે પાતાનું સ્વરૂપ જાણે ત્યારે અવશ્ય તે જ્ઞાન પાતાના આત્માને પરથી ભિન્ન જ જણાવે છે. અહીં કાેંઇ દીર્થસ સારી જ હાેય તો તેની કાંઇ વાત નથી.

આ પ્રમાણે, અપ્રતિભુદ્ધે જે એમ કહ્યું હતું કે "અમારા તો એ નિશ્ચય છ કે રહ છ તે આત્મા છ", તેનું નિરાકરણ કર્યું. ૩૩.

આ રીતે આ અજ્ઞાની જીવ અનાદિ માહના સંતાનથી નિરૂપણ કરવામાં આવેલું જે આત્મા ને શરીરનું એકપણું તેના સંસ્કારપણાથી અત્યંત અપ્રતિભુદ્ધ હતો તે હવે તત્ત્વજ્ઞાનસ્વરૂપ જ્યાતિના પ્રગઢ ઉદય થવાથી અને નેત્રના વિકારીની માફક (જેમ કાઈ પુરુષનાં નેત્રમાં વિકાર હતો ત્યારે વર્ણાદિક અન્યથા દેખાતાં હતાં અને જ્યારે વિકાર મડ્યો ત્યારે જેવાં હતાં તેવાં જ દેખવા લાગ્યો તેમ) પડળ સમાન આવરણકર્મ સારી રીતે ઉઘડી જવાથી પ્રતિભુદ્ધ થયા અને સાક્ષાત્ દ્રષ્ટા (દેખનાર) એવા પાતાને પાતાથી જ જાણી, શ્રદ્ધાન કરી, તેનું જ આચરણ કરવાના ઇચ્છક થયા થકા પૃછ છે કે 'આ આત્મારામને અન્ય દ્રવ્યોનું પ્રત્યાખ્યાન (ત્યાગવું) તે શું છે?' તેને આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે:—

मन्वे भावे जह्या पद्मक्याई परेति णाद्णं । नह्या पद्मक्याणं णाणं णियमा मुणेयन्वं ॥ ३४॥

સૌ ભાવન પર જાણીને પચ્ચખાણ ભાવાનું કરે. તેથી નિયમથી જાણવું કે જ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાન છે. ૩૪. सर्वानः भावान यस्मान्यत्याग्व्याति परानिति ज्ञात्वा । तस्मात्यत्याख्यानं ज्ञानं नियमान् ज्ञानव्यम् ॥ ३४ ॥

अन्वयार्थ:—[यस्मात्] केथी [सर्वान् भावान्] 'पेताना सिवाय सर्व' पदार्थी [परान्] पर छे ' [इति ज्ञात्वा] अभ काष्ट्रीने [प्रत्याख्याति] प्रत्याण्यान केरे छ—त्याचे छे, [तस्मात्] तेथी, [प्रत्याख्यानं] प्रत्याण्यान [ज्ञानं] झान क छे [नियमात्] अभ नियभथी [ज्ञातव्यम्] काष्ट्रवुं. पेताना झानमां त्यागरूप अवस्था ते क प्रत्याण्यान छे, शिक्कुं कंडी नथी.

ટીકા:—આ ભગવાન જ્ઞાતા-દ્રવ્ય (આત્મા) છે તે અન્યદ્રવ્યના સ્વભાવથી થતા અન્ય સમસ્ત પરભાવેતિ, તેઓ પાતાના સ્વભાવભાવ વઉ નહિ વ્યાપ્ત હોવાથી પરપણે જાણીને, ત્યાંગે છે; તેથી જે પહેલાં જાણે છે તે જ પછી ત્યાંગે છે, બીજો તો કાઈ ત્યાંગનાર નથી—એમ આત્મામાં નિશ્ચય કરીને, પ્રત્યાખ્યાનના (ત્યાંગના) સમયે પ્રત્યાખ્યાન કરવાયાંગ્ય જે પરભાવ તેની ઉપાધિમાત્રથી પ્રવર્તેલું ત્યાંગના કર્તાપણાનું નામ (આત્માને) હોવા છતાં પણ, પરમાર્થથી જોવામાં આવે તો પરભાવના ત્યાંગ-કર્તાપણાનું નામ પાતાને નથી, પાતે તો એ નામથી રહિત છે કારણ કે જ્ઞાનસ્વભાવથી પાતે છૂટ્યો નથી, માટે પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન જ છે—એમ અનુભવ કરવા.

ભાવાર્થ:—આત્માને પરભાવના ત્યાગનું કર્તાપણું છે તે નામમાત્ર છે. પાતે તો જ્ઞાનસ્વભાવ છે. પરદ્રવ્યતે પર જાણ્યું, પછી પરભાવનું શહુણ નહિ તે જ ત્યાગ છે. એ રીતે, સ્થિર થયેલું જ્ઞાન તે જ પ્રત્યાખ્યાન છે, જ્ઞાન સિવાય કોઈ બીજો ભાવ નથી. ૩૪.

હવે પૂછ છે કે જ્ઞાતાનું પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન જ કહ્યું તેનું દર્શાત શું છે? તેના ઉત્તરરૂપ દર્શાત-દાર્શ્વાતની ગાથા કહે છે:—

जह णाम कांवि पुरिमो परदव्वमिणंति जाणिटुं चयदि । तह मन्वे परमावे णाऊण विमुंचदे णाणी ॥ ३५ ॥

भधा नाम कोऽपि पुरुषः परद्रव्यमिदमिनि ज्ञान्वा त्यजिति । तथा सर्वान पर्भावान ज्ञान्वा विम्रुंचित ज्ञानी ॥ ३५ ॥

આ પારકું એમ જાણીને પરદ્રવ્યને કે નર તજે, ત્યમ પારકા સૌ જાણીને પરભાવ જ્ઞાની પરિત્યજે. કપ.

अन्यसार्थ:—[यथा बाम] केम से हिमां [कोऽपि पुरुष:] है। पुरुष [पर-इच्यं रदम् इति बात्वा] परवरतुने 'आ प्रस्वरतु छ ' अभ काखे त्यारे अवु' काखिने [त्यजति] परवरतुने त्यां छ, [तथा] तेवी दीते [ब्रानी] हानी [सर्वान्] सर्व [परभाषान्] परद्रव्याना शावाने [ब्रात्वा] 'आ परशाव छ ' अभ काखीने [विमुंचति] तेभने छाउ छ.

દીકા:—જેમ—કાઈ પુરુષ ધાળીના ઘરેથી ભ્રમથી ખીજાનું વસ્ત લાવી, પાતાનું જાણી ઓલીને સતો છે ને પાતાની મેળે અજ્ઞાની (-આ વસ્ત બીજાનું છે એવા જ્ઞાન વિનાના) થઈ રહ્યો છે; જ્યારે બીજો તે વસ્ત્રના ખૂણા પકડી, ખેંચી તેને નખ્ન કરે છે અને કહે છે કે 'તું' શીધ જાગ, સાવધાન થા, આ મારું વસ્ત્ર બદલામાં આવી ગયું છે તે મારું મને દે,' ત્યારે વાર'વાર કહેલું એ વાકય સાંભળતા તે, (એ વસ્ત્રનાં) સર્વે ચિદ્ધોથી સારી રીતે પરીક્ષા કરીને, 'જરૂર આ વસ્ત્ર પારકું જ છે' એમ જાણીને, જ્ઞાની થયા થકા, (પરના) વસ્ત્રને જલદી ત્યાં છે. તેવી રીતે—જ્ઞાતા પણ ભ્રમથી પરદ્રવ્યના ભાવાને શ્રહણ કરી, પાતાના જાણી, પાતામાં એકફ્રપ કરીને સ્ત્રો છે ને પાતાની મેળે અજ્ઞાની થઈ રહ્યો છે; જ્યારે શ્રી ગુરુ પરભાવના વિવેક (સેદજ્ઞાન) કરી તેને એક આત્મભાવરૂપ કરે અને કહે કે 'તું શીધ જાગ, સાવધાન થા, આ તારા આત્મા ખરેખર એક (જ્ઞાનમાત્ર) જ છે, (અન્ય સર્વ પરદ્રવ્યના ભાવા છે),' ત્યારે વાર'વાર કહેલું એ આગમનું વાકય સાંભળતા તે, સમસ્ત (સ્વ-પરનાં) ચિદ્ધોથી સારી રીતે પરીક્ષા કરીને, 'જરૂર આ પરભાવો જ છે, (હું એક જ્ઞાનમાત્ર જ હું)' એમ જાણીને, જ્ઞાની થયા થકા, સર્વ પરભાવોને તતકાળ છાઉ છે.

ભાવાર્થ:—જ્યાંસુધી પરવસ્તુને ભૂલથી પાતાની જાણે ત્યાંસુધી જ મમત્વ રહે; અને જ્યારે યથાર્થ જ્ઞાન થવાથી પરવસ્તુને પારકી જાણે ત્યારે બીજાની વસ્તુમાં મમત્વ શાતું રહે? અર્થાત્ ન રહે એ પ્રસિદ્ધ છે.

> હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (માલિની)

अवतरति न यावद् ष्टतिमत्यंतवेगा-दनवमपरभावत्यागदृष्टांतदृष्टिः । श्राटिति सकलभावेरन्यदीयैर्विश्वका स्वयमियमनुभूतिस्तावदाविवेभूव ॥ २९ ॥

અર્થ:—આ પરભાવના ત્યાગના દષ્ટાંતની દષ્ટિ, જીની ન થાય એ રીતે અત્યંત વેગથી જ્યાંસુધી પ્રવૃત્તિને પામે નહિ, તે પહેલાં જ તત્કાળ સકલ અન્યભાવાથી રહિત પાતે જ આ અનુભૂતિ તા પ્રગઢ થઈ ગઈ.

ભાવાર્થ:—આ પરભાવના ત્યાગનું દર્શન કહ્યું તે પર દર્શિ પ3 તે પહેલાં સમસ્ત અન્યભાવાથી રહિત પાતાના સ્વરૂપનું અનુભવન તો તત્કાળ થઈ ગયું; કારણ કે એ પ્રસિદ્ધ છે કે વસ્તુને પરની જાણ્યા પછી મમત્વ રહેતું નથી. ૩૫.

હવે, 'આ અનુભૂતિથી પરભાવનું ભેદજ્ઞાન કેવા પ્રકારે થયું ?' એવી આશંકા કરીતે, પ્રથમ તો જે ભાવકભાવ—માહકમંના ઉદયરૂપ ભાવ, તેના ભેદજ્ઞાનના પ્રકાર કહે છે:—

णित्थ मम को वि मोहो बुज्झिद उवओग एव अहमिको । तं मोहणिम्ममतं समयस्य वियाणया विति ॥ ३६ ॥ नाम्ति मम कोपि मोहो बुज्यते उपयोग एवाहमेकः । तं मोहनिर्ममत्वं समयस्य विज्ञायका विदेति ॥ ३६ ॥

* અત્વયાર્થ:—[बुध्यते] એમ જાલે કે [मोहः मम कोपि नास्ति] 'મેહ મારા કાંઈ પણ સંખ'ધી નથી, [बकः उपयोगः षव महम्] એક ઉપયાગ છ તે જ હું હું'—[तं] એવું જે જાણવું તેને [समयस्य] સિકાંતના અથવા સ્વપરના સ્વ-રૂપના [विद्यायकाः] જાણુનારા [मोहनिर्ममत्वं] માહથી નિર્મમત્વ [विदंति] જાણે છે, કહે છે.

ટીકા:—નિશ્વયથી, (આ મારા અનુભવમાં) ફળ દેવાના સામર્ધ્યથી પ્રગટ થઈને ભાવકરૂપ થતું જે પુદ્દગલદ્રવ્ય તેના વડે રચાયેલા જે માલ તે મારા કાંઈ પણ લાગતાવળગતા નથી, કારણ કે ઢંકાત્કીણે એક જ્ઞાયકરવભાવભાવનું પરમાથે પરના ભાવ વડે વભાવવું અશક્ય છે. વળી અહીં સ્વયમેવ, વિશ્વને (સમસ્ત વસ્તુઓને) પ્રકાશવામાં ચતુર અને વિકાસરૂપ એવી જેની નિરંતર શાશ્વતી પ્રતાપસંપદા છે એવા ચૈતન્યશક્તિમાત્ર સ્વભાવભાવ વડે, ભગવાન આત્મા જ જાણે છે કે—પરમાથે હું એક

^{*} આ ગાયાના અર્થ આમ પણ થાય છે:—' જરાય મેહ મારા નથી, હું એક છું ' એવું ઉપયોગ જ (-આતમા જ) જાણે, તે ઉપયોગને (-આત્માને) સમયના જાણનારા મેહ પ્રત્યે નિર્મમ (મમતા વિનાના) કહે છે.

૧ ભાવતું = ળનાવતુ: ભાવ્યર્પ કરતું.

નથી માહ તે મારા કંઈ, ઉપયોગ કેવળ એક હું. —એ જ્ઞાનને, જ્ઞાયક સમયના માહનિર્મમતા કહે. ૩૬.

છું તેથી, જોકે સમસ્ત દ્રવ્યાના પરસ્થર સાધારણ અવગાહતું (-એક્ફેત્રાવગાહતું) નિવારણ કરવું અશક્ય હાવાથી મારા આત્મા ને જડ, શિખંડની જેમ, એકમેક થઈ રહ્યાં છે તાપણ, શિખંડની માર્કક, સ્પષ્ટ અનુભવમાં આવતા સ્વાદના ભેદને લીધે, હું માહ પ્રતિ નિર્મામ જ છું; કારણ કે સદાય પાતાના એકપણામાં પ્રાપ્ત હાવાથી સમય (આત્મપદાર્થ અથવા દરેક પદાર્થ) એવા ને એવા જ સ્થિત રહે છે. (દર્હી ને ખાંડ મેળવવાથી શિખંડ થાય છે તેમાં દર્હી ને ખાંડ એક જેવાં માલૂમ પડે છે તાપણ પ્રગઢરૂપ ખાઢા-મીઠા સ્વાદના ભેદથી જીદાં જણાય છે; તેવી રીતે દ્રવ્યાના લક્ષણ લેદથી જડ-ચેતનના જીદા જીદા સ્વાદને લીધે જણાય છે કે માહકમીના ઉદયના સ્વાદ રાગાદિક છે તે ચેતન્યના નિજસ્વભાવના સ્વાદથી જીદા જ છે.) આ રીતે ભાવકભાવ જે માહનો ઉદય તેનાથી ભેદમાન થયું.

ભાવાર્થ:—આ માહકર્મ છે તે જડ પુદ્દગલદ્રવ્ય છે; તેના ઉદય કલુષ (મિલન) ભાવરૂપ છે; તે ભાવ પણ, માહકર્મના ભાવ હોવાથી, પુદ્દગલના જ વિકાર છે. આ ભાવકના ભાવ છે તે જ્યારે આ ચેતન્યના ઉપયાગના અનુભવમાં આવે છે ત્યારે ઉપયોગ પણ વિકારી થઈ રાગાદિરૂપ મિલન દેખાય છે. જ્યારે તેનું ભેદસાન થાય કે 'ચૈતન્યની શક્તિની વ્યક્તિ તા જ્ઞાનદર્શનાપયાગમાત્ર છે અને આ કલુષતા રાગદ્વેષ-માહરૂપ છે તે દ્વ્યકર્પરૂપ જડ પુદ્દગલદ્રવ્યની છે, ' ત્યારે ભાવકભાવ જે દ્વ્યકર્પરૂપ માહનો ભાવ તેનાથી અવશ્ય ભેદભાવ થાય છે અને આત્મા અવશ્ય પાતાના ચૈતન્યના અનુભવરૂપ સ્થિત થાય છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(स्वागता)

सर्वतः स्वरसनिर्भरभावं चेत्रये स्वयमहं स्वमिष्टैकम् । नास्ति नास्ति मम कश्चन मोहः शुद्धचिद्धनमहोनिधिरस्मि ॥ ३०॥

અર્થ:—આ લાેકમાં હું પાતાથી જ પાતાના એક આત્મસ્વરૂપને અનુભવું હું કે જે સ્વરૂપ સર્વત: પાતાના નિજસ્સરૂપ ચૈતન્યના પરિશ્રમનથી પૂર્ણ ભરેલા ભાવવાળું છે; માટે આ માહ મારા કાંઈ પણ લાગતાવળગતા નથી અર્થાત્ એને અને મારે કાંઈપણ નાતા નથી. હું તા શુદ્ધ ચૈતન્યના સમૂહરૂપ તેજ:પુંજના નિધિ છું. (ભાવકભાવના ભેદ વર્ડ આવું અનુભવન કરે.)

એવી જ રીતે, ગાથામાં 'માહ' પદ છે તેને ખદલી, રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લાભ, કર્મ, નાકર્મ, મન, વચન, કાય, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘાણ, રસન, સ્પર્શન-એ સાળ પદનાં જીદાં જીદાં સાળ ગાથાસત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં અને આ ઉપદ્રશથી બીજ પણ વિચારવાં. ૩૬.

હવે ज्ञेयभावना सेहज्ञाननो प्रકार કહે छ:—

णित्थ मम धम्मआदी बुज्झिद उवओग एव अहमिको । तं धम्मणिम्ममतं ममयस्म वियाणया विति ॥ ३७॥

नाम्ति मम धर्मादिर्बुध्यते उपयोग एवाहमेकः । तं धर्मनिर्ममत्वं समयस्य विज्ञायका विदंति ॥ ३७ ॥

"અન્વયાર્થ:—[बुध्यते] એમ જાણે કે [धर्मादि:] ' આ ધર્મ આહિ દ્રવ્યો [मम मास्ति] મારાં કાંઈ પણ લાગતાંવળગતાં નથી, [ब्रक: उपयोग: एव] એક ઉપયાગ છે તે જ [सहम्] હું છું '—[तं] એવું જે જાણવું તેને [समयस्य विश्वायका:] सिद्धांतना અથવા સ્વપરના સ્વરૂપરૂપ સમયના જાણનારા [धर्मनिर्ममत्वं] ધર્મદ્રવ્ય પ્રત્યે નિર્મમત્વ [बिदंति] કહે છે.

ઢીકા:—પાતાના નિજરસથી જે પ્રગઢ થયેલ છે, નિવારણ ન કરી શકાય એવા જેના ફેલાવ છે તથા સમસ્ત પદાર્થાને પ્રસવાના (ગળી જવાના) જેના સ્વભાવ છે એવી પ્રચંડ ચિન્માત્રશક્તિ વડે પ્રાસીભૂત કરવામાં આવ્યાં હોવાથી, જાણે અત્યંત અંતર્મજન થઈ રહ્યાં હાય—સાનમાં તદાકાર થઈ ડૂબી રહ્યાં હાય એવી રીતે આત્મામાં પ્રકાશમાન છે એવાં આ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ, પુદ્દગલ, અન્ય જવ—એ સર્વ પરદ્રવ્યા મારાં સંખંધી નથી; કારણ કે ઢેકાત્કીણે એક સાયકસ્વભાવપણાથી પરમાર્થ અંતરંગતત્ત્વ તા હું છું અને તે પરદ્રવ્યા મારા સ્વભાવથી ભિન્ન સ્વભાવવાળાં હોવાથી પરમાર્થ ભાદ્યતત્ત્વપણાને છાડવા અસમર્થ છે (કેમકે પોતાના સ્વ-ભાવના અભાવ કરી જ્ઞાનમાં પેસતાં નથી). વળી અહીં સ્વયમેવ, (ચૈતન્યમાં) નિત્ય ઉપયુક્ત એવા અને પરમાર્થ એક, અનાકુળ આત્માને અનુભવતા એવા ભગવાન આત્મા જ જાણે છે કે—ઢું પ્રગઢ નિશ્વયથી એક જ છું માટે, સેયફાયકભાવમાત્રથી ઉપજેલું પરદ્રવ્યા સાથે પરસ્પર મળવું (ચિલન) હોવા છતાં પણ, પ્રગઢ સ્વાદમાં આવતા સ્વભાવના ભેદને લીધે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ, પુદ્દગલ અને

^{*}આ ગાથાના અર્થ આમ પણ થાય છે:–' ધર્મ આદિ દ્રવ્યા મારાં નથી, હું એક હું'એવું ઉપયોગ જ જાણે, તે ઉપયોગને સમયના જાણનારા ધર્મ પ્રત્યે નિર્મમ કહે છે.

ધર્માદિ તે મારાં નથી, ઉપયોગ કેવળ એક હું, –એ જ્ઞાનને, સાયક સમયના ધર્માનિર્મમતા કહે. _ ૩૭.

અન્ય જીવા પ્રત્યે હું નિર્માપ્ત હું; કારણ કે સદાય પાતાના એકપણામાં પ્રાપ્ત હેાવાથી સમય (આત્મપદાર્થ અથવા દરેક પદાર્થ) એવા ને એવા જ સ્થિત રહે છે; (પાતાના . સ્વભાવને કાઈ છાડતું નથી). આ પ્રકારે ગ્રેયભાવાથી ભેદગાન થયું.

અહીં આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:---

(માલિની)

इति सति सह सर्वेरन्यभावैर्विवेके स्वयमयप्रुपयोगो विश्वदात्मानमेकम् । मकटितपरमार्थेर्दर्शनद्वानद्वतेः कृतपरिणतिरात्माराम एव मद्वतः ॥ ३१ ॥

અર્થ:—આમ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ભાવકભાવ અને ગ્નેયભાવાથી ભેદજ્ઞાન થતાં સર્વ અન્યભાવાથી જ્યારે ભિજ્ઞતા થઈ ત્યારે આ ઉપયાગ છે તે પાતે જ પાતાના એક આત્માને જ ધારતો, જેમના પરમાર્થ પ્રગઢ થયા છે એવાં દરશનજ્ઞાનચારિત્રથી જેણે પરિભ્રતિ કરી છે એવાં, પાતાના આત્મારૂપી બાગ (ક્રીડાવન)માં પ્રવૃત્તિ કરે છે, અન્ય જગ્યાએ જતા નથી.

ભાવાર્થ:—સર્વ પરદ્રવ્યાથી તથા તેમનાથી ઉત્પન્ન થયેલા ભાવાથી જ્યારે ભેદ જાણ્યા ત્યારે ઉપયાગતે રમવાને માટે પાતાના આત્મા જ રહ્યો, અન્ય કેઠાશું ન રહ્યું. આ રીતે દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર સાથે એકરૂપ થયેલો તે આત્મામાં જ રમણ કરે છે એમ જાણવું. ૩૭.

હવે, એ રીતે દર્શ નજ્ઞાનમારિત્રસ્વરૂપ પરિણત થયેલા આત્માને સ્વરૂપતું સંચેતન કેવું હોય છે એમ કહેતાં આચાર્ય આ કથનને સંકારે છે, સમેટે છે:—

अहमिको म्वलु युद्धो दंभणणाणमङ्भो मदारूवी । णवि अत्थि मज्झ किचिवि अण्णं परमाणुमित्तंपि ॥ ३८ ॥ अहमेकः म्वलु युद्धो दर्शनज्ञानमयः मदाऽरूपी । नाप्यस्ति मम् किनिद्धप्यस्यत्परमाणमात्रमपि ॥ ३८ ॥

હું એક, શુદ્ધ, સદા અરૂપી, જ્ઞાનદર્શનમય ખરે. કંઈ અન્ય તે માનું જરી પરમાણુમાત્ર નથી અરે !ં ૩૮.

અન્વયાર્થ:—દર્શનગ્રાનચારિત્રરૂપ પરિષ્ફિમેલા મ્માતમા એમ જાણે છે કે: [स्राह्य] નિશ્ચયથી [अहं] હું [एक:] એક હું, [शुद्ध:] શુદ્ધ હું, [दर्शनक्रानमय:] દર્શનગ્રાનમય હું, [स्रदा अरूपी] સદા અરૂપી હું; [विंचित् अपि अन्यत्] કાંઈ પહુ અન્ય પરદ્રવ્ય [परमाणुमात्रं अपि] परभाखुभात्र पण् [मम नापि अस्ति] भारुं नथी એ નિશ્ચય છે.

ડીકા:-જે. અનાદિ માહરપ અજ્ઞાનથી ઉત્મત્તપણાને લીધે અત્યંત અપ્ર-તિયુદ્ધ હતા અને વિરક્ત ગુરુથી નિરંતર સમજાવવામાં આવતાં જે કાઈ પ્રકારે (મહા ભાષ્યથી) સમછ, સાવધાન થઈ, જેમ કાઈ મૂઠીમાં રાખેલું સુવર્ષું ભૂલી ગયા હાય તે કરી યાદ કરીને તે સવણેને દેખે તે ન્યાયે. પાતાના પરમેશ્વર (સર્વ સામધ્યોના ધરનાર) આત્માને ભલી ગયા હતા તેને જાણીને, તેનું શ્રદ્ધાન કરીને તથા તેનું આચરુણ કરીતે (-તેમાં તન્મય થઈને) જે સમ્યક પ્રકારે એક આત્મારામ થયા. તે હું એવા અનુભવ કર્યું છું કે: હું ચેતન્યમાત્ર જ્યાતિરૂપ આત્મા છું કે જે મારા જ અનુભવથી પ્રત્યક્ષ જણાય છે; ચિન્માત્ર આકારને લીધે હું સમસ્ત ક્રમરૂપ તથા અ-ક્રેમરૂપ પ્રવર્તતા વ્યાવહારિક ભાવાથી ભેદરૂપ થતા નથી માટે હું એક છું: નર. નારક આદિ જીવના વિશેષા, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસવ, સંવર, નિજેરા, બંધ અને માક્ષસ્વરૂપ જે વ્યાવહારિક નવ તત્ત્વાે તેમનાથી, ડ'કાત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકસ્વભાવરૂપ ભાવ વડે. અત્યંત જીકા હું માટે હું શુદ્ધ હું: ચિન્માત્ર હેાવાથી સામાન્ય-વિશેષ ઉપયોગા-ત્મકંપણાને ઉલ્લ'લતો નથી માટે હું દર્શનજ્ઞાનમય હું; સ્પર્શ, રસ, ગ'ધ, વર્ણ જેનું નિમિત્ત છે એવા સંવેદનરૂપે પરિશુમ્યા હોવા છતાં પણ સ્પર્શાદિરૂપે પાતે પરિશુમ્યા નથી માટે પરમાથે હું સદાય અરૂપી છું. આમ સર્વધી જીદા એવા સ્વરૂપને મ્મનુભવતા હું પ્રતાપવંત છું. એમ પ્રતાપવંત વર્તતા એવા મને, જોકે (મારી) ખહાર અનેક પ્રકારની સ્વરૂપની સંપદા વ3 સમસ્ત પરદ્રવ્યા સ્ક્રાયમાન છ તોપણ, કાઈ પણ પરદ્રવ્ય પરમાણમાત્ર પણ મારાપણ ભાસતું નથી કે જે મત ભાવકપણે તથા રાયપણે મારી સાથે એક થઈને ફરી માહ ઉત્પન્ન કરે; કારણ કે નિજ-રસથી જ માહને મૂળથી ઉખાડીને—ક્રી અ'ક્રુર ન ઉપજે એવા નારા કરીને, મહાન આનપ્રકાશ મતે પ્રગઢ થયા છે.

ભાવાર્થ:—આત્મા અનાદિ કાળથી મેહના ઉદયથી અજ્ઞાની હતો, તે શ્રી ગુરુઓના ઉપદેશથી અને પાતાની કાળલબ્ધિથી જ્ઞાની થયા અને પાતાના સ્વરૂપને પરમાર્થથી જાણ્યું કે હું એક છું, શુદ્ધ છું, અરૂપી છું, દર્શનજ્ઞાનમય છું. આવું જાણવાથી માહેના સમૂળ નાશ થયો, ભાવકભાવ ને જ્ઞેયભાવથી ભેદજ્ઞાન થયું, પાતાની સ્વરૂપસંપદા અનુભવમાં આવી; હવે કરી માહ કેમ ઉત્પન્ન થાય ? ન થાય. હવે, એવા આત્માના અનુભવ થયા તેના મહિમા કહી પ્રેરણારૂપ કાવ્ય આચાર્ય કહે છે કે આવા જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં સમસ્ત લાક નિમગ્ન થાએા:—

(वसंतिवशः)

गज्जंतु निर्भरममी सममेव लोका

आलोकमुच्छलि शांतरसे समस्ताः।

आष्ठाव्य विश्रमतिरस्करिणीं भरेण
मोन्मम एव मगवानवबोधसिंधुः॥ ३२॥

અર્થ:—આ જ્ઞાનસસુદ્ર ભગવાન આત્મા વિભ્રમરૂપ આડી ચાદરને સમૂળગી કુળાડી દઇને (દૂર કરીને) પાતે સર્વાંગ પ્રગઢ થયા છે; તેથી હવે સમસ્ત લાેક તેના શાંત રસમાં એકી સાથે જ અત્યાંત મગ્ન થાએા. કેવા છે શાંત રસ ! સમસ્ત લાેક પર્ય'ત ઊછળી રહ્યો છે.

ભાવાથ:—જેમ સમુદ્રની આડું કાંઈ આવી જાય ત્યારે જળ નથી દેખાતું અને જ્યારે આડ દ્રૂર થાય ત્યારે જળ પ્રગઢ થાય; પ્રગઢ થતાં, લાકને ત્રેરણાયાગ્ય થાય કે 'આ જળમાં સર્વ' લાક સ્નાન કરા; ' તેવી રીતે આ આત્મા વિભ્રમથી આચ્છાદિત હતો ત્યારે તેનું સ્વરૂપ નહાતું દેખાતું; હવે વિભ્રમ દ્રૂર થયા ત્યારે યથાસ્વરૂપ (જેવું છે તેવું સ્વરૂપ) પ્રગઢ થયું; તેથી ' હવે તેના વીતરાગ વિજ્ઞાનરૂપ શાંતરસમાં એકી વખતે સર્વ' લાક મન્ન થાઓ ' એમ આચાર્ય' પ્રેરણા કરી છે. અથવા એવા પણ અર્થ છે કે જ્યારે આત્માનું અજ્ઞાન દૂર થાય ત્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગઢ થાય અને કેવળ- જ્ઞાન પ્રગઢ થતાં સમસ્ત લાકમાં રહેલા પદાર્થા એકી વખતે જ જ્ઞાનમાં આવી ઝળકે છે તેને સર્વ' લાક દેખો.

આ રીતે આ સમયપ્રાભૃતમધ્યમાં પહેલા જીવ-અજીવ અધિકારમાં ટીકાકારે પૂર્વર'ગસ્થળ કહ્યું.

અહીં ટીકાકારના એવા આશય છે કે આ શ્ર'થને અલે કારથી નાઢકર્ય વર્લુ-વ્યા છે. નાઢકમાં પહેલાં રંગભૂમિ સ્ચવામાં આવે છે. ત્યાં જોનારા નાયક તથા સભા હોય છે અને નૃત્ય (નાઠ્ય, નાઢક) કરનારા હોય છે કે જેઓ અનેક સ્વાંગ ધારે છે તથા શુંગારાદિક આઢ રસનું રૂપ ખતાવે છે. ત્યાં શુંગાર, હાસ્ય, રૌદ્ર, કરુણા, વીર, ભયાનક, બીભત્સ અને અદ્ભુત—એ આઢ રસ છે તે લોકિક રસ છે; નાઢકમાં તેમના જ અધિકાર છે. નવમા શાંત રસ છે તે અલોકિક છે; નૃત્યમાં તેના અધિકાર નથી. આ રસોના સ્થાયી ભાવ, સાત્વિકભાવ, અનુભાવી ભાવ, વ્યભિચારી ભાવ અને તેમની દિષ્ટ આદિનું વર્લુન રસમંથામાં છે ત્યાંથી જાલુવું. અને સામાન્યપણ રસનું એ સ્વરૂપ છે કે જ્ઞાનમાં જે જ્ઞેય આવ્યું તેમાં જ્ઞાન તડાકાર થયું, તેમાં પુરુષના ભાવ લીન થઈ જાય અને અન્ય જ્ઞેયની ઇચ્છા ન રહે તે રસ છે. તે આઠ રસતું રૂપ તૃત્યમાં તૃત્ય કરનારા ખતાવે છે; અને તેમનું વર્ણન કરતાં કવીશ્વર જ્યારે અન્ય રસને અન્ય રસની સમાન કરીને પછુ વર્ણન કરે છે ત્યારે અન્ય રસના અન્ય રસ અંગભૂત ઘવાથી તથા અન્યભાવ રસાનું અંગ હોવાથી, રસવત આદિ અલંકારથી તેને તૃત્યના રૂપે વર્ણન વવામાં આવે છે.

અહીં પ્રથમ રંગભૂમિસ્થળ કહ્યું. ત્યાં જોનાશ તા સમ્યગ્દિષ્ટ પુરુષ છે તેમ જ બીજા મિચ્યાદિષ્ટ પુરુષાની સભા છે, તેમને ખતાવે છે. નૃત્ય કરનારા જવ-અજવ પદાર્થ છે અને બન્નનું એકપદ્ધં, કર્તાકમંપદ્યું આદિ તેમના સ્વાંગ છે. તેમાં તેઓ પરસ્પર અનેકરૂપ થાય છે,—આઠ રસરૂપ થઈ પરિલ્ફેમે છે, તે નૃત્ય છે. ત્યાં સમ્યગ્દિષ્ટ જોનાર જવ-અજવના ભિન્ન સ્વરૂપને જાણે છે; તે તો આ સર્વ સ્વાંગાને કર્મકૃત જાણી શાંત રસમાં જ મમ છે અને મિચ્યાદિષ્ટ જવ-અજવના ભેદ નથી જાણતા તેથી આ સ્વાંગાને જ સાચા જાણી એમાં લીન થઈ જાય છે. તેમને સમ્યગ્દિષ્ટ થથાર્થ સ્વરૂપ ખતાવી, તેમના ભ્રમ મહાડી, શાંત રસમાં તેમને લીન કરી સમ્યગ્દિષ્ટ બનાવે છે. તેની સ્થનારૂપે રંગભૂમિના અંતમાં આચાર્ય 'મહર્ત્તનું 'મહર્ત્તનું 'કૃત્યાદિ આ શ્લોક સ્થ્યા છે. તે, હવે જવ-અજવના સ્વાંગ વર્ણવશે તેની સ્થનારૂપે છે એવા આશય સૂચિત થાય છે. આ રીતે અહીં સુધી તો રંગભૂમિનું વર્ણન કર્યું'. ૩૮.

નત્ય કુતૂહલ તત્ત્વકો, મરિયવિ દેખા ધાય; નિજાન'દ રસમે' છકો, આન સવૈ છિટકાય.

આ પ્રમાણે જીવ-અજીવ અધિકારમાં પૂર્વ^રરંગ સમાપ્ત થયો.

* * * *

હવે જીવડવ્ય અને અજીવડવ્ય—એ બન્ને એક થઇને રંગભૂમિમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યાં શરૂઆતમાં મંગળના આશયથી (કાવ્ય દ્વારા) આચાર્ય જ્ઞાનના મહિમા કરે છે કે સર્વ વસ્તુઓને જાલુનારું આ જ્ઞાન છે તે જીવ-અજીવના સર્વ સ્વાંગાને સારી રીતે પિછાલે છે. એવું (સર્વ સ્વાંગાને પિછાલ્યુનારું) સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગઢ થાય છે—એ અર્થવ્ય કાવ્ય કહે છે:— (શાદ્વવિક્રીહિત)

जीवाजीविववेकपुष्कलह्का मत्यायत्पार्धदान् आसंसारनिवद्वंधनविधिध्वंसाद्विशुद्धं स्फुटत् । आत्माराममनंतधाम महसाध्यक्षेण नित्योदितं धीरोदात्तमनाकुलं विलसति ज्ञानं मनो हादयत् ॥ ३३ ॥

અર્થ:—જ્ઞાન છ તે મનને આનંદરૂપ કરતું પ્રગઢ થાય છે. કેવું છે તે ? જ્વ-અજ્વના સ્વાંગને જોનારા મહાપુરુષાને જ્વ-અજ્વના ભેદ દેખનારી અતિ ઉજ્જ્વળ નિર્દાષ દૃષ્ટિ વડે બિન્ન દ્રવ્યની પ્રતીતિ ઉપજાવી રહ્યું છે. અનાદિ સંસારથી જેમતું ખંધન દૃદ ખંધાયું છે એવા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્માના નારાથી વિશુદ્ધ થયું છે, સ્કુડ થયું છે—જેમ રૂલની કળી ખીલે તેમ વિકાસરૂપ છે. વળી તે કેવું છે? જેતું રમવાતું કીડાવન આત્મા જ છે અર્થાત્ જેમાં અનંત રૂપાના આકાર આવીને ઝળકે છે તાપણ પાતે પાતાના સ્વરૂપમાં જ રમે છે; જેના પ્રકાશ અનંત છે; પ્રત્યક્ષ તેજથી જે નિત્ય ઉદયરૂપ છે. વળી કેવું છે? ધીર છે, ઉદાત્ત (ઉચ્ચ) છે અને તેથી અનાકુળ છે—સર્વ ઇચ્છાઓથી રહિત નિરાકુળ છે. (અહીં ધીર, ઉદાત્ત, અનાકુળ—એ ત્રણ વિશેપણા શાંતરૂપ તૃત્યનાં આભૂષણ જાણવાં.) એવું જ્ઞાન વિલાસ કરે છે.

ભાવાર્થ:—આ જ્ઞાનના મહિમા કહ્યો. જવ અજવ એક થઈ ર'ગભૂમિમાં પ્રવેશ કરે છે તેમને આ જ્ઞાન જ ભિન્ન જાણે છે. જેમ નૃત્યમાં કાઈ સ્વાંગ આવે તેને જે યથાર્થ જાણે તેને સ્વાંગ કરનારા નમસ્કાર કરી પાતાનું રૂપ જેવું હાય તેવું જ કરી લે છે તેવી રીતે અહીં પણ જાણવું. આવું જ્ઞાન સમ્યન્દિષ્ટ પુરુષાને હાય છે; મિધ્યાદૃષ્ટિ આ ભેદ જાણતા નથી.

ढ्वे छव-अछवतुं એકइप वर्ज़् न **डरे** छ:—

अप्पाणमयाणंता मृहा दु परप्पवादिणो केई । जीवमज्झवसाणं कम्मं च तहा पर्व्हविति ॥ ३९ ॥ अवरे अज्झवमाणेसु तिब्वमंदाणुभागगं जीवं । मण्णंति तहा अवरे णोकम्मं चावि जीवोत्ति ॥ ४० ॥

કાે મૃદ, આત્મતણા અજાણ, પરાત્મવાદી જીવ જે, 'છે કર્મ', અધ્યવસાન ને જીવ' એમ એ નિરૂપણ કરે! ૩૯.

कम्मस्तुद्यं जीवं अवरे कम्माणुभायमिच्छंति । तिव्यत्तणमंदत्तणगुणेहिं जो सो हवदि जीवो ॥ ४१ ॥ जीवो कम्मं उहयं दोण्णिवि स्वलु केइ जीविमिच्छंति । अवरे मंजोगेण दु कम्माणं जीविमिच्छंति ॥ ४२ ॥ एवंविहा बहुविहा परमणाणं वदंति दुम्मेहा । ते ण परमह्वाइणो णिच्छयवाइहिं णिहिट्टा ॥ ४३ ॥

आत्मानमजानंतो मृदास्तृ परात्मवादिनः केचित ।
जीवमध्यवसानं कर्म च तथा मरूपयंति ॥ ३८॥
अपरेऽध्यवसानेषु तीव्रमंदानुभागगं जीवस ।
मन्यंते तथाऽपरं नोकर्म चापि जीव इति ॥ ६५॥
कर्मण उदयं नीवमपरं कर्मानुभागमिन्छित् ।
तीव्रत्वमंदत्वगुणाभ्यां यः स भवति जीवः॥ ४१॥
जीवकर्मीभयं हे अपि खलु केचिज्ञीविभिन्छेति ।
अपरे संयोगन तु कर्मणां जीवभिन्छेति ॥ ६२॥
एवंविधा वद्दिधाः परमात्मान बदंति दुभेषमः ।
ते न परमाथनादिनः निश्चयवादिभिनिदिष्टाः॥ ४३॥

વળી કોઈ અધ્યવસાનમાં અનુભાગ તીક્ષણ-મંદ જે. એત જ માને આતમા, વળી અન્ય કા નાકર્મન : ૪૦. કા અન્ય સાને આતમા કર્માતણા વળી કૈદયને. કા તીવ્રમંદ-ગુણામહિત કર્માતણા અનુભાગન ! ૪૧. કા કર્મ ને જવ ઉભયમિલને જવની આશા ધરે. કર્માતણા સંધાગથી અભિલાપ કા જવની કરે ! ૪૨. દુર્બુ હિએા બહુવિધ આવા. આતમા પરને કહે, તે સર્વન પરમાર્થવાદી કહ્યા ન નિશ્ચયવાદીએ. ૪૩.

अ-वयार्थ:- [अत्मानं अजानंतः] आत्भाने निष्क अध्यता थे। परात्म-वादिनः] परने आत्मा अहेनारा [केचित मृद्धाः तु] डाई भूढ, भाडी, अज्ञानीकी तो [अध्यवसानं] अध्यवसानने [तथा च] अने डेार्ड [कर्म] डर्भने [जीवं प्रस्पयंति] જીવ કહે છે. [अपरे] બીજા કાઈ [अध्यवसानेषु] અધ્યવસાનામાં [तीत्रमंदानुमागगं] तीत्रभं ध्यनुसागगतने [जीवं मन्यंते] छव भाने । तथा] अने [अपरे] जीवा डे। शिक्स अपि च] ने। अभेन [जीव: इति] थ्य भाने छे. [अपरे] व्यत्य डे। ध [कर्मणः उद्यं] क्रभीना एदयने [जीवं] छव भाने छे, क्रेर्ध [यः] 'क्रे [तीवत्व-मंदत्वगुणाभ्यां] तीश्रभं ६५७॥३५ शृक्षाथी क्षेटने प्राप्त थाय छ [सः] ते [जीवः भवति] १९५ छ भेभ [कर्मानमागं] ४भीना अनुसागते [इच्छंति] १९५ छ (-भाने छ). [केचित्] हेर्छ [जीवकमाँभयं] প্রব अने क्ष्म [द्वे अपि सल्] अन्ते भणेक्षांने क [जीवं इच्छंति] छव भाने छ [तु] अने [अपरे] अन्य हेर्छ [कर्मणां संयोगेन] अर्भना संयोगथी क [जीवं इच्छंति] छव भाने छे. [इवंबिघाः] स्था પ્રકારના તથા [बहुविधा:] અન્ય પણ ઘણા પ્રકારના [दुर्मेघसः] દુર્યુ' હિઓ — મિથ્યા-દેષ્ટિએ। [परं] परने [आत्मानं] आत्भा [बदंति] हें छे. [ते] तेभने [निम्नय-बादिभि:] નિશ્વયવાદીઓએ (-સત્યાર્થવાદીઓએ) [परमार्घवादिनः] પરમાર્થવાદી (-સત્યાર્થ કહેનારા) [न निर्विष्टाः] કહ્યા નથી.

ડીકા:—આ જગતમાં આત્માનું અસાધારણ લક્ષણ નહિ જાણવાને લીધે નપુંસકપણ અત્યંત વિમૃદ્ધ થયા થકા. તાત્વિક (પરમાથભૂત) આત્માને નહિ જાણતા એવા ઘણા અજ્ઞાની જના ખહ પ્રકારે પરતે પણ આત્મા કહે છે. બકે છે. કાઈ તો એમ કહે છે કે સ્વાભાવિક અર્થાત સ્વયંમેવ ઉત્પન્ન થયેલા રાગદ્વેષ વડે મેલ' જે અ-ધ્યવસાન (અર્થાત મિથ્યા અભિપ્રાય સહિત વિભાવપરિણામ) તે જ છવ છે કારણ કે જેમ કાળાપણાથી અન્ય જુદા કાઈ કાલસા જોવામાં આવતો નથી તેમ અધ્ય-વસાનથી જાદા અન્ય કાઈ આત્મા જોવામાં આવતો નથી. ૧. કાઈ કહે છે કે અનાદિ જેના પૂર્વ અવયવ છે અને અનંત જેના ભવિષ્યના અવયવ છે એવી જે એક સંસરભૂરૂપ (ભ્રમભૂરૂપ) ક્રિયા તે-રૂપે ક્રીડા કરતું જે કર્મ તે જ જીવ છે કારણ કે કર્મથી અન્ય જાદા કાેઈ જીવ જોવામાં આવતો નથી. ર. કાેઈ કહે છે કે તીવ્ર-મંદ વ્યતુભવથી ભેદરૂપ થતાં, દુર'ત (જેના અ'ત કર છે એવા) રાગરૂપ રસથી ભરેલાં અધ્યવસાનાની જે સંતતિ (પરિપાટી) તે જ છવ છે કારણ કે તેનાથી અન્ય જુદા કાઈ જીવ કેખવામાં આવતો નથી. ૩. કાેઈ કહે છે કે નવી ને પુરાણી અવસ્થા ઇત્યાદિ ભાવે પ્રવર્ત તું જે નાકર્મ તે જ છવ છે કારણ કે આ શરીરથી અન્ય જાદા કાેઈ છવ જોવામાં આવતો નથી. ૪. કાેર્ડ એમ કહે છે કે સમસ્ત લાેકને પુણ્યપાપરૂપે વ્યાપતો જે કર્મના વિપાક તે જ જીવ છે કારણ કે શભાશભ ભાવથી અન્ય જુદા કાઈ જવ

જેવામાં આવતો નથી. ૫. કાઈ કહે છ કે શાતા-અશાતાર્ય વ્યાપ્ત જે સમસ્ત તીલ્ર-મંદત્વગુણા તે વડે સેદર્ય થતો જે કર્મના અનુભવ તે જ જીવ છે કારણ કે સુખ-દુ:ખથી અન્ય જીદા કાઈ જીવ દેખવામાં આવતો નથી. ૬. કાઈ કહે છે કે શિખંડની જેમ ઉભયર્ય મળેલાં જે આત્મા અને કર્મ, તે ખન્ને મળેલાં જ જીવ છે કારણ કે સમસ્તપણે (સંપૂર્ણપણે) કર્મથી જીદા કાઈ જીવ જેવામાં આવતો નથી. ૭. કાઈ કહે છે કે અર્થિક્યામાં (પ્રયાજનભૂત કિયામાં) સમર્થ એવા જે કર્મના સંપાગ તે જ જીવ છે કારણ કે જેમ આઠ લાકડાંના સંપાગથી અન્ય જીદા કાઈ ખાડલા જેવામાં આવતો નથી તેમ કર્મના સંપાગથી અન્ય જીદા કાઈ જીવ જેવામાં આવતો નથી. (આઠ લાકડાં મળી ખાડલા થયા ત્યારે અર્થિકયામાં સમર્થ થયા; તે રીતે અહીં પણ જાણવું). ૮. આ પ્રમાણે આઠ પ્રકાર તો આ કહ્યા અને એવા એવા અન્ય પણ અનેક પ્રકારના દુર્ણસ્તિઓ (અનેક પ્રકારે) પરને આત્મા કહે છે; પરંતુ તેમને પરમાર્થના જાણનારાઓ સત્યાર્થવાદી કહેતા નથી.

ભાવાર્થ:—જીવ-અજીવ બન્ને અનાદિથી એક્સેત્રાવગાહસંયાગરૂપ મળી રહ્યાં છે અને અનાદિથી જ જીવની પુરૂગલના સંયાગથી અનેક વિકારસહિત અવસ્થાઓં થઈ રહી છે. પરમાર્થદિષ્ટિએ જોતાં, જીવ તો પાતાના ચેતન્યત્વ આદિ ભાવાને છાડતો નથી અને પુરૂગલ પાતાના મૂર્તિક જડત્વ આદિને છાડતું નથી. પરંતુ જે પરમાર્થને જાણતા નથી તેઓ સંયાગથી થયેલા ભાવાને જ જીવ કહે છે કારણ કે પરમાર્થ જીવનું સ્વરૂપ પુરૂગલથી ભિન્ન સર્વજ્ઞને દેખાય છે તેમ જ સર્વજ્ઞની પરંપરાના આગમથી જાણી શકાય છે, તેથી જેમના મતમાં સર્વજ્ઞ નથી તેઓ પાતાની બુદ્ધિથી અનેક કદ્યના કરી કહે છે. તેમાંથી વેદાંતી, મીમાંસક, સાંખ્ય, બોલ, નૈયાયક, વેશિપક, ચાર્વાક આદિ મતોના આશય લઈ આઠ પ્રકાર તા પ્રગઢ કહ્યા; અને અન્ય પણ પાત-પાતાની બુદ્ધિથી અનેક કદયના કરી અનેક પ્રકાર કહે છે તે ક્યાં સુધી કહેવા ? ૩૯—૪૩.

अवु अहेनाश सत्यार्थवाही डेम नथी ते अहे छ:—
एए मन्त्रे भावा पुरमलदन्त्रपरिणामणि पण्णा
केवलिजिणेहिं भणिया कह ते जीवो नि वर्चनि ॥ ४४ ॥
एतं सर्वे भावाः पुहलद्रन्यपरिणामनिष्पद्याः ।
केवलिजिनैर्भणिताः कथं ने जीव इत्युच्यंते ॥ ४४ ॥

યુદ્દમલતણા પરિણામથી નીપજેલ સર્વે ભાવ આ મહુ કેવળીજિન ભઃખિયા, તે જવ કેમ કહેા ભલા? ૪૪. श्यन्यथि:-[एते] आ पूर्वे किहेतां अध्यवसान आहि [सर्वे मावाः] भावे। छ ते अध्यय[पुत्रलद्भव्यपरिणामनिष्यक्षाः] पुर्वेशक्षद्रव्यपरिणामनिष्यक्षाः] पुर्वेशक्षद्रव्यपरिणामनिष्यक्षाः] पुर्वेशक्षद्रव्यपरिणामनिष्यक्षाः] पुर्वेशक्षद्रव्यपरिणामनिष्यक्षाः] पुर्वेशक्ष्य परिष्या परिष्य पर

ડીકા:—આ અધ્યવસાનાદિ ભાવા છે તે બધાય. વિધને (સમસ્ત પદાર્થીને) સાક્ષાત્ કેખનારા ભગવાન વીતરાગ સર્વજ્ઞ અહિંતદેવા વડે. પુદગલદ્રવ્યના પરિણામમય કહેવામાં આવ્યા હાવાથી. તેઓ ચૈતન્યસ્વભાવમય જીવડવ્ય થવા સમર્થ નથી કે જે જીવદ્રવ્ય ચેતન્યભાવથી શુન્ય એવા પુદ્દગલદ્રવ્યથી અતિરિક્ત (ભિન્ન) કહેવામાં આવ્યું છે: માટે જેઓ આ અધ્યવસાનાદિકને જીવ કહે છે તેઓ ખરેખર પરમાર્થવાદી નથી કેમકે આગમ, યુક્તિ અને સ્વાનુભવથી તેમના પક્ષ ખાધિત છે. તેમાં, 'તેઓ જવ નથી ' એવુ' આ સર્વજ્ઞનું વચન છે તે તો આગમ છે અને આ (નીચે પ્રમાણે) સ્વાતુભવગર્ભિત યુક્તિ છે:—સ્વયમેવ ઉત્પન્ન થયેલા એવા રાગદ્વેષ વઉ મલિન અધ્યવસાન છે તે છવ નથી કારણ કે, કાલિમા (કાળપ)થી જીદા સુવર્ણની જેમ, અધ્યવસાનથી જુદા ચિત્સ્વભાવરૂપ છવ ભેદજ્ઞાનીઓ વર્ડ સ્વયં ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત તેઓ પ્રત્યક્ષ ચૈતન્યભાવને જાદા અનુભવે છે. ૧. અનાદિ જેના પૂર્વ અવયવ છે અને અન'ત જેના ભવિષ્યના અવયવ છે એવી જે એક સ'સરણરૂપ ક્રિયા તે-રૂપે ક્રીડા કરતું કર્મ છે તે પણ જીવ નથી કારણ કે કર્મથી જાદા અન્ય ચૈતન્યસ્વભાવરૂપ જીવ લેકજ્ઞાનીઓ વ3 સ્વયં ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત્ તેઓ તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે. ર. તીવ્ર-મ'દ અનુભવધી બેદરૂપ થતાં, દુર'ત રાગરસથી ભરેલાં અધ્યવસાનાની સ'તિ પણ જીવ નથી કારણ કે તે સંતતિથી અન્ય જોદા ચૈતન્યસ્વભાવરૂપ જીવ ભેદગાનીએક વ3 સ્વય' ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત્ તેઓ તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે. ૩. નવી પુરાણી અવસ્થાદિકના ભેદથી પ્રવર્તત જે નાકર્મ તે પણ જવ નથી કારણ કે શરીરથી અન્ય જુદા ચૈતન્યસ્વભાવરૂપ છવ એદપ્રાનીઓ વડે સ્વયં ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત તેઓ તેને પ્રત્યક્ષ અતુભવે છે. ૪. સપસ્ત જગતને પુણ્યપાપરૂપે વ્યાપતો કર્મના વિપાક છે તે પણ જીવ નથી કારણ કે શુભાશુભ ભાવથી અન્ય જાદા ચેતન્યસ્વભાવરૂપ જીવ ભેદજ્ઞાનીઓ વર્ડ સ્વયં ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત તેઓ પાતે તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે. પ. શાતા-અશાતારૂપે વ્યાપ્ત જે સમસ્ત તીવ્રમ'દપણારૂપ ગુણા તે વડે ભેદરૂપ થતો જે કર્મના અતુભવ તે પણ જીવ નથી કારણ કે સખદ:ખથી જોદા અન્ય∶ચૈતન્યસ્વભાવકપ જીવ ભેદજ્ઞાનીઓ વડે સ્વય' ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત તેઓ પાતે તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે. ૬. શિખંડની જેમ ઉભયાત્મકપથે મળેલાં જે આત્મા અને કર્મ તે બન્ને મળેલાં પણ જીવ નથી કારણ કે સમસ્તપણે (સં'પૂણું'પણે) કમ'થી જુદા અન્ય ચેતન્યસ્વભાવરૂપ જીવ બેદમાનીઓ વર્ડેસ્વય' ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત્ તેઓ પાતે તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવે

છે. ૭. અર્થકિયામાં સમર્થ એવા જે કર્મના સંધાગ તે પણ જીવ નથી કારણ કે, મ્યાઠ કાષ્ટ્રના સંધાગથી (-ખાઠલાથી) જુદા જે ખાઠલામાં સ્તારા પુરુષ તેની જેમ, કર્મસંધાગથી જુદા અન્ય ચેતન્યસ્વભાવરૂપ જીવ ભેદજ્ઞાનીઓ વડે સ્વયં ઉપલબ્યમાન છે અર્થાત્ તેઓ પાતે તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે. ૮. (આ જ રીતે અન્ય કાઈ બીજા પ્રકારે કહે ત્યાં પણ આ જ યુક્તિ જાણવી.)

ભાવાર્થ:—ચૈતન્યસ્વભાવરૂપ છવ, સર્વ પરભાવાથી જુદા, ભેદગ્રાનીઓને અનુભવગાચર છે; તેથી જેમ અગ્રાની માને છે તેમ નથી.

અહીં પુદ્દગલથી ભિન્ન આત્માની ઉપલબ્ધિ પ્રત્યે વિરોધ કરનાર (-પુદ્દગલને જ આત્મા જાણનાર) પુરુષને (તેના હિતરૂપ આત્મપ્રાપ્તિની વાત કહી) મીઠાશથી (અને સમભાવથી)જ આ પ્રમાણે ઉપદેશ કરવા એમ કાવ્યમાં કહે છે:—

(માલિની)

विरम किमपरेणाकार्यकोलाइलेन स्वयमपि निभृतः सन् पश्य पण्पासमेकम् । इद्यसरसि पुंसः पुद्रलाद्धिक्यान्नो नद्य किमनुपलन्थिर्भाति किंचोपलन्थिः ॥ ३४ ॥

અર્થ:—હે ભવ્ય! તને નકામાં કાલાહલ કરવાથી શું લાભ છે? એ કાલા-હલથી તું વિરક્ત થા અને એક ચેતન્યમાત્ર વસ્તુને પાતે નિશ્વળ લીન થઈ દેખ; એવા છ મહિના અભ્યાસ કર અને જો (-તપાસ) કે એમ કરવાથી પાતાના હૃદયસરાવરમાં, જેનું તેજ, પ્રતાપ, પ્રકાશ પુદ્દગલથી ભિન્ન છે એવા આત્માની પ્રાપ્તિ નથી થતી કે થાય છે.

ભાવાર્થ:—જે પાતાના સ્વરૂપના અલ્યાસ કરે તો તેની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય; જે પરવસ્તુ હાય તો તેની તો પ્રાપ્તિ ન થાય. પાતાનું સ્વરૂપ તો માજૂદ છે, પણ ભૂલી રહ્યો છે; જે ચેતીને દેખે તો પાસે જ છે. અહીં છ મહિનાના અલ્યાસ કહ્યો તેથી એમ ન સમજવું કે એટલા જ વખત લાગે. તેનું થવું તો મુહ્ત માત્રમાં જ છે, પરંતુ શિષ્યને ખહુ કહિન લાગતું હાય તો તેના નિષેધ કર્યો છે. જો સમજવામાં ખહુ કાળ લાગે તો છ મહિનાથી અધિક નહિ લાગ; તેથી અન્ય નિષ્પ્રયોજન કાલાહલ છાડી આમાં લાગવાથી જલદી સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થશે એવા ઉપદેશ છે. ૪૪.

હવે શિષ્ય પૂછ છે કે આ અધ્યવસાનાદિ ભાવા છવ ન કહ્યા, અન્ય ચૈતન્ય-સ્વભાવ છવ કહ્યો; તો આ ભાવા પણ કથ'ચિત ચૈતન્ય સાથે જ સંખ'ક રાખનારા પ્રતિભાસે છે, (ચૈતન્ય સિવાય જડને તા દેખાતા નથી,) છતાં તેમને પુદ્દગલના સ્વભાવ કેમ કહ્યા ? તેના ઉત્તરનું ગાથાસૂત્ર કહે છે:—

अट्टविहं पि य कम्मं सब्वं पुग्गलमयं जिणा विति । जस्म फलं तं वुचइ दुक्खं ति विपन्नमाणस्म ॥ ४५ ॥ अष्टविषमपि च कर्म सर्वे पुहलमयं जिना विदंति । यस्य फलं तदुच्यते दुःग्वमिति विपच्यमानस्य ॥ ४६ ॥

અન્વયાર્થ:—[अष्टविधम् अपि स] આઠે પ્રકારતું [कर्म] કર્મ છ તે [सर्व] સર્વ [पुद्गलमयं] પુર્ગલમય છે એમ [जिना:] જિનભગવાન સર્વ ફાઉવો [विदंति] કહે છ—[यस्य विपच्यमानस्य] જે પકવ થઈ ઉદયમાં આવતા કર્મતું [फलं] ફળ [तत्] પ્રસિદ્ધ [सुःसं] દુ:ખ છ [इति उच्यते] એમ કહ્યું છે.

ટીકા:—અધ્યવસાન આદિ સમસ્ત ભાવોને ઉત્પન્ન કરનારું જે આઠે પ્ર-કારતું જ્ઞાનાવરણ આદિ કમે છે તે બધુંય પુદ્દગલમય છે એવું સર્વજ્ઞનું વચન છે. વિપાકની હદે પહેંચેલા તે કમેના ફળપણ જે કહેવામાં આવે છે તે, (એડલે કે કમેફળ) અનાકુળતાલક્ષણ જે સુખ નામના આત્મસ્વભાવ તેનાથી વિલક્ષણ હોવાથી, દુ:ખ છે. તે દુ:ખમાં જ આકુળતાલક્ષણ અધ્યવસાન આદિ ભાવા સમાવેશ પામે છે; તેથી, જોકે તેઓ ચૈતન્ય સાથે સંબંધ હોવાના ભ્રમ ઉપજાવે છે તોપણ, તેઓ આ-ત્માના સ્વભાવા નથી પણ પુદ્દગલસ્વભાવા છે.

ભાવાથ[°]:—કર્મના ઉદય આવે ત્યારે આ આત્મા દુ:ખરૂપ પરિછુમે છે અને દુ:ખરૂપ ભાવ છે તે અધ્યવસાન છે તેથી દુ:ખરૂપ ભાવમાં (–અધ્યવસાનમાં) ચેતનતાના ભ્રમ ઉપજે છે. પરમાથે[°] દુ:ખરૂપ ભાવ ચેતન નથી, કર્મજન્ય છે તેથી જડ જ છે. ૪૫.

હવે પૂછ છે કે જો અધ્યવસાનાદિ ભાવા છે તે પુદ્દગલસ્વભાવા છે તા સવ્જગ્નના આગમમાં તેમને જીવપણે કેમ કહેવામાં આવ્યા છે? તેના ઉત્તરનું ગાથાસૂત્ર કહે છે:—

ववहारम्म दरीमणमुवएमी विणवो जिणवरेहिं। जीवा एदे मन्वे अज्झवसाणादओ भावा ॥ ४६॥

રે! કર્મ અષ્ટ પ્રકારનું જિન સર્વ પુદ્દગલમય કહે, પરિપાક સમયે જેહનું ફળ દુઃખ નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૪૫. વ્યવહાર એ દર્શાવિયા જિનવરતણા ઉપદેશમાં, આ સર્વ અધ્યવસાન આદિ ભાવ જ્યાં જીવ વર્ણવ્યા. ૪૬. व्यवहारस्य दर्शनमुपदेशो वर्णिनो जिनवरैः । जीवा एते सर्वेऽध्यवसानादयो भावाः ॥ ४६-॥

અન્વયાર્થ:—[एते सर्वे] આ સર્વ [अध्यवसानाद्यः भाषाः] અધ્ય-વસાનાદિ ભાવા છ તે [जीवा:] છવ છે એવા [जिनवर्दः] જિનવરાએ [उपदेशः वर्णित:] જે ઉપદેશ વર્ષુ બ્યા છે તે [ब्यवहारस्य दर्शनं] વ્યવહારનય દર્શા બ્યા

ટીકા:—મા સર્વ મધ્યવસાના ભાવા જવ છે એવું જે ભગવાન સર્વજ્ઞ-દેવોએ કહ્યું છે તે, જોકે વ્યવહારનય અભૂતાર્થ છે તોપણ, વ્યવહારનયને પણ દર્શાવ્યા છે; કારણ કે જેમ મ્લેચ્છભાષા મ્લેચ્છાને વસ્તુસ્વરૂપ જણાવે છે તેમ વ્યવહારનય વ્ય-વહારી જ્વાને પરમાર્થના કહેનાર છે તેથી, અપરમાર્થ ભૂત હોવા છતાં પણ, ધર્મ-તીર્થની પ્રવૃત્તિ કરવા માટે (વ્યવહારનય) દર્શાવવા ન્યાયસંગત જ છે. પરંતુ જો વ્યવહાર ન દર્શાવવામાં આવે તો, પરમાર્થ (-પરમાર્થનય) શર્રારથી જવ ભિન્ન દર્શાવવામાં આવતો હોવાથી, જેમ ભસ્મને મસળી નાખવામાં હિંસાના અભાવ છે તેમ, ત્રસસ્થાવર જ્વાનું નિ:શંકપણ મદ્દન (ઘાત) કરવામાં પણ હિંસાના અભાવ કરશે અને તેથી બધાના જ અભાવ કરશે; વળી પરમાર્થ હારા રાગદ્વેષમાહથી જવ ભિન્ન દર્શાવવામાં આવતો હોવાથી, 'રાગી, દ્વેષી, માહી જવ કર્મથી બધાય છે તેને છાડા-વવા '—એમ માલના ઉપાયના થહણના અભાવ થશે અને તેથી માલના જ અભાવ થશે. (આમ જો વ્યવહારનય ન દર્શાવવામાં આવે તો બધામોક્ષના અભાવ કરે છે.)

ભાવાથ:—પરમાર્થનય તો જીવને શરીર તથા રાગઢેષમાહથી ભિન્ન કહે છે. જે તેના એકાંત કરવામાં આવે તો શરીર તથા રાગઢેષમાહ પુદ્દગલમય કરે અને તો પછી પુદ્દગલન ઘાતવાથી હિંસા થતી નથી અને રાગઢેષમાહથી ખંત્ર થતો નથી. આમ, પરમાર્થથી જે સ'સાર માણ ખન્નેના અભાવ કહ્યો છે તે જ એકાંતે કરશે. પરંતુ આવું એકાંતરૂપ વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી; અવસ્તુનું શ્રહ્માન, જ્ઞાન, આચરણ અવસ્તુરૂપ જ છે. માટે વ્યવહારનયના ઉપદેશ ન્યાયપ્રાપ્ત છે. આ રીતે સ્યાદ્વાદથી ખન્ને નયોના વિરોધ મટાડી શ્રદ્ધાન કરવું તે સમ્યક્ત્વ છે. ૪૬.

હવે શિષ્ય પૂછે છે કે આ વ્યવહારનય કયા દર્શાંતથી પ્રવત્યો છે? તેના ઉત્તર કહે છે:—

> राया हु णिग्गदो तिथ एमा बलसमुदयम्स आदसो । ववहारेण दु उच्चदि तत्थेको णिग्गदो राया ॥ ४७ ॥

[&]quot;નિર્ગમન આ નૃપનું થયું"–નિર્દેશ સૈન્યસમહને, વ્યવહારથી કહેવાય એ. પણ ભૂષ એમાં એક છે; ૪૭.

एमेव य ववहारो अज्झवसाणादिअण्णभावाणं । जीवो ति कदो मुत्ते तत्यंको णिच्छिदो जीवो ॥ ४८॥

राजा खलु निर्मत इत्येष बलसमुदयस्यादेशः । व्यवहारेण तृत्त्यते तत्रैको निर्मतो राजा ॥ ४७ ॥ एवमेव च व्यवहागेऽभ्यवसानाद्यन्यभावानाम् । जीवं इति कृतः सूत्रे तंत्रेको निश्चितो जीवः ॥ ४८ ॥

अन्वधार्थ:—के में हाई राज सेनासिंदत नीइएया त्यां [राजा सलु निर्गतः] 'आ राज नीइएया' [इति इषः] अभ आ के [बलसमुद्यस्य] सेनाना सभुद्दायने [आदेशः] इद्धेवामां आवे छ ते [ब्यवहारेण तु उच्यते] व्यवद्धारथी इद्धेवामां आवे छ, [तत्र] ते सेनामां (वास्तविइपक्षे) [एकः निर्गतः राजा] राजा तो ओई क नीइएया छ; [एवम् एव च] तेवी क रीते [अध्यवसानाचन्यमावानां] अध्यवसान आहि अन्य शावाने [जीवः इति] '(आ) छव छ' ओम [स्त्रे] परमागममां इद्धें छ ते [ब्यवहारः इतः] व्यवद्धार इये छि, [तत्र निश्चितः] निश्चयथी विचारवामां आवे तो तेमनामां [जीवः एकः] छव तो ओई क छे.

ટીકા:—જેમ આ રાજ પાંચ યાજનના ફેલાવથી નીકળી રહ્યો છે એમ કહેવું તે, એક રાજાનું પાંચ યાજનમાં ફેલાવું અશક્ય હાવાથી, વ્યવહારી લોકોના સેનાસમુદાયમાં રાજા કહેવારૂપ વ્યવહાર છે; પરમાથંથી તો રાજા એક જ છે, (સેના રાજા નથી); તેવી રીતે આ જવ સમમ રાગમામમાં (-રાગનાં સ્થાનામાં) વ્યાપીને પ્રવર્તી રહ્યો છે એમ કહેવું તે, એક જવનું સમમ રાગમામમાં વ્યાપવું અશક્ય હોવાથી, વ્યવહારી લોકોના અધ્યવસાનાદિક ભાવામાં જવ કહેવારૂપ વ્યવહાર છે; પરમાથંથી તો જવ એક જ છે, (અધ્યવસાનાદિક ભાવો જવ નથી). ૪૭-૪૮.

હવે શિષ્ય પૂછ છે કે એ અધ્યવસાનાદિ ભાવા છે તે જીવ નથી તો એક, ડેકાત્કીર્લ્ડ, પરમાર્થસ્વરૂપ જીવ કેવા છે? તેનું લક્ષણ શું છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તર કહે છે:—

એમ સર્વ અધ્યવસાન આદિ અન્યભાવા જવ છે –સુત્રે કર્યો વ્યવહાર, પણ ત્યાં જીવ નિશ્વય એક છે. ૪૮.

अरसम्ह्वमगंधं अन्वतं चेदणागुणमसद्दं । जाण अलिंगगगहणं जीवमणिदिट्टसंठाणं ॥ ४९॥

अरसगरूपमगंधमन्यक्तं चेतनागुणमशन्दम् । जानीहि अर्लिगग्रहणं जीवमनिर्दिष्टसंस्थानम् ॥ ४९ ॥

અન્વયાર્થ:—હે ભવ્ય! તું [जीवं] જીવને [अरसं] રસરહિત, [अहरं] કૃપરહિત, [आंचं] ગ'ધરહિત, [अस्यंतं] અવ્યક્ત અર્થાત્ ઇદિયાને ગાચર નથી એવા, [चेतनागुणं] ચેતના જેના ગુણ છે એવા, [आग्चं] રાબ્દરહિત, [अलिंगप्रहणं] કાઇ ચિત્રથી જેનું મહણ નથી એવા અને [अनिर्देष्टसंस्थानं] જેના કાઇ આકાર કહેવાતા નથી એવો [जानीहि] જાણ.

ટીકા:—જે જવ છે તે નિશ્ચયે પુદ્દગલંદ્રવ્યથી અન્ય હાવાથી તેમાં રસગુષ્ણ વિષ્માન નથી માટે અરસ છે. ૧. પુદ્દગલંદ્રવ્યના ગુણાથી પણ ભિન્ન હાવાથી પાતે પણ રસગુણ નથી માટે અરસ છે. ૨. પરમાથે પુદ્દગલંદ્રવ્યનું સ્વામીપણ પણ તેને નહિ હાવાથી તે દ્વ્યેન્દ્રિયના આલંખન વડે પણ રસ ચાખતા નથી માટે અરસ છે. ૩. પાતાના સ્વભાવની દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તા ક્ષાયાપરામિક ભાવના પણ તેને અભાવ હાવાથી તે ભાવેદિયના આલંખન વડે પણ રસ ચાખતા નથી માટે અરસ છે. ૪. સકલ વિષયાના વિશેષામાં સાધારણ એવા એક જ સંવેદનપરિણામરૂપ તેના સ્વભાવ હાવાથી તે કેવળ એક રસવેદનાપરિણામને પામીને રસ ચાખતો નથી માટે અરસ છે. ૫. (તેને સમસ્ત રૂપાનું જ્ઞાન થાય છે પરંતુ) રૂપાંચાયકના તાદાત્મ્યના (-એકર્ય થવાના) નિષેધ હાવાથી રસના જ્ઞાનરૂપે પરિણમતાં છતાં પણ પાતે રસરપે પરિણમતો નથી માટે અરસ છે. ૬. આમ છે પ્રકારે રસના નિષેધથી તે અરસ છે.

('અરસ'ની જેમ અરૂપ, અગ'ધ, અસ્પર્શ અને અરાબ્દ—એ ચારે વિ-શેષણાને ક ક હેતુથી સ'સ્કૃત દીકામાં આચાર્ય સમજાવ્યાં છે; તે 'અરસ' પ્રમાણે જ જાણી લેવાં.)

(હવે 'અનિર્દિષ્ટસ'સ્થાન 'વિશેષણ સમજાવે કે:—) પુરગક્ષદ્રવ્ય વડે રચાયેલું જે શરીર તેના સ'સ્થાન (આકાર) થી જીવને સ'સ્થાનવાળા કહી રાકાતા નથી માટે જીવ અનિર્દિષ્ટસ'સ્થાન છે. ૧. પાતાના નિયત સ્વભાવથી અનિયત સ'સ્થાનવાળા

જવ ચેતનાગુણ, શખ્દ-રસ-રૂપ-ગંધ-વ્યક્તિવિદ્ધાન છે, નિર્દિષ્ટ નહિ સંસ્થાન જીવનું, ગ્રહણ લિંગથકો નહિ. ૪૯.

અનંત શરીરામાં રહે છે માટે અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન છે. ર. સંસ્થાન નામકર્મના વિપાક (ફળ) પુદ્દગલામાં જ કહેવામાં આવે છે (તેથી તેના નિમિત્તથી પણ આકાર નથી) માટે અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન છે. ૩. જીદાં જીદાં સંસ્થાનરૂપે પરિણમેલી સમસ્ત વસ્તુઓના સ્વરૂપ સાથે જેની સ્વાભાવિક સંવેદનશક્તિ સંખંધિત (અર્થાત તદાકાર) છે એવા હોવા છતાં પણ જેને સમસ્ત લોકના મિલાપથી (-સંખંધથી) રહિત નિર્મળ (ગ્રાનમાત્ર) અનુભૂતિ થઈ રહી છે એવા હોવાથી પાતે અત્યંતપણ સંસ્થાન વિનાના છે માટે અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન છે. આમ ચાર હેતુથી સંસ્થાનના નિષેધ કહ્યો.

(હવે 'અવ્યક્ત' વિશેષણને સિદ્ધ કરે છે:—) છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લાક જે રૂપે છે અને વ્યક્ત છે તેનાથી જીવ અન્ય છે માટે અવ્યક્ત છે. ૧. કષાયાના સમૂહ જે ભાવકભાવ વ્યક્ત છે તેનાથી જીવ અન્ય છે માટે અવ્યક્ત છે. ૨. ચિત્સામાન્યમાં ચૈતન્યની સવ[ે] વ્યક્તિઓ નિમમ (અ'તભૂત) છે માટે અવ્યક્ત છે. ૩. ક્ષણિક વ્યક્તિમાત્ર નથી માટે અવ્યક્ત છે. ૪. વ્યક્તપણું તથા અવ્યક્તપણું ભેળાં મિશ્રિતરૂપે તેને પ્રતિભાસવા છતાં પણ તે કેવળ વ્યક્તપણાને જ સ્પર્શતો નથી માટે અવ્યક્ત છે. ૫. પાતે પાતાથી જ બાદ્ધા-અભ્યત્તર સ્પષ્ટ અનુભવાઈ રહ્યો હોવા છતાં પણ વ્યક્તપણા પ્રતિ ઉદાસીનપણ પ્રદ્યોતમાન (પ્રકાશમાન) છે માટે અવ્યક્ત છે. ૬. આમ છ હેતુથી અવ્યક્તપણું સિદ્ધ કર્યું.

આ પ્રમાણે રસ, રૂપ, ગધ, સ્પર્શ, શબ્દ, સંસ્થાન અને વ્યક્તપણાના અભાવ હેાવા છતાં પણ સ્વસ વેદનના બળથી પાતે સદા પ્રત્યક્ષ હેાવાથી અનુમાન-ગાચરમાત્રપણાના અસાવને લીધે (જીવને) અર્લિગશહણ કહેવામાં આવે છે.

પાતાના અનુભવમાં આવતા ચેતનાગુણ વડે સદા અંતરંગમાં પ્રકાશમાન છે તેથી (જવ) ચેતનાગુણવાળા છે. કેવા છે ચેતનાગુણ ? જે સમસ્ત વિપ્રતિપત્તિઓના (જવને અન્ય પ્રકારે માનવારૂપ ઝઘડાઓના) નાશ કરનાર છે, જેણે પાતાનું સર્વસ્વ ભેદજ્ઞાની જીવાને સાંપી દીધું છે, જે સમસ્ત લાકાલાકને માસીભૂત કરી જાણે કે અત્યંત તેમ (સુખી) હાય તેમ સર્વ કાળે કિંચિત્માત્ર પણ ચલાયમાન થતો નથી અને એ રીતે સદાય જરા પણ નહિ ચળતું અન્યક્વ્યથી અસાધારણપણ હાવાથી જે (અ-સાધારણ) સ્વભાવભૂત છે.

—આવા ચેતન્યરૂપ પરમાર્થસ્વરૂપ જવ છે. જેના પ્રકાશ નિર્મળ છે એવા આ ભગવાન આ લાકમાં એક, દ'કાત્કીર્જી, ભિન્ન જ્યાતિરૂપ વિરાજમાન છે.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહી એવા આત્માના અનુભવની પેરહ્યા કરે છે:— (માલિની)

सकलमपि विद्यायाहाय चिच्छक्तिरिक्तं स्फुटतरमवगास स्वं च चिच्छक्तिमात्रम् । इमम्रुपरि चरंतं चारुविश्वस्य साक्षात् कलयतु परमात्मात्मानमात्मन्यनंतम् ॥ ३५ ॥

અર્થ:—ચિત્રાક્તિથી રહિત અન્ય સકળ ભાવોને પૂળથી છાડીને અને પ્રગટપણે પાતાના ચિત્રાક્તિમાત્ર ભાવનું અવગાહન કરીને, ભવ્ય આત્મા સમસ્ત પદાર્થસમૂહ-રૂપ લાકના ઉપર પ્રવર્તતા એવા આ એક કેવળ અવિનાશી આત્માના આત્મામાં જ અભ્યાસ કરો, સાક્ષાત્ અનુભવ કરો.

ભાવાથ:—આ આત્મા પરમાર્થ સમસ્ત અન્યભાવાથી રહિત ચેતન્યશક્તિ-માત્ર છે; તેના અનુભવના અભ્યાસ કરાે એમ ઉપદેશ છે.

હવે ચિત્શક્તિથી અન્ય જે ભાવા છે તે ખધા પુદ્દગલદ્રવ્યસ'ખ'ધી છે એવી આગળની ગાથાની સ્ચનિકારૂપે શ્લોક કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

चिच्छक्तिव्याप्तसर्वस्वसारो जीव इयानयम् । अतोऽतिरिक्ताः सर्वेऽपि भावाः पौद्रलिका अमी ॥ ३६ ॥

અર્થ:—શ્વેતન્યશક્તિથી વ્યાપ્ત જેના સવ⁶સ્વ-સાર છે એવા આ છવ એટલા જ માત્ર છે; આ ચિત્શક્તિથી શૂન્ય જે આ ભાવા છે તે બધાય પુદ્દગલજન્ય છે— પુદ્દગલના જ છે. ૪૯.

એવા એ ભાવાતું વ્યાખ્યાન છ ગાથાઓમાં કરે છે:—

जीवस्स णित्य वण्णो णिव गंधो णिव रसो णिव य फासा । णिव रूवं ण मरीरं णिव मंठाणं ण संहणणं ॥ ५०॥

નથી વર્ણ જવને. ગંધ નહિ, નહિ સ્પર્શ, રસ જવને નહિ, નહિ રૂપ કે ન શરીર, નહિ સંસ્થાન, સંહનને નહિ: પ૦.

जीवस्स णत्थि रागों णवि दोसो णेव विज्जदे मोहो ।
णो पचया ण कम्मं णोकम्मं चावि से णित्थ ॥ ५१ ॥
जीवस्स णत्थि वग्गो ण वग्गणा णेव फड्डया केई ।
णो अज्झण्डाणा णेव य अणुभायठाणाणि ॥ ५२ ॥
जीवस्म णित्थि केई जोयटाणा ण बंधठाणा वा ।
णेव य उद्यहाणा ण मग्गणहाणया केई ॥ ५३ ॥
णो ठिदिबंधहाणा जीवस्म ण मंकिलेमठाणा वा ।
णेव विमोहिहाणा णो मंजमलद्भिठाणा वा ॥ ५४ ॥
णेव य जीवहाणा ण गुणहाणा य अत्थि जीवम्म ।
जेण दु एदं मद्वे पुग्गलद्व्यम्म परिणामा ॥ ५५ ॥
जीवम्य नाम्ति वर्णो नापि गंधो नापि रमो नापि च म्पर्कः ।
नापि रूपं न करीरं नापि संम्थानं न मंहननम् ॥ ५० ॥
जीवम्य नाम्ति गगो नापि देपो नेव विद्यते मोहः ।
नो प्रत्यया न कर्म नोकर्म चापि तम्य नास्ति ॥ ५१ ॥

નથી રાગ જવને. દેષ નહિ, વળી માહ જવને છે નહિ, નહિ પ્રત્યથા, નહિ કર્મ કે નાકર્મ પણ જવને નહિ; પશ્ન નથી વર્ગ જવને, વર્ગણા નહિ, સ્પર્કકા કંઇ છે નહિ, અધ્યાત્મસ્થાન ન જીવને, અનુભાગસ્થાના પણ નહિ; પશ્ન જીવને નથી કંઈ યાગસ્થાના, બધ્ધસ્થાના છે નહિ, નહિ ઉદયસ્થાના જીવને. કા માર્ગણાસ્થાના નહિ: પશ્ન સ્થિતિબધ્ધસ્થાન ન જીવને, સંક્લેશસ્થાના પણ નહિ, સ્થાના વિશ્વહિતણાં ન, સંયમલિબ્ધનાં સ્થાના નહિ: પશ્ન નથી જીવસ્થાના જીવને, ગુણસ્થાન પણ જીવને નહિ, પશ્ન પરિણામ પુદ્દગલદ્રવ્યનાં આ સર્વ હોવાથી નકી. પય

जीवस्य नास्ति वर्गा न वर्गणा नैव स्पर्दकानि कानिचित्। नो अध्यात्मस्थानानि नैव चानुभागस्थानानि ॥ ५२ ॥ जीवस्य न संति कानिचिद्योगस्थानानि न वंधस्थानानि वा। नैव चोदयस्थानानि न मार्गणास्थानानि कानिचित् ॥ ५३ ॥ नो स्थितिबंधस्थानानि जीवस्य न संक्षेत्रस्थानानि वा। नैव विश्वद्धिस्थानानि नो संयमलिश्वस्थानानि वा॥ ५४ ॥ नैव च जीवस्थानानि न गुणस्थानानि वा संति जीवस्य। यन त्वेते सर्वे पुदुलहुव्यस्य परिणामाः ॥ ५५ ॥

अन्वयार्थ:--[जीवस्य] ७वते [वर्जः] वर्षः [नास्ति] नथी, [नापि गंघः] ગ'ध पश्च नथी, [रसः अपि न] रस पश्च नथी [स्व] अने [स्पर्शः अपि न] रपर्शः પણ નથી, [कर्प अपि न] રૂપ પણ નથી, [न જ્ઞારીરં] શરીર પણ નથી, [संस्थानं अपि न] संस्थान पश्च नथी, [संहनतं न] संद्वनन पश्च नथी: [जीवस्य] छवने [राग: नास्ति] રાગ પણ નથી, [द्वेत्र: अपि न] દેવ પણ નથી, [मोहः] માહ પણ [नैव विद्यते] વિદ્યમાન નથી, [प्रत्यया: नो] પ્રત્યથા (આસ્વા) પણ નથી, [कर्म न] કર્મ પણ નથી [च] અને [नोकर्त्र अपि] નેહર્મ પણ [तस्य नास्ति] તેને નથી: [जीवस्य] अवने [वर्गः नास्ति] वर्गः नथी, [वर्गणा न] वर्भाशा नथी, [कानिचित स्पर्जकानि नैव] हार्ध २५६ है। ५७ नथी, अध्यात्मस्थानानि नो] व्यध्यात्मस्थाना पश नथी [च] अने [अनुभागस्थानानि] अनुसागस्थाना पशु [नेव] नथी; [जीवस्य] প্রবন [कानिचित योगस्यानानि] डाई यागस्थाना पश [न संति] नथी [वा] अथवा [बंधस्थानानि न] अ'धस्थाना पथ् नथी, [ख] वणी [उदयस्थानानि] ६६४-સ્થાના પણ [नैय] નથી, [कानिखित मार्गणास्थानानि न] કાઈ માર્ગ ભારાયાના પણ नथी; [जीवस्य] १७वने [स्थितिबंधस्थानानि नो] स्थितिभ वस्थाना पश नथी [वा] अथवा [संक्रेशस्थानानि न] संक्षेशस्थाना पण नथी. [विश्व स्थानानि] विश्व दिस्थाना ५७ [नैव] नथी [वा] अथवा [संयमलियस्थानानि] संयमसिक्यस्थाना ५७ [नो] नधी; [च] वणी [जीवस्य] छवने [जीवस्यानानि] छवस्थाने। पश [नैव] नधी [वा] अथवा [गुणस्थानानि] अुक्रियाना पश् [न संति] नथी; [येन तु] अरुक्ष है [बते सर्वे] आ अंश [बुद्रलद्रव्यस्य] युद्रगद्मद्रव्यनां [विरणामाः] परिशाभ छे.

ટીકા:—જે કાળા, લીલા, પીળા, રાતો, ધાળા વર્ણ છે તે બધાય જીવને નથી કારણ કે તે પુદ્દગલદ્રવ્યના પરિણામમય હાવાથી (પાતાની) અનુભૂતિથી ભિન્ન છે. ૧. જે સુરભિ અથવા દુરભિ ગધ છે તે બધીયે જીવને નથી કારણ કે તે પુદ્દગલ-

ક્રવ્યના પરિજ્ઞામમય હાેવાથી (પાતાની) મનુભતિથી ભિન્ન છે. ર. જે કડવા, ક્યાયલા, ત્રીખા, ખાદા વ્યથવા સીઠા રસ છે તે બધાય જીવને નથી કારણ કેટ .. ૩. જે ચીકણા, લૂખા, શીત, ઉષ્ણ, ભારે, હલકા, કામળ અથવા કઠાર સ્પર્શ છે તે ખધાય છવને નથી કારણ કે0 .. ૪. જે સ્પરાદિ સામાન્યપરિષ્ટ્રામમાત્ર રૂપ છે તે છવને નથી કારણ કેંગ.. પ. જે ઔદારિક, વૈક્રિયિક, આહારક, તેજસ અથવા કાર્મણ શરીર છે તે બધુંય જીવને નથી કારણ કેટ . . ૬. જે સમચતુરસ્ત. ન્યશોધપરિમ'ડળ, સ્વાતિક, કુળ્જક, વામન અથવા હ'ડક સંસ્થાન છે તે વ્યક્ષંય જીવને નથી કારણ કેટ.. છે. જે વજુષ ભનારાય, વજુનારાચ, નારાચ, અર્ધ નારાચ, કીલિકા અથવા અસંપ્રાપ્તાસપારિકા સંહનન છે તે વ્યક્ર'ય જીવને નથી કારણ કેરુ.. ૮. જે પ્રીતિરૂપ રાગ છે તે બધાય જીવને નથી કારણ કેંગ .. હ. જે અપ્રીતિરૂપ દ્વેષ છે તે ખધાય છવને નથી કારણ કેંગ .. ૧૦. જે યથાર્થ તત્ત્વની અપ્રતિપત્તિરૂપ (અપ્રાપ્તિરૂપ) માહ છે તે બધાય જીવને નથી કારણ કેટ .. ૧૧. મિધ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યાગ જેમનાં લક્ષણ છે એવા જે પ્રત્યથા તે અધાય જીવને નથી કારણ કેર્ડ.. ૧૨. જે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, માહનીય, આયુ, નામ, ગાત્ર અને અંતરાયરૂપ કર્મ છે તે બધુંય જીવને નથી કારણ કેટ .. ૧૩. જે છ પર્યાપ્તિયાગ્ય અને ત્રણ શરીરયાગ્ય વસ્તુ (-પુદ્દગલસ્ક ધ) રૂપ નાકમ છે તે વ્યક્ર છવત નથી કારણ કેટ.. ૧૪. જે કર્મના રસની શક્તિઓના (અર્થાત અ-विसागप्रति अहाना) समुद्ध ३५ वर्ग छ ते अधाय छवने नथी अरु ३०.. १५. के વર્ગાના સમૂહરૂપ વર્ગા છે તે બધીયે જીવને નથી કારણ કેટ .. ૧૬. જે મંદતીલ રસવાળાં કર્મકળાના વિશિષ્ટ ન્યાસ (-જમાવ) રૂપ (અર્થાત વગઉણાઓના સમૃદ્ધરૂપ) સ્પદ્ધ^લકા છે તે વ્યકાય જીવને નથી કારણ કેટ.. ૧૭, સ્વપરના એકપણાના અધ્યાસ હોય ત્યારે (વર્તતાં), વિશુદ્ધ ચૈતન્યપરિષ્ઠામથી જાદાપર્ક્ષ જેમનું લક્ષણ છે એવાં જે અધ્યાત્મસ્થાના તે ખત્રાંય જીવને નથી કારણ કેટ.. ૧૮. જાદી જાદી પ્રકૃતિઓના રસનાં પરિણામ જેમતું લક્ષણ છે એવાં જે અતુભાગસ્થાના તે બધાંય જીવને નથી કારણ કે૦ . . ૧૯. કાયવગ'ણા, વચનવગ'ણા અને મનાવગ'ણાનું કં પન જેમનું લક્ષણ છે એવાં જે યાગસ્થાના તે બધાંય જીવન નથી કારણ કેટ . . ૨૦. જાદી જાદી પ્રકૃતિઓનાં પરિણામ જેમતું લક્ષણ છે એવાં જે ખધસ્થાના તે ખધાંય છવને નથી કારણ કેટ .. ર૧. પાતાતું કળ ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ કર્મ-અવસ્થા જેમનું લક્ષણ છે એવાં જે ઉદયસ્થાના તે ખધાંય જીવને નથી કારણ કેટ .. ૨૨. ગતિ, ઇંદ્રિય, કાય, ચાગ, વેદ, કપાય, જ્ઞાન, સ'યમ, દર્શાન, લેશ્યા, ભવ્ય, સમ્યક્ત્વ, સંગ્રા અને આહાર જેમનાં લક્ષણ છે એવાં જે માગ બારસાના તે બધાંય જીવને નથી કારણ કેટ.. ર૩. જીદી જીદી પ્રકૃતિઓાતું અમુક મુદ્દત સુધી સાથે રહેવું તે જેમનું લક્ષણ છે એવાં જે સ્થિતિખધસ્થાના તે ખધાંય જીવને નથી કારણ કેટ .. ૨૪. કષાયના વિપાકનું અતિશયપણું જેમનું લક્ષણ છે

એવાં જે સંક્લેશસ્થાના તે બધાંય જીવન નથી કારલુ કેંગ.. રેપ. કલાયના વિપાકતું મેં કપાલું જેમતું લક્ષણ છે એવાં જે વિશુદ્ધિસ્થાના તે બધાંય જીવન નથી કારણ કેંગ.. રેક. ચારિત્રમાહના વિપાકની ક્રમશ: નિવૃત્તિ જેમતું લક્ષણ છે એવાં જે સંયમલિબ્લિ-સ્થાના તે બધાંય જીવન નથી કારણ કેંગ.. રેંગ. પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, બાદર, સફ્ષ્મ, એકે દ્વિય, દ્વીદ્વિય, ત્રીદ્ધિય, ચતુરિદ્ધિય અને સંગ્રી તથા અસંગ્રી પંચેદ્ધિય જેમનાં લક્ષણ છે એવાં જે જીવસ્થાના તે બધાંય જીવને નથી કારણ કેંગ.. રેંગ. મિથ્યાદિષ્ઠ, સાસાદન-સમ્યુષ્દિષ્ઠ, સમ્યુગ્ધિયદિષ્ઠ, અસંગત્મમું છેં, સંયતાસંગ્રત, પ્રમત્તસંગ્રત, અપ્રવેકરણ—ઉપરામક તથા ક્ષપક, અનિવૃત્તિકરણ—ઉપરામક તથા ક્ષપક, સ્વિક્સોતા તે બધાંય જીવને નથી કારણ કે તે પુદ્દાલલવ્યના પરિણામમય હોવાથી (પાતાની) અનુભૃતિથી ભિન્ન છે. રેહ. (આ પ્રમાણે આ બધાય પુદ્દાલલવ્યના પરિણામમય ભાવા છે; તે બધા, જીવના નથી. જીવ તો પરમાથે ચૈતન્યરાક્તિમાત્ર છે.)

હવે આ જ અર્થનું કળરારૂપ કાવ્ય કહે છે:— (માલિની)

> वर्णीचा वा रागमोहादयो वा भिन्ना भावाः सर्व एवास्य पुंसः । तेनैवांतस्तत्त्वतः पश्यतोऽमी नो दृष्टाः स्युर्दृष्टुमेकं परं स्यात् ॥ ३७ ॥

અર્થ:—જે વર્ણાંદિક અથવા રાગમાહાદિક ભાવા કહ્યા તે ખધાય આ પુરુષથી (આત્માથી) ભિન્ન છે તેથી અંતર્દાષ્ટ્ર વડે જોનારને એ બધા દેખાતા નથી, માત્ર એક સવેપિરી તત્ત્વ જ દેખાય છે—કેવળ એક ચૈતન્યભાવસ્વરૂપ અભેદરૂપ આત્મા જ દેખાય છે.

ભાવાર્થ:—પરમાર્થનય અભેદ જ છે તેથી તે દર્ષિથી જોતાં ભેદ નથી દેખાતા; તે નયની દષ્ટિમાં પુરુષ ચૈતન્યમાત્ર જ દેખાય છે. માટે તે બધાય વર્ણાદિક તથા રાગાદિક ભાવા પુરુષથી ભિન્ન જ છે.

આ વર્ણુ થી માંડીતે ગુણસ્થાન પર્ય ત જે ભાવા છે તેમનું સ્વરૂપ વિશેષતાથી જાણવું હોય તા ગામ્મદસાર આદિ મધામાંથી જાણી લેવું. ૫૦—૫૫.

હવે શિષ્ય પૂછ છે કે જો આ વર્જાદિક ભાવા જવના નથી તા અન્ય સિદ્ધાંત-મંથામાં 'તે જવના છે' એમ કેમ કહ્યું છે? તેના ઉત્તર ગાથામાં કહે છે:—

ववहारेणं दु एदं जीवस्स हवंति वण्णमादीया । गुणठाणंता भावा ण दु केई णिच्छयणयस्स ॥ ५६॥ व्यवहारेण त्वेते जीवम्य भवंति वर्णाद्याः । गुणम्थानांता भावा न तु केचिनिश्रयनयम्य ॥ ५६॥

અન્વયાર્થ:—[पते] આ [वर्णाद्याः गुजस्थानांताः मावाः] વબુ[®]થી માંડીને ગુલ્સ્થાન પર્ય'ત ભાવા કહેવામાં આવ્યા તે [व्यवहारेण तु] વ્યવહારનયથી તા [जीवस्य मवंति] જીવના છે (માટે સ્ત્રમાં કદ્યા છે), [તુ] પરંતુ [निम्मयनयस्य] નિશ્ચયનયના મતમાં [केवित् न] તેમનામાંના કાઈ પહ્યુ જીવના નથી.

ટીકા:—અહીં, વ્યવહારનય પર્યાયાશ્રિત હોવાથી, સફેદ રૂનું બનેલું વસ્ત જે કસુંખા વડે રંગાયેલું છે એવા વસના ઔપાધિક ભાવ (ન્લાલ રંગ)ની જેમ, પુદ્દગલના સંધાગવશે અનાદિ કાળથી જેના બંધપર્યાય પ્રસિદ્ધ છે એવા જીવના ઔપાધિક ભાવ (–વર્ણાદિક) ને અવલંબીને પ્રવર્તતા થકા, (તે વ્યવહારનય) બીજાના ભાવને બીજાના કહે છે; અને નિશ્ચયનય દ્વ્યના આશ્ચયે હોવાથી, કેવળ એક જીવના સ્વાભાવિક ભાવને અવલંબીને પ્રવર્તતા થકા, બીજાના ભાવને જરા પણ બીજાના નથી કહેતા, નિષેધ કરે છે. માટે વર્બુધી માંડીને ગુણસ્થાન પર્યત્ત જે ભાવા છે તે વ્યવહારથી જીવના છે અને નિશ્ચયથી જીવના નથી એવું (ભગવાનનું સ્યાદ્વાદવાળું) કથન યોગ્ય છે. પદ્

હવે વળી પૂછે છે કે વર્ણાદિક નિશ્વયથી જીવના કેમ નથી તેતું કારણુ કહેા. તે પ્રશ્નના ઉત્તર કહે છે:—

एएहि य संबंधो जहेव खीरोदयं मुणदन्तो ।
ण य हुंति तस्म ताणि दु उवओगगुणाधिगो जम्हा ॥ ५७॥
एतेश्व संबंधो यथैव क्षीरोदकं ज्ञातन्यः ।
न च भवति तस्य तानि तृषयोगगुणाधिको यम्मात् ॥ ५७॥

વર્ણાદિ ગુણસ્થાનાંત ભાવા જીવના વ્યવહારથી. પણ કાઈ એ ભાવા નથી આત્માતણા નિશ્વયથડી. પદ આ ભાવ સહ સંબંધ જીવના શ્રીરનીરવત્ જાણવાઃ ઉપયાગગુણથી અધિક તથી જીવના નહિ ભાવ કાે. પડ. अन्वसार्थ:—[एतैः च संबंधः] आ वर्षाहिः सावे। साथै छवने। संभंधः [सीरोदकं यथेव] कणने अने इधने ओक्सेत्रावशाह्य संधानसंभंध छ तेवे। [सातव्यः] लाख्वे। [च] अने [तानि] तेओ। [तस्य तु न मवंति] ते छवना नथी [यस्मात्] कारखे हे छव [उपयोगगुणाधिकः] तेभनाथी ઉपयागगुष्ट अधिः छ (-अपयोगगुष्ट विकास है। अने कार्या कार्या है। अने कार्या है। अने हिंदी कार्या है। अने हिंदी कार्या है। अने कार्या है। अने हिंदी कार्य है। अने हिंदी कार्या है। अने हिंदी कार्या है। अने हिंदी कार्य है। अने हिंदी कार्या है। अने हिंदी कार्या है। अने हिंदी कार्य है। अने है। अने हिंदी कार्य है। अने है। अने हिंदी कार्य है। अने हिंदी कार्य है। अने हिंदी कार्य है। अन

ટીકા:—જેમ—જળિમિશ્રત દૂધના, જળ સાથે પરસ્પર અવગાહસ્વરૂપ સંખંધ હોવા છતાં, સ્વલક્ષણભૂત જે દૂધપણું-ગુણ તે વડે વ્યાપ્ત હોવાને લીધે દૂધ જળથી અધિકપણે પ્રતીત થાય છે; તેથી, જેવા અપ્રિના ઉષ્ણતા સાથે તાદાત્મ્યસ્વરૂપ સંખંધ છે તેવા જળ સાથે દૂધના સંખંધ નહિ હોવાથી, નિશ્ચયથી જળ દૂધનું નથી; તેવી રીતે—વર્ણાદિક પુદ્દગલદ્રવ્યનાં પરિણામા સાથે મિશ્રિત આ આત્માના, પુદ્દગલદ્રવ્ય સાથે પરસ્પર અવગાહસ્વરૂપ સંખંધ હોવા છતાં, સ્વલક્ષણભૂત ઉપયાગગુણ વડે વ્યાપ્ત હોવાને લીધે આત્મા સર્વ દ્રવ્યાથી અધિકપણે પ્રતીત થાય છે; તેથી, જેવા અપ્રિના ઉષ્ણતા સાથે તાદાત્મ્યસ્વરૂપ સંખંધ છે તેવા વર્ણાદિક સાથે આત્માના સંખંધ નહિ હોવાથી, નિશ્ચયથી વર્ણાદિક પુદ્દગલપરિણામા આત્માનાં નથી. ૫૭.

હવે વળી પૂછે છે કે આ રીતે તો વ્યવહારનય અને નિશ્વયનયને વિરોધ આવે છે; અવિરોધ કઈ રીતે કહેવામાં આવે છે ? તેના ઉત્તર દર્ણાતદ્વારા ત્રણ ગાથાઓમાં કહે છે:–

पंथे मुस्तंतं पिस्तद्ण लोगा भणंति ववहारी ।

मुस्तिद एसो पंथो ण य पंथो मुस्तदे कोई ॥ ५८ ॥

तह जीवे कम्माणं णोकम्माणं च पिस्तिदुं वण्णं ।

जीवस्त एस वण्णां जिणेहि ववहारदो उत्तो ॥ ५९ ॥

एवं गंधरसफामरूवा देहो संठाणमाइया ज य ।

सक्वे ववहारस्म य णिच्छयदण्ह ववदिसंति ॥ ६० ॥

દેખી લૂંટાતું પંથમાં કો, 'પંથ આ લુંટાય છે'— ભાલે જેના વ્યવહારી પણ નહિ પંથ કાે લુંટાય છે: પટ. એમ વર્ણ દેખી જીવમાં કર્મા અને નાેકર્મના, ભાખે જિના વ્યવહારથી 'આ વર્ણ છે આ જીવના'. પલ. એમ ગંધ રસ, રૂપ, સ્પર્શ ને સંસ્થાન, દેહાદિક જે, નિશ્ચયતણા દ્રષ્ટા બધું વ્યવહારથી તે વર્ણવે. ૬૦. पिथ गुष्यमाणं दृष्टा लोका भणित व्यवहारिणः ।
गुष्यते एव पंथा न च पंथा गुष्यते कश्चित् ॥ ५८॥
तथा जीवे कर्मणां नोकर्मणां च दृशा वर्णम् ।
जीवस्यैप वर्णो जिनेव्यवहारत उक्तः ॥ ५९ ॥
एवं गंधरसस्पर्शस्पाणि देदः संस्थानाद्यां ये च ।
सर्वे व्यवहारस्य च निश्चयद्रष्टारो व्यपदिशंति ॥ ६० ॥

अन्वयार्थ:—[पिं मुख्यमाणं] केम भाग भां यासनारने लूंटाता [हप्ट्वा] हिणीने '[एव: पंथा] आ भाग [मुख्यते] लूंटाय छे ' એम [इयबहारिणः] व्यवहारि [लोकाः] क्षेति] अहे छे; त्यां परभाधि वियारवामां आवि तो [किश्चत् पंथा] हे। आग तो [न च मुख्यते] नथी लूंटातो, भाग भां यासनार भाषास क लूंटाय छे; [तथा] तेवी रीते [जीबे] छवमां [कर्मणां नोकर्मणां च] हमेति। अने ने। हमेति। [वर्णं] वर्षु [हप्ट्वा] हेणीने '[जीबस्य] छवने। [एषः वर्णः] आ वर्षु छे ' એम [जिनै:] किनहेवे। के [व्यवहारतः] व्यवहारि [उक्तः] हहीं छे. [एवं] के प्रभाष् [गंवरसस्पर्शक्षणणि] गंव, रस, रपश, ३५, [देह: संस्थानाह्यः] हह, संस्थान आहि [ये च सर्वे] के सर्व छे, [व्यवहारस्य] ते सर्व व्यवहारथी [निश्चय-द्रष्टारः] निश्चयना हेणनारा [व्यवहारित] हिंहे छे.

ટીકા:—જેમ વ્યવહારી લોકો, માર્ગ નીકળેલા કોઈ સાર્થન (સ'ઘને) લૂ'ડાતો દેખીન, સાર્થની માર્ગ મંદિયતિ હોવાથી તેના ઉપચાર કરીને, 'આ માર્ગ લૂં'ડાય છે' એમ કહે છે, તોપણ નિશ્ચયથી જોવામાં આવે તો, જે આકાશના અમુક ભાગસ્વરૂપ છે એવા માર્ગ તો કોઈ લૂં'ડાતો નથી; તેવી રીતે ભગવાન અહિંતદેવો, જવમાં ખ'ધપર્યાયથી સ્થિતિ પામેલાં (રહેલાં) કર્મ અને નાકમંત્ના વર્ણ દેખીન, કર્મ-નાકમંત્ની જવમાં સ્થિતિ હોવાથી તેના ઉપચાર કરીને, 'જવના આ વર્ણ છે' એમ વ્યવહારથી જણાવે છે, તોપણ નિશ્ચયથી, સદાય જેના અમૃત સ્વભાવ છે અને જે ઉપયોગગુણ વડે અન્યક્વયોથી અધિક છે એવા જવના કોઈ પણ વર્ણ નથી. એ પ્રમાણે ગ'ધ, રસ, સ્પર્શ, રૂપ, શરીર, સંસ્થાન, સંહનન, રાગ, દ્વેષ, માહ, પ્રત્યય, કર્મ, નાકમં, વર્ગ, વર્ગ ભા, સ્પર્ક્ષક, અધ્યાત્મસ્થાન, અનુભાગસ્થાન, યાગસ્થાન, ભ'ધસ્થાન, ઉદયસ્થાન, માર્ગ ભાન સ્થતિ ભાન સ્થતાને તે સંલ્લાન છે અને જે ઉપયોગગુણ વડે અત્યથી અને ગુણસ્થાન—એ બધાય (ભાવા) વ્યવહારથી અ-હિતદેવો જવના કહે છે, તોપણ નિશ્ચયથી, સદાય જેના અમૃત સ્વભાવ છે અને જે ઉપયોગગુણ વડે અત્યથી અધિક છે એવા જવના તે સર્ગ નથી, કારણ કે એ વર્ણાંદિ

ભાવાને અને છવને તાદાતમ્યક્ષણ સંખધના અભાવ છે.

ભાવાર્થ:—આ વર્ણથી માંડીને ગુણસ્થાન પર્ય'ત ભાવા સિદ્ધાંતમાં છવના કહ્યા છે તે વ્યવહારનયથી કહ્યા છે; નિશ્ચયનયથી તેઓ છવના નથી કારણ કે છવ તો પરમાર્થે ઉપયાગસ્વરૂપ છે.

અહીં એમ જાણવું કે—પહેલાં વ્યવહારનયને અસત્યાર્થ કહોો હતો ત્યાં એમ ન સમજવું કે તે સર્વથા અસત્યાર્થ છે, કર્યાયત અસત્યાર્થ જાણવા; કારણ કે જ્યારે એક દ્રવ્યને જાદું, પર્યાયાથી અભેદરૂપ, તેના અસાધારણ ગુણમાત્રને પ્રધાન કરીને કહેવામાં આવે ત્યારે પરસ્પર દ્રવ્યોના નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવ તથા નિમિત્તથી થતા પર્યાયા—તે સર્વ ગૌણ થઈ જાય છે, એક અભેદદ્રવ્યની દ્રષ્ટિમાં તેઓ પ્રતિ-ભાસતા નથી, માટે તે સર્વ તે દ્રવ્યમાં નથી એમ કર્યાયત નિષેધ કરવામાં આવે છે. જો તે ભાવાને તે દ્રવ્યમાં કહેવામાં આવે તો તે વ્યવહારનયથી કહી શકાય છે. આવે નયવિભાગ છે.

અહીં શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી કથન છ તેથી એમ સિદ્ધ કર્યું છ કે આ સર્વ ભાવાને સિદ્ધાંતમાં જીવના કહ્યા છે તે વ્યવહારથી કહ્યા છે. જો નિમિત્તનેમિત્તિકભાવની દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તો તે વ્યવહાર કથંચિત સત્યાર્થ પણ કહી શકાય છે. જો સર્વથા અસત્યાર્થ જ કહેવામાં આવે તા સર્વ વ્યવહારના લાપ થાય અને સર્વ વ્યવહારના લાપ થતાં પરમાર્થના પણ લાપ થાય. માટે જિનદેવના ઉપદેશ સ્યાદ્વાદરૂપ સમજ્યે જ સમ્યાદ્યાન છે. સર્વથા એકાંત તે મિથ્યાત્વ છે. પ૮-૬૦.

હવે પૂછ છ કે વર્ણાદિક સાથે છવના તાદાત્મ્યસંખ'ય કેમ નથી ? તેના ઉત્તર કહે છ:—

> तत्थ भवे जीवाणं संसारत्थाण होति वण्णादी । संसारपमुकाणं णित्थ हु वण्णादओ केई ॥ ६१ ॥ तत्र भवे जीवानां संसारम्थानां भवंति वणांदयः । संसारममुक्तानां न संति खलु वर्णादयः केचिन ॥ ६१ ॥

भन्वथार्थ:-[वर्णाद्यः] वर्षाहिः छ ते [संसारस्थानां] संशारमां स्थित [जीवानां] ळवेनि [तत्र:मवे] ते संशारमां [मवंति] है। थ छ [संसारममुकानां]

સંસારી જીવને વર્ણ આદિ ભાવ છે સંસારમાં, સંસારથી પરિમુક્તને નહિ ભાવ કેા વર્ણાદિના. ૬૧.

म्भने स'सारथी सुक्त थयेका छवे।ने [सन्तु] નિશ્ચયથી [बर्णाद्य: केचित्] वर्णाहिक है। प्रभु (ભાવા) [न संति] नथी; (માઢે તાદાત્મ્યસ'ખ'ય નથી).

દીકા:—જે નિશ્ચયથી અધીયે અવશ્યાઓમાં યદ્-આત્મકપણાથી અર્થાત્ જે-સ્વરૂપપણાથી વ્યાપ્ત હોય અને તદ્-આત્મકપણાની અર્થાત્ તે-સ્વરૂપપણાની વ્યાપ્તિથી રહિત ન હોય, તેના તેમની સાથે તાદાત્મ્યલક્ષણ સંખ્ય હોય છે. (જે વસ્તુ સર્વ અવસ્થાઓમાં જે ભાવાસ્વરૂપ હોય અને કાઈ અવસ્થામાં તે ભાવાસ્વરૂપપણં છોડે નહિ, તે વસ્તુના તે ભાવાની સાથે તાદાત્મ્યસંખ્ય હોય છે.) માઢે અધીયે અવસ્થાઓમાં જે વર્ણાદસ્વરૂપપણાથી વ્યાપ્ત હોય છે અને વર્ણાદિસ્વરૂપપણાની વ્યાપિથી રહિત હોતું નથી એવા પુદ્દગલના વર્ણાદિભાવાની સાથે તાદાત્મ્યલક્ષણ સંખ્ય છે; અને જોકે સંસાર-અવસ્થામાં કર્યાચત્ વર્ણાદિસ્વરૂપપણાથી વ્યાપ્ત હોય છે અને વર્ણાદિસ્વરૂપપણાની વ્યાપિથી રહિત હોતો નથી તોપણ માક્ષ-અવસ્થામાં જે સવધ્યા વર્ણાદિસ્વરૂપપણાની વ્યાપિથી રહિત હોતો નથી તોપણ માક્ષ-અવસ્થામાં જે સવધ્યા વર્ણાદિસ્વરૂપપણાની વ્યાપિથી રહિત હોતો નથી તોપણ માક્ષ-અવસ્થામાં જે સવધ્યા વર્ણાદિસ્વરૂપપણાની વ્યાપિથી રહિત હોતો તાદાત્મ્યલક્ષણ સંખ કોઈ પણ પ્રકારે નથી.

ભાવાથ :— દ્રવ્યની સર્વ અવસ્થાએ તે વિષે દ્રવ્યમાં જે ભાવે વ્યાપે તે ભાવે સાથે દ્રવ્યના તાદાત્મ્યસં બંધ કહેવાય છે. પુદ્દગલની સર્વ અવસ્થાએ તે વિષે પુદ્દગલમાં વર્ણાદ ભાવે વ્યાપે છે તેથી વર્ણાદ ભાવે સાથે પુદ્દગલના તાદાત્મ્યસં બંધ છે. સંસાર-અવસ્થાને વિષે જીવમાં વર્ણાદ ભાવે કાઈ પ્રકારે કહી શકાય છે પણ માક્ષ-અવસ્થાને વિષે જીવમાં વર્ણાદ ભાવે સર્વાય નથી તેથી વર્ણાદ ભાવે સાથે જીવના તાદાત્મ્યસં બંધ નથી એ ન્યાય છે. દ્રશ્.

હવે, જીવતું વર્ણાદિક સાથે તાદાતમ્ય છે એવા મિથ્યા અભિપ્રાય કાઈ કરે તો તેમાં આ દાષ આવે છે એમ ગાથામાં ખતાવે છે:—

> जीवो चेव हि एदे सन्वे भावति मण्णसे जदि हि । जीवस्साजीवस्स य णित्थ विसेसो दु दे कोई ॥ ६२ ॥ जीवश्रैव क्षेते सर्वे भावा इति मन्यसे यदि हि । नीवस्याजीवस्य च नास्ति विशेषस्तु ते कथित् ॥ ६२ ॥

આ ભાવ સર્વે જીવ છે એ એમ તું માને કદી, તા જીવ તેમ અજીવમાં કંઈ બેદ તુજ રહેતા નથી! ૬૨.

અન્વયાથ:—વર્ણાદિકની સાથે જવતું તાડાતેય માનનારને કહે છે કે: હે મિથ્યા અભિપ્રાયવાળા! [यदि हि च] જો તું [इति मन्यसे] એમ માને કે [यते सर्वे भाषाः] આ વર્ણાદિક સર્વે ભાવા [जीवः यव हि] જવ જ છે, [तु ते] तो तारा भतभां [जीवस्य च अजीवस्य] જવ અને અજવના [कभित्] કાંઇ [विदोष:] शेड [नास्ति] રહેતા નથી.

ટીકા:—જેમ વર્ણાદિક ભાવા, અનુક્રમે આવિર્ભાવ (પ્રગઢ શવું, ઉપજવું) અને તિરાભાવ (ઢંકાવું, નારા થવું) પામતી એવી તે તે વ્યક્તિએા વર (અર્થાત્ પર્યાયા વરે) પુદ્દગલદ્રવ્યની સાથે સાથે રહેતા થકા, પુદ્દગલનું વર્ણાદિ સાથે તાદાત્મ્ય જાહેર કરે છે—વિસ્તારે છે, તેવી રીતે વર્ણાદિક ભાવા, અનુક્રમે આવિર્ભાવ અને તિરાભાવ પામતી એવી તે તે વ્યક્તિએા વરે જવની સાથે સાથે રહેતા થકા, જવનું વર્ણાદિ સાથે તાદાત્મ્ય જાહેર કરે છે, વિસ્તારે છે—એમ જેના અભિપ્રાય છે તેના મતમાં, અન્ય બાકીનાં દ્રવ્યાયી અસાધારણ એવું વર્ણાદિસ્વરૂપપહ્યું—કે જે પુદ્દગલ-દ્રવ્યનું લક્ષણ છે—તેના જવ વરે અંગીકાર કરવામાં આવતો હોવાથી, જવ-પુદ્દગલના અવિરોષના પ્રસંગ આવે છે, અને એમ થતાં, પુદ્દગલોથી ભિત્ર એવું કોઈ જવદ્વય નહિ રહેવાથી, જપના જરૂર અભાવ થાય છે.

ભાવાર્થ:—જેમ વર્ણાદિક ભાવા પુદ્દગલકવ્ય સાથે તાદાત્મ્યસ્વરૂપ છે તેમ જીવ સાથે પણ તાદાત્મ્યસ્વરૂપ હોય તા જીવ-પુદ્દગલમાં કાંઈ પણ ભેદ ન રહે અને તેથી જીવના જ અભાવ થાય એ માટા દાપ આવે. દ્રર.

હવે, 'માત્ર સંસાર-અવસ્થામાં જ જીવને વર્ણાદિક સાથે તાદાત્મ્ય છે' એવા અભિપ્રાયમાં પણ આ જ દાષ આવે છે એમ કહે છે:—

> अह संमारत्थाणं जीवाणं तुज्झ होंनि वण्णादी। तम्हा संमारत्था जीवा रूवित्तमावण्णा ॥ ६३ ॥ एवं पुग्गलद्व्वं जीवो तहलक्ष्यणेण मृहमदी । णिव्वाणमुवगदो वि य जीवत्तं पुग्गलो पनो ॥ ६४ ॥

વર્ણાંદિ છે સંસારી જીવનાં એમ એ તુજ મત બને, સંસારમાં રિથત સૌ જીવા પામ્યા તદા રૂપિત્વને: ૬૩. એ રીત પુદ્દગલ તે જ જીવ, હે મૃદમિત! સમક્ષસાંગ, ને મોક્ષપ્રાપ્ત થતાય પુદ્દગલદ્રવ્ય પામ્યું જીવત્વને! ૬૪. अथ संसारस्थानां जीवानां तक भवंति वर्णादयः । तस्मान्संसारस्था जीवा रूपित्वमापन्नाः ॥ ६३ ॥ एवं पुद्रलद्रव्यं जीवस्तथालक्षणेन मृदमते । निर्वाणमुपगतोऽपि च जीवत्वं पुद्रलः माप्तः ॥ ६४ ॥

अन्वश्राधः—[अय] अथवा के [तव] तारे। भत अभे हे। व है [संसार स्थानां जीवानां] संसारभां स्थित छवे। ते जि [वर्णाद्य:] वर्षाहि (ताहात्म्यस्व३५) [भवंति] छे, [तस्मात्] तो ते क्षारे [संसारस्था: जीवा:] संसारभां स्थित छवे। [क्रिव्तं आपन्ना:]३५ीपक्षाने पाभ्या; [पवं] अभे थतां, [तथालक्षणेन] तेषुं क्षक्षक्षेते। (अर्थात् ३५ीपक्षं क्षक्षक्षेत् तो) पुर्गक्षद्रव्यनुं हे।वाथी, [मूहमते] हे भूद्रपुद्धि! [पुद्रलद्भव्यं] पुर्गक्षद्रव्यं ते क [जीवः] छव ४५६ [च] अने (भाव संसार-अवस्थामां क नहि पक्ष) [तिर्वाणं उपगतः अपि] निर्वाण् पाभ्ये पक्ष [पुद्रलः] पुर्गक्ष क [जीवत्वं] छवपक्षाने [मानः] पाभ्युं!

ટીકા:—વળી, સંસાર-અવસ્થામાં જવને વર્ણાદિભાવા સાથે તાદાત્મ્યસંખંધ છે એવા જેના અભિપ્રાય છે, તેના મતમાં સંસાર-અવસ્થા વખતે તે જવ અવશ્ય રૂપીપણાને પામે છે; અને રૂપીપણું તો કાઈ દ્રવ્યનું, બાકીનાં દ્રવ્યાથી અસાધારણ એવું લક્ષણ છે. માટે રૂપીપણા (લક્ષણ) થી લક્ષિત (લક્ષ્યરૂપ થતું, ઓળખાતું) જે કાંઈ હાય તે જવ છે. રૂપીપણાથી લક્ષિત તો પુદ્દગલદ્રવ્ય જ છે. એ રીતે પુદ્દગલદ્રવ્ય જ પાતે જવ છે, પણ તે સિવાય બીજો કાઈ જવ નથી. આમ થતાં, માક્ષ-અવસ્થામાં પણ પુદ્દગલદ્રવ્ય જ પાતે જવ (ઠરે) છે, પણ તે સિવાય બીજો કાઈ જવ (ઠરતો) નથી; કારણ કે સદાય પાતાના સ્વલક્ષણથી લક્ષિત એવું દ્રવ્ય બધીયે અવસ્થાઓમાં હાનિ અથવા ઘસારા નહિ પામતું હાવાથી અનાદિ-અનંત હાય છે. આમ થવાથી, તેના મતમાં પણ (અર્થાત્ સંસાર-અવસ્થામાં જ જવનું વર્ણાદ સાથે તાદાત્મ્ય માનનારના મતમાં પણ), પુદ્દગલાથી ભિન્ન એવું કાઈ જવદ્રવ્ય નહિ રહેવાથી, જવના જરૂર અભાય થાય છે.

ભાવાથ :- જે એમ માનવામાં આવે કે સ'સાર-અવસ્થામાં જવતા વર્ણાદિક સાથે તાદાત્મ્યસ'ળ ધ છે તો જવ મૂર્તિક થયા; અને મૂર્તિકપણું તો પુદ્દગલક્રવ્યનું લક્ષણ છે; માટે પુદ્દગલક્રવ્ય તે જ જવક્વ્ય કર્યું, તે સિવાય કાઈ ચૈતન્યરૂપ જવક્વ્ય ન રહ્યું. વળી માક્ષ થતાં પણ તે પુદ્દગલાના જ માક્ષ થયા; તેથી માક્ષમાં પણ પુદ્દગલા જ જવ કર્યા, અન્ય કાઈ ચૈતન્યરૂપ જવ ન રહ્યો. આ રીતે સ'સાર તેમ જ માક્ષમાં પુદ્દગલથી ભિન્ન એવું કાઈ ચૈતન્યરૂપ જવક્વ્ય નહિ રહેવાથી જવના જ અભાવ થયા. માટે

માત્ર સંસાર-અવસ્થામાં જ વર્ણાંદિ ભાવા છવના છે એમ માનવાથી પણ છવના અભાવ જ થાય છે. ૬૩–૬૪.

આ રીતે એ સિદ્ધ થયું કે વર્ણાદિક ભાવા જીવ નથી, એમ હવે કહે છે:—

एकं च दोण्णि तिण्णि य चतारि य पंच इंदिया जीवा। वादरपज्जितदरा पयडीओ णामकम्मस्म ॥ ६५ ॥ एदेहि य णिव्वत्ता जीवट्टाणाउ करणभूदाहि । पयडीहिं पुग्गलमईहिं ताहि कहं भण्णदे जीवो ॥ ६६ ॥

एकं वा हे त्रीणि च चन्वारि च पैचेन्द्रियाणि जीवाः । बादरपर्याप्नेतराः प्रकृतयो नामकर्मणः ॥ ६५ ॥ एताभिश्च निष्टत्तानि जीवस्थानानि करणभूताभिः । पकृतिभिः पुद्रत्यपरीभिस्ताभिः कथं भण्यते जीवः ॥ ६६ ॥

अन्वश्रधः—[एकं वा] ओडंदिय, [द्वें द्विदिय, [त्रीणि च] श्रीदिय, [चत्वारि च] यतुरिंदिय अने [पंचेंद्रियाणि] पंचेदिय [जीवा:] छवे। तथा [वा-वरपर्याप्तेतराः] भाइर, सूक्ष्म, पर्याप्त, अपर्याप्त—ओ [नामकर्मणः] नामडर्भनी [प्रकृतयः] प्रशृतिओ। छ; [एतामि: च] आ [प्रकृतिमि:] प्रशृतिओ। [पुद्रलमयीभिः तामि:] डे केओ। पुद्दशक्षमय तरीडे प्रसिद्ध छ तेमना व3 [करणभूतामि:] डर्ण्स्व३५ थर्धने [निवृत्तानि] रथापेक्षं [जीवस्थानानि] के छवस्थाने। (छवसमास) छ तेओ। [जीव:] छव [कथं] डेम [मण्यते] डहेवाय ?

ટીકા:—નિશ્ચયનયે કર્મ અને કરણનું અભિત્રપદ્ધં હોવાથી, જે જેના વરે કરાય છે (-થાય છે) તે તે જ છે—એમ સમજીને (નિશ્ચય કરીને), જેમ સુવર્ણનું પાનું સુવર્ણ વરે કરાતું (-થતું) હોવાથી સુવર્ણ જ છે, બીજી કાંઈ નથી, તેમ જીવસ્થાના બાદર, સ્ક્ષ્મ, એકેંદ્રિય, દ્રીદિય, ત્રીદિય, ચતુરિંદિય, પંચેંદિય, પર્યાપ્ત

જવ એક - દિ-ત્રિ-ચતુર - પંચેન્દ્રિય, બાદર, સૃક્ષ્મ ને પર્યાપ્ત આદિ નામકર્મતણી પ્રકૃતિ છે ખેરે. દપ. પ્રકૃતિ આ પુદ્દગલમયીથકા કરણરૂપ થતાં એરે, રચના થતી જીવસ્થાનની જે, જીવ કેમ કહાય તે? ૬૬.

અને અપર્યાપત નામની પુદ્દગલમયી નામકર્મની પ્રકૃતિઓ વ3 કરાતાં (-થતાં) હોવાથી પુદ્દગલ જ છે, જીવ નથી. અને નામકર્મની, પ્રકૃતિઓનું પુદ્દગલમયપસ્થું તો આગમથી પ્રસિદ્ધ છે તથા અનુમાનથી પસ્ત્ર જાણી શકાય છે કારણ કે પ્રત્યક્ષ દેખવામાં આવતા શર્રીરના આકાર વગેરે જે મૂર્તિક ભાવા છે તે કર્મ પ્રકૃતિઓનાં કાર્ય હોવાથી કર્મ-પ્રકૃતિઓ પુદ્દગલમય છે એમ અનુમાન થઈ શકે છે.

ં એવી રીતે ગ'ધ, રસ, સ્પર્શ', રૂપ, શરીર, સ'સ્થાન અને સ'હનન—તેઓ પણ પુદ્દગલમય નામકર્મની પ્રકૃતિઓ વ3 રચાયાં (-ખન્યાં) હોવાથી પુદ્દગલથી અભિન્ન છે; તેથી, માત્ર જવસ્થાનાને પુદ્દગલમય કહેતાં, આ ખધાં પણ પુદ્દગલમય કહ્યાં સમજવાં. માટે વર્ણાદિક જવ નથી એમ નિશ્ચયનયના સિદ્ધાંત છે.

અહીં આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (ઉપજાતિ)

> निर्वर्त्यते येन यदत्र किंचित् तदेव तत्स्याम कथंचनान्यत् । रूम्पेण निर्वृत्तिमहासिकोशं प्रयंति रूम्पं न कथंचनासिम् ॥ ३८ ॥

અર્થ:-જે વસ્તુથી જે ભાવ ખને, તે ભાવ તે વસ્તુ જ છે, કાેઈ રીતે અન્ય વસ્તુ નથી; જેમ જગતમાં સાનાથી ખનેલા મ્યાનને લાેકા સાેનું જ દેખે છે, કાેઈ રીતે (તેને) તરવાર દેખતા નથી.

ભાવાર્થ:—વર્ણાદિક પુદ્દગલથી ખને છે તેથી પુદ્દગલ જ છે, જીવ નથી. વળી બીજો કળશ કહે છે:—

(ઉપજાતિ)

वर्णादिसामम्यमिदं विदंतु
निर्माणमेकस्य हि पुद्गलस्य ।
ततोऽस्त्वदं पुद्गल एव नात्मा ।
यतः स विज्ञानधनस्ततोऽन्यः ॥ ३९ ॥

અર્થ:—અહેં જ્ઞાની જેના! આ વર્ણાદિક ગુણસ્થાનપર્ય'ત ભાવા છે તે ખધાય એક પુદ્દગલની રચના જાણે; માટે આ ભાવા પુદ્દગલ જ હો, આત્મા ન હો; કારણ કે આત્મા તો વિજ્ઞાનઘન છે, જ્ઞાનના પુંજ છે તેથી આ વર્ણાદિક ભાવાથી અન્ય જ છે. ૬૫–૬૧.

હવે, આ જ્ઞાનઘન આત્મા સિવાય જે કાંઈ છે તેને જીવ કહેવું તે સર્વ વ્યવહાર માત્ર છે એમ કહે છે:—

> पजनापजना जे मुहुमा बादरा य जे चेव । देहस्स जीवसण्णा सुन ववहारदो उत्ता ॥ ६७॥

पर्याभाषप्रीप्ता ये सूल्मा बादराश्च ये चैत्र । देहस्य जीवसंज्ञाः सूत्र व्यवहारतः उक्ताः ॥ ६७॥

અन्यशार्थ:—[ये] के [पयाप्तापर्याता:] पर्थाप्त, अपर्थाप्त [स्हमा: बादराः च] सहभ अने जाहर आहि [ये चैव] केटली [रेहस्य] हेलने [जीवसंहाः] ध्वसंग्रा हिं के ते जधी [स्त्रे] स्त्रभां [ब्यवहारतः] व्यवहारथी [उक्ताः] हिं के.

ડીકા:—ખાદર, સ્ક્ષ્મ, એકેંદ્રિય, દ્રીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય, પંચેંદ્રિય, પ્યાપ્તિ, અપર્યાપ્ત—એ દેહની સંજ્ઞાઓને (નામાને) સ્ત્રમાં જીવસંજ્ઞાપણે કહી છે, તે, પરની પ્રસિદ્ધિને લીધે, 'ઘીના થડા'ની જેમ વ્યવહાર છ−કે જે વ્યવહાર અ-પ્રયોજનાથ છે (અર્થાત્ તેમાં પ્રયોજનભૂત વસ્તુ નથી). તે વાતને સ્પષ્ટ કહે છે:—

જેમ કાઇ પુરુષને જન્મથી માંડીને માત્ર 'ઘીના ઘડા' જ પ્રસિદ્ધ (જાણીતો) હોય, તે સિવાયના બીજા ઘડાને તે જાણતો ન હોય, તેને સમજાવવા ' જે આ 'ઘીના ઘડા' છે તે માટીમય છે, ઘીમય નથી" એમ (સમજાવનાર વડે) ઘડામાં 'ઘીના ઘડા' તેને સાર્ટી માટી જ પ્રસિદ્ધ (જાણીતો) છે; તેવી રીતે આ અજ્ઞાની લાકને અનાદિ સંસારથી માંડીને 'અશુદ્ધ જીવ' જ પ્રસિદ્ધ છે, શુદ્ધ જીવને તે જાણતો નથી, તેને સમજાવવા (- શુદ્ધ જીવનું જ્ઞાન કરાવવા) '' જે આ 'વર્ણાદિમાન્ (વર્ણાદિવાળા) જીવ' છે તે જ્ઞાનમય છે, વર્ણાદિમય નથી" એમ (સત્ર વિષે) જીવમાં વર્ણાદિમાનપણાના વ્યવહાર કરવામાં આવ્યા છે, કારણ કે તે અજ્ઞાની લાકને 'વર્ણાદિમાન્ જીવ' જ પ્રસિદ્ધ છે.

પર્યાપ્ત અણપર્યાપ્ત. જે સક્ષમ અને બાદર બધી કહી જીવસંજ્ઞા દેહને તે સૃત્રમાં વ્યવહારથી. ૬૭.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (અતુષ્ડુપ્)

> घृतकुंभाभिधानेऽपि कुंभो घृतमयो न चेत् । जीवो वर्णादिमज्जीवजन्पनेऽपि न तन्मयः ॥ ४०॥

. અર્થ:—જે 'ધીના ઘડા ' એમ કહેતાં પણ ઘડા છે તે ધીમય નથી (-માટી-મય જ છે), તો તેવી રીતે 'વર્ણાદિવાળા જવ' એમ કહેતાં પણ જવ છે તે વર્ણાદિ-મય નથી (-જ્ઞાનઘન જ છે).

ભાવાથ:—ધીથી ભરેલા ઘડાને વ્યવહારથી 'ઘીના ઘડા' કહેવામાં આવે છે છતાં નિશ્વયથી ઘડા ધી-સ્વરૂપ નથી; ઘી ઘી-સ્વરૂપ છે, ઘડા માટી-સ્વરૂપ છે; તેવી રીતે વર્ણ, પર્યાપ્તિ, ઇંદ્રિયા ઇત્યાદિ સાથે એક ક્ષેત્રાવગાહરૂપ સંભેષવાળા જ્વને સ્ત્રમાં વ્યવહારથી 'પ'ચે'દ્રિય જ્વ, પર્યાપ્ત જીવ, બાદર જીવ, દેવ જીવ, મનુષ્ય જીવ' ઇત્યાદિ કહેવામાં આવ્યા છે છતાં નિશ્વયથી જીવ તે-સ્વરૂપ નથી; વર્ણ, પર્યાપ્તિ, ઇંદ્રિયા ઇત્યાદિ પુદ્દગલસ્વરૂપ છે, જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. ૬૭.

હવે કહે છે કે (જેમ વર્ણાદિ ભાવા જીવ નથી એ સિદ્ધ થયું' તેમ) એ પછ્ સિદ્ધ થયું' કે રાગાદિ ભાવા પણ જીવ નથી:—

मोहणकम्मस्मुद्या दु विष्णिया जे इमे गुण्डाणा । ते कह हवंति जीवा जे णिचमचेदणा उत्ता ॥ ६८ ॥ मोहनवर्मण उदयान विर्णितानि यानीमानि गुणस्थानानि । तानि वर्थ भवंति जीवा यानि नित्यमचेतनान्युक्तानि ॥ ६८ ॥

અન્વયાર્થ:—[यानि इमानि] જે આ [गुणस्थानानि] ગુણસ્થાના છે તે [मोइनकर्मणः उदयात् तु] માહકર્મના ઉદયથી થાય છે [वर्णितानि] એમ (સર્વ્યનાં આગમમાં) વર્ણવવામાં આવ્યું છે; [तानि] तेએા [जीवाः] છવ [कथं] કેમ [मवंति] હેાઈ શકે [यानि] કે જેએા [नित्यं] सहा [मवेतनानि] અચૈતન [उक्तानि] કહેવામાં આવ્યાં છે ?

માહનકરમના ઉદયથી ગુણસ્થાન જે આ વર્ણવ્યા, તે જીવ કેમ બને, નિરંતર જે અચેતન ભાખિયા? ૬૮.

ડિકા:—આ મિધ્યાદષ્ટિ આદિ ગુણસ્થાના પૌદ્દગલિક માહકર્મની પ્રકૃતિના ઉદયપૂર્વ કથતાં હોઈને, સદાય અચતન હોવાથી, કારણના જેવાં જ કાર્યો હોય છે એમ કરીને (સમજને, નિશ્ચય કરીને), જવપૂર્વ ક જે જવ થાય છે તે જવ જ હોય છે એ ન્યાયે, પુદ્દગલ જ છે—જીવ નથી. અને ગુણસ્થાનાનું સદાય અચતનપણં તો આગમથી સિદ્ધ થાય છે તેમ જ ચૈતન્યસ્વભાવથી વ્યાપ્ત જે આત્મા તેનાથી ભિન્નપણે તે ગુણસ્થાના ભેદફ્ઞાનીઓ વૅડ સ્વય' ઉપલબ્યમાન હોવાથી પણ તેમનું સદાય અચતનપણં સિદ્ધ થાય છે.

એવી રીતે રાગ, દ્વેષ, માહ, પ્રત્યય, કર્મ, નાકર્મ, વર્ગ, વર્ગ હા, સ્પદ્ધ ક, અધ્યાત્મસ્થાન, અનુભાગસ્થાન, યાગસ્થાન, બ'વસ્થાન, ઉદયસ્થાન, માગ હાસ્થાન, સ્થિતિઅ'ધસ્થાન, સં'ડલેશસ્થાન, વિશુદ્ધિસ્થાન, સ'યમલબ્લિસ્થાન—તેઓ પણ પુદ્દગલ (કર્મ) પૂર્વ કથતાં હાઈન, સદાય અચેતન હાવાથી, પુદ્દગલ જ દ—જવ નથી એમ આપાઆપ આવ્યું (-ફલિત થયું, સિદ્ધ થયું). માટે રાગદિ ભાવા જવ નથી એમ સિદ્ધ થયું.

ભાવાર્થ:—શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિક નયની દર્ષિમાં ચેતન્ય અભેદ છે અને એનાં પરિણામ પણ સ્વાભાવિક શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન છે. પરિનિમિત્તથી ધતા ચેતન્યના વિકારા, જોકે ચેતન્ય જેવા દેખાય છે તોપણ, ચેતન્યની સર્વ અવસ્થાઆમાં વ્યાપક નહિ હોવાથી ચેતન્યશૂન્ય છે—જડ છે. વળી આગમમાં પણ તેમને અચતન કહ્યાં છે. લેદ- જ્ઞાનીઓ પણ તેમને ચેતન્યથી ભિન્નપણ અનુભવે છે તેથી પણ તેઓ અચતન છે, ચેતન નથી.

પ્રશ્ન:—જો તેઓ ચેતન નથી તો તેઓ કેષ્ણ છે? પુરૂગલ છે? કે અન્ય કાંઇ છે? ઉત્તર:—પુરૂગલકર્મ પૂર્વક થતાં હોવાથી તેઓ નિશ્વયથી પુરૂગલ જ છે કેમ કે કારણ જેવું જ કાર્ય થાય છે.

આ રીતે એમ સિદ્ધ કર્યું કે પુદ્દગલકર્મના ઉદયના નિમિત્તથી થતા ચેતન્યના વિકારા પણ જીવ નથી, પુદ્દગલ છે.

હવે પૂછ છે કે વર્ણાદિક અને રાગાદિક જીવ નથી તો જીવ કાેળ છે? તેના ઉત્તરરૂપ શ્લાક કહે છે:—

(અનુ' કુપ્)

अनाद्यनंतमचलं स्वसंवेद्यमिदं स्फुटम् । जीवः स्वयं तु चेतन्यमुचैश्रकचकायते ॥ ४१ ॥ અર્થ: - જે અનાદ છે અર્થાત ફાઇ કાળે ઉત્પન્ન થયું નથી, જે અનંત છે અર્થાત્ ફાઇ કાળે જેના વિનાશ નથી, જે અચળ છે અર્થાત્ જે કદી ચેતન્યપણાથી અન્યરૂપ-ચળાચળ-થતું નથી, જે સ્વસંવેદ છે અર્થાત્ જે પાતે પાતાથી જ જણાય છે અને જે પ્રગઢ છે અર્થાત્ હૂપું નથી—એવું જે આ ચેતન્ય અત્યંતપણ ચકચકાઢ પ્રકાશી રહ્યું છે, તે પાતે જ જવ છે.

ભાવાથ[°]:—વર્ણાંદિ અને રાગાદિ ભાવા છવ નથી પણ ઉપર કહ્યો તેવા ચૈતન્ય ભાવ તે જ છવ છે.

> હવે, ચેતનપગું જ જીવનું યાગ્ય લક્ષગુ છે એમ કાવ્યદ્વારા સમજાવે છે:— (શાર્દ્ધવિક્રીડિત)

वर्णाद्यैः सहितस्तथा विरहितो द्वेघास्त्यजीवो यतो नामूर्तत्वमुपास्य पञ्यति जगज्जीवस्य तत्त्वं ततः । इत्यालोच्य विवेचकैः सम्चवितं नाव्याप्यतिव्यापि वा व्यक्तं व्यंजितजीवतत्त्वमचलं चैतन्यमालंव्यताम् ॥ ४२ ॥

અર્થ:—અજવ બે પ્રકારે છે—વર્ણાદિસહિત અને વર્ણાદિરહિત; માટે અ-મૂત પણાના આશ્રય કરીને પણ (અર્થાત અમૂત પણાને જવનું લક્ષણ માનીને પણ) જીવના યથાર્થ સ્વરૂપને જગત દેખી શકતું નથી;—આમ પરીક્ષા કરીને ભેદજ્ઞાની પુરુપાએ અવ્યાપ્તિ અને અતિવ્યાપ્તિ દૂપણાથી રહિત ચેતનપણાંતે જવનું લદ્દાણ કહ્યું છે તે યાત્ર્ય છે. તે ચેતન્યલક્ષણ પ્રગઢ છે, તેણે જીવના યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રગઢ કર્યું છે અને તે અચળ છે—ચળાચળતા રહિત, સદા માજૂદ છે. જગત તેનું જ અવલ અન કરા! (તેનાથી યથાર્થ જીવનું શહેશ થાય છે.)

ભાવાર્થ:—નિશ્ચયથી વર્ણાદિભાવા—વર્ણાદિભાવામાં રાગાદિભાવા આવી ગયા—જીવમાં કદી વ્યાપતા નથી તેથી તેઓ નિશ્ચયથી જીવનાં લક્ષણ છે જ નહિ; વ્યવહારથી તેમને જીવનાં લક્ષણ માનતાં પણ અવ્યાપ્તિ નામના દાષ આવે છે કારણ કે સિદ્ધ જીવામાં તે ભાવા વ્યવહારથી પણ વ્યાપતા નથી. માટે વર્ણાદિભાવાના આશ્ચય કરવાથી જીવનું યથાર્થ સ્વરૂપ એાળખાતું જ નથી.

અપૂર્વ પશું જોકે સર્વ જવામાં વ્યાપે છે તોપણ તેને જીવનું લક્ષણ માનતાં અતિ-વ્યાપ્તિ નામના દાષ આવે છે, કારણ કે પાંચ અજીવ દ્રવ્યામાંના એક પુર્વાલદ્રવ્ય સિવાય ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ—એ ચાર દ્રવ્યા અપૂર્વ હાવાથી, અપૂર્વ પશું જીવમાં વ્યાપે છે તેમ જ ચાર અજીવ દ્રવ્યામાં પણ વ્યાપે છે; એ રીતે અતિવ્યાપ્તિ દાષ આવે છે. માટે અપૂર્વપણાના આશ્રય કરવાથી પણ જીવનું યથાર્થ સ્વરૂપ શ્રહણ થતું નથી. શ્રૈતન્યલક્ષણ સર્વ જવામાં વ્યાપતુ હાવાથી અવ્યાપ્તિદાષથી રહિત છે, અને જીવ સિવાય કાેઈ ડ્રવ્યમાં નહિ વ્યાપતુ હાેવાથી અતિવ્યાપ્તિદાષથી રહિત છે; વળી તે પ્રગઢ છે; તેથી તેના જ આશ્રય કરવાથી જીવના યથાર્થ સ્વરૂપતું શ્રહણ થઈ શકે છે.

હવે, 'જો આવા લક્ષણ વડે છવ પ્રગટ છે તાપણ અજ્ઞાની લોકોને તેતું અજ્ઞાન કેમ રહે છે?'—એમ આચાર્ય આશ્ચર્ય તથા ખેદ ખતાવે છે:—

(વસંતતિલકા)

जीवादजीविमिति लक्षणतो विभिन्नं ज्ञानी जनोऽनुभवति स्वयग्रुल्लसंतम् । अज्ञानिनो निरविमित्रविजृंभितोऽयं मोहस्तु तत्कथमहो वत नानटीति ॥ ४३ ॥

અર્થ:—આમ પૂર્વોક્ત જીદાં લક્ષણને લીધે જવથી અજવ ભિન્ન છે તેને (અજવને) તેની મેળે જ (-સ્વતંત્રપણે, જવથી ભિન્નપણે) વિલસતું—પરિણમતું ફ્રાની પુરુષ અનુભવે છે, તાપણ અજ્ઞાનીને અમર્યાદપણે ફેલાયેલા આ માહ (અર્થાત્ સ્વપરના એકપણાની ભ્રાન્તિ) કેમ નાચે છે—એ અમને મહા આશ્ચર્ય અને ખેદ છે!

વળી ફરી માહતા પ્રતિષધ કરે છે અને કહે છે કે 'જો માહુ નાચે છે તા નાચા ! તાપણ આમ જ છે':—

(वसंतितिसः।)

अस्मिमनादिनि महत्यविवेकनाटचे वर्णादिमामटित पुद्रल एव नान्यः। रागादिपुद्रलविकारविरुद्धशुद्ध-वैतन्यधातुमयमूर्तिरयं च जीवः॥ ४४॥

અર્થ:—આ અનાદિ કાળના માટા અવિવેકના નાટકમાં અથવા નાચમાં વર્ણાદિમાન પુદ્દગલ જ નાચે છે, અન્ય કાઈ નહિ; (અલેદ જ્ઞાનમાં પુદ્દગલ જ અનેક પ્રકારતું દેખાય છે, જીવ તો અનેક પ્રકારનો છે નહિ;) અને આ જીવ તા રાગાદિક પુદ્દગલવિકારાથી વિલક્ષણ, શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુમય મૂર્તિ છે.

ભાવાર્થ:—સગાદિ ચિદ્ધિકારને (—ચેતન્યવિકારોને) દેખી એવા ભ્રમ ન કરવા કે એ પણ ચૈતન્ય જ છે, કારણ કે ચૈતન્યની સર્વ અવસ્થાઓમાં વ્યાપે તા ચૈતન્યના કહેવાય. રાગાદિ વિકારા તા સર્વ અવસ્થાઓમાં વ્યાપતા નથી—માક્ષ- મ્મવસ્થામાં તેમના અભાવ છે. વળી તેમના મ્મનુભવ પણ માકુળતામય દુ:ખરૂપ છે. માટે તેઓ ચેતન નથી, જડ છે. ચેતન્યના માનુભવ નિશકુળ છે, તે જ જીવના સ્વભાવ છે એમ જાણુવું.

હવે, ભેદજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિદ્વારા આ જ્ઞાતાદ્રવ્ય પાતે પ્રગઢ થાય છે એમ કળશમાં મહિમા કરી અધિકાર પૂર્ણ કરે છે!—

(भंडाक्षांता)

इत्यं ज्ञानक्रकचकलनापाटनं भाढियत्वा जीवाजीवौ स्फुटविघटनं नैव यावत्मयातः । विश्वं व्याप्य मसभविकसद्भणक्तचिन्मात्रज्ञकत्या ज्ञातुद्रव्यं स्वयमतिरसात्तावदुवैश्वकाशे ॥ ४५ ॥

અર્થ:—આ પ્રમાણે જ્ઞાનરૂપી કરવતના જે વાર વાર અલ્યાસ તેને નચાવીને જ્યાં છવ અને અછવ બન્ને પ્રગડપણે જુદા ન થયા, ત્યાં તો જ્ઞાતાદ્રવ્ય, અત્યંત વિકાસરૂપ થતી પાતાની પ્રગડ ચિન્માત્રશક્તિ વડે વિશ્વને વ્યાપીને, પાતાની મેળે જ અતિવેગથી ઉત્રપણે અર્થાત્ અત્યંતપણે પ્રકાશી નીકળયું.

ભાવાર્થ:--આ કળશના આશય બે રીતે છે:--

ઉપર કહેલા જ્ઞાનના અભ્યાસ કરતાં કરતાં જ્યાં છવ અને અછવ બન્ને સ્પષ્ટ ભિન્ન સમજાયાં કે તુરત જ આત્માના નિર્વિકલ્પ અનુભવ થયા—સમ્યગ્દરશ્ન થયું. (સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા શ્રુતજ્ઞાન વડે વિશ્વના સમસ્ત ભાવાને સંક્ષેપથી અથવા વિસ્તારથી જાણે છે અને નિશ્વયથી વિશ્વને પ્રત્યક્ષ જાણવાના તેના સ્વભાવ છે; માટે તે વિશ્વને જાણે છે એમ કહ્યું.) એક આશય તો એ પ્રમાણે છે.

બીજો આશય આ પ્રમાણે છે: છવ-અછવતા અનાદિ જે સંયાગ તે કેવળ જુદા પછા પહેલાં અર્થાત છવતા માક્ષ થયા પહેલાં, ભેદમાન ભાવતાં ભાવતાં અસુક દશા થતાં નિર્વિકલ્પ ધારા જામી—જેમાં કેવળ આત્માતા અનુભવ રહ્યો; અને તે શ્રેણિ અત્ય'ત વેગથી આગળ વધતાં વધતાં કેવળમાન પ્રગઢ થયું. પછી અઘાતીકર્મના નાશ થતાં છવડ્ય અછવથી કેવળ ભિન્ન થયું. છવ-અછવના ભિન્ન થવાની આ રીત છે.

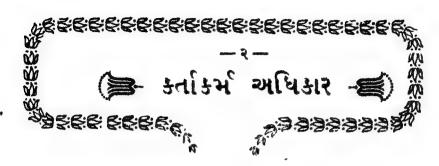
રિકા:—આ પ્રમાણે જવ અને અજવ જુદા જુદા થઈને (રંગભૂમિમાંથી) ખહાર નીકળી ગયા.

ભાવાથે:—છવ-અછવ અધિકારમાં પહેલાં ર'ગભૂમિસ્થળ કહીને ત્યાર પછી ઢીકાકાર આચાર્ય એમ કહ્યું હતું કે નૃત્યના અખાડામાં છવ-અછવ બન્ને એક થઈને મવેશ કરે છે અને બન્નેએ એકપહાના સ્વાંગ રચ્ચાે છે. ત્યાં, લેદજ્ઞાની સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષે સમ્યગ્જ્ઞાન વડે તે જવ-અજીવ બન્નેની તેમનાં લક્ષ્મણલેદથી પરીક્ષા કરીને બન્નેને જીદાં જાણ્યાં તેથી સ્વાંગ પૂરાે થયાે અને બન્ને જીદા જીદા થઈને અખાડાની બહાર નીકળી ગયા. આમ અલ'કાર કરીને વર્ણન કર્યું. ૬૮.

> છવ અછવ અનાદિ સંપાગ મિલે લિખ મૂઠ ન આતમ પાર્વે, સમ્યક્ લેદવિજ્ઞાન ભયે પુન ભિન્ન ગહે નિજસાવ સુદાવેં; શ્રીગુરૂકે ઉપદેશ સુને રુ ભલે દિન પાય અજ્ઞાન ગમાર્વે, તે જગમાંહિ મહંત કહાય વર્સે શિવ જાય સુખી નિત થાર્વે.

મામ મા સમયસારમ્યની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પંડિત જય-મ'ડ્રજીકૃત ભાષાવયનિકામાં પહેલા જીવ-અજીવ અધિકાર પૂર્ણ થયા.

કર્તાકમેવિભાવને, મેટી જ્ઞાનમથ હેાય, કર્મ નાશી શિવમાં વસે, નમું તેહ, મદ ખાય.

પ્રથમ ડીકાકાર કહે છે કે 'હવે જવ-અજવ જ એક કર્તાંકમેના વેશે પ્રવેશ કરે છે.' જેમ બે પુરુષા માંહામાંહે કાઈ એક સ્વાંગ કરી નૃત્યના અખાડામાં પ્રવેશ કરે તેમ જવ-અજવ બન્ને એક કર્તાકમેના સ્વાંગ કરી પ્રવેશ કરે છે એમ અહીં ડીકાકારે અલ'કાર કર્યો છે.

હવે પ્રથમ, તે સ્વાંગને જ્ઞાન યથાર્થ જાણી લે છે તે જ્ઞાનના મહિમાતું કાવ્ય કહે છે:—

(મંદાકાંતા)

एकः कर्ता चिद्द्यमिह मे कर्म कोपादयोऽमी इत्यज्ञानां शमयदभितः कर्नुकर्ममृहत्तिम् । ज्ञानज्योतिः स्फुरित परमोदाश्वमत्यंतधीरं साक्षात्कुर्विकरुपिषृथग्द्रव्यनिर्भासि विश्वम् ॥ ४६ ॥

અર્થ:—' આ લાકમાં હું' ચેતન્યસ્વરૂપ આત્મા તો એક કર્તા છું અને આ કોધાદિ ભાવા મારાં કર્મ છે' એવી અજ્ઞાનીઓને જે કર્તાકર્મની પ્રવૃત્તિ છે તેને બધી તરફથી શમાવતી (-મટાડતી) જ્ઞાનન્યોતિ સ્કુરાયમાન થાય છે. કેવી છે તે જ્ઞાનન્યોતિ? જે પરમ ઉદાત્ત છે અર્થાત્ કાઈને આધીન નથી, જે અત્યંત ધીર છે અર્થાત્ કાઈ પ્રકારે આકુળતારૂપ નથી અને પરની સહાય વિના જુદાં જુદાં દ્રવ્યાને પ્રકાશવાના જેના સ્વભાવ હોવાથી જે સમસ્ત લાકાલાકને સાક્ષાત્ કરે છે—પ્રત્યક્ષ જાલે છે.

ભાવાથ^જ:—આવા જ્ઞાનસ્વરૂપ આતમાં છે તે, પરદ્રવ્ય તથા પરભાવાના કર્તા-પણારૂપ અજ્ઞાનને દૂર કરીને, પાતે પ્રગઢ પ્રકાશમાન થાય છે. હવે, જ્યાંસુધી આ જીવ આસવના અને આત્માના વિશેષને (તફાવતને) જાંથુ નહિ ત્યાંસુધી તે અજ્ઞાની રહ્યો થકા, આસવામાં પાતે લીન થતો, કર્મોના બ'ધ કરે છે એમ ગાયામાં કહે છે:—

जाव ण वेदि विसेमंतरं तु आदासवाण दोह्नंपि । अण्णाणी तावदु सो कोहाइमु वट्टदे जीवो ॥ ६९ ॥ कोहाइसु वट्टंतस्म तस्स कम्मस्स मंचओ होदी । जीवस्सेवं बंधो भणिदो खलु सब्वदरमीहिं ॥ ७० ॥

यातक वेलि विशेषांतरं त्वात्मास्ववयोर्डयोगिष । अज्ञानी तावत्स क्रोधादिषु वर्तते त्रीवः ॥ ६९ ॥ क्रोधादिषु वर्तमानम्य तस्य कर्मणः संत्रयो भवति । जीवस्यैवं वंधो भणितः खलु सर्वटर्शिभिः ॥ ७० ॥

अन्यश्र :— जिवः] ७० [यावत्] ज्यां सुधी [आत्मास्तवयोः ह्रयोः अपि तु] आत्मा अने आक्षय—ओ जन्नेनां [विशेषांतरं] तक्षायत अने श्रेष्ठने [म वेति] ज्ञानी नथी [तावत्] त्यां सुधी [सः] ते [अज्ञानी] अञ्चानी क्ष्णो थेके [कोषाविषु] क्षेषाढिक आक्षयोमां [वर्तते] भवते छे; [कोषाविषु] क्षेषाढिक मां वर्तता तेने [कर्मणः] क्ष्भेना [संख्यः] संय्थ [भवति] थाय छे. [खलु] भरेभर [यवं] आ रीते [जीवस्य] छवने [थंधः] क्ष्मेना ज्ञानित वर्षामा । अर्थ ह्यां] आ रीते [जीवस्य] छवने [थंधः] क्ष्मेना ज्ञानित वर्षामा] स्वर्थ ह्यां] स्वर्थ ह्यां ह्यां छे.

ટીકા:—જેમ આ આત્મા, જેમને તાદાત્મ્યસિદ્ધ સ'ળ'લ છે એવાં આત્મા અને ગ્રાનમાં વિશેષ (તરાવત, જીદાં લક્ષણો) નહિ હોવાથી તેમના ભેદ (જીદાપણું) નહિ દેખતો થકા, નિ:શ'ક રીતે ગ્રાનમાં પાતાપણે વર્તે છે, અને ત્યાં (ગ્રાનમાં પાતા-પણે) વર્તતો તે, ગ્રાનક્રિયા સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે નિષેધવામાં આવી નથી માટે,

આત્મા અને આસવતણા જ્યાં બેંદ જવ જાણે નહિ, ક્રોધાદિમાં સ્થિતિ ત્યાં લગા અજ્ઞાની એવા જીવની. ૬૯. જીવ વર્તતાં ક્રોધાદિમાં સંચય કરમના થાય છે, સહુ સર્વદર્શી એ રીતે અધન કહે છે જીવને. ૭૦.

ભાષે છે—જાણવારૂપ પરિષ્ટમે છે. તેવી રીતે જ્યાંસધી આ આત્મા. જેમને સંધાગસિદ્ધ સંભંધ છે એવાં આત્મા અને કોધાદિ આસવામાં પણ, પાતાના અજ્ઞાનભાવને લીધે, વિશેષ નહિ જાણતો થકા તેમના શેદ દેખતો નથી ત્યાંસધી નિ:શંક રીતે ક્રોધાદિમાં પાતાપણ વર્ત છે. અને ત્યાં (ક્રોધાદિમાં પાતાપણ) વર્તતો તે. જોકે ક્રોધાદિ ક્રિયા પરભાવભૂત હોવાથી નિષેધવામાં આવી છે તોપણ તે સ્વભાવભૂત હોવાના તેને અધ્યાસ હાવાથી, ક્રોધરૂપ પરિણમે છે, રાગરૂપ પરિણમે છે, માહરૂપ પરિણમે છે. હવે અહીં, જે આ આ_{ત્}મા પાતાના અજ્ઞાનભાવને લીધે. જ્ઞાન<mark>સ</mark>વનમાત્ર જે સહજ ઉદાસીન (ગ્રાતાડ્રષ્ટામાત્ર) અવસ્થા તેના ત્યાગ કરીને અગ્રાનભવનવ્યાપારરૂપ અર્થાત કોધા-દિવ્યાપારરૂપ પ્રવર્તતો પ્રતિભાસે છે તે કર્તા છે; અને જ્ઞાનભવનવ્યાપારરૂપ પ્રવર્તનથી જાદાં. જે ક્રિયમાણપણ અ'તર'ગમાં ઉત્પન્ન થતાં પ્રતિભાસે છે. એવાં કોધાદિક તે. (તે કર્તાનાં) કર્મ છે. આ પ્રમાણે અનાદિ કાળની અજ્ઞાનથી થયેલી આ (આત્માની) કર્તાકર્મની પ્રવૃત્તિ છે. એ રીતે પાતાના અજ્ઞાનને લીધે કર્તાકર્મભાવ વડે ક્રોધાદિમાં વર્તાતા આ આત્માને, કોધાદિની પ્રવૃત્તિરૂપ પરિણામને નિમિત્તમાત્ર કરીને પાતે પાતાના ભાવથી જ પરિણમતું પૌદ્દગલિક કર્મ એક્ડું થાય છે. આ રીતે જીવ અને પુદ્દગલના, પરસ્પર અવગાહ જેનું લક્ષણ છે એવા સંબ'ધરૂપ બ'ધ સિદ્ધ થાય છે. અનેકાત્મક હોવા છતાં (અનાદિ) એક પ્રવાહપણે હોવાથી જેમાંથી ઇતરેતરાશ્રય દાષ દ્રર થયા છે એવા તે વધ, કર્તાકર્મની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત જે અજ્ઞાન તેનું નિમિત્ત છે.

ભાવાર્થ:—આ આત્મા, જેમ પાતાના જ્ઞાનસ્વભાવરૂપ પરિશ્રુમે છે તેમ જ્યાં સુધી કોધાદિરૂપ પશુ પરિશ્રુમે છે, જ્ઞાનમાં અને કોધાદિમાં ભેદ જાણતો નથી ત્યાં-સુધી તેને કર્તાં કર્મની પ્રવૃત્તિ છે; કોધાદિરૂપ પરિશ્રુમતો તે પાતે કર્તા છે અને કોધાદિ તેનું કર્મ છે. વળી અનાદિ અજ્ઞાનથી તો કર્તાં કર્મની પ્રવૃત્તિ છે, કર્તાં કર્મની પ્રવૃત્તિથી ખધ છે અને તે ખધના નિમિત્તથી અજ્ઞાન છે; એ પ્રમાણે અનાદિ સંતાન (પ્રવાહ) છે, માટે તેમાં ઇતરેતર-આશ્રય દાપ પણ આવતો નથી.

આ રીતે જ્યાંસુધી આત્મા ક્રોધાદિ કર્મના કર્તા થઈ પરિલ્મે છે ત્યાંસુધી કર્તાકર્મની પ્રવૃત્તિ છે અને ત્યાંસુધી કર્મના ખ'ધ થાય છે. ૬૯–૭૦.

હવે પૂછે છે કે આ કર્તાંકમીની પ્રવૃત્તિના અભાવ કયારે થાય છે? તેના ઉત્તર કહે છે:—

૧ ભવન = થવું તે; પરિષ્યુમવું તે; પરિષ્યુમન.

ર ક્રિયમાણ = કરાતું હોય તે.

जइया इमेण जीवेण अपणो आसवाण य तहेव । णादं होदि विसेसंतरं तु तहया ण वंघो से ॥ ७१ ॥

यदानेन जीवेनात्मनः आस्रवाणां च तथैव । ज्ञातं भवति विशेषांतरं तु तदा न वंधस्तस्य ॥ ७१ ॥

અન્વયાર્થ:—[यदा] જ્યારે [अनेन जीवेन] આ જીવ [आत्मन:] આ-ત્માના [तथैव ष] અને [आस्मवाणां] આસ્વેના [बिहोषांतरं] તફાવત અને બેઠને [बातं भवति] ભણે [तदा तु] ત્યારે [तस्य] તેને [बंधः न] ખેધ થતો નથી.

દીકા:—આ જગતમાં વસ્તુ & તે (પાતાના) સ્વભાવમાત્ર જ છે, અને 'સ્વ'નું ભવન તે સ્વ-ભાવ છે (અર્થાત પાતાનું જે થવું—પરિણમવું તે સ્વભાવ છે); માટે નિશ્વયથી જ્ઞાનનું થવું—પરિણમવું તે આત્મા છે અને કોધાદિનું થવું—પરિણમવું તે કોધાદિ છે. વળી જ્ઞાનનું જે થવું—પરિણમવું છે તે કોધાદિકનું પણ થવું—પરિણમવું નથી, કારણ કે જ્ઞાનના થવા (-પરિણમવા) વખતે જેમ જ્ઞાન થતું માલૂમ પડે છે તેમ કોધાદિક પણ થતાં માલૂમ પડેતાં નથી; અને કોધાદિકનું જે થવું—પરિણમવું નથી, કારણ કે કોધાદિકના થવા (-પરિણમવા) વખતે જેમ કોધાદિક થતાં માલૂમ પડે છે તેમ જ્ઞાન પણ થતું માલૂમ પડેતું નથી. આ રીતે કોધાદિકને અને આત્માને નિશ્વયથી એકવસ્તુપણ નથી. આ પ્રમાણે આત્મા અને આશ્વોના વિશેષ (-તફાવત) દેખવાથી જ્યારે આ આત્મા તેમના લેદ (ભિન્નતા) જાણે છે ત્યારે આ આત્માને અનાદિ હોવા છતાં પણ અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલી એવી (પરમાં) કર્તાકમંની પ્રવૃત્તિ નિવૃત્ત થયા છે; તેની નિવૃત્તિ થતાં અજ્ઞાનના નિમિત્તે થતો પૌદ્રગલિક ક્વ્યકર્મના બધ પણ નિવૃત્ત થાય છે. એમ થતાં, જ્ઞાનમાત્રથી જ અધના નિરોધ સિદ્ધ થાય છે.

ભાવાથ:—કોધાદિક અને જ્ઞાન જીદી જીદી વસ્તુઓ છે; જ્ઞાનમાં કોધાદિક નથી, કોધાદિકમાં જ્ઞાન નથી. આવું તેમનું ભેદજ્ઞાન થાય ત્યારે તેમના એકપણારૂપ અજ્ઞાન મટે અને અજ્ઞાન મટવાથી કમેના બધ પણ ન થાય. આ રીતે જ્ઞાનથી જ બધના નિરોધ થાય છે. ૭૧.

આ જીવ જ્યારે આસ્ત્રવાનું તેમ નિજ આત્માતણું જાણે વિશેષાંતર, તદા બંધન નહિ તેને થતું. હ૧.

હવે પૂછ છે કે જ્ઞાનમાત્રથી જ ભાષના નિરોધ કર્ધ રીતે છે ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

णादूण आसवाणं असुचित्तं च विवरीयभावं च । दुक्खस्स कारणं ति य तदो णियत्ति कुणदि जीवो ॥ ७२ ॥

क्वात्वा आस्रवाणामश्रुचिन्वं च विपरीनभावं च । दुःखस्य कारणानीति च ननो निद्वत्तिं करोति जीवः ॥ ७२ ॥

श्यान्य श्री :— [आस्रवाणां च] आस्रवेत् ं [अशुचित्वं] अशुचि पक्षं [च] अते [विपरीतमावं] विपरीतपक्षं [च] तथा [तुःसस्य कारणानि इति] तेओ दुः भनां क्षर् के अभ [क्षात्वा] अधीने [जीवः] छव [ततः निवृत्तिं] तेभनाथी निशृति [करोति] क्षरे के.

ડીકા:-જળમાં શેવાળ છે તે મળ છે-મેલ છે; તે શેવાળની માફક મ્યાસવા મળપણે—મેલપણે અતુભવાતા હોવાથી અશુચિ છે—અપવિત્ર છે અને ભગવાન આત્મા તો સદાય અતિનિર્મળ ચૈતન્યમાત્રસ્વભાવપણ અનુભવાતો હોવાથી અત્યંત શુચિ છે—પવિત્ર છે—ઉજ્જ્વળ છે. આસવાને જડસ્વભાવપદ્ધ હોવાથી તેઓ બીજા વડે જણાવાયાન્ય છે (-કારણ કે જે જડ હોાય તે પાતાને તથા પરને જાણતું નથી, તેને બીજો જ જાલે છે-) માટે તેઓ શ્રેતન્યથી અન્ય સ્વભાવવાળા છે; અને ભગ-વાન આત્મા તો, પાતાને સદાય વિજ્ઞાનવનસ્વભાવપછ હાવાથી, પાતે જ ચેતક (-ગ્રાતા) છે (-પાતાને અને પરતે જાણે છ-) માટે ચૈતન્યથી અનન્ય સ્વભાવવાળા છે (અર્થાત ચેતન્યથી અન્ય સ્વભાવવાળા નથી). આસવા આકૃળતાના ઉપજાવનારા હોવાથી દુ:ખનાં કારણા છે: અને ભગવાન આત્મા તા, સદાય નિરાકુળતા-સ્વભાવને લીધે કાઈનું કાર્ય તેમ જ કાઈનું કારણ નહિ હોવાથી, દુ:ખનું અકારણ છે (અર્થાત્ દુ:ખનું કારણ નથી). આ પ્રમાણે વિશેષ (-તફાવત) દેખીને જ્યારે અને આત્માન આત્મા અને આસ્વોના ભેદ જાશે છે તે જ વખતે ક્રોધાદિ આસ્વોથી નિવૃત્ત થાય છે, કારલ કે તેમનાથી જે નિવર્તતો ન હાય તેને આત્મા અને આસવાના પારમાર્થિક (સાચા) ભેદગ્રાનની સિદ્ધિ જ થઈ નથી. માટે કોધાદિક આસવાથી નિવૃત્તિ સાથે જે અવિનાભાવી છે એવા ગ્રાનમાત્રથી જ, અગ્રાનથી થતા જે પોદ્દગલિક કર્મના બધ તેના નિરોધ થાય છે.

અશુચિપણું, વિપરીતતા એ આસ્ત્રવાનાં જાણીને, વળી જાણીને દુઃખકારણેા, એથી નિવર્તન જીવ કરે. ૭૨.

વળી, જે આ આત્મા અને આસવાનું ભેદજ્ઞાન છે તે અજ્ઞાન છે કે જ્ઞાન છે? જો અજ્ઞાન છે તો આત્મા અને આસવાના અભેદજ્ઞાનથી તેની કાંઈ વિશેષતા ન થઈ. અને જો જ્ઞાન છે તો (તે જ્ઞાન) આસવામાં પ્રવર્ત છે કે તેમનાથી નિવત્યું છે? જો આસવામાં પ્રવર્ત છે તોપણુ આત્મા અને આસવાના અભેદજ્ઞાનથી તેની કાંઈ વિશેષતા ન થઈ. અને જો આસવાથી નિવત્યું છે તો જ્ઞાનથી જ ખંધના નિરોધ સિદ્ધ થયા કેમ ન કહેવાય? (સિદ્ધ થયા જ કહેવાય.) આમ સિદ્ધ થવાથી અજ્ઞાનના અંશ એવા ક્રિયાનયનું ખંડન થયું. વળી જે આત્મા અને આસવાનું ભેદજ્ઞાન છે તે પણ જો આસવાથી નિવૃત્ત ન હાય તો તે જ્ઞાન જ નથી એમ સિદ્ધ થવાથી જ્ઞાનના અંશ એવા (એકાંત) જ્ઞાનનયનું પણ ખંડન થયું.

ભાવાર્થ:—આસવા અશુચિ છે, જડ છે, દુ:ખનાં કારણ છે અને આત્મા પવિત્ર છે, જ્ઞાતા છે, સુખસ્વરૂપ છે. એ રીતે લક્ષણ ભેદથી ખન્નને ભિન્ન જાણીને આ-સવાથી આત્મા નિવૃત્ત થાય છે અને તેને કર્મના ખંધ થતો નથી. આત્મા અને આ-સવાથી આત્મા નિવૃત્ત થાય છે અતે તેને કર્મના ખંધ થતો તે જ્ઞાન જ નથી, અજ્ઞાન જ છે. અહીં કાઈ પ્રશ્ન કરે કે અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિને મિધ્યાત્વ અને અનંતાનુ-ખંધી પ્રકૃતિઓના તો આસવ નથી થતો પણ અન્ય પ્રકૃતિઓના તો આસવ થઈને ખંધ થાય છે; તેને જ્ઞાની કહેવા કે અજ્ઞાની ? તેનું સમાધાન:—સમ્યગ્દષ્ટિ છવ જ્ઞાની જ છે કારણ કે તે અભિપ્રાયપૂર્વ કના આસવાથી નિવત્ર્યો છે. તેને પ્રકૃતિઓના જે આસવ તથા ખંધ થાય છે તે અભિપ્રાયપૂર્વ કનશી. સમ્યગ્દષ્ટિ થયા પછી પરદ્રવ્યના સ્વામિત્વના અભાવ છે; માટે, જ્યાંસુધી તેને ચારિત્રમાહેના ઉદય છે ત્યાંસુધી તેના ઉદય અનુસાર જે આસવ-ખંધ થાય છે તેનું સ્વામીપહ્યું તેને નથી. અભિપ્રાયમાં તો તે આસવ-ખંધથી સવ્યા નિવૃત્ત થવા જ ઇચ્છે છે. તેથી તે જ્ઞાની જ છે.

જ્ઞાનીને ભ'ધ થતો નથી એમ કહ્યું છે તેનું કારણ આ પ્રમાણે છે:—મિથ્યાત્વ-સ'ખ'ધી ખ'ધ કે જે અન'ત સ'સારનું કારણ છે તે જ અહીં પ્રધાનપણે વિવક્ષિત (-કહેવા ધારેલા) છે. અવિરતિ આદિથી ખ'ધ થાય છે તે અલ્પ સ્થિતિ-અનુભાગવાળો છે, દીર્ઘ સ'સારનું કારણ નથી; તેથી તે પ્રધાન ગણવામાં આવ્યા નથી. અથવા તો આ પ્રમાણે કારણ છે:—જ્ઞાન ખ'ધનું કારણ નથી. જ્યાંસુધી જ્ઞાનમાં મિથ્યાત્વેના ઉદ્દય હતો ત્યાંસુધી તે અજ્ઞાન કહેવાનું હતું અને મિથ્યાત્વ ગયા પછી અજ્ઞાન નથી, જ્ઞાન જ છે. તેમાં જે કાંઈ ચારિત્રમાહ સ'ખ'ધી વિકાર છે તેના સ્વામી જ્ઞાની નથી તેથી જ્ઞાનીને ભ'ધ નથી; કારણ કે વિકાર કે જે બ'ધરૂપ છે અને બ'ધનું કારણ છે, તે તો બ'ધની પ'ક્તિમાં છે, જ્ઞાનની પ'ક્તિમાં નથી. આ અર્થ'ના સમર્થનરૂપ કથન આગળ જતાં ગાથાઓમાં આવશે. અહીં કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(માલિની)

परपरिणतिमुज्झत् संडयद्भेदवादाः निदमुदितमसंदं ज्ञानमुखंडमुचैः । नतु कथमवकादाः कर्तृकर्मपष्टत्ते-रिद्द भवति कथं वा पौद्रस्तः कर्मवंधः ॥ ४७ ॥

અર્થ:—પરપરિભૃતિને છાડતું, ભેદનાં કથનાને તોડી પાડતું, આ અખંડ અને અત્યંત પ્રચંડ જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ ઉદ્દય પામ્યું છે. અહેા! આવા જ્ઞાનમાં (પરદ્રવ્યનાં) કર્તાંકમ'ની પ્રવૃત્તિના અવકારા કેમ હાઈ શકે? તથા પૌદ્દગલિક કમ'ળ' પણ કેમ હાઈ શકે? (ન જ હાઈ શકે.)

(રૂપેના નિમિત્તર્થી તથા ક્ષ્યાપરામના વિશેષથી જ્ઞાનમાં જે અનેક ખંડરૂપ આકારા પ્રતિભાસમાં આવતા હતા તેમનાથી રહિત જ્ઞાનમાત્ર આકાર હવે અનુભવમાં આવ્યા તેથી 'અખંડ' એવું વિશેષણ જ્ઞાનને આપ્યું છે. અતિજ્ઞાન આદિ જે અનેક ભેદા કહેવાતા હતા તેમને દ્વર કરતું ઉદય પામ્યું છે તેથી 'ભેદનાં કથનાને તોડી પાડતું' એમ કહ્યું છે. પરના નિમિત્તે રાગાદિરૂપ પરિલ્યુમતું હતું તે પરિણ્યતિને છાડતું ઉદય પામ્યું છે તેથી 'પરપરિલ્યુતિને છાડતું' એમ કહ્યું છે. પરના નિમિત્તથી રાગાદિરૂપ પરિલ્યુમતું નથી, બળવાન છે તેથી 'અત્યંત પ્રચંડ' કહ્યું છે.)

ભાવાર્થ:—કર્મભંધ તો અજ્ઞાનથી થયેલી કર્તાકર્મની પ્રવૃત્તિથી હતો. હવે જ્યારે ભેદભાવને અને પરપરિણતિને દૂર કરી એકાકાર જ્ઞાન પ્રગઢ થયું ત્યારે ભેદરૂપ કારકની પ્રવૃત્તિ મઠી; તો પછી હવે બંધ શા માટે હોય? અર્થાત્ ન હોય. હર.

હવે પૂછ છે કે કઈ વિધિથી (-રીતથી) આ આત્મા આસવાથી નિવતે છે? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:—

अहमिको खलु सुद्धो णिम्ममओ णाणदंसणसमग्गो। तिह्य ठिओ तिचतो मन्वे एए खयं णेमि॥ ७३॥

अहमेकः खलु शुद्धः निर्ममतः ज्ञानदर्शनसमग्रः । तस्मिन् स्थितस्तिचाः सर्वानेतान् सर्थं नयामि ॥ ७३ ॥

છું એક, શુદ્ધ, મમત્વહીન હું, જ્ઞાનદર્શનપૂર્ણ છું; એમાં રહી સ્થિત, લીન એમાં, શીઘ આ સૌ ક્ષય કરું. હરૂ.

અન્વયાર્થ:—ગ્રાની વિચારે છે કે: [बालु] નિશ્વયથી [बाइं] હું [षकः] એક છું, [शुद्ध:] શુદ્ધ છું, [त्रिमंगतः] અમતારહિત છું, [बानवर्शनसमग्र:] ग्रान- કર્શનથી પૂર્ણ છું; [त्रस्मिन् स्थितः] ते स्वभावमां रहेतो, [त्रिबचः] तेमां (—ते थैतन्य-अनुस्वमां) सीन थतो (હું) [बतान्] आ [सर्वान्] होधादिह सर्व अमान्स्रियों [क्षयं] क्षयं [नयामि] पमाडुं छुं.

<u> ટીકા:—હ' આ આત્મા—પ્રત્યક્ષ અખ'ડ અન'ત ચિન્માત્ર જ્યાતિ—અનાદિ-</u> મ્મન'ત નિત્ય-ઉદ્દયરૂપ વિજ્ઞાનવનસ્વભાવભાવપદ્યાને લીધે એક છું: (કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન. અપાદાન અને અધિકર્ણસ્વરૂપ) સર્વ કારકાના સમૂહની પ્રક્રિયાથી પાર ઊતરેલી જે નિર્મળ અનુભૃતિ, તે અનુભૃતિમાત્રપશ્ચાને લીધે શુદ્ધ છું: પુદ્દગલદ્રવ્ય જેનું સ્વામી છે એવું જે કોધાદિભાવાનું વિશ્વવ્યાપીપણ તેના સ્વામીપણે પાતે સદાય નહિ પરિષ્યમતો હાવાથી મમતારહિત છું: ચિન્માત્ર જ્યાતિનું (આત્માનું), વસ્તુ-સ્વભાવથી જ, સામાન્ય અને વિશેષ વર્ડ પરિપૃષ્ટ પક્ષ (આખાપક્ષ) હોવાથી, ઢું ગાનદર્શન વર્ડ પરિપૂર્ણ છે. (વસ્તુના સ્વભાવ સામાન્ય-વિશેષસ્વરૂપ છે. સ્માત્મા પણ વસ્તુ હોવાથી તે સામાન્ય-વિશેષસ્વરૂપ છે અર્થાત્ દર્શનજ્ઞાનસ્વરૂપ છે.)—આવા હું આકાશાદિ દ્રવ્યની જેમ પારમાર્થિક વસ્તુવિશેષ છું. તેથી હવે 💰 સમસ્ત પરદ્રવ્ય-પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્તિ વડે આ જ આત્મસ્વભાવમાં નિશ્વળ રહેતો થકા, સમસ્ત પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી વિશેષરૂપ ચેતનમાં થતા જે ચંચળ કલ્લોલા તેમના નિરાધ વડે ત્યાને જ (આ ચૈતન્યસ્વરૂપને જ) અનુભવતો થકા, પાતાના અજ્ઞાન વડે આત્મામાં ઉત્પન્ન થતા જે આ ક્રોધાદિક ભાવા તે સર્વને ક્ષય કરું હું—એમ નિશ્ચય કરીને. ઘણા વખતથી પકડેલ' જે વહાણ તેને જેણે છાડી દીધું છે એવા સમુદ્રના વમળની જેમ જેણે સર્વ વિકલ્પાને જલદી વસી નાખ્યા છે એવા, નિર્વિકલ્પ અચલિત નિર્મળ આત્સાને અવ-લ'બતો, વિજ્ઞાનઘન થયા થકા, આ આત્મા આસુવાથી નિવતે છે.

ભાવાથ:—શુદ્ધનયથી જ્ઞાનીએ આત્માના એવા નિશ્વય કર્યો કે 'હું' એક છું, શુદ્ધ છું, પરદ્રવ્ય પ્રત્યે મમતારહિત છું, જ્ઞાનદર્શનથી પૂર્ણ વસ્તુ છું.' જ્યારે તે જ્ઞાની આત્મા આવા પાતાના સ્વરૂપમાં રહેતો થકા તેના જ અનુભવરૂપ થાય ત્યારે કોધાદિક આસ્રવા ક્ષય પામે છે. જેમ સમુદ્રના વમળે ઘણા કાળથી વહાણને પકડી રાખ્યું હાય પણ પછી જ્યારે વમળ શમે ત્યારે તે વહાણને છાડી દે છે, તેમ આત્મા વિકલ્પાના વમળને શમાવતો થકા આસ્રવાને છાડી દે છે. હરા.

હવે પૂછે છે કે જ્ઞાન થવાના અને આસવાની નિવૃત્તિના સમકાળ (એકકાળ) કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:—

जीविणवद्धा एए अधुव अणिचा तहा असरणा य । दुक्खा दुक्खफलाति य णादृण णिवत्तए तेहिं ॥ ७४ ॥

जीवनिबद्धा एते अधुवा अनित्यास्तथा अश्वरणाश्च । दुःखानि दुःखफला इति च ज्ञात्वा निवर्तते तेभ्यः ॥ ७४ ॥

અન્વયાર્થ:—[एते] આ આસવા [जीवनिबद्धाः] છવની સાથે નિખર્સ છે, [अध्वयाः] અધ્વવ છે, [अनित्याः] અનિત્ય છે [तथा च] તેમ જ [अशरणाः] અશરણ છે, [च] વળી તેઓ [दु:खानि] દુ:ખરૂપ છે, [दु:खफलाः] દુ:ખ જ જે-મનું ફળ છે એવા છે,—[इति शात्वा] એવું જાણીને ગ્રાની [तेभ्यः] તેમનાથી [निवर्तते] નિવૃત્તિ કરે છે.

ટીકા:--વૃક્ષ અને લાખની જેમ વધ્ય-ઘાતકરવભાવપ**હ**ે હેાવાથી આસવા જીવ સાથે ખંધાયેલા છે; પરંતુ અવિરુદ્ધસ્વભાવપણાના અભાવ હાવાથી તેઓ જીવ જ નથી. (લાખના નિમિત્તથી પીપળ આદિ વૃક્ષના નાશ થાય છે. લાખ ઘાતક અર્થાત્ હણનાર છે અને વૃક્ષ વધ્ય અર્થાત્ હણાવાયાખ્ય છે. આ રીતે લાખ અને વૃક્ષના સ્વભાવ એક્બીજાથી વિરુદ્ધ છે માટે લાખ દક્ષ સાથે માત્ર બધાયેલી જ છે; લાખ પાતે વૃક્ષ નથી. તેવી રીતે આસવા ઘાતક છે અને આત્મા વધ્ય છે. આમ વિરુદ્ધ સ્વભાવા હાવાથી આસવા પાતે જીવ નથી.) આસવા વાઈના વેગની જેમ વધતા-ઘટતા હાવાથી અકુવ છે: ચેતન્યમાત્ર છવ જ કુવ છે. આસ્રવા શીતદાહજ્વરના આવેશની જેમ અતુ-ક્રમે ઉત્પન્ન થતા હાવાથી અનિત્ય છે; विज्ञानद्यन केना स्वलाव છે એવા છવ જ નિત્ય છે. જેમ કામસેવનમાં વીર્ય છૂટી જાય તે ક્ષણે જ દારુણ કામના સ'સ્કાર નાશ પામી જાય છે, કાઈથી રાેકી રાખી રાકાતો નથી, તેમ કમેદિય છૂટી જાય તે ક્ષણે જ માસવા નાશ પામી જાય છે, રાેકી રાખી શકાતા નથી, માટે તેઓ અશર**ણ છે**; આપાે-આપ (પાતાથી જ) રક્ષિત એવા સહજ ચિત્રાક્તિરૂપ જીવ જ શરણસહિત છે. આસવા સદાય માકુળ સ્વભાવવાળા હાવાથી દુ:ખરૂપ છે; સદાય નિરાકુળ સ્વભાવવાળા છવ જ અદુ:ખરૂપ અર્થાત્ સુખરૂપ છે. આસ્રવા આગામી કાળમાં આકુળતાને ઉત્પન્ન કરનારા એવા પુદુગલપરિણામના હેતુ હેાવાથી દુ:ખફળરૂપ છે (અર્થાત દુ:ખ જેમનું **કળ છે એવા છે); છવ જ સમસ્ત પુદ્દગલપરિણામના અહેતુ હેાવાથી અદુ:ખ**ક્ળ છે

આ સર્વ[°] જીવનિઅદ્ધ, અધ્રુવ, શરણદ્વીન, અનિત્ય છે, એ દુ:ખ, દુ:ખફળ <mark>જાણીને એનાથી જ</mark>ીવ પાછા વળે. ૭૪.

(અર્થાત દુ:ખફળરૂપ નથી).—આમ આસવાતું અને છવતું એક્સાન થતાં વેંત જ જેનામાં કબ્લિપાક શિથિલ થઈ ગયા છે એવા તે આત્મા, જચ્ચાળંધ વાદળાંની રચના જેમાં ખંડિત થઈ ગઈ છે એવા દિશાના વિસ્તારની જેમ અમર્યાંદ જેના વિસ્તાર (ફેલાવ) છે એવા, સહજપણે વિકાસ પામતી ચિત્શક્તિ વરે જેમ જેમ વિજ્ઞાનથન-સ્વભાવ થતો જાય છે તેમ તેમ આસવાથી નિવૃત્ત થતો જાય છે, અને જેમ એમ આસવાથી નિવૃત્ત થતો જાય છે તેમ તેમ વિજ્ઞાનથનસ્વભાવ થતો જાય છે; તેઢલા વિજ્ઞાનથનસ્વભાવ થાય છે જેઢલા સમ્યક્ પ્રકારે ચાસવાથી નિવર્તે છે, અને તેઢલા આસવાથી નિવર્તે છે જેઢલા સમ્યક્ પ્રકારે વિજ્ઞાનથનસ્વભાવ થાય છે. આ રીતે જ્ઞાનને અને આસવાની નિવૃત્તિને સમકાળપાયું છે.

ભાવાર્ય:—આસ્રવાતા અને આત્માના ઉપર કહ્યો તે રીતે ભેંદ જાણતાં જ, જે જે પ્રકારે જેટલા જેટલા અ'રા આત્મા વિજ્ઞાનવનસ્વભાવ થાય છે તે તે પ્રકારે તેટલા તેટલા અ'રા તે આસ્રવાથી નિવર્તે છે. જ્યારે સ'પૂર્ણ વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવ થાય છે ત્યારે સમસ્ત આસ્રવાથી નિવર્તે છે. આમ જ્ઞાનના અને આસ્રવનિવૃત્તિના એક કાળ છે.

મ્મા મ્યાસવા ઢળવાનું મને સંવર થવાનું વર્ણન ગુણસ્થાનાની પરિપાડીરૂપે તત્ત્વાર્થસૂત્રની ટીકા મ્યાદિ સિદ્ધાંતોમાં છે ત્યાંથી જાણવું. મહીં તો સામાન્ય પ્રકરણ છે તેથી સામાન્યપણ કહ્યું છે.

'આત્મા વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવ થતો જાય છે' એટલે શું ? તેના ઉત્તર:—'આત્મા વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવ થતો જાય છે એટલે 'આત્મા જ્ઞાનમાં સ્થિર થતો જાય છે.' જ્યાં સુધી મિધ્યાત્વ હોય ત્યાં સુધી જ્ઞાનને—ભલે જ્ઞાનના ક્ષ્યાપરામ ઘણા હોય તાપણ—અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે અને મિધ્યાત્વ ગયા પછી તેને—ભલે જ્ઞાનના ક્ષયાપરામ થાડા હોય તોપણ—વિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. જેમ જેમ તે જ્ઞાન અર્થાત્ વિજ્ઞાન જામતું—ઘટ થતું—સ્થિર થતું જાય છે તેમ તેમ આસ્રવાની નિવૃત્તિ થતી જાય છે તેમ તેમ જ્ઞાન (વિજ્ઞાન) જામતું—ઘટ થતું—સ્થિર થતું જાય છે, અર્થાત્ આંત્મા વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવ થતો જાય છે.

હવે આ જ અર્થના કળશરૂપ તથા આગળના કથનની સ્થનિકારૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાદ્ભ લિવિક્રીહિત)

इत्येवं विरचय्य संमित परद्रव्याभिष्टींचं परां स्वं विज्ञानघनस्वभावमभयादास्तिष्ठ्यवानः परम् । अज्ञानोत्यितकत्कर्मकलनात् क्षेत्राभिष्टचः स्वयं ज्ञानीभूत इतश्रकास्ति जगतः साक्षी पुराणः प्रमान् ॥ ४८ ॥ અર્થ:—એ રીતે પૂર્વકથિત વિધાનથી, હમણાં જ (તુરત જ) પરદ્રવ્યથી ઉત્કૃષ્ટ (સર્વ પ્રકારે) નિવૃત્તિ કરીને, વિજ્ઞાનથનસ્વભાવરૂપ એવા કેવળ પાતાના પર નિર્ભયપણે આરૂઢ થતા અર્થાત્ પાતાના આશ્રય કરતા (અથવા પાતાને નિ:શંકપણે આસ્તિકયભાવથી સ્થિર કરતા), અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલી કર્તાકર્મની પ્રવૃત્તિના અ-સ્યાસથી થયેલા કલેશથી નિવૃત્ત થયેલા, પાતે જ્ઞાનસ્વરૂપ થયા થકા, જગતના સાક્ષી (જ્ઞાતાદ્રષ્ટા), પુરાણ પુરુષ (આત્મા) અહીંથી હવે પ્રકાશમાન થાય છે. હજ.

હવે પૂછ છે કે મ્માત્મા ગ્રાનસ્વરૂપ અર્થાત ગ્રાની થયા એમ કઈ રીતે ઓળ-ખાય રે તેનું ચિક્ર (લક્ષણ) કહો. તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:—

> कम्मस्स य परिणामं णोकम्मस्म य तहेव परिणामं । ण करेइ एयमादा जो जाणदि सो हवदि णाणी ॥ ७५॥

कर्मणक्ष परिणामं नोकर्मणश्च तथैव परिणामम् । न करोत्येनमात्मा यो जानाति स भवति ज्ञानी ॥ ७५ ॥

अन्वयार्थ: - [यः] के [आतमा] आत्मा [दनं] आ [कर्मणः परिणामं ख] डमीना परिणामं विवास व्य ख] तेम क [नोकर्मणः परिणामं] ने।डमीना परिणामं] ने।डमीना परिणामने [न करोति] डरते। नथी परंद्र [जानाति] काथे छ [सः] ते [बानी] इ।।नी [भवति] छ.

હીકા:—નિશ્વયથી મેહ, શગ, દ્રેષ, સુખ, દુ:ખ આદિરૂપે અ'તર'ગમાં ઉત્પન્ન થતું જે કમેન્દ્ર પશ્ચિમ, અને સ્પર્શ, રસ, ગંમ, વર્લ્યુ, શબ્દ, બંધ, સંસ્થાન, સ્થૂ-લતા, સફમતા આદિરૂપે બહાર ઉત્પન્ન થતું જે નાકમેન્દ્ર પશ્ચિમ, તે બધુંય પુદ્દગલ-પશ્ચિમ છે. પરમાર્થ, જેમ ઘડાને અને માદીને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના (વ્યાપ્યવ્યાપક-પશ્ચાન) સદ્દભાવ હોવાથી કર્તાકમેપશ્ચું છે તેમ પુદ્દગલપશ્ચિમને અને પુદ્દગલને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના સદ્દભાવ હોવાથી કર્તાકમેપશ્ચું છે. પુદ્દગલદ્રવ્ય સ્વતંત્ર વ્યાપક હોવાથી પુદ્દગલપશ્ચામના કર્તા છે અને પુદ્દગલપશ્ચામ તે વ્યાપક વડે સ્વયં વ્યપાદ હોવાથી (વ્યાપ્યરૂપ થતું હોવાથી) કર્મ છે. તેથી પુદ્દગલદ્રવ્ય વડે કર્તા થઈને કર્મપશ્ચે કરવામાં આવતું જે સમસ્ત કર્મનાકમેરૂપ પુદ્દગલપશ્ચિમ તેને જે આત્મા, પુદ્દગલપશ્ચામને અને આત્માને થદ અને કુંભારની જેમ વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવને પશ્ચિમને અને આત્માને શહ્ય અને કુંભારની જેમ વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવને

પરિણામ કર્મતણું અને નાેકર્મનું પરિણામ જે તે નવ કરે જે, માત્ર જાણે, તે જ આત્મા જ્ઞાની છે. ૭૫.

લીધે ક્રતિકમેપણાની અસિદ્ધિ હાવાથી, પરમાથે કરતો નથી, પરંતુ (માત્ર) પુદ્દગલ- પરિણામના જ્ઞાનને (આત્માના) કમેપણે કરતા એવા પાતાના આત્માને જાણે છે, તે આત્મા (કર્મનાકમેથી) અત્યંત ભિન્ન જ્ઞાનસ્વરૂપ થયા થકા જ્ઞાની છે. (પુદ્દગલ-પરિણામનું જ્ઞાન આત્માનું કર્મ કઈ રીતે છે? તે સમજાવે છે:—) પરમાથે પુદ્દ- ગલપરિણામના જ્ઞાનને અને પુદ્દગલને ઘટ અને કુંભારની જેમ વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવ હોવાથી કર્તાંકમેપણું છે તેમ આત્મપરિણામને અને આત્માને વ્યાપ્યકભાવના સદ્દભાવ હોવાથી કર્તાંકમેપણું છે તેમ આત્મપરિણામને અને આત્માને વ્યાપ્યકભાવના સદ્દભાવ હોવાથી કર્તાંકમેપણું છે. આત્મદ્રવ્ય સ્વતંત્ર વ્યાપક હોવાથી આત્મપરિણામના એટલે કે પુદ્દગલપરિણામના જ્ઞાનના કર્તા છે અને પુદ્દગલપરિણામના જ્ઞાનના તે વ્યાપ્યક વડે સ્વયં વ્યપાતું હોવાથી (વ્યાપ્યક્ર્પ થતું હોવાથી) કર્મ છે. વળી આ રીતે (જ્ઞાતા પુદ્દગલપરિણામનું જ્ઞાન કરે છે તેથી) એમ પણ નથી કે પુદ્દગલપરિણામ જ્ઞાનને આત્માને ગ્રેયજ્ઞાયક સંખંધના વ્યવહાર માત્ર હોવા છતાં પણ પુદ્દગલપરિણામ જેનું નિમિત્ત છે એવું જે જ્ઞાન તે જ જ્ઞાતાનું વ્યાપ્ય છે. (માટે તે જ્ઞાન જ જ્ઞાતાનું કર્મ છે.)

હવે આ જ અર્થના સમર્થનનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(शाई अविश्वीदित)

व्याप्यव्यापकता तदात्मनि भवेन्नेवातदात्मन्यपि व्याप्यव्यापकभावसंभवमृते का कर्तृकर्मस्थितिः। इत्युद्दामविवेकघस्मरमहोभारेण भिदंस्तमो मानीभूय तदा स एप लसितः कर्तृत्वशून्यः पुमान्॥ ४९॥

અર્થ:—વ્યાપ્યવ્યાપકપદ્ધું તત્સ્વરૂપમાં જ હોય, અતત્સ્વરૂપમાં ન જ હોય. અને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના સંભવ વિના કર્તાકમેની સ્થિતિ કેવી ? અર્થાત્ કર્તાકમેની સ્થિતિ ન જ હોય. આવેા પ્રખળ વિવેકરૂપ, અને સર્વને પ્રાસીભૂત કરવાના જેના સ્વભાવ છે એવા જે જ્ઞાનપ્રકાશ તેના ભારથી અજ્ઞાન-અધકારને ભેદનો આ આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ થઈને, તે કાળે કઈત્વરહિત થયેલા શાભે છે.

ભાવાથ :- જે સર્વ અવસ્થાઓમાં વ્યાપે તે તો વ્યાપક છે અને કાઈ એક અવસ્થાવિશેષ તે (તે વ્યાપકનું) વ્યાપ્ય છે. આમ હાવાથી દ્રવ્ય તો વ્યાપક છે અને પર્યાય વ્યાપ્ય છે. દ્રવ્ય-પર્યાય અભેદરૂપ જ છે. જે દ્રવ્યના આત્મા, સ્વરૂપ અથવા સત્ત્વ તે જ પર્યાયના આત્મા, સ્વરૂપ અથવા સત્ત્વ. આમ હાઈને દ્રવ્ય પર્યાયમાં વ્યાપે છે અને પર્યાય દ્રવ્ય વરે વ્યાપાઈ જાય છે. આવું વ્યાપ્યવ્યાપકપક્ષ તત્સ્વરૂપમાં જ

(અર્થાત્ અભિન્ન સત્તાવાળા પદાર્થમાં જ) હોય; અતત્સ્વરૂપમાં (અર્થાત્ જેમની સત્તા—સત્ત્વ ભિન્ન ભિન્ન છે એવા પદાર્થોમાં) ન જ હોય. જ્યાં વ્યાપ્યવ્યાપકભાવ હોય ત્યાં જ કર્તાકમભાવ હોય; વ્યાપ્યવ્યાપકભાવ વિના કર્તાકમભાવ ન હોય. આવું જે જાણે તે પુદ્દગલને અને આત્માને કર્તાકમભાવ નથી એમ જાણે છે. આમ જાણતાં તે જ્ઞાની થાય છે, કર્તાકમભાવથી રહિત થાય છે અને જ્ઞાતાદ્રષ્ટા—જગતના સાક્ષીભૂત—થાય છે. ૭૫.

હવે પૂછે છે કે પુદ્દગલકર્મને જાણતા એવા જીવને પુદ્દગલ સાથે કર્તાકર્મભાવ (કર્તાકર્મપણ) છે કે નથી ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

णवि परिणमदि ण गिद्धदि उपज्जदि ण परदव्वपज्जाए । णाणी जाणंतो वि हु पुग्गलकम्मं अणेयविहं ॥ ७६ ॥

नापि परिणमित न गृह्णात्युत्पद्यते न परद्रव्यपर्याये । ज्ञानी जानक्रपि खळ पुद्रलक्रमानिकविधम् ॥ ७६ ॥

અન્વયાર્થ:—[ज्ञानी] ગ્રાની [अनेकविघं] અનેક પ્રકારના [पुद्रस्वकर्म] પુદ્દગલકર્મને [ज्ञानन् अपि] જાણતો હોવા છતાં [स्नस्तु] નિશ્ચયથી [परद्रव्यपर्याये] પરદ્રવ્યના પર્યાયમાં [न अपि परिणमति] પરિણુમતો નથી, [न गृह्वाति] તેને શ્રહણ કરતો નથી [न उत्त्यद्यते] અને તે-રૂપે ઉપજતો નથી.

દીકા:—પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વત્ય એવું, વ્યાપ્યલક્ષણવાળું (વ્યાપ્ય જેનું લક્ષણ છે એવું) પુદ્દગલના પરિણામસ્વરૂપ જે કર્મ (કર્તાનું કાર્ય), તેનામાં પુદ્દગલદ્રવ્ય પાતે અંતવ્યપિક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, તેને મહતું, તે-રૂપે પરિણમતું અને તે-રૂપે ઉપજતું થકું, તે પુદ્દગલપરિણામને કરે છે. આમ પુદ્દગલદ્રવ્ય વડે કરવામાં આવતા પુદ્દગલપરિણામને જ્ઞાની જાણતો હોવા છતાં, જેમ માટી પાતે ઘડામાં અંતવ્યપિક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, ઘડાને મહે છે, ઘડારૂપે પરિણમે છે અને ઘડારૂપે ઉપજે છે તેમ, જ્ઞાની પાતે ખાજ્યસ્થિત (ખહાર રહેલા) એવા પરદ્રવ્યના પરિણામમાં અંતવ્યપિક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, તેને મહતો નથીં, તે-રૂપે પરિણમતો નથી અને તે-રૂપે ઉપજતો નથી. માટે, જોકે જ્ઞાની પુદ્દ-ગલકર્મને જાણે છે તોપણ, પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વત્ય એવું જે વ્યાપ્યલક્ષણવાળું

વિધવિધ પુદ્દગલકર્મને જ્ઞાની જરૂર જાણે ભલે, પરદ્રવ્યપર્યાયે ન પ્રણમે. નવ ગ્રહે, નવ ઉપજે. ૭૬.

પરદ્રવ્યપરિશામસ્વરૂપ કર્મ, તેને નહિ કરતા એવા તે જ્ઞાનીને પુદ્દગલ સાથે કર્તા-કર્મભાવ નથી.

લાવાર્થ:—છવ પુરૂગલકર્મને જાણે છે તોપણ તેને પુરૂગલ સાથે કર્તા-કર્મપણ નથી.

સામાન્યપણે કર્તાતું કર્મ ત્રણ પ્રકારતું કહેવામાં આવે છે—નિર્વત્ય, વિકાર્ય અને પ્રાપ્ય. કર્તા વડ, જે પ્રથમ ન હાય એવું નવીન કાંઈ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તે કર્તાતું નિર્વત્ય કર્મ છે. કર્તા વડ, પદાર્થમાં વિકાર—ફેરફાર કરીને જે કાંઈ કરવામાં આવે તે કર્તાતું વિકાર્ય કર્મ છે. કર્તા, જે નવું ઉત્પન્ન કરતો નથી તેમ જ વિકાર કરીને પણ કરતો નથી, માત્ર જેને પ્રાપ્ત કરે છે તે કર્તાતું પ્રાપ્ય કર્મ છે.

જવ પુર્ગલકમેંને નવીન ઉપજાવી શકતો નથી કારણ કે ચેતન જડને કેમ ઉપજાવી શકે? માટે પુર્ગલકમેં જવનું નિવિત્ય કમેં નથી. જવ પુર્ગલમાં વિકાર કરીને તેને પુર્ગલકમેં શે પરિણમાવી શકતો નથી કારણ કે ચેતન જડને કેમ પરિણમાવી શકે? માટે પુર્ગલકમેં જવનું વિકાર્ય કમેં પણ નથી. પરમાર્થ જવ પુર્ગલને થહણ કરી શકતો નથી કારણ કે અમૃતિક પદાર્થ મૃતિકને કઈ રીતે થહણ કરી શકે? માટે પુર્ગલકમેં જવનું પ્રાપ્ય કર્મ પણ નથી. આ રીતે પુર્ગલકમેં જવનું કમેં નથી અને જવ તેના કર્તા નથી. જવના સ્વભાવ માતા હોવાથી માનરૂપે પરિણમતો પાતે પુર્ગલકમેંને જાણતા એવા જવના પરની સાથે કર્તાકમેં ભાવ કેમ હોઈ શકે? ન જ હોઈ શકે. હદ

હવે પૂછ છે કે પાતાના પરિણામને જાણતા એવા જીવને પુર્ગલ સાથે કર્તા-કર્મભાવ (કર્તાકમપણ) છે કે નથી ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

णिव परिणमिद ण गिह्मदि उप्पज्जिदि ण परद्व्वपज्जाम् । णाणी जाणेतो वि हु सगपरिणामं अणेयविहं ॥ ७७ ॥ नापि परिणमित न गृह्मत्युत्पद्यते न परद्व्यपर्याये । ज्ञानी जानन्नपि खळु स्वकपरिणायमनेकविष्यम् ॥ ७७ ॥

અન્વયાર્થ:—[बानी] ऋती [अनेकविर्ष] અતેક પ્રકારના [स्वकपरिजार्म] પાતાના પરિણામને [जानन् अपि] જાણતો હોવા છતાં [सञ्ज] નિશ્વયથી [परद्रव्य-

વિધવિધ નિજ પરિણામને જ્ઞાની જરૂર જાણે ભક્ષે, પરદ્રવ્યપર્યાયે ન પ્રણુંમે, નવ ગ્રહે, નવ ઉપજે. ૭૭.

पर्याये] પરદ્રવ્યના પર્યાયમાં [न अपि परिजमति] પરિષ્કૃમતા નથી, [न गृहाति] તેને મહણ કરતો નથી [न उत्पद्यते] અને તે-રૂપે ઉપજતો નથી.

ટીકા:—પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વાર્ય એવું, વ્યાપ્યલક્ષણવાળું આત્માના પરિણામસ્વર્ય જે કર્મ (કર્તાનું કાર્ય), તેનામાં આત્મા પાતે અંતવ્યપિક થઇને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, તેને થહતો, તે-રૂપે પરિણમતો અને તે-રૂપે ઉપજતો ' થકા, તે આત્મપરિણામને કરે છે. આમ આત્મા વઉ કરવામાં આવતું જે આત્મપરિણામ તેને જ્ઞાની જાણતો હોવા છતાં, જેમ માટી પાતે ઘડામાં અંતવ્યપિક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, ઘડાને મહે છે, ઘડારૂપે પરિણમે છે અને ઘડારૂપે ઉપજે છે. તેમ, જ્ઞાની પાતે બાહ્યસ્થિત એવા પરદ્રવ્યના પરિણામમાં અંતવ્યપિક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, તેને થહતો નથી, તે-રૂપે પરિણમતો નથી અને તે-રૂપે ઉપજતો નથી. માટે, જોકે જ્ઞાની પાતાના પરિણામને જાણે છે તોપણ, પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વાર્ય એવું જે વ્યાપ્યલક્ષણવાળું પરદ્રવ્યપરિણામસ્વરૂપ કર્મ, તેને નહિ કરતા એવા તે જ્ઞાનીને પુર્ગલ સાથે કર્તાક્રમભાવ નથી.

ભાવાર્થ:—૭૬ મી ગાથામાં કહ્યું હતું તે અનુસાર અહીં પણ જાણવું. ત્યાં 'પુદ્દગલકર્મ'ને જાણતો જ્ઞાની ' એમ હતું તેને બદલે અહીં 'પાતાના પરિશ્રામને જાણતો જ્ઞાની ' એમ કહ્યું છે—એટલા ફેર છે. ૭૭.

હવે પૂછ છ કે પુદ્દગલકર્મના ફળને જાણતા એવા જીવને પુદ્દગલ સાથે કર્તા-કર્મભાવ (કર્તાકર્મપણ) છ કે નથી? તેના ઉત્તર કહે છે:—

णिव परिणमिद ण गिह्निद उपाज्जिद ण प्रद्विपाण् । णाणी जाणंतो वि हु पुरगलकम्मफलमणंतं ॥ ७८ ॥ नापि परिणमित न गृह्वात्युत्पचने न परद्रव्यपर्याये । ज्ञानी नानत्रपि खळु पुहलकर्मफलमनंतम् ॥ ७८ ॥

અન્વયાથ:—[ज्ञानी] भानी [पुद्रलकर्मफलं] પુર્ગલકમેવનું ફેળ [अनंतं] है के अनंत छ तेने [ज्ञानन् अपि] બહાતો હોવા છતાં [ज्ञानु परभाषे [परद्रव्य-पर्याय] परद्रव्यना पर्याय३५ [न अपि परिणमित] परिख्रमतो नथी, [न गृज्ञाति] तेने भ्रह्य हरतो नथी [ज उत्पद्यते] अने ते-३५ ઉपकरतो नथी.

પુદ્દગલકરમનું ફળ અનંતું જ્ઞાની જીવ જાગે ભલે, પરદ્રવ્યપર્યાયે ન પ્રણમે, નવ ગ્રહે, નવ ઉપજે. ૭૮.

ટીકા:—પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વત્ય એવું, વ્યાપ્યલક્ષણવાળું સુખદુ:ખાદિરૂપ પુરુગલકર્મફળસ્વરૂપ જે કર્મ (કર્તાનું કાર્ય), તેનામાં પુરુગલકવ્ય પોતે અંતર્વ્યાપક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, તેને થહતું, તે-રૂપે પરિણમતું અને તે-રૂપે ઉપ-જતું થકું, તે સુખદુ:ખાદિરૂપ પુરૂગલકર્મફળને કરે છે. આમ પુરૂગલકવ્ય વડે કરવામાં આવતું જે સુખદુ:ખાદિરૂપ પુરૂગલકર્મફળ તેને જ્ઞાની જાણતો હોવા છતાં, જેમ માટી પાતે ઘડામાં અંતર્વ્યાપક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, ઘડાને મહે છે, ઘડારૂપે પરિણમ છે અને ઘડારૂપે ઉપજે છે તેમ, જ્ઞાની પાતે બાદ્યસ્થિત એવા પરક્વ્યના પરિણમમાં અંતર્વ્યાપક થઈને, આદિ-મધ્ય-અંતમાં વ્યાપીને, તેને મહતો નથી, તે-રૂપે પરિણમતો નથી અને તે-રૂપે ઉપજતો નથી. માટે, જેકે જ્ઞાની સુખ:દુખાદિરૂપ પુરૂગલ-કર્મના ફળને જાણે છે તોપણ, પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વત્ય એવું જે વ્યાપ્ય-લક્ષણવાળું પરક્વ્યપરિણામસ્વરૂપ કર્મ, તેને નહિ કરતા એવા તે જ્ઞાનીને પુરૂગલ સાથે કર્તાકર્મભાવ નથી.

ભાવાથ:—૭૬ મી ગાથામાં કહ્યું હતું તે અનુસાર અહીં પણ જાણવું. ત્યાં 'પુદ્દગલકમેં તે જાણતો જ્ઞાની ' એમ હતું તેને બદલે અહીં 'પુદ્દગલકમેના ફળને જાણતો જ્ઞાની ' એમ કહ્યું છે—એટલું વિશેષ છે. ૭૮.

હવે પૂછ છે કે જીવના પરિણામને, પાતાના પરિણામને અને પાતાના પરિ-ક્ષામના ફળને નહિ જાણતા એવા પુદ્દગલદ્રવ્યને જીવ સાથે કર્તાકમ ભાવ (કર્તાકમ પક્ષું) છે કે નથી ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

ण वि परिणमदि ण गिह्नदि उपज्जदि ण परदव्यपज्ञाए। पुग्गलदव्वं पि तहा परिणमइ सएहिं भावेहिं॥ ७९॥

नापि परिणमति न गृह्णात्युत्पद्यते न पग्ट्रव्यपर्याये । पुद्रलद्रव्यमपि तथा परिणमति स्वकैभीवैः ॥ ७९ ॥

भन्वयार्थ:—[तथा] ओवी रीते [पुद्रस्तद्रव्यं अपि] पुर्शसद्रव्य ५६६ [परद्रव्यपर्याये] परद्रव्यना पर्याय३५ [न अपि परिणमिति] परिश्वभतुं नथी, [न सृक्षाति] तेने अहु ५२तुं नथी [न उत्पद्यते] अने तै-३५ ७५०तुं नथी; क्षर् हे ते [स्वकैः मावैः] पीताना क सावेश्यी (-सावा३५) [परिणमिति] परिश्वभे छे.

એ રીત પુદ્દગલદ્રવ્ય તે પણ નિજ ભાવે પરિણમે, પરદ્રવ્યપર્યાયે ન પ્રણમે, નવ ગ્રહે, નવ ઉપજે. ૭૯.

દીકાઃ—જેમ માદી પાતે ઘડામાં અ'તર્ગ્યાપક થઈને, આદિ-મધ્ય-અ'તમાં વ્યાપીને, ઘડાને મહે છે, ઘડારૂપે પરિભુમે છે અને ઘડારૂપે ઉપજે છે તેમ જવના પરિ- ણામને, પાતાના પરિભામને અને પાતાના પરિભામના ફળને નહિ જાણતું એવું પુદ્દ- ગલદ્રવ્ય પાતે પરદ્રવ્યના પરિભામમાં અ'તર્વ્યાપક થઈને, આદિ-મધ્ય-અ'તમાં વ્યાપીને, તેને મહતું નથી, તે-રૂપે પરિભામતું નથી અને તે-રૂપે ઉપજતું નથી; પરંતુ પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વાત્ય એવું જે વ્યાપ્યલક્ષણવાળું પાતાના સ્વભાવરૂપ કર્મ (કર્તાતું કાર્ય), તેનામાં (તે પુદ્દગલદ્રવ્ય) પાતે અ'તર્વ્યાપક થઈને આદિ-મધ્ય-અ'તમાં વ્યાપીને, તેને જ મહે છે, તે-રૂપે જ પરિભુમે છે અને તે-રૂપે જ ઉપજે છે. માટે જવના પરિ- ભામને, પાતાના પરિભામને અને પાતાના પરિભામના ફળને નહિ જાણતું એવું પુદ્દ- ગલદ્રવ્ય પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વાત્ય એવું જે વ્યાપ્યલક્ષણવાળું પરદ્રવ્યપરિભામ- સ્વરૂપ કર્મ, તેને નહિ કરતું હોવાથી, તે પુદ્દગલદ્રવ્યને જવ સાથે કર્તાકમંભાવ નથી.

ભાવાર્થ:—કાઈ એમ જાણે કે પુદ્દગલ કે જે જડ છે અને કાઈને જાણતું નથી તેને જીવની સાથે કર્તાકમેપણું હશે. પરંતુ એમ પણ નથી. પુદ્દગલદ્રવ્ય જીવને ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી, પરિણમાવી શકતું નથી તેમ જ થહી શકતું નથી તેથી તેને જીવ સાથે કર્તાકમેપણું નથી. પરમાર્થે કાઈ પણ દ્રવ્યને કાઈ અન્ય દ્રવ્યની સાથે કર્તાકમેબાવ નથી.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(સ્ત્રબ્ધરા)

क्वानी जानकापीमां स्वपरपरिणति पुद्रलश्वाप्यजानम् व्याप्तृव्याप्यत्वमंतः कलियतुमसद्दी नित्यमत्यंतभेदात् । अक्वानात्कर्तृकर्मभ्रममतिरनयोभीति तावस्र यावत् विक्वानार्षिश्वकास्ति क्रकचवददयं भेदग्रत्पाद्य सद्यः ॥ ५० ॥

અર્થ:—ગ્રાની તો પાતાની અને પરની પરિણતિને જાણતો પ્રવતે છે અને પુદ્દગલક્વ્ય પાતાની અને પરની પરિણતિને નહિ જાણતું પ્રવતે છે; આમ તેમનામાં સદા અત્યંત સેદ હોવાથી (બન્ને સિન્ન કવ્યો હોવાથી), તે બન્ને પરસ્પર અંતરંગમાં વ્યાપ્યવ્યાપકસાવને પાત્રવા અસમર્થ છે. જ્વ-પુદ્દગલને કર્તાંકમેં પસું છે એવી ભ્રમણુદ્ધિ અગ્રાનને લીધે ત્યાંસુધી સાસે છે (—થાય છે) કે જ્યાંસુધી (સેદગ્રાન કરનારી) વિગ્રાનજ્યાતિ કરવતની જેમ નિદ્ધ રીતે (ઉપ્ર રીતે) જ્વ-પુદ્દગલના તત્કાળ સેદ ઉપજાવીને પ્રકાશિત થતી નથી.

ભાવાર્થ:—ભેકગ્રાન થયા પછી, છવતે અતે પુરૂગલને કર્તાકર્મભાવ છે એવી સુદ્ધિ રહેતી નથી; કારણ કે જ્યાંસુધી ભેદગ્રાન થતું નથી ત્યાંસુધી અગ્રાનથી કર્તા-કર્મભાવની સુદ્ધિ થાય છે. ૭૯.

જોકે જીવના પરિણામને અને પુરૂગલના પરિણામને અન્યાન્ય (પરસ્પર) નિમિત્તમાત્રપણું છે તોપણ તેમને (અક્ષેને) કર્તાકમેપણું નથી એમ હવે કહે છે:—

जीवपरिणामहेदुं कम्मतं पुग्गला परिणमंति । पुग्गलकम्भणिमित्तं तहेव जीवो वि परिणमइ ॥ ८० ॥ णवि कुव्वइ कम्मगुणे जीवो कम्मं तहेव जीवगुणे । अण्णोण्णणिमित्तेण दु परिणामं जाण दोह्नंपि ॥ ८१ ॥ एएण कारणेण दु कता आदा मण्ण भावेण । पुग्गलकम्मकयाणं ण दु कता मन्यभावाणं ॥ ८२ ॥

जीवपरिणामहेतुं कर्मत्वं पुहलाः परिणमंति ।
पुहलकर्मनिमित्तं नथेव जीतोऽपि परिणमति ॥ ८० ॥
नापि करोति कर्मगुणान जीवः कर्म तथेव जीवगुणान ।
अन्योन्यनिमित्तेन तु परिणामं जानीहि हथोरिप ॥ ८१ ॥
एतेन कारणेन तु कर्ना आत्मा स्वकेन भावेन ।
पुहलकर्मकृतानां न तु कर्ना मर्वभावानाम् ॥ ८२ ॥

જીવભાવહેતુ પામી પુદ્દગલ કર્મરૂપે પરિણુંમે; એવી રીતે પુદ્દગલકરમનિમિત્ત જીવ પણ પરિણુંમે. ૮૦. જીવ કર્મગુણ કરતો નથી, નહિ જીવગુણ કર્મા કરે; અન્યોન્યના નિમિત્તથી પરિણામ બેઉતણાં બને. ૮૧. એ કારણે આત્મા કરે કર્તા ખરે નિજ ભાવથી; પુદ્દગલકરમકૃત સર્વ ભાવાના કદી કર્તા નથી. ૮૨. अन्वधार्थ:—[पुद्रलाः] पृद्दंगते। [जीवपरिणामहेतुं] छवना परिकाशना निभित्तार्थी [कर्मत्वं] डम पक्ष [परिणमंति] परिकाश के, [तथा एव] तेम क [जीवः अपि] छव पक्ष [पुद्रलकर्मनिमिन्तं] प्रदेशके के, [तथा एव] तेम क [जीवः अपि] छव [कर्मगुणान्] इमेना गुक्षेने [न अपि करोति] इस्तो नथी [तथा एव] तेम क [कर्म] इमे [जीवगुणान्] छवना गुक्षेने इस्तुं नथी; [तु] परंतु [अन्योग्यनिमित्तेन] परस्पर निभित्तार्थी [इयोः अपि] अन्नेनां [परिणामं] परिकाश [जानीहि] काक्षे। [एतेन कारणेन तु] स्था अस्कृ [आत्मा] स्थात्मा [स्वकेन] प्रतिना क [मावेन] सावथी [कर्ता] इत्ती (इक्षेत्रामां स्थावे) के [तु] परंतु [पुद्रलकर्मकृतानां] प्रदेशक्षकर्भश्ची इस्तामां स्थावेश [सर्वभावानां] सर्थ सावोना [कर्ता न] इत्ती नथी.

ટીકા:—' જવપરિષ્ફામને નિમિત્ત કરીને પુદ્દગલા કમેં પણે પરિષ્ફામે છે અને પુદ્દગલકમેંને નિમિત્ત કરીને જવ પણ પરિષ્ફામે છે?—એમ જવના પરિષ્ફામને અને પુદ્દગલના પરિષ્ફામને અન્યોન્ય હેતુપણાતા ઉલ્લેખ હોવા છતાં પણ જવ અને પુદ્દગલને પરસ્પર વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવને લીધે જવને પુદ્દગલપરિષ્ફામા સાથે અને પુદ્દગલકમેંને જવપરિષ્ફામા સાથે કર્તાકમેં પણાની અસિદ્ધિ હોઈને, માત્ર નિમિત્તનને મિત્તિકભાવના નિષેધ નહિ હોવાથી, અન્યોન્ય નિમિત્તમાત્ર થવાથી જ ખન્નેનાં પરિષ્ફામ (થાય) છે. તે કારણે (અર્થાત્ તેથી), જેમ માટી વડે ઘડા કરાય છે તેમ પાતાના ભાવ વડે પાતાના ભાવ વડે પરભાવનું કરાયું અશક્ય હોવાથી (જવ) પુદ્દગલભાવાના કર્તા તો કદી પણ નથી એ નિશ્વય છે.

ભાવાથ:—જીવનાં પરિણામને અને પુદ્દગલનાં પરિણામને પરસ્પર માત્ર નિમિત્તનૈમિત્તિકપણ છે તોપણ પરસ્પર કર્તાકમેં ભાવ નથી. પરના નિમિત્તથી જે પાતાના ભાવ થયા તેમના કર્તા તો જીવને અજ્ઞાનદશામાં કદાચિત કહી પણ શકાય, પરંતુ જીવ પરભાવના કર્તા તો કદી પણ નથી. ૮૦—૮૨.

તેથી એ સિદ્ધ થયું કે જીવને પાતાના જ પરિણામા સાથે કર્તાકમ ભાવ અને ભાક્તાભાગ્યભાવ (ભાક્તાભાગ્યપહું) છે એમ હવે કહે છે:—

णिच्छयणयस्स एवं आदा अप्पाणमेव हि करेदि । वेदयदि पुणो तं चेव जाण अत्ता दु अत्ताणं ॥ ८३ ॥

આત્મા કરે નિજને જ એ મંતવ્ય નિશ્વયનયત્વણું, વળી ભાગવે નિજને જ આત્મા એમ નિશ્વય જાણવું. ૮૩. निश्चयनयस्यैवमात्मात्मानमेव हि करोति । वेदयते पुनस्तं चैव जानीहि आत्मा त्वात्मानम् ॥ ८३ ॥

अन्यथार्थ:—[निश्चयनयस्य] निश्चयनथने। [षवं] એમ भत छ है [आत्मा] आत्मा [आत्मानं षव हि] धेताने क [करोति] ६२ छ [तु पुनः] अने वणी [आत्मा] आत्मा [तं च षव आत्मानं] धेताने क [वेदयते] से। गते छ ओम हि शिष्य! तुं [जानीहि] अध्

[]કા:-જેમ ઉત્તર'ગ અને નિર્સ્તર'ગ અવસ્થાઓને પવનતું વાવું અને નહિ વાલું તે નિમિત્ત હૈાવા છતાં પણ પવનને અને સમુદ્રને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવને લીધે કર્તાકમ પણાની અસિદ્ધિ હોવાથી. સમુદ્ર જ પાતે અ તવ્યપિક થઇને ઉત્તરંગ અથવા નિસ્તર'ગ અવસ્થાને વિષે આદિ-મધ્ય-અ'તમાં વ્યાપીને ઉત્તર'ગ અથવા નિ-સ્તરંગ એવા પાતાને કરતો થકાે પાતાને એકને જ કરતો પ્રતિભાસે છે પરંત્ર અન્યને કરતો પ્રતિભાસતો નથી: અને વળી જેમ તે જ સમુદ્ર. ભાવ્યભાવકભાવના (ભાવ્યં-ભાવકપણાના) અભાવને લીધે પરભાવનું પર વડે અનુભવાલું અશક્ય હોવાથી, ઉત્તર'ગ અથવા નિસ્તર'ગરૂપ પાતાને અનુભવતો થકા પાતાને એકને જ અનુભવતો પ્રતિભાસે છે પરંતુ અન્યને અનુભવતો પ્રતિભાસતો નથી; તેવી રીતે સંસાર અને નિ:સ'સાર અવસ્થાએાને પુદ્દગલકર્મના વિપાકના સ'ભવ અને અસ'ભવ નિબિત્ત હાેવા છતાં પણ પુરગલકર્મને અને જીવને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવને લીધે કર્તાકર્મ-પણાની અસિદ્ધિ હોવાથી. છવ જ પાતે અ'તર્બ્યાપક થઈને સ'સાર અથવા નિ:સ'સાર અવસ્થાને વિષે આદિ-મધ્ય અ'તમાં વ્યાપીને સસ'સાર અથવા નિ:સ'સાર એવા પાતાને કરતો થકા પોતાને એકને જ કરતો પ્રતિભાસા પરંત અન્યને કરતો ન પ્રતિભાસા: અને વળી તેવી રીતે આ જ છવ. ભાવ્યભાવકભાવના અભાવને લીધે પરભાવન પર વડે અનુભવાલું અશક્ય હેાવાથી, સસંસાર અથવા નિ:સંસારકપ પોતાને અન-ભવતો થકા પોતાને એકને જ અનુભવતો પ્રતિભાસા પર'ત અન્યને અનુભવતો ન પ્રતિભાસા.

ભાવાર્થ:—આત્માને પરદ્રવ્ય–પુદ્દગલકર્મ-ના નિમિત્તથી સસ'સાર–નિ:સ'સાર અવસ્થા છે. તે અવસ્થારૂપ આત્મા પોતે જ પરિચુમે છે તેથી તે પાતાના જ કર્તા-ભાકતા છે; પુદ્દગલકર્મના કર્તા-ભાકતા તો કદી નથી. ૮૩.

૧ ઉત્તરંગ = જેમાં તરંગા ઊંકે છે એવું: તરંગવાળં.

ર નિસ્તરંગ = જેમાં તરંગા વિલય પામ્યા છે એવું; તરંગ વિનાનું.

૩ સભવ = થવું તે; ઉત્પત્તિ.

हवे व्यवहार दशवि छ:--

ववहारम्स दु आदा पुग्गलकम्मं करेइ णेयविहं । तं चेव पुणो वेयइ पुग्गलकम्मं अणयविहं ॥ ८४ ॥

व्यवद्दारस्य त्वात्मा पुहलकर्म करोति नैकविधम् । नचैव पुनर्वेदयने पुहलकर्मानेकविधम् ॥ ८४ ॥

अन्वयार्थ:—[व्यवहारस्य तु] व्यवहारस्य तु] अविकारमधी भि भत छ है [आतमा] आत्मा [तैकविधं] अने । प्रश्रासना [पुद्रलकर्म] पुद्रशक्ष भिने । करोति] क्रे छ [पुनः च] अने वर्णा [तद् एच] ते क्ष [अनेकविधं] अने । प्रश्रासना [पुद्रलकर्म] पुद्रशक्ष ने [बेदयते] ते भागवे छे.

ટીકા:—જેમ, અ'દરમાં વ્યાપ્યવ્યાપકભાવથી માટી ઘડાને કરે છે અને ભા-વ્યભાવકભાવથી માટી જ ઘડાને ભાગવે છે તોપણ, બહારમાં, વ્યાપ્યવ્યાપકભાવથી ઘડાના *સ'ભવને અનુકૂળ એવા (ઇચ્છારૂપ અને હસ્તાિકકની ક્રિયારૂપ પોતાના) વ્યાપારને કરતો અને ઘડા વેડ કરેલા પાણીના જે ઉપયાગ તેનાથી ઉપજેલી તિમને (પાતાના તિમભાવને) ભાવ્યભાવકભાવ વેડ અનુભવતો—ભાગવતો એવા કુ'ભાર ઘડાને કરે છે અને ભાગવે છે એવા લાકાેના અનાદિથી રૃઢ વ્યવહાર છે; તેવી રીતે, અ'દરમાં વ્યાપ્યવ્યાપકભાવથી પુદ્દગલદ્વય કર્મને કરે છે અને ભાવ્યભાવકભાવથી પુદ્દગલદ્વય જ કર્મને ભાગવે છે તોપણ, બહારમાં, વ્યાપ્યવ્યાપકભાવથી અજ્ઞાનને લીધે પુદ્દગલકમના સ'ભવને અનુકૂળ એવાં (પાતાનાં રાગાદિક) પરિણામને કરતો અને પુદ્દગલકમના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલી વિષયાની જે નિક્રતા તેનાથી ઉપજેલી (પાતાની) સુખદુ:ખરૂપ પરિણૃતિને ભાવ્યભાવકભાવ વેડ અનુભવતો—ભાગવતો એવા જવ પુદ્દગલકમને કરે છે અને ભાગવે છે એવા અજ્ઞાનીઓના અનાદિ સ'સારથી પ્રસિદ્ધ વ્યવહાર છે.

ભાવાથ°:—પુદ્દગલકર્મન પરમાથે પુદ્દગલદ્રવ્ય જ કરે છે; છવ તો પુદ્દગલ-કર્મની ઉત્પત્તિને અતુકૂળ એવાં પોતાનાં રાગાદિક પરિણામાને કરે છે. વળી પુદ્દગલદ્રવ્ય

આત્મા કરે વિધવિધ પુદ્દગલકર્મ—મત વ્યવહારનું, વળા તે જ પુદ્દગલકર્મ આત્મા ભાગવે વિધવિધનું. ૮૪.

^{*} संभव = थवं ते; उत्पत्ति.

જ પુદ્દગલકર્મને ભાગવે છે; છવ તો પુદ્દગલકર્મના નિમિત્તથી થતાં પાતાનાં રાગાદિક પરિણામાને ભાગવે છે. પરંતુ છવ અને પુદ્દગલના આવા નિમિત્તનેમિત્તિકભાવ દેખીને અજ્ઞાનીને એવા ભ્રમ છે કે પુદ્દગલકર્મને છવ કરે છે અને ભાગવે છે. આવા અનાદિ અજ્ઞાનને લીધે અનાદિ કાળથી પ્રશિક્ષ વ્યવહાર છે.

પરમાથે જવ-પુદ્દગલની પ્રવૃત્તિ ભિન્ન હોવા છતાં, જ્યાંસુધી ભેદજ્ઞાન ન હોય ત્યાંસુધી બહારથી તેમની પ્રવૃત્તિ એક જેવી દેખાય છે. અજ્ઞાનીને જવ-પુદ્દગલનું ભેદજ્ઞાન નહિ હોવાથી ઉપલક દૃષ્ટિએ જેવું દેખાય તેવું તે માની લે છે; તેથી તે એમ માને છે કે જવ પુદ્દગલકર્મને કરે છે અને ભાગવે છે. શ્રી ગુરુ ભેદજ્ઞાન કરાવી, પરમાર્થ જીવનું સ્વરૂપ અતાવીને, અજ્ઞાનીના એ પ્રતિભાસને વ્યવહાર કહે છે. ૮૪.

હવે મ્યા વ્યવહારને કૃષણ દે છે:—

जदि पुग्गलकम्मभिणं कुव्वदि नं चेव वेदयदि आदा । दोकिरियाविदिरित्तो पसजदि मो जिणावमटं ॥ ८५ ॥

यदि पुद्रत्वकर्भेदं करोति तचैव वेदयते आत्मा । डिकियाच्यतिरिक्तः भमजति म जिनावमतम् ॥ ८५ ॥

अन्वयार्थ:-[यित] को [आतमा] आत्मा [इदं] आ [पुद्रहकर्म] भुद्रगक्षक्षभि [करोति] क्षेत्र [ख] अने [तद् एव] तेने क [बेदयते] क्षेश्यवे तो [सः] ते आत्मा [द्विकियाव्यतिरिक्तः] के क्षियार्थी अक्षित्र [प्रसंजति] क्षेत्रे अवे। प्रसंज आवे छे-[जिनावमतं] के किनदेवने संभत नथी.

દીકા:—પ્રથમ તો, જગતમાં જે કિયા છે તે અધીય પરિણામસ્વરૂપ હોવાથી ખરેખર પરિણામથી ભિન્ન નથી (—પરિણામ જ છે); પરિણામ પણ પરિણામીથી (ક્વ્યથી) ભિન્ન નથી કારણ કે પરિણામ અને પરિણામી અભિન્ન વસ્તુ છે (-જીદી જીદી એ વસ્તુ નથી). માટે (એમ સિદ્ધ થયું કે) જે કાઈ ક્રિયા છે તે અધીય કિયા-વાનથી (ક્વ્યથી) ભિન્ન નથી. આમ, વસ્તુસ્થિતિથી જ (અર્થાત્ વસ્તુની એવી જ મર્યાદા હોવાને લીધે) ક્રિયા અને કર્તાનું અભિન્નપણ સદાય તપતું હોવાથી, જવ જેમ વ્યાપ્યવ્યાપકભાવથી પાતાના પરિણામને કરે છે અને ભાવ્યભાવકભાવથી તેને જ

પુદ્દગલકરમ જીવ એ કરે, એને જ એ જીવ ભાગવે, જિતને અસંમત હિક્સ્યાથી અભિન્ન ને આત્મા કરે. ૮૫.

અનુભવે—સાગવે છે તેમ જો વ્યાપ્યવ્યાપકસાવથી પુદ્દગલકર્જને પણ કરે અને ભાવ્ય-ભાવકસાવથી તેને જ ભાગવે તા તે છવ, પાતાની અને પરની ભેગી મળેલી એ ક્રિયાથી અભિન્નપણાના પ્રસ'ગ આવતાં સ્વ-પરના પરસ્પર વિભાગ અસ્ત થઈ જવાથી (નારા પામવાથી), અનેકદ્રવ્યસ્વરૂપ એક આત્માને અનુભવતો થકા મિથ્યાદષ્ટિપણાને લીધે સર્વજ્ઞના મતની બહાર છે.

ભાવાર્થ:—એ ક્રવ્યાની ક્રિયા ભિન્ન જ છે. જડની ક્રિયા ચેતન કરતું નથી, ચેતનની ક્રિયા જડ કરતું નથી. જે પુરુષ એક દ્રવ્યને એ ક્રિયા કરતું માને તે બિધ્યાદિષ્ટ છે, કારણ કે એ દ્રવ્યની ક્રિયા એક દ્રવ્ય કરે છે એમ માનવું તે જિનના મત નથી. ૮૫.

હવે કરી પૂછ છ કે એ ક્રિયાના અનુભવ કરનાર પુરુષ મિથ્યાદૃષ્ટિ કર્ક રીતે છ ? તેનું સમાધાન કરે છે:—

> जह्मा दु अत्तभावं पुरगलभावं च दोवि कुव्वंति । तेण दु मिच्छादिट्ठी दोकिरियावादिणो हुंति ॥ ८६ ॥ यस्मान्वात्मभावं पुद्रस्थावं च द्वाविष कृवैति । तेन तु मिथ्यादृष्ट्यो हिक्रियातादिनो भवंति ॥ ८६ ॥

अन्वयार्थ:—[यस्मात् तु] केथी [आत्मभावं] आत्भाना क्षावने [च] अने [पुद्रलभावं] पुर्वता क्षावने—[द्वी अपि] अने [क्विति] आत्भा ६२ छ क्षेत्र तेथा भाने छ [तेन तु] तेथी [द्विकियावादिनः] એક द्रव्यने थे हिया है।वातुं भाननाश [निध्याद्ययः] भिथ्यादेष्टि [भवंति] छे

હીકા:—નિશ્ચયથી ફિક્લિયાવાદીઓ (અર્થાત એક દ્રવ્યને એ ક્રિયા હોવાનું માનનારા) આત્માના પરિણામને અને પુદ્દગલના પરિણામને પૈાતે (આત્મા) કરે છે એમ માને છે તેથી તેઓ મિધ્યાદષ્ટિ જ છે એવા સિદ્ધાંત છે. એક દ્રવ્ય વ3 એ દ્રવ્યનાં પરિણામ કરવામાં આવતાં ન પ્રતિભાસા. જેમ કુંભાર ઘડાના સંભવને અનુકૂળ પાનાના (કચ્છારૂપ અને હસ્તાદિકની ક્રિયારૂપ) વ્યાપારપરિણામને (-વ્યાપારરૂપ પરિણામને)—કે જે પાતાથી અભિત્ર છે અને પાતાથી અભિત્ર પરિણતિમાત્ર ક્રિયારી કરવામાં આવે છે તેને—કરતો પ્રતિભાસે છે, પરંતુ ઘડા કરવાના અહંકારથી ભરેલા હોાવા છતાં પણ (તે કુંભાર) પાતાના વ્યાપારને અનુકૃપ એવા માઢીના ઘડ-પરિણામને

જીવભાવ, પુદ્દગલભાવ–અને ભાવને જેથી કરે, તેથી જ મિથ્યાદષ્ટિ એવા હિક્રિયાવાદી કરે. ૮૬.

(ઘડારૂપ પરિશ્રામને)—કે જે માટીથી અભિન્ન છે અને માટીથી અભિન્ન પરિશ્રુતિમાત્ર કિયાથી કરવામાં આવે છે તેને—કરતો પ્રતિસાસતો નથી; તેવી રીતે આત્મા પશ્ અજ્ઞાનને લીધે પુદ્દગલકર્ભરૂપ પરિશ્રામને અનુકૂળ પાતાના પરિશ્રામને—કે જે પાતાથી અભિન્ન પરિશ્રુતિમાત્ર કિયાથી કરવામાં આવે છે તેને—કરતો પ્રતિભાસો, પર'તુ પુદ્દગલના પરિશ્રામને કરવાના અહ'કારથી ભરેલા હોવા છતાં પશ્ (તે આત્મા) પાતાના પરિશ્રામને અનુરૂપ એવા પુદ્દગલના પરિશ્રામને—કે જે પુદ્દગલથી અભિન્ન પરિશ્રુતિમાત્ર ક્રિયાથી કરવામાં આવે છે તેને—કરતો ન પ્રતિભાસો.

ભાવાર્થ:—આત્મા પાતાના જ પરિણામને કરતો પ્રતિભાસા; પુદ્દગલના પરિણામને કરતો તો કદી ન પ્રતિભાસો. આત્માની અને પુદ્દગલની—બન્નેની ક્રિયા એક આત્મા જ કરે છે એમ માનનારા મિથ્યાદષ્ટિ છે. જડ-ચેતનની એક ક્રિયા હોય તો સર્વ કર્યા પલટી જવાથી સર્વના હોય થઈ જય—એ મેદા દાષ ઉપજે.

હવે આ જ અર્થના સમર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(આર્યા)

यः परिणमित स कर्ता यः परिणामो भवेतु तत्कर्म । या परिणितः क्रिया सा त्रयमिष भिन्नं न वस्तुतया ॥ ५१ ॥

અર્થ:—જે પરિ**લુમે છે તે કર્તા છે, (પરિલુમનારનું) જે પરિ**લુામ છે તે કર્મ છે અને જે પરિ<mark>લ</mark>ુતિ છે તે ક્રિયા છે; એ ત્રલેય, વસ્તુપણે ભિન્ન નથી.

ભાવાર્થ:—કવ્યદ્દષ્ટિએ પરિણામ અને પરિણામીના અભેદ છે અને પર્યાય-દ્દષ્ટિએ ભેદ છે. ભેદદષ્ટિથી તા કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા ત્રણ કહેવામાં આવે છે પણ અહીં અભેદદષ્ટિથી પરમાર્થ કહ્યો છે કે કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા—ત્રણેય એક દ્રવ્યની અભિન્ન અવસ્થાઓ છે, પ્રદેશભેદરૂપ જુદી વસ્તુઓ નથી.

इरी पण्ड डखें छ डे:—

(આર્યા)

एकः परिणमति सदा परिणामो जायते सदैकस्य । . एकस्य परिणतिः स्यादनेकमप्येकमेव यतः ॥ ५२ ॥

અર્થ:—વસ્તુ એક જ સદા પરિલુમે છે, એકનાં જ સદા પરિલુમ થાય છે (અર્થાત્ એક અવસ્થાથી અન્ય અવસ્થા એકની જ થાય છે) અને એકની જ પરિ-લુતિ—ક્રિયા થાય છે; કારેલુ કે અનેકરૂપ થવા છતાં એક જ વસ્તુ છે, લેદ નથી. ભાવાર્થ:—એક વસ્તુના અનેક પર્યાયા શાય છે; તેમને પરિણામ પણ કહે-વાય છે અને અવસ્થા પણ કહેવાય છે. તેઓ સંગ્રા, સંખ્યા, લક્ષણ, પ્રયાજનાદિકથી જુદા જુદા પ્રતિભાસે છે તોપણ એક વસ્તુ જ છે, જુદા નથી; એવા જ ભેદાભેદસ્વરૂપ વસ્તુના સ્વભાવ છે.

વળી કહે છે કે:—

(આર્યા)

नोमी परिणमतः खल्ज परिणामी नोभयोः मजायेत । जभयोर्न परिणतिः स्याद्यदनेकमनेकमेव सदा ॥ ५३ ॥

અર્થ:—ખે દ્રવ્યા એક **થઈને પરિ**લ્લુમતાં નથી, ખે દ્રવ્યાનું એક પરિલ્લામ થતું નથી અને ખે દ્રવ્યાની એક પરિલ્લુતિ—ક્રિયા થતી નથી; કારણ કે અનેક દ્રવ્યા છ તે અનેક જ છે, પલટીને એક થઈ જતાં નથી.

ભાવાર્થ:—ખે વસ્તુઓ છે તે સર્વધા ભિન્ન જ છે, પ્રદેશભેદવાળી જ છે. ખન્ને એક થઈને પરિણુમતી નથી, એક પરિણામને ઉપજાવતી નથી અને તેમની એક ક્રિયા હોતી નથી—એવા નિયમ છે. જો બે દ્રવ્યા એક થઈને પરિણુમે તા સર્વ દ્રવ્યાના લાપ થઈ જાય.

કરી આ અર્થને દૃઢ કરે છે:-

(આર્યા)

नैकस्य हि कर्तारी द्वी स्तो द्वे कर्मणी न चैकस्य । नैकस्य च क्रिये द्वे एकमनेकं यतो न स्यात ॥ ५४ ॥

અર્થ:—એક ડ્રવ્યના બે કર્તાન હોય, વળી એક ડ્રવ્યનાં બે કર્મન હોય અતે એક ડ્રવ્યની બે ક્રિયા ન હોય; કારણ કે એક ડ્રવ્ય અનેક ડ્રવ્યરૂપ થાય નહિ.

ભાવાથ[°]:—આ પ્રમાણે ઉપરના ^{શ્}લાકામાં નિશ્વયનયથી અથવા શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિક-નયથી વસ્તુસ્થિતિના નિયમ ક**દ્યા**ે.

આત્માને અનાદિથી પરડવ્યના કર્તાકમ પણાતું અજ્ઞાન છે તે જો પરમાથ ન્યના થહુણથી એક વાર પણ વિલય પામે તા કરીને ન આવે, એમ હવે કહે છે:—

(शाई बिविधीरित)

आसंसारत एव धावति परं कुर्वे इमित्यु वके-र्द्दवारं नन्नु मोहिनामिह महाइंकारक्षं तमः।

तद्भूतार्थपरिग्रहेण विरूपं यचेकनारं व्रजेत् तत्कं ज्ञानधनस्य बंधनमहो भूयो भवेदात्मनः ॥ ५५ ॥

અર્થ:—આ જગતમાં માહી (અજ્ઞાની) જીવોના 'પરદ્રવ્યને હું કરું લું ' એવા પરદ્રવ્યના કર્તાત્વના મહા અહ'કારરૂપ અજ્ઞાનાંધકાર—કે જે અત્યંત દુનિવાર છે તે—અનાદિ સ'સારથી ચાલ્યા આવે છે. આચાર્ય કહે છે કે: અહા ! પરમાર્થ નયતું અર્થાત્ શુદ્ધદ્રવ્યાધિક અભેદનયનું ગ્રહુલ કરવાથી જો તે એક વાર પણ નાશ પામે તા જ્ઞાનઘન આત્માને ફરી ખધન કેમ થાય? (જીવ જ્ઞાનઘન છે માટે યથાર્થ જ્ઞાન થયા પછી જ્ઞાન કયાં જતું રહે? ન જાય. અને જો જ્ઞાન ન જાય તા ફરી અજ્ઞાનથી ખધ કયાંથી થાય? કદી ન થાય.)

ભાવાથ :—અહીં તાત્પર્ય એમ છે કે—અજ્ઞાન તા અનાદિતું જ છે પરંતુ પરમાર્થ નયના શ્રદ્ધણથી, દર્શનમાહના નારા શ્રદિત, એક વાર યથાર્થ જ્ઞાન શ્રદિત ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ઉપજે તા કરી મિથ્યાત્વ ન આવે. મિથ્યાત્વ નહિ આવતાં મિથ્યાત્વના ખેંધ પણ ન થાય. અને મિથ્યાત્વ ગયા પછી સંસારતું ખેંધન કઈ રીતે રહે? ન જ રહે અર્થાત્ માક્ષ જ થાય એમ જાણવું.

इरीने विशेषताथी इंखे छ:—

(અનુષ્ટુપ્)

आत्मभावान्करोत्यात्मा परभावान्सदा परः । आत्मैव शात्मनो भावाः परस्य पर एव ते ॥ ५६ ॥

અર્થ:—આત્મા તા સદા પાતાના ભાવાને કરે છે અને પરદ્રવ્ય પરના ભાવાને કરે છે; કારણ કે પાતાના ભાવા છે તે તા પાત જ છે અને પરના ભાવા છે તે પર જ છે (એ નિયમ છે). ૮૬.

(પરદ્રવ્યના કર્તાકમેપણાની માન્યતાને અજ્ઞાન કહીને એમ કહ્યું કે જે એવું માને તે મિથ્યાદૃષ્ઠિ છે; ત્યાં આશ'કા ઉપજે છે કે—આ મિથ્યાત્વાદિ ભાવા શી વસ્તુ છે? જો તેમને જીવનાં પરિણામ કહેવામાં આવે તો પહેલાં રાગાદિ ભાવાને પુદ્દગલનાં પરિણામ કહેવામાં આવે છે; અને જો પુદ્દગલનાં પરિણામ કહેવામાં આવે તો જેમની સાથે જીવને કાંઈ પ્રયાજન નથી તેમનું ફળ જીવ કેમ પામે? આ આશ'કા દૂર કરવાને હવે ગાયા કહે છે:—)

मिच्छतं पुण दुविहं जीवमजीवं तहेव अण्णाणं । अविरदि जोगो मोहो कोहादीया इमे भावा ॥ ८७ ॥ मिध्यात्वं *पुनर्द्धिविधं जीवोऽजीवस्तथैवाज्ञानम् । अविरतियोगो मोहः क्रोधाद्या इमे भावाः ॥ ८७ ॥

અન્વયાર્થ:—[पुनः] વળી, [मिध्यात्वं] જે બિથ્યાત્વ કહ્યું તે [द्विविघं] એ પ્રકારે છ—[जीवः अजीवः] એક જ્વિબિધ્યાત્વ અને એક અજ્વિબિધ્યાત્વ; [तथा एव] અને એવી જ રીતે [अज्ञानं] અમાન, [अविदितः] અવિરતિ, [योगः] યાગ, [मोहः] માહ અને [कोघाद्याः] કોધાદિ ક્ષાયા—[इमे मावाः] આ (સર્વ) ભાવા જવ અને અજીવના સેકથી બખ્બે પ્રકારે છે.

ટીકા:—મિધ્યાદર્શન, અજ્ઞાન, અવિરતિ ઇત્યાદિ જે ભાવા છે તે પ્રત્યેક, મયૂર અને દર્પણની જેમ, અજીવ અને જીવ વડ ભાવવામાં આવતા હાવાથી અજીવ પણ છે અને જીવ પણ છે. તે દૃષ્ટાંતથી સમજાવવામાં આવે છે:—જેમ ધેરા વાદળી, લીલા, પીળાં આદિ (વર્ણકૃપ) ભાવા કે જેઓ મારના પાતાના સ્વભાવથી માર વડે ભાવવામાં આવે છે (-અનાવાય છે, થાય છે) તેઓ માર જ છે અને (દર્પણમાં પ્રતિ-બિંગક્પે કેખાતા) ધેરા વાદળી, લીલા, પીળા ઇત્યાદિ ભાવા કે જેઓ (દર્પણની) સ્વચ્છતાના વિકારમાત્રથી દર્પણ વડે ભાવવામાં આવે છે તેઓ દર્પણ જ છે; તેવી જ રીતે મિધ્યાદર્શન, અજ્ઞાન, અવિરતિ ઇત્યાદિ ભાવા કે જેઓ અજીવના પાતાના દ્રવ્યસ્વભાવથી અજીવ વડે ભાવવામાં આવે છે તેઓ અજીવ જ છે અને મિધ્યાદર્શન, અજ્ઞાન, અવિરતિ ઇત્યાદિ ભાવા વિકારમાત્રથી જીવ વડે ભાવવામાં આવે છે તેઓ છેવ જ છે.

ભાવાર્થ:—પુદ્દગલના પરમાણુઓ પૌદ્દગલિક મિથ્યાત્વાદિ કર્મદ્દેપે પરિણમે છે. તે કર્મના વિપાક (ઉદય) થતાં તેમાં જે મિથ્યાત્વાદિ સ્વાદ ઉત્પન્ન થાય છે તે મિથ્યાત્વાદિ સ્પછવ છે; અને કર્મના નિમિત્તથી છવ વિભાવરૂપ પરિણમે છે તે વિભાવ પરિણમા ચેતનના વિકાર છે તેથી તેઓ છવે છે.

^{*} ૮૬ મી ગાથામાં દિકિયાવાદીને મિથ્યાદિષ્ટ કહ્યા હતા તેની સાથે સંબધ કરવાને અહીં '**યુનઃ** ' શબ્દ છે.

મિ^ઠયાત્વ જીવ અજીવ દ્ધિવિધ, એમ વળી અજ્ઞાન ને અવિરમણ, યાગા, માહ ને ક્રાધાદિ ઉભય પ્રકાર છે. ૮૭.

અહીં એમ જાણવું કે:—મિધ્યાત્વાદિ કર્મની પ્રકૃતિએ છે તે પુદ્દમલદ્દવ્યના પરમાણ છે. જવ ઉપયોગસ્વરૂપ છે. તેના ઉપયોગની એવી સ્વચ્છતા છે કે પોદ્દગલિક કર્મના ઉદય થતાં તેના ઉદયના જે સ્વાદ આવે તેના આકારે ઉપયોગ થઈ જય છે. અમાનીને અમાનને લીધે તે સ્વાદનું અને ઉપયોગનું ભેદમાન નથી તેથી તે સ્વાદને જ પાતાના ભાવ જાણે છે. જ્યારે તેમનું ભેદમાન થાય અર્થાત્ જીવભાવને જીવ જાણે અને અજીવભાવને અજીવ જાણે ત્યારે મિધ્યાત્વના અભાવ થઈને સમ્યશ્રાન થાય છે. ૮૭.

હવે પૂછ છે કે મિથ્યાત્વાદિકને છવ અને અછવ ક**દા** તે છવ મિથ્યાત્વાદિ અને અછવ મિથ્યાત્વાદિ કેલ્લ છે? તેના ઉત્તર કહે છે:—

पुगगलकम्मं मिच्छं जोगो अविरदि अणाणमजीवं । उवओगो अण्णाणं अविरइ मिच्छं च जीवो दु ॥ ८८ ॥ पुद्रलक्ष्मं मिथ्यात्वं योगोऽविरित्रज्ञानमजीवः । उपयोगोऽज्ञानमविरित्तिर्धिथात्वं च जीवम्तु ॥ ८८ ॥

भान्यसार्थ:—[मिक्यारवं] के भिध्यारव, [योगः] યાગ, [अविरितः] અવિરિતિ [अज्ञानं] અને અગ્ઞાન [अज्ञोवः] અછવ છે તે તે৷ [पुद्रस्तकर्मं] પુદ્દગલ-કર્મ છ; [ब] અને જે [अज्ञानं] અગ્ઞાન, [अविरितः] અવિરિતિ [मिक्यारवं] અને भિध्यारव [ज्ञोबः] છવ છે [तु] તે તો [હपयोगः] ઉપયાગ છે.

ટીકા:—નિશ્વયથી એ મિથ્યાદર્શન, અજ્ઞાન, અવિરતિ ઇત્યાદિ અજીવ છે તે તે, અમૃતિક ચૈતન્યપરિણામથી અન્ય એવું મૃતિક પુદ્દગલકમેં છે; અને એ મિથ્યાદર્શન, અજ્ઞાન, અવિરતિ ઇત્યાદિ જીવ છે તે, મૃતિક પુદ્દગલકમેથી અન્ય એવા ચૈતન્યપરિ-ણામના વિકાર છે. ૮૮.

હવે કરી પૂછ છ કે બિથ્યાદરઈનાદિ ચૈતન્યપરિણામના વિકાર ક્યાંથી થયા ? તેના ઉત્તર કહે છ:—

उवओगस्स अणाई परिणामा तिष्णि मोहजुतस्म । मिच्छतं अण्णाणं अविरदिभावो य णायव्वो ॥ ८९ ॥

મિ^{શ્}યાત્વ ને અજ્ઞાન આદિ અજીવ, પુદ્દગલકર્મ છે; અજ્ઞાન ને અવિરમણ વળી મિ^{શ્}યાત્વ જીવ, ઉપયાગ છે. ૮૮. છે માહયુત ઉપયાગના પરિણામ ત્રણ અનાદિના, –મિ^{શ્}યાત્વ ને અજ્ઞાન. અવિરતભાવ એ ત્રણ જાણવા. ૮૯. उपयोगस्यानाद्यः परिणामास्त्रयो मोहयुक्तस्य । मिथ्यात्वमज्ञानमविरतिभावश्र ज्ञातव्यः ॥ ८९ ॥

अन्वसर्थ:—[मोद्युक्तस्य] અનાદિથી માહયુક્ત હાવાથી [उपयोगस्य] ઉપયોગના [अनादयः] અનાદિથી માંડીને [अयः परिनामाः] अध्य પરિછામ છે; ते [मिध्यात्यं] भिथ्यात्य, [अक्षानं] असंति [अ अविरतिमावः] અને અવિરતિભાવ (એ ત્રધ્ય) [आतस्यः] બહુવા.

હિકા:—એક નિશ્વયથી પાતાના નિજરસથી જ સર્વ વસ્તુઓતું પાતાના સ્વભાવભૂત એવા સ્વરૂપ-પસ્થિમનમાં સમર્થપથું છે, તોપણ (આત્માને) અનાદિથી અન્ય-વસ્તુભૂત માહ સાથે સંયુક્તપથું હોવાથી, આત્માના ઉપયાગના, મિચ્યાદર્શન, અગ્ઞાન અને અવિસ્તિ એમ ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકાર છે. ઉપયાગના તે પરિણામવિકાર, સ્ક્રિકની સ્વચ્છતાના પરિણામવિકારની જેમ, પરને લીધે (-પરની ઉપાધિને લીધે) ઉત્પન્ન થતો દેખાય છે. તે સ્પષ્ટપણે સમજાવવામાં આવે છે:—જેમ સ્ક્રિકની સ્વચ્છતાતું સ્વરૂપ-પરિણમનમાં (અર્થાત્ પાતાના ઉજ્જવળતારૂપ સ્વરૂપે પરિણમવામાં) સમર્થપણં હોવા છતાં, કદાચિત (સ્ક્રિકને) કાળા, લીલા અને પીળા એવા તમાલ, કેળ અને કાંચનના પાત્રરૂપી આધારના સંચાગ હોવાથી સ્ક્રિકની સ્વચ્છતાના કાળા, લીલા અને પીળા એમ ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકાર દેખાય છે, તેવી રીતે (આત્માને) અનાદિથી મિચ્યાદર્શન, અગ્નાન અને અવિસ્તિ જેના સ્વભાવ છે એવા અન્ય-વસ્તુભૂત માહેના સંચાગ હોવાથી આત્માના ઉપયાગના, મિચ્યાદર્શન, અગ્નાન અને અવિસ્તિ એમ ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકાર દેખવા.

ભાવાર્થ:—આત્માના ઉપયાગમાં આ ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકાર અનાદિ કર્મના નિમિત્તથી છે. એમ નથી કે પહેલાં એ શુદ્ધ જ હતો અને હવે તેમાં નવા પરિણામવિકાર થયા છે. જો એમ હાય તો સિદ્ધોને પણ નવા પરિણામવિકાર થવા જોઈએ. પણ એમ તા થતું નથી. માટે તે અનાદિથી છે એમ જાણવું. ૮૯.

હવે વ્યાતમાને ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકારનું કર્તાપણ દર્શાવે છે:-

एएसु य उवओगो तिविहा सुद्धो णिरंजणो भावो । जं मो करेदि भावं उवओगो तस्म मो कता ॥ ९० ॥

એનાથી છે ઉપયોગ ત્રણવિધ, શુદ્ધ નિર્મળ ભાવ જે; જે ભાવ કંઈ પણ તે કરે. તે ભાવના કર્તા બને. ૯૦.

एतेषु चोषयोगस्तिविधः शृद्धो निरंत्रनो भावः । यं स करोति भावमुपयोगस्तस्य स कर्ता ॥ ९० ॥

અન્વયાર્થ:—[इतेषु च] અનાદિથી આ ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકારો હોવાથી, [उपयोगः] આત્માના ઉપયોગ—[शुद्धः] જોકે (શુદ્ધનયથી) તે શુદ્ધ, [निरंजनः] નિરંજન [मावः] (એક) ભાવ છે તાપણ—[प्रिविधः] ત્રણ પ્રકારના થયા થકા [सः उपयोगः] ते ઉપયોગ [यं] જે [मावं] (વિકારી) ભાવને [करोति] પાતે કરે છે [तस्य] તે ભાવના [सः] ते [कर्तां] કર્તા [मवति] થાય છે.

ટીકા:—એ પ્રમાણે અનાદિથી અન્યવસ્તુભૂત માહ સાથે સંયુક્તપણાને લીધે પાતાનામાં ઉત્પન્ન થતા જે આ ત્રણ મિથ્યાદર્શન, અજ્ઞાન અને અવિરતિભાવરૂપ પરિણામવિકારા તેમના નિમિત્તે (-કારણથી)—જોકે પરમાથેથી તા ઉપયાગ શુદ્ધ, નિરંજન, અનાદિનિધન વસ્તુના સર્વસ્વભૂત ચૈતન્યમાત્રભાવપણ એક પ્રકારના છે તાપણ—અશુદ્ધ, સાંજન અનેકભાવપણાને પામતા થકા ત્રણ પ્રકારના થઈને, પાતે અજ્ઞાની થયો થકા કર્તાપણાને પામતા, વિકારરૂપ પરિણમીને જે જે ભાવને પાતાના કરે છે તે તે ભાવના તે ઉપયોગ કર્તા થાય છે.

ભાવાર્થ:—પહેલાં કહ્યું હતું કે જે પરિણમે તે કર્તા છે. અહીં અજ્ઞાનરૂપ થઇને ઉપયોગ પરિશુમ્યા તેથી જે ભાવરૂપ તે પરિશુમ્યા તે ભાવના તેને કર્તા કહ્યો. આ સીતે ઉપયોગને કર્તા જાણવા. જોકે શુદ્ધકવ્યાર્થિકનયથી આત્મા કર્તા છે નહિ, તાપણ ઉપયાગ અને આત્મા એક વસ્તુ હાવાથી અશુદ્ધકવ્યાર્થિકનયે આત્માને પણ કર્તા કહેવામાં આવે છે. ૬૦.

હવે, આત્માને ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકારનું કર્તાપહું હોય ત્યારે પુદ્દગલ-દ્રવ્ય પાતાની મેળે જ કર્મપણે પરિણમે છે એમ કહે છે:—

> जं कुणह भावमादा कता सो होदि तस्म भावस्म । कम्मतं परिणमदे तिह्य स्यं पुरगलं दव्वं ॥ ९१ ॥ यं करोति भावमात्मा कर्ता म भवति तस्य भावस्य । कर्मलं परिणमते तस्मिन स्वयं प्रदृष्ठं दृष्यम् ॥ ९१ ॥

જે ભાવ જીવ કરે અરે ! જીવ તેહના કર્તા બનેઃ કર્તા થતાં, પુદ્દગલ સ્વયં ત્યાં કર્મારૂપે પરિણમે. લ્૧.

अन्वयार्थ:—[आत्मा] आत्भा [यं मावं] के भावने [करोति] ६२ छ [तस्य भावस्य] ते भावने। [सः] ते [कर्ता] ६ती [भवति] धाय छ; [तस्मिन्] ते ६ती धतां [पुद्रलं द्रव्यं] पुर्शक्षद्रव्य [स्वयं] पे।तानी भेणे [कर्मत्वं] ६भीपछे [परिणमते] परिष्के छे.

ટીકા:—આત્મા પાતે જ તે પ્રકારે (તે-રૂપે) પરિશ્વખવાથી જે ભાવને ખરેખર કરે છે તેના તે કર્તા થાય છે—સાધકની (અર્થાત મંત્ર સાધનારની) જેમ; તે (આત્માના ભાવ) નિમિત્તભૂત થતાં, પુદ્દગલદ્રવ્ય કમેપણું સ્વયંમેવ (પાતાની મેળે જ) પરિશુમે છે. આ વાત સ્પષ્ટપણું સમજાવવામાં આવે છે:—જેમ સાધક તે પ્રકારના ધ્યાન-ભાવે પાતે જ પરિશુમતો થકા ધ્યાનના કર્તા થાય છે અને તે ધ્યાનભાવ સર્વ સાધ્ય-ભાવોને (અર્થાત સાધકને સાધવાયામ્ય ભાવોને) અનુકૂળ હાવાથી નિમિત્તભૂત થતાં, સાધક કર્તા થયા સિવાય (સર્પાદિકનું) વ્યાપેલું ઝેર સ્વયંમેવ ઊતરી જાય છે, સ્ત્રીઓ સ્વયંમેવ વિડ'બના પાત્રે છે અને બ'લના સ્વયંમેવ તૂડી જાય છે; તેવી રીતે આ આત્મા અજ્ઞાનને લીધે મિથ્યાદર્શનાદિભાવે પાતે જ પરિશુમતો થકા મિથ્યાદર્શનાદિભાવના કર્તા થાય છે અને તે મિથ્યાદર્શનાદિભાવ પુદ્દગલદ્રવ્યને (કર્મારૂપે પરિશુમવામાં) અનુકૂળ હોવાથી નિમિત્તભૂત થતાં, આત્મા કર્તા થયા સિવાય પુદ્દગલદ્રવ્ય માહનીયાદિ કર્મપણે સ્વયંમેવ પરિશુમે છે.

ભાવાથ :—આત્મા તો અજ્ઞાનરૂપ પરિશુમે છે, કાેઈ સાથે મમત્વ કરે છે, કાેઈ સાથે રાગ કરે છે, કાેઈ સાથે દ્વેષ કરે છે; તે ભાવાના પાતે કર્તા થાય છે. તે ભાવાનિમિત્તમાત્ર થતાં, પુદ્દગલદ્રવ્ય પાતે પાતાના ભાવથી જ કમેર્રે પરિશુમે છે. પરસ્પર નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવ માત્ર છે; કર્તા તો અન્ને પાતપાતાના ભાવના છે એ નિશ્ચય છે. ૯૧.

હવે, અજ્ઞાનથી જ કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે એમ તાત્પર્ય કહે છે:—

परमाणाणं कुट्वं आणाणं पि य परं क्रितो मो । अण्णाणमओ जीयो कम्माणं कारगो होदि ॥ ९२ ॥ परमात्मानं कुर्वज्ञात्मानमपि च परं कुर्वन मः । अज्ञानमयो जीवः कर्मणां कारको भवति ॥ ९२ ॥

थान्यथार्थ:-[परं] के परने [आत्मानं] पेरताइप [कुर्वन्] करे छ [च]

પરને કરે નિજરૂપ ને નિજ આત્મને પણ પર કરે, અજ્ઞાનમય એ જીવ એવા કર્મના કારક બને. કર.

भने [आत्मान अपि] પાતાને પણ [परं] पर [कुर्वन्] કરે છે [सः] ते [अझान• मयः जीवः] અજ્ઞાનમય જીવ [कर्मणां] કર્મોના [कारकः] કર્તા [मवति] થાય છે.

ટીકા:—અજ્ઞાનથી આ આત્મા પરના અને પાતાના પરસ્પર વિશેષ (તકાવત) ન જાહતો હૈાય ત્યારે પરને પાતારૂપ કરતો અને પાતાને પર કરતો. પાતે અજ્ઞાનમય થયા થકા કર્મોના કર્તા પ્રતિભાસે છે. તે સ્પષ્ટતાથી સમજાવવામાં આવે છે:—જેમ શીત-ઉપ્શુના અનુભવ કરાવવામાં સમર્થ એવી શીત-ઉપ્શ પુદ્દગલપશ્ચામની અવસ્થા પુદ્દ-ગલથી અભિન્નપુષાને લીધે આત્માથી સદાય અત્યંત ભિન્ન છે અને તેના નિમિત્તે થતો તે પ્રકારના અનુભવ આત્માથી અભિન્નપ્રણાને લીધે પુદ્દગલથી સદાય અત્યંત ભિન્ન છે. તેવી રીતે તે પ્રકારના અનુભવ કરાવવામાં સમર્થ એવી રાગ-ઢેષ-સુખ-દુ:ખાદિરૂપ પુદુગલપશ્ચિામની અવસ્થા પુદુગલથી અભિન્નપદ્યાને લીધે આત્માથી સદાય અત્યંત ભિન્ન છે અને તેના નિમિત્તે થતો તે પ્રકારના અનુભવ આત્માથી અભિન્નપણાને લીધે પ્રદાસથી સદાય અત્યંત ભિન્ન છે. જ્યારે અજ્ઞાનને લીધે આત્મા તે રાગ-દેષ-સંખ-દુ:ખાદિના અને તેના અનુભવના પરસ્પર વિશેષ ન જાણતો હોય ત્યારે એકપણાના અધ્યાસને લીધે. શીત-ઉષ્ણની માફક (અર્થાત જેમ શીત-ઉષ્ણરૂપે આત્મા વડે પરિ-ણમવું અશક્ય છે તેમ) જેમના રૂપે આ_દમા વડે પરિણમવું અશક્ય છે એવાં રાગ-ફ્રેપસુખદ:ખાદિરૂપે અજ્ઞાનાત્મા વ3 પરિ**હામતો થકા (અર્થાત પરિ**હામ્યા હેાવાન' માનતો થકા), જ્ઞાનતું અજ્ઞાનત્વ પ્રગઢ કરતો, પાતે અજ્ઞાનમથ થયા થકા, 'આ હું રાગી હું (અર્થાત્ આ હું રાગ કરું છું)' કત્યાદિ વિધિથી રાગાદિ કર્મના કર્તા પ્રતિસાસ છે.

ભાવાર્થ:—રાગદ્વેષસુખદુ:ખાદિ અવસ્થા પુર્ગલકર્મના ઉદયતા સ્વાદ છે; તેથીં તે, શીત-ઉષ્ણપણાની માફક, પુરગલકર્મથી અભિન્ન છે અને આત્માથી અત્યંત ભિષ્ન છે. અજ્ઞાનને લીધે આત્માને તેનું ભેદજ્ઞાન નહિ હોવાથી તે એમ જાણે છે કે આ સ્વાદ મારા જ છે; કારણ કે જ્ઞાનની સ્વચ્છતાને લીધે રાગદ્વેષાદિના સ્વાદ, શીત-ઉષ્ણપણાની માફક, જ્ઞાનમાં પ્રતિબિંગિત થતાં, જાણે કે જ્ઞાન જ રાગદ્વેષ થઈ ગયું હોય એવું અ- જ્ઞાનીને ભાસે છે. તેથી તે એમ માને છે કે 'હું રાગી છું, હું દ્વેષી છું, હું કોધી છું, હું માની છું' ઇત્યાદિ આ રીતે અજ્ઞાની જીવ રાગદ્વેષાદિના કર્તા થાય છે. ૯૨.

જ્ઞાનથી કર્મ ઉત્પન્ન થતું નથી એમ હવે કહે છે:—

परमपाणमकुव्वं अपाणं पि य परं अकुव्वंतो । सो णाणमओ जीवो कम्माणमकारगो होदि ॥ ९३ ॥

પરને ન કરતાે નિજરૂપ, નિજ આત્મને પર નવ કરે, એ જ્ઞાનમય આત્મા અકારક કર્મના એમ જ અને. ૯૩.

परमात्मानमकुर्वश्वात्मानमपि च परमकुर्वन् । स ज्ञानमयो जीवः कर्मणामकारको भवति ॥ ९३ ॥

अन्वयाथ:—[परं] के परने [आतमानं] पाता३प [अकुर्वन्] करतो नथी [च] अपने [आतमानं अपि] पाताने पण् [परं] पर [अकुर्वन्] करतो नथी [सः] ते [ज्ञानमयः जीवः] सानभय छव [कर्मणां] क्रीना [अकारकः भवति] अकती थाय छ अर्थात् कर्ता थतो नथी.

ટીકાઃ—ગ્રાનથી આ આત્મા પરના અને પોતાના પરસ્પર વિશેષ જાણતો હાય ત્યારે પરને પોતારૂપ નહિ કરતો અને પોતાને પર નહિ કરતો. પાતે જ્ઞાનમય થયા થકા કર્માના વ્યકર્તા પ્રતિભાસ છે. તે સ્પષ્ટતાથી સમજવવામાં આવે છે:—જેમ શીત-ઉષ્ણના અનુભવ કરાવવામાં સમર્થ એવી શીત-ઉષ્ણ પુદ્દગલપરિણામની અવસ્થા પુદ્દગલથી અભિન્નપણાને લીધે આત્માથી સદાય અત્યંત ભિન્ન છે અને તેના નિમિત્તે થતો તે પ્રકારના અનુભવ આત્માથી અભિન્નપહાને લીધે પુદગલથી સદાય અત્ય'ત ભિન્ન છે. તેવી રીતે તે પ્રકારના અનુભવ કરાવવામાં સમર્થ એવી રાગઢેષસખદ:ખાદિ-રૂપ પુદુગલપરિણામની અવસ્થા પુદુગલથી અભિન્નપણાને લીધે આત્માથી સદાય અ-ત્યંત ભિન્ન છે અને તેના નિમિત્ત થતો તે પ્રકારના અનુભવ આત્માથી અભિન્નપણાને લીધે પુદ્દગલથી સદાય અત્યંત ભિન્ન છે. જ્યારે જ્ઞાનને લીધે આત્માં તે રાગદેષસંખ-દ:ખાદિના અને તેના અનુભવના પરસ્પર વિશેષ જાણતો હોય ત્યારે, તેઓ એક નથી પણ ભિન્ન છે એવા વિવેકને લીધે, શીત-ઉષ્ણની માકક (અર્થાત જેમ શીત-ઉષ્ણરૂપે મ્યાત્મા વઉ પરિણમવું અશક્ય છે તેમ) જેમના ૩પે માતમા વઉ પરિણમવું અશક્ય છે એવાં રાગદ્વેષસખદ:ખાદિરૂપે અજ્ઞાનાત્મા વઉ જરાય નહિ પરિણમતો થકાે, જ્ઞાનનું ગ્રાનત્વ પ્રગ**ઠ કરતો, પાતે જ્ઞાનમય થયા થકા, 'આ હ**' (રાગને) જાહ્યું જ છું, રાગી તો પુદુગલ છે (અર્થાત રાગ તો પુદુગલ કરે છે)' ઇત્યાદિ વિધિથી, જ્ઞાનથી વિરુદ્ધ એવા સમસ્ત રાગાદિ કર્મના અકર્તા પ્રતિભાસે છે.

ભાવાર્થ:—જ્યારે આત્મા રાગદ્વેષસુખદુ:ખાદિ અવસ્થાને જ્ઞાનથી: ભિન્ન જાણે અર્થાત 'જેમ શીત-ઉચ્લપાલું પુદ્દગલની અવસ્થા છે તેમ રાગદ્વેષાદિ પણ પુદ્દ-ગલની અવસ્થા છે' એવું ભેદજ્ઞાન થાય, ત્યારે પાતાને જ્ઞાતા જાણે અને રાગાદિરૂપ પુદ્દગલને જાણે. એમ થતાં, રાગાદિના કર્તા આત્મા થતા નથી, જ્ઞાતા જ રહે છે. ૯૩.

હવે પૂછ છે કે અજ્ઞાનથી કર્મ કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

तिविहो एयुवओगो अधवियणं करेड़ कोहोऽहं । कत्ता तस्युवओगस्म होड़ सो अत्तमावस्म ॥ ९४ ॥

त्रिविध एप उपयोग आत्मविकल्पं करोति कोघोऽहम् । कर्ता तम्योपयोगम्य भवति स आत्मभात्रम्य ॥ ९४ ॥

અન્વયાર્થ:—[त्रिविघः] ત્રણ પ્રકારતા [एषः] આ [उपयोगः] ઉપયાગ [अहं क्रोधः] 'હું' ક્રોધ છું' એવા [आत्मविकल्पं] પાતાના વિકલ્પ [करोति] કરે છે; તેથી [सः] આત્મા [तस्य उपयोगस्य] તે ઉપયાગરૂપ [आत्ममावस्य] પાતાના ભાવના [कर्ता] કર્તા [भवति] થાય છે.

ટીકા:—ખરેખર આ સામાન્યપણ અજ્ઞાનરૂપ એવું જે મિથ્યાદર્શન-અજ્ઞાન- અવિરતિરૂપ ત્રણ પ્રકારતું સવિકાર ચૈતન્યપરિણામ તે, પરના અને પાતાના અવિશેષ દર્શનથી, અવિશેષ જ્ઞાનથી અને અવિશેષ વિરતિથી (પરિણતિથી) સ્વ-પરના સમસ્ત ભેદને છુપાવીને, ભાવ્યભાવકભાવને પામેલાં એવાં ચેતન અને અચંતનતું સામાન્ય અધિકરણથી (–જાણે કે તેમના એક આધાર હોય એ રીતે) અતુભવન કરવાથી, 'હું કોય છું' એવી પાતાના વિકલ્પ ઉત્પન્ન કરે છે; તેથી, 'હું કોય હું' એવી ભ્રાંતિને લીધે જે સવિકાર (વિકાર સહિત) છે એવા ચેતન્યપરિણામે પરિણમતો થકા આ આત્મા તે સવિકાર ચેતન્યપરિણામરૂપ પોતાના ભાવના કર્તા થાય છે. એવી જ રીતે 'કોય' પદ પલટાવીને માન, માયા, લાભ, માહ, રાગ, હેષ, કર્મ, નાકમે, મન. વચન, કાય, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ધ્રાણ, રસન અને સ્પર્શનનાં સાળ સત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં; અને આ ઉપદેશથી બીજા' પણ વિચારવાં.

ભાવાર્થ:—અજ્ઞાનરૂપ એટલે કે મિથ્યાદર્શન-અજ્ઞાન-અવિરતિરૂપ ત્રણ પ્ર-કારનું જે સવિકાર ચૈતન્યપરિણામ તે પાતાના અને પરના ભેદ નહિ જાણીને 'હું કોધ હું, હું માન હું' કત્યાદિ માને છે; તેથી અજ્ઞાની જીવ તે અજ્ઞાનરૂપ સવિકાર ચૈતન્ય-પરિણામના કર્તા થાય છે અને તે અજ્ઞાનરૂપ ભાવ તેનું કર્મ થાય છે. ૯૪.

હવે એ જ વાતને વિશેષ કહે છે:—

^{&#}x27;હું ક્રોધ' એમ વિકલ્પ એ ઉપયોગ ત્રણવિધ આચરે. ત્યાં જીવ એ ઉપયોગરૂપ જીવભાવના કર્તા ખેત. હ૪.

तिविहो एसुवओगो अपवियणं करेइ धम्माई ।
कता तस्सुवओगस्स होइ सो अत्तभावस्म ॥ ९५ ॥
विविध एष उपयोग आत्मविकल्पं करोति धर्मादिकम् ।
कर्ता तस्योपयोगस्य भवति स आत्मभावस्य ॥ ९५ ॥

અન્વયાથ:—[त्रिविघः] ત્રણ પ્રકારના [एषः] આ [उपयोगः] ઉપયાગ [धर्माविकं] 'હું ધર્માસ્તિકાય આદિ છું' એવા [आत्मविकच्पं] પાતાના વિકલ્પ [करोति] કरे છ; तेथी [सः] આત્મા [तस्य उपयोगस्य] ते ઉપયાગરૂપ [भात्म-भावस्य] પાતાના ભાવના [कर्ता] કર્તા [भवति] થાય છે.

ટીકા:—ખરેખર આ સામાન્યપણ અજ્ઞાનરૂપ એવું જે મિથ્યાદર્શન-અજ્ઞાન-અવિરતિરૂપ ત્રણ પ્રકારનું સવિકાર ચૈતન્યપરિણામ તે, પરના અને પાતાના અવિરોધ દર્શનથી, અવિરોધ જ્ઞાનથી અને અવિરોધ વિરતિથી સ્વ-પરના સમસ્ત ભેદને ધુપાવીને સેયજ્ઞાયકભાવને પામેલાં એવાં ચેતન અને અચેતનનું સામાન્ય અધિકરણથી અનુભવન કરવાથી, 'હું ધર્મ ધું, હું અધર્મ ધું, હું આકાશ ધું, હું કાળ ધું, હું પુદ્દગલ ધું, હું અન્ય જીવ ધું' એવા પાતાના વિકલ્પ ઉત્પન્ન કરે છે; તેથી, 'હું ધર્મ ધું, હું અધર્મ ધું, હું આકાશ ધું, હું અન્ય જીવ ધું' એવી ભ્રાંતિને ધીધે જે સાપાધિક (ઉપાધિ સહિત) છે એવા ચૈતન્યપરિણામે પરિણમતો થકા આ આત્મા તે સાપાધિક ચૈતન્યપરિણામરૂપ પાતાના ભાવના કર્તા થાય છે.

ભાવાર્થ:—હું અન્ય નિમિત્ત વિના જ ગતિ કરી શકું છું એમ જે માતે છે તે પાતાને ધર્મ દ્રવ્યરૂપ માને છે. હું અન્ય નિમિત્ત વિના જ સ્થિર રહું છું, અવગાહ પાસું છું અને પરિણુમું છું એમ જે માને છે તે પાતાને અધર્મ દ્રવ્યરૂપ, આકાશદ્રવ્યરૂપ અને કાળદ્રવ્યરૂપ માને છે. પોદ્દગલિક પદાર્થીની ક્રિયાને હું જ કરું છું એમ જે માને છે તે પાતાને પુદ્દગલદ્રવ્યરૂપ માને છે. અન્ય જીવનું હિતાહિત હું જ કરું છું એમ જે માને છે તે પાતાને અન્ય જીવરૂપ માને છે.

અથવા તા આ પ્રમાણે સમજવું:—ધર્માદિના વિકલ્પ વખતે જે, પાતે શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર હેાવાનું ભાન નહિ રાખતાં, ધર્માદિના વિકલ્પમાં એકાકાર થઈ જાય છે તે પાતાને ધર્માદિકલ્યરૂપ માને છે.

^{&#}x27;હું ધર્મ આદિ' વિકલ્પ એ ઉપયાગ ત્રણવિધ આચરે, ત્યાં જીવ એ ઉપયાગરૂપ જીવભાવના કર્તા બને. લ્પ.

આ પ્રમાણે, અજ્ઞાનરૂપ ચેતન્યપરિણામ પાતાને ધર્માદિદ્રવ્યરૂપ માને છે તેથી અજ્ઞાની જીવ તે અજ્ઞાનરૂપ સાપાધિક ચેતન્યપરિણામના કર્તા થાય છે અને તે અજ્ઞાન-રૂપ ભાવ તેતું કર્મ થાય છે. ૯૫.

"તેથી કર્તાપણાનું મૂળ અજ્ઞાન ઠયું" એમ હવે કહે છે:—

एवं पराणि दन्वाणि अप्पयं कुणदि मंद्बुद्धीओ । अपाणं अवि य परं करेड अण्णाणभावेण ॥ ९६ ॥ एवं पराणि दन्याणि बात्मानं करोति मंद्युद्धिन्तु । आत्मानमपि च परं करोति अज्ञानभावेन ॥ ९६ ॥

अन्वश्रर्थः—[इवं तु आ रीते [मंद्बुद्धिः] भ'६थुद्धि अर्थात् अज्ञानी [अज्ञानसावेन] अज्ञानसावथी [पराणि द्रव्याणि] ५२ ५०थाने [आरमानं] पेताइप [करोति] ६२ छ [अपि ख] अने [आरमानं] पेताने [परं] ५२ [करोति] ६२ छ.

ટીકા:—ખરેખર એ રીતે, 'હું કોલ છું' કત્યાદિની જેમ અને 'હું ધર્મ' ક્લ્ય છું' કત્યાદિની જેમ આત્મા પરંદ્રવ્યાને પોતારૂપ કરે છે અને પોતાને પણ પર-દ્રવ્યારૂપ કરે છે; તેથી આ આત્મા, જોકે તે સમસ્ત વસ્તુઓના સંખંધથી રહિત બહુદ શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુમય છે તોપણ, અજ્ઞાનને લીધે જ સવિકાર અને સાપાધિક કરાયેલાં ચૈતન્યપરિણામવાળા હોવાથી તે પ્રકારના પોતાના ભાવના કર્તા પ્રતિભાસે છે. આ રીતે, ભૂતાવિષ્ટ (જેના શરીરમાં ભૂત પ્રવેશ્યું હોય એવા) પુરુષની જેમ અને ધ્યાનાવિષ્ટ (ધ્યાન કરતા) પુરુષની જેમ, આત્માને કર્તાપણાનું મૂળ અજ્ઞાન ઠર્યું. તે પ્રગઢ દુકાંતથી સમજાવવામાં આવે છે:—જેમ ભૂતાવિષ્ટ પુરુષ અજ્ઞાનને લીધે ભૂતને અને પાતાને એક કરતો થકા, મનુષ્યને અનુચિત એવી વિશિષ્ઠ ચેષ્ટાના અવલ'બન સહિત ભય'કર *આર'ભથી ભરેલા અમાનુષ વ્યવહારવાળા હોવાથી તે પ્રકારના ભાવના કર્તા પ્રતિભાસ છે; તેવી રીતે આ આત્મા પણ અજ્ઞાનને લીધે જ ભાવ્ય-ભાવકરૂપ પરને અને પાતાને એક કરતો થકા, અવિકાર અનુભૂતિમાત્ર જે ભાવક તેને અનુચિત એવા વિચિત્ર ભાવ્ય-રૂપ કોધાદિ વિકારાથી મિશ્રિત ચેતન્યપરિણામવિકારવાળા હોવાથી તે પ્રકારના ભાવના કર્તા પ્રતિભાસે છે. વળી જેમ અપરીક્ષક આચાર્યના ઉપદેશથી મહિષ્યનું (પાડાનું)

^{*} અાર'ભ = કાર્ય; વ્યાપાર; હિંસાયુક્ત વ્યાપાર.

જીવ મંદળુહિ એ ગતે પરદ્રવ્યને નિજરૂપ કરે, નિજ આત્મન પણ એ રીતે અજ્ઞાનભાવ પર કરે. ૬૬.

ધ્યાન કરતો કાઈ ભાળા પુરુષ અજ્ઞાનને લીધે મહિષને અને પોતાને એક કરતો થકા, 'હું ગગન સાથે ઘસાતાં શિંગડાંવાળા માટા મહિષ છું' એવા અધ્યાસને લીધે મનુષ્યને યાગ્ય એવું જે એારડાના ભારણામાંથી બહાર નીકળવું તેનાથી ચ્યુત થયા હાવાથી તે પ્રકારના ભાવના કર્તા પ્રતિભાસ છે; તેવી રીતે આ આત્મા પણ અજ્ઞાનને લીધે જ્ઞેય-શાયકરૂપ પરને અને પોતાને એક કરતા થકા, 'હું પરકવ્ય છું' એવા અધ્યાસને લીધે મનના વિષયરૂપ કરવામાં આવેલાં ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ, પુદ્દગલ અને અન્ય છવ વ3 (પોતાની) ચેતન્યધાતુ રાકાયલી હાવાથી તથા ઇદિયાના વિષયરૂપ કરવામાં આવેલા રૂપી પદાર્થા વ3 (પોતાના) કેવળ બાધ (જ્ઞાન) ઢંકાયેલ હાવાથી અને મૃતક કલેવર (શરીર) વ3 પરમ અમૃતરૂપ વિજ્ઞાનઘન (પોતે) મૃષ્ઠિત થયા હાવાથી તે પ્રકારના ભાવના કર્તા પ્રતિભાસે છે.

ભાવાથ:—આ આત્મા અજ્ઞાનને લીધે, અચેતન કમેર્ય ભાવકનું જે કોધાદિ ભાવ્ય તેને ચેતન ભાવક સાથે એકરૂપ માને છે; વળી તે, જડ રોયરૂપ ધર્માદિદ્રવ્યાને પણ જ્ઞાયક સાથે એકરૂપ માને છે. તેથી તે સવિકાર અને સાપાધિક ચૈતન્યપરિણામના કર્તા થાય છે.

અહીં, કોધાદિક સાથે એકપણાની માન્યતાથી ઉત્પન્ન થતું કર્તુત્વ સમજાવવા ભૂતાવિષ્ટ પુરુષતું દર્શાંત કહ્યું અને ધર્માદિક અન્યદ્રવ્યા સાથે એકપણાની માન્યતાથી ઉત્પન્ન થતું કર્તુત્વ સમજાવવા ધ્યાનાવિષ્ટ પુરુષતું દર્શાંત કહ્યું. હદ્દ.

'તેથી (પૂર્વોક્ત કારણથી) એ સિદ્ધ થયું કે જ્ઞાનથી કર્તાપણાના નારા થાય છે' એમ હવે કહે છે:—

एटेण दु मो कत्ता आदा णिच्छयविद्धि परिकहिदो ।

एवं ख्रु जो जाणदि मो मुंचिद मन्वकत्तितं ॥ ९७ ॥

एवेन तु म कर्वात्मा निश्चयिक्तिः परिकथितः ।

एवं ख्रु यो जानानि मो मुंचित मर्वकर्तृत्वम् ॥ ९७ ॥

અન્વયાર્થ:—[बतेन तु] આ (પૂર્વોક્ત) કારણથી [निम्नयविद्धिः] નિ-શ્વયના ભાષાનારા માનીઓએ [सः आत्मा] ते આત્માને [कर्ता] કર્તા [परिकथितः]

એ કારણે આત્મા કથા કર્તા સહુ નિશ્ચયવિદે, –એ જ્ઞાન જેને થાય તે છેાંદે સકલ કર્તૃત્વને. લ્હ.

કદ્યો છ—[वर्व संखु] આવું નિશ્વયથી [यः] જे [जानाति] જાણે છે [सः] ते (स्नानी થયા થકા) [सर्वकर्तत्वं] सर्व કर्જस्वने [मुंचित] छाउ छे.

ટીકા:—કારણ કે આ આત્મા અજ્ઞાનને લીધે પરના અને પોતાના એકપણાનેઃ આત્મવિકલ્પ કરે છે તેથી તે નિશ્ચયથી કર્તા પ્રતિભાસે છે—આવું જે જાણે છે તે સમસ્ત ક∂ત્વને છા3 છે તેથી તે નિશ્ચયથી અકર્તા પ્રતિભાસે છે. તે સ્પષ્ટ સમજાવ-વામાં આવે છે:—

આ આત્મા અજ્ઞાની થયા થકા, અજ્ઞાનને લીધે અનાદિ સંસારથી માંડીને મિલિલ (-એકમેક મળી ગયેલા) સ્વાદનું સ્વાદન–અનુભવન હાવાથી (અર્થાત્ પુદ્દગલ-કર્મના અને પોતાના સ્વાદનું ભેળસેળપણ—એકર્ય અનુભવન હાવાથી), જેની ભેદસંવેદનની (ભેદજ્ઞાનની) શક્તિ બિડાઈ ગયેલી છે એવા અનાદિથી જ છે; તેથી તે પરને અને પોતાને એકપણે જાણે છે; તેથી 'હું ક્રોધ છું' કત્યાદિ આત્મવિકલ્પ (પોતાના વિકલ્પ) કરે છે; અને તેથી નિર્વિકલ્પ, અકૃત્રિમ, એક વિજ્ઞાનઘન (સ્વભાવ)થી ભ્રષ્ટ થયા થકા વારંવાર અનેક વિકલ્પરૂપે પરિણમતો થકા કર્તા પ્રતિભાસે છે.

અને જ્યારે આત્મા જ્ઞાની થાય ત્યારે, જ્ઞાનને લીધે જ્ઞાનની આદિથી માંડીને 'પૃથક્ પૃથક્ સ્વાદનું સ્વાદન—અનુભવન હોવાથી (અર્થાત્ પુદ્દગલકર્મના અને પોતાના સ્વાદનું—એકર્ય નહિ પણ—ભિન્નભિન્નપણે અનુભવન હોવાથી), જેની ભેદસંવદન-શક્તિ ઉઘડી ગઈ છે એવા હાય છે; તેથી તે જાણે છે કે "અનાદિનિધન, નિરંતર સ્વાદમાં આવતો, સમસ્ત અન્ય રસથી વિલક્ષણ (ભિન્ન), અત્યંત મધુર જે ચેતન્યરસ તે જ એક જેના રસ છે એવા આત્મા છે અને કપાયા તેનાથી ભિન્ન રસવાળા (કપાયલા— ખેરવાદ) છે; તેમની સાથે જે એકપણાના વિકલ્પ કરવો તે અજ્ઞાનથી છે;" આ રીતે પરને અને પોતાને ભિન્નપણે જાણે છે; તેથી 'અકૃત્રિમ (નિત્ય), એક જ્ઞાન જ હું ધું પરંતુ કૃત્રિમ (અનિત્ય), અનેક જે ક્રોધાદિક તે હું નથી' એમ જાણતા થકા 'હું ક્રોધ ધું ' ઇત્યાદિ આત્મવિકલ્પ જરા પણ કરતો નથી; તેથી સમસ્ત કઈત્વને છાડી દે છે; તેથી સદાય ઉદાસીન અવસ્થાવાળા થયા થકા માત્ર જાણ્યા જ કરે છે; અને તેથી નિર્વિકલ્પ, અકૃત્રિમ, એક વિજ્ઞાનવન થયા થકા અત્યંત અકર્તા પ્રતિભાસે છે.

ભાવાર્થ:—જે પરક્રવ્યના અને પરક્રવ્યના ભાવોના કર્જન્વને અજ્ઞાન જાણે તે પોતે કર્તા શા માટે ખને ? અજ્ઞાની રહેવું હોય તો પરક્રવ્યના કર્તા ખને ! માટે જ્ઞાન થયા પછી પરક્રવ્યનું કર્તાપણ રહેતું નથી.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(वसंतिनिवधा)

अज्ञानतस्तु सतृणाभ्यवद्दारकारी
ज्ञानं स्वयं किल भवन्नपि रज्यते यः ।
पीत्वा दधीश्चमधुराम्लरसातिग्रद्धचा
गां दोग्धि दुग्धमिव नूनमसौ रसालम् ॥ ५७॥

અર્થ:—નિશ્વયથી સ્વયં જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવા છતાં અજ્ઞાનને લીધે જે જીવ, ઘાસ સાથે ભેળસેળ સુંદર આહારને ખાનારા હાથી આદિ તિર્ધેચની માફક, રાગ કરે છે (અર્થાત રાગનો અને પોતાનો ભેળસળ સ્વાદ લે છે) તે, દર્હી-ખાંડના અર્થાત્ શિખંડના ખાડા-મીઠા રસની અતિ લાલુપતાથી શિખંડને પીતાં છતાં પાતે ગાયના દૂધને પીએ છે એવું માનનાર પુરુષના જેવા છે.

ભાવાર્થ:—જેમ હાથીને ઘાસના અને સુંદર આહારના ભિન્ન સ્વાદનું ભાન નથી તેમ અજ્ઞાનીને પુદગલકર્મના અને પાતાના ભિન્ન સ્વાદનું ભાન નથી; તેથી તે એકાકારપણ રાગાદિમાં વતે છે. જેમ શિખંડના ચૃદ્ધી માણસ, સ્વાદલેદ નહિ પારખતાં, શિખંડના સ્વાદને માત્ર દૂધના સ્વાદ જાણે તેમ અજ્ઞાની જીવ સ્વ-પરના ભેળસંળ સ્વાદને પાતાના સ્વાદ જાણે છે.

> અજ્ઞાનથી જ જીવા કર્તા થાય છે એવા અર્થ તું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (શાદું લવિક્રીડિત)

अज्ञानान्मृगतृष्णिकां जलिश्या धार्वति पातुं मृगा अज्ञानात्त्रमसि द्रवंति भ्रजगाध्यासेन रज्जौ जनाः । अज्ञानाच विकल्पचक्रकरणाद्वातोत्तरंगान्धिवत् शुद्धज्ञानमया अपि स्वयममी कर्त्वीभवंत्याकुलाः ॥ ५८ ॥

અર્થ:—અજ્ઞાનને લીધે મૃગજળમાં જળની છુદ્ધિ થવાથી હરણા તેને પીવા દાંડે છે; અજ્ઞાનને લીધે અ'ધકારમાં પડેલી દારડીમાં સર્પના અધ્યાસ થવાથી લોકો (ભયથી) ભાગી જાય છે; અને (તેવી રીતે) અજ્ઞાનને લીધે આ જેવો, પવનથી તર'ગવાળા સમુદ્રની માફક વિકલ્પાના સમૃદ્ધ કરતા હાેવાથી—જોકે તેઓ શુદ્ધજ્ઞાનમય છે તોપણ—આકુળ બનતા ધકા પાતાની મેળે કર્તા થાય છે.

ભાવાર્થ:—અજ્ઞાનથી શું શું નથી થતું? હરેલા ઝાંઝવાંને જળ જાણી પીવા દાઉ છે અને એ રીતે ખેદખિત્ર થાય છે. અધારામાં પઉલા દારડાને સર્પ માનીને માણુસા ડરીને ભાગે છે. તેવી જ રીતે આ આત્મા, પવનથી શુષ્ધ થયેલા સમુદ્રની માફક, અજ્ઞાનને લીધે અનેક વિકલ્પા કરતો થકા શુષ્ધ થાય છે અને એ રીતે—જોકે પરમાર્થે તે શુદ્ધજ્ઞાનથન છે તોપણ—અજ્ઞાનથી કર્તા થાય છે.

> જ્ઞાનથી માતમા કર્તા થતો નથી એમ હવે કહે છે:— (વસંતતિલકા)

> > श्वानाद्विवेचकतया तु परात्मनोर्यो जानाति इंस इव वाःपयसोर्विशेषम् । चैतन्यधातुमचलं स सदाधिरूढो जानीत एव हि करोति न किंचनापि ॥ ५९॥

અર્થ:—જેમ હંસ દૂધ અને પાણીના વિશેષને (તફાવતને) જાણે છે તેમ જે જીવ જ્ઞાનને લીધે વિવેકવાળા (ભેદજ્ઞાનવાળા) હાવાથી પરના અને પાતાના વિ-શેષને જાણે છે તે (જેમ હંસ મિશ્રિત થયેલાં દૂધજળને જીદાં કરીને દૂધ શહ્યુ કરે છે તેમ) અચળ ચૈતન્યધાતુમાં આરૂદ થયા થકા (અર્થાત્ તેના આશ્રય કરતો થકા) માત્ર જાણે જ છે, કાંઈ પણ કરતો નથી (અર્થાત્ જ્ઞાતા જ રહે છે, કર્તા થતો નથી).

> ભાવાર્થ:—જે સ્વ-પરના ભેંદ જાણે તે જ્ઞાતા જ છે, કર્તા નથી. હવે. જે કાંઈ જણાય છે તે જ્ઞાનથી જ જણાય છે એમ કહે છે:—

> > (મંદાક્રાન્તા)

ज्ञानादेव ज्वल्लनपयसोरीष्ण्यज्ञैत्यव्यवस्था ज्ञानादेवोल्लसति लवणस्वादभेदव्युदासः । ज्ञानादेव स्वरसविकसिक्त्यचैतन्यधातोः ज्ञोधादेश्व मभवति भिदा भिदती कर्तृभावम् ॥ ६० ॥

અર્થ:—(ગરમ પાણીમાં) અપ્રિની ઉપ્લતાના અને પાણીની શીતળતાના ભેદ, જ્ઞાનથી જ પ્રગઢ થાય છે. શાકના સ્વાદથી લવલના સ્વાદની તદ્દન ભિન્નતા જ્ઞાનથી જ પ્રકાશિત થાય છે. નિજ રસથી વિકસતી નિત્ય ચૈતન્યધાતુના અને કોધાદિ ભાવોના ભેદ, કર્તુત્વને (કર્તાપણાના ભાવને) ભેદનો થકા—તોડતો થકા, જ્ઞાનથી જ પ્રગઢ થાય છે.

હવે, અજ્ઞાની પણ પાતાના જ ભાવને કરે છે પરંતુ પુદ્દગલના ભાવને કદી કરતા નથી—એવા અર્થભા, આગળની ગાથાની સ્ચનિકારૂપ શ્લાક કહે છે:—

(અનુષ્દુપ્)

अज्ञानं ज्ञानमप्येवं कुर्वजात्मानमंजसा । स्यात्कर्तात्मात्मभावस्य परभावस्य न कवित् ॥ ६१ ॥

અથ:—આ રીતે ખરેખર પાતાને અજ્ઞાનરૂપ કે જ્ઞાનરૂપ કરતા આત્મા પા-તાના જ ભાવના કર્તા છે, પરભાવના (પુદ્દગલના ભાવાના) કર્તા તા કદી નથી. એ જ વાતને દઢ કરે છે:—

(અનુષ્દુપ્)

आत्मा ज्ञानं स्वयं ज्ञानं ज्ञानादन्यत्करोति किम् । परभावस्य कर्तात्मा मोहोऽयं व्यवहारिणाम् ॥ ६२ ॥

અર્થ:—આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પાતે જ્ઞાન જ છે; તે જ્ઞાન સિવાય બીજી શું કરે ? આત્મા પરભાવના કર્તા છે એમ માનવું (તથા કહેવું) તે વ્યવહારી જવાના માહ (અજ્ઞાન) છે. ૯૭.

હવે કહે છે કે વ્યવહારી જીવા આમ કહે છે:—

तबहारंण दु आदा करेदि घडपडरथाणि दन्वाणि । करणाणि य कम्माणि य णोकम्माणीह विविहाणि ॥ ९८ ॥ व्यवहारंण त्वातमा करोति घटपटरथान द्रव्याणि । करणानि च कर्माणि च नोकर्माणीह निविधानि ॥ ९८ ॥

भान्यश्रार्थ:—[इयवहारेण तु] व्यवहारथी अर्थात व्यवहारी लेकि भाने छ है [इह] जगतभां [आत्मा] आत्मा [घटपटरचान क्रव्याणि] घडा, ६५६, २६ धत्याहि वस्तुओन, [च] वणी [करणानि] ५'दियोन, [विविधानि] अने भन्न भन्न भन्न भन्न । कर्मणि] क्रेथाहि द्रव्यक्ष्मेनि [च नोकर्मणि] अने शरीशिह नेक्किनि [कर्मिति] ६२ छे.

ટીકા:—જેથી પાતાના (મુચ્છારૂપ) વિકલ્પ અને (હસ્તાદિની ક્રિયારૂપ) વ્યાપાર વડે આ આત્મા ઘઢ આદિ પરદ્ગવ્યસ્વરૂપ બાહ્યકર્મને કરતો (વ્યવહારીઓને)

પ્રતિભાસે છે તેથી તેવી રીતે (આત્મા) ક્રોધાદિ પરંદ્રવ્યસ્વરૂપ સમસ્ત અ'તર'ગ કર્મ'ને પણ—બન્ને કર્મો પરંદ્રવ્યસ્વરૂપ હોઈને તેમનામાં તફાવત નહિ હોવાથી—કરે છે, એવા વ્યવહારી જીવોના વ્યામાહ (ભ્રાંતિ, અજ્ઞાન) છે.

ભાવાર્થ:—ઘટ-પટ, કર્મ-નાકર્મ ઇત્યાદિ પરંદ્રવ્યાને આત્મા કરે છે એમ માનવું તે વ્યવહારી લોકોના વ્યવહાર છે, અજ્ઞાન છે. ૯૮.

વ્યવહારી લાેકાની એ માન્યતા સત્યાર્થ નથી એમ હવે કહે છે:--

जिदि सो परदेश्वाणि य करिज णियमेण तस्मओं होज । जिह्या ण तस्मओं तेण सो ण तेसि हवदि कता ॥ २९ ॥ यदि स वर्षश्याणि च पूर्यान्त्रियमेन तस्मया भनेत् । समान्न तस्मयन्त्रेन स च तेषा भवति कर्ता । ८० ॥

श्यन्तथार्थ:—[यदि च] को [सः] आत्मा [परद्रव्याणि] परद्रव्यानि [कुर्यात्] क्षेत्रे ते। ते [नियमेन] नियमथी [तन्मयः] तन्मय अर्थात् परद्रव्यमय [मवेत्] थर्ड काय; [यस्मात् न तन्मयः] परंतु तन्मय नथी [तेन] तथी [सः] ते [तेषां] तेमना [कर्ता]:क्ष्तां [न भवति] नथी।

હિકા:—જો નિશ્ચયથી આ આત્મા પરદ્રવ્યસ્વરૂપ કર્મને કરે તો, પરિણામ-પરિણામીપણું બીજી કાઈ રીતે બની શકતું નહિ હાવાથી, તે (આત્મા) નિયમથી તન્મય (પરદ્રવ્યમય) થઈ જાય; પરંતુ તે તન્મય તા નથી, કારણ કે કોઈ ડવ્ય અન્ય-દ્રવ્યમય થઈ જાય તો તે દ્રવ્યના નાશની આપત્તિ (દાષ) આવે. માટે આત્મા વ્યાપ્ય-વ્યાપકણાવથી પરદ્રવ્યસ્વરૂપ કર્મના કર્તા નથી.

ે ભાવાર્થ:—એક દ્રવ્યતા કર્તા અન્ય દ્રવ્ય થાય તા ખન્ને દ્રવ્યા એક થઈ જાય, કારણ કે કર્તાકમ પણું અથવા પરિણામ-પરિણામીપણું એક દ્રવ્યમાં જ હોઈ શકે. આ રીતે જો એક દ્રવ્ય ખીજા દ્રવ્યરૂપ થઈ જાય, તા તે દ્રવ્યતા જ નાશ થાય એ માટા દાપ આવે. માટે એક દ્રવ્યતા અન્ય દ્રવ્યતા કર્તા કહેવા ઉચિત નથી. ૯૯.

આત્મા (વ્યાપ્યવ્યાપકભાવથી તો કર્તા નથી પરંતુ) નિમિત્તનેમિત્તિકભાવથી પણ કર્તા નથી એમ હવે કહે છે:—

પરદ્રવ્યને જીવ એ કરે તેા જરૂર તન્મય તે બને, પણ તે નથી તન્મય અરે ે તેથી નહિ કર્તા કરે. ૯૬.

जीवो ण करेदि घडं णेव पडं णेव सेसगे दब्वे । जोगुवओगा उपादगा य तेसि ह्वदि कता ॥ १०० ॥ जीवो न करोति घडं नैव पडं नैव शेपकानि दब्याणि । योगोपयोगावुत्पादको च नयोर्भवित कर्ता ॥ १०० ॥

અન્વયાર્થ:—[जीवः] છવ [घटं] ઘડને [न करोति] કરતો નથી, [पटं न षव] પડને કરતા નથી, [शेषकानि] બાકીનાં કાઈ [ब्रच्याणि] કલ્યાને (વસ્તુઓને) [न षव] કરતા નથી; [च] પરંતુ [योगोपयोगी] છવના યાગ અને ઉપયાગ [जत्पादकी] ઘડાદિને ઉત્પન્ન કરનારાં નિમિત્ત છે [त्रयोः] તેમના [कर्ता] કર્તા [मवति] છવ થાય છે.

ીકા:—ખરેખર જે ઘડાદિક તથા ક્રોધાદિક પરડ્વ્યસ્વરૂપ કમે છે તેને આત્મા વ્યાપ્યવ્યાપકભાવે તો કરતો નથી કારણ કે જો એમ કરે તો તન્મયપણાના પ્રસંગ આવે; વળી નિમિત્તનેમિત્તિકભાવે પણ કરતો નથી કારણ કે જો એમ કરે તો નિત્ય-કર્તું ત્વના (અર્થાત્ સર્વ અવસ્થાઓમાં કર્તાપણ રહેવાના) પ્રસંગ આવે. અનિત્ય (અર્થાત્ જે સર્વ અવસ્થાઓમાં વ્યાપતા નથી એવા) યાગ અને ઉપયાગ જ નિ-મિત્તપણે તેના (-પરદ્વ્યસ્વરૂપ કર્મના) કર્તા છે. (રાગાદિવિકારવાળા ચૈતન્યપરિ-ણામરૂપ) પોતાના વિકલ્પને અને (આત્માના પ્રદેશોના ચલનરૂપ) પોતાના વ્યાપારને કદાચિત્ અજ્ઞાનથી આત્મા કરતો હોવાથી યાગ અને ઉપયાગના તો આત્મા પણ કર્તા (કદાચિત્) ભલે હો તથાપિ પરદ્વયસ્વરૂપ કર્મના કર્તા તો (નિમિત્તપણ પણ કદી) નથી.

ભાવાર્થ:—યાગ એટલે (મન-વચન-કાયના નિમિત્તથી) આત્મપ્રદેશાનું ચલન અને ઉપયાગ એટલે જ્ઞાનનું ક્યાયા સાથે ઉપયુક્ત થવું-જોડાવું. આ યાગ અને ઉપયાગ ઘટાદિક તથા ક્રોધાદિકને નિમિત્ત છે તેથી તેમને તા ઘટાદિક તથા ક્રોધાદિકના નિમિત્તકર્તા કહેવાય પરંતુ આત્માને તેમના કર્તા ન કહેવાય. આત્માને સંસાર-અવસ્થામાં અજ્ઞાનથી માત્ર યાગ-ઉપયાગના કર્તા કહી શકાય.

અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે જાણવું:—કવ્યદષ્ટિથી તા કાઈ કવ્ય અન્ય કાઈ કવ્યતું કર્તા નથી; પરંતુ પર્યાયદષ્ટિથી કાઈ કવ્યના પર્યાય કાઈ વખતે કાઈ અન્ય

જીવ નવ કરે ઘટ, પટ નહિ, જીવ રોધ દ્રવ્યા નવ કરે; ઉત્પાદકા ઉપયાગયાગા, તેમના કર્તા અને. ૧૦૦.

દ્રવ્યના પર્યાયને નિમિત્ત થાય છે તેથી આ અપેક્ષાએ એક દ્રવ્યનાં પ<mark>રિછામ અન્ય</mark> દ્રવ્યનાં પરિણામનાં નિમિત્તકર્તા કહેવાય છે. પરમા^{થે} દ્રવ્ય પાતાના જ પરિ<mark>ણામનું</mark> કર્તા છે, અન્યના પરિણામનું અન્યદ્રવ્ય કર્તા નથી. ૧૦૦.

હવે, ગ્રાની ગ્રાનના જ કર્તા છે એમ કહે છે:-

जे पुग्गलद्व्वाणं परिणामा हाँनि णाणआवरणा । ण करेदि नाणि आदा जो जाणदि मो हवदि णाणी ॥ १८१ ॥ ये पुहलद्रव्याणां परिणामा भवति ज्ञानावरणानि । न करोति नान्यात्या यो जानादि स स्वति ज्ञानी ॥ १ १ ॥

अन्वधार्थ:—[ये] के [ज्ञानावरणानि] शानावरणाहि [पुद्रलद्रब्याणां] पुद्रश्रद्भव्यानां [परिणामाः] परिष्णाभ [मवंति] छ [तानि] तेभने [यः आतमा] के आत्मा [न करोति] करते। नथी परंतु [ज्ञानाति] अष् छ [सः] ते [ज्ञानी] श्रानी [मवंति] छ.

ટીકા:—જેમ દહીં-દૂધ કે જેઓ ગારસ વડ વ્યાપ્ત થઈને (વ્યપાઈન) ઉપજતાં ગારસનાં ખાટાં-મીઠાં પરિણામ છે, તેમને ગારસના તટસ્થ જોનાર પુરુષ કરતો નથી, તેવી રીતે જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ કે જેઓ ખરેખર પુદ્દગલદ્રવ્ય વડ વ્યાપ્ત થઈને ઉપજતાં પુદ્દગલદ્રવ્યનાં પરિણામ છે, તેમને જ્ઞાની કરતા નથી; પરંતુ જેમ તે ગારસના જોનાર, પાતાથી (જોનારથી) વ્યાપ્ત થઈને ઉપજતું જે ગારસ-પરિણામનું દરશન (જોવાપણું) તેમાં વ્યાપીને, માત્ર જીએ જ છે, તેવી રીતે જ્ઞાની, પાતાથી (જ્ઞાનીથી) વ્યાપ્ત થઈને ઉપજતું, પુદ્દગલદ્રવ્ય-પરિણામ જેનું નિમિત્ત છે એવું જે જ્ઞાન તેમાં વ્યાપીને, માત્ર જાણે જ છે. આ રીતે જ્ઞાની જ્ઞાનના જ કર્તા છે.

વળી એવી જ રીતે 'જ્ઞાનાવરણ ' પદ પલટીને કર્મ-સ્ત્રનું (કર્મની ગાથાનું) વિભાગ પાડીને કથન કરવાથી દર્શનાવરણ, વેદનીય, માહનીય, આયુ, નામ, ગાત્ર અને અંતરાયનાં સાત સત્રો, તથા તેમની સાથે માહ, રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લાભ, નાકર્મ, મન, વચન, કાય, શ્રોત્ર, ચશુ, કાણ, રસન અને સ્પર્શનનાં સાળ સત્રો વ્યાખ્યાનર્પ કરવાં; અને આ ઉપદેશથી બીજાં પશુ વિચારવાં. ૧૦૧.

જ્ઞાનાવરણઆદિક જ પુદ્દમલનણાં પરિણામ છે. કરતા ન આત્મા તેમને, જે જાખતા તે ગ્રાની છે. ૧૦૧.

વળી અજ્ઞાની પણ પરંદ્રવ્યના ભાવના કર્તા નથી એમ હવે કહે છે:-

जं भावं सुहमसुहं करेदि आदा म तस्स खलु कता। तं तस्स होदि कम्मं मो तस्म दु वेदगो अप्या।। १०२॥ यं भावं शुभमशुभं क्रगंत्यात्मा म तस्य खलु कर्तः। नतस्य भवति कर्म म तस्य तु वेदक आत्मा।। १०२॥

અન્વયાથ:—[आत्मा] આત્મા [यं] જे [शुमं अशुमं] શુભ કે અશુભ [भावं] (પાતાના) ભાવને [करोति] કરે છે [तस्य] તે ભાવના [सः] ते [खलु] ખરેખર [कर्ता] કર્તા થાય છે, [तत्] ते (ભાવ) [तस्य] તેનું [कर्म] કર્મ [भवति] થાય છે [सः आत्मा तु] અને ते આત્મા [तस्य] તેના (તે ભાવરૂપ કર્મના) [वेदकः] ભોકતા થાય છે.

શિકા:—પાતાના અચલિત વિજ્ઞાનઘનરૂપ એક સ્વાદ હોવા છતાં પણ આ લોકમાં જે આ આત્મા અનાદિ કાળના અજ્ઞાનને લીધે પરના અને પાતાના એકપણાના અધ્યાસથી મંદ અને તીવ્ર સ્વાદવાળી પુદ્દગલકમંના વિપાકની એ દશાઓ વર્ડ પાતાના (વિજ્ઞાનઘનરૂપ) સ્વાદને સેઠતો થકા અજ્ઞાનરૂપ શુભ કે અશુભ ભાવને કરે છે, તે આત્મા તે વખતે તન્મયપણે તે ભાવના વ્યાપક હાવાથી તેના કર્તા થાય છે અને તે ભાવ પણ તે વખતે તન્મયપણે તે આત્માનું વ્યાપ્ય હાવાથી તેનું કર્મ થાય છે; વળી તે જ આત્મા તે વખતે તન્મયપણે તે ભાવના ભાવક હાવાથી તેના અનુભવનાર (અર્થાત્ સાકતા) થાય છે અને તે ભાવ પણ તે વખતે તન્મયપણે તે આત્માનું ભાવ્ય હાવાથી તેનું અનુભાવ્ય (અર્થાત્ સાક્ય) થાય છે. આ રીતે અજ્ઞાની પણ પરભાવના કર્તા નથી.

ભાવાથ:—પુદ્દગલકમંના ઉદય થતાં, જ્ઞાની તેને જાશે જ છે અર્થાત જ્ઞાનના જ કર્તા થાય છે અને અજ્ઞાની અજ્ઞાનને લીધે કમેદિયના નિમિત્તે થતા પાતાના અ-જ્ઞાનરૂપ શુભાશુભ ભાવોના કર્તા થાય છે. આ રીતે જ્ઞાની પાતાના જ્ઞાનરૂપ ભાવના કર્તા છે અને અજ્ઞાની પાતાના અજ્ઞાનરૂપ ભાવના કર્તા છે; પરભાવના કર્તા તો જ્ઞાની કે અજ્ઞાની કાઈ નથી. ૧૦૨.

જે ભાવ જીવ કરે શુભાશુભ તહેના કર્તા ખરે, તેનું બને તે કર્મ, આત્મા તેહેના વેદક બને. ૧૦૨.

परकावन के (६०४) करी शक्ते की अभ हवे के छः— जो जिह्य गुणे दब्वे मो अण्णिह्य दुण संकमदि दब्वे । मो अण्णमसंकंतो कह तं परिणामण दब्वं ॥ १०३ ॥ यो यस्मिन गुणे इक्वे सोऽन्यस्मिस्तु न संकामित इब्वे । सोऽन्यदसंकांतः क्वं तन्यरिणामयति इब्बम् ॥ १०३ ॥

अन्वायथ:—[यः] જે વસ્તુ (અર્થાત્ ક્રબ્ય) [यस्मिन् द्रव्ये] જે ક્રબ્યમાં [गुणे] અને ગુણુમાં વર્તે છે [सः] તે [अन्यस्मिन् तु] અન્ય [द्रव्ये] ક્રબ્યમાં તથા ગુણુમાં [न संकामित] સ'ક્રમણ પામતી નથી (અર્થાત્ અદ્યાઈન અન્યમાં ભળી જતી નથી); [अन्यत् असंकांतः] અન્યરૂપે સ'ક્રમણ નહિ પામી થકી [सः] તે (વસ્તુ), [तत् द्रव्यं] અન્ય વસ્તુને [कथं] કેમ [परिणामयति] પરિણુમાવી શકે ?

ડીકા:—જગતમાં જે કાેઇ જેવડી વસ્તુ જે કાેઇ જેવડા ચેતન્યસ્વરૂપ કે અ-ચેતન્યસ્વરૂપ દ્રવ્યમાં અને ગુણમાં નિજ રસથી જ અનાદિથી જ વર્તે છે તે, ખરેખર અચલિત વસ્તુસ્થિતિની મર્યાદાને તોડવી અશક્ય હોવાથી, તેમાં જ (પાતાના તેવડા દ્રવ્ય-ગુણમાં જ) વર્તે છે પરંતુ દ્રવ્યાંતર કે ગુણાંતરરૂપે સંક્રમણ પામતી નથી; અને દ્રવ્યાંતર કે ગુણાંતરરૂપે નહિ સંક્રમતી તે, અન્ય વસ્તુને કેમ પરિણમાવી શકે? (કદી ન પરિણમાવી શકે.) માટે પરભાવ કાેઇથી કરી શકાય નહિ.

ભાવાર્થ:—જે લવ્યસ્વભાવ છે તેને કાેઇ પણ પલઠાવી શકતું નથી, એ વસ્તુની મર્યાદા છે. ૧૦૩.

આ (ઉપર કહેલા) કારણું આત્મા ખરેખર પુદ્દગલકર્માના અકર્તા ઠધી એમ હવે કહે છે:—

दब्बगुणस्म य आदा ण कुणिंद पुरगलमयिह्य कम्मिह्य । तं उभयमकुव्वंतो तिह्य कहं तस्म सो कना ॥ १०४॥

જે દ્રવ્ય જે ગુણ-દ્રવ્યમાં, નહિ અન્ય દ્રવ્ય સંક્રમે: અણસંક્રમ્યું તે કેમ અન્ય પરિણમાવે દ્રવ્યને? ૧૦૩. આત્મા કરે નહિ દ્રવ્ય-ગુણ ધુદ્દગલમયી કર્મા વિષે, તે ઉભયતે તેમાં ન કરતા કેમ તત્કર્તા અને? ૧૦૪.

द्रव्यगुणस्य चान्मा न करोति पुद्रत्वमये कर्मणि । तद्रभथमकुर्वस्तिस्मिन्कथं तस्य स कर्ता ॥ १०४ ॥

અન્વયાર્થ:—[बातमा] આતમા [पुद्रलमये कर्मणि] પુદ્દગલમય કર્મમાં [द्रव्यगुणस्य च] ડવ્યને તથા ગુણને [न करोति] કરતો નથી; [तस्मिन्] तेभां [तद् उमयं] ते अन्नेने [अकुर्वन्] નહિ કરતો થકા [सः] ते [तस्य कर्ता] तेना કर्ता [कथं] हेभ હાય ?

ટીકા:—જેવી રીતે—માદીમય ઘડારૂપી કર્મ કે જે માદીરૂપી દ્રવ્યમાં અને માદીના ગુણમાં નિજ રસથી જ વર્ત છે તેમાં કુ ભાર પાતાને કે પાતાના ગુણને નાખતા—મૂકતા—ભેળવતો નથી કારણ કે (કાઈ વસ્તુનું) દ્રવ્યાંતર કે ગુણાંતરરૂપે સ'ક્રમણ થવાના વસ્તુસ્થિતિથી જ નિષેધ છે; દ્રવ્યાંતરરૂપે (અર્થાત્ અન્યદ્રવ્યરૂપે) સ'ક્રમણ પામ્યા વિના અન્ય વસ્તુને પરિણુમાવવી અશક્ય હોવાથી, પાતાનાં દ્રવ્ય અને ગુણ—ખન્નને તે ઘડારૂપી કર્મમાં નહિ નાખતા એવો તે કુ ભાર પરમાથે તેના કર્તા પ્રતિભાસતા નથી; તેવી રીતે—પુદ્દગલમય જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ કે જે પુદ્દગલદ્રવ્યમાં અને પુદ્દગલના ગુણમાં નિજ રસથી જ વર્ત છે તેમાં આત્મા પાતાના દ્રવ્યને કે પાતાના ગુણને ખરેખર નાખતા—મૂકતો—ભેળવતો નથી કારણ કે (કાઈ વસ્તુનું) દ્રવ્યાંતર કે ગુણાંતરરૂપે સ'ક્રમણ થવું અશક્ય છે; દ્રવ્યાંતરરૂપે સ'ક્રમણ પામ્યા વિના અન્ય વસ્તુને પરિણુમાવવી અશક્ય હોવાથી, પાતાનાં દ્રવ્ય અને ગુણ—ખન્નને તે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મમાં નહિ નાખતા એવો તે આત્મા પરમાથે તેના કર્તા કેમ હોઈ શકે ? (કદી ન હોઈ શકે.) માટે ખરે-ખર આત્મા પુદ્દગલકર્માના અકર્તા કર્યા. ૧૦૪.

માટે આ સિવાય બીજો—એટલે કે આત્માને પુરૂગલકર્મોના કર્તા કહેવા તે— ઉપચાર છે, એમ હવે કહે છે:—

जीविद्या हेरुभूदे बंधस्स दु पिस्सिद्ण परिणामं । जीवेण कदं कम्मं भण्णदि उवयारमत्तेण ॥ १०५ ॥ जीवे हेरुभूते बंधम्य नु ह्या परिणामम् । जीवेन कृतं कर्म भण्यते उपचारमांत्रण ॥ १०५ ॥

જીવ હેતુભૃત થતાં અરે ! પરિણામ દેખી બધનું. ઉપચારમાત્ર કથાય કે આ કર્મ આત્માએ કર્યું. ૧૦૫.

અન્વયાર્થ:—[जीवे] છવ [हेतुभूते] નિમિત્તભૂત બનતાં [वैंघस्य तु] કમેં બંધનું [परिणामं] પરિણામ થતું [हष्ट्वा] દેખીને, '[जीवेन] છવે [कर्म कृतं] કમેં કહેવાય છે.

ટીકા:—આ લાેકમાં ખરેખર આત્મા સ્વભાવથી પૌદ્દગલિક કર્મને નિમિત્ત-ભૂત નહિ હોવા છતાં પણ, અનાદિ અજ્ઞાનને લીધે પૌદ્દગલિક કર્મને નિમિત્તરૂપ થતા એવા અજ્ઞાનભાવે પરિણમતો હેાવાથી નિમિત્તભૂત થતાં, પૌદ્દગલિક કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી 'પૌદ્દગલિક કર્મ આત્માએ કર્યુ'' એવા નિવિધ્કલ્પ વિજ્ઞાનઘન-સ્વભાવથી ભ્રષ્ટ, વિકલ્પપરાયણ અજ્ઞાનીઓના વિકલ્પ છે; તે વિકલ્પ ઉપચાર જ છે, પરમાર્થ નથી.

ભાવાથ:—કદાચિત થતા નિમિત્તનૈમિતિકભાવમાં કર્તાકમેભાવ કહેવા તે ઉપચાર છે. ૧૦૫.

હવે, એ ઉપચાર કઈ રીતે છે તે દર્ણતથી કહે છે:—

जोर्बिह करे जुड़े राएण करें नि जंगरे छोगा । ववहारण तह करें णाणायरणादि जीवेण ॥ १९६ ॥ याँचा छो दूद गहा छनभिति जल्दने खोका । स्वतारेण नपा इने जानावरणादि जीवेन ॥ १ ६ ॥

અન્વયાર્થ:—[योघैः] યાહાએ। વઉ [युद्धे इते] યુદ્ધ કરવામાં આવતાં, '[राज्ञा कृतं] રાજાએ યુદ્ધ કર્યું ' [इति] એમ [लोकः] લાક [जल्पते] (વ્ય-વહારથી) કહે છે [तथा] तेवी दीते ' [ज्ञानावरणादि] शानावरणाहि क्षे [जीवेन कृतं] જીવે કર્યું ' [व्यवहारेण] એમ વ્યવહારથી કહેવાય છે.

ટીકા:—જેમ યુદ્ધપરિણામે પાતે પરિણમતા એવા યાદ્ધાઓ વઉ યુદ્ધ કરવામાં આવતાં, યુદ્ધપરિણામે પાતે નહિ પરિણમતા એવા રાજાને ' રાજાએ યુદ્ધ કર્યું' ' એવા જે ઉપચાર કરવામાં આવે છે તે પરમાર્થ નથી, તેમ જ્ઞાનાવરણાદિકમ પરિણામે પાતે પરિણમતા એવા પુદ્દગલદ્રવ્ય વઉ જ્ઞાનાવરણાંદિ કર્મ કરવામાં આવતાં, જ્ઞાનાવરણાદિ-

યોહા કરે જ્યાં યુદ્ધ ત્યાં એ નૃષકર્યું લોકો કહે. એમ જ કર્યાં વ્યવહારથી જ્ઞાનાવરણ આદિ જીવે. ૧૦૬.

કર્મપરિણામે પાતે નહિ પરિણમતા એવા આત્માને ' આત્માએ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ કર્યું'' એવા જે ઉપચાર કરવામાં આવે છે તે પરમાર્થ નથી.

લાવાર્થ:—યોદ્ધાઓએ યુદ્ધ કર્યું હોવા છતાં 'રાજાએ યુદ્ધ કર્યું' ' અંમ ઉપચારથી કહેવાય છે તેમ પુદ્દગલદ્રવ્યે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ કર્યું' હોવા છતાં ' જીવે કર્મ કર્યું' ' એમ ઉપચારથી કહેવાય છે. ૧૦૬.

હવે કહે છે કે ઉપરના હેતુથી આમ ઠયું :--

उप्पादेदि करेदि य वंघि परिणामण्टि गिण्हिद य । आतः पुरगत्दद्वं वयहार्णयम्म वत्तव्यं ॥ १०७ ॥ उत्पादयि परोति न वज्ञानि परिणामयि गृह्णानि च । आत्मा पुरुषन्त्रं व्यवनारनयस्य नकत्यम् ॥ १०७ ॥

અન્વયાર્થ:—[आत्मा] આત્મા [पुद्गलद्भव्यं] પુદ્દગલદ્ભવ્यते [उत्पाद्यति] ઉપભવે છે, [करोति च] કરે છે, [ब्रह्माति] ખાંધે છે [परिणामयति] પરિણુમાવે છે [च] અને [गृह्णाति] શ્રહણ કરે છે—એ [ब्यवहारनयस्य] વ્યવહારનયનું [वक्तव्यं] કથન છે.

ટીકા'—આ આત્મા ખરેખર, વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવને લીધે, પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વત્ય'-એવા પુદ્દગલદ્રવ્યાત્મક (-પુદ્દગલદ્રવ્યસ્વરૂપ) કર્મને શહતો નથી, પરિણમાવતો નથી, ઉપજાવતો નથી, કરતો નથી, ખાંધતો નથી; અને વ્યાપ્યવ્યાપક-ભાવના અભાવ હોવા છતાં પણ, "પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વત્ય'-એવા પુદ્દગલદ્રવ્યાત્મક કર્મને આત્મા શહે છે, પરિણમાવે છે, ઉપજાવે છે, કરે છે અથવા ખાંધે છે" એવા જે વિકલ્પ તે ખરેખર ઉપચાર છે.

ભાવાર્થ:—વ્યાપ્યવ્યાપકભાવ વિના કર્તાકર્મપણં કહેવું તે ઉપચાર છે; માટે આત્મા પુદ્દગલડ્રવ્યને ત્રહે છે, પરિણમાવે છે, ઉપજાવે છે કૃત્યાદિ કહેવું તે ઉપચાર છે. ૧૦૭.

હવે પૂછ છે કે એ ઉપચાર કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તર દર્શાંતથી કહે છે:—

ઉપજાવતા, પ્રણુમાવતા, ગ્રહતા, અને ભાવે, કરે પુદ્દગલદરવને આતમા—વ્યવહારનયવદ્ભાવ્ય છે. ૧૦૭.

जह राया ववहारा दोमगुणुषादगोति आलविदो । तह जीवो ववहारा दृव्वगुणुषादगो भणिदो ॥ १०८॥

यथा राजा व्यवहाराहोषगुणोत्पादक इन्यालिपतः । तथा जीको व्यवहाराद् इव्यन्णोत्पादको भणिनः ॥ १०८ ॥

અન્વયાર્થ:—[यथा] જેમ [राजा] राजने [दोषगुणोत्पादकः इति] પ્રજાના દેશ અને ગુણુના ઉત્પન્ન કરનાર [ब्यवहारात्] વ્યવહારથી [भारुपितः] કહ્યો છે, [तथा] તેમ [जीवः] જીવને [द्रब्यगुणोत्पादकः] પુદ્દગલદ્રવ્યના દ્રવ્ય-ગુણુના ઉત્પન્ન કરનાર [ब्यवहारात्] વ્યવહારથી [પ્રणितः] કહ્યો છે.

શિકા:—જેમ પ્રજાના ગુલુકાષાને અને પ્રજાને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવ હોવાને લીધે સ્વ-ભાવથી જ (પ્રજાના પાતાના ભાવથી જ) તે ગુલુકાષાની ઉત્પત્તિ થતાં—જોકે તે ગુલુકાષાને અને રાજાને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવ છે તાપલુ—' તેમના ઉત્પાદક રાજા છે' એવા ઉપચાર કરવામાં આવે છે; તેવી રીતે પુદ્દગલદ્રવ્યના ગુલુકાષાને અને પુદ્દગલદ્રવ્યને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવ હોવાને લીધે સ્વ-ભાવથી જ (પુદ્દગલદ્રવ્યના પાતાના ભાવથી જ) તે ગુલુકાષાની ઉત્પત્તિ થતાં—જોકે તે ગુલુકાષાને અને જીવને વ્યાપ્યવ્યાપકભાવના અભાવ છે તાપલુ—' તેમના ઉત્પાદક જીવ છે' એવા ઉપચાર કરવામાં આવે છે.

ભાવાથ:-જગતમાં કહેવાય છે કે જેવા રાજા તેવી પ્રજા. આમ કહીને પ્રજાના ગુણદાષના ઉત્પન્ન કરનાર રાજાને કહેવામાં આવે છે. એવી જ રીતે પુદ્દગલ-દ્રવ્યના ગુણદાષના ઉત્પન્ન કરનાર જીવને કહેવામાં આવે છે. પરમાર્થ દૃષ્ટિએ જોતાં એ સત્ય નથી, ઉપચાર છે.

> હવે ચ્યાગળની ગાથાની સૂચનિકારૂપ કાવ્ય કહે છે:— (વસંતતિલકા)

> > जीवः करोति यदि पुद्रलक्ष्मं नैव कस्तर्हि तत्कुरुत इत्यभिन्नंकयैव ।

ગુણંદાપઉત્પાદક કહ્યાં જ્યમ ભૃપને વ્યવહારથી, ત્યમ દ્રવ્યગુણઉત્પન્નકર્તા જીવ કહ્યાં વ્યવહારથી. ૧૯૮.

एतर्हि तीव्ररयमोहनिवर्हणाय संकीर्त्यते भृणुत पुद्रलकर्मकर्त् ॥ ६३ ॥

અર્થ:—'એ પુદ્દગલકમેને જીવ કરતા નથી તા તેને કાલ કરે છે?' એવી આશંકા કરીને, હવે, તીવ્ર વેગવાળા માહેના (કર્તાકમેં પહાના અજ્ઞાનના) નાશ કરવા માટે, 'પુદ્દગલકમેંના કર્તા કાલ છે' તે કહીએ છીએ; તે (હે જ્ઞાનના ઇચ્છક પુરુષા!) તમે સાંભળા. ૧૦૮.

પુદ્દગલકમેના કર્તા કાણ છ તે હવે કહે છ:-

मामण्णपचया खलु चउरो भणांति वंधकतारो ।

मिन्छतं अविरमणं कमायजोगा य वोद्धव्वा ॥ १०९ ॥

नेमि पुणांवि य इमो भणिदो भेदो दु तरमवियणो ।

मिन्छादिदीआदी जाव मजोगिमम चरमंतं ॥ ११० ॥

एदे अवेदणा मन्छ पुगालकम्मुद्यमंभवा जह्या ।

त जदि करित कम्मं णवि तेमि वेदगो आदा ॥ १११ ॥

गुणपिणदा दु एदं कम्मं कृव्वंति कम्माणि ॥ ११२ ॥

नह्या जीवेडिकता गुणा य कुव्वंति कम्माणि ॥ ११२ ॥

સામાન્ય પ્રત્યય ચાર નિશ્ચય બંધના કર્તા કહ્યા, -િમલ્યાત્વ ને અવિરમણ તેમ કપાયધાંમાં જાણવા. ૧૦૬. વળી તેમના પણ વર્ણવ્યા આ ભેદ તેર પ્રકારના, -િમલ્યાત્વથી આદિ કરીને ચરમ ભેદ સંયાગીના. ૧૧૦. પુદ્દગલકરમના ઉદ્દયથી ઉત્પન્ન તેથી અજીવ આ, તે જે કરે કર્મા ભલે. ભાષ્તાય તેના જીવ ના. ૧૧૧. જેથી ખો 'ગુણ' નામના આ પ્રત્યયા કર્મા કરે. તેથી અકર્તા જીવ છે, 'ગુણા' કરે છે કર્મને. ૧૧૨.

सामान्यप्रत्ययाः खळु चत्वारो भण्यंते बंधकर्तारः ।

मिध्यात्वमित्रमणं कपाययोगो च बोद्धच्याः ॥ १०९ ॥

तेपां पुनरिष चायं भणितो भेदम्तु चयोदमविकल्पः ।

मिध्यादृष्ट्यादिर्यावत्ययोगिनश्चरमांतः ॥ ११० ॥

एते अचेतनाः खळु पुद्गळकर्मोदयसंभवा यम्मात् ।

ते यदि कुर्वति कर्म नािष तेपां वेदक आत्मा ॥ १११ ॥

गुणसंज्ञिताम्तु एते कर्म कुर्वति प्रत्यया यम्मात् ।

तम्मान्नीवोऽकतो गुणाश्च कुर्वति कर्माणि ॥ ११२ ॥

अन्यथार्थ:—[चन्वारः] यार [सामान्यप्रत्ययाः] साभान्य *प्रत्यथा [सालु] निश्चयथी [बंघकर्तारः [अवना कर्ता [भण्यते] किंदामां आवे छ—[मिण्यात्वं] भिथ्यात्व, [अविरमणं] अविरमणं] अविरमणं [तथा [कणाययोगौ] क्षाय अने याग (अधार) [बोद्धव्याः] लाण्या. [पुनः अपि च] अने वणी [तेषां] तेभना, [अयं] आह [प्रयोद्धविकल्यः] तर प्रकारना [सेवः तु] भेद [मिणतः] किंदुवामां आव्या छ—[मिण्यादण्यादिः] भिथ्यादृष्टि (गुणुक्थान) थी मांडीने [सयोगिनः चरमांतः यावत्] सयोगक्वणी (गुणुक्थान) सुधीना. [एते] आ (प्रत्यया अथवा गुणुक्थान)) [खलु] के लेंको। निश्चयथी [अचेतनाः] अर्थतन छ [यसमात्] कांच्य के [पुद्रलकर्मोद्यसंप्रवाः] पुद्रशक्कभीना उद्वयथी उत्पन्न थाय छ [ते] तेका [यदि] ले [कर्म] क्षी [कर्म] क्षी [कर्म] क्षी [क्षीना) [बेदकः अपि] सोका पणु [आतमा न] आतमा नथी. [यसमात्] लेथी [एते] आ [गुण्कांक्षिताः तु] 'गुणु ' नाभना [प्रत्ययाः] प्रत्यथे। [कर्म] क्षी [क्षीना] करे छ [तसमात्] तेथी [जीवः] छव ते। [अकर्ता] क्षीना अक्षी छ [च] अने [गुणाः] 'गुणु।' ल [कर्माण] क्षीने [कुर्विति] करे छे.

ટીકા:—ખરેખર પુદ્દગલકર્બના, પુદ્દગલદ્રવ્ય જ એક કર્તા છે; તેના વિશેષા— મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યાગ ખંધના સામાન્ય હેતુઓ હોવાથી ચાર કર્તા છે; તેઓ જ ભેદરૂપ કરવામાં આવતાં (અર્થાત્ તેમના જ ભેદ પાડવામાં આવતાં), મિથ્યા-દિષ્ટિથી માંડીને સચાગકેવળી સુધીના તેર કર્તા છે. હવે, જેઓ પુદ્દગલકર્મના વિપાકના પ્રકારે હોવાથી અત્યંત અચેતન છે એવા આ તેર કર્તાઓ જ કેવળ વ્યાપ્યવ્યાપકભાવે કાંઈ પણ પુદ્દગલકર્મને જો કરે તો ભલે કરે; તેમાં જીવને શું આવ્યું? (કાંઈ જ નહિ.)

^{*} પ્રત્યથા = કર્મ બ ધનાં કારણા અર્થાત્ આસ્રવા.

અહીં આ તક છે કે "પુદ્દગલમય મિઘ્યાત્વાદિને વેદતા (ભાગવતા) છવ પાતે જ મિં'યાદિષ્ટ થઇને પુદ્દગલકર્મને કરે છે." (તેનું સમાધાન:—) આ તક ખરેખર અવિવેક છે, કારણ કે ભાવ્યભાવકભાવના અસાવ હોવાથી આતમા નિશ્વયથી પુદ્દગલદ્રવ્યમય મિઘ્યાત્વાદિના ભાકતા પણ નથી, તા પછી પુદ્દગલકર્મના કર્તા કેમ હાય? માટે એમ ફેલિત થયું કે—જેથી પુદ્દગલદ્રવ્યમય ચાર સામાન્યપ્રત્યયાના ભેદરૂપ તેર વિશેષપ્રત્યયા કે જેઓ ' ગુણુ ' શબ્દથી કહેવામાં આવે છે (અર્થાત્ જેમનું નામ ગુણસ્થાન છે) તેઓ જ કેવળ કર્મને કરે છે, તેથી જીવ પુદ્દગલકર્મના અકર્તા છે, ' ગુણા' જ તેમના કર્તા છે; અને તે ' ગુણા' તો પુદ્દગલદ્રવ્ય જ છે; તેથી એમ કર્યું કે પુદ્દગલકર્મના, પુદ્દગલદ્રવ્ય જ એક કર્તા છે.

ભાવાર્થ:—શાસમાં પ્રત્યયોને બધના કર્તા કહેવામાં આવ્યા છે. ગુણસ્થાના પણ વિશેષ પ્રત્યયો જ છે તેથી એ ગુણસ્થાના બધના કર્તા છે અર્થાત પુદ્દગલકર્મના કર્તા છે. વળી બિધ્યાત્વાદિ સામાન્ય પ્રત્યયો કે ગુણસ્થાનરૂપ વિશેષ પ્રત્યયો અચેતન પુદ્દગલદ્વયમય જ છે, તેથી એમ સિદ્ધ થયું કે પુદ્દગલદ્વય જ પુદ્દગલકર્મનું કર્તા (-કરનાર્યું) છે; જીવ કર્તા નથી. જીવને પુદ્દગલકર્મના કર્તા માનવા તે અજ્ઞાન છે. ૧૦૯–૧૧૨.

વળી જવને અને તે પ્રત્યયાને એકપહ્યું નથી એમ હવે કહે છે: -

जह जीवस्य अणण्यवओगो कोहो वि तह जदि अणणो। जीवग्याजीवस्य य एवमण्णतमावण्णं।। ११३॥
एविमह जो द जीवो सो चेव द णियमदो तहाऽजीवो। अयगेयते दोसो पचयणांकस्मकस्माणं॥ ११४॥
अह दे अण्णो कोहां अण्यवओगण्यगो हवदि चेदा।
जह कोहो तह पचय कम्मं णोकम्ममवि अण्णं॥ ११५॥

ઉપયાગ જેમ અનત્ય જવના ક્રાંધ તેમ અનત્ય જો, તા દાપ આવે જીવ તેમ અજવના અંકત્વના. ૧૧૩. તા જગતમાં જે જીવ તે જ અજીવ પણ નિક્ષય કરે; નાકર્મ, પ્રત્યય, કર્મના એકત્વમાં પણ દાપ એ. ૧૧૪. જો ક્રાંધ એ રીત અન્ય, જીવ ઉપયાગઆત્મક અન્ય છે, તેના ક્રોધવત નાકર્મ, પ્રત્યય, કર્મ તે પણ અન્ય છે. ૧૧૫. यथा जीवस्थानन्य उपयोगः क्रोधोऽपि तथा यद्यनन्यः ।
जीवस्याजीवस्य चैवमनन्यत्वमापनम् ॥ ११३ ॥
एविष्ठ यम्तु जीवः स चैव तु नियमतस्तथाऽजीवः ।
अयमेकत्वे दोषः मत्ययनोकर्मकर्मणाम् ॥ ११४ ॥
अथ ते अन्यः क्रोधोऽन्यः उपयोगात्मको भवति चेत्यिता ।
यथा क्रोधमन्या मत्ययाः कर्म नोकर्मायन्यत् ॥ ११५ ॥

अन्वसार्थ:—[यया] केम [जीवस्य] छवने [उपयोगः] ઉपयोगः [जनवः] अनन्य अर्थात् अंध्र्य छ [तथा] तेम [यदि] को [क्रोघोऽपि] होध्र्य पण्ण् [जनवः] अनन्य होय ते। [एवं] ओ रीते [जीवस्य] छवने [च] अने [जजीवस्य] अर्थवने [जनवःवं] अनन्यपण्णुं [जापण्णं] आवी प्रध्युं. [एवं च] ओम थतां, [इह्] आ। कालतमां [यः तु] के [जीवः] छव छ [सः एव] ते क [नियमतः] नियमथी [तथा] तेवी क रीते [जजीवः] अर्थव हेथीं; (अनेतुं अनन्यपण्णुं होवामां आ होष आव्योः;) [ज्ञत्ययनोक्षमंक्षमंणां] प्रत्ययं, ने।ध्यं अने धर्मा [एकत्वे] ओक्ष्यणुमां अर्थात् अनन्यपण्णुमां पण्ण् [ज्ञयं दोषः] आ। क होष् आवे छे. [जथा] हवे को (आ। होषना स्थिथी) [ते] तारा मतमां [क्रोघः] होध्र्या अन्य छ अने [उपयोगात्मकः] छप्ये।अस्वर्य [जेतियता] आत्मा [जन्यः] अन्य मिवति] छे, ते। [यथा क्रोघः] केम होध्र्य [तथा] तेम [प्रत्ययाः] प्रत्यये।, [कर्म] क्रिं [जोकर्म अपि] अने ने।धर्भ पण्णु [जन्यत्] आत्माथी अन्य क छे.

ટીકા:—જેમ જીવના ઉપયાગમયપણાને લીધે જીવથી ઉપયાગ અનત્ય છે તેમ જડ ક્રોધ પણ અનત્ય જ છે એવી જો પ્રતિપત્તિ કરવામાં આવે, તા ચિંદ્રૂપના અને જડના અનન્યપણાને લીધે જીવને ઉપયાગમયપણાની માફક જડ ક્રોધમયપણું પણ આવી પડે. એમ થતાં તો જે જીવ તે જ અજીવ ઠરે,—એ રીતે અન્ય દ્રવ્યના લાપ થાય. આ પ્રમાણે પ્રત્યય, નાકર્મ અને કર્મ પણ જીવથી અનન્ય છે એવી પ્રતિ-પત્તિમાં પણ આ જ દાપ આવે છે. હવે જો આ દાપના ભયથી એમ સ્વીકારવામાં આવે કે ઉપયાગાત્મક જીવ અન્ય જ છે અને જડસ્વભાવ ક્રોધ અન્ય જ છે, તો જેમ ઉપયાગાત્મક જીવથી જડસ્વભાવ ક્રોધ અન્ય છે તેમ પ્રત્યય, નાકર્મ અને કર્મ પણ અન્ય જ છે કારણ કે તેમના જડસ્વભાવપણામાં તફાવત નથી (અર્થાત્ જેમ ક્રોધ જડ છે તેમ પ્રત્યય, નાકર્મ અને પ્રત્યયને એકપણું નથી.

૧ પ્રતિપત્તિ = પ્રતીતિ; પ્રતિપાદન. ૨ ચિદ્રુપ = જીવ.

ભાવાર્થ:—મિધ્યાત્વાદિ આસવ તેા જડસ્વભાવ છે અને છવ ચેતનસ્વભાવ છે. જો જડ અને ચેતન એક થઈ જાય તેા ભિન્ન દ્રવ્યના લાપ થઈ જાય એ માટા દાષ આવે. માટે આસવને અને આત્માને એકપહ્યું નથી એ નિશ્ચયનયના સિદ્ધાંત છે. ૧૧૩–૧૧૫.

હવે સાંખ્યમતના અનુયાયી શિષ્ય પ્રતિ પુદ્દગલદ્રવ્યનું પરિણામસ્વભાવપહું સિદ્ધ કરે છે (અર્થાત્ સાંખ્યમતી પ્રકૃતિ-પુરુષને અપરિણામી માને છે તેને સમજાવે છે):—

जीवे ण गयं बद्धं ण सयं परिणमिंद कम्मभावेण ।
जड पुरगलदन्वमिणं अपरिणामी तदा होदि ॥ ११६ ॥
कम्भइयवरगणासु य अपरिणगंतीसु कम्मभावण ।
मंसारम्म अभायो पमजाद मंख्यमभओ वा ॥ ११७ ॥
जीवो पिणामयंद पुरगलदन्वाणि कम्मभावेण ।
ते स्यमपरिणमंते कहं णु परिणामयदि चेदा ॥ ११८ ॥
अह सयमव हि परिणमिंद कम्मभावेण पुरगलं दन्वं ।
जीवं। परिणामयंद कम्मं कम्मतमिदि मिन्छा ॥ ११९ ॥
णियमा कम्मपरिणदं कम्मं चिय होदि पुरगलं दन्वं ।
तह तं णाणावरणाइपरिणदं मुणसु तच्च ॥ १२० ॥

જુવમાં સ્વય નિધુ અદ, ન સ્વય કર્મ ભાવ પરિણુંમ, તા રેમલું યુદ્દ પ્રસદવ્ય આ પરિષ્ણુમનહીન અને અરે! ૧૧૬. જ વર્ગણા કાર્મણતણી નિંદ કર્મ ભાવ પરિણુંમ, સંમારના જ અભાવ અથવા સમય સાંખ્યતાણા કરે! ૧૧૭. જો કર્મ ભાવ પરિણુમાંવ જવ યુદ્દ પરિણુંમ ? ૧૧૭. ક્યમ જીવ તેને પરિણુમાંવ જે સ્વયં નિંદુ પરિણુંમ ? ૧૧૮. સ્વયમેવ યુદ્દ પ્રસદ્વય વળી જો કર્મ ભાવે પરિણુંમ, જીવ પરિણુમાંવ કર્મને કર્મ ત્વમાં—સિધ્યા બને. ૧૧૯. યુદ્દ પ્રસદ્દરવ જે કર્મ પરિણુત, નિશ્વય કર્મ જ બને; જ્ઞાનાવરણ દ્વાદિપરિણુત, તે જ જાણા તેદને. ૧૧૦.

श्यार्थ:—[इदं पुद्रलद्रव्यं] आ पुर्शसद्रव्यं [जीवे] १८ थमां [स्वयं] २० थं [बदं न] भंधायुं नथी [कर्ममावेन] अने ५ भंभावे [स्वयं] २० थं [न परिणमते] परिश्वमतुं नथी [यदि] એम को मानवामां आवे [तदा] ते। ते [अपरिणामि] अपरिश्वामी [मवित] ४२ छे; [च] अने [कार्मणवर्गणासु] ५१ श्व- वर्शश्वाओ [कर्ममावेन] ५५ भावे [अपरिणममानासु] निष्ठ परिश्वमतां, [संसारस्य] संसरना [अभावः] अभाव [प्रसज्जित] ४२ छे [चा] अथवा [सांख्यसमयः] सांभ्य भतना प्रसंश्य आवे छे.

[जीवः] वणी छव [पुद्रलद्रव्याणि] पुर्शक्षद्रव्योगि [कर्मभावेन] क्रिं- लावे [परिणामयित] परिणुभावे छ र्लेभ भानवाभां आवे तो र्ले प्रकृष्ण श्रेश थाय छ है [स्वयं अपरिणममानानि] स्वयं निह्न परिणुभती र्लेवी [तानि] ते वर्णणाल्ला [चेतियता] येतन आत्मा [कथं नु] हेभ [परिणामयिति] परिणुभावी शहे ? [अथ] अथवा ले [पुद्रलं द्रव्यं] पुर्शक्षद्रव्य [स्वयमेव हि] पेतानी भेणे क [कर्मभावेन] क्रिंभावे [परिणमते] परिणुभे छ र्लेभ भानवाभां आवे, ते। [जीवः] छव [कर्म] क्रिंन अर्थात् पुर्शक्षद्रव्यने [कर्मत्वं] क्रिंभणे [परिणामयिति] परिणुभावे छ [इति] र्लेभ क्रिंवुं [मिथ्या] भिष्या क्षेरे छे.

[नियमात्] भारे केंभ नियभथी [कर्मपरिणतं] *५भी३५ परिख्नेक्षुं [पुद्गलं द्रव्यं] पुर्शक्षद्रव्य [कर्म चैव] ५भी कि [मवित] छ [तथा] तेवी रीते [झानायरणादिपरिणतं] शानावरखाहि३५ परिख्नेक्षुं [तत्] पुर्शक्षद्रव्य [तत् चैव] शानावरखाहि कि [जानीत] किथा.

^{*} કર્મ = કર્તાનુ કાર્ય, જેમ કે-માટીનું કર્મ ધડા.

દીકા:—જો પુર્ગલંદવ્ય છવમાં સ્વય' નહિ ખ'ધાયું થકું કર્મભાવે સ્વયમેવ ન પરિશુમે, તા તે અપરિશામી જ ઠરે. એમ થતાં, સ'સારતા અભાવ થાય. (કારણ કે પુર્ગલંદ્રવ્ય કર્મારૂપે ન પરિશુમે તા છવ કર્મારહિત ઠરે; તા પછી સ'સાર કાના ?) અહીં જો એમ તક કરવામાં આવે કે "છવ પુર્ગલંદ્રવ્યત્વે કર્મભાવે પરિશુમાવે છે તેથી સ'સારના અભાવ થતો નથી," તો તેનું નિરાકરણ બે પક્ષ લઈને કરવામાં આવે છે:—શું છવ સ્વય' અપરિશુમતા પુર્ગલંદ્રવ્યત્વે કર્મભાવે પરિશુમાવે કે સ્વય' પરિશુમતાને? પ્રથમ, સ્વય' અપરિશુમતાને પર વડે પરિશુમાવી શકાય નહિ; કારણ કે (વસ્તુમાં) જે શક્તિ સ્વત: (પાતાથી જ) ન હોય તેને અન્ય કાઈ કરી શકે નિર્દેષ, (માટે પ્રથમ પક્ષ અસત્ય છે.) અને સ્વય' પરિશુમતાને તો પર (અન્ય) પરિશુમાવનારની અપેક્ષા ન હોય; કારણ કે વસ્તુની શક્તિઓ પરની અપેક્ષા રાખતી નથી. (માટે બીજો પક્ષ પણ અસત્ય છે.) તેથી પુર્ગલંદ્રવ્ય પરિશુમનસ્વભાવવાળું સ્વયમેવ હો. એમ હોતાં (હોવાથી), જેમ ઘડારૂપે પરિશુમેલી માટી જ પાતે ઘડા છે તેમ, જડ સ્વભાવવાળા જ્ઞાનાવરણાદિકર્મફર્પ પરિશુમેલી માટી જ પાતે જ્ઞાનાવરણાદિકર્મફર્પ પરિશુમેલું પુર્ગલંદ્રવ્ય જ પાતે જ્ઞાનાવરણાદિકર્મફર્પ પરિશુમેલું સહ થયું.

હવે આ અર્થાનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (ઉપજાતિ)

> स्थितेत्यविद्या खल्छ पुद्गलस्य स्वभावभूता परिणामशक्तिः । तस्यां स्थितायां स करोति भावं यमात्मनस्तस्य स एव कर्ता ॥ ६४ ॥

અર્થ:—આ રીતે પુદ્દગલદ્રવ્યની સ્વભાવભૂત પરિણમનશક્તિ નિર્વિષ્ન સિદ્ધ થઈ. એ સિદ્ધ થતાં, પુદ્દગલદ્રવ્ય પાતાના જે ભાવને કરે છે તેના તે પુદ્દગલદ્રવ્ય જ કર્તા છે.

ભાવાર્થ:—સર્વ દ્રવ્યા પરિણુમનસ્વભાવવાળાં છે તેથી પાતપાતાના ભાવના પાતે જ કર્તા છે. પુદ્દગલદ્રવ્ય પણ પાતાના જે ભાવને કરે છે તેના પાતે જ કર્તા છે. ૧૧૬–૧૨૦.

હવે જીવનું પરિણામીપણું સિદ્ધ કરે છે:—

ण सयं वद्धो कम्मे ण सयं परिणमदि कोहमादीहिं। जइ एस तुज्झ जीवो अप्परिणामी नदा होदी।। १२१॥

કર્મ સ્વયં નહિ અહ, ન સ્વયં ક્રોધભાવ પરિણુમે, તો જીવ આ તુજ મત વિષે પરિણુમનહીન અને અરે! ૧૨૧. अथ स्वयमात्मा परिणमने क्रोधभावेन एपा ने बुद्धिः । क्रोधः परिणामयति जीवं क्रोधत्विमिति मिथ्या ॥ १२४ ॥ क्रोधोपयुक्तः क्रोधो मानोपयुक्तश्च मान एवात्मा । मायोपयुक्तो माया लोभोपयुक्तो भवति लोभः ॥ १२५ ॥

अन्वयाथः — सांज्यभतना अनुयायी शिष्य प्रति आवार्य कि छे छे छे छि। [एषः] आ [जीवः] छव [कर्मणि] क्रिभां [स्वयं] स्वयं [बद्धः न] भांधाये नथी [क्रोधादिभिः] अने क्रोधादिलावे [स्वयं] स्वयं [न परिणमते] परि- जुभता नथी [यदि तव] अभ जो तारे। भत छे।य [तदा] ते। ते (छव) [अपरि- णामी] अपरिक्षाभी [प्रवित] करे छे; [जीवे] अने छव [स्वयं] पे।ते [क्रोधादिभाः मावैः] क्रोधादिलावे [अपरिणममाने] नि परिजुभतां, [संसारस्य] संसारंग [अमावः] अलाव [प्रसजित] करे छे [बा] अथवा [सांख्यसमयः] सांज्य भतना प्रसंग आवे छे.

[पुद्रलकर्म कोघः] वणी पुर्शक्षकर्भ के क्षेष्ठ ते [जीवं] छवने [क्रोघत्वं] क्षेष्ठ [परिणामयित] परिख्राचे छ अभ तुं भाने तो अ प्रश्न थाय छ है [स्वयं अपरिणममानं] स्वयं निह्न परिख्राता अवा [तं] ते छवने [क्रोघः] क्षेष्व [क्रयं चु] क्षेम [परिणामयित] परिख्राती शहे ? [अथ] अथवा को [आतमा] आत्मा [स्वयं] पेतानी भेणे [क्रोघमावेन] क्षेष्ठ विच्या विच्य

માટે એ સિદ્ધાંત છે કે [क्रोघोपयुक्तः] ક્રોધમાં ઉપયુક્ત (અર્થાત્ જેના ઉપયોગ ક્રોધાકારે પરિશુમ્યા છે એવા) [आत्मा] આત્મા [क्रोघः] ક્રોધ જ છે, [मानोपयुक्तः] भાનમાં ઉપયુક્ત આત્મા [मानः एव] भાન જ છે, [मायोपयुक्तः] भાયામાં ઉપયુક્ત આત્મા [माया] માયા છે [च] અને [लोमोपयुक्तः] લાભમાં ઉપયુક્ત આત્મા [लोमः] લાભ [मवति] છે.

ટીકા:— જો જીવ કર્મમાં સ્વય' નહિ ખ'કાયા થકા કોધાદિભાવે સ્વયમેવ ન પરિષ્ણમે તા તે ખરેખર અપરિષ્ણામી જ દરે. એમ થતાં સ'સારના અભાવ થાય. અહીં જો એમ તર્ક કરવામાં આવે કે "પુદ્દગલકર્મ જે કોધાદિક તે જીવને કોધાદિભાવે પરિષ્ણમાવે છે તેથી સ'સારના અભાવ થતા નથી," તા તેનું નિરાકરણ ખે પક્ષ લઈને કરવામાં આવે છે:—પુદ્દગલકર્મ કોધાદિક છે તે સ્વય' અપરિષ્ણમતા જીવને કોધાદિભાવે પરિષ્ણમાવે કે સ્વય' પરિષ્ણમતાને ? પ્રથમ, સ્વય' અપરિષ્ણમતાને પર વડે પરિષ્ણમાવી

अथ स्वयमात्मा परिणमते क्रोधभावेन एपा ने बुद्धिः । क्रोधः परिणामयति जीवं क्रोधत्विमिति मिथ्या ॥ १२४ ॥ क्रोधोपयुक्तः क्रोधो मानोपयुक्तश्च मान एवात्मा । मायोपयुक्तो माया छोभोपयुक्तो भवति छोभः ॥ १२५ ॥

અन्वयाथः -- सांण्यभतना अनुयायी शिष्य प्रति आयार्य हाडे छ है छे साई! [एवः] आ [जीवः] छव [कर्मणि] हर्भभां [स्वयं] स्वयं [बद्धः न] भंभाये। नथी [क्रोधादिभिः] अने होवादिशावे [स्वयं] स्वयं [न परिणमते] पिरिष्मते। नथी [यदि तव] अभ जो तारे। भत छे।य [तदा] ते। ते (छव) [अपरिष्णमा] अपरिष्णमी [भवति] हरे छ; [जीवे] अने छव [स्वयं] पे।ते [क्रोधाविभिः भावैः] होवादिशावे [अपरिणममाने] निर्द्ध परिष्मतां, [संसारस्य] भंसारते। [अभावः] अशाव [प्रसजति] हरे छ [वा] अथवा [सांख्यसमयः] सांण्य भतने। प्रसंग आवे छ.

[पुद्गलकर्स कोधः] यणी पुद्गलक्ष्म के क्षेत्र ते [जीवं] १००२ [क्रोधरवं] क्षेत्र पेष्णु [पिरणामयित] परिष्णुभावे छ अभ तुं भाने तो अ प्रक्ष थाय छ है [स्वयं अपरिणममानं] २०४ निर्ध परिष्णुभता अथा [तं] ते १००२ [क्रोधः] क्षेत्र [कथं च] के पिरणामयित] परिष्णुभावी शहे ? [अथ] अथवा के [आतमा] आत्मा [स्वयं] पातानी भेणे [क्रोधभावेन] क्षेत्र भावे [परिणमते] परिष्णुभे छ [एषा ते चुद्धिः] अभ तारी शुद्धि होय, ते [क्रोधः] क्षेत्र [जीवं] १००२ [क्रोधत्वं] क्षेत्रन्यं] क्षेत्रन्यं] क्षेत्रन्यं] परिष्णुभावे छ [इति] अभ क्षेत्र [मिथ्या] भिथ्या करे छ.

માટે એ સિદ્ધાંત છે કે [क्रोघोपयुक्तः] ક્રોધમાં ઉપયુક્ત (અર્થાત્ જેના ઉપયાગ ક્રોધાકારે પરિશુમ્ધા છે એવા) [आत्मा] આત્મા [क्रोघः] ક્રોધ જ છે, [मानोपयुक्तः] માનમાં ઉપયુક્ત આત્મા [मानः एत्र] માન જ છે, [मायोपयुक्तः] આયામાં ઉપયુક્ત આત્મા [माया] માયા છે [च] અને [लोमोपयुक्तः] લાભમાં ઉપયુક્ત આત્મા [लोमः] લાભ [मवति] છે.

ટીકા: — જે જીવ કર્મમાં સ્વય' નહિ ભ'ધાયા થકા કોધાદિભાવે સ્વયમેવ ન પરિશુમે તા તે ખરેખર અપરિશામી જ હરે. એમ થતાં સ'સારના અભાવ થાય. અહીં જો એમ તર્ક કરવામાં આવે કે "પુદ્દગલકર્મ જે કોધાદિક તે જીવને કોધાદિભાવે પરિશુમાવે છે તેથી સ'સારના અભાવ થતા નથી," તા તેનું નિરાકરણ એ પક્ષ લઈને કરવામાં આવે છે: —પુદ્દગલકર્મ કોધાદિક છે તે સ્વય' અપરિશુમતા જીવને કોધાદિભાવે પરિશુમાવે કે સ્વય' પરિશુમતાને ? પ્રથમ, સ્વય' અપરિશુમતાને પર વડે પરિશુમાવી

શકાય નહિ; કારણ કે (વસ્તુમાં) જે શક્તિ સ્વત: ન હોય તેને અન્ય કાઈ કરી શકે નહિ. અને સ્વયં પરિશુમતાને તો પર (અન્ય) પરિશુમાવનારની અપેક્ષા ન હોય; કારણ કે વસ્તુની શક્તિઓ પરની અપેક્ષા રાખતી નથી. (આ રીતે ખન્ને પક્ષ અસત્ય છે.) તેથી જીવ પરિશુમનસ્વભાવવાળા સ્વયંગવ હો. એમ હોતાં (હોવાથી), જેમ ગરુડના ધ્યાનરૂપે પરિશુમેલા મંત્રસાધક પાતે ગરુડ છે તેમ, અજ્ઞાનસ્વભાવવાળા કોધાદિરૂપે જેના ઉપયાગ પરિશુમેયા છે એવા જીવ જ પાતે કોધાદિ છે. આ રીતે જીવનું પરિશુમસ્વભાવપક્ષું સિદ્ધ થયું.

ભાવાર્થ:—જીવ પરિણામસ્વભાવ છે. જ્યારે પાતાના ઉપયાગ કોધાદિરૂપે પરિણમે છે ત્યારે પાતે કોધાદિરૂપ જ થાય છે એમ જાણવું.

હવે આ અર્થ તું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(ઉપજાતિ)

स्थितेति जीवस्य निरंतराया स्वभावभूता परिणामशक्तिः । तस्यां स्थितायां स करोति भावं यं स्वस्य तस्यैव भवेत्स कर्ता ॥ ६५ ॥

અર્થ:—આ રીતે જીવની સ્વભાવભૂત પરિષ્યમનશક્તિ નિવિધ સિદ્ધ થઈ. એ સિદ્ધ થતાં, જીવ પાતાના જે ભાવને કરે છે તેના તે કર્તા થાય છે.

ભાવાથ :—જીવ પણ પરિણામી છે; તેથી પાતે જે ભાવરૂપે પરિણમે છે તેના કર્તા થાય છે. ૧૨૧–૧૨૫.

ગ્રાની ગ્રાનમય ભાવના અને અગ્રાની અગ્રાનમય ભાવના કર્તા છે એમ હવે કહે છે:—

जं कुणदि भावमादा कता सो होदि तस्य कम्मस्य । णाणिस्स स णाणमओ अणाणमओ अणाणिस्स ॥ १२६॥ यं करोति भावमात्मा कर्ता स भवति तस्य कर्मणः । ज्ञानिनः स ज्ञानमयोऽज्ञानिनः ॥ १२६॥

જે ભાવને આત્મા કરે, કર્તા અને તે કર્મના; તે જ્ઞાનમય છે જ્ઞાનીના, અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીના. ૧૨૬.

अन्वयार्थ:—[आत्मा] आत्भा [यं भावं] के शावने [करोति] करे छ [तस्य कर्मणः] ते शाव३५ कर्भना [सः] ते [कर्ता] कर्ता [भवति] थाय छ; [क्षानिनः] भानीने ते। [सः] ते शाव [क्षानमयः] भानभय छ [अक्षानिनः] अने अभानीने [अक्षानमयः] अभानभय छे.

રિકા:—આ રીતે આ આત્મા સ્વયંગેવ પરિણામસ્વભાવવાળા છે તાપણ. પાતાના જે ભાવને કરે છે તે ભાવના જ—કમેં પણાને પામેલાના—કર્તા તે થાય છે; (અર્થાત્ તે ભાવ આત્માનું કર્મ છે અને આત્મા તેના કર્તા છે). તે ભાવ ગ્રાનીને ગ્રાનમય જ છે કારણ કે તેને સમ્યક્ પ્રકારે સ્વપરના વિવેક વ3 (સર્વ પરદ્રવ્યભાવાથી ભિન્ન) આત્માની ખ્યાતિ અત્યંત ઉદય પામી છે. અને તે ભાવ અગ્રાનીને તા અગ્રાનમય જ છે કારણ કે તેને સમ્યક્ પ્રકારે સ્વપરના વિવેક નહિ હોવાને લીધે ભિન્ન આત્માની ખ્યાતિ અત્યંત અસ્ત થઈ ગઈ છે.

ભાવાર્થ:—ગ્રાનીને તેા સ્વપરતું ભેદગ્રાન થયું છે તેથી તેને પાતાના ગ્રાનમય ભાવતું જ કર્તાપણું છે; અને અગ્રાનીને સ્વપરતું ભેદગ્રાન નથી તેથી તેને અગ્રાનમય ભાવતું જ કર્તાપણું છે. ૧૨૬.

જ્ઞાનમય ભાવથી શું થાય છે અને અજ્ઞાનમય ભાવથી શું થાય છે તે હવે કહે છે:—

अण्णाणमओ भावो अणाणिणो कुणदि तेण कम्माणि । णाणमओ णाणिस्स दु ण कुणदि तह्या दु कम्माणि ॥ १२७॥

अज्ञानमयो भावोऽज्ञानिनः करोति तेन कर्माणि । ज्ञानमयो ज्ञानिनस्तु न करोति तस्मानु कर्माणि ॥ १२७॥

અન્વયાર્થ:—[अज्ञानिनः] અગ્ઞાનીને [अज्ञानमयः] અગ્ઞાનમય [भावः] ભાવ છે [तेन] तेथी અગ્ઞાની [कर्माणि] કર્મોને [करोति] કરે છે, [ज्ञानिनः तु] અને ગ્રાનીને તેા [ज्ञानमयः] ગ્રાનમય (ભાવ) છે [तस्मात् तु] તેથી ગ્રાની [कर्माणि] કર્મોને [न करोति] કરતો નથી.

ટીકા:—અજ્ઞાનીને, સમ્યક્ પ્રકારે સ્વપરના વિવેક નહિ હોવાને લીધે ભિન્ન આત્માની ખ્યાતિ અત્ય'ત અસ્ત થઈ ગઈ હોવાથી, અજ્ઞાનમય ભાવ જ હોય છે; અને

અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીના, તેથી કરે તે કર્મને; પણ જ્ઞાનમય છે જ્ઞાનીના, તેથી કરે નહિ કર્મને. ૧૨૭.

તે હાતાં (હાવાથી), સ્વપરના એક્તવના અધ્યાસને લીધે જ્ઞાનમાત્ર એવા પાતામાંથી (આત્મસ્વરૂપમાંથી) ભ્રષ્ટ થયેલા, પર એવા રાગદ્વેષ સાથે એક થઈને જેને અહંકાર પ્રવત્યો છે એવા પાતે 'આ હું ખરેખર રાગી છું, દ્વેષી છું (અર્થાત્ આ હું રાગ કરું છું, દ્વેષ કરું છું)' એમ (માનતો થકા) રાગી અને દ્વેષી થાય છે; તેથી અજ્ઞાનમય ભાવને લીધે અજ્ઞાની પાતાને પર એવા રાગદ્વેષરૂપ કરતો થકા કર્માને કરે છે.

જ્ઞાનીને તો, સમ્યક્ પ્રકારે સ્વપરના વિવેક વડે ભિન્ન આત્માની ખ્યાતિ અત્યંત ઉદય પામી હોવાથી, જ્ઞાનમય ભાવ જ હોય છે; અને તે હોતાં, સ્વપરના નાનાત્વના વિજ્ઞાનને લીધે જ્ઞાનમાત્ર એવા પાતામાં સુનિવિષ્ટ (સમ્યક્ પ્રકારે સ્થિત) થયેલા, પર એવા રાગદ્વેષથી પૃથચ્ભૂતપણાને (ભિન્નપણાને) લીધે નિજરસથી જ જેને અહંકાર નિવૃત્ત થયા છે એવા પાતે ખરેખર કેવળ જાણે જ છે, રાગી અને દ્વેપી થતો નથી (અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષ કરતો નથી); તેથી જ્ઞાનમય ભાવને લીધે જ્ઞાની પાતાને પર એવા રાગદ્વેષરૂપ નહિ કરતો થકા કર્માને કરતો નથી.

ભાવાથ:—આ આત્માને ક્રોધાદિક માહનીય કમેની પ્રકૃતિના (અર્થાત્ રાગદ્વેષના) ઉદય આવતાં, પાતાના ઉપયોગમાં તેના રાગદ્વેષરૂપ મલિન સ્વાદ આવે છે. અજ્ઞાનીને સ્વપરનું ભેદજ્ઞાન નહિ હોવાથી તે એમ માને છે કે "આ રાગદ્વેષરૂપ મલિન ઉપયોગ છે તે જ માર્નુ સ્વરૂપ છે—તે જ હું છું." આમ રાગદ્વેષમાં અહંબહિ કરતો અજ્ઞાની પાતાને રાગદ્વિષી કરે છે; તેથી તે કર્માને કરે છે. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનમ્ય ભાવથી કમ્જબંધ થાય છે.

જ્ઞાનીને ભેદજ્ઞાન હોવાથી તે એમ જાણે છે કે "જ્ઞાનમાત્ર શુદ્ધ ઉપયોગ છે તે જ માર્નું સ્વરૂપ છે—તે જ હું 'હું'; રાગદ્વેષ છે તે કર્મના રસ છે—માર્નું સ્વરૂપ નથી." આમ રાગદ્વેષમાં અહ'બુદ્ધિ નહિ કરતો જ્ઞાની પાતાને રાગદ્વિષી કરતો નથી, કેવળ જ્ઞાતા જ રહે છે; તેથી તે કર્માન કરતો નથી. આ પ્રમાણે જ્ઞાનમય ભાવથી કર્મભ' ધ થતો નથી.

> હવે આગળની ગાથાના અર્થની સૂચનારૂપ કાવ્ય કહે છે:— (આર્યા)

क्षानमय एव भावः कुतो भवेद् ज्ञानिनो न पुनरन्यः । अक्षानमयः सर्वः कुतोऽयमज्ञानिनो नान्यः ॥ ६६ ॥

અર્થ:—અહીં પ્રશ્ન છ કે જ્ઞાનીને કેમ જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય અને અન્ય (અર્થાત્ અજ્ઞાનમય) ન હોય? વળી અજ્ઞાનીને કેમ સર્વ ભાવ અજ્ઞાનમય જ હોય અને અન્ય (અર્થાત્ જ્ઞાનમય) ન હોય? ૧૨૭. મ્યા જ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:---

णाणमया भावाओ णाणमओ चेव जायए भावो । जह्या तह्या णाणिस्स सन्वे भावा हु णाणमया ॥ १२८ ॥ अण्णाणमया भावा अण्णाणो चेव जायए भावो । जह्या तह्या भावा अण्णाणमया अणाणिस्स ॥ १२९ ॥

ज्ञानमयाद्भावाद् ज्ञानमयश्रैव जायते भावः । यस्मात्तस्माज्ज्ञानिनः सर्वे भावाः खळु ज्ञानमयाः ॥ १२८ ॥ अज्ञानमयाद्भावादज्ञानश्रेव जायते भावः । यम्मात्तम्माद्भावा अज्ञानमया अज्ञानिनः ॥ १२९ ॥

अन्वधार्थ:—[यस्मात्] क्षात्रभ्य है [क्षात्रमयात् भावात् ख] शानभय भावभांथी [क्षात्रमयः दव] शानभय क [मावः] भाव [जायते] ઉत्पन्न थाय छ [तस्मात्] तेथी [क्षातिनः] शानीना [सर्वे मावाः] सर्व भावो [क्षञ्ज] भरेभर [क्षात्रमयाः] शानभय क हिष्य छे. [ख] अने, [यस्मात्] क्षर्थ है [अक्षात्रमयात् भावात्] अशानभय भावभांथी [अक्षानः दव] अशानभय क [मावः] भाव [जायते] उत्पन्न थाय छ [तस्मात्] तेथी [अक्षातिनः] अशानीना [मावाः] भावे। [अक्षात्रमयाः] अशानभय क हिष्य छे.

હીકા:—ખરેખર અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી જે કાઈ પણ ભાવ થાય છે તે સલળાય અજ્ઞાનમયપણાને નહિ ઉલ્લ'ઘતો થકા અજ્ઞાનમય જ હાય છે, તેથી અજ્ઞાનીના ભાવા ખધાય અજ્ઞાનમય હાય છે. અને જ્ઞાનમય ભાવમાંથી જે કાઈ પણ ભાવ થાય છે તે સહળાય જ્ઞાનમયપણાને નહિ ઉલ્લ'ઘતો થકા જ્ઞાનમય જ હાય છે, તેથી જ્ઞાનીના ભાવા ખધાય જ્ઞાનમય હાય છે.

વળી જ્ઞાનમય કેા ભાવમાંથી જ્ઞાનભાવ જ ઉપજે, તે કારણે જ્ઞાનીતણા સૌ ભાવ જ્ઞાનમયી ખરે; ૧૨૮. અજ્ઞાનમય કેા ભાવથી અજ્ઞાનભાવ જ ઉપજે, તે કારણે અજ્ઞાનીના અજ્ઞાનમય ભાવા બને. ૧૨૯.

ભાવાથ:—ગ્રાનીતું પરિશુમન અગ્રાનીના પરિશુમન કરતાં જીદી જ જાતતું છે. અગ્રાનીતું પરિશુમન અગ્રાનમય છે, ગ્રાનીતું ગ્રાનમય છે; તેથી અગ્રાનીના કોધ, માન, વ્રત, તપ ક્ત્યાદિ સર્વ ભાવા અગ્રાનજાતિને ઉલ્લ'ઘતા નહિ હાવાથી અગ્રાનમય જ છે અને ગ્રાનીના સર્વ ભાવા ગ્રાનજાતિને ઉલ્લ'ઘતા નહિ હાવાથી ગ્રાનમય જ છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:--

(અનુ૰દુપૃ)

ज्ञानिनो ज्ञाननिर्वृत्ताः सर्वे भावा भवन्ति हि । सर्वेप्यज्ञाननिर्वृत्ता भवंत्यज्ञानिनस्तु ते ॥ ६७ ॥

અથ:—જ્ઞાનીના સર્વ ભાવા જ્ઞાનથી નીપજેલા (–રચાયેલા) હાય છે મ્યને અજ્ઞાનીના સર્વ ભાવા અજ્ઞાનથી નીપજેલા (–રચાયેલા) હાય છે. ૧૨૮–૧૨૯.

હવે આ અધિન દર્શાતથી દઢ કરે છે:-

कणयमया भावादो जायंते कुंडलादयो भावा। अयमयया भावादो जह जायंते तु कडयादी ॥ १३०॥ अण्णाणमया भावा अणाणिणा बहुविहा वि जायंते। णाणिस्स दु णाणमया मध्वे भावा तहा होति॥ १३१॥

कनकमयाद्धावाज्ञायंते कुंडलाद्यो भावाः । अयोमयकाद्धावाद्यया जायंते तु कटकादयः ॥ १३० ॥ अज्ञानमया भावा अज्ञानिनो बहुविषा अपि जायंते । ज्ञानिनस्तु ज्ञानमयाः सर्वे भावास्तया भवति ॥ १३१ ॥

અન્વયાર્થ:-[यथा] જેમ [कनकमयात् भावात्] સુવર્ણ મય ભાવમાંથી [कुंडलादयः भावाः] સુવર્ણ મય કુંડળ વગેરે ભાવે৷ [जायंते] થાય છે [तु] અને

> જ્યમ કનકમય કેા ભાવમાંથી કુંડલાદિક ઉપજે, પણ લોહમય કેા ભાવથી કટકાદિ ભાવા નીપજે: ૧૩૦. ત્યમ ભાવ ખહુવિધ ઉપજે અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીને, પણ જ્ઞાનીને તા સર્વ ભાવા જ્ઞાનમય એમ જ અને. ૧૩૧.

[अयोमयकात् भाषात्] લે લિહ મય ભાવમાંથી [कटकाइयः] લે લિહ મય કડાં વગેરે ભાવે [जायंते] થાય છે, [तथा] तेम [अझानिनः] અજ્ઞાનીને (અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી) [बहुविधाः अपि] અનેક પ્રકારના [अझानमयाः मावाः] અજ્ઞાનમય ભાવે [जायंते] થાય છે [तु] અને [झानिनः] જ્ઞાનીને (જ્ઞાનમય ભાવમાંથી) [सर्वे] સર્વ [झानमयाः भावाः] જ્ઞાનમય ભાવે [भवंति] થાય છે.

ટીકા:—જેવી રીતે પુદ્દગલ સ્વય' પરિશામસ્વભાવવાળું હોવા છતાં, કારણ જેવાં કાર્યો થતાં હોવાથી, સુવર્ણમય ભાવમાંથી, સુવર્ણજાતિને નહિ ઉલ્લ'ઘતા એવા સુવર્ણમય ફ્રુંડળ આદિ ભાવા જ થાય પરંતુ લાખંડમય કડાં આદિ ભાવા ન થાય, અને લાખંડમય ભાવમાંથી, લાખંડજાતિને નહિ ઉલ્લ'ઘતા એવા લાખંડમય કડાં આદિ ભાવા જ થાય પરંતુ સુવર્ણમય કુંડળ આદિ ભાવા ન થાય; તેવી રીતે છવ સ્વય' પરિશામસ્વભાવવાળા હોવા છતાં, કારણ જેવાં જ કાર્યો થતાં હાવાથી, અજ્ઞાનીને—કે જે પાતે અજ્ઞાનમય ભાવ છે તેને—અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી, અજ્ઞાનજાતિને નહિ ઉલ્લ'ઘતા એવા અનેક પ્રકારના અજ્ઞાનમય ભાવા જ થાય પરંતુ જ્ઞાનમય ભાવા ન થાય, અને જ્ઞાનીને—કે જે પાતે જ્ઞાનમય ભાવ છે તેને—જ્ઞાનમય ભાવમાંથી, જ્ઞાનની જાતિને નહિ ઉલ્લ'ઘતા એવા સવ° જ્ઞાનમય ભાવો જ થાય પરંતુ અજ્ઞાનમય ભાવા ન થાય.

ભાવાર્થ:—' જેવું કારણ હોય તેવું જ કાર્ય થાય છે' એ ત્યાયે જેમ લાેખ'ડમાંથી લાેખ'ડમય કડાં વગેરે વસ્તુઓ થાય છે અને સુવર્ણમાંથી સુવર્ણપ્તય આભૂષણા થાય છે, તેમ અજ્ઞાની પાતે અજ્ઞાનમય ભાવ હાેવાથી તેને (અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી) અજ્ઞાનમય ભાવા જ થાય છે અને જ્ઞાની પાતે જ્ઞાનમય ભાવ હાેવાથી તેને (જ્ઞાનમય ભાવમાંથી) જ્ઞાનમય ભાવા જ થાય છે.

અજ્ઞાનીને શુભાશુભ ભાવામાં આત્મળુદ્ધિ હેાવાથી તેના સવ[°] ભાવા અજ્ઞાનમય જ છે.

અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ (-જ્ઞાની) ને જોકે કોધાદિક ભાવા પ્રવર્ત છે તોપણ તેને તે ભાવામાં આત્મળુદ્ધિ નથી, તે તેમને પરના નિમિત્તથી થયેલી ઉપાધિ માને છે. તેને કોધાદિક કર્મા ઉદયમાં આવીને ખરી જાય છે—આગામી એવા બધ કરતાં નથી કે જેથી સંસારનું ભ્રમણ વધે; કારણ કે (જ્ઞાની) પાતે ઉઘમી થઈને કોધાદિભાવર્ષ પરિણમતો નથી અને જોકે ઉદયની બળજોરીથી પરિણમે છે તોપણ જ્ઞાતાપણં ચૂકીને પરિણમતા નથી; જ્ઞાનીનું સ્વામિત્વ નિરંતર જ્ઞાનમાં જ વતે છે તેથી તે કોધાદિ-ભાવાના અન્ય જ્ઞેયાંની માફક જ્ઞાતા જ છે, કર્તા નથી. આ રીતે જ્ઞાનીના સવે ભાવા માનમય જ છે.

હવે આગળની ગા**થાની સ્**ચનાના **અથ**વ્યુપ શ્લાક કહે છે:— (અતુષ્ડુપ્)

> अज्ञानमयभावानामज्ञानी स्थाप्य भूमिकास् । द्रव्यकर्मनिमित्तानां भावानामेति देतुतास् ॥ ६८॥

અર્થ:—અજ્ઞાની (પાતાના) અજ્ઞાનમથ ભાવાની ભૂમિકામાં વ્યાપીને (આગામી) દ્રવ્યકર્મના નિમિત્ત જે (અજ્ઞાનાદિક) ભાવા તેમના હેતુપણાને પામે છે (અર્થાત્ દ્રવ્યકર્મના નિમિત્તરૂપ ભાવાના હેતુ ખને છે). ૧૩૦–૧૩૧.

આ જ અર્થ પાંચ ગાથાઓથી કહે છે:--

अण्णाणस्स स उदओ जा जीवाणं अतच्च उवलदी।

मिच्छतस्स दु उदओ जीवम्म अमहहाणतं ॥ १३२॥

उदओ असंजमस्स दु जं जीवाणं हवेइ अविरमणं।
जो दु कलुसोवओगो जीवाणं सो कमाउदओ ॥ १३३॥
तं जाण जोगउदयं जो जीवाणं तु चिट्ठ उच्छाहो।
सोहणमसोहणं वा कायव्वो विरिद्धभावो वा ॥ १३४॥

एदेसु हेदुभूदेसु कम्मइयवग्गणागयं जं तु।

परिणमद अट्ठविहं णाणावरणादिभावेहिं॥ १३५॥

અજ્ઞાન તત્ત્વતણું જીવાન, ઉદય ન અજ્ઞાનના, અપ્રતીત તત્ત્વની જીવન જે, ઉદય ને મિલ્યાત્વના; ૧૩૨. જીવને અવિસ્તભાવ જે, તે ઉદય અણુસંયમતણો, જીવને કલુષ ઉપયાગ જે, તે ઉદય જાણ કષાયના: ૧૩૩. શુભ કે અશુભ પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિની ચેષ્ટાતણા ઉત્સાહ વર્તે જીવને, તે ઉદય જાણ તું યાગના. ૧૩૪. આ હેતુભૃત જ્યાં થાય, ત્યાં કાર્મણવરગણારૂપ જે, તે અષ્ટવિધ જ્ઞાનાવરણઇત્યાદિભાવ પરિણુમે; ૧૩૫.

तं खलु जीवणिबद्धं कम्मइयवग्गणागयं जइया । तइया दु होदि हेदू जीवो परिणामभावाणं ॥ १३६ ॥

अज्ञानस्य स उदयो या जीवानामतस्वोपल्किः।

पिध्यात्वस्य तृदयो जीवस्याश्रद्दधानत्वस् ॥ १३२ ॥
उदयोऽसंयमस्य तृ यज्ञीवानां भवेदिवरमणम् ।

यस्तु कल्लपोपयोगो जीवानां स कषायांदयः ॥ १३३ ॥
तं जानीहि योगोदयं यो जीवानां तु वेष्टोत्साहः।
शोभनोऽशोभनो वा कर्तव्यो विरितभावो वा ॥ १३४ ॥
एतेषु हेतुभूतेषु कार्मणवर्गणागतं यत्तु ।
परिणमतेऽष्टविधं ज्ञानावरणादिभावैः ॥ १३५ ॥
तत्वन्तु जीवनिवद्धं कार्मणवर्गणागतं यदा ।
तदा तु भवति हेतुर्जीवः परिणामभावानाम् ॥ १३६ ॥

अन्वयार्थ:—[जीवानां] छ्वाने [या] के [अतस्वोपलिकाः] तत्वनुं अभ्यान (अर्थात् वस्तुस्वरूपनुं अथ्यार्थ-विपरीत शान) छ [सः] ते [अज्ञानस्य] अश्वानना [उत्यः] ઉद्ध्य छ [तु] अने [जीवस्य] छ्वने [अश्वद्धानत्वं] के (तत्त्वनुं) अश्वद्धान छ ते [प्रिष्यात्वस्य] भिथ्यात्वना [उत्यः] उद्ध्य छ; [तु] वणी [जीवानां] छ्वाने [यद्] के [अविरमणं] अविरमध् अर्थात् अत्याग्भाव छ ते [असंयमस्य] असंयमना [उत्यः] उद्ध्य [मवेत्] छ [तु] अने [जीवानां] छ्वाने [यः] के [कलुषोपयोगः] भिलन (अर्थात् काषुप्रधानी स्वय्छता रिष्ठत्) उप्योग छ [सः] ते [कष्वयोद्यः] अपायना उद्ध्य छ; [तु] वणी [जीवानां] छ्वाने [यः] के [शोमनः अशोमनः वा] शुक्ष हे अशुक्ष [कर्तव्यः विरतिमावः वा] प्रवृति हे निवृत्तिश्प [बेष्टोत्साहः] (भनवयनकाया-आश्वत) येष्टाना उत्साह छ [तं] ते [योगोत्यं] येग्नना उद्ध्य [जानीहि] काष्ट्र.

[एतेषु] आ (९६था) [हेतुभूतेषु] હेतुभूत थतां [यद् तु] के [कार्मण-वर्गणागतं] अर्थक्षुवर्थकागत (अर्थक्षुवर्थकार्थ) पुरुशसद्रव्य [ज्ञानावरणादिमावैः

अष्टिकं] ज्ञानावरुष्णिदिलावे। ३१ न्या अक्षरे [परिणमते] परिष्णे छे, [तद् कार्मण-वर्गणागतं] ते क्षा क्ष्यवर्णकार्गत पुर्शक्षक्ष्य [यदा] क्यारे [स्नस्तु] भरेभरे [जीव-निवदं] छवर्भा थांचाय छे [तदा तु] त्यारे [जीवः] छव [परिणाममावानां] (पीताना अज्ञानभय) परिष्णाभक्षावोना [हेतुः] छेतु [भवति] थाय छे.

દીકા:—તત્ત્વના અજ્ઞાનરૂપે (અર્થાત્ વસ્તુસ્વરૂપની અન્યથા ઉપલબ્લિરૂપે) જ્ઞાનમાં સ્વાદરૂપ થતા (—સ્વાદમાં આવતા) અજ્ઞાનના ઉદય છે. મિથ્યાત્વ, અસ'યમ, કષાય અને યાગના ઉદયો—કે જેઓ (નવાં) કર્મના હેતુઓ છે તેઓ—તે-મય અર્થાત્ અજ્ઞાનમય ચાર ભાવો છે. તત્ત્વના અશ્રદ્ધાનરૂપે જ્ઞાનમાં સ્વાદરૂપ થતા મિથ્યાત્વના ઉદય છે; અવિરમણરૂપે (અત્યાગભાવરૂપે) જ્ઞાનમાં સ્વાદરૂપ થતા અસ'યમના ઉદય છે; કલુષ (અલિન) ઉપયાગરૂપે જ્ઞાનમાં સ્વાદરૂપ થતા કપાયના ઉદય છે; શુભાશુભ પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિના વ્યાપારરૂપે જ્ઞાનમાં સ્વાદરૂપ થતા યાગના ઉદય છે. આ પૌદ્દગલિક મિથ્યાત્વાદિના ઉદયો હેતુભૂત થતાં જે કાર્મણવર્ગ ભાગત પુદ્દગલદ્ભવ્ય જ્ઞાનાવરણાદિભાવે આઠ પ્રકારે સ્વયમેવ પરિશુમે છે, તે કાર્મણવર્ગ ભાગત પુદ્દગલદ્ભવ્ય જ્યારે જીવમાં નિબદ્ધ થાય ત્યારે જીવ સ્વયમેવ અજ્ઞાનથી સ્વપરના એક્ત્વના અધ્યાસને લીધે તત્ત્વ-અશ્રદ્ધાન આદિ પોતાના અજ્ઞાનમય પરિશુમભાવોના હેતુ થાય છે.

ભાવાર્થ:—અજ્ઞાનભાવના બેદરૂપ જે મિર્યાત્વ, અવિરતિ, ક્ષાય અને યાગના ઉદ્યો તે પુદ્દગલનાં પરિષ્ણામ છે અને તેમના સ્વાદ અતત્ત્વશ્રહાનાદિરૂપે જ્ઞાનમાં આવે છે. તે ઉદયા નિમિત્તભૂત થતાં, કામેષ્ણવર્ગણારૂપ નવાં પુદ્દગલા સ્વયમેવ જ્ઞાના-વર્ષ્ણાદિ કર્મરૂપે પરિષ્ણુમે છે અને જીવ સાથે ખંધાય છે; અને તે સમયે જીવ પણ સ્વયમેવ પાતાના અજ્ઞાનભાવથી અતત્ત્વશ્રહાનાદિ ભાવારૂપે પરિષ્ણુમે છે અને એ રીતે પાતાના અજ્ઞાનમય ભાવાતું કારણુ પાતે જ થાય છે.

મિથ્યાત્વાદિના ઉદય થવો, નવાં પુદ્દગલાતું કમેં રૂપે પરિણમલું તથા વ્યધાલું, અને જવતું પાતાના અતત્ત્વશ્રદ્ધાનાદિ ભાવારૂપે પરિણમલું—એ ત્રણેય એક સમયે જ થાય છે; સૌ સ્વત'ત્રપણે પાતાની મેળે જ પરિણમે છે, કાઈ કાઈને પરિણમાવતું નથી. ૧૩૨–૧૩૬.

જીવશી જાદું જ પુદ્દગલદ્રવ્યનું પરિણામ છે એમ હવે પ્રતિપાદન કરે છે:--

जड़ जीवेण सह चिय पुग्गलदव्वस्स कम्मपरिणामो । एवं पुग्गलजीवा हु दोवि कम्मत्तमावण्णा ॥ १३७ ॥

એ કમ^રેરુપ પરિણામ, જીવ ભેળાં જ, પુદ્દગલનાં બને, તા જીવ ને પુદ્દગલ ઉભય પણ કર્મપણું પામે અરે! ૧૩૭.

एकस्स दु परिणामो पुग्गलदन्वस्स कम्मभावेण । ता जीवभावहेदृहि विणा कम्मस्स परिणामो ॥ १३८ ॥

यदि जीवेन सह चैव पुद्रलद्भव्यस्य कर्मपरिणामः ।
एवं पुद्रलजीवी खन्तु द्वाविप कर्मत्वमापत्री ॥ १३७ ॥
एकस्य तु परिणामः पुद्रलद्भव्यस्य कर्मभावेन ।
तज्जीवभावहेनुभिर्विना कर्मणः परिणामः ॥ १३८ ॥

अन्वयाधः—[यित] को [पुद्रलद्रव्यस्य] पुर्शक्षद्रव्यने [जीवेन सह चैव] छवनी साथ क [कर्मपरिणामः] कर्भरूप परिष्णाभ थाय छ (अर्थात् अने क्षेणां थर्धने क कर्भरूप परिष्णाभ छ) अभ भानवामां आवे तो [एवं] ओ रीते [पुद्रल्जीवी ही अपि] पुर्शक्ष अने छव अने [खल्लु] भरेभर [कर्मत्वं आपन्नी] कर्भपष्णाने पाने. [तु] परं तु [कर्मभावेन] कर्भकावे [परिणामः] परिष्णाभ तो [पुद्रलद्रव्यस्य एकस्य] पुर्शक्षव्यने ओक्षने क थाय छ [तत्त्] तथी [जीवभावहेतुमिः विना] छवलावरूप निभित्तथी रिष्ठत क अर्थात् लुद्दं क [कर्मणः] कर्भतुं [परिणामः] परिष्णाभ छ.

કિ:-જો પુદ્દગલદ્રવ્યને, કર્મપરિણામના નિમિત્તભૂત એવા રાગાદિ-અજ્ઞાન-પરિણામ પરિણમેલા જીવની સાથે જ (અર્થાત ખન્ને ભેગાં મળીને જ), કર્મ રૂપ પરિણામ થાય છે—એમ વિતર્ક કરવામાં આવે તો, જેમ ભેળાં થયેલાં હળદ્દર અને ક્રેડક્ડી ખન્નેને લાલ રંગરૂપ પરિણામ થાય છે તેમ, પુદ્દગલદ્રવ્ય અને જીવ ખન્નેને કર્મ રૂપ પરિણામ આવી પડે. પરંતુ પુદ્દગલદ્રવ્યને એકને જ કર્મપણારૂપ પરિણામ તા થાય છે; તેથી જીવતું રાગાદિ અજ્ઞાનપરિણામ કે જે કર્મતું નિમિત્ત છે તેનાથી જીદું જ પુદ્દગલકર્મતું પરિણામ છે.

ભાવાથ:—જો પુદ્દગલદ્રવ્ય અને જીવ ભેળાં થઈને કર્મરૂપે પરિશ્મે છે એમ માનવામાં આવે તા ખેતને કર્મરૂપ પરિશ્રામ કરે. પરંતુ જીવ તા જડ કર્મરૂપે કદી પરિશ્રુમી શકતો નથી; તેથી જીવતું અજ્ઞાનપરિશ્રામ કે જે કર્મને નિમિત્ત છે તેનાથી જીદું જ પુદ્દગલદ્રવ્યતું કર્મપરિશ્રામ છે. ૧૩૭–૧૩૮.

પુદ્દગલદ્રવ્યથી જીદું જ જીવનું પરિણામ છે એમ હવે પ્રતિપાદન કરે છે:—

પણ કર્મભાવે પરિણુમન છે એક પુદ્દગલદ્રવ્યને, જીવભાવહેતુથી અલગ, તેથી, કર્મનાં પરિણામ છે. ૧૩૮.

जीवस्स दु कम्मेण य सह परिणामा हु होंति रागादी । एवं जीवो कम्मं च दोवि रागादिमावण्णा ॥ १३९॥ एकस्स दु परिणामो जायदि जीवस्स रागमादीहिं। ता कम्मोदयहेदृहि विणा जीवस्स परिणामो ॥ १४०॥

जीवस्य तु कर्मणा च सह परिणामाः खलु भवंति रागादयः।
एवं जीवः कर्म च डे अपि रागादित्वमापन्ने ॥ १३९ ॥
एकस्य तु परिणामो जायने जीवस्य रागादिभिः।
तत्कर्मोदयहेतुभिर्विना जीवस्य परिणामः ॥ १४० ॥

अन्यथर्थ:—[जीवस्य तु] को छवने [कर्मणा च सह] उभी साथ कर्ष [रागाद्यः परिणामाः] रागादि परिखामा [खलु मवंति] थाय छ (अर्थात् अन्ने केणां थर्धने रागादिइपे परिख्ने छ) ओम मानवामां आवे [द्यं] ते। ओ रीते [जीवः कर्म च] छव अने उभी [द्वे विच] अन्ने [रागादित्वं आपने] रागादिश्याने पाने. [तु] परंतु [रागादिमिः परिणामः] रागादिकावे परिखाम तो [जीवस्य वकस्य] छवने ओउने कर [जावते] थाय छ [तत्] तेथी [कर्मोद्यहेतुमिः विना] उभीद्यरूप निभित्तथी रिद्धत कर अर्थात् छदुं कर [जीवस्य] छवतुं [परिणामः] परिखाम छ.

દીકા:—જો જીવને, રાગાદિ-અજ્ઞાનપશ્ચિમના નિમિત્તભૂત એવું જે ઉદયમાં આવેલું પુદ્દગલકર્મ તેની સાથે જ (અર્થાત અન્ને ભેગાં મળીને જ), રાગાદિ-અજ્ઞાનપશ્ચિમમ થાય છે—એમ વિતકે કરવામાં આવે તો, જેમ ભેળાં થયેલાં ફેડકડી અને હળદર અન્તેને લાલ રંગરૂપ પશ્ચિમમ થાય છે તેમ, જીવ અને પુદ્દગલકર્મ અન્તેને રાગાદિ અજ્ઞાનપશ્ચિમ આવી પડે. પરંતુ જીવને એકને જ રાગાદિ અજ્ઞાનપશ્ચિમ તા થાય છે; તેથી પુદ્દગલકર્મના ઉદય કે જે જીવના રાગાદિ-અજ્ઞાનપશ્ચિમતું નિમિત્ત છે તેનાથી જાદું જ જીવનું પશ્ચિમ છે.

જીવનાં, કરમ ભેળાં જ, એ પરિણામ રાગાદિક અને, તો કર્મ ને જીવ ઉભય પણ રાગાદિપણું પામે અરે! ૧૩૯. પણ પરિણમન રાગાદિરૂપ તાે થાય છે જીવ એકને, તેથી જ કમેદિયનિમિત્તથી અલગ જીવપરિણામ છે. ૧૪૦.

ભાવાર્થ:—જે છવ અને પુદ્દગલકર્મ ભેળાં થઇને રાગાદિરૂપે પરિણુમે છે એમ માનવામાં આવે તા બન્નેને રાગાદિરૂપ પરિણુમ કરે. પરંતુ પુદ્દગલકર્મ તા રાગાદિરૂપે (છવરાગાદિરૂપે) કદી પરિણુમી શકતું નથી; તેથી પુદ્દગલકર્મના ઉદય કે જે રાગાદિ-.પરિણુમને નિમિત્ત છે તેનાથી જીદું જ છવતું પરિણુમ છે. ૧૩૯–૧૪૦.

'આત્મામાં કર્મ અદ્ધસ્પૃષ્ટ છે કે અબદ્ધસ્પૃષ્ટ છે'—તે હવે નયવિ**લાગથી** કહે છે:—

ंजीवे कम्मं वद्धं पुट्टं चेदि ववहारणयभणिदं । सुद्धणयम्म दु जीवे अबद्धपुट्टं हवड् कम्मं ॥ १४१ ॥

जीवे कर्म वद्धं स्पृष्टं नेति व्यवहारनयभणितम् । शृद्धनयस्य तृ जीवे अवद्धस्पृष्टं भवति कर्म ॥ १४१ ॥

અન્વયાર્થ:—[जीवे] જીવમાં [कर्म] કર્મ [बढं] (તેના પ્રકેશા સાથે) બ'ધાયેલું છે [ब] તથા [स्पृष्टं] સ્પરાયિલું છે [इति] એવું [ब्यबहारनयमणितं] વ્યવહારનયતું કથન છે [શુ] અને [जीवे] જીવમાં [कर्म] કર્મ [अबजस्पृष्टं] અણબ'ધાયેલું, અણસ્પરાયિલું [भवति] છે એવું [શુદ્ધનયસ્વ] શુદ્ધનયતું કથન છે.

ટીકા:—જીવના અને પુર્ગલકમેલા એકબધપર્યાયપણાથી જેતાં તેમને અત્યંત ભિન્નતાના અભાવ હાવાથી જીવમાં કર્મ અદ્ધરપૃષ્ટ છે એવા વ્યવહારનયના પક્ષ છે. જીવના અને પુર્ગલકમેલા અનેકદ્રવ્યપણાથી જેતાં તેમને અત્યંત ભિન્નતા હાવાથી જીવમાં કર્મ અબદ્ધરપૃષ્ટ છે એવા નિશ્ચયનયના પક્ષ છે. ૧૪૧.

પણ તેથી શું ? જે આત્મા તે બન્ને નયપક્ષાને ઓળ'ગી ગયા છે તે જ સમયસાર છે,—એમ હવે ગાથામાં કહે છે:—

कम्मं बद्धमवद्धं जीवे एवं तु जाण णयपक्वं। पक्वातिकंतो पुण भण्णदि जो सो समयमारो ॥ १४२॥

છે કર્મ જીવમાં અહસ્પૃષ્ટ—કથિત નય વ્યવહારનું: પણ અહસ્પૃષ્ટ ન કર્મ જીવમાં—કથન છે નય શહનું. ૧૪૧. છે કર્મ જીવમાં અહ વા અણબહ એ નયપક્ષ છે; પણ પક્ષથી અતિક્રાંત ભાખ્યા તે 'સમયના સાર' છે. ૧૪૨.

कर्म बद्धमबद्धं जीवे एवं तु जानीहि नयपक्षम् । पक्षातिक्रांतः पुनर्भण्यते यः स समयसारः ॥ १४२ ॥

અન્વયાર્થ:—[जीवे] છવમાં [कर्म] કર્મ [बडं] બહ છે અથવા [अवडं] અબહ છે—[दवं तु] એ પ્રકારે તા [नवपक्षं] નયપક્ષ [जानीहि] જાણ; [पुनः] પણ [चः] જे [पक्षातिकांतः] પક્ષાતિકાંત (અર્થાત્ પક્ષને એાળંગી ગયેલા) [मण्यते] કહેવાય છે [सः] ते [समयसारः] સમયસાર (અર્થાત્ નિર્વિકદ્ધ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ) છે.

દીકાઃ—' જવમાં કમેં બહુ છે' એવા જે વિકલ્પ તથા ' જવમાં કમેં અબહુ છે' એવા જે વિકલ્પ તે બન્ને નયપક્ષ છે. જે તે નયપક્ષને અતિક્રમ છે (-એાળ'ગી જાય છે, છાડે છે), તે જ સકલ વિકલ્પને અતિક્રમ્યા થકા પાતે નિર્વિકલ્પ, એક વિજ્ઞાન-ઘનસ્વભાવરૂપ થઈને સાક્ષાત્ સમયસાર થાય છે. ત્યાં (વિશેષ સમજવવામાં આવે છે કે)— જે ' જીવમાં કમેં બહુ છે' એમ વિકલ્પ કરે છે તે ' જીવમાં કમેં અબહુ છે' એવા એક પક્ષને અતિક્રમતા હોવા છતાં વિકલ્પને અતિક્રમતા નથી, અને જે ' જીવમાં કમેં અબહુ છે' એવા એક પક્ષને અતિક્રમતા હોવા છતાં વિકલ્પને અતિક્રમતા નથી; વળી જે ' જીવમાં કમેં બહુ છે અતિક્રમતા થકા, અતિક્રમતા હોવા છતાં વિકલ્પને અતિક્રમતા નથી; વળી જે ' જીવમાં કમેં બહુ છે અને અલક્ષ્ય હોવા છતાં વિકલ્પને અતિક્રમતા નથી; વળી જે ' જીવમાં કમેં બહુ છે અને અલક્ષ્ય હોવા છતાં વિકલ્પ કરે છે તે, તે બન્ને પક્ષને નહિ અતિક્રમતા થકા, વિકલ્પને અતિક્રમતા નથી. તેથી જે સમસ્ત નયપક્ષને અતિક્રમ છે તે જ સમસ્ત વિકલ્પને અતિક્રમ છે; જે સમસ્ત વિકલ્પને અતિક્રમ છે તે જ સમયસારને પ્રાપ્ત કરે છે— અતિક્રમ છે; જે સમસ્ત વિકલ્પને અતિક્રમ છે તે જ સમયસારને પ્રાપ્ત કરે છે— અનુભવે છે.

ભાવાર્થ: - જીવ કર્મથી 'ખ'ધાયા છે' તથા 'નથી ખ'ધાયા' - એ ખન્ને નયપક્ષ છે. તેમાંથી કાઈએ ખ'ધપક્ષ પકલ્લો, તેલું વિકલ્પ જ મહલ્લુ કર્યો; કાઈએ અખ'ધપક્ષ પકલ્લો, તેલું પણ વિકલ્પ જ મહલ્લુ કર્યો; અને કાઈએ ખન્ને પક્ષ પકલ્લા તેલું પણ પક્ષરૂપ વિકલ્પનું જ મહલ્લુ કર્યું. પરંતુ એવા વિકલ્પાને છાડી જે કાઈ પણ પક્ષ ન પકડે તે જ શુદ્ધ પદ્દાર્થનું સ્વરૂપ જાણી તે-રૂપ સમયસારને —શુદ્ધાત્માને —પામે છે. નયપક્ષ પકડેવા તે રાગ છે, તેથી સમસ્ત નયપક્ષને છાડવાથી વીતરાગ સમયસાર થવાય છે.

હવે, 'જો મ્યામ છે તેા નયપક્ષના ત્યાગની ભાવનાને ખરેખર કેાલુ ન નચાવે ?' એમ કહીને શ્રીમાન્ અમૃતચંદ્ર માચાર્ય નયપક્ષના ત્યાગની ભાવનાના ૨૩ કળરારૂપ કાવ્યા કહે છે:—

(ઉપેન્દ્રવજા)

य एव धुक्ता नयपक्षपातं स्वरूपगुप्ता निवसंति नित्यम् । विकल्पजालच्युतशांतिचित्ता-स्त एव साक्षादमृतं पित्रंति ॥ ६९ ॥

અર્થ:—જેઓ નયપક્ષપાતને છાડી (પાતાના) સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થઈને સદા રહે છે તેઓ જ, જેમનું ચિત્ત વિકલ્પજાળથી રહિત શાંત થયું છે એવા થયા થકા, સાક્ષાત્ અમૃતને પીએ છે.

ભાવાર્થ:—જ્યાંસુધી કાંઈ પણ પક્ષપાત રહે છે ત્યાંસુધી ચિત્તના ક્ષાભ મટતો નથી. જ્યારે નયાના સર્વ પક્ષપાત મટી જાય ત્યારે વીતરાગ દશા થઈને સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે અને અર્તીદિય સુખ અનુભવાય છે.

હવેના ૨૦ કળશમાં નયપમ્રને વિશેષ વર્ણવે છે અને કહે છે કે આવા સમસ્ત નયપક્ષોને જે છાઉ છે તે તત્ત્વવેદી (તત્ત્વના જાણનાર) સ્વરૂપને પામે છે:—

(ઉપજાતિ)

एकस्य बद्धो न तथा परस्य चिति द्वयोर्द्धाविति पश्चपातौ । यस्तन्त्ववेदी च्युतपश्चपात-स्तस्यास्ति नित्यं खल्ज चिचिदेव ॥ ७० ॥

અર્થ:—જીવ કર્મથી ખધાયેલા છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ કર્મથી ખધાયેલા નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે એ નયોના એ પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી (વસ્તુસ્વરૂપના જાણનાર) પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે (અર્થાત્ તેને ચિત્સ્વરૂપ જીવ જેવા છે તેવા નિરંતર અનુભવાય છે).

ભાવાર્થ:—મ્યા મંથમાં પ્રથમથી જ વ્યવહારનયને ગૌલ કરીને મ્યને શુદ્ધ-નયને મુખ્ય કરીને કથત કરવામાં મ્યાવ્યું છે. ચૈતન્યનાં પરિણામ પરનિમિત્તથી અનેક થાય છે તે સર્વત્તે પહેલેથી જ આચાર્ય ગૌણ કહેતા મ્યાવ્યા છે મ્યને જીવને શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર કહ્યો છે. એ રીતે જીવ-પદાર્થને શુદ્ધ, નિત્ય, મ્યભેદ ચૈતન્યમાત્ર સ્થાપીને દવે કહે છે કે—મ્યા શુદ્ધનયના પણ પશુપાત (વિકદપ) કરશે તે પણ તે શુદ્ધ સ્વ- રૂપના સ્વાદને નહિ પામે. અશુદ્ધ નયની તો વાત જ શી? પહ્યું જે કેર્કા શુદ્ધનયના પહ્યુ પક્ષપાત કરશે તો પક્ષનો રાગ નહિ મેટ તેથી વીતરાગતા નહિ થાય. પક્ષપાતને છાડી ચિન્માત્ર સ્વરૂપ વિષે લીન થયે જ સમયસારને પ્રમાય છે. માટે શુદ્ધનયને જાણીને, તેના પહ્યુ પક્ષપાત છાડી શુદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવ કરી, સ્વરૂપ વિષે પ્રવૃત્તિરૂપ આરિત્ર પ્રાપ્ત કરી, વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરવી યાત્ર્ય છે.

(ઉપજાતિ)

एक्स्य मूढो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपाती । ... यस्तन्त्रवेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिश्विदेव ॥ ७१ ॥

અર્થ: - જવ મૂક (માહી) છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જવ મૂક (માહી) નથી એવા જીજિ નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જવ વિષે એ નયાના એ પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે (અર્થાત્ તેને ચિત્સ્વરૂપ જવ જેવા છે તેવા નિરંતર અનુભવાય છે).

(ও্র্যুগারি)

एकस्य रक्तो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपाती । यस्तन्त्रवेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खलु चिश्चिदेव ॥ ७२ ॥

અથ:-જીવ રાગી છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ રાગી નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયોના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિર'તર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ও্র্যুস্নি)

एकस्य दुष्टो न तथा परस्य चिति द्रयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तस्त्रवेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिश्वदेव ॥ ७३ ॥

અર્થ:—જીવ દ્વેષી છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ દ્વેષી નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વ-વેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપજાતિ)

एकस्य कर्ता न तथा परस्य चिति इयोर्द्राविति पक्षपातौ । यस्तस्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चित्रिदेव ॥ ७४ ॥ અર્થ:—જીવ કર્તા છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ કર્તા નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે એ નયોના એ પક્ષપાત છે. જે તત્વ-વેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપજાતિ)

एकस्य भोक्ता न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तत्त्ववेदी च्युतपक्षपातस्त्रस्यास्ति नित्यं खळ चिश्वदेव ॥ ७५ ॥

અર્થ:—જીવ સાકતા છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ સાકતા નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયોના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ও্র্যপ্রনি)

एकस्य जीवो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पन्नपाती । यस्तन्त्रवेदी च्युतपञ्चपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिचिदेव ॥ ७६ ॥

અર્થ:—છવ છવ છે એવાે એક નયના પક્ષ છે અને છવ છવ નથી એવાે બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ છવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ છવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(উ্থস্পনি)

एकस्य सक्ष्मो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तत्त्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिश्विदेव ॥ ७७ ॥

અર્થ:—જીવ સફ્લમ છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ સફ્લમ નથી એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ও্রিণুক্ররি)

एकस्य हेतुर्न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । पस्तस्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिश्वदेव ॥ ७८ ॥

અર્થ:—જીવ હેતુ (કારણ) છે એવો એક નયના પક્ષ છે અને જીવ હેતુ (કારણ) નથી એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપજાતિ)

एकस्य कार्य न तथा परस्य चिति इयोर्झाविति पक्षपाती । यस्तन्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खल्ज चिचिदेव ॥ ७९ ॥

અર્થ:—જીવ કાર્ય છે એવો એક નયના પક્ષ છે અને જીવ કાર્ય નથી એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે ખે નયાના ખે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વ-વેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(উ্থন্সনি)

एकस्य भावो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तस्ववेदी स्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चित्रिदेव ॥ ८० ॥

અર્થ:—જીવ ભાવ છે (અર્થાત્ ભાવરૂપ છે) એવો એક નયના પક્ષ છે અને જીવ ભાવ નથી (અર્થાત્ અભાવરૂપ છે) એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે એ નયાના એ પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિર'તર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(उपन्नित)

एकस्य चैको न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तन्त्रवेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिचिदेव ॥ ८१ ॥

અર્થ:—જીવ એક છે એવાે એક નયનાે પક્ષ છે અને જીવ એક નથી (–અનેક છે) એવો બીજા નયનાે પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિર'તર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ও্র্যুক্তি)

एकस्य सांतो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपाती । यस्तन्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खलु चिचिदेव ॥ ८२ ॥

અર્થ:—જીવ સાંત (-અ'ત સહિત) છે એવો એક નયના પક્ષ છે અને જીવ સાંત નથી એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિર'તર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપજાતિ)

एकस्य नित्यो न तथा परस्य चिति द्रयोद्वीविति पक्षपाती । यस्तन्त्रवेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिश्वदेव ॥ ८३ ॥ અર્થ:—જીવ નિત્ય છે એવો એક નયના પક્ષ છે અને જીવ નિત્ય નથી એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપનિત)

एकस्य वाच्यो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वांविति पक्षपातौ । यस्तन्त्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिचिदेव ॥ ८४ ॥

અર્થ:—જીવ વાચ્ય (અર્થાત્ વચનથી કહી શકાય એવો) છે એવો એક નયના પક્ષ છે અને જીવ વાચ્ય (-વચનગાચર) નથી એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(**ও** খুলানি)

एकस्य नाना न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तस्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिचिदेव ॥ ८५ ॥

અર્થ:—જીવ નાનારૂપ છે એવો એક નયના પક્ષ છે અને જીવ નાનારૂપ નથી એવો બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપજાતિ)

एकस्य चेत्यो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तन्त्रवेदी च्यूतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चित्रिदेव ॥ ८६ ॥

અર્થ:—છવ ચેત્ય (-ચેતાવાયાગ્ય) છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને છવ ચૈત્ય નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ છવ વિષે બે નયાના બે પક્ષ-પાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ છવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપજાતિ)

एंकस्य दृश्यो न तथा परस्य चिति द्रयोद्वीविति पक्षपातौ । यस्तत्त्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिचिदेव ॥ ८७ ॥

અર્થ:—જીવ દશ્ય (-કેખાવાયાગ્ય) છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ દશ્ય નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે બે નયાના બે પક્ષ-પાત છે. જે તત્ત્વવેદી પશ્રપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે. (ઉપજાતિ)

एकस्य वेद्यो न तथा परस्य चिति इयोर्डाविति पक्षपाती । यस्त्र विदेवी च्युतपक्षपातस्त्रस्यास्ति नित्यं खळु चिश्विदेव ॥ ८८ ॥

અર્થ:—જીવ વેશ (-વેદાવાયાત્ર્ય, જણાવાયાત્ર્ય) છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ વેશ નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે એ નયાના એ પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે.

(ઉપગ્રતિ)

एकस्य भातो न तथा परस्य चिति द्वयोद्वीविति पक्षपातौ । पस्तत्त्ववेदी च्युतपक्षपातस्तस्यास्ति नित्यं खळु चिचिदेव ॥ ८९ ॥

અર્થ:—જીવ 'ભાત' (પ્રકાશમાન અર્થાત્ વર્તમાન પ્રત્યક્ષ) છે એવા એક નયના પક્ષ છે અને જીવ 'ભાત' નથી એવા બીજા નયના પક્ષ છે; આમ ચિત્સ્વરૂપ જીવ વિષે એ નયાના એ પક્ષપાત છે. જે તત્ત્વવેદી પક્ષપાતરહિત છે તેને નિરંતર ચિત્સ્વરૂપ જીવ ચિત્સ્વરૂપ જ છે (અર્થાત્ તેને ચિત્સ્વરૂપ જીવ જેવા છે તેવા નિરંતર અનુભવાય છે).

ભાવાથ:—ખદ્ધ અબદ્ધ, મૂઠ અમૂદ, રાગી અરાગી, દ્વેષી અદ્વેષી, કર્તાં અકર્તા, ભાકતા અભાકતા, જીવ અજીવ, સફમ સ્થૂલ, કારણ અકારણ, કાર્ય અકાર્ય, ભાવ અભાવ, એક અનેક, સાત્ત અનન્ત, નિત્ય અનિત્ય, વાચ્ય અવાચ્ય, નાના અનાના, ચેત્ય અચેત્ય, દશ્ય અદશ્ય, વેદ્ય અવેદ્ય, ભાત અભાત કત્યાદિ નયાના પક્ષ-પાત છે. જે પુરુષ નયાના કથન અનુસાર યથાયાત્ર્ય વિવક્ષાપૂર્વક તત્ત્વના—વસ્તુસ્વ-રૂપના નિર્ણય કરીને નયાના પક્ષપાતને છાઉ છે તે પુરુષને ચિત્સ્વરૂપ જીવના ચિત્સ્વરૂપે અનુભવ થાય છે.

જીવમાં અનેક સાધારણ ધર્મો છે પરંતુ ચિત્સ્વભાવ તેના પ્રગઢ અનુભવગાચર અસાધારણ ધર્મ છે તેથી તેને મુખ્ય કરીને અહીં જીવને ચિત્સ્વરૂપ કદ્યો છે.

ઉપરના ૨૦ કળશના કથનને હવે સમેટ છે:--

(વસંતતિલકા)

स्वेच्छासमुच्छलदनल्पविकल्पजाला-मेवं व्यतीत्य महतीं नयपक्षकक्षाम् । अंतर्वदिः सगरसैकरसस्वभावं स्वं भावमेकमुपयात्यनुभृतिमात्रम् ॥ ९० ॥ અર્થ:—એ પ્રમાણે જેમાં બહુ વિકલ્પાની જાળા આપાઆપ ઊઠે છે એવી માટી નયપક્ષકક્ષાને (નયપક્ષની ભૂમિને) ઓળ'ગી જઈને (તત્ત્વવેદી) અંદર અને ખહાર સમતા-રસરૂપી એક રસ જ જેના સ્વભાવ છે એવા અનુભૂતિમાત્ર એક પાતાના ભાવને (-સ્વરૂપને) પામે છે.

હવે નયપક્ષના ત્યાગની ભાવનાતું છેલ્લું કાવ્ય કહે છે:— (રથાહતા)

> इंद्रजास्त्रियमेबमुच्छलत् पुष्कलोश्चलविकल्पवीचिभिः । यस्य विस्फुरणमेव तत्क्षणं कृत्स्नमस्यति तदस्मि चिन्महः ॥ ९१ ॥

અર્થ:—પુષ્કળ, મેાડા, ચ'ચળ વિકલ્પરૂપ તર'ગા વઉ ઊઠતી મ્યા સમસ્ત ક'દ્રજાળને જેનું *સ્કુરણ માત્ર જ તત્ક્ષણ ભગાડી મૂકે છે તે ચિન્માત્ર તેજ:પુંજ હું છું.

ભાવાથ:—ચૈતન્યના અનુભવ થતાં સમસ્ત નયાના વિકલ્પરૂપી ઇ દ્રજાળ તે ક્ષણ જ વિલય પામે છ; એવા ચિત્પકાશ હું હું. ૧૪૨.

'પક્ષાતિકાન્તનું (પક્ષને ઓળંગી ગયેલાનું) શું સ્વરૂપ છે?'—એ પશ્ચના ઉત્તરરૂપ ગાથા હવે કહે છે:—

दोण्हिव णयाण भिणयं जाणइ णवरं तु समयपिडवद्धो । ण दु णयपक्यं गिण्हिद किंनिवि णयपक्खपरिहीणो ॥ १४३ ॥

इयोरिप नययोर्भणितं जानाति केवलं तु समयमतिवद्धः । न तु नयपक्षं गृह्णाति किंचिद्पि नयपक्षपित्तीनः ॥ १४३ ॥

અત્વયાર્થ:—[नयपसपरिश्वीनः] નયપક્ષથી રહિત જીવ, [समयप्रतिबद्धः] સમયથી પ્રતિબદ્ધ થયા થકા (અર્થાત ચિત્સ્વક્ષ્પ આત્માને અનુભવતા થકા), [इयोः अपि] अन्ने [नययोः] नथाना [मणितं] કथनने [केवलं मु] કેપળ [जानाति]

^{*} २५२७ = ६२४वं ते; धनुष्य-८ंशर ४२वे। ते.

નયદ્ધયકથન જાંગુ જ કેવળ સમયમાં પ્રતિખદ્ધ જે, નયપક્ષ કંઈ પણ નવ ગ્રહે, નયપક્ષથી પરિહીન તે. ૧૪૩.

अधे क छ [तु] पर'तु [नयपश्चं] नथपश्चने [किंचित् अपि] अशः पेधः [न पृक्वाति] अद्धे क्षते। नथी.

રિકા:—જેવી રીતે કેવળી ભગવાન, વિશ્વના સાક્ષીપક્ષાને લીધે, શ્રુતજ્ઞાનના અવયવભૂત એવા જે વ્યવહારનિશ્ચયનયપક્ષા તેમના સ્વરૂપને જ કેવળ જાશે છે પરંતુ, નિરંતર પ્રકાશમાન સહજ, વિમળ, સકળ કેવળજ્ઞાન વડે સદા પાતે જ વિજ્ઞાનદાન થયા હોઈ તે, શ્રુતજ્ઞાનની ભૂમિકાના અતિકાન્તપણા વડે (અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાનની ભૂમિકાને ઓળંગી ગયા હોવાને લીધે) સમસ્ત નયપક્ષના શ્રહણથી દ્વર થયા હોવાથી, કાઈ પણ નયપક્ષને શ્રહતા નથી, તેવી રીતે જે (શ્રુતજ્ઞાની આત્મા), ક્ષ્યાપશમથી જેમનું ઉપજવું થાય છે એવા શ્રુતજ્ઞાનાત્મક વિકલ્પા ઉત્પન્ન થતા હાવા છતાં પરનું શ્રહણ કરવા પ્રતિ ઉત્સાહ નિવૃત્ત થયા હોવાને લીધે, શ્રુતજ્ઞાનના અવયવભૂત વ્યવહારનિશ્ચયન્યપક્ષાના સ્વરૂપને જ કેવળ જાણે છે પરંતુ, તીક્ષ્ણ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી શ્રહવામાં આવેલા નિર્મળ, નિત્ય-ઉદિત, ચિન્મય સમયથી પ્રતિખદ્ધપણા વડે (અર્થાત્ ચેતન્યમય આત્માના અત્યલન વડે) તે વખતે (અનુભવ વખતે) પાતે જ વિજ્ઞાનદ્યન થયા હોઈને, શ્રુતજ્ઞાનાત્મક સમસ્ત અંતરંગ તથા બાહ્ય (અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા વિકલ્પોની ભૂમિકાના અતિકાન્તપણા વડે સમસ્ત નયપક્ષના શ્રહણથી દ્વર થયા હોવાથી, કોઈ પણ નયપક્ષને શ્રહતા નથી, તે (આત્મા) ખરેખર સમસ્ત વિકલ્પોથી પર, પરમાત્મા, જ્ઞાનાત્મા, પ્રત્યજ્યીતિ, આતમખ્યાતિરૂપ, અનુભૂતિમાત્ર સમયસાર છે.

ભાવાર્થ:—જેમ કેવળી ભગવાન સદા નયપક્ષના સ્વરૂપના સાક્ષી (જ્ઞાતા-લ્રષ્ટા) છે તેમ શ્રુતજ્ઞાની પણ જ્યારે સમસ્ત નયપદ્ધાથી રહિત થઈ શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર ભાવનું અનુભવન કરે છે ત્યારે નયપક્ષના સ્વરૂપના જ્ઞાતા જ છે. એક નયના સર્વધા પક્ષ શ્રદ્ધણ કરે તા બિથ્યાત્વ સાથે મળેલા રાગ થાય; પ્રયાજનના વશે એક નયને પ્રધાન કરી તેનું શ્રદ્ધણ કરે તા બિથ્યાત્વ સિવાય માત્ર ચારિત્રમાહના રાગ રહે; અને જ્યારે નયપક્ષને છાડી વસ્તુસ્વરૂપને કેવળ જાણે જ ત્યારે તે વખતે શ્રુતજ્ઞાની પણ કેવળીની માફક વીતરાગ જેવા જ હાય છે એમ જાણવું.

> તે મ્યાત્મા વ્યાવા અનુભવ કરે છે એમ કળશમાં કહે છે:— (સ્વાગતા)

> > चित्स्वभावभरभावितभावा-भावभावपरमार्थतयैकम् । बंधपद्धतिमपास्य समस्तां चेतये समयसारमपारम् ॥ ९२ ॥

અર્થ:—ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે જે પાતાનાં ઉત્પાદ, વ્યય અને કોવ્ય ભવાય છે (-કરાય છે)—એવું જેનું પરમાર્થ સ્વરૂપ હોવાથી જે એક છે એવા અપાર સમય-સારને હું, સમસ્ત બ'ધપદ્ધતિને દૂર કરીને અર્થાત્ કર્મના ઉદયથી થતા સર્વ ભાવાને છાડીને, અનુભવું છું.

ભાવાથ:—નિર્વિકલ્પ અનુભવ થતાં, જેના કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણાના પાર નથી એવા સમયસારરૂપી પરમાત્માના અનુભવ જ વર્ત છે, ' હું અનુભવું છું ' એવા પણ વિકલ્પ હોતા નથી—એમ જાણવું. ૧૪૩.

પક્ષાતિકાંત જ સમયસાર છે એમ નિયમથી ડેરે છે—એમ હવે કહે છે:—

मम्मदंसणणाणं एमा लहदित्ति णवरि ववदेमं । मञ्चणयपक्वरहिदो भणिदो जो सो ममयसारो ॥ १४४॥

सम्यग्दर्शनज्ञानभंप लभन इति केवलं व्यपदेशम् । सर्वनयपक्षरिहतो भणितो यः स समयसारः ॥ १८४ ॥

अन्वयार्थ:—[यः] के [सर्वनयपश्चरहितः] सर्व नयपक्षाथी रिद्धत [मिणितः] के देवामां आव्या छ [सः] ते [समयसारः] सभयसार छ; [एवः] आने क (-सभयसारने क) [केवलं] केवण [सम्यव्दर्शनकानं] सभ्यव्दर्शन अने ज्ञान [इति] ओवी [व्यपदेशं] संज्ञा (नाम) [लमते] भणे छे. (नाम जुदां द्वावा छतां वस्तु ओक क छे.)

ટીકા:—જે ખરેખર સમસ્ત નયપક્ષા વ3 ખંડિત નહિ થતા હાવાથી જેના સમસ્ત વિકલ્પાના વ્યાપાર અડકી ગયા છે એવા છે, તે સમયસાર છે; ખરેખર આ એકને જ કેવળ સમ્યગ્દરશન અને જ્ઞાનનું નામ મળે છે. (સમ્યગ્દરશન અને જ્ઞાન સમયસારથી જીદાં નથી, એક જ છે.)

પ્રથમ, શ્રુતજ્ઞાનના અવલ અનથી જ્ઞાનસ્વભાવ આત્માના નિશ્ચય કરીને, પછી આત્માની પ્રગઢ પ્રસિદ્ધિને માટે, પર પદાર્થની પ્રસિદ્ધિનાં કારેલા જે ઇદિયદ્ધારા અને મનદારા પ્રવતેલી સુદ્ધિઓ તેમને મર્યાદામાં લાવીને જેલે મતિજ્ઞાન-તત્ત્વને (-મતિ-આનના સ્વરૂપને) આત્મસન્મુખ કર્યું છે એવા, તથા નાના પ્રકારના પક્ષાના આલ અનથી

સમ્યકૃત્વ તેમ જ જ્ઞાનની જે એકને સંજ્ઞા મળે, નયપક્ષ સકલ રહિત ભાષ્યો તે 'સમયનો સાર' છે. ૧૪૪.

થતા અનેક વિકલ્પા વઉ આકુળતા ઉત્પન્ન કરનારી શુતજ્ઞાનની ભુદ્ધિઓને પણ મર્યાદામાં લાવીને શુતજ્ઞાન-તત્ત્વને પણ આત્મ-સન્યુખ કરતા, અત્યંત વિકલ્પરહિત થઈને, તત્કાળ નિજ રસથી જ પ્રગઢ થતા, આદિ-મધ્ય-અંત રહિત, અનાકુળ, કેવળ એક, આખાય વિદ્યના ઉપર જાણે કે તરતા હાય તેમ અખંડ પ્રતિભાસમય, અનંત, વિજ્ઞાનઘન, પરમાત્માર્પ સમયસારને જ્યારે આત્મા અનુભવે છે તે વખતે જ આત્મા સમ્યક્ષ્યે દેખાય છે (અર્થાત્ શ્રદ્ધાય છે) અને જ્યાય છે તેથી સમયસાર જ સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાન છે.

ભાવાર્થ:—આત્માને પહેલાં આગમજ્ઞાનથી જ્ઞાનસ્વરૂપ નિશ્ચય કરીને પછી કંદ્રિયણુદ્ધિરૂપ મૃતિજ્ઞાનને જ્ઞાનમાત્રમાં જ મેળવી દઈને, તથા શ્રુતજ્ઞાનરૂપી નયાના વિકલ્પોને મઢાડી શ્રુતજ્ઞાનને પણ નિર્વિકલ્પ કરીને, એક અખ'ડ પ્રતિભાસના અનુભવ કરવા તે જ 'સમ્યગ્દર્શન ' અને 'સમ્યગ્જ્ઞાન ' એવાં નામ પામે છે; સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન કાંઈ અનુભવથી જુદાં નથી.

હવે આ અથઉનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાદ્ર લવિક્રીડિત)

आक्रामस्विकल्पभावमचलं पंसेर्नयानां विना सारो यः समयस्य भाति निश्तैरास्वाद्यमानः स्वयम् । विज्ञानैकरसः स एष भगवान्पुण्यः पुराणः पुमान् ज्ञानं दर्शनमप्ययं किमयवा यत्किंचनैकोऽप्ययम् ॥ ९३ ॥

અર્થ:—નયાના પક્ષા રહિત, અચળ નિર્વિકલ્પભાવને પામતા જે સમયના (આત્માના) સાર પ્રકાશ છે તે આ સમયસાર (શુદ્ધ આત્મા)—કે જે નિભૃત (નિશ્વળ, આત્મલીન) પુરુષા વઉ સ્વયં આસ્વાલમાન છે (-આસ્વાલ લેવાય છે, અનુભવાય છે) તે—વિજ્ઞાન જ જેના એક રસ છે એવા ભગવાન છે, પવિત્ર પુરાણ પુરુષ છે; ગ્રાન કહા કે દર્શન કહા તે આ (સમયસાર) જ છે; અથવા વધારે શું કહીએ? જે કાંઈ છે તે આ એક જ છે (—માત્ર જીદાં જીદાં નામથી કહેવાય છે).

મ્યા માત્મા જ્ઞાનથી વ્યુત થયા હતા તે જ્ઞાનમાં જ માવી મળે છે એમ હવે કહે છે:—

(શાદ્દેલવિક્રીડિત)

द्रं भूरिविकल्पजालगहने भ्राम्यिक्रजीयाच्च्युतो द्रादेव विवेकनिम्नगमनाभीतो निजीधं बलात ।

विज्ञानैकरसस्तदेकरसिनामात्मानमात्मा इरन् । आत्मन्येव सदा गतातुगततामायात्ययं तोयवत् ॥ ९४ ॥

અર્થ:—જેમ પાણી પાતાના સમૃદ્ધી ચ્યુત થયું થકું દ્વર ગહુન વનમાં લમતું હોય તેને દ્વરી જ હાળવાળા માર્ગ દ્વારા પાતાના સમૃદ્ધ તરફ ,બળથી વાળવામાં આવે; પછી તે પાણી, પાણીને પાણીના સમૃદ્ધ તરફ ખેંચતું થકું પ્રવાહ રૂપ થઈને, પાતાના સમૃદ્ધમાં આવી મળે; તેવી રીતે આ આત્મા પાતાના વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવથી ચ્યુત થયા થકા પ્રચુર વિકલ્પજળના ગદ્ધન વનમાં દ્વર ભમતા હતા તેને દ્વરથી જ વિવેકરૂપી હાળવાળા માર્ગ દ્વારા પાતાના વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવ તરફ ખળથી વાળવામાં આવ્યા; કેવળ વિજ્ઞાનઘનના જ રસીલા પુરુષાને જે એક વિજ્ઞાનરસવાળા જ અનુ-ભવાય છે એવા તે આત્મા, આત્માને આત્મામાં ખેંચતા થકા (અર્થાત્ જ્ઞાન જ્ઞાનને ખેંચતું થકું પ્રવાહરૂપ થઈને), સદા વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવમાં આવી મળે છે.

ભાવાથ:—જેમ જળ, જળના નિવાસમાંથી કોઈ માર્ગે બહાર નીકળી વનમાં અનેક જગ્યાએ ભમે; પછી કોઈ ઢાળવાળા માર્ગે દ્વારા, જેમ હતું તેમ પાતાના નિવાસ-સ્થાનમાં આવી મળે; તેવી રીતે આત્મા પણ મિથ્યાત્વના માર્ગે સ્વભાવથી બહાર નીકળી વિકલ્પાના વનમાં ભ્રમણ કરતા થકા કોઈ ભેદજ્ઞાનરૂપી ઢાળવાળા માર્ગે દ્વારા પાતે જ પાતાને ખેંચતા પાતાના વિજ્ઞાનદ્યનસ્વભાવમાં આવી મળે છે.

હવે કર્તાકર્મ અધિકારના ઉપસંહાર કરતાં, કેટલાંક કળશરૂપ કાવ્યા કહે છે; તેમાં પ્રથમ કળશમાં કર્તા અને કર્મનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

विकल्पकः परं कर्ता विकल्पः कर्म केवलम् । न जातु कर्तृकर्मत्वं सविकल्पस्य नश्यति ॥ ९५ ॥

અર્થ:—વિકલ્પ કરનાર જ કેવળ કર્તા છે અને વિકલ્પ જ કેવળ કર્મ છ; (બીજા કાઈ કર્તા-કર્મ નથી); જે છવ વિકલ્પસહિત છે તેનું કર્તાકમ પહું કરી નાશ પામતું નથી.

ભાવાથ':—જ્યાંસુધી વિકલ્પભાવ છે ત્યાંસુધી કર્તાકમ ભાવ છે; જ્યારે વિક-લ્પેના અભાવ થાય ત્યારે કર્તાકમ ભાવના પણ અભાવ થાય છે.

જે કરે છે તે કરે જ છે, જે ભણે છે તે ભણે જ છે—એમ હવે કહે છે:—

(२थे। इता)

यः करोति स करोति केवलं यस्तु वेत्ति स तु वेत्ति केवलम्। यः करोति न हि वेत्ति स कवित् यस्तु वेत्ति न करोति स कवित्॥ ९६॥

અથ:—જે કરે છે તે કેવળ કરે જ છે અને જે બાલે છે તે કેવળ બાલે જ છે; જે કરે છે તે કદી બાલોતો નથી અને જે બાલે છે તે કદી કરતા નથી.

ભાવાર્થ:-કર્તા છે તે ગાતા નથી અને ગાતા છે તે કર્તા નથી.

એવી જ રીતે કરવારૂપ ક્રિયા અને જાણવારૂપ ક્રિયા ખન્ને ભિન્ન છે એમ હવે કહે છે:—

(धंदवका)

क्षप्तिः करोती न हि भासतेऽन्तः क्रप्ती करोतिश्र न भासतेऽन्तः । क्षप्तः करोतिश्र ततो विभिन्ने क्षाता न कर्तेति ततः स्थितं च ॥ ९७ ॥

અર્થ:—કરવારૂપ ક્રિયાની અંદરમાં જાણવારૂપ ક્રિયા ભાસતી નથી અને જાણવારૂપ ક્રિયાની અંદરમાં કરવારૂપ ક્રિયા ભાસતી નથી; માટે રૂપ્તિક્રિયા અને 'કરાતિ'ક્રિયા બન્ને ભિન્ન છે; અને તેથી એમ ઠર્યું કે જે જ્ઞાતા છે તે કર્તા નથી.

ભાવાર્થ:—'ઢું પરક્રવ્યને કર્કું છું' એમ જ્યારે આત્મા પરિભુમે છે ત્યારે તા કર્તાભાવરૂપ પરિભુમનકિયા કરતા હાવાથી અર્થાત 'કરાતિ'કિયા કરતા હાવાથી કર્તા જ છે અને જ્યારે 'હું પરક્રવ્યને જાણું છું' એમ પરિભુમે છે ત્યારે જ્ઞાતાભાવે પરિભુમતા હાવાથી અર્થાત જ્ઞિમિકિયા કરતા હાવાથી જ્ઞાતા જ છે.

અહીં કાઈ પૂછ છ કે અવિરત-સમ્યગ્દષ્ટિ આદિને જ્યાંસુધી ચારિત્રિમાહના ઉદય છ ત્યાંસુધી તે ક્યાયરૂપે પરિભુમે છે તો તેને કર્તા કહેવાય કે નહિ? તેનું સમાધાન:—અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરેને શ્રદ્ધા-ગ્રાનમાં પરદ્રવ્યના સ્વામીપણારૂપ કર્તાપણાના અભિપ્રાય નથી; ક્યાયરૂપ પરિભુમન છે તે ઉદયની બળજોરીથી છે; તેના તે જ્ઞાતા છે; તેથી ધ્યાપણાન સંખધી કર્તાપણ તેને નથી. નિમિત્તની બળજોરીથી થતા પરિભુમનનું

ફળ કિંચિત હોય છે તે સ'સારતું કારણ નથી. જેમ વૃક્ષની જડ કાપ્યા પછી તે વૃક્ષ કિંચિત કાળ રહે અથવા ન રહે—કાથે ક્ષણે તેના નાશ જ થતા જાય છે, તેમ અહીં સમજવું.

(शाह्रं बिविश्वीदित)

कर्ता कर्मणि नास्ति नास्ति नियतं कर्मापि तत्कर्तरि इंद्रं विमतिषिध्यते यदि तदा का कर्तृकर्मस्थितिः । ज्ञाता ज्ञातरि कर्म कर्मणि सदा व्यक्तेति वस्तुस्थिति-नेपथ्ये वत नानटीति रभसा मोहस्तथाप्येष किम् ॥ ९८॥

અર્થ:—કર્તા નક્કી કર્મમાં નથી, અને કર્મ છે તે પણ નક્કી કર્તામાં નથી— એમ જે ષ્યપ્તેના પરસ્પર નિષેધ કરવામાં આવે છે તા કર્તાકર્મની સ્થિતિ શી? (અ-ર્થાત્ જીવ-પુદ્દગલને કર્તાકર્મપણું ન જ હોઈ શકે). આ પ્રમાણે જ્ઞાતા સદા જ્ઞાતામાં જ છે અને કર્મ સદા કર્મમાં જ છે એવી વસ્તુસ્થિતિ પ્રગઢ છે તાપણ અરે! નેપથ્યમાં આ માહ કેમ અત્યંત જોરથી નાચી રહ્યો છે? (એમ આચાર્યને ખેદ અને આશ્ચર્ય થાય છે).

ભાવાર્થ:—કર્મ તા પુદ્દગલ છે, તેના કર્તા જવને કહેવામાં આવે તે અસત્ય છે. તે ખત્નેને અત્યંત ભેદ છે, જવ પુદ્દગલમાં નથી અને પુદ્દગલ જવમાં નથી; તે! પછી તેમને કર્તાકમભાવ કેમ હોઈ શકે? માટે જવ તો જ્ઞાતા છે તે જ્ઞાતા જ છે, પુદ્દ-ગલકર્મના કર્તા નથી; અને પુદ્દગલકર્મ છે તે પુદ્દગલ જ છે, જ્ઞાતાનું કર્મ નથી. આચાર્ય ખેદપૂર્વક કહ્યું છે કે—આમ પ્રગઢ ભિન્ન દ્રવ્યા છે તાપણ 'હું કર્તા છું અને આ,પુદ્દગલ મારું કર્મ છે' એવા અજ્ઞાનીના આ માહ (—અજ્ઞાન) કેમ નાચે છે?

અથવા જો માહ નાચે છે તો ભલે નાચા; તથાપિ વસ્તુસ્વરૂપ તાે જેવું છે તેવું જ છે—એમ હવે કહે છે:—

(भंहाक्षांता)

क्त स

कर्ता कर्ता भवति न यथा कर्म कर्मापि नैव ज्ञानं ज्ञानं भवति च यथा पुद्रलः पुद्रलोऽपि । ज्ञानज्योतिर्ज्वलितमचलं न्यक्तमंतस्तथोचै-श्चिच्छक्तीनां निकरभरतोऽत्यंतगंभीरमेतत् ॥ ९९ ॥ અર્થ:—અચળ, વ્યક્ત અને ચિત્શક્તિઓના (-જ્ઞાનના અવિભાગપ્રતિ-મ્જેટ્ટાના) સમૃહના ભારથી અત્યંત ગ'ભીર આ જ્ઞાનન્યોતિ અ'તર'ગમાં ઉત્રપણે એવી રીતે જાજ્વસ્થમાન થઈ કે—આત્મા અજ્ઞાનમાં કર્તા થતા હતા તે હવે કર્તા થતા નથી અને અજ્ઞાનના નિમિત્તે પુદ્દગલ કમે રૂપ થતું હતું તે કમે રૂપ થતું નથી; વળી જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ જ રહે છે અને પુદ્દગલ પુદ્દગલરૂપ જ રહે છે.

ભાવાથ:—આત્મા જ્ઞાની થાય ત્યારે જ્ઞાન તા જ્ઞાનરૂપ જ પરિહ્યુમે છે, પુદ્દગલકર્મના કર્તા થતું નથી; વળી પુદ્દગલ પુદ્દગલ જ રહે છે, કર્મરૂપે પરિશ્વમતું નથી. આમ યથાર્થ જ્ઞાન થયે બન્ને દ્રવ્યનાં પરિશ્વામને નિમિત્તનમિત્તિકભાવ થતા નથી. આવું જ્ઞાન સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે.

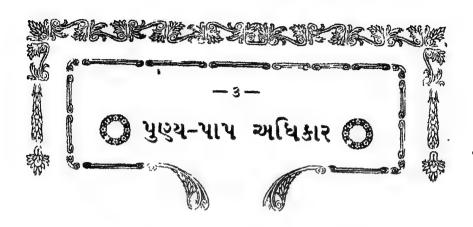
ડિકા:—આ પ્રમાણે જીવ અને અજીવ કર્તાકમેના વેશ છાડીને બહાર નીકળી ગયા.

ભાવાર્થ:—જીવ અને અજીવ બન્ને કર્તા-કર્મના વેશ ધારણ કરી એક થઈને રંગભૂમિમાં દાખલ થયા હતા. સમ્યગ્દષ્ટિનું જ્ઞાન કે જે યથાર્થ દેખનારું છે તેણે જ્યારે તેમનાં જીદાં જીદાં લક્ષણથી એમ જાણી લીધું કે તેઓ એક નથી પણ બે છે, ત્યારે તેઓ વેશ દૂર કરી રંગભૂમિમાંથી ખહાર નીકળી ગયા. ખહુરપીનું એવું પ્રવર્તન હોય છે કે દેખનાર જ્યાંસુધી ઓળખે નહિ ત્યાંસુધી ચેણ કર્યા કરે, પરંતુ જ્યારે યથાર્થ ઓળખી લે ત્યારે નિજ રૂપ પ્રગઢ કરી ચેણ કરવી છાડી દે. તેવી રીતે અહીં પણ જાણવું. ૧૪૪.

જીવ અનાદિ અજ્ઞાન વસાય વિકાર ઉપાય વર્ણે કરતા સાં, તાકરિ બ'ધન આન તર્ણ' ફેલ લે સુખ દુ:ખ ભવાશ્રમવાસા; જ્ઞાન ભયે કરતા ન બને તબ બ'ધ ન હાય ખુલે પરપાસા, આતમમાંહિ સદા સવિલાસ કરે સિવ પાય રહે નિતિ થાસા.

આમ આ સમયસારમું થની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પંડિત જયચંદ્રજી-કૃત ભાષાવચનિકામાં બીજો કર્તાકમ[ે] અધિકાર પૂર્ણ થયા.

પુષ્ય-પાપ બન્ને કરમ, બધરૂપ દુર માની; શહાત્મા જેથે લહોો, નમું ચરણ હિત જાણી.

પ્રથમ દીકાકાર કહે છે કે 'હવે એક જ કર્મ' એ પાત્રરૂપ થઈને પુણ્ય-પાપરૂપે પ્રવેશ કરે છે.'

જેમ વત્યના અખાડામાં એક જ પુરુષ પાતાને બે રૂપે વ્યતાવી નાચતા હાય તેને યથાર્થ જાણનાર ઓળખી લે છે અને એક જ જાણે છે, તેવી રીતે જોકે કર્મ એક જ છે તાપણ પુષ્ય-પાપના ભેદ બે પ્રકારનાં રૂપ કરી નાચે છે તેને, સમ્પષ્ટિનું ગ્રાન કે જે યથાર્થ છે તે એકરૂપ જાણી લે છે. તે ગ્રાનના મહિમાનું કાવ્ય આ અધિ-કારની શરૂઆતમાં ડીકાકાર આચાર્ય કહે છે:—

(કુતવિલંખિત)

तदय कर्म शुभाशुभभेदतो द्वितयतां गतमैक्यमुपानयन् । म्लपितनिर्भरमोहरजा अयं स्त्रयमुदेत्यवकोषसुषाप्तवः ॥ १००॥

અર્થ:—હવે (કર્તાકર્મ અધિકાર પછી), શુભ અને અશુભના ભેદને લીધે બે-પણાને પામેલા તે કર્મને એક્ર્ય કરતા, જેવે અત્યંત માહ-રજને દ્રશ્ કરી છે એવા આ (પ્રત્યક્ષ—અતુભવગાચર) જ્ઞાન-સુધાંશુ (ન્સમ્યવ્ધાનરૂપી ચંદ્રમા) સ્વયં ઉદય પામે છે.

ભાવાર્થ:--અજ્ઞાનથી એક જ કર્મ છે પ્રકારતું જેખાતું હતું તેને ગ્રાને એક પ્રકારતું ખતાવ્યું. ગ્રાનમાં માહરૂપી રજ લાગી રહી હતી તે દૂર કરવામાં આવી ત્યારે યથાર્થ જ્ઞાન થયું; જેમ ચંદ્રને વાદળાં તથા ધુમ્મસનું પટલ મ્માહં માવે ત્યારે યથાર્થ પ્રકાશ થતા નથી પરંતુ આવરણ દૂર થતાં ચંદ્ર યથાર્થ પ્રકાશ છે, તેવી રીતે અહીં પણ જાણવું.

હવે પુજ્ય-પાપના સ્વરૂપના દર્ણાતરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (મંદાકાંતા)

> एको द्रात्त्यजित गिदरां ब्राह्मणत्वाभिमाना-दन्यः शुद्रः स्वयमहिमिति स्नाति नित्यं तयैव । द्रावप्येतौ युगपदुदराश्चिर्गतौ शुद्रिकायाः शुद्रौ साक्षादिप च चरतो जातिभेदश्चमेण ॥ १०१॥

અર્થ:—(શૂદ્રાણીના એકી સાથે જન્મેલા બે પુત્રોમાંથી એક બ્રાહ્મણને ત્યાં ઊછ્યાં અને બીજો શૂદ્રના ઘેર જ રહ્યો). એક તા 'હું બ્રાહ્મણ હું' એમ બ્રાહ્મણ-ત્વના અભિપ્રાનને લીધે મદિરાને દૂરથી જ છાંડ છે અર્થાત સ્પર્શતા પણ નથી; બીજો 'હું' પાતે શૂદ્ર છું' એમ માનીને મદિરાથી જ નિત્ય સ્નાન કરે છે અર્થાત્ તેને પવિત્ર ગણે છે. આ બન્ને પુત્રો શૂદ્રાણીના ઉદ્દરથી એકી સાથે જન્મ્યા છે તેથી (પરમાથે) બન્ને સાક્ષાત્ શૂદ્ર છે, તાપણ જાતિસેદના ભ્રમ સહિત તેઓ પ્રવર્તે છે—આચરણ કરે છે. (આ પ્રમાણે પુષ્ય-પાપનું પણ જાણવું.)

ભાવાથ:—પુષ્ય-પાપ બન્ને વિભાવપરિષ્ણતિથી ઉપન્યાં હાેવાથી બન્ને બ'ધરૂપ જ છે. વ્યવહારદૃષ્ટિએ ભ્રમને લીધે તેમની પ્રવૃત્તિ જીદી જીદી ભાસવાથી, સાર્યું અને ખરાબ—એમ બે પ્રકારે તેઓ દેખાય છે. પરમાર્થદૃષ્ટિ તા તેમને એકરૂપ જ, બ'ધરૂપ જ, ખરાબ જ જાણે છે.

હવે શુભાશુભ કર્મના સ્વભાવનું વર્ણન ગાથામાં કરે છે:—

कम्ममसुहं कुसीलं सुहकम्मं चावि जाणह सुसीलं। कहतं होदि सुसीलं जं संसारं पवेसेदि॥ १४५॥

कर्म अधुभं कुशीस्त्रं धुभकर्म चापि जानीथ सुशीस्त्रम् । कथं तद्भवति सुशीस्त्रं यत्संसारं प्रवेशयति ॥ १४५ ॥

છે કર્મ અશુભ કુશીલ ને જાણા સુશીલ શુભકર્મને! તે કેમ હાય સશીલ જે સંસારમાં દાખલ કરે? ૧૪૫.

अन्वश्रधे:—[ंबशुमं कर्म] अशुल क्ष्मे [क्ष्मीलं] क्षशिल ७ (-भराय ७) [अपि च] अते [शुमकर्म] शुल क्ष्मे [स्वृशीलं] सुशील ७ (-सार् ७) अभ [जानीय] तमे लखे। छ।! [तत्] ते [सुशीलं] सुशील [कथं] केम [भवति] छे।थ [यत्] के ले [संसारं] (७२ने) संसारमां [प्रवेशयति] भवेश करावे छ ?

ટીકા:—કાઈ કર્મને શુલ જવપરિણામ નિમિત્ત હોવાથી અને કાઈ કર્મને અશુલ જવપરિણામ નિમિત્ત હોવાથી કર્મના કારણમાં લેદ—તફાવત છે (અર્થાત્ કારણ જુદાં જુદાં છે); કાઈ કર્મ શુલ પુદ્દગલપરિણામમય અને કાઈ કર્મ અશુલ પુદ્દગલપરિણામમય હોવાથી કર્મના સ્વભાવમાં લેદ છે; કાઈ કર્મના શુલ ફળરૂપે અને કાઈ કર્મના અશુલ ફળરૂપે વિપાક થતા હોવાથી કર્મના અશુલવમાં (—સ્વાદમાં) લેદ છે; કાઈ કર્મ શુલ (સારા) એવા માક્ષમાર્ગને આશ્રિત હોવાથી અને કાઈ કર્મ અશુલ (ખરાખ) એવા બ'ધમાર્ગને આશ્રિત હોવાથી કર્મના આશ્રયમાં લેદ છે. માટે—જોકે (પરમાર્થ) કર્મ એક જ છે તાપણ—કેઠલાકના એવા પક્ષ છે કે કાઈ કર્મ શુલ છે અને કાઈ કર્મ અશુલ છે. પરંતુ તે તા પ્રતિપક્ષ અર્થાત્ વિરુદ્ધ પક્ષ છે. તેના નિષેધ કરનાર નિશ્ચય પક્ષ આ પ્રમાણે છે:—

શુભ કે અશુભ જીવપરિજ્ઞામ કેવળ અજ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાથી એક છે; તે એક હોવાથી કર્મના કારજીમાં ભેદ નથી; માટે કર્મ એક જ છે. શુભ કે અશુભ પુદ્દગલ-પરિજ્ઞામ કેવળ પુદ્દગલમય હોવાથી એક છે; તે એક હોવાથી કર્મના સ્વભાવમાં ભેદ નથી; માટે કર્મ એક જ છે. શુભ કે અશુભ ક્ળરૂપે થતા વિપાક કેવળ પુદ્દગલમય હોવાથી એક છે; તે એક હોવાથી કર્મના અનુભવમાં (—સ્વાદમાં) ભેદ નથી; માટે કર્મ એક જ છે. શુભ (સારા) એવા માક્ષમાર્ગ તા કેવળ જીવમય હોવાથી અને અશુભ (ખરાખ) એવા બધામાર્ગ તા કેવળ પુદ્દગલમય હોવાથી તેઓ અનેક (—જીદાં જીદાં, બે) છે; તેઓ અનેક હોવા છતાં કર્મ તા કેવળ પુદ્દગલમય એવા બધામાર્ગને જ આશ્રિત હોવાથી કર્મના આશ્રયમાં ભેદ નથી; માટે કર્મ એક જ છે.

ભાવાર્થ:—કાઈ કર્મ તા અરહું તાદિમાં ભક્તિ-અનુરાગ, છવા પ્રત્યે અનુ-કંપાનાં પરિણામ, મંદ કષાયથી ચિત્તની ઉજ્જવળતા કત્યાદિ શુભ પરિણામાના નિમિત્તે થાય છે અને કાઈ કર્મ તીલ ક્રોલાદિક અશુભ લેશ્યા, નિદ્વપણ, વિષયાસક્તિ, દ્વ-ગુરુ આદિ પૂજ્ય પુરુષા પ્રત્યે વિનયભાવે ન પ્રવર્ત વું કત્યાદિ અશુભ પરિણામાના નિમિત્તથી થાય છે; આમ હેતુના ભેદ હોવાથી કર્મના શુભ અને અશુભ એવા બે ભેદ છે. શાતાવેદનીય, શુભઆયુ, શુભનામ અને શુભગાત્ર—એ કર્માનાં પરિણામ (-પ્રકૃતિ વગેરે-)માં તથા ચાર થાતિકર્મી, અશાતાવેદનીય, અશુભઆયુ, અશુભનામ, અશુભ-ગાત્ર—એ કર્મોનાં પરિણામ (-પ્રકૃતિ વગેરે-)માં ભેદ છે; આમ સ્વભાવના ભેદ હોવાથી કર્મના શુલ અને અશુલ એવા બે લેક છે. કાઈ કર્મના ક્ળતા અનુભવ સુખરૂપ છે અને કાઈ કર્મના ક્ળતા અનુભવ દુ:ખરૂપ છે; આમ અનુભવનો લેક હોવાથી કર્મના શુલ અને અશુલ એવા બે લેક છે. કાઈ કર્મ માક્ષમાર્ગને આશ્રિત છે (અર્થાત્ માક્ષ-માર્ગમાં બંધાય છે) અને કાઈ કર્મ બંધમાર્ગના આશ્ર્ય છે; આમ આશ્ર્યના લેક હોવાથી કર્મના શુલ અને અશુલ એવા બે લેક છે. આ પ્રમાણે હેતુ, સ્વભાવ, અનુભવ અને આશ્ર્ય—એ ચાર પ્રકારે કર્મમાં લેક હોવાથી કાઈ કર્મ શુલ છે અને કાઈ અશુલ છે એમ કેઢલાકના પક્ષ છે.

હવે એ ભેદપક્ષના નિષેધ કરવામાં આવે છે:—જીવનાં શુભ અને અશુભ પરિણાય બન્ને અજ્ઞાનમય છે તેથી કર્યના હતુ એક અજ્ઞાન જ છે; માટે કર્ય એક જ છે. શુભ અને અશુભ પુરાલપરિણાયા બન્ને પુરાલમય જ છે તેથી કર્યના સ્વભાવ એક પુરાલપરિણામરૂપ જ છે; માટે કર્ય એક જ છે. સુખરૂપ અને દુ:ખરૂપ અનુભવ અને પુરાલમય જ છે તેથી કર્યના અનુભવ એક પુરાલમય જ છે; માટે કર્ય એક જ છે. માક્ષમાર્ય જ છે તેથી કર્યના મારાય મારાય કેવળ અધ્યામય જ છે તેથી કર્યના પરિણામમય જ છે અને અધ્યાર્ય કેવળ પુરાલનાં પરિણામમય જ છે તેથી કર્યના આશ્રય કેવળ અધ્યાર્ય જ છે (અર્થાત્ કર્ય એક જ છે.

આ પ્રમાણ કર્મના શુભાશુભ ભેદના પક્ષને ગૌલ કરી તેના નિષેધ કર્યાં; કારણ કે અહીં અભેદપક્ષ પ્રધાન છે, અને અભેદપક્ષથી જોવામાં આવે તા કર્મ એક જ છે—બે નથી.

હવે આ અર્થતું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:-

(ઉપજાતિ)

हेतुस्वभावातुभवाभयाणां सदाप्यभेदाम हि कर्मभेदः । तद्वंषमार्गाभितमेकमिष्टं स्वयं समस्तं खल्ज बंधहेतुः ॥ १०२ ॥

અર્થ:—હેતુ, સ્વભાવ, અનુભવ અને આશ્રય—એ ચારના (અર્થાત્ એ ચાર પ્રકારે) સદાય અભેદ હોાવાથી કર્મમાં નિશ્ચયથી ભેદ નથી; માટે, સમસ્ત કર્મ પાતે નિશ્ચયથી અધ્યાગ ને આશ્રિત હોાવાથી અને બધનું કારણ હોાવાથી, કર્મ એક જ માનવામાં આવ્યું છે—એક જ માનવું યાગ્ય છે. ૧૪૫. હવે, (શુભ-અશુભ) ખન્ને કર્મા અવિશેષપણે (કાંઈ તફાવત વિના) ખધનાં કારણ છે એમ સિદ્ધ કરે છે:—

> सोविष्णयं पि णियलं बंधदि कालायमं पि जह पुरिसं । बंधदि एवं जीवं सुहमसुहं वा कदं कम्मं ॥ १४६ ॥ सोविष्किमपि निगलं बज्ञाति कालायसमपि यथा पुरुषम् । बज्ञात्येवं जीवं शुभमशुभं वा कृतं कर्म ॥ १४६ ॥

અન્વયાથ :—[यथा] જેમ [सीयर्जिकं] મુવલુંની [निगलं] ખેઠી [अपि] પણ [पुरुषं] પુરુષને [बधाति] ખાંધે છે અને [कालायसं] લાખંડની [अपि] પણ ખાંધે છે, [बवं] તેવી રીતે [शुमं वा सशुमं] શુભ તેમ જ અશુભ [कृतं कर्म] કરેલું કર્મ [जीवं] જીવને [बधाति] (અવિશેષપણે) ખાંધે છે.

ઢીકા:—જેમ સુવર્જુની અને લાખ'ડની એડી કાંઈ પણ તફાવત વિના પુરુષને બાંધે છે કારણ કે બ'ધનપણાની અપેક્ષાએ તેમનામાં તફાવત નથી; તેવી રીતે શુભ અને અશુભ કમે કાંઈ પણ તફાવત વિના પુરુષને (-જીવને) બાંધે છે કારણ કે બ'ધ-પણાની અપેક્ષાએ તેમનામાં તફાવત નથી. ૧૪૬.

હવે બન્ને કર્માંના નિષેધ કરે છે:—

तह्या दु कुसीलेहि य रायं मा कुणह मा व संसग्गं। साहीणो हि विणासो कुसीलसंसग्गरायेण ॥ १४७॥

तम्मानु कुशीलाभ्यां च रागं मा कुरुत मा वा संसर्गम्। स्वाधीनो हि विनाशः कुशीलसंसर्गरागेण ॥ १४७॥

अन्वसाथ:—[तस्मात् तु] भारे [कुद्योक्षाभ्यां] એ अन्ते કुशीक्षे। साथै [रागं] राग [मा कुरुत] न क्रो [बा] अथवा [संसर्ग बा] स'सर्ग पश्च [मा]

> જ્યમ લોહનું ત્યમ કનકનું જ' જીર જકડે પુરુષને, એવી રીતે શુભ કે અશુભ કૃત કર્મ બાંધે જીવને. ૧૪૬. તેથી કરા નહિ રાગ કે સંસર્ગ એ ક્રશીલાતણા, છે ક્રશીલના સંસર્ગ-રાગે નાશ સ્વાધીનતાતણા. ૧૪૭.

ન કરા [हि] કારણ કે [कुशीलसंसर्गरागेण] કુશીલ સાથે સ'સર્ગ અને શગ કરવાથી [स्वाचीनः विनाद्यः] સ્વાધીનતાના નાશ થાય છે (અથવા તા પાતાના લાત પાતાથી જ થાય છે).

ટીકા:—જેમ કુશીલ (ખરાબ) એવી મતારમ અને અમતારમ હાથણીર્ય કૂડણી સાથે રાગ અને સ'સર્ગ (હાથીતે) બ'ધનાં કારણ થાય છે તેવી રીતે કુશીલ એવાં શુભ અને અશુભ કર્મ સાથે રાગ અને સ'સર્ગ બ'ધનાં કારણ હાવાથી, શુભા-શુભ કર્મો સાથે રાગ અને સ'સર્ગ'ના નિષેધ કરવામાં આવ્યા છે. ૧૪૭.

હવે, બન્ને કર્મ નિષેધવાયાગ્ય છે એ વાતનું ભગવાન કું દકું દાચાર્ય પાતે જ દર્શાંતથી સમર્થન કરે છે:—

> जह णाम काँवि पुरिमो कुच्छियमीलं जणं वियाणिना । वज्जेदि तेण ममयं मंमग्गं रायकरणं च ॥ १४८॥ एमेव कम्मपयडीमीलमहावं च कुच्छिदं णाउं। वज्जंति प्रिहरंति य तम्मंमग्गं महावस्या ॥ १८९॥

यथा नाम कोऽपि पुरुषः कुन्मिनशीलं जनं विज्ञाय । वर्जयिन तेन समवं संसर्ग रागकरणं च ॥ १५८ ॥ एवमेव कर्मप्रकृतिशीलम्बभावं च कुन्मिन झन्ता । वर्जयंति परिष्ठांति च तत्यंसर्गे स्वभावरताः ॥ १४९ ॥

अन्वधार्थ:—[यथा नाम] જેમ [कोऽपि पुरुषः] કેઇ પુરુષ [कुत्सित-शीलं] કृत्सित शीक्षवाणा अर्थात् ખરાબ સ્વભાવવાणा [जनं] પુરુષને [विक्राय] જાણીને [तेन समकं] तेनी साथै [संसर्गे च रागकरणं] स'सर्गः અને રાગ કરવા [वर्जयित] छाडी हे छे, [षवं षव च] तेवी જ रीते [स्वभावरताः] स्वभावमां रत पुरुषा [कर्मप्रकृतिशीलस्वभावं] क्षिप्रकृतिना शीक्ष-स्वभावने [कुत्सितं] कृत्सित

જેવી રીતે કે પુરુષ કુન્સિતશીલ જનને જાણીને, સંમર્ગ તેની સાથ તેમ જ ગગ કરવા પરિતજે; ૧૪૮. એમ જ કરમપ્રકૃતિશાલસ્ત્રભાવ કુત્સિત જાણીને, નિજ ભાવમાં રત રાગ ને સંસર્ગ તેના પરિહેર. ૧૪૬.

અર્થાત ખરાબ [श्वात्वा] જાણીને [तत्संसर्ग] तेनी સાથે સંસર્ગ [वर्जवंति] છાડી દે છે [परिहर्रति च] અને રાગ છાડી દે છે.

ટીકા:—જેમ કાઈ કુરાળ વન-હસ્તી પાતાના લંધને માટે સમીપ આવતી સુ'દર મુખવાળી મનારમ કે અમનારમ હાથણીરૂપી કૂટણીને પરમાથે બૂરી જાણીને તેની સાથે રાગ તથા સ'સર્ગ કરતા નથી, તેવી રીતે આત્મા અરાગી જ્ઞાની થયા થકા પાતાના બ'ધને માટે સમીપ આવતી (ઉદયમાં આવતી) મનારમ કે અમનારમ (શુભ કે અશુભ)—બધીયે કમ'પ્રકૃતિને પરમાથે બૂરી જાણીને તેની સાથે રાગ તથા સ'સર્ગ કરતા નથી.

ભાવાથ:—હાથીને પકડવા હાથણી રાખવામાં આવે છે; હાથી કામાંધ થયા થકા તે હાથણીરૂપી કૂડણી સાથે રાગ તથા સ'સગે કરે છે તેથી પકડાઈ જઈને પરાધીન થઈને દુ:ખ ભાગવે છે, અને જો ચતુર હાથી હાય તા તેની સાથે રાગ તથા સ'સગે કરતા નથી; તેવી રીતે અજ્ઞાની જીવ કબે પ્રકૃતિને સારી સમજીને તેની સાથે રાગ તથા સ'સગે કરે છે તેથી બધમાં પડી પરાધીન થઈને સ'સારનાં દુ:ખ ભાગવે છે, અને જો જ્ઞાની હાય તા તેની સાથે રાગ તથા સ'સગે કદી કરતા નથી. ૧૪૮-૧૪૯.

હવે, ખન્ને કર્મા ખધનાં કારણ છ અને નિષેધવાયાગ્ય છ એમ આગમ**થી** સિદ્ધ કરે છે:—

रतो वंधिद कम्मं मुंचिद जीवो विरागमंपतो ।

एता जिणोवदेमो तह्या कम्मेसु मा रज्ज ॥ १५० ॥

रक्ता बर्धात वर्म मुन्यते जीवो विरागसंभातः ।

एपो जिनोपदेशः तस्मात् कमेसु मा रज्यम्व ॥ १५० ॥

અન્વયાર્થ:—[रक्तः जीवः] શગી છવ [कर्म] કર્મ [बज्ञाति] બાંધે છે [विरागसंप्राप्तः] અને વેરાવ્યને પામેલા છવ [मुच्यते] કર્મથી છૂઢે છે—[एषः] આ [जिनोपदेशः] જિનભગવાનના ઉપદેશ છે; [तस्मात्] માઢે (હે ભવ્ય છવ!) તું [कर्मसु] કર્મામાં [मा रज्यस्व] મીતિ—શગ ન કર.

રીકા:—" રક્ત અર્થાત્ રાગી અવશ્ય કર્મ ખાંધે અને વિરક્ત અર્થાત્ વિરાગી જ કર્મથી છૂટે" એવું જે આ આગમવચન છે તે, સામાન્યપણે રાગીપણાના નિમિત્ત-

જીવ રક્ત આવે કર્મને, વૈરાગ્યપ્રાપ્ત મુકાય છે, –એ જિનતબા ઉપદેશ નેથી ન રાચ તું કર્મા વિધે. ૧૫૦.

પણાને લીધે શુભ અને અશુભ બન્ને કર્મને અવિશેષપણે બ'ધનાં કારણ તરીકે સિદ્ધ કરે છે અને તેથી બન્ને કર્મને નિષેધે છે.

મા મર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(સ્વાગતા)

कर्म सर्वमिप सर्वविदो यद् वंधसाधनमुश्चन्त्यविशेषात् । तेन सर्वमिप तत्मितिषिद्धं म्रानमेव विहितं शिवहेतुः ॥ १०३ ॥

અર્થ:—કારણ કે સર્વ'જ્ઞદેવા સમસ્ત (શુભ તેમ જ અશુભ) કર્મને અવિશેષપણે ખધતું સાધન (કારણ) કહે છે તેથી (એમ સિદ્ધ થયું કે સર્વ'જ્ઞદેવાએ) સમસ્ત કર્મને નિષેધ્યું છે અને જ્ઞાનને જ માક્ષતું કારણ કરમાવ્યું છે.

જો સમસ્ત કર્મ નિષેધવામાં આવ્યું છે તો પછી મુનિઓને શરણ કેાનું રહ્યું તે હવેના કળશમાં કહે છે:—

(શિખરિણી)

निषिद्धे सर्वस्मिन् सुकृतदुरिते कर्मणि किल महत्ते नैष्कर्म्ये न खलु सुनयः संत्यश्ररणाः। तदा ज्ञाने ज्ञानं मतिचरितमेषां हि शरणं स्वयं विंदंत्येते परममसृतं तत्र निरताः॥ १०४॥

અર્થ:—શુભ આચરણરૂપ કર્મ અને અશુભ આચરણરૂપ કર્મ-એવા સમસ્ત કર્મના નિષેધ કરવામાં આવતાં અને એ રીતે નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રવર્તતાં, મુનિઓ કાંઇ અશરણ નથી; (કાર્યણ કે) જ્યારે નિષ્કર્મ અવસ્થા (નિવૃત્તિ-અવસ્થા) પ્રવર્તે છે ત્યારે જ્ઞાનમાં આચરણ કરતું—રમણ કરતું—પરિણમતું જ્ઞાન જ તે મુનિ-ઓને શરણ છે; તેઓ તે જ્ઞાનમાં લીન થયા થકા પરમ અમૃતને પાતે અનુભવે છે— આસ્વાદ છે.

ભાવાર્થ:—' સુકૃત કે દુષ્કૃત—બન્નેના નિષેધ કરવામાં આવ્યા છે તા પછી મુનિઓને કાંઈ પણ કરવાનું નહિ રહેવાથી તેઓ મુનિપણ શાના મ્યામય, શા આલ'બન વડે પાળી શકે ? '—એમ કાઈને શંકા થાય તા તેનું સમાધાન આચાર્ય દેવે કર્યું છે કે:—

સર્વ કર્મના ત્યાગ થયે જ્ઞાનનું મહા શરધ્યુ છે. તે જ્ઞાનમાં લીન થતાં સર્વ મ્યાકુળતા રહિત પરમાન કના ભાગવટા હાય છે—જેના સ્વાદ જ્ઞાની જ જાશે છે. મ્યજ્ઞાની કષાચી જીવ કર્મને જ સર્વ સ્વ જાણી તેમાં લીન થઈ રહ્યો છે, જ્ઞાનાન કના સ્વાદ નથી જાણતા. ૧૫૦.

હવે, જ્ઞાન ગાક્ષનું કારણ છે એમ સિદ્ધ કરે છે:-

परमट्टो खु ममओ सुद्धों जो केवली मुणी णाणी। तिह्य ट्रिदा सहावे मुणिणो पावंति णिब्वाणं॥ १५१॥

परमार्थः खलु समयः शुद्धो यः केवली मुनिर्ज्ञानी । निस्मिन स्थिताः स्वभावे मुनयः पान्तुवंति निर्वाणम् ॥ १५१ ।

अन्वयार्थ:—[बलु] निश्चयथी [यः] के [परमार्थः] ५२भार्थः (५२भ ५६।६६) छे, [समयः] सभय छे, [शुद्धः] शुद्ध छे, [केवली] डेवणी छे, [मुनिः] भ्रुनि छे, [ब्रानी] शानी छे, [तस्मिन् स्वभावे] ते स्वलावमां [स्थिताः] स्थित [मुनयः] भ्रुनिओ। [निर्वाणं] निर्वाधृते [प्राप्तुवंति] ५१२ छे.

ીકા:—ગ્રાન માક્ષતું કારણ છે, કેમ કે ગ્રાન શુભાશભ કર્માના બધતું કારણ નહિ હોવાથી તેને એ રીતે માક્ષતું કારણપહું બને છે. તે ગ્રાન, સમસ્ત કર્મ આદિ અન્ય જાતિઓથી ભિન્ન કેવળ જુદી જ જાતના પરમાર્થ (-પરમ પદાર્થ) છે—આત્મા છે. તે (આત્મા) એકી સાથે એકરૂપે પ્રવર્તતાં એવાં જે ગ્રાન અને ગમન (પરિણમન) તે-સ્વરૂપ હોવાથી સમય છે, સકળ નયપદ્દાથી અમિલિત (અમિશ્રિત) એવા એક ગ્રાનસ્વરૂપ હોવાથી શુદ્ધ છે, કેવળ ચિન્માત્ર વસ્તુસ્વરૂપ હોવાથી કેવળી છે, કુક્ત મનન-માત્ર (ગ્રાનખાત્ર) ભાવસ્વરૂપ હોવાથી મુનિ છે, પોતે જ ગ્રાનસ્વરૂપ હોવાથી ગ્રાની છે, 'સ્વ'ના ભવનમાત્રસ્વરૂપ હોવાથી સ્વભાવ છે અથવા સ્વત: (પાતાથી જ) ચૈતન્યના *ભવનમાત્રસ્વરૂપ હોવાથી સદ્દભાવ છે (કારણ કે જે સ્વત: હોય તે સત્-સ્વરૂપ જ હોય). આ પ્રમાણે રાબ્દભેદ હોવા છતાં વસ્તુભેદ નથી (-નામ જીદાં જીદાં છે છતાં વસ્તુ એક જ છે).

^{*} ભવન = હાેવું તે.

પરમાર્થ છે નક્કી, સમય છે, શુદ્ધ, કેવળી, ધુનિ, જ્ઞાની છે, એવા સ્વભાવે સ્થિત મુનિએા માક્ષની પ્રાપ્તિ કરે. ૧૫૧.

ભાવાર્થ:—મેક્ષતું ઉપાદાન તા સ્માત્મા જ છે. વળી પરમાર્થ સ્માત્માના ગ્રાનસ્વભાવ છે; ગ્રાન છે તે સ્માત્મા છે અને સ્માત્મા છે તે ગ્રાન છે. માટે ગ્રાનને જ મેક્ષતું કારણ કહેવું યાત્ર્ય છે. ૧૫૧.

હવે, આગમમાં પણ જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ કહ્યું છે એમ ખતાવે છે:--

परमहिद्धा दु अठिदो जो कुणिद तवं वदं च धारेई । तं मञ्जं बालतवं बालवदं विंति मञ्जण्हू ॥ १५२ ॥ परमार्थे न्वस्थितः यः करोति नपो व्रतं च धारयति । तन्मर्व बालतपो बालवत विंदति मर्वज्ञाः ॥ १५२ ॥

अन्वयार्थ:—[परमार्थं तु] पश्मार्थभां [अस्थितः] अश्वित [यः] अवे। कें छव [तपः करोति] तप ६२ छ [च] तथा [वतं घारयति] श्रत धारकु ६२ छ, [तत्सर्वं] तेना ते सर्वं तप अने श्रतने [सर्वकाः] सर्वदेश [बास्तवः] भाणतप [बास्तवः] अने भाणश्रत [विदंति] ६६ छ।

દીકાઃ—આગમમાં પણ જ્ઞાનને જ મેક્ષનું કારણ કેરમાવ્યું છે (એમ સિદ્ધ થાય છે); કારણ કે જે જીવ પરમાર્થભૂત જ્ઞાનથી રહિત છે તેનાં, અજ્ઞાનપૂર્વ ક કરવામાં આવેલાં વ્રત, તપ આદિ કર્મા ખધનાં કારણ હોવાને લીધે તે કર્મોને 'બાળ' એવી સંજ્ઞા આપીને નિવેધ્યાં હોવાથી જ્ઞાન જ માક્ષનું કારણ ઠરે છે.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાન વિના કરાયેલાં તપ તથા લતને સર્વજાદેવે વ્યાળતપ તથા બાળલત (અર્થાત્ અજ્ઞાનતપ તથા અજ્ઞાનલત) કહ્યાં છે, માટે માક્ષનું કારણ જ્ઞાન જ છે. ૧૫૨.

જ્ઞાન જ મોક્ષના હેતુ છે અને અજ્ઞાન જ બ'ધના હેતુ છે એવા નિયમ છે એમ હવે કહે છે:—

वदिणयमाणि घरंता सीलाणि तहा तवं च कुव्वंता। परमद्रबाहिरा जे णिव्वाणं ते ण विदंति ॥ १५३॥

પરમાર્થમાં અણસ્થિત જે તપને કરે, વ્રતને ધરે, સઘળુંય તે તપ આળ ને વ્રત આળ સર્વજ્ઞો કહે. ૧પર. વ્રતનિયમને ધારે ભલે, તપશીલને પણ આચરે, પરમાર્થથી જે બાહ્ય તે નિર્વાણપ્રાપ્તિ નહિ કરે. ૧પ૩. ध्रतनियमान् धारयंतः श्रीलानि तथा तपश्च कुर्वतः । परमार्थवाद्या ये निर्वाणं ते न विंदति ॥ १५३ ॥

અન્વયાર્થ:—[व्रतिवयमान्] વૃત અને નિયમો [धारयंतः] ધારેલુ કરતા હોવા છતાં [तथा] તેમ જ [शीलानि च तपः] શील અને તપ [कुर्वेतः] કરતા હોવા છતાં [ये] જેઓ [परमार्थवाद्याः] પરમાર્થથી ખાદ્ય છે (અર્થાત પરમ પદાર્થ- ફપ ગ્રાનનું એટલે કે ગ્રાનસ્વરૂપ આત્માનું જેમને શ્રદ્ધાન નથી) [ते] તેઓ [निर्वाणं] નિર્વાલુને [न विंदंति] પામતા નથી.

દીકા:—ગ્રાન જ મોક્ષના હેતુ છે; કારણ કે તેના (-ગ્રાનના) અભાવમાં, ધાતે જ અગ્રાનરૂપ થયેલા અગ્રાનીઓને અ'તર'ગમાં વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કમેના સદ્દભાવ (હયાતી) હોવા છતાં મોક્ષના અભાવ છે. અગ્રાન જ બ'ધના હેતુ છે; કારણ કે તેના અભાવમાં, ધાતે જ ગ્રાનરૂપ થયેલા ગ્રાનીઓને ખાદ્ય વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કમેના અસદ્દભાવ હોવા છતાં મોક્ષના સદ્દભાવ છે.

ભાવાથ:—જ્ઞાનરૂપ પરિણુમન જ મોક્ષનું કારણ છે અને અજ્ઞાનરૂપ પરિણુમન જ બધનું કારણ છે; વૃત, નિયમ, શીલ, તપ આદિ શુભ ભાવરૂપ શુભ કર્મો કાંઈ મોક્ષનાં કારણ નથી. જ્ઞાનરૂપે પરિણુમેલા જ્ઞાનીને તે શુભ કર્મો ન હોવા હતાં તે (જ્ઞાની) મોક્ષસ્વરૂપ જ છે અને મોક્ષને પામે છે; અજ્ઞાનરૂપે પરિણુમેલા અજ્ઞાનીને તે શુભ કર્મો હોવા હતાં તે (અજ્ઞાની) બધ્યસ્વરૂપ જ છે અને બધ્યને પામે છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શિખરિણી)

यदेतद् ज्ञानात्मा ध्रुवमचलमाभाति भवनं शिवस्यायं हेतुः स्वयमपि यतस्तिच्छिव इति । अतोऽन्यद्वंधस्य स्वयमपि यतो वंध इति तत् ततो ज्ञानात्मत्वं भवनमनुभूतिर्हि विहितम् ॥ १०५ ॥

અર્થ:—જે આ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા ઘુવપણ અને અચળપણ જ્ઞાનસ્વરૂપે થતો—પરિજીમતો ભાસે છે તે જ મોક્ષના હેતુ છે કારજી કે તે પાતે પણ મોક્ષસ્વરૂપ છે; તેના સિવાય જે અન્ય કાંઈ છે તે બ'ધના હેતુ છે કારજી કે તે પાતે પણ બ'ધસ્વરૂપ છે. માટે જ્ઞાનસ્વરૂપ થવાનું (-જ્ઞાનસ્વરૂપે પરિજીમવાનું) એટલે કે અનુભૂતિ કરવાનું જ આગમમાં વિધાન અર્થાત્ ફરમાન છે. ૧૫૩.

હવે ક્રીને પણ, પુણ્યકમેંના પક્ષપાતીને સમજાવવા માટે તેના દાષ અતાવે છે:−

परमद्वबाहिरा जे ते अण्णाणेण पुण्णमिच्छंति । संमारगमणहेदुं वि मोक्खहेदुं अजाणंता ॥ १५४ ॥

परमार्थवाद्या ये ते अज्ञानेन पुण्यमिन्छंति । संसारगमनदेतुमपि मोक्षदेतुमजानंतः ॥ १५४ ॥

અન્વયાથ:—[ये] જેએ [परमार्थवाह्याः] પરમાર્થથી ખાદ્ય છ [ते] તેએ [मोसहेतुम्] भोक्षना હેતુને [भजानंतः] નહિ જાણતા થકા—[संसारगमन-हेतुम् अपि] जोडे પુણ્ય स'सारगभनना હેતુ છ तोपણ—[मज्ञानेभ] અज्ञानथी [पुण्यं] પુણ્યને (भोक्षना હેતુ જાણીને) [इच्छंति] धन्छ छ.

ટીકા:—સમસ્ત કર્મના પક્ષના નાશ કરવાથી ઉપજતો જે આત્મલાભ (-નિજ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ) તે આત્મલાભસ્વરૂપ મોક્ષને આ જગતમાં કેટલાક છવા કચ્છતા હોવા છતાં, મોક્ષના કારણભૂત સામાયિકની—કે જે સામાયિક સમ્યગ્દરાન-ફ્રાન-ફ્રાન-ચારિત્રસ્વભાવવાળા પરમાર્થભૂત જ્ઞાનના *ભવનમાત્ર છે, એકામતાલક્ષણવાળું છે અને સમયસારસ્વરૂપ છે તેની—પ્રતિજ્ઞા લઈને પણ, દુરંત કર્મચકને પાર ઊતરવાની નામકાઈને લીધે (અસમર્થતાને લીધે) પરમાર્થભૂત જ્ઞાનના અનુભવનમાત્ર જે સામાયિક તે સામાયિકસ્વરૂપ આત્મસ્વભાવને નહિ પામતા થકા, જેમને અત્યંત સ્થૂલ સંક્લેશપરિણામરૂપ કર્મા નિવૃત્ત થયાં છે અને અત્યંત સ્થૂલ વિશુદ્ધપરિણામરૂપ કર્મા પ્રવતે છે એવા તેઓ, કર્મના અનુભવના ગુરુપણા-લધુપણાની પ્રાપ્તિમાત્રથી જ સંતૃષ્ઠ ચિત્તવાળા થયા થકા, પોતે સ્થૂલ લક્ષ્યવાળા હોઈને (સંકલેશપરિણામોને છોડતા હોવા, છતાં) સમસ્ત કર્મકાંડને મૂળથી ઉખેડતા નથી. આ રીતે તેઓ, પોતે પાતાના અજ્ઞાનથી કેવળ અશુભ કર્મને જ બંધનું કારણ માનીને, વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કર્મા પણ બંધનાં કારણ હોવા છતાં તેમને બંધનાં કારણ નહિ જાણતા થકા, મોક્ષના કારણ તરીકે તેમને અંગીકાર કરે છે—મોક્ષના કારણ તરીકે તેમને આશ્રય કરે છે.

^{*} ભવન = થવું તે; પરિચુમન.

પરમાર્થ ખાદ્ય જીવા અરે! જાણે ન હેતુ માક્ષના, અજ્ઞાનથી તે પુષ્ય ઇચ્છે હેતુ જે સંસારના. ૧૫૪.

લાવાર્થ:—કેટલાક અજ્ઞાની લાકા દીક્ષા હેતી વખતે સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા લે છે પરંતુ સફમ એવા આત્મરવભાવની મહા, લક્ષ તથા અનુભવ નહિ કરી શકવાથી, સ્થૂલ લક્ષ્યવાળા તે જીવા સ્થૂલ સંકલેશપરિણામાને છાડીને એવાં જ સ્થૂલ વિશુદ્ધ-પરિણામોમાં (શુલ પરિણામોમાં) રાચે છે. (સંકલેશપરિણામો તેમ જ વિશુદ્ધપરિણામો ખન્ને અત્યંત સ્થૂલ છે; આત્મસ્વભાવ જ સફમ છે.) આ રીતે તેઓ—જોકે વાસ્તવિક સીતે સર્વકમેરહિત આત્મસ્વભાવનું અનુભવન જ મોક્ષનું કારણ છે તાપણ—કર્માનુ-ભવના ખહુપણા—થાડાપણાને જ ખધ-મોક્ષનું કારણ માનીને, વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કર્મીના મોક્ષના હેતુ તરીકે આશ્ય કરે છે. ૧૫૪.

હવે જીવાને પરમાર્થ મોક્ષકારણ (ખરું મોક્ષનું કારણ) ખતાવે છે:—

जीवादीमद्दहणं सम्मतं तेसिमधिगमो णाणं । गयादीपरिहरणं चरणं एसो दु मोक्खपहो ॥ १५५ ॥

जीवादिश्रद्धानं सम्यक्त्वं तेषामधिगमो ज्ञानम् । रागादिपरिहरणं चरणं एषम्तु मोक्षपथः ॥ १५५ ॥

अन्वयार्थ:—[जीवादिश्वज्ञानं] જવાદિ પદાર્થીનું શ્રदान [सम्यक्तं] सम्यक्तं] सम्यक्तं के अविश्व किं, [तेषां अधिगमः] ते क्ष्यादि पदार्थिना अधिगभ [श्वानं] सान के अने [रागादिपरिहरणं] सामिति त्याग [चरणं] बारित्र के;—[वषः तु] आ क [मोक्षपधः] भोक्षना भागे के.

ટીકા:—મોક્ષનું કારણ ખરેખર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. તેમાં, સમ્યગ્દર્શન તે છવાદિ પદાર્થાના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું—પરિણમવું તે છે; જીવાદિ પદાર્થાના જ્ઞાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું—પરિણમવું તે જ્ઞાન છે; રાગાદિના ત્યાગસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું—પરિણમવું તે ચારિત્ર છે. માટે જ્ઞાન જ પરમાર્થ મોક્ષકારણ છે.

ભાવાર્થ:—આત્માનું અસાધારણ સ્વરૂપ જ્ઞાન જ છે. વળી આ પ્રકરણમાં જ્ઞાનને જ પ્રધાન કરીને વ્યાખ્યાન છે. તેથી 'સમ્યજ્ઞશ્'ન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર—એ ત્રણેય સ્વરૂપે જ્ઞાન જ પરિણંગે છે' એમ કહીને જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ કહ્યું છે. જ્ઞાન છે તે અભેદ વિવક્ષામાં આત્મા જ છે—એમ કહેવામાં કાંઈ પણ વિરોધ નથી. માટે શિકામાં કેટલેક સ્થળે આચાર્ય દેવે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને 'જ્ઞાન'શખ્દથી કહ્યો છે. ૧૫૫.

જીવાદિનું શ્રદ્ધાન સમકિત, જ્ઞાન તેમનું જ્ઞાન છે, રાગાદિ-વર્જન ચરણ છે. ને આ જ મુક્તિપંથ છે. ૧૫૫.

धवे, परभार्थ भोक्षक्षरख्यी व्यन्य के क्ष्म तेमा निषध करे छ:— मोत्तृण णिच्छयट्टं ववहारेण विदुसा पवट्टंति । परमट्टमस्सिदाण दु जदीण कम्मक्स्वओ विहिओ ॥ १५६॥

मुक्त्वा निश्रयार्थे व्यवहारेण विद्वांसः मन्तिने । परमार्थमाश्रिनानां तु यतीनां कर्मक्षयो विद्यतः ॥ १५६ ॥

श्रान्वशार्थ:—[निश्चयार्थं] નિશ્ચયનથના વિષयने [मुक्त्वा] છાડીને [वि-द्वांसः] વિદ્વાના [व्यवहारेण] વ્યવહાર વડે [प्रवर्तते] પ્રવતે છે; [तु] પરંતુ [परमार्थं आश्चितानां] પરમાર્થને (-અાત્મસ્વરૂપને) આશ્ચિત [यतीनां] યતી ધરોને જ [कर्मस्यः] કર્મના નારા [विहितः] આગમમાં કહ્યો છે. (કેવળ વ્યવહારમાં પ્રવર્તનારા પંડિતાને કર્મક્ષય થતા નથી.)

ટીકા:—પરમાર્થ મોક્ષહેતુથી જુદા, જે શ્રત, તપ વગેરે શુભકર્મસ્વરૂપ મોક્ષહેતુ કેટલાક લોકા માતે છે, તે આખાય નિષેધવામાં આવ્યા છે; કારણ કે તે (મોક્ષ- હેતુ) અન્ય દ્રવ્યના સ્વભાવવાળા (અર્થાત્ પુદ્દગલસ્વભાવી) હાવાથી તેના સ્વ-ભાવ વડે જ્ઞાનતું ભવન થતું નથી,—માત્ર પરમાર્થ મોક્ષહેતુ જ એક દ્રવ્યના સ્વભાવવાળા (અર્થાત્ જીવસ્વભાવી) હાવાથી તેના સ્વભાવ વડે જ્ઞાનતું ભવન થાય છે.

ભાવાથ:—મોક્ષ આત્માના થાય છે તો તેનું કારણ પણ આત્મરવભાવી જ હોાવું જોઈએ. જે અન્ય દ્રવ્યના સ્વભાવવાળું હોય તેનાથી આત્માના મોક્ષ કેમ થાય ? શુભ કમે પુદ્દગલસ્વભાવી છે તેથી તેના ભવનથી પરમાર્થ આત્માનું ભવન ન થઈ શકે; માટે તે આત્માના મોક્ષનું કારણ થતું નથી. જ્ઞાન આત્મસ્વભાવી છે તેથી તેના ભવનથી આત્માનું ભવન થાય છે; માટે તે આત્માના મોક્ષનું કારણ થાય છે. આ રીતે જ્ઞાન જ વાસ્તવિક માક્ષહેતુ છે.

હવે આ જ અર્થના કળરારૂપ બે શ્લોકા કહે છે:—

(અનુષ્દુપ્)

वृत्तं ज्ञानस्यभावेन ज्ञानस्य भवनं सदा । एकद्रव्यस्यभावत्यान्मोक्षदेतुस्तदेव तत् ॥ १०६॥

વિદ્યજ્જના ભૂતાર્થ તજી વ્યવહારમાં વર્તન કેરે, પણ કર્મક્ષયનું વિધાન તા પરમાર્થ-આશ્રિત સંતને. ૧૫૬.

ष्ट्रं कर्मस्वभावेन झानस्य भवनं न हि । द्रव्यांतरस्वभावत्वान्मोक्षहेतुने कर्म तत् ॥ १०७॥

અથ^ર:—માન એક્ડબ્યસ્વભાવી (-જીવસ્વભાવી-) હાવાથી માનના સ્વ-ભાવથી હેંમરાાં માનનું ભવન થાય છે; માટે માન જ મોક્ષનું કારણ છે.

કર્મ અન્યદ્રવ્યસ્વભાવી (-પુર્ગલસ્વભાવી-) હોવાથી કર્મના સ્વભાવથી ગ્રાનતું ભવન થતું નથી; માટે કર્મ મોક્ષતું કારણ નથી.

હવે આગળના કથનની સૂચનાના શ્લાક કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

मोक्षहेतुतिरोधानाद्वंधत्वात्स्वयमेव च । मोक्षहेतुतिरोधायिभावत्वात्तिश्विध्यते ॥ १०८ ॥

અથ^જ:—કબ^જ મોક્ષના કારજીનું તિરાધાન કરનારું હાેવાથી, તે પાતે જ અધ-સ્વરૂપ હાેવાથી અને તે મોક્ષના કારજીના *તિરાધાયિભાવસ્વરૂપ હાેવાથી તેને નિષેધ-વામાં આવે છે. ૧૫૬.

હવે પ્રથમ, કર્મ મોક્ષના કારણનું તિરાધાન કરનારું છે એમ સિદ્ધ કરે છે:—

वत्थम्म सेदभावो जह णासेदी मलमेलणामतो । मिच्छत्तमलोच्छण्णं तह मम्मतं खु णायव्वं ॥ १५७ ॥ वत्थम्म सेदभावो जह णासेदी मलमेलणासतो । अण्णाणमलोच्छण्णं तह णाणं होदि णायव्वं ॥ १५८ ॥

મળમિલનલેપથી નાશ પામે શ્વતપણું જ્યમ વસ્તુનું, મિથ્યાત્વમળના લેપથી સમ્યકૃત્વ એ રીત જાણવું. ૧પ૭. મળમિલનલેપથી નાશ પામે શ્વેતપણું જ્યમ વસ્તુનું, અજ્ઞાનમળના લેપથી વળી જ્ઞાન એ રીત જાણવું. ૧પ૮.

वत्थस्म सेदभावो जह णासेदी मलमेलणासतो । कसायमलोच्छणां तह चारित्तं पि णायव्वं ॥ १५९ ॥

वसस्य श्वेतभावो यथा नश्यित मलमेलनासक्तः ।

पिथ्यात्वमलावच्छकं तथा सम्यक्त्वं खलु ज्ञातव्यम् ॥ १५७ ॥

वस्त्रस्य श्वेतभावो यथा नश्यित मलमेलनासक्तः ।

अज्ञानमलावच्छकं तथा ज्ञानं भवित ज्ञातव्यम् ॥ १५८ ॥

वस्त्रस्य श्वेतभावो यथा नश्यित मलमेलनासकः ।

कपायमलावच्छकं तथा चारित्रमिष ज्ञातव्यम् ॥ १५९ ॥

अन्वधार्थः—[यथां] केभ [बसस्य] वस्तेना [श्वेतमावः] श्वेतभावः [मलमेलनासकः] भेदाना भणवायी भरत्राधा थेडा [नइयित] नाश पाभे छ—तिरेष्ट्रत्त थाय छ, [तथां] तेवी दीते [मिल्यात्वमलावण्डकं] भिष्यात्वरूपी भेदायी भरत्राथं—व्याप्त थयं—थडुं [सम्यक्त्वं खलुं] सभ्यङ्त्व भरेभर तिरेष्ट्रत्त थाय छ [झातव्यं] अभ काष्ट्रयुं. [यथां] केभ [बस्तस्य] वस्तेना [श्वेतमावः] श्वेतशाव [मलमेलः नासकः] भेदाना भणवायी भरत्राधा थडा [नइयित] नाश पाभे छ—तिरेष्ट्रत्त थाय छ, [तथां] तेवी दीते [अझानमलावच्छकं] अझानद्रपी भेदायी भरत्रायं—व्याप्त थयं न्याप्त थयं चिस्तस्य] वस्तेना [श्वेतमावः] श्वेतशाव [मलमेलनासकः] भेदाना भणवायी भरत्राधा थडा [नइयित] नाश पाभे छ—तिरेष्ट्रत्त थाय छ, [तथां] तेवी दीते [क्षायमलावच्छकं] अपायद्रपी भेदायी भरत्राधा थडा [तथां] तेवी दीते [क्षायमलावच्छकं] अपायद्रपी भेदायी भरत्राधां—व्याप्त थयुं—थडुं [खारिजं अपि] सारित्र प्रध्न तिरेष्ट्रत्त थाय छ [झातव्यं] अभ काष्ट्रयुं.

ટીકા:—જ્ઞાનતું સમ્યક્ત્વ કે જે મોક્ષના કારણરૂપ સ્વભાવ છે તે, પરભાવ-સ્વરૂપ જે મિથ્યાત્વ નામના કમેંરૂપી મેલ તેના વડે વ્યાપ્ત થવાથી, તિરાભૂત થાય છે—જેમ પરભાવસ્વરૂપ મેલથી વ્યાપ્ત થયેલા ⁴વેત વસ્તના સ્વભાવભૂત ⁴વેતસ્વભાવ તિરાભૂત થાય છે તેમ. જ્ઞાનતું જ્ઞાન કે જે મોક્ષના કારણરૂપ સ્વભાવ છે તે, પરભાવ-સ્વરૂપ ચ્યજ્ઞાન નામના કર્મમળ વડે વ્યાપ્ત થવાથી તિરાભત થાય છે—જેમ પરભાવ-

મળમિલનલેપથી નાશ પાંમ શ્વેતપણું જ્યમ વસ્ત્રનું, ચારિત્ર પામે નાશ લિપ્ત કષાયમળથી જાણવું. ૧૫૯.

સ્વરૂપ મેલથી વ્યાપ્ત થયેલા શ્વેત વસના સ્વભાવભૂત શ્વેતસ્વભાવ તિરાભૂત થાય છે તેમ. જ્ઞાનનું ચારિત્ર કે જે મોક્ષના કારણરૂપ સ્વભાવ છે તે, પરભાવસ્વરૂપ કષાય નામના કર્મમળ વડે વ્યાપ્ત થવાથી તિરાભૂત થાય છે—જેમ પરભાવસ્વરૂપ મેલથી વ્યાપ્ત થયેલા શ્વેત વસના સ્વભાવભૂત શ્વેત સ્વભાવ તિરાભૂત થાય છે તેમ. માટે મોક્ષના કારણનું (-સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનું-) તિરાધાન કરતું હાવાથી કર્મને નિષેધવામાં આવ્યું છે.

ભાવાથ:—સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર મોક્ષમાગ છે. જ્ઞાનનું સમ્યક્ત્વરૂપ પરિશુમન મિથ્યાત્વકમંથી તિરાભૂત થાય છે; જ્ઞાનનું જ્ઞાનરૂપ પરિશુમન અજ્ઞાનકમંથી તિરાભૂત થાય છે; અને જ્ઞાનનું ચારિત્રરૂપ પરિશુમન ક્ષાયકમંથી તિરાભૂત થાય છે. આ દીતે મોક્ષના કારણભાવાને કર્મ તિરાભૂત કરતું હોવાથી તેના નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. ૧૫૭–૧૫૯.

હવે, કર્મ પાતે જ બધસ્વરૂપ છે એમ સિદ્ધ કરે છે:—

मो मन्वणाणदिरमी कम्मरएण णियेणवच्छण्णो । संसारममावण्णो ण विजाणदि मन्वदो मन्वं ॥ १६०॥

म सर्वज्ञानदर्शी वर्मरजसा निजेनावच्छनः । मंसारसमापन्नो न विजानानि सर्वतः सर्वम् ॥ १६० ॥

અન્વયાથ:—[सः] ते આત્મા [सर्वज्ञानदर्शी] (સ્વભાવથી) સવ[°]ने જાણનારા તથા દેખનારા છે તાપણ [निजेन कर्मरजसा] પાતાના કમ મળથી [अव-च्छकः] ખરડાયા—વ્યાપ્ત થયા—થકા [संसारसमापन्नः] स'સારને પ્રાપ્ત થયેલા તે [सर्वतः] સવ[°] પ્રકારે [सर्वं] सव[°]ने [न विज्ञानाति] જાણતા નથી.

ટીકા:—જે પાતે જ જ્ઞાન હાવાને લીધે વિશ્વને (-સર્વ પદાર્થાને) સામાન્ય-વિશેષપણે જાણવાના સ્વભાવવાળું છે એવું જ્ઞાન અર્થાત્ આત્મદ્રવ્ય, અનાદિ કાળથી પાતાના પુરુષાર્થના અપરાધથી પ્રવર્તતા એવા કર્મમળ વ3 લેપાયું-વ્યાપ્ત થયું-હાવાથી જ, બ'ય-અવસ્થામાં સર્વ પ્રકારે સ'પૂર્ણ એવા પાતાને અર્થાત્ સર્વ પ્રકારે સર્વ રોયાને જાણનારા એવા પાતાને નહિ જાણતું થકું, આ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ અજ્ઞાનભાવે

તે સર્વજ્ઞાની-દર્શા પણ નિજ કર્મરજ-આવ્છાદને, સંસારપ્રાપ્ત ન જાણતા તે સર્વ રીતે સર્વધને. ૧૬૦.

(-અજ્ઞાનદરામાં) વર્તે છે; તેથી એ નક્ષી થયું કે કર્મ પાતે જ બધરવક્ષ્ય છે. માટે, પાતે બધરવર્ષ હોવાથી કર્મને નિષેધવામાં આવ્યું છે.

ભાવાર્થ:—અહીં પણ 'માન' રાખ્યથી આત્મા સમજવા. માન અર્થાત્ આત્મહ્વય સ્વભાવથી તા સર્વન દેખનાનું તથા જાણનાનું છ પરંતુ અનાદિથી પાતે અપરાધી હોવાથી કર્મ વર્ડ આચ્છાદિત છે, અને તેથી પાતાના સંપૂર્ણ સ્વરૂપને જાણતું નથી; એ રીતે અમાનદશામાં વર્તે છે. આ પ્રમાણે કેવળમાનસ્વરૂપ અથવા મુક્તસ્વરૂપ આત્મા કર્મ વર્ડ લિપ્ત હોવાથી અમાનરૂપ અથવા બન્દરૂપ વર્તે છે, માટે એ નક્કી થયું કે કર્મ પાતે જ બધસ્વરૂપ છે. તેથી કર્મના નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. ૧૬૦.

હવે, કર્મ મોક્ષના કારણના તિરોધાયિભાવસ્વરૂપ (અર્થાત્ મિથ્યાત્વાદિભાવ-સ્વરૂપ) છે એમ ખતાવે છે:—

मम्मत्तपडिणियदं भिच्छतं जिणयरेहि परिकहियं।
तस्मोदरेण जीवो मिच्छादिद्वित्ति णायव्यो ॥ १६१ ॥
णाणस्म पडिणियद्धं अण्णाणं जिणयरेहि परिकहियं।
तस्मोदरोण जीवो अण्णाणी होदि णायव्यो ॥ १६२ ॥
चारित्तपडिणियदं कमायं जिणयरेहि परिकहियं।
तम्मोदरेण जीवो अचिर्तो होदि णायव्यो ॥ १६३ ॥
तम्मोदरेण जीवो अचिर्तो होदि णायव्यो ॥ १६३ ॥
तम्यव्यम्तिनियहं विष्यान्वं जिनवैः परिक्यितम् ।
तम्योदयेन जीवो जिनवैः जिनवैः परिक्थितम् ।
तम्योदयेन जीवो जीवो जीवे जीववैः परिक्थितम् ।
तम्योदयेन जीवो जीवो जीवे जीववैः परिक्थितम् ।
तम्योदयेन जीवो जीवो जीवे जीववैः परिक्थितम् ।

સમ્યકત્વપ્રતિભંધક કરમ નિધ્યાત્વ જિનદેવ કહ્યું. એના ઉદયથી જવ મિચ્યાત્વી બને એમ જાણવું. ૧૬૧. એમ જ્ઞાનપ્રતિબંધક કરમ અજ્ઞાન જિનદેવ કહ્યું, એતા ઉદયથી જવ અજ્ઞાની બને એમ જાણવું. ૧૬૨. ચારિત્રને પ્રતિબંધ કર્મ ક્યાય જિનદેવ કહ્યું, એના ઉદયથી જીવ બને ચારિત્રહીન એમ જાણવું. ૧૬૩. चारित्रपतिनिबद्धः कपायो जिनबरैः परिकथितः । तम्योदयेन जीवोऽचारित्रो भवति ज्ञातस्यः ॥ १६३ ॥

अन्वयाथः—[सम्यक्त्वप्रतिनिवसं] सभ्यक्त्वने रेक्षिनारं [प्रिध्यात्वं] भिध्यात्वं अभि [जिनवरैः] जिनवरेः जिनवरेः विद्याद्धः विद्याद्याद्धः विद्याद्धः विद्याद्धः विद्याद्धः विद्याद्धः विद्याद्धः विद्यादः विद्

ટીકા:—સમ્યક્ત કે જે મોક્ષના કારણરૂપ સ્વભાવ છ તેને રાકનારું બિધ્યાત્વ છે; તે (બિધ્યાત્વ) તા પાતે કર્મ જ છે, તેના ઉદયથી જ જ્ઞાનને બિધ્યાદિષ્ટપણું થાય છે. જ્ઞાન કે જે મોક્ષના કારણરૂપ સ્વભાવ છે તેને રાકનારું અજ્ઞાન છે; તે તા પાતે કર્મ જ છે, તેના ઉદયથી જ જ્ઞાનને અજ્ઞાનીપણું થાય છે. ચારિત્ર કે જે મોક્ષના કારણરૂપ સ્વભાવ છે તેને રાકનાર કથાય છે; તે તા પાતે કર્મ જ છે, તેના ઉદયથી જ જ્ઞાનને અચારિત્રીપણું થાય છે. માટે, (કર્મ) પાતે મોક્ષના કારણના તિરાધાયિભાવસ્વરૂપ હોવાથી કર્મને નિપેધવામાં આવ્યું છે.

ભાવાથ:—સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર માક્ષના કારણરૂપ ભાવા છે તેમનાથી વિપરીત મિથ્યાત્વાદિ ભાવા છે; કર્મ તે મિથ્યાત્વાદિ ભાવા-સ્વરૂપ છે. અા રીતે કર્મ માક્ષના કારણભૂત ભાવાથી વિપરીત ભાવાસ્વરૂપ છે.

પહેલાં ત્રણ ગાથાઓમાં કહ્યું હતું કે કર્મ માક્ષના કારણરૂપ ભાવાતું—સમ્યક્ત્વાદિતું—લાતક છે. પછીની એક ગાથામાં એમ કહ્યું કે કર્મ પાતે જ બધરવરૂપ છે. આ છલ્લી ત્રણ ગાથાઓમાં કહ્યું કે કર્મ મોક્ષના કારણરૂપ ભાવાથી વિરાધી ભાવા-સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે એમ બતાવ્યું કે કર્મ મોક્ષના કારણતું ઘાતક છે, અધરવરૂપ છે અને બધના કારણત્વરૂપ છે, માટે નિષ્દિ છે.

અશુભ કર્મ તા મોક્ષનું કારણ છે જ નહિ, ખાધક જ છે, તેથી નિષિદ્ધ જ છે; પરંતુ શુભ કર્મ પણ કર્મસામાન્યમાં આવી જતું હાવાથી તે પણ ખાધક જ છે તેથી નિષિદ્ધ જ છે એમ જાણવું. હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાદુ લવિક્રીડિત)

संन्यस्तव्यमिदं समस्तमि तत्कर्भेव मोक्षार्थिना संन्यस्ते सित तत्र का किल कथा पुण्यस्य पापस्य वा । सम्यक्त्वादिनिजस्वभावभवनान्मोक्षस्य हेतुर्भव-कैष्कर्म्यमितवद्यमुद्धत्तरसं ज्ञानं स्वयं धावति ॥ १०९ ॥

અર્થ:—માક્ષાર્થીએ આ સઘળુંય કર્મમાત્ર ત્યાગવા યાગ્ય છે. જ્યાં સમસ્ત કર્મ છાડવામાં આવે છે ત્યાં પછી પુષ્ય કે પાપની શી વાત? (કર્મમાત્ર ત્યાજ્ય છે ત્યાં પુષ્પ સારં અને પાપ ખરાબ—એવી વાતને કયાં અવકાશ છે? કર્મસામાન્યમાં બન્ને આવી ગયાં.) સમસ્ત કર્મના ત્યાગ થતાં, સમ્યકૃત્વાદિ જે પાતાના સ્વભાવ તે-રૂપ થવાથી—પરિષ્મુમવાથી મોક્ષના કારણભૂત થતું, નિષ્કર્મ અવસ્થા સાથે જેના ઉદ્ધત (-ઉત્કર) રસ પ્રતિબદ્ધ અર્થાત્ સંકળાયેલા છે એવું જ્ઞાન આપાઓપ દાડપું આવે છે.

ભાવાથ:—કર્મને દ્રશ્ કરીને, પાતાના સમ્યક્ત્વાદિસ્વભાવરૂપે પરિણમવાથી માક્ષના કારણરૂપ થતું જ્ઞાન આપાઆપ પ્રગઢ થાય છે, ત્યાં પછી તેને કેાણ રાેકી શકે ?

હવે આશ'કા ઉપજે છે કે—અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ વગરેને જ્યાંસુધી કર્મના ઉદ્દય રહે ત્યાંસુધી જ્ઞાન માક્ષનું કારણ કેમ થઈ શકે ? વળી કર્મ અને જ્ઞાન બન્ને (–કર્મના નિમિત્તે થતી શુભાશુભ પરિભુતિ અને જ્ઞાનપરિણતિ બન્ને–) સાથે કેમ રહી શકે ? તે આશ'કાના સમાધાનનું કાવ્ય કહે છે:—

(शाई (बिनिश्चीरित)

यावत्पाकग्रुपैति कर्मविरितर्ज्ञानस्य सम्यङ् न सा कर्मग्रानसमुखयोऽपि विहितस्तावज्ञ काचित्सतिः । किंत्वत्रापि समुद्धसत्यवज्ञतो यत्कर्म बंधाय त-न्मोक्षाय स्थितमेकमेव परमं ज्ञानं विमुक्तं स्वतः ॥ ११० ॥

અર્થ:—જ્યાંસુધી જ્ઞાનની કર્મવિરતિ ખરાખર પરિપૂર્ણતા પાત્રતી નથી ત્યાંસુધી કર્મ અને જ્ઞાનનું એકઠાપણ શાસ્ત્રમાં કહું છે; તેમના એકઠા રહેવામાં કાંઈ પણ ક્ષતિ અર્થાત્ વિરોધ નથી. પરંતુ અહીં એટલું વિશેષ જાણવું કે આત્મામાં અવશપણે (-જબરદસ્તીથી) જે કર્મ પ્રગઢ થાય છે અર્થાત્ ઉદય થાય છે તે તેા ખધનું કારણ થાય છે, અને મેાક્ષતું કારણ તા, જે એક પરમ જ્ઞાન છે તે એક જ થાય છે— કે જે જ્ઞાન સ્વત: વિમુક્ત છે (અર્થાત્ ત્રણે કાળે પરદ્રવ્ય-ભાવાથી ભિન્ન છે).

ભાવાર્થ:—જ્યાંસુધી યથાખ્યાત ચારિત્ર થતું નથી ત્યાંસુધી સમ્યન્દિષ્ટને બે ધારા રહે છે— શુભાશુભ કર્મધારા અને જ્ઞાનધારા. તે ખન્ને સાથે રહેવામાં કાંઈ પણ વિરોધ નથી. તે સ્થિતિમાં કર્મ પાતાનું કાર્ય કરે છે અને જ્ઞાન પાતાનું કાર્ય કરે છે. જેટલા અ'શે શુભાશુભ કર્મધારા છે તેટલા અ'શે કર્મખ'ધ થાય છે અને જેટલા અ'શે જ્ઞાનધારા છે તેટલા અ'શે કર્મના નાશ થતા જાય છે. વિષય-કષાયના વિકલ્પા કે વ્રતન્યમના વિકલ્પા—શુદ્ધ સ્વરૂપના વિચાર સુદ્ધાં—કર્મખ'ધનું કારણ છે; શુદ્ધ પરિણતિ રૂપ જ્ઞાનધારા જ માલનું કારણ છે.

હવે કર્મ અને માનના નયવિશાગ વતાવે છે:—

(शाह बिविही दित)

मग्नाः कर्मनयावलंबनपरा क्वानं न जानंति यन् मग्ना क्वाननयेषिणोऽपि यदतिस्वच्छंदमंदोद्यमाः । विश्वस्योपरि ते तरंति सततं क्वानं भवंतः स्वयं ये कुर्वेति न कर्म जातु न वक्षं यांति ममादस्य च ॥ १११ ॥

અર્થ:—કર્મનયના આલંખનમાં તત્પર (અર્થાત્ કર્મનયના પક્ષપાતી) પુરુષા ડૂબેલા છે કારણ કે તેઓ જ્ઞાનને જાણતા નથી. જ્ઞાનનયના ઇમ્છક (અર્થાત્ પક્ષપાતી) પુરુષા પણ ડૂબેલા છે કારણ કે તેઓ સ્વચ્છ દથી અતિ મ'દ-ઉઘમી છે (—સ્વરૂપપ્રાપ્તિના પુરુષાર્થ કરતા નથી, પ્રમાદી છે અને વિષયકષાયમાં વતે છે). તે જીવા વિશ્વના ઉપર તરે છે કે જેઓ પાતે નિશ્તર જ્ઞાનરૂપ થતા—પરિણમતા થકા કર્મ કરતા નથી અને કયારેય પ્રમાદને વશ પણ થતા નથી (-સ્વરૂપમાં ઉઘમી રહે છે).

ભાવાથ[°]:—અહીં સવ[°]થા એકાંત અભિપ્રાયના નિષેધ કર્યો છે કારણ કે સવ[°]થા એકાંત અભિપ્રાય જ મિથ્યાત્વ છે.

કેટલાક લાેકા પરમાર્થભૂત જ્ઞાનસ્વરૂપ માતમાને તા જાણતા નથી અને વ્ય-વહાર દર્શાનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ ક્રિયાકાંડના આડ'બર્રને માક્ષનું કારણ જાણી તેમાં તત્પર રહે ૭—તેના પક્ષપાત કરે છે. આવા કમ⁶નથના પક્ષપાતી લાેકાે—જેઓ જ્ઞાનને તા જાણતા નથી અને કમ⁶નયમાં જ ખેદખિત્ર છે તેઓ—સ'સારમાં ડૂબે છે. વળી કેટલાક લાકા આત્મસ્વરૂપને યથાથ જાણતા નથી અને સવેશા એકાંત-વાદી મિથ્યાદષ્ટિઓના ઉપદેશથી અથવા પાતાની મેળે જ અંતરંગમાં જ્ઞાનનું સ્વરૂપ ખાટી રીતે કહ્યી તેમાં પક્ષપાત કરે છે. પાતાની પરિભુતિમાં જરાય ફેર પડયા વિના તેઓ પાતાને સવેશા અબધ માને છે અને વ્યવહાર દર્શનજ્ઞાનચારિત્રના કિયાકાંડને નિરર્થક જાણી છાડી દે છે. આવા જ્ઞાનનયના પક્ષપાતી લોકા જેઓ સ્વરૂપના કાંઈ પુરુષાર્થ કરતા નથી અને શુભ પરિભામાને છાડી સ્વચ્છ દી થઈ વિષય-કષાયમાં વર્તે છે તેઓ પણ સંસારસમુદ્ધમાં ડૂબે છે.

માણમાર્ગી છેવા જ્ઞાનર્પે પરિશ્વમતા થકા શુભાશુભ કર્મને હેય જાલે છે અને શુદ્ધ પરિશ્વિતિ જ ઉપાદય જાલે છે. તેઓ માત્ર અશુભ કર્મને જ નહિ પરંતુ શુભ કર્મને પણ છાડી, સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાને નિરંતર ઉદ્યમવંત છે—સંપૂર્ણ સ્વરૂપ-સ્થિરતા થતાં સુધી તેના પુરુષાર્થ કર્યા જ કરે છે. જ્યાં સુધી, પુરુષાર્થની અધુરાશને લીધે, શુભાશુભ પરિશામાથી છૂટી સ્વરૂપમાં સંપૂર્ણપણે ટકી શકાતું નથી ત્યાં સુધી— જોકે સ્વરૂપસ્થિરતાનું અંતર્-આલંખન તા શુદ્ધ પરિશ્વિત પાતે જ છે તાપણ—અંતર્-આલંખન લેનારને જેઓ ખાદ્ય આલંખનરૂપ થાય છે એવા (શુદ્ધ સ્વરૂપના વિચાર આદિ) શુભ પરિશામામાં તે છવા હેય છુદ્ધિએ પ્રવર્ત છે, પરંતુ શુભ કર્માને નિરર્થક ગણી છાડી દઈને સ્વચ્હંદપણે અશુભ કર્મામાં પ્રવર્તવાની છુદ્ધિ તેમને કદી હોતી નથી. આવા છવા—જેઓ એકાંત અભિપ્રાય રહિત છે તેઓ—કર્મના નાશ કરી, સંસારથી નિવૃત થાય છે.

હવે પુણ્ય-પાપ અધિકારને પૂર્ણ કરતાં આચાર્ય દેવ જ્ઞાનના મહિમા કરે છે:—

(મંદાક્રાંતા)

भेदोन्मादं भ्रमरसभराषाटयत्पीतमोहं मूलोन्मूलं सकलमपि तत्कर्म कृत्वा बलेन । हेलोन्मीलत्परमकलया सार्धमारब्धकेलि झानज्योतिः कवलिततमः मोज्जजृम्मे भरेण ॥ ११२ ॥

અર્થ:—જેથે માહરપી મદિરા પીધા હાવાથી જે ભ્રમના રસના ભારથી (અતિશયપણાથી) શુભાશુભ કમ'ના ભેદરપી ઉન્માદને (ગાંડપણાને) નચાવે છે એવા સમસ્ત કર્મને પાતાના ખળ વડ મૂળથી ઉખેડી નાખીને જ્ઞાનજ્યાતિ અત્ય'ત સામર્થ્ય સહિત પ્રગઢ થઈ. કેવી છે તે જ્ઞાનજ્યાતિ? જે અજ્ઞાનરૂપી અધારને કાળિયા કરી ગઈ છે અર્થાત્ જેથે અજ્ઞાનરૂપી અધારના નાશ કર્યો છે, જે લીલામાત્રથી

(-સહજ પુરુષાર્થથી) ઉઘડતી—વિકસતી જાય છે અને જેવે પરમ કળા અર્થાત્ કેવળગ્રાન સાથે કીડા શરૂ કરી છે એવી તે ગ્રાનજ્યાતિ છે.

ભાવાથ':—પાતાને (ગ્રાનન્યાતિને) પ્રતિબધક કર્મ કે જે શુભ અને અશુભ—એવા ભેદરૂપ થઈને નાચતું હતું અને ગ્રાનને ભુલાવી દેતું હતું તેને પાતાની શક્તિથી ઉખેડી નાખીને ગ્રાનન્યોતિ સંપૂર્ણ સામર્થ્ય સહિત પ્રકાશિત થઈ. આ ગ્રાનન્યોતિ અથવા ગ્રાનકળા કેવળગ્રાનરૂપી પરમકળાના અ'રા છે અને કેવળગ્રાનના સંપૂર્ણ સ્વરૂપને તે જાશે છે તેમ જ તે તરફ પ્રગતિ કરે છે, તેથી એમ કહ્યું છે કે "ગ્રાનન્યોતિએ કેવળગ્રાન સાથે કીડા માંડી છે." ગ્રાનકળા સહજપણે વિકાસ પામતી જાય છે અને છેવે પરમકળા અર્થાત્ કેવળગ્રાન ધઈ જાય છે.

ટીકા:—પુલ્ય-પાપરૂપે એ પાત્રરૂપ થયેલું કર્મ એક પાત્રરૂપ થઈને (રંગ-ભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયું.

ભાવાથ[°]:—કર્મ સામાન્યપણે એક જ છે તેાપણ તેણે પુણ્ય-પાપરૂપી એ પાત્રોના સ્વાંગ ધારણ કરીને ર'ગભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો હતા. તેને જ્ઞાને થથાથ પણે એક જાણી લીધું ત્યારે તે એક પાત્રરૂપ થઈને ર'ગભૂમિમાંથી બહાર નીકળી ગયું, હત્ય કરતું અડકી ગયું. ૧૬૧—૧૬૩.

> આશ્રય, કારછુ, રૂપ, સવાદસું ભેંદ વિચારી ગિને દાઊ ન્યારે, પુષ્ટ્ય રુ પાપ શુભાશુભભાવનિ ખેંધ ભયે સુખદુ:ખકરા રે; જ્ઞાન ભયે દાઊ એક લખે હુધ આશ્રય મ્માદિ સમાન વિચારે, ખેંધકે કારણું હૈં દાઊ રૂપ, કન્હૈં તજિ જિનસુનિ માક્ષ પધારે.

આમ આ સમયસારમ થની આત્મખ્યાતિ નામની દીકાની પંડિત જયચંદ્રજીકૃત ભાષાવચનિકામાં ત્રીજે પુણ્ય-પાપ અધિકાર પૂર્ણ થયા.

ડવ્યાસવથી ભિન્ન છે, ભાવાસવ કરી નાશ; થયા સિદ્ધ પરમાતમાં, નમું તેહ, સુખ આશ.

પ્રથમ ટીકાકાર કહે છે કે 'હવે આસવ પ્રવેશ કરે છે.'

જેમ તત્યના અખાડામાં તત્ય કરનાર માણુસ સ્વાંગ ધારણ કરીને પ્રવેશ કરે છે તેમ અહીં આસવના સ્વાંગ છે. તે સ્વાંગને યથાર્થ જાણુનારું સમ્યગ્જ્ઞાન છે; તેના મહિમારૂપ મંગળ કરે છે:—

(દ્રુતવિલ'બિત)

अथ महामदनिर्भरमंथरं समररंगपरागतमास्त्रवम् । अयम्रदारगभीरमहोदयो जयति दुर्जयबोधधनुर्धरः ॥ ११३ ॥

અર્થ:—હવે સમરાંગણમાં આવેલા, મહા મદથી ભરેલા મદમાતા આસવતે આ દુજેય જ્ઞાન-ખાણાવળી જીતે છે—કે જે જ્ઞાનરૂપી ખાણાવળીના મહાન ઉદય ઉદાર છે (અર્થાત્ આસવને જીતવા માટે જેટલા પુરુષાર્થ જોઈએ તેટલા પૂરા પાઉ એવા છે) અને ગ'ભીર છે (અર્થાત્ જેના પાર છદ્દમસ્થ જીવા પામી શકતા નથી એવા છે).

ભાવાર્થ:—અહીં તૃત્યના અખાડામાં આસવે પ્રવેશ કર્યો છે. તૃત્યમાં અનેક રસતું વર્ણન હોય છે તેથી અહીં રસવત અલ'કાર વડે શાન્ત રસમાં વીર રસને પ્રધાન કરી વર્ણન કર્યું છે કે 'જ્ઞાનરૂપી ખાણાવળી આસવને જીતે છે.' આખા જગતને જીતીને મેઢાન્મત્ત થયેલા આસવ સ'શામની ભૂમિમાં આવીને ખડા થયા; પર'તુ જ્ઞાન

તા તેના કરતાં વધારે બળવાન યાહો છે તેથી તે આસવને છતી લે છે અર્થાત્ અ'તર્સુ હૂર્ત માં કર્મોના નાશ કરી કેવળજ્ઞાન ઉપજાવે છે. એવું જ્ઞાનનું સામર્થ્ય છે.

હવે આસવતું સ્વરૂપ કહે છે:—

मिन्छतं अविरमणं कसायजोगा य सण्णसण्णा दु । बहुविह्रभेया जीवे तस्सेव अणण्णपरिणामा ॥ १६४ ॥ णाणावरणादीयस्स ते दु कम्मस्स कारणं होति । तेसि पि होदि जीवो य रागदोमादिभावकरो ॥ १६५ ॥

मिध्यान्वमिवरमणं कषाययोगो च मंद्रासंक्राम्तु । बहुविधभेदा जीवे तस्येवानन्यपरिणामाः ॥ १६४ ॥ श्रानावरणाद्यस्य ते तृ कर्मणः कारणं भवंति । तेषामिष भवति जीवश्र रागद्वेषादिभावकरः ॥ १६५ ॥

अन्वयार्थ:—[मिध्यात्वं] भिध्यात्व, [ज्ञविरमणं] अविरभण, [क्रवाययोगी व] क्षाय अने याग—ओ आस्रवा [संक्रासंक्राः तु] संभ (अर्थात् येतनना विक्षर) पण छ अने असंभ (अर्थात् पुर्गक्षना विक्षर) पण छ. [बहुविधमेदाः] विविध लेहवाणा संभ आस्रवा—[जीवे] के केंग्रा छवभां उत्पन्न थाय छ तेंग्रा—[तस्य एव] छवनां क [ज्ञनन्यपरिणामाः] अनन्य परिणाम छ. [ते तु] वणी असंभ आस्रवा [क्रानवरणाद्य कर्मणः] भ्रानावरण्य अर्थात् असंभ [क्रानवरणाद्य कर्मणः] भ्रानावरण्य अर्थात् अर्थाः (निभित्त) [भवंति] थाय छ [ज्ञ] अने [तेणां अपि] तेभने पण (अर्थात् असंभ भ्रासवाने पण कर्मणंवतुं निभित्त थवाभां) [रागद्वेषाविभावकरः जीवः] रागद्वेषाहि साव करनारा छव [भवति] कारण्य (निभित्त) थाय छ.

મિધ્યાત્વ ને અવિરત, કષાયા. યાગ સંગ્ર અસંગ્ર છે, એ વિવિધ ભેદે જીવમાં, જીવનાં અનન્ય પરિણામ છે: ૧૬૪. વળી તૃંહ જ્ઞાનાવરણઆદિક કર્મનાં કારણ અને, ને તેમનું પણ જીવ અને જે રાગદેષાદિક કરે. ૧૬૫. ટીકા:—આ જીવમાં રાગ, દ્વેષ અને માહ્ય—એ આસવા પાતાનાં પરિણામના નિમિત્તે થાય છે માટે તેઓ જ ડ નહિ હાવાથી થિદાભાસ છે (⊸જેમાં ચૈતન્યના આ-ભાસ છે એવા છે, ચિદ્ધિકાર છે).

ખિલ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યાગ—એ પુદ્દગલપરિણામા, જ્ઞાનાવરણાદિ પુદ્દગલકર્મના આસવણનાં (-આવવાનાં) નિમિત્ત હોવાથી, ખરેખર આસવો છે; અને તેમને (મિલ્યાત્વાદિ પુદ્દગલપરિણામાતે) કર્મ-આસવણના નિમિત્તપણાનું નિમિત્ત રાગદ્વેષમાહ છે—કે જેઓ અજ્ઞાનમય આત્મપરિણામા છે. માટે (મિલ્યાત્વાદિ પુદ્દગલપરિણામાતે) આસવણના નિમિત્તપણાના નિમિત્તભૂત હોવાથી રાગ-દ્વેષ-માહ જ આસવા છે. અને તે તો (-રાગદ્વેષમાહ તો) અજ્ઞાનીને જ હોય છે અમ અર્થમાંથી જ નીકળે છે. (ગાથામાં સ્પષ્ટ રાખ્દામાં કહ્યું નથી તાપણ ગાથાના જ અર્થમાંથી એ આશય નીકળે છે.)

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનાવરણાદિ કર્માના આસવણનું (-આગમનનું) કારણ તા બિશ્યાત્વાદિકર્મના ઉદયરૂપ પુદ્દગલનાં પરિણામ છે, માટે તે ખરેખર આસવા છે. વળી તેમને કર્મ-આસવણના નિમિત્તભૂત થવાનું નિમિત્ત જીવનાં રાગદ્વેષમાહરૂપ (અજ્ઞાન-મય) પરિણામ છે માટે રાગદ્વેષમાહ જ આસવા છે. તે રાગદ્વેષમાહને ચિદ્ધિકાર પણ કહેવામાં આવે છે. તે રાગદ્વેષમાહ જીવને અજ્ઞાન-અવસ્થામાં જ હાય છે. મિશ્યાત્વ સહિત જ્ઞાન જ અજ્ઞાન કહેવાય છે. માટે મિશ્યાદિષ્ટને અર્થાત્ અજ્ઞાનીને જ રાગદ્વેપ-માહરૂપી આસવા હાય છે. ૧૬૪—૧૬૫.

હવે જ્ઞાનીને તે આસ્રવાના (ભાવાસ્રવાના) અભાવ છે એમ ખતાવે છે:—

णिश दु आमववंशी मम्मादिद्विस्म आमविणरोही । संते पुरुवणिबद्धे जाणदि मो ते अवंधंती ॥ १६६ ॥

नाम्ति त्वास्त्रवर्षयः सम्यग्द्येशास्त्रविरोधः । संति पूर्वनिवद्धानि जानाति स तान्यवधन ॥ १६६ ॥

અન્વયાર્थ:—[सम्यगदृष्टेः तु] સમ્યગ્દृष्टिने [आस्रववंघः] આસ્રવ જેતું નિમિત્ત છે એવા ખધ [नास्ति] નથી, [आस्रवनिरोघः] (કારણ કે) આસ્રવના

સુદર્શિન આવ્યવિનિમત્ત ન બંધ, આસ્ત્રવંગુધ છે; નહિ બાંધતાે, જાળ જ પૂર્વનિબહ જે સત્તા વિધે. ૧૬૬.

(ભાવાસવતા) નિરાધ છે; [तानि] નવાં કર્મનિ [अवधन्] નહિ ભાંધતા [सः] ते, [संति] सत्ताभां रહेલાં [पूर्वनिबद्धानि] પૂર્વે ભ'વાયેલાં કર્માને [ज्ञानाति] જાણે જ છે.

ઢીકા:—ખરેખર જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય ભાવા વડે અજ્ઞાનમય ભાવા અવશ્યમેવ નિરાધાય છે—રાકાય છે—અભાવરૂપ થાય છે (કારણ કે પરસ્પર વિરાધી ભાવા સાથે રહી શકે નહિ); તેથી અજ્ઞાનમય ભાવારૂપ રાગ-દ્વેષ-માહ—કે જેઓ આસવભૂત (આસવસ્વરૂપ) છે—તેમના નિરાધ હાવાથી, જ્ઞાનીને આસવના નિરાધ હાય જ છે. માટે જ્ઞાની, આસવા જેમનું નિમિત્ત છે એવાં (જ્ઞાનાવરણાદિ) પુદ્દગલકમાંને ખાંધતા નથી,—સદાય અકર્તાપદ્ધં હાવાથી નવાં કર્મા નહિ ખાંધતા થકા સત્તામાં રહેલાં પૂર્વ-ખદ્મ કર્માને, પાતે જ્ઞાનસ્વભાવવાળા હાઈને, કેવળ જાણે જ છે. (જ્ઞાનીના જ્ઞાન જ સ્વભાવ છે, કર્તાપદ્ધં સ્વભાવ નથી; કર્તાપદ્ધં હાય તા કર્મ ખાંધ, જ્ઞાતાપદ્ધં હાવાથી કર્મ ખાંધતા નથી.)

ભાવાર્થ:—ગ્રાનીને અજ્ઞાનમય ભાવા હાતા નથી, અજ્ઞાનમય ભાવા નહિ હાવાથી (અજ્ઞાનમય) રાગદ્વેષમાહ અર્થાત્ આસ્રવા હાતા નથી અને આસ્રવા નહિ હાવાથી નવા ખધ્ય થતા નથી. આ રીતે જ્ઞાની સદાય અકર્તા હાવાથી નવાં કમે પાંધતા નથી અને પૂર્વે બધાયેલાં જે કર્મા સત્તામાં રહ્યાં છે તેમના ગ્રાતા જ રહે છે.

અવિસ્તસમ્યન્દષ્ટિને પણ અજ્ઞાનમથ રાગદ્વેષમાંહ હોતા નથી. મિથ્યાત્વ સહિત રાગાદિક હોય તે જ અજ્ઞાનના પક્ષમાં ગણાય છે, સમ્યક્ત સહિત રાગાદિક અજ્ઞાનના પક્ષમાં ગણાય છે, સમ્યક્ત સહિત રાગાદિક અજ્ઞાનના પક્ષમાં નથી. સમ્યન્દષ્ટિને નિરંતર જ્ઞાનમય પરિણમન જ હોય છે. તેને ચારિત્રમાહના ઉદ્દયની અળજોરીથી જે રાગાદિક થાય છે તેનું સ્વામીપણું તેને નથી; તે રાગાદિકને રાગ સમાન જણીને પ્રવતે છે અને પાતાની શક્તિ અનુસાર તેમને કાપતા જાય છે. માટે જ્ઞાનીને જે રાગાદિક હાય છે તે વિધમાન છતાં અવિધમાન જેવાં છે; તેઓ આગામી સામાન્ય સંસારના ખધ કરતાં નથી, માત્ર અલ્પ સ્થિતિ-અનુભાગવાળા ખધ કરે છે. આવા અલ્પ ખધને અહીં ગણવામાં આવ્યા નથી.

आ रीत ज्ञानीन आसव निष्ठ है।वाथी अध थता नथी. १६६. हवे, रागद्वेषभाह क आसव है अवा निषम ६१ छ:— भावो रागादिजुदो जीवेण कदो दु बंधगो भणिदो । रागादिविष्यमुको अबंधगो जाणगो णवरि ॥ १६७॥

રાગાદિયુત જે ભાવ જીવકૃત તેહને બધક કહ્યોઃ રાગાદિથી પ્રવિમુક્ત તે બધક નહિ, જ્ઞાયક નર્યા. ૧૬૭. भावो रागादियुनो जीवेन कृतस्तु वंधको भणितः । रागादिवित्रमुक्तोऽवंधको ज्ञायकः केवलम् ॥ १६७ ॥

અન્વયાર્થ:—[जीवेन इतः] છવે કરેલા [रागादियुतः] રાગાદિયુક્ત [मावः तु] ભાવ [बंघकः भणितः] અધક (અર્થાત્ નવાં કર્મના અધ કરનાર) કહેવામાં આવ્યા છે. [रागादिविष्रमुक्तः] રાગાદિથી વિમુક્ત ભાવ [अवंघकः] અધક નથી, [केवलं कायकः] કેવળ સાયક જ છે.

હિકા:—ખરેખર, જેમ લાહ્યું ખક-પાષાણ સાથે સંસગે થી (લાખંડની સાયમાં) ઉત્પન્ન થયેલા ભાવ લાખંડની સાયને (ગતિ કરવાને) પ્રેરે છે તેમ રાગ- દ્વેષમાહ સાથે ભેળસેળપણાથી (આત્મામાં) ઉત્પન્ન થયેલા અજ્ઞાનમય ભાવ જ આત્માને કર્મ કરવાને પ્રેરે છે, અને જેમ લાહ્યું ખક-પાષાણ સાથે અસંસગે થી (લા-ખંડની સાયમાં) ઉત્પન્ન થયેલા ભાવ લાખંડની સાયને (ગતિ નહિ કરવારૂપ) સ્વભાવમાં જ સ્થાપે છે તેમ રાગદ્વેષમાહ સાથે અભેળસેળપણાથી (આત્મામાં) ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાનમય ભાવ, જેને કર્મ કરવાની ઉત્સુકતા નથી (અર્થાત્ કર્મ કરવાના જેના સ્વભાવ નથી) એવા આત્માને સ્વભાવમાં જ સ્થાપે છે; માઢે રાગાદિ સાથે મિશ્રિત (-મળેલા) અજ્ઞાનમય ભાવ જ કર્જત્વમાં પ્રેરતા હોવાથી ખંધક છે અને રાગાદિ સાથે અમિશ્રિત ભાવ સ્વભાવના પ્રકાશક (-પ્રગટ કરનાર) હોવાથી કેવળ જ્ઞાયક જ છે, જરા પણ ખંધક નથી.

ભાવાર્થ:—રાગાદિક સાથે મળેલા અજ્ઞાનમય ભાવ જ બ'ધના કરનાર છે, રાગાદિક સાથે નહિ મળેલો જ્ઞાનમય ભાવ બ'ધના કરનાર નથી—એ નિયમ છે. ૧૬૭.

હવે રાગાદિ સાથે નહિ મળેલા ભાવની ઉત્પત્તિ ખતાવે છે:-

पंक फलि पिडिए जह ण फले बज्झए पुणी विटे ।
जीवस्म कम्मभावे पिडिए ण पुणोद्यमुवेई ॥ १६८ ॥
पह फले पितते यथा न फले बध्यते पुनर्वतेः ।
जीवस्य कर्मभावे पितते न पुनस्दयमुपैति ॥ १६८ ॥

ક્ળ પક્વ ખરતાં, વૃંત સહ સંબંધ ક્રી પામે નહિ, ત્યમ કર્મભાવ ખર્ચ, ક્રી જીવમાં ઉદય પામે નહિ. ૧૬૮.

અન્વયાર્થ:—[यथा] જેમ [पके फले] પાકું ફળ [पितिते] ખરી પડતાં [पुनः] ફરીને [फलं] ફળ [वृंतेः] ડીંઠા સાથે [न बच्यते] જોડાતું નથી, તેમ [जीवस्य] જીવને [कर्मभावे] કર્મભાવ [पितिते] ખરી જતાં (અર્થાત્ છૂટા થતાં) [पुनः] ફરીને [उदयं न उपैति] ઉત્પન્ન થતા નથી (અર્થાત્ જીવ સાથે જોડાતા નથી).

ટીકાઃ—જેમ પાર્કું ફળ ડીંટાથી એકવાર છૂઠું પડેયું થકું ફરીને ડીંટા સાથે સંખંધ પાત્રતું નથી, તેમ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતા ભાવ જનભાવથી એકવાર છૂટા પત્ર્યો થકા ફરીને જીવભાવને પામતા નથી. આ રીતે જ્ઞાનમથ એવા, રાગાદિક સાથે નહિ મળેલા ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

ભાવાથ:—જો જ્ઞાન એકવાર (અપ્રતિપાતી ભાવે) રાગાદિકથી જીદું પરિણમે તો ક્રીને તે કદી રાગાદિક સાથે ભેળસેળ થઇ જતું નથી. આ રીતે ઉત્પન્ન થયેલો, રાગાદિક સાથે નહિ મળેલો જ્ઞાનમય ભાવ સદાકાળ રહે છે. પછી જીવ અસ્થિરતાર્પે રાગાદિકમાં જોડાય તે નિશ્વયદ્દિમાં જોડાણ છે જ નહિ અને તેને જે અલ્પ બ'લ થાય તે પણ નિશ્વયદ્દિમાં બ'લ છે જ નહિ, કારણ કે અબદ્ધસ્પષ્ટર્પે પરિણમન નિરંતર વર્ત્યા જ કરે છે. વળી તેને મિથ્યાત્વની સાથે રહેનારી પ્રકૃતિઓના બ'લ થતા નથી અને અન્ય પ્રકૃતિઓ સામાન્ય સ'સારતું કારણ નથી; મૂળથી કપાયેલા વૃક્ષનાં લીલાં પાંદડાં જેવી તે પ્રકૃતિઓ શીધ સુકાવાયાત્ર્વ છે.

હવે, 'જે જ્ઞાનમય ભાવ છે તે જ ભાવાસવના અભાવ છે' એવા અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાલિની)

भावो रागद्वेषमोहैविंना यो जीवस्य स्याद् ज्ञाननिर्वृत्त एव । रुंधन् सर्वान् द्रव्यकर्मास्त्रवीधान् एषोऽभावः सर्वभावास्त्रवाणाम् ॥ ११४ ॥

અર્થ:—જીવને જે રાગદ્વેષમાહ વગરના, જ્ઞાનથી જ રચાયેલા સાવ છે અને જે સર્વ દ્રવ્યકર્મના આસવના થાકને (અર્થાત્ જશ્થાળ'લ દ્રવ્યકર્મના પ્રવાહને) રાક-નારા છે, તે (જ્ઞાનમય) ભાવ સર્વ ભાવાસવના અભાવસ્વરૂપ છે.

ભાવાર્થ:—મિધ્યાત્વ રહિત ભાવ ગ્રાનમય છે. તે ગ્રાનમય ભાવ રાગદ્વેષમાંહ વગરના છે અને દ્રવ્યકર્મના પ્રવાહને રાધનારા છે; તેથી તે ભાવ જ ભાવ-આસ્રવના અભાવસ્વરૂપ છે. સ'સારનું કારણ મિથ્યાત્વ જ છે; તેથી મિ^{શ્}યાત્વસ'ળ'ધી રાગાદિકના અભાવ થતાં, સર્વ ભાવાસવના અભાવ થયા એમ અહીં કહ્યું. ૧૬૮.

હવે, જ્ઞાનીને ડ્રવ્યાસ્રવના અભાવ છે એમ ખતાવે છે:—

पुरवीर्षिडसमाणा पुन्वणिबद्धा दु पश्चया तस्म । कम्ममरीरेण दु ते बद्धा मन्त्रे वि णाणिम्म ॥ १६२ ॥

पृथ्वीपिंडसमानाः प्रवीनवद्भान्त् शत्ययाम्त्रस्य । पर्मश्रीरेण तु ते वद्भाः संवर्धप श्रानिनः ॥ १६५ ॥

અન્વયાથ:—[तस्य श्रानिनः] ते श्रानीने [पूर्वनिषद्धाः तु] પૂર્વે બ'ધાયેલા [सर्वे अपि] सभस्त [प्रत्ययाः,] પ્રત્યથા [पृथ्वीपिंडसमानाः] માટીનાં દેશં સभान । [तु] अने [ते] ते [कर्मशरीरेण] (भात्र) श्राभेख शरीर साथ [बढाः] अ'धायेस छे.

ટીકા:—જે પૂર્વે અજ્ઞાન વ3 બધાયેલા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય અને યાગરૂપ દ્રવ્યાસવભૂત પ્રત્યયા છે, તે અન્યદ્રવ્યસ્વરૂપ પ્રત્યયા અચેતન પુદ્દગલપરિ-ખામવાળા હાવાથી જ્ઞાનીને માટીનાં દેફાં સમાન છે (∽જેવા માટી વગેરે પુદ્દગલ-સ્ક'ઘા છે તેવા જ એ પ્રત્યયા છે); તે તા ખધાય, સ્વભાવથી જ માત્ર કાર્મ છુ શરીર સાથે ખ'ધાયેલા છે—સ'ખ'ધવાળા છે, જીવ સાથે નહિ; માટે જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસ્રવના અભાવ સ્વભાવથી જ સિદ્ધ છે.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનીને જે પૂરે અજ્ઞાનદશામાં બધાયેલા મિંધાત્વાદિ ડવ્યાસવન ભૂત પ્રત્યેશ છે તે તો માટીનાં દેકાંની માકક પુદ્દગલમય છે તેથી તેઓ સ્વભાવથી જ અમૃતિક ચેતન્યસ્વરૂપ જીવથી ભિન્ન છે. તેમના બધ અથવા સંબધ પુદ્દગલમય કામ્બ્રાફ્ય શરીર સાથે જ છે, ચિન્મય જીવ સાથે નથી. માટે જ્ઞાનીને હવ્યાસ્થવના અભાવ તા સ્વભાવથી જ છે. (વળી જ્ઞાનીને ભાવાસ્થવના અભાવ હૈાવાથી, ડવ્ય આસ્રવેદ નવાં કર્મના આસ્રવણનું કારણ થતા નથી તેથી તે દૃષ્ટિએ પણ જ્ઞાનીને હવ્ય આસ્રવના અભાવ છે.)

જે સર્વ પૂર્વનિબહ પ્રત્યય વર્તતા તે જ્ઞાનીને, છે પૃથ્વીપિંડ સમાન ને સૌ કર્મકારીર બહુ છે. ૧૬૬.

હવે આ અર્થ'નું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (ઉપજાતિ)

> भावास्त्रवाभावमयं पपन्नो द्रव्यास्त्रवेभ्यः स्वत एव भिन्नः। ज्ञानी सदा ज्ञानमयैकभावो निरास्त्रवो ज्ञायक एक एव ॥ ११५ ॥

અથ[°]:—ભાવાસ્રવાના અભાવને પાત્રેલા અને દ્રવ્યાસ્રવાથી તા સ્વભાવથી જ ભિન્ન એવા જ્ઞાની—કે જે સદા એક જ્ઞાનમય ભાવવાળા છે તે—નિરાસ્રવ જ છે, માત્ર એક જ્ઞાયક જ છે.

ભાવાથ:—રાગદ્વેષમાહસ્વરૂપ ભાવાસ્રવના જ્ઞાનીને અભાવ થયા છે અને કવ્યાસ્રવથી તા તે સદાય સ્વયમેવ ભિન્ન જ છે કારણ કે દ્રવ્યાસ્રવ પુદ્દગલપરિણામ-સ્વરૂપ છે. આ રીતે જ્ઞાનીને ભાવાસ્રવ તેમ જ દ્રવ્યા-સ્વરો અભાવ હાેવાથી તે નિરાસ્રવ જ છે. ૧૬૯.

द्वे ५७ ७ हे ज्ञानी निरासव कि रीते ७ ? तेना (क्तरनी गाथा के छ:—
च उचिह अणेयमेयं वंधंते णाणदंमणगुणहि ।
समग् समग् ज्ञह्मा तेण अवंधोत्ति णाणी दु ।। १७० ।।
नवृतिथा अनेकभेदं वज्नित ज्ञानदर्शनगुणाभ्याम् ।
समये समये यस्मान तेनायंथ इति ज्ञानी तु ॥ १७० ॥

अन्वयाथः—[यस्मात्] कारेण के [चतुर्विधाः] थार अक्षरना द्रव्यास्रवे। [ज्ञानदर्शनगुणाभ्याम्] ज्ञानदर्शनगुणे। व3 [समये समये] सभये सभये [अनेकमेदं] अनेक अक्षरतं क्रिक्तं क्रिक

દીકા:-પ્રથમ, જ્ઞાની તા આસવભાવની ભાવનાના અભિપ્રાયના અભાવને

ચૌવિધ પ્રત્યય સમયસમયે જ્ઞાનદર્શનગુણથી બહુભંદ બાંધ કર્મ, તથી જ્ઞાની તેા બધક નથી. ૧૭૦.

લીધે નિરાસવ જ છે; પરંતુ જે તેને પણ દ્રવ્ય પ્રત્યયા સમય સમય પ્રતિ અનેક પ્રકારતું પુદ્દગલકર્મ ખાંધે છે, ત્યાં જ્ઞાનગુણતું પરિણ્રમન કારણ છે. ૧૭૦.

હવે વળી પૂછ છ કે જ્ઞાનગુણનું પરિણમન બધનું કારણ કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે:—

जह्मा दु जहण्णादो णाणगुणादो पुणोवि परिणमदि । अण्णतं णाणगुणो नेण दु सो बंधगो भणिदो ॥ १७१ ॥

यस्मात्तु जयन्यात् ज्ञानगुणात् युनरपि परिणमने । अन्यत्वं ज्ञानगुणाः तेन तु स वंश्वको भणितः ॥ १७१॥

अन्यथाथः—[यस्मात् तु] क्षारेख के [ज्ञानगुणः] शानशृख्, [जघन्यात् ज्ञानगुणात्] अधन्य शानशृख्ते सीधे [पुनरिष] क्रीने पख् [अन्यत्वं] अन्यप्षे [परिणमते] परिख्मे छ, [तेन तु] तेथी [सः] ते (शानशृख्) [बंधकः] क्रीने। अधि [मिणतः] क्षेत्रामां आव्या छ.

ટીકા:—જ્ઞાનગુણના જ્યાંસુધી જઘન્ય ભાવ છે (—ક્ષાયાપશિમક ભાવ છે) ત્યાંસુધી તે (જ્ઞાનગુણ) અ'તર્જુ હૂર્તમાં વિપરિણામ પામતા હાવાથી કેરી કેરીને તેનું અન્યપણે પરિણમન થાય છે. તે (જ્ઞાનગુણનું જઘન્ય ભાવે પરિણમન), યથાખ્યાત-ચારિત્ર-અવસ્થાની નીચે અવશ્ય'ભાવી રાગના સદ્દભાવ હાવાથી, બ'ધનું કારણ જ છે.

ભાવાર્થ:—ક્ષયાપરામજ્ઞાન એક ગ્રેય પર અ'તર્મું હૂર્ત જ થંભે છે, પછી અવશ્ય અન્ય ગ્રેયને અવલ'બે છે; સ્વરૂપમાં પણ તે અ'તર્મું હૂર્ત જ હકી શકે છે, પછી વિપરિણામ પામે છે. માટે એમ અનુમાન પણ થઈ શકે છે કે સમ્યગ્દિષ્ટ આત્મા સ-વિકલ્પ દશામાં હાે કે નિર્વિકલ્પ અનુભવદશામાં હાે—યથાખ્યાતચારિત્ર-અવસ્થા થયા પહેલાં તેને અવશ્ય રાગભાવના સદ્ભાવ હાય છે; અને રાગ હાેવાથી અ'ધ પણ થાય છે. માટે જ્ઞાનગુણના જલન્ય ભાવને ખ'કના હેતુ કહેવામાં આવ્યા છે. ૧૭૧.

હવે વળી કરી પૂછ છે કે—જે આમ છે (અર્થાત્ જ્ઞાનગુણના જઘન્ય ભાવ ખધતું કારણ છે) તા પછી જ્ઞાની નિરાસવ કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે:—

જ જ્ઞાનગુણની જધન્યતામાં વર્તતા ગુણ જ્ઞાનના, ફરીફરી પ્રણમતા અન્યરૂપમાં, તેથી તે બધક કહ્યો. ૧૭૧.

दंसणणाणुचरित्तं जं परिणमदे जहण्णभावेण । णाणी तेण दु बज्झदि पुग्गलकम्मेण विविद्देण ॥ १७२ ॥

दर्भनज्ञानचारित्रं यत्परिणमते जघन्यभावेन । ज्ञानी तेन तु बध्यने पुत्रलक्षर्मणा विविधेन ॥ १७२॥ -

અन्वथार्थः—[यत्] क्षत्रेक्ष के [दर्शनकानवारित्रं] क्षर्शन-भान-थारित्र [ज्ञचन्यभावेन] अधन्य साथे [परिणमते] परिक्षंत्रे के [तेन तु] तथी [क्षानी] भानी [विविधेन] अभेक प्रकारता [पुद्रस्कर्मणा] पुर्शक्षर्भथी [क्ष्यते] अधाय के.

ટીકા:—જે ખરેખર જ્ઞાની છ તે, ભુદ્ધિપૂર્વ (ઇમ્છાપૂર્વ ક) રાગદ્વેષમાહર્યી આસવભાવાના તેને અભાવ હાવાથી, નિરાસવ જ છે. પરંતુ ત્યાં એઠલું વિશેષ છે કે—તે જ્ઞાની જ્યાંસુધી જ્ઞાનને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખવાને, જાણવાને અને આચરવાને અશક્ત વર્ત તો થકા જથન્ય ભાવે જ જ્ઞાનને દેખે છે, જાણે છે અને આચરે છે ત્યાંસુધી તેને પણ, જથન્યભાવની અન્યથા અનુપપત્તિ વડે (અર્થાત્ જથન્ય ભાવ અન્ય રીતે નહિ ખનતા હાવાને લીધે) જેનું અનુમાન થઈ શકે છે એવા અભુદ્ધિપૂર્વ ક કર્મ-કલંકના વિપાકના સદ્દભાવ હાવાથી, પુદ્દગલકર્મના ખંધ થાય છે. માટે ત્યાંસુધી જ્ઞાનને દેખવું, જાણવું અને આચરવું કે જ્યાંસુધીમાં જ્ઞાનના જેવડા પૂર્ણ ભાવ છે તેવડા દેખવામાં, જાણવામાં અને આચરવામાં ખરાબર આવી જાય. ત્યારથી સાક્ષાત્ જ્ઞાની થયા થકા (આત્મા) સવ્ધા નિરાસવ જ હાય છે.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનીને સિદ્ધપૂર્વ (અજ્ઞાનમય) રાગદ્વેષમાહના અભાવ હાવાથી જ્ઞાની નિરાસવ જ છે. પરંતુ જ્યાંસુધી ક્ષયાપરામજ્ઞાન છે ત્યાંસુધી તે જ્ઞાની જ્ઞાનને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખી, જાણી અને આચરી શકતા નથી—જઘન્ય ભાવે દેખી, જાણી અને આચરી શકે છે; તેથી એમ જણાય છે કે તે જ્ઞાનીને હજી અસ્તુદ્ધિપૂર્વ કર્મ-કલ કનો વિપાક (અર્થાત્ ચારિત્રમાહસ અ'ધી રાગદ્વેષ) વિઘમાન છે અને તેથી તેને અ'ધ પણ થાય છે. માટે તેને એમ ઉપદેશ છે કે—જ્યાંસુધી કેવળજ્ઞાન ન ઉપજે ત્યાંસુધી જ્ઞાનનું જ નિરંતર ધ્યાન કરવું, જ્ઞાનને જ 'દખવું, જ્ઞાનને જ જાણવું અને જ્ઞાનને જ આચરવું. આ જ માર્ગે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું પરિણમન વધતું જાય છે અને એમ કરતાં કરતાં કેવળજ્ઞાન પ્રગઢે છે. કેવળજ્ઞાન પ્રગઢ ત્યારથી આત્મા સાક્ષાત્ જ્ઞાની છે અને સર્વ પ્રકારે નિરાસવ છે.

ચારિત્ર, દર્શન, જ્ઞાન જેથી જધન્ય ભાવે પરિણુમે, તેથી જ જ્ઞાની વિવિધ પુદ્દગલકર્મથી બધાય છે. ૧૭૨.

જ્યાંસુધી ક્ષાયાપરામિક જ્ઞાન છ ત્યાંસુધી અધ્યુદ્ધિપૂર્વક (અર્થાત્ ચારિત્ર-માહુંના) રાગ હોવા છતાં, ધ્યુદ્ધિપૂર્વક રાગના અભાવની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીને નિરાસવ-પથું કહ્યું અને અધ્યુદ્ધિપૂર્વક રાગના અભાવ થતાં અને કેવળજ્ઞાન પ્રગઢતાં સર્વધા નિરાસવપથું કહ્યું. આ, વિવક્ષાનું વિચિત્રપથું છે. અપેક્ષાથી સમજતાં એ સર્વ કથન યથાર્થ છે.

> હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (શાઈલવિક્રીડિત)

> > संन्यस्यिष्णबुद्धिपूर्वमिनिशं रागं समग्रं स्वयं बारंबारमबुद्धिपूर्वमिप तं जेतुं स्वशक्तिं स्पृश्चन् । खच्छिंदन्यरद्विषयेव सकलां ज्ञानस्य पूर्णो भव-भात्मा नित्यनिरास्त्रवो भवति हि ज्ञानी यदा स्याचदा ॥ ११६॥

અશ:—આત્મા જ્યારે જ્ઞાની થાય ત્યારે, પાતે પાતાના સમસ્ત સિદ્ધપૂર્વક રાગને નિરંતર છાડતા થકા અર્થાત્ નહિ કરતા થકા, વળી જે અસિદ્ધપૂર્વક રાગ છે તેને પછુ જીતવાને વારંવાર (જ્ઞાનાનુભવનરૂપ) સ્વરાક્તિને સ્પરાંતા થકા અને (એ રીતે) સમસ્ત પરવૃત્તિને—પરપરિછ્યતિને—ઉખેડતા જ્ઞાનના પૂછ્યાવરૂપ થતા થકા, ખરેખર સદા નિરાસવ છે.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનીએ સમસ્ત રાગને હિય જાણ્યા છે. તે રાગને મહાડવાને ઉદ્યમ કર્યા કરે છે; તેને આસવભાવની ભાવનાના અભિપ્રાય નથી; તેથી તે સદા નિરાસવ જ કહેવાય છે.

પરવૃત્તિ (પરપરિભૃતિ) ખે પ્રકારની છે—અશ્રહારૂપ અને અસ્થિરતારૂપ. ફ્રાનીએ અશ્રહારૂપ પરવૃત્તિ છાડી છે અને અસ્થિરતારૂપ પરવૃત્તિ જીતવા માટે તે નિજ શક્તિને વાર'વાર સ્પરી છે અર્થાત્ પરિભૃતિને સ્વરૂપ પ્રતિ વાર'વાર વાલ્યા કરે છે. એ રીતે સકળ પરવૃત્તિને ઉખેડીને કેવળજ્ઞાન પ્રગઢાવે છે.

' ભુદ્ધિપૂર્વ'ક ' અને ' અબુદ્ધિપૂર્વ'ક'ના અર્થ આ પ્રમાણે છે:—જે રાગાદિ-પરિણામ કશ્છા સહિત થાય તે ભુદ્ધિપૂર્વ'ક છે અને જે રાગાદિપરિણામ કશ્છા વિના પરનિમિત્તની બળજોરીથી થાય તે અબુદ્ધિપૂર્વ'ક છે. જ્ઞાનીને જે રાગાદિપરિણામ થાય છે તે બધાંય અબુદ્ધિપૂર્વ'ક જ છે; સવિકલ્પ દશામાં થતાં રાગાદિપરિણામા જ્ઞાનીની જાણમાં છે તોપણ અબુદ્ધિપૂર્વ'ક છે કારણ કે કશ્છા વિના થાય છે.

(રાજમલ્લજીએ આ કળશની ટીકા કરતાં 'યુદ્ધિપૂર્વ'ક ' અને 'અયુદ્ધિ-પૂર્વ'ક'ના આ પ્રમાણે અર્થ' લીધા છે:—જે રાગાદિપરિષ્ફામ મનદ્રારા, યાદ્ય વિષયાને અવલ'બીને, પ્રવર્તિ & અને જેઓ પ્રવર્તાતાં થકાં છવને પાતાને જણાય & તેમ જ બીજાને પણ અનુમાનથી જણાય & તે પરિણામા છુદ્ધિપૂર્વ'ક &; અને જે સમાદિ પરિણામ ઇદિયમનના વ્યાપાર સિવાય કેવળ માહના ઉદયના નિમિત્તે થાય & અને જવને જણાતાં નથી તે અહુદ્ધિપૂર્વ'ક &. આ અલુદ્ધિપૂર્વ'ક પરિણામને પ્રત્યક્ષ માની જાણે & અને તેમના અવિનાભાવી ચિક્ર વડે તેઓ અનુમાનથી પણ જણાય &.)

હવે શિષ્યની આશંકાના શ્લાક કહે છે:--

(અનુષ્ટુપ્)

सर्वस्यामेव जीवंत्यां द्रव्यमत्ययसंततौ । कृतो निरास्तवो ज्ञानी नित्यमेवेति चेन्मतिः ॥ ११७॥

અ**ધ**ે:—'ગ્રાનીને સમસ્ત દ્રવ્યાસવની સંતતિ વિશ્વમાન હેાવા છતાં ગ્રાની સકાય નિરાસવ છે એમ શા કારણે કહ્યું ?'—એમ જે તારી સુદ્ધિ છે (અર્થાત જે તમે એવી આશંકા થાય છે) તા હવે તેના ઉત્તર કહેવામાં આવે છે. ૧૭૨.

હવે, પૂર્વોક્ત આશંકાના ઉત્તરની ગાથા કહે છે:-

सन्वे पुन्वणिवद्धा दु पत्रया मंति सम्मदिद्विस्स ।
उवओगणाओगं वंघंते कम्मभावेण ॥ १७३ ॥
मंती दु णिरुवभोजा वाला इत्थी जहेह पुरिसस्स ।
वंघदि ते उवभोज्जे तरुणी इत्थी जह णरस्स ॥ १७४ ॥
होद्ण णिरुवभोजा तह वंघदि जह हवंति उवभोजा ।
सत्तद्विहा भूदा णाणावरणादिभावेहि ॥ १७५ ॥

જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય વર્તતા સુંદર્ષિને, ઉપયાગને પ્રાયાગ્ય બંધન કર્મભાવ વડે કરે. ૧૭૩. સત્તા વિષે તે નિરુપભાગ્ય જ, બાળ સ્ત્રી જ્યમ પુરુષને, ઉપભાગ્ય બનતાં તેઢ બાંધે, યુવતી જેમ પુરુષને. ૧૭૪. અણભાગ્ય બની ઉપભાગ્ય જે રીત થાય તે રીત બાંધતા, જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ કર્મા સપ્ત-અષ્ટ પ્રકારનાં. ૧૭૫.

एदेण कारणेण दु मम्मादिट्टी अवंधगो भणिदो । आसवभावाभावे ण पचया वंधगा भणिदा ॥ १७६ ॥

मर्ने पूर्वनिबद्धास्त् पत्ययाः संति सम्यग्ह्ण्टेः ।

उपयोगप्रायोग्यं वर्त्रति कर्मभावेन ॥ १७३ ॥

संति तु निरुषभोग्यानि वाला स्त्री यथेह पुरुषस्य ।

बद्धाति तानि उपयोग्यानि तक्ष्णी स्त्री यथा नगम्य ॥ १७४ ॥

भूत्वा निरुषभोग्यानि तथा बद्धाति यथा भवंत्युगभोग्यानि ।

सन्ताष्ट्रविधानि भूतानि ज्ञानावरणादिभावः ॥ १७५ ॥

एतेन कारणेन तु सम्यग्हण्रिग्वंयको भणितः ।

आस्रवभावाभावे न प्रत्यया वधका भणिताः ॥ १७६ ॥

अन्वयार्थ:—[सम्यन्दरः] सभ्यन्धिने [सर्वं] अधा [पूर्वनिवद्याः तु] पूर्वे अधायेक्षा [प्रत्यवाः] अत्यये। (६०४ आस्रवे।) [संति] सत्ताइपे भेळूद छ तेओ। [उपयोगप्रायोग्यं] ઉपयोगप्रायोग्यं] उपयोगप्रायोग्यं] उपयोगप्रायोग्यं] उपयोगप्रायोग्यं] उपयोगप्रायोग्यं] उपयोगप्रायोग्यं] उपयोगप्रायोग्यं । विश्वेष्टि क्ष्में विश्वेष्ट्यं । अध्येष्ट क्ष्में क्ष्म

ટીકા:—જેમ પ્રથમ તા તત્કાળની પરવેલી ખાળ સી અનુપનાચ્ય છે પરંતુ

આ કારણે સમ્યકત્વસંયુત જીવ અણુબંધક કહ્યા, આસ્ત્રવભાવઅભાવમાં નહિ પ્રત્યયેા બંધક કહ્યા. ૧૭૬.

ષોવનને પામેલી એવી તે પહેલાંની પરેલેલી સી યોવનઅવસ્થામાં જે રીતે ઉપલાગ્ય થાય તે અનુસારે, પુરુષના રાગભાવને લીધે જ, પુરુષને બંધન કરે છે—વશ કરે છે, તેવી રીતે જેઓ પ્રથમ તા સત્તા-અવસ્થામાં અનુપલાગ્ય છ પરંતુ વિપાક-અવસ્થામાં ઉપલાગયાગ્ય થાય છે એવા પુદ્દગલકર્મરૂપ દ્રવ્યપ્રત્યયા હાવા છતાં તેઓ જે રીતે ઉપલાગ્ય થાય તે અનુસારે (અર્થાત્ ઉપયાગના પ્રયાગ અનુસારે), કર્માદયના કાર્યરૂપ જવભાવના સદ્ભાવને લીધે જ, બંધન કરે છે. માટે જ્ઞાનીને જો પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યપ્રત્યયા વિઘમાન છે, તા ભલે હા; તથાપિ તે (જ્ઞાની) તા નિરાસ્ત્રવ જ છે, કારણ કે કર્માદયનું કાર્ય જે રાગદ્વેષમાહરૂપ આસ્ત્રવભાવ તેના અભાવમાં દ્રવ્યપ્રત્યયા બંધનાં કારણ નથી. (જેમ પુરુષને રાગભાવ હાય તા જ જીવાની પામેલી સી તેને વશ કરી શકે છે તેમ જીવને આસ્ત્રવભાવ હાય તા જ ઉદયપ્રાપ્ત દ્રવ્યપ્રત્યથા નવા બંધ કરી શકે છે.)

ભાવાર્થ:—દ્રવ્યાસ્રવાના ઉદયને અને જીવના રાગદ્વેષમાહભાવાને નિમિત્ત-નેમિત્તિકભાવ છે. દ્રવ્યાસ્રવાના ઉદય વિના જીવને આસ્રવભાવ થઈ શકે નહિ અને તેથી બ'ધ પણ થઈ શકે નહિ. દ્રવ્યાસ્રવાના ઉદય થતાં જીવ જે પ્રકારે તેમાં જોડાય અર્થાત્ જે પ્રકારે તેને ભાવાસ્રવ થાય તે પ્રકારે દ્રવ્યાસ્રવા નવીન બ'ધનાં કારણ થાય છે. જીવ ભાવાસ્રવ ન કરે તા તેને નવા બ'ધ થતા નથી.

સમ્યગ્દિષ્ટને મિધ્યાત્વના અને અનંતાનુખંધી કષાયના ઉદય નહિ હોાવાથી તેને તે પ્રકારના ભાવાસવા તા થતા જ નથી અને મિધ્યાત્વ તેમ જ અનંતાનુખંધી કષાય સંખંધી ખંધ પણ થતા નથી. (ક્ષાયિક સમ્યગ્દિષ્ટને સત્તામાંથી મિધ્યાત્વના ક્ષય થતી વખતે જ અનંતાનુખંધી કષાયના તથા તે સંખંધી અવિરતિ અને યાગભાવના પણ ક્ષય થઈ ગયા હોાય છે તેથી તેને તે પ્રકારના ખંધ થતા નથી; ઔપરામિક સમ્ય-રૃષ્ટિને મિધ્યાત્વ તેમ જ અનંતાનુખંધી કષાયો માત્ર ઉપરામમાં—સત્તામાં—જ હાવાથી સત્તામાં રહેલું દ્રવ્ય ઉદયમાં આવ્યા વિના તે પ્રકારના ખંધનું કારણ થતું નથી; અને ક્ષાયાપરામિક સમ્યગ્દિષ્ટને પણ સમ્યક્ત્વમાહનીય સિવાયની છ પ્રકૃતિઓ વિપાક-ઉદયમાં આવતી નથી તેથી તે પ્રકારના ખંધ થતા નથી.)

અવિસ્તસમ્યગ્દિષ્ટ વગેરેને જે ચારિત્રમાહના ઉદય વર્તે છે તેમાં જે પ્રકારે જીવ જોડાય છે તે પ્રકારે તેને નવા બધ થાય છે; તેથી ગુણસ્થાનાના વર્ણનમાં અવિસ્ત-સમ્યગ્દિષ્ટ ત્યાદિ ગુણસ્થાનાએ અમુક અમુક પ્રકૃતિના બધ કહ્યો છે. પરંતુ આ બધ અલ્પ હોવાથી તેને સામાન્ય સંસારની અપક્ષાએ બધમાં ગણવામાં આવતા નથી. સમ્યગ્દિષ્ટ ચારિત્રમાહના ઉદયમાં સ્વામિત્વભાવે તો જોડાતા જ નથી, માત્ર અસ્થિરતારૂપે જોડાય છે; અને અસ્થિરતારૂપ જોડાણ તે નિશ્વયદ્ધિમાં જોડાણ જ નથી. માટે સમ્યગ્દિષ્ટને રાગદ્વેષમાહના અભાવ કહેવામાં આવ્યા છે. જ્યાંસુધી કર્મનું સ્વામીપણ રાખીને કર્મના ઉદયમાં જીવ પરિણમે છે ત્યાંસુધી જ જીવ કર્મના કર્તા છે; ઉદયના

ર્ફ્ષાતાલણ થઈને પરના નિમિત્તથી માત્ર અસ્થિરતાર્ પરિશુમે ત્યારે કર્તા નથી, જ્ઞાલા જ છે. આ અપેક્ષાએ, સમ્ય∘દૃષ્ટિ થયા પછી ચારિત્રિમાહના ઉદયરૂપ પરિશુમવા છતાં તેને જ્ઞાની અને અખ'ધક કહેવામાં આવ્યા છે. જ્યાંમુધી મિથ્યાત્વના ઉદય છે અને તેમાં જોડાઈને જીવ રાગદ્વેષમાહભાવે પરિશુમે છે ત્યાંમુધી જ તેને અજ્ઞાની અને બ'ધક કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાની-અજ્ઞાનીના અને બ'ધ-અખ'ધના આ વિશેષ જાણવા. વળી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન રહેવાના અભ્યાસદ્વારા કેવળજ્ઞાન પ્રગટવાથી જ્યારે જવ સાક્ષાત્ સ'પૂર્શ્ જ્ઞાની થાય છે ત્યારે તા તે સવ'થા નિરાસ્તવ થઈ જાય છે એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે.

હવે આ અથેનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:--

(માલિની)

विजहित न हि सत्तां प्रत्ययाः पूर्वबद्धाः समयमनुसरंतो यद्यपि द्रव्यरूपाः । तदपि सकलरागद्वेषमोहव्युदासा-दवतरित न जातु ज्ञानिनः कर्मवंधः ॥ ११८॥

અર્થ:—જોકે પાતપાતાના સમયને અનુસરતા (અર્થાત્ પાતપાતાના સમયે ઉદ્દયમાં આવતા) એવા પૂર્વ બહ (પૂર્વે અજ્ઞાન-અવસ્થામાં બધાયેલા) દ્રવ્યરૂપ પ્રત્યેચો પાતાની સત્તા છોડતા નથી (અર્થાત્ સત્તામાં છે—હયાત છે), તોપણ સર્વ રાગદ્વેષમાહના અભાવ હોવાથી જ્ઞાનીને કર્મ ખધ કદાપિ અવતાર ધરતા નથી—થતા નથી.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનીને પણ પૂર્વે અજ્ઞાન-અવસ્થામાં અધાયેલા દ્રવ્યાસ્રવા સત્તા-અવસ્થામાં હયાત છે અને તેમના ઉદયકાળે ઉદયમાં આવતા જાય છે. પરંતુ તે દ્રવ્યાસ્રવા જ્ઞાનીને કમેં અધાતું કારણ થતા નથી, કેમ કે જ્ઞાનીને સકળ રાગદ્વેષમાહભાવાના અભાવ છે. અહીં સકળ રાગદ્વેષમાહના અભાવ બુદ્ધિપૂર્વક રાગદ્વેષમાહની અપેક્ષાએ સમજવા.

હવે, આ જ અર્થ દઢ કરનારી એ ગાયાઓ આવે છે તેની સ્વનિકાર્પ શ્લાક કહે છે:—

(અનુષ્દુપ)

रागद्वेषविमोहानां क्वानिनो यदसंभवः । तत एव न वंधोऽस्य ते हि वंधस्य कारणम् ॥ ११९ ॥

અથ[િ]:—કારણ કે જ્ઞાનીને રાગદ્વેષમાહના અસંભવ છે તેથી તેને ખંધ નથી; કેમ કે તે (રાગદ્વેષમાહ) જ ખંધનું કારણ છે. ૧૭૩—૧૭૬. હવે આ અર્થના સમર્થનની બે ગાયાઓ કહે છે:--

रागो दोसो मोहो य आसवा णित्य सम्मदिद्विस्स । तद्या आसवभावेण विणा हेद् ण पचया होति ॥ १७७॥ हेद् चदुवियणो अटुवियणस्स कारणं भणिदं । तेमि पि य रागादी नेसिमभावे ण बज्झंति ॥ १७८॥

रागो हेपो मोहश्र आस्नबा न संति मम्यग्हहुः । तम्मादास्त्रवभावेन तिना हेनवो न मत्यया भवंति ॥ १७७ ॥ हेनुश्चतुर्विकल्पः अष्टविकल्पस्य कारणं भणितम् । तेपामपि च रागादयम्तेषामभावे न वध्यंते ॥ १७८ ॥

अन्वयार्थ:—[रागः] राग, [द्वेषः] द्वेष [च मोहः] अने भे।६— [मास्रवाः] ओ आक्षवे। [सम्यग्हष्टेः] सभ्यग्दष्टिने [न संति] नथी [तस्मात्] तेथी [आस्रवभावेन विना] आक्षवभाव विना [प्रत्ययाः] ५०४५,४४६। [हेतवः] ६भीभाषनां कारक्ष [न भवंति] थता नथी.

[चतुर्विकल्पः हेतुः] (भिध्यात्वािः) ચાર પ્રકારના હેતુઓ [अष्टविकल्पस्य] આઠ પ્રકારનાં કર્માનાં [कारणं] કારણ [मणितं] કહેવામાં આવ્યા છે, [ख] અને [तेषां अपि] तेमने પણ [रागाद्यः] (છવના) રાગાિક ભાવા કારણ છે; [तेषां अभावे] तेथी रागािं भावािना અભાવમાં [न बच्चंते] કર્મ ખધાતાં નથી. (માટે સમ્યગ્દિશને ખધ નથી.)

ઢીકા:—સમ્યગ્દિષ્ટિને રાગદ્વેષમાહ નથી કારણ કે સમ્યગ્દિષ્ટિપણાની અન્યથા અનુપપત્તિ છે (અર્થાત્ રાગદ્વેષમાહના અભાવ વિના સમ્યગ્દિષ્ટિપણ બની શકતું નથી); રાગદ્વેષમાહના અભાવમાં તેને (સમ્યગ્દિષ્ટિને) દ્રવ્યપ્રત્યથા પુદ્દગલકર્મનું (અર્થાત્ પુદ્દગલકર્મના બંધનનું) હેતુપણ ધારતા નથી કારણ કે દ્રવ્યપ્રત્યથાને પુદ્દગલકર્મના હેતુપણાના હેતુઓ રાગાદિક છે; માટે હેતુના અભાવમાં હેતુઆન્ના (અર્થાત્ કારણના અભાવમાં કાર્યના) અભાવ પ્રસિદ્ધ હાવાથી જ્ઞાનીને અધ નથી.

નહિ રાગહેષ, ન મેહિ—એ આસ્રવ નથી સુદર્ષિને, તેથી જ આસ્રવભાવ વિણ નહિ પ્રત્યયા હેતુ બને; ૧૭૭. હેતુ ચતુર્વિધ અપ્રવિધ કમેશ્તિણાં કારણ કહ્યા, તેનાંય રાગાદિક કહ્યા, રાગાદિ નહિ ત્યાં બધ ના. ૧૭૮.

ભાવાર્થ:—અહીં, રાગદ્વેષમાહના અભાવ વિના સમ્યગ્દષ્ટિપણ હાઇ શકે નહિ એવા અવિનાભાવી નિયમ કહ્યો ત્યાં બિચ્યાત્વસંખધી રાગાદિકના અભાવ સમજવો. મિચ્યાત્વસંખધી રાગાદિકને જ અહીં રાગાદિક ગણવામાં આવ્યા છે. સમ્યગ્દષ્ટિ થયા પછી કાંઇક ચારિત્રમાહસંખધી રાગ રહે છે તેને અહીં ગણ્યા નથી; તે ગૌણ છે. આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિને ભાવાસવના અર્થાત્ રાગદ્વેષમાહના અભાવ છે. દવ્યાસવાને ખધના હેતુ થવામાં હેતુભૂત એવા રાગદ્વેષમાહના સમ્યગ્દષ્ટિને અભાવ હોવાથી દ્રવ્યાસવા ખધના હેતુ થતા હોતુ થતા નથી, અને દ્રવ્યાસવા ખધના હેતુ નહિ થતા હોવાથી સમ્ય- સ્દષ્ટિને—જ્ઞાનીને—ખધ થતા નથી.

સમ્યગ્દષ્ટિને જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે તે યાગ્ય જ છે. 'જ્ઞાની' શબ્દ મુખ્યપણે ત્રણ અપેક્ષાએ વપરાય છે:—(૧) પ્રથમ તો, જેને જ્ઞાન હોય તે જ્ઞાની કહેવાય; આમ સામાન્ય જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તે સર્વ જવા જ્ઞાની છે. (૨) સમ્યક્ જ્ઞાન અને મિથ્યા જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તો સર્વ જિયા જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તે જ્ઞાની છે અને મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની છે. (૩) સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને અપૂર્ણ જ્ઞાનની અપેક્ષા લેવામાં આવે તો કેવળી ભગવાન જ્ઞાની છે અને છદ્દમસ્થ અજ્ઞાની છે કારણ કે સિદ્ધાંતમાં પાંચ ભાવાનું કથન કરતાં બારમા ગુલ્સ્થાન સુધી અજ્ઞાનભાવ કહ્યો છે. આ પ્રમાણે અનેકાંતથી અપેક્ષા વડે વિધિનિષેધ નિર્બાધપણ સિદ્ધ થાય છે; સર્વ થા એકાંતથી કાંઈ પણ સિદ્ધ થતું નથી.

હવે, જ્ઞાનીને બ'ધ થતા નથી એ શુદ્ધનયનું માહાત્મ્ય છે માટે શુદ્ધનયના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે:—

(वसंतिवक्षा)

अध्यास्य शुद्धनयमुद्धत्वोधिवह-मैकाम्यमेव कल्प्यंति सदैव ये ते । रागादिमुक्तमनसः सततं भवंतः पश्यंति बंधविधुरं समयस्य सारम् ॥ १२०॥

અર્થ:—ઉંદ્રત જ્ઞાન (-કોર્કનું દળાવ્યું દળાય નહિ એવું ઉન્નત જ્ઞાન) જેનું લક્ષણ છે એવા શુદ્ધનયમાં રહીને અર્થાત્ શુદ્ધનયના આશ્રય કરીને જેઓ સદાય એકામપણાના અભ્યાસ કરે છે તેઓ, નિરંતર રાગાદિથી રહિત ચિત્તવાળા વર્તતા થકા, બ'ધરહિત એવા સમયના સારને (અર્થાત્ પાતાના શુદ્ધ આત્મરવરૂપને) દેખે છે— અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—અહીં શુદ્ધનય વ3 એકાથતાના અભ્યાસ કરવાતું કહ્યું છે. 'હું કેવળ જ્ઞાનસ્ત્રરૂપ હું';શુદ્ધ હું '—એવું જે આત્મદ્રવ્યતું પરિણુમન તે શુદ્ધનય. આવા પરિણુમનને લીધે ત્રૃત્તિ જ્ઞાનમાં વળ્યા કરે અને સ્થિરતા વધતી જાય તે એકાથતાના અભ્યાસ. શુદ્ધનય શ્રુતજ્ઞાનના અરા છે અને શ્રુતજ્ઞાન તા પરોક્ષ છે તેથી તે અપેક્ષાએ શુદ્ધનય દ્વારા થતા શુદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવ પણ પરાક્ષ છે. વળી તે અનુભવ એક્ક્રશ શુદ્ધ છે તે અપેક્ષાએ તેને વ્યવહારથી પ્રત્યક્ષ પણ કહેવામાં આવે છે. સાક્ષાત્ શુદ્ધનય તા કેવળજ્ઞાન થયે થાય છે.

હવે કહે છે કે જેઓ શુદ્ધનયથી શ્યુત થાય તેઓ કર્મ આંધે છે:---(વસંતિવકા)

> मच्युत्य शुद्धनयतः पुनरेत ये तु रागादियोगग्रुपयांति विग्रुक्तनोधाः । ते कर्मवंधिषद विश्रंति पूर्ववद-द्रव्यास्रवैः कृतविचित्रविकल्पजालम् ॥ १२१ ॥

અર્થ:—જગતમાં જેઓ શુદ્ધનયથી ચ્યુત અિન ફરીને રાગાદિના સંખધને પામે છે એવા જીવા, જેમલે જ્ઞાનને છાડેયું છે એવા થયા થકા, પૂર્વ ખદ્ધ દ્રવ્યાસવા વડે કર્મ ખંધને ધારેલ કરે છે (-કર્મીને ખાંધે છે)—કે જે કર્મ ખંધ અતેક પ્રકારના વિકલ્પાની જળ કરે છે (અર્થાત્ જે કર્મ બંધ અતેક પ્રકારના છે).

ભાવાર્થ:—શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવું એટલે 'હું શુદ્ધ થું' એવા પરિણમનથી છૂટીને અશુદ્ધરે પરિણમનું તે અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ બની જવું તે. એમ થતાં, છવને મિથ્યાત્વ સંખંધી રાગાદિક ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી દ્રવ્યાસ્ત્રવા કર્મભંધનાં કારણ થાય છે અને તેથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બંધાય છે. આ રીતે અહીં શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવાના અર્થ શુદ્ધતાના ભાનથી (સમ્યક્ત્વથી) ચ્યુત થવું એમ કરવા. ઉપયાગની અપેક્ષા અહીં ગૌણ છે, અર્થાત્ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવું એટલે શુદ્ધ ઉપયાગથી ચ્યુત થવું એવા અર્થ અહીં મુખ્ય નથી; કારણ કે શુદ્ધોપયાગરૂપ રહેવાના કાળ અલ્પ હાવાથી માત્ર અલ્પ કાળ શુદ્ધોપયાગરૂપ રહીને પછી તેનાથી છૂટી જ્ઞાન અન્ય જ્ઞેયામાં ઉપયુક્ત થાય તેમ્યુ મિથ્યાત્વ વિના જે રાગના અંશ છે તે અભિપ્રાયપૂર્વક નહિ હોવાથી જ્ઞાનીને માત્ર અલ્પ બંધ થાય છે અને અલ્પ બંધ સંસારનું કારણ નથી. માટે અહીં ઉપ-યાગની અપેક્ષા મુખ્ય નથી.

હવે જે ઉપયોગની અપેક્ષા લઈએ તો આ પ્રમાણે અર્થ ઘટે:—જીવ શુદ્ધ-સ્વરૂપના નિર્વિકલ્પ અનુભવથી છૂટે પરંતુ સમ્યક્ત્વથી ન છૂટે તો તેને ચારિત્રમાહના રાગથી કાંઇક બધ થાય છે. તે બધ જોકે અજ્ઞાનના પક્ષમાં નથી તોપણ તે બધ તો છે જે. માટે તેને મહાડવાને સમ્યષ્ટિષ્ઠ જ્ઞાનીને શુદ્ધનથથી ન છૂઠવાના અર્થાત્ શુદ્ધો-પયાત્રમાં લીન રહેવાના ઉપદેશ છે. કેવળજ્ઞાન થતાં સાક્ષાત્ શુદ્ધનય થાય છે. ૧૭૭-૧૭૮. હવે આ જ અર્થને દર્શાંતદ્વારા દઢ કરે છે:-

जह पुरिसेणाहारो गहिदो परिणमदि सो अणेयविहं। मंसवसारुहिरादी भावे उदरगिगमंजुतो।। १७९॥ तह णाणिस्म दु पुत्र्वं जे बढा पचया बहुवियणं। बज्झंते कम्मं ते णयपरिहीणा दु ते जीवा॥ १८०॥

यथा पुरुषेणाहारो गृहीनः परिणमित सोऽनेकविशम् । मामवसारुधिरादीन भावान उदराग्निसंयुक्तः ॥ १७९.॥ तथा भानिनस्तु पूर्व ये बद्धाः मत्यया वहविकल्पम् । सन्नेति कर्म ने नयपरिहीनास्तु ने जीवाः ॥ १८० ॥

अन्वयाधः—[यथा] केम [पुरुषेण] पुरुष व3 [स्हीतः] शहायेदी। [आहारः] के आहार [सः] ते [उदराग्निसंयुक्तः] ઉદરાभिधी संपुक्त थये। थडे। [अनेकविवं] अनेक प्रकार प्रमासवसारु विरावान] आंस, वसा, रुषिर आहि [माधान] भावे।३५ [परिणमिति] ५रिख्मे छे, [तथा तु] तेम [क्वानिनः] मानीने [पूर्व बद्धाः] भूवे अव्ययेदा विप्रत्ययाः] के द्रव्यास्रवे। छ [ते] ते [बहुविकस्पं] अहु प्रकारनां [कर्म] क्वा [ब्वानिनः] आंधे छे;—[ते जीवाः] अवा छवे। [नयपरिहीनाः तु] शुद्धनयथी न्युत थयेदा छे. (मानी शुद्धनयथी न्युत थयेदा तेने क्वा छो.)

ટીકા:—જ્યારે જ્ઞાની શુદ્ધનયથી વ્યુત થાય ત્યારે તેને રાગાદિભાવોના સદ્દભાવ થવાથી, પૂર્વખદ્ધ દ્રવ્યપ્રત્યયો, પાતાને (-દ્રવ્યપ્રત્યયોને) કર્મભંધના હેતુપણાના હેતુના સદ્દભાવ થતાં હેતુમાન ભાવતું (-કાર્યભાવતું) અનિવાર્યપણું હોવાથી, જ્ઞાનાવરણાદિ ભાવે પુદ્દગલકર્મને ભંધરૂપે પરિણમાવે છે. અને આ અપ્રસિદ્ધ પણ નથી (અર્થાત્ આતું દષ્ટાંત જગતમાં પ્રસિદ્ધ—જાણીતું છે); કારણ કે ઉદ્દરાપ્તિ, પુરુષે પ્રહેલા આ-હારને રસ, રૃષ્ટિર, માંસ આદિ ભાવે પરિણમાવે છે એમ જોવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાની શુદ્ધનયથી છૂટે ત્યારે તેને રાગાદિભાવાના સદ્ભાવ થાય છે, રાગાદિભાવાના નિમિત્તે દ્રવ્યાસવા અવશ્ય કર્મળ'વનાં કારણ થાય છે અને તેથી

પુરુષે મહેલ અહાર જે, ઉદરાબ્રિને સંગાગ તે બહુવિધ માંસ, વસા અને રુધિરાદિ ભાવ પરિણંમ; ૧૭૬. ત્યમ જ્ઞાનીને પણ પ્રત્યેયા જે પૂર્વકાળનિબહ તે બહુવિધ બાંધે કર્મ, જો જીવ શુદ્ધનયપરિચ્યુત બને. ૧૮૦.

કાર્માણવર્ગાણા અધર્ષે પરિશુમે છે. ટીકામાં જે એમ કહ્યું છે કે "દ્રવ્યપ્રત્યથા પુર્ગલ-કર્મને અધર્ષે પરિશુમાવે છે", તે નિમિત્તથી કહ્યું છે. ત્યાં એમ સમજવું કે "દ્રવ્ય-પ્રત્યથા નિમિત્તભૂત થતાં કાર્માણવર્ગાણા સ્વય' અધરૂપે પરિશુમે છે."

હવે આ સર્વ કથનના તાત્પર્યકૃપ શ્લાક કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

इदमेवात्र तात्पर्य हेयः शुद्धनयो न हि । नास्ति वंधस्तदत्यागात्तस्यागाद्वंध एव हि ॥ १२२ ॥

અથ:—અહીં આ જ તાત્પર્ય છે કે શુદ્ધનય ત્યાગવાયાત્ર્ય નથી; કારણ કે તેના અત્યાગથી (કર્મના) ભધ થતા નથી અને તેના ત્યાગથી ભધ જ થાય છે.

ફરી, 'શુદ્ધનય **છાડવાયાગ્ય નથી ' એવા અર્થ** ને દઢ કરનારું કાવ્ય કહે છે:—

(શાર્દ્ર લવિકીડિત)

धीरोदारमहिम्न्यनादिनिधने बोधे निबध्नन्धृतिं त्याज्यः शुद्धनयो न जातु कृतिभिः सर्वेकषः कर्मणाम् । तत्रस्थाः स्वमरीचिचक्रमचिरात्संहृत्य निर्यद्वहिः पूर्णे ज्ञानयनौयमेकमचलं प्रश्वति शांतं महः ॥ १२३ ॥

અર્થ:—ધીર (ચળાચળતા રહિત) અને ઉદાર (સર્વ પદાર્થામાં વિસ્તારપુક્ત) જેના મહિમા છે એવા અનાદિનિધન જ્ઞાનમાં સ્થિરતા ખાંધતા (અર્થાત જ્ઞાનમાં પરિ-ણતિને સ્થિર રાખતા) શુદ્ધનય—કે જે કર્માને મૂળથી નાશ કરનારા છે તે—પવિત્ર ધર્મી (સમ્યગ્દિષ્ટ) પુરુષાએ કદી પણ છાડવાયાપ્ય નથી. શુદ્ધનયમાં સ્થિત તે પુરુષા, બહાર નીકળતા એવા પાતાના જ્ઞાનકિરણાના સમૂહને (અર્થાત કર્મના નિમિત્તે પરમાં જતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓને) અલ્પ કાળમાં સમેદીને, પૂર્ણ, જ્ઞાનઘનના પુંજરૂપ, એક, અચળ, શાંત તેજને—તેજ:પુંજને—દેખે છે અર્થાત્ અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—શુદ્ધનય, જ્ઞાનના સમસ્ત વિશેષાને ગૌજી કરી તથા પરનિમિત્તથી થતા સમસ્ત ભાવાને ગૌજી કરી, આત્માને શુદ્ધ, નિત્ય, અભેદરૂપ, એક ચેતન્યમાત્ર થહુ કરે છે અને તેથી પરિજ્તિ શુદ્ધનયના વિષયસ્વરૂપ ચેતન્યમાત્ર શુદ્ધ આત્મામાં એકાય—સ્થિર—થતી જાય છે. એ પ્રમાણે શુદ્ધનયના આશ્રય કરનારા જીવા અલ્પ કાળમાં બહાર નીકળતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓને સ'કેલીને, શુદ્ધનયમાં (આત્માની શુદ્ધતાના અનુભવમાં) નિર્વિકલપયે કરતાં સર્વ કર્માથી ભિન્ન, કેવળજ્ઞાનસ્વરૂપ, અમૃતિક પુરુષાકાર, વીતરાગ જ્ઞાનમૃતિસ્વરૂપ પાતાના આત્માને દેખે છે અને શુક્લ-

ધ્યાનમાં પ્રવૃત્તિ કરીને અ'તર્મુ'હૂર્ત'માં કેવળજ્ઞાન પ્રગઢાવે છે. શુદ્ધનયતું સ્માલું મા-હાત્મ્ય છે. માટે શુદ્ધનયના સ્માલ'બન વ3 જ્યાંસુધી કેવળજ્ઞાન ઉપજે નહિ ત્યાંસુધી સમ્યગ્દષ્ટિ છવાએ શુદ્ધનય છોડવાયાગ્ય નથી એમ શ્રી ગુરુઓના ઉપદેશ છે.

હવે, વ્યાસવાના સવ^{લ્}થા નાશ કરવાથી જે જ્ઞાન પ્રગઢ થયું તે જ્ઞાનના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે:—

(મંદાક્રાંતા)

रागादीनां झगिति विगमात्सर्वतोऽप्यास्तवाणां नित्योद्योतं किमपि परमं वस्तु संपश्यतोऽन्तः । स्फारस्फारैः स्वरसविसरैः प्रावयत्सर्वभावा-नास्रोकांतादचलमतुलं झानमुन्मम्रमेतत् ॥ १२४॥

અર્થ:—જેના ઉદ્યોત (પ્રકાશ) નિત્ય છે એવી કાઈ પરમ વસ્તુને અ'ત-રંગમાં દેખનારા પુરુષને, રાગાદિક આસ્રવાેના શીધ સર્વ પ્રકારે નાશ થવાથી, આ જ્ઞાન પ્રગઢ થયું—કે જે જ્ઞાન અત્યંત અત્યંત (-અનંત અનંત) વિસ્તાર પામતા નિજરસના ફેલાવથી સર્વ ભાવાને તરબાળ કરી દે છે અર્થાત્ સર્વ પદાર્થાને જાણે છે, જે જ્ઞાન પ્રગઢ થયું ત્યારથી સદાકાળ અચળ છે અર્થાત્ પ્રગલ્યા પછી સદા એવું ને એવું જ રહે છે—ચળતું નથી, અને જે જ્ઞાન અતુલ છે અર્થાત્ જેના તુલ્ય બીજાં કાઈ નથી.

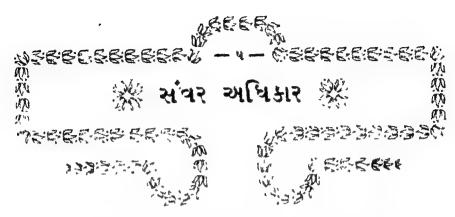
ભાવાર્થ:—જે પુરુષ અંતરંગમાં ચૈતન્યમાત્ર પરમ વરતને દેખે છે અને શુદ્ધનયના આલ'બન વર તેમાં એકામ થતા જાય છે તે પુરુષને, તત્કાળ સર્વ રાગાદિક આસવભાવાના સર્વથા અભાવ થઈને, સર્વ અતીત, અનાગત ને વર્તમાન પદાર્થાને જાણનારું નિશ્વળ, અતુલ કેવળજ્ઞાન પ્રગઢ થાય છે. તે જ્ઞાન સર્વથી મહાન છે, તેના સમાન અન્ય કાઈ નથી.

ટીકા:—આ રીતે આસવ (રંગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયા.

ભાવાર્થ:—આસવના સ્વાંગ ર'ગભૂમિમાં આવ્યા હતા તેને જ્ઞાને તેના યથાર્થ સ્વરૂપે જાણી લીધા તેથી તે ખહાર નીકળી ગયા. ૧૭૬—૧૮૦.

> યાગ ક્યાય મિથ્યાત્વ અસ'યમ આસવ દ્રવ્ય ત આગમ ગાયે, રાગ વિરાધ વિમાહ વિભાવ અજ્ઞાનમથી યહ ભાવ જતાયે; જે મુનિરાજ કરે ઇનિ પાલ સુરિદ્ધિ સમાજ લયે સિવ થાયે, કાય નવાય નમું ચિત લાય કહું જય પાય લહું મન ભાયે.

આમ આ સમયસારમધ્યની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પંડિત જયચંદ્રજીકૃત ભાષાવચનિકામાં ચાથા આસવ અધિકાર પૂર્ણ થયા.

માહરાગરુષ દૂર કરી, સમિતિ ગુપ્તિ વ્રત પાળી; સંવરમય આત્મા કર્યાં, નમું તેહ, મન ધારી.

પ્રથમ ટીકાકાર આચાર્ય મહારાજ કહે છે કે " હવે સ'વર પ્રવેશ કરે છે. " આસવ ર'ગભૂમિમાંથી ખહાર નીકળી ગયા પછી હવે સ'વર ર'ગભૂમિમાં પ્રવેશ છે.

ત્યાં પ્રથમ તેા ટીકાકાર આચાય^જદેવ સર્વ સ્વાંગને જાણુનારા **સમ્યગ્જ્ઞાનના** મહિમારૂપ મંગળ કરે છે:—

(શાદૂ લવિક્રીહિત)

आसंसारिवरोधिसंवरजयैकांताविष्ठिप्तास्तव-न्यकारात्मितिलब्धनित्यविजयं संपादयत्संवरम् । व्याद्वत्तं पररूपतो नियमितं सम्यवस्वरूपे स्फुर-ज्ज्योतिश्चिन्मयमुज्ज्वलं निजरसमाग्भारमुज्जुंभते ॥ १२५ ॥

અર્થ:—અનાદિ સ'સારથી માંડીને પાતાના વિરાધી સ'વરને જીતવાથી જે એકાંત-ગર્વિત (અત્ય'ત અહ'કારયુક્ત) થયા છે એવા જે આસવ તેના તિરસ્કાર કરવાથી જેણે સદા વિજય મેળવ્યા છે એવા સ'વરને ઉત્પન્ન કરતી, પરરૂપથી જાદી (અર્થાત પરદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્યના નિમિત્તે થતા ભાવાથી જાદી), પાતાના સમ્યક્ સ્વરૂપમાં નિશ્વળપણ પ્રકાશતી, ચિન્મય, ઉજ્જ્વળ (-નિરાખાધ, નિર્મળ, દેદીપ્યમાન) અને નિજરસના (પાતાના ચેતન્યરસના) ભારવાળી—અતિરાયપણાવાળી જ્યાતિ પ્રગઢ થાય છે, ફેલાય છે.

ભાવાર્થ:—અનાદિ કાળથી જે આસવના વિરોધી છે એવા સ'વરને છતીને આસવ મદથી ગર્વિત થયા છે. તે આસવના તિરસ્કાર કરીને તેના પર જેણે હ'મેરાને માટે જય મેળવ્યા છે એવા સ'વરને ઉત્પન્ન કરતા, સમસ્ત પરરૂપથી જુઢા અને પાતાના ' સ્વરૂપમાં નિશ્વળ એવા આ ચૈતન્યપ્રકાશ નિજરસની અતિશયતાપૂર્વક નિર્મળપણે ઉદય પામે છે.

ત્યાં (સ'વર અધિકારની) રાયુઆતમાં જ, (ભગવાન કુ'દકુ'દાયાર્થ') સકળ કર્મના સ'વર કરવાતા ઉત્કૃષ્ટ ઉપાય જે ભેદવિજ્ઞાન તેની પ્રશ'સા કરે છે:—

उवओगे उवओगो कोहादिसु णित्थ को वि उवओगो । कोहो कोहे चेव हि उवओगे णित्थ खुलु कोहो ॥ १८१ ॥ अट्टवियप्पे कम्मे णोकम्मे चावि णित्थ उवओगो । उपओगिम्म य कम्मं णोकम्मं चावि णो अत्थि ॥ १८२ ॥ एयं तु अविवरीदं णाणं जइया दु होदि जीवम्म । तइया ण किंचि कुव्वदि भावं उवओगमुद्धपा ॥ १८३ ॥

उपयोगे उपयोगः क्रोधादिषु नास्ति कोऽप्युपयोगः । क्रोधः क्रोधे चैत हि उपयोगे नास्ति खद्य क्रोधः ॥ १८१ ॥ अष्टितिकल्पे कर्मणि नोकर्मणि चापि नास्त्युपयोगः । उपयोगे च वर्म नोकर्म चापि नो अस्ति ॥ १८२ ॥ एतस्त्रविपरीतं ज्ञानं यदा तु भवति जीवस्य । नदा न किनिस्करोति भानसुपयोगशुद्धात्मा ॥ १८३ ॥

અન્વયાર્થ:—[उपयोगः] ઉપયાગ [उपयोगे] ઉપયાગમાં છે, [क्रोधादिखु] ક્રોધાદિકમાં [क्रोऽपि उपयोगः] કાેઈ ઉપયાગ [नास्ति] નથી; [ख] વળી [क्रोधः] ક્રોધ [क्रोधे एव हि] ક્રોધમાં જ છે, [उपयोगे] ઉપયાગમાં [क्रानु] નિશ્ચયથી [क्रोधः] ક્રોધ [नास्ति] નથી. [अष्टविकस्पे कर्मणि] આઠ પ્રકારનાં કર્મ [ख अपि]

ઉપયાગમાં ઉપયાગ. કા ઉપયાગ નહિ ક્રોધાદિમાં, છે ક્રાંધ ક્રોધ મહીં જ, નિશ્ચય ક્રોધ નહિ ઉપયાગમાં. ૧૮૧. ઉપયાગ છે નહિ અષ્ટવિધ કર્મા અને નાેકર્મમાં, કર્મા અને નાેકર્મ કંઈ પણ છે નિહ ઉપયાગમાં. ૧૮૨. આવું અવિપરીત જ્ઞાન જ્યારે ઉદ્દભવ છે જ્વને, ત્યારે ન કંઈ પણ ભાવ તે ઉપયાગશુદ્ધાત્મા કરે. ૧૮૩.

तेभ क [नोकर्मणि] ने। क्ष्मीं [उपयोगः] ઉपयोग [नास्ति] नथी [क्ष] अने [उपयोगे] ઉपयोगभां [कर्म] क्ष्मी [क्ष यि] तेभ क [नोकर्म] ने। क्ष्मीं [नों अस्ति] नथी. — [एतत् तु] अपवुं [अविषरीतं] अविपरीत [क्षानं] शान [यदा तु] क्यारे [जीवस्य] छवने [मवित] थाय छे, [तदा] त्यारे [उपयोगशुद्धातमा] ते उपयोगशुद्धातमा [किंचित् मावं] उपयोग सिवाय अन्य हे। ई पञ्च सावने [न करोति] करोत नथी.

ડીકા:—ખરેખર એક વસ્તુની બીજી વસ્તુ નથી (અર્થાત એક વસ્તુની બીજી વસ્તુ કાંઈ સ'બ'ધી નથી) કારણ કે બન્નેના પ્રદેશા ભિન્ન હાવાથી તેમને એક સત્તાની અનુપપત્તિ છે (અર્થાત બન્નેની સત્તા જીદી જીદી છે); અને એ રીતે એક વસ્તુની બીજ વસ્તુ નહિ હોવાથી એક સાથે બીજને આધારાધેયસ'બધ પણ નથી જ. તેથી (કરેક વસ્તુને) પાતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠારૂપ (દૃઢપણ રહેવારૂપ) જ વ્યાધારાધેય-સંબંધ છે. માટે જ્ઞાન કે જે જાણનક્રિયારૂપ પાતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ટિત (-રહેલ') છે તે. જાણનક્રિયાનું ગ્રાનથી અભિન્નપામું હોવાને લીધે. ગ્રાનમાં જ છે: કોધાદિક કે જે કોધાદિકિયારૂપ પાતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે તે. કોધાદિકિયાનું કોધાદિથી અભિન્નપદ્ય હોવાને લીધે. કોધાદિકમાં જ છે. (ગ્રાનનું સ્વરૂપ જાશનક્રિયા છે. માટે ગ્રાન આધેય છે અને જાણનક્રિયા આધાર છે. જાણનક્રિયા આધાર હોવાથી એમ કર્યું કે જ્ઞાન જ આધાર છે. કારણ કે જાણનફ્રિયા અને જ્ઞાન જુદાં નથી. આ રીતે એમ સિદ્ધ થયું કે ગ્રાન ગ્રાનમાં જ છે. એવી જ રીતે કોધ કોધમાં જ છે.) વળી કોધાદિકમાં, કમેંમાં કે તાકબીમાં જ્ઞાન નથી અને જ્ઞાનમાં ક્રોધાદિક, કર્મ કે તાકમી નથી કારણ કે તેમને પરસ્પર અત્યંત સ્વરૂપ-વિપરીતતા હોવાથી (અર્થાત જ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને ક્રોધાદિક તેમ જ કર્મ-નાકર્મતું સ્વરૂપ અત્યંત વિરુદ્ધ હોવાથી) તેમને પરમાર્થભત આધા-રાધેયસ'બ'ધ નથી. વળી ગ્રાનનું સ્વરૂપ જેમ જાણનક્રિયા છે તેમ (ગ્રાનનું સ્વરૂપ) કોધાદિકિયા પણ છે એમ, અને કોધાદિકતું સ્વરૂપ જેમ કોધાદિકિયા છે તેમ (કોધા-દિકતું સ્વરૂપ) જાણનક્રિયા પણ છે એમ કાઈ રીતે સ્થાપી શકાતું નથી: કારણ કે જાણનક્રિયા અને ક્રોધાદિક્રિયા ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવે પ્રકાશે છે અને એ રીતે સ્વભાવા ભિન્ન હોવાથી વસ્તુઓ ભિન્ન જ છે. આ રીતે જ્ઞાનને અને અજ્ઞાનને (કોધાદિકને) આધારાધેય**પ**જ નથી.

વળી વિશેષ સમજાવવામાં આવે છે:—જ્યારે એક જ આકારાતે પાતાની ખુદ્ધિમાં સ્થાપીતે (આકારાતા) આધારાધેયભાવ વિચારવામાં આવે ત્યારે આકારાતે બાકીનાં અન્ય દ્રવ્યામાં આરાપવાતા નિરોધ જ હોવાથી (અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યામાં સ્થાપવાતું અશક્ય જ હોવાથી) ખુદ્ધિમાં ભિન્ન આધારની અપેક્ષા પ્રભવતી નથી (–ફાવી શક્તી નથી, ઠરી જાય છે, ઉદ્ભવતી નથી); અને તે નહિ પ્રભવતાં, 'એક આકારા જ એક આકારામાં જ પ્રતિષ્ઠિત છે' એમ બરાબર સમજ જવાય છે અને તેથી એવું સમજ જનારને પર-આધારાધેયપણું ભાસતું નથી. એવી રીતે જ્યારે એક જ જ્ઞાનને પાતાની ખુદ્ધિમાં સ્થાપીને (જ્ઞાનના) આધારાધેયભાવ વિચારવામાં આવે ત્યારે જ્ઞાનને ખાકીનાં અન્ય ક્વ્યામાં આરોપવાના નિરોધ જ હાવાથી ખુદ્ધિમાં ભિન્ન આધારની અપેક્ષા પ્રભવતી નથી; અને તે નહિ પ્રભવતાં, 'એક જ્ઞાન જ એક જ્ઞાનમાં જ પ્રતિષ્ઠિત છે' એમ બરાબર સમજ જવાય છે અને તેથી એવું સમજ જનારને પર-આધારાધેયપણું ભાસતું નથી. માટે જ્ઞાન જ જ્ઞાનમાં જ છે, ક્રોધાદિક જ ક્રોધાદિકમાં જ છે.

મ્મા પ્રમાણે (ગ્રાનનું મને ક્રોધાદિક તેમ જ કર્મ-નાકર્મનું) ભેદવિજ્ઞાન ભલી રીતે સિદ્ધ થયું.

ભાષાર્થ:—ઉપયાગ તા ચૈતન્યનું પરિણુમન હોવાથી જ્ઞાનસ્વરૂપ છ અને ક્રોધાદિ ભાવકર્મ, જ્ઞાનાવરભુદિ દ્રવ્યકર્મ, શરીરાદિ નાકર્મ—એ બધાંય પુદ્દગલદ્રવ્યનાં પરિભુામ હોવાથી જડ છે; તેમને અને જ્ઞાનને પ્રદેશભેદ હોવાથી અત્યંત ભેદ છે. માટે ઉપયાગમાં ક્રોધાદિક, કર્મ તથા નાકર્મ નથી અને ક્રોધાદિકમાં, કર્મમાં તથા નાકર્મમાં ઉપયાગ નથી. આ રીતે તેમને પારમાર્થિક આધારાધયસંબધ નથી; દરેક વસ્તુને પાતપાતાનું આધારાધયપણું પાતપાતામાં જ છે. માટે ઉપયાગ ઉપયાગમાં જ છે, ક્રોધ ક્રોધમાં જ છે. આ રીતે ભેદવિજ્ઞાન ખરાબર સિદ્ધ થયું. (ભાવકર્મ વગેરેના અને ઉપયાગનો ભેદ જાણવા તે ભેદવિજ્ઞાન છે.)

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (શાર્દલવિકોડિત)

> नैद्रूप्यं जडरूपतां च दघतोः कृत्वा विभागं द्वयो-रन्तर्दारुणदारणेन परितो ज्ञानस्य रागस्य च । भेदज्ञानग्रदेति निर्मलमिदं मोदध्वमध्यासिताः शुद्धज्ञानघनौघमेकमधुना संतो द्वितीयच्युताः ॥ १२६॥

અર્થ:—ચિદ્રૂપતા (ચૈતન્યરૂપતા) ધરતું જ્ઞાન અને જડરૂપતા ધરતા રાગ—એ બન્નેના, આંતરંગમાં દારુણ વિદારણ વડે (અર્થાત્ ભેદ પાડવાના ઉમ્ર અભ્યાસ વડે), ચાતરફથી વિભાગ કરીને (—સમસ્ત પ્રકારે બન્નેને જીદાં કરીને—), આ નિર્મળ ભેદજ્ઞાન ઉદય પામ્યું છે; માટે હવે એક શુદ્ધ વિજ્ઞાનઘનના પુંજમાં સ્થિત અને બીજાથી એટલે રાગથી રહિત એવા હે સત્પુરુષા! તમે મુદિત થાએા.

ભાવાર્થ:—ગ્રાન તેા ચેતનાસ્વરૂપ છે અને રાગાદિક પુદ્દગલવિકાર હેાવાથી જડ છે; પરંતુ અજ્ઞાનથી, જાણે કે જ્ઞાન પણ રાગાદિરૂપ થઈ ગયું હોય એમ ભાસે છે અર્થાત્ જ્ઞાન અને રાગાદિ ખને એક્ર્ય—જડરૂપ—ભાસે છે. જ્યારે અંતર'ગમાં જ્ઞાન અને રાગાદિના ભેદ પાડવાના તીવ્ર અભ્યાસ કરવાથી ભેદજ્ઞાન પ્રગદ થાય છે ત્યારે એમ જ્યાય છે કે જ્ઞાનના સ્વભાવ તા માત્ર જાણવાના જ છે, જ્ઞાનમાં જે રાગા-દિકની કલુષતા—આકુળતારૂપ સંકદપવિકદપ—ભાસે છે તે સર્વ પુદ્દગલવિકાર છે, જડ છે. આમ જ્ઞાન અને રાગાદિકના ભેદના સ્વાદ આવે છે અર્થાત્ અનુભવ થાય છે. જ્યારે આવું ભેદજ્ઞાન થાય ત્યારે આત્મા આનંદિત થાય છે કારણ કે તેને જણાય છે કે "પાતે સદા જ્ઞાનસ્વરૂપ જ રહ્યો છે, રાગાદિરૂપ કદી થયા નથી." માટે આચાર્ય મહારાજે કહ્યું છે કે "હે સત્પુરુષા! હવે તમે મુદિત થાઓ."

ીકા:—આ રીતે આ સેકવિજ્ઞાન જ્યારે જ્ઞાનને અહ્યુમાત્ર પછુ (રાગાદિ-વિકારરૂપ) વિપરીતતા નહિ પમાડતું થકું અવિચળપણે રહે છે, ત્યારે શુદ્ધ-ઉપયાગ-મયાત્મકપણા વડે જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ જ રહેતું થકું જરા પણ રાગદ્વેષમાહરૂપ ભાવને કરતું નથી; તેથી (એમ સિદ્ધ થયું કે) સેકવિજ્ઞાનથી શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ) થાય છે અને શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિથી રાગદ્વેષમાહના (અર્થાત્ આ-સ્વભાવના) અભાવ જેનું લક્ષણ છે એવા સંવર થાય છે. ૧૮૧—૧૮૩.

હવે પૂછ છે કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ) કઇ રીતે થાય છે? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:—

जह कणयमगिगतिवयं पि कणयभावं ण तं परिचयदि ।
तह कम्मोदयतिवदो ण जहिद णाणी दु णाणितं ॥ १८४॥
एवं जाणिद णाणी अण्णाणी मुणिद रायमेवादं ।
अण्णाणतमोच्छण्णो आदमहावं अयाणंतो ॥ १८५॥
यथा कनकमित्रतमपि कनकभावं न तं परित्यजित ।
तथा कमेंदियतमो न जहाति ज्ञानी तु ज्ञानित्वम् ॥ १८४॥
एवं जानाति ज्ञानी अज्ञानी मनुते रागमेवात्मानम् ।
अज्ञानतमोऽवच्छकः आत्मस्वभावमजानन् ॥ १८५॥

જ્યમ અમિતપ્ત સુવર્ણ પણ નિજ સ્વર્ણભાવ નહિ તજે, ત્યમ કર્મ ઉદયે તપ્ત પણ જ્ઞાની ન જ્ઞાનીપણું તજે. ૧૮૪. જીવ જ્ઞાની જાણે આમ, પણ અજ્ઞાની રાગ જ જીવ ગણે, આત્મસ્વભાવ-અજાણ જે અજ્ઞાનતમ-આચ્છાદને. ૧૮૫. अन्यथार्थ:—[यथा] के भ [कनकं] सुवर्ष [अग्नितप्तं अपि] अभिथी तभ्त थर्सुं थर्डुं भर्षु [तं] तेना [कनकमावं] सुवर्षु भर्षुनि [न परित्यजित] छाउतुं नथी [तथा] तेभ [ज्ञानी] सानी [कमेरियतप्तः तु] डभीना ઉद्ध्येश तभ्त थये। थंडे। भर्षु [ज्ञानित्वं] सानी पद्धाने [न ज्ञहाति] छाउते। नथी.—[एवं] आपुं [ज्ञानी] सानी [ज्ञानाति] कार्षु छ, [अज्ञानी] अने असानी [अज्ञानतमोऽवच्छनः] असान-अधान-अधान-अधान अधान हवसावने [अज्ञानन्य विश्व कार्षुते। थंडे। [रागं एवं] साने क [ज्ञानमं] आत्मान] आत्मा हवसावने] भाते छे.

ટીકા:—જેને ઉપર કહ્યું તેવું સેંદિવિજ્ઞાન છે તે જ તેના (સેંદિવિજ્ઞાનના) સદ્ભાવથી જ્ઞાની થયા થકા આ પ્રમાણે જાણે છે:—જેમ પ્રચંડ અમિ વડે તેન થયું થકું પણ સુવર્ણ સુવર્ણત્વ છાડતું નથી તેમ પ્રચંડ કર્મોદય વડે ઘેરાયું થકું પણ (અર્થાત્ વિદ્વ કરવામાં આવતાં છતાં પણ) જ્ઞાન જ્ઞાનત્વ છાડતું નથી, કેમ કે હજાર કારણે લેગા થવા છતાં સ્વભાવને છાડવા અરાક્ય છે; કારણ કે તેને છાડતાં સ્વભાવન્યાત્ર વસ્તુના જ ઉચ્છેદ થાય, અને વસ્તુના ઉચ્છેદ તા થતા નથી કારણ કે સતના નાશના અસંભવ છે. આવું જાણતા ધકા જ્ઞાની કર્મથી આકાંત (ધેરાયેલા, આક્રમણ પાત્રેલા) હાવા છતાં પણ રાગી થતા નથી, દ્વેષી થતા નથી, માહી થતા નથી, પરંત્ર શુદ્ધ આત્માને જ અનુભવે છે. અને જેને ઉપર કહ્યું તેવું ભેદવિજ્ઞાન નથી તે તેના અ-ભાવથી અજ્ઞાની થયા થકા, અજ્ઞાન-અધકાર વડે આચ્છાદિત હાવાથી ચેતન્યચમતકાર-માત્ર આત્મસ્વભાવને નહિ જાણતા થકા, રાગને જ આત્મા માનતા થકા, રાગી થાય છે, દ્વેષી થાય છે, માહી થાય છે, પરંતુ શુદ્ધ આત્માને બિલકુલ અનુભવતા નથી. માટે એમ સિદ્ધ થયું કે લેદિવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ) થાય છે.

ભાવાર્થ:—જેને ભેદવિજ્ઞાન થયું છે તે આત્મા જાલે છે કે 'આત્મા કદી જ્ઞાનસ્વભાવથી છૂટતા નથી.' આવું જાણતા હોવાથી તે, કર્મના ઉદય વઉ તપ્ત થયા થકા પણ, રાગી, દ્વેષી, માહી થતા નથી પરંતુ નિરંતર શુદ્ધ આત્માને અનુભવે છે. જેને ભેદવિજ્ઞાન નથી તે આત્મા, આત્માના જ્ઞાનસ્વભાવને નહિ જાણતા થકા, રાગને જ આત્મા માને છે તેથી તે રાગી, દ્વેષી, માહી થાય છે પરંતુ કદી શુદ્ધ આત્માને અનુભવતા નથી. માટે એ નક્કી થયું કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ થાય છે. ૧૮૪—૧૮૫.

હવે પૂછ છે કે શુદ્ધ માત્માની ઉપલબ્ધિથી જ સંવર કઈ રીતે થાય છે? તેના ઉત્તર કહે છે:—

सुद्धं तु वियाणंतो सुद्धं चेवणयं लहइ जीवो । जाणंतो दु असुद्धं असुद्धमेवणयं लहइ ॥ १८६ ॥

शृदं तु निजानन शृदं चैवात्यानं लगते जीवः । जानंस्त्वशृद्धमेशृद्धमेवात्मानं लगते ॥ १८६ ॥

અન્વયાર્થ:—[शुद्धं तु] શુદ્ધ આત્માને [विज्ञानन्] જાણતા—અનુભવતા [जीवः] છવ [शुद्धं च पव बातमानं] શુદ્ધ આત્માને જ [लमते] પાત્રે છે [तु] અને [बशुद्धं] અશુદ્ધ [ब्रात्मानं] આત્માને [ज्ञानन्] જાણતા—અનુભવતા છવ [बशुद्धं पव] અશુદ્ધ આત્માને જ [लमते] પાત્રે છે.

દીકા:—જે સદાય અચ્છિત્રધારાવાહી જ્ઞાનથી શુદ્ધ આત્માતે અનુભવ્યા કરે છે તે, 'જ્ઞાનમય ભાવમાંથી જ્ઞાનમય ભાવ જ થાય છે' એ ન્યાયે આગામી કર્મના આસવણનું નિમિત્ત જે રાગદ્રેષમાહની સંતતિ (પર'પરા) તેના નિરેષ થવાથી, શુદ્ધ આત્માને જ પામે છે; અને જે સદાય અજ્ઞાનથી અશુદ્ધ આત્માને અનુભવ્યા કરે છે તે, 'અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી અજ્ઞાનમય ભાવ જ થાય છે' એ ન્યાયે આગામી કર્મના આસવણનું નિમિત્ત જે રાગદ્રેષમાહની સંતતિ તેના નિરેષ નહિ થવાથી, અશુદ્ધ આત્માને જ પામે છે. માટે શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિથી (અનુભવથી) જ સંતર થાય છે.

ભાવાથ :—જે જીવ અખંડધારાવાહી જ્ઞાનથી આત્માને નિશંતર શુદ્ધ અનુ-ભવ્યા કરે છે તેને રાગદ્વેષમાહરૂપી ભાવાસવા રાકાય છે તેથી તે શુદ્ધ આત્માને પામે છે; અને જે જીવ અજ્ઞાનથી આત્માને અશુદ્ધ અનુભવે છે તેને રાગદ્વેષમાહરૂપી ભાવા-સ્રવા રાકાતા નથી તેથી તે અશુદ્ધ આત્માને જ પામે છે. આ રીતે સિદ્ધ થયું કે શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિથી (અનુભવથી) જ સંવર થાય છે.

હવે આ અથે તું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(માલિની)

यदि कथमपि घारावाहिना बोधनेन धुवसुपलभमानः शुद्धमात्मानमास्ते । तद्यसुदयदात्माराममात्मानमात्मा परपरिणतिरोधाच्छुद्धमेवाभ्युपैति ॥ १२७॥

જે શુદ્ધ જાણે આત્મને તે શુદ્ધ આત્મ જ મેળવે; અણશુદ્ધ જાણે આત્મને અણશુદ્ધ આત્મ જ તે લહે. ૧૮૬.

અર્થ:—જો કાઈ પણ રીતે (તીવ્ર પુરુષાર્થ કરીને) ધારાવાહી જ્ઞાનથી શુદ્ધ આત્માને નિશ્ચળપણે અનુભવ્યા કરે તા આ આત્મા, જેના આત્માન ક પ્રગઢ થતા જાય છે (અર્થાત્ જેની આત્મસ્થિરતા વધતી જાય છે) એવા આત્માને પરપરિણતિના નિરાધથી શુદ્ધ જ પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાથ°:—ધારાવાહી જ્ઞાન વ3 શુદ્ધ આત્માને અનુભવવાથી રાગદ્વેષમાહરૂપ પરપરિણતિના (ભાવાસ્રવાેના) નિરાધ થાય છે અને તેથી શુદ્ધ આત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ધારાવાહી જ્ઞાન એટલે પ્રવાહરૂપ જ્ઞાન—અનૂટક જ્ઞાન. તે એ રીતે કહેવાય છે:—એક તો, જેમાં વચ્ચે મિશ્યાજ્ઞાન ન આવે એવું સમ્યજ્ઞાન ધારાવાહી જ્ઞાન છે. બીજીં, એક જ જ્ઞેયમાં ઉપયોગના ઉપયુક્ત રહેવાની અપેક્ષાએ જ્ઞાનનું ધારાવાહીપહ્યું કહેવામાં આવે છે, અર્થાત જ્યાંસુધી ઉપયોગ એક જ્ઞેયમાં ઉપયુક્ત રહે છે ત્યાંસુધી ધારાવાહી જ્ઞાન કહેવાય છ; આની સ્થિતિ (છદ્મસ્થને) અંતર્જુ હૂર્ત જ છે, પછી તે ખંડિત થાય છે. આ બે અર્થમાંથી જ્યાં જેવી વિવક્ષા હોય તેવા અર્થ સમજવા. અવિસ્તસમ્યગ્દૃષ્ટિ વગેરે નીચેનાં ગુણસ્થાનવાળા જીવાને મુખ્યત્વે પહેલી અપેક્ષા લાગુ પડ કારણ કે તેના ઉપયોગ શુદ્ધ આત્મામાં જ ઉપયુક્ત છે. ૧૮૬.

હવે પૂછ છે કે સંવર કયા પ્રકારે થાય છે? તેના ઉત્તર કહે છે:--

अप्पाणमप्पणा रंधिजण दोपुण्णपावजोएमु । दंसणणाणिह्य ठिदो इच्छाविरदो य अण्णिह्य ॥ १८७॥ जो मन्वसंगमुको झायदि अप्पाणमप्पणा अप्पा । णवि कम्मं णोकम्मं चेदा चितेदि एयतं ॥ १८८॥ अप्पाणं झायंतो दंसणणाणमओ अण्णणमओ । लहड अचिरेण अप्पाणमेव सो कम्मपविमुकं ॥ १८९॥

आत्मानमात्मना रून्ध्वा डिपुण्यपापयोगयोः दर्शनज्ञाने स्थितः इच्छाविरतश्रान्यस्मिन ॥ १८७॥ यः सर्वसंगमुक्तो ध्यायत्यात्मानमात्मनात्मा ॥ नापि कर्म नोकर्म चेतयिता चिंतयत्येकत्वम् ॥ १८८॥ आत्मानं प्यायन दर्शनज्ञानमयोऽनन्यमयः ॥ लभतेऽचिरेणात्मानमेव स कर्मपविमुक्तम् ॥ १८९॥

अन्वयार्थः—[आत्मानं] आत्मानं] आत्मानं] आत्मानं] आत्मानं विद्युण्यं पापयोगयोः] भे पुष्य-पापर्य शुलाशुलयोगायोः हरु निहानं विद्यानं विद्यानं स्थातं शुलाशुलयोगायोः हरु निहानं विद्यानं विद्यानं स्थातं विद्या व

ઢીકા:—રાગદ્વેષમાહ જેનું મૂળ છે એવા શુભાશુભ યાગમાં વર્તતા જે જવ, દહતર (વધારે દઢ) ભેદવિજ્ઞાનના અવલ'ખનથી આત્માને આત્મા વડે જ અત્યંત રાકીને, શુદ્ધદર્શનજ્ઞાનરૂપ આત્મદ્રવ્યમાં સારી રીતે પ્રતિષ્ઠિત (સ્થિર) કરીને, સમસ્ત પરદ્રવ્યની ઘ≃છાના ત્યાગ વડે સર્વ સ'ગથી રહિત થઈને, નિર'તર અતિ નિષ્ક'પ વર્તતા થકો, કમે-નાકમેના જરા પણ સ્પર્શ કર્યા વિના પાતાના આત્માને જ આત્મા વડે ધ્યાતા થકા, પાતાને સહજ ચેતયિતાપણું હોવાથી એક્તવને જ ચેતે છે (-જ્ઞાનચેતના-રૂપ રહે છે), તે જીવ ખરેખર, એક્તવ-ચેતન વડે અર્થાત્ એક્તવના અનુભવન વડે (પરદ્વથી) અત્યંત ભિન્ન ચેતન્યચમત્કારમાત્ર આત્માને ધ્યાતા, શુદ્ધદર્શનજ્ઞાનમય

^{*} ચેતયિતા = ચેતનાર; દેખનાર-જાણનાર.

૧ અનન્યમય ≔ અન્યમય નહિ એવા.

ર ચેતવું = અનુભવવું: દેખવું-જાણવું.

મ્માત્મદ્રવ્યતે પ્રાપ્ત થયા થકા, શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થતાં સમસ્ત પર-દ્રવ્યમયપણાથી અતિકાંત થયા થકા, અલ્પ કાળમાં જ સર્વ કર્મથી રહિત આત્માને પાત્રે છે. આ સંવરના પ્રકાર (રીત) છે.

ભાવાર્થ:—જે છવ પ્રથમ તા રાગદ્વેષમાહ સાથે મળેલા મનવચનકાયાના શુભાશુભ યોગાથી પાતાના આત્માને ભેદજ્ઞાનના બળ વડે ચળવા ન દે, પછી તેને શુદ્ધદર્શ નજ્ઞાનમય આત્મસ્વરૂપમાં નિશ્વળ કરે અને સમસ્ત ભાદ્ય-અભ્યંતર પરિમહથી રહિત થઈને કર્મ-નાકર્મથી ભિન્ન પાતાના સ્વરૂપમાં એકામ થઈ તેને જ અનુભવ્યા કરે અર્થાત્ તેના જ ધ્યાનમાં રહે, તે છવ આત્માને ધ્યાવાથી દર્શનજ્ઞાનમય થયા થકા અને પરદ્દવ્યમયપદ્માને આળંગી ગયા થકા અલ્પ કાળમાં જ સમસ્ત કર્મથી સુક્ત થાય છે. આ સંવર થવાની રીત છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(માલિની)

निजमहिमरतानां भेदविज्ञानशतया
भवति नियतमेषां शुद्धतस्वोपलंभः ।
अचलितमस्विलान्यद्रव्यद्रेस्थितानां
भवति सति च तस्मिज्ञक्षयः कर्ममोक्षः ॥ १२८ ॥

અર્થ:—જેઓ ભેદિવિજ્ઞાનની શક્તિ વડે નિજ (સ્વરૂપના) મહિમામાં લીન રહે છે તેમને નિયમથી (ચાક્કસ) શુદ્ધ તત્ત્વની ઉપલબ્ધિ થાય છે; શુદ્ધ તત્ત્વની ઉપલબ્ધિ થતાં, અચલિતપણે સમસ્ત અન્યડ્રવ્યાથી દૂર વર્તતા એવા તેમને, અક્ષય કર્મમાક્ષ થાય છે (અર્થાત્ ક્રીને ક્દી કર્મળ વ થાય એવા કર્મથી છુટકારા થાય છે). ૧૮૭—૧૮૯.

હુવે પૂછ છે કે સ'વર કયા ક્રમે થાય છે? તેના ઉત્તર કહે છે:—

तेमि हेऊ भणिया अञ्झवमाणाणि सञ्बद्रमीहि । मिच्छत्तं अण्णाणं अविरयभावो य जोगा य ॥ १९० ॥

રાગાદિના હેતુ કહે સર્વજ્ઞ અધ્યવસાનને, –મિલ્યાત્વ ને અજ્ઞાન, અવિરતભાવ તેમ જ યાગને, ૧૯૦.

हेउअआवे णियमा जायइ णाणिस्म आसवणिरोहो । आसवभावेण विणा जायइ कम्मस्म वि णिरोहो ॥ १९.१ ॥ कम्मस्स अभावेण य णाकम्माणं पि जायइ णिरोहो । • णाकम्मणिरोहेण य मंमारणिरोहणं होइ ॥ १९.२ ॥

तेपां हेनवो भणिता अध्यवसानानि सर्वद्शिभिः।

मिध्यात्वमज्ञानमविरतभावश्च योगश्च ॥ १%० ॥

हेन्तभावे नियमाज्ञायते ज्ञानिन आसर्वनिरोधः।

आस्वभावेन विना जायते कर्मणोऽपि निरोधः ॥ १%१ ॥

यर्मणोऽभावेन च नोकर्मणामपि जायते निरोधः।

नोकर्मिनरोधेन च संसारनिरोधनं भवति ॥ १%२ ॥

अन्वयार्थ:—[तेषां] तेभना (पूर्वे क्षेद्धा रागद्वेषभाद्ध भ्यास्वाना) [हेतवः] देतुं होत्यां [सर्वर्वां भिः] सर्वर्दशीं आओ [प्राच्यात्वं] भिःथात्व, [अहानं] अक्षान, [च अविरतभावः] अविरतसाव [च योगः] अने थे। ।—[अध्यवसानानि] ओ (थार) अध्यवसान [प्राणिताः] क्ष्या छे. [हानितः] शानीने [हेत्वमाने] देतुं ओना असावे [नियमात्] नियमथी [आस्रवनिरोधः] आस्रवने। निरोध [जायते] थाय छे, [आस्रवमावेन विना] आस्रवसाव विना [कर्मणः अपि] क्ष्मेंना पछ्च [निरोधः] निरोध [जायते] थाय छे, [च] वणी [कर्मणः अमावेन] क्ष्मेंना अस्थावथी [नोकर्मणां अपि] ने।क्षेना पछ् [निरोधः] निरोध [जायते] थाय छे, [च] अने [नोकर्मनिरोधेन] ने।क्ष्मेंना निरोधथी [संसारनिरोधनं] संसारने। निरोध [अवित] थाय छे.

રિકા:—પ્રથમ તા જીવને, આત્મા અને કર્મના એકપણાના આશય (અ-ભિપ્રાય) જેમનું મૂળ છે એવાં મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન-અવિરતિ-યાગસ્વરૂપ અધ્યવસાના

હિતુઅભાવ જરૂર આઝવરાધ જ્ઞાનીને બને. આઝવભાવ વિના વળી નિરાધ કર્માતણા બને: ૧૬૧. કર્માતણા ય અભાવથી નાેકર્મનું રાેધન અને નાેકર્મના રાેધન થકા સંસારસંરાધન બને. ૧૬૨.

વિદ્યમાન છે, તેઓ રાગંદ્વેષમાહસ્વરૂપ આસવભાવનાં કારણ છે; આસવભાવ કર્મનું કારણ છે; કર્મ નાકમેનું કારણ છે; અને નાકમે સંસારનું કારણ છે. માટે—સદાય મા આત્મા, આત્મા ને કર્મના એકપણાના અધ્યાસથી મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન-અવિરતિ-ધાગમય આત્માને માને છે (અર્થાત્ મિથ્યાત્વાદિ અધ્યવસાન કરે છે); તેથી રાગદ્વેષમાહરૂપ આસવભાવને ભાવે છે; તેથી કર્મ આસવે છે; તેથી નાકમે થાય છે; અને તેથી સંસાર ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ જ્યારે (તે આત્મા), આત્મા ને કર્મના સેદવિજ્ઞાન વડે શુદ્ધ ચૈતન્યચમતકારમાત્ર આત્માને ઉપલબ્ધ કરે છે—અનુભવે છે ત્યારે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ અને ધાગસ્વરૂપ અધ્યવસાના કે જે આસવભાવનાં કારણા છે તેમના અભાવ થાય છે; આસવભાવનાં આભાવ થતાં રાગદ્વેષમાહરૂપ આસવભાવનાં અભાવ થાય છે; આસવભાવના અભાવ થતાં કર્મના અભાવ થયા છે; આસવભાવના અભાવ થતાં નાકમેના અભાવ થયા છે; કર્મના અભાવ થયા છે. આ પ્રમાણ આ સંવરના ક્રમ છે.

ભાવાથ :—જીવને જ્યાં સુધી આત્મા ને કર્મના એકપણાના આશય છે— ભેદવિજ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી મિઘ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ અને ઘાગસ્વરૂપ અધ્યવસાના વતે છે, અધ્યવસાનથી રાગદ્વેષમાહરૂપ આસવભાવ થાય છે, આસવભાવથી કર્મ ખંધાય છે, કર્મથી શરીરાદિ નાકર્મ ઉત્પન્ન થાય છે અને નાકર્મથી સંસાર છે. પરંતુ જ્યારે તેને આત્મા ને કર્મનું ભેદવિજ્ઞાન થાય છે, ત્યારે શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ થવાથી મિથ્યાત્વાદિ અધ્યવસાનાના અભાવ થાય છે, અધ્યવસાનના અભાવથી રાગદ્રેષમાહરૂપ આસવના અભાવ થાય છે, આસવના અભાવથી કર્મ ખંધાતાં નથી, કર્મના અભાવથી શરીરાદિ નાકર્મ ઉત્પન્ન થતાં નથી અને નાકર્મના અભાવથી સંસારના અભાવથી શરીરાદિ નાકર્મ ઉત્પન્ન થતાં નથી અને નાકર્મના અભાવથી સંસારના અભાવથી શરીરાદિ નાકર્મ ઉત્પન્ન થતાં નથી અને નાકર્મના અભાવથી સંસારના અભાવથી શરીરાદિ નાકર્મ ઉત્પન્ન થતાં નથી અને નાકર્મના અભાવથી સંસારના અભાવથી શરીરાદિ નાકર્મ ઉત્પન્ન થતાં અનુક્રમ જાણવા.

સંવર થવાના ક્રમમાં સંવરતું પહેલું જ કારણ ભેદવિજ્ઞાન કહ્યું છે તેની ભાવનાના ઉપદેશનું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(अपमित)

संपद्यते संवर एव साक्षा-च्छुद्धात्मतस्वस्य किलोपलंभात् । स मेदविज्ञानत एव तस्मात् तद्भेदविज्ञानमतीव भाष्यम् ॥ १२९ ॥

અર્થ:—મા સાક્ષાત (સર્વ પ્રકારે) સંવર ખરેખર શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની ઉપલબ્લિથી થાય છે; અને તે શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની ઉપલબ્લિ ભેદવિજ્ઞાનથી જ થાય છે. માટે તે ભેદવિજ્ઞાન અત્યંત ભાવવાયોગ્ય છે. ભાવાર્થ:—જીવને જ્યારે ભેદવિજ્ઞાન થાય છે અર્થાત્ જીવ જ્યારે આત્માને અને કર્મને યથાર્થપણે ભિન્ન જાણે છે ત્યારે તે શુદ્ધ આત્માને અનુભવે છે, શુદ્ધ આત્માના અનુભવથી આસ્નવભાવ રાેકાય છે અને અનુક્રમે સર્વ પ્રકારે સંવર થાય છે. માટે ભેદવિજ્ઞાનને અત્યંત ભાવવાના ઉપદેશ કર્યો છે.

હવે, બેદવિજ્ઞાન ક્યાં સુધી ભાવવું તે કાવ્યદ્વારા કહે છે:-

(અનુષ્ટુપ્)

भावयेद्धेदविज्ञानमिदमच्छिक्यधारया । तावद्यावत्पराच्च्युत्वा ज्ञानं ज्ञाने प्रतिष्ठते ॥ १३० ॥

અર્થ:—આ ભેદવિજ્ઞાન અચ્છિત્ર-ધારાથી (અર્થાત્ જેમાં વિચ્છેદ ન ૫૩ એવા અખંડ પ્રવાહરૂપે) ત્યાંસુધી ભાવવું કે જ્યાંસુધી પરભાવાથી છૂટી જ્ઞાન જ્ઞાનમાં જ (પાતાના સ્વરૂપમાં જ) ઠરી જાય.

ભાવાથ :— અહીં જ્ઞાનનું જ્ઞાનમાં ઠરવું ખે પ્રકારે જાણવું. એક તા, મિધ્યાત્વના અભાવ થઈ સમ્યગ્જ્ઞાન થાય અને ફરી મિધ્યાત્વ ન આવે ત્યારે જ્ઞાન જ્ઞાનમાં ઠયું કહેવાય; બીજીં, જ્યારે જ્ઞાન શહોપયાગરૂપે સ્થિર થઈ જાય અને ફરી અન્ય-વિકારરૂપે ન પરિભુમે ત્યારે તે જ્ઞાનમાં ઠરી ગયું કહેવાય. જ્યાંસુધી ખન્ને પ્રકારે જ્ઞાન જ્ઞાનમાં ન ઠરી જાય ત્યાંસુધી ભેદવિજ્ઞાન ભાવ્યા કરવું.

ફરીતે ભેડવિજ્ઞાનના મહિમા કહે છે:— (અનુષ્ડુપ્)

> भेदविज्ञानतः सिद्धाः सिद्धा ये किल केचन । अस्यैवाभावतो बद्धा बद्धा ये किल केचन ॥ १३१ ॥

અર્થ:—જે કાેઈ સિદ્ધ થયા છે તે ભેદવિજ્ઞાનથી સિદ્ધ થયા છે; જે કાેઈ ખંધાયા છે તે તેના જ (ભેદવિજ્ઞાનના જ) અભાવથી ખંધાયા છે.

ભાવાર્થ:—અનાદિ કાળથી માંડીને જ્યાંસુધી જીવને ભેદવિજ્ઞાન નથી ત્યાંસુધી તે કર્મથી બ'લાયા જ કરે છે—સ'સારમાં રઝળ્યા જ કરે છે; જે જીવને ભેદવિજ્ઞાન થાય છે તે કર્મથી છૂટે જ છે—માક્ષ પામે જ છે. માટે કર્મબ'લતું—સ'સારતું—મૂળ ભેદ-વિજ્ઞાનના અભાવ જ છે અને માક્ષતું પ્રથમ કારણ ભેદવિજ્ઞાન જ છે. ભેદવિજ્ઞાન વિના કાઈ સિદ્ધિ પામી શકતું નથી.

અહીં આમ પણ જાણવું કે—વિજ્ઞાનાદ્વેતવાદી બૌદ્ધો અને વેદાન્તીઓ કે જેઓ વસ્તુને અદ્વેત કહે છે અને અદ્વેતના અનુભવથી જ સિદ્ધિ કહે છે તેમના, ભેદ-વિજ્ઞાનથી જ સિદ્ધિ કહેવાથી, નિષેધ થયા; કારણ કે સર્વધા અદ્વેત વસ્તુનું સ્વરૂપ નહિ હોવા છતાં જેઓ સર્વધા અદ્વૈત માને છે તેમને એદવિજ્ઞાન કોઈ રીતે કહી શકાતું જ નથી; જ્યાં દ્વૈત જ—બે વસ્તુઓ જ—માનતા નથી ત્યાં એદવિજ્ઞાન શાતું ? જો છવ અને અજવ—બે વસ્તુઓ માનવામાં આવે અને તેમના સંયોગ માનવામાં આવે તો જ એદવિજ્ઞાન બની શકે અને સિદ્ધિ થઈ શકે. માટે સ્યાદાદીઓને જ બધુંય નિર્ળાધપણે સિદ્ધ થાય છે.

હવે, સ'વર અધિકાર પૂર્ણ કરતાં, સ'વર થવાથી જે જ્ઞાન થયુ' તે જ્ઞાનના મહિમાતું કાવ્ય કહે છે:—

(મંદાકાંતા)

भेदज्ञानोच्छलनकलनाच्छुद्धतस्त्रोपलंभा-द्रागग्राममलयकरणात्कर्मणां संवरेण । विश्वत्तोषं परमममलालोकमम्लानमेकं ज्ञानं ज्ञाने नियतम्रदितं ज्ञाश्वतोष्योतमेतत् ॥ १३२ ॥

અર્થ:—ભેંદજ્ઞાન પ્રગઢ કરવાના અભ્યાસથી શુદ્ધ તત્ત્વની ઉપલબ્ધિ થઈ, શુદ્ધ તત્ત્વની ઉપલબ્ધિથી રાગના સમૂહના વિલય થયા, રાગના સમૂહના વિલય કરવાથી કર્મના સ'વર થયા અને કર્મના સ'વર થવાથી, જ્ઞાનમાં જ નિશ્ચળ થયેલું એવું આ જ્ઞાન ઉદય પામ્યું—કે જે જ્ઞાન પરમ સંતાષને (અર્થાત્ પરમ અતીદિય આનંદને) ધારણ કરે છે, જેના પ્રકાશ નિર્મળ છે (અર્થાત્ રાગાદિકને લીધે મલિનતા હતી તે હવે નથી), જે અમ્લાન છે (અર્થાત્ ક્ષાયાપશમિક જ્ઞાનની માફક કરમાયેલું—નિર્મળ નથી, સર્વ લાકાલાકને જાણનાતું છે), જે એક છે (અર્થાત્ ક્ષયાપશમથી ભેંદ હતા તે હવે નથી) અને જેના ઉદ્યોત શાધત છે (અર્થાત્ જેના પ્રકાશ અવિનધર છે).

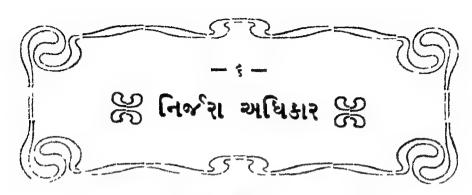
ીકા:—આ રીતે સંવર (રંગભૂમિમાંથી) મહાર નીકળી ગયા.

ભાવાર્થ:—રંગભૂમિમાં સંવરતા સ્વાંગ આવ્યા હતા તેને ગ્રાને જાણી લીધા તેથી તે નૃત્ય કરી ખહાર નીકળી ગયા. ૧૯૦—૧૯૨.

ભેદવિજ્ઞાનકલા પ્રગટે તત્ય શુદ્ધસ્વભાવ લહે અપનાહી, રાગ દ્વેષ વિમાહ સબહી ગલિ જાય ઇમે ઝુઠ કર્મ સ્કાહી; ઉજ્જ્વલ જ્ઞાન પ્રકાશ કરે બહુ તાષ ધર પરમાતમમાહી, યાં મુનિરાજ ભલી વિધિ ધારત કેવલ પાય મુખી શિવ જાહીં.

મ્યામ આ સમયસાર થ'થની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પંહિત જયચ'દ્રજીકૃત ભાષાવચનિકામાં પાંચમા સંવર અધિકાર પૂર્ણ થયા.

રાગાદિકના રાેધથી, નવા બ'ધ હણી સ'ત; પૂર્વ ઉદયમાં સમ રહે, નમું નિજરાવંત.

પ્રથમ ટીકાકાર આચાવ મહારાજ કહે છ કે "હવે નિજ રા પ્રવેશ કરે છે." અહીં તત્ત્વોતું નૃત્ય છ; તેથી જેમ નૃત્યના અખાડામાં નૃત્ય કરનાર સ્વાંગ ધારછુ કરીતે પ્રવેશ કરે છે તેમ અહીં રંગભૂમિમાં નિજ રાતા સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે.

હવે, સર્વ સ્વાંગને યથાર્થ જાણનારું જે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તેને મ'ગળરૂપ જાણીને આચાર્યકેવ મ'ગળ અર્થ પ્રથમ તેને જ—નિર્મળ જ્ઞાનજરાતિને જ—પ્રગઢ કરે છે:—

(शाहू (बविहीडित)

रागाद्यास्त्रवरोधतो निजधुरां धृत्वा परः संवरः कर्मागामि समस्तमेव भरतो द्राचिरुंधन् स्थितः । माग्बद्धं तु तदेव दम्धुमधुना व्याजृम्भते निर्जरा क्वानज्योतिरपादृतं न हि यतो रागादिभिर्मूर्छति ॥ १३३ ॥

અર્થ:—પરમ સ'વર, રાગાદિ આસવાને રાેકવાથી પાતાની કાર્ય-ધુરાને ધારણ કરીને (પાતાના કાર્યને ખરાખર સ'ભાળીને), સમસ્ત આગામી કર્મને અત્ય'તપણ દૂરથી જ રાેક્તા ઊભા છ; અને જે પૂવે (સ'વર થયા પહેલાં) બ'ધાયેલું કર્મ છે તેને બાળવાને હવે નિજરા (–નિજરારૂપી અપ્રિ–) ફેલાય છે કે જેથી જ્ઞાનજ્યાતિ નિરા-વરણ થઈ થકી (ફરીને) રાગાદિભાવા વર પ્રૃષ્ઠિત થતી નથી—સદા અપ્રૃષ્ઠિત રહે છે.

ભાવાર્થ:—સ'વર થયા પછી નવાં કર્મ તાે ળધાતાં નથી. જે પૂર્વે બધાયાં હતાં તે કર્મો જ્યારે નિજિર છે ત્યારે માનનું આવરણ દૂર થવાથી ગ્રાન એવું થાય છે કે ક્રીને રાગાદિર્ધે પરિણુમતું નથી—સદા પ્રકારાર્ધ જ રહે છે. હવે વ્રવ્યનિજ રાતું સ્વરૂપ કહે છે:--

उवभोर्गामदियहिं द्वाणमचेदणाणमिदराणं । जं कुणदि मम्मदिद्दी नं मव्वं णिज्ञरणिमित्तं ॥ १९३ ॥

उपभोगमित्रियः द्रव्याणामचेतनानामितरेपाम् । यन्क्रगेति सम्यग्द्रष्टिः तत्सर्वे निर्वरानिमित्तम् ॥ १९३ ॥

अन्वयाथ:—[सम्यन्हिष्टः] सभ्यन्दिष्ट छव [यत्] के [इंद्रियैः] धिद्रिये। व3 [अखेतनानां] अधेतन [इतरेषां] तथा थेतन [द्रव्याणां] द्रव्यानां] द्रव्यानां] उपक्षान [करोति] ५२ छ [तत् सर्वे] ते सर्व [निर्जरानिमित्तं] निर्करानुं निभित्त छ.

ટીકા:—વિરાગીના ઉપસાગ નિજ'રા માટે જ છે (અર્થાત્ નિજ'રાતું કારણ થાય છે). રાગાદિભાવાના સદ્દભાવથી મિધ્યાદૃષ્ટિને અચેતન તથા ચેતન દ્રવ્યાના ઉપ-સાગ ખધતું નિમિત્ત થાય છે; તે જ (ઉપસાગ), રાગાદિભાવાના અભાવથી સમ્ય-ષ્દૃષ્ટિને નિજ'રાતું નિમિત્ત થાય છે. આથી (આ કથનથી) દ્રવ્યનિજ'રાતું સ્વરૂપ કહ્યું.

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિને જ્ઞાની કહ્યો છે અને જ્ઞાનીને રાગદ્વેષમાહના અભાવ કહ્યો છે; માટે સમ્યગ્દષ્ટિ વિરાગી છે. તેને ઇ'દ્રિયા વડે ભાગ હોય તાપણ તેને ભાગની સામથી પ્રત્યે રાગ નથી. તે જાણે છે કે "આ (ભાગની સામથી) પરદ્રવ્ય છે, મારે અને તેને કાંઈ નાતા નથી; કર્મના ઉદયના નિમત્તથી તેના અને મારા સંયાગ-વિયાગ છે." જ્યાંસુધી તેને ચારિત્રમાહના ઉદય આવીને પીડા કરે છે અને પાતે બળહીન હાવાથી પીડા સહી શકતા નથી ત્યાંસુધી—જેમ રાગી રાગની પીડા સહી શકે નહિ ત્યારે તેના ઔષધિ આદિ વડે ઇલાજ કરે છે તેમ—ભોગોપભોગસામથી વડે વિષયરપ ઇલાજ કરે છે; પરંતુ જેમ રાગી રાગને કે ઔષધિને ભલી જાણતા નથી તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ ચારિત્રમાહના ઉદયને કે ભોગોપભોગસામથીને ભલી જાણતા નથી. વળી નિશ્ચયથી તા, જ્ઞાતાપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ વિરાગી ઉદયમાં આવેલા કર્મને માત્ર જાણી જ લે છે, તેના પ્રત્યે તેને રાગદ્વેષમાહ નથી. આ રીતે રાગદ્વેષમાહ નથી ભંગન ભોગવતા હોવાથી તેને કર્મ આસવતું નથી, આસવ વિના આગામી બધ થતા નથી અને ઉદયમાં આવેલું કર્મ તો પાતાના રસ દઈને ખરી જ જાય છે કારણ કે ઉદયમાં આવેલા પછી કર્મની સત્તા રહી શકે જ નહિ. આ રીતે તેને નવા બધ થતા નથી

ચેતન અચેતન દ્રવ્યના ઉપભાગ ઇદિયા વડે જે જે કરે સુદર્શિત મૌ નિજેરાકારણ બને. ૧૯૩.

અતે ઉદયમાં આવેલું કમ^જ નિજ^દરી ગયું તેથી તેને કેવળ નિર્જરા જ ધાર્ઘ માટે સમ્યગ્દષ્ટિ વિરાગીના ભોગોપભોગને નિજ^દરાતું જ નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યા છે. પૂર્વ કમ્પ ઉદયમાં આવીને તેતું દ્રવ્ય ખરી ગયું તે દ્રવ્યનિર્જરા છે. ૧૯૩.

હવે ભાવનિજ રાતું સ્વરૂપ કહે છે:—

ं दन्वे उवभुंजंते णियमा जायदि सुहं च दुक्खं वा । तं सुहदुक्खमुदिण्णं वेददि अह णिज्जरं जादि ॥ १९४॥

> द्रव्ये उपभुज्यमाने नियमाज्ञायते गुग्वं च दुःग्वं वा । तत्मुखदुःग्वमृदीर्ण वेदयने अथ निर्जरां याति ॥ १९४ ॥

અન્વમાર્થ:—[द्रव्ये उपभुज्यमाने] વસ્તુ ભાગવવામાં આવતાં, [सुसं क्ष दुःसं वा] સુખ અથવા ૬:ખ [नियमात्] નિયમથી [ज्ञायते] ઉત્પન્ન થાય છે; [उदीणें] ઉદય થયેલા અર્થાત્ ઉત્પન્ન થયેલા [तत् सुस्नदुःसं] ते સુખદુ:ખને [वेदयते] वेदे छे—અનુભવે છે, [अध] પછી [निर्जरां याति] ते (સુખદુ:ખરૂપ ભાવ) નિજેરી જાય છે.

ટીકા:—પરદ્રવ્ય ભાગવવામાં આવતાં, તેના નિમિત્તે સુખરૂપ અથવા દુ:ખરૂપ જીવના ભાવ નિયમથી જ ઉદય થાય છે અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે વેદન શાતા અને અશાતા—એ બે પ્રકારાને અતિક્રમતું નથી (અર્થાત્ વેદન બે પ્રકારતું જ છે— શાતારૂપ અને અશાતારૂપ). જ્યારે તે (સુખરૂપ અથવા દુ:ખરૂપ) ભાવ વેદાય છે ત્યારે બિચ્ચાદષ્ટિને, રાગાદિભાવાના સદ્ભાવથી અધતું નિમિત્ત થઈને (તે ભાવ) નિર્જરતાં છતાં (ખરેખર) નહિ નિર્જર્ધો થકા, બધ જ થાય છે; પરંતુ સમ્ય∘દષ્ટિને, રાગાદિભાવાના અભાવથી અધતું નિમિત્ત થયા વિના કેવળ જ નિર્જરતા હોવાથી (ખરેખર) નિર્જર્ધો થકા, નિર્જરા જ થાય છે.

ભાવાર્થ:—પરદ્રવ્ય ભાગવતાં, કર્મના ઉદયના નિમિત્તે જીવને સુખરૂપ અથવા દુ:ખરૂપ ભાવ નિયમથી ઉત્પન્ન થાય છે. મિથ્યાદૃષ્ટિને રાગાદિકને લીધે તે ભાવ આગામી ખધ કરીને નિજિર છે તેથી તેને નિજિયો કહી શકાતા નથી; માટે મિ⁶યા-દૃષ્ટિને પરદ્રવ્ય ભાગવતાં ભધ જ થાય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગાદિક નહિ હોવાથી આગામી

વસ્તુતાંગે ઉપભાગ નિશ્ચય સુખ વા દુઃખ થાય છે, એ ઉદિત સુખદુઃખ ભાગવે પછી નિર્જરા થઈ જાય છે. ૧૯૪.

ખ'ધ કર્યા વિના જ તે ભાવ નિજેરી જાય છે તેથી તેને નિજેર્યો કહી શકાય છે; માટે સમ્યગ્દષ્ટિને પરદ્રવ્ય ભાગવતાં નિજેરા જ થાય છે. આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિને ભાવ-નિજેરા થાય છે.

> હવે આગળની ગાથાએાની સ્**ચનારૂપ ^લાેક કહે છે:—** (અનુષ્ટુપ્)

> > तज्ज्ञानस्येव सामध्ये विरागस्य च वा किल । यत्कोऽपि कर्मभिः कर्म भ्रंजानोऽपि न वध्यते ॥ १३४॥

અર્થ:—ખરેખર તે (આશ્ચર્યકારક) સામધ્ય જ્ઞાનનું જ છે અથવા વિરાગનું જ છે કે કાેઈ (સમ્યગ્દષ્ટિ છવ) કર્મને ભાગવતા છતા કર્માથી બ'ધાતા નથી! (અ-જ્ઞાનીને તે આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે અને જ્ઞાની તેને યથાર્થ જાણે છે.) ૧૯૪.

હવે ગ્રાનતું સામધ્ય વ્યતાવે છે:—

जह विसमुवभुंजंतो वेजां पुरिमां ण मरणमुवयादि । पुरगलकम्मस्मुद्यं तह भुंजदि णेव वज्झण् णाणी ॥ १९५॥

यथा विषमुषमुंजानो वद्यः पुरुषो न मरणमृषयाति । पुहलकर्मण उदयं तथा मुंक्ते नेव बन्यने ज्ञानी ॥ १०५ ॥

भन्यसथि:—[यथा] केभ [वैद्यः पुरुषः] वैध पुरुष [विषं उपभुंजानः] विषने सीगवते। अर्थात् आती भती [मरणं न उपयाति] भरेष् पाभते। नथी, [तथा] तेभ [ज्ञानी] शानी [पुद्रलकर्मणः] पुरुगलक्षभिना [उद्दर्यं] ઉद्दर्यने [भुंके] सेगवि छ ते।पष् [न दव बच्यते] अ'धाते। नथी.

ટીકા: — જેમ કાઈ વિષવેઘ, બીજાઓના મરખૂતું કારણ જે વિષ તેને ભાગ-વતા છતા પણ, અમાઘ (શબળાણ) વિઘાના સામચ્ય વર્ડ વિષની શક્તિ રાકાઈ ગઈ હાવાથી, મસ્તા નથી, તેમ અજ્ઞાનીઓને શગાદિભાવાના સદ્દભાવથી બ'ધનું કારણ જે પુદ્દગલકર્મના ઉદ્દય તેને જ્ઞાની ભાગવતા છતા પણ, અમાઘ જ્ઞાનના સામચ્ય દ્વારા રાગાદિભાવાના અભાવ હાતાં (-હાઈને) કર્માદયની શક્તિ રાકાઈ ગઈ હાવાથી, બ'ધાતા નથી.

જ્યમ ઝેરના ઉપભાગથી પણ વૈત્ર જન મરતા નથી. ત્યમ કર્મ ઉદ્દયા ભાગવે પણ જ્ઞાની બધાના નથી. ૧૯૫.

ભાવાર્થ:—જેમ વેઘ મ'ત્ર, ત'ત્ર, ઔષધ આદિ પાતાની વિદ્યાના સામધ્ય થી વિષની મરણ કરવાની રાક્તિના અભાવ કરે છે તેથી વિષ ખાવા છતાં તેતું મરણ થતું નથી, તેમ જ્ઞાનીને જ્ઞાનતું સામધ્ય એવું છે કે કમેદિયની ભ'ધ કરવાની રાક્તિના અભાવ કરે છે અને તેથી કર્મના ઉદયને ભાગવવા છતાં જ્ઞાનીને આગામી કર્મભ'ધ થતા નથી. આ પ્રમાણે સમ્યમ્જ્ઞાનનું સામધ્ય કહ્યું. ૧૯૫.

હવે વૈરાગ્યનું સામધ્ય ખતાવે છે:--

जह मज्जं पिवमाणो अरदिभावेण मज्जदि ण पुरिसो । दब्ब्वभोगे अरदो णाणी वि ण वज्झदि तहेव ॥ १९६॥

यथा मधं पिक्त अरितभावेन माधित न पुरुषः । द्रध्योपभोगेऽन्तो ज्ञान्यपि न बध्यते तथेव ॥ १९६॥

અન્વયાર્થ:—[यथा] જેમ [पुरुष:] કેઇ પુરુષ [मयं] મદિરાને [अरित-मानेन] અરિતિભાવે (અપ્રીતિથી) [पिनन्] પીતા થકા [न मायित] भत्त થતા નથી, [तथा एव] તેવી જ રીતે [क्रानी अपि] शानी પણ [द्रव्योपमोगे] દ્રવ્યના ઉપભાગ પ્રત્યે [अरतः] અરત (અર્થાત્ વૈરાગ્યભાવે) વર્તતા થકા [न बच्यते] (કમેશી) બ'ધાતા નથી.

હીકા:—જેમ કાઈ પુરુષ, મિરા પ્રત્યે જેને તીવ અરતિભાવ પ્રવર્ત્યો છે એવા વર્તા થકા, મિરાને પીતાં છતાં પણ, તીવ્ર અરતિભાવના સામર્થ્યને લીધે મત્ત થતા નથી, તેમ જ્ઞાની પણ, રાગાદિભાવાના અભાવથી સર્વ દ્રવ્યાના ઉપસોગ પ્રત્યે જેને તીવ્ર વૈરાગ્યભાવ પ્રવર્ત્યો છે એવા વર્તાતા થકા, વિષયાને સાગવતાં છતાં પણ, તીવ્ર વૈરાગ્યભાવના સામર્થ્યાને લીધે (કર્માથી) બધાતા નથી.

ભાવાર્થ:—એ વૈરાગ્યનું સામધ્ય છે કે જ્ઞાની વિષયાને સેવતા છતા પણ કર્માથી ખધાતા નથી.

હવે આ અર્થનું અને આગળની ગાથાના અર્થની સ્ચનાનું કાવ્ય કહે છે:—

(२थे।६ता)

नाश्चते विषयसेवनेऽपि यत् स्वं फलं विषयसेवनस्य ना ।

જ્યમ અરતિભાવે મધ પીતાં મત્ત જન અનેતા નથી, દ્રવ્યાપભાગ વિષે અરત જ્ઞાનીય અધાતા નથી. ૧૯૬.

क्कानवैभवविरागतात्रलात् सेवकोऽपि तदसावसेवकः ॥ १३५ ॥

અર્થ:--કારણ કે આ (જ્ઞાની) પુરુષ વિષયાને સેવતા હતા પણ જ્ઞાન-વેભવના અને વિરાગતાના બળથી વિષયસેવનના નિજફળને (-રંજિત પરિણામને) સોગવતા નથી-પામતા નથી, તેથી આ (પુરુષ) સંવક હતાં અસેવક છે (અર્થાત્ વિષયાને સેવતાં હતાં નથી સેવતા).

લાવાર્ય:—જ્ઞાન અને વિરાગતાનું એવું કાઈ અર્ચિત્ય સામધ્ય છ કે જ્ઞાની ઇંદ્રિયાના વિષયાને સેવતા હોવા છતાં તેને સેવનારા કહી શકાતા નથી, કારણ કે વિષય-સેવનનું ફળ જે રંજિત પરિણામ તેને જ્ઞાની ભાગવતા નથી—પામતા નથી. ૧૯૬.

હવે આ જ વાતને પ્રગઢ દુષ્ટાંતથી ખતાવે છે:--

मेवंतो वि ण मेवइ असेवमाणावि मेवगो कोई । पगरणचेट्ठा कस्स वि ण य पायरणोति सो होई ॥ १९७॥

मेवमानोऽपि न मेवते असेवमानोऽपि सेवकः कश्चित् । मकरणचेष्रा कम्यापि न च प्राकरण इति स भवति ॥ १९७॥

अन्वथार्थ:—[कश्चित्] કાઈ તા [सेवमानः अपि] વિષયાન સેવતા છતાં [न सेवते] નથી સેવતા [असेवमानः अपि] અને કાઈ નહિ સેવતા છતાં [सेवकः] સેવનારા છ—[कस्यापि] જેમ કાઈ પુરુષને [प्रकरणचेष्ठा] *પ્રકરણની ચેષ્ટા (કાઈ કાર્ય સ'બ'ધી કિયા) વર્ત છે [न च सः प्राकरणः इति भवति] तापण ते 'પ્રાકरिश्ક નથી.

ટીકા: – જેમ કાઇ પુરુષ કાઇ પ્રકરણની ક્રિયામાં પ્રવર્તતા હાવા છતાં પ્રકરણનું સ્વામીપણું નહિ હાવાથી પ્રાકરણક નથી અને બીજો પુરુષ પ્રકરણની ક્રિયામાં નહિ પ્રવર્તતા હાવા છતાં પ્રકરણનું સ્વામીપણું હાવાથી પ્રાકરણક છે, તેવી રીતે સમ્યન્દષ્ટિ પૂર્વસંચિત કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા વિષયોને સેવતા હાવા છતાં રાગાદિભાવાના

^{*} પ્રકરણ = કાર્ય.

૧ પ્રાકરિલ્યુક = કાર્ય કરનારાે.

સંવે છતાં નહિ સેવતાે, અણુસવતાે સવક બને, પ્રકરણતણી ચેષ્ટા કરે પણ પ્રાકરણ જ્યમ નહિ કરે. ૧૯૭.

અભાવને લીધે વિષયસેવનના ફળનું સ્વામીપણું નહિ હોવાથી અસેવક જ છે (અર્થાત્ સેવનારા નથી) અને બિથ્યાદષ્ટિ વિષયાને નહિ સેવતા હોવા છતાં રાગાદિભાવાના સદ્ભાવને લીધે વિષયસેવનના ફળનું સ્વામીપણું હોવાથી સેવક જ છે.

ભાવાર્થ:—કાઈ શેઠે પાતાની દુકાન પર કાઈને નાકર રાખ્યા. દુકાનના બધા વેપારવાલુજ—ખરીદવું, વેચવું વગેરે સર્વ કામકાજ—નાકર કરે છે તાપણ તે વેપારી નથી કારલ કે તે વેપારના અને વેપારના લાભ-નુકસાનના સ્વામી નથી; તે તા માત્ર નાકર છે, શેઠના કરાવ્યા બધું કામકાજ કરે છે. જે શેઠ છે તે વેપાર સંબ'ધી કાંઈ કામકાજ કરતા નથી, ધર ખેસી રહે છે તાપણ તે વેપારના અને વેપારના લાભ-નુક-સાનના ધણી હોવાથી તે જ વેપારી છે. આ દુષ્ટાંત સમ્પગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિ પર ઘઢાવી લેવું. જેમ નાકર વેપાર કરનારા નથી તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ વિષય સેવનારા નથી, અને જેમ શેઠ વેપાર કરનારા છે તેમ મિથ્યાદષ્ટિ વિષય સેવનારા છે.

હવે આગળની ગાથાએાની સ્ચનાતું કાવ્ય કહે છે:— (મંદાકાંતા)

सम्यग्रध्देर्भवति नियतं ज्ञानवैराग्यज्ञक्तिः स्वं वस्तुत्वं कल्लियतुमयं स्वान्यरूपाप्तिग्रुक्त्या । यस्माज्ज्ञात्वा व्यतिकरिमदं तस्वतः स्वं परं च स्वस्मिकास्ते विरमति परात्सर्वतो रागयोगात् ॥ १३६ ॥

અર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિન નિયમથી જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની શક્તિ હોય છે; કારણ કે તે (સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ) સ્વરૂપનું મહણ અને પરના ત્યાગ કરવાની વિધિ વડે પાતાના વસ્તુત્વના (યથાર્થ સ્વરૂપના) અભ્યાસ કરવા માટે, 'આ સ્વ છે (અર્થાત્ આત્મ-સ્વરૂપ છે) અને આ પર છે' એવા બેઠ પરમાથે જાણીને સ્વમાં રહે છે (-ડકે છે) અને પરથી—રાગના યાગથી—સર્વ પ્રકારે વિરૂપ્તે છે. (આ રીત જ્ઞાનવૈરાગ્યની શક્તિ વિના હોઈ શકે નહિ). ૧૯૭.

હવે પ્રથમ, સમ્યગ્દષ્ટિ સામાન્યપણે સ્વને અને પરને આ પ્રમાણે જાણે છે — એમ ગાથામાં કહે છે:—

उदयविवागो विविहो कम्माणं विष्णिओ जिणवरेहिं। ण दु ते मज्झ सहावा जाणगभावो दु अहमिको ॥ १९८॥

કર્માતણા જે વિવિધ ઉદયવિપાક જિનવર વર્ણ°ગ્યા, તે મુજ સ્વભાવા છે નહિ, હું એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૮. उदयविषाको विविधः कर्मणां वर्णितो जिनवैरेः । न त् ते मम स्वभावाः ज्ञायकमावस्त्वहमेकः ॥ १९८ ॥

अन्वयार्थ:—[कर्मणां] डर्भीना [उदयविपाकः] ઉदयना विभाः (१०) [जिनवरैः] किनवरेखे [विविधः] अनेः प्रधारना [वर्णितः] वर्षु व्ये। छ, [ते] ते [मम स्वमावाः] भारा स्वकावा [त तु] नथी; [अहं तु] हुं ते। [एकः] ओः [ज्ञायकमावः] भागःस्थाव छुं.

ટીકા:—જે કર્મના ઉદયના વિપાકર્થી ઉત્પન્ન થયેલા અનેક પ્રકારના ભાવા છે તે મારા સ્વભાવા નથી; હું તા આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગાચર) ઠંકાત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ હું.

ભાવાર્થ:—ગ્યા પ્રમાણે સામાન્યપણે સમસ્ત કર્મજન્ય ભાવાને સમ્યગ્દષ્ટિ પર જાણે છે અને પાતાને એક જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણે છે. ૧૯૮.

હવે સમ્યઃદષ્ટિ વિશેષપણે સ્વને અને પરને આ પ્રમાણે જાણે છે—એમ કહે છે:—

पुग्गलकम्मं रागो तस्स विवागोदओ हवदि एसो । ण दु एस मज्झ भावो जाणगभावो हु अहमिको ॥ १९९॥

पुहल्कर्म गगम्तस्य विपाकोदयो भवति एषः । न त्वेप मम भावो ज्ञायकमात्रः खल्बहमेकः ॥ १०० ॥

अन्वयार्थ:—[रागः] राग [पुद्रलकर्म] पुर्शक्षकर्भ छ, [तस्य] तेने। [विपाकोव्यः] विपाक्षक्ष ७६थ [एषः भवति] आ छ, [एषः] आ [मम भावः] भारे। साव [त तु] नथी; [महम्] ढुं ते। [सलु] निश्वयथी [एकः] ओक्ष [क्षायक-भावः] आयक्षाय थुं.

ટીકા:—ખરેખર શગ નામનું પુદ્દગલકમે છે તેના ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા આ રાગરૂપ ભાવ છે, મારા સ્વભાવ નથી; ઢું તા આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગાચર) ટેકાત્કીર્જુ એક જ્ઞાયકભાવ છું. (આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ વિશેષપણે સ્વને અને પરને જાણે છે). વળી આ જ પ્રમાણે 'રાગ્રેપક અદલીને તેની જઆએ દ્વેષ, માહ, કોધ,

પુદ્દગલકરમરૂપ રાગના જ વિપાકરૂપ છે ઉદય આ, વસ્ત્ર આ છે નહિ મુજ ભાવ, નિશ્ચય એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૯.

માન, માયા, લાેભ, કર્મ, તાેકર્મ, મન, વચન, કાયા, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, કાણ, રસન અને સ્પર્શન—એ શબ્દા મૂકી સાેળ સૂત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં (-કહેવાં) અને આ ઉપ-દેશથી બીજા પણ વિચારવાં. ૧૯૯.

આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ પાતાને જાણતા અને રાગને છાડતા થકા નિયમથી જ્ઞાન-વૈરાગ્યસપત્ર હોય છે—એમ હવેની ગાયામાં કહે છ:—

एवं मम्मिद्दिती अपाणं मुणिद जाणगसहावं ।

उदयं कम्मिववागं य मुअदि तत्रं वियाणंतो ॥ २०० ॥

एवं सम्यव्हिष्टः आत्मानं जानाति द्वायकस्वभावम् ।

उदयं कमीविषाकं च मुंचित तत्त्वं विज्ञानन ॥ २०० ॥

અન્વયાથ :—[एवं] આ રીતે [सम्यग्हिष्टः] सभ्यश्वष्टि [आत्मानं] આત્માને (પાતાને).[ज्ञायकस्वभावं] સાયકસ્વભાવ [ज्ञानाति] જાણે છે [च] અને [तत्त्वं] તત્ત્વને અર્થાત્ યથાર્થ સ્વરૂપને [विज्ञानन्] જાણતા થકા [कर्मविपाकं] કર્મના વિપાકરૂપ [उद्यं] ઉદ્દયને [मुंचिति] છાડે છે.

્રીકા:—આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ સામાન્યપણે અને વિશેષપણે પરભાવસ્વરૂપ સર્વ ભાવોથી વિવેક (બેદજ્ઞાન, ભિન્નતા) કરીને, દંકાત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ જેના સ્વભાવ છે એવું જે આત્માનું તત્ત્વ તેને (સારી રીતે) જાણે છે; અને એ રીતે તત્ત્વને જાણતા, સ્વભાવના થહેલું અને પરભાવના ત્યાંગથી નીપજવાયાંગ્ય પાતાના વસ્તુત્વને વિસ્તારતા, કર્મના ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા સમસ્ત ભાવોને છાડે છે. તેથી તે (સમ્યગ્દષ્ટિ) નિયમથી જ્ઞાનવેરાગ્યસ પત્ન હોય છે (એમ સિદ્ધ થયું).

સાવાથ':- જ્યારે પાતાને તા જ્ઞાયકસાવરૂપ સુખમય જાણે અને કર્મના ઉદ્દયથી થયેલા ભાવાને આકુળતારૂપ દુ:ખમય જાણે ત્યારે જ્ઞાનરૂપ રહેવું અને પર-ભાવાથી વિરાગતા—એ બન્ને અવશ્ય હાય જ છે. આ વાત પ્રગઢ અનુસવગાચર છે. એ (જ્ઞાનવૈરાગ્ય) જ સમ્યગ્દષ્ટિનું ચિદ્ધ છે.

"જે જીવ પરદ્રવ્યમાં આસકત—રાગી છે અને સમ્યગ્દષ્ટિપણાનું અભિમાન કરે છે તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે જ નહિ, વૃથા અભિમાન કરે છે" એવા અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય હવે કહે છે:—

સુદ્દષ્ટિ એ રીત આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણતા, ને ઉદય કર્મવિપાકરૂપ તે તત્ત્વજ્ઞાયક છાડતા. ૨૦૦.

(મંદ્રાક્રાંતા)

सम्यग्दृष्टिः स्वयमयमइं जातु वंघो न मे स्या-दित्युत्तानोत्पुरुकवदना रागिणोऽप्याघरंतु । आलंबंतां समितिपरतां ते यतोऽघापि पापा आत्मानात्मावगमविर्हात्संति सम्यक्त्वरिक्ताः ॥ १३७॥

અર્થ:—"આ હું પાતે સમ્યગ્દષ્ટિ હું, મને કરી ખધ થતા નથી (કારહ્યું કે શાસમાં સમ્યગ્દષ્ટિને ખધ કહ્યો નથી)" એમ માનીને જેમનું મુખ ગર્વથી ઊંચું તથા પુલક્તિ (રામાંચિત) થયું છે એવા રાગી જીવા (-પરક્વ્ય પ્રત્યે રાગદ્વેષમાહ-ભાવવાળા જીવા-) ભલે મહાવ્રતાદિનું આચરહ્યું કરા તથા *સમિતિની ઉત્કૃષ્ટતાનું આલ'બન કરા તાપણ તેઓ પાપી (મિથ્યાદષ્ટિ) જ છે, કારણ કે આત્મા અને અનાત્માના માનથી રહિત હાવાથી તેઓ સમ્યક્ત્વથી રહિત છે.

ભાવાર:—પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ હોવા છતાં જે જીવ 'હુ' સમ્યગ્દિષ્ટિ છું, મને ખધ થતા નથી ' એમ માને છે તેને સમ્યક્ત્વ કેવું ? તે વ્રત-સમિતિ પાળે તાપણ સ્વપરનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી તે પાપી જ છે. પાતાને ખધ નથી થતા એમ માનીને સ્વચ્હ' દે પ્રવર્તે તે વળી સમ્યગ્દિષ્ટ કેવો ? કારણ કે જ્યાં સુધી યથાખ્યાત ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી ચારિત્રમાહના રાગથી ખધ તો થાય જ છે અને જ્યાં સુધી રાગ રહે ત્યાં સુધી સમ્યગ્દિષ્ટ તા પાતાની નિંદા-ગહીં કરતા જ રહે છે. જ્ઞાન થવા માત્રથી ખધથી છાડાનું નથી, જ્ઞાન થયા પછી તેમાં જ લીનતારૂપ—શુદ્ધોપયાગરૂપ—ચારિત્રથી ખધ કપાય છે. માટે રાગ હોવા હતાં, 'ખધ થતા નથી ' એમ માનીને સ્વચ્હ' દે પ્રવર્તનાર જીવ મિયાદિષ્ટ જ છે.

અહીં કાઈ પૂછ કે " વ્રત-સમિતિ તો શુભ કાર્ય છે, તો પછી વ્રત-સમિતિ પાળતાં છતાં તે જીવને પાપી કેમ કહ્યો ?" તેનું સમાધાન:—સિહાંતમાં પાપ મિથ્યાત્વને જ કહ્યું છે; જ્યાંસુધી મિથ્યાત્વ રહે ત્યાંસુધી શુભ-અશુભ સર્વ કિયાને અધ્યાત્મમાં પરમાથે પાપ જ કહેવાય છે. વળી વ્યવહારનયની પ્રધાનતામાં, વ્યવહારી જીવોને અશુભ છાડાવી શુભમાં લગાડવા શુભ કિયાને કથંચિત પુરુષ પણ કહેવાય છે. આમ કહેવાથી સ્યાદ્વાદ મતમાં કાંઈ વિરોધ નથી.

વળી કાેઈ પૂછ છે કે—" પરક્રવ્યમાં રાગ રહે ત્યાંસુધી જીવને મિથ્યાદિષ્ટ કહોો તે વાતમાં અમે સમન્યા નહિ. અવિરતસમ્યષ્દિષ્ટ વગેરેને ચારિત્રમાહના ઉદયથી રાગાદિ-

^{*} સમિતિ = વચન, વિહાર અને આહારની ક્રિયામાં જતનાથી પ્રવર્તવું તે.

ભાવ તા હોય છે. તેમને સમ્યક્ત્વ કેમ છે?" તેનું સમાધાન:—અહીં મિથ્યાત્વ સહિત અન'તાનુખ'ધી રાગ પ્રધાનપણ કહ્યો છે. જેને એવા રાગ હોય છે અર્થાત જેને પર-કુવ્યમાં તથા પરકવ્યથી થતા ભાવામાં આત્મખુદ્ધિપૂર્વ પ્રીતિ-અપ્રીતિ થાય છે. તેને સ્વપરનું જ્ઞાનશ્રદ્ધાન નથી—ક્ષેદજ્ઞાન નથી એમ સમજવું. જીવ સુનિપદ લઈ વ્રત-સમિતિ પાળે તાપણ જ્યાંસુધી (વ્રત-સમિતિ પાળતાં) પર જીવાની રક્ષા, શરીર સંબ'ધી જતનાથી પ્રવર્તવું કત્યાદિ પરક્રવ્યની ક્રિયાથી તથા પરક્રવ્યના નિમિત્તે થતા પાતાના શુભ ભાવાથી પાતાના માક્ષ માને છે અને પર જીવાના ઘાત થવા, અયત્નાચારરૂપે પ્રવત⁶વ' ઇત્યાદિ પરક્રવ્યની ક્રિયાથી તથા પરક્રવ્યના નિમિત્તે થતા પાતાના અશુભ ભાવાથી જ પાતાને બ'લ થતા માને છે ત્યાંસુધી તેને સ્વપરતું જ્ઞાન થયું નથી એમ જાણવું: કારણ કે ખંધ-પ્રાપ્ત તા પાતાના અશુદ્ધ તથા શદ્ધ ભાવાથી જ થતા હતા. શુભાશુભ ભાવા તા ખધનાં જ કારણ હતા અને પરક્રવ્ય તા નિમિત્તમાત્ર જ હતું. તેમાં તેણે વિષય યરૂપ માન્યું. આ રીતે જ્યાંસુધી છવ પરદ્રવ્યથી જ ભલું ખૂરું માની રાગદ્વેષ કરે છે ત્યાંસધી તે સમ્યગ્દષ્ટિ નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ છવ તા જ્યાંસધી પાતાને ચારિત્ર-માહ સંખ'ધી રાગાદિક રહે છે ત્યાંસધી તે રાગાદિક વિષે તથા રાગાદિકની પ્રેરણાથી જે પરદ્રવ્યસંખ'ત્રી શુભાશભ કિયામાં તે પ્રવતે છે તે પ્રવૃત્તિઓ વિષે એમ માતે છે કે-ચ્યા કર્માનું જોર છે: તેનાથી નિવૃત્ત થયે જ માટું ભલું છે. તે તેમને રાગવત જાણે છે. પીડા સાડી શકાતી નથી તેથી તેમના ઇલાજ કરવારૂપે પ્રવતે છે તાપણ તેને તેમના પ્રત્યે રાગ કહી શકાતા નથી: કારણ કે જેને રાગ માને તેના પ્રત્યે રાગ કેવા ? તે તેને મઢાડવાના જ ઉપાય કરે છે અને તે મઢવું પણ પાતાના જ જ્ઞાનપરિણામરૂપ પરિણ-મનથી માને છે. આ રીતે સમ્યવ્દષ્ટિને રાગ નથી. આ પ્રમાણે પરમાર્થ અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી અહીં વ્યાપ્યાન જાણવું. અહીં મિથ્યાત્વ સહિત રાગને જ રાગ કહ્યો છે. મિથ્યાત્વ વિના યારિત્રમાહસ'અ'લી ઉદયના પરિણામને રાગ કહ્યો નથી: માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્ઞાન-વૈરાગ્યશક્તિ અવશ્ય હાેય જ છે. મિથ્યાત્વ સહિત રાગ સમ્યગ્દૃષ્ટ્રિને હાેતા નથી અને બિ^{શ્}યાત્વ સહિત રાગ હેાય તે સમ્યગ્દષ્ટિ નથી. આવા (બિ^{શ્}યાદષ્ટિના અને સમ્યગ્દષ્ટિના ભાવાના) તફાવતને સમ્યગ્દષ્ટિ જ જાણે છે. મિથ્યાદૃષ્ટિના અધ્યાત્મશાસમાં પ્રથમ તા પ્રવેશ નથી અને જો પ્રવેશ કરે તા વિપરીત સમજે છે—વ્યવહારને સવ^લથા છાડી ભ્રષ્ટ થાય છે અથવા તા નિશ્ચયને સારી રીતે જાણ્યા વિના વ્યવહારથી જ માક્ષ માને છે. પરમાર્થ તત્ત્વમાં મૃઢ રહે છે. જો કાેઈ વિરલ જવ યથાર્થ સ્યાદવાદન્યાયથી સત્યાર્થ સમજી જાય તા તેને અવશ્ય સમ્યક્તવની પ્રાપ્તિ થાય જ છે—તે અવશ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ ખની જાય છે. ૨૦૦.

હવે પૂછ છ કે રાગી (છવ) કેમ સમ્યગ્દષ્ટિ ન હાય ? તેના ઉત્તર કહે છ:—

परमाणुमित्तयंपि हु रायादीणं तु विज्ञदे जस्स । ण वि सो जाणदि अप्पाणयं तु सन्वागमधरो वि ॥२०१॥ अप्पाणमयाणंतो अणपयं चावि सो अयाणंतो । कह होदि सम्मदिट्टी जीवाजीवे अयाणंतो ॥ २०२॥

परमाणुमात्रमपि खल्ड रागादीनां नु विद्यते यम्य । नापि स जानात्यात्मानं तु सर्वागमधरोऽपि ॥ २०१ ॥ आत्मानमजानन अनात्मानं चापि सोऽजानन । कथं भवति सम्यग्द्यिजीवाजीवावजानन ॥ २०२ ॥

અन्यथार्थ:—[बलु] भरेभर [यस्य] के छवने [रागदीनां तु परमाणु-मात्रं अपि] परभाखुभात—सेशभात—पणु रागादिः [विद्यते] वर्ते छे [सः] ते छव [सर्वागमघरः अपि] असे सर्व भागम अध्येत होय तापणु [आत्मानं तु] भात्माने [न अपि जानाति] नथी काणुताः; [च] भने [आत्मानं] भात्माने [अजानन्] निह्य काणुता थेडे। [सः] ते [अनात्मानं अपि] भनात्माने (परने) पणु [अजानन्] नथी काणुताः; [जीवाजीवा] भे रीते के छव भने भछवने [अजानन्] नथी काणुता ते [सम्यव्हिष्टः] सभ्यव्हिष्ट [कथं मवति] डेम होर्ध शाहे ?

દીકા:—જેને રાગાદિ અજ્ઞાનમય ભાવાના લેરામાત્રના પહ્યુ સદ્દભાવ છે તે ભલે શ્રુતકેવળી જેવા હો તાપણ જ્ઞાનમય ભાવાના અભાવને લીધે આત્માને નથી જાણતા; અને જે આત્માને નથી જાણતા તે અનાત્માને પણ નથી જાણતા કારણ કે સ્વરૂપે સત્તા અને પરરૂપે અસત્તા—એ બન્ને વડે એક વસ્તુના નિશ્ચય થાય છે; (જેને અનાત્માનો—રાગના—નિશ્ચય થયા હોય તેને અનાત્મા અને આત્મા—બન્નેના નિશ્ચય હોવા જોઈએ). એ રીતે જે આત્મા અને અનાત્માને નથી જાણતો તે જીવ અને અજીવને નથી જાણતો; અને જે જીવ-અજીવને નથી જાણતો તે સમ્યગ્દષ્ટિ જ નથી. માટે રાગી (જીવ) જ્ઞાનના અભાવને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ હોતો નથી.

અણુમાત્ર પણ રાગાદિના સદ્દભાવ વર્ત જેહને, તે સર્વ આગમધર ભલે પણ જાણતા નહિ આત્મને; ૨૦૧. નહિ જાણતા જ્યાં આત્મને જ, અનાત્મ પણ નહિ જાણતા, તે કેમ હાય સુદ્દષ્ટિ જે જીવ-અજીવને નહિ જાણતા? ૨૦૨.

ભાષાથી:--અહીં 'રાગ' રાખ્કથી અજ્ઞાનસય રાગદ્વેષમાહ કહેવામાં આવ્યા છે. ત્યાં 'અજ્ઞાનમય ' કહેવાથી મિથ્યાત્વ-અન તાનુખ ત્રીથી થયેલા રાગાદિક સમજવા. મિથ્યાત્વ વિના ચારિત્રમાહુના ઉદયના રાગ ન લેવા; કારણ કે અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ વગેરેને ચારિત્રમાહના ઉદય સંખંધી રાગ છે તે જ્ઞાનસહિત છે; તે રાગને સમ્યગ્દ્રષ્ટિ કમેદિયથી થયેલા રાગ જાણે છે અને તેને મહાડવા જ કચ્છે છે: તે રાગ પ્રત્યે તેને રાગ નથી. વળી સમ્યવ્દુષ્ટિને રાગના લેશમાત્ર સદભાવ નથી એમ કહ્યું છે તેનું કારણ આ પ્રમાણે છ:-સમ્યગ્રુપ્ટિને અશુભ રાગ તો અત્યંત ગૌણ છે અને જે શુભ રાગ થાય છે તેને તે જરાય ભલા (સારા) સમજતો નથી—તેના પ્રત્યે લેશમાત્ર રાગ કરતો નથી. વળી નિશ્ચયથી તો તેને રાગતું સ્વામિત્વ જ નથી. માટે તેને લેશમાત્ર રાગ નથી.

જો કાઈ જીવ શગતે ભલા જાણી તેના પ્રત્યે લેશમાત્ર રાગ કરે તો—ભલે તે સર્વ શાસ્ત્રો ભણી ચૂક્યા હોય, સુનિ હોય. વ્યવહારચારિત્ર પણ પાળતો હોય તોપણ—એમ સમજવું કે તેણે પાતાના આત્માનું પરમાથ સ્વરૂપ નથી જાણ્યું. કર્મી-દયજનિત રાગને જ સારા માન્યા છે અને તેનાથી જ પાતાના માક્ષ માન્યા છે. આ રીતે પાતાના અને પરના પરમાર્થ સ્વરૂપને નહિ જાણતો હોવાથી જીવ-અજીવના પરમાથ સ્વરૂપને જાણતો નથી. અને જ્યાં છવ અને અછવ—ખે પદાર્થીને જ જાણતો નથી ત્યાં સમ્યષ્ટિષ્ટ કેવા ? માટે રાગી જીવ સમ્યષ્ટિષ્ટ હાેઇ શકે નહિ.

હવે આ અર્થ તું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે. જે કાવ્યદ્વારા આચાર્ય દેવ અના-દિથી રાગાદિકને પાતાનું પદ જાણી સતેલા રાગી પ્રાણીઓને ઉપદેશ કરે છે:—

(મંદાકાંતા)

आसंसारात्यतिपदममी रागिणो नित्यमत्ताः सुप्ता यस्मिश्रपदमपदं तद्विबृध्यध्वमंधाः । एतेतेतः पदमिदमिदं यत्र चैतन्यधातः

शुद्धः शुद्धः स्वरसभरतः स्थाविभावत्वमेति ॥ १३८ ॥

અર્થ:--(શ્રી ગુરુ સ'સારી ભવ્ય જવોતે સ'બાધે છે કે:) હે અધ પ્રા-ણીએા ! અનાદિ સંસારથી માંડીને પર્યાયે પર્યાયે આ રાગી **છ**વા સદાય મત્ત વર્તતા થકા જે પદમાં સુતા છ-3િધ છે તે પદ અર્થાત સ્થાન અપદ છે-અપદ છે, (તમાર્ સ્થાન નથી.) એમ તમે સમજો. (ખે વાર કહેવાથી અતિ કરણાભાવ સચિત થાય છે.) આ તરક આવા-આ તરક આવા, (અહીં નિવાસ કરો,) તમાર્ર પદ આ છે-આ છે જ્યાં શહ્-શહ ચેતન્યધાત નિજ રસની અતિશયતાને લીધે સ્થાયીભાવપણાને પ્રાપ્ત છે અર્થાત સ્થિર છે—અવિનાશી છે. (અહીં 'શુદ્ધ' રાખ્દ બે વાર કહ્યો છે તે ડ્રવ્ય અને ભાવ ખન્નેની શુદ્ધતા સૂચવે છે. સર્વ અન્યડ્રવ્યાથી જુદા હોવાને લીધે

આત્મા કૃવ્યે શુદ્ધ છે અને પરના નિમિત્તે થતા પાતાના ભાવાથી રહિત હાવાને લીધે ભાવે શુદ્ધ છે.)

ભાવાથ:—જેમ કાઈ મહાન પુરુષ મધ પીતે મલિન જગ્યામાં સતો હાય તેને કાઈ આવીને જગા3—સંખાધન કરે કે "તારી સ્વાની જગ્યા આ નથી; તારી જગ્યા તો શુદ્ધ સુવર્ણમય ધાતુની ખનેલી છે, અન્ય કુંધાતુના ભેળથી રહિત શુદ્ધ છે અને અતિ મજખૂત છે; માટે હું તને ખતાવું છું ત્યાં આવ, ત્યાં શયન આદિ કરી આનંદિત થા;" તેવી રીતે આ પ્રાણીઓ અનાદિ સંસારથી માંડીને રાગાદિકને લલા જાણી, તેમને જ પાતાના સ્વભાવ જાણી, તેમાં જ નિર્દ્ધિત સતા છે—સ્થિત છે, તેમને શ્રીગુર કરણાપૂર્વ કે સંખાધે છે—જગાડે છે—સાવધાન કરે છે કે "હે અ'ધ પ્રાણીઓ! તમે જે પદમાં સતા છા તે તમારું પદ નથી; તમારું પદ તો શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુમય છે, ખહારમાં અન્ય દ્રવ્યાના ભેળ વિનાતું તેમ જ અ'તર'ગમાં વિકાર વિનાતું શુદ્ધ છે અને સ્થાયી છે; તે પદને પ્રાપ્ત થાઓ—શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ પાતાના ભાવના આશ્રય કરી." ૨૦૧—૨૦૨.

હવે પૂછ છે કે (હે ગુરુદ્ધવ!) તે પદ કહ્યું છે? (તે તમે ખતાવા). તે પ્ર-ક્ષના ઉત્તર કહે છે:—

आदिद्य द्व्यभावे अपदे मोत्तृण गिण्ह तह णियहं । थिरमेगिममं भावं उवलंदभंतं महावेण ॥ २०३ ॥ अत्मिन द्रव्यभावानपदानि मुक्ता गृहाण तथा नियतम् । स्थिरमेकिममं भावं उपलक्ष्यमानं स्वभावन ॥ २०३ ॥

अन्यथार्थ:—[आत्मिन] आत्भाभां [अपदानि] अपद्दश्त [द्रव्यभावान्] द्रव्य-सावाने [मुक्ता] छाडीने [नियतं] निश्चित, [स्थिरं] स्थिर, [एकं] ओर्ड [इमं] आ (प्रत्यक्ष अनुस्विभावरे) [मावं] सावने—[स्वमावेन उपलक्ष्यमानं] हे के (आत्भाना) स्वसावद्र्ये अनुस्वाय छ तेने—[तथा] (हे स्वव्य!) केवा छ तेवा [गृहाण] अहु हर. (ते तार्ड पह छ).

હીકા:—ખરેખર આ ભગવાન આત્મામાં અહુ ૬૦૫-ભાવા મધ્યે (૬૦૫-ભાવરૂપ ઘણા ભાવા મધ્યે), જે અનત્સ્વભાવે અનુભવાતા (અર્થાત્ આત્માના સ્વ-ભાવરૂપે નહિ પરંતુ પરસ્વભાવરૂપે અનુભવાતા), અનિયત અવસ્થાવાળા, અનેક,

જીવમાં અપદભુત દ્રવ્યભાવા છેાડીને ગ્રહ તું યથા, સ્થિર, નિયત, એક જ ભાવ જેહ સ્વભાવરૂપ ઉપલબ્ય આ. ૨૦૩.

ક્ષણિક, વ્યલિચારી ભાવા છે, તે બધાય પાતે અરથાયી હોવાને લીધે સ્થાતાનું સ્થાન અર્થાત્ રહેનારનું રહેઠાણ નહિ થઈ રાકવા યાગ્ય હોવાથી અપદભૂત છે; અને જે તત્સ્વભાવે (અર્થાત્ આત્માના સ્વભાવરૂપે) અનુભવાતો, નિયત અવસ્થાવાળા, એક, નિત્ય, અવ્યલિચારી ભાવ (ચેતન્યમાત્ર જ્ઞાનભાવ) છે, તે એક જ પાતે સ્થાયી હોવાને લીધે સ્થાતાનું સ્થાન અર્થાત્ રહેનારનું રહેઠાણ થઈ શકવા યાગ્ય હોવાથી પદભૂત છે. તેથી સમસ્ત અસ્થાયી ભાવાને છાડી, જે સ્થાયીભાવરૂપ છે એવું પરમાર્થ- સ્સપણે સ્વાદમાં આવતું આ જ્ઞાન એક જ આસ્વાદવાયાગ્ય છે.

ભાવાથ⁶:—પૂર્વે વર્ણાદિક ગુણસ્થાનપર્ય ત ભાવા કહ્યા હતા તે બધાય, આત્મામાં અનિયત, અનેક, ક્ષણિક, વ્યભિચારી ભાવા છે. આત્મા સ્થાયી છે (-સદા વિઘમાન છે) અને તે બધા ભાવા અસ્થાયી છે (-નિત્ય ટકતા નથી), તેથી તેઓ આત્માનું સ્થાન–રહેઠાણ–થઈ શકતા નથી અર્થાત્ તેઓ આત્માનું પદ નથી. જે આ સ્વસં વેદનરૂપ જ્ઞાન છે તે નિયત છે, એક છે, નિત્ય છે, અવ્યભિચારી છે. આત્મા સ્થાયી છે અને આ જ્ઞાન પણ સ્થાયી ભાવ છે તેથી તે આત્માનું પદ છે. તે એક જ જ્ઞાનીઓ વર્ડ આસ્વાદ લેવા યાત્ર્ય છે.

હવે આ અર્થના કળશરૂપ શ્લાક કહે છે:--

(अनुष्ट्रप्)

एकमेव हि तत्स्वाद्यं विषदामपदं पदम् । अपदान्येव भासंते पदान्यन्यानि यत्पुरः ॥ १३९ ॥

અર્થ:—તે એક જ પદ આસ્વાદવાયાગ્ય છે કે જે વિપત્તિઓાનું અપદ છે (અર્થાત જેમાં આપદાઓ સ્થાન પામી શકતી નથી) અને જેની આગળ અન્ય (સર્વે) પદા અપદ જ ભાસે છે.

ભાવાથ:—એક જ્ઞાન જ આત્માનું પદ છે. તેમાં કાઈ પણ આપદા પ્રવેશી શકતી નથી અને તેની આગળ અન્ય સર્વ પદા અપદસ્વરૂપ ભાસે છે (કારણ કે તેઓ આકુળતામય છે—આપત્તિરૂપ છે).

> વળી કહે છે કે આત્મા જ્ઞાનતા અનુભવ કરે છે ત્યારે શ્યાસ કરે છે:— (શાદુધવિકોડિત)

> > एकज्ञायकभावनिर्भरमहास्वादं समासादयन् स्वादं दंद्रमयं विधातुमसहः स्वां वस्तुवृत्तिं विदन् ।

आत्मारमानुभवानुभावविवशो भ्रत्यद्विशेषोदयं सामान्यं कलयन् किलेष सकलं ज्ञानं नयत्येकताम् ॥ १४० ॥

અર્થ:—એક જ્ઞાયકભાવથી ભરેલા મહાસ્વાદને લેતો, (એ રીતે જ્ઞાનમાં જ એકાથ થતાં બીજો સ્વાદ આવતો નથી માટે) દ્રંદ્રમય સ્વાદને લેવા અસમર્થ (અર્થાત્ વર્ણાદિક, રાગાદિક તથા ક્ષાયાપરામિક જ્ઞાનના ભેદાના સ્વાદ લેવાને અસમર્થ), આત્માના અનુભવના—સ્વાદના—પ્રભાવને આધીન થયા હોવાથી નિજ વસ્તુવૃત્તિને (આત્માની શુદ્ધ પરિણતિને) જાણતો—આસ્વાદતો (અર્થાત્ આત્માના અદિતીય સ્વાદના અનુભવનમાંથી બહાર નહિ આવતો) આ આત્મા જ્ઞાનના વિશેષાના ઉદયને ગૌણ કરતો, સામાન્યમાત્ર જ્ઞાનને અલ્યાસતો, સકળ જ્ઞાનને એકપણામાં લાવે છે—એકર્ય પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ:—આ એક સ્વરૂપજ્ઞાનના રસીલા સ્વાદ આગળ અન્ય રસ ફિક્રા છે. વળી સ્વરૂપજ્ઞાનને અનુભવતાં સર્વ ભેદભાવા મટી જાય છે. જ્ઞાનના વિશેષા જ્ઞેયના નિમિત્તે થાય છે. જ્યારે જ્ઞાનસામાન્યના સ્વાદ લેવામાં આવે ત્યારે જ્ઞાનના સર્વ ભેદા પણ ગૌણ થઈ જાય છે, એક જ્ઞાન જ જ્ઞેયરૂપ થાય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે છદ્દમસ્થને પૂર્ણ રૂપ કેવળજ્ઞાનના સ્વાદ કઈ રીતે આવે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર પહેલાં શુદ્ધનયનું કથન કરતાં દેવાઈ ગયા છે કે શુદ્ધનય આત્માનું શુદ્ધ પૂર્ણ સ્વરૂપ જણાવતો હાેવાથી શુદ્ધનય દ્વારા પૂર્ણ રૂપ કેવળજ્ઞાનના પરાક્ષ સ્વાદ આવે છે. ૨૦૩.

હવે, 'કર્મના ક્ષયાપશમના નિમિત્તે જ્ઞાનમાં સેક હોવા છતાં તેનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે તો જ્ઞાન એક જ છે અને તે જ્ઞાન જ મેણ્રના ઉપાય છે' એવા અર્થની ગાથા કહે છે:—

आभिणिबोहियसुदोधिमणकेवलं च तं होदि एकमेव पदं । सो एसो परमट्टो जं लहिंदुं णिञ्चुदिं जादि ॥ २०४॥ अभिनिबोधिकश्रुताविभनःपर्ययकेवलं च तज्ञवत्येकमेव पदम् । म एष परमार्थो यं लब्ध्वा निर्वृतिं याति ॥ २०४॥

મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃ, કેવલ તેહ પદ એક જ ખરે, આ જ્ઞાનપદ પરમાર્થ છે જે પામી જીવ મુક્તિ લહે. ૨૦૪.

અન્વયાર્થ:—[ब्राभिनिबोधिकश्वतावधिममःपर्यवकेवसं च] भतिशान, शृत-शान, व्यविशान, भनःपर्यथशान व्यने डेवणशान—[तत्] ते [एकं एव] એક જ [परं भवति] पढ છે (કારણ કે शानना सर्व सेंडा शान જ છे); [सः एवः परमार्थः] ते व्या परभार्थ छे (न्शुद्धनयना विषयसूत शानसामान्य क व्या परभार्थ छेन) [यं स्वय्वा] डे केंने पाभीने [निर्वृति याति] आत्मा निर्वाशने भाष्त थाय छे.

ટીકા:—આત્મા ખરેખર પરમાથ^લ (પરમ પદાર્થ^લ) છે અને તે (આત્મા) ગ્રાન છે; વળી આત્મા એક જ પદાર્થ છે; તેથી ગ્રાન પણ એક જ પદ છે. જે આ જ્ઞાન નામતું એક પદ છે તે આ પરમાર્થસ્વરૂપ સાક્ષાન માક્ષ-ઉપાય છે. અહીં, મતિ-ગ્રાન મ્યાદિ (ગ્રાનના) ભેંદા મા એક પદને બેંદતા નથી પરંત તેઓ પણ મ્યા જ એક પદને અભિન'દે છે (-ટેકાે આપે છે). તે દુર્ણતથી સમજાવવામાં આવે છે:--જેવી રીતે આ જગતમાં વાદળાંના પટલથી હ'કાયેલો સર્ય' કે જે વાદળાંના *વિઘટન અનુસારે પ્રગટપદ્ધ પામે છે. તેના (અર્થાત સૂર્યના) પ્રકાશનની (પ્રકાશવાની) હીનાધિકતારૂપ ભેદા તેના (સામાન્ય) પ્રકાશસ્વભાવને ભેદતા નથી, તેવી રીતે કર્મ-પટલના ઉદયથી હ'કાયેલો આત્મા કે જે કર્મના વિષદન (ક્ષયાપશમ) અનુસારે પ્રગદ-પર્સ્થ પાત્રે છે. તેના જ્ઞાનની હીનાધિકતારૂપ ભેદા તેના (સામાન્ય) જ્ઞાનસ્વભાવને ભેદતા નથી પરંતુ ઊલડા અભિન દે છે. માટે જેમાં સમસ્ત ભેદ કર થયા છે. એવા મ્યાત્મસ્વભાવભૂત જ્ઞાનનું જ એકનું મ્યાલંબન કરવું. તેના મ્યાલંબનથી જ (નિજ) પદની પ્રાપ્તિ થાય છે, ભ્રાંતિના નાશ થાય છે. સ્માત્માના લાભ થાય છે, સ્મનાત્માના પરિહાર સિદ્ધ થાય છે. (એમ થવાથી) કર્મ જારાવર થઈ શકતું નથી. રાગદ્વેષમાહ ઉત્પન્ન થતા નથી. (રાગઢેષમાહ વિના) ફરી કર્મ માસવતું નથી. (આસવ વિના) ફરી કર્મ **બ'લાતુ**' નથી, પૂર્વે બ'લાયેલું કર્મ ભાગવાયું થકું નિજેરી જાય છે, સમસ્ત કમેંના અભાવ થવાથી સાક્ષાત માક્ષ થાય છે. (આવું જ્ઞાનના આલંખનતું માહાત્મ્ય છે).

લાવાર્થ:—કર્મના ક્ષયોપશમ અનુસાર જ્ઞાનમાં જે લેદા થયા છે તે કાંઈ જ્ઞાનસામાન્યને અજ્ઞાનરૂપ નથી કરતા, ઊલડા જ્ઞાનને પ્રગઢ કરે છે; માટે લેદાને ગૌલ્યુ કરી, એક જ્ઞાનસામાન્યનું આલંખન લઈ આત્માનું ધ્યાન ધરવું; તેનાથી સર્વ સિદ્ધિ થાય છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

^{*} વિધટન = છ્ટું પડવું તે; વિખરાઈ જવું તે; નાશ.

(શાર્ફ્સલવિક્રીહિત)

अच्छाच्छाः स्वयग्रुच्छलंति यदिमाः संवेदनव्यक्तयो निष्पीताखिलभावमंडलरसमाग्भारमत्ता इव । यस्याभित्ररसः स एष भगवानेकोऽप्यनेकीभवन् वल्गत्युत्कलिकाभिरद्युतनिधिश्चैतन्यरत्नाकरः ॥ १४१ ॥

અર્થ:—પી જવામાં આવેલો જે સમસ્ત પદાર્થીના સમૂહરૂપી રસ તૈની અતિશયતાથી જાણે કે મત્ત થઈ ગઈ હોય એવી જેની આ નિર્મળથી પણ નિર્મળ સંવેદનવ્યક્તિઓ (-જ્ઞાનપર્યાયા, અનુભવમાં આવતા જ્ઞાનના ભેદા) આપાઆપ ઊછળે છે, તે આ ભગવાન અદ્ભૂત નિધિવાળા ચેતન્યરત્નાકર, જ્ઞાનપર્યાયારૂપી તરંગા સાથે જેના રસ અભિન્ન છે એવા, એક હોવા છતાં અનેક થતા, જ્ઞાનપર્યાયારૂપી તરંગા વડે દાલાયમાન થાય છે—ઊછળે છે.

ભાવાર્થ:—જેમ ઘણા રત્નાવાળા સમુદ્ર એક જળથી જ ભરેલો છે અને તેમાં નાના મારા અનેક તર'માં ઊછળે છે તે એક જળરૂપ જ છે, તેમ ઘણા ગુણાના ભ'ડાર આ જ્ઞાનસમુદ્ર આત્મા એક જ્ઞાનજળથી જ ભરેલો છે અને કર્મના નિમિત્તથી જ્ઞાનના અનેક ભેઢા—વ્યક્તિએા આપાઆપ પ્રગઢ થાય છે તે વ્યક્તિએા એક જ્ઞાનર્પ જ જાણવી, ખ'ડખ'ડર્પે ન અનુભવવી.

હવે વળી વિશેષ કહે છે:-

(શાર્દ્ર લવિક્રીડિત)

क्रिश्यंतां स्वयमेव दुष्करतरैमीं क्षोत्युत्वैः कर्मभिः क्रिश्यंतां च परे महात्रततपोभारेण भन्नाश्चिरम् । साक्षात्मोक्ष इदं निरामयपदं संवैद्यमानं स्वयं ज्ञानं ज्ञानगुणं विना कथमपि प्राप्तुं क्षमंते न हि ॥ १४२ ॥

અર્થ:—કાઈ જવા તા દુષ્કર (દુ:ખે કરી શકાય એવા) અને માક્ષથી પરાક્ષુખ એવા કર્મા વરૂ સ્વયમેવ (અર્થાત્ જિનાજ્ઞા વિના) કલેશ પામે તા પામા અને બીજા કાઈ જવા (માક્ષની સન્મુખ અર્થાત્ કથંચિત્ જિનાજ્ઞામાં કહેલા) મહા- વ્રત અને તપના ભારથી ઘણા વખત સુધી ભ્રમ થયા થકા (ન્દ્રૂટી મરતા થકા) કલેશ પામે તા પામા; (પરંતુ) જે સાક્ષાત્ માક્ષસ્વરૂપ છે, નિરામય (રાગાદિ સમસ્ત કલેશ વિનાનું) પક છે અને સ્વયં સંવેદમાન છે (અર્થાત્ પાતાની મેળે પાતે વેદવામાં

આવે છે) એવું આ જ્ઞાન તાે જ્ઞાનગુષ્ય વિના કાેઈ પણ રીતે તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા જ નથી.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાન છે તે સાક્ષાત્ માક્ષ છે; તે જ્ઞાનથી જ મળે છે, વ્યન્ય કાેઈ ક્રિયાકાંડથી તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ૨૦૪.

હવે આ જ ઉપદેશ ગાથામાં કરે છે:-

णाणगुणेण विहीणा एयं दु पयं वह वि ण लहेते । तं गिण्ह णियदमेदं जिंद इच्छिम कम्मपरिमीक्यं ॥२०५॥

असम्रुणेन विहीना एवन् पदं बहवोऽपि न ळभंते । तट ग्रहाण नियत्तमतद यटीच्छोन कर्मपरिमोक्षम ॥ २०५ ॥

અન્વયાર્થ:—[ज्ञानगुणेन विहीनाः] ગ્ગાનગુણથી રહિત [बहवः अपि] धણાય લોકો (ઘણા પ્રકારનાં કર્મ કરવા છતાં) [एतत् पदं तु] આ ગ્રાનસ્વરૂપ પકને [न लमंते] પામતા નથી; [तद्] માઢે હે.ભવ્ય! [यदि] के तुं [कर्मपरिमोझं] કર્મથી સવધા મુક્ત થવા [इच्छिसि] ઇચ્છતો હો તો [नियतं एतत्] નિયત એવા આને (ગ્રાનને) [गृहाण] अહણ કર.

ટીકા:—કર્મમાં (કર્મકાંડમાં) જ્ઞાનતું પ્રકાશવું નહિ હોવાથી સઘળાંય કર્મથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી; જ્ઞાનમાં જ જ્ઞાનતું પ્રકાશવું હોવાથી કેવળ (એક) જ્ઞાનથી જ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે જ્ઞાનશૂન્ય ઘણાય જીવા, પુષ્કળ (ઘણા પ્રકારનાં) કર્મ કરવાથી પણ આ જ્ઞાનપદને પામતા નથી અને આ પદને નહિ પામતા થકા તેઓ કર્માથી મુક્ત થતા નથી; માટે કર્મથી મુક્ત થવા કચ્છનારે કેવળ (એક) જ્ઞાનના આલંખનથી, નિયત જ એવું આ એક પદ પ્રાપ્ત કરવાયાચ્ય છે.

ભાવાથ:—ગ્રાનથી જ માક્ષ થાય છે, કમેંથી નહિ; માટે માક્ષાર્થીએ ગ્રાનનું જ ધ્યાન કરવું એમ ઉપદેશ છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

ખહુ લાેક જ્ઞાનગુણે રહિત આ પદ નહિ પાર્ધા શકે: રે! ગ્રહણ કર તું નિયત આ, જે કર્મમાંક્ષેચ્છા તને. ૨૦૫.

(દુતવિલ બિત)

पदिगदं ननु कर्मदुरासदं सहजबोधकछाग्रुलमं किल । तत इदं निजबोधकलाबलात् कलियतुं यततां सततं जगत् ॥ १४३ ॥

અર્થ:—આ (જ્ઞાનસ્વરૂપ) પદ કમેલી ખરેખર *દુરાસદ છે અને સહજ જ્ઞાનની કળા વડે ખરેખર સુલભ છે; માટે નિજજ્ઞાનની કળાના અળથી આ પદને અભ્યાસવાને જગત સતત પ્રયત્ન કરો.

ભાવાર્થ:—સર્વ કર્મને છાડાવીને જ્ઞાનકળાના ખળ વઉ જ જ્ઞાનના સ્વસ્યાસ કરવાના આચાય દેવે ઉપદેશ કર્યો છે. જ્ઞાનની 'કળા ' કહેવાથી એમ સૂચન થાય છે કે:—જ્યાંસુધી પૂર્ણ કળા (કેવળજ્ઞાન) પ્રગઢ ન થાય ત્યાંસુધી જ્ઞાન હીનકળાસ્વરૂપ— મિત્રજ્ઞાનાદિરૂપ છે; જ્ઞાનની તે કળાના આલ'ખન વઉ જ્ઞાનના સ્વસ્યાસ કરવાથી કેવળ- જ્ઞાન અર્થાત્ પૂર્ણ કળા પ્રગઢે છે. ૨૦૫.

હવેની ગાથામાં આ જ ઉપદેશ વિશેષ કરે છે:-

एदिहा रदो णिचं मंतुट्टो होहि णिचमेदिहा । एदेण होहि तिनो होहदि तुह उत्तमं मोक्यं ॥ २०६ ॥

एतस्मिन स्तो नित्यं सतुष्ठो भव नित्यमैनस्मिन । एतेन भव तुन्नो भविष्यति त्योत्तमं सोस्यम् ॥ २०६ ॥

अन्वयार्थ:—(હ ભવ્ય પ્રાણી!) તું [बतस्मिन्] આમાં (- જ્ઞાનમાં) [नित्यं] નિત્ય [रतः] રત અર્થાત પ્રીતિવાળા થાં, [बतस्मिन्] આમાં [नित्यं] નિત્ય [संतुष्टः भव] શંતુષ્ટ થા અને [बतेन] આનાથી [तृष्तः भव] તૃષ્ત થાં; (આમ કરવાથી) [तव] તને [उत्तमं सीक्यं] ઉત્તમ સુખ [भविष्यति] થશે.

^{*} દુરાસદ = દુષ્પ્રાપ્ય; અપ્રાપ્ય; ન છતી શકાય એવું.

૧ અહીં 'અભ્યાસવાને ' એવા અર્થ'ને બદલે 'અનુભવવાને ', 'પ્રાપ્ત કરવાને ' એમ અર્થ' પણ શાય છે.

આમાં મદા પ્રીતિવંત બન. આમાં સદા સંતુષ્ટ ને આનાથી બન તું તૃપ્ત, તુજને સુખ અહેા! ઉત્તમ થશે. ૨૦૬.

શકા:—(હે ભવ્ય!) એટલો જ સત્ય (પરમાર્થ સ્વરૂપ) આત્મા છે જેટલું આ જ્ઞાન છે—એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રમાં જ સદાય રતિ (-પ્રીતિ, રુચિ) પામ; એટલું જ સત્ય કરવાણ છે જેટલું આ જ્ઞાન છે—એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રથી જ સદાય સંતાષ પામ; એટલું જ સત્ય અનુભવનીય (અનુભવ કરવાયાંગ્ય) છે જેટલું આ જ્ઞાન છે—એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રથી જ સદાય હિંમ પામ. એમ સદાય આત્મામાં રત, આત્માથી સંતુષ્ટ અને આત્માથી હેત એવા તને વચનથી અગાચર એવું સુખ થશે; અને તે સુખ તે ક્ષણ જ તું જ સ્વયમેવ દેખશે, બીજાઓને ન પૂછ. (તે સુખ પાતાને જ અનુભવગાચર છે, બીજાને શા માટે પૂછવું પડે?)

ભાવાથ:—જ્ઞાનમાત્ર આત્મામાં લીન થવું, તેનાથી જ સંતુષ્ટ થવું અને તેનાથી જ તધ્ત થવું—એ પરમ ધ્યાન છે. તેનાથી વર્તમાન આનંદ અનુભવાય છે અને થાડા જ કાળમાં જ્ઞાનાન દસ્વરૂપ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આવું કરનાર પુરુષ જ તે સુખને જાણે છે, બીજાના એમાં પ્રવેશ નથી.

હવે જ્ઞાનાનુભવના મહિમાનું અને આગળની ગાથાની સ્થનાનું કાવ્ય કહે છે:—

(ઉપજાતિ)

अचित्यशक्तिः स्वयमेव देव-श्रिन्मात्रचिंतामणिरेष यस्मात् । सर्वार्थसिद्धात्मतया विधत्ते श्रानी किमन्यस्य परिग्रहेण ॥ १४४ ॥

અર્થ:—કારણ કે આ (ગ્રાની) પાતે જ અર્ચિત્ય શક્તિવાળા દેવ છે અને ચિન્માત્ર ચિંતામણિ છે (અર્થાત્ ચેતન્યરૂપ ચિંતામણિ રત્ન છે), માટે જેના સર્વ અર્થ (પ્રયાજન) સિદ્ધ છે એવા સ્વરૂપે હોવાથી જ્ઞાની અન્યના પરિશ્રહથી શું કરે? (કાંઈ જ કરવાતું નથી).

ભાવાર્થ:—આ જ્ઞાનમૂર્તિ આત્મા પાતે જ અનંત રાક્તિના ધારક દેવ છે અને પાતે જ ચેતત્યરૂપી ચિંતામણિ હોવાથી લાંછિત કાર્યની સિદ્ધિ કરનારા છે; માટે જ્ઞાનીને સર્વ પ્રયાજન સિદ્ધ હોવાથી તેને અન્ય પરિશ્રહનું સેવન કરવાથી શું સાધ્ય છે? અર્થાત્ કાંઈ જ સાધ્ય નથી. આમ નિશ્ચયનયના ઉપદેશ છે. ૨૦૬.

હવે પૂછ છે કે જ્ઞાની પરને કેમ મહતા નથી ? તેના ઉત્તર કહે છે:--

को णाम भणिज बुहो परदव्वं मम इमं हवदि दव्वं । अपाणमण्यणो परिग्गहं तु णियदं वियाणंतो ॥ २०७ ॥

को नाम भणेद वृधः परद्रव्यं समेदं भवति द्रव्यम् । भागानमानमनः परिग्रहं तु नियतं विज्ञानन ॥ २०७॥

अन्यथार्थ:—[आत्मानं तु] पाताना आत्माने क [नियतं] नियमथी [आत्मनः परिष्रहं] पाताना परिश्रहं विज्ञानन्] काणृता थडे। [कः नाम बुधः] ड्या आनी [अणेत्] स्थेभ डहे हे [इदं परद्रव्यं] आ परद्रव्य [मम द्रव्यं] भाई द्रव्य [मनति] छ ?

ટીકા:—જે જેના સ્વ ભાવ છે તે તેનું '*સ્વ' છે અને તે તેના (સ્વ ભાવના) સ્વામી છે—એમ સૂક્ષ્મ તીક્ષ્ણ તત્ત્વદૃષ્ટિના આલ' ખનધી જ્ઞાની (પાતાના) આતમાને જ આત્માના પરિયદ્ધ નિયમથી જાણે છે, તેથી "આ માર્કું સ્વ' નથી, હું આના સ્વામી નથી" એમ જાણતા થકા પરદ્રવ્યને પરિયદ્ધતા નથી (અર્થાત્ પરદ્રવ્યને પાતાના પરિયદ્ધ કરતા નથી).

ભાવાર્થ:—લાેકમાં એવી રીત છે કે સમજદાર ડાહ્યો માણસ પરની વસ્તુને પાતાની જાણતા નથી, તેને થહેણું કરતા નથી. તેવી જ રીતે પરમાર્થજ્ઞાની પાતાના સ્વભાવને જ પાતાનું ધન જાણે છે, પરના ભાવને પાતાના જાણતા નથી, તેને થહેણું કરતો નથી. આ રીતે જ્ઞાની પરતું થહેલુ—સેવન કરતો નથી. ૨૦૭.

"માટે હું પણ પરદ્રવ્યને નહિ પરિશ્રહું" એમ હવે (માક્ષાભિલાષી છવ) કહે છે:—

मज्झं परिगाता जड़ तदो अहमजीवद हु गव्हज ।

<u>णादेव अहं जद्मा</u> तद्मा ण प्रिगाही मज्झ ॥ २०८ ॥
* स्व = धनः भिवक्तः भाविशनी योकः

'પરદ્રવ્ય આ મુજ દબ્યું એવું કાણ ગ્રાની કહે અરે ! નિજ આત્મને નિજના પશ્ચિદ જાણેતા જે નિશ્વયે ! ૨૦૦. પરિત્રહ કદી મારા અને તા હું અજીવ અનું ખરે. હું તા ખર જ્ઞાતા જે, તથી નહિ પરિત્રહ મુજ અને. ૨૦૮. मम परिग्रहो यदि नतोऽहमजीवतां तु गच्छेयम् । ज्ञानैवाहं यस्मात्तस्मान्न परिग्रहो मम ॥ २०८ ॥

श्यान्य थि:-[यित्] को [परिष्रहः] ५२५०थ-५२१८८ [मम] भारे। है।थ [ततः] तो [अहम्] हुं [अजीवतां तु] भळवपद्माने [गड्डियं] पाशुं. [यस्मात्] क्षारेखुं हे [अहं] हुं ते। [हाता एव] साता क हुं [तस्मात्] तेथी [परिष्रहः] (५२६०थ३५) ५२९६ [मम न] भारे। नथी.

ટીકા:—જે અજવ પરદ્રવ્યને હું પરિગ્રહ્ધું તો અવશ્યમેવ તે અજવ માર્ડું 'સ્વ' થાય, હું પણ અવશ્યમેવ તે અજવના સ્વામી થાઉ; અને અજવના જે સ્વામી તે ખરેખર અજવ જ હોય. એ રીતે અવશે (લાચારીથી) પણ મને અજવપણં આવી પડે. માર્ડું તો એક જ્ઞાયક ભાવ જ જે 'સ્વ' છે, તેના જ હું સ્વામી હું; માટે મને અજવપણું ન હો, હું તો જ્ઞાતા જ રહીશ, પરદ્રવ્યને નહિ પરિપ્રહું.

ભાષાથ':—નિશ્ચયનયથી એ સિદ્ધાંત છે કે જીવના ભાવ જીવ જ છે, તેની સાથે જીવને સ્વ-સ્વામી સંખંધ છે; અને અજીવના ભાવ અજીવ જ છે, તેની સાથે અજીવને સ્વ-સ્વામી સંખંધ છે. જો જીવને અજીવના પરિશ્રહ માનવામાં આવે તો જીવ અજીવપણાને પાંમે; માટે જીવને અજીવના પરિશ્રહ પરમાથે માનવા તે મિથ્યા- ખુદ્ધિ છે. જ્ઞાનીને એવી મિથ્યાખુદ્ધિ હાય નહિ. જ્ઞાની તો એમ માને છે કે પ્રદ્રવ્ય મારા પરિશ્રહ નથી, હું તો જ્ઞાતા હું. ૨૦૮.

'वणी मा (नीश प्रभाष) भारे। निश्चय छ' मेन छवे ४छ छ:— छिज्जदु वा भिज्जदु वा णिज्जदु वा अहव जादु विप्पलयं। जह्या तह्या गच्छदु तहवि हु ण परिग्गहो मज्झ ॥ २०९ ॥

छिद्यतां वा भिद्यतां वा नीयतां वाथवा यातु विभन्त्यम् । यम्मात्तम्माट् गच्छत् तथापि खलु न परिग्रहो मम ॥ २०९ ॥

અન્વયાર્થ:—[क्रियतां वा] છેદાઈ જાએા, [मियतां वा] અથવા લેદાઈ જાએા, [नीयतां वा] અથવા કેઈ લઈ જાએા, [अथवा विप्रस्तयं यातु] અથવા નષ્ટ થઈ જાએા, [यस्मात् तस्मात् गच्छतु] અથવા તા ગગે તે રીતે જાએા, [तथापि]

છેદાવ, વા ભેદાવ, કા લઈ જાવ, નષ્ટ બના ભલે, વા અન્ય કા રીત જાવ. પણ પરિગ્રહ નથી મારા ખરે. ૨૦૯.

તાપણ [स्रातु] ખરેખર [परिप्रदः] પરિષ્રહ [मम न] ગારા નથી.

ટીકા:—પરદ્રવ્ય છેદાએ, અથવા ભેદાએ, અથવા કેઇ તેને લઇ જાએ, અથવા નષ્ટ થઈ જાએ, અથવા ગમે તે રીતે જાએ, તોપણ હું પરદ્રવ્યને નહિ પરિ-મહું; કારણ કે 'પરદ્રવ્ય મારૃં સ્વ નથી,–હું પરદ્રવ્યના સ્વામી નથી, પરદ્રવ્ય જ પર-દ્રવ્યતું સ્વ છે,–પરદ્રવ્ય જ પરદ્રવ્યના સ્વામી છે, હું જ મારૃં સ્વ હું,–હું જ મારૃે! સ્વામી હું'—એમ હું જાહ્યું હું.

> ભાવાર્થ:—જ્ઞાનીને પરદ્રવ્યના ભગડવા-સુધરવાના હર્ષિવિષાદ હોતા નથી. હવે આ અર્થના કળશરૂરે અને આગળના કથનની સ્ચનારૂપે કાવ્ય કહે છે:—

> > (વસંતતિલકા)

इत्यं परिष्रहमपास्य समस्तमेव सामान्यतः स्वपरयोरिववेकहेतुम् । अज्ञानमुज्यितुमना अधुना विशेषाद् भूयस्तमेव परिहर्तुमयं महत्तः ॥ १४५ ॥

ભાવાર્થ:—સ્વપસ્તે એકરૂપ જાણવાતું કારણ અજ્ઞાન છે. તે અજ્ઞાનને સમ-સ્તપણે છાડવા ઇચ્છતા જવે પ્રથમ તા પરિશ્રહના સામાન્યત: ત્યાગ કર્યા અને હવે (હવેની ગાથાઓમાં) તે પરિશ્રહને વિશેષત: (જીદાં જીદાં નામ લઈને) છાડે છે. ૨૦૯.

भानीत धर्मता (५७थना) परिग्रह नथी क्रिन प्रथम ६६ छ:— अपरिग्महो अणिच्छो भणिदो णाणी य णिच्छदे धम्मं । अपरिग्महो दु धम्मस्म जाणगो तेण सो होदि ॥ २१०॥

^{*} આ કળશના અર્થ આ પ્રમાણે પણ થાય છે: - આ રીતે સ્વ-પરના અવિવેકના કારણુર્પ સમસ્ત પરિત્રહતે સામાન્યતઃ છાડીને હવે, અજ્ઞાનને છાડવાનું જેનું મન છે એવા આ, ક્ર્રીને તેને જ વિશેષતઃ છાડવાને પ્રવૃત્ત થયા છે.

અનિ^{ત્ર}છક કહ્યો અપરિગ્રહ્ધા, જ્ઞાની ન ઇવ્હેં પુણ્યને. તેથી ન પરિગ્રહ્ધી પુણ્યના તે, પુણ્યના જ્ઞાયક રહે. ૨૧૦.

अपरिग्रहोऽनिच्छो भणितो ज्ञानी च मेच्छति धर्मम् । अपरिग्रहम्तु धर्मस्य ज्ञायकस्तेन स भवति ॥ २१० ॥

अन्वयार्थः—[अनिच्छः] अनिच्छः] अपरिप्रहः] अपरिश्रही [प्रणितः] क्षों, छ [च] अने [ज्ञानी] शानी [धर्मे] धर्भने (पुष्यने) [न इच्छिति] ध्रम्थती नथी, [तेन] तेथी [सः] ते [धर्मस्य] धर्भने। [अपरिप्रहः तु] पश्थिही नथी, [ज्ञायकः] (धर्भने।) शायक ४ [भवति] छे.

ટીકા:—ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી—જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતા નથી, જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે; તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની ધર્મને ઇચ્છતો નથી; માટે જ્ઞાનીને ધર્મના પરિગ્રહ નથી. જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના સદ્ભાવને લીધે આ (જ્ઞાની) ધર્મના કેવળ જ્ઞાયક જ છે. ૨૧૦.

હવે, જ્ઞાનીને અધર્મના (પાપના) પરિત્રહ નથી એમ કહે છે:—

अपरिग्गहो अणिच्छो भणिदो णाणी य णिच्छदि अधम्मं । अपरिग्गहो अधम्मम्म जाणगो तेण मो होदि ॥ २११ ॥

अपरिव्रहोऽनिच्छो भणितो ज्ञानी च नेच्छत्यधर्मम् । अपरिव्रहोऽधर्मस्य ज्ञायकस्चेन स भवति ॥ २११ ॥

भन्वथार्थ:—[अनिच्छः] અનિચ્છકને [अपरिष्ठहः] અપરિષ્ઠહી [अणितः] કહ્યો છ [च] અને [ज्ञानी] ગાની [अधर्म] અધર્મને (પાપને) [न रच्छिति] ઇચ્છતા નથી, [तेन] તેથી [सः] તે [अधर्मस्य] અધર્મના [अपरिष्ठहः] પરિષ્ઠિ નથી, [ज्ञायकः] (અધર્મના) ગ્રાયક જ [अचित] છે.

ટીકા:—ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી—જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી, જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે; તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની અધર્મને ઇચ્છતો નથી; માટે જ્ઞાનીને અધર્મના પરિગ્રહ નથી. જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના

અનિ×છક કહ્યાં અપરિશ્રહ્ધી, જ્ઞાની ન ઇ×છે પાપને, તેથી ન પરિશ્રદ્ધી પાપના તે, પાપના જ્ઞાયક રહે. ૨૧૧.

સદ્દભાવને લીધે આ (ગ્રાની) અધર્મના કેવળ ગ્રાયક જ છે. એ જ પ્રમાણે ગાથામાં 'અધર્મ' રાખ્દ પલડીને તેની જગ્યાએ રાગ, દ્વેષ, કોધ, માન, માયા, લાભ, કર્મ, નાકર્મ, મન, વચન, કાંય, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ધાણ, રસન અને સ્પર્શન—એ સાેળ રાખ્દા મૂકી, સાેળ ગાથાસૂત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં અને આ ઉપદેશથી બીજા' પણ વિચારવાં. ૨૧૧.

હવે, જ્ઞાનીને આહારના પણ પરિત્રહ નથી એમ કહે છે:-

अपरिग्गहो अणिच्छो भणिदो णाणी य णिच्छदं असणं । अपरिग्गहो दु अमणम्स जाणगो तण मो होदि ॥ २१२ ॥

अपरिग्रहोऽनिच्छो भणिनो ज्ञानी च नेच्छत्यशनम् । अपरिग्रहम्त्वशनस्य ज्ञायकस्तेन स भवति ॥ २१२ ॥

भन्वश्राधः:—[अतिच्छः] અનિચ્છકને [अपरिग्रहः] અપરિગ્રહી [प्रणितः] કહ્યાં છ [ख] અને [हानी] ગાની [अद्यानं] અરાનને (ભાજનને) [ज इच्छिति] ઇચ્છતા નથી, [तेन] તેથી [सः] તે [अद्यानस्य] અરાનના [अपरिग्रहः तु] પરિગ્રહી નથી, [ज्ञावकः] (અરાનના) ગ્રાયક જ [भवति] છે.

હિકા:—ઇમ્કા પરિષદ છે. તેને પરિષદ નથી—જેને ઇમ્કા નથી. ઇમ્કા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતા નથી, જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હાય છે; તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇમ્કા તેના મ્યભાવને લીધે જ્ઞાની અશાનમ ઇમ્ક્તા નથી: માટે જ્ઞાનીને અશાનના પરિષદ નથી. જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના સદ્ભાવને લીધે આ (જ્ઞાની) અશાનના કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

ભાવાર્થ:—ગ્રાનીને આહારની પણ કશ્છા નથી તેથી ગ્રાનીને આહાર કરવા તે પણ પરિમહ નથી. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે—આહાર તા ગ્રુનિ પણ કરે છે, તેમને કશ્છા છે કે નહિ? કશ્છા વિના આહાર કેમ કરે? તેનું સમાધાન:—અશાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી જઠસમિરૂપ ક્ષુધા ઉપજે છે, વીર્યાં તરાયના ઉદયથી તેની વેદના સહી શકાતી નથી અને ચારિત્રગાહના ઉદયથી આહારમહણની કશ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. તે કશ્છાને ગ્રાની કર્મના ઉદયનું કાર્ય જાયે છે, રાગ સમાન જાણી તેને મહાડવા ચાહે છે. કશ્છા પ્રત્યે અનુરાગરૂપ કશ્છા ગ્રાનીને નથી અર્થાત્ તેને એમ કશ્છા નથી કે મારી આ કશ્છા સદા રહેા. માટે તેને અગ્રાનમય કશ્છાના અભાવ છે. પરજન્ય કશ્છાનું

અનિ^{ચ્}છક કહ્યાં અપરિત્રહી, જ્ઞાની ન કચ્છે અશનન, તેથી ન પરિત્રહી અશનના તે. અશનના જ્ઞાયક રહે. ૨૧૨.

સ્વામીપ**ણ**ં જ્ઞાનીને નથી માટે જ્ઞાની ઇચ્છાના પણ જ્ઞાયક જ છે. આ પ્રમાણે શુદ્ધનયની પ્રધાનતાથી કથન જાણવું. ૨૧૨.

હવે, જ્ઞાનીને પાનના (પાણી વગેરે પીવાના) પણ પરિમહ નથી એમ કહે છે:—

अपरिग्गहो अणिच्छो भणिदो णाणी य णिच्छंद पाणं । अपरिग्गहो दु पाणम्म जाणगो तेण सो होदि ॥ २१३ ॥

अपरिग्रहोऽनिच्छो भणिनो ज्ञानी च नेच्छिति पानम् । अपरिग्रहस्तु पानस्य ज्ञायकस्तेन म भवति ॥ २१३ ॥

અન્વયાર્થ:—[अनिच्छः] અનિચ્છકને [अपरिग्रहः] અપરિગ્રહી [अणितः] કહ્યો છે [च] અને [ज्ञानी] ગ્રાની [पानं] પાનને [न इच्छति] કચ્છતા નથી, [तेन] તેથી [सः] તે [पानस्य] પાનના [अपरिग्रदः तु] પરિગ્રહી નથી, [ज्ञायकः] (પાનના) ગ્રાયક જ [अचित] છે.

ટીકા:—ક²જી પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી—જેને ક²ઝા નથી. ક²ઝા તો મ્યજ્ઞાનમય ભાવ છે અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી, જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે; તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ક²ઝા તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની પાનને ક²ઝતો નથી; માટે જ્ઞાનીલે પાનના પરિગ્રહ નથી. જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના સદ્ભાવને લીધે આ (જ્ઞાની) પાનનો કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

ભાવાર્થ:—આહારની ગાથાના ભાવાર્થ પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું. ૨૧૩. એ રીતે બીજા પણ અનેક પ્રકારના પરજન્ય ભાવાને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી એમ હવે કહે છે:—

> एमादिए दु विविहे मन्वे भावे य णिच्छदं णाणी । जाणगभावो णियदो णीरालंबो दु सन्वत्थ ॥ २१४ ॥

અનિચ્છક કહ્યા અપરિગ્રહ્ધા, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પાનને, તેથી ન પરિગ્રહ્ધી પાનના તે, પાનના જ્ઞાયક રહે. '૨૧૩. એ આદિ વિધવિધ ભાવ બહુ જ્ઞાની ન ઇચ્છે સર્વને: સર્વત્ર આલંબન રહિત બસ નિયત જ્ઞાયકભાવ તે. ૨૧૪. एवमादिकांस्तु विविधान सर्वान भावांश्च नेच्छित ज्ञानी । ज्ञायकभावो नियतो निरालंबस्तु सर्वत्र ॥ २१४ ॥

अन्वधार्थः—[रवमाविकान् तु] धत्यादिक [विविधान्] अनेक प्रकारना [सर्वान् भावान् च] सर्वं शावोने [ज्ञानो] सानी [न र्व्छति] धन्छतो नथी; [सर्वंच निरालंबः तु] सर्वंत्र (अधाभां) निराक्षं अधे। ते [नियतः ज्ञायकभावः] निश्चित शायकभाव क छे.

ટીકા:—ઇત્યાદિક બીજા પણ ઘણા પ્રકારના જે પરદ્રવ્યના ભાવાે છે તે બધાયને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી તેથી જ્ઞાનીને સમસ્ત પરદ્રવ્યના ભાવાના પરિગ્રહ નથી. એ રીતે જ્ઞાનીને અત્યંત નિષ્પરિશ્રહપણું સિક્ષ થયું.

હવે એ પ્રમાણે આ, સમસ્ત અન્યભાવાના પરિચહથી શૂન્યપણાને લીધે જેણે સમસ્ત અજ્ઞાન વમી નાખ્યું છે એવા, સર્વત્ર અત્યંત નિરાલ'બ થઈને, નિયત ઢંકાે-ત્કીર્ણુ એક જ્ઞાયકભાવ રહેતો, સાક્ષાત્ વિજ્ઞાનઘન આત્માને અતુભવે છે.

ભાવાર્થ:—પુલ્ય, પાપ, અશન, પાન વગેરે સર્વ અન્યભાવાના જ્ઞાનીને પરિશ્રહ નથી કારણ કે સર્વ પરસાવાને હેય જાણે ત્યારે તેની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા થતી નથી.*

હવે આગળની ગાથાની સ્ચનારૂપ કાવ્ય કહે છે: -

(સ્વાગતા)

पूर्ववद्धनिजकर्मविषाकात् ज्ञानिनो यदि भवत्युपभोगः । तद्भवत्वय च रागवियोगात् वृनमेति न परिग्रहभावम् ॥ १४६ ॥

અર્થ:—પૂર્વે બંધાયેલા પાતાના કર્મના વિપાકને લીધે જ્ઞાનીને જો ઉપદ્યાગ હૈાય તા હૈા, પરંતુ રાગના વિયાગને લીધે (-અભાવને લીધે) ખરેખર તે ઉપદ્યાગ પરિશ્રહભાવને પાત્રતા નથી.

ભાવાથ:--પૂર્વે બ'વાયેલા કર્મના ઉદય આવતાં ઉપભાગસામથી પ્રાપ્ત થાય તેને જે અજ્ઞાનમથ રાગભાવે ભાગવવામાં આવે તા તે ઉપભાગ પરિથહપણાને

^{*} પ્રથમ, માક્ષાલિલાષી સર્વ પરિત્રહને છાડવા પ્રવૃત્ત થયા હતા; તેણે આ ગાથા સુધીમાં સમસ્ત પરિત્રહભાવને છો.શ્રો, એ રીતે સમસ્ત અજ્ઞાનને દૂર કર્યું અને જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને અનુભગ્યા.

પાંગે. પરંતુ જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમથ રાગભાવ નથી. તે જાણે છે કે જે પૂર્વે બાંધ્યું હતું તે ઉદયમાં આવી ગયું અને છૂટી ગયું; હવે હું તેને ભવિષ્યમાં વાંછતા નથી. આ રીતે જ્ઞાનીને રાગરૂપ કચ્છા નથી તેથી તેના ઉપભાગ પરિમ્રહપણાને પામતા નથી. ૨૧૪.

હવે, જ્ઞાનીને ત્રણે કાળ સંખ'ધી પરિષદ નથી એમ કહે છે:—

ं उपण्णोदयभोगो वियोगवुद्धिए तस्म सो णिचं । कंखामणागयस्स य उदयस्म ण कुव्वण् णाणी ॥ २१५ ॥

> उत्पन्नोदयभोगो वियोगवृद्ध्या तस्य स नित्यम् । बांक्षामनागतस्य च उदयस्य न करोति ज्ञानी ॥ २१५ ॥

श्रीन्वथार्थ:—[उत्पन्नोवयमोगः] જે ઉત્પન્ન (અર્થાત્ વર્ત માન કાળના) ઉદયના ભાગ [सः] ते, [तस्य] ज्ञानीने [नित्यं] સદા [वियोगबुद्धपा] વિધાગ- ખુદ્ધિએ હોય છે [च] અને [अनागतस्य उदयस्य] આગામી (અર્થાત્ ભવિષ્ય કાળના) ઉદયની [ज्ञानी] ज्ञानी [कांक्षां] વાંછા [न करोति] કરતા નથી.

હીકા:—કર્મના ઉદ્દયના ઉપસાગ ત્રણ પ્રકારના હાય—અતીત (ગયા કાળના), પ્રત્યુત્પન્ન (વર્ષ માન કાળના) અને અનાગત (ભવિષ્ય કાળના). તેમાં પ્રથમ, જે અતીત ઉપસાગ તે અતીતપણાને લીધે જ (અર્થાત વીતી ગયા હાવાને લીધે જ) પરિશ્રહભાવને ધારતા નથી. અનાગત ઉપસાગ જો વાંછવામાં આવતા હાય તા જ પરિશ્રહભાવને (પરિશ્રહપણાને) ધારે; અને જે પ્રત્યુત્પન્ન ઉપસાગ તે રાગભુદ્ધિએ પ્રવર્તતા હાય તા જ પરિશ્રહભાવને ધારે.

પ્રત્યુત્પન્ન ઉપભાગ જ્ઞાનીને રાગભુદ્ધિએ પ્રવર્તતા જોવામાં આવતા નથી કારણ કે જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય ભાવ જે રાગભુદ્ધિ તેના અભાવ છે; અને કેવળ વિચાગ-ભુદ્ધિએ જ (હૈયભુદ્ધિએ જ) પ્રવર્તતા તે ખરેખર પરિશ્રહ્ય નથી. માટે પ્રત્યુત્પન્ન કમેડિય-ઉપભાગ જ્ઞાનીને પરિશ્રહ્ય નથી (~પરિશ્રહરૂપ નથી).

જે અનાગત ઉપલોગ તે તા ખરેખર જ્ઞાનીને વાંછિત જ નથી (અર્થાત્ જ્ઞાનીને તેની વાંછા જ નથી) કારણ કે જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય ભાવ જે વાંછા તેના અભાવ છે. માટે અનાગત કર્મોદય-ઉપલોગ જ્ઞાનીને પરિમહ નથી (–પરિમહરૂપ નથી).

ઉત્પન્ન ઉદયના ભાગ નિત્ય વિયાગભાવ જ્ઞાનીને, ને ભાવી કર્માદયતણી કાંક્ષા નહિ જ્ઞાની કરે. ૨૧૫.

ભાવાર્થ:—અતીત કર્માદય-ઉપસાગ તા વીતી જ ગયા છે. અનાગત ઉપ-ભાગની વાંછા નથી; કારણ કે જે કર્મને જ્ઞાની અહિતરૂપ જાણે છે તેના આગામી ઉદ્દયના ભાગની વાંછા તે કેમ કરે? વર્તમાન ઉપસાગ પ્રત્યે રાગ નથી; કારણ કે જેને હૈય જાણે છે તેના પ્રત્યે રાગ કેમ હાય? આ રીતે જ્ઞાનીને જે ત્રણે કાળ સ'બ'ધી કર્માદયના ઉપસાગ તે પરિશ્રહ નથી. જ્ઞાની જે વર્તમાનમાં ઉપસાગના સાધના ભેળાં કરે છે તે તા પીડા સહી શકાતી નથી તેના ઇલાજ કરે છે—રાગી જેમ રાગના ઇલાજ કરે તેમ. આ, નખળાઈના દાવ છે. ૨૧૫.

હવે પૂછ છ કે અનાગત કર્મોદય-ઉપલોગને જ્ઞાની કેમ વાંછતા નથી ? તેના ઉત્તર કહે છઃ—

> जो वेददि वेदिजादि समए समए विणस्मदे उभयं । तं जाणगो दु णाणी उभयंपि ण कंम्बह क्यावि ॥ २१६ ॥

यो वेदयते वेद्यते समये समये विनश्यत्युभयम् । तद्ज्ञायकम्नु ज्ञानी उभयमपि न कांश्रति कटापि ॥ २५६ ॥

अन्वयार्थ:—[यः वेदयते] के भाव वेह छ (अर्थात् वेहहभाव) अने [बेदाते] के भाव वेहाय छ (अर्थात् वेदासाव) [उमयं] ते अने भावा [समये समये] सभये सभये [विनश्यति] विनाश पामे छ—[तद्शायकः तु] अेवुं अधानार [ज्ञानी] भानी [उमयं अपि] ते अने भावाने [कदापि] हहापि [न कांश्रति] वांछता नथी.

ઢીકા:—જ્ઞાની તો, સ્વભાવભાવનું ઘ્રુવપહ્યું હોવાથી, ઢે કાત્કીર્લ્યું એક જ્ઞાયક-ભાવસ્વરૂપ નિત્ય છે; અને જે *વેઘ-વેદક (બે) ભાવો છે તેઓ, વિભાવભાવાનું ઉત્પન્ન થવાપદ્યું અને વિનાશ થવાપદ્યું હોવાથી, ક્ષણિક છે. ત્યાં, જે ભાવ કાંક્ષમાણ (અર્ધાત્ વાંછા કરનારા) એવા વેઘભાવને વેદ છે અર્ધાત્ વેઘભાવને અનુભવનાર છે તે (વેદક-ભાવ) જ્યાંસુધીમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાંસુધીમાં કાંક્ષમાણ (અર્ધાત્ વાંછા કરનારા) વેઘ ભાવ વિનાશ પામી જાય છે; તે વિનાશ પામી જતાં, વેદક ભાવ શું વેદ ? જો એમ કહેવામાં આવે કે કાંક્ષમાણ વેઘભાવની પછી ઉત્પન્ન થતા બીજા વેઘભાવને વેદ છે,

^{*} વેદ્ર = વેદાવાયાગ્ય. વેદક = વેદનાર; અનુભવનાર.

રે! વેધ વેદક ભાવ અને સમય સમયે વિણ્સે, —એ જાણતા જ્ઞાની કદાપિ ન ઉભયની કાંક્ષા કરે. ૨૧૬.

તો (ત્યાં એમ છ કે) તે બીજો વેઘભાવ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જ તે વેદકભાવ નારા પામી જાય છ; પછી તે બીજા વેઘભાવને કાેેે વેદ ? જો એમ કહેવામાં આવે કે વેદકભાવની પછી ઉત્પન્ન થતો બીજો વેદકભાવ તેને વેદ છે, તો (ત્યાં એમ છે કે) તે બીજો વેદકભાવ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જ તે વેઘભાવ વિધ્યુસી જાય છે; પછી તે બીજો વેદકભાવ શું વેદ ? આ રીતે કાંક્ષમાણ ભાવના વેદનની અનવસ્થા છે. તે અનવસ્થાને જાણતો જ્ઞાની કાંઈ પણ વાંછતો નથી.

ભાવાર્થ:—વેદકભાવ અને વેઘભાવને કાળભેદ છે. જ્યારે વેદકભાવ હાય છે ત્યારે વેઘભાવ હાતો નથી અને જ્યારે વેઘભાવ હાય છે ત્યારે વેદકભાવ હાતો નથી. જ્યારે વેદકભાવ આવે છે ત્યારે વેઘભાવ વિછ્યા ગયા હાય છે; પછી વેદકભાવ કાને વેદ ? અને જ્યારે વેઘભાવ આવે છે ત્યારે વેદકભાવ વિછ્યા ગયા હાય છે; પછી વેદકભાવ વિના વેઘને કાંણ વેદ ? આવી અવ્યવસ્થા જાણીને જ્ઞાની પાતે જાણનાર જ રહે છે, વાંછા કરતો નથી. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે—આત્મા તો નિત્ય છે તેથી તે ખેતે ભાવોને વેદી શકે છે; તો પછી જ્ઞાની વાંછા કેમ ન કરે ? તેનું સમાધાન:—વેઘ-વેદક ભાવો વિભાવભાવો છે, સ્વભાવભાવ નથી, તેથી તેઓ વિનાશિક છે; માટે વાંછા કરનારા એવો વેઘભાવ જ્યાં આવે ત્યાં સુધીમાં વેદકભાવ (ભાગવનારા ભાવ) નાશ પામી જાય છે; એ રીતે વાંછિત ભાગ તો થતો નથી. તેથી જ્ઞાની નિષ્ફળ વાંછા કેમ કરે ? જ્યાં મનાવાંછિત વેદાતું નથી ત્યાં વાંછા કરવી તે અજ્ઞાન છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(સ્વાગતા)

वेद्यवेदकविभावचलत्वाद् वेद्यते न खळु कांक्षितमेत्र । तेन कांक्षति न किंचन विद्वान् सर्वतोऽप्यतिविरक्तिस्रपैति ॥ १४७ ॥

અર્થ:—વેદ-વેદકરૂપ વિભાવભાવોનું મળપાયું (અસ્થિરપાયું) હોવાથી ખરેખર વાંછિત વેદાતું નથી; માટે જ્ઞાની કાંઈ પણ વાંછતો નથી, સર્વ પ્રત્યે અતિ વિરક્તપણાને (વેરાગ્યભાવને) પાત્રે છે.

ભાવાથ':---અનુભવગાયર જે વેઘ-વેદક વિભાવો તેમને કાળસેદ છે, તેમના મેળાપ નથી (કારણ કે તેઓ કર્મના નિમિત્તે થતા હોવાથી અસ્થિર છે); માટે જ્ઞાની આગામી કાળ સંખધી વાંછા શા માટે કરે? ૨૧૬. के रीते ज्ञानीन सव अधिकां प्रत्ये वैशव्य के क्षेत्र छवे उहे कः— बंधुव मोगणिमित्ते अज्झवमाणोदण्यु णाणिस्म । मंसारदेहविमण्यु णेव उपज्जदं गागो ॥ २१७॥

वंशोषमोगनिमित्तेषु अध्यवमानोदयेषु ज्ञानिनः । गंसारदेहविषयेषु नैवोन्ध्यते रागः ॥ २१७ ॥

અન્વયાથ:—[बंघोपमोगिनिमित्तेषु] અ'ધ અને ઉપભાગનાં નિમિત્ત એવા [संसारवेहविषयेषु] स'सारस'અ'धी અને 'દહસ'અ'धी [अध्यवसानोदयेषु] અધ્યવ-सानना ઉદ્યોમાં [ज्ञानिन:] शानीने [रागः] राग [न एव उत्पद्यते] ઉપજતો જ નથી.

ટીકા:—આ લાકમાં જે અધ્યવસાનના ઉદયા છે તેઓ કેટલાક તો સંસાર-સ'ખ'ધી છે અને કેટલાક શરીરસ'ખ'ધી છે. તેમાં, જેટલા સ'સારસ'ખ'ધી છે તેટલા બ'ધનમાં નિમિત્ત છે અને જેટલા શરીરસ'ખ'ધી છે તેટલા ઉપભાગનાં નિમિત્ત છે. જેટલા બ'ધનનાં નિમિત્ત છે તેટલા તો રાગદ્વેષમાહાદિક છે અને જેટલા ઉપભાગનાં નિમિત્ત છે તેટલા સુખદુ:ખાદિક છે. આ બધાયમાં જ્ઞાનીને રાગ નથી; કારણ કે તેઓ બધાય નાના દ્રવ્યાના સ્વભાવ હોવાથી, દ'કાે∖કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ જેના સ્વભાવ છે એવા જ્ઞાનીને તેમના નિષ્ધ છે.

ભાવાથ:—જે અધ્યવસાનના ઉદ્દેશ સંસાર સંખંધી છે અને બંધનનાં નિબિત્ત છે તેઓ તો રાગ, દ્વેષ, માહ ઇત્યાદિ છે તથા જે અધ્યવસાનના ઉદ્દેશ દેહ સંખંધી છે અને ઉપક્ષાગનાં નિબિત્ત છે તેઓ સુખ, દુ:ખ ઇત્યાદિ છે. તે બધાય (અધ્યવસાનના ઉદ્દેશ), નાના દ્રવ્યાના (અર્થાત્ પુદ્દગલદ્રવ્ય અને જીવદ્રવ્ય કે જેઓ સંયાગરૂપે છે તેમના) સ્વભાવ છે; જ્ઞાનીના તો એક જ્ઞાયકસ્વભાવ છે. માટે જ્ઞાનીને તેમના નિષેધ છે; તેથી જ્ઞાનીને તેમના પ્રત્યે રાગ-પ્રીતિ નથી. પરદ્રવ્ય, પરભાવ સંસારમાં ભ્રમણનાં કારણ છે; તેમના પ્રત્યે પ્રીતિ કરે તો જ્ઞાની શાના?

હવે આ અર્થના કળશરૂપે તથા આગળના કથનની સૂચનારૂપે શ્લાક કહે છે:—

(સ્વાગતા)

क्षानिनो न हि परिप्रहभावं कर्म रागरसरिक्ततयैति ।

સંસારદંહસંબંધી ને ખંધાપંભાગનિમિત્ત જે, તે સર્વ અધ્યવસાનઉદયે રાગ થાય ન જ્ઞાનીને. ૨૧૭.

रंगयुक्तिरकषायितवस्त्रे स्वीकृतेव हि बहिर्जुठतीह ॥ १४८ ॥

અર્થ:-જેમ લાધર, ફડકડી વગેરેથી જે કપાયિત કરવામાં ન આવ્યું હોય એવા વસમાં રંગના સંયોગ, વસ વડે અંગીકાર મહિ કરાયા થકા, બહાર જ લાદે અ—અંદર પ્રવેશ કરતો નથી, તેમ જ્ઞાની રાગરૂપી રસથી રહિત હોવાથી તેને કર્મ પરિમહપણાને ધારતું નથી.

ભાવાર્થ:—જેમ લાધર, ફડકડી વગેરે લગાલ્યા વિના વસ પર રંગ થડતો નથી તેમ રાગભાવ વિના જ્ઞાનીને કર્મના ઉદયના ભાગ પરિષદ્ધપણાને પામતો નથી.

इरी इंड छ डे:-

(સ્વાગતા)

ज्ञानवान् स्वरसतोऽपि यतः स्यात् सर्वरागरसवर्जनश्रीलः । लिप्यते सकलकर्मभिरेषः कर्ममध्यपतितोऽपि ततो न ॥ १४९ ॥

અર્થ:—કારણ કે જ્ઞાની નિજ રસથી જ સર્વ રાઝરસના ત્યાગરૂપ સ્વભાવ-વાળા છે તેથી તે કર્મ મધ્યે પૈલ્રો હાેવા છતાં પણ સર્વ કર્માથી લેપાતો નથી. ૨૧૭.

હવે આ જ અર્થનું વ્યાખ્યાન ગાથામાં કરે છે:—

णाणी रागणजहां मध्यदक्वेमु कम्ममज्झगदा । णा लिप्पदि रजएण दु कदममज्झे जहा कणयं ॥ २१८॥ अण्णाणी पुण रत्तो मब्बदक्वेमु कम्ममज्झगदो । लिप्पदि कम्मरएण दु कद्दममज्झे जहा लोहं ॥ २१९॥

છા સર્વ દ્રવ્ય રાગવર્જક જ્ઞાની કર્મની મધ્યમાં. પણ રજ થકી લેપાય નહિ, જ્યમ કનક કર્દમમધ્યમાં. ૨૧૮. પણ સર્વ દ્રવ્ય રાગશીલ અજ્ઞાની કર્મની મધ્યમાં. તે કર્મરજ લેપાય છે, જ્યમ લોહ કર્દમમધ્યમાં. ૨૧૬. ज्ञानी रागप्रदायकः सर्वद्रव्येषु कर्मभध्यगतः । नो लिप्यते रजसा तु कर्द्ममध्ये यथा कनकम् ॥ २१८ ॥ अज्ञानी पुना रक्तः सर्वद्रव्येषु कर्मभध्यगतः । लिप्यते कर्मरजसा तु कर्दमभध्ये यथा लोहम् ॥ २१९ ॥

अन्वयार्थ:—[ज्ञानी] शानी [सर्वद्रव्येषु] हे के सर्व द्रव्ये। अत्ये [रागप्रहायकः] राग छाउनारे। छ ते [कर्ममध्यगतः] हम भध्ये रहेक्षे। होय [तु] ते। प्रध्य [रज्ञसा] हमें श्री रुप्थी [नो लिप्यते] क्षेपाते। नथी—[यथा] केम [कनकं]
से।तुं [कर्यममध्ये] हाहव भध्ये रहेक्षं होय ते। प्रध्य क्षेपातुं नथी तेम. [पुनः] अने
[अज्ञानी] अशानी [सर्वद्रव्येषु] हे के सर्व द्रव्ये। अत्ये [रक्तः] रागी छ ते [कर्ममध्यगतः] हमें भध्ये रह्यो थहा [कर्मरज्ञसा] हमें रुप्थी [लिप्यते तु] क्षेपाय छ—
[यथा] केम [लोहं] क्षे। प्रधा [कर्ममध्ये] हाहव भध्ये रह्युं थहुं क्षेपाय छ (अर्थात् तेने हार क्षां) छ) तेम.

ટીકા:—જેમ ખરેખર સુવર્લ્લ કાદવ મધ્યે પડેયું હોય તોપણ કાદવથી લેપાતું નથી (અર્થાત્ તેને કાઢ લાગતો નથી) કારણ કે તે અલિપ્ત રહેવાના સ્વભાવવાળું છે, તેવી રીતે ખરેખર જ્ઞાની કર્મ મધ્યે રહ્યો હોય તોપણ કર્મથી લેપાતો નથી કારણ કે સર્વ પરદ્રવ્ય પ્રત્યે કરવામાં આવતા જે રાગ તેના ત્યાગરૂપ સ્વભાવપણું હોવાથી જ્ઞાની અલિપ્ત રહેવાના સ્વભાવવાળા છે. જેમ લાખંડ કાદવ મધ્યે પડેયું થકું કાદવથી લેપાય છે (અર્થાત્ તેને કાઢ લાગે છે) કારણ કે તે લેપાવાના સ્વભાવવાળું છે, તેવી રીતે ખરેખર અજ્ઞાની કર્મ મધ્યે રહ્યો થકા કર્મથી લેપાય છે કારણ કે સર્વ પરદ્રવ્ય પ્રત્યે કરવામાં આવતો જે રાગ તેના મહણરૂપ સ્વભાવપણું હોવાથી અજ્ઞાની લેપાવાના સ્વભાવવાળા છે.

ભાવાથ:--જેમ કાદવમાં પડેલા સુવર્ણને કાર લાગતો નથી અને લાખંડને કાર લાગે છે, તેમ કર્મ મધ્યે રહેલા જ્ઞાની કર્મથી બધાતો નથી અને અજ્ઞાની કર્મથી બધાય છે. આ જ્ઞાન-અજ્ઞાનના મહિમા છે.

> હવે આ અર્થતું અને આગળના કથનની સ્ચનાતું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (શાઈલવિક્રીહિત)

यादक् ताद्दगिहास्ति तस्य वश्वतो यस्य स्वभावो हि यः कर्तु नेप कथंचनापि हि परैरन्याद्याः शक्यते । अज्ञानं न कदाचनापि हि भवेज्ज्ञानं भवत्संततं ज्ञानिन् श्रंक्ष्व परापराधजनितो नास्तीह वंधस्तव ॥ १५० ॥ અર્થ:—આ લાેકમાં જે વસ્તુના જેવા સ્વભાવ હાેય છે તેના તેવા સ્વભાવ તે વસ્તુના પાતાના વશથી જ (અર્થાત પાતાને આધીન જ) હાેય છે. એવા વસ્તુના જે સ્વભાવ તે, પરવસ્તુઓ વડે કાેઈ પણ રીતે બીજા જેવા કરી શકાતો નથી. માટે જે નિરંતર જ્ઞાનપણ પરિણમે છે તે કદી પણ અજ્ઞાન થતું નથી; તેથી હે જ્ઞાની! તું (કમેદિયજનિત) ઉપયોગને સાગવ, આ જગતમાં પરના અપરાધથી ઉપજતો વધ તેને નથી (અર્થાત પરના અપરાધથી તેને વધ થતો નથી).

ભાવાર્થ:—વસ્તુના સ્વભાવ વસ્તુને પાતાને આધીન જ છે. માટે જે આત્મા પાતે જ્ઞાનરૂપે પરિશ્વે છે તેને પરદ્રવ્ય અજ્ઞાનરૂપે કહી પરિશ્વે માવી શકે નહિ. આમ હોવાથી અહીં જ્ઞાનીને કહ્યું છે કે—તને પરના અપરાધથી બધ થતો નથી તેથી તું ઉપભાગને ભાગવ. ઉપભાગ ભાગવાથી મને બધ થશે એવી શંકા ન કર. જો એવી શંકા કરીશ તો 'પરદ્રવ્ય વડે આત્માનું બૂરું થાય છે' એવું માનવાના પ્રસંગ આવે છે. આ રીતે અહીં જીવને પરદ્રવ્યથી પાતાનું બૂરું થતું માનવાની શંકા મહાડી છે; ભાગ ભાગવવાની પ્રેરશા કરી સ્વચ્છં દી કર્યો છે એમ ન સમજવું. સ્વેચ્છાચારી થવું તે તો અજ્ઞાનભાવ છે એમ આગળ કહેશે. ૨૧૮—૨૧૯.

હવે આ જ અર્થને દુષ્ટાંતથી દૃઢ કરે છે:-

भुंजंतस्म वि विविद्दे मिक्ताचित्तमिसिष्ट् द्ब्वे । मंखम्म मेदभावो णवि मक्कदि किण्हगो काउं ॥ २२० ॥ तह णाणिम्म वि विविद्दे मिक्ताचित्तमिसिम् द्ब्वे । भुंजंतम्म वि णाणं ण सक्कमण्णाणदं णेदुं ॥ २२१ ॥ जङ्या म एत्र मंखो सेदमहावं तयं पजहिद्ण । गच्छेज किण्हभावं तह्या मुक्कतणं पजहे ॥ २२२ ॥

જ્યમ શંખ વિવિધ સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત દ્રવ્યા ભાગવે, પણ શંખના શુક્લત્વને નહિ કૃષ્ણ કાંઈ કરી શકે; ૨૨૦. ત્યમ જ્ઞાની વિવિધ સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત દ્રવ્યા ભાગવે, પણ જ્ઞાન જ્ઞાનીતણું નહિ અજ્ઞાન કાંઈ કરી શકે. ૨૨૧. જ્યારે સ્વયં તે શંખ શ્વેતસ્વભાવ નિજના છાંડીને પામે સ્વયં કૃષ્ણત્વ, ત્યારે છાંડીના શુક્લત્વને, ૨૨૨. तह णाणी वि हु जइया णाणमहावं नयं पजिहदूण । अण्णाणेण परिणदो तङ्या अण्णाणदं गच्छे ॥ २२३ ॥

भंजानस्यापि विविधानि सचिनाचिनमिश्रितानि द्रव्याणि ।
गंजस्य खेनभावो नापि जक्यने कृष्णकः कर्तुम् ॥ २००॥
तथा ज्ञानिनोऽपि विविधानि सचिनाचिनमिश्रितानि द्रव्याणि ।
भंजानस्यापि ज्ञानं न कक्यमज्ञानतां नेतुम् ॥ २२०॥
यदा स एव जंजः खेनस्यभावं तकं प्रहाय ।
गच्छेन कृष्णभावं तदा शुक्रत्वं मज्ञ्यान ॥ २२०॥
तथा ज्ञान्यपि खल्द यदा ज्ञानस्वभावं तकं प्रहाय ।
अज्ञानेन परिणतस्तदा अज्ञानतां गच्छेन् ॥ २२०॥

श्यन्यसर्थ:—[शबस्य] केम शंभ [विविधानि] अने अधिनां [स-वित्तावित्तमिश्चितानि] स्थित, अश्वित अने भिश्च [द्रव्याणि] द्रव्येनि [मुंजानस्य अपि] के। गवे छे—भाय छ तो पण् [श्वितमावः] तेतुं श्वेतपण् [हुज्जकः कर्तुं न अपि शक्यते] (डे। ध्यी) हुष्णु डरी शडातुं नथी, [तथा] तेम [ज्ञानिनः अपि] शानी पण् [विविधानि] अने अधिरतां [स्वित्तावित्तमिश्चितानि] स्थित, अश्वित अने भिश्च [द्रव्याणि] द्रव्योने [मुंजानस्य अपि] के। गवे तो पण् [ज्ञानं] तेतुं शान [अज्ञानतां नेतुं न शक्यो] (डे। ध्यी) अशान डरी शडातुं नथी.

[यदा] ज्यारे [सः एव शंखः] ते ज शंभ (धाते) [तकं वैतस्यमायं] ते वित स्वसावं] छाडीने [कृष्णमायं गच्छेत्] कृष्णभावने पाने (अर्थात् कृष्णभावं गच्छेत्] कृष्णभावने पाने (अर्थात् कृष्णभावे परिष्के) [तदा] त्यारे [ग्रुकृत्यं मजह्यात्] वितप्रकाने छाउँ (अर्थात् काणां भने), [तथा] तेवी रीते [स्रत्यु] भरेभर [स्नानी अपि] झानी पष्ण (धाते) [यदा] ज्यारे [तकं सानस्यमायं] ते झानस्वभावने [प्रहाय] छाडीने [असानेन] अन् झानर्थे [परिणतः] परिष्के [तदा] त्यारे [असानतां] अञ्चानप्रकाने [गच्छेत्] पाने.

ટીકા:—જેમ શ`ખ પરદ્રવ્યને ભાગવે−ખાય તોપણ તેનું શ્વેતપણ પર વઉ કૃષ્ણ કરી શકાતું નથી કારણ કે પર અર્થાત પરદ્રવ્ય કાેઈ દ્રવ્યને પરભાવસ્વરૂપ કરવાનું

ત્યમ જ્ઞાની પણ જ્યારે સ્વવં નિજ છાંદી જ્ઞાનસ્વભાવન અજ્ઞાનભાવે પરિષ્યુમ, અજ્ઞાનતા ત્યારે લહે. ૨૨૩.

નિર્મિત્ત (અર્થાત્ કારણુ) બની શકતું નથી, તેવી રીતે જ્ઞાની પરદ્રવ્યને ભાગવે તોપણ તેનું જ્ઞાન પર વઉ અજ્ઞાન કરી શકાતું નથી કારણ કે પર અર્થાત્ પરદ્રવ્ય કાેઈ દ્રવ્યને પરભાવસ્વરૂપ કરવાનું નિમિત્ત બની શકતું નથી. માટે જ્ઞાનીને પરના અપરાધના નિમિત્તે બધ થતો નથી.

વળી જ્યારે તે જ રાંખ, પરદ્રવ્યને ભાગવતો અથવા નહિ ભાગવતો થકા, શ્વેતભાવને છાડીને સ્વયંગવ કૃષ્ણભાવે પરિણુંગે ત્યારે તેના શ્વેતભાવ સ્વયંકૃત કૃષ્ણભાવ થાય (અર્થાત્ પાતાથી જ કરવામાં આવેલા કૃષ્ણભાવરૂપ થાય), તેવી રીતે જ્યારે તે જ ગ્રાની, પરદ્રવ્યને ભાગવતો અથવા નહિ ભાગવતો થકા, ગ્રાનને છાડીને સ્વયંગવ અગ્રાનરૂપે પરિશુંગે ત્યારે તેનું ગ્રાન સ્વયંકૃત અગ્રાન થાય. માટે ગ્રાનીને જો (અધ) થાય તો પાતાના જ અપરાધના નિમિત્તે (અર્થાત્ પાતે જ અગ્રાનપણે પરિશુંગે ત્યારે) અધ શાય છે.

ભાવાર્થ:—જેમ રાખ કે જે શ્વેત છે તે પરના ભક્ષણથી કાળા થતો નથી પરંતુ જ્યારે પાતે જ કાલિમારૂપે પરિણુમે ત્યારે કાળા થાય છે, તેવી રીતે જ્ઞાની પરના ઉપભાગથી અજ્ઞાની થતો નથી પરંતુ જ્યારે પાતે જ અજ્ઞાનરૂપે પરિણુમે ત્યારે અજ્ઞાની થાય છે અને ત્યારે બધ કરે છે.

હવે આનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(शाई (बविधीऽत)

क्रानिन् कर्म न जातु कर्तुमुचितं किंचित्तथाप्युच्यते भुंक्षे इंत न जातु मे यदि परं दुर्भुक्त एवासि भोः । बंधः स्यादुपभोगतो यदि न तत्किं कामचारोऽस्ति ते क्रानं सन्त्रस बंधमेण्यपरथा स्वस्यापराधाद्ध्वयम् ॥ १५१ ॥

અર્થ:—હે જ્ઞાની, તારે કદી કાંઇ પણ કર્મ કરવું યાગ્ય નથી તોપણ જો તું એમ કહે છે કે "પરદ્રવ્ય મારું તો કદી નથી અને હું તેને ભાગવું છું," તો તને કહેવામાં આવે છે (અર્થાત્ અમે કહીએ છીએ) કે હે ભાઈ, તું ખાટી (-ખરાબ) રીતે ભાગવનાર છે; જે તારું નથી તેને તું ભોગવે છે એ મહા ખેદ છે! જો તું કહે કે "પરદ્રવ્યના ઉપભોગથી ખધ થતો નથી એમ સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે માટે ભોગવું છું," તો શું તને ભોગવવાની ઇચ્છા છે? જ્ઞાનરૂપ થઈને વસ (-શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિવાસ કર), નહિ તો (અર્થાત્ જો ભોગવવાની ઇચ્છા કરીશ—અજ્ઞાનરૂપે પરિભુમીશ તો) તું રાક્ષ્સ પાતાના અપરાધથી ખધને પામીશ.

णमेव जीवपुरिमो कम्मरयं सेवण सुहणिमित्तं। तो सोवि देइ कम्मां विविहे भोए सुहुणाए ॥ २२५ ॥ जह पुण मो चिय पुरिमो वित्तिणिमित्तं ण मेवण रायं। तो मो ण देइ राया विविहे भाए सुहुणाए ॥ २२६ ॥ एमेव मम्मदिट्टी विस्पत्यं सेवण ण कम्मरयं। तो सो ण देइ कम्मो विविहे भोए सुहुणाए ॥ २२७ ॥

पुरुषो यथा बोर्जाह हत्तिभिनं तु सेवते राजानम् ।
नत्यो पि दर्शात राजा विविधान भोगान सृखोत्पादकान ॥ २२४ ॥
ए रोग जीवपुरुषः वर्मरजः सेवते सृखनिभिनम् ।
नवद्येष दशति कम निविधान भोगान सृखोत्पादकान ॥ २२५ ॥
यथा पुरुः स एव पुरुषो हित्तिभिन्न न सेवते राजानम् ।
स्तयोऽषि न द्रद्यात राजा विविधान भोगात सुबोत्पादकान ॥ २२६ ॥
एवसेव सम्बद्धिः दिषयार्थ सेवतं न वर्मरजः ।
नवद्य दशति कम निविधान भोगान सुबोत्पादकान ॥ २२७ ॥

अन्यथार्थ:—[यथा] क्षेभ [रह] आ क्षातभां [कोऽपि पुरुषः] डेार्ड पुरुष [वृत्तिनिमित्तं तु] आछविडा अर्थ [राजानं] शक्ति [सेवते] सेवे छ [तद्] थे [सः राजा अपि] ते शक्त पञ्ज तेने [सुस्नोत्पादकान्] सुभ ઉत्पन्न हरनारा [विविधान्] अनेड प्रहारना [भोगान्] शोशे [द्दाति] आपे छ, [च्वम् च्व]

ત્યમ જિવપુરુષ પણ કર્મરજનું સુખઅગ્ધ સંવન કરે. તા કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભાગ આપ જીવને. રરપ. વળી તે જ તર જ્યમ વૃત્તિ અર્ધ ભૂષને સેવ નહિ. તા નુષ પણ સુખજનક વિધવિધ ભાગને આપે નહિ: રરદ. સુદર્શિન ત્યમ વિષય અર્ધ કર્મરજસેવન નથી. તા કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભાગને દેતાં નથી. રરહ. गमेव जीवपुरियो कम्मरयं सेवण युहणिमितं। तो सोवि देइ कम्मो विविह भोण सुहणाण ॥ २२५ ॥ जह पुण मो चिय पुरिमो वितिणिमितं ण सेवण रायं। तो मो ण दंड राया विविह भोण सुहणाण ॥ २२६ ॥ गमेव सम्मिद्दी विस्यर्ध सेवण् ण कम्मरयं। तो मो ण दंड कम्मो विविह भोण सुहणाण ॥ २२७ ॥

भूति। एवं तो विश्वित हित्तिविसे तु ऐवि मजानम् ।

त व वि द्राति राजा विद्वार नोतान स्वेत्रादकान् ॥ २२४ ॥

त व विद्वार कर्माणः ऐति सुक्तिविसम् ।

तार्थि होति कर्म विश्वित समान न्योत्पादकान् ॥ २२५ ॥

यस १८ स यह द्रम्या हित्तिमित्रम् स सेवने राजानम् ।

स्वार्थि प्रात्ति कर्म विश्वार नोयान न्योत्सादकान् ॥ २२६ ॥

स्वार्थि प्राव्याति। विद्यार विद्वार नोयान ।

सार्थि प्राव्याति। विद्यान भोगान न्यात्मादकान् ॥ २२७ ॥

श्रान्यथार्थ:—[यथा] केम [इह] आ क्रगतमां [कोऽपि पुरुषः] डे। पुरुष [वृत्तिनिमित्तं तु] आळविंडा अधि [राजानं] शक्ति [सेवते] सेवे छ [तद्] तो [सः राजा अपि] ते शक्त पेक्ष तेने [सुस्तोत्पादकान्] सुभ ઉत्पन्न इश्लाश [विविधान्] अनेड प्रडारना [भोगान्] सोगा [द्दाति] आपे छ, [ब्वम् एव]

પેમ જિલ્લોએક પણ કર્મ જ્જાનું સંભગ્ન-થ સેવન કર. તો કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભાગ આપે જીવને. સ્માં વળી તે જ તર જ્યમ હત્તિ અક ભુષને સેવ નહિ. તો કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભાગને ત્યાપ નહિ: સ્ત્રક. સુદ્દષ્ટિને ત્યમ વિધય અર્ધ કર્મેરજનેલન નધી. તો કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભાગને દેવો નથી. સ્ર.૭. तेवी क रीते [जीवपुरुषः] छवपुरुष [सुस्तिनिमतं] सुण अर्थ [कर्मरजः] क्रिंश्वरे [सेवते] सेवे छ [तद्] तो [तद् कर्म अपि] ते क्रिंग्य तेने [सुस्रोत्पाद-कान्] सुण ઉत्पन्न करनारा [विविधान्] अनेक प्रकारना [मोगान्] क्षेश्वा [दवाति] आपे छे.

[पुनः] वणी [यथा] केभ [सः एव पुरुषः] ते क पुरुष [चृत्तिनिमित्तं] आछिविश अधे [राजानं] शक्ति [न सेवते] नथी सेवतो [तद्] तो [सः राजा अपि] ते शक्त पश्च तेने [सुबोत्पादकान्] सुण ઉत्पन्न कश्नाशः [विविधान्] अनेक भक्षाश्ना [भोगान्] क्षेशि। [न ददाति] नथी आपतो, [एवम् एव] तेवी क रीते [सम्यव्हिष्टः] सभ्यव्हिष्ट [विषयार्थे] विषय अधे [कर्मरजः] क्षेश्वले [न सेवते] नथी सेवतो [तद्] तो (अर्थात् तेथी) [तद् कर्म] ते क्षे पश्च तेने [सुबोल्यादकान्] सुण उत्पन्न कश्नाश [विविधान्] अनेक भक्षाश्नान्] क्षेशि। [न द्वाति] नथी आपतुः

ટીકા:—જેમ કાઈ પુરુષ ફળ અર્થ રાજાને સેવે છે તો તે રાજા તેને ફળ આપે છે, તેમ જીવ ફળ અર્થ કર્મને સેવે છે તો તે કર્મ તેને ફળ આપે છે. વળી જેમ તે જ પુરુષ ફળ અર્થ રાજાને નથી સેવતો તો તે રાજા તેને ફળ નથી આપતો, તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ફળ અર્થ કર્મને નથી સેવતો તો (અર્થાત્ તેથી) તે કર્મ તેને ફળ નથી આપતું. એમ તાત્પર્થ (અર્થાત્ કહેવાના આશય) છે.

ભાવાર્થ:—અહીં એક આશય તો આ પ્રમાણ છે:—અજ્ઞાની વિષયસુખ અર્થ અર્થાત્ રંજિત પરિણામ અર્થ ઉદયાગત કર્મને સેવે છે તેથી તે કર્મ તેને (વર્તમાનમાં) રંજિત પરિણામ આપે છે. જ્ઞાની વિષયસુખ અર્થ અર્થાત્ રંજિત પરિણામ અર્થ ઉદયાગત કર્મને સેવતો નથી તેથી તે કર્મ તેને રંજિત પરિણામ ઉત્પન્ન કરતું નથી.

બીજો આશય આ પ્રમાણે છે:—અજ્ઞાની સુખ (-રાગાદિપરિણામ) ઉત્પન્ન કરનારા આગામી લોગોની અભિલાયથી વ્રત, તપ વગેરે શુભ કર્મ કરે છે તેથી તે કર્મ તેને રાગાદિપરિણામ ઉત્પન્ન કરનારા આગામી લોગો આપે છે. જ્ઞાનીની બાબતમાં આથી વિપરીત સમજવું.

આ રીતે અજ્ઞાની ફળની વાંછાથી કર્મ કરે છે તેથી તે ફળને પાત્રે છે અને જ્ઞાની ફળની વાંછા વિના કર્મ કરે છે તેથી તે ફળને પાત્રતો નથી.

હવે, "જેને ફળની વાંછા નથી તે કર્મ શા માટે કરે ?" એવી આશંકા દૂર કરવાને કાવ્ય કહે છે:— (શાર્દ્ભ લિકોડિત)

स्यक्तं येन फलं स कर्म कुरुते नेति मतीमो वयं किंत्वस्यापि कुतोऽपि किंचिदपि तत्कर्मावशेनापतेत् । तस्मिकापतिते त्वकंपपरमज्ञानस्यभावे स्थितौ ज्ञानी किं कुरुतेऽथ किं न कुरुते कर्मेति जानाति कः ॥ १५३॥

અથ: —જેણે કમેનું ફળ છાડયું છ તે કમે કરે એમ તો અમે પ્રતીતિ કરી શકતા નથી. પરંતુ ત્યાં એટલું વિશેષ છે કે—તેને (જ્ઞાનીને) પણ કાેઈ કારણે કાંઈક એવું કમે અવશપણે (–તેના વશ વિના) આવી પડ છે. તે આવી પડતાં પણ, જે અક'પ પરમજ્ઞાનસ્વભાવમાં સ્થિત છે એવા જ્ઞાની કમે કરે છે કે નથી કરતો તે કાેણ જાણે?

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનીને પરવશે કર્મ આવી પડે છે તોપણ જ્ઞાની જ્ઞાનથી ચલાય-માન થતો નથી. માટે જ્ઞાનથી અચલાયમાન તે જ્ઞાની કર્મ કરે છે કે નથી કરતો તે કેાણ જાણે ? જ્ઞાનીની વાત જ્ઞાની જ જાણે. જ્ઞાનીનાં પરિણામ જાણવાતું સામર્થ્ય અજ્ઞાનીનું નથી.

અવિરત સમ્યગ્રિષ્ટી માંડીને ઉપરના ળધાય જ્ઞાની જ સમજવા. તેમાં, મ-વિરત સમ્યગ્રિષ્ઠ, દેશવિરત સમ્યગ્રિષ્ઠ અને આહારવિહાર કરતા મુનિઓને બાહ્યક્રિયાકર્જ પ્રવર્તે છે, તોપણ જ્ઞાનસ્વભાવથી અચલિત હોવાને લીધે નિશ્ચયથી તેઓ બાહ્યક્રિયા-કર્મના કર્તા નથી, જ્ઞાનના જ કર્તા છે. અ'તર'ગ મિથ્યાત્વના અભાવથી તથા યથા-સ'ભવ કષાયના અભાવથી તેમનાં પરિણામ ઉજ્જવળ છે. તે ઉજ્જવળતાને તેઓ જ (–જ્ઞાનીઓ જ–) જાણે છે, મિથ્યાદ્રષ્ટિઓ તે ઉજ્જવળતાને જાણતા નથી. મિથ્યાદિષ્ટ તો બહિરાત્મા છે, બહારથી જ ભલું ખૂર્યુ માને છે; અ'તરાત્માની ગતિ બહિરાત્મા શું જાણે?

હવે, આ જ અર્થ'ના સમર્થ'નરૂપે અને આગળની ગાથાની સ્**ચનારૂપે** કાવ્ય કહે છે:—

(શાદ્દ લવિક્રીહિત)

सम्यग्दष्ट्य एव साइसमिदं कर्तुं क्षमंते परं यद्वजेऽपि पतत्यमी भयचलत्त्रेलोक्यम्रक्ताध्वनि । सर्वामेव निसर्गनिभयतया शंकां विद्याय स्वयं जानंतः स्वमवध्यबोधवपुषं बोधाच्च्यवंते न हि ॥ १५४ ॥ અર્થ:—જેના ભયથી ચલાયમાન થતા—ખળભળી જતા—ત્રણે લાેક પાતાના માર્ગ છાડી દે છે એવા વજપાત થવા છતાં, આ સમ્યગ્દિષ્ટ જવા, સ્વભાવથી જ નિર્ભય હાેવાને લીધે, સમસ્ત શાંકા છાડીને, પાતે પાતાને (અર્થાત્ આત્માને) જેનું જ્ઞાનરૂપી શરીર અવધ્ય (અર્થાત્ કાેઇથી હણી શકાય નહિ એવું) છે એવા જાણતા થકા, જ્ઞાનથી ચ્યુત થતા નથી. આવું પરમ સાહસ કરવાને માત્ર સમ્યગ્દિષ્ટેઓ જ સમય છે.

ભાવાથ':—સમ્યગ્દષ્ટિ નિ:શ'કિતગુણ સહિત હોય છે તેથી ગમે તેવા શુભાશુભ કર્મના ઉદય વખતે પણ તેઓ ગ્રાનરૂપે જ પરિણમે છે. જેના ભયથી ત્રણ લોકના છવો કેપી ઊઠે છે—ખળભળી જાય છે અને પાતાના માર્ગ છાડી દે છે એવા વજપાત થવા છતાં સમ્યગ્દષ્ટિ છવ પાતાના સ્વરૂપને ગ્રાનશરીરવાળું માનતો થકા ગ્રાનથી ચલાયમાન થતો નથી. તેને એમ શ'કા નથી થતી કે આ વજપાતથી મારા નાશ થઈ જશે; પર્યાયના વિનાશ થાય તો ઠીક જ છે કારણ કે તેના તો વિનાશિક સ્વભાવ જ છે. ૨૨૪–૨૨૭.

હવે આ અર્થને ગાથા દ્વારા કહે છે:—

सम्महिट्टी जीवा णिम्पंका हाँकि णिन्सा केण । सत्तभयविष्यस्का जहाा नद्या द णिम्पंका ॥ २२८ ॥ सम्यक्ष्यो जीवा किलंका वर्षे विश्वसक्तेत । सम्यक्ष्यका व्यक्तनस्मान विकासः ॥ २२८ ॥

अन्वधार्थः—[सम्यग्दछ्यः जीवाः] सभ्यग्दष्टि छवे। [निक्शंकाः भवंति] नि:शं छोय छ [तेन] तेथी [निर्मयाः] निश्चि छोय छ; [तु] अने [यस्मात्] कारण है [सप्तमयविष्रमुक्ताः] सन्त अथथी रिष्ठत छोय छ [तस्मात्] तेथी [निर्क्शकाः] नि:शं छ छे। अथि छे।

ટીકા:—કારણ કે સમ્યવ્દિઓ સદાય સર્વ કર્મીનાં ફળ પ્રત્યે નિરભિલાષ હોવાથી કર્મ પ્રત્યે અત્યંત નિરપેક્ષપણ વર્તે છે, તેથી ખરેખર તેઓ અત્યંત નિ:શંક દારણ (દઢ) નિશ્ચયવાળા હોવાથી અત્યંત નિર્ભય છે એમ સંભાવના કરવામાં આવે છે (અર્થાત્ એમ યાગ્યપણે ગણવામાં આવે છે).

સમ્યક્ત્વવાંત જુંઘા નિઃશાંકિત, તેથી છે નિર્ભય અને છે ગપ્તભયપ્રવિમુક્ત જેથી. તેથી તે નિઃશાંક છે. ૨૨૮.

હવે સાત ભયનાં કળશરૂપ કાવ્યા કહેવામાં આવે છે, તેમાં પ્રથમ આ લાકના તથા પરલાકના એમ બે ભયતું એક કાવ્ય કહે છે:—

(શાદું લવિક્રીડિત)

लोकः शाश्वत एक एष सकलन्यक्तो विविक्तात्मन-श्रिलोकं स्वयमेव केवलमयं यल्लोकयत्येककः । लोकोऽयं न तवापरस्तदपरस्तस्यास्ति तद्भीः कृतो निक्शंकः सततं स्वयं स सहजं ज्ञानं सदा विद्ति ॥ १५५ ॥

અર્થ:—આ ચિત્સવરૂપ લાંક જ ભિન્ન આત્માના (અર્થાત્ પરથી ભિન્નપણે પરિણમતા આત્માના) શાધત, એક અને સકલવ્યક્ત (-સર્વ કાળે પ્રગઢ એવા) લાંક છે; કારણ કે માત્ર ચિત્સવરૂપ લાંકને આ જ્ઞાની આત્મા સ્વયંમેવ એકલા અવલાંકે છે—અનુભવે છે. આ ચિત્સવરૂપ લાંક જ તારા છે, તેનાથી બીજો કાઈ લાંક—આ લાંક કે પરલાંક—તારા નથી એમ જ્ઞાની વિચારે છે, જાણે છે, તેથી જ્ઞાનીને આ લાંકના તથા પરલાંકના ભય કયાંથી હાય? તે તો પાતે નિરંતર નિ:શંક વર્તતો થકા સહજ જ્ઞાનને (પાતાના જ્ઞાનસ્વભાવને) સદા અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—'આ ભવમાં છવન પર્યાત અનુકૂળ સામગી રહેશ કે નહિ?' એવી ચિંતા રહે તે આ લોકના ભય છે. 'પરસવમાં માર્કુ શું થશે?' એવી ચિંતા રહે તે પરલોકના ભય છે. જ્ઞાની જાણે છે કે—આ ચૈતન્ય જ મારા એક, નિત્ય લોક છે કે જે સર્વ કાળે પ્રગઢ છે. આ સિવાયના બીજો કાઈ લોક મારા નથી. આ મારા ચૈતન્યસ્વરૂપ લોક તો કાઈથી બગાવ્યો અગડતો નથી. આવું જાણતા જ્ઞાનીને આ લોકના કે પરલોકના ભય કયાંથી હોય? કદી ન હોય. તે તો પાતાને સ્વાભાવિક જ્ઞાનરૂપ જ અનુભવે છે.

હવે વેદનાભયનું કાવ્ય કહે છે:-

(શાદૂ'લવિક્રીડિત)

एवैकैव हि वेदना यदचलं ज्ञानं स्वयं वेद्यते निर्भेदोदितवेद्यवेदकबलादेकं सदानाकुलैः । - नैवान्यागतवेदनैव हि भवेत्तद्धीः कृतो ज्ञानिनो निष्क्षंकः सततं स्वयं स सङ्जं ज्ञानं सदा विद्ति ॥ १५६ ॥ અર્થ:—અભેદસ્વરૂપ વર્તતા વેદ-વેદકના અળથી (અર્થાત્ વેદ અને વેદક અભેદ જ હોય છે એવી વસ્તુસ્થિતિના અળથી) એક અચળ જ્ઞાન જ સ્વયં નિરાકુળ પુરુષા વ3 (-જ્ઞાનીઓ વ3) સદા વેદાય છે, તે આ એક જ વેદના (જ્ઞાનવેદન) જ્ઞાનીઓને છે. (આત્મા વેદનાર છે અને જ્ઞાન વેદાવાયાય છે). જ્ઞાનીને બીજી કાઈ આવેલી (-પુદ્દગલથી થયેલી) વેદના હાતી જ નથી, તેથી તેને વેદનાના ભય ક્યાંથી હાય? તે તો પાતે નિરંતર નિરાંક વર્તતો થકા સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—સુખદુ:ખને ભાગવવું તે વેદના છે. જ્ઞાનીતે પાતાના એક જ્ઞાન-માત્ર સ્વરૂપના જ ભાગવદા છે. તે પુદ્દગલથી થયેલી વેદનાને વેદના જ જાણતો નથી. માટે જ્ઞાનીને વેદનાભય નથી. તે તો સદા નિર્ભય વર્તતો થકા જ્ઞાનને અનુભવે છે.

હવે અરક્ષાભયનું કાવ્ય કહે છે:—

(શાદું લવિક્રીડિત)

यत्सन्नाश्चपैति तन्न नियतं व्यक्तेति वस्तुस्थिति-र्ज्ञानं सत्स्वयमेव तिकल ततस्त्रातं किमस्यापरैः । अस्यात्राणमतो न किंचन भवेत्तद्भीः कृतो ज्ञानिनो निश्लोकः सतत स्वयं स सहजं ज्ञानं सदा विंदति ॥ १५७॥

અથ:—જે સત્ છે તે નારા પામતું નથી એવી વસ્તુસ્થિતિ નિયતપણ પ્રગઢ છે. આ જ્ઞાન પણ સ્વયંમેવ સત્ (અર્થાત્ સત્સ્વરૂપ વસ્તુ) છે (માટે નારા પામતું નથી), તેથી વળી પર વડે તેનું રક્ષણ શું? આ રીતે (જ્ઞાન પાતાથી જ રક્ષિત હોવાથી) તેનું જરા પણ અરક્ષણ થઈ શકતું નથી માટે (આવું જાણતા) જ્ઞાનીને અરક્ષાના ભય કયાંથી હોય? તે તો પાતે નિરંતર નિ:શંક વર્તતો થકા સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—સત્તાસ્વરૂપ વસ્તુના કદી નાશ થતો નથી, જ્ઞાન પણ પાતે સત્તાસ્વરૂપ વસ્તુ છે; તેથી તે એવું નથી કે જેની બીજાઓ વ3 રક્ષા કરવામાં આવે તો રહે, નહિ તો નષ્ટ થઈ જાય. જ્ઞાની આમ જાણતો હાવાથી તેને અરક્ષાના ભય નથી; તે તો નિ:શ'ક વર્ત તો થકા પાતે પાતાના સ્વાભાવિક જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

હવે અગુપ્તિભયનું કાવ્ય કહે છે:—

(શાર્દ્મલવિક્રીડિત)

स्वं रूपं किल वस्तुनोऽस्ति परमा ग्रप्तिः स्वरूपे न य-च्छक्तः कोऽपि परः मवेष्टुमकृतं क्वानं स्वरूपं च नुः।

अस्याग्रिप्तिरतो न काचन भवेत्तद्भीः कृतो ज्ञानिनो निक्तंकः सततं स्वयं स सङ्जं ज्ञानं सदा विंदति ॥ १५८॥

અર્થ:—ખરેખર વસ્તુનું સ્વ-રૂપ જ (અર્થાત્ નિજ રૂપ જ) વસ્તુની પરમ ' ગુપ્તિ ' છે કારણ કે સ્વરૂપમાં કાઈ બીજું પ્રવેશ કરી શકતું નથી; અને અકૃત જ્ઞાન (-જે કાઈથી કરવામાં આવ્યું નથી એવું સ્વાભાવિક જ્ઞાન-) પુરુષનું અર્થાત્ આત્માનું સ્વરૂપ છે; (તેથી જ્ઞાન આત્માની પરમ ગુપ્તિ છે.) માટે આત્માનું જરા પણ અગુપ્તપણું નહિ હોવાથી જ્ઞાનીને અગુપ્તિના ભય કયાંથી હોય? તે તો પાતે નિરંતર નિ:શંક વર્તતો થકા સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—' ગુપ્તિ ' એટલે જેમાં કાેઈ ચાર વગેરે પ્રવેશ ન કરી શકે એવો કિલ્લો, ભાંયનું વગેરે; તેમાં પ્રાણી નિર્ભયપણ વસી શકે છે. એવા ગુપ્ત પ્રદેશ ન હાેય પણ ખુલ્લા પ્રદેશ હાેય તો તેમાં રહેનાર પ્રાણીને અગુપ્તપણાંને લીધે ભય રહે છે. જ્ઞાની જાે છે કે—વસ્તુના નિજ સ્વરૂપમાં કાેઈ બીજી પ્રવેશ કરી શક્તું નથી માટે વસ્તુનું સ્વરૂપ જ વસ્તુની પરમ ગુપ્તિ અર્થાત્ અભેલ કિલ્લા છે. પુરુષનું અર્થાત્ આત્માનું સ્વરૂપ જ્ઞાન છે; તે જ્ઞાનસ્વરૂપમાં રહેલા આત્મા ગુપ્ત છે કાશ્છ કે જ્ઞાનસ્વરૂપમાં બીજી કાેઈ પ્રવેશી શક્તું નથી. આવું જાણતા જ્ઞાનીને અગુપ્તપણાના ભય કયાંથી હાેય ? તે તો નિ:શંક વર્તતો થકાે પાતાના સ્વાભાવિક જ્ઞાનસ્વરૂપને નિરંતર અનુભવે છે.

હવે મરણભયતું કાવ્ય કહે છે:-

(શાદુ લવિક્રીહિત)

माणोच्छेदमुदाहरंति मरणं माणाः किलास्यात्मनो क्वानं तत्स्त्रयमेव शाश्वततया नोच्छिद्यते जातुचित् । तस्यातो मरणं न किंचन भवेत्रद्धीः कृतो क्वानिनो निक्शंकः सततं स्त्रयं स सहजं क्वानं सदा विंदति ॥ १५९॥

અર્થ:—પ્રાણાના નાશને (લોકા) મરણ કહે છે. આત્માના પ્રાણ તો નિશ્ચયથી જ્ઞાન છે. તે (જ્ઞાન) સ્વયમેવ શાધત હોવાથી તેના કદાપિ નાશ થતો નથી; માટે આત્માનું મરણ બિલકુલ થતું નથી. તેથી (આવું જાણતા) જ્ઞાનીને મરણના ભય ક્યાંથી હોય? તે તો પાતે નિરંતર નિ:શંક વર્તી થકા સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

ભાવાથ:—ઇંદ્રિયાદિ પ્રાણા નારા પામે તેને લાંકા મરણ કહે છે. પરંતુ આત્માને પરમાથ ઇંદ્રિયાદિ પ્રાણ નથી, તેને તો જ્ઞાન પ્રાણ છે. જ્ઞાન અવિનાશી છે— તેના નારા થતો નથી; તેથી આત્માને મરણ નથી. જ્ઞાની આમ જાણતો હાેવાથી તેને મરણના ભય નથી; તે તો નિ:શ'ક વર્તા થકા પાતાના જ્ઞાનસ્વરૂપને નિર'તર અતુભવે છે.

હવે આકરિમકભયનું કાવ્ય કહે છે:-

(શાર્દ્મ લવિક્રીહિત)

एकं ज्ञानमनाद्यनंतमचलं सिद्धं किलैतत्स्वती
यावत्तावदिदं सदैव हि भवेन्नात्र द्वितीयोदयः ।
तन्नाकस्मिकमत्र किंचन भवेत्तद्भीः कृतो ज्ञानिनो
निक्शंकः सततं स्वयं स सहजं ज्ञानं सदा विंदति ॥ १६० ॥

અર્થ:—આ સ્વત: સિદ્ધ જ્ઞાન એક છે, અનાદિ છે, અનંત છે, અચળ છે. તે જ્યાંસુધી છે ત્યાંસુધી સદાય તે જ છે, તેમાં બીજાના ઉદય નથી. માટે આ જ્ઞાનમાં આકસ્મિક (અણુધાયું, એકાએક) કાંઈ પણ થતું નથી. આવું જાણુતા જ્ઞાનીને અકસ્માતના ભય કયાંથી હાય? તે તો પાતે નિરંતર નિ.શંક વર્તતો થકા સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

ભાવાથ:—' કાંઈ અલ્ધાર્યું' અનિષ્ટ એકાએક ઉત્પન્ન થશે તો ?' એવા ભય રહે તે આકસ્મિકભય છે. જ્ઞાની જાલે છે કે—આત્માનું જ્ઞાન પાતાથી જ સિદ્ધ, અનાદિ, અનંત, અચળ, એક છે. તેમાં બીજી કાંઈ ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી; માટે તેમાં અલ્ધાર્યું' કાંઈ પણ ક્યાંથી થાય અર્થાત્ અકસ્માત ક્યાંથી અને ? આવું જાલ્યા જ્ઞાનીને અકસ્માતના ભય હાતો નથી, તે તો નિ:શંક વર્તતો થકા પાતાના જ્ઞાનભાવને નિરંતર અનુભવે છે.

આ રીતે જ્ઞાનીને સાત ભય હાતા નથી.

પ્રશ્ન:—અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિને પણ જ્ઞાની કહ્યા છે અને તેમને તો ભય-પ્રકૃતિના ઉદય હોય છે તથા તેના નિમિત્તે તેમને ભય થતો પણ જોવામાં આવે છે; તો પછી જ્ઞાની નિર્ભય કઈ રીતે છે?

સમાધાન:—ભયપ્રકૃતિના ઉદયના નિમિત્તથી જ્ઞાનીને ભય ઉપજે છે. વળી અંતરાયના પ્રખળ ઉદયથી નિર્ખળ હાેવાને લીધે તે ભયની પીડા નહિ સહી શકવાથી જ્ઞાની તે ભયના ઇલાજ પણ કરે છે. પરંતુ તેને એવા ભય હાૈતો નથી કે જેથી જવ સ્વરૂપના જ્ઞાનશ્રદ્ધાનથી ચ્યુત થાય. વળી જે ભય ઉપજે છે તે માહકર્મની ભય નામની પ્રકૃતિના દાષ છે; તેના પાત સ્વામી થઈને કર્તા થતો નથી, જ્ઞાતા જ રહે છે. માટે જ્ઞાનીને ભય નથી.

હવે ચ્યાગળની (સમ્યગ્દષ્ટિના નિ:શંકિત સ્પાદિ ચિક્રો વિષેની) ગાથાએાની સ્વનારૂપે કાવ્ય કહે છે:—

(મંદાકાંતા)

टंकोत्कीर्णस्वरसनिचितज्ञानसर्वस्वभाजः सम्यग्हण्टेर्यदिह सक्छं घ्रंति छक्ष्माणि कर्म । तत्तस्यास्मिन्युनरपि मनाकर्मणो नास्ति बंधः पूर्वोपात्तं तदनुभवतो निश्चितं निर्जरैव ॥ १६१ ॥

અર્થ:—દ'કાત્કી જું એવું જે નિજ રસથી ભરપૂર જ્ઞાન તેના સર્વ સ્વને ભાગવનાર સમ્યન્દિ છે નિ:શાંકિત આદિ ચિક્રો છે તે સમસ્ત કર્મને હજે છે; માટે, કર્મના ઉદય વર્ત તાં છતાં, સમ્યન્દિ કરીને કર્મના ખ'લ જરા પણ થતા નથી, પર'તુ જે કર્મ પૂર્વે ખ'લાયું હતું તેના ઉદયને ભાગવતાં તેને નિયમથી તે કર્મની નિજ'રા જ થાય છે.

ભાવાથ[°];—સમ્યગ્દષ્ટિ પૂવે[°] બ'ધાયેલી ભય આદિ પ્રકૃતિઓના ઉદયેન ભાગવે છે તોપણ નિ:શ'કિત આદિ ગુણા વર્તાતા હેાવાથી તેને શ'કાદિકૃત (શ'કાદિના નિમિત્તે થતો) બ'ધ થતો નથી પરંતુ પૂર્વ'કમ'ની નિજરા જ થાય છે. ૨૨૮.

હવે આ કથનને ગાથાએા દ્વારા કહે છે, તેમાં પ્રથમ નિ:શંકિત અંગની (અથવા નિ:શંકિત ગુણની–ચિદ્ધની) ગોથા કહે છે:—

> जो चतारि वि पाण छिददि ते कम्मवंधमोहकरे। मो णिस्मंको चेदा मम्मादिद्वी मुणेयब्वो ॥ २२९ ॥

૧ નિઃશંકિત = સંદેહ અથવા ભય રહિત.

ર શંકા ≈ સંદેહ: કલ્પિત ભય.

જે કર્મભધનંમાહકર્તા પાદ ચારે છેઠતા, ચિન્મૂર્તિત શાંકારહિત સમકિતદષ્ટિ જાણવા. ૨૨૬.

यश्चतुरोऽपि पाटान छिनचि नान कर्मवंधमोहकरान । स निङ्गंकश्चेतयिना सम्यग्द्रष्टिर्जानच्यः ॥ २२० ॥

અન્વયાર્થ:—[यः चेतियता] જે ચેતિયતા, [कर्मचंघमोहकरान्] કર્મભ'ધ સ'ખ'ધી માહ કરનારા (અર્થાત્ જીવ નિશ્ચયથી કર્મ વડે બ'ધાયા છે એવા ભ્રમ કર-નારા) [तान् चतुरः अपि पादान्] भिष्यात्वाहि ભાવાર્ય ચારે પાયાનे [छिनति] छेढे छे, [सः] ते [निष्दांकः] नि:रा'ड [सम्यग्हिष्टः] सभ्यन्दिष्ट [ज्ञातव्यः] अध्येत.

દીકાં:—કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ, દ'કાત્કીણે એવા એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે કમેં બ'ધ સંખ'ધી શ'કા કરનારા (અર્થાત્ જીવ નિશ્ચયથી કમે વેડ બ'ધાયા છે એવા સ'દ્દેહ અથવા ભય કરનારા) મિથ્યાત્વાદિ ભાવાના (તેને) અભાવ હોવાથી, નિ:શ'ક છે તેથી તેને શ'કાકૃત બ'ધ નથી પરંતુ નિજેશ જ છે.

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિને જે કર્મના ઉદય આવે છે તેના તે, સ્વામિત્વના અ-ભાવને લીધે, કર્તા થતો નથી. માટે ભયપ્રકૃતિના ઉદય આવતાં છતાં પણ સમ્યગ્દષ્ટિ છવ નિ:સ'ક રહે છે, સ્વરૂપથી વ્યુત થતો નથી. આમ હેાવાથી તેને સ'કાકૃત ખ'ધ થતો નથી, કર્મ રસ આપીને ખરી જાય છે. ૨૨૯.

હવે નિ:કાંક્ષિત ગુણની ગાથા કહે છે:—

जो दु ण करेदि कंखं कम्मफलेखु तह मञ्ज्यममेखु । मो णिकंखो चेदा सम्मादिट्टी मुणयद्यो ॥ २३० ॥ ं यस्त न करोति कानां वर्षप्रतेषु तथा सर्वप्रमेषु । स निष्कालधेनियता सम्बद्धिहान्त्यः ॥ २३० ॥

અન્વયાર્થ:—[यः चेंतियता] જે ચેતિયતા [कर्मफलेखु] કર્મોનાં ફળા પ્રત્યે [तथा] तथा [सर्वधर्मेखु] सर्व धर्मी प्रत्ये [कांक्षां] કાંક્ષા [न तु करोति] કરતો નથી [सः] ते [निष्कांक्षः सम्यग्दिष्ठः] निष्કांक्ष सम्यन्दिष्ट [क्वातम्यः] अध्येत.

૧ ચેતયિતા = ચેતનાર; જાણનાર-દેખનાર; આત્મા

જ કર્મકળ ને સર્વ ધર્મ તણી ન કાંક્ષા રાખના, ચિન્મર્તિ ને કાંક્ષા-હિત સમકિતદ્દષ્ટિ જાણવા. ૨૩૦.

હીંકાં:—કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ, દેકાતીજુ એક સાયકભાવમયપણાને લીધે બધાય કર્મકૃળા પ્રત્યે તથા બધા વસ્તુધર્મી પ્રત્યે કાંક્ષાના (તેને) અભાવ હોવાથી, નિષ્કાંક્ષ (નિર્વાક્ક) છે, તેથી તેને કાંક્ષાકૃત બધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.

ભાવાર્થ:—સમ્યષ્ટિને સમસ્ત કર્મના કૃળાની વાંછા નથી; વળી તેને સર્વ ધર્મોની વાંછા નથી, એટલે કે કનકપછું, પાષાછુપછું વગેરે તેમ જ નિંદા, પ્રશંસા આદિનાં વચન વગેરે વસ્તુધર્મોની અર્થાત્ પુદ્દગલસ્વભાવાની તેને વાંછા નથી—તેમના પ્રત્યે સમભાવ છે, અથવા તો અન્યમતીઓએ માનેલા અનેક પ્રકારના સર્વવ્યા એકાંત-પક્ષી વ્યવહારધર્મોની તેને વાંછા નથી—તે ધર્મીના આદર નથી. આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ વાંછારહિત હોવાથી તેને વાંછાથી થતો ખધ નથી. વર્તમાન પીડા સહી શકાતી નથી તેથી તેને મટાડવાના ઇલાજની વાંછા સમ્યગ્દષ્ટિને ચારિત્રમાહના ઉદયને લીધે હોય છે, પરંતુ તે વાંછાના કર્તા પાતે થતો નથી, કર્મના ઉદય જાણી તેના જ્ઞાતા જ રહે છે; માટે વાંછાકૃત ખધ તેને નથી. ર૩૦.

હવે નિર્વિચિકિત્સા ગુણની ગાથા કહે છે:—

जो ण करेदि चुगुणं चेदा सब्वेसिमेव धम्माणं । मो खलु णिब्विदिगिच्छो सम्मादिद्वी मुणेयव्वो ॥२३१॥

या न वराति जुगुणा चेतियता सर्वेपागेव धर्माणास । स स्वल निर्विचितित्ताः सम्यग्दष्टिजीतव्यः ॥ २३१ ॥

અન્વયાર્થ:—[यः चेतियता] જે ચેતિયતા [सर्वेषां एव] બધાય [धर्माणां] ધર્મો (વસ્તુના સ્વભાવા) પ્રત્યે [जुगुप्सां] જીગુપ્સા (ગ્લાનિ) [न करोति] કરતો નથી [सः] ते [स्रतु] નિશ્ચયથી [निर्विचिकित्सः] નિર્વિચિક્તિસ (–વિચિક્તિસાદાષ રહિત) [सम्यग्हिष्टः] સમ્યગ્દષ્ટિ [श्वातव्यः] જાણવા.

ટીકા:─કારણ કે સમ્યવ્દષ્ટિ, ઢંકાત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકરવભાવમયપણાને લીધે બધાય વસ્તુધર્મા પ્રત્યે જાગુપ્સાના (તેને) અભાવ હોવાથી, નિવિચિકિત્સ (-જીગુપ્સા રહિત) છે, તેથી તેને વિચિકિત્સાકૃત બધ નથી પરંતુ નિજરા જ છે.

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિ વસ્તુના ધર્મો પ્રત્યે (અર્થાત્ કુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણ

નો કાર્ટ ધર્મ વિષે જીગુધ્સાભાવ જે નહિ ધારતા, ચિત્કર્તિ નિર્વિચિકિત્સ સમકિતદ્દષ્ટિ નિશ્ચય જાણવા. ૨૩૧.

આદિ ભાવા પ્રત્યે તથા વિષ્ટા આદિ અલિન દ્રવ્યા પ્રત્યે) જાગુપ્સા કરતો નથી. જાગુપ્સા નામની કર્મ પ્રકૃતિના ઉદય આવે છે તોપણ પાતે તેના કર્તા થતો નથી તેથી જાગુપ્સા- કૃત અધ તેને થતો નથી, પરંતુ પ્રકૃતિ રસ દઈને ખરી જાય છે તેથી નિજેશ જ થાય છે. ર૩૧.

હવે અમૃહદૃષ્ટિ અંગની ગાથા કહે છે:—

जो हवइ अमम्मृढो चेदा सिद्दिट्ट मन्वभावेसु । मो खलु अमृढदिद्दी मम्मादिद्दी मुणेयन्वा ॥ २३२ ॥

यो भवति असंमुद्धः चेतियता सदृहष्ट्विः सर्वभावेषु । स स्वलु अमृदृहष्ट्विः सम्यग्हष्टिर्जातन्यः ॥ २३२ ॥

अन्यसाथ:—[यः चेतियता] જે ચેતિયતા [सर्वमावेषु] સર્વ ભાવામાં [असंमूदः] અમૂઢ છे—[सद्हिष्टः] યથાર્થ દિષ્ટવાળા [मवित] છે, [सः] ते [खलु] भरेभर [अमूढहिष्टः] અમૂઢદૃષ્ટિ [सम्यग्हिष्टः] સમ્યગ્દૃષ્ટિ [ज्ञातव्यः] જાણવા.

ઢીકા:—કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ, ઢં કાત્કીર્જુ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે ખ-ધાય ભાવામાં માહના (તેને) અભાવ હાવાથી, અમૂઢદૃષ્ટિ છે, તેયી તેને મૂઢદૃષ્ટિકૃત ખધ નથી પરંતુ નિજેરા જ છે.

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિ સર્વ પદાર્થીના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણે છે; તેને રાગ-દ્વેષમાહના અભાવ હાવાથી તેની કાઈ પદાર્થ પર અયથાર્થ દષ્ટિ પડતી નથી. ચારિત્ર-માહના ઉદયથી ઇષ્ટાનિષ્ટ ભાવા ઉપજે તોપણ તેને ઉદયતું ખળવાનપણું જાણીને તે ભાવાના પાતે કર્તા થતો નથી તેથી તેને મૃદદ્દષ્ટિકૃત ખત્ર થતો નથી પરંતુ પ્રકૃતિ રસ દઈને ખરી જતી હોવાથી નિજેશ જ થાય છે. ૨૩૨.

હવે ઉપગૃહન ગુણની ગાથા કહે છે:-

जो सिद्धभतिजुतो उपगृहणगो दु मञ्चधम्माणं । सो उवगृहणकारी मम्मादिट्टी मुणयञ्जो ॥ २३३ ॥

સંમૃદ નહિ જે સર્વ ભાવે.—મત્ય દર્ષ્ટિ ધારતા. તે મૃદદષ્ટિરહિત સમકિતદ્દષ્ટિ નિક્ષય જાળવા. ૨૩૨. જે સિદ્ધભદ્ધિસહિત છે, ઉપગૃહક છે સૌ ધર્મના, ચિન્મૃર્તિ તે ઉપગૃહનકર સમકિતદષ્ટિ જાળવા. ૨૩૩. यः सिद्धभक्तियुक्तः उपगृहनंकस्तु सर्वधर्माणाम् १ 😁 🤭 स उपगृहनकारी सम्यग्हिष्कृतिन्यः ॥ २३३ ॥

અન્વયાથ:—[यः] જे (ચૈતિયતા) [सिद्धमित्तयुक्तः] સિદ્ધની (શુદ્ધा-ત્માની) ભક્તિ સહિત છે [तु] અને [सर्वधर्माणां उपगृह्दनकः] પર વસ્તુના સર્વ ધર્મિને ગાપવનાર છે (અર્થાત્ રાગાદિ પરભાવામાં જોડાતો નથી) [सः] ते [डप-गृहनकारी] ઉપગૃહનકારી [सम्यन्हिएः] सभ्यश्र्ष्टि [झातब्यः] अध्येत.

ટીકા:—કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ, ઢં કાત્કીણે એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે સમસ્ત આત્મરાક્તિઓની વૃદ્ધિ કરતો હોવાથી, ઉપખૃંહક અર્થાત્ આત્મરાક્તિના વધારનાર છે, તેથી તેને જીવની શક્તિની દુખળતાથી (અર્થાત્ મંદતાથી) થતો ખંધ નથી પર'તુ નિજેરા જ છે.

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપગૂહનગુણ સહિત છે. ઉપગૂહન એટલે ગાપવલું તે. અહીં નિશ્વયનયને પ્રધાન કરીને કહ્યું છે કે સમ્યગ્દષ્ટિએ પાતાના ઉપયાગ સિદ્ધભક્તિમાં જોડલા છે, અને જ્યાં ઉપયાગ સિદ્ધભક્તિમાં જોડ્યો ત્યાં અન્ય ધર્મી પર દૃષ્ટિ જ ન રહી તેથી તે સર્વ અન્ય ધર્મીના ગાપવનાર છે અને આત્મશક્તિના વધારનાર છે.

અન ગુણનું બીજીં નામ 'ઉપખૃંહણ ' પણ છે. ઉપખૃંહણ એઠલે વધારવું તે. સમ્યગ્દષ્ટિએ પાતાના ઉપયાગ સિદ્ધના સ્વરૂપમાં જોડેલા હાેવાથી તેના આત્માની સર્વ શક્તિઓ વધે છે—આત્મા પુષ્ટ થાય છે માટે તે ઉપખૃંહણગુણવાળા છે.

આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિને આત્મશક્તિની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી તેને દુર્ભળતાથી જે ખ'વ થતો હતો તે થતો નથી, નિર્જરા જ થાય છે. જોકે જ્યાંસુધી અ'તરાયના ઉદય છે ત્યાંસુધી નિર્જળતા છે તોપણ તેના અભિપ્રાયમાં નિર્જળતા નથી, પાતાની શક્તિ અનુસાર કર્મના ઉદયને જીતવાના મહાન્ ઉઘમ વર્તે છે. ૨૩૩.

હવે સ્થિતીકરણ ગુણની ગાથા કહે છે:-

उम्मगां गच्छंतं मगंपि मगंग ठवेदि जो चेदा । सा ठिदिकरणाजुतो सम्मादिट्टी मुणेयव्वो ॥ २३४ ॥ उन्मार्ग गच्छतं स्वक्रमपि मार्गे म्थापपति यश्रेतिपता । म स्थितीकरणयुक्तः सम्यग्दिष्टक्षांतव्यः ॥ २३४ ॥

ઉન્માર્ગગમને સ્વાત્મને પણ માર્ગમાં જે સ્થાપતા. ચિન્મૂર્તિ તે સ્થિતિકરણ્યુત સમકિતદ્દષ્ટિ જાણુંવા. ૨૩૪. भान्यथार्थ:—[यः चेतियता] के चेतियता [उन्मार्ग गच्छंतं] ઉન્भार्श कता [स्वकं अपि] पेतिना भारभनि पक् [मार्गे] भागिभां [स्थापयित] स्थापे छे, [सः] ते [स्थितीकरणयुक्तः] स्थितीक्षरणयुक्तः] स्थितिक्षरणयुक्तः] स्थितिकष्णयुक्तः]

ટીકા:—કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ, ઢ'કાત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે, જો પાતાના આત્મા માર્ગથી (અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ માક્ષમાર્ગથી) મ્યુત થાય તા તેને માર્ગમાં જ સ્થિત કરતા હાવાથી, સ્થિતિકારી છે, તેથી તેને માર્ગથી મ્યુત થવાના કારણે થતા બધ નથી પરંતુ નિજરા જ છે.

ભાવાર્થ:—જે, પાતાના સ્વરૂપરૂપી માક્ષમાગ[°]થી ^રયુત થતા પાતાના આત્માને માગ[°]માં (માક્ષમાગ[°]માં) સ્થિત કરે તે સ્થિતીકરણગુણ્યુક્ત છે. તેને માગ[°]થી ^રયુત થવાના કારણે થતા બ'ધ નથી પર'તુ ઉદય આવેલાં કર્મ રસ દઈને ખરી જતાં હોવાથી નિજેશ જ છે. ૨૩૪.

હવે વાત્સલ્ય ગુણની ગાથા કહે છે:—

जो कुणदि वच्छलतं तियह माहण मोक्यमग्गम्मि । मा वच्छलभावजुदो मन्मादिद्दी मुणयव्या ॥ २३५ ॥

यः करोति बन्मलस्य त्रयाणां सागुना गोलमार्गः । स बन्गलभावपुतः सम्यक्षप्रजीतस्यः ॥ २३५ ॥

અન્વયાર્થ:—[यः] જે (ચેતિયતા) [मोक्षमार्ग] માક્ષમાર્ગમાં રહેલા [त्रयाणां साधृनां] સમ્યગ્દર્શન-ગ્ઞાન-ચારિત્રરૂપી ત્રણ સાધકા—સાધના પ્રત્યે (અથવા વ્યવહારે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ—એ ત્રણ સાધુએ પ્રત્યે) [वत्सलत्वं करोति] वात्सस्य करे छ, [सः] ते [वत्सलमावयुतः] वत्सस्यावयुक्त (वत्सस्याव सहित) [सम्यग्हच्टिः] सभ्यग्हिष्ट [ज्ञातव्यः] काश्चेता.

ટીકા:—કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ, ડંકાત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પાતાથી અભેદ્દેબુદ્ધિએ સમ્યક્પણે દેખતા (-અનુભવતા) હાવાથી, માર્ગવત્સલ અર્થાત્ માજમાર્ગ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિવાળા છે, તેથી તેને માર્ગની

જે માસમાર્ગ 'સાધુંત્રયનું વન્મલત્વ કરે અહા.' ચિત્મૃર્તિ તે વાત્સલ્યયત મમકિતદ્દષ્ટિ જાણુંવા. ૨૬૫.

*અનુપલબ્ધિથી થતા ખધ નથી પરંતુ નિજિશ જ છે.

ભાવાથ:—વત્સલપહું એટલે પ્રીતિભાવ. જે જીવ માક્ષમાગ રૂપી પાતાના સ્વરૂપ પ્રત્યે પ્રીતિવાળા—અનુરાગવાળા હાય તેને માર્ગ ની અપ્રાપ્તિથી થતો બધ નથી, કર્મ રસ દઈને ખરી જતાં હોવાથી નિજરા જ છે. ર૩૫.

हवे प्रशायना शृक्षनी गाथा अहे छ:— विज्ञारहमारू हो मणारहपहेमु भमड जो चेदा । मो जिणणाणपहावी मम्मादिट्टी मुणयव्यो ॥ २३६ ॥

विद्यारयमारुटः मनोत्यपथेषु भ्रमति यक्षेतयिता । स जिन्दानमभावी सम्यन्दष्टितीतच्यः ॥ २३६ ॥

અન્વયાઈ:—[यः चेतियता] જે ચેતિયતા [विद्यारथं मारुढः] વિधाર્યી રથમાં ત્યારૂઢ થયા થકા (-ચલ્રો થકા) [मनोरचपथेषु] મનરપી રધ-પ'થમાં (ત્યર્થાત્ ગાનરપી જે રથને ચાલવાના માર્ગ તેમાં) [भ्रमित] ભ્રમણ કરે છે, [सः] ते [जनज्ञानप्रभावी] જિનશ્વરના ગાનની પ્રભાવના કરનારા [सम्यन्दिष्टः] સમ્યન્દિષ્ટ [ज्ञातव्यः] જાણવા.

ટીકા:—કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ, ડ'કાત્કીર્જુ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે જ્ઞાનની સમસ્ત શક્તિને પ્રગટ કરવા—વિકસાવવા—ફેલાવવા વડે પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરતો હોવાથી, પ્રભાવના કરનાર છે, તેથી તેને જ્ઞાનની પ્રભાવનાના અપ્રકહ્યી (અર્થાત્ જ્ઞાનની પ્રભાવના નહિ વધારવાથી) થતો અધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.

લાવાયં:—પ્રભાવના એટલે પ્રગઢ કરવું, ઉદ્યોત કરવા વગેરે; માટે જે પાતાના જ્ઞાનને નિરંતર અભ્યાસથી પ્રગઢ કરે છે—વધારે છે, તેને પ્રભાવના અંગ હાય છે. તેને અપ્રભાવનાકૃત કમેં અંધ નથી, કમેં રસ દર્ધને ખરી જાય છે તેથી નિજેશ જ છે.

આ ગાથામાં નિશ્વયપ્રભાવનાતું સ્વરૂપ કહ્યું છે. જેમ જિનબિંબને રથમાં સ્થાપીને નગર, વન વગરમાં ફેરવી વ્યવહારપ્રભાવના કરવામાં આવે છે, તેમ જે વિદ્યા-

^{*} અનુપલબ્ધિ = પ્રત્યક્ષ ન હોવું તે; અજ્ઞાન; અપ્રાપ્તિ.

ચિન્મૃતિ મન-રથપ'થમાં વિદ્યારધાર્દ ધૂમતા. તે જિન્જાનપ્રભાવકર સમકિતદ્દષ્ટિ જાણવા. ૨૩૬.

રૂપી (ગ્રાનરૂપી) રથમાં આત્માને સ્થાપી મનરૂપી (ગ્રાનરૂપી) માગ°માં બ્રમણ કરે તે ગ્રાનની પ્રભાવનાયુક્ત સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તે નિશ્વયપ્રભાવના કરનાર છે.

આ પ્રમાણે ઉપરતી ગાથાઓમાં સંમ્યગ્દષ્ટિ જ્ઞાનીતે નિ:શંકિત આદિ આઠ ગુણા નિજેશનાં કારણ કદ્યા. એવી જ રીતે અન્ય પણ સમ્યક્ત્વના ગુણા નિજેશનાં કારણ જાણવા.

આ પ્ર'થમાં નિશ્ચયનયપ્રધાન કથન હોવાથી નિ:શ'કિત મ્પાદિ ગુણાતું નિશ્ચય સ્વરૂપ (સ્વ-અાશ્રિત સ્વરૂપ) અહીં અતાવવામાં આવ્યું છે. તેના સંક્ષેપ (સારાંશ) આ પ્રમાણ છે:—જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા પાતાના જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનમાં નિ:શંક હોય, ભયના નિમિત્તે સ્વરૂપથી ડગે નહિ અથવા સ'દેહયુક્ત ન થાય, તેને નિ:શ'ક્તિ ગુણ હોય છે. ૧. જે કર્મના ફળની વાંછા ન કરે તથા અન્ય વસ્તુના ધર્મોની વાંછા ન કરે, તેને નિ:કાંક્ષિત ગુષ્યુ હૈાય છે. ર. જે વસ્તુના ધર્મા પ્રત્યે ગ્લાનિ ન કરે, તેને નિર્વિચિક્તિસા ગુણુ હોાય છે. ૩. જે સ્વરૂપમાં મૂઠ ન હોાય, સ્વરૂપને યથાર્થ જાણે, તેને અમૂઠદષ્ટિ ગુષ્ક હોય છે. ૪. જે આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જો3, આત્માની શક્તિ વધારે, અન્ય ધર્મીને ગૌણ કરે, તેને ઉપગૃહન ગુણ હેાય છે. પ. જે સ્વરૂપથી ચ્યુત થતા ચ્યાત્માને સ્વરૂપમાં સ્થાપે, તેને સ્થિલીકરણ ગુણ હોય છે. ૬. જે પાતાના સ્વરૂપ પ્રત્યે વિશેષ અતુરાગ રાખે. તેને વાત્સલ્ય ગુણ હોય છે. ૭. જે આત્માના જ્ઞાનગુણને પ્રકાશિત કરે—પ્રગઢ કરે, તેને પ્રભાવના ગુણ હોય છે. ૮. આ બધાય ગુણા તેમના પ્રતિપક્ષી દાવા વ3 જે કર્માળધ થતો હતો તેને થવા દતા નથી. વળી આ ગુણાના સદભાવમાં, ચારિત્રમાહના ઉદ્દયરૂપ શંકાદિ પ્રવતે તાપણ તેમની (-શંકાદિકની) નિજેરા જ થઈ જાય છે. નવા ખેધ થતો નથી: કારણ કે ખેધ તા પ્રધાનતાથી મિથ્યાત્વની હયાતીમાં જ કહ્યો છે.

સિદ્ધાંતમાં ગુણસ્થાનાની પરિપાદીમાં ચારિત્રમાહના ઉદયનિમિત્તે સમ્યગ્દિષ્ટિને જે બ'ધ કહ્યો છે તે પણ નિજ રારૂપ જ (—નિજ રા સમાન જ) જાણવા કારણ કે સમ્યગ્દિષ્ટિને જેમ પૂર્વે મિથ્યાત્વના ઉદય વખતે બ'ધાયેલું કર્મ ખરી જાય છે તેમ નવીન બ'ધાયેલું કર્મ પણ ખરી જાય છે; તેને તે કર્મના સ્વામીપણાના અભાવ હોવાથી તે આગામી બ'ધરૂપ નથી, નિજ રારૂપ જ છે. જેવી રીતે—કાઈ પુરુષ પરાયું દ્રવ્ય ઉધાર લાવે તેમાં તેને મમત્વભુદ્ધિ નથી, વર્ત માનમાં તે દ્રવ્યથી કાંઈ કાર્ય કરી લેવું હોય તે કરીને કરાર પ્રમાણે નિયત સમયે ધણીને આપી દે છે; નિયત સમય આવતાં સુધી તે દ્રવ્ય પીતાના ઘરમાં પડ્યું રહે તોપણ તે પ્રત્યે મમત્વ નિહ હોવાથી તે પુરુષને તે દ્રવ્યનું બ'ધન નથી, ધણીને દઈ દીધા બરાબર જ છે; તેવી જ રીતે—ફાની કર્મદ્રવ્યને પરાયું જાણતો હોવાથી તેને તે પ્રત્યે મમત્વ નથી માટે તે માજૂદ હોવા છતાં નિજ રી ગયા સમાન જ છે એમ જાણવું.

ખા નિ:શંકિત માદિ માં કુણા વ્યવહારનય વ્યવહારમાક્ષમાં પર નીચે મમાણે લગાવવા:—જિનવચનમાં સંદેહ ન કરવા, ભય આવ્યે વ્યવહાર દર્શન-જ્ઞાન- થારિત્રથી ઠમવું નહિ, તે નિ:શંકિતપણું છે. ૧. સંસાર-દેહ-ભાગની વાંછાથી તથા પર મતની વાંછાથી વ્યવહારમાક્ષમાં થી ડગવું નહિ તે નિષ્કાંક્ષિતપણું છે. ૨. અપવિત્ર, દુર્ગ ધવાળી—એવી એવી વસ્તુઓના નિમિત્તે વ્યવહારમાક્ષમાં ની પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે સ્લાન કરવી તે નિર્વિચિકિત્સા છે. ૩. દેવ, ગુરુ, શાસ, લાકની પ્રવૃત્તિ, અન્યમતાદિકના તત્ત્વાર્થનું સ્વરૂપ—ઇત્યાદિમાં મૃઢતા ન રાખવી, યથાર્થ જાણી પ્રવર્તવું તે અમૃઢદૃષ્ટિ છે. ૪. ધર્માત્મામાં કર્મના ઉદયથી દાષ આવી જાય તો તેને ગૌણ કરવા અને વ્યવહારમાક્ષમાં માં મારાથી તે ઉપગૃહન અથવા ઉપખું હણ છે. ૫. વ્યવહારમાક્ષમાં માં પ્રવર્તનાર પર વિશેષ અનુરાગ હોવા તે વિસ્થતીકરણ છે. ૬. વ્યવહારમાક્ષમાં પ્રવર્તનાર પર વિશેષ અનુરાગ હોવા તે વાત્સલ્ય છે. ૭. વ્યવહારમાક્ષમાં મને ઉપયો વડે ઉદ્યોત કરવા તે પ્રભાવના છે. ૮. આ પ્રમાણે આઠે ગુણાનું સ્વરૂપ વ્યવહારનયને પ્રધાન કરીને કહ્યું. અહીં નિશ્ચયપ્રધાન કથનમાં તે વ્યવહારસ્વરૂપની ગૌણતા છે. સમ્યગ્ફ્રાનરૂપ પ્રમાણકૃષ્ટિમાં બન્ને પ્રધાન છે. સ્યાદ્વાદ મતમાં કાંઈ વિરોધ નથી.

હવે, નિજેરાનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણનાર અને કર્મના નવીન અધને રાેકી નિજેરા કરનાર જે સમ્યગ્દપ્ટિ તેના મહિમા કરી નિજેરા અધિકાર પૂર્ણ કરે છે:— (મેંદાકોતા)

> रुंधन् बंधं नविमिति निजैः संगतोऽष्टाभिरंगैः माम्बद्धं तु क्षयम्रुपनयन् निजिरोज्जृंभणेन । सम्यग्दृष्टिः स्वयमित्रसादादिमध्यांतमुक्तं म्रानं भूत्वा नटित गगनाभोगरंगं विगास ॥ १६२ ॥

અર્થ:—એ પ્રમાણ નવીન ખંધને રાેકતો અને (પાતે) પાતાના આઠ અંગા સહિત હોવાના કારણે નિજેશ પ્રગઢવાથી પૂર્વ ખદ્ધ કર્માને નાશ કરી નાખતો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પાતે અતિ રસથી (અર્થાત્ નિજરસમાં મસ્ત થયા થકા) આદિ-મધ્ય-અંત રહિત (સર્વ વ્યાપક, એકપ્રવાહરૂપ ધારાવાહી) જ્ઞાનરૂપ થઈને આકાશના વિસ્તારરૂપી રંગ-ભૂમિમાં અવગાહન કરીને (અર્થાત્ જ્ઞાન વડે સમસ્ત ગગનમંડળમાં વ્યાપીને) નૃત્ય કરે છે.

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિને શંકાદિકૃત નવીન બંધ તો થતો નથી અને પાતે આઠ અંગા સહિત હોવાને લીધે નિજેશના ઉદય હોવાથી તેને પૂર્વ બંધના નાશ થાય છે. તેથી તે ધારાવાહી જ્ઞાનરૂપી રસનું પાન કરીને, જેમ કાેઈ પુરુષ મઘ પીને અગ્ન થયા થકા નૃત્યના અખાડામાં નૃત્ય કરે તેમ, નિર્મળ આકાશરૂપી રંગભૂમિમાં નૃત્ય કરે છે.

પ્રશ્ન:-સમ્યગ્દષ્ટિને નિજેશ થાય છે, બધ થતો નથી એમ તમે કહેતા

ત્યાવ્યા છા. પરંતુ સિદ્ધાંતમાં ગુણુકથાનાની પરિપાદીમાં અવિશ્ત સમ્યક્ષ્ટિ વર્ગરેને અ'ધ કંહુવામાં આવ્યા છે. વળી ઘાતિકર્માતું કાર્ય આત્માના ગુણાના ઘાત કરવાતું છે તેથી કર્યન, જ્ઞાન, સુખ, વીર્ય—એ ગુણાના ઘાત પણ વિઘમાન છે. ચારિત્રમાહના ઉદય નવીન અધ પણ કરે છે. જો માહના ઉદયમાં પણ અધ ન માનવામાં આવે તા તો મિથ્યા- કૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ-અનંતાતુઅ'ધીના ઉદય હોવા છતાં અધ નથી એમ પણ કેમ ન મનાય?

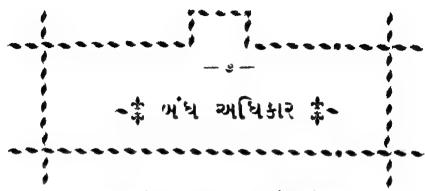
સમાધાન:--બધ થવામાં મુખ્ય કારણ મિથ્યાત્વ-અન'તાનુબ'ધીના ઉદય જ છે: અતે સમ્યગ્દુપિત તો તેમના ઉદયના અભાવ છે. ચારિત્રમાહના ઉદયથી જોકે મુખ્યુણના ઘાત છે તથા ત્રિથ્યાત્વ-અનંતાતુળ ધી સિવાય અને તેમની સાથે રહેનારી મન્ય પ્રકૃતિએ સિવાય બાકીની દ્યાતિકર્મોની પ્રકૃતિઓના અલ્પ સ્થિત-અનુભાગવાળા ખ'ધ તેમ જ બાદીની અઘાતિકર્માની પ્રકૃતિઓના બ'ધ થાય છે, તોપણ જેવા મિધ્યાત્વ-અનંતાનુખ'ધી સહિત થાય છે તેવા નથી થતો. અનંત સ'સારનું કારણ તો મિધ્યાત્વ-અન'તાનુખ'ધી જ છે; તેમના અભાવ થયા પછી તેમના ખ'લ થતો નથી; અને જ્યાં માત્મા ગાની થયા ત્યાં અન્ય બ'લની કાેેે ગણતરી કરે ? વ્રક્ષની જ કે કપાયા પછી લીકાં પાંદડાં રહેવાની અવધિ કેટલી ? માટે આ અધ્યાત્મશાસમાં સામાન્યપથે જ્ઞાની-અનાની હોવા વિધે જ પ્રધાન કથન છે. જ્ઞાની થયા પછી જે કાંઈ કર્મ રહ્યાં હોય તે 🖅 જ જ મટતાં જવાનાં. નીચેના દુષ્ટાંત પ્રમાણે જ્ઞાનીનું સમજવું. કાેઈ પુરુષ દરિદ્ર હા મર્ચ ઝોડીમાં સંદતો હતો. તેને ભાગ્યના ઉદયથી ધન સહિત માટા મહેલની પ્રાપ્તિ થઃ નહી ન માંડલમાં રહેવા ગયા. જોકે તે મહેલમાં ઘણા દિવસના કચરા ભર્યો હતો તાન કું ક્લિંગ તેએ આવીને મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો તે દિવસથી જ તે મહેલના ધણી ખતી 🕝 🥐 પદાવાન થઈ ગયો. હવે કચરો ઝાડવાના છે તે અનુક્રમે વાતાના ભળ અલ્લા કાર્યા જાહે ખંદા કરાંગ ઝડાઈ જરી અને મહેલ ઉજ્જવળ બની જશે ત્સારે કે પરકાન ' ભાગ તરા, આવી જ રીતે સાનીનું જાણવું.

ટીકા'- આ પ્રમાણે નિજં રા (ર'ગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગઈ.

ાવાર્વ:—એ રીતે, નિજેશ કે જેથે રંગભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો હતો તે ંલ્તાનું ત્વરૂપ પ્રગઢ બતાવીને બહાર નીકળી ગઈ. ર૩૬.

> સમ્યક્વંત મહુંત સદા સમભાવ રહે દુ:ખ સંકટ આયે, કર્મ નવીન બંધે ન તવે અર પૂરવ બંધ ઝઉ વિન ભાયે; પૂરણ અંગ સુદર્શનરૂપ ધરે નિત જ્ઞાન બંદે નિજ પાયે, યાં શિવમારુગ સાધિ નિરંતર આનંદરૂપ નિજાતમ થાયે.

મ્યામ મ્યા સમયસારમ'થની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પ'ડિત જયચ'ડ્રજીકૃત ભાષાત્રચનિકામાં હતું નિર્જરા અધિકાર પૂર્ણ થયા.

રાગાદિકથી કર્મના, બધ જાણી મુનિરાય, તજે તેહ સમભાવથી, નમું સદા તસુ પાય.

પ્રથમ ટીકાકાર કહે છે કે 'હવે બ'ધ પ્રવેશ કરે છે.' જેમ વૃત્યના અખાડામાં સ્વાંગ પ્રવેશ કરે તેમ ર'ગભૂમિમાં બધતત્ત્વના સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે.

ત્યાં પ્રથમ જ, સર્વ તત્ત્વાને યથાથે જાણનારું જે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તે બધને દૂર કરતું પ્રગઢ થાય છે એવા અર્થે તું મંગળરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(शाई (बविशीर्त)

रागोद्वारमहारसेन सकलं कृत्वा ममत्तं जगत् क्रीडंतं रसभावनिर्भरमहानाट्येन वंधं धुनत् । आनदामृतनित्यभोजि सहजावस्थां स्फुटं नाटयद्-धीरोदारमनाकुलं निरुपिष क्वानं समुन्मज्जति ॥ १६३ ॥

અર્થ:—જે (બ'ધ) રાગના ઉદયરૂપી મહા રસ (દારૂ) વઉ સમસ્ત જગતને પ્રમત્ત (-મતવાલું, ગાંફેલ) કરીને, રસના ભાવથી (અર્થાત્ રાગરૂપી ઘેલછાથી) ભરેલા માટા તૃત્ય વઉ ખેલી (નાચી) રહ્યો છે એવા બ'ધને ઉડાડી દેતું—દૂર કરતું, જ્ઞાન ઉદય પામે છે. કેવું છે જ્ઞાન! આનંદરૂપી અમૃતતું નિત્ય ભાજન કરનારું છે, પાતાની જાણનક્રિયારૂપ સહજ અવસ્થાને પ્રગઢ નચાવી રહ્યું છે, ધીર છે, ઉદાર (અર્થાત્ માટા વિસ્તારવાળું, નિશ્ચળ) છે, અનાકુળ (અર્થાત્ જેમાં કાંઈ આકુળતાતું કારણ નથી એવું) છે, નિરુપધિ (અર્થાત્ પરિમહ રહિત, જેમાં કાંઈ પરદ્રવ્ય સંખ'ધી મહણત્યાંગ નથી એવું) છે.

ભાવાર્થ:—ખધતત્ત્વે ર'ગભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો છે, તેને ઉડાવી દર્ધને જે જ્ઞાન પાતે પ્રગઢ થઈ તત્ય કરશે તે જ્ઞાનના મહિમા આ કાવ્યમાં પ્રગઢ કર્યો છે. એવા અન'ત જ્ઞાનસ્વરૂપ જે આત્મા તે સદા પ્રગઢ રહેા.

હવે અ'ધતત્ત્વનું સ્વરૂપ વિચારે છે; તેમાં પ્ર**થ**મ, અ'ધના કારણને સ્પષ્ટ રીતે કહે છે:—

जह णाम को वि पुरिमा णहभतो दु रेणुबहुलिम ।

ठाणिम ठाइद्ण य करेड मल्येहि वारामं ॥ २३७ ॥

छिद्दि भिद्दि य तहा तालीनलकयलिवंमिपडीओ ।

मिनतानिताणं करेड द्वाणमुब्धायं ॥ २३८ ॥

उब्धायं कुव्वंतम्म नम्म णाणाविहोह करणेहि ।

णिच्छयदो चितिज हु किपच्यमा दु रयवंधो ॥ २३६ ॥

जो मो दु णहभावो तिह्य णरे तेण तस्म रयवंधो ।

ण्यं मिच्छादिद्दी वट्टंतो वहुविहास् चिट्टास् ।

ग्यं मिच्छादिद्दी वट्टंतो वहुविहास् चिट्टास् ।

गयाई उवओंग कुव्वंतो लिएड रयेण ॥ २४१ ॥

જેવી દીતે કા પુરુષ પાતે તેલનું મર્દન કરી. વ્યાયામ કરતા શતાથી બહુ રજભર્યા સ્થાને રહો; રેકડ. વળી તાડ કેદળી. વાંમ આદિ છિજ્ઞભિન્ન કરે અને ઉપધાત તેહ સચિત્ત તેમ અચિત્ત હવ્ય તેઓ કરે. રેકડ. બહુ જતાનાં કરેના લંડ ઉપયાત કરતા તેહને. નિકાય થઇ ચિંતન કરા, રજબધ થાય શું કાર્યો ' રેક્ક. રેબમ જાણવું નિક્ષય થઇ!—ચીકણાદ જે તે નર વિષે રજબધકારણ તે જ છે, નહિ કાયચેષ્ટા શેષ જે. રેઠે. રેઠે. કેપયાનાં સગાદિ કરતા અ દીત મિધ્યાદિષ્ટ જે. દેપયાનાં સગાદિ કરતા રજ થઇ ક્ષેપાય તે. રેઠે.

यथा नाम कोऽपि पुरुषः स्नेद्दाश्यक्तस्तु रेणुबहुछ ।
स्थाने स्थित्वा च करोति शक्षेट्यायामम् ॥ २३७ ॥
छिनत्ति भिनत्ति च तथा तालीतलकदलीवंशपिंडीः ।
सचित्ताचित्तानां करोति द्रव्याणामुपप्रातम् ॥ २३८ ॥
उपपातं कुर्वतस्तस्य नानाविधैः करणेः ।
निश्चयतिश्चित्यतां खलु किंमत्यियकस्तु रजोबंधः ॥ २३९ ॥
यः स तु स्नेद्दशावस्तिस्मकरे तेन तस्य रजोबंधः ।
निश्चयतो विज्ञयं न कथ्यचेष्टाभिः शेपाभिः ॥ २४० ॥
एवं मिध्यादिष्ट्रिर्वतमानो चह्विधासु चेष्टासु ।
रागादीनुषयोगं कुर्वाणो लिएयते रजसा ॥ २४१ ॥

अन्वयार्थ:-[यथा नाम] केवी रीते-[कोऽपि पुरुष:] डेार्ड पुरुष [स्नेहाभ्यक्तः तु] (પાતાના પર અર્થાત પાતાના શરીર પર) તેલ આદિ સ્નિષ્ધ પદાર્થ લગાવીન [च] અન [रेणुबहुले] બહુ રજવાળી (ધૂળવાળી) [स्थाने] જગ્યામાં [स्थित्वा] रहीने [इस्क्रीः] शस्त्रो वर्ड [व्यायामं करोति] व्यायाभ क्रेरे छे. [तथा] अने [तालीतलकदलीवंशपिंडी:] तार, तभाव, डेण, वांस, अशीर वभेरे पृश्लेन [छिनति] छेर छ, [मिनति व] भेरे छ, [सवितावितानां] सवित तथा म्थित [द्रव्याणां] द्रव्याना [उपघातं] अधात (नाश) [करोति] ६२ छ: [नाना-विधैः करणैः] એ रीते नाना प्रशस्नां क्ष्ये। व3 [उपघातं कुर्वतः] ઉपघात क्र्या [तस्य] ते પુરુષને [रजोबंधः तु] २०१। ખ'ધ (ધૂળનું ચાંદવું) [ब्बलु] ખરેખર [किंव्रत्ययिकः] ક્યા કારણે થાય છ [निम्नयतः] ते निश्चयथी [चिंत्यतां] विचारे।. [तस्मिन् नरे] ते પુરુષમાં [यः सः स्नेहमावः तु] જે તેલ આદિના ચીકારાભાવ છે [तेन] तेनाथी [तस्य] तेने [रजोवंघः] २०४ना अव थाय छ [निकायतः विहेर्यं] એમ નિશ્ચયથી બહાવું, [क्षेषाभिः कायचेष्टाभिः] શેષ કાયાની ચેપ્ટાએાથી [मं] નથી થતો. [दवं] એવી રીતે—[बहुविधासु चेष्टासु] બહુ પ્રકારની ચેષ્ટાઓમાં [वर्तमानः] वर्ति [मिथ्यादृष्टिः] भिथ्यादृष्टिः [उपयोगे] (पाताना) ઉपयागंभां [रागावीन कुर्वाणः] रागादि सावाने करतो थेके [रजसा] क्रिश्मी रुपथी [स्रिप्यतें] લેપાય છે-અધાય છે.

ટીકા:—જેવી રીતે—આ જગતમાં ખરેખર કાઈ પુરુષ સ્નેહના (અર્થાત્ તેલ આદિ ચીકણા પદાર્થના) મદુનયુક્ત થયેલા, સ્વભાવથી જ જે બહુ રજથી ભરેલી છે (અર્થાત બહુ રજવાળી છે) એવી ભૂમિમાં રહેલા, રાસ્ત્રાના વ્યાયામરૂપી કર્મ (અર્થાત શસ્ત્રોના અલ્યાસરૂપી ક્રિયા) કરતો, અનેક પ્રકારનાં કરણા વડે સચિત્ત તથા **અચિત્ત વસ્તુઓના ઘાત કરતો, (તે ભૂમિની) રજથી બધાય છે—લેપાય છે.** (ત્યાં વિચારા કે) તેમાંથી તે પુરુષને બધતું કારલ કર્યું છે? પ્રથમ, સ્વભાવથી જ જે ખહ રજથી ભરેલી છે એવી ભમિ રજળ ધનું કારણ નથી: કારણ કે જો એમ હાય તો જેમણે તેલ આદિનું મદુન નથી કર્યું એવા પુરુષા કે જેઓ તે ભૂમિમાં રહેલા હાય તેમને પણ રજબ'વતા પ્રસ'ગ આવે. રાસ્ત્રાના વ્યાયામરૂપી કમે પણ રજબ'વતું કારણ નથી: કારણ કે જો એમ હાય તો જેમણે તેલ આદિનું મદુન નથી કર્યું તેમને પણ રાસભ્યાયાગરૂપી ક્રિયા કરવાથી રજળ ધના પ્રસંગ આવે. અતેક પ્રકારનાં કરેલા પછ રજળ ધન કાશ્સ નથી: કારસ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિન મદેન નથી કર્યું તેમને પણ મ્યતેક પ્રકારનાં કરેલાથી રજખ'ધના પ્રસંગ મ્યાવે. સચિત્ત તથા મ્યચિત્ત વસ્તુઓના વાત પણ રજળ વતું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હાય તો જેમણે તેલ મ્માદિત મદ'ન નથી કર્યું તેમને પણ સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓના ઘાત કરવાથી રજ્યાં વેતા પ્રસંગ આવે. માટે ન્યાયના ખળથી જ આ કલિત થયું (-સિદ્ધ થયું) કે. જે તે પુરુષમાં સ્તેહમદ નકરણ (અર્થાત તે પુરુષમાં જે તેલ આદિના મદ નનું કરવું), તે અધનુ કારહ છે. તેવી રીતે—-મિથ્યાદૃષ્ટિ પાતામાં રાગાદિક (-રાગાદિભાવા-) કરતા, સ્વભાવથી જ જે બહુ કર્મયાગ્ય પુદ્દગલાથી ભરેલા છે એવા લાકમાં કાય-વચન-મનતું કર્મ (અર્થાત કાય-વચન-મનની ક્રિયા) કરતો. અતેક પ્રકારનાં કરશા વઉ સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓતા વાત કરતો. કર્મરૂપી રજથી બ'ધાય છે. (ત્યાં વિચારા કે) તેમાંથી તે પુરુષને ખેંયનું કારણ કર્યું છે? પ્રથમ, સ્વભાવથી જ જે બહુ કર્મધાપ્ય પ્રદાગલાથી ભરેલા છે એવા લાક ખધતું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હાય તો સિહો કે જેઓ લાકમાં રહેલા છે તેમને પણ બધના પ્રસંગ આવે. કાય-વચન-મનનું કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયાસ્વરૂપ યાગ) પણ ખધતું કારણ નથી: કારણ કે જો એમ હાય તો યથાખ્યાત-સ'યમીઓને પણ (કાય-વચન-મનની ક્રિયા હાવાથી) વ્યવના પ્રસંગ આવે. અનેક પ્રકારનાં કરેણા પણ બધતું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હાય તો કેવળજ્ઞાનીઓને પણ (તે કરણાથી) ખ'ધના પ્રસ'ગ આવે. સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓના વાત પણ ખેંવનું કારણ નથી; કારણ કે જે એમ હોય તો જેઓ સમિતિમાં તત્પર છે તેમને (અર્થાત્ જેઓ યત્નપૂર્વક પ્રવર્ત છે એવા સાધુઓને) પણ (સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્ત્રઓના ઘાતથી) ખેંધતા પ્રસંગ આવે. માટે ન્યાયબળથી જ આ ફેલિત થયું કે. જે ઉપયોગમાં રાગાદિકરણ (અર્થાત ઉપયોગમાં જે રાગાદિકનું કરવું). તે ખેંયતાં કારણ છે.

ભાવાર્થ:-- મહીં નિશ્વયનય પ્રધાન કરીને કથન છે. જ્યાં નિર્ભાધ હેતથી

સિદ્ધિ થાય તે જ નિશ્ચય છે. ખંધનું કારણ વિચારતાં નિર્ભાધપણ એ જ સિદ્ધ થયું કે—મિથ્યાદૃષ્ટિ પુરુષ જે રાગદ્વેષમાહભાવાને પાતાના ઉપયાગમાં કરે છે તે રાગાદિક જ ખંધનું કારણ છે. તે સિવાય બીજાં—ખહુ કર્મથાવ્ય પુદ્દગલાથી ભરેલા લાક, મન-વચન-કાયના યાગ, અનેક કરણા તથા ચેતન—અચેતનના ઘાત—ખંધનાં કારણ નથી; જો તેમનાથી ખંધ થતો હાય તા સિદ્ધોને, યથાખ્યાત ચારિત્રવાળાઓને, કેવળજ્ઞાનીઓને અને સમિતિરૂપે પ્રવર્તનારા મુનિઓને ખંધના પ્રસંગ આવે છે. પરંતુ તેમને તો ખંધ થતો નથી. તેથી આ હેતુઓમાં (-કારણામાં) વ્યભિચાર આવ્યા. માટે ખંધનું કારણ રાગાદિક જ છે એ નિશ્ચય છે.

અહીં સમિતિરૂપે પ્રવર્તનારા મુનિઓનુ નામ લીધું અને અવિરત, દેશ-વિરતનું નામ ન લીધું તેનું કારણ એ છે કે—અવિરત તથા દેશવિરતને બાહ્મસમિતિરૂપ પ્રવૃત્તિ નથી તેથી ચારિત્રમાહ સંબ'ધી રાગથી કિંચિત બ'ધ થાય છે; માટે સર્વથા બ'ધના અભાવની અપેક્ષામાં તેમનું નામ ન લીધું. બાકી અ'તર'ગની અપેક્ષાએ તો તેઓ પણ નિર્ળંધ જ જાણવા.

> **હવે આ અર્થનું કળરારૂપ કાવ્ય કહે છે:—** (પૃથ્વી)

> > न कर्मबहुलं जगम चलनात्मकं कर्म वा न नैककरणानि वा न चिदचिद्वधो बंधकृत्। यदैक्यमुपयोगभूः सम्रुपयाति रागादिभिः स एव किल केवलं भवति बंधहेतुर्नृणाम् ॥ १६४ ॥

અર્થ:—કર્મભ'લ કરનારું કારચુ, નથી ખહુ કર્મપાચ્ય પુદ્દગલોથી ભરેલો લોક, નથી ચલનસ્વરૂપ કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયારૂપ યાગ), નથી અનેક પ્રકારનાં કરચા કે નથી ચેતન-અચેતનના લાત. 'ઉપયાગભૂ' અર્થાત્ આત્મા રાગાદિક સાથે જે એક્ય પામે છે તે જ એક (–માત્ર રાગાદિક સાથે એકપહ્યું પામવું તે જ–) ખરેખર પુરુષોને બ'લનું કારચુ છે.

ભાવાર્થ:—અહીં નિશ્ચયનયથી એક રાગાદિકને જ ખ'ધતું કારણ ક**હું** છે. ૨૩૭–૨૪૧.

સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં રાગાદિક કરતો નથી, ઉપયોગના અને રાગાદિકના લેદ જાણી રાગાદિકના સ્વામી થતો નથી, તેથી તેને પૂર્વોક્ત ચેષ્ટાથી બ'ધ થતા નથી— એમ હવે કહે છે:— जह पुण मो चेव णरो णेह मव्यक्ति अवणियं संते ।
रेणुबहुलिम ठाण करेड सत्येहि वायामं ॥ २४२ ॥
छिददि भिददि य तहा तालीतलकयिलवंसिपिंडीओ ।
मचिताचिताणं करेड द्वाणमुवधायं ॥ २४३ ॥
उवधायं कुव्वंतस्म तम्म णाणाविद्देहि करणेहि ।
णिच्छयदो चितिज्ञ हु किपच्यमो ण रयवंथा ॥ २४४ ॥
जो मो दु णहभावो तिह्य णरे तेण तस्म रयवंथो ।
णिच्छयदो विण्णेयं ण कायचेट्टाहि सेमाहि ॥ २४५ ॥
णवं सम्मादिट्टी यट्टंतो यहुविहेमु जोगमु ।
अकरंतो उवओंगे रागाई ण लिप्पड रयेण ॥ २४६ ॥
यथा पुनः म चैव नशः म्बेटं मर्विम्मकपनात मित्रः
ग्णुबहुले स्थानं करोति बन्धविद्यामम् ॥ २४२ ॥
।अनित्त भिनित्त च तथा तालीतलकदलीवंसिपई।
मावनाविनानां करोति द्वव्याणामुष्यातम् ॥ २४३ ॥

જેવા રાતે વળા તે જ નર તે તેલ નવે દૂરે કરો. વ્યાયામ કરતા બજારથી બહુ રજભર્યા સ્થાન રહો: ૨૪૧. વળા તાડ. કદળા. વાંમ આદિ છિલ્લભિલ કરે અને ઉપધાત તેહ મચિત્ત તેમ અચિત્ત હવ્ય તાંગા કરે. ૨૪૬. બહુ જાતનાં કરંગા વંડ ઉપધાત કરતા તેહને. નિશ્ચય થયા ચિંતન કરા, રજબધ નહિ શું કારાંગું! ૨૪૪. એમ જાણવું નિશ્ચય થયા—ચાકણાઈ જે તે નર વિષે રજબધકારણ તે જ છે. નહિ કાયએષ્ટા શેષ જે. ૨૪૫. યાંગા વિવિધમાં વર્તતા એ દાત સમ્યગ્દરિ જે, રાગાદિ ઉપયાંગ ન કરતા રજી નવ લેપાય તે. ૨૪૧.

उपयात कुर्वतस्त्रस्य नानाविधः करणः । निश्चयतिश्चित्यतां खल्ड किंमन्यियको न रजोबंधः ॥ २४४ ॥ यः स तु स्नेद्दभावस्तस्मिकारं तेन तस्य रजोबंधः । निश्चयतो विक्रेयं न कायचेष्टाभिः गेपाभिः ॥ २४५ ॥ एवं सस्यग्द्दष्टिर्वर्तमानो बहुविधेषु योगेषु । अकुर्वसृपयोगे रागादीन न लिएयते रजसा ॥ २४६ ॥

भान्वथार्थ:-[यथा पुनः] वणी केवी रीते-[सः व एव नरः] ते क पुरुष, [सर्वस्मिन स्नेष्ठे] सभस्त तेस आहि श्निमं पहार्थ ने [अपनीते सति] इर કરવામાં આવતાં, [रेणुबहुळे] ખહુ રજવાળી [स्थाने] જગ્યામાં [इस्सैः] શસ્ત્રો पंड [ब्यायामं करोति] व्यायाभ करे छ. [तथा] अने [तालीतलकवलीवंशपिंडीः] તાડ, તમાલ, કેળ, વાંસ, અશાક વગેરે વૃક્ષાન [छिनित्त] છે हे छे, [भिनित्त च] सेंहे छे, [सिंच ताबितानां] सिंथत तथा अथित [द्वव्याणां] द्रव्योते। [उपघातं] अधात करोति] क्षे छ: [नानाविधैः करणैः] એ रीते नाना प्रकारनां क्ष्ये। पडे [उपघातं कर्वतः] ઉपधात करता [तस्य] ते पुरुषने [रजोबंघः] २०४ना भ भ [बालु] भरेभर [किंप्रत्ययिकः] क्या क्षारक्षे [न] नथी थता [निभायतः] ते निश्चयथी [चिंत्यतां] विचारे। [तस्मिन् नरे] ते पुरुषमां [यः सः स्नेहमावः त] के तेस स्माहिना सीक्षारा-भाव होय [तेन] तैनाथी [तस्य] तेने [रजोबंघः] २०४ने। अध थाय छ [निश्चयतः विज्ञेयं] એમ નિશ્વયથી જાણવું, [ज्ञेषाभिः कायचेष्ट्राभिः] શેષ કાયાની ચેષ્ટાએાથી [ㅋ] નથી થતા. (પ્રાટ તે પુરુષમાં ચીકાશના અભાવના કારણે જ તેને રજ ચાંડતી નથી). [षवं] એવી રીતે—[बहुविधेषु योगेषु] બહુ પ્રકારના યાગામાં [वर्तमानः] વર્તાતા [सम्यग्दिष्टः] सभ्यब्दिष्ट [उपयोगे] ઉપયોગમાં [रागादीन अकुर्यन्] રાગાદિકને नि हिस्से थेडे। [रजसा] डिमरिकथी [न लिप्यते] बेपाता नथी.

ટીકા:—જેવી રીતે તે જ પુરુષ, સમસ્ત સ્તેહને (અર્થાત્ સર્વ ચીકાશને— તેલ આદિને) દૂર કરવામાં આવતાં, તે જ સ્વભાવથી જ બહુ રજથી ભરેલી ભૂમિમાં (અર્થાત્ સ્વભાવથી જ ખડુ રજથી ભરેલી તે જ ભૂમિમાં) તે જ રાસભ્યાયામરૂપી કર્મ (કિયા) કરતો, તે જ અનેક પ્રકારનાં કરણા વડે તે જ સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુ-ઓના ઘાત કરતો, રજથી બ'ધાતો—લેપાતો નથી, કારણ કે તેને રજબ'ધનું કારણ જે તેલ આદિનું મદ્દન તેના અભાવ છે; તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ, પાતામાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકા, તે જ સ્વભાવથી જ બહુ કર્મપાગ્ય પુદ્દગલાથી ભરેલા લાકમાં તે જ કાય-વચન-મનનું કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયા) કરતો, તે જ અનેક

પ્રકારનાં કરણો વ3 તે જ સચિત્ત–અચિત્ત વસ્તુઓના વાત કરતો, કમ[°]રૂપી રજથી બધાતો નથી, કારણ કે તેને બધતું કારણ જે રાગના યાગ (-રાગમાં જોડાણ) તેના અ**ભા**વ છે.

ભાવાર્થ':—સમ્યગ્દષ્ટિને પૂર્વોક્ત સર્વ સ'ળ'ધો હોવા છતાં પણ રાગના સંખ'-ધતા અભાવ હોવાથી કર્મભ'ધ થતો નથી. આના સમર્થનમાં પૂર્વે કહેવાઈ ગયું છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:-

(शाई बिनिश्रीडित)

लोकः कर्म ततोऽस्तु सोऽस्तु च परिस्पन्दात्मकं कर्म तत् तान्यस्मिन्करणानि संतु चिदचिद्व्यापादनं चास्तु तत् । रागादीनुपयोगभूमिमनयन् ज्ञानं भवन्केवलं वंभं नेव कुतोऽप्युपैत्ययमहो सम्यन्दगातमा ध्रुपम् ॥ १६५ ॥

અર્થ:—માટે તે (પૂર્વોક્ત) ખહુ કમેથી (કમેધાત્ર્ય પુદ્દગલાથી) ભરેલો લોક છે તે ભલે હો, તે મન-વચન-કાયાના ચલનસ્વરૂપ કમે (અર્થાત્ યાગ) છે તે પણ ભલે હો, તે (પૂર્વોક્ત) કરણા પણ તેને ભલે હો અને તે ચતન-અચેતનનો ઘાત પણ ભલે હો, પરંતુ અહા! આ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા, રાગાદિકને ઉપયાગભૂમિમાં નહિ લાવતા થકા, કેવળ (એક) જ્ઞાનરૂપે થતો–પરિણમતા થકા, કાઇ પણ કારણથી બ'ધને ચાક્રસ નથી જ પામતા. (અહા! દેખા! આ સમ્યગ્દર્શનો અદ્ભુત મહિમા છે.)

ભાવાર્થ:—અહીં સમ્યગ્દિષ્ટનું અદ્દભુત માહાત્મ્ય કહ્યું છે અને લોક, યાગ, કરણ, શૈતન્ય—અશૈતન્યના ઘાત—એ બ'ધનાં કારણ નથી એમ કહ્યું છે. આથી એમ ન સમજવું કે પરજીવની હિંસાથી બ'ધ કહ્યો નથી માટે સ્વચ્કં દી થઈ હિંસા કરવી. અહીં તો એમ આશય છે કે અબુહિપૂર્વ કદાચિત પરજીવના ઘાત પણ થઈ જય તો તેનાથી બ'ધ થતો નથી. પરંતુ જયાં બુહિપૂર્વ કજીવ મારવાના ભાવ થશે ત્યાં તે પાતાના ઉપયોગમાં રાગાદિકના સદ્દભાવ આવશે અને તેથી ત્યાં હિંસાથી બ'ધ થશે જ. જયાં જીવને જિવાડવાના અભિપ્રાય હોય ત્યાં પણ અર્થાત્ તે અભિપ્રાયને પણ નિશ્ચયનયમાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે તા મારવાના અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ કેમ ન હાય ? હાય જ. માટે કથનને નયવિભાગથી યથાર્થ સમજી શ્રદ્ધાન કરવું. સર્વથા એકાંત માનવું તે તો મિથ્યાત્વ છે.

હવે ઉપરના ભાવાર્થમાં કહેલો સ્મારાય પ્રગઢ કરવાને, વ્યવહારનયની પ્રવૃત્તિ કરાવવાને, કાવ્ય કહે છે:— (પૃથ્વી)

तथापि न निर्गेलं चित्रिमिष्यते ज्ञानिनां तदायतनमेव सा किल निर्गेला व्यापृतिः । अकामकृतकर्म तन्मतमकारणं ज्ञानिनां द्वयं न हि विरुध्यते किस्र करोति जानाति च ॥ १६६ ॥

અથ:—તથાપિ (અર્થાત લોક આદિ કારણાથી બધ કહ્યો નથી અને રાગાદિકથી જ બધ કહ્યો છે તાપણ) જ્ઞાનીઓને નિરર્ગલ (-મર્યાદારહિત, સ્વશ્ક દેપણે) પ્રવત્વું ધાગ્ય નથી કહ્યું, કારણ કે તે નિરર્ગલ પ્રવર્તન ખરેખર બધનું જ ઠેકાલ્યું છે. જ્ઞાની-ઓને વાંછા વિના કમે (કાર્ય) હોય છે તે બધનું કારણ કહ્યું નથી, કેમકે જાણે પણ છે અને (કમેને) કરે પણ છે—એ બન્ને કિયા શું વિરાધરૂપ નથી ! (કરવું અને જાણવું નિશ્ચયથી વિરાધરૂપ જ છે.)

ભાવાર્થ:—પહેલા કાવ્યમાં લોક આદિને ળધનાં કારણ ન કહ્યાં ત્યાં એમ ન સમજવું કે બાદ્યવ્યવહારપ્રવૃત્તિને બધનાં કારણામાં સર્વથા જ નિષેધી છે; બાદ્ય-વ્યવહારપ્રવૃત્તિ રાગાદિ પરિણામને—બધના કારણ—નેનિમિત્તભૂત છે, તે નિમિત્તપણાના અહીં નિષેધ ન સમજવા. જ્ઞાનીઓને અબુદ્ધિપૂર્વક—વાંછા વિના—પ્રવૃત્તિ થાય છે તેથી બધ કહ્યો નથી, તેમને કાંઈ સ્વચ્છે કે પ્રવર્તવાનું કહ્યું નથી; કારણ કે મર્યાદા રહિત (અધા વિના) પ્રવર્તવું તે તા બધનું જ ઠેકાસું છે. જાણવામાં અને કરવામાં તા પરસ્પર વિરાધ છે; જ્ઞાતા રહેશે તો બધ નહિ થાય, કર્તા થશે તો અવશ્ય બધ થશે.

" જે જાણે છે તે કરતો નથી અને જે કરે છે તે જાણતો નથી; કરવું તે તો કર્મના રાગ છે, રાગ છે તે અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાન છે તે ખધતું કારણ છે." આવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(वसंततिसङा)

जानाति यः स न करोति करोति यस्तु जानात्ययं न खल्ज तत्किल कर्मरागः । रागं त्वबोधमयमध्यवसायमाहु-मिंध्यादृशः स नियतं स च बंधहेतुः ॥ १६७ ॥

અર્થ:-જે જાણે છે તે કરતો નથી અને જે કરે છે તે જાણતો નથી. જે

કરવું તે તો ખરેખર કર્મરાગ છે અને રાગને (મુનિઓએ) અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય કહ્યો છે; તે (અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય) નિયમથી મિધ્યાદંદિને હોય છે અને તે બંધનું કારણ છે. ૨૪૨—૨૪૬.

હવે બિલ્યાદ્દષ્ટિના આશયને ગાયામાં સ્પષ્ટ રીતે કહે છે:-

जो मण्णदि हिमामि य हिसिजामि य परेहि संत्ति । मी मृद्धो अण्णाणी णाणी एतो दु विवरीदो ॥ २४७ ॥ यो मन्यते हिनस्मि च हिस्ये च परेः सन्तैः स महोऽज्ञानी शान्यतस्त विपर्शतः ॥ २४७ ॥

अन्वयार्थ:--[यः] જे [मन्यते] એમ માને છે કै [हिमस्मि च] 'હું પર છેવાને માર્કુ છું (-હહ્યું છું) [परैः सस्बैः हिंस्ये च] અને પર છેવા મને મારે છે,' [सः] ते [मृदः] મૂઢ (-માહી) છે, [अज्ञानी] અગ્ઞાની છે, [तु] અને [अतः विपतीतः] આનાથી વિપરીત (અર્થાત્ આવું નથી માનતો) તે [ज्ञानी] ग्રाની છે.

ડીકા:—' પરજવાન હું હહ્યું છું અને પરજવા મને હશે કે '—એવા અધ્ય-વસાય ધ્રુવપણે (−નિશ્ચિતપણે, નિયમથી) અજ્ઞાન છે. તે અધ્યવસાય જેને છે તે અજ્ઞાનીપણાને લીધે બિધ્યાદષ્ટિ છે; અને જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્ય∘દષ્ટિ છે.

ભાવાર્થ:—'પર જીવાને હું મારું છું અને પર મને મારે છે' એવા આશય અજ્ઞાન છે તેથી જેને એવા આશય છે તે અજ્ઞાની છે—મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને જેને એવા આશય નથી તે જ્ઞાની છે—સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે.

નિશ્ચયનયે કર્તાનું સ્વરૂપ એ છે કે—પાતે સ્વાધીનપણે જે ભાવરૂપે પરિણમે તે ભાવના પાતે કર્તા કહેવાય છે. માટે પરમાર્થ કાઈ કાઈનું મરણ કરતું નથી. જે પરથી પરતું મરણ માને છે, તે અજ્ઞાની છે. નિમિત્તનેમિત્તિક ભાવથી કર્તા કહેવા તે વ્યવહારનયનું વચન છે; તેને યથાર્થ રીતે (અપેક્ષા સમજીને) માનવું તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે. ૨૪૭.

હવે પૂછ છે કે આ અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરરૂપે ગાથા કહે છે:—

જે માનતાં—હું માનું ને પર જીવ મારે મુજને, તે મહ છે. અજ્ઞાની છે. વિષ્ફાત એથી જ્ઞાની છે. ૨૪૬.

आउक्ख्येण मर्णं जीवाणं जिणवरेहिं पण्णतं । आउं ण हरेमि तुमं कह ते मरणं कयं तेमि ॥ २४८ ॥ आउक्ख्येण मरणं जीवाणं जिणवरेहिं पण्णतं । आउं ण हरंति तुहं कह ते मरणं कयं तेहिं ॥ २४९ ॥

आयुःक्षयेण मरणं जीवानां जिनवैरः मज्ञप्तम् । आयुर्न हरिम त्व कयं त्वया मरणं कृतं तेपाम् ॥ २४८ ॥ आयुःक्षयेण मरणं जीवानां जिनवैरः मज्ञप्तम् । आयुर्न हरित तव कथं ते मरणं कृत तः ॥ २४९ ॥

અન્વયાથ:—(હે ભાઇ! 'હું પર છવાને મારું છું' એમ જે તું માને છે, તે તારું અજ્ઞાન છે.) [जीवानां] છવાનું [मरणं] મરણ [आयुःश्रयेण] આયુકર્મના ક્ષયથી થાય છે એમ [जिनवरे:] જિનવરાએ [प्रक्रप्तं] કહ્યું છે; [त्वं] તું [आयुः] પર છવાનું આયુકર્મ તા [न हरिस] હરતા નથી, [त्वया] તા તે [तेषां मरणं] તેમનું મરણ [कथं] કઈ રીતે [कृतं] કર્યું'?

(હે ભાઈ! 'પર છવા મને મારે છે' એમ જે તું માને છે, તે તારું અજ્ઞાન છે.) [जीवानां] છવાનું [मरणं] भरख [बायुःक्षयेण] આયુકમેના ક્ષયથી થાય છે એમ [जिनवरै:] જિનવરોએ [प्रक्रप्तं] કહ્યું છે; પર છવા [तव बायुः] तारुं આયુકમે ता [न हरंति] હરતા નથી, [तै:] तो तेमखे [ते मरणं] तारुं भरख [कर्यं] કઈ रीते [कृतं] કર્યું'?

ટીકા:—પ્રથમ તા, જીવાને મરણ ખરેખર સ્વ-આયુકમેના (પાતાના આયુકમેના) ક્ષયથી જ થાય છે, કારણ કે સ્વ-આયુકમેના ક્ષયના અભાવમાં (અર્થાત્ પાતાના આયુકમેના ક્ષય ન હોય તા) મરણ કરાવું (-થવું) અશક્ય છે; વળી સ્વ-આયુકમેં બીજાથી બીજાનું હરી શકાતું નથી, કારણ કે તે (પાતાનું આયુકમેં)

છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવ કહ્યું,

તું આયુ તા હરતા નથી, તે મરણ ક્યમ તેનું કર્યું? ૨૪૮.

છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવે કહ્યું,

તે આયુ તુજ હરતા નથી. તેા **સરણ ક્યમ તાર્** કર્યું? ૨૪૬.

પાતાના ઉપભાગથી જ ક્ષય પાત્રે છે; માટે કાઈ પણ રીતે બીજો બીજાનું મરણ કરી શકે નહિ. તેથી 'હું' પરજીવાને માર્નું હું' અને પરજીવા મને મારે છે' એવા અધ્યવસાય ક્ષુવપણે (-નિશ્ચિતપણે) અજ્ઞાન છે.

ભાવાર્થ:—જીવની જે માન્યતા હોય તે માન્યતા પ્રમાણ જગતમાં વ્યનતું ન હોય, તો તે માન્યતા અજ્ઞાન છે. પોતાથી પશ્તું મરણ કરી શકાતું નથી અને પરથી પોતાનું મરણ કરી શકાતું નથી, છતાં આ પ્રાણી વૃથા એવું માને છે તે અજ્ઞાન છે. આ કથન નિશ્ચયનયની પ્રધાનતાથી છે.

વ્યવહાર આ પ્રમાણે છે:—પરસ્પર નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવથી પર્યાયના ઉત્પાદ-વ્યય થાય તેને જન્મ-મરણ કહેવામાં આવે છે; ત્યાં જેના નિમિત્તથી મરણ (-પર્યાયના વ્યય) થાય તેના વિષે એમ કહેવામાં આવે છે કે "આણે આને માર્યો," તે વ્યવહાર છે.

અહીં એમ ન સમજવું કે વ્યવહારના સર્વધા નિષેધ છે. જેઓ નિશ્ચયને નથી જાણતા, તેમનું અજ્ઞાન મટાડવા અહીં કથન કર્યું છે. તે જાણ્યા પછી ખન્ને નયાને અવિરાધપણે જાણી યથાયાગ્ય નયા માનવા. ૨૪૮—૨૪૯.

ક્રી પૂછ છ કે " (પ્રરશ્ના અધ્યવસાય અજ્ઞાન છ એમ કહ્યું તે જાલ્યું; હવે) મરણના અધ્યવસાયના પ્રતિપક્ષી જે જીવનના અધ્યવસાય તેની શી હકીકત છે?" તેના ઉત્તર કહે છે:—

जो मण्णदि जीवेमि य जीविजामि य पर्गेह मनिहे। मो मृढो अण्णाणी णाणी एती द विवरीदी ॥ २५०॥ यो मन्यते जोवयामि च नीन्ये च पैट मन्यः। म महोज्ञानी जानवस्त् विष्येतः ॥ २५०॥

श्रान्य श्रां—[यः] के छव [मन्यते] अभ भाने छ है [जीवयामि] हुं पर छवे। किवाइं छुं [ख] अने [परैः सस्त्रेः] पर छवे। [जीक्ये च] भने किवाइं छ, [सः] ते [मृदः] भूढं (-भाडी) छ, [बज्ञानी] अभानी छ, [तु] अने [बतः विपरीतः] आनाथी विपरीत (अर्थात् के आवुं नथी भानतो, आनाथी अक्षदुं भाने छ) ते [ज्ञानी] भानी छ.

જે માનતા—હું જિવાફ ને પર જીવ જિવાંડ મુજને, તે મૃદ છે, અજ્ઞાની છે. વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૦.

ટીકા:—' પરજીવાન હું' જિલાડું છું' અને પરજીવા અને જિલાડ છે' એવા અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (-અત્યંત ચાં⊭સ) અજ્ઞાન છે. તે અધ્યવસાય જેને છે તે જીવ અજ્ઞાનીપણાને લીધે ત્રિથ્યાદૃષ્ટિ છે; અને જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્ય⊲દૃષ્ટિ છે.

. ભાવાર્થ:—'પર મને જિવાડ છે અને હું પરને જિવાડું છું' એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. જેને એ અજ્ઞાન છે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે; જેને એ અજ્ઞાન નથી તે સમ્યગ્રદૃષ્ટિ છે. ૧૫૦.

હવે પૂછ છે કે આ (જીવનના) અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તર કહે છે:—

आउत्येण जीविद जीवो एवं भणित मध्यण्हु। आउ च् ण देमि तुमं कहं तए जीवियं कयं तेमि ॥२५१॥ आउत्येण जीविद जीवो एवं भणित मध्यण्हु। आउं च ण दिति तुहं कहं णु ते जीवियं कयं तेहि ॥२५२॥

रायुक्तदयेन जीवनि जीव एवं भणंति सर्वज्ञाः । रायुक्ष न ददासि त्वं कथं त्वया जीवित कृतं तेपाम ॥ २५१ ॥ अध्यक्षदयेन जीवित जीव एवं भणंति सर्वज्ञाः । प्रायुक्ष न ददित तव कथं सु ते जीवितं कृत तैः ॥ २५२ ॥

અન્વયાર્ષ:—[जीवः] છવ [आयुरुद्येत] આયુકર્મના ઉદયથી [जीवित] છવે છે [षवं] એમ [सर्वझाः] સર્વ झहेदो [मणंति] કહે છે; [त्वं] तुं [आयुः च] પર છવાને આયુકર્મ તો [त ददासि] हतो नथी [त्वया] तो (હે ભાઈ!) तें [तेषां जीवितं] तेमतुं છવિત (છવતર) [कर्य इतं] કઈ રીતે કર્યું ?

છે આયુક્તયે જીવન જીવનું એમ સર્વજો કહ્યું, તુ આયુ તા દેતા નથી. તે જીવન ક્યમ તેનું કર્યું? ૨૫૧. છે આયુક્તિયે જીવન જીવનું એમ સર્વજો કહ્યું. તે આયુ તુજ દેતા નથી. તા જીવન ક્યમ તાનું કર્યું? ૨૫૨.

[जीवः] છવ [बायुक्द्येन] આયુકમેના ઉદયથી [जीविति] છવે છ [ब्वं] એમ [सर्वक्षाः] सर्वभृद्धेवा [मणंति] કહે છે; पर છવા [तच] तने [बायुः ब्व] આયુકમે तो [न द्वति] देता नथी [तैः] तो (હે ભાઇ!) तेमखे [ते जीवितं] तार्ड छवित [क्यं चुकृतं] કઈ रीते કर्युः?

દીકા:—પ્રથમ તો, જીવાને જિવિત ખરેખર પાતાના આયુકમેના ઉદયથી જ છે, કારણ કે પાતાના આયુકમેના ઉદયના અભાવમાં જિવિત કરાવું (-થવું) અશક્ય છે; વળી પાતાનું આયુકમે બીજાથી બીજાને દઇ શકાતું નથી, કારણ કે તે (પાતાનું આયુકમે) પાતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે (-મળવાય છે); માટે કાઇ પણ રીતે બીજો બીજાનું જિવિત કરી શકે નહિ. તેથી 'હું પરને જિવાડું હું અને પર મને જિવાડે છે' એવા અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (-નિયતપણે) અજ્ઞાન છે.

ભાવાથ[°]:—પૂવે[°] મરણના અધ્યવસાય વિષે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે અહીં પણ જાણવું. ૨૫૧–૨૫૨.

દુ:ખ-સુખ કરવાના અધ્યવસાયની પણ આ જ ગતિ છે એમ હવે કહે છે:—

जो अपणा दु मण्णदि दुविम्बद्युहिदे करेमि मनिति । सा मृढो अण्णाणी णाणी एता दु विवरीदा ॥ २५३ ॥

य आत्मना तु मन्यते दुःखितसृखितान करोमि गच्यानिति । स मुद्दोऽज्ञानी ज्ञान्यतस्तु विपरीतः ॥ २५३ ॥

અન્વયાર્થ:—[यः] જे [इति मन्यते] એમ માને છે કે [आत्मना तु] મારા પાતાથી [सत्त्वान्] હું (પર) જીવાને [दुःखितसुखितान्] દુ:ખી-મુખી [करोमि] કર્યું છું, [सः] ते [मूढः] મૂઢ (-માહી) છે, [अज्ञानी] અગ્રાની છે, [तु] અને [स्रतः विपरीतः] આનાથી વિપરીત તે [ज्ञानी] ગ્રાની છે.

દીકા:—'પરજીવોને હુ' દુ:ખી તથા સુખી કરું છું અને પરજીવો મને દુ:ખી તથા સુખી કરે છે' એવા અધ્યવસાય ધ્રુવપણે અજ્ઞાન છે. તે અધ્યવસાય જેને છે તે જીવ અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે; અને જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યવૃષ્ટિ છે.

જે માનતા—મુજથી દુ:ખીસુખી હું કરું પર જીવને, તે સહ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૩.

લાવાર્થ:—' હું' પરજવાતે સુખી-દુ:ખી કરું છું અને પરજવા મતે સુખી-'દુ:ખી કરે છે' એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. જેને એ અજ્ઞાન છે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે; જેને એ અજ્ઞાન નથી તે જ્ઞાની છે—સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. ૨૫૩.

હવે પૂછ છે કે આ અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તર કહે છે:—

कम्मोदण्ण जीवा दुविस्वदमुहिदा हवंति जिंद मञ्ते। कम्मोदण्ण जीवा दुविस्वदमुहिदा कहं कया ते। १९४॥ कम्मोदण्ण जीवा दुविस्वदमुहिदा हवंति जिंद मञ्ते। कम्मोदण्ण जीवा दुविस्वदमुहिदा हवंति जिंद ॥ १५५॥ कम्मोदण्ण जीवा दुविस्वदमुहिदा हवंति जिंद मञ्ते। कम्मोदण्ण जीवा दुविस्वदमुहिदा हवंति जिंद मञ्ते। कम्मोदण्ण जीवा दुविस्वदमुहिदा हवंति जिंद मञ्ते।

इंडेडवेन तीया द्वांतिस्यिता समित यदि सने । तमे त न द्वांति व द्वांतिस्यिताः कथ कृतारते ॥ २५४ ॥ उत्तेदान जीवा दुव्यतस्थिता भयित यदि सर्वे । एस च न द्वांत तन कृत्यत्मि तथ द्वांयतर्गतः ॥ २५५ ॥ उस्तद्यंन जीवा द्वांतितस्थिता भनेति यदि सर्वे । उसे च न द्वांति तप्र प्रकृत्ये स्थितः कृत्रेतः ॥ २५६ ॥

અન્વયાર્થ:-[यिद] को [सर्वे जीवाः] सर्व છવા [कर्मोदयेन] કર્મના ઉદ્દેયથી [दुःखितसुखिताः] દુ:ખી-સુખી [भवेति] થાય છે, [ख] અને [स्वं] તું [कर्म] तेभने કર્મ तो [न द्वासि] देतो नथी, तो (હे બાઈ!) ते [ते] तेभने

જ્યાં ડમંદેદયે જીવ સર્વે દુઃખિત તેમ સૃખી થતા, તું કર્મ તા દેતા નથી. તે કેમ દુઃખિત-સૃખી કર્યા કે સ્પડ. જ્યાં કર્મ ઉદય જીવ સર્વે દુઃખિત તેમ સૃખી અને, તે કર્મ તુજ દેતા નથી. તા દુઃખિત કેમ કર્યા તને? સ્પપ. જ્યાં કર્મ ઉદયે જીવ સર્વે દુઃખિત તેમ સૃખી અને, તે કર્મ તુજ દેતા નથી. તા સૃખિત કેમ કર્યા તેને? સ્પદ.

[दुःचितसुचिताः] दु:भी-सुभी [क्यं कृताः] ३५ रीते ३४१ ?

[यदि] को [सर्वे जीवाः] सर्व छिवे। [कर्मोदयेन] अर्थना ઉद्देशी [दुःखितसुखिताः] ६:भी-सुभी [मवंति] थाय छे, [च] अने तेओ। [तव] तने [कर्म] अर्थ तो [न ददति] देता नथी, तो (हे शार्ध!) [तैः] तेअके [दुःखितः] तने ६:भी [कर्य कृतः असि] अर्ध दीते अर्थी?

[यदि] की [सर्वे जीवाः] सर्व छिये। [कर्मोदयेन] अभैना ઉદ्धधी [दुःखितसुखिताः] दु:भी-सुभी [भवंति] धाय छे, [च] अने तेओ। [तव] तने [कर्म] अभै तो [च दद्ति] देता नधी, तो (हे भाई!) [तैः] तेभधे [त्वं] तने [सुखितः] सुभी [कथं इतः] अर्ध रीते अर्थे ?

ઢીકા:—પ્રથમ તો, જ્વાને સુખ-દુ:ખ ખરેખર પાતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે, કારણ કે પાતાના કર્મના ઉદયના અભાવમાં સુખ-દુ:ખ થવાં અશક્ય છે; વળી પાતાનું કર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી, કારણ કે તે (પાતાનું કર્મ) પાતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે; માટે કાઈ પણ રીતે બીજો બીજાને સુખ-દુ:ખ કરી શકે નહિ. તેથી 'હું પરજીવાને સુખી-દુ:ખી કરું છું અને પરજીવા મને સુખી-દુ:ખી કરે છે' એવા અધ્યવસાય ધ્રુવપણ અજ્ઞાન છે

ભાવાર:—જીવના જેવા આશય હાય તે આશય પ્રમાણ જગતમાં કાર્યો ખનતાં ન હાય તા તે આશય અજ્ઞાન છે. માટે, સર્વ જીવા પાતપાતાના કર્મના ઉદયથી મુખી-દુ:ખી થાય છે ત્યાં એમ માનવું કે ' હું પશ્ને સુખી-દુ:ખી કરે છે,' તે અજ્ઞાન છે. નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવના આશ્રયે (કાઇને કાઇનાં) મુખદુ:ખના કરનાર કહેવા તે વ્યવહાર છે; તે નિશ્ચયની દષ્ટિમાં ગૌણ છે.

હવે આ અર્થનું કળરારૂપ કાવ્ય કહે છે:--

(વસંતતિલકા)

सर्वे सदैव नियतं भवति स्वकीय-कर्मोदयान्परणजीवितदुःखसौख्यम् । अज्ञानमेतदिष्ट् यत्तु परः परस्य कुर्यात्युमान्मरणजीवितदुःखसौख्यम् ॥ १६८ ॥

અર્થ:—આ જગતમાં જવોને મરણ, જિવિત, દુ:ખ, સુખ—બધુ'ય સંદેવ નિયમથી (—રાક્રસ) પાતાના કર્મના ઉદયથી થાય છે; 'બીજો પુરુષ બીજાનાં મરણ, જીવન, દુ:ખ, સુખ કરે છે' આમ જે માનવું તે તો અજ્ઞાન છે.

ર્ફરી આ જ અર્થને દઢ કરતું અને આગળના કથનની સ્ચનાર્પ કાવ્ય હવે કહે છે:— (वसंततिसङा)

अज्ञानमेतद्रिगम्य परात्यरस्य पत्र्यंति ये मरणजीवितदुःखसौख्यम् । फर्माण्यदंकृतिरसेन चिकीर्षवस्ते मिथ्यादशो नियतमात्महनो भवंति ॥ १६९ ॥

અથ:—આ (પૂર્વે કહેલી માન્યતારૂપ) અજ્ઞાનને પાસીને જે પુરુષા પરથી ધરનાં મરણ, જીવન, દુ:ખ, સુખ દેખે છે અર્થાત માને છે, તે પુરુષા—કે જેઓ એ રીતે અહ'કાર-રસથી કર્મા કરવાના ઇચ્છક છે (અર્થાત 'હુ' આ કર્માને કર્ફ હુ' એવા અહ'કારરૂપી રસથી જેઓ કર્મ કરવાની—મારવા–જિવાડવાની, સુખી-દુ:ખી કરવાની—વાંછા કરનારા છે) તેઓ—નિયમથી મિચ્યાદષ્ટિ છે, પાતાના આત્માના ઘાત કરનારા છે.

ભાવાથ°:—જેઓ પરને મારવા–જિવાડવાના તથા સુખ-૬:ખ કરવાના અભિ-પ્રાય કરે છે તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ છે. તેઓ પાતાના સ્વરૂપથી ચ્યુત થયા થકા રાગી, દ્વેષી, માહી થઈને પાતાથી જ પાતાના લાત કરે છે, તેથી હિંસક છે. ૨૫૪–૨૫૬.

હવે આ અધિને ગાયાદ્વારા કહે છે:-

तो मरह जो य दुहिदो जायदि कम्मोदयेण मी मब्बो। नद्या दु मारिदो दे दुहाविदो चेदि ण हु मिच्छा ॥ २५७॥ जो ण मरिदे ण य दुहिदो मीवि य कम्मोदयेण चव खलु। नद्या ण मारिदो णो दुहाविदो चेदि ण हु मिच्छा ॥ २५८॥

यो स्नियते यश्च दृःखितो जायते कमीदयेन स सर्वः । तस्मानु मास्तिस्ते दृःखितश्चेति न खन्द्र मिध्या ॥ २५७ ॥ यो न स्नियते न न दृःखितः सोऽपि च कमीदयेन नैन खन्द्र । तस्मान्न मास्ति। नो दृःखितश्चेति न खन्द्र मिथ्या ॥ २५८ ॥

મરતા અને જે દુઃખી થતા—તા કર્મના ઉદય અને. તથી 'હણ્યા મેં. દુઃખી કર્યા'—તુજ મત શું નહિ મિધ્યા ખરે ' ૨૫૭. વળી નવ મરે, નવ દુઃખી અને, તે કર્મના ઉદય ખરે, 'મેં નવ હણ્યા, નવ દુઃખી કર્યા'–તુજ મત શું નહિ મિધ્યા ખરે? ૨૫૮. अन्वयार्थः—[यः ब्रियते] के भरे छ [च यः दुःखितः जायते] अने के दुःभी थाय छ [सः सर्वः] ते सौ [कर्मोदयेन] अभेना ઉद्वयथी थाय छ; [तस्मात् तु] तेथी [मारितः च दुःखितः] 'भे' भार्थी, भे' दुःभी द्वर्थी १ इति ते] अवि। तारी अक्षिप्राय [न खलु मिथ्या] शुं भरेभर भिथ्या नथी?

[च] पणी [यः न म्रियते] के नथी भरतो:[चन दुःखितः] स्थने नथी दुःभी थतो [सः अपि] ते पक्ष [खलु] भरेभर [कर्मोदयेन च एव] क्ष्मेंना ઉद्ध्यथी क थाय छे; [तस्मात्] तेथी [न मारितः च न दुःखितः] 'भे' न भार्थी, भे' न दुःभी क्ष्यें ' [इति] स्थेवा तारा स्थिभाय [न खलु मिथ्या] शुं भरेभर भिथ्या नथी?

ટીકા:—જે મરે છે અથવા જવે છે, દુ:ખી થાય છે અથવા મુખી થાય છે, તે ખરેખર પાતાના કર્મના ઉદ્દયથી જ થાય છે, કારણ કે પાતાના કર્મના ઉદ્દયના અભાવમાં તેતું તે પ્રમાણે થવું (અર્થાત્ મરવું, જીવવું, દુ:ખી થવું કે મુખી થવું) અશક્ય છે. માટે 'મે' આને માર્યો, આને જિવાઓ, આને દુ:ખી કર્યો, આને સુખી કર્યો' એવું દેખનાર અર્થાત્ માનનાર મિધ્યાદ્ધ છે.

ભાવાર્થ':—કાેઇ કાેઇનું માર્યું મરતું નથી, જિવાડશું જીવતું નથી, સુખી-દુ:ખી કર્યું સુખી-દુ:ખી થતું નથી; તેથી જે મારવા, જિવાડવા આદિતા અભિપાય કરે તે તો મિથ્યાદષ્ટિ જ હાેય—એમ નિશ્ચયનું વચન છે. અહીં વ્યવહારનય ગૌસ છે.

હવે આગળના કથનની સ્થનારૂપ શ્લાક કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

मिथ्यादृष्टेः म एवास्य बंधहेतुर्विपर्ययात् । य एवाध्यवसायोऽयमज्ञानात्माऽस्य दृश्यते ॥ १७० ॥

અર્થ:—મિધ્યાદષ્ટિને જે આ અજ્ઞાનસ્વરૂપ *અધ્યવસાય જોવામાં આવે છે તે અધ્યવસાય જ, વિષય'યસ્વરૂપ (-વિષરીત, મિધ્યા) હેાવાથી, તે મિધ્યાદષ્ટિને ભ'ધનું કારણ છે.

ભાવાથે:—જૂઠા અભિપ્રાય તે જ મિ^રયાત્વ, તે જ ખ'ધનું કારણ—એમ જાણવું. ૨૫૭—૨૫૮.

^{*} જે પરિષ્ણામ મિથ્યા અભિપ્રાય સહિત હોય (-સ્વપરના એક્ત્વના અભિપ્રાય સહિત હોય) અથવા વૈભાવિક હોય તે પરિષ્ણામ માટે અધ્યવસાય શબ્દ વપરાય છે. (મિથ્યા) નિશ્વય, (મિથ્યા) અભિપ્રાય —એવા અર્થમાં પણ તે શબ્દ વપરાય છે.

હવે, આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બ'ધનું કારણ છે એમ ગાધામાં કહે છે:—

एमा दु जा मई द दुनिम्बदमृहिद करेमि मतिति। एमा द मृहमई मुहामुहं बंधए कम्मं ॥ २५९॥

एपा तु या मित्रिते दुःख्वितस्थितात करोमि सम्वानिति । एपा ते महमतिः अभागुनं बज्ञाति कर्म ॥ २५० ॥

અન્વયાર્થ:—[ते] તારી [वषा या मितः तु] જે મ્યા બુહિ છે કે હું [सत्त्वान्] છવાને [दुःखितसुखितान्] દુ:ખી-સુખી [करोमि इति] કરું છું, [वषा ते मूदमितः] તે મા તારી મૂઢ બુહિ જ (માહસ્વરૂપ બુહિ જ) [શુમાગુમં कर्म] શુભાશુભ કર્મને [बम्नाति] ખાંધે છે.

ીકા:—' પરજવાને હું હહ્યું છું, નથી હણતો, દુ:ખી કર્કુ છું, સુખી કર્કુ છું' એવા જે આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય મિથ્યાદૃષ્ટિને છે, તે જ (અર્થાત્ તે અધ્ય-વસાય જ) પાતે રાગાદિરૂપ હોવાથી તેને (-મિથ્યાદૃષ્ટિને) શુભાશુભ બધનું કારણ છે.

ભાવાથે:—મિ^દયા અધ્યવસાય ખ'વતું કારણ છે. ૨૫૯.

હવે, અધ્યવસાયને ખ'ધના કારણ તરીકે બરાખર નક્કી કરે છે—ઠરાવે છે (અર્થાત્ મિથ્યા અધ્યવસાય જ બ'ધનું કારણ છે એમ નિયમથી કહે છે):—

दिनिखदस्महिदं सने करेमि जं एवमज्झविसदं ते। तं पात्रतंथमं वा पुण्णस्य व वंथमं होदि ॥ २६०॥ मारेमि जीवावेमि य सने जं एवमज्झविसदं ते। तं पाववंशमं वा पुण्णस्य व वंथमं होदि ॥ २६१॥

આ ભુદ્ધિ જે તુજ—' દૃઃખિત તેમ મુબા કરે છું જીવને.' તે મૃદ મિત તારી અરે! શુભ અશુભ બાંધ કર્મને. ગ્યક્ કરતા તું અધ્યવસાન—' દુઃખિત-મુબા કરે છું જીવને.' તે પાપનું બાંધક અગર તા પુણ્યનું બાંધક બને. ગ્રદેષ્ઠ. કરતા તું અધ્યવસાન—' મારું જિવાદું છું પર જીવને.' તે પાપનું બાંધક અગર તા પુણ્યનું બાંધક બને. ૧૮૧. दुःग्वितमुग्वितान सन्तान करोमि यदेवमध्यविमते ते । तन्यापवंश्वकं वा पुण्यस्य वा वंश्वकं भवति ॥ २६० ॥ मारयामि जीवयामि वा सन्त्वान यदेवमध्यविमतं ते । तत्यापवंश्वकं वा पुण्यस्य वा वंश्वकं भवति ॥ २६१ ॥

अन्वयार्थ:—'[सत्त्वान्] हुं छवे।ते [दुःखितसुखितान्] हु:भी-सुभी [करोमि] हुं भुं ' [दवं] आधुं [यद् ते अध्यवसितं] के ताहुं *अध्यवसान, [तद्] ते क [पापवंचकं वा] पापनुं भंधह [पुण्यस्य वंचकं वा] अथवा पुष्यनुं भंधह [प्रवति] थाय छे.

'[सत्त्वान्] कुं छियोने [मारयामि वा जीवयामि] भाई धुं अने लियाकुं धुं' [दवं] आधुं [यद् ते अध्यवसितं] ले तार्ड अध्यवसान, [तद्] ते ल [पाप वंधकं वा] पापनुं ल'वेड [पुण्यस्य वंधकं वा] अथवा पुष्यनुं ल'वेड [मवति] थाय छे.

ડિકા:—મિધ્યાદિશને જે આ અજ્ઞાનથી જન્મતો રાગમય અધ્યવસાય છે તે જ બધનું કારણ છે એમ બરાબર નક્કી કરવું. અને પુષ્ય-પાપપણ (પુષ્ય-પાપર્પ) બધનું બે-પણું હોવાથી બધના કારણના ભેદ ન શાધવા (અર્થાત એમ ન માનવું કે પુષ્યબધનું કારણ બીજીં છે અને પાપબધનું કારણ કાઈ બીજીં છે); કારણ કે એક જ આ અધ્યવસાય 'દુ:ખી કનું છું, માનું છું' એમ અને 'સુખી કનું છું, જિવાદું છું' એમ બે પ્રકારે શુભ-અશુભ અહ'કારરસથી ભરેલાપણા વર પુષ્ય અને પાપ— ખેતના બધનું કારણ હોવામાં અવિરાધ છે (અર્થાત્ એક જ અધ્યવસાયથી પુષ્ય અને પાપ— ખેતના બધનું કારણ હોવામાં કાંઈ વિરાધ નથી).

ભાવાશ. — આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ ખધનું કારણ છે. તેમાં, 'જિવાડું ધું', મુખી કરું ધું' એવા શુભ અહંકારથી ભરેલા તે શુભ અધ્યવસાય છે અને 'મારું ધું', દુ:ખી કરું ધું' એવા અશુભ અહંકારથી ભરેલા તે અશુભ અધ્યવસાય છે. અહંકારય મિથ્યાભાવ તો બન્નેમાં છે; તેથી અજ્ઞાનમયપણે બન્ને અધ્યવસાય છે. જ છે. માટે એમ ન માનવું કે પુણ્યનું કારણ બીજું છે અને પાપનું કારણ બીજું છે. અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બન્નેનું કારણ છે. ૨૬૦—૨૬૧

'આ રીતે ખરેખર હિંસાના અધ્યવસાય જ હિંસા છે એમ ફ્લિત થયું '— એમ હવે કહે છે:—

^{*} જે પરિશુમન ત્રિથ્યા અભિપ્રાય સહિત હેાય (સ્વપરના એક્તવના અભિપ્રાય સહિત હેાય) અથવા વૈભાવિક હેાય તે પરિશુમન માટે અધ્યવસાન શબ્દ વપરાય છે. (મિથ્યા) નિશ્વય કરવા, (મિથ્યા) અભિપ્રાય કરવા – એવા અર્થમાં પશ તે શબ્દ વપરાય છે.

अज्झवसिद्ण बंधो संत मारेउ मा व मारेउ । एसो बंधसमासो जीवाणं णिच्छयणयस्म ॥ २६२ ॥

अध्यवसितेन बधः सत्त्वान माग्यतु मा वा मार्यतु । एष वंधसमासो जीवानां निश्चयनयस्य ॥ २६२ ॥

अन्वथार्थ:—[सत्त्वान्] छवे।ने [मारयतु] भारें। [वा मा मारयतु] भाष्या न भारे।—[बंघः] ५५ भाषा [अध्यवसितेन] अध्यवसानथी क थाय छे। [एवः] आ, [निश्चयनयस्य] निश्चयनथे, [जीवानां] छवे।ना [बंधसमासः] भाष्येना संक्षेप छे.

ટીકા:—પરજીવાને પાતાના કર્મના ઉદયની વિચિત્રતાના વશે પ્રાણાના ધ્યપરાપ (-ઉચ્છદ, વિચાગ) કદાચિત થાઓ, કદાચિત ન થાઓ,—'હું હાયું 'કં ' એવા જે અહ'કારરસથી ભરેલા હિંસામાં અધ્યવસાય (અર્થાત હિંસાના અધ્યવસાય) તે જ નિશ્ચયથી તેને (હિંસાના અધ્યવસાય કરનારા જીવને) ખ'ધનું કારણ છે, કેમકે નિશ્ચયથી પરના ભાવ એવા જે પ્રાણાના વ્યપરાપ તે પરથી કરાવા અશક્ય છે (અર્થાત તે પરથી કરી શકાતા નથી).

ભાવાર્થ:—નિશ્ચયનયે બીજાના પ્રાણોના વિયાગ બીજાથી કરી શકાતા નથી; તેના પાતાના કર્મના ઉદયની વિચિત્રતાવશ કદાચિત થાય છે, કદાચિત નથી થતો. માટે જે એમ માને છે—અહંકાશ કરે છે કે ' હું પરજીવને માર્કું છું,' તેના તે અહંકાશ્ર્ય અધ્યવસાય અજ્ઞાનમય છે. તે અધ્યવસાય જ હિંસા છે—પાતાના વિશુદ્ધ ચૈતન્ય-પ્રાણના ઘાત છે, અને તે જ ખેત્રનું કારણ છે. આ નિશ્ચયનયના મત છે.

અહીં વ્યવહારનયને ગૌણ કરીને કહ્યું છે એમ જાણવું. માટે તે કથન કથંચિત (અર્થાત્ અપૈક્ષાપૂર્વક) છે એમ સમજવું; સર્વથા એકાંતપક્ષ તાે મિથ્યાત્વ છે. ૨૬૨.

હવે, (હિંસા–અહિંસાની જેમ સર્વ કાર્યોમાં) અધ્યવસાયને જ પાપ-પુણ્યના બ'ધના કારણપણે દર્શાવે છે:—

મારાે—ન મારા જીવને, છે બધ અધ્યવસાનથી, —આ જીવકેરા બધના સંક્ષેપ નિશ્ચયનય થકી. ૨૬૨.

एवमलिये अद्ते अवंभचेरे परिगार्ट चेव। कीरइ अज्ञवमाणं जं तेण दु वज्ज्ञए पावं॥ २६३॥ तह वि य मंद्रे दंते वंभे अपरिगाहतणे चेव। कीरइ अज्ञवमाणं जं तेण दु वज्ज्ञाए पृष्णं॥ २६४॥

एतमलीके उदसे ब्यह्मचर्थे परिग्रहे नैव । क्रियने अध्यवसानं यसेन त व यते पापस् ॥ २६३ ॥ तथापि च सत्ये दने ब्रह्मणि अपरिग्रहत्वे सेव । क्रियने अध्यवसानं यसेन त व यते पापस् ॥ ४०० ॥

अन्यथार्थ:—[एवं] એ रीते (अर्थात् पूर्वे [हिंसाना अध्यवसाय विषे हेषुं तेम) [अलीके] असत्यभां, [अदत्ते] अध्यवसानं] अध्यवसानं] अध्यवसानं [क्रयते] हरवाभां आवे [तेन तु] तेनाथी [पापं बध्यते] पापना अध्य छ; [तथापि च] अने तेवी क रीते [सत्ये] सत्यभां, [दत्ते] ध्तमां, [ब्रह्मणि] अह्मचर्थभां [च एव] अने तेवी क रीते [सत्ये] सत्यभां, [वत्ते] ध्तमां, [ब्रह्मणि] अह्मचर्थभां [च एव] अने [अपरिम्रहत्वे] अपरिम्रह्मां [यद्] के [अध्यवसानं] अध्यवसान [क्रियते] धर्मां आवे [तेन तु] तेनाथी [पुण्यं बध्यते] पुष्यने। अध्य थाय छ.

દીકા:—એ રીતે (-પૂર્વોક્ત રીતે) અજ્ઞાનથી આ જે હિંસામાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે છે તેમ અસત્ય, અદત્ત, અદ્યક્ષચર્ય અને પરિશ્રહમાં પણ જે (અધ્યવસાય) કરવામાં આવે, તે બધાય પાપના બ'ધનું એકમાત્ર (-એકનું એક) કારણ છે; અને જે અહિંસામાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે છે તેમ જે સત્ય, દત્ત, દ્યક્ષચર્ય અને અપરિશ્રહમાં પણ (અધ્યવસાય) કરવામાં આવે, તે બધાય પુણ્યના બ'ધનું એકમાત્ર કારણ છે.

ભાવાથે:—જેમ હિંસામાં અધ્યવસાય તે પાપભધનું કારણ કહ્યું છે તેમ અસત્ય, અદત્ત (વગર દીધેલું લેવું તે, ચારી), અબ્રજ્ઞચર્ય અને પરિશ્રહ—તેમનામાં

એમ અલીકમાંહી, અદત્તમાં, અવ્યક્ષ ને પશ્ચિષ વિષ જે ધાય અધ્યવસાન તેથી પાપબધન થાય છે. ૨૬૬. એ રીત સત્યે, દત્તમાં, વળી વ્યક્ષ ને અપરિગ્રહે જે ધાય અધ્યવસાન તેથી પુષ્યબધન થાય છે. ૨૬૪.

અધ્યવસાય તે પણ પાપખધનું કારણ છે. વળી જેમ અહિંસામાં અધ્યવસાય તે પુણ્ય-બંધનું કારણ છે તેમ સત્ય, દત્ત (દીધેલું લેવું તે), બ્રહ્મચર્ય અને અપરિબ્રહ— તેમનામાં અધ્યવસાય તે પણ પુણ્યબંધનું કારણ છે. આ રીતે, પાંચ પાપામાં (અવ્રતામાં) અધ્યવસાય કરવામાં આવે તે પાપખધનું કારણ છે અને પાંચ (એક્દરા કે સવ્દરા) વ્રતોમાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે તે પુણ્યબંધનું કારણ છે. પાપ અને પુણ્યં બન્નેના બધનમાં, અધ્યવસાય જ એકમાત્ર બધ-કારણ છે. ર૬૩–ર૬૪.

વળી એમ કહેવું શક્ય નથી કે બાહ્યવસ્તુ તે બીજી પણ બ'ધતું કારણ છે. (અધ્યવસાય તે બ'ધતું એક કારણ છે અને બાહ્યવસ્તુ તે બ'ધતું બીજી કારણ છે એમ પણ કહી શકાતું નથી; અધ્યવસાય જ એકતું એક બ'ધતું કારણ છે, બાહ્યવસ્તુ બ'ધતું કારણ નથી.) આવા અર્થની ગાથા હવે કહે છે:—

> वस्तुं यहुक जं पुण अञ्झवसाणं तु होइ जीवाणं । ण य वस्तुदा दु वंघो अञ्झवसाणण वंघोत्थि ॥२६५॥ वस्तु इतीत्य पत्पुनर यवसान तु भवति जीवानाम् । न । वस्तुमन् वंघोऽध्यवसानेन वंघोऽस्ति ॥२६५॥

અન્વયાથ[°]:—[पुनः] વળી, [जीवानां] છવાને [यद्] જे [अध्यवसानं मु] અધ્યવસાન [भवति] થાય છે તે [बस्तु] વસ્તુને [प्रतीत्य] અવલ'બીને થાય છે [च तु] તોપણ [बस्तुतः] વસ્તુથી [न वंघः] અધ નથી, [अध्यवसानेन] અધ્યવસાનથી જ [बंघः अस्ति] અધ છે.

ટીકા:—અધ્યવસાન જ બધનું કારણ છે; બાહ્યવસ્તુ બધનું કારણ નથી, કેમ કે બધનું કારણ જે અધ્યવસાન તેના કારણપણાથી જ બાહ્યવસ્તુને ચરિતાર્થપણ છે (અર્થાત્ બધનું કારણ જે અધ્યવસાન તેનું કારણ થવામાં જ બાહ્યવસ્તુનું કાર્ય- કેત્ર પૂર્વું થાય છે, તે કાંઈ બધનું કારણ થતી નથી). અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે—જો બાહ્યવસ્તુ બધનું કારણ નથી તો ('બાહ્યવસ્તુનો પ્રસંગ ન કરો, ત્યાગ કરો' એમ) બાહ્યવસ્તુનો પ્રતિષેધ (નિષેધ) શા માટે કરવામાં આવે છે? તેનું સમાધાન:—અધ્યવસાનના પ્રતિષેધ અર્થે બાહ્યવસ્તુનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવે છે. અધ્યવસાનને બાહ્ય- વસ્તુ આશ્રયભૂત છે; બાહ્યવસ્તુનો આશ્રય કર્યા વિના અધ્યવસાન પાતાના સ્વરૂપને

જે થાય અધ્યવસાન જીવને, વસ્તુઆશ્રિત તે બને, પણ વસ્તુથી નથી બધ, અધ્યવમાનમાત્રથી બધ છે. ૨૬૫.

પાસતું નથી અર્થાત ઉપજતું નથી. જો ખાદ્યવસ્તુતા આશ્રય કર્યા વિના પણ અધ્ય-વસાન ઉપજત હોય તા. જેમ આશ્રયભત એવા *વીરજનનીના પુત્રના સદ્ભાવમાં (કાઈત) એવા અધ્યવસાય ઉપજે છે કે 'હ' વીરજનનીના પુત્રતે હહા' છે.' તેમ આશ્રયભત એવા વધ્યાપત્રના અસદભાવમાં પેણ (કાઈને) એવા અધ્યવસાય ઉપજે (-ઉપજવા જોઈએ) કે 'હું વધ્યાપુત્રને (વાંઝણીના પુત્રને) હથે હું. ' પરંતુ એવા અધ્યવસાય તો (કાઈન) ઉપજતો નથી. (જ્યાં વધ્યાના પુત્ર જ નથી ત્યાં મારવાના અધ્યવસાય ક્યાંથી ઉપજે ?) માટે એવા નિયમ છે કે (બાહ્યવસ્તરૂપ) આશ્રય વિના અધ્યવસાન હોતું નથી. અને તેથી જ અધ્યવસાનને આશ્રયભૂત એવી જે બાહ્યવસ્તુ તેના અત્યંત પ્રતિષેધ છે, કેમ કે કારણના પ્રતિષેધથી જ કાર્યના પ્રતિષેધ થાય છે. (બાહ્યવસ્ત અપ્યવસાનનું કારહ્ય છે તેથી તેના પ્રતિષેધથી અધ્યવસાનના પ્રતિષેધ થાય છે). પરંતુ, જોકે ખાહ્યવસ્તુ ખંધના કારણનું (અર્થાત અધ્યવસાનનું) કારણ છે તોપણ તે (ખાદ્યવસ્તુ) ખધનું કારણ નથી: કેમ કે ઇર્યાસમિતિમાં પરિષ્ફર્મલા મુનીંદ્રના પગ વર હણાઈ જતા એવા કાઈ ઝડપથી આવી પડતા કાળત્રેરિત ઊડતા જવડાની માફક, બાહ્યવસ્તુ—કેંુંજે બધના કારણતું કારણ છે તે—બધનું કારણ નહિ થતી હાવાથી, બાદ્યવસ્તુને ખધતું કારણપણું માનવામાં અનેકાંતિક હત્વાભાસપણું છે— વ્યભિચાર આવે છે. (આમ નિશ્ચયથી ખાહ્યવસ્તુને બ'ધનું કારણપર્સ નિર્ભાધ રીતે સિદ્ધ થતું નથી.) માટે બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે તે ખંધનું કારણ નથી: અધ્યવસાન કે જે છવતે તદભાવરૂપ છે તે જ બધનું કારણ છે.

ભાવાર્થ:—ખંધનું કારણ નિશ્વયથી અધ્યવસાન જ છે; અને જે બાહ્ય-વસ્તુઓ છે તે અધ્યવસાનનું આલંખન છે—તેમને આલંબીને અધ્યવસાન ઉપજે છે, તેથી તેમને અધ્યવસાનનું કારણ કહેવામાં આવે છે. બાહ્યવસ્તુ વિના નિરાશ્યયપણ અધ્યવસાન ઉપજતાં નથી તેથી બાહ્યવસ્તુઓના ત્યાગ કરાવવામાં આવે છે. જો બંધનું કારણ બાહ્યવસ્તુ કહેવામાં આવે તે તેમાં વ્યભિચાર આવે છે. (કારણ હોવા છતાં કાઈ સ્થળે કાર્ય દેખાય અને કાઈ સ્થળે કાર્ય ન દેખાય તેને વ્યભિચાર કહે છે અને એવા કારણને વ્યભિચારી—અનેકાંતિક—કારણાભાસ કહે છે.) કાઈ મુનિ ઇર્યાસમિતિ-પૂર્વ ક યત્નાથી ગમન કરતા હોય તેમના પગ તળે કાઈ ઊડતું જવડું વેગથી આવી પડીને મરી ગયું તો તેની હિંસા મુનિને લાગતી નથી. અહીં બાહ્ય દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તો હિંસા થઈ, પરંતુ મુનિને હિંસાના અધ્યવસાય નહિ હોવાથી તેમને બંધ થતો નથી. જેમ તે પગ નીચે મરી જતું જવડું મુનિને ખંધનું કારણ નથી તેમ અન્ય બાહ્યવસ્તુઓ વિષે પણ સમજવું. આ રીતે બાહ્યવસ્તુને બંધનું કારણ માનવામાં

^{*} વીરજનની = શરૂવીરને જન્મ આપનારી; શરૂવીરની માતા.

વ્યભિચાર આવતા હાેવાથી બાદ્યવસ્તુ બ'ધનું કાશ્યુ નથી એમ સિદ્ધ થયું. વળી બાદ્ય-વસ્તુ વિના નિરાશ્રયે અધ્યવસાન થતાં નથી તેથી બાદ્યવસ્તુના નિષેધ પણ છે જ. ૨૬૫.

આ રીતે ખધના કારણપણે (–કારણ તરીકે) નક્કી કરવામાં આવેલું જે અધ્યવસાન તે પાતાની અર્થાક્રેયા કરનારું નહિ હેાવાથી મિ^{શ્}યા છે—એમ હવે કર્શાવે છે:—

दुक्तिवस्मुहिदे जीवे करेमि वंबेमि तह विमोन्नेमि । जा एसा मृहमई णिरत्थया मा हु दे मिच्छा ॥ २६६ ॥ दःखितमुख्तितान जीवान करोमि वन्धयामि तथा विमोनयामि । या एषा भ्रष्टमतिः निर्माधका मा खरू ते मिथ्या ॥ २६६ ॥

अन्वयार्थ: — हे आई!. '[जीवान] हुं छवे।ने [दुःखितसुखितान्] हु: भी-भुभी [करोमि] इर्ं भुं, [बंधयामि] भवावुं भुं [तथा विमोचयामि] तथा भुक्षवुं भुं ' [बा एवा ते मूदमितः] એवी के भा तारी भूक्ष भित (-भादित शुद्धि) छे [सा] ते [निर्रार्थका] निर्शेक होवाथी [सन्तु] भरेभर [मिथ्या] भिथ्या (-भोटी) छे.

ટીકા:—હું પરજીવોને દુ:ખી કરું છું, સુખી કરું છું ઇત્યાદિ તથા બ'ધાવું છું, સુકાવું છું ઇત્યાદિ જે આ અધ્યવસાન છે તે બધુંય, પરભાવના પરમાં વ્યાપાર નહિ હોવાને લીધે પાતાની અર્થકિયા કરનારું નહિ હોવાથી, 'હું આકાશના દ્રલને થૂં દું છું ' એવા અધ્યવસાનની માફક મિશ્યારૂપ છે, કેવળ પાતાના અનર્થને માટે જ છે (અર્થાત્ માત્ર પાતાને જ નુકસાનનું કારણ થાય છે, પરને તા કાંઈ કરી શક્તું નથી).

ભાવાર્થ:—જે પાતાની અર્થાક્રેયા (-પ્રયાજનભૂત ક્રિયા) કરી શકતું નથી તે નિરર્થક છે. છવ પરછવાને દુ:ખી-સુખી આદિ કરવાની બુદ્ધિ કરે છે, પરંતુ પરછવા તા પાતાના કર્યા દુ:ખી-સુખી થતા નથી; તેથી તે બુદ્ધિ નિરર્થક છે અને નિરર્થક હાવાથી મિથ્યા છે—ખાડી છે. ૨૬૬.

હવે પૂછ છે કે અધ્યવસાન પાતાની અ**થ**િક્રયા કરનારું કઈ રીતે નથી ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

કર્ગું છું દુઃખીસુખા જીવને, વળી બહ-મુક્ત કરં અરે : આ મૃદ મતિ તુજ છે નિર્ધાક. તેથી છે મિધ્યા ખરે. ૨૬૬.

अज्झवमाणणिमित्तं जीवा वज्झेति कम्मणा जित हि । मुचंति मोक्खमग्गे ठिदा य ता कि करेमि तुमं ॥ २६७॥

अत्यवसाननिमित्तं जीवा वध्येतं कर्मणा यदि हि । मुच्यते मोक्षमागे स्थितात्र तत् वि करोपि त्वम् ॥ २६७॥

અન્વયાર્થ:—હે ભાઈ! [यदि हि] જો ખરેખર [अध्यवसाननिमित्तं] અધ્યવસાનના નિभित्ते [जोवाः] જેવા [कर्मणा बध्यंते] કર્મથી બધ્યાય છે [च] અને [मोक्समार्गे स्थिताः] મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિત [मुच्यंते] મુકાય છે, [तद्] તા [त्वं किं करोषि] તું શું કરે છે? (તારા તા બાંધવા-છાડવાના અભિપ્રાય વિક્ળ ગયા)

ટીકા:—' હું ખ'લાવું છું, મુકાવું છું' એવું જે અધ્યવસાન છે તેની પાતાની અર્થાક્રયા જ્વાને બાંધવા, મૂકવા (-મુક્ત કરવા, છાડવા) તે છે. પરંતુ જીવ તો, આ અધ્યવસાયના સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ, પાતાના સરાગ−વીતરાગ પરિણામના અભાવથી નથી બ'ધાતા, નથી મુકાતા; અને પાતાના સરાગ−વીતરાગ પરિણામના સદ્ભાવથી, તે અધ્યવસાયના અભાવ હોવા છતાં પણ, બ'ધાય છે, મુકાય છે. માટે પરમાં અકિંચિત્કર હોવાથી (અર્થાત્ કાંઈ નહિ કરી શકતું હોવાથી) આ અધ્યવસાન પાતાની અર્થાક્રયા કરનારું નથી; અને તેથી મિથ્યા જ છે.—આવો ભાવ (આશય) છે.

ભાવાર્થ:—જે હેતુ કાંઈ પણ ન કરે તે અકિંચિતકર કહેવાય છે. આ બાંધવા-છાડવાનું અધ્યવસાન પણ પરમાં કાંઈ કરતું નથી; કારણ કે તે અધ્યવસાન ન હોય તાપણ જીવ પાતાનાં સરાગ-વીતરાગ પરિણામથી બ'લ-મેક્ષિને પામે છે, અને તે અધ્યવસાન હોય તાપણ પાતાનાં સરાગ-વીતરાગ પરિણામના અભાવથી બ'લ-મેક્ષિને નથી પામતા. આ રીતે અધ્યવસાન પરમાં અકિંચિતકર હોવાથી સ્વ-અર્થકિયા કરનારું નથી અને તેથી મિથ્યા છે.

હવે આ અર્થ'ના કળશરૂપે અને આગળના કથનની સ્**ચ**નિકારૂપે શ્લાેક કહે છે:—

(અનુષ્ટુ પ્)

अनेनाध्यवसायेन निष्फलेन विमोहितः । तर्तिकचनापि नैवास्ति नात्मात्मानं करोति यत् ॥ १७१ ॥

ર્સી જીવ અધ્યવસાનકારણ કર્મથી બધાય જ્યાં ને માક્ષમાર્ગ સ્થિત જીવા મુકાય. તું શું કરે ભલા? ૨૬૭.

અશ:--આ નિષ્ફળ (નિરર્થક) અધ્યવસાયથી માહિત થયા થકા આત્મા પાતાને સર્વદ્રપ કરે છે,--એવું કાંઈ પણ નથી કે જે-રૂપ પાતાને ન કરતા હાય.

ભાવાર્થ:—આ આત્મા મિથ્યા અભિપ્રાયથી ભૂલ્યા થકેા થતુગ'તિ-સ'સારમાં જેડલી અવસ્થાઓ છે, જેડલા પદાર્થો છે તે સર્વવરૂપ પાતાને થયેલા માને છે; પાતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને નથી ઓળખતા. ૨૬૭.

હવે આ અર્થને સ્પષ્ટ રીતે ગાથામાં કહે છે:—

मन्त्रे करेड जीवो अज्ञावमाणेण तिरियणेरियण्। देवमण्ये य मन्त्रे पुण्णं पायं च णयाविहं ॥ २६८ ॥ प्रम्यापमं च नहा जीवाजीवे अलोयन्टोयं च । भ त्रे करेड जीवो अज्ञावमाणेण अण्याणं ॥ २६९ ॥

रक्षान प्रश्नेत जीयेः अवस्थानेन निर्वर्टनस्वित्रान । देश्यन्त्राध्य स्थान प्राय पाप च नेश्विष्ठम् ॥ १६० ॥ यक्षाप्रक च नता जीवाजीये। अलोकलोक च । स्थान वर्गात तीवः अयासानेन अत्मानम् ॥ १६५ ॥

अन्वधार्थ:—[जीवः] ४५ [अध्यवसानेन] अध्यवसानथी [तिर्यंड्नैरियः कान्] तिर्थं थ, नारुक्ष, [वेवमनुजान च] ६० अने भनुष्य [सर्वान्] ओ सर्व पर्याधा, [च] तथा [नैकविधं] अनेक प्रकारनां [पुष्यं पापं] पुष्यं अने पाप —[सर्वान्] ओ अधाइप [करोति] पाताने करे छे. [तथा च] वणी तेवी रीते [जीवः] ४० [अध्यवसानेन] अध्यवसानथी [धर्मांघर्मं] धर्भ-अधर्भ, [जीवाजीवौ] ४०-अ४० [च] अने [अलोकलोकं] देश-अदेश —[सर्वान्] ओ अधाइप [आत्मानं करोति] पाताने करे छे.

તિર્ય 'ચ. નારક, દેવ, નાનવ, પુષ્ય પાપ વિવિધ જે. તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૮. વળી અંગ ધર્મ અધર્મ, જવ અજવ, લોક અલાેક જે. તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૬.

ટીકા:—જેવી રીતે આ આત્મા *િકયા જેના ગલ છે એવા હિંસાના અધ્યવસાનથી પાતાને હિંસક કરે છે, (અહિંસાના અધ્યવસાનથી પાતાને અહિંસક કરે છે) અને અન્ય અધ્યવસાનાથી પાતાને અન્ય કરે છે, તેવી જ રીતે ઉદયમાં આવતા નારકના અધ્યવસાનથી પાતાને નારક (-નારકી) કરે છે, ઉદયમાં આવતા તિર્ય'ચના અધ્યવસાનથી પાતાને તિર્ય'ચ કરે છે, ઉદયમાં આવતા મનુષ્યના અધ્યવસાનથી પાતાને મનુષ્ય કરે છે, ઉદયમાં આવતા દેવના અધ્યવસાનથી પાતાને દેવ કરે છે, ઉદયમાં આવતા સુખ આદિ પુષ્યના અધ્યવસાનથી પાતાને પુષ્યરૂપ કરે છે અને ઉદયમાં આવતા દુ:ખ આદિ પાપના અધ્યવસાનથી પાતાને પાપરૂપ કરે છે; વળી તેવી જ રીતે જાણવામાં આવતા જે ધર્મ (અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય) તેના અધ્યવસાનથી પાતાને ધર્મરૂપ કરે છે, જાણવામાં આવતા અધર્મના (અર્થાત્ અર્ધાત્તિકાયના) અધ્યવસાનથી પાતાને અધર્મરૂપ કરે છે, જાણવામાં આવતા અધર્મના અધ્યવસાનથી પાતાને અદ્યવસાનથી પાતાને અદ્યવસાનથી પાતાને અધર્મરૂપ કરે છે, જાણવામાં આવતા એપ્યવસાનથી પાતાને લોકાકાશરૂપ કરે છે અને જાણવામાં આવતા લોકાકાશના અધ્યવસાનથી પાતાને લોકાકાશરૂપ કરે છે અને જાણવામાં આવતા અલેાકાકાશના અધ્યવસાનથી પાતાને સાકાકાશરૂપ કરે છે. (આ રીતે આત્મા અધ્યવસાનથી પાતાને સાકાકાશરૂપ કરે છે. (આ રીતે આત્મા અધ્યવસાનથી પાતાને સવ્યરૂપ કરે છે.)

ભાવાથ:—આ અધ્યવસાન અજ્ઞાનરૂપ છે તેથી તેને પાતાનું પરમાથ સ્વરૂપ ન જાણવું. તે અધ્યવસાનથી જ આત્મા પાતાને અનેક અવસ્થારૂપ કરે છે અર્થાત્ તેમનામાં પાતાપર્શું માની પ્રવતે છે.

હવે આ અર્થના કળશરૂપ તથા આગળના કથનની સૂચનિકાર્ય કાવ્ય કહે છે:—

(धंदवःश)

विश्वाद्विभक्तोऽपि हि यत्मभावा-दात्माममात्मा विद्धाति विश्वम् । मोहैककंदोऽध्यवसाय एप नास्तीह येषां यतयस्त एव ॥ १७२ ॥

અર્થ:—વિશ્વથી (સમસ્ત ડવ્યાથી) ભિન્ન હોવા છતાં આત્મા જેના પ્રભાવથી પાતાને વિશ્વરૂપ કરે છે એવા આ અધ્યવસાય—કે જેનું માહ જ એક મૂળ

^{*} હિંમા આદિનાં અધ્યવસાના રાગદ્રેષના ઉદયમય એવી હણવા આદિની ક્રિયાએનથી ભરેલાં છે, અર્થાત્ તે ક્રિયાએન સાથે આત્માનું તત્મયપણ હોવાની માન્યતારૂપ છે.

છ તે-જેમને નથી તે જ મુનિએ છે. ર૬૮--ર૬૯

મ્યા અધ્યવસાય જેમને નથી તે મુનિઓ કર્મથી લેપાતા નથી—એમ હવે ગાથામાં કહે છે:—

> एदाणि णित्थ जैमि अज्ञवमाणाणि एवमादीणि । त असुद्देण सुद्देण व कम्मेण मुणी ण लिप्पंति ॥२७०॥

एतानि न संति येषामः यतसानान्येवमादीनि । ते अशुभेन शभेन वा कर्मणा मृनयो न लिप्यंते ॥ २७० ॥

અન્વયાથ:—[एतानि] આ (પૂર્વે કહેલાં) [एवमादीनि] તથા આવાં બીજાં પણ [अध्यवसानानि] અધ્યવસાન [येषां] જેમને [न संति] નથી, [ते मुनयः] ते भुनिओ [अशुमेन] અશુભ [वा शुमेन] કે શુભ [कर्मणा] કર્મથી [न लिप्यंते] લેપાતા નથી.

ીકા:—આ જે ત્રણ પ્રકારનાં અધ્યવસાના છે તે બધાંય પાતે અજ્ઞાનાદિરૂપ (અર્ધાત્ અજ્ઞાન, મિધ્યાદર્શન અને અચારિત્રરૂપ) હાવાથી શુભાશુભ કમેં બંધનાં નિમિત્ત છે. તે વિરોષ સમજાવવામાં આવે છે:—' હું (પરજીવાને) હહ્યું છું ' ધૃત્યાદિ જે આ અધ્યવસાન છે તે અજ્ઞાનમય છે; તેથી (તે અધ્યવસાનવાળા જીવને) સત્રૂપ એવું કૃત્યાદિ જેની એક ક્રિયા છે એવા આત્માના અને રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી હુંનન આદિ કિયાઓના વિરોષ નહિ જાણવાને લીધે ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હાવાથી તે અધ્યવસાન પ્રથમ તા અજ્ઞાન છે, ભિન્ન આત્માનું અદરશ્ન (અશ્રદ્ધાન) હાવાથી (તે અધ્યવસાન) મિધ્યાદર્શન છે અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હાવાથી (

૧ સત્વરૂપ = સત્તાગ્વરૂપ, અસ્તિત્વબ્વરૂપ,

ર અહેતુક = જેનુ કાર્ષ્ટ કારણ નથી એવી, અકારણ, સ્વયંસિદ્ધ; સહજ.

૩ ત્રપ્તિ = જાળવુ તે, જાણનક્રિયા. (ત્રપ્તિક્રિયા સત્ર્પ છે, અને સત્ર્પ હેાવાથી અહેતુક છે.)

૪ હનન = હણુવું તે; હણુવારૂપ ક્રિયા. (હણુવું વગેરે ક્રિયાએ રાગદ્રવતા ઉદયમય છે)

પ વિશેષ = તકાવત; ભિન્ન લક્ષણ

એ આદિ અધ્યવસાન વિધવિધ વર્તાતા નહિ જેમને, તે મુનિવરા લેપાય નહિ શુભ કે અશુભ કર્મા વડે. ૨૭૦.

અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે. * * * * વળી 'આ ધર્મ દ્રવ્ય જણાય છે ' ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે તે પણ અજ્ઞાનમય છે; તેથી (તે અધ્યવસાનવાળા જીવને) સત્દ્રપ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે એવા આત્માના અને જ્ઞેયમય એવાં ધર્માદિક રૂપાના વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી તે અધ્યવસાન પ્રથમ તા અજ્ઞાન છે, ભિન્ન આત્માનું અદર્શન હોવાથી (તે અધ્યવસાન) મિથ્યાદર્શન છે અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી (તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે. માટે આ સમસ્ત અધ્યવસાનો બ'ધનાં જ નિમિત્ત છે.

માત્ર જેમને આ અધ્યવસાના વિદ્યમાન નથી તે જ કાઈક (વિરલ) મુનિ-કુંજરા (મુનિવરા), સત્ર્ય અહેતુક મૃતિ જ જેની એક ક્રિયા છે, સત્ર્ય અહેતુક માયક જ જેના એક ભાવ છે અને સત્ર્ય અહેતુક માન જ જેનું એક રૂપ છે એવા ભિન્ન આત્માને (–સર્વ અન્યક્રવ્યભાવાથી જીદા આત્માને) જાણતા થકા, સમ્યક્ પ્રકારે દેખતા (મહતા) થકા અને અનુચરતા થકા, સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ દેવમાન (અર્થાત્ સ્વાધીનપણ પ્રકાશમાન) એવી અમંદ્ર અંતજ્યોતિને અજ્ઞાનાદિરૂપપણાના અત્યંત્ત અભાવ હોવાથી (અર્થાત્ અંતરંગમાં પ્રકાશની જ્ઞાનજ્યાતિ જરા પણ અજ્ઞાન-રૂપ, મિથ્યાદરનિરૂપ અને અચારિત્રરૂપ નહિ થતી હોવાથી), શુભ કે અશુભ કર્મથી ખરેખર લેપાતા નથી.

ભાવાર્થ:—આ જે અધ્યવસાના છ તે 'હું પરને હહ્યું હું' એ પ્રકારનાં છે, 'હું નારક હું' એ પ્રકારનાં છે તથા 'હું પરદ્રવ્યને જાહ્યું હું' એ પ્રકારનાં છે. તેઓ, જ્યાંસુધી આત્માના ને રાગાદિકના, આત્માના ને નારકાદિ કર્માદયજનિત ભાવાના તથા આત્માના ને ગ્રેયરૂપ અન્યદ્રવ્યાના ભેદ ન જાણ્યા હાય, ત્યાંસુધી પ્રવતે છે. તેઓ ભેદગ્ગાનના અભાવને લીધે મિચ્યાગ્ઞાનરૂપ છે, મિચ્યાદર્શનરૂપ છે અને મિચ્યાચારિત્રરૂપ છે; એમ ત્રહ્યુ પ્રકારે પ્રવતે છે. તે અધ્યવસાના જેમને નથી તે સુનિકુંજરા છે. તેઓ આત્માને સમ્યક્ જાણે છે, સમ્યક્ શ્રદ્ધે છે અને સમ્યક્ આવરે છે, તેથી અગ્ઞાનના અભાવથી સમ્યગ્દર્શનગ્રાનચારિત્રરૂપ થયા થકા કર્માથી લેપાતા નથી. ૨૭૦.

^{*} અહીં, છાપેલી સંસ્કૃત ડીકામાં એક વાક્ય રહી ગયું લાગે છે, જે લગભગ નીચે પ્રમાણે હશે:—વળી 'હું નારક છું ' ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે તે અજ્ઞાનમય છે; તેથી (તે અધ્યવસાનવાળા જીવને) સત્ર્ય અહેતુક શાયક જ જેના એક ભાવ છે એવા આત્માના અને કર્મોદયજનિત નારક આદિ ભાવોના વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે ભિન્ન આત્માનું અશાન હોવાથી તે અધ્યવસાન પ્રથમ તા અજ્ઞાન છે, ભિન્ન આત્માનું અદર્શન હાવાથી (તે અધ્યવસાન) મિથ્યાદર્શન છે અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી (તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે.

" અધ્યવસાન રાખ્દ વાર'વાર કહેતા આવ્યા છા, તે અધ્યવસાન શું છે? તેનું સ્વરૂપ બરાબર સમજવામાં નથી આવ્યું." આમ પૂછવામાં આવતાં, હવે અધ્ય-વસાનનું સ્વરૂપ ગાથામાં કહે છે:—

> बुद्धी ववमाओं वि य अज्झवमाणं मई य विण्णाणं। एकट्टमेव मन्वं चित्तं भावो य परिणामो ॥ २७१॥

वृद्धिवर्धतसायोऽपि च अध्यवसान मनित्र विज्ञानम् । एकार्थमेव सर्वे चित्तं भावश्र परिणामः ॥ २७१ ॥

अन्वयार्थ:—[बुद्धः] ખુદ્ધિ, [व्यवसायः अपि ख] વ્યવસાય, [अध्य-वसानं] અધ્યવસાન, [मितः ख] भित, [विद्यानं] વિજ્ઞાન, [चितं] ચિત્ત, [भावः] ભાવ [ख] અને [परिणामः] પરિણામ—[सर्वे] એ ખધા [बकार्थं वख] એકાર્થ જ છે (-નામ જીદાં છે, અર્થ જીદા નથી).

ટીકા;—સ્વ-પરના અવિવેક હોય (અર્થાત સ્વ-પરનું ભેદજ્ઞાન ન હોય) ત્યારે જવની અધ્યવસિતિમાત્ર તે અધ્યવસાન છે; અને તે જ (અર્થાત્ જેને અધ્યવસાન કહ્યું તે જ) બાધનમાત્રપગાથી છિક્કિ છે, વ્યવસાનમાત્રપણાથી વ્યવસાય છે, મનનમાત્રપણાથી મતિ છે, વિજ્ઞસિમાત્રપણાથી વિજ્ઞાન છે, ચેતનામાત્રપણાથી ચિત્ત છે, ચેતનના ભવનમાત્રપણાથી ભાવ છે, ચેતનના પરિણ્મનમાત્રપણાથી પરિણામ છે. (આ રીતે આ બધાય શબ્દા એકાર્થ છે.)

ભાવાર્થ:—આ જે બુદ્ધિ આદિ આઠ નામાથી કહ્યાં તે બધાંય ચેતન આત્માનાં પરિણામ છે. જ્યાંસુધી સ્વપરતું ભેદજ્ઞાન ન હોય ત્યાંસુધી જીવને જે પાતાના મે પરના એકપણાના નિશ્ચયરૂપ પરિણતિ વર્તે છે તેને બુદ્ધિ આદિ આઠ નામાથી કહેવામાં આવે છે.

૧ અધ્યવસિતિ = (એકમાં બીજાની માન્યતાપૂર્વક) પરિષ્યુતિ; (મિથ્યા) નિશ્ચિતિ; (ખાટા) નિશ્ચય હાવા તે.

ર વ્યવસાન = કામમાં લાગ્યા રહેવું તે; ઉદ્યમી હોાવું તે; નિશ્વય હોાવેા તે.

૩ મનન = માનવું તે; જાણવું તે.

પુદ્ધિ, મતિ, વ્યવસાય, અધ્યવસાન, વળી વિજ્ઞાન ને પશ્ચિમામ, ચિત્ત ને ભાવ—શબ્દો સર્વ આ એકાર્થ છે. ૧૭૧.

'અધ્યવસાન ત્યાગવાયાગ્ય કહ્યાં છે તેથી એમ સમજાય છે કે વ્યવહારના ત્યાગ કરાવ્યા છે અને નિશ્ચયતું પ્રહણ કરાવ્યું છે'—એવા અર્થતું, આગળના કથનની સ્ચનારૂપ કાવ્ય હવે કહે છે:—

(शाई सविशीरित)

सर्वत्राध्यवसानमेवमित्वलं त्याज्यं यदुक्तं जिनै-स्तन्मन्ये व्यवहार एव निविलोऽप्यन्याश्रयस्त्याजितः । सम्यङ्निश्चयमेकमेव तदमी निष्कंपमाक्रम्य किं शुद्धज्ञानघने महिन्नि न निजे बद्गति संतो धृतिम् ॥ १७३ ॥

અર્થ:—આચાર્યદેવ કહે છે કે:—સર્વ વસ્તુઓમાં જે અધ્યવસાન થાય છે તે બધાંય (અધ્યવસાન) જિન ભગવાનાએ પૂર્વોક્ત રીતે ત્યાગવાયાગ્ય કહ્યાં છે તેથી અમે એમ માનીએ છીએ કે 'પર જેના આશ્રય છે એવા વ્યવહાર જ સઘળાય છાડાવ્યા છે.' તા પછી, આ સત્પુરુષા એક સમ્યક્ નિશ્વયને જ નિષ્ક પપણ અંગીકાર કરીતે શુદ્ધમાનઘનસ્વરૂપ નિજ મહિમામાં (-આત્મસ્વરૂપમાં) સ્થિરતા કેમ ધરતા નથી?

ભાવાથ:—જિનેશ્વરદેવે અન્ય પદાર્થામાં આત્મણહિરૂપ અધ્યવસાન છાડાવ્યાં છે તેથી આ પરાશ્રિત વ્યવહાર જ બધાય છાડાવ્યા છે એમ જાણવું. માટે 'શુદ્ધજ્ઞાન-સ્વરૂપ પાતાના આત્મામાં સ્થિરતા રાખા ' એવા શુદ્ધનિશ્વયના શ્રહ્યુના ઉપદેશ આચાય દેવે કર્યા છે. વળી, "જો ભગવાને અધ્યવસાન છાડાવ્યાં છે તા હવે સત્પુરુષા નિશ્વયને નિષ્ક પપણ અંગીકાર કરી સ્વરૂપમાં કેમ નથી ઠરતા—એ અમને અચરજ છે " એમ કહીને આચાર દેવે આશ્વર્ય ખતાવ્યું છે. રહ્ય.

હવે આ અર્થને ગાથામાં કહે છે:-

एवं ववहारणओ परिमिद्धो जाण णिन्छयणयेण । णिन्छयणयामिदा पुण मुणिणो पात्रंति णिव्वाणं ॥२७२॥

एतं व्यवद्याग्नयः प्रतिषिदो जानीहि निश्रयनयंन । निश्रयनयाश्रिताः पुनर्मुनयः प्राप्नुवंति निर्वाणम् ॥ २७२ ॥

વ્યવહારનય એ રીત જાણ નિષિદ્ધ નિશ્ચયનય થકા; નિક્ષયનયાશ્રિત મુનિવંરા પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની. ૨૭૨.

અન્વયાर्थ:—[ववं] એ રીતે (પૂર્વોક્ત રીતે) [ब्यवहारतयः] (પરાશ્ચિત એવા) વ્યવહારનય [निश्चयनयेत] નિશ્વયનય વડે [प्रतिषिद्धः जानीहि] નિષિદ્ધ જાણ; [पुनः निश्चयनयाश्चिताः] નિશ્વયનયને આશ્ચિત [मुत्तयः] સુનિએા [निर्वाणं] નિર્વાણને [प्राप्तुवंति] પામે છે.

ટીકા:—આત્માશ્રિત (અર્થાત સ્વ-આશ્રિત) નિશ્ચયનય છે, પરાશ્ચિત (અર્થાત્ પરને આશ્રિત) વ્યવહારનય છે. ત્યાં, પૂર્વીક્ત રીતે પરાશ્ચિત સમસ્ત અધ્ય-વસાન (અર્થાત્ પાતાના ને પરના એકપણાની માન્યતાપૂર્વક પરિણમન) બધતું કારણ હોવાને લીધે મુમુક્ષુને તેના (—અધ્યવસાનના) નિષેધ કરતા એવા નિશ્ચયનય વડે ખરેખર વ્યવહારનયના જ નિષેધ કરાયા છે, કારણ કે વ્યવહારનયને પણ પરાશ્ચિતપણં સમાન જ છે (—જેમ અધ્યવસાન પરાશ્ચિત છે તેમ વ્યવહારનય પણ પરાશ્ચિત છે, તેમાં તફાવત નથી). અને આ વ્યવહારનય એ રીતે નિષેધવાયાચ્ય જ છે; કારણ કે આત્માશ્ચિત નિશ્ચયનયના આશ્ચય કરનારાએા જ (કર્મથી) મુક્ત થાય છે અને પરાશ્ચિત વ્યવહારનયના આશ્ચય તો એકાંતે નહિ મુક્ત થતા એવા અભવ્ય પણ કરે છે.

ભાવાર્થ:—આત્માને પરના નિમિત્તથી જે અનેક ભાવા થાય છે તે બધા વ્યવહારનયના વિષય હાવાથી વ્યવહારનય તો પરાશ્રિત છે, અને જે એક પાતાના સ્વાભાવિક ભાવ છે તે જ નિશ્ચયનયના વિષય હાવાથી નિશ્ચયનય આત્માશ્રિત છે. અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયના જ વિષય છે તેથી અધ્યવસાનના ત્યાગ તે વ્યવહારનયના જ ત્યાગ છે, અને પહેલાંની ગાથાઓમાં અધ્યવસાનના ત્યાગના ઉપદેશ છે તે વ્યવહારનયના જ ત્યાગના ઉપદેશ છે. આ પ્રમાણે નિશ્ચયનયને પ્રધાન કરીને વ્યવહારનયના ત્યાગના ઉપદેશ કર્યો છે તેનું કારણ એ છે કે—જેઓ નિશ્ચયના આશ્ચય પ્રવર્તે છે તેઓ જ કર્મથી છૂટે છે અને જેઓ એકાંતે વ્યવહારનયના જ આશ્ચયે પ્રવર્તે છે તેઓ કર્મથી કદી છૂટતા નથી. રહર.

હવે પૂછ છ કે અભબ્ય જીવ વ્યવહારનયના કઈ રીતે આશ્રય કરે છે? તેના ઉત્તર કહે છ:—

> वदमिदीगुनीओ मीलतवं जिणवरेहि पण्णतं । कुव्वंतो वि अभव्वो अण्णाणी मिच्छिदिद्वी दु ॥ २७३॥

જિનવરકહેલાં વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ વળા તપ-શીલને કરતાં છતાંય અભવ્ય જીવ અજ્ઞાની મિથ્યાદ્દષ્ટિ છે. ૨૭૩.

त्रतसमितिगृप्तयः जीव्यतपो जिनवरैः भज्ञप्तम् । कृर्वज्ञायसम्योदनानी मिथ्याद्यम्निन ॥ २७३ ॥

અન્વયાર્થ:—[जिनवरै:] જિનવરાએ [प्रइप्तं] કહેલાં [व्रतसमितिगुप्तयः] વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, [शोलतपः] શીલ, તપ [कुर्वन् अपि] કરતાં છતાં પણ [अमन्यः] અભવ્ય છવ [अज्ञानी] અજ્ઞાની [मिध्यादृष्टिः तु] અને મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

ડીકા:—શીલ અને તપથી પરિપૂર્ણ, ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિ પ્રત્યે સાવધાનીભરેલું, અહિંસાદિ પાંચ મહાવતરૂપ વ્યવહારચારિત્ર અભવ્ય પણ કરે છે અર્થાત્ પાળે છે; તાપણ તે (અભવ્ય) નિશ્વારિત્ર (–ચારિત્રરહિત), અજ્ઞાની અને મિધ્યાદષ્ટિ જ છે કારણ કે નિશ્વયચારિત્રના કારણરૂપ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનથી શૂન્ય છે.

ભાવાથ°:—અભવ્ય જીવ મહાવ્રત-સમિતિ-ગુપ્તિરૂપ ચારિત્ર પાળે તાેપણ નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનશ્રદ્ધાન વિના તે ચારિત્ર 'સમ્યક્ચારિત્ર ' નામ પામતું નથી; માટે તે અજ્ઞાની, મિથ્યાદષ્ટિ અને નિશ્વારિત્ર જ છે. રહેલ

હવે શિષ્ય પૂછ છે કે—તેને અગિયાર અ'ગનું જ્ઞાન તા હાય છે; છતાં તેને અજ્ઞાની કેમ કહ્યો ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

मोक्खं अमद्रहंतो अभवियमतो दु जा अधीएज । पाठो ण करेदि गुणं अमद्रहंतस्म णाणं तु ॥ २७४ ॥

मोधमश्रदधानोऽगन्यसस्यन् योऽधीयीतः। पाठौ न क्रोति गुणमश्रद्धानस्य हानं तु ॥ २०४॥

अन्वयाथ :—[मोशं अभ्रहधानः] માક્ષને નહિ શ્રહતા એવા [राः अभव्य सत्तः] જે અભવ્યજીવ છે તે [तु अधीयीत] શાસ્ત્રો તા ભણે છે, [तु] પરંતુ [ज्ञानं अभ्रहधानस्य] ज्ञानने નહિ શ્રહતા એવા તેને [पाठो] શાસ્ત્રપઠન [गुणं न करोति] શુણુ કરતું નથી.

ટીકા:--પ્રથમ તા માક્ષને જ અભવ્ય જવ, (ધાતે) શુદ્ધગ્રાનમય આત્માના ગ્રાનથી શૂન્ય હોવાને લીધે, નથી શ્રદ્ધતા. તેથી ગ્રાનને પણ તે નથી શ્રદ્ધતા. અને

મુક્તિ તણી શ્રદ્ધારહિત અભવ્ય જીવ શાસ્ત્રો ભળે. પણ જ્ઞાનની શ્રદ્ધારહિતને પક્ત એ નદ્ધિ ગુણ કરે. ૨૭૪.

માનને નહિ શ્રદ્ધતો તે, આચારાંગ આદિ અગિયાર અંગરૂપ શ્રુતને (શાસને) ભણતો હોવા છતાં, શાસ ભણવાના જે ગુણ તેના અભાવને લીધે માની નથી. જે ભિન્ન-વસ્તુભૂત માનમય આત્માનું માન તે શાસ ભણવાના ગુણ છે; અને તે તો (અર્થાત્ એવું શુદ્ધાત્મમાન તો), ભિન્ન વસ્તુભૂત માનને નહિ શ્રદ્ધતા એવા અભવ્યને શાસ-ભણતર વડે કરી શકાતું નથી (અર્થાત્ શાસ-ભણતર તેને શુદ્ધાત્મમાન કરી શકતું નથી); માટે તેને શાસ ભણવાના ગુણના અભાવ છે; અને તેથી માન-શ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે તે અમાની કર્યો—નક્ષી થયો.

ભાવાર્થ:—અલબ્ય છવ અગિયાર અંગ ભણે તાપણ તેને શુદ્ધ આત્માનું ગ્રાન-શ્રદ્ધાન થતું નથી; તેથી તેને શાસના ભણતરે ગુણ ન કર્યા; અને તેથી તે અજ્ઞાની જ છે. ૨૭૪.

કરી શિષ્ય પૂછ છે કે—અભબ્યને ધર્મનું શ્રદ્ધાન તા હાય છ; છતાં 'તેને શ્રદ્ધાન નથી ' એમ કેમ કહ્યું ? તેના ઉત્તર હવે કહે છ:—

महहिंद् ग पनिदि य रोनेदि य तह पुणो य फामेदि । धरमं भौगणिमित्तं ण दु मौ कम्मक्ख्यणिमित्तं ॥२७५॥ ध्रद्याति च पत्येति च रोचयित च तथा पृत्रश्च स्पृशति । वर्ष गोगनिमितं त तु स कर्मक्षयनिमित्तम् ॥ २०५॥

अन्वयाथ:—[सः] ते (अश्व्य छव) [भोगनिमित्तं धर्म] सोगनि निभित्तर्थ धर्भने क [श्रद्धाति ख] अदे छे, [प्रत्येति ख] तेनी क भ्रतीत करे छे, [रोचयित ख] तेनी क रुचि करे छे [तथा पुनः स्पृशित ख] अने तेने क रुपशि छे, [न तु कर्मक्षयनिमित्तं] परंतु क्रभक्षयना निभित्तर्थ धर्भने निद्धि. (क्रभक्षयना निभित्तर्थ धर्भने नथी अद्भते, नथी तेनी भ्रतीत करतो, नथी तेनी रुचि करतो अने नथी तेने रुपशितो.)

ડિકા:—અભવ્ય જીવ નિત્યકર્મફળચેતનાર્ય વસ્તુને શ્રદ્ધે છે પરંતુ નિત્ય-ગ્રાનચેતનામાત્ર વસ્તુને નથી શ્રદ્ધતો કારણ કે તે (અભવ્ય) સદાય (સ્વપરના) ભેદવિજ્ઞાનને અયોગ્ય છે. માટે તે (અભવ્ય જીવ) કર્મથી છૂડવાના નિમિત્તર્ય, ગ્રાનમાત્ર, ભૂતાર્થ (સત્યાર્થ) ધર્મને નથી શ્રદ્ધતો, ભાગના નિમિત્તર્ય, શુભકર્મમાત્ર, અભૂતાર્થ ધર્મને જ શ્રદ્ધે છે; તેથી જ તે અભૂતાર્થ ધર્મનાં શ્રદ્ધાન, પ્રતીત, રચિ

તે ધર્મને શ્રહે, પ્રતીત, રુચિ અને સ્પર્શન કરે, તે ભાગહેતુ ધર્મને, નહિ કર્મક્ષયના હેતુને. ૨૭૫.

અને સ્પર્શનથી ઉપરના શ્રેવેયક સુધીના ભાગમાત્રને પાત્રે છે પરંતુ કઠાપિ કર્મથી ષ્ટ્રતો નથી. તેથી તેને ભૂતાર્થ ધર્મના શ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે (સાચું) શ્રદ્ધાન પહુ નથી.

આમ હાવાથી નિશ્ચયનય વડે વ્યવહારનયના નિષેધ યાપ્ય જ છે.

ભાવાર્થ:—અભવ્ય જીવને ભેદમાન થવાની યાગ્યતા નહિ હોાવાથી તે કર્માં ફળચેતનાને જાણ છે પરંતુ જ્ઞાનચેતનાને જાણતો નથી; તેથી શુદ્ધ આત્મિક ધર્મનું શ્રદ્ધાન તેને નથી. તે શુભ કર્મને જ ધર્મ સમજી શ્રદ્ધાન કરે છે તેથી તેના ફળ તરીકે શ્રેવેયક સુધીના ભાગને પાત્રે છે પરંતુ કર્મના ક્ષય થતા નથી. આ રીતે સત્યાર્થ ધર્મનું શ્રદ્ધાન નહિ હોાવાથી તેને શ્રદ્ધાન જ કહી શકાતું નથી.

આ પ્રમાણે વ્યવહારનયને આશ્રિત અભવ્ય જીવને જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન નહિ હેાવાથી નિશ્ચયનય વડે કરવામાં આવતા વ્યવહારના નિષેધ યાત્ર્ય જ છે.

અહીં એટલું વિશેષ જાણવું કે—આ હેતુવાદરૂપ અનુભવપ્રધાન થાંથ છે તેથી તેમાં ભવ્ય-અભવ્યના અનુભવની અપેક્ષાએ નિર્જુય છે. હવે જો આને અહેતુવાદ આગમ સાથે મેળવીએ તો—અભવ્યને વ્યવહારનયના પક્ષના સ્ક્લમ, કેવળીગમ્ય આશ્ચ રહી જાય છે કે જે છદ્દમસ્થને અનુભવગાચર નથી પણ હોતો, માત્ર સર્વદ્રવિલ જાણે છે; એ રીતે કેવળ વ્યવહારના પક્ષ રહેવાથી તેને સર્વથા એકાંતરૂપ મિથ્યાત્વ રહે છે. અભવ્યને આ વ્યવહારનયના પક્ષના આશ્ય સર્વથા કદી પણ મટતા જ નથી. રહ્ય.

હવે પૂછ છ કે "નિશ્ચયનય વડ નિષેધ્ય (અર્થાત્ નિષેધાવાયાગ્ય) જે વ્યવહારનય, અને વ્યવહારનયના નિષેધક જે નિશ્ચયનય—તે ખન્ને નયા કેવા છે?" એવું પૂછવામાં આવતાં વ્યવહાર અને નિશ્ચયનું સ્વરૂપ કહે છે:—

आयारादी णाणं जीवादी दंगणं च विष्णेयं। छजीवणिकं च नहा भणड च्रितं तु ववहारो ॥ २७६॥ आदा खु मज्झ णाणं आदा म दंमणं चरितं च। आदा पचक्षाणं आदा म संदरो जागो ॥ २७७॥

^{&#}x27; આચાર ' આદિ ગાન છે. જુવાદિ દર્ધન જાણવુ, પરજવિકાય ચરિત છે.—એ કથન નય વ્યવહારનું. ૨૭૬. મુજ આત્મ નિશ્ચય ગાન છે મુજ આત્મ દર્શન ચરિત છે, મુજ આત્મ પ્રત્યાખ્યાન ને મુજ આત્મ સવર વાગ છે. ૨૭૭.

श्राचारादि हानं भीवादि दर्भनं च विज्ञेयम् पटनीवनिकायं च तथा भणति चिन्त्रं तु न्थब्रहारः ॥ २७६ ॥ थात्मा खद्ध मग ज्ञानमात्मा मे दर्भनं चरित्रं च । थात्मा पत्यास्यानमात्मा मे संबरो थोगः ॥ २७७ ॥

अन्वयार्थ:—[आवारादि] आयारांग आहि शास्त्रो ते [झानं] ज्ञान छे, [जीवादि] छव आहि तत्त्वे। ते [दर्शनं विद्वेयं च] ६२१न अध्युवं [च] अने [षद्जीवनिकायं] ७ छव-निकाय ते [खरित्रं] यारित्र छे—[तथा तु] अने ते। [ब्यवहारः भणति] व्यवहारनथ के छे छे.

[स्रुतु] निश्चयथी [मम आतमा] भारे। स्थातभा क [मानं] भान छ, [में आतमा] भारे। स्थातभा क [दर्शनं चिरित्रं स्व] ६१ नि स्थाने श्वारित्र छ, [आतमा] भारे। स्थातभा क [प्रत्याख्यानं] प्रत्याभ्यान छ, [में आतमा] भारे। स्थातभा क [संवरः योगः] संवर स्थाने थे। (-सभाधि, ध्यान) छ.

હીકા:—આચારાંગ આદિ રાખ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે કારણ કે તે (રાખ્દશ્રુત) જ્ઞાનના આશ્રય છે, જીવ આદિ નવ પદાર્થી દર્શન છે કારણ કે તે (નવ પદાર્થી) દર્શનના આશ્રય છે, અને છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર છે કારણ કે તે (છ જીવ-નિકાય) ચારિત્રના આશ્રય છે; એ પ્રમાણે વ્યવહાર છે. શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે કારણ કે તે (શુદ્ધ આત્મા) જ્ઞાનના આશ્રય છે, શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે કારણ કે તે દર્શનના આશ્રય છે, અને શુદ્ધ આત્મા ચારિત્ર છે કારણ કે તે ચારિત્રના આશ્રય છે; એ પ્રમાણે નિશ્વય છે. તેમાં, વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય અર્થાત્ નિષેધ્ય છે, કારણ કે આચારાંગ આદિને જ્ઞાનાદિનું આશ્રયપણ અનૈકાંતિક છે—વ્યભિચારયુક્ત છે; (રાખ્દશ્રુત આદિને જ્ઞાન આદિના આશ્રયસ્વરૂપ પ્રાનવામાં વ્યભિચાર આવે છે કેમ કે રાખ્દશ્રુત આદિ હોવા છતાં જ્ઞાન આદિ નથી પણ હોતાં, માટે વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય છે); અને નિશ્ચયનય વ્યવહારનયના પ્રતિષેધ છે, કારણ કે શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાન આદિનું આશ્રયપણ એકાંતિક છે. (શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિના આશ્રય માનવામાં વ્યભિચાર નથી કેમકે જ્યાં શુદ્ધ આત્મા હોય ત્યાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર હોય જ છે.) આ વાત હેતુ સહિત સમજાવવામાં આવે છે:—

આચારાંગ આદિ શખ્દશુત એકાંતે જ્ઞાનના આશ્રય નથી, કારણ કે તેના (અર્થાત્ શખ્દશુતના) સદ્ભાવમાં પણ અભવ્યાને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે જ્ઞાનના અભાવ છે; જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શનના આશ્રય નથી, કારણ કે તેમના સદ્ભાવમાં પણ અભવ્યાને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે દર્શનના અભાવ છે; છ જીવ-નિકાય ચારિત્રના આશ્રય નથી, કારણ કે તેમના સદ્ભાવમાં પણ અભવ્યાને શુદ્ધ

આત્માના અભાવને લીધે ચારિત્રના અભાવ છે. શુદ્ધ આત્મા જ ફાનના આશ્રય છે, કારણ કે આચારાંગ આદિ શખ્દશ્વના સદ્ભાવમાં કે અસદ્ભાવમાં તેના (અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માના) સદ્ભાવથી જ જ્ઞાનના સદ્ભાવ છે; શુદ્ધ આત્મા જ દર્શનના આશ્રય છે, કારણ કે જીવ આદિ નવ પદાર્થાના સદ્ભાવમાં કે અસદ્ભાવમાં તેના (અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માના) સદ્ભાવથી જ દર્શનના સદ્ભાવ છે; શુદ્ધ આત્મા જ ચારિત્રના આશ્રય છે, કારણ કે છ જીવ-નિકાયના સદ્ભાવમાં કે અસદ્ભાવમાં તેના (અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માના) સદ્ભાવથી જ ચારિત્રના સદ્ભાવમાં છે.

ભોવાથ:—આચારાંગ આદિ શખ્દશ્રુતનું જાણવું, જીવાદિ નવ પદાર્થીનું મહાન કરવું તથા છ કાયના જીવાની રક્ષા—એ સર્વ હોવા છતાં અભવ્યને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર નથી હોતાં, તેથી વ્યવહારનય તા નિષેધ્ય છે; અને શુહાત્મા હોય ત્યાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર હોય જ છે, તેથી નિશ્ચયનય વ્યવહારના નિષેધ છે. આદે શુદ્ધનય ઉપાદય કદ્યો છે.

હવે આગળના કથનની સ્ચનાતું કાવ્ય કહે છે:---

(७५००ति)

रागादयो बंधनिदानमुक्ता-स्ते शुद्धचिन्मात्रमहोऽतिरिक्ताः। आत्मा परो वा किम्रु तिभिमित्त-मिति मणुकाः पुनरेवमाहः॥१७४॥

અર્થ:—" રાગાદિકને ખધનાં કારણ કહ્યા અને વળી તેમને શુદ્ધચૈતન્યમાત્ર જ્યાતિથી (અર્થાત્ આત્માથી) ભિન્ન કહ્યા; ત્યારે તે રાગાદિકનું નિમિત્ત આત્મા છે કે બીજી કાઈ?" એવા (શિષ્યના) પ્રશ્નથી પ્રેરિત થયા થકા આચાર ભગવાન ક્રીને આમ (નીચે પ્રમાણે) કહે છે. રહ્ક—રહ્છ.

ઉપરના પ્રક્ષના ઉત્તરરૂપે આચાર્ય ભગવાન ગાથા કહે છે:--

जह फलिहमणी सुद्धो ण सयं परिणमइ रायमाईहि । रंगिजदि अण्णेहि दु मो रत्तादीहि दर्व्वहि ॥ २७८॥

જ્યમ રફટિકમણિ છે શુદ્ધ, રક્તરૂપે સ્વયં નહિ પરિણુમે. પણ અન્ય જે રક્તાદિ દ્રવ્યા તે વડે રાતા અને: ૨૭૮.

एवं णाणी मुद्धो ण सयं परिणमइ रायमाईहि । राइजदि अण्णेहि दु सो गगादीहि दोमेहि ॥ २७९॥

यथा स्फटिकप्रणिः शुद्धो न स्वयं परिणमते रागार्थः । रज्यतेऽन्येस्तु स रक्तादिभिईच्यैः ॥ २७८ ॥ एवं ज्ञानी शुद्धो न स्वयं परिणमते रागार्थः । रज्यतेऽन्येस्तु स रागादिभिदोर्षः ॥ २७५ ॥

अन्वथार्थ: - [वधा] केम [स्फटिकमणिः] १६६ १४ ६ [शुद्धः] शुद्ध है। वाथी [रागायैः] रागाहिइपे (रतारा-आहिइपे) [स्वयं] पेतानी भेणे [म परिणमते] परिखुभता नथी [तु] परंतु [अन्यैः रक्तादिभिः इच्यैः] अन्य रक्त आहि ६०थे। वे [सः] ते [रज्यते] रक्त (-राता) आहि ६२१४ छ, [एवं] तेम [ज्ञानी] झानी अर्थात् आत्मा [शुद्धः] शुद्ध है। वाथी [रागायैः] रागाहिइपे [स्वयं] पेतानी भेणे [म परिणमते] परिखुभता नथी [तु] परंतु [अन्यैः रागादिभिः दोवैः] अन्य रागाहि होषे। वे [सः] ते [रज्यते] रागी आहि ६२१४ छे.

ડીકા:—જેવી રીતે ખરેખર ક્રેવળ (-એક્લા) સ્ક્રિકિમણિ, પાતે પરિશુમન-સ્વભાવવાળા હોવા છતાં, પાતાને શુદ્ધસ્વભાવપછાને લીધે રાગાદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી (અર્થાત્ પાતે પાતાને લાલાશ-આદિરૂપ પરિશુમનનું નિમિત્ત નહિ હોવાથી) પાતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિશુમતા નથી, પરંતુ જે પાતાની મેળે રાગાદિભાવને પામતું હોવાથી સ્ક્રેડિકમણિને રાગાદિનું નિમિત્ત થાય છે એવા પરદ્રવ્ય વડે જ, શુદ્ધ-સ્વભાવથી ચ્યુત થતો થકા જ, રાગાદિરૂપે પરિશુમાવાય છે; તેવી રીતે ખરેખર કેવળ (-એક્લા) આત્મા, પાતે પરિશુમન-સ્વભાવવાળા હોવા છતાં, પાતાને શુદ્ધસ્વભાવપણાને લીધે રાગાદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી (અર્થાત્ પાતે પાતાને રાગાદિરૂપ પરિશુમનનું નિમિત્ત નહિ હોવાથી) પાતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિશુમતા નથી, પરંતુ જે પાતાની મેળે રાગાદિશુપે પરિશુમતા નથી, પરંતુ જે પાતાની મેળે રાગાદિશુપે પરિશુમતા થાય છે એવા પરદ્રવ્ય વડે જ, શુદ્ધસ્વભાવથી ચ્યુત થતો થકા જ, રાગાદિરૂપે પરિશુમાવાય છે.—શ્યાવા વસ્તુના સ્વભાવ છે.

એમ 'જ્ઞાની' પણ છે શુદ્ધ, રાગરૂપે સ્વયં નહિ પરિણમે, પણ અન્ય જે રાગાદિ દોષા તે વડે રાગી બને. ૨૭૬.

ભાવાથ:— તર્કૃહિકમિલ્ પાતે તો કેવળ એકાકાર શુદ્ધ જ છે; તે પરિલ્લુમન સ્વભાવવાળા હોવા છતાં એકલા પાતાની મેળે લાલાશ-આદિરૂપે પરિલ્લુમતા નથી પરંતુ લાલ આદિ પરક્વ્યના નિમિત્તે (અર્થાત્ સ્વય' લાલાશ-આદિરૂપે પરિલ્લુમતા એવા પરક્વ્યના નિમિત્તે) લાલાશ-આદિરૂપે પરિલ્લુમે છે. તેવી રીતે આત્મા પાતે તો શુદ્ધ જ છે; તે પરિલ્લુમનસ્વભાવવાળા હોવા છતાં એકલા પાતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિલ્લુમતા નથી પરંતુ રાગાદિરૂપ પરક્વ્યના નિમિત્તે (અર્થાત્ સ્વય' રાગાદિરૂપે પરિલ્લુમતા એવા પરક્વ્યના નિમિત્તે) રાગાદિરૂપે પરિલ્લુમતા એવા પરક્વ્યના નિમિત્તે) રાગાદિરૂપે પરિલ્લુમ છે. આવા વસ્તુના જ સ્વભાવ છે, તેમાં અન્ય કાઈ તર્કને અવકાશ નથી.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(ઉપજાતિ)

न जातु रागादिनिमित्तभाव-मात्मात्मनो याति यथार्ककांतः । तस्मिनिमित्तं परसंग एव वस्तुस्वभावोऽयम्रुदेति तात्रत् ॥ १७५ ॥

અર્થ:—સૂર્યકાંતમિણની માર્ક (અર્થાત જેમ સૂર્યકાંતમિણ પાતાથી જ અપ્રિર્પ પરિશુમતા નથી, તેના અગ્નિર્પ પરિશુમનમાં સૂર્યનું બિંખ નિમિત્ત છે, તેમ) આત્મા પાતાને રાગાદિકનું નિમિત્ત કદી પણ થતો નથી, તેમાં નિમિત્ત પરસંગ જ (-પરદ્રવ્યના સંગ જ) છે.—આવા વસ્તુસ્વસાવ પ્રકાશમાન છે. (સદાય વસ્તુના આવા જ સ્વસાવ છે, કોઈએ કરેલા નથી).

' આવા વસ્તુસ્વભાવને જાણતા જ્ઞાની રાગાદિકને પાતાના કરતા નથી ' એવા અર્થ'ના, આગળની ગાયાની સૂચનારૂપ શ્લાક હવે કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

इति वस्तुस्वभावं स्वं ज्ञानी जानाति तेन सः । रागादीकात्पनः कुर्याकातो भवति कारकः ॥ १७६॥

અશ: —એવા પાતાના વસ્તુસ્વભાવને જ્ઞાની જાણે છે તેથી તે રાગાદિકને પાતાના કરતો નથી, તેથી તે (રાગાદિકના) કર્તા નથી. ૨૭૮—૨૭૯.

હવે, એ પ્રમાણે જ ગાયામાં કહે છે:—

ण य रायदोसमोहं कुव्वदि णाणी कमायभावं वा । सयमप्पणो ण मो तेण कारगो तेमि भावाणं ॥ २८०॥

न च रागढेपमोहं करोति ज्ञानी कपायभावं वा । स्वयमात्मनो न स तेन कारकस्तेषां भावानाम् ॥ २८० ॥

अन्यथार्थ:—[ज्ञानी] शानी [रागद्वेषमोहं] रागद्वेषभोद्धने [वा कषायभावं] हे उपायक्षावने [स्वयं] पातानी भेणे [आत्मनः] पाताभां [न ख करोति] उरती नथी [तेन] तेथी [सः] ते, [तेषां भावानां] ते क्षावाना [कारकः म] अर्ध अर्थात् उर्ता नथी.

રીકા: - યથાક્ત (અર્થાત્ જેવા કહ્યો તેવા) વસ્તુસ્વભાવને જાણતો જ્ઞાની (પાતાના) શુદ્ધસ્વભાવથી જ ચ્યુત થતો નથી તેથી રાગ-દ્વેષ-માહ આદિ ભાવાર્ય પાતાની મેળે પરિણમતો નથી અને પર વડે પણ પરિણમાવાતો નથી, માટે ઢે કાત્કીણે એક જ્ઞાયકભાવસ્વરૂપ જ્ઞાની રાગ-દ્વેષ-માહ આદિ ભાવાના અકર્તા જ છે—એવા નિયમ છે.

ભાવાર્થ:—આત્મા જ્ઞાની થયા ત્યારે વસ્તુના એવા સ્વભાવ જાણ્યા કે 'આત્મા પાતે તો શુદ્ધ જ છે—દ્રવ્યદૃષ્ટિએ અપરિણુમનસ્વરૂપ છે, પર્યાયદૃષ્ટિએ પર-દ્રવ્યના નિમિનથી રાગાદિરૂપે પરિણુમે છે; 'માટે હવે જ્ઞાની પાતે તે ભાવાના કર્તા થતો નથી, ઉદ્દેશ આવે તેમના જ્ઞાતા જ છે.

'આવા વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની જાણતો નથી તેથી તે રાગાદિક ભાવોના કર્તા થાય છે' એવા અર્થના, આગળની ગાથાની સ્થનિકારૂપ 'લાેક હવે કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

इति वस्तुस्वभावं स्वं नाज्ञानी वेत्ति तेन सः । रागादीनात्पनः कुर्यादतो भवति कारकः ॥ १७७ ॥ અथ:—એवा પાતાના વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની જાણતો નથી તેથી ते रागादिકને (-रागादिભावाने) પાતાના કરે છે, તેથી (તેમના) કર્તા થાય છે. ૨૮૦.

હવે આ અર્થની ગાથા કહે છે:--

કદી રાગહેપવિમાહ અગર કષાયભાંઘા નિજ વિષે જ્ઞાની સ્વયં કરતાે નથી, તેથી ન તત્કારક કરે. ૨૮૦.

गयिद्धा य दोमिह्म य कमायकम्मेमु चेव जे भावा । तिहिं दु परिणमंतो रायाई बंधिद पुणो वि ॥ २८१ ॥ रागे च हेपे च कपायकर्ममु चेव ये भावाः । तैग्त परिणममानो रागादीन बद्रानि पुनरिष ॥ २८१ ॥

અન્વયાર્થ:—[रागे च द्वेषे च कषायकर्मसु चैव] રાગ, દ્વેષ અને ક્ષાયકર્મી હોતાં (અર્થાત તેમના ઉદય થતાં) [ये माचाः] જે ભાવા થાય છ [तैः तु] ते-३५ [परिणममानः] પરિંણમતો અજ્ઞાની [रागादीन्] રાગાદિકને [पुनरिप] કરીને પણ [ब्राति] બાંધે છે.

દીકા:—યથાક્ત વસ્તુસ્વભાવને નહિ જાણતો અજ્ઞાની (પાતાના) શુદ્ધ-સ્વભાવથી અનાદિ સંસારથી માંડીને વ્યુત જ છે તેથી કમેના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતા શાગદ્વેષમાહાદિ ભાવારૂપે પરિશુમતો અજ્ઞાની શાગદ્વેષમાહાદિ ભાવાના કર્તા થતો થકા (કમેથી) બ'ધાય જ છે—એવા નિયમ છે.

લાવાથે:—અજ્ઞાની વસ્તુના સ્વભાવને તો યથાર્થ જાણતા નથી અને કર્મના ઉદયથી જે ભાવા થાય છે તેમને પાતાના સમજીને પરિણુમે છે, માટે તેમના કર્તા થયા થકા કરી કરી આગામી કર્મ બાંધે છે—એવા નિયમ છે. ૨૮૧.

"તેથી આમ ઠયું" (અર્થાત્ પૂર્વોક્ત કારણથી નીચે પ્રમાણે નક્કી થયું')" એમ હવે કહે છે:—

रायित्व य दोमित्व य कमायकम्मेमु चेव जे भाषा । तेहि दु परिणमंतो रायाई बंधदे चेदा ॥ २८२ ॥ गणे च इपे च कपायक्षमेमु चेव ये भाषाः । तेम्त परिणममानो गगादीन बज्ञानि चेनियना ॥ २८२ ॥

પણ રાગ-ઢેષ-ક્ષાયકર્મનિખિત્ત થાર્ય ભાવ જે. તૈ-રૂપ જે પ્રણેને. કરી તે બાંધતા રાગાદિને. ૨૮૧. ચ્યેમ રાગ-ઢેપ-કપાયકર્મનિખિત્ત થાર્ય ભાવ જે, તૈ-રૂપ આત્મા પરિણુમે. તે બાંધતા રાગાદિને. ૨૮૨.

અત્વયાર્થ:—[रागे च द्वेषे च कषायकर्मसु चैव] રાગ, દ્વેષ અને કષાયકર્મો હોતાં (અર્થાત્ તેમના ઉદય થતાં) [ये मावाः] જે ભાવા થાય છે [तैः तु] તે-રૂપે [परिणममानः] પરિભુમતો થકા [चेतियता] આત્મા [रागादीन्] રાગાદિકને [बज्ञाति] બાંધે છે.

ટીકા:—ખરેખર અજ્ઞાનીને, પુદ્દગલકર્મ જેમતું નિમિત્ત છે એવાં જે આ રાગદ્વેષમાહાદિ પરિણામા છે, તેઓ જ ક્રેરીને રાગદ્વેષમાહાદિ પરિણામાતું નિમિત્ત જે પુદ્દગલકર્મ તેના બધતું કારણ છે.

ભાવાથ°:—અજ્ઞાનીને કમ°ના નિમિત્તે જે રાગદ્વેષમાહ આદિ પરિણામા થાય છે તેઓ જ ફરીને આગાસી કમ°બ'લનાં કારણ થાય છે. ૨૮૨.

હવે પૂછે છે કે આત્મા રાગાદિકના અકારક જ શી રીતે છે? તેનું સમાધાન (આગમનું પ્રમાણ આપીને) કરે છે:—

अपिकमणं द्विहं अपच्चाणं तहेव विण्णयं।
एएण्वरासण य अकारओ विण्णिओ नेया।। २८३॥
अपिकमणं द्विहं दन्त्रं मात्रे तहा अपच्चाणं।
एएण्वर्णमण य अकारओ विण्णिओं नेया।। २८४॥
जावं अपिकमणं अपच्चाणं च दन्त्रभावाणं।
कुत्त्रह आदा तावं कत्ता मो होइ णायन्त्रां।। २८५॥

અણ્યતિક્રમણ દ્રયવિધ, અણ્યત્ર્ચાળણ પણ દ્રયવિધ છે.
—આ દાતના દેષદેશથી વર્ષ્યા અકારક જીવને. ૨૮૬.
અણ્યતિક્રપ્રણ બે—દ્રવ્યભાવે. એમ અણ્યત્ર્ચળાણ છે.
—આ દાતના ઉપદેશથી વર્ષ્યો અકારક જીવને. ૨૮૮.
અણ્યતિક્રમણ વળી એમ અણ્યત્ર્ચભાણ દ્રવ્યનું, ભાવનું.
આત્મા કરે છે ત્યાં લગી કર્તા અને છે જાણવું. ૨૮૫.

अमितक्रमणं द्विविधममत्याख्यानं तथैव विक्रेयम् । एतेनोपदेशेन चाकारको वर्णितश्चेतियता ॥ २८३ ॥ अमितक्रमणं द्विविधं द्रव्यं भावे तथामत्याख्यानम् । एतेनोपदेशेन चाकारको वर्णितश्चेतियता ॥ २८४ ॥ यावदमितक्रमणममत्याख्यानं च द्रव्यभावयोः । करोत्यात्मा तावत्कर्तां म भवति ज्ञात्व्यः ॥ २८५ ॥

भन्वथाथ:—[अप्रतिक्रमणं] अभितिक्ष्मण् [द्विविधं] भे भिक्षारतं [तथा एव] तेभ क [अप्रत्याख्यानं] अभित्याण्यान भे भिक्षारतं [विक्षेयं] काश्युं;— [एतेन उपवेशेन च] आ ઉપદેશથી [चेतियता] आत्भा [अकारकः वर्णितः] आकारकः वर्णितः] अकारकः वर्णितः है.

[अप्रतिक्रमणं] અપ્રतिक्ष्मश् [द्विविघं] थे प्रकारतुं छे—[द्रव्ये मावे] द्रव्य संभाधी अने साव संभाधी; [तथा अप्रत्याच्यानं] तेवी रीते अप्रत्याण्यान पशु थे प्रकारतुं छे—द्रव्य संभाधी अने साव संभाधी;—[क्तेन उपदेशेन च] आ ઉपदेशथी [चेतियता] आत्मा [अकारकः वर्णितः] अकारक वर्ष्णितः] अ

[यावत्] ज्यांसुधी [आत्मा] आत्भा [द्रव्यभावयोः] ४०थतुं अने सायतुं [अप्रतिक्रमणं च अप्रत्याख्यानं] अप्रतिक्ष्मण् तथा अप्रत्याण्यान [करोति] ६२ छ [तावत्] त्यांसुधी [सः] ते [कर्ता भवति] कर्ता थाय छे [क्रातव्यः] अभ लाखुः

દિકા:—આત્મા પાતાથી રાગાદિકના અકારક જ છે; કારણ કે, જો એમ ન હાય તો (અર્થાત જો આત્મા પાતાથી જ રાગાદિભાવાના કારક હાય તો) અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધણાના ઉપદેશ બની શકે નહિ. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધણાના ઉપદેશ બની શકે નહિ. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારના) ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકા, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે. માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિભાવા નૈમિત્તિક છે. જો એમ ન માનવામાં આવે તો દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અપ્રત્યા-ખ્યાનના કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તર્રીકેના ઉપદેશ નિરથક જ થાય, અને તે નિરથક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવાનું નિમિત્તપણ આવી પડતાં નિત્ય-કર્તાપણાના પ્રસંગ આવવાથી મોક્ષના અભાવ ઠરે. માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવાનું નિમિત્ત હો. અને એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકના અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું. (આ રીતે જોકે આત્મા રાગાદિકના અકારક જ છે) તાપણ જ્યાંસુધી તે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને (-પરદ્રવ્યને)

પ્રતિક્રમતા નથી તથા પચખતા નથી (અર્થાત જ્યાં સુધી નિમિત્તભૂત ક્વ્યનું પ્રતિક્રમણ તથા પચખાણ કરતો નથી) ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત ભાવને (-રાગાદિભાવને) પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતા નથી, અને જ્યાં સુધી ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતો નથી ત્યાં સુધી કર્તા જ છે; જ્યારે નિમિત્તભૂત ક્વ્યને પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે ત્યારે જ નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે, અને જ્યારે ભાવને પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે ત્યારે સાક્ષાત અકર્તા જ છે.

ભાવાથ:--અતીત કાળમાં જે પરદ્રવ્યાનું મહુણ કર્યું હતું તેમને વર્તમાનમાં સારા જાણવા, તેમના સંસ્કાર રહેવા. તેમના પ્રત્યે મમત્વ રહેવું, તે દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ છે અને તે પરકવ્યાના નિમિત્તે જે રાગાદિભાવા થયા હતા તેમને વર્તમાનમાં ભલા જાણવા, તેમના સંસ્કાર રહેવા, તેમના પ્રત્યે મમત્વ રહેવું, તે ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે. તેવી રીતે આગામી કાળ સંખ'ધી પરદ્રવ્યાની વાંછા રાખવી, મમત્વ રાખવું. તે દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન છે અને તે પરેકવ્યાના નિમિત્તે આગામી કાળમાં થનારા જે રાગાદિભાવા તેમની વાંછા રાખવી, મમત્વ રાખવું. તે ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન છે. આમ દ્રવ્ય અપ્રતિ-ક્રમણ તે ભાવ અપ્રતિક્રમણ તથા હવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન ને ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન—એવા જે સ્પપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના બે પ્રકારના ઉપદેશ છે તે દ્રવ્ય-ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવને જહાવે છે. માટે એમ *ઠર્યુ*ં કે પરડવ્ય તો નિમિત્ત છે અને રાગાદિભાવા નૈમિત્તિક છે. આ રીતે આત્મા રાગાદિભાવાને સ્વયમેવ નહિ કરતા હાવાથી તે રાગાદિ-ભાવાના વ્યકર્તા જ છે એમ સિદ્ધ થયું. આ પ્રમાણે જોકે આ આત્મા રાગાદિભાવાના અકર્તા જ છે તોપણ જ્યાંસુધી તેને નિમિત્તભૂત પરંદ્રવ્યનાં અપ્રતિક્રમણ-અપ્રત્યાખ્યાન છે ત્યાંસધી તેને રાગાદિભાવાનાં અપ્રતિક્રમણ–અપ્રત્યાખ્યાન છે, અને જ્યાંસુધી રાગાદિભાવાનાં અપ્રતિક્રમણ-અપ્રત્યાખ્યાન છે ત્યાંસુધી તે રાગાદિભાવાના કર્તા જ છે; જ્યારે તે નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનાં પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન કરે ત્યારે તેને નૈમિત્તિક રાગાદિભાવાનાં પણ પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન થઈ જાય છે. અને જ્યારે રાગાદિભાવાનાં મિતિકમણ-પ્રત્યાખ્યાન થઈ જાય છે ત્યારે તે સાક્ષાત અકર્તા જ છે. ૨૮૩-૨૮૫.

હવે ત્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નેમિત્તિકપણાનું ઉદાહરણ કહે છે:—

आधाकम्माईया पुरगलदन्वसम् जे इमे दोमा । कह ते कुन्वइ णाणी परदन्वगुणा उ जे णिचं ॥ २८६॥

આધાકરમ ઇત્યાદિ પુદ્દગલદ્રવ્યના આ દાષ જે, તે કેમ 'જ્ઞાની' કરે સદા પરદ્રવ્યના જે ગુણ છે? ૨૮૬.

आधाकम्मं उद्देमियं च पुग्गलमयं इमं दव्वं । कह तं मम होइ कयं जं णिचमचेयणं उत्तं ॥ २८७॥

अवःक्रमाधाः पुहल्डब्यस्य य ८मे दोषाः । कथं तान करोति ज्ञानी परद्रव्यगणास्तु ये नित्यम् ॥ २८६ ॥ अधःप्रमेश्वेशिक च पुहल्यमर्यागद द्रव्यं । कथं तन्मम भवति कत यज्ञित्यमनेतनमकम् ॥ २८७॥

અન્વયાર્થ:—[अधःकर्माद्याः ये इमे] અધ:કર્મ આદિ જે આ [पुद्रलद्रव्यस्य दोषाः] પુદ્દગલદ્રવ્યના દોષા છે (તેમને ફ્રાની અર્થાત્ આત્મા કરતા નથી;) [तान्] तेभने [ज्ञानी] ह्रानी अर्थात् આત્મા [कथं करोति] કેમ કરે [ये तु] हे के [नित्यं] सहा [परद्रव्यगुणाः] परद्रव्यना शुक्षा छे?

भारे [अधःकर्म उद्देशिकं च] અધ:કર્મ અને ઉદ્દેશિક [इदं] એવું આ [पुद्रलमयं द्रव्यं] पुद्दगक्षभय ६०थ छ (ते भार्डु डयुं धतुं नथी;) [तद्] ते [मम इतं] भार्डु डयुं [कथं मवित] डेभ धाय [यद्] डे के [नित्यं] सदा [अचेतनं उक्तं] अथेतन डढेवामां आ०युं छ?

દીકા:—જેમ અધ:કમંથી નીપજેલું અને ઉદ્દેશથી નીપજેલું એવું જે નિમત્તભૂત (આહાર આદિ) પુદ્દગલદ્રવ્ય તેને નહિ પચખતા આત્મા (-મુનિ) નૈમિત્તિકભૂત બંધસાધક ભાવને પચખતા (ત્યાગતા) નથી, તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને નહિ પચખતો (ન્નહિ ત્યાગતો) આત્મા તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચખતો (ત્યાગતો) નથી. વળી, "અધ:કમેં આદિ જે પુદ્દગલદ્રવ્યના દાષા તેમને આત્મા ખરેખર કરતો નથી કારણ કે તેઓ પરદ્રવ્યનાં પરિણામ હોવાથી તેમને આત્માના કાર્યપણાના અભાવ છે; માટે અધ:કમેં અને ઉદ્દેશિક એવું જે પુદ્દગલદ્રવ્ય તે માર્યું કાર્ય નથી કારણ કે તે નિત્ય અચેતન હોવાથી તેને મારા કાર્યપણાના અભાવ છે;"—એમ તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વ કનિમત્તભૂત પુદ્દગલદ્રવ્યને પચખતો આત્મા (-મુનિ) જેમ નૈમિત્તિકભૂત બંધસાધક ભાવને પચખે છે, તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને પચખતો (ત્યાગતો) આત્મા તેના નિમિત્ત થતા ભાવને પચખે છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્ય અને ભાવને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણ છે.

ઉદ્દેશી તેમ જ અધઃકર્મા પાદ્દગલિક આ દ્રવ્ય જે, તે કેમ મુજકૃત હાય નિત્ય અજીવ ભાખ્યું જેઢને? ૨૮૭.

ભાવાર્થ:—અહીં અધ:કર્મ અને ઉદ્દેશિક આહારના દર્ષ્ટાંતથી દ્રવ્ય અને ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપહ્યું દૃઢ કર્યું છે.

જે પાપકર્ભથી આહાર નીપજે તે પાપકર્મને અધ:કર્મ કહેવામાં આવે છે, તેમ જ તે આહારને પણ અધ:કર્મ કહેવામાં આવે છે. જે આહાર, શ્રહણ કરનારના નિમિત્તે જ બનાવવામાં આવ્યા હાય તેને ઉદ્દેશિક કહેવામાં આવે છે. આવા (અધ:કર્મ અને ઉદ્દેશિક) આહારને જેણે પચખ્યા નથી તેણે તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચખ્યા નથી અને જેણે તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક તે આહારને પચખ્યા છે તેણે તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચખ્યા છે. આ રીતે સમસ્ત દ્રવ્યને અને ભાવને નિમિત્ત-નેમિત્તિકભાવ જાણવા. જે પરદ્રવ્યને શ્રહણ કરે છે તેને રાગાદિભાવા પણ થાય છે, તે તેમના કર્તા પણ થાય છે અને તેથી કર્મના બ'ધ પણ કરે છે; જ્યારે આત્મા જ્ઞાની થાય છે ત્યારે તેને કાંઈ શ્રહણ કરવાના રાગ નથી, તેથી રાગાદિરૂપ પરિણમન પણ નથી અને તેથી આગામી બ'ધ પણ નથી. એ રીતે જ્ઞાની પરદ્રવ્યના કર્તા નથી.

હવે આ અર્થ તું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે, જેમાં પરદ્રવ્યને ત્યાગવાના ઉપ-કેશ કરે છે:—

(शाई बिविश्वीदित)

इत्यालोच्य विवेच्य तत्किल परद्रव्यं समग्रं बलात् तन्मूलां बहुभावसंततिषिमाग्रुद्धर्तुकामः समम् । आत्मानं सग्रुपैति निर्भरवहत्पूर्णैकसंविद्युतं येनोन्मृलितवंघ एष भगवानात्मात्मनि स्फूर्जेति ॥ १७८॥

અથ:—આમ (પરદ્રવ્યનું અને પાતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપાકું) વિચારીને, પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે એવી આ બહુ ભાવાની સંતતિને એકીસાથે ઉખેડી નાખવાને ઇચ્છતો પુરુષ, તે સમસ્ત પરદ્રવ્યને બળથી (-ઉદ્યમથી, પરાક્રમથી) ભિન્ન કરીને (-ત્યાગીને), અતિશયપણે વહેતું (-ધારાવાહી) જે પૂર્ણ એક સંવેદન તેનાથી યુક્ત એવા પાતાના આત્માને પામે છે, કે જેથી જેણે કમ્બ્યમનને મૂળથી ઉખેડી નાખ્યું છે એવા આ ભગવાન આત્મા પાતામાં જ (-આત્મામાં જ) સ્કુરાયમાન થાય છે.

ભાવાથ:—પરદ્રવ્યનું અને પાતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપહ્યું જાણી સમસ્ત પરદ્રવ્યને ભિન્ન કરવામાં—ત્યાગવામાં આવે ત્યારે સમસ્ત રાગાદિભાવાની સંતતિ કપાઈ જાય છે અને ત્યારે આત્મા પાતાના જ અનુભવ કરતો થકા કર્મના અધનને કાપી પાતામાં જ પ્રકાશે છે. માટે જે પાતાનું હિત ચાહે છે તે એવું કરો. હવે અધ અધિકાર પૂર્ણ કરતાં તેના અ'તમ'ગળરૂપે જ્ઞાનના મહિમાના અર્થનું કળશકાવ્ય કહે છે:—

(भ हा हांता)

रागादीनामुदयमद्यं दारयत्कारणानां कार्यं वंधं विविधमधुना सद्य एव प्रणुष्य । ज्ञानज्योतिः क्षपिततिमिरं साधु सक्तद्धमेतत् तद्वद्यद्वत्मसरमपरः कोऽपि नास्यादृणोति ॥ १७९ ॥

અર્થ:—ખધનાં કારણરૂપ જે રાગાદિક (રાગાદિભાવા) તેમના ઉદયને નિક્ષ્ય રીતે (અર્થાત્ ઉત્ર પુરુષાર્થથી) વિદારતી થકી, તે રાગાદિકના કાર્યરૂપ (જ્ઞાનાવરણાદિ) અનેક પ્રકારના ખધને તત્કાળ જ દૂર કરીને, આ જ્ઞાનજ્યોતિ—કે જેણે અજ્ઞાનરૂપી અધકારના નાશ કર્યો છે તે—સારી રીતે સજ્જ થઈ,—એવી રીતે સજ્જ થઈ કે તેના ફેલાવને બીજું કોઈ આવરી શકે નહિ.

ભાવાર્થ:—જ્યારે જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, રાગાદિક રહેતા નથી, તેમનું કાર્ય જે બધ તે પણ રહેતો નથી, ત્યારે પછી તેને (-જ્ઞાનને) આવરણ કરનારું કાઈ રહેતું નથી, તે સદાય પ્રકાશમાન જ રહે છે.

ટીકા:—આ પ્રમાણે બ'ધ (ર'ગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયા.

ભાવાથ:—ર'ગભૂમિમાં અધના સ્વાંગ પ્રવેશ કર્યો હતો. હવે જ્યાં જ્ઞાન-જ્યાતિ પ્રગઢ થઈ ત્યાં તે અધ સ્વાંગને દૂર કરીને ખહાર નીકળી ગયા. ૨૮૬—૨૮૭.

જો નર કાય પરે રજમાંહિ સચિક્કલ અંગ લગે વહ ગાઠ, ત્યાં મતિહીન જી રાગવિરાધ લિયે વિચરે તળ બધ્ધન વાઢે; પાય સમે ઉપદેશ યથારથ રાગવિરાધ તજે નિજ ચાટે, નાહિં બંધે તળ કર્મસમૂહ જી આપ ગહે પરભાવનિ કાટે.

અામ આ સમયસારથ'થની (શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રસ્ર્રિવિરચિત) આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પંડિત જયચંદ્રજીકૃત ભાષાવચિનકામાં સાતમા અંધ અધિકાર પૂર્ણ થયા.

કર્મભ'લ સૌ કાપીને, પહેાંચ્યા મેણ સુથાન; નમું સિક્ર પરમાતમાં, કર્યું ધ્યાન અમલાન.

પ્રથમ ટીકાકાર આચાર્યદેવ કહે છે કે "હવે માક્ષ પ્રવેશ કરે છે."

જેમ નૃત્યના અખાડામાં સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે તેમ અહીં માક્ષતત્ત્વના સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે. ત્યાં જ્ઞાન સર્વ સ્વાંગને જાણનારું છે, તેથી અધિકારની આદિમાં આચાર્ય-દેવ સમ્યગ્જ્ઞાનના મહિમારૂપ મંગળ કરે છે:—

(શિખરિણી)

डिधाकृत्य प्रज्ञाक्रकचदलनाद्वंधपुरुषो नयन्मोक्षं साक्षात्पुरुषग्रुपलंभैकनियतम् । इदानीग्रुन्मज्जत्सहजपरमानंदसरसं परं पूर्णे ज्ञानं कृतसकलकृत्यं विजयते ॥ १८० ॥

અર્થ:—હવે (ખંધ પદાર્થ પછી), પ્રજ્ઞારૂપી કરવત વડે વિદારણ દ્વારા ખંધ અને પુરુષને દ્વિધા (જીદા જીદા-ખે) કરીને, પુરુષને—કે જે પુરુષ માત્ર *અનુભૂતિ વડે જ નિશ્ચિત છે તેને—સાક્ષાત્ માક્ષ પમાડતું થકું, પૂર્ણ જ્ઞાન જયવંત પ્રવતે છે. કેવું છે તે જ્ઞાન ? પ્રગઢ થતા સહજ પરમ આનંદ વડે સરસ અર્થાત્ રસયુક્ત છે, ઉત્કૃષ્ટ છે, અને કરવાયાગ્ય સમસ્ત કાર્યા જેલું કરી લીધાં છે (-જેને કાંઈ કરવાનું ખાકી રહ્યું નથી) એવું છે.

^{*} જેટલું સ્વરૂપ-અનુભવન છે તેટલા જ આત્મા છે.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાન ભધ-પુરુષને જુદા કરીને, પુરુષને માક્ષ પમાડતું થકું, પાતાતું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગઢ કરીને જયવંત પ્રવતે છે. આમ જ્ઞાનતું સવેત્કિષ્ટ્રપણું કહેવું તે જ મંગળવચન છે.

હવે, માક્ષની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય છે તે કહે છે. તેમાં પ્રથમ તો, જે છવ અધના છેઢ કરતો નથી પરંતુ માત્ર અધના સ્વરૂપને જાણવાથી જ સંતુષ્ઠ છે તે માક્ષ પામતા નથી—એમ કહે છે:—

जह णाम कोवि पुरिसो वंधणप्रसिम चिरकालपहिबद्धो ।

तिञ्चं मंदमहानं कालं च वियाणप् नस्म ॥ २८८ ॥

जड णिन कुणह च्छेदं म मुझम् नेण चंधणपसो सं ।

कालंण उ बहुम्ण यि ण सो णुरो पायह विसोक्यां ॥ २८९ ॥

स्य कस्मवंधणाणं पम्सिटिहण्यहिमेयसणभावं ।

जाणंनो वि ण मुझह मुझह सो चन जह सुद्धो ॥ २५० ॥

यथा नाम संध्रमुख्यो वंधनकं चिर्मालपांतवदः ।

गांवमंदस्यभाव कालं च विज्ञानानि नस्य ॥ २८८ ॥

यदि नापि करोति छेद न भुन्यते तेन वधनप्रशः सन ।

वालन न नहकंनापि न म नदः माम्येनि विमोलस् ॥ २८९ ॥

रित वर्मवधनाना प्रदेशियिषक्रतियंवसन्थामम् ।

ભ્યમ પુરુષ કા બધન મહીં પ્રતિબદ્ધ જે ચિરકાળના, તે તીવ્ર-મદ સ્વભાવ તેમ જ કાળ જાણે બધના, સ્ટ્ર્ટર, પણ જો કરે નદિ છેદ તો ન મુકાય, બધનવશ સંદ, તે કાળ બહુર્ય જાય તત્પણ મુક્ત તે નર નદિ, બને: સ્ટ્રક, ત્યમ કર્મબધનના પ્રકૃતિ, પ્રદેશ, સ્થિતિ, અનુભાગને જોએ છતાં ન મુકાય જીવે, જો શુદ્ધ તો જ મુકાય છે. સ્ક્રેન્ટ

जानन्त्रपि न प्रत्यतं प्रत्यतं म येव यदि शद्धः ॥ २५० ॥

श्यत्वयार्थ:—[यथा नाम] केवी रीते [बंधनके] अवनमां [चिरकालप्रतिबद्धः] बखा अणथी अधायेक्षा [किश्चत् पुरुषः] अधि पुरुष [तस्य] ते अधनना
[तीव्रमंत्रस्यमावं] तीव-भंद (आअश-ढीक्षा) स्वलावने [कालं ख] अने अणने
(अर्थात् आ अधन आढक्षा अणथी छ अभ) [विज्ञानाति] काखे छ, [यदि] परंतु
को [न अपि छेदं करोति] ते अधनने पाते अपने नथी [तेन न मुख्यते] ता तेनाथी
धृदतो नथी [तु] अने [बंधनवद्याः सन्] अधनवश रहेतो थेक्षा [बहुकेन अपि कालेन]
बखा अणे पख् [सः नरः] ते पुरुष [विमोशं न प्रामोति] अधनथी धृदवाइप भाक्षने
पाभतो नथी; [इति] तेवी रीते छव [कर्मबंधनानां] अभ-अधनानां [प्रदेशस्थितिप्रकृतिं षवं अनुभागं] भदेश, स्थिति, भकृति तेभ क अनुभागने [ज्ञानन् अपि]
अध्यतं छतां पख् [न मुख्यते] (अभ्अधी) धृदतो नथी, [च यदि सः षव शुद्धः]
परंतु को पाते (शाहिने इर अरी) शुद्ध थाय [मुख्यते] ते। क धृदे छ.

હીકા:—આત્મા અને બધનું ફિલાકરલું (અર્થાત આત્મા અને બધને જુદા જુદા કરવા) તે મેણ છે. 'બધના સ્વરૂપનું જ્ઞાનમાત્ર માણનું કારલું છે (અર્થાત્ બધના સ્વરૂપનું જ્ઞાનમાત્ર માણનું કારલું છે (અર્થાત્ બધના સ્વરૂપને જાલવામાત્રથી જ માણ થાય છે)' એમ કેટલાક કહે છે, તે અસત્ છે; કમેથી બધાયેલાને બધના સ્વરૂપનું જ્ઞાનમાત્ર માણનું કારલું નથી, કેમ કે જેમ એડી આદિથી બધાયેલાને બધના સ્વરૂપનું જ્ઞાનમાત્ર બધથી છૂડવાનું કારલું નથી તેમ કમેથી બધાયેલાને કમેળધના સ્વરૂપનું જ્ઞાનમાત્ર કમેળધથી છૂડવાનું કારલું નથી. આથી (-આ કથનથી), જેઓ કમેળધના પ્રપંચની (-વિસ્તારની) રચનાના જ્ઞાનમાત્રથી સંતુષ્ટ છે તેમને ઉત્થાપવામાં આવે છે.

ભાવાર્ય:—ખ'લતું સ્વરૂપ જાણવાથી જ માક્ષ છે એમ કાેઈ અન્યમતી માને છે. તેમની એ માન્યતાતું આ કથનથી નિરાકરણ જાણવું. જાણવામાત્રથી જ ખ'ધ નથી કપાતા, ખ'ધ તા કાપવાથી જ કપાય છે. ૨૮૮—૨૯૦.

બ ધના વિચાર કર્યા કરવાથી પણ બ ધ કપાતો નથી એમ હવે કહે છે:—

जह वंधे चितंतो वंधणबद्धो ण पायइ विमोक्खं। तह बंधे चितंतो जीवो वि ण पावइ विमोक्खं॥ २०१॥ यथा वंशंथितयन वंधनबद्धो न पायोति विमोक्षम्। तथा वंशंथितयन जीवोऽपि न पायोति विमोक्षम् ॥ २९१॥

ભંધન મહીં જે બહા તે નહિ બંધચિંતાથી છૃટે. ત્યમ જીવ પણ બંધા તણી ચિંતા કર્યાથી નવ છૃટે. ૨૬૧. अन्वयार्थ:--[यथा] के म [बंधनबद्धः] अवनथी अवायेक्षा पुरुष [बंधान् चिंतयन्] अधाना विचार करवाथी [विमोशं न प्राप्तोति] मेक्षि पामतो नथी (अर्थात् अवधी क्रूटता नथी), [तथा] तेम [जीवः अपि] छव पक्ष् [बंधान् चिंतयन्] अधाना विचार करवाथी [विमोशं न प्राप्तोति] मेक्ष पामतो नथी.

ટીકા:—'ભંધ સંભંધી વિચારશું ખલા માક્ષનું કારણ છે' એમ બીજા કેટલાક કહે છે, તે પણ અસત્ છે; કમેંથી બંધાયેલાને ભંધ સંભંધી વિચારની શું ખલા માક્ષનું કારણ નથી, કેમ કે જેમ.ખેડી આદિથી બંધાયેલાને તે ભંધ સંભંધી વિચાર-શું ખલા (-વિચારની પરંપરા) બંધથી છૂટવાનું કારણ નથી તેમ કમેંથી બંધાયેલાને કમેં બંધ સંભંધી વિચારશું ખલા કમેં બંધથી છૂટવાનું કારણ નથી. આથી (-આ કથનથી), કમેં બંધ સંભંધી વિચારશું ખલાત્મક વિશુદ્ધ (-શુભ) ધમેં ધ્યાન વડે જેમની બુદ્ધિ અંધ છે તેમને સમજાવવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ:—કર્મ ખેધની ચિંતામાં મન લાગ્યું રહે તો પણ માક્ષ થતો નથી. એ તા ધર્મધ્યાનરૂપ શુભ પરિણામ છે. જેઓ કેવળ શુભ પરિણામથી જ માક્ષ માને છે તેમને અહીં ઉપદેશ છે કે—શુભ પરિણામથી માક્ષ થતો નથી. ૨૯૧.

" (જો ખધના સ્વરૂપના જ્ઞાનમાત્રથી પણ મેણ નથી અને ખધના વિચાર કરવાથી પણ મેણ નથી) તા માક્ષતું કારણ કર્યું છે ?" એમ પૂછવામાં આવતાં હવે માક્ષતા ઉપાય કહે છે:—

जह बंधे छित्तूण य बंधणबद्धो उ पावइ विमोक्यं ।
तह बंधे छित्तूण य जीवो मंपावड विमोक्यं ॥ २९२ ॥
यथा बंधांज्ञित्वा च बंधनबद्धम्तु मामोति विमोक्षम् ॥ २९२ ॥
तथा बंधांज्ञित्वा च जीवः संमामोति विमोक्षम् ॥ २९२ ॥

अन्वयार्थ:-[यथा च] केंभ [बंचनबद्धः तु] अधनथी अधायेकी पुरुष [बंचान छित्वा] अधाने छेदीने [विमोसं प्राप्तीति] भेक्ष पाने छे, [तथा च] तेभ [जीवः] ७२ [बंचान छित्वा] अधाने छेदीने [विमोसं संप्राप्तीति] भेक्ष पाने छे.

હિકા: →કર્મથી બ'ધાયેલાને બ'ધના છેદ માક્ષનું કારણ છે, કેમ કે જેમ બેડી આદિથી બ'ધાયેલાને બ'ધના છેદ બ'ધથી છૂડવાનું કારણ છે તેમ કર્મથી બ'ધાયેલાને કર્મ બ'ધના છેદ કર્મ બ'ધથી છૂડવાનું કારણ છે. આથી (-આ કથનથી), પૂર્વે કહેલા બન્નેને (-જેઓ બ'ધના સ્વરૂપના જ્ઞાનમાત્રથી સંતુષ્ટ છે તેમને અને જેઓ બ'ધના વિચાર કર્યા કરે છે તેમને−) આત્મા અને બ'ધના દ્ધિકાકરણમાં વ્યાપાર કરાવવામાં આવે છે (અર્થાત્ આત્મા અને બ'ધને જીદા જીદા કરવા પ્રત્યે લગાડવામાં—જોડવામાં—ઉદ્યમ કરાવવામાં આવે છે). રહેર.

'માત્ર આ જ (અર્થાત્ ખધના છેક જ) માક્ષતું કારણ કેમ છે?' એમ પૂછવામાં આવતાં હવે તેના ઉત્તર કહે છે:—

वंधाणं च सहावं वियाणिओ अपणो महावं च । वंधम जो विरज्जदि मो कम्मविमानस्वणं कुणई ॥ २९३॥

वंधानां च स्वभावं विज्ञायात्मनः स्वभावं च । वंधेषु यो विरुज्यने स कर्मविमोक्षणं करोति ॥ २९३॥

अन्वथाथ:—[बंघानां स्वभावं च] ખ'ધોના સ્વભાવને [आत्मनः स्वभावं च] અને આત્માના સ્વભાવને [विद्याय] જાણીને [बंघेषु] ખ'ધો પ્રત્યે [यः] જે [विरज्यते] વિરક્ત શ્રાય છે, [सः] તે [कर्मविमोक्षणं करोति] કર્માથી મુકાય છે.

ટીકા:—જે, નિર્વિકારચૈતન્યચમત્કારમાત્ર આત્મસ્વભાવને (આત્માના સ્વ-ભાવને) અને તેને (અર્થાત્ આત્માને) વિકાર કરનારા એવા બધાના સ્વભાવને જાણીને, બધાથી વિરમે છે, તે જ સર્વ કર્માથી મુકાય છે. આથી (ત્મા કથનથી), આત્મા અને બધાતું દ્વિધાકરણ જ મોક્ષતું કારણ છે એવા નિયમ કરવામાં આવે છે (અર્થાત્ આત્મા અને બધાને જુદા જુદા કરવા તે જ મોક્ષતું કારણ છે એમ નક્કી કરવામાં આવે છે). રહે3.

'આત્મા અને ળધ શા વડે દ્વિધા કરાય છે (અર્થાત્ કયા સાધન વડે જીદા કરી શકાય છે)?' એમ પૂછવામાં આવતાં હવે તેના ઉત્તર કહે છે:—

ળધા તણા અણા સ્વભાવ, સ્વભાવ જાણી આત્મના, જે બધ માંહી વિરક્ત થાયે, કર્મમાક્ષ કરે અહાે! ૨૯૩.

जीवो वंधो य तहा छिजंति मलक्खणेहि णियएहि । पण्णाछेदणएण उ छिण्णा णाणतमावण्णा ॥ २९४ ॥

जीवो यथस तथा छियेते स्वत्यक्षणाभ्यां नियतास्याम् । प्रश्नास्टेदनकेन त छिन्नी नानान्त्रमापको ॥ २९४ ॥

અन्वयार्थ:—[जीवः च तथा बंघः] १०० तथा भंध [नियताभ्यां स्व-लक्षणाभ्यां] नियत स्वलक्षणाथी (भातभाताना निश्चित लक्षणाथी) [छिद्यते] छिद्य छ; [प्रकाछेदनकेन] प्रज्ञाइभी छीजी व3 [छिद्यी तु] छेदवाभां आवतां [नानात्वं आपन्नी] तेओ। नानाभणाने भाभे छ अर्थात् लुद्दा भरी लय छ.

ટીકા:—આત્મા અને ખંધને દ્વિધા કરવારૂપ કાર્યમાં કર્તા જે આત્મા તેના કરણ સંખંધી મીમાંસા કરવામાં આવતાં, નિશ્ચયે (નિશ્ચયનયે) પાતાથી ભિન્ન કરણના અભાવ હોવાથી ભગવતી પ્રજ્ઞા જ (-જ્ઞાનસ્વરૂપ છુદ્ધિ જ) છેદનાત્મક (-છેદનના સ્વભાવવાળું) કરણ છે. તે પ્રજ્ઞા વડે તેમને છેદવામાં આવતાં તેઓ નાનાપણાને અવશ્ય પામે છે; માટે પ્રજ્ઞા વડે જ આત્મા અને બધનું દ્વિધા કરવું છે (અર્થાત્ પ્રજ્ઞારૂપી કરણ વડે જ આત્મા ને બધ જીદા કરાય છે).

(અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે-) આત્મા અને બધ કે જેઓ *ચત્યચેતકભાવ વડે અત્યંત નિક્દતાને લીધે એક (-એક જેવા-) થઈ રહ્યા છે, અને ભેદવિજ્ઞાનના અભાવને લીધે, જાણે તેઓ એક ચેતક જ હોય એમ જેમના વ્યવહાર કરવામાં આવે છે (અર્થાત્ જેમને એક આત્મા તરીકે જ વ્યવહારમાં ગણવામાં આવે છે) તેઓ પ્રજ્ઞા વડે ખરેખર કઈ રીતે છેદી શકાય?

(તેનું સમાધાન આચાર્ય દેવ કરે છે:—) આત્મા અને બધના નિયત સ્વ-લક્ષ્મણાની સ્ક્ષ્મ અત:સંધિમાં (અતરંગની સંધિમાં) પ્રજ્ઞાછીણીને સાવધાન થઈને પટકવાથી (-નાખવાથી, મારવાથી) તેમને છેદી શકાય છે અર્થાત્ જીદા કરી શકાય છે એમ અમે જાણીએ છીએ.

૧ કરણ = સાધન; કરણ નામનું કારક.

ર મીમાંસા = ઊંડી વિચારણા; તપાસ; સમાલાચના.

^{*} આત્મા ચેતક છે અને બધ ચેત્ય છે; અજ્ઞાનદશામાં તેઓ એકરૂપ અનુભવાય છે.

જીવ બધ બસે, નિયત નિજ નિજ લક્ષણે છેદાય છે, મજ્ઞાછીણી થયી છેદતાં બસે જુદા પડી જૂય છે. ૨૯૪.

આત્માનું સ્વલક્ષણ ચૈતન્ય છે, કારણ કે તે સમસ્ત શેષ દ્રવ્યાથી અસાધારણ છે (અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યામાં તે નથી). તે (ચૈતન્ય) પ્રવર્તતું થકું જે જે પર્યાયને વ્યાપીને પ્રવર્ત છે અને નિવર્ત થકું જે જે પર્યાયને શ્રદ્ધણ કરીને નિવર્ત છે તે તે સમસ્ત સહવર્તી કે ક્રમવર્તી પર્યાયો આત્મા છે એમ લક્ષિત કરવું—લક્ષણથી ઓળખવું (અર્થાત્ જે જે ગુણપર્યાયોમાં ચૈતન્યલક્ષણ વ્યાપે છે તે તે સમસ્ત ગુણપર્યાયો આત્મા છે એમ જાણવું) કારણ કે આત્મા તે જ એક લક્ષણથી લક્ષ્ય છે (અર્થાત્ ચૈતન્યલક્ષણથી જ ઓળખાય છે). વળી સમસ્ત સહવર્તી અને ક્રમવર્તી અનંત પર્યાયો સાથે ચૈતન્યનું અવિનાભાવીપાક્ષં હોવાથી ચિન્માત્ર જ આત્મા છે એમ નિશ્ચય કરવા. આત્લું આત્માના સ્વલક્ષણ વિષે.

(હવે બંધના સ્વલક્ષણ વિષે કહેવામાં આવે છે:—) બંધનું સ્વલક્ષણ તો આત્મડ્રવ્યથી અસાધારણ એવા રાગાદિક છે. એ રાગાદિક આત્મડ્રવ્ય સાથે સાધારણપણં ધરતા (-ધારણ કરતા-) પ્રતિભાસતા નથી, કારણ કે તેઓ સદાય ચેતન્યચમત્કારથી ભિન્નપણ પ્રતિભાસે છે. વળી જેટલું, ચેતન્ય આત્માના સમસ્ત પર્યાધામાં વ્યાપતું પ્રતિભાસે છે, તેટલા જ, રાગાદિક પ્રતિભાસતા નથી, કારણ કે રાગાદિક વિના પણ ચેતન્યના આત્મલાભ સંભવે છે (અર્થાત રાગાદિક ન હોય ત્યાં પણ ચેતન્ય હોય છે). વળી જે, રાગાદિકનું ચેતન્ય સાથે જ ઉપજવું થાય છે તે ચેત્યચંતકભાવની (-ર્રેય-ગ્રાયકભાવની) અતિ નિક્રતાને લીધે જ છે, એક્ડ્રવ્યપણાને લીધે નહિ; જેમ (દીપક વડે) પ્રકાશવામાં આવતા ઘટાદિક (પદાર્થો) દીપકના પ્રકાશકપણાને જ જાહેર કરે છે—ઘટાદિપણાને નહિ, તેમ (આત્મા વડે) ચંતવામાં આવતા રાગાદિક (અર્થાત ગ્રાનમાં રોયરૂપે જણાતા રાગાદિક ભાવા) આત્માના ચેતકપણાને જ જાહેર કરે છે— રાગાદિપણાને નહિ.

આમ હેાવા છતાં તે ખજેની (-આત્માની અને ખ'ધની) અત્ય'ત નિક્રદતાને લીધે ભેદસ'ભાવનાના અભાવ હેાવાથી અર્થાત્ ભેદ નહિ દેખાતા હેાવાથી (અજ્ઞાનીને) અનાદિ કાળથી એકપણાના વ્યામાહ (ભ્રમ) છે; તે વ્યામાહ પ્રજ્ઞા વડે જ અવશ્ય છેદાય છે.

ભાવાર્થ:—આત્મા અને ખત્ર ખન્નેને લક્ષ્રણક્ષેદથી આળખી બુદ્ધિરૂપી છીણીથી છેદી જુદા જુદા કરવા.

આત્મા તા અમૂર્તિક છે અને બ'ધ સ્ફ્રમ પુદ્દગલપરમાસુએાના સ્કંધ છે તેથી ખન્ને જીદા હ્વસ્થના જ્ઞાનમાં આવતા નથી, માત્ર એક સ્કંધ દેખાય છે (અર્થાત્ ખન્ને એકપિંડરૂપ દેખાય છે); તેથી અનાદિ અજ્ઞાન છે. શ્રીગુરુઓના ઉપદેશ પામી તેમનાં લક્ષણ જીદાં જીદાં અનુભવીને જાણવું કે ચેતન્યમાત્ર તા આત્માનું લક્ષણ છે અને રાગાદિક બધતું લક્ષ્ણ છે તાપણ માત્ર શેયજ્ઞાયકભાવની અતિ નિક્રદતાથી તેઓ એક જેવા થઈ રહ્યા દેખાય છે. તેથી તીક્ષ્ણ ખુદ્ધિરૂપી છીણીને—કે જે તેમને ભેદી જીદા જીદા કરવાનું રાસ છે તેને—તેમની સફ્ષ્મ સંધિ શાધીને તે સંધિમાં સાવધાન (નિષ્પ્રમાદ) થઈને પડકવી. તે પડતાં જ બન્ને જીદા જીદા દેખાવા લાગે છે. એમ બન્ને જીદા જીદા દેખાતાં, આત્માને જ્ઞાનભાવમાં જ રાખવા અને બધને અજ્ઞાનભાવમાં રાખવા. એ રીતે બન્નેને ભિન્ન કરવા.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(અગ્ધરા)

मज्ञालेत्री त्रितेयं कथमपि निषुणैः पातिता सावधानैः
सुक्ष्मेऽन्तःसंधिवंधे निपतित रभसादात्मकर्मोभयस्य ।
आत्मानं मग्रमंतःस्थिरविश्वदलसद्धान्ति चैतन्यपूरे
वंधं चाज्ञानभावे नियमितमभितः कुर्वती भिक्षभिक्षौ ॥ १८१ ॥

અર્થ:—આ પ્રજ્ઞારૂપી તીક્ષ્ણ છીણી પ્રવીષ્યુ પુરુષા વઉ કાઈ પણ પ્રકારે (-યત્વપૂર્વક) સાવધાનપણે (નિષ્પ્રમાદપણે) પડકવામાં આવી થકી, આત્મા અને કંમ — અન્તેના સક્ષ્મ અતરંગ સંધિના બંધમાં (-અ'દરની સાંધના જોડાણમાં) શીધ્ર પડે છે. કેવી રીતે પડે છે? આત્માને તાે જેનું તેજ અંતરંગમાં સ્થિર અને નિર્મળપણે કેદીપ્યમાન છે એવા ચૈતન્યપૂરમાં (ચૈતન્યના પ્રવાહમાં) મમ કરતી અને બંધને અજ્ઞાનભાવમાં નિશ્વળ (નિયત) કરતી—એ રીતે આત્મા અને બંધને સર્વ તરફથી ભિન્ન ભિન્ન કરતી પડે છે.

ભાવાર્થ:—અહીં આત્મા અને બ'ધને ભિન્ન ભિન્ન કરવારૂપ કાર્ય છે. તેના કર્તા આત્મા છે. ત્યાં કરણ વિના કર્તા કાના વડે કાર્ય કરે? તેથી કરણ પણ જોઈએ. નિશ્ચયનયે કર્તાથી ભિન્ન કરણ હોતું નથી; માટે આત્માથી અભિન્ન એવી આ ખુદ્ધિ જ આ કાર્યમાં કરણ છે. આત્માને અનાદિ બ'ધ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ છે, તેમનું કાર્ય ભાવખ'ધ તા રાગાદિક છે અને નાકર્મ શરીરાદિક છે. માટે ખુદ્ધિ વડે આત્માને શરીરથી, જ્ઞાનાવરણાદિક દ્રવ્યકર્મથી તથા રાગાદિક ભાવકર્મથી ભિન્ન એક ચૈતન્યભાવમાત્ર અનુભવી જ્ઞાનમાં જ લીન રાખવા તે જ (આત્મા ને બ'ધનું) ભિન્ન કરવું છે. તેનાથી જ સર્વ કર્મના નાશ થાય છે, સિદ્ધપદને પમાય છે, એમ જાણવું. રહ્ય.

'આત્મા અને ખધને દ્વિધા કરીને શું' કરવું' એમ પૂછવામાં આવતાં હવે તેના ઉત્તર કહે છે:—

जीवो वंधो य तहा छिजंति सलक्खणेहि णियएहि। वंधो छेएयव्यो मुद्धो अप्पा य धित्तव्यो ॥ २९५ ॥ जीवो वंधश्च तथा जिथेते स्वलक्षणाभ्यां नियताभ्याम् । वंधरहेनव्यः शद्ध जात्मा च गृहीत्वयः ॥ २९५ ॥

અन्वयाथ:—[तथा] એ रीते [जीवः बंघः च] १०२ अने भंध [निय-ताभ्यां स्वलक्षणाभ्यां] तेमनां निश्चित स्वक्षक्षणाथी [छिद्येते] छेदाय छे. [बंघः] त्यां, भंधने [छेत्तव्यः] छेदवे। अर्थात् छाउवे। [च] अने [शुद्धः आत्मा] शुद्ध आत्माने [गृहीतव्यः] अद्ध्य अर्थात

દીકા:—આત્મા અને ખધને પ્રથમ તા તેમનાં નિયત સ્વલક્ષણાના જ્ઞાનથી સવ'થા જ છઠવા અર્થાત્ ભિન્ન કરવા; પછી, રાગાઉક જેનું લક્ષણ છે એવા સમસ્ત બંધને તા છાડવા અને ઉપયાગ જેનું લક્ષણ છે એવા શુદ્ધ આત્માને જ થહુણ કરવા. આ જ ખરેખર આત્મા અને બંધને દ્વિધા કરવાનું પ્રયોજન છે કે બંધના ત્યાગથી (અર્થાત્ બંધના ત્યાગ કરી) શુદ્ધ આત્માનું થહુણ કરવું.

ભાવાર્થ:—શિષ્યે પૂછ્યું હતું કે આત્મા અને બધને દ્વિધા કરીને શું કરવું? તેના આ ઉત્તર આપ્યા કે બધનો તો ત્યાગ કરવા અને શુદ્ધ આત્માતું મહણ કરવું. ૨૯૫.

('આત્મા અને બધને ભિન્ન તા પ્રજ્ઞા વડે કર્યા પરંતુ આત્માને મહુણ શા વડે કરાય ?'—એવા પ્રશ્નની તથા તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે:—)

> कह मो धिष्पइ अपा पण्णाए मो 3 धिष्पए अपा । जह पण्णाइ विहत्तो तह पण्णाएव धित्तव्वो ॥ २९६ ॥ वर्थ स गृह्यते आत्मा मज्ञया स नु गृह्यते आत्मा । यथा मज्ञया विभक्तस्तथा मज्ञयेव गृह्यत्वव्यः ॥ २९६ ॥

જીવ બધ જ્યાં છેદાય એ ગત નિયત નિજ નિજ ક્ષમણ, ત્યાં છાડવા એ બધને. જીવ પ્રહણ કરવા શુદ્ધને. ૨૯૫. એ જીવ કેમ પ્રહાય જીવ પ્રહાય છે પ્રજ્ઞા વડે. પ્રજ્ઞાથી જ્યમ જીદા કર્યા ત્યમ પ્રહણ પણ પ્રજ્ઞા વડે. ૨૯૬. અન્વયાર્થ:—(શિષ્ય પૂછ છે કે-) [सः सातमा] ते (શુદ્ધ) મ્યાતમા [कयं] કઈ રીતે [गृह्यते] મહુલ કરાય? (આચાર્યભાગવાન ઉત્તર આપે છે કે-) [प्रक्रया तु] પ્રજ્ઞા વડે [सः आतमा] ते (શુદ્ધ) આત્મા [गृह्यते] મહુલ કરાય છે. [यथा] જેમ [प्रक्रया] પ્રજ્ઞા વડે [विमकः] ભિત્ર કર્યો, [तथा] તેમ [प्रक्रया एव] પ્રજ્ઞા વડે જ [गृह्यतिच्यः] મહુલ કરવો.

ટીકા:—શુદ્ધ એવા આ આત્મા શા વડે થહુણ કરવા ? પ્રજ્ઞા વડે જ શુદ્ધ એવા આ આત્મા થહુણ કરવા; કારણ કે શુદ્ધ આત્માને, પાતે પાતાને થહુતાં, પ્રજ્ઞા જ એક કરણ છે—જેમ ભિન્ન કરતાં પ્રજ્ઞા જ એક કરણ હતું તેમ. માટે જેમ પ્રજ્ઞા વડે ભિન્ન કર્યા તેમ પ્રજ્ઞા વડે જ થહુણ કરવા.

ભાવાર્થ:—ભિન્ન કરવામાં અને થહુણ કરવામાં કરણા જીદાં નથી; માટે પ્રજ્ઞા વડે જ આત્માને ભિન્ન કર્યા અને પ્રજ્ઞા વડે જ થહુણ કરવા. ૨૯૬.

હવે પૂછે છે કે—આ આત્માને પ્રજ્ઞા વડે કઈ રીતે શહણ કરવાે ? તેના ઉત્તર કહે છે:—

> पण्णाण धित्तन्वो जो चेदा मो अहं तु णिन्त्रयदो । अवसेमा जे भावा ते मज्झ परेति णायन्त्रा ॥ २९७॥

मझया गृहीतच्यो यश्चनियता सोडह तु निश्चयतः । अवशेषा ये सावाः ते मम प्रगाइति जातच्याः ॥ २०७ ॥

અન્વયાર્થ:—[प्रक्रया] પ્રજ્ઞા વડે [गृहीतव्यः] (આત્માને) એમ શ્રદ્ધલું કરવા કે—[यः चेतियता] જે ચેતનારા છે [सः तु] તે [निश्चयतः] નિશ્ચયથી [अहं] હું છું, [अवशेषाः] ખાકીના [ये प्राचाः] જે ભાવા છે [ते] તે [प्रप्त पराः] ખારાથી પર છે [इति क्षातव्याः] એમ જાલ્લું.

ટીકા:—નિયત સ્વલક્ષણને અવલ બનારી પ્રજ્ઞા વ3 જીદા કરવામાં આવેલા જે ચેતક (ચેતનારા), તે આ હું છું; અને અન્ય સ્વલક્ષણોથી લક્ષ્ય (અર્થાત્ ચેતન્ય-લક્ષણ સિવાય બીજ લક્ષણોથી ઓળખાવાશાચ્ય) જે આ બાકીના વ્યવહારરૂપ ભાવા છે, તે બધાય, ચેતકપણારૂપી વ્યાપકના વ્યાપ્ય નહિ થતા હોવાથી, મારાથી અત્ય'ત

પ્રજ્ઞાથી યહુવા—નિશ્વયે જે ચેતનારા ને જ હું, બાકી બધા જે ભાવ તે સૌ મુજ થકી પર-જાણવું. ૨૯૭.

ભિન્ન છે. માટે હું જ, મારા વડે જ, મારા માટે જ, મારામાંથી જ, મારામાં જ, મને જ મહણ કરું છું. આત્માની, ચેતના જ એક કિયા હોવાથી, 'હું મહણ કરું છું' એટલે 'હું ચેતું જ છું'; ચેતતા જ (અર્થાત્ ચેતતા થકા જ) ચેતું છું, ચેતતા વડે જ ચેતું છું, ચેતતામાં જ ચેતું છું, ચેતતામાં જ ચેતું છું, ચેતતામાં જ ચેતું છું, ચેતતાને જ ચેતું છું. અથવા—નથી ચેતતા; નથી ચેતતા થકા ચેતતા, નથી ચેતતા વડે ચેતતા, નથી ચેતતા માટે ચેતતા, નથી ચેતતામાંથી ચેતતા, નથી ચેતતામાં ચેતતા, નથી ચેતતા, નથી ચેતતા, નથી ચેતતા, નથી ચેતતા, નથી ચેતતા, માટે છે.

ભાવાર્ષ:—પ્રજ્ઞા વડે ભિન્ન કરવામાં આવેલા જે ચેતક તે આ હું લું અને ખાકીના ભાવા મારાથી પર છે; માટે (અભિન્ન છ કારકાર્થી) હું જ, મારા વડે જ, મારા માટે જ, મારામાંથી જ, મારામાં જ, મને જ મહણ કર્યું છું. 'મહણ કર્યું છું' એટલે 'ચેતું છું', કારણ કે ચેતવું તે જ આત્માની એક ક્રિયા છે. માટે હું ચેતું જ છું; ચેતનારા જ, ચેતનાર વડે જ, ચેતનાર માટે જ, ચેતનારમાંથી જ, ચેતનારમાં જ, ચેતનારને જ ચેતું છું. અથવા દ્રવ્યદૃષ્ટિએ તા—છ કારકાના લેક પણ મારામાં નથી, હું તા શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર ભાવ છું.—આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞા વડે આત્માને મહણ કરવા અર્થાત્ પાતાને ચેતનાર તરીકે અનુભવવા.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:--

(शाह्र् सविही जित्र)

भिक्ता सर्वमिष स्वलक्षण्यलाईतुं हि यच्छक्यते चिन्सुद्रांकितनिर्विभागमहिमा शुद्धियदेवास्त्र्यहम् । भिद्यंते यदि कारकाणि यदि वा भर्मा गुणा वा यदि भिद्यंतां न भिदास्ति काचन विभी भावे विशुद्धे चिति ॥ १८२ ॥

અથ°: — જે કાંઈ લેહી શકાય છે તે સર્વ ને સ્વલક્ષણના બળથી લેહીને, જેના ચિત્સુદ્રાથી અંકિત નિર્વિભાગ મહિમા છે (અર્થાત્ ચૈતત્યની છાપથી ચિદ્ધિત વિભાગ-રહિત જેના મહિમા છે) એવા શુદ્ધ ચૈતત્ય જ હું છું. જો કારકાના, અથવા ધર્મોના, અથવા ગુણાના લેઢા પડે, તા લક્ષે પડા; પરંતુ *વિભુ એવા શુદ્ધ (–સમસ્ત વિભાવાથી રહિત –) ચૈતત્યભાવમાં તા કાેઈ લેઢ નથી. (આમ પ્રજ્ઞા વડે આત્માને મહણ કરાય છે.)

ભાવાર્થ:—જેમનું સ્વલક્ષણ ચૈતન્ય નથી એવા પરભાવા તા મારાથી ભિન્ન છે, માત્ર શુદ્ધ ચૈતન્ય જ હું છું. કર્તાં, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન અને અધિ-

^{*} વિભુ = દૃદ; અચળ; નિત્ય; સમર્થ; સર્વ ગુણપર્યાયામાં વ્યાપક.

કરણરૂપ કારકભેદા, સત્ત્વ, અસત્ત્વ, નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ, એકત્વ, અનેકત્વ આદિ ધર્મભેદા અને ગ્રાન, દર્શન આદિ ગુણભેદા જો કથ'ચિત્ હોય તો ભલે હાં; પરંતુ શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર ભાવમાં તા કાઈ ભેદ નથી.—આમ શુદ્ધનયથી અભેદરૂપે આત્માને મહણ કરવાે. ૨૯૭.

(આત્માને શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર તાે શહ્યું કરાવ્યા; હવે સામાન્ય ચૈતના દર્શન-જ્ઞાનસામાન્યમય હેાવાથી અનુભવમાં દર્શનજ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને આ પ્રમાણે અનુ-ભવવા—એમ કહે છે:—)

> पण्णाण शितब्बा जो दट्टा मां अह त जिन्छयदो । अवसमा ते भावा ते मन्त्र परेति णायव्वा ॥ २०८॥ पण्णाण वित्तब्बो जो णादा मां अहं त जिन्छयदो । अवसमा ते भावा ते मन्त्र परेति णायव्वा ॥ २२८॥

पत्तया गृहीसत्या यो तहा मोऽतं तु निश्चयतः । अवशेषा ये भाषाः ते मम परा इति जातत्याः । » ४ ४ पत्तमा पृत्तिवयो यो ज्ञाता सोऽतं त निश्चयतः । अपनेषा ये अपना ने मम परा ति जातव्याः । «॥ »

अन्यथार्थ:—[प्रक्रया] भशा व3 [गृहीतव्यः] એभ अહણ કરવા है— [यः दृष्टा] के देणनारे। छ [सः तु] ते [निश्चयतः] निश्चथधी [अहं] ढुं छुं, [अवशेषाः] आडीना [ये भावाः] के शावा छ [ते] ते [मम पराः] भाराथी पर छ [इति क्षातव्याः] એમ જાણવું.

[प्रक्रया] प्रज्ञा व3 [गृहीतव्यः] એમ श्रद्धक्ष કरवे। हे—[यः ज्ञाता] के काक्षनारे। छ [सः तु] ते [निद्ययतः] निश्चयधी [श्रहं] दुं पुं, [अवशेषाः]

પ્રજ્ઞાથી ત્રહ્વા—નિશ્વય જે દેખનાંગ ને જ હુ. બાકી બધા જે બાવ તે સૌ મુજ થકા પર–જાણવું. ૨૯૮. પ્રજ્ઞાથી ત્રહવા—નિશ્વય જે જાણનાંશ તે જ હું. ભાકા બધા જે બાવ તે સૌ મુજ થકા પર–જાણવું. ૨૯૯.

બાકીના [वे भावाः] જે ભાવા છે [ते] તે [ज्ञम पराः] મારાથી પર છે [इति ज्ञातच्याः] એમ જાણવું.

ટીકા:—ચેતના દર્શનમાનરૂપ લેદાને ઉલ્લ'વતી નહિ હોવાથી, ચેતકપ્રશાની માર્કક દરકિયજી અને જ્ઞાતાપહાં આત્માનું સ્વલક્ષણ જ છે. માટે ઢું દેખનારા આત્માને મહુણ કર્યું. 'મહુણ કર્યું' એટલે 'દેખું' જ હું': દેખતા જ (અર્થાત્ દેખતા થકા જ) દેખું છું, દેખતા વડે જ દેખું છું, દેખતા માટે જ દેખું છું, દેખતામાંથી જ કેપ્યું હું, દેખતામાં જ દેપ્યું હું, દેખતાને જ દેપ્યું હું. અથવા--નથી દેખતા; નથી દેખતા થકા દેખતા, નથી દેખતા વડે દેખતા, નથી દેખતા માટે દેખતા, નથી દેખતામાંથી દેખતા, નથી દેખતામાં દેખતા, નથી દેખતાને દેખતા; પરંતુ સર્વવિશુદ્ધ દર્શનમાત્ર ભાવ છું. વળી એવી જ રીતે—હું જાણનારા આત્માને ગ્રહ્ણ કર્ય છું. 'મહુણ કર્યું 'એટલે 'જાહાં જ હું: જાણતા જ (અર્થાત્ જાણતા થકા જ) જાહાં કું. બહતા વડે જ બહું કું. બહતા માટે જ બહું કું. બહતામાંથી જ બહું કું. જાણતામાં જ જાહું છું. જાણતાને જ જાહું છું. અથવા—નથી જાણતા: નથી જાણતા થકા જાણતા, નથી જાણતા વડે જાણતા, નથી જાણતા માટે જાણતા, નથી જાણતામાંથી જાણતા, નથી જાણતામાં જાણતા, નથી જાણતાને જાણતા; પરંતુ સવધિશુદ્ધ જ્ઞપ્તિમાત્ર (જાણનક્રિયામાત્ર) ભાવ છું. (આમ દેખનારા આત્માને તેમ જ જાણનારા આત્માને કર્તા, કર્મા, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન અને અધિકરણરૂપ કારકાના ભેદપૂર્વ ક ત્રહણ કરીને, પછી કારકબેદાના નિષેધ કરી આત્માને અર્થાત્ પાતાને દર્શનમાત્ર ભાવરૂપે તેમ જ જ્ઞાનમાત્ર ભાવકર્ષ અનુભવવા અર્થાત અભેદકર્ષ અનુભવવા.)

(ભાવાથ:—આ ત્રણ ગાથાઓમાં, પ્રજ્ઞા વર્ડ આત્માને થહણ કરવાતું કહ્યું છે. ' થહણ કરવું ' એટલે કાઈ અન્ય વસ્તુને થહવાની—લેવાની નથી; ચેતનાના અતુભવ કરવા, તે જ, આત્માતું ' થહણ કરવું ' છે.

પ્રથમની ગાથામાં સામાન્ય ચંતનાના અનુભવ કરાવ્યા હતા. ત્યાં, અનુભવ કરનાર, જેના અનુભવ કરવામાં આવે તે, જેના વડે અનુભવ કરવામાં આવે તે— ઇત્યાદિ કારકભેદરૂપે આત્માને કહીને, અભેદવિવક્ષામાં કારકભેદના નિષેધ કરી, આત્માને એક શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર કહ્યો હતા.

હવે આ બે ગાથાઓમાં દષ્ટા અને જ્ઞાતાના અનુભવ કરાવ્યા છે, કારણ કે ચેતનાસામાન્ય દર્શાનજ્ઞાનવિશેષાને ઉદલ'ઘતી નથી. અહીં પણ, છ કારકર્ય ભેદ-અનુભવન કરાવી, પછી અભેદ-અનુભવનની અપેક્ષાએ કારકભેદ દ્રર કરાવી દષ્ટાજ્ઞાતા-માત્રના અનુભવ કરાવ્યા છે.)

(ટીકા:-) અહીં પ્રક્ષ થાય છે કે-ચેતના દર્શનજ્ઞાન મેરાતે કેમ ઉલ્લ ઘતી

નથી કે જેથી ચેતનારા દષ્ટા તથા જ્ઞાતા હાય છે? તેના ઉત્તર કહેવામાં આવે છે:—પ્રથમ તા ચેતના પ્રતિભાસરૂપ છે. તે ચેતના દ્વિરૂપતાને અર્થાત્ બે-રૂપપણાને ઉલ્લંઘતી નથી, કારણ કે સમસ્ત વસ્તુઓ સામાન્યવિશેષાત્મક છે. (અધી યે વસ્તુઓ સામાન્ય-વિશેષસ્વરૂપ છે. ચેતના પણ વસ્તુ છે. તેથી તે પણ સામાન્યવિશેષસ્વરૂપ છે અર્થાત્ તે બે-રૂપપણાને ઉલ્લંઘતી નથી.) તેના જે બે રૂપા છે તે દર્શન અને જ્ઞાન છે. માટે તે તેમને (-દર્શનજ્ઞાનને) ઉલ્લંઘતી નથી. જો ચેતના દર્શનજ્ઞાનને ઉલ્લંઘ તા સામાન્યવિશેષને ઉલ્લંઘવાથી ચેતના જ ન હાય (અર્થાત્ ચેતનાના અભાવ થાય). તેના અભાવમાં બે દાષ આવે—(૧) પાતાના ગુણના નાશ થવાથી ચેતનને અચેતન-પણું આવી પડે, અથવા (૨) વ્યાપકના (-ચેતનાના-) અભાવમાં વ્યાપ્ય એવા ચેતનના (આત્માના) અભાવ થાય. માટે તે દાષાના ભયથી ચેતનાને દર્શનજ્ઞાનસ્વરૂપ જ અંગીકાર કરવી.

હવે આ અર્થ તું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાર્દ્સ લિવિક્રીડિત)

अद्वैतापि हि चेतना जगित चेद् हग्राप्तिरूपं त्यजेत् । तत्सामान्यविशेषरूपविरहात्साऽस्तित्वमेव त्यजेत् । तस्यागे जडता चितोऽपि भवति व्याप्यो विना व्यापका-दात्मा चान्तम्रुपैति तेन नियतं हग्राप्तिरूपास्तु चित् ॥ १८३ ॥

અર્થ:—જગતમાં ખરેખર ચેતના અદ્ભેત છે તાપણ જો તે દર્શનજ્ઞાનરૂપને છાડે તા સામાન્યવિશેષરૂપના અભાવથી (તે ચેતના) પાતાના અસ્તિત્વને જ છાડે; એમ ચેતના પાતાના અસ્તિત્વને છાડતાં, (૧) ચેતનને જડપણું આવે અર્થાત્ આત્મા જડ થઈ જાય, અને (૧) વ્યાપક વિના (—ચેતના વિના—) વ્યાપ્ય જે આત્મા તે નાશ પામે (—આમ બે દાષ આવે છે). માટે ચેતના નિયમથી દર્શનજ્ઞાનરૂપ જ હાે.

ભાવાર્થ:—વસ્તુનું સ્વરૂપ સામાન્યવિશેષરૂપ છે. ચેતના પણ વસ્તુ છે; તેથી જો તે સામાન્યવિશેષરૂપ એવા દર્શનજ્ઞાનરૂપપણાને છાડે તો તેના વસ્તુપણાના જ નાશ થાય અર્થાત્ ચેતનાના અભાવ જ થાય. ચેતનાના અભાવ થતાં, કાં તો ચેતન આત્માને (પાતાના ચેતનાગુણના અભાવ થવાથી) જડપણું આવે, અથવા તા વ્યાપકના અભાવથી વ્યાપ્ય એવા આત્માના અભાવ થાય. (ચેતના આત્માની સર્વ અવસ્થા-ઓમાં વ્યાપતી હોવાથી વ્યાપક છે અને આત્મા ચેતન હોવાથી ચેતનાનું વ્યાપ્ય છે. તેથી ચેતનાના અભાવ થતાં આત્માના પણ અભાવ થાય.) માટે ચેતના દર્શનજ્ઞાનસ્વરૂપ જ માનવી.

અહીં તાત્પર્ય એવું છે કે—સાંખ્યમતી આદિ કેટલાક લાકા સામાન્ય ચેતનાને જ માની એકાંત કહે છે, તેમના નિષેધ કરવા માટે 'વસ્તુનું સ્વરૂપ સામાન્યવિશેષરૂપ છે તેથી ચેતનાને સામાન્યવિશેષરૂપ અંગીકાર કરવી ' એમ અહીં જણાવ્યું છે.

હવે આગળના કથનની સ્ચનારૂપ શ્લાક કહે છે:--

(धदवका)

एकश्रितश्रिन्मय एव भावो भावाः परे ये किल ते परेषाम् । प्रासस्ततश्रिन्मय एव भावो भावाः परे सर्वत एव हेयाः ॥ १८४ ॥

અર્થ:—ચૈતન્યના (આત્માના) તા એક ચિન્મય જ ભાવ છે, જે બીજા ભાવા છે તે ખરેખર પરના ભાવા છે; માટે (એક) ચિન્મય ભાવ જ મહણ કરવા યાત્ર્ય છે, બીજા ભાવા સર્વધા છાડવાયાગ્ય છે. ૨૯૮—૨૯૬.

હવે આ ઉપદેશની ગાથા કહે છે:-

को णाम भिणज बुहो णाउं मन्वे पराइए भावे । मज्झिमिणंति य वयणं जाणंतो अप्पयं सुद्धं ॥ ३०० ॥ को नाम भणेद बुधः झान्या सर्वान परकीयान भावान । भमेदमिति च बचनं जानसात्मानं शृद्धम् ॥ ३०० ॥

અन्वधार्थ:—[सर्वान् भावान्] सर्वं शावानं [परकीयान्] पारकः [झात्वा] आधीनं [कः नाम बुघः] केष् भानीः, [आत्मानं] पातानं [शुद्धं] शुद्धं [जानन्] आधीते धिक्षः, [इतं मम] 'आ आर्ड छ' (='आ शावा भारा छ') [इति च वचनं] सेष्ठं वयन [मजेद्] थे।से ?

ટીકા:—જે (પુરુષ) પરના અને આત્માના નિયત સ્વલક્ષણોના વિભાગમાં પડનારી પ્રજ્ઞા વ3 જ્ઞાની થાય, તે ખરેખર એક ચિન્માત્ર ભાવને પાતાના જાણે છે અને

મૌ ભાવ જે પરક્રીય જાણે, શુદ્ધ જાણે આત્મને. તે કાણ જ્ઞાની 'મારું આ ' એવું વચત બાલે ખરે? ૩૦૦.

ભાકીના સર્વ ભાવાને પારકા જાણે છે. આવું જાણતો થકા (તે પુરુષ) પરભાવાને 'આ મારા છે' એમ કેમ કહે? (ન જ કહે;) કારણ કે પરને અને પાતાને નિશ્વયથી સ્વસ્વામિસંબ'ધના અસંભવ છે. માટે, સર્વ'થા ચિદ્રભાવ જ (એક) મહણ કરવાયાગ્ય છે, આકીના સમસ્ત ભાવા છાડવાયાગ્ય છે—એવા સિદ્ધાંત છે.

ભાવાર્થ:—લાકમાં પણ એ ત્યાય છે કે—જે સુખુદ્ધિ હોય, ન્યાયવાન હોય, તે પરના ધનાદિકને પાતાના ન કહે. તેવી જ રીતે જે સમ્યગ્જ્ઞાની છે, તે સમસ્ત પરદ્રવ્યાને પાતાનાં કરતો નથી, પાતાના નિજભાવને જ પાતાના જાણી શહ્યુ કરે છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(शाई बिविही दित)

सिद्धांतोऽपमुदात्तचित्तचितिर्मोक्षार्थिभिः सेव्यतां शृद्धं चिन्मयमेकमेव परमं ज्योतिः सदैवास्न्यहम् । एते ये तु समुद्धसंति विविधा भावाः पृथग्लक्षणा-स्तेऽहं नास्मि यतोऽत्र ते मम परद्रव्यं समग्रा अपि ॥ १८५ ॥

અથ: --જેમના ચિત્તનું ચરિત્ર ઉદાત્ત (-ઉદાર, ઉચ્ચ, ઉજ્જવળ) છે એવા માણાર્થીઓ આ સિદ્ધાંતને સેવન કરો કે--' હું તો શુદ્ધ ચૈતન્યમય એક પરમ જ્યાતિ જ સદાય છું; અને આ જે ભિન્ન લક્ષણવાળા વિવિધ પ્રકારના ભાવા પ્રગઢ થાય છે તે હું નથી, કારણ કે તે બધાય મને પરદ્રવ્ય છે.'

હવે આગળના કથનની સ્ચનાના શ્લાક કહે છે:---

(અનુષ્ટુપ્)

परद्रव्यव्रदं कुर्वन् बध्येतैवापराधवान् । बध्येतानपराधो न स्वद्रव्ये संद्वतो यतिः ॥ १८६ ॥

અર્થ:—જે પરંદ્રવ્યને મહુલ કરે છે તે અપરાધી છે તેથી બધમાં પડે છે, અને જે સ્વદ્રવ્યમાં જ સંવૃત છે (અર્થાત્ જે પાતાના દ્રવ્યમાં જ ગુપ્ત છે—મન્ન છે—સંવૃષ્ટ છે, પરંદ્રવ્યને મહતો નથી) એવા યતિ નિરપરાધી છે તેથી બધાતા નથી. 300.

હવે આ કથનને દર્ષાંતપૂર્વક ગાધામાં કહે છે:—

थेयाई अवराहे जो कुब्बइ सो उ मंकिदो भगई।
मा वज्झेजं केणिव चोरोत्ति जणिह्य वियरंतो ॥३०१॥
जो ण कुणइ अवराहे मो णिस्मंको उ जणवए भगई।
ण वि तस्स विज्झिदुं जे चिता उपज्जइ कयाइ॥३०२॥
एविद्य मावराहा वज्झामि अहं तु मंकिदो चेया।
जइ पुण णिरवराहा णिस्मंकोहं ण वज्झामि ॥३०३॥

स्तैयादीनपराधान यः करोति स तृ शंकितो भ्रमति । मा वस्ये केनायि चीर इति जने विचरन ॥ ३०० ॥ यो न करात्यपराधान स निक्शंकस्तु जनपढे भ्रमति । नापि तस्य बढ़ें यचितोत्पद्यते कडाचित् ॥ ३०२ ॥ एक्सॉस्स सापराची वत्येऽहं तु शंकितश्रेतियता । वदि प्रतिस्थराधी निक्शंकोऽह न वस्ये ॥ ३०३ ॥

अन्वयाथ :—[यः] के पुरुष [स्तेयादीन अपराधान] बोरी आहि अध-शंधा [करोति] करे छ [सः तु] ते '[जने विचरन] लेक्किमां इस्तां [मा] रणे [केन अपि] भने केकि [चौरः इति] बोर काजीते [चच्चे] आंधरी—पक्ष्यरे में अभ [शंकितः भ्रमति] शंकित इरे छ; [यः] के पुरुष [अपराधान] अधराध [न करोति] क्रस्ता नथी [सः तु] ते [जनपदे] लेक्किमां [निश्शंकः भ्रमति] निःशंक इरे छ, [यद्] क्षरेख के [तस्य] तेने [चर्च चिंता] अधायानी बिंता [कदाचित्] क्किपि [न अपि उत्पद्यते] ઉपक्रती नथी. [द्यं] ओवी रीते [चेतयिता] अधराधी आत्मा

અપગધ ત્યાંયાદિક કરે છે પુરુષ તે શકિત ફરે, ક લાકમાં કરતાં રખે કા ચાર જાણી બાંધશે: ૩૦૧. અપગધ જે કરતા નથી, નિ:શક લાક વિષે કરે, 'ભંધાઉં હું' એવી કદી ચિંતા ન થાયે તેહને. ૩૦૨. ત્યમ આતમા અપરાધી 'હું બંધાઉં' એમ સશંક છે, ને નિરપરાધી જુવ 'નહિ બંધાઉં' એમ નિ:શંક છે. ૩૦૨.

'[सापराघः बस्मि] હું અપરાધી છું [बध्मे तु बहं] तेथी हुं અધાઇરા ' એમ [शंकितः] શંકિત હોય છે, [यदि पुनः] અને જો [निरपराघः] નિરપરાધી (આત્મા) હોય તા '[बहं न बच्मे] हुं नહि અધાઉ' એમ [निहरांकः] નિ:શ'ક હોય છે.

દીકા:—જેમ આ જગતમાં જે પુરુષ, પરંદ્રવ્યતું મહુલુ જેતું લક્ષણ છે એવા અપરાધ કરે છે તેને જ બંધની શંકા થાય છે અને જે અપરાધ કરતો નથી તેને બંધની શંકા થતી નથી, તેમ આત્મા પણ જે અશુદ્ધ વર્તતો થકા, પરંદ્રવ્યતું મહુલું જેતું લક્ષણ છે એવા અપરાધ કરે છે તેને જ બંધની શંકા થાય છે અને જે શુદ્ધ વર્તતો થકા અપરાધ કરતો નથી તેને બંધની શંકા થતી નથી—એવા નિયમ છે. માટે સર્વધા સર્વ પારંકા ભાવાના પરિદ્ધાર વડે (અર્થાત્ પરંદ્રવ્યના સર્વ ભાવાને છાડીને) શુદ્ધ આત્માને મહુલું કરવા, કારણ કે એમ થાય ત્યારે જ નિરપરાધપણું થાય છે.

ભાવાથ:—જો માલુસ ચોરી આદિ અપરાધ કરે તો તેને બધનની શંકા થાય; નિરપરાધને શંકા શા માટે થાય? તેવી જ રીતે જો આત્મા પરદ્રવ્યના મહુલ્રુરપ અપરાધ કરે તો તેને બધની શંકા થાય જ; જો પાતાને શુદ્ધ અનુભવે, પરને ન મહે, તા બધની શંકા શા માટે થાય? માટે પરદ્રવ્યને છાડી શુદ્ધ આત્માનું મહુલ્રુ કરવું. ત્યારે જ નિરપરાધ થવાય છે. ૩૦૧—૩૦૩.

હવે પૂછ છ કે આ 'અપરાધ' એડલે શું'? તેના ઉત્તરમાં અપરાધનું સ્વરૂપ કહે છઃ—

संसिद्धिराधिमद्धं साधियमाराधियं च एयट्टं । अवगयगधो जो म्वलु चेया मो होड अवगधो ॥ ३०४॥ जो पुण णिरवराधो चेया णिस्संकिओ उ सो होइ । आराहणण् णिचं वट्टंड अहंति जाणंतो ॥ ३०५॥ मंसिद्धिगधिमद्धं माधिनमाराधितं चैकार्धम् । अवगतराधो यः यन्तु चेतियता म अवस्थवराधः ॥ ३०४॥

સંસિદ્ધિ, સિદ્ધિ, રાધ, આરાધિત, સાધિત—એક છે, એ રાધધી જે રહિત છે તે આતમા અપરાધ છે; ૩૦૪. વળી આતમા જે નિરપરાધી તે નિઃશંકિત હોય છે, વર્તે સદા આરાધનાથી. જાણતા 'હું' આત્મને. ૩૦૫, यः पुनर्निरपराध्येतियता निष्ठशंकितरत् स भवति । आराधनया नित्यं वर्तते अद्दीप्ति जानत् ॥ ३०५ ॥

અન્વયાર્થ:—[संसिद्धिराघिसदं] સ'સિહિ, *રાધ, સિહ, [साधितं बारा-धितं च] સાધિત અને આરાધિત—[एकार्थ] એ રાખ્દા એકાર્થ છે; [यः बलु चेतियता] જે આત્મા [अपगतराघः] 'અપગતરાધ' અર્થાત્ રાધથી રહિત છે [सः] તે આત્મા [अपराघः] અપરાધ [अवति] છે.

[पुनः] वणी [यः चेतियता] के आत्मा [निरपराधः] निश्पराध छ [सः तु] ते [निहशंकितः भवति] निःशंक छे।य छ; [अहं इति जानन्] 'शुद्ध आत्मा ते क हुं धुं' એम लाखतो थेहे। [आराधनया] आश्वनाथी [नित्यं वर्तते] सह। वते छे.

ટીકા:—પરદ્રવ્યના પરિહાર વડે શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ અથવા સાધન તે રાધ. જે આત્મા 'અપગતરાધ' અર્થાત રાધ રહિત હોય તે આત્મા અપરાધ છે. અથવા (ળીજો સમાસવિગ્રહ આ પ્રમાણે છે:) જે ભાવ શધ રહિત હોય તે ભાવ અપરાધ છે; તે અપરાધ સહિત જે આત્મા વર્ત તો હોય તે આત્મા સાપરાધ છે. તે આત્મા, પરદ્રવ્યના ગ્રહણના સદ્દભાવ વડે શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિના અભાવને લીધે ખંધની શ'કા થતી હોઈને સ્વય' અશુદ્ધ હોવાથી, અનારાધક જ છે. અને જે આત્મા નિરપરાધ છે તે, સમગ્ર પરદ્રવ્યના પરિહાર વડે શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિના સદ્દભાવને લીધે ખંધની શ'કા નહિ થતી હોવાથી 'ઉપયાગ જ જેનું એક લક્ષણ છે એવા એક શુદ્ધ આત્મા જ હું છું' એમ નિશ્વય કરતો થકા શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ જેનું લક્ષણ છે એવી આરા-ધનાથી સદાય વર્ત તો હોવાથી, આરાધક જ છે.

સાવાર્થ:—સંસિંહિ, રાધ, સિહિ, સાધિત અને આરાધિત—એ શબ્દાના અર્થ એક જ છે. અહીં શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ અથવા સાધનનું નામ 'રાધ ' છે. જેને તે રાધ નથી તે આત્મા સાપરાધ છે અને જેને તે રાધ છે તે આત્મા નિરપરાધ છે. જે સાપરાધ છે તેને બંધની શંકા થાય છે માટે તે સ્વયં અશુદ્ધ હોવાથી અનારાધક છે; અને જે નિરપરાધ છે તે નિ:શંક થયા થકા પાતાના ઉપયાગમાં લીન હાય છે તેથી તેને બંધની શંકા નથી, માટે 'શુદ્ધ આત્મા તે જ હું યું' એવા નિશ્વયપૂર્વક વર્તતો થકા સમ્યષ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપના એક સાવરૂપ નિશ્વય આરાધનાના આરાધક જ છે.

^{*} રાધ = મારાધના; પ્રસન્નતા; કૃપા; સિદ્ધિ; પૂર્ણતા; સિદ્ધ કરવું તે; પૂર્ણ કરવું તે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(માલિની)

अनवरतमनंतिर्वध्यते सापराधः स्पृत्रति निरपराधो बंधनं नैत जातु । नियतमयमथुद्धं स्वं भजन्सापराधो भवति निरपराधः साधु शुद्धात्मसेती ॥ १८७॥

અર્થ:—સાપરાધ આત્મા નિરંતર અનંત પુદ્દગલપરમાહુર્પ કર્માથી બંધાય છે; નિરપરાધ આત્મા બંધનને કદાપિ સ્પર્શતો નથી. જે સાપરાધ આત્મા છે તે તો નિયમથી પાતાને અશુદ્ધ સેવતો થકા સાપરાધ છે; નિરપરાધ આત્મા તો ભલી રીતે શુદ્ધ આત્માના સેવનાર હોય છે. ૩૦૪—૩૦૫.

(હવે વ્યવહારનયાવલ બી અર્થાત્ વ્યવહારનયને અવલ ખનાર તકે કરે છે કે:—) "શુદ્ધ આત્માની ઉપાસનાના પ્રયાસ (મહેનત) કરવાનું શું કામ છે? કારણ કે પ્રતિક્રમણ આદિથી જ આત્મા નિરપરાધ થાય છે; કેમ કે સાપરાધને, જે અપ્રતિક્રમણ આદિ છે તે, અપરાધને દૂર કરનારાં નહિ હોવાથી, વિષકું ભ છે, માટે જે પ્રતિક્રમણ આદિ છે તે, અપરાધને દૂર કરનારાં હોવાથી, અમૃતકું ભ છે. વ્યવહારાચારસૂત્રમાં (-વ્યવહારને કહેનારા આચારસૂત્રમાં-) પણ કહ્યું છે કે—

अप्पडिकमणमपडिसरणं अप्पडिहारो अधारणा चेव । अणियत्ती य अणिंदागरहासोही य विसकुंभो ॥ १ ॥ पडिकमणं पडिसरणं परिहारो धारणा णियत्ती य । णिंदा गरहा सोही अट्टविहो अमयकुंभो दु ॥ २ ॥

અર્થ:—અપ્રતિક્રમણ, અપ્રતિસરણ, અપરિદ્ધાર, અધારણા, અનિવૃત્તિ, અનિવૃત્તિ, અનિદ્ધાર, અગાર્દ્ધ અને અશુદ્ધિ—(એમ આઠ પ્રકારે, લાગલા દાષાનું પ્રાયશ્ચિત ન કરવું) તે વિષકું ભ અર્થાત્ ઝેરના ઘડા છે. પ્રતિક્રમણ, પ્રતિસરણ, પરિદ્ધાર, ધારણા, નિવૃત્તિ, નિંદા, ગર્હ્ધા અને શુદ્ધિ—(એમ આઠ પ્રકારે, લાગલા દાષાનું પ્રાયશ્ચિત કરવું) તે અમૃતકું ભ છે."

ઉપરતા તક^રતું સમાધાન આચાર્યભગવાન (નિશ્વયનયની પ્રધાનતાથી) ગાથામાં કરે છે:—

⁺પ્રતિસરણ = સમ્પક્ત્વાદિ ગુણામાં પ્રેરણા. પસ્ક્રિાર = મિથ્યાત્વરાગાદિ દેષોનું નિવારણ. ધારણા = ૧ પંચનમસ્કારાદિ મંત્ર, પ્રતિમા વગેરે ભાજ દ્રવ્યોના આલંખન વડે ચિત્તને સ્થિર કરવું. નિવૃત્તિ =

पिडकमणं पिडमरणं पिरहारो धारणा णियती य । णिदा गरहा मोही अट्टविहो होइ विमकुंभो ॥ ३०६॥ अपिडकमणमप्पिडमरणं अपिरहारो अधारणा चेव । अणियती य अणिदागरहामोही अमयकुंभा ॥ ३०७॥

भितक्रमणं भितम्बणं पिरहारो धारणा निद्धतिश्च । निदा गर्हा शुद्धिः अष्टवियो भवति विषयुंभः ॥ ३०६ ॥ अप्रतिक्रमणमपतिसरणमपरिहारोऽधारणा येव । अनिद्वत्तिश्चानिदाःगर्हाऽशृद्धिरमतकुंभः ॥ ३८७ ॥

અન્વયાર્થ:—[प्रतिक्रमणं] પ્રતિક્ષ્મણ, [प्रतिसरणं] પ્રતિસરણ, [परिहारः] પરિહાર [धारणा] ધારણા, [त्रेबृत्तिः] નિવૃત્તિ, [त्रिंदा, [गर्हा] ગહીં [स द्युतिः] અને શુદ્ધિ—[अष्टविधः] એ આઠ પ્રકારના [विषक्वंमः] વિષક્વ (मवित] છે (કારણ કે એમાં કર્તાપણાની સુદ્ધિ સ'ભવે છે).

[अप्रतिक्रमणं] અપ્રતિક્રમણ, [अप्रतिसरणं] અપ્રતિસરણ, [अपरिद्वारः] અપરિદ્ધાર, [अधारणा] અધારણા, [अनिवृत्तिः च] અનિવૃત્તિ, [अनिंदा] અનિંદા, [अगद्दां] અગદ્ધાં [च दव] અને [अशुद्धिः] અશુદ્ધિ—[अमृतकुंभः] એ અમૃત-કુંભ છે (કારણ કે એમાં કર્તાપણાના નિષેધ છે—કાંઈ કરવાતું જ નથી, માટે બધા થતો નથી).

ટીકા:—પ્રથમ તો જે અજ્ઞાનીજનસાધારણ (અર્થાત અજ્ઞાની લોકોને સાધારણ એવાં) અપ્રતિક્રમણાં છે તેઓ તા શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિના અભાવરૂપ સ્વભાવવાળાં હોવાને લીધે સ્વયંત્રેવ અપરાધરૂપ હોવાથી વિષકુંભ જ છે; તેમના વિચાર કરવાનું શું પ્રયોજન છે? (તેઓ તો પ્રથમ જ ત્યાગવાયાંગ્ય છે.) અને જે દ્રવ્યરૂપ પ્રતિક્રમણાં છે તેઓ સર્વ અપરાધરૂપી વિષના દ્રાધાને ઘઢાડવામાં (-ક્રમેક્રમે

પ્રતિક્રમણ, ન પ્રતિસરણ, વળી પરિદુરણ, નિવૃત્તિ, ધારણા. વળી શુદ્ધિ, નિંદા, ગહેણા—એ અષ્ટવિધ વિષકુંભ છે. ૩૦૬. અણુપ્રતિક્રમણ, અણુપ્રતિસરણ, અણુપરિદુરણ, અણુધારણા, અનિવૃત્તિ, અણુગઢો. અનિંદ, અશુદ્ધિ—અમૃતકુંભ છે. ૩૦૭

ભાવાવિષયકષાયાદિ ઇચ્છામાં વર્ત'તા ચિત્તને પાધું વાળવું. નિંદા = આત્મસાક્ષીએ દેષોનું પ્રગટ કરવું. મહીં = ગુરુસાક્ષીએ દેષોનું પ્રગટ કરવું. શુદ્ધિ = દેષ થતાં પ્રાયથિત્ત લઈને; વિશુદ્ધિ કરવી.

મડાડવામાં) સમર્થ હેાવાથી અમૃતકુંભ છે (એમ વ્યવહાર આચારસ્ત્રમાં કહ્યું છે) તોપણ પ્રતિક્રમણ-અપ્રતિક્રમણાદિથી વિલક્ષણ એવી અપ્રતિક્રમણાદિરૂપ ત્રીજ ભૂમિને નહિ દુખનાર પુરુષને તે દ્રવ્યપ્રતિક્રમણાદિ (અપરાધ કાપવારૂપ) પાતાનું કાર્ય કરવા અસમર્થ હોવાને લીધે વિપક્ષ કાર્ય (અર્થાત્ બ'ધનું કાર્ય) કરતાં હેાવાથી વિષકું ભ જ છે. જે અપ્રતિક્રમણાદિરૂપ ત્રીજ ભાગ છે તે, સ્વયં શુક્રાત્માની સિક્રિરૂપ હોવાને લીધે સર્વ અપરાધરૂપી વિષના દાષાને સર્વથા નષ્ટ કરનારી હોવાથી. સાક્ષાત સ્વયં અમૃતકુંભ છે અને એ રીતે (તે ત્રીજ ભૂમિ) વ્યવહારથી કવ્યપ્રતિક્રમણાદિને પણ અમૃતક ભપતા સાધે છે. તે ત્રીજી ભમિથી જ આત્મા નિરપરાધ થાય છે. તેના (અર્થાત્ ત્રીજ ભમિના) અભાવમાં કવ્યપ્રતિક્રમણાદિ પણ અપરાધ જ છે. માટે, ત્રીજ ભૂમિથી જ નિરપરાધપસું છે એમ કરે છે. તેની પ્રાપ્તિ અર્થ જ આ દ્રવ્યપ્રતિક્રમણાદિ છે. મ્યામ હોવાથી એમ ન માના કે (નિશ્ચયનયતું) શાસ દ્રવ્યપ્રતિક્રમણાદિને છાડાવે છે. ત્યારે શ' કરે છે? દ્રવ્યપ્રતિક્રમણાદિથી છાડી દેતું નથી (–અઠકાવી દેતું નથી, સંતાપ મનાવી દેતું નથી): તે સિવાય બીજાં પણ, પ્રતિક્રમણ-અપ્રતિક્રમણાદિથી અગાચર અપ્રતિક્રમણાદિરૂપ, શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ જેનું લક્ષણ છે એવું, અતિ દુષ્કર કાંઇક કરાવે છે. આ શ્રધમાં જ આગળ કહેશે કે—*कमां जं पुन्वकयं सहासहमणेयवित्थर-विसेसं । तत्तो णियत्तप् अप्पयं तु जो सो पडिक्रमणं ॥ वर्गरे. (अधः-अने પ્રકારના વિસ્તારવાળાં જે પૂર્વે કરેલાં શુભાશુભ કર્મ છે તેમનાથી જે પાતાના આત્માને નિવર્તાવે છે તે આત્મા પ્રતિક્રમણ છે.)

ભાવાથે:—વ્યવહારનયાવલં બીએ કહ્યું હતું કે—"લાગેલા દાવાનું પ્રતિક્રમણ આદિ કરવાથી જ આત્મા શુદ્ધ થાય છે, તો પછી પ્રથમથી જ શુદ્ધ આત્માના આલં બનના ખેદ કરવાનું શું પ્રયોજન છે ! શુદ્ધ થયા પછી તેનું આલં બન થશે; પહેલેથી જ આલં બનના ખેદ નિષ્ફળ છે." તેને આચાર્ય સમજાવે છે કે:—જે દ્વ્યપ્રતિક્રમણાદિક છે તે દાષનાં મટાડનારાં છે, તોપણ શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ કે જે પ્રતિક્રમણાદિક છે તે દાષનાં મટાડનારાં છે, તોપણ શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ કે જે પ્રતિક્રમણાદિશી રહિત છે તેના આલં બન વિના તો દ્વ્યપ્રતિક્રમણાદિક દાષસ્વરૂપ જ છે, દાષ મટાડવાને સમર્થ નથી; કારણ કે નિશ્ચયની અપેક્ષા સહિત જ વ્યવહારનય માક્ષમાગેમાં છે, કેવળ વ્યવહારના જ પક્ષ માક્ષમાગેમાં નથી, વ્યધના જ માર્ગ છે. માટે એમ કહ્યું છે કે—અજ્ઞાનીને જે અપ્રતિક્રમણાદિક છે તે તો વિષકુંભ છે જ; તેમની તો વાત જ શી? પરંતુ વ્યવહારચારિત્રમાં જે પ્રતિક્રમણાદિક કહ્યાં છે તે પણ નિશ્ચયનયે વિષકુંભ જ છે, કારણ કે આત્મા તા પ્રતિક્રમણાદિકથી રહિત, શુદ્ધ, અપ્રતિક્રમણાદિક્વરૂપ જ છે.

^{*} જુએ! ગાયા ૩૮૩--૭૮૫; ત્યાં નિશ્વયપ્રતિક્રમણ વગેરેનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.

હવે આ કથનના કળશરૂપે કાવ્ય કહે છે:—

अतो इताः मयादिनो गताः सुखासीनतां पञ्जीनं चापल्रमुन्यूलितमालंबनम् । आत्मन्येवालानितं च चित्त-मासंपूर्णविद्यानघनोपलब्वेः ॥ १८८ ॥

અર્થ:—આ કથનથી, સુખે ખેઠેલા (અર્થાત્ એશ-આરાબ કરતા) પ્રમાદી જીવાને હત કહ્યા છે (અર્થાત્ માક્ષના તદ્દન અનિધકારી કહ્યા છે), ચાપલ્યના (-વિચાર વિનાના કાર્યના) પ્રલય કર્યો છે (અર્થાત્ આત્મભાન વિનાની ક્રિયાઓને ત્રાક્ષના કારણમાં ગણી નથી), આલ'બનને ઉખેડી નાખ્યું છે (અર્થાત્ સમ્યગ્દિષ્ટના દ્રવ્ય-પ્રતિક્રમણ વગેરેને પણ નિશ્ચયથી બધનું કારણ ગણીને હેય કહ્યાં છે), જ્યાંસુધી સંપૂર્ણ વિજ્ઞાનઘન આત્માની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંસુધી (શુદ્ધ) આત્માર્યી થાંભલે જ ચિત્તને બાંધ્યું છે (-વ્યવહારના આલ'બનથી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં ચિત્ત ભમતું હતું તેને શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર આત્મામાં જ લગાડવાનું કહ્યું છે કારણ કે તે જ ત્રાક્ષનું કારણ છે).

અહીં નિશ્વયનયથી પ્રતિક્રમણાદિકને વિષકુંભ કહ્યાં અને અપ્રતિક્રમણાદિકને અમૃતકુંભ કહ્યાં તેથી કાેઈ ઊલદું સમજ પ્રતિક્રમણાદિકને છાડી પ્રમાદી થાય તાે તેને સમજાવવાને કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(વસંતતિલકા)

यत्र प्रतिक्रमणयेव विषं प्रणीतं तत्राप्रतिक्रमणयेव सुधा कृतः स्थात् । तत्किं मगाद्यति जनः प्रपत्तक्षघोऽधः किं नोर्ध्वसूर्ध्वसिधरोहति निष्मसादः ॥ १८९ ॥

અર્થ:—(અરે ! ભાઈ,) જ્યાં પ્રતિક્રમણને જ વિષ કહ્યું છે, ત્યાં અપ્રતિક્રમણ અમૃત ક્યાંથી હોય ! (અર્થાત્ ન જ હોય.) તો પછી માણસા નીચે નીચે પડતા થકા પ્રમાદી કાં થાય છે ! નિષ્પ્રમાદી થયા થકા ઊંચે ઊંચે કાં ચડતા નથી !

ભાવાર્થ:—મ્પજ્ઞાનાવસ્થામાં જે અપ્રતિક્રમણાદિક હોય છે તેમની તા વાત જ શી? અહીં તો, શુભપ્રવૃત્તિરૂપ દ્રવ્યપ્રતિક્રમણાદિના પક્ષ છાડાવવા માટે તેમને (દ્રવ્યપ્રતિક્રમણાદિને) તા નિશ્ચયનયની પ્રધાનતાથી વિષકૃભ કહ્યાં છે કારણ કે તેઓ કમ્મળવાં જ કારણ છે, અને પ્રતિક્રમણ-અપ્રતિક્રમણાદિથી રહિત એવી ત્રીજી ભૂમિ,

કે જે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે તેમ જ પ્રતિક્રમણાદિથી રહિત હોવાથી અપ્રતિક્રમણાદિરૂપ છે, તેને અમૃતકું ભ કહી છે અર્થાત ત્યાંના અપ્રતિક્રમણાદિને અમૃતકું ભ કહ્યાં છે. ત્રીજ ભૂમિમાં ચડાવવા માટે આ ઉપદરા આચાર્ય કર્યો છે. પ્રતિક્રમણાદિને વિષકું ભ કહ્યાં સાંભળીને જેઓ ઊલદા પ્રમાદી થાય છે તેમના વિષે આચાર્ય કહે છે કે—' આ પ્રાણસા નીચા કેમ પડે છે? ત્રીજી ભૂમિમાં ઊંચા ઊંચા કેમ ચડતા નથી?' જ્યાં પ્રતિક્રમણને વિષકું ભ કહ્યું ત્યાં તેના નિષેધરૂપ અપ્રતિક્રમણ જ અમૃતકું ભ હોઈ શકે, અજ્ઞાનીનું નહિ. માટે જે અપ્રતિક્રમણાદિ અમૃતકું ભ કહ્યાં છે તે અજ્ઞાનીનાં અપ્રતિક્રમણાદિ ન જાણવાં, ત્રીજી ભૂમિનાં શુદ્ધ આત્મામય જાણવાં.

હવે આ અર્થને દઢ કરતું કાવ્ય કહે છે:—

(પૃથ્લી)

प्रमादकलितः कथं भवति शुद्धभावोऽल्लमः कषायभरगौरवादलसता प्रमादो यतः । अतः स्वरसनिभेरे नियमितः स्वभावे भवन् मुनिः परमशुद्धतां त्रजति मुच्यते वाऽचिरात् ॥ १९० ॥

અર્થ:—કષાયના ભાર વડે ભારે હોવાથી આળસુપત્રું તે પ્રમાદ છ; તેથી એ પ્રમાદયુક્ત આળસભાવ શુક્રભાવ કેમ હોઈ શકે? માટે નિજ રસથી ભરેલા સ્વ-ભાવમાં નિશ્વળ થતા મુનિ પરમ શુક્રતાને પામે છે અથવા શીધ—અલ્પ કાળમાં (કમ્બ્ય'ધર્યી) હૂટે છે.

લાવાર્થ:—પ્રમાદ તેા કષાયના ગૌરવથી થાય છે માટે પ્રમાદીને શુદ્ધ ભાવ હોય નહિ. જે મુનિ ઉદ્યમથી સ્વભાવમાં પ્રવર્ત છે તે શુદ્ધ થઈને ગોક્ષને પામે છે.

હવે, સુક્ત થવાના અનુકુમ દર્શાવતું કાવ્ય કહે છે:--

(शाह सविही डित)

त्यक्ताऽशुद्धिविधापि तत्किल परद्रव्यं समग्रं स्वयं स्वद्रव्ये रितमेति यः स नियतं सर्वापराधच्युतः । वंधध्वंसमुपेत्य नित्यमुदितः स्वज्योतिरच्छोच्छल-वैतन्यामृतपुरपूर्णमहिमा शुद्धो भवनमुच्यते ॥ १९१ ॥

અર્થ:-જે પુરુષ ખરેખર અશુદ્ધતા કરનાકું જે પરદ્રવ્ય તે સર્વન છાડીને

પાતે પાતાના સ્વક્રવ્યમાં લીન થાય છે, તે પુરુષ નિયમથી સર્વ અપરાધાથી રહિત થયા થકા, બધના નારાને પામીને નિત્ય-ઉદિત (સદા પ્રકાશમાન) થયા થકા, સ્વ-જ્યાતિથી (પાતાના સ્વરૂપના પ્રકાશથી) નિર્મળપણે ઊછળતા જે ચૈતન્યરૂપ અમૃતના પ્રવાહ તેના વર પૂર્ણ જેના મહિમા છે એવા શુદ્ધ થતા થકા, કર્માથી છૂટે છે— મુક્ત થાય છે.

ભાવાર્થ:—જે પુરુષ, પહેલાં સમસ્ત પરદ્રવ્યના ત્યાગ કરી નિજ દ્રવ્યમાં (મ્યાત્મસ્વરૂપમાં) લીન થાય છે, તે પુરુષ સર્વ રાગાદિક અપરાધાથી રહિત થઈ આગામી વ્યવના નારા કરે છે અને નિત્ય ઉદયરૂપ કેવળજ્ઞાનને પામી, શુદ્ધ થઈ, સર્વ કર્મના નારા કરી, મેક્ષને પામે છે. આ, મેક્ષ થવાના અનુક્રમ છે.

હવે મેક્ષ અધિકાર પૂર્ણ કરતાં તેના અ'તમ'ગળરૂપે પૂર્ણ જ્ઞાનના મહિમાનું (સર્વધા શુદ્ધ થયેલા આત્મદ્રવ્યના મહિમાનું) કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(મ'દાકાંતા)

वंथच्छेदात्कलयदतुलं मोक्षमक्षय्यमेत-वित्योद्योतस्फुटितसङ्जात्रस्थमेकांतशुद्धम् । एकाकारस्वरसभरतोऽद्भंतगंभीरधीरं पूर्णे क्वानं ज्वलितमचले स्वस्यं लीनं महिन्नि ॥ १९२ ॥

અર્થ':—કમેં ખંધના છેદથી અતુલ અક્ષયં (અવિનાશી) મેક્ષને અનુભવતું, નિત્ય ઉદ્યોતવાળી (જેના પ્રકાશ નિત્ય છે એવ્રી) સહજ અવસ્થા જેની ખીલી નીકળી છે એવું, એકાંતશુદ્ધ (-કમેંના મેલ નહિ રહેવાથી જે અત્યંત શુદ્ધ થયું છે એવું), અને એકાકાર (એક જ્ઞાનમાત્ર આકારે પશ્છિમેલાં) નિજરસની અતિશયતાથી જે અત્યંત ગ'ભીર અને ધીર છે એવું આ પૂર્ણ જ્ઞાન ઝળહળી ઊઠયું (સવંથા શુદ્ધ આત્મદ્દગ્ય જાજવલ્યમાન પ્રગઢ થયું), પાતાના અચળ મહિમામાં લીન થયું.

ભાવાથ:—કર્મના નારા કરી મેણને અનુભવતું, પાતાની સ્વાભાવિક અવસ્થારૂપ, અત્યંત શુદ્ધ, સમસ્ત ગ્રેયાકારાને ગૌણ કરતું, અત્યંત ગંભીર (જેના પાર નથી એવું) અને ધીર (આકુળતા વિનાતું)—એવું પૂર્ણ ગ્રાન પ્રગઢ દેદીપ્ય-આન થયું, પાતાના મહિમામાં લીન થયું.

ટીકા:--મા રીતે મેક્ષ (રંગભૂમિમાંથી) **ખહાર નીકળી ગ**યા.

ભાવાથ:—રંગભૂમિમાં મેક્ષતત્ત્વના સ્વાંગ મ્યાવ્યા હતા. જ્યાં જ્ઞાન પ્રગઢ થયું ત્યાં તે મેક્ષ્મના સ્વાંગ રંગભૂમિમાંથી ખહાર નીકળી ગયા. ૩૦૬—૩૦૭.

> જ્યાં નર કાય પર્યા દહળધન અધસ્વરૂપ લખે દુખકારી, ચિંત કરે નિતિ કેમ કદે યહ તોણા છિદે નહિ નેક દિકારી; છદનકૂં ગહિ આયુધ ધાય ચલાય નિશંક કરે દુય ધારી, યાં બુધ બુદ્ધિ ધસાય દુધા કરિ કર્મ રુ આતમ આપ ગહારી.

આમ આ સમયસાર થ'થની (શ્રીમદ્ અમૃતચ'દ્ર આચાર્ય વિરચિત) આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પંડિત જયચ'દ્રજીકૃત ભાષાવચનિકામાં આઠમા મેણિ અધિકાર પૂછ્યો.

સર્વવિશુદ્ધ સુજ્ઞાનમથ, સદા ગ્યાતમારામ; પરને કરે ન ભાગવે, જાણે *જપિ તસુ નામ.

પ્રથમ ટીકાકાર આચાર્ય દેવ કહે છે કે "હવે સર્વ વિશુદ્ધજ્ઞાન પ્રવેશ કરે છે."

માણતત્ત્વના સ્વાંગ નીકળી ગયા પછી સર્વાવિશુદ્ધ જ્ઞાન મવેશ કરે છે. રંગ-ભૂમિમાં જીવ-અજીવ, કર્તાંકર્મ, પુષ્પ-પાપ, આસવ, સ'વર, નિજેશ, બ'ધ અને માક્ષ-એ આઠ સ્વાંગ આવ્યા, તેમતું તૃત્ય થયું અને પાતપાતાતું સ્વરૂપ અતાવી તેઓ નીકળી ગયા. હવે સર્વ સ્વાંગ દૂર થયે એકાકાર સર્વાવિશુદ્ધજ્ઞાન પ્રવેશ કરે છે.

ત્યાં પ્રથમ જ, મ'ગળરૂપે જ્ઞાનપુ'જ સ્માત્માના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે:—

(भंडाइंता)

नीत्वा सम्यक् मलयमखिलान् कर्तृभोक्त्रादिभावान् दूरीभूतः मतिपदमयं वंधमोक्षमक्लृप्तेः । शुद्धः शुद्धः स्वरसविसरापूर्णप्रण्याचलार्चि-ष्टंकोत्कीर्णमकटमहिमा स्कूर्जिति शानपुंजः ॥ १९३ ॥

અર્થ:—સમસ્ત કર્તાં—સાકતા અાદિ ભાવાને સમ્યક્ પ્રકારે નાશ પમાડીને પદ પદ (અર્થાત્ કર્મના ક્ષરાપશમના નિમિત્તથી થતા દરેક પર્યાયમાં) બ'ધ-માક્ષની

^{*} જપિ = યદ્યપિ; જો કે.

રચનાથી કૂર વર્તતો, શુદ્ધ–શુદ્ધ (અર્થાત્ જે રાગાદિક મળ તેમ જ આવરણ્ર— અનેથી રહિત છે એવા), જેનું પવિત્ર અચળ તેજ નિજરસના (-ગ્રાનરસના, ગ્રાનચેતનારૂપી રસના) ફેલાવથી ભરપૂર છે એવા, અને જેના મહિમા હ' કાત્કીર્ણ પ્રગઢ છે એવા ગ્રાનપુંજ આત્મા પ્રગઢ થાય છે.

ભાવાર્થ:—શુદ્ધનયના વિષય જે ગ્રાનસ્વરૂપ આત્મા છ તે કર્તાભાક્તાપણાના ભાવાથી રહિત છે, ખંધમાક્ષની રચનાથી રહિત છે, પરદ્રવ્યથી અને પરદ્રવ્યના સર્વ ભાવાથી રહિત હાવાથી શુદ્ધ છે, પાતાના સ્વરસના પ્રવાહથી પૂર્ણ દેદી યમાન જ્યાતિ-રૂપ છે અને ઢંકાત્કી હું મહિમાવાળા છે. એવા ગ્રાનપુંજ આત્મા પ્રગઢ થાય છે.

હવે સર્વવિશુદ્ધ જ્ઞાનને પ્રગઢ કરે છે. તેમાં પ્રથમ, 'આત્મા કર્તા-સાક્તા-ભાવથી રહિત છે' એવા અર્થના, આગળની ગાથાની સૂચનિકારૂપ શ્લાક કહે છે:—

(अनु०६५)

कर्तृत्वं न स्वभावोऽस्य चितो वेदयितृत्ववत् । अज्ञानादेव कर्तायं तद्भावादकारकः ॥ १९४॥

અથ:—કર્તાપણ આ ચિત્સ્વરૂપ આત્માના સ્વભાવ નથી, જેમ ભાકતાપણ સ્વભાવ નથી. અજ્ઞાનથી જ તે કર્તા છે, અજ્ઞાનના અભાવ થતાં અકર્તા છે.

હવે આત્માનું અક્તપિષ્ દર્શતપૂર્વક કહે છ:—

द्वियं जं उपाजड गुगेहि तं तेहि जाणमु अणण्णं । जह कद्यादीहि दु पज्जर्णाह कणयं अणण्णमिह ॥ ३०५ ॥ जीवस्माजीवस्म दु जे परिणामा दु देगिया मुते । तं जीवमजीवं वा तेहिमणण्णं वियाणाहि ॥ ३०९ ॥

જે દ્રવ્ય ઉપજે જે ગુણાથી તેથી જાણ અનન્ય તે, જ્યમ જગતમાં કઠકાદિ પર્યાયાથી કનક અનન્ય છે. ૬૦૮. જીવ અજીવના પરિણામ જે દર્શાવિયા સુત્રો મહીં. તે જીવ અગર અજીવ જાણ અનન્ય તે પરિણામથી. ૩૦૯.

ण कुदोनि वि उप्पण्णो जहाा कजं ण नेण सो आदा।
उपादेदि ण किंचि वि कारणमिव नेण ण स होइ।। ३१०॥
कम्मं पहुच कता कतारं तह पहुच कम्माणि।
उपजंति य णियमा मिद्री दु ण दीमण् अण्णा।। ३११॥

द्रग्यं यदुत्पद्यते गुणैम्तर्नेर्जानीहानस्यतः ।
यथा करकाणिभिम्तु पर्यायः कनकमनस्यदिहः ॥ ३ ८ ॥
त्रोबम्याजीवस्य त ये परिणामास्तु दर्शिताः मृते ।
तं नीवमजीय वा तेरनस्यं विमानीहि ॥ ३०० ॥
त कत्रश्चिटप्यत्पद्मो यस्मात्कार्य न तेन स जात्मा ।
तत्याऽयति न विचिदपि कारणमपि तेन न स भवति ॥ ३९ । ॥
कर्म प्रतीत्य कर्ना कर्नारं तथा प्रतीत्य कर्माणि ।
कर्मार्यते न नियमान्सिद्धिन्तु न इठ्यतेऽस्या ॥ ३९१ ॥

અન્વશાર્થ:—[वर् द्रव्यं] જે ડ્રવ્ય [गुणैः] જે યુણાથી [उत्पचते] ઉપજે છે [तैः] ते યુણાથી [तद्] तेने [अनन्यत् जानीहि] अनन्य જાણ; [यथा] જેમ [इह] જગતમાં [कठकाविभिः पर्यायैः तु] કડાં આદિ પર્યાયાથી [कनकं] યુવણે [अनन्यत्] अनन्य छ तेम.

[जीवस्य वजीवस्य तु] ४० भने भथानां [वे परिणामाः तु] के परि-धाने। [स्त्रे दर्शिताः] स्त्रमां ६शिथां छे, [तैः] ते परिकानाथी [तं जीवं वजीवं षा] ते ४० अथा अथाने [वनस्यं विजानीहि] अनन्य लाधु.

[यस्मात्] क्षारक्ष है [कुतिक्षात् अपि] हेर्छथी [न उत्पक्षः] ઉत्पन्न थये। नथी [तेन] तेथी [सः मातमा] ते स्थात्मा [कार्यं न] (हेर्छनुं) क्षार्थ नथी,

> ઉપજે ન આત્મા કાઇથી તેથી ન આત્મા કાર્ય છે. ઉપજાવતા નથી કાઈને તેથી ન કારણ પણ હરે. ૩૧૦. રે! કર્મ-આશ્રિત હાય કર્તા, કર્મ પણ કર્તા તેણે આશ્રિતપણ ઉપજે નિયમથી. સિદ્ધિ નવ બીજી દીસે. ૨૧૧

[किंखिय् अपि] अने डेर्धने [न उत्पादयित] ઉपलावते। नथी [तेन] तेथी [सः] ते [कारणं अपि] (डेर्ध्धनुं) क्षरेश पक्ष [न मचिति] नथी.

[नियमात्] नियमथी [कर्म प्रतीत्य] क्ष्मैना आश्रये (-क्ष्मैन अवसंभीने) [कर्ता] क्रती होय छ [तथा च] तेम थ [कर्तारं प्रतीत्य] क्रतीना आश्रये [क्ष्मीण उत्पदांते] क्ष्मी हित्पन्न थाय छ; [अन्या तु] जील हे। दीते [सिद्धिः] क्रतीक्ष्मैनी सिद्धि [च दह्यते] जीवामां आवती नथी.

દીકા:—પ્રથમ તા જીવ કમખદ્ધ એવાં પાતાનાં પરિણામાથી ઉપજતા થકા જિય છે, અજીવ નથી; એવી રીતે અજીવ પણ કમખદ્ધ પાતાનાં પરિણામાથી ઉપજતા થકું અજીવ જ છે, જીવ નથી; કારણ કે જેમ (કંકણ આદિ પરિણામાથી ઉપજતા એવા) સુવર્ણને કંકણ આદિ પરિણામા સાથે તાદાત્મ્ય છે. આમ જીવ પાતાનાં પરિણામાથી ઉપજતા હાવા છતાં તેને અજીવની સાથે કાર્યકારણભાવ સિદ્ધ થતા નથી, કારણ કે સર્વ દ્વાને અન્ય દ્વાર સાથે ઉત્પાદ્ય-ઉત્પાદકભાવના અભાવ છે; તે (કાર્યકારણભાવ) નહિ સિદ્ધ થતાં, અજીવને જીવનું કર્મપણ સિદ્ધ થતું નથી; અને તે (-અજીવને જીવનું કર્મપણ તેને અજીવને કર્તાં કર્મપણ સિદ્ધ થતું નથી; અને તે (-અજીવને જીવનું કર્મપણ) નહિ સિદ્ધ થતાં, કર્તા-કર્મની બીજી કાઈ અપેક્ષાએ સિદ્ધિ નહિ હોવાથી, જીવને અજીવનું કર્તાપણ સિદ્ધ થતું નથી. માટે જીવ અકર્તા કરે છે.

ભાવાથ:—સર્વ દ્રવ્યાનાં પરિજ્ઞામ જીદાં જીદાં છે. યાતપાતાનાં પરિજ્ઞામાના, સૌ દ્રવ્યા કર્તા છે; તેઓ તે પરિજ્ઞામાના કર્તા છે, તે∶પરિજ્ઞામાં તેમનાં કર્મ છે. નિશ્ચયથી કાઈના કાઈની સાથે કર્તાકમેસ'અ'ધ નથી. માટે જવ પાતાનાં પરિજ્ઞામના જ કર્તા છે, પાતાનાં પરિજ્ઞામના જ કર્તા છે, પાતાનાં પરિજ્ઞામ કર્મ છે. એવી જ રીતે અજવ પાતાનાં પરિજ્ઞામના જ કર્તા છે, પાતાનાં પરિજ્ઞામ કર્મ છે. આ રીતે જવ બીજાનાં પરિજ્ઞામાના અકર્તા છે.

'આ રીતે જીવ અકર્તા છે તાપણ તેને અધ થાય છે એ કાેઈ અજ્ઞાનના મહિમા છે' એવા અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય હવે કહે છે:—

(શિખરિણી)

अकर्ता जीवोऽयं स्थित इति विशुद्धः स्वरसतः
स्फुरिबज्ज्योतिर्भिङ्छुरितश्चवनाभोगभवनः ।
तथाप्यस्यासौ स्याद्यदिइ किल बंधः मकुतिभिः
स खल्बज्ञानस्य स्फुरित महिमा कोऽपि गहनः ॥ १९५ ॥
अथिः—के निकश्सधी विशुद्ध छ, अने स्कुरायभान थरी केनी शैतन्य-

જ્યાતિઓ વર્ડ લાકિના સમસ્ત વિસ્તાર વ્યાપ્ત થઈ જાય છે એવા જેના સ્વભાવ છે, એવા આ જવ પૂર્વેક્ત રીતે (પરક્રવ્યના અને પરભાવાના) અકર્તા કર્યા, તાપણ તેને આ જગતમાં કર્મપ્રકૃતિઓ સાથે આ (પ્રગટ) બધ થાય છે તે ખરેખર અજ્ઞાનના કાઈ ગહુન મહિમા સકુરાયમાન છે.

. ભાવાથ':—જેનું જ્ઞાન સર્વ રોયામાં વ્યાપનારું છે એવા આ જવ શુદ્ધનયથી પરદ્રવ્યના કર્તા નથી, તાપણ તેને કર્મના બ'ધ થાય છે તે કાેઈ અજ્ઞાનના ગહન મહિમા છે—જેના પાર પમાતા નથી. ૩૦૮– ૩૧૧.

(હવે આ અજ્ઞાનના મહિમાને પ્રગટ કરે છે:—)

चेया उ पयडीअट्ठं उप्पज्जइ विणस्सइ । पयडी वि चेययट्ठं उप्पज्जइ विणस्सइ ॥ ३१२ ॥ एवं वंधो उ दुण्हं वि अण्णोण्णपचया हवे । अप्पणो पयडीण् य संसारो तेण जायण् ॥ ३१३ ॥ चेतियता तु प्रकृत्यर्थमुन्यचने विनन्ध्यति । पर्कातर्गप चेतकार्थमुन्यचने विनन्ध्यति ॥ ३१२ ॥ एव वंधस्त द्वयोर्गप अन्योत्यमन्ययाद्ववेत ।

भान्मनः प्रकृतेश्च संसारस्तेन जायते ॥ ३१६ ॥

अन्वयाधः—[चेतियता तु] ચેતક અર્થાત આત્મા [ब्रह्मत्यर्थं] પ્રકૃતિના નિभित्ते [उत्पद्यते] ઉપજે છ [विनश्यित] तथा विश्वसे छ, [ब्रह्मतिः अपि] અને પ્રકૃતિ પણ [चेतकार्थं] ચેતકના અર્થાત આત્માના નિમિત્તે [उत्पद्यते] ઉપજે छ [विनश्यित] तथा विश्वसे छ. [षवं] એ રીતે [अन्योन्यप्रत्ययात्] પરસ્પર નિમિत्तथी [ब्रयोः अपि] अनेता—[बात्मनः प्रकृतेः च] આत्माना ने प्रकृतिना—[बंधः तु प्रवेत्] अप्थ छ, [तेन] अने तथी [संसारः] संसार [जायते] ઉત્પन्न थाय छ.

પણ જીવ પ્રકૃતિના નિમિત્ત ઉપજે વિશ્રુસ અરે : ને પ્રકૃતિ પણ જીવના નિમિત્ત ઉપજે વિશ્રુસે: ૩૧૨. અન્યાન્યના નિમિત્ત એ રીત બધ્ધ બેઉ તાંગા બને —આત્મા અને પ્રકૃતિ તાણા, સંસાર તેથી થાય છે. ૩૧૩.

ટીકા:—આ આત્મા, (તેને) અનાદિ સ'સારથી જ (પરનાં અને પાતાનાં જીદાં જીદાં) નિશ્ચિત સ્વલક્ષણાનું જ્ઞાન (શેદજ્ઞાન) નહિ હોવાને લીધે પરના અને પાતાના એકત્વના અધ્યાસ કરવાથી કર્તા થયા થકા, પ્રકૃતિના નિમિત્તે ઉત્પત્તિ-વિનાશ પાપ્તે છે; પ્રકૃતિ પણ આત્માના નિમિત્તે ઉત્પત્તિ-વિનાશ પાપ્તે છે (અર્થાત્ આત્માનાં પરિણામ અનુસાર પરિણામે છે). એ રીતે—જોકે તે આત્મા અને પ્રકૃતિને કર્તાંકમ'- ભાવના અભાવ છે તાપણ—પરસ્પર નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવથી બન્નેને બ'ધ જોવામાં આવે છે, તેથી સ'સાર છે અને તેથી જ તેમને (આત્માને ને પ્રકૃતિને) કર્તાંકમંત્રા વ્યંવહાર છે.

ભાવાથ:—આત્માને અને જ્ઞાનાવરહ્યાદિ કર્મની પ્રકૃતિઓને પરમાર્થ કર્તા-કર્મપણાના અભાવ છે તાપણ પરસ્પર નિમિત્તનેમિત્તિકભાવને લીધે બધ થાય છે, તેથી સંસાર છે અને તેથી જ કર્તાકર્મપણાના વ્યવહાર છે. ૩૧૨—૩૧૩.

('જ્યાંસુધી આત્મા પ્રકૃતિના નિમિત્તે ઉપજવું-વિશ્વસવું ન છાઉ ત્યાંસુધી તે અજ્ઞાની, મિથ્યાદષ્ટિ, અસચત છે ' એમ હવે કહે છે:—)

जा एम पयडीअट्टं चेया णेव विमुंचए ।
अयाणओं भवे ताव मिच्छाइट्टी अमंजओं ॥ ३१४ ॥
जया विमुंचए चेया कम्मफलमणंतयं ।
तया विमुत्तो हवड जाणओं पासओं मुणी ॥ ३१५ ॥
यावदेष मक्रत्यर्थ चेतियता नैव विमुंचित ।
भक्तायको भवेत्तार्वान्मध्यादृष्ट्रसंपनः ॥ ३१४ ॥
यटा विमुत्तो भवति द्वायको दर्शको मुनिः ॥ ३१५ ॥
अन्यश्रेथः—[याक्त] अयांसुधी [एकः चेतियता] आ आत्मा [मक्कत्यर्थं]

પ્રકૃતિના નિभित्ते ઉપજવુ:-વિશ્વસવુ: [न एव विमुंचिति] છાડતા નથી, [तावत्]

ઉત્પાદ-વ્યય પ્રકૃતિનિમિત્તે જ્યાં લગી નહિ પરિતજે, ં અજ્ઞાની, મિથ્યાત્વી, અસંયત ત્યાં લગી આ જીવ રહે; ૩૧૪. આ આતમા જ્યારે કરમનું ફળ અનંતું પરિતજે, જ્ઞાયક તથા દર્શક તથા મુનિ તેહ કર્મવિમુક્ત છે. ૩૧૫. त्यांसुधी ते [अझायकः] अभायक छे, [मिध्याद्यष्टिः] भिध्यादिष्ट छे, [असंयतः मनेत्] असंयतः के.

[यदा] ज्यारे [चेतयिता] स्थात्भा [अनतकं कर्मफलं] स्थनंत अर्थक्षणने [विमुंचिति] छाउ छे, [तदा] त्यारे ते [आयकः] आयक छे, [दर्शकः] ६१६ छे, [मुनिः] भुनि छे, [विमुक्तः भवति] विभुक्त (स्थित् अर्थात् अर्था रहित) छे.

દીકા:—જ્યાંસુધી આ આત્મા, (પાતાનાં અને પરનાં જુદાં જુદાં) નિશ્ચિત સ્વલક્ષણાનું જ્ઞાન (મેદજ્ઞાન) નહિ હોવાને લીધે, પ્રકૃતિના સ્વભાવને—કે જે પાતાને બંધનું નિમિત્ત છે તેને—છાડતા નથી, ત્યાંસુધી સ્વ-પરના એક્ત્વજ્ઞાનથી અજ્ઞાયક છે, સ્વપરના એક્ત્વદર્શનથી (એક્ત્વરૂપ શ્રદ્ધાનથી) મિધ્યાદષ્ટિ છે અને સ્વપરની એક્ત્વપરિણૃતિથી અસ'યત છે; અને ત્યાંસુધી જ પરના અને પાતાના એક્ત્વના અધ્યાસ કરવાથી કર્તા છે. અને જ્યારે આ જ આત્મા (પાતાનાં અને પરનાં જીદાં જીદાં) નિશ્ચિત સ્વલક્ષણાના જ્ઞાનને (મેદજ્ઞાનને) લીધે પ્રકૃતિના સ્વભાવને—કે જે પાતાને અંધનું નિમિત્ત છે તેને—છાડે છે, ત્યારે સ્વપરના વિભાગજ્ઞાનથી (મેદજ્ઞાનથી) જ્ઞાયક છે, સ્વપરના વિભાગદર્શનથી (મેદદર્શનથી) દર્શક છે અને સ્વપરની વિભાગપરિણૃતિથી (મેદપરિણૃતિથી) સ'યત છે; અને ત્યારે જ પરના અને પાતાના એક્ત્વના અધ્યાસ નહિ કરવાથી અકર્તા છે.

ભાવાર્થ:—જ્યાંસુધી આ આત્મા પાતાના અને પરના સ્વલક્ષણને જાણતો નથી ત્યાંસુધી તે ભેદજ્ઞાનના અભાવને લીધે કમ્પ્યકૃતિના ઉદયને પાતાના સમજી પરિભુત્રે છે; એ રીતે મિથ્યાદૃષ્ટિ, અજ્ઞાની, અસ'યસી થઈને, કર્તા થઈને, કર્મના ખ'ધ કરે છે. અને જ્યારે આત્માને ભેદજ્ઞાન થાય છે ત્યારે તે કર્તા થતા નથી, તેથી કર્મના ખ'ધ કરતા નથી, જ્ઞાતાદ્રષ્ટાપણે પરિભુત્રે છે.

"એવી જ રીતે ભાક્તાપહ્યું પણ આત્માના સ્વભાવ નથી " એવા અથ'ના, આગળની ગાથાની સ્ચનારૂપ શ્લાક હવે કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

भोक्तृत्वं न स्वभावोऽस्य स्यृतः कर्तृत्वविषतः । अज्ञानादेव भोक्तायं तद्भावादवेदकः ॥ १९६ ॥

અથ^c:—કર્તાપણાની જેમ ભાકતાપણું પણ આ ચેતન્યના (ચિત્સ્વરૂપ આત્માના) સ્વભાવ કદ્યો નથી. અજ્ઞાનથી જ તે ભાકતા છે, અજ્ઞાનના અભાવ થતાં અભાકતા છે. ૩૧૪—૩૧૫. હવે આ અર્થને ગાયામાં કહે છે:--

अण्णाणी कम्मफलं पयिहमहाविद्विओ दु वेदेइ । णाणी पुण कम्मफलं जाणइ उदियं ण वेदेइ ॥ ३१६ ॥ अज्ञानी कर्मफलं मकृतिस्वभावस्थितस्तु वेदयते । जानी पुनः कर्मफलं जानाति उदितं न वेदयते ॥ ३१६ ॥

અન્વયાર્થ:—[ब्रह्मनी] અગ્નાની [ब्रह्मतिस्वमावस्थितः तु] પ્રકૃતિના સ્વભાવમાં સ્થિત રહ્યો થકા [क्रमेफलं] કર્મફળને [वेदयते] वेद (ભાગવે) છ [पुनः क्रानी] અને ગ્રાની તા [डदितं कर्मफलं] ઉદિત (ઉદયમાં આવેલા) કર્મફળને [ज्ञानाति] જાણે છે, [न वेदयते] વેદતા નથી.

ીકા:—અજ્ઞાની શુદ્ધ આત્માના જ્ઞાનના અભાવને લીધે સ્વપરના એકત્વ-જ્ઞાનથી, સ્વપરના એકત્વદર્શનથી અને સ્વપરની એકત્વપરિજીતિથી પ્રકૃતિના સ્વભાવમાં સ્થિત હાવાથી પ્રકૃતિના સ્વભાવને પછું 'હું'પણે અનુભવતા થકા (અર્થાત્ પ્રકૃતિના સ્વભાવને પણ 'આ હું છું' એમ અનુભવતા થકા) કર્મજૂળને વેદ છે—ભાગવે છ; અને જ્ઞાની તા શુદ્ધ આત્માના જ્ઞાનના સદ્ભાવને લીધે સ્વપરના વિભાગજ્ઞાનથી, સ્વપરના વિભાગદર્શનથી અને સ્વપરની વિભાગપરિજ્ઞિતિથી પ્રકૃતિના સ્વભાવથી નિવતેલા (-ખસી ગયેલા, દૂરી ગયેલા) હાવાથી શુદ્ધ આત્માના સ્વભાવને એકને જ 'હું 'પણ અનુભવતા થકા ઉદિત કર્મજૂળને, તેના જ્ઞેયમાત્રપણાને લીધે, જાણે જ છે, પરંતુ તેનું 'હું'પણ અનુભવાવું અશક્ય હાવાથી, (તેને) વેદતા નથી.

ભાવાર્થ:—અજ્ઞાનીને તો શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન નથી તેથી જે કર્મ ઉદયમાં આવે તેને જ તે પાતારૂપ જાણીને ભાગવે છે; અને જ્ઞાનીને શુદ્ધ આત્માના અનુભવ થઈ ગયા છે તેથી તે પ્રકૃતિના ઉદયને પાતાના સ્વભાવ નહિ જાણતો થકા તેના જ્ઞાતા જ રહે છે, ભાકતા થતા નથી.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાર્દૂ લવિક્રીડિત)

अज्ञानी मक्रतिस्वभावनिरतो नित्यं भवेद्वेदको ज्ञानी तु मक्रतिस्वभावविरतो नो जातुचिद्वेदकः ।

અજ્ઞાની વેદે કર્માફળ પ્રકૃતિસ્વભાવ સ્થિત રહી, ને જ્ઞાની તેા જાણે ઉદયગત કર્માફળ, વેદે નહિ. ૩૧૬.

इत्येवं नियमं निरूप्य निपुणैरक्वानिता त्यज्यतां शुद्धैकात्ममये महस्यचित्रतेरासेन्यतां क्वानिता ॥ १९७॥

અથ':—અગ્રાની પ્રકૃતિસ્વભાવમાં લીન-રક્ત હેાવાથી (-તેને જ પાતાના સ્વભાવ બાલ્યુતો હાવાથી-) સદા વેદક છે, અને ગ્રાની તો પ્રકૃતિસ્વભાવથી વિરામ પામેલા—વિરક્ત હાવાથી (-તેને પરના સ્વભાવ બાલ્યુતો હાવાથી-) કદાપિ વેદક નથી. આવા નિયમ ખરાખર વિચારીને—નક્કી કરીને નિપુલ્ પુરુષા અગ્રાનીપલ્યાને છાડા અને શુદ્ધ-એક-આત્મામય તેજમાં નિશ્ચળ થઈને ગ્રાનીપલ્યાને સેવા. ૩૧૬.

ં હવે, 'અજ્ઞાની વેદક જ છે' એવા નિયમ કરવામાં આવે છે (અર્થાત્ 'અજ્ઞાની ભાકતા જ છે' એવા નિયમ છે—એમ કહે છે):—

ण मुणइ पयडिमभव्वो सुट्ठुवि अज्झाइऊण सत्थाणि । गुडदुइंपि पिवंता ण पण्णया णिव्विमा हुंति ॥३१७॥

न मुर्चात पकृतिसभव्यः सुष्ट्वपि अधीत्य कास्त्राणि । सुद्दुस्थमपि पिवंतो न पन्नगा निर्विषा भवीत ॥ ३१७ ॥

અન્વયાર્થ:—[सुन्डु] સારી રીતે [शास्त्राणि] શાસ્ત્રો [अधीत्य अपि] ભણીને પણ [अभव्यः] અભવ્ય [प्रकृति] પ્રકૃતિને (અર્ધાત્ પ્રકૃતિના સ્વભાવને) [न मुंचिति] છાડતો નથી, [गुडदुग्धं] જેમ સાકરવાળું દૂધ [पिषंतः अपि] પીતાં છતાં [पद्मगाः] सेर्पी [निर्विषाः] નિર્વિષ [न भवंति] થતા નથી.

ીકા:—જેમ આ જગતમાં મર્પ વિષભાવને પાતાની મેળે છાડતા નથી અને વિષભાવ છાડાવવાને (મઢાડવાને) સમર્થ એવા સાકરસહિત દૂધના પાનથી પણ છાડતા નથી, તેમ ખરેખર અભવ્ય પ્રકૃતિસ્વભાવને પાતાની મેળે છાડતા નથી અને પ્રકૃતિસ્વભાવ છાડાવવાને સમર્થ એવા દ્રવ્યશ્રુતના જ્ઞાનથી પણ છાડતા નથી; કારણ કે તેને સદાય, ભાવશ્રુતજ્ઞાનસ્વરૂપ શુદ્ધાત્મજ્ઞાનના (-શુદ્ધ આત્માના જ્ઞાનના) અભાવને લીધે, અજ્ઞાનીપણ છે. આથી એવા નિયમ કરવામાં આવે છે (અર્થાત્ એવા નિયમ કરે છે) કે અજ્ઞાની પ્રકૃતિસ્વભાવમાં સ્થિત હોવાથી વેદક જ છે (-કર્મના સોક્તા જ છે).

સુરીતે ભણીને શાસ્ત્ર પણ પ્રકૃતિ અભવ્ય નહિ તજે, સાકરસહિત ક્ષીરપાનથી પણ સર્પ નહિ નિર્વિષ બને. ૩૧૭.

*

ભાવાર્થ:—આ ગાયામાં, અજ્ઞાની કર્મના ફળના ભાષ્તા જ છે—એવા નિયમ કહ્યો. અહીં અભવ્યનું ઉદાહરણ યુક્ત છે. અભવ્યના એવા સ્વયમેવ સ્વભાવ છે કે દ્રવ્યશ્રુતનું જ્ઞાન આદિ બાહ્ય કારણા મળવા છતાં અભવ્ય જીવ, શુદ્ધ આત્માના જ્ઞાનના અભાવને લીધે, કર્મના ઉદયને ભાગવવાના સ્વભાવ બદલતા નથી; માટે આ ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન વગેરે હોવા છતાં જ્યાંસુધી જીવને શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન નથી અર્થાત્ અજ્ઞાનીપસું છે ત્યાંસુધી તે નિયમથી ભાકતા જ છે. ૩૧૭.

હવે, જ્ઞાની તા કર્મકળના અવેદક જ છે—એવા નિયમ કરવામાં સ્પાવે છે:—

णिञ्वेयममावण्णो णाणी कम्माफलं वियाणेइ । महरं कडुयं वहविहमवेयओ तेण मो होई ॥ ३१८ ॥

निर्वेदसमापको ज्ञानी कर्मफल विज्ञानाति । मधुरं कडुकं बहुविभमवेदकस्तेन स भवति ॥ ३१८ ॥

અન્વયાર્થ:—[निर्वेद्समापन्नः] નિવે દેપાપ્ત (વૈરાગ્યને પામેલા) [ज्ञानी] ગ્રાની [मधुरं कदुकं] મીડા-કડવા [बहुविधं] ખહુવિધ [कर्मफळं] કર્મ ફળને [विज्ञानाति] જાણે છે [तेन] તેથી [सः] તે [अवेदकः भवति] અવેદક છે.

ટીકા:—જ્ઞાની તા જેમાંથી એક દૂર થયા છે એવું ભાવયુતજ્ઞાન જેતું સ્વરૂપ છે એવા શુદ્ધાત્મજ્ઞાનના (-શુદ્ધ આત્માના જ્ઞાનના-) સદ્દભાવને લીધે, પરથી અત્યંત વિરક્ત હાવાથી પ્રકૃતિસ્વભાવને (કર્મના ઉદયના સ્વભાવને) સ્વયમેવ છાડે છે તેથી ઉદયમાં આવેલા અમધુર કે મધુર કર્મજ્ઞળને જ્ઞાતાપણાને લીધે કેવળ જાણે જ છે, પરંતુ જ્ઞાન હોતાં (-જ્ઞાન હોય ત્યારે-) પરદ્મવ્યને 'દ્ધું'પણે અનુભવવાની અયોગ્યતા હોવાથી (તે કર્મજ્ઞળને) વેદતા નથી. માટે, જ્ઞાની પ્રકૃતિસ્વભાવથી વિરક્ત હોવાથી અવેદક જ છે.

ભાવાર્થ:—જે જેનાથી વિરક્ત હોય તે તેને સ્વવશે તો ભાગવે નહિ, મ્યત્ને પરવશે ભાગવે તો તેને પરમાર્થ ભાકતા કહેવાય નહિ. મ્યા ન્યાયે ગ્રાની—કે જે પ્રકૃતિ-સ્વભાવને (કર્મના ઉદયને) પાતાના નહિ જાણતા હાવાથી તેનાથી વિરક્ત છે તે—સ્વયમેવ તા પ્રકૃતિસ્વભાવને ભાગવતા નથી, મને ઉદયની મળજોરીથી પરવશ થયા

નિર્વ'દને પામેલ જ્ઞાની કર્મફળને જાણતા, ∽ક્રડ્વા મધુર બહુવિધને, તેથી અકારક છે અહેા! ૩૧૮.

થકા પાતાની નિર્ભળતાથી ભાગવે તાે તેને પરમાર્થ ભાકતા કહેવાય નહિ, વ્યવહારથી ભાકતા કહેવાય. પરંતુ વ્યવહારના તાે અહીં શુદ્ધનયના કથનમાં અધિકાર નથી; માટે ગ્રાની અભાકતા જ છે.

હવે આ અથવું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:-

(वसंततिवक्षा)

हानी करोति न न वेदयते च कर्म जानाति केवलमयं किल तत्स्वभावम् । जानन्परं करणवेदनयोरभावा-च्छुद्धस्वभावनियतः स हि ग्रुक्त एव ॥ १९८ ॥

અર્થ:—જ્ઞાની કર્મને કરતા નથી તેમ જ વેદતા નથી, કર્મના સ્વભાવને તે કેવળ જાણે જ છે. એમ કેવળ જાણતા થકા કરણના અને વેદનના (-કરવાના અને ભાગવવાના-) અભાવને લીધે શુદ્ધ સ્વભાવમાં નિશ્વળ એવા તે ખરેખર મુક્ત જ છે.

ભાવાર્થ:—જ્ઞાની કર્મના સ્વાધીનપણે કર્તા-ભાકતા નથી, કેવળ જ્ઞાતા જ છે; માટે તે કેવળ શુદ્ધસ્વભાવરૂપ થયા થકા મુક્ત જ છે. કર્મ ઉદયમાં આવે પણ છે, તાપણ જ્ઞાનીને તે શું કરી શકે? જ્યાંસુધી નિર્ભળતા રહે ત્યાંસુધી કર્મ જોર ચલાવી લે; ક્રમે ક્રમે સબળતા વધારીને છવેટે તે જ્ઞાની કર્મના નિર્મળ નાશ કરશે જ. ૩૧૮.

हवे आ क अर्थन ईरी हढ हरे छे:-

णिव कुटवड णिव वेयइ णाणी कम्माइ बहुपयाराई । जाणइ पुण कम्मफलं बंधं पुण्णं च पावं च ॥ ३१९ ॥ नापि करोति नापि वेदयते ज्ञानी कर्माणि बहुमकाराणि । जानाति पुनः कर्मफलं बंधं पुण्यं च पापं च ॥ ३१९ ॥

अन्वथार्थ:-[झानी] शानी [बहुप्रकाराणि] थाडु प्रकारनां [कर्मणि] क्षेति [न अपि करोति] क्ष्रोते १७३ नथी, [न अपि बेदयते] वेदता (क्षांशवता)

કરતા નથી, નથી વેદના જ્ઞાની કરમ બહુવિધને. બસ જાણતા એ બધ તેમ જ કર્મફળ શુભ-અશુભને. ક૧૬.

પણ નથી; [युनः] પરંતુ [युग्यं च पापं च] પુણ્ય અને પાપરૂપ [बंघं] કર્મ બ'ધને [कर्मेफलं] तथा કર્મ ફળને [जानाति] ભણે છે.

ટીકા:—કર્મચૈતના રહિત હોવાને લીધે પાતે અકર્તા હોવાથી, અને કર્મરળ-ચૈતના રહિત હોવાને લીધે પાતે અવેદક (-અક્ષાક્તા) હોવાથી, જ્ઞાની કર્મને કરતા નથી તેમ જ વેદતો (-ક્ષાગવતો) નથી; પરંતુ જ્ઞાનચેતનામય હોવાને લીધે કેવળ જ્ઞાતા જ હોવાથી, શુભ અથવા અશુભ કર્મળધને તથા કર્મરૂળને કેવળ જાણે જ છે. ૩૧૯.

હવે પૂછ છે કે—(ગ્રાની કરતો-ભાગવતો નથી, બાધે જ છે) એ કઈ રીતે? તેના ઉત્તર દર્શાંતપૂર્વ કહે છે:—

दिट्टी जहेव णाणं अकारयं तह अवेदयं चेव । जाणइ य बंधमोत्रयं कम्मुद्यं णिज्ञरं चेव ॥ ३२०॥ इष्टिः यथैव ज्ञानमकारकं तथा व्वेटकं चेव । जानाति च यंथमोक्षं कमोदयं निर्वरां चेव ॥ ३२०॥

स्वयाथ:-[यथा पव रिष्टः] केम नेत्र (६१४ पदार्थिन ६२८'-से। १२८' निथी, ६भे क छ), [तथा] तेम [ज्ञानं] स्नानं] स्वानं व प्रवानं] स्वानं] स्वानं च प्रवानं व प्रवान

ટીકા:—જેવી રીતે આ જગતમાં નેત્ર દશ્ય પદાર્થથી અત્યંત ભ્રિષ્નપણાંને લીધે તેને કરવા–વેદવાને અસમર્થ હોવાથી, દશ્ય પદાર્થને કરતું નથી અને વેદતું નથી—જો એમ ન હોય તો અમિને દેખવાથી, *સંધુષ્નણ કરનારની માફક, પાતાને (નેત્રને) અમિનું કરવાપણું (સળગાવવાપણું), અને લાખંડના ગાળાની માફક પાતાને (નેત્રને) અખિનો અનુભવ દુનિવાર થાય (અર્થાત્ જો નેત્ર દશ્ય પદાર્થને કરતું-વેદતું હોય તો તો નેત્ર વડે અમિ સળગવી જોઈએ અને નેત્રને અમિની ઉપ્ણ-તાના અનુભવ અવશ્ય થવા જોઈએ; પરંતુ એમ તો થતું નથી, માટે નેત્ર દશ્ય પદાર્થને કરતું-વેદતું નથી)—પરંતુ કેવળ દશ્યનમાત્રસ્વભાવવાળું હોવાથી તે સર્વન

^{*} સંધુક્ષણ કરનાર = સંધૂક્ષ્ણ કરનાર; અગ્નિને સળગાવનાર.

જ્યમ નેત્ર, તેમ જ જ્ઞાન નથી કારક, નથી વંદક અરે! ભાગે જ કર્માદય, નિરજરા, બાંધ તેમ જ માક્ષને. ૩૨૦.

કેવળ દેખે જ છે; તેવી રીતે જ્ઞાન પણ, પાતે (નેત્રની માક્ક) દેખનાર હાવાથી, કર્મથી અત્યંત ભિન્નપણાને લીધે નિશ્વયથી તેને કરવા-વેદવાને અસમર્થ હાવાથી, કર્મને કરતું નથી અને વેદતું નથી, પરંતુ કેવળ જ્ઞાનમાત્રસ્વભાવવાળું (જાણવાના સ્વભાવવાળું) હોવાથી કર્મના બંધને તથા માક્ષને, કર્મના ઉદયને તથા નિર્જરાને કેવળ જાણે જ છે.

ભાવાથ :— માનના સ્વભાવ નેત્રની જેમ દૂરથી જાણવાના છે; માટે કરવું — ભાગવવું માનને નથી. કરવા—ભાગવવાપસું માનવું તે અજ્ઞાન છે. અહીં કાઈ પૃછે કે— "એવું તો કેવળજ્ઞાન છે. ખાકી જ્યાં સુધી માહકમેંના ઉદય છે ત્યાં સુધી તો સુખદુ: ખરાગાદિરૂપે પરિશુમન થાય જ છે, તેમ જ જ્યાં સુધી દરા નાવરશ, જ્ઞાનાવરશ તથા વીર્યા તરાયના ઉદય છે ત્યાં સુધી અદર્શન, અજ્ઞાન તથા અસમથે પશ્ચું હાય જ છે; તો પછી કેવળજ્ઞાન થયા પહેલાં માતાદ્રષ્ટાપશ્ચું કેમ કહેવાય?" તેનું સમાધાન:— પહેલેથી કહેતા જ આવીએ છીએ કે જે સ્વતંત્રપશ્ચું કરે-ભાગવે, તેને પરમાર્થ કર્તા-ભાકતા કહેવાય છે. માટે જ્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિરૂપ અજ્ઞાનના અભાવ થયા ત્યાં પરદ્રવ્યના સ્વામીપશ્ચાના અભાવ થયા અને ત્યારે છવ જ્ઞાની થયા થકા સ્વતંત્રપશ્ચું તો કાઈના કર્તા-ભાકતા થતા નથી, તથા પાતાની નખળાઈથી કર્મના ઉદયની ખળજોરીથી જે કાર્ય થાય છે તેના કર્તા-ભાકતા પરમાર્થ દૃષ્ટિએ તેને કહેવાતો નથી. વળી તે કાર્યના નિમિત્તે કાંઈક નવીન કર્મરજ લાગે પશ્ચુ છે તોપશ્ચુ તેને અહીં બધમાં ગણવામાં આવતી નથી. મિથ્યાત્વ છે તે જ સંસાર છે. મિથ્યાત્વ ગયા પછી સંસારના અભાવ જ થાય છે. સસુદ્રમાં બિંદુની શી ગણતરી?

વળી એડલું વિશેષ જાણવું કે—કેવળજ્ઞાની તો સાક્ષાત્ શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ જ છે અને મુતજ્ઞાની પણ શુદ્ધનયના અવલ બનથી આત્માને એવા જ અનુભવે છે; પ્રત્યક્ષ પરેક્ષના જ એક છે. માટે મુતજ્ઞાનીને જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનની અપેક્ષાએ તો જ્ઞાતા-દ્રષ્ટાપણું જ છે અને ચારિત્રની અપેક્ષાએ પ્રતિપક્ષી કર્મના જેટલા ઉદય છે તેટલા ઘાત છે તથા તેને નાશ કરવાના ઉઘમ પણ છે. જ્યારે કર્મના અભાવ થશે ત્યારે સાક્ષાત્ થથાખ્યાત ચારિત્ર થશે અને ત્યારે કેવળજ્ઞાન થશે. અહીં સમ્યગ્દષ્ટિને જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાનસામાન્યની અપેક્ષા લઈએ તો તો સર્વ છવ જ્ઞાની છે અને વિશેષ અપેક્ષા લઈએ તો જ્યાંસુધી કિચિત્માત્ર પણ અજ્ઞાન રહે ત્યાંસુધી જ્ઞાની કહી શકાય નહિ—જેમ સિદ્ધાંતમાં ભાવાનું વર્ણન કરતાં, જ્યાંસુધી કેવળજ્ઞાન ન ઉપજે ત્યાંસુધી અર્થાત્ બારમા ગુણસ્થાન સુધી અજ્ઞાનભાવ કહ્યો છે. માટે અહીં જે જ્ઞાની—અજ્ઞાનીપણ કહ્યું તે સમ્યક્ત્વ— મિધ્યાત્વની અપેક્ષાએ જ જાણવું.

હવે, જેઓ —જૈનના સાધુઓ પણ— સવ^દથા એકાંતના આશયથી આત્માતે કર્તા જ માતે છે તેમને નિષેધતા, આગળની ગાથાની સ્ચનારૂપ શ્લાક કહે છે:— (અતુષ્ડ્યુ)

> ये तु कर्वारमात्मानं पश्यंति तमसा तताः । सामान्यजनवत्तेषां न मोक्षोऽपि ग्रुग्नुक्षताम् ॥ १९९ ॥

અથ: —જેમા અગ્નાન-અધકારથી આવ્છાદિત થયા થકા આત્માન કર્તા માતે છે, તેઓ ભલે માક્ષને ઇચ્છનારા હોય તોપણ સામાન્ય (લીકિક) જેનાની માફક તેમના પણ માક્ષ થતો નથી. ૩૨૦.

હવે આ જ અર્થને ગાયા દ્વારા કહે છે:--

लोयस्स कुणइ विण्ह सुरणारयितिरियमाणुस मते।

समणाणं पि य अप्पा जड कुन्वइ छन्विह काये। 13२१॥

लोयस्मणाणमेयं सिद्धंतं जह ण दीसइ विसेमो।

लोयस्म कुणइ विण्ह ममणाण वि अप्पओ कुणइ ॥ ३२२॥

एवं ण कोवि मोक्स्रो दीमइ लोयसमणाण दोण्हं पि।

णिचं कुन्वंताणं मदेवमणुयासुरे लोग्॥ ३२३॥

लोकस्य करोति विष्णुः सुरनारकिर्यङ्गानुपान सन्वान।

अमणानामपि चात्मा यदि करोति पड्विधान कायान॥ ३२१॥

लोकस्य करोति विष्णुः अमणानामपात्मा करोति॥ ३२६॥

लोकस्य करोति विष्णुः अमणानामपात्मा करोति॥ ३२६॥

જ્યમ લાેક માને 'દેવ, નારક આદિ જીવ વિષ્ણુ કરે,' ત્યમ શ્રમણ પણ માને કદી 'આત્મા કરે ષદ કાયને,' કરશ. તા લાેક-મુનિ સિદ્ધાંત અંક જ, ભેંદ્ર તેમાં નવ દાસે, વિષ્ણુ કરે જ્યમ લાેકમતમાં, શ્રમણમત આત્મા કરે; કરર. અ દાત લાેક મુનિ ઉભયના માક્ષ કાેઈ નહીં દાસે, —જે દેવ. મનુજ, અસુરના ત્રણ લાેકને નિત્યે કરે. કરક. एवं न कोऽपि मोक्षो हज्यते लोकश्रमणानां ह्रयेपामपि । नित्यं कुर्वतां सदेवमनुजामुरान लोकान ॥ ३२३॥

अन्वथार्थः—[लोकस्य] देवना (क्षीडिंड क्रनाना) भतभां [सुरनारकतिर्यंक्मानुषान् सस्यान्] देव, नारङ, तिर्यंथ, भनुष्य—प्राधृश्णिते [विष्णुः] विष्धु
[करोति] डरे छे; [ख] अने [यदि] को [अमणानां अपि] अभखाना (भुनिश्णिना)
भन्तव्यभां पक्षु [षड्विधान् कायान्] छ डायना छवे।ने [आत्मा] आत्भा [करोति]
डरतो द्वाय [यदि लोकअमणानाम्] तो देवि अने अभखाना [यकः सिद्धांतः] ओड
सिद्धांत थाय छे, [विशेषः] डांडि हेर [न इष्यते] हेणातो नथी; (डार्थ्य डे)
[लोकस्य] देविना भतभां [विष्णुः] विष्धु [करोति] डरे छ [अमणानां अपि]
अने अभखाना भतभां पक्षु [आत्मा] आत्भा [करोति] डरे छ (तेथी डतीपक्षानी
भान्यताभां क्षेत्रे सभान थया). [यवं] ओ रीते, [सदेवमनुजासुरान् लोकान्] हेव,
भनुष्य अने अभुस्वाणा त्रखे देविने [नित्यं कुर्वताम्] सद्दाय डरता (अर्थात् त्रखे
देविना डतिशावे निरंतर प्रवर्तता) ओवा [लोकअमणानां द्वयेषां अपि] ते देवि तेभ
क्ष अभक्ष—अनेना [कोडिप मोक्षः] डार्डि भोक्ष [न इष्यते] हेणातो नथी.

ટીકા:—જેઓ આત્માને કર્તા જ દેખે છે—માને છે, તેઓ લોકોત્તર હોય તોપણ લોકિકતાને અતિક્રમતા નથી; કારણ કે, લોકિક જનાના મતમાં પરમાત્મા વિષ્ણુ દેવનારકાદિ કાર્યો કરે છે, અને તેમના (-લોકથી બાદ્ય થયેલા એવા મુનિઓના) મતમાં પાતાના આત્મા તે કાર્યો કરે છે—એમ *અપસિદ્ધાંતની (બન્નેને) સમાનતા છે. માટે આત્માના નિત્ય કર્તાપણાની તેમની માન્યતાને લીધે, લોકિક જનાની માફક, લોકોત્તર પુરુષોના (મુનિઓના) પણ માક્ષ થતો નથી.

ભાવાર્થ:—જેઓ આત્માને કર્તા માને છે, તેઓ ભલે મુનિ થયા હોય તોપણ લીકિક જન જેવા જ છે; કારણ કે, લોક ઈંધરને કર્તા માને છે અને તે મુનિઓએ આત્માને કર્તા માન્યો—એમ બન્નેની માન્યતા સમાન થઈ. માટે જેમ લીકિક જનાને માક્ષ નથી, તેમ તે મુનિઓને પણ માક્ષ નથી. જે કર્તા થશે તે કાર્યના ફળને ભાગવશે જ, અને જે કળ ભાગવશે તેને માક્ષ કેવા ?

હવે, 'પરદ્રવ્યને અને આત્માને કાંઈ પણ સંબધ નથી, માટે કર્તાકમ સંબધ પણ નથી '—એમ ^લોકમાં કહે છે:—

(અનુષ્દુપ્)

नास्ति सर्वोऽपि संबंधः परद्रव्यात्मतस्वयोः । कर्तृकर्मत्वसंबंधामावे तत्कर्तृता कृतः ॥ २००॥

^{*} અપસિદ્ધાંત = ખાટા અથવા ભૂલભરેલા સિદ્ધાંત.

અર્થ:—પરદ્રવ્યતે અને આત્મતત્ત્વને સથળાય (અર્થાત કાંઈ પણ) સંબધ નથી; એમ કર્તાકમેપણાના સંભધના અભાવ હોતાં, આત્માને પરદ્રવ્યતું કર્તાપણં ક્યાંથી હોય?

ભાવાર્થ:—પરદ્રવ્યને અને આત્માને કાંઈ પણ સ'બ'ધ નથી, તો પછી તેમને કર્તાકમ સ'બ'ધ કઈ રીતે હોય? એ રીતે જ્યાં કર્તાકમ સ'બ'ધ નથી, ત્યાં આત્માને પરદ્રવ્યતું કર્તાપણું કઈ રીતે હોઈ શકે? ૩૨૧—૩૨૩.

હવે, "જેઓ વ્યવહારનયના કથનને મહીને 'પરદ્રવ્ય માર્કુ છે' એમ કહે છે, એ રીતે વ્યવહારને જ નિશ્ચય માનીને આત્માને પરદ્રવ્યના કર્તા માને છે, તેઓ મિય્યાદષ્ટિ છે" કત્યાદિ અર્થની ગાયાઓ દર્ષ્ટાંત સહિત કહે છે:—

ववहारभामिएण उ परद्व्वं मम भणित अविदियतथा।
जाणित णिच्छयेण उ ण य मह परमाणुमिचमिव किचि॥३२४॥
जह कोवि णरो जंपड अद्यं गामविमयणयररहं।
ण य हुंति तस्म नाणि उ भणइ य मोहेण सो अपा॥ ३२५॥
एमेव मिच्छिदिट्टी णाणी णीसंमयं हवड एसो।
जो परद्वं मम इदि जाणंनो अपयं कुणइ॥ ३२६॥
नद्या ण मेति णिचा दोण्ह वि एयाण कत्तविवसायं।
परद्वे जाणंनो जाणिज्ञो दिट्टिरहियाणं॥ ३२७॥

વ્યવહારમૃદ અતત્ત્વવિદ્વ પરદ્રવ્યને 'મારું' કહે, 'પરમાણુમાત્ર ન મારું' જ્ઞાની જાણતા નિશ્ચય વંડ. કરશ. જ્યમ પુરુષ કાઈ કહે 'અમારું ગામ, પુર ને દેશ છે.' પણ તે નથી તેનાં. અરે ' જીવ માહૃથી 'મારાં' કહેઃ 'કરપ. અવી જ રીત જે જ્ઞાની પણ 'મુજ ' જાણતા પરદ્રવ્યને. નિજરૂપ કર પરદ્રવ્યને. તે જરૂર મિથ્યાત્વી અને. કરદ. તથી 'ન મારું' જાણી જીવ, પરદ્રવ્યમાં આ ઉભયની કર્તાત્વપુદ્ધિ જાણતા, જાણે સુદ્દષ્ટિરદ્ધિતની. કરહ. व्यवहारभाषितेत तु परद्रव्यं मम भणंत्यविदितार्थाः ।

जानंति निश्चयेन तु न च मम परमाणुमात्रमपि किंचित ॥ ३२४ ॥

यथा कोऽपि नरो जल्पित अस्माकं ग्रामिवपयनगरराष्ट्रम् ।

न च भवंति तस्य तानि तु भणित च मोहेन स आत्मा ॥ ३२५ ॥

एवमेव मिध्यादृष्टिर्जानी निःसंजयं भवत्येपः ।

यः परद्रव्यं ममेति जानकात्मानं करोति ॥ ३२६ ॥

तस्मान्नः मे इति ज्ञात्वा द्रयेषामप्येतेषां कर्तृव्यवसायम् ।

परद्रव्ये जानन् जानीयान् दृष्ट्रिरहितानाम् ॥ ३२७ ॥

अन्वयार्थ:—[अविदितार्थाः] केमखे पहार्थनु स्वइप लख्युं नथी अदा पुरुषा [ज्यवहारआवितेन तु] व्यवहारनां वयनान महीने [परद्रव्यं मम] 'परद्रव्यं भागुं छ' [अणंति] अभ हहे छे, [तु] परंतु आनीओ [निक्ययेन जानंति] निश्चयं वा का के के हैं [किंबित्] 'हाई [परमाणुमात्रं अपि] परभाक्षभात्र पद्म [न वा मम] भारुं नथी. '

[यथा] केवी रीत [कोऽपि नरः] डेाई पुरुष [सस्माकं मामविषयनगरराष्ट्रं] 'अभार्डु गाभ, अभारे। देश, अभार्डु नगर, अभार्डु राष्ट्रं ' [जरुपति] अभ डेहें छे, [ज्ञु परंदु [तानि] ते [तस्य] तेनां [न च मवंति] नथी, [मोद्देन च] भाह्यी [सः आत्मा] ते आत्भा [मणिति] 'भारां ' डेहें छे; [चवं चच] तेनी क रीते [यः मानी] के भानी पछ [परव्रव्यं मम] 'परद्रव्य भार्डु छे ' [इति जानज्] अभ काख्तो थेडे। [आत्मानं करोति] परद्रव्यने पाताइप डेरे छे, [चवः] ते [निःसंदायं] निःसंदिह अर्थात् थेडिंश [मक्यादिहः] भिष्यादिष्टि [मवति] थाय छे.

[तस्मात्] भारे तत्त्वक्षा [न मे इति इत्ति । 'परद्रव्य भार्नु नथी' भेभ आधीत, [इते इतेषां अपि] भा भन्नेता (-क्षीक्ता अने अभधुना-) [परद्रव्ये] परद्रव्यभां [कर्तुव्यवसायं जानन्] क्रांपधाना व्यवसाय आधृता थक्षा, [जानीयात्] भेभ आधे हे हे [इष्टिरहितानाम्] आ व्यवसाय सम्यक्षरिन रहित पुरुषाना है.

ટીકા:—અજ્ઞાનીઓ જ વ્યવહારવિયુદ (વ્યવહારમાં જ વિયુદ) હેાવાથી પરદ્રવ્યતે 'આ માર્યું છે' એમ કેખે છે—માને છે; જ્ઞાનીઓ તો નિશ્વયપ્રતિસુદ્ધ (નિશ્વયના જાણનારા) હેાવાથી પરદ્રવ્યની ક્લિકામાત્રને પણ 'આ માર્યું છે' એમ કેખતા નથી. તેથી, જેમ આ જગતમાં કાઈ વ્યવહારવિયુદ એવા પારકા ગામમાં રહેનારા માલ્યુસ 'આ ગામ માર્યું છે' એમ કેખતો-માનતો થકા મિથ્યાદષ્ટિ (-ખાટી

દષ્ટિવાળા) છે, તેમ જે જ્ઞાની પણ કાઈ પણ પ્રકારે વ્યવહારવિમૂઠ થઈને પરદ્રવ્યને 'આ મારું છે' એમ દેખે તો તે વખતે તે પણ નિ:સ'રાયપણે અર્થાત્ ચાક્કસ, પરદ્રવ્યને પાતારૂપ કરતો થકા, મિથ્યાદષ્ટિ જ થાય છે. માટે તત્ત્વને જાણનારા પુરુષ 'સઘળુંય પરદ્રવ્ય માર્કુ નથી' એમ જાણીને, 'લોક અને શ્રમણ—બન્નેને જે આ પરદ્રવ્યમાં કર્તુત્વના વ્યવસાય છે તે તેમના સમ્યગ્દર્શનરહિતપણાને લીધે જ છે' એમ સુનિ-શ્વિતપણે જાણે છે.

ભાવાથ:—જે વ્યવહારથી માહી થઈને પરદવ્યનું કર્તાપણું માને છે તે— લોક્કિજન હા કે મુનિજન હા—મિધ્યાદષ્ટિ જ છે. જ્ઞાની પણ જે વ્યવહારમૂઢ થઈને પરદવ્યને 'માર્નું' માને, તો મિધ્યાદષ્ટિ જ થાય છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(वसंततिखडा)

एकस्य वस्तुन इहान्यतरेण सार्द्ध संबंध एव सकलोऽपि यतो निषिद्धः। तत्कर्तृकर्मघटनास्ति न वस्तुमेदे पश्यन्त्वकर्तृ मुनयञ्च जनाञ्च तत्त्वम् ॥ २०१॥

અથ:—કારણ કે આ લોકમાં એક વસ્તુના અન્ય વસ્તુની સાથે સઘળાય સંબ'ધ જ નિષેધવામાં આવ્યા છે, તેથી જ્યાં વસ્તુસેદ છે અર્થાત્ ભિન્ન વસ્તુઓ છે ત્યાં કર્તાકમંઘરના હોતી નથી—એમ મુનિજના અને લોકિક જના તત્ત્વને (વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપને) અકર્તા દેખા, (કાઈ કાઈનું કર્તા નથી, પરદ્રવ્ય પરનું અકર્તા જ છે—એમ શ્રદ્ધામાં લાવા).

"જે પુરુષા આવેા વસ્તુસ્વભાવના નિયમ જાણતા નથી તેઓ અજ્ઞાની થયા થકા કર્મને કરે છે; એ રીતે ભાવકર્મના કર્તા અજ્ઞાનથી ચેતન જ થાય છે."—આવા અર્થનું, આગળની ગાથાઓની સ્વનાર્પ કાવ્ય હવે કહે છે:—

(वसंतितवडा)

ये तु स्वभावनियमं कलयंति नेममज्ञानमञ्जगहसो वत ते वराकाः ।
कुर्वति कर्म तत एव हि भावकर्मकर्ता स्वयं भवति चेतन एव नान्यः ॥ २०२ ॥

અર્થ:—(આયાર્ય દેવ ખેદપૂર્વ કહે છે કે:) જેઓ આ વસ્તુસ્વભાવના નિયમને જાણતા નથી તેઓ બિયારા, જેમનું (પુરુષાર્થ રૂપ—પશક્ર મરૂપ) તેજ અગ્રાનમાં ડૂબી ગયું છે એવા, કર્મને કરે છે; તેથી શાવકર્મના કર્તા ચેતન જ પાતે થાય છે, અન્ય કાઈ નહિ.

ભાવાર્ષ:—વસ્તુના સ્વરૂપના નિયમને નહિ જાણતો હોવાથી પરદ્રવ્યના કર્તા થતો અજ્ઞાની (-મિથ્યાદષ્ટિ) જીવ પાતે જ અજ્ઞાનભાવે પરિશ્વમે છે; એ રીતે પાતાના ભાવકર્મના કર્તા અજ્ઞાની પાતે જ છે, અન્ય નથી. ૩૨૪—૩૨૭.

હવે, '(છવને) જે મિથ્યાત્વભાવ થાય છે તેના કર્તા કાથ્યુ છે?'—એ વાતને ખરાખર ચર્ચીન, 'ભાવકમ'ના કર્તા (અજ્ઞાની) છવ જ છે' એમ યુક્તિથી સિદ્ધ કરે છે:—

मिच्छतं जइ पयडी मिच्छाइट्टी करेइ अपाणं ।
तह्या अचेयणा ते पयडी णणु कारगो पत्तो ॥ ३२८॥
अहवा एमा जीवो पुरगलदव्यस्त कुणइ मिच्छतं ।
तह्या पुरगलदव्यं मिच्छाइट्टी ण पुण जीवो ॥ ३२९॥
अह जीवो पयडी तह पुरगलदव्यं कुणंति मिच्छतं ।
तह्या दोहि कयं तं दोण्णि वि मुंजंति तस्स फलं ॥ ३३०॥
अह ण पयडी ण जीवो पुरगलदव्यं कुणंति मिच्छतं ।
तह्या पुरगलदव्यं मिच्छतं तं तु ण हु मिच्छा ॥ ३३१॥

જે પ્રકૃતિ મિધ્યાત્વની મિધ્યાત્વી કરતી આત્મને. તાં તાં અચેતન પ્રકૃતિ કારક ખને તુજ મત વિષે! ૩૨૮. અથવા કરે જે જીવ પુદ્દગલદ્રવ્યના મિધ્યાત્વને, તાં તાં કરે મિધ્યાત્વી પુદ્દગલદ્રવ્ય, આત્મા નવ કરે! ૩૨૯. જો જીવ અને પ્રકૃતિ કરે મિધ્યાત્વ પુદ્દગલદ્રવ્યને, તાં ઉભયકૃત જે હાય તેનું ફળ ઉભય પણ ભાગવે! ૩૩૦. જો નહિ પ્રકૃતિ, નહિ જીવ કરે મિધ્યાત્વ પુદ્દગલદ્રવ્યને, પુદ્દગલદ્દરવ મિધ્યાત્વ વણકૃત!–એ શુંનહિ મિધ્યા ખરે? ૩૩૧. मिथ्यात्वं यदि मकृतिर्मिथ्याद्दष्टिं करोत्यात्मानम् ।
तस्माद्वेतना ते प्रकृतिर्नतु कारका प्राप्ता ॥ ३२८ ॥
अथवेप जीवः पुद्रलद्रव्यस्य करोति मिथ्यात्वम् ।
तस्मात्पुद्रलद्रव्यं मिथ्याद्दष्टिनं पुनर्जीवः ॥ ३२९ ॥
अथ जीवस्मकृतिस्तथा पुद्रलद्भव्यं कुरुते मिथ्यात्वम् ।
तस्मात् द्वाभ्यां कृतं द्वाविष् कुंजाते तस्य फलम् ॥ ३३० ॥
अथ न मकृतिर्न जीवः पुद्रलद्भव्यं कुरुते मिथ्यात्वम् ।
तस्मात्पुद्रलद्भव्यं मिथ्यात्वं तत्त् न स्वलु मिथ्या ॥ ३३१ ॥

व्यवसर्थ:—[यदि] की [मिथ्यात्वं प्रकृतिः] भिथ्यात्व नाभनी (भेष्ध-नीय क्ष्मेनी) भेकृति [क्षात्मानं] आत्भाने [मिथ्यादिष्टं] भिथ्यादिष्ट [करोति] करे छ ओभ भानवाभां आवे, [तस्मात्] ते। [ते] तारा भतभां [अखेतना प्रकृतिः] अथेतन भेकृति [नजु कारका प्राप्ताः] (भिथ्यात्वभावनी) कर्ता धनी! (तथी भिथ्यात्वभाव अथेतन क्षी!)

[सथवा] अथवा, [एकं: जीवः] आ छव [पुद्रलद्रव्यस्य] पुर्शक्षद्रव्यना [मिथ्यात्वं] भिथ्यात्वने [करोति] ६२ छ अभ भानवाभां आवे, [तस्मात्] ते। [पुद्रलद्रव्यं मिथ्यादृष्टिः] पुर्शक्षद्रव्य भिथ्यादृष्टि ६२ !—[न पुनः जीवः] छव निर्ह !

[अथ] અથવા को [जीवः तथा प्रकृतिः] છવ તેમ જ પ્રકૃતિ બન્ને [पुद्रल-द्रव्यं] પુદ્દગલદ્રવ્યને [प्रिथ्यात्वं] भिध्यात्वशाव३५ [कुरुते] કરે છે એમ ખાનવામાં આવે, [तस्त्रात्] ते। [झाव्यां कृतं] के ખત્ને વડે કરવામાં આવ્યું [तस्य फलं] तेतुं हेण [झी अपि मुंजाते] ખन्ने शांश्वे!

[अथ] અથવા જો [पुद्रलद्गव्यं] પુદ્દગલદ્રવ્યને [मिण्यात्वं] બિલ્યાત્વભાવરૂપ [न प्रकृतिः कुरुते] નથી પ્રકૃતિ કરતી [न जीवः] કે નથી જીવ કરતો (-બેમાંથી કાઈ કરતું નથી) એમ માનવામાં આવે, [तस्मात्] તો [पुद्रलद्भव्यं मिण्यात्वं] પુદ્દગલદ્ભવ્ય સ્વભાવે જ મિથ્યાત્વભાવરૂપ કરે ! [तद् तु न सालु मिण्या] તે શું ખરેખર મિથ્યા નથી ?

(અાથી એમ સિ**ઢ થાય** જ કે પાતાના મિથ્યાત્વભાવના—ભાવકર્મના—કર્તા જવ જ છે.)

ટીકા:—જીવ જ મિથ્યાત્વ માકિ ભાવકર્મના કર્તા છે; કારણ કે જો તે

(ભાવકર્મ) અર્થતન પ્રકૃતિનું કાર્ય હોય તો તેને (ભાવકર્મને) અર્થતનપણાના પ્રસંગ આવે. જવ પાતાના જ બિલ્યાત્વાદિ ભાવકર્મના કર્તા છે; કારણ કે જો જવ પુદ્દગલકવ્યના બિલ્યાત્વાદિ ભાવકર્મને કરે તા પુદ્દગલકવ્યના બિલ્યાત્વાદિ ભાવકર્મને કરે તો પુદ્દગલકવ્યને થતનપણાના પ્રસંગ આવે. વળી જવ અને પ્રકૃતિ પણ તેનું (-ભાવકર્મનું) ફળ બાેગવવાના પ્રસંગ આવે. વળી જવ અને પ્રકૃતિ ખન્ને બિલ્યાત્વાદિ ભાવકર્મના અકર્તા છે એમ પણ નથી; કારણ કે જો તે ખન્ને અકર્તા હાય તો સ્વભાવથી જ પુદ્દગલકવ્યને બિલ્યાત્વાદિ ભાવના પ્રસંગ આવે. માટે એમ સિદ્ધ થયું કે—જવ કર્તા છે અને પાતાનું કર્મ કાર્ય છે (અર્થાત્ જવ પાતાના બિલ્યાત્વાદિ ભાવકર્મના કર્તા છે અને પાતાનું કાર્ય છે).

સાવાર્થ:—સાવકર્મના કર્તા છવ જ છે એમ આ ગાયાઓમાં સિદ્ધ કર્યું છે. અહીં એમ જાણવું કે—પરમાર્થ અન્ય દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યના ભાવતું કર્તા હોય નહિ તેથી જે ચેતનના ભાવો છે તેમના કર્તા ચેતન જ હોય. આ છવને અજ્ઞાનથી જે મિશ્યાત્વાદિ ભાવરૂપ પરિણામાં છે તે ચેતન છે, જ દ નથી; શુદ્ધનયથી તેમને ચિદાભાસ પણ કહેવામાં આવે છે. એ રીતે તે પરિણામા ચેતન હોવાથી, તેમના કર્તા પણ ચેતન જ છે; કારણ કે ચેતનકર્મના કર્તા ચેતન જ હોય—એ પરમાર્થ છે. અભેદદ્દિમાં તો છવ શુદ્ધચેતનામાત્ર જ છે, પરંતુ જ્યારે તે કર્મના નિમિત્તે પરિણામ છે ત્યારે તે તે પરિણામાથી યુક્ત તે થાય છે અને ત્યારે પરિણામ-પરિણામીની ભેદદ્દિમાં પાતાના અજ્ઞાનભાવરૂપ પરિણામાના કર્તા છવ જ છે. અભેદદ્દિમાં તો કર્તાકર્મભાવ જ નથી, શુદ્ધચેતનામાત્ર જવવસ્તુ છે. આ પ્રમાણે યથાર્થ પ્રકારે સમજવું કે ચેતનકર્મના કર્તા ચેતન જ છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાદ્ભ લિકીડિત)

कार्यत्वादकृतं न कर्म न च तज्जीवमकृत्योर्द्धयो-रक्षायाः मकृतेः स्वकार्यफल्रग्रुग्भावानुषंगात्कृतिः । नेकस्याः मकृतेरचित्त्वलसनाज्जीवोऽस्य कर्ता ततो जीवस्यैव च कर्म तिचदनुगं क्षाता न यत्पुद्रलः ॥ २०३ ॥

અર્થ:—કર્મ (અર્થાત ભાવકર્મ) છે તે કાર્ય છે, માટે તે અકૃત હોય નહિ અર્થાત્ કાઈએ કર્યાં વિના થાય નહિ. વળી તે (ભાવકર્મ) છવ અને પ્રકૃતિ બન્નેની કૃતિ હોય એમ નથી, કારણ કે જો તે બન્નેનું કાર્ય હોય તો ગ્રાનરહિત (જડ) એવી મકૃતિને પણ પાતાના કાર્યનું ક્ળ ભાગવવાના પ્રસંગ આવે. વળી તે (ભાવકર્મ) એક મકૃતિની કૃતિ (-એક્લી પ્રકૃતિનું કાર્ય-) પણ નથી, કારણ કે પ્રકૃતિને તો અચેતનપણું પ્રકાશ છે (અર્થાત્ પ્રકૃતિ તો અચેતન છે અને ભાવકર્મ ચેતન છે). અદે તે ભાવકર્મના કર્તા છવ જ છે અને ચેતનને અનુસરનારું અર્થાત્ ચેતન સાથે અન્વયરૂપ (-ચેતનના પરિણાઝરૂપ-) એવું તે ભાવકર્મ છવતું જ કર્મ છે, કારણ કે પુદ્દગલ તો જ્ઞાતા નથી (તેથી તે ભાવકર્મ પુદ્દગલનું કર્મ હોઈ શકે નહિ).

ભાવાર્થ:—ચેતનકર્મ ચેતનને જ હાય; પુર્ગલ જ છે, તેને ચેતનકર્મ કેમ હાય?

હવેની ગાથાઓમાં, જેઓ ભાવકર્મના કર્તા પણ કર્મને જ માતે છે તેમને સમજાવવાને સ્યાદ્વાદ અનુસાર વસ્તુસ્થિતિ કહેશે; તેની સ્ચનારૂપ કાવ્ય પ્રથમ કહે છે:−

(શાર્દ્ર લવિક્રીડિત)

कर्मैव मवितक्ये कर्त इतकैः क्षिप्त्वात्मनः कर्ततां कर्तात्मेष कथंचिदित्यचलिता कैथिच्छुतिः कोपिता । तेषामुद्धतमोद्दमद्वितिथां बोधस्य संशुद्धये स्पाद्वादमतिबंधलञ्घविजया वस्तुस्थितिः स्तृयते ॥ २०४ ॥

અર્થ:—કાઈ આત્માના થાતક (સર્વધા એકાંતવાદીઓ) કર્મને જ કર્તાં વિચારીને આત્માના કર્તાપણાને ઉડાડીને, 'આ આત્મા કર્યાંચિત કર્તા છે' એમ કહેનારી અચલિત શ્રતિને કાપિત કરે છે (—નિર્ભાધ જિનવાણીની વિરાધના કરે છે.); તીલ્ર માહથી જેમની ભુદ્ધિ બિડાઈ ગઈ છે એવા તે આત્મથાતકાના જ્ઞાનની સંશુદ્ધિ અર્થ (નીચેની ગાથાઓમાં) વસ્તુસ્થિતિ કહેવામાં આવે છે—કે જે વસ્તુસ્થિતિએ સ્યાદ્વ વાદના પ્રતિભધ વડે વિજય મેળવ્યા છે (અર્થાત્ જે વસ્તુસ્થિતિ સ્યાદ્વાદરૂપ નિયમથી નિર્ભાધપણે સિદ્ધ થાય છે).

ભાવાર્થ:—કાઈ એકાંતવાદીઓ સર્વધા એકાંતથી કર્યના કર્તા કર્યને જ કહે છે અને આત્માને અકર્તા જ કહે છે; તેઓ આત્માના વાતક છે. તેમના પર જિનવાણીના કાેપ છે, કારણ કે સ્યાદ્વાદથી વસ્તુસ્થિતિને નિર્ભાધ રીતે સિદ્ધ કરનારી જિનવાણી તાે આત્માને કર્યાંચત કર્તા કહે છે. આત્માને અકર્તા જ કહેનારા એકાન્તવાદીઓની ખુદ્ધિ ઉત્કર મિય્યાત્વથી બિડાઈ ગયેલી છે; તેમના મિય્યાત્વને કૂર કરવાને આચાર્ય-ભગવાન સ્યાદ્વાદ અનુસાર જેવી વસ્તુસ્થિતિ છે તેવી, નીચેની ગાંથાઓમાં કહે છે. ૩૨૮—૩૩૧. 'આત્મા સર્વધા અકર્તા નથી, કથચિત કર્તા પણ છે' એવા અર્થની ગાયાઓ હવે કહે છે:—

कम्मेहि दु अण्णाणी किज्जह णाणी तहेव कम्मेहि । कम्मेहि सुवाविज्जइ जग्गाविज्जइ तहेव कम्मेहि ॥ ३३२ ॥ कम्मेहि सुहाविज्जइ दुक्याविज्जइ तहेव कम्मेहि । कम्मेहि य मिन्छतं णिज्जइ णिज्जइ अमंजमं चेव ॥ ३३३ ॥ कम्मेहि भगाडिज्जइ उड्डमहो चावि तिरियलोयं च । कम्मेहि चेव किज्जइ सुहासुहं जिति यं किचि ॥ ३३४ ॥ जहाा कम्मं कुव्वइ कम्मं देई हरति जं किचि । तहा उ सव्वजीवा अकारया हुंति आवण्णा ॥ ३३५ ॥ पुरिसिन्छियाहिलासी इच्छीकम्मं च पुरिसमहिलसइ । एमा आयरियपरंपरागया एरिसी दु सुई ॥ ३३६ ॥

[&]quot;કર્મા કરે અજ્ઞાની તેમ જ જ્ઞાની પણ કર્મા કરે, કર્મા સુવાર તેમ વળી કર્મા જગાર જવને: ૩૩૨. કર્મા કરે સુખી તેમ વળી કર્મા દુઃખી જવને કરે, કર્મા કરે મિલ્યાત્વી તેમ અસંયમી કર્મા કરે: ૩૩૩. કર્મા ભમાવ ઉધ્વ લોક, અધઃ ને તિર્યક વિષ, જે કાંઈ પણ શુભ કે અશુભ તે સર્વન કર્મ જ કરે. ૩૩૪. કર્મ જ કરે છે, કર્મ એ આપ, હેર, સવળું કરે, તેથી કરે છે એમ કે આત્મા અકારક સર્વ છે. ૩૩૫. વળી 'પુરુષકર્મ સ્ત્રીને અને સ્ત્રીકર્મ કચ્છે પુરુષને'—એવી શ્રુતિ આવાર્ય કેરી પરંપશ ઊતરેલ છે. ૩૩૬.

तह्मा ण कोवि जीवो अवंभचारी उ अह्म उवएसे ।
जह्मा कम्मं चेव हि कम्मं अहिलसइ इदि भणियं ॥ ३३७॥
जह्मा घाएइ परं परेण घाइज्जए य सा पयडी ।
एएणच्छेण किर भण्णइ परघायणामिति ॥ ३३८॥
तह्मा ण कोवि जीवो वघायओ अत्थि अह्म उवएसे ।
जह्मा कम्मं चेव हि कम्मं घाएदि इदि भणियं ॥ ३३९॥
एवं मंखुवएसं जे उ पर्क्षविति एरिमं ममणा ।
तिमं पयडी कुव्वइ अप्पा य अकारया मव्वे ॥ ३४०॥
अह्या मण्णिम मङ्झं अप्पा अप्पाणमप्पणो कुणई ।
एमो मिच्छमहावो तह्मं एयं मुणंतम्म ॥ ३४१॥
अप्पा णिचो अमंग्विज्जपदेमां देमिओ उ मम्यद्मि ।
ण वि मो मक्कइ तत्तो हीणो अहिओ य काउं जे ॥ ३४२॥

ચિ રીત 'કર્મ જ કર્મને ઇચ્છે'-કહ્યું છે શ્રતમાં. તેથી ન કા પણ જુવ અધ્યક્ષચારી અમ ઉપદેશમાં. વળી જે હળે પરને, હણાંચ પરથી, તેહ પ્રકૃતિ છે, ે –એં અર્થમાં પરવાત નામનુ નામકર્મ કથાય છે. 336. એ રીત ' કર્મ જ કર્મને હણતું '–કહ્યું છે શ્રુતમાં, તૈથી ન કા પણ જીવ છે હણનાર અમ ઉપદેશમાં.'' 334. એમ સાંખ્યના ઉપદેશ આવા. જે શ્રમણ પ્રરૂપણ કરે. તેના અને પ્રકૃતિ કરે છે. જીવ અકારક સર્વ છે! 380. અથવા તું માને 'આતમા મારા કરે નિજ આત્મને.' તા એવું તુજ મંતવ્ય પણ મિધ્યા સ્વભાવ જ તુજ ખરે. 381. જીવ નિત્ય તેમ વળી અસંખ્યપ્રદેશી દર્શિત સમયમાં. તનાથી તેને હીન તેમ અધિક કરવા શક્ય ના. 382. जीवस्स जीवरूवं विच्छरदो जाण लोयमित्तं खु । ततो सो किं हीणो अहिओ य कहं कुणइ दव्वं ॥ ३४३ ॥ अह जाणओ उ भावो णाणमहावेण अत्थि इत्ति मयं । तह्या ण वि अप्या अप्ययं तु सयमप्पणो कुणइ ॥ ३४४ ॥

वर्मभिन्त अज्ञानी क्रियने ज्ञानी तथैव कर्मभिः। कर्मभिः स्वाप्यते जागर्यते तथैत कर्मभिः ॥ ३३२ ॥ कर्मभिः गुरनी कियते दःग्वी कियते तथेव कर्मभिः । कर्मधिश्र विश्वान्त्रं नीयते बीयतेऽसयमं चैव ॥ ३३३ ॥ क्रमीधिश्रीम्यते उध्वीप्रश्वापि तिर्थेग्लोकं च । कर्मभिश्वेत क्रियतं भूभाभूभं यात्रेचित्तं ।। ३३४ ॥ यम्मान्कर्म करोति कर्म ददाति इस्तीति यन्किंचित । तस्मात्तु सर्वजीवा अकारका भवंत्यापनाः ॥ ३३५ ॥ पुरुषः स्त्र्यभिलाषी स्त्रीकर्म च पुरुषमभिल्पनि । एषाचार्यपरंपरागतेह्जी तु श्रुतिः ॥ ३३६ ॥ तस्माञ्च को ऽपि जीवो ऽब्रह्मचारी त्वस्माकम्पदेशे । यस्मान्कर्म चेत्र हि कर्माभिलवतीति भणितम् ॥ ३३७ ॥ यस्मादंति परं परेण दन्यते च मा मकृतिः । एतेनार्थेन किल भण्यते परघातनामेति ॥ ३३८ ॥ तम्मान कोऽपि जीव उपयातकोऽयत्यस्माकम्रुपदेशे । यस्मात्कर्म चेत्र हि कर्म हंतीति भणितम् ॥ ३३९ ॥

વિસ્તારથીય જીવરૂપ જીવતું લોકમાત્ર જ છે ખરે, શું તેથી તે હીન-અધિક બનતો? કેમ કરતા દ્રવ્યને? ૩૪૩. માને તું—' જ્ઞાયક ભાવ તાે જ્ઞાનસ્વભાવે સ્થિત રહે,' તાે એમ પણ આત્મા સ્વયં નિજ આતમાને નહિ કરે. ૩૪૪.

*

एवं सांख्योपदेशं ये तु प्रस्पयंतीदृशं श्रमणाः ।
तेषां प्रकृतिः करोत्यात्मानश्राकारकाः सर्वे ॥ ३४० ॥
अथवा यन्यमे ममात्मात्मानमात्मनः करोति ।
एप मिथ्यास्वभावस्तवैतज्ञानतः ॥ ३४१ ॥
श्रात्मा नित्योऽसंख्येयपदेशो दक्षितस्तु समये ।
नापि स शक्यते ततो हीनोऽधिकश्र कर्तृ यतु ॥ ३४२ ॥
जीवस्य जीवरूपं विस्तरतो जानीहि लोकमात्रं खलु ।
ततः स कि हीनोऽधिको वा कथं करोति द्रव्यम् ॥ ३४३ ॥
श्रथ ज्ञायकस्तु भावो ज्ञानस्वभावेन तिष्ठतीति मतम् ।
तस्माञ्चाप्यात्मान्मानं नु स्ययमात्मनः करोति ॥ ३४४ ॥

वणी, [पुरुष:] पुरुषवेद्दर्भ [स्व्यमिलापी] खीतं अभिक्षापी छ [च] अने [स्रोकर्म] स्विवेद्दर्भ [पुरुषं अभिलपति] पुरुषनी अभिक्षापा हरे छ—[एपा आचार्यपरंपरागता इंद्र्जी तु श्रुति:] अदी आ आवार्यनी परंपराधी अतरी आवेदी श्रुति छ; [तस्मात्] भाटे [अस्माकं उपदेशे तु] अभारा ७५६शमं [कोऽपि जीवः] हेाई पछ छव [अल्लाखारी न] अध्यक्षश्चारी नथी, [यस्मात्] हारछ हे [कर्म चैव हि] हभे थ [कर्म अभिलपति] हभेनी अभिक्षापा हरे छ [इति अणितं] अभ हिं छ.

वणी, [यस्मात् परं इति] के परते हुने छ [च] अते [परेण इन्यते] के परथी हुन्ना छ है [सा प्रकृतिः] ते प्रकृति छ—[बतेन वर्णेन किल] ओ अर्थभां . [परजातनाम इति मण्यते] परजातनाभक्ष कहिवाभां आवे छ, [तस्मात्] तेथी . [अस्माकं उपदेशे] अभारा उपदेशभां [कोऽपि जीवः] के एक १० (उपघातकः न अस्ति] उपधातक (हुन्नार) नथी [यस्मात्] कार्य के [कर्म वैव हि] क्ष्में के हिं] क्ष्में हिंते मणितं] ओभ क्ष्में छ छ . "

(આશાર્ય ભગવાન કહે છ કે:—) [दवं तु] આ પ્રમાણે [ईरहां सांस्यी-पर्देशं] આવા સાંખ્યમતનાં ઉપદેશ [वे भ्रमणाः] જે શ્રમણા (જૈન મુનિઓ) [प्रक्रपर्यंति] પ્રરૂપે છ [तेषां] તેમના મતમાં [प्रकृतिः करोति] પ્રકૃતિ જ કરે છે [आत्मानः च सर्वे] અને આત્માઓ તો સર્વે [अकारकाः] અકારક છે એમ ઠરે છે!

[संश्वा] अथवा (क्तीपक्षाना पक्ष साववाने) [मन्यसे] की तुं अभ भाने हैं '[मम आतमा] भारे। आत्मा [आतमनः] पातानाः [स्वामनः] (६०थ३प) आत्माने [करोति] करे छ,' [बतद् जानतः तव] ते। अवुं अक्षान्ति तारे। [बवः मिध्याक्षमावः] अ भिध्याक्ष्यभाव छ (अर्थात् अभ अक्षुवुं ते तारे। भिध्याक्ष्यभाव छ); [बद्] कारक्ष हे—[समये] सिद्धांतभां [आतमा] आत्माने [मित्यः] नित्यः, [ससंख्येयप्रदेशः] असंभ्यात-अदेशी [इशितः तु] अताव्ये। छ, [ततः] तेनाथी [सः] तेने [हीनः अधिकः च] दीन-अधिकः [कर्तुं न अपि शक्यते] करी शक्ति। भथी; [बिस्तरतः] वणी विस्तारथी पक्ष [जीवस्य जीवक्षं] छवतुं छव३प [स्तलु] निश्चयथी [लोकमात्रं जानीहि] देवक्षात्र अधिकः विश्व हैं [ततः] तेनाथी [किं सः हीनः अधिकः वा] शुं ते दीन अथवा अधिक थाय छ हैं [ब्रव्यं कथं करोति] ते। पष्टी (आत्मा) ६०थने (अर्थात् ६०थ३प आत्माने) किं रीते करे छ हैं

[अय] अथवा की '[श्रायकः मायः तु] शायः साव ते। [श्रानस्वमावेन तिष्ठति] शानस्वभावे स्थित रहे छे ' [इति मतं] अभ भानवामां आवे, [तस्मात् अपि] ते। अभ पश्च [आत्मा स्वयं] आत्भा पाते [आत्मनः आत्मानं तु] पाताना आत्भाने [न करोति] इरते। नथी अभ ८२ छे!

(આ રીતે કર્તાપણ સાધવા માટે વિવક્ષા પલડીને જે પક્ષ કહ્યો તે ઘટતો નથી).

(આ પ્રમાણે, કર્યના કર્તા કર્મ જ માનવામાં આવે તો સ્યાદ્વાદ સાથે વિરોધ આવે છે; માટે આત્માને અજ્ઞાન-અવસ્થામાં કથંચિત પાતાના અજ્ઞાનભાવરૂપ કર્મના કર્તા માનવા, જેથી સ્યાદ્વાદ સાથે વિરોધ આવતા નથી.)

÷

ટીકા:-(અહીં પૂર્વપક્ષ આ મમાથે છે:) "કર્મ જ આત્માને અજ્ઞાની કરે છે, કારલ કે ગ્રાનાવરલ નાગના કર્મના ઉદય વિના તેની (અગ્રાનની) અનુપપત્તિ છે; કર્મ જ (આત્માને) ગ્રાની કરે છે, કાર્યુ કે ગ્રાનાવરણ નામના કર્મના ક્ષયાપરામ વિના તેની અત્યપત્તિ છે: કર્મ જ સુવાડે છે. કાર્ય કે નિદ્રા નામના કર્મના ઉદય વિના તેની અતુષપત્તિ છે; કર્ય જ જગાડે છે, કારણ કે નિફા નામના કર્યના ક્ષ્યાપશય વિના તેની અનુપપત્તિ છે; કર્મ જ સુખી કરે છે, કારણ કે શાતાવેદનીય નામના કર્મના ઉદય વિના તેની અતુપંપત્તિ છે; કર્મ જ દુ:ખી કરે છે, કારણ કે અશાતાવેદનીય નામના કર્મના ઉદય વિના તેની અતુપપત્તિ છે: કર્મ જ મિથ્યાદ્રષ્ટિ કરે છે, કારણ કે મિધ્યાત્વકર્મના ઉદય વિના તેની અનુપપત્તિ છે; કર્મ જ અસંયમી કરે છે, કારણ કે ચારિત્રમાહ નામના કર્મના ઉદય વિના તેની અનુપપત્તિ છે: કર્મ જ ઊધ્વલોકમાં, મ્પધાલોકમાં મ્પને તિય^{્ર}સોકમાં ભમાવે છે, કારણ કે મ્પાનપૂર્વી નામના કર્મના ઉદય વિના તેની અનુપપત્તિ છે: બીજ઼ પણ જે કાંઈ પણ જેટલું શુભ અશુભ છે તે બધુંય કર્મ જ કરે છે, કારણ કે પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત રાગ નામના કર્મના ઉદય વિના તેની મ્મત્રપપત્તિ છે. એ રીતે બધાંય સ્વતંત્રપથે કર્મ જ કરે છે. કર્મ જ આપે છે, કર્મ જ હરી લે છે, તેથી અમે એમ નિશ્વય કરીએ છીએ કે—સવે જવા સદાય એકાંતે અકર્તા જ છે. વળી મૃતિ (ભગવાનની વાછી. શાસ) પછા એ જ અર્થને કહે છે: કારણ કે. (તે મૃતિ) 'પુરુષવેદ નામનું કમેં સીની અભિલાષા કરે છે અને સવિદ નામનું કર્મ પુરુષની અભિલાષા કરે છે' એ વાક્યથી કર્મને જ કર્મની અભિલાષાના કર્તી-પક્ષાના સમર્થન વરે જીવને અપ્રક્રાચર્યના કર્તાપક્ષાના નિષેધ કરે છે. તથા 'જે પરને હશે છે અને જે પરથી હશાય છે તે પરવાતકર્મ છે! એ વાક્યથી કર્મને જ કર્મના વાતનું કર્તાપક્ષ' હોવાના સમર્થન વડે જીવને વાતના કર્તાપક્ષાના નિવેધ કરે છે. અને એ રીતે (અપ્રદાયર્થના તથા વાતના કર્તાપણાના નિષેધ દારા) છવતું સર્વધા જ અકતપિલ જસાવે છે."

(આચાર્ય દેવ કહે છે કે:—) આ પ્રમાણે આવા સાંખ્યમતને, પાતાની પ્રફાના (છુકિના) અપરાધથી સ્વના અર્થને નહિ જાલુનાશ કેટલાક *મમણાભાસા પ્રરૂપે છે; તેમની, એકાંતે પ્રકૃતિના કર્તાપણાની માન્યતાથી, સમસ્ત જીવાને એકાંતે અકર્તાપણ આવી પડ છે તેથી 'જીવ કર્તા છે' એવી જે મુતિ તેના કાપ રાળવા અશક્ય થાય છે (અર્થાત ભગવાનની વાણીની વિશયના થાય છે). વળી, 'કર્મ' આત્માના અજ્ઞાનાદિ સર્વ' ભાવાને—કે જેઓ પર્યાયરૂપ છે તેમને—કરે છે, અને આત્મા તા આત્માને જ એકને કવ્યરૂપને કરે છે માટે જીવ કર્તા છે; એ રીતે મુતિના કાપ થતા નથી '—એવા જે

^{*} શ્રમણાભાસ = મુનિના મુણા નહિ હાવા છતાં પાતાને મુનિ કહેવરાવનાર.

મ્યિમાય છે તે મિથ્યા જ છે. (તે સમજાવવામાં આવે છે:) જીવ તા હવ્યરૂપે નિત્ય છે. અસંખ્યાત-પ્રદેશી છે અને લાકપરિમાણ છે. તેમાં પ્રથમ, નિત્યનું કાર્યપણ બની શકતું નથી, કારણ કે કતકપણાને અને નિત્યપણાને એકપદાના વિરોધ છે. (આત્મા નિત્ય છે તેથી તે કતક અર્થાત્ કાઈએ કરેલા દ્વાઈ શકે નહિ). વળી અવસ્થિત મ્મસંખ્ય-પ્રદેશવાળા એક્તે (-માત્માને), પ્રદેશલસ્કંધની માર્કક, પ્રદેશાનાં પ્રદેપણ-મ્માકર્પણ દ્વારા પણ કાર્યપછ બની શકતું નથી. કારણ કે પ્રદેશાનું પ્રક્ષેપણ તથા મ્માકપ[્]લ થાય તો તેના એકપ્રશાના વ્યાલાત થાય. (સ્કંધ મ્મનેક પરમાણ્રેઓના બનેલા છે. માટે તેમાંથી પરમાહ્યુઓ નીકળી જાય તેમ જ તેમાં પરમાહ્યુઓ આવે; પરંતુ મ્માત્મા નિશ્ચિત અસ'ખ્ય-પ્રદેશવાળું એક જ દ્રવ્ય હોવાથી તે પાતાના પ્રદેશાને કાઢી નાખી શકે નહિ તેમ જ વધારે પ્રદેશાને લઈ શકે નહિ.) વળી સકળ લાકકપી ઘરના વિસ્તારથી પરિમિત જેના નિશ્ચિત નિજ *વિસ્તાર-સંથહ છે (અર્થાત લાક જેટલ જેનું નિશ્ચિત માપ છે) તેને (-માત્માને) પ્રદેશાના સંકાચ-વિકાસ દ્વારા પણ કાર્યપર્સ થની શકતું નથી, કારણ કે પ્રદેશાના સંકાચ-વિસ્તાર થવા **છતાં પ**છ, સકા-ભીના ચામડાની માર્કક, નિશ્ચિત નિજ વિસ્તારને લીધે તેને (આત્માને) હીન-અધિક કરી શકાતો નથી. (આ રીતે આત્માને દ્રવ્યરૂપ આત્માનું કર્તાપર્જી ઘટી શકતું નથી.) વળી. "વસ્તસ્વભાવનું સર્વધા મહવું અશક્ય હોવાથી જ્ઞાયક ભાવ ગ્રાનસ્વભાવે જ સદાય સ્થિત રહે છે અને એમ સ્થિત રહેતો થકા, ગ્રાયકપછાને અને કર્તાપછાને અત્ય'ત વિરુદ્ધતા હોવાથી, ત્રિધ્યાત્વાદિ ભાવાના કર્તા થતો નથી: અને મિધ્યાત્વાદિ ભાવા તો થાય છે: તેથી તેમના કર્તા કર્મ જ છે એમ પ્રરૂપણ કરવામાં આવે છે."—આવી જે વાસના (અભિપ્રાય, વલણ) પ્રગઢ કરવામાં આવે છે તે પણ 'આત્મા આત્માને કરે છ ' એવી (પ્રવેક્તિ) માન્યતાને અતિશયપણ હણે જ છે (કારણ કે સદાય જ્ઞાયક માનવાથી આત્મા અકર્તા જ દર્યો).

માટે, જ્ઞાયક ભાવ સામાન્ય અપેક્ષાએ જ્ઞાનસ્વભાવે અવસ્થિત હોવા છતાં, કમેંથી ઉત્પન્ન થતા મિથ્યાત્વાદિ ભાવોના જ્ઞાનસમયે, અનાદિ કાળથી ત્રેય અને જ્ઞાનના ભેદવિજ્ઞાનથી શૂન્ય હોવાને લીધે, પરને આત્મા તરીકે જાણતો એવા તે (જ્ઞાયક ભાવ) વિશેષ અપેક્ષાએ અજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનપરિભામને કરતો હોવાથી (-અજ્ઞાનરૂપ એવું જે જ્ઞાનતું પરિભુમન તેને કરતો હોવાથી), તેને કર્તાપણું સંમત કરવું (અર્થાત્ તે કર્તા છે એમ સ્વીકારવું); તે ત્યાંસુધી કે જ્યાંસુધી ભેદવિજ્ઞાનની આદિથી જ્ઞેય અને જ્ઞાનના ભેદવિજ્ઞાનથી પૂર્ણ (અર્થાત્ ભેદવિજ્ઞાન સહિત) થવાને લીધે આત્માને જ આત્મા તરીકે જાણતો એવા તે (જ્ઞાયક ભાવ), વિશેષ અપેક્ષાએ પણ જ્ઞાનરૂપ જ જ્ઞાનપરિભામે પરિભુમતો થકા (-જ્ઞાનરૂપ એવું જે જ્ઞાનતું પરિભુમન તે-રૂપે જ પરિભુમતો થકા),

^{*} સંપ્રહ = જથ્થા; માટપ.

4

કેવળ જ્ઞાતાપણાને લીધે સાક્ષાત્ અકર્તા થાય.

ભાવાર્થ:—કેટલાક જેન મુનિએા પછ સ્યાદવાદ-વાણીને ખરાખર નહિ સમજીને સવધ્યા એકાંતના અભિપ્રાય કરે છે અને વિવક્ષા પલટીને એમ કહે છે કે— "આત્મા તો ભાવકમેના અકર્તા જ છે. કર્મપ્રકૃતિના ઉદય જ ભાવકમેન કરે છે; મ્પજ્ઞાન, જ્ઞાન, સૂવું, જાગવું, સુખ, દુ:ખ, મિ^{શ્}યાત્વ, મ્પસંયમ, ચાર ગતિમોમાં ભ્રમણ—એ ખધાંને, તથા જે કાંઈ શુભ-અશુભ ભાવા છે તે ખધાયને કર્મ જ કરે છે: જીવ તો અકર્તા છે." વળી તે સનિઓ શાસના પણ એવા જ અર્થ કરે છે કે— "વેદના ઉદયથી સ્ત્રી-પુરુષના વિકાર થાય છે અને ઉપઘાત તથા પરઘાત પ્રકૃતિના ઉદયથી પરસ્પર લાત પ્રવતે છે." આ પ્રમાણે, જેમ સાંખ્યમતી બધુંય પ્રકૃતિનું જ કાર્ય માને છે અને પુરુષને અકર્તા માને છે તેમ. પાતાની છાહિના દાષથી આ મુનિએાતું પણ એવું જ એકાંતિક માનવું થયું. માટે જિનવાણી તો સ્યાદ્વાદરૂપ હોવાથી, સર્વથા એકાંત માનનારા તે સુનિઓ પર જિનવાણીના કાેપ અવશ્ય થાય છે. જિનવાણીના કાપના ભયથી જો તેઓ વિવક્ષા પલટીને એમ કહે કે—" ભાવકર્મના કર્તા કર્મ છે મ્મને પાતાના માત્માના (અર્થાત્ પાતાના) કર્તા માત્મા છે; એ રીતે અમે આત્માન કથ'ચિત કર્તા કહ્યીએ છીએ, તેથી વાણીના કાેપ થતો નથી;" તો આ તેમનું કહેલું પણ મિથ્યા જ છે. આત્મા ૬૦યે નિત્ય છે, અસંખ્યાત પ્રદેશાવાળા છે, લાકપરિમાણ છે, તેથી તેમાં તો કાંઈ નવીન કરવાનું છે નહિ; અને જે ભાવકમેંરૂપ પર્યાયા છે તેમના કર્તા તો તે મુનિઓ કર્મને જ કહે છે: માટે આત્મા તો અકર્તા જ રહ્યો! તો પછી વાણીના કાપ કઈ રીતે મટ્યો ? માટે વ્યાત્માના કર્તાપણા અને અકર્તાપણાની વિવક્ષા યથાર્થ માનવી તે જ સ્યાદ્વાદતું સાચું માનવું છે. આત્માના કર્તાપણા-અકર્તાપણા વિષે સત્યાર્થ સ્યાદવાદ-પ્રરૂપણ આ પ્રમાણે છે:---

મ્માત્મા સામાન્ય અપૈક્ષાએ તો જ્ઞાનસ્વભાવે જ સ્થિત છે; પરંતુ નિથ્યાત્વાદિ ભાવોને જાણતી વખતે, અનાદિ કાળથી જ્ઞેય અને જ્ઞાનના ભેદવિજ્ઞાનના અભાવને લીધે, રોયરૂપ મિથ્યાત્વાદિ ભાવોને આત્મા તરીકે જાણે છે, તેથી એ રીતે વિશેષ અપૈક્ષાએ અજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનપરિણામને કરતો હોવાથી કર્તા છે; અને જ્યારે ભેદવિજ્ઞાન થવાથી આત્માને જ આત્મા તરીકે જાણે છે ત્યારે વિશેષ અપૈક્ષાએ પણ જ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનપરિણામે જ પરિણુમતો થકા કેવળ જ્ઞાતા રહેવાથી સાક્ષાત્ અકર્તા છે.

હવે આ અર્થતું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાઈલવિક્રીડિત)

माकर्तारममी स्पृत्तन्तु पुक्वं सांख्या इवाप्याईताः कर्तारं कलयंत्र तं किल सदा मेदाबबोधादधः ।

जर्ध्य तुद्धतवोधधामनियतं मत्पक्षमेनं स्वयं पत्रयन्तु च्युतकर्तृभावमचस्रं ज्ञातारमेकं परम् ॥ २०५ ॥

અર્થ:—આ અહ^રતના મતના અનુયાયીઓ અર્થાત્ જૈના પણ આત્માને, સાંખ્યમતીઓની જેમ, (સર્વથા) અકર્તાન માના; સેઠજ્ઞાન થયા પહેલાં તેને નિરંતર કર્તા માના, અને સેઠજ્ઞાન થયા પછી ઉદ્ધત *જ્ઞાનધામમાં નિશ્ચિત એવા આ સ્વય'-પ્રત્યક્ષ આત્માને કર્તાપણા વિનાના, અચળ, એક પરમ જ્ઞાતા જ દેખા.

ભાવાથ:—સાંખ્યમતીઓ પુરુષને સવ'થા એકાંતથી અકર્તા, શુદ્ધ ઉદાસીન ચેતન્યમાત્ર માને છે. આવું માનવાથી પુરુષને સંસારના અભાવના પ્રસંગ આવે છે; અને જો પ્રકૃતિને સંસાર માનવામાં આવે તો તે પણ ઘરતું નથી, કારણ કે પ્રકૃતિ તો જ છે, તેને સુખદુ:ખ આદિતું સંવેદન નથી, તેને સંસાર કેવા ! આવા અનેક દોષા એકાંત માન્યતામાં આવે છે. સવ'થા એકાંત વસ્તુતું સ્વરૂપ જ નથી. માટે સાંખ્ય-મતીઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે; અને જો જૈના પણ એવું માને તો તેઓ પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. તેથી આચાર્યદૃષ્ટ છે પ્રદેશ કરે છે કે—સાંખ્યમતીઓની માફક જૈના આત્માને સવ'થા અકર્તા ન માના; જ્યાંસુધી સ્વપરનું ભેદવિજ્ઞાન ન હોય ત્યાંસુધી તો તેને શગાદિકના —પાતાના ચેતનરૂપ ભાવકમેના—કર્તા માના, અને ભેદવિજ્ઞાન થયા પછી શુદ્ધ વિજ્ઞાન ઘન, સમસ્ત કર્તાપણાના ભાવથી રહિત, એક જ્ઞાતા જ માના. આમ એક જ આત્મામાં કર્તાપણું તથા અકર્તાપણું—એ ખેત્રે ભાવા વિવૃક્ષાવશ સિદ્ધ થાય છે. આવે સ્યાદૃવાદ મત જૈનોના છે; અને વસ્તુસ્વભાવ પણ એવા જ છે, કદપના નથી. આવું (સ્યાદૃવાદ અતુસાર) માનવાથી પુરુષને સંસાર-માક્ષ આદિની સિદ્ધિ થાય છે; સવ'થા એકાંત માનવાથી સવ' નિશ્ચય-વ્યવહારના લોપ થાય છે.

હવેની ગાથાઓમાં, 'કર્તા અન્ય છે અને સાકતા અન્ય છે' એવું માનનારા ક્ષણિકવાદી ખૌદ્ધમતીઓને તેમની સર્વાથા એકાંત માન્યતામાં દૂષણ ખતાવશે અને સ્યાદ્વાદ અનુસાર જે રીતે વસ્તુસ્વરૂપ અર્થાત્ કર્તાસોક્તાપણ છે તે રીતે કહેશે. તે ગાથાઓની સ્થનાનું કાવ્ય પ્રથમ કહે છે:—

(માલિની)

श्लिकिमिदिमिहैकः करुपित्वात्मतत्त्वं निजमनसि विश्वते कर्तृभोक्त्रोविभेदम् । अपहरति विमोहं तस्य नित्यामृतौष्ठैः स्वयमयमभिविजंशिक्षमत्कार एव ॥ २०६ ॥

^{*} દ્યાનધામ = દ્યાનમંદિર; દ્યાનપ્રકાશ.

અર્થ:—આ જગતમાં કાર્ક એક તો (અર્થાત ક્ષણિકવાદી બીન્દમતી તો) આ આત્મતત્ત્વને ક્ષણિક કલ્પીને પાતાના મનમાં કર્તા અને ભાકતાના ભેદ કરે છે (—અન્ય કર્તા છે અને અન્ય ભાકતા છે એવું માને છે); તેના માહને (અજ્ઞાનને) આ ચૈતન્યચમત્કાર જ પાતે, નિત્યતારૂપ અમૃતના એાલ (-સમૂહા) વડે અભિસિંચન કરતો થકા, કૂર કરે છે.

ભાવાર્થ:--ક્ષણિકવાદી કર્તા-સાક્તામાં એક માને છે. અર્થાત પહેલી ક્ષણે જે માત્મા હતા તે બીજી કાથે નથી—એમ માતે છે. આચાર્ય દેવ કહે છે કે—અમે તેને શું સમજાવીએ ? આ ચૈતન્ય જ તેનું અજ્ઞાન કર કરશે—કે જે (ચૈતન્ય) મ્મતુભવગાચર નિત્ય છે. પહેલી ક્ષણે જે મ્માતમા હતા તે જ ભીજ કાલે કહે છે કે 'હ' પહેલાં હતો તે જ છું': આવું સ્મરહાપૂર્વક પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન આત્માની નિત્યતા બતાવે છે. અહીં બૌલમતી કહે છે કે—'જે પહેલી કાળે હતા તે જ હું બીજ કાળે હું ' એવું માનવું તે તો અનાદિ અવિદાશી ભ્રમ છે; એ ભ્રમ મદે ત્યારે તત્ત્વ સિદ્ધ થાય. સમસ્ત ક્લેશ મટે. તેના ઉત્તર આપવામાં આવે છે કે—" હું બૌહ ! તું આ જે ક્લીલ કરે છે તે આખી ક્લીલ કરનાર એક જ આત્મા છે કે અનેક આત્માએ છે? વળી તારી આખી દલીલ એક જ આત્મા સાંભળે છે એમ માનીને તું દલીલ કરે છે કે આખી દલીલ પૂરી થતાં સુધીમાં અનેક આત્માએ પલટાઈ જાય છે એમ માનીને દલીલ કરે છે? જે અનેક આત્માએ પલટાઈ જતા હોય તા તારી આખી દલીલ તો કાેઈ માતમા સાંભળતા નથી: તા પછી દલીલ કરવાનું પ્રયાજન શું છે? * મામ મનેક રીતે વિચારી જોતાં તને જુણારો કે આત્માને ક્ષણિક માનીને પ્રત્યભિજ્ઞાનને ભ્રમ કહી દેવા તે યથાર્થ નથી. માટે એમ સમજવું કે—આત્માને એકાંતે નિત્ય કે એકાંતે અનિત્ય માનવા તે ખન્ને ભ્રમ છે. વસ્તુસ્વરૂપ નથી: અમે (જૈના) કથંચિત નિત્યાનિત્યાત્મક વસ્તસ્વરૂપ કહીએ છીએ તે જ સત્યાર્થ છે. "

ક્રી, ક્ષણિકવાદને યુક્તિ વ3 નિષેધતું, આગળની ગાથાઓની સ્ચનારૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

हत्त्यंश्वमेदतोऽत्यंतं हत्त्रिमसाशकत्पनात् । अन्यः करोति भुंक्तेऽन्य इत्येकांतश्वकास्तु मा ॥ २०७॥

^{*} જો એમ કહેવામાં આવે કે 'આત્મા તા નાશ પામે છે પચ્ચુ તે સંસ્કાર મૂકતા જાય છે' તો તે પચ્ચુ યથાર્થ નથી; આત્મા નાશ પામે તા આધાર વિના સંસ્કાર ક્રેમ રહી શકે ! વળી કદાપિ એક આત્મા સંસ્કાર મૂકતા જાય, તાપચ્ચુ તે આત્માના સંસ્કાર બીજા આત્મામાં પેસી જાય એવા નિયમ ન્યાયસંગત નથી.

અર્થ:--વૃત્ત્ય'શાના અર્થાત્ પર્યાયાના સેકને લીધે 'વૃત્તિમાન અર્થાત્ કવ્ય અત્ય'ત (સર્વ'થા) નારા પાત્રે છે ' એવી કલ્પનાઢારા 'અન્ય કરે છે અને અન્ય સાગવે છે' એવા એકાંત ન પ્રકાશા.

ભાવાથ:—ક્વયની અવસ્થાએ ક્ષણે ક્ષણે નારા પાત્રતી હોવાથી ળૌદ્ધપ્રતી એમ માતે છે કે 'ક્ષ્ય જ સર્વધા નારા પાત્ર છે.' આવી એકાંત માન્યતા બિધ્યા છે. એ અવસ્થાવાન પદાર્થના નારા થાય તો અવસ્થા કાના આશ્ચર્ય થાય? એ રીતે બન્નેના નારાના પ્રસ'ગ આવવાથી સૂન્યના પ્રસ'ગ આવે છે. ૩૩૨—૩૪૪.

હવે ગાથાંઓમાં અનેકાંતને પ્રગઢ કરીને ક્ષણિકવાદને સ્પષ્ટ રીતે નિષેધે છે:—

केहिनि दु पज्रएहिं विणस्सए णेव केहिनि दु जीवो । जहा तहा स्वादि मो वा अण्णो व णेयंतो ॥ ३४५ ॥ केहिनि दु पज्रपति विणस्ता भेव केहिनि दु जीवो । जहा तहा रेदि हो वा अण्णो र णेयंतो ॥ ३४६ ॥ जो नेव रूणह मी निय प येयए जन्म एस मिद्धंतो । सो जीवो णायव्वो पिन्छादिट्टी अणारिहदो ॥ ३४७ ॥ अण्णो करेह क्षण्णे परिभुंजइ जस्म एस मिद्धंतो । मो जीवो णायव्वो पिन्छादिट्टी अणारिहदो ॥ ३४८ ॥

પર્યાય કંઇકથી વિણ્સે જવ, કંઇકથી નહિ વિણ્સે, તેથી કરે છે તે જ કે બીજો – હૃદિ એકાંત છે. ૩૪૫. પર્યાય કંઇકથી વિભુસે જવ. કંઇકથી નહિ વિભુસે, જીવ તેથી વેદે તે જ કે બીજો – નહિ એકાંત છે. ૩૪૬. જીવ જે કરે તે ભાગરે નહિ – જેહના સિહાંત એ. તે જીવ મિલ્પાદિષ્ટ છે, અહેતના મતના નથી. ૩૪૭. જીવ અત્ય કરતા, અન્ય વેદે – જેહના સિહાંત એ, તે જીવ મિલ્યાદષ્ટિ છે, અહેતના મતના નથી. ૩૪૮. कैश्रितु पर्यायैर्विनश्यित नैव कैश्रितु जीवः ।

यस्मात्तस्मात्करोति स वा अन्यो वा नैकांतः ॥ ३४५ ॥
कैश्रितु पर्यायैर्विनश्यित नैव कैश्रितु जीवः ।

यस्मात्तस्माद्वेदयते स वा अन्यो वा नैकांतः ॥ ३४६ ॥

यश्रैव करोति स चैव न वेदयते यस्य एव सिद्धांतः ।

स जीवो ज्ञातच्यो मिध्यादृष्टिरनाईतः ॥ ३४७ ॥

अन्यः करोत्यन्यः परिश्रंके यस्य एप सिद्धांतः ।

स जीवो ज्ञातच्यो मिध्यादृष्टिरनाईतः ॥ ३४८ ॥

अन्वश्राथः—[यस्तात्] कारक के [जीवः] १०० [कैश्चित् पर्वायः तु] केश्विक् पर्यायः ति] केश्विक् पर्यायः ति] केश्विक् पर्यायः ति] केश्विक्] केश्विक्] केश्विक्] केश्विक् विक्राति] केश्विक् विक्राति] केश्विक् विक्राति] केश्विक् विक्राति] केश्विक्ष केश्विक्

[यस्मात्] कारख के [जीवः] छव [कैश्चित् पर्यायैः तु] के दक्षक पर्याधार्थ [विनश्यित] नाश पामे छ [तु] अने [कैश्चित्] के दक्षक पर्याधार्थ [तैव] नथी नाश पामतो, [तस्मात्] तथी [सः वा वेदयते] '(के करे छ) ते क ले। गये छ ' [म वकांतः] ओवा ओकांत नथी (-स्याद्वाह छ).

'[यः **च पव करोति**] के डरे छ [सः च पव न वेदयते] ते क नथी. क्षेश्यतो ' [पषः यस्य सिद्धांतः] એવા केना सिद्धांत छ, [सः जीवः] ते छव [मिथ्यादृष्टिः] भि^{थ्}यादृष्टि, [अनार्द्धतः] અनार्द्धत (-અર્દ્ધત્ના મતને નહિ માનનારા) [श्वातन्यः] **બા**શ્ચે .

'[अन्यः करोति] श्रीले डरे छ [अन्यः परिमुंके] अने श्रीले के। भवे छ ' [यपः यस्य सिद्धांतः] એવા જેના सिद्धांत छ, बिसः जीवः] ते छव [मिध्यादृष्टिः] भिध्यादृष्टि, [अनार्द्धतः] अनार्द्धत (-अर्जन) [श्वात्रव्यः] लाख्या.

ીકા:—જીવ, પ્રતિસમયે સંભવતા (-દરેક સમયે થતા) અગુરૃક્ષધુગુણના પરિણામ દ્વારા ક્ષણિક હૈાવાથી અને અચલિત ચૈતન્યના અન્વયરૂપ ગુણ દ્વારા નિત્ય હૈાવાથી, કેડલાક પર્યાયાથી વિનાશ પામે છે અને કેડલાક પર્યાયાથી નથી વિનાશ

પામતો—એમ એ સ્વભાવવાળા જીવસ્વભાવ છે; તેથી 'જે કરે છે તે જ ભાગવે છે' અથવા 'બીજો જ ભાગવે છે,' 'જે ભાગવે છે તે જ કરે છે' અથવા 'બીજો જ કરે છે'—એવા એકાંત નથી. આમ અનેકાંત હોવા છતાં, 'જે (પર્યાય) તે ક્ષણે વર્તે છે, તેને જ પરમાર્થ સત્પણું હોવાથી, તે જ વસ્તુ છે' એમ વસ્તુના અંશમાં વસ્તુ-પણાના અધ્યાસ કરીને શુદ્ધનયના હાભથી મહ્જીસ્ત્રનયના એકાંતમાં રહીને જે એમ દેખે—માને છે કે "જે કરે છે તે જ નથી ભાગવતો, બીજો કરે છે અને બીજો ભાગવે છે," તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ દેખવા—માનવા; કારણ કે, વૃત્ત્ય'શાનું (પર્યાયાનું) ક્ષણિકપણું હોવા છતાં, વૃત્તિમાન (પર્યાયી) જે ચૈતન્યચમતકાર (આત્મા) તે તા ર'કાતકીણું (નિત્ય) જ અંતર'ગમાં પ્રતિભાસે છે.

ભાવાથ:—વસ્તુના સ્વભાવ જિનવાણીમાં દ્રવ્યપર્યાયસ્વરૂપ કહ્યો છે; માટે સ્યાદ્વાદથી એવા અનેકાંત સિદ્ધ થાય છે કે પર્યાય-અપેક્ષાએ તા વસ્તુ ક્ષણિક છે અને દ્રવ્ય-અપેક્ષાએ નિત્ય છે. જીવ પણ વસ્તુ હોવાથી દ્રવ્યપર્યાયસ્વરૂપ છે. તેથી, પર્યાયદિષ્ટિએ જોવામાં આવે તા કાર્યને કરે છે એક પર્યાય, અને ભાગવે છે અન્ય પર્યાય; જેમ કે—મતુષ્યપર્યાય શુભાશુભ કર્મ કર્યા અને તેનું ફળ દેવપર્યાય ભાગવ્યું. દ્વ્યદિષ્ટિએ જોવામાં આવે તા, જે કરે છે તે જ ભાગવે છે; જેમ કે—મનુષ્યપર્યાયમાં જે જીવદ્રવ્યે શુભાશુભ કર્મ કર્યાં, તે જ જીવદ્રવ્યે દેવાદિ પર્યાયમાં પાતે કરેલાં કર્મનું ફળ ભાગવ્યું.

આ રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ અનેકાંતરૂપ સિદ્ધ હોવા છતાં, જે જીવ શુદ્ધનયને સમબ્યા વિના શુદ્ધનયના લાભથી વસ્તુના એક અ'શને (-વર્ત માન કાળમાં વર્તતા પર્યાયને) જ વસ્તુ માની ઋજીસત્રનયના વિષયના એકાંત પકડી એમ માને છે કે 'જે કરે છે તે જ સાગવતો નથી—અન્ય સાગવે છે, અને જે સાગવે છે તે જ કરતો નથી—અન્ય કરે છે,' તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, અહિંતના મતના નથી; કારણ કે, પર્યાયાનું ક્ષણિકપણું હોવા છતાં, દ્રવ્યરૂપ ચૈતન્યચમતકાર તો અનુભવગાચર નિત્ય છે; પ્રત્યભિ-ગ્રાનથી જણાય છે કે 'આળક અવસ્થામાં જે હું હતા તે જ હું તરણ અવસ્થામાં હતા અને તે જ હું વૃદ્ધ અવસ્થામાં છું.' આ રીતે જે કથંચિત નિત્યરૂપે અનુભવગાચર છે—સ્વસંવેદનમાં આવે છે અને જેને જિનવાણી પણ એવા જ ગાય છે, તેને જે ન માને તે બિથ્યાદૃષ્ટિ છે એમ જાણવું.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાર્દ્મ લવિકીહિત)

आत्मानं परिशृद्धमीप्द्धमिरतिच्याप्तिं मपद्मान्धकैः कालोपाधिवलादशुद्धिमधिकां तत्रापि मत्वा परैः ।

चैतन्यं सणिकं प्रकल्य पृथुकेः शुद्धर्शुसूत्रे रते-रात्मा न्युन्सित एव हारवदहो निःसूत्रप्रुक्तेसिभिः ॥ २०८ ॥

અર્થ:—આત્માને સમસ્તપણે શુદ્ધ ઇચ્છનારા બીજા કેાઈ અધાએ—બૌદ્ધોએ-કાળની ઉપાધિના કારણે પણ આત્મામાં અધિક અશુદ્ધિ માનીને અતિવ્યાપ્તિને પામીને, શુદ્ધ ઋજીસ્ત્રનયમાં રત થયા થકા ચૈતન્યને ક્ષણિક કલ્પીને, ત્યા સ્થાત્માતે છાડી દીધા; જેમ હારમાંના દારા નહિ જોતાં કેવળ માતીને જ જોનારાએ હારને છાડી કે કે છે તેમ.

સાવાર્થ:—આત્માને સમસ્તપણે શુદ્ધ માનવાના ઇચ્છક એવા બો દોએ વિચાર્યું કે—" આત્માને નિત્ય માનવામાં આવે તો નિત્યમાં કાળની અપેક્ષા આવે છે તેથી ઉપાધિ લાગી જશે; એમ કાળની ઉપાધિ લાગવાથી આત્માને માઢી અશુક્તા આવશે અને તેથી અતિવ્યાપ્તિ દેષ લાગશે." આ દેષના ભયથી તેઓએ શુદ્ધ ઋજી-સ્ત્રનયના વિષય જે વર્તમાન સમય તેઢલા જ માત્ર (—ક્ષણિક જ—) આત્માને માન્યા અને નિત્યાનિત્યસ્વરૂપ આત્માને ન માન્યા. આમ આત્માને સર્વધા ક્ષણિક માનવાથી તેમને નિત્યાનિત્યસ્વરૂપ—કવ્યપર્યાયસ્વરૂપ સત્યાર્થ આત્માની પ્રાપ્તિ ન થઈ; માત્ર ક્ષ્મિશ્ક પર્યાયમાં આત્માની કલ્પના થઈ; પરંતુ તે આત્મા સત્યાર્થ નથી.

માતીના હારમાં, દારામાં અનેક માતી પરાવેલા હાય છે; જે માણુસ તે હાર નામની વસ્તુને માતી તેમ જ દારા સહિત દેખતા નથી—માત્ર માતીને જ જુએ છે, તે ખૂરા ખૂરા માતીને જ મહણ કરે છે, હારને છાડી દે છે; અર્થાત્ તેને હારની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેવી રીતે જે છવા આત્માના એક ચૈતન્યભાવને મહણ કરતા નથી અને સમયે સમયે વર્તનાપરિણામરૂપ ઉપયોગની પ્રવૃત્તિને દેખી આત્માને અનિત્ય કંદપીને, મડજીસ્ત્રનયના વિષય જે વર્ત માન-સમયમાત્ર ક્ષણિકપદ્યું તેરલા જ માત્ર આત્માને માને છે (અર્થાત્ જે છવા આત્માને દ્વયપર્યાયસ્વરૂપ માનતા નથી—માત્ર ક્ષણિક પર્યાયરૂપ જ માને છે), તેઓ આત્માને છાડી દે છે; અર્થાત્ તેમને આત્માની. પ્રાપ્તિ થતી નથી.

હવેના કાવ્યમાં આત્માના ;અનુભવ કરવાનું કહે છે:—

(સાર્દ્રલવિક્રીહિત)

कर्तुर्वेदियतुत्र युक्तिवसतो मेदोऽस्त्वमेदोऽपि वा कर्ता वेदियता च मा मवतु वा वस्त्वेव संचित्यताम्। मोता सूत्र इवात्मनीइ निषुषैभेतुं न सक्या कवि-विविन्तामणिमालिकेयमभितोऽप्येका चकास्त्वेव नः॥ २०९॥ અર્થ:—કર્તાના અને ભાકતાના યુક્તિના વશે ભેક હો અથવા અભેક હો, અથવા કર્તા અને ભાકતા બન્ને ન હો; વસ્તુને જ અનુભવા. જેમ ચતુર પુરુષોએ દારામાં પરાવેલી મહ્યુઓની માળા ભેદી શકાતી નથી, તેમ આત્મામાં પરાવેલી ચૈતન્યરૂપ ચિંતામહિની માળા પહ્યુ કદી કાઈથી ભેદી શકાતી નથી; એવી આ આત્મારૂપી માળા એક જ, અમને સમસ્તપણે પ્રકાશમાન હો (અર્થાત્ નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ આદિના વિકલ્પો છૂટી આત્માના નિર્વિકલ્પ અનુભવ અમને હો).

ભાવાથ :—વસ્તુ દ્રવ્યપર્યાયાત્મક અનંત-ધર્મવાળી છે. તેમાં વિવક્ષાવશ કર્તા-ભાકતાપણાના ભેઠ છે તેમ જ નથી. અથવા કર્તા-ભાકતાના ભેઠાલેદ શા માટે કહેવા ? કેવળ શુદ્ધ વસ્તુમાત્રનું તેના અસાધારણ ધર્મ દ્વારા અનુભવન કરવું. એ જ રીતે આત્મા પણ વસ્તુ હાવાથી દ્રવ્યપર્યાયાત્મક છે; તેથી તેમાં ચૈતન્યના પરિણમનરૂપ પર્યાયના ભેઠાની અપેક્ષાએ તો કર્તા-ભાકતાના ભેઠ છે અને ચિન્માત્ર દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ભેઠ નથી; એમ ભેદ-અભેદ હા. અથવા ચિન્માત્ર અનુભવનમાં ભેદ-અભેદ શા માટે કહેવા ? (આત્માને) કર્તા-ભાકતા જ ન કહેવા, વસ્તુમાત્ર અનુભવ કરવા. જેમ મણિઓની માળામાં મણિઓની અને દારાની વિવક્ષાથી ભેદ-અભેદ છે પરંતુ માળા-માત્ર મહણ કરતાં ભેદામેદ-વિકલ્પ નથી, તેમ આત્મામાં પર્યાયાની અને દ્રવ્યની વિવક્ષાથી ભેદ-અભેદ છે પરંતુ આત્મામાં મહારાજ કહે છે કે—એવા નિર્વિકલ્પ આત્માના અનુભવ કરતાં વિકલ્પ નથી. આશાર્ય મહારાજ કહે છે કે—એવા નિર્વિકલ્પ આત્માના અનુભવ અમને પ્રકાશમાન હો.

હવે આગળની ગાયાઓની સચનારૂપ કાવ્ય કહે છે:-

(રથાહતા)

व्यावहारिक हमेन केवलं कर्तृ कर्म च विभिन्नमिष्यते । निश्चयेन यदि वस्तु चित्यते कर्तृ कर्म च सदैकमिष्यते ॥ २१० ॥

અર્થ:—કેવળ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી જ કર્તા અને કર્મ ભિન્ન ગણવામાં આવે છે; નિશ્ચયથી જો વસ્તુને વિચારવામાં આવે, તા કર્તા અને કર્મ સદા એક ગણવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ:—કેવળ વ્યવહાર-દક્ષિથી જ ભિન્ન કવ્ધામાં કર્તા-કમેપણું ગણવામાં આવે છે; નિશ્ચય-દક્ષિથી તો એક જ કવ્યમાં કર્તા-કમેપણું ઘટે છે. ૩૪૫—૩૪૮.

હવે આ કથનને દુરાંતહારા ગાથામાં કહે છે:-

जह सिष्पिओ उ कम्मं कुव्वइ ण य सो उ तम्मओ होइ। तह जीवो वि य कम्मं कुव्वइ ण य तम्मओ होइ॥ ३४९॥ जह मिष्पिओ उ करणेहिं कुव्वइ ण सो उ तम्मओ होइ। तह जीवो करणेहिं कुव्वइ ण य तम्मओ होइ॥ ३५०॥ जह सिष्पिओ उ करणाणि गिह्मइ ण सो उ तम्मओ होइ। तह जीवो करणाणि उ गिह्मइ ण य तम्मओ होइ॥ ३५१॥ जह मिष्पि उ कम्मफलं मुंजइ ण य तम्मओ होइ॥ ३५१॥ जह मिष्पि उ कम्मफलं मुंजइ ण य तम्मओ होइ॥ ३५२॥ एवं ववहारस्स उ वत्तव्वं दिरसणं ममासेण। सुणु णिच्छयस्स वयणं परिणामक्यं तु जं होई॥ ३५३॥

જયમ શિલ્પી કર્મ કરે પરંતુ તે નહિ તન્મય અને, ત્યમ જીવ પણ કર્મા કરે પણ તે નહિ તન્મય અને, ૩૪૬. જ્યમ શિલ્પી કરણ વડે કરે પણ તે નહિ તન્મય અને, રયમ જવ કરણ વડે કરે પણ તે નહિ તન્મય અને, ૩૫૦, જયમ શિલ્પી કરણ શ્રંહ પરંતુ તે નહિ તન્મય અને, ૧૫૫ જવ પણ કરણો શ્રંહ પરંતુ તે નહિ તન્મય અને, ૧૫૫ જવ પણ કરણો શ્રંહ પણ તે નહિ તન્મય અને, ૩૫૧. શિલ્પી કરમકળ ભાગવે પણ તે નહિ તન્મય અને, ૧૫૧ જવ કરમકળ ભાગવે પણ તે નહિ તન્મય અને, ૩૫૧. — આ રીત મત વ્યવહારના સંદેપથી વક્તવ્ય છે; સાંભળ વચન નિશ્વય તણું પરિણામવિષ્યક જેહ છે. ૩૫૩.

जह सिप्पिओ उ चिट्टं कुव्वइ हवइ य तहा अणण्णो से । तह जीवो वि य कम्मं कुव्वइ हवइ य अणण्णो से ॥ ३५४॥ जह चिट्टं कुव्वंतो उ मिप्पिओ णिचदुक्तिओ होई । तत्तो सिया अणण्णो तह चिट्टंतो दुही जीवो ॥ ३५५॥

यथा शिल्पिकस्तु कर्म करोति न च म तु तन्मयो भवति ।
तथा जीवोऽपि च कर्म करोति न च तन्मयो भवित ॥ ३४९ ॥
यथा शिल्पिकम्तु करणेः करोति न स तु तन्मयो भवित ॥
तथा जीवः करणेः करोति न च तन्मयो भवित ॥ ३५० ॥
यथा शिल्पिकम्तु करणानि गृह्णाति न म तु तन्मयो भवित ।
तथा जीवः करणानि तु गृह्णाति न च तन्मयो भवित ॥
यथा शिल्पिकम्तु करणानि तु गृह्णाति न च तन्मयो भवित ॥
यथा शिल्पि नु कर्मफलं भुंको न च स तु तन्मयो भवित ।
तथा जीवः कर्मफलं भुंको न च तन्मयो भवित ॥
वथा शिल्पिकस्तु वेष्टां करोति भवित च तथानन्यस्तस्याः ।
यथा शिल्पिकस्तु वेष्टां करोति भवित च तथानन्यस्तस्याः ।
तथा जीवोऽपि च कर्म करोति भवित चानन्यम्तस्यान् ॥ ३५४ ॥
यथा विष्टां कुर्वाणस्तु शिल्पिको निन्यदुःग्वितो भवित ।
तम्माच्च स्पादनन्यस्त्या वेष्टमानो दुःवी जीवः ॥ ३५५ ॥

શિલ્પી કરે ચેછા અને તેનાથી તેહ અનન્ય છે, ત્યમ જીવ કર્મ કરે અને તેનાથી તેહ અનન્ય છે. ૩૫૪. ચેષ્ટા કરંતા શિલ્પી જેમ દુઃખિત થાય નિરંતરે, ને દુઃખથી તેહ અનન્ય,ત્યમ જીવ ચેષ્ટમાન દુઃખી બને. ૩૫૫.

*

અન્વયાર્થ:--[यथा] જેમ [शिस्पिकः तु] શિલ્પી (-સાની अપાઉ કारीगर) किमी अंडण अमाहि क्ये किरोति । करे छ सिः ती परंत ते [तन्मयः न च मवति] तन्भय (ते-भय, इंडणाहिभय) थतो नथी, [तथा] तेभ [जीवः अपि ख] छव पख़ [कर्म] पुरुषपाप आहि पुरुगसर्रभ [करोति] रेरे छ [न ख तन्मयः मचित] ५२'तु तन्भय (५६गक्षकभभय) थता नथी. [यथा] केभ [शिल्पिकः तु] शिक्षी [करणै:] द्वथाडा आदि डर्का वड [करोति] (डर्भ) डरे छ [सः तु] परंद ते [तन्मयः म भवति] तन्भय (हथाडा आहि इरक्षाभय) धता नथी, [तथा] तेभ [जोबः] १८व [करणैः] (भन-वयन-काय३५) क्रेब्या वर्ड [करोति] (क्रे के िन च तन्त्रयः अवति । ५२'तु तन्त्रय (भन-वयन-કाय३५ કરણામય) થતા નથી. [यथा] क्रेभ [ছিল্ফিক: মু] શિલ્પી [करणानि] કરણોને [गृह्वाति] গঙ্গু કરે છે [सः त] परंतु ते [तन्मयः न भवति] तन्भय थते। नथी, [तथा] तेभ [जीवः] প্রথ [करणानि तु] ६२६३।ने [गृहाति] अहुधु ६२ छ [न च तन्मयः भवति] ५२'छ तन्भय (६२क्राभय) थता नथी. [यथा] क्रेभ [शिल्पी तु] शिक्षी [कर्मफलं] કુંડળ આદિ કર્મના ફળને (ખાનપાન આદિને) [भंके] ભાગવે છे [सः तु] પરંતુ ते [तन्मयः न च मवति] तन्भय (ખાનપાનાદિમય) धतो नथी, [तथा] तेभ [जीवः] છવ [कर्मफलं] પ્રશ્યપાપાદિ પુદુગલકર્મના ફળતે (પુદુગલપરિણામરૂપ સુખ-દુ:ખાદિત) [मुंके] ભાગવે છે [व च तन्मयः मवति] પરંતુ તન્મય (પુદ્દગલપરિ-શામરૂપ સખદ:ખાદિમય) થતા નથી.

[यवं तु] એ रीते ते। [ब्यवहारस्य दर्शनं] व्यवहारस्य तर्शनं] व्यवहारस्य दर्शनं] व्यवहारस्य वचनं] (६वे) निश्चयनु वचन [शृजु] सांश्लण [यद्] हे के [परिणामकृतं तु मवति] पश्चिमिष्य छ.

[यथा] केभ [शिल्पिकः तु] शिक्ष्यी [चेष्टां करोति] येष्टा३५ कर्भने (पीताना परिकाम३५ कर्भने) करे छ [तथा च] अने [तस्याः अनन्यः भवति] तेनाथी अनन्य छ, [तथा] तेभ [जीवः अपि च] छव पक्षु [कर्म करोति] (पीताना परिकाम३५) कर्भने करे छ [च] अने [तस्मात् अनन्यः भवति] तेनाथी अनन्य छ. [यथा] केभ [चेष्टां कुर्वाणः] येष्टा३५ कर्भ करतो [शिल्पिकः तु] शिक्ष्यी [नित्यदुःखितः भवति] नित्य दुःणी थाय छ [तस्मात् च] अने तेनाथी (दुःणथी) [अनन्यः स्यात्] अनन्य छ, [तथा] तेभ [चेष्टमानः] येष्टा करतो (पीताना परिकाम३५ कर्भने करतो) [जीवः] छव [दुःखी] दुःणी थाय छ (अने दुःणथी अनन्य छ).

ડીકા:-જેવી રીતે-શિલ્પી અર્થાત્ સાની આદિ કારીગર કુંડળ આદિ જે

પરદ્રવ્યપરિભાગાત્મક (-પરદ્રવ્યના પરિભાગસ્વરૂપ) કર્મ તેને કરે છે, હૃથાડા સ્માદિ જે પરદ્રવ્યપરિભાગાત્મક કરેશા તેમના વ3 કરે છે, હૃથાડા સ્માદિ જે પરદ્રવ્યપરિભાગાત્મક કરેશા તેમને મહ્યું કરે છે અને કુંડળ સ્માદિ કર્મનું જે ગામ સ્માદિ પરદ્રવ્યપરિભાગાત્મક કરેશા તેમને મહ્યું કરે છે અને કુંડળ સ્માદિ કર્મનું જે ગામ સ્માદિ પરદ્રવ્યપરિભાગાત્ર કરેળ તેને ભાગવે છે, પરંતુ અનેકદ્રવ્યપભાને લીધે તેમનાથી (કર્મ, કરેણ સ્માદિથી) સ્મન્ય હૃાવાથી તન્મય (કર્મા કરેણાદિમય) થતો નથી; માટે નિમિત્તનિમિત્તિકભાવમાત્રથી જ ત્યાં કર્તા-કમેપણાના અને ભાકતા-ભાગ્યપણાના વ્યવહાર છે; તેવી રીતે—સ્માત્મા પણ પુષ્યપાપ સ્માદિ જે પુદ્દગલદ્રવ્યપરિભાગાત્મક (-પુદ્દગલદ્રવ્યના પરિભાગસ્વરૂપ) કર્મ તેને કરે છે, કાય-વચન-મન એવાં જે પુદ્દગલદ્રવ્યપરિભાગાત્મક કરેશા તેમના વ3 કરે છે, કાય-વચન-મન એવાં જે પુદ્દગલદ્રવ્યપરિભાગાત્મક કરેશા તેમને શહ્યું કરે છે અને પુષ્યપાપ સ્માદિ કર્મનું જે સુખદુ:ખ સ્માદિ પુદ્દગલદ્રવ્યપરિભાગાત્મક ફળ તેને ભાગવે છે, પરંતુ અનેકદ્રવ્યપભાને લીધે તેમનાથી અન્ય હોવાથી તન્મય (તે-મય) થતો નથી; માટે નિમિત્ત-નેમિત્તિકભાવમાત્રથી જ ત્યાં કર્તા-કર્મપણાના અને ભાકતા-ભાગ્યપણાના વ્યવહાર છે.

વળી જેવી રીતે—તે જ શિલ્પી, કરવાના ઇચ્છક વર્તતો થકા, ચેષ્ટારૂપ (અર્થાત્ કુંડળ આદિ કરવાના પાતાના પરિણામરૂપ અને હસ્ત આદિના વ્યાપારરૂપ) એવું જે સ્વપરિણામાત્મક કર્મ તેને કરે છે તથા દુ:ખરવરૂપ એવું જે ચેષ્ટારૂપ કર્મનું સ્વપરિણામાત્મક કળ તેને ભાગવે છે, અને એકદ્રવ્યપણાને લીધે તેમનાથી (કર્મ અને કર્મકૃળથી) અનન્ય હાવાથી તન્મય (કર્મમય ને કર્મકૃળમય) છે; માટે પરિણામ-પરિણામીભાવથી ત્યાં જ કર્તા-કર્મપણાના અને ભોકતા-ભોગ્યપણાના નિશ્વય છે; તેવી રીતે—આત્મા પણ, કરવાના ઇચ્છક વર્તતા થકા, ચેષ્ટારૂપ (-રાગાદિપરિણામરૂપ અને પ્રદેશાના વ્યાપારરૂપ) એવું જે આત્મપરિણામાત્મક કર્મ તેને કરે છે તથા દુ:ખરવર્પ એવું જે ચેષ્ટારૂપ કર્મનું આત્મપરિણામાત્મક કર્મ તેને કરે છે તથા દુ:ખરવર્પ એવું જે ચેષ્ટારૂપ કર્મનું આત્મપરિણામાત્મક કૃળ તેને ભોગવે છે, અને એક્ફલ્યપણાને લીધે તેમનાથી અનન્ય હોવાથી તન્મય (તે-મય) છે; માટે પરિણામ-પરિણામીભાવથી ત્યાં જ કર્તા-કર્મપણાના અને ભોકતા-ભોગ્યપણાના નિશ્વય છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:-

(નદેરક)

नतु परिणाम एव किल कर्म विनिश्चयतः स भवति नापरस्य परिणामिन एव भवेत् । नं भवति कर्तृश्चयमिइ कर्म न वैकतया स्थितिरिइ वस्तुनो भवतु कर्तृ तदेव ततः ॥ २११ ॥ અર્થ:—ખરેખર પરિણામ છે તે જ નિશ્વયથી કર્મ છે, મ્મને પરિણામ ધાતાના આશ્રયભૂત પરિણામીનું જ હોય છે, મ્મન્યનું નહિ (કારણ કે પરિણામાં ધાતપાતાના દ્રવ્યના આશ્રય છે, મ્મન્યના પરિણામના મન્ય આશ્રય નથી હોતો); વળી કર્મ કર્તા વિના હોતું નથી, તેમ જ વસ્તુની એકરૂપે સ્થિતિ (મ્પર્થાત્ કૃડસ્થ સ્થિતિ) હોતી નથી (કારણ કે વસ્તુ દ્રવ્યપર્યાયસ્વરૂપ હોવાથી સર્વથા નિત્યપણ ભાષાસહિત છે); માદે વસ્તુ પોતે જ પાતાના પરિણામરૂપ કર્મની કર્તા છે (-એ નિશ્વયસિદ્ધાંત છે).

હવે આગળની ગાથાઓની સ્ચનારૂપે કાવ્ય કહે છે:-

(પૃથ્વી)

बहिर्जुठित यद्यपि स्फुटदनंतशक्तिः स्वयं तयाप्यपरवस्तुनो विश्वति नान्यवस्त्वन्तरम् । स्वभावनियतं यतः सकलमेव वस्त्विष्यते स्वभावचलनाकुलः किमिइ मोहितः क्रिश्यते ॥ २१२ ॥

અર્થ:—જેને પાતાને અનંત રાક્તિ પ્રકાશમાન છે એવી વસ્તુ અન્ય વસ્તુની અહાર જોકે લોદે છે તાપણ અન્ય વસ્તુ અન્ય વસ્તુની અંદર પ્રવેશતી નથી, કારણ કે સમસ્ત વસ્તુઓ પાતપાતાના સ્વભાવમાં નિશ્ચિત છે એમ માનવામાં આવે છે. (આચાર્ય દેવ કહે છે કે-) આમ હાવા છતાં, માહિત જીવ, પાતાના સ્વભાવથી ચલિત થવાતું માનીને આકળ થતા થકા, શા માટે ક્લેશ પાત્રે છે?

ભાવાર્થ:---વસ્તુસ્વભાવ તેા નિયમરૂપે એવા છે કે કાેઈ વસ્તુમાં કાેઈ વસ્તુ મળે નિર્દ્ધ. આમ હાેવા છતાં, આ માહી પ્રાણી, 'પરદ્રવ્યાને જાણતાં આત્મા પાતાના સ્વભાવથી ચલાયમાન થઈ જાય છે' એમ માનીને, ક્લેશ પામે છે, તે માેઢું અજ્ઞાન છે.

ફરી આગળની ગાયાએાની સ્ચનાર્પ બીજી કાવ્ય કહે છે:—

(२थे।दता)

वस्तु चैकमिह नान्यवस्तुनो येन तेन खाडु वस्तु वस्तु तत्। निश्वयोऽयमपरो परस्य कः किं करोति हि बहिर्जुटकपि॥ २१३॥

અર્થ:--મા લાકમાં એક વસ્તુ અન્ય વસ્તુની નથી, તેથી ખરેખર વસ્તુ

9 તે વસ્તુ જ 9—એ નિશ્વય 9. આમ હાવાથી કાઈ અન્ય વસ્તુ અન્ય વસ્તુની બહાર લાહતાં છતાં તેને શું કરી રાકે?

લાવાર્થ:—વસ્તુના સ્વભાવ તો એવા છે કે એક વસ્તુ અન્ય વસ્તુને પક્ષરાવી ન શકે. એ એમ ન હાય તા વસ્તુનું વસ્તુપણ જ ન ઠરે. આમ જ્યાં એક વસ્તુ અન્યને પરિણમાવી શક્તી નથી ત્યાં એક વસ્તુએ અન્યને શું કર્યું ? કાંઈ ન કર્યું. ચેતન-વસ્તુ સાથે એક્સિત્રાવગાહરૂપે પુદ્દમલા રહેલાં છે તાપણ ચેતનને જડ કરીને પાતારૂપે તા પરિણમાવી શક્યાં નહિ; તા પછી પુદ્દગલે ચેતનને શું કર્યું ? કાંઈ ન કર્યું.

મ્યા ઉપરથી એમ સમજવું કે—વ્યવહારે પરદ્રવ્યાને મને માતમાને સેયસાયક સંખેય હોવા છતાં પરદ્રવ્યા સાયકને કાંઈ કરી શકતાં નથી.

> હવે, એ જ અર્થને દઢ કરતું ત્રીલાં કાવ્ય કહે છે:— (રશેહતા)

> > यतु बस्तु कुरुते अन्यबस्तुनः किंचनापि परिणामिनः स्वयम् । ज्याबहारिकद्दशेव तन्मतं नान्यदस्ति किमपीह निश्चयात् ॥ २१४ ॥

અથ:—એક વસ્તુ સ્વય' પરિશ્વમતી અન્ય વસ્તુને કાંઈ પણ કરી શકે છે— એમ જે માનવામાં આવે છે, તે વ્યવહારદૃષ્ટિથી જ માનવામાં આવે છે. નિશ્વયથી આ લાેકમાં અન્ય વસ્તુને અન્ય વસ્તુ કાંઈ પણ નથી (અર્થાત્ એક વસ્તુને અન્ય વસ્તુ સાથે કાંઈ પણ સ'ળ'ધ નથી).

ભાવાર્થ:—એક દ્રવ્યના પરિણુમનમાં અન્ય દ્રવ્ય નિમિત્ત દેખીને એમ કહેવું કે 'અન્ય દ્રવ્યે આ કર્યું',' તે વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી જ છે; નિશ્વથથી તો તે દ્રવ્યમાં અન્ય દ્રવ્યે કાંઈ કર્યું' નથી. વસ્તુના પર્યાયસ્વભાવને લીધે વસ્તુનું પાતાનું જ એક અવસ્થાથી બીજી અવસ્થારૂપ પરિણુમન થાય છે; તેમાં અન્ય વસ્તુ પાતાનું કાંઈ લેળવી શકતી નથી.

આ ઉપરથી એમ સમજવું કે—પરદ્રવ્યરૂપ રૂપ પદાર્થી તેમના ભાવે પરિણમે છે અને શ્રાયક આત્મા પાતાના ભાવે પરિણમે છે; તેઓ એકળીજાને પરસ્પર કાંઈ કરી શકતા નથી. માટે 'શ્રાયક પરદ્રવ્યાને જાણે છે' એમ વ્યવહારથી જ માનવામાં આવે છે; નિશ્ચયથી શ્રાયક તો અસ શ્રાયક જ છે. ૩૪૯—૩૫૫.

('ખડી તા ખડી જ છે'—એ નિશ્વય છે; 'ખડી-સ્વભાવે પરિશ્વમતી ખડી ભીંત-સ્વભાવે પરિશ્વમતી ભીંતને સફેંદ કરે છે' એમ કહેવું તે પણ વ્યવહારકથન છે. તેવી રીતે 'જ્ઞાયક તો જ્ઞાયક જ છે'—એ નિશ્વય છે; 'જ્ઞાયકસ્વભાવે પરિશ્વમતો જ્ઞાયક પરદ્દવ્યસ્વભાવે પરિશ્વમતાં એવાં પરદ્દવ્યાને જાશે છે' એમ કહેવું તે પણ વ્યવહારકથન છે.) આવા નિશ્વય-વ્યવહાર કથનને હવે ગાથાઓમાં દર્શાતદારા શ્પષ્ટ કહે છે:—

जह सेडिया दु ण परस्स सेडिया सेडिया य सा होइ।
तह जाणओ दु ण परस्स जाणओ जाणओ सो दु॥ ३५६॥
जह सेडिया दु ण परस्स सेडिया सेडिया य सा होइ।
तह पासओ दु ण परस्स पासओ पासओ सो दु॥ ३५७॥
जह सेडिया दु ण परस्स सेडिया मेडिया य मा होइ।
तह संजओं दु ण परस्स संजओ मंजओ मो दु॥ ३५८॥
जह सेडिया दु ण परस्स सेडिया मेडिया य सा होइ।
तह दंसणं दु ण परस्स देसणं दंसणं तं तु॥ ३५९॥
एवं तु णिच्छयणयस्म भामियं णाणदंमणचिरते।
सुणु ववहारणयस्स य वत्तव्वं से समामेण॥ ३६०॥

જ્યમ સેટિકા નથી પર તાણી, છે સેટિકા અસ સેટિકા, જ્ઞાયક નથી ત્યમ પર તાણી, જાં સાયક ખરે જ્ઞાયક તથા; ૩૫૬. જ્યમ સેટિકા નથી પર તાણી, છે સેટિકા અસ સેટિકા, દર્શક નથી ત્યમ પર તાણી, દર્શક ખરે દર્શક તથા; ૩૫૭. જ્યમ સેટિકા નથી પર તાણી, છે સેટિકા અસ સેટિકા, સંયત નથી ત્યમ પર તાણી, સેયત ખરે સંયત તથા; ૩૫૮. જ્યમ સેટિકા નથી પર તાણી, છે સેટિકા અસ સેટિકા, દર્શન નથી ત્યમ પર તાણું, દર્શન ખરે દર્શન તથા. ૩૫૯. અંમ જ્ઞાન-દર્શન-ચરિતવિષયક કથન નિશ્ચયનય તાણું; સાંભળ કથન સંક્ષેપથી અના વિષે વ્યવહારનું. ૩૬૦. जह परदव्वं सेडिंद हु सेडिया अपणो सहावेण ।
तह परदव्वं जाणइ णाया वि सयेण भावेण ॥ ३६१ ॥
जह परदव्वं सेडिंद हु सेडिया अपणो सहावेण ।
तह परदव्वं पस्मइ जीवो वि सयेण भावेण ॥ ३६२ ॥
जह परदव्वं सेडिंद हु सेडिया अपणो सहावेण ।
तह परदव्वं सेडिंद हु सेडिया अपणो सहावेण ।
जह परदव्वं सेडिंद हु सेडिया अपणो सहावेण ।
जह परदव्वं सेडिंद हु सेडिया अपणो सहावेण ।
तह परदव्वं सेडिंद हु सेडिया अपणो सहावेण ।
गवं ववहारम्म दु विणिच्छओ णाणदंसणवरिते ।
भणिओ अणोमु वि पज्जएसु एमेव णायव्वो ॥ ३६५ ॥

यथा सेटिका तु न परस्य सेटिका सेटिका च सा भवति ।
तथा ब्रायकस्तु न परस्य क्रायको क्रायकः स तु ॥ ३५६ ॥
यथा सेटिका नु न परस्य सेटिका सेटिका च सा भवति ।
तथा दर्शकस्तु न परस्य दर्शको दर्शकः स तु ॥ ३५७ ॥

જયમ નિજ સ્વભાવથી સંડિકા પરદ્રવ્યને ધાળું કરે, જ્ઞાતાય એ રીત જાણતા નિજ ભાવથી પરદ્રવ્યને; ૩૬૧. જયમ નિજ સ્વભાવથી સેડિકા પરદ્રવ્યને ધાળું કરે, આત્માય એ રીત દેખતા નિજભાવથી પરદ્રવ્યને; ૩૬૨. જયમ નિજ સ્વભાવથી સેડિકા પરદ્રવ્યને ધાળું કરે, જ્ઞાતાય એ રીત ત્યાગતા નિજ ભાવથી પરદ્રવ્યને; ૩૬૩. જયમ નિજ સ્વભાવથી સેડિકા પરદ્રવ્યને ધાળું કરે, સુદૃષ્ટિ એ રીત શ્રદ્ધતા નિજ ભાવથી પરદ્રવ્યને. ૩૬૪. એમ જ્ઞાન-દર્શન-ચરિતમાં નિર્ણય કહ્યા વ્યવહારના, ને અન્ય પર્યાયા વિષે પણ એ જ રીતે જાણવા. ૩૬૫.

यथा सेटिका तु न परस्य मेटिका सेटिका च सा भवति । तथा संपतम्तु न परम्य संयतः संयतः स तु ॥ ३५८ ॥ यथा सेटिका तु न परस्य सेटिका सेटिका च सा भवति । तथा दर्शनं तु न परस्य दर्शनं दर्शनं तत्तु ॥ ३५९ ॥ एवं नु निश्चयनयस्य भाषितं ज्ञानदर्भनचरित्रे । शण व्यवहारनयस्य च वक्तव्यं तस्य समासेन ॥ ३६० ॥ यथा परद्रव्यं सेटयति सेटियात्मनः स्वभावे । तथा परहव्यं जानाति जातापि म्बकेन भावेत ॥ ३६१ ॥ यथा पग्द्रव्यं सेटयति सेटिकात्मनः स्वनावेन । तथा परद्रव्यं पञ्चति जीवोऽपि स्वकेन भावेन ॥ ३६२ ॥ यथा परद्रव्यं मेरयति सेटिकारमनः स्वभावेत । तथा परद्रव्यं विजहाति ज्ञानापि स्वकेन भावेन ॥ ३६३ ॥ यथा परद्वयं सेट्यति सेट्रिकात्मनः स्वभावेत । तथा परद्रव्यं श्रद्धते सम्यग्हिष्टः म्बनावेन ॥ ३६५ ॥ एवं व्यवहारम्य न विनिश्रयो ज्ञानदर्शनचरित्रे भणितोऽन्येष्वि पर्यायेषु एवमेव ज्ञातव्यः ॥ ३६५ ॥

भन्वथार्थ:—(कोई व्यवहारे परद्रव्याने भने भारमान ज्ञेय-ज्ञायक, दृश्य-इश्रिक, त्याकथ-त्याक्षक धत्यादि संक्षि के, तापक्ष निश्चये ता भा प्रभाक्ष छ:—) [यया] केम [सेटिका तु] भड़ी [परस्य न] परनी (-सिंत आदिनी) नथी, [सेटिका] भड़ी [सा च सेटिका मवति] ते ता भड़ी क छे, [तया] तेम [ज्ञायकः तु] आयक्ष (काळ्नारेष, आरमा) [परस्य न] परना (परद्रव्यना) नथी, [ज्ञायकः] सायकः ति ते तो आयक्ष क छे. [यथा] केम [सेटिका तु] भड़ी [परस्य न] परनी नथी, [सेटिका] भड़ी [सा च सेटिका मवति] ते तो भड़ी क छे, [तया] तेम [वर्शकः तु] इर्शक (देभनारेष, आरमा) [परस्य न] परना नथी, [व्यक्षः] इर्शक [सः तु व्यक्षः] ते तो इर्शक छे. [यथा] केम [सेटिका तु] भड़ी [परस्य न] परनी (-सिंत आदिनी) नथी, [सेटिका] भड़ी [सा च सेटिका मवति] ते तो भड़ी क छे, [तथा] तेम [संवतः तु] संयत (त्याण करनारेष, आरमा) [परस्य न] परनी (-परद्रव्यनेष) नथी, [संवतः] संयत [सः तु संयतः] सात्मा) [परस्य न] परनी (-परद्रव्यनेष) नथी, [संवतः] संयत [सः तु संयतः] ते तो संयत क छे. [यथा] केम [सेटिका तु] भड़ी [परस्य न] परनी नथी,

[सेटिका] भड़ी [सा व सेटिका मवति] ते तो भड़ी क छ, [तथा] तेभ [वर्शनं तु] ६१९न अर्थात् अद्धान [परस्य न] ५२% नभी, [दर्शनं तद् तु वर्शनं] ६१९न ते तो ६१९न क छ अर्थात् श्रद्धान ते तो अद्धान क छ.

[यमं तु] की प्रभाक्षे [झानदर्शनखरित्रे] झान-६२६ न-थारित्र विवे [निद्यय-नयस्य भाषितं] निश्चयनथतुं ५थन छे. [तस्य ख] वणी ते विवे [समासेन] संक्षेपथी [ब्यवहारनयस्य चक्तव्यं] व्यवहारनयतुं ५थने [शृणु] सांभण.

[यथा] केभ [सेटिका] भड़ी [आत्मनः स्वमावेन] पाताना स्वसावधी [परद्रव्यं] (शींत आहि) परद्रव्यं ने [सेट्यति] सेह्ड हरे छे, [तथा] तेभ [ज्ञाता आपि] झाता पण्] स्वकेन भावेन] पाताना स्वसावधी [परद्रव्यं] परद्रव्यं ने पिताना स्वसावधी [परद्रव्यं] परद्रव्यं ने पिताना स्वसावधी [परद्रव्यं] परद्रव्यं ने पिताना स्वसावधी [परद्रव्यं] परद्रव्यं ने [प्रव्यति] हेणे छे. [यथा] केभ [सेटिका] भड़ी [आत्मनः स्वमावेन] पाताना स्वसावधी [परद्रव्यं] परद्रव्यं ने [सेट्रवित] सेह्ड हरे छे, [तथा] तेभ [ज्ञाता अपि] झाता पण् [स्वकेन भावेन] पाताना स्वसावधी [परद्रव्यं] परद्रव्यं ने [सिज्ञाति] त्यां छे. [यथा] केभ [सेटिका] भड़ी [आत्मनः स्वभावेन] पाताना स्वसावधी [एर्द्रव्यं] परद्रव्यं ने [सेट्रवित] सेह्ड हरे छे, [तथा] तेभ [सम्यग्डिष्टः] सम्यन्द्रि [स्वभावेन] पाताना स्वसावधी [एर्द्रव्यं] परद्रव्यं ने [सेट्रवित] सेह्ड हरे छे, [तथा] तेभ [सम्यग्डिष्टः] सम्यन्द्रि [स्वभावेन] पाताना स्वसावधी [एर्द्रव्यं] परद्रव्यं ने [अञ्चले] भद्रे छे. [वर्ष तु] आप्राधे [ज्ञानवर्षानवरित्रे] झान-हर्शन-थारित्र विधे [व्यवहारनयस्य विनिद्धयः] व्यवहारनयस्य विविद्धयः । व्यवहारनयस्य विविद्धयः ।

ટીકા:—આ જગતમાં ખડી છે તે શ્વેતગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળું દ્રવ્ય છે. ભીંત આદિ પરદ્રવ્ય વ્યવહારે તે ખડીનું શ્વેત્ય છે (અર્થાત્ ખડી વડે શ્વેત કરાવાચાત્ર્ય પદાર્થ છે). હવે, 'શ્વેત કરનારી ખડી, શ્વેત કરાવા ચામ્ય જે ભીંત આદિ પરદ્રવ્ય તેની છે કે નથી?'—એમ તે બન્નેના તાત્ત્વિક (પારમાર્થિક) સંબંધ અહીં વિચારવામાં આવે છે:—એ ખડી ભીંત-આદિ પરદ્રવ્યની હાય તા શું થાય તે પ્રથમ વિચારીએ: 'જેનું જે હાય તે તે જ હાય, જેમ આત્માનું જ્ઞાન હાવાથી જ્ઞાન તે આત્મા જ છે (-જીકું દ્રવ્ય નથી);'—આવા તાત્વિક સંબંધ જીવંત (અર્થાત્ વિઘમાન) હાવાથી, ખડી એ ભીંત-આદિની હાય તો ખડી તે ભીંત-આદિ જ હાય (અર્થાત્ ખડી ભીંત-આદિ સ્વરૂપ જ હાવી એઈએ, ભીંત-આદિથી જીકું દ્રવ્ય ન હોલું એઈએ); એમ હોતાં, ખડીના સ્વદ્રવ્યના ઉચ્છદ (નાશ) થાય. પરંતુ દ્રવ્યના

ઉચ્છેદ તો થતો નથી. કારણ કે એક દ્રવ્યનું મ્મન્ય દ્રવ્યક્રપે સંક્રમણ થવાના તો પવે^ર જ નિષેધ કર્યો છે. આટે (એ સિદ્ધ થયું કે) ખડી ભીત-આદિની નથી. (મ્માગળ વિચારીએ:) જો ખડી ભીંત આદિની નથી. તો ખડી કાની છે? ખડીની જ ખડી છે. (આ) ખડીથી જુદી એવી બીજી કઈ ખડી છે કે જેની (આ) ખડી છે? (આ) ખડીથી જાદી અન્ય કાઈ ખડી નથી, જીદા જીદા બે સ્વ-સ્વામીરૂપ અ'શા જ છે. અહીં સ્વ-સ્વામીરૂપ અ'શાના વ્વવહારથી શું સાધ્ય છે? કાંઈ સાધ્ય નથી. તા પછી ખડી કાઈની નથી. ખડી ખડી જ છે—એ નિશ્વય છે. (એ પ્રમાણે દર્ણત કર્ણું). જેમ આ દર્શત છે, તેમ આ (નીચે પ્રમાણે) દાર્શત છે:—આ જગતમાં ચેતચિતા (ચેતનારા અર્થાત આત્મા) છે તે જ્ઞાનગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળું દ્રવ્ય છે. પ્રદુગલાદિ પરદ્રવ્ય વ્યવહારે તે ચેતચિતાનું (આત્માનું) રોય છે. હવે, 'ગ્રાયક (અર્થાત્ જાણનારા) ચેતચિતા, ત્રેય (અર્થાત જણાવાયાત્ર્ય) જે પુદ્દગલાદિ પરફ્રવ્ય તેના છે કે નથી ? '--એમ તે ખન્નેતા તાત્વિક સંખંધ અહીં વિચારવામાં આવે છે:--જો ચેતચિતા પ્રદેગલાદિતા હોય તો શું થાય તે પ્રથમ વિચારીએ: 'જેનું જે હોય તે તે જ હોય, જેમ આત્માનું જ્ઞાન હાવાથી જ્ઞાન તે આત્મા જ છે;'—આવા તાત્વિક સંબ'ધ છવ'ત (અર્થાત્ છતો) હોાવાથી, ચેતિયતા જે પ્રદુગલાદિના હોાય તો ચેતિયતા તે પ્રદુગલાદિ જ હોાય (અર્થાત ચેતચિતા પુદ્દગલાદિસ્વરૂપ જ હોવો જોઈએ. પુદ્દગલાદિથી જાદ' દ્રવ્ય ન હોવું જોઈએ); એમ હોતાં, ચેતયિતાના સ્વદ્રવ્યના ઉચ્છેદ થાય. પરંત્ર દ્રવ્યના ઉચ્છેદ તો થતો નથી. કારણ કે એક દ્રવ્યનું અન્ય દ્રવ્યરૂપે સંક્રમણ થવાના તો પૂર્વે જ નિષેધ કર્યો છે. માટે (એ સિદ્ધ થયું કે) ચેતયિતા પુદ્દગલાદિના નથી. (આગળ વિચારીએ:) જો ચેતયિતા પુદુગલાદિના નથી તો ચેતયિતા કાેના છે? ચેતયિતાના જ ચેતયિતા છે. (આ) ચૈતયિતાથી જુદા એવા બીજો કરા ચતયિતા છે કે જેના (આ) ચૈતયિતા છે ? (આ) ચેતચિતાથી જુદા અન્ય કાઈ ચેતચિતા નથી, જુદા જુદા એ સ્વ-સ્વાસીરૂપ અ'શા જ છે. અહીં સ્વ-સ્વામીરૂપ અ'શાના વ્યવહારથી શું સાધ્ય છે? કાંઈ સાધ્ય નથી. તા પછી જ્ઞાયક કાઈના નથી, જ્ઞાયક જ્ઞાયક જ ૭—એ નિશ્ચય છે.

(આ રીતે અહીં એમ ખતાવ્યું કે: 'આત્મા પરદ્વયને જાલે છે'—એ વ્યવહારકથન છે; 'આત્મા પાતાને જાલે છે'—એમ કહેવામાં પણ સ્વ-સ્વામીઅ'રાર્પ વ્યવહાર છે; 'સાયક જાયક જ છે'—એ નિશ્ચય છે.)

વળી (જેવી રીતે માયક વિષે દર્શાત-દાર્શ તથી કહ્યું) એવી જ રીતે દર્શ કહેવામાં આવે છે:—આ જગતમાં ખડી છે તે શ્વેતગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળું દ્રવ્ય છે. ભીંત આદિ પરદ્રવ્ય વ્યવહારે તે ખડીનું શ્વેત્ય છે (અર્થાત ખડી વર્ડ શ્વેત કરાવાયાગ્ય પદાર્થ છે). હવે, 'શ્વેત કરનારી ખડી, શ્વેત કરાવાયાગ્ય જે ભીંત-આદિ પરદ્રવ્ય તેની છે કે નથી ?'—એમ તે બન્નેના તાત્વિક સંબધ અહીં વિચારવામાં આવે છે:—

એ ખાડી ભીત-આદિ પરદ્રવ્યની હોય તા શું થાય તે પ્રથમ વિચારીએ! ' જેવું જે हाथ ते ते क हाथ, केम आत्मान मान हावाथी मान ते आत्मा क 9:' --आवा તાત્ત્વિક સંભ'ય જીવ'ત હાવાથી, ખડી એ ભીંત-આદિની હાય તો ખડી તે ભીંત-આદિ જ હાય (અર્થાત ખડી સીંત-આદિ સ્વરૂપ જ હાવી એઇએ); એમ હાતાં, ખડીના સ્વદ્રવ્યતા ઉચ્છદ થાય. પરંત દ્રવ્યતા ઉચ્છદ તા થતા નથી, કારણ કે એક દ્રવ્યત અન્ય દ્રવ્યરૂપે સંક્રમણ થવાના તા પૂર્વે જ નિવેધ કર્યો છે. માટે (એ સિદ્ધ થયું કે) ખડી ભીંત-આદિની નથી. (આગળ વિચારીએ:) જે ખડી ભીંત-આદિની નથી તા ખડી કાની છે? ખડીની જ ખડી છે. (આ) ખડીથી જાદી એવી બીજ કઈ ખડી **૭ કે જેની (આ) ખડી ૭? (આ) ખડીથી જુદી અન્ય કાઈ ખડી નથી, જુદા** જાદા છે સ્વ-સ્વાસીરૂપ અ'શા જ છે. અહીં સ્વ-સ્વાસીરૂપ અ'શાના વ્યવહારથી શ' સાધ્ય છે? કાંઈ સાધ્ય નથી. તો પછી ખડી કાઈની નથી, ખડી ખડી જ છે—એ નિશ્વય છે. જેમ આ દર્શત છે, તેમ આ (નીચે પ્રમાણે) દાર્શત છે:—આ જગતમાં ચૈતયિતા છે તે દર્શાનગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળું દ્રવ્ય છે. પુદ્દગલાદિ પરદ્રવ્ય વ્યવદ્વારે તે ચેતચિતાતું દ્રશ્ય છે. હવે, 'દરકિ (દેખનારા વ્યથવા શ્રહનારા) ચેતચિતા. દ્રશ્ય (દેખાવાયામ્ય વ્યથવા શ્રદ્ધાવાયામ્ય) જે પુદગલાદિ પરદ્રવ્ય તેના છે કે નથી ? '--એમ તે ખન્નેના તાત્વિક સંબધ અહીં વિચારવામાં આવે છે:—જો ચેતથિતા પુદ્દગલાદિના હાય તો શું થાય તે પ્રથમ વિચારીએ: 'જેતું જે હાય તે તે જ હાય, જેમ આત્માતું ગ્રાન હોવાથી ગ્રાન તે આત્મા જ છે:'—આવા તાત્વિક સંખ^પ છવંત હોવાથી, ચૈતચિતા જો પુરુગલાદિના હાય તો ચૈતચિતા તે પુરુગલાદિ જ હાય (અર્થાત ચૈતચિતા પુદ્દગલાદિસ્વરૂપ જ હોવા જોઈએ). એમ હોતાં, ચેતયિતાના સ્વદ્રવ્યના ઉચ્છેદ થાય. પરંતુ દ્રવ્યતા ઉચ્છેદ તો થતો નથી, કારણ કે એક દ્રવ્યતું અન્ય દ્રવ્યરૂપે સંક્રમણ થવાના તો પૂર્વ જ નિષધ કર્યો છે. આદે (એ સિદ્ધ થયું કે) ચેતચિતા પુરુગલાદિના નથી. (આગળ વિચારીએ:) જે ચેતયિતા પુરુગલાદિતા નથી તો ચેતયિતા કાંતા છે? ચેતચિતાના જ ચેતચિતા છે. (આ) ચેતચિતાથી જીદા એવા બીજો ક્યા ચેતચિતા છે કે જેના (આ) ચેતયિતા છે? (આ) ચેતયિતાથી જોદા અન્ય કાઈ ચેતયિતા નથી. જીકા જીકા એ સ્વ-સ્વામીરૂપ અ'શા જ છે. અહીં સ્વ-સ્વામીરૂપ અ'શાના વ્યવહારથી શું સાધ્ય છે? કાંઈ સાધ્ય નથી. તો પછી દર્શક કાઈના નથી, દરશ્ક દર્શક જ ૭— એ નિશ્વય છે.

(આ રીતે અહીં એમ અતાવ્યું કે: 'આત્મા પરદ્રવ્યને કેખે છે અથવા શ્રદ્ધે છે'—એ વ્યવહારક્ષન છે; 'આત્મા પાતાને કેખે છે અથવા શ્રદ્ધે છે'—એમ કહેવામાં પથુ સ્વ-સ્વાસીઅ'શરૂપ વ્યવહાર છે: 'દર્શક દર્શક જ છે'—એ નિશ્ચય છે.)

سعي ۾

वणी (केवी रीते सायक तथा दर्शक विषे द्रष्टांत-दाष्ट्रीतथी क्युं) अवी क

રીતે અપાલક (ત્યાજક, ત્યાગ કરનાર) વિષે કહેવામાં આવે છે:—આ જગતમાં ખડી છે તે શ્વેતગુધૂર્થી ભરેલા સ્વભાવવાળું દ્રવ્ય છે. ભીંત આદિ પરદ્રવ્ય વ્યવહારે તે ખડીતું શ્વૈત્ય છે (અર્થાત ખડી વડે શ્વેત કરાવાયામ્ય પદાર્થ છ). હવે, 'શ્વેત કરનારી ખડી, શ્વેત કરાવાયાંત્ર્ય જે ભીંત આદિ પરક્રવ્ય તેની છ કે નથી?'—એમ તે ખત્રેના તાત્વિક સંબંધ અહીં વિચારવામાં આવે છે:--જો ખડી ભીંત-આદિ પર-ડવ્યની હોય તા શ' થાય તે પ્રથમ વિચારીએ: 'જેન્ન' જે હોય તે તે જ હોય. જેમ માત્માન જ્ઞાન હાવાથી જ્ઞાન તે આત્મા જ છે: '--આવા તાત્વિક સંખ'લ જીવ'ત હોવાથી, ખડી જો ભીંત-માદિની હોય તા ખડી તે ભીંત-માદિ જ હોય (અર્થાત ખડી ભીંત-માફિ સ્વરૂપ જ હાવી જોઈએ); એમ હાતાં, ખડીના સ્વદ્રવ્યના ઉચ્છક શાય. પરંતુ દ્રવ્યતા ઉચ્છેદ તા થતા નથી, કારણ કે એક દ્રવ્યતું અન્ય દ્રવ્યરૂપે સંક્રમણ થવાના તા પુવે^c જ નિષેધ કર્યા છે. માટે (એ સિન્દ થયું કે) ખડી ભીંત-આદિની નથી. (આગળ વિચારીએ:) જો, ખડી સીંત-આદિની નથી તા ખડી કાની છે? ખડીની જ ખડી છે. (આ) ખડીથી જાદી એવી બીજી કઈ ખડી છે કે જેની (આ) ખડી છે? (આ) ખડીથી જાદી અન્ય કાઈ ખડી નથી, જાદા જાદા એ સ્વ-સ્વામીરૂપ માંશા જ છે. અહીં સ્વ-સ્વાસીરૂપ અંશાના વ્યવહારથી શું સાધ્ય છે? કાંઈ સાધ્ય નથી. તા પછી ખડી કાઈની નથી, ખડી ખડી જ છે—એ નિશ્વય છે. જેમ આ દર્ણત છે. તેમ વ્યા (નીચે પ્રમાણે) દાર્ષાંત છે:—આ જગતમાં જે ચેતચિતા છે તે, જેના જ્ઞાનદર્શ નગુણથી ભરેલા, પરના અપાહનસ્વરૂપ (ત્યાગસ્વરૂપ) સ્વભાવ છે એવું દ્રવ્ય છે. પુદુગલાદિ પશ્કુવ્ય વ્યવહારે તે ચેતયિતાનું અપાદ્ય (ત્યાજ્ય, ત્યાગવાયાપ્ય પદા^થ) છે. હવે, 'અપાહક (ત્યાજક).ચેતયિતા. અપાદ્ય (ત્યાજ્ય) જે પુદ્દગલાદિ પરદ્રવ્ય તેના છે કે નથી ? '—એમ તે બન્નેના તાત્વિક સંબંધ અહીં વિચારવામાં આવે છે:— જો ચૈતચિતા પુરુગલાદિના હોય તા શું થાય તે પ્રથમ વિચારીએ: 'જેનું જે હોય તે તે જ હોય, જેમ મ્યાત્માનું ગ્રાન હોવાથી ગ્રાન તે આત્મા જ છે: '-- માવા તાત્વિક સંભંધ જીવંત હોવાથી, ચેતથિતા જો પુદુગલાદિના હોય તા ચેતથિતા તે પુદુગલાદિ જ હોાય (અર્થાત્ ચેતચિતા પુદુગલાદિસ્વરૂપ જ હોાવા જોઈએ): એમ હોતાં, ચેતચિતાના સ્વડ્રવ્યના ઉચ્છેદ થાય. પરંતુ ક્વ્યના ઉચ્છેદ તા થતા નથી, કારણ કે એક દ્રવ્યનું અન્ય દ્રવ્યરૂપે સંક્રમણ થવાના તો પૂર્વે જ નિષેધ કર્યો છે. માટે (એ સિદ્ધ થયું કે) ચેતયિતા પુદુગલાદિના નથી. (આગળ વિચારીએ:) જે ચેતયિતા પુદુગલાદિના નથી તા ચતિયતા કાના છ ? ચતિયતાના જ ચતિયતા છે. (આ) ચતિયતાથી ભૂદા એવા ખીજો કર્યા ચેતવિતા છે કે જેના (આ) ચેતવિતા છે? (આ) ચેતવિતાથી જોદા અન્ય કાઈ ચેતચિતા નથી, જીદા જીદા ખે સ્વ-સ્વામીરૂપ અ'શા જ છે. અહીં સ્વ-સ્વામીરૂપ અ'શાના વ્યવહારથી શું સાધ્ય છે? કાંઈ સાધ્ય નથી. તા પછી અપાહક (અર્થાત્ ત્યાગ કરતાર) કાંકના નથી, અપાહક અપાહક જ ક્ર—એ નિશ્ચય છે.

(માં રીતે મહીં એમ બતાવ્યું કે: 'આત્મા પરદ્રવ્યને અપાહે છે અર્થાત્ ત્યાંગે છે?—એ વ્યવહારકથન છે; 'આત્મા જ્ઞાનદર્શનમય એવા પાતાને થહે છે?— એમ કહેવામાં પણ ક્ષ્ય-સ્વામી-અરાર્પ વ્યવહાર છે; 'અપાહક અપાહક જ છે?— એ નિશ્ચય છે.)

હવે વ્યવહારનું વ્યાખ્યાન કરવામાં આવે છે:-

જેવી રીતે શ્વેતગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળી તે જ ખડી, પાતે ભીંત સ્માદિ પરદ્રવ્યના સ્વભાવે નહિ પરિશુમતી થકી અને ભીંત સ્માદિ પરદ્રવ્યને પાતાના સ્વભાવે નહિ પરિશુમતી થકી અને ભીંત સ્માદિ પરદ્રવ્યને પાતાના શ્વેતગુણથી ભરેલા સ્વભાવના પરિશુમ વડે ઉપજતી થકી, ખડી જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના (-ભીંત સ્માદિના) સ્વભાવના પરિશુમ વડે ઉપજતા ભીંત-સ્માદિ પરદ્રવ્યને, પાતાના (-ખડીના-) સ્વભાવથી શ્વેત કરે છે—એમ વ્યવહાર કરવામાં આવે છે; તેવી રીતે ગ્રાનગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળા ચેતયિતા પશ્ચ, પાતે પ્રદ્રગલાદિ પરદ્રવ્યના સ્વભાવનો નહિ પરિશુમતા થકા અને પ્રદ્રગલાદિ પરદ્રવ્યને પાતાના સ્વભાવે નહિ પરિશુમાવતો થકા, પ્રદ્રગલાદિ પરદ્રવ્ય જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના ગ્રાનગુણથી ભરેલા સ્વભાવના પરિશુમા વડે ઉપજતો થકા, ચેતયિતા જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના (-પ્રદ્રગલાદિના-) સ્વભાવના પરિશુમ વડે ઉપજતો પુદ્રગલાદિ પરદ્રવ્યને, પાતાના (-ચેતયિતાના-) સ્વભાવથી જાણે છે—એમ બ્યવહાર કરવામાં આવે છે.

વળી (જેવી રીતે જ્ઞાનગુણના વ્યવહાર કદ્યો) એવી જ રીતે દર્શાનગુણના વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે:—જેવી રીતે વ્વતગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળી તે જ ખડી, પાતે ભીંત-આદિ પરદ્વયના સ્વભાવે નહિ પરિણુમતી થકી અને ભીંત-આદિ પરદ્વયને પાતાના સ્વભાવે નહિ પરિણુમાવતી થકી, ભીંત-આદિ પરદ્વય જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના વ્યતગુણથી ભરેલા સ્વભાવના પરિણામ વડે ઉપજતી થકી, ખડી જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના (-ભીંત આદિના-) સ્વભાવના પરિણામ વડે ઉપજતા ભીંત-આદિ પરદ્વયને પાતાના (-ખડીના-) સ્વભાવથી વત કરે છે—એમ વ્યવહાર કરવામાં આવે છે; તેવી રીતે દર્શનગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળા ચેતિયતા પણ, પાતે પુદ્દગલાદિ પરદ્વયના સ્વભાવે નહિ પરિણુમતા થકા અને પુદ્દગલાદિ પરદ્વયને પાતાના સ્વભાવે નહિ પરિણુમતા થકા અને પુદ્દગલાદિ પરદ્વયને પાતાના સ્વભાવે નહિ પરિણુમતા થકા, પુદ્દગલાદિ પરદ્વય જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના દર્શનગુણથી ભરેલા સ્વભાવના પરિણુમ વડે ઉપજતા થકા, ચેતિયતા જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના (-પુદ્દગલાદિના-) સ્વભાવતા પરિણામ વડે ઉપજતા પુદ્દગલાદિ પરદ્રવ્યને પાતાના (-પુદ્દગલાદિના-) સ્વભાવથી દેખે છે અથવા શહે છે—એમ વ્યવહાર કરવામાં આવે છે.

वणी (केवी रीते सान-दर्शन शुक्राना व्यवहार इहा) अवी क रीते

ચારિત્રગુણના વ્યવહાર કહેવામાં આવે છ:—જેવી રીતે વૈત્રગુણથી ભરેલા સ્વભાવવાળી તે જ ખડી, પાતે ભીંત-આદિ પરક્વ્યના સ્વભાવ નહિ પરિશ્વમતી થકી અને ભીંત-આદિ પરક્વ્ય પેતાના સ્વભાવે નહિ પરિશ્વમાવતી થકી, ભીંત-આદિ પરક્વ્ય જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના વ્યવસાય નહિ પરિશ્વમાવના પરિશ્વમ વડે ઉપજતી થકી, ખડી જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના (-ભીંત આદિના-) સ્વભાવના પરિશ્વમ વડે ઉપજતા ભીંત-આદિ પરક્વ્યને, પાતાના (-ખડીના-) સ્વભાવથી વ્યવત કરે છે—એમ વ્યવહાર કરવામાં આવે છે; તેવી રીતે જેના માનદર્શનગુણથી ભરેલા, પરના અપાહનસ્વરૂપ સ્વભાવ છે એવા ચેતચિતા પણ, પાતે પ્રદ્રગલાદિ પરક્વ્યના સ્વભાવે નહિ પરિશ્વમતો થકા અને પ્રદ્રગલાદિ પરક્વ્યને પાતાના સ્વભાવે નહિ પરિશ્વમતો થકા, પર્યુગલાદિ પરક્વ્ય જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના માનદર્શનગુણથી ભરેલા પર-અપાહનાત્મક (-પરના ત્યાગસ્વરૂપ) સ્વભાવના પરિશ્વમ વડે ઉપજતો થકા, ચેતચિતા જેને નિમિત્ત છે એવા પાતાના (-પુદ્દગલાદિના-) સ્વભાવના પરિશ્વમ વડે ઉપજતા પુદ્દગલાદિ પરક્વ્યને, પાતાના (-ચેતચિતાના-) સ્વભાવની અપાહે છે અર્થાત્ ત્યાગે છે—એમ વ્યવહાર કરવામાં આવે છે.

એ રીતે મા, માત્માના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર પર્યાયોના નિશ્ચય-વ્યવહાર પ્રકાર છે. એ જ પ્રમાણે બીજા પણ સમસ્ત પર્યાયોના નિશ્ચય-વ્યવહાર પ્રકાર સમજવા.

ભાવાર્થ:—શુદ્ધનયથી આત્માના એક ચેતનામાત્ર સ્વભાવ છે. તેનાં પરિણામ જાણવું, કેખવું, શ્રદ્ધવું, નિવૃત્ત થવું ઇત્યાદિ છે. ત્યાં નિશ્ચયનયથી વિચારવામાં આવે તેા આત્માને પરદ્રવ્યના સાયક નથી કહી શકાતા, દર્શક નથી કહી શકાતા, શ્રદ્ધાન કરનારા નથી કહી શકાતા, ત્યાગ કરનારા નથી કહી શકાતા; કારણ કે પરદ્રવ્યને અને આત્માને નિશ્ચયથી કાંઈ પણ સંખધ નથી. જે જ્ઞાન, દર્શન, શ્રદ્ધાન, ત્યાગ ઇત્યાદિ ભાવો છે, તે પાતે જ છે; ભાવ-ભાવકના ભેદ કહેવા તે પણ વ્યવહાર છે. નિશ્ચયથી ભાવ અને ભાવ કરનારના બેદ નથી.

હવે વ્યવહારનય વિષે. વ્યવહારનયથી આત્માને પરદ્રવ્યના જ્ઞાતા, દ્રષ્ટા, શ્રદ્ધાન કરનાર, ત્યાગ કરનાર કહેવામાં આવે છે; કારણ કે પરદ્રવ્યને અને આત્માને નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવ છે. જ્ઞાનાદિ ભાવાને પરદ્રવ્ય નિમિત્ત થતું હાવાથી વ્યવહારી જના કહે છે કે—આત્મા પરદ્રવ્યને જાણે છે, પરદ્રવ્યને દેખે છે, પરદ્રવ્યતું શ્રદ્ધાન કરે છે, પરદ્રવ્યને ત્યાંગે છે.

એ પ્રમાણે નિશ્વય-વ્યવહારના પ્રકારને **બાણી યથાવત (જેમ કર્યું છે તેમ)** શ્રદ્ધાન કરવું.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાદું લવિક્રીડિત)

शुद्धद्रव्यनिरूपणार्पितमतेस्तस्वं सम्बत्यस्यतो वैकद्रव्ययतं चकास्ति किमपि द्रव्यांतरं जातुचित्। मानं क्रेयमवैति यतु प्रदयं शुद्धस्वभावोदयः क्रिं द्रव्यांतरत्तुंबनाकुलियस्तस्वाच्च्यवंते जनाः॥ २१५॥

અર્થ:—જેથું શુદ્ધ દ્રવ્યના નિરૂપણમાં છુદ્ધિને સ્થાપી—લગાડી છ અને જે તત્ત્વને અનુભવે છે, તે પુરુષને એક દ્રવ્યની અંદર કાેઇ પણ અન્ય દ્રવ્ય રહેલું બિલકુલ (કદાપિ) ભાસતું નથી. જ્ઞાન જ્ઞેયને જાશે છે તે તા આ જ્ઞાનના શુદ્ધ સ્વભાવના ઉદય છે. આમ છે તો પછી અન્ય દ્રવ્યના સ્પરાંથી (અર્થાત્ પરદ્રવ્યને જાણતાં પાતે પરદ્રવ્યમય—અશુદ્ધ—થઈ જાય છે એવું માનવાથી) જેમની છુદ્ધિ આકળ છે એવા પુરુષા તત્ત્વથી (શુદ્ધ સ્વરૂપથી) શા માટે ચ્યુત થાય છે?

ભાવાથ :—શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી તત્ત્વનું સ્વરૂપ વિચારતાં અન્ય દ્રવ્યના અન્ય દ્રવ્યમાં પ્રવેશ દેખાતા નથી. જ્ઞાનમાં અન્ય દ્રવ્યા પ્રતિભાસે છે તે તો આ જ્ઞાનની સ્વચ્છતાના સ્વભાવ છે; કાંઈ જ્ઞાન તેમને સ્પરાતું નથી કે તેઓ જ્ઞાનને સ્પરાતાં નથી. આમ હોવા છતાં, જ્ઞાનમાં અન્ય દ્રવ્યાના પ્રતિભાસ દેખીને આ લોકા 'જ્ઞાન પર-દ્રવ્યમય થઈ જાય છે 'એવુ' માનતા થકા જ્ઞાનસ્વરૂપથી ચ્યુત થાય છે, તે તેમનું અજ્ઞાન છે. તેમના પર કરુણા કરીને આચાય દેવ કહે છે કે—આ લોકા તત્ત્વથી કાં ચ્યુત થાય છે?

५री आ क अर्थने ६६ ५रे छ:─

(મંદાક્રાંતા)

शुद्धद्रव्यस्वरसभवनार्ति स्वभावस्य शेष-धन्यद्रव्यं भवति यदि वा तस्य किं स्यात्स्वभावः । ज्योत्स्नारूपं स्नपयति द्धवं नैव तस्यास्ति भूमि-र्ज्ञानं श्रेयं कछयति सदा श्रेयमस्यास्ति नैव ॥ २१६ ॥

અર્થ:—શુદ્ધ દ્રવ્યતું (આત્મા આદિ દ્રવ્યતું) નિજસ્સર્યે (અર્થાત જ્ઞાન આદિ સ્વભાવે) પરિશ્વમન થતું હૈાવાથી, બાકીતું કાઈ અન્યદ્રવ્ય શું તે (જ્ઞાનાદિ) સ્વભાવતું થઈ શકે? (ન જ થઈ શકે.) અથવા શું તે (જ્ઞાનાદિ સ્વભાવ) કાઈ અન્યદ્રવ્યતા થઈ શકે? (ન જ થઈ શકે. પરમાથે એક દ્રવ્યતે અન્ય દ્રવ્ય સાથે સંખધ નથી.) ચાંદનીતું રૂપ પૃથ્વીને ઉજ્જ્વળ કરે છે તાપણ પૃથ્વી ચાંદનીની થતી જ નથી; તેવી રીતે જ્ઞાન સ્થેસ સદા જાણે છે તાપણ સ્થે જ્ઞાનનું થતું જ નથી.

ભાવાથ :—શુદ્ધનંયની દૃષ્ટિથી જેવામાં આવે તો કાઈ લવ્યના સ્વભાવ કાઈ અન્ય લવ્યરૂપે થતા નથી. જેમ ચાંદની પૃથ્વીને ઉજ્જ્વળ કરે છે પરંતુ પૃથ્વી ચાંદનીની જરા પણ થતી નથી, તેમ જ્ઞાન જ્ઞેયને જાણે છે પરંતુ જ્ઞેય જ્ઞાનનું જરા પણ થતું નથી. આત્માના જ્ઞાનસ્વભાવ હોવાથી તેની સ્વચ્છતામાં જ્ઞેય સ્વયમેવ ઝળકે છે, પરંતુ જ્ઞાનમાં તે જ્ઞેયોના પ્રવેશ નથી.

હવે આગળની ગાથાઓની સ્ચનાર્પ કાવ્ય કહે છે:— (મંદાકાંતા)

> रागद्वेषद्वयमुद्वयते तावदेतम यावत् हानं हानं भवति न पुनर्बोध्यतां याति बोध्यम् । हानं हानं भवतु तदिदं न्यक्कृताह्वानभावं भावाभावौ भवति तिरयन् येन पूर्णस्वभावः ॥ २१७ ॥

અથ:—ત્યાંસુધી રાગ-દ્રેષનું હું હ ઉદય પાત્રે છે (ઉત્પન્ન થાય છે) કે જ્યાં-ધુધી આ જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ ન થાય અને ત્રેય જ્ઞેયપણાને ન પાત્રે. માટે આ જ્ઞાન, અજ્ઞાનભાવને દૂર કરીને, જ્ઞાનરૂપ થાંઓ—કે જેથી ભાવ-અભાવને (રાગ-દ્રેષને) અટકાવી ઢેતો પૂછ્યત્વભાવ (પ્રગટ)ઃથાય.

ભાવાથ:—જ્યાંસુધી જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ ન થાય, જ્ઞેય રેયરૂપ ન થાય, ત્યાંસુધી રાગદ્વેષ ઉપજે છે; માટે આ જ્ઞાન, અજ્ઞાનભાવને દ્વર કરીને, જ્ઞાનરૂપ થાએા, કે જેથી જ્ઞાનમાં જે ભાવ અને અભાવરૂપ બે અવસ્થાઓ થાય છે તે મઠી જાય અને જ્ઞાન પૂર્ણસ્વભાવને પામી જાય. એ પ્રાર્થના છે. ૩૫૬—૩૬૫.

'જ્ઞાન અને જ્ઞેય તદ્દન ભિન્ન છે, આત્માના દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાદિ કોઈ ગુણે પરદ્રવ્યામાં નથી ' એમ જાણતો હોવાથી સમ્યગ્દષ્ટિને વિષયા પ્રત્યે રાગ થતો નથી; વળી રાગદ્વેષાદિ જડ વિષયામાં પણ નથી; તેઓ માત્ર અજ્ઞાનદશામાં વર્તતા જીવનાં પરિણામ છે.—આવા અર્થની ગાથાએ હવે કહે છે:—

दंसणणाणचरितं किंचि वि णित्य दु अचेयणे विसये । तह्या कि घादयदे चेदियदा तसु विसएसु ॥ ३६६ ॥

ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાન જરીય નહિ અચેતન વિષયમાં, તે કારણે આ આતમા શું હણી શકે તે વિષયમાં? ૩૬૬. दंसणणाणचिरतं किंचि वि णित्थ दु अचेयणे कम्मे ।
तह्मा किं घादयदे चेदियदा तिम्ह कम्मिम्म ॥ ३६७ ॥
दंसणणाणचिरतं किंचि वि णित्थ दु अचेयणे काये ।
तह्मा किं घादयदे चेदियदा तेसु कायेसु ॥ ३६८ ॥
णाणस्स दंसणस्स य भणिओ घाओ तह्म चिरत्तस्स ।
ण वि तिह पुग्गलद्व्यस्म को वि घाओ उ णिहिट्टो ॥ ३६९ ॥
जीवस्स जे गुणा केइ णित्थ खलु ते परेसु द्वेसु ।
तह्मा सम्माइद्विस्म णित्थ रागो उ विसएसु ॥ ३७० ॥
रागो दोसो मोहो जीवस्सेव य अणण्णपरिणामा ।
एएण कारणेण उ सह्मदिसु णित्थ रागादि ॥ ३७१ ॥

दर्शनज्ञानचारित्रं किंचिदिप नास्ति त्वचेतने विषये । तस्मात्किः इति चेतियता तेषु विषयेषु ॥,३६६ ॥ दर्शनज्ञानचारित्रं किंचिदिप नास्ति त्वचेतने कर्मणि । तस्मात्किः इति चेतियना तत्र कर्मणि ॥ ३६७ ॥

ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાન જરીય નહિ અચેતન કર્મમાં, તે કારણ આ આતમા શું હણી શકે ને કર્મમાં? ૩૬૭. ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાન જરીય નહિ અચેતન કાયમાં, તે કારણ આ આતમા શું હણી શકે તે કાયમાં? ૩૬૮. છે જ્ઞાનના, દર્શન તણા, ઉપઘાત ભાખ્યા ચરિતના, ત્યાં કાંઇ પણ ભાખ્યા નથી ઉપઘાત પુદ્દગલદ્રવ્યના. ૩૬૯. જે ગુણ જીવ તણા, ખરે તે કાઈ નહિ પરદ્રવ્યમાં, તે કારણ વિષયા પ્રતિ સુદ્દષ્ટિ જીવને રાગ ના. ૩૭૦. વળી રાગ, હેષ, વિમાહ તા જીવનાં અનન્ય પરિણામ છે, તે કારણે શબ્દાદિ વિષયામાં નહિ રાગાદિ છે. ૩૭૧.

४३२

दर्शनकानचारित्रं किंचिदाप नीस्ति त्वचेतने काये ।
तस्मात्किः इति चेतियता तेषु कायेषु ॥ ३६८ ॥
क्रानस्य दर्शनस्य च भणितो घातस्तथा चारित्रस्य ।
नापि तत्र पुद्रलद्भव्यस्य कोऽपि घातस्तु निर्दिष्टः ॥ ३६९ ॥
जीतस्य ये गुणाः केचिक संति म्वलु ते परेषु द्रव्येषु ।
तस्मात्सम्यग्दष्टेनोस्ति रागस्तु विषयेषु ॥ ३७० ॥
रागो देषो मोहो जीवस्यैव चानन्यपरिणामाः ।
एतेन कारणेन तु शब्दादिषु न संति रागाद्यः ॥ ३७१ ॥

अन्यथाथ:—[दर्शनकानचारित्रं] ६शीन-भान-थारित्र [अचेतने विषये तु] अथेतन विषयो [किंखित अपि] जरा पा [न मस्ति] नथी, [तस्मात्] तेथी [चेतियता] आत्भा [तेषु विषयेषु] ते विषयोभां [किं हंति] शुं ६७ (अर्थात् शाना धात हरी शहे) ?

[दर्शनकानचारित्रं] દર્શન-ગ્રાન-ચારિત્ર [अचेतने कर्मणि तु] અચેતન કર્મમાં [किंचित् अपि] જરા પણ [म अस्ति] નથી, [तस्मात्] तेथी [चेतयिता] आत्भा [तत्र कर्मणि] ते કર્મમાં [किं हंति] શું હણે ? (કાંઈ હણી શકતા નથી.)

[दर्शनक्षानचारित्रं] દર્શન-ગ્રાન-ચારિત્ર [अचेतने काये तु] અચેતન કાયામાં [किंचित् अपि] જરા પણ [न अस्ति] નથી, [तस्मात्] तेथी [चेतियता] આત્મા [तेषु कायेषु] ते કાયાએામાં [किं इंति] શું હણે ? (કાંઈ હણી શકતા નથી.)

[झानस्य] आनता, [दर्शनस्य च] ६२१ नता [तथा चारित्रस्य] तथा यारित्रता [घातः भणितः] यात ५६० छ, [तत्र] त्यां [पुत्रस्त्रस्य] पुर्शक्षद्रव्यस्य] पुर्शक्षद्रव्यस्य] पुर्शक्षद्रव्यत्य] पुर्शक्षद्रव्यस्य] पुर्शक्षद्रव्यत्य [घातः तु] घात [कः अपि] करा पश्च [न अपि निर्दिष्टः] ५६० नथी. (६२१ न- आन-यारित्र द्वष्टातां पुर्शक्षद्रव्य द्वष्टातुं नथी.)

(आ रीत) [ये केचित्] के डेर्स [जीवस्य गुणाः] જીવના ગુણા છે, [ते खलु] ते भरेभर [परेषु द्रव्येषु] पर द्रव्याओं [न संति] नथी; [तस्मात्] तथी [सम्यन्दष्टेः] सम्यन्दष्टिने [विषयेषु] विषये। प्रत्ये [रागः तु] राग [न सस्ति] नथी.

[च] वणी [रागः हेषः मोदः] २।२, हेष अने भेाई [जीवस्य एव] छवनां क [अनन्यपरिणामाः] अनन्य (ओ.५३५) पश्छिम छ, [वतेन कारणेन तु] ते अर्थे [रागाव्यः] रागादिः [शब्दाविचु] राज्दादि विषयामां (पश्च) [न संति] नथी. (રાગદ્વેષાદિ સમ્યગ્દષ્ટિ માતમામાં નથી તેમ જે જડ વિષયામાં નથી, માત્ર અજ્ઞાનદશામાં રહેલા જીવનાં પરિણામ છે.)

દીકા:--ખરેખર જે જેમાં દ્વાય તે તેના વાત થતાં દ્વાય જ છે (અર્ધાત આધારના વાત થતાં આધેયના વાત થાય જ છે), જેમ દીવાના વાત થતાં (દીવામાં રહેલા) પ્રકાશ હણાય છે: તથા જેમાં જે હાય તે તેના થાત થતાં હણાય જ છે (અર્થાત આધેયના ઘાત થતાં આધારના ઘાત થાય જ છ), જેમ પ્રકાશના ઘાત થતાં દીવા હણાય છે. વળી જે જેમાં ન હાય તે તેના દાત થતાં હણાતું નથી. જેમ ઘટના ઘાત થતાં *ઘટ-પ્રદીપ હુણાતા નથી; તથા જેમાં જે ન હાય તે તેના ઘાત થતાં હુણાતું નથી, જેમ ઘર-પ્રદીપના ઘાત થતાં ઘર હુણાતા નથી. (એ પ્રમાણે ન્યાય કહ્યો.) હવે, આત્માના ધર્મી—દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર—પુદ્દગલદ્રવ્યના ઘાત થવા છતાં હણાતાં નથી અને દર્શન-ગ્રાન-ચારિત્રના ઘાત થવા છતાં પુદ્દગલદ્રવ્ય હણાતું નથી (એ તા સ્પષ્ટ છે); માટે એ રીતે 'દર્શન-ગ્રાન-ચારિત્ર પુદ્દગલદ્રવ્યમાં નથી ' એમ ફલિત (સિદ્ધ) થાય છે; કારણ કે, જો એમ ન હાય તા દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના વાત થતાં પુદ્દગલદ્ગવ્યના વાત, અને પુદ્દગલદ્ગવ્યના વાત થતાં દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના વાત અનિવાર્ય થાય (અર્થાત અવશ્ય થવા જોઈએ). આમ છે તેથી જે કાઈ જેટલા જીવના ગુણા છે તે બધાય પરદ્રવ્યામાં નથી એમ અમે સમ્યક પ્રકારે દેખીએ છીએ (-માનીએ છીએ); કારણ કે, જો એમ ન હાય તા, અહીં પણ જીવના ગુણાના વાત થતાં પુદ્દગલ-કવ્યના થાત, અને પુરૂગલકવ્યના ઘાત થતાં જીવના ગુણાના ઘાત અનિવાર્ય થાય. (આ રીતે સિદ્ધ થયું કે છવના કાઈ ગુણા પુદ્દગલદ્રવ્યમાં નથી.)

(પ્રશ્ન:-) જે આમ છે તે સમ્યગ્દષ્ટિત વિષયોમાં રાગ કયા કારણે થાય છે? (ઉત્તર:-) કાઈ પણ કારણે થતા નથી. (પ્રશ્ન:-) તા પછી રાગની કઈ ખાણ છે? (ઉત્તર:-) રાગ-દ્વેષ-માહાદિ, જીવનાં જ અજ્ઞાનમય પરિણામ છે (અર્થાત જીવતું અજ્ઞાન જ રાગાદિક ઉપજવાની ખાણ છે); માટે તે રાગદ્વેષમાહાદિક, વિષયોમાં નથી કારણ કે વિષયા પરદ્રવ્ય છે, અને સમ્યગ્દષ્ટિમાં (પણ) નથી કારણ કે તેને અજ્ઞાનના અભાવ છે; આ રીતે રાગદ્વેષમાહાદિક, વિષયોમાં નહિ હોવાથી અને સમ્યગ્દષ્ટિને (પણ) નહિ હોવાથી, (તેઓ) છે જ નહિ.

ભાવાર્થ:—આત્માને અજ્ઞાનમય પરિણામરૂપ રાગદ્વેષમાહાદિ ઉત્પન્ન થતાં આત્માના દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ ગુણા હણાય છે, પરંતુ તે ગુણા હણાતાં છતાં અચેતન પુદ્દગલદ્રવ્ય હણાતું નથી; વળી પુદ્દગલદ્રવ્ય હણાતાં દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ હણાતાં નથી; માટે જીવના કાઈ ગુણા પુદ્દગલદ્રવ્યમાં નથી. આવું જાણતા સમ્યગ્દેષ્ટિને અચેતન

^{*} ઘટ-પ્રદીપ = ઘડામાં મૂકેલા દીવા. (પરમાર્થે દીવા ઘડામાં નથી, ઘડામાં તા ઘડાના જ ગુણા છે.)

વિષયામાં રાગાદિ થતા નથી. રાગદ્વેષમાહાદિક પુદ્દગલદ્રવ્યમાં નથી, જીવના જ અસ્તિ-ત્વમાં અજ્ઞાનથી ઉપજે છે; ન્યારે અજ્ઞાનના અભાવ થાય અર્થાત્ સમ્યન્દૃષ્ટિ થાય ત્યારે તેઓ ઉપજતા નથી. આ રીતે રાગદ્વેષમાહાદિ પુદ્દગલમાં નથી તેમ જ સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં પણ નથી, તેથી શુદ્ધદ્રવ્યદૃષ્ટિથી જેતાં તેઓ છે જ નહિ. પર્યાયદૃષ્ટિથી જેતાં જવને અજ્ઞાન અવસ્થામાં તેઓ છે. એ:પ્રમાણે જાણવું.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:--

(भंडाक्षंता)

रागद्वेषाविद्द दि भवति ज्ञानमज्ञानभावात् तौ वस्तुत्वमणिहितदञ्जा दृश्यमानौ न किंचित् । सम्यग्दृष्टिः क्षपयतु ततस्तश्वदृष्ट्या स्फुटं तौ ज्ञानज्योतिर्ज्वलति सहजं येन पूर्णाचलाचिः ॥ २१८ ॥

અથ:—આ જગતમાં જ્ઞાન જ અજ્ઞાનભાવથી રાગદ્વેષર્પે પરિશુમે છે; વસ્તુત્વમાં મુકેલી (-સ્થાપેલી, એકામ કરેલી) દષ્ટિ વડ જેતાં (અર્થાત દ્રવ્યદૃષ્ટિથી જેતાં), તે રાગદ્વેષ કાંઈ જ નથી (-દ્રવ્યરૂપ જીદી વસ્તુ નથી). માટે (આચાય દેવ પ્રેરણા કરે છે કે) સમ્યગ્દૃષ્ટિ પુરુષ તત્ત્વદૃષ્ટિ વડે તેમને (રાગદ્વેષને) પ્રગઢ રીતે ક્ષય કરા, કે જેથી, પૂર્ણ અને અચળ જેના પ્રકાશ છે એવી (દેદીપ્યમાન) સહજ જ્ઞાન-જ્યાતિ પ્રકાશે.

સાવાર્થ:—રાગદ્વેષ કાઈ જીદું ક્રવ્ય નથી, જીવને અજ્ઞાનભાવથી (રાગ-દ્વેષરૂપ પરિણામ) થાય છે; માટે સમ્યબ્દષ્ટિ થઈને તત્ત્વદૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તા તેઓ (રાગદ્વેષ) કાંઈ પણ વસ્તુ નથી એમ દેખાય છે, અને દ્યાતિકર્મના નાશ થઈ કેવળ-જ્ઞાન ઉપજે છે.

'અન્ય દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યને ગુણ ઉપજાવી શક્તુ' નથી' એમ હવેની ગાથામાં કહેશે; તેની સ્થનારૂપ કાવ્ય પ્રથમ કહે છે:—

(શાલિની)

रागद्वेषोत्पादकं तस्त्रदृष्ट्या नान्यत्द्रव्यं वीक्ष्यते किंचनापि । सर्वद्रव्योत्पत्तिरन्तश्रकास्ति व्यक्तात्यंतं स्वस्वभावेन यस्मात् ॥ २१९ ॥ **અર્થ**:—તત્ત્વદૃષ્ટિથી એતાં, રાગદ્રેષને ઉપલ્લવનારું અન્ય દ્રવ્ય જરાય દેખાતું નથી, કારણ કે સર્વ દ્રવ્યાની ઉત્પત્તિ પાતાના સ્વભાવથી જ થતી અ'તર'ગમાં અત્ય'ત પ્રગઢ પ્રકાશ છે.

ભાવાર્થ:—રાગદ્વેષ ચેતનનાં જ પશ્છિમ છે. અન્ય દ્રવ્ય આત્માને રાગદ્વેષ ઉપજાવી શક્તું નથી; કારણુ કે સર્વ દ્રવ્યાની ઉત્પત્તિ પાતપાતાના સ્વભાવથી જ થાય છે, અન્ય દ્રવ્યમાં અન્ય દ્રવ્યના ગુણપર્યાયાની ઉત્પત્તિ થતી નથી. ૩૬૬–૩૭૧.

હવે આ અર્થને ગાથામાં કહે છે:—

अण्णदिविएण अण्णदिवियस्स ण कीरइ गुणुपाओ । तहा उ सन्वदन्वा उपजाते सहावेण ॥ ३७२ ॥

अन्यद्रव्येणान्यद्रव्यस्य न क्रियते गुणोत्यादः । तस्मात्तु सर्वद्रव्याण्युत्पद्यंते स्वभावेन ॥ ३७२ ॥

अन्यसर्थः—[बन्यद्रव्येण] अन्य द्रव्यथी [अन्यद्रव्यस्य] अन्य द्रव्यने [गुणोत्पादः] गुधुनी ७८५ति [न क्रियते] ६२ी शक्तति नथी; [तस्मात् तु] तेथी (स्ये सिद्धांत के हे) [सर्वद्रव्याणि] सर्व द्रव्ये। [स्वमावेन] पेतिपाताना स्वभावशी [उत्पद्यंते] ७५ळे के.

ટીકા:—વળી છવને પરદ્રવ્ય રાગાદિક ઉપજાવે છે એમ રા'કા ન કરવી; કારણ કે અન્ય દ્રવ્ય વડે અન્ય દ્રવ્યના ગુણના ઉત્પાદ કરાવાની અયાગ્યતા છે, કેમકે સર્વ દ્રવ્યોના સ્વભાવથી જ ઉત્પાદ થાય છે. આ વાત દર્શાંતથી સમજાવવામાં આવે છે:–

માટી કુંભભાવે (ઘડા-ભાવે) ઉપજતી થકી શું કુંભારના સ્વભાવથી ઉપજે છે કે માટીના સ્વભાવથી ઉપજે છે? જો કુંભારના સ્વભાવથી ઉપજતી હોય તો જેમાં ઘડા કરવાના અહંકારથી ભરેલા પુરુષ રહેલા છે અને જેના હાથ (ઘડા કરવાના) વ્યાપાર કરે છે એવું જે પુરુષતું શરીર તેના આકારે ઘડા થવા જોઈએ. પરંતુ એમ તા થતું નથી, કારણ કે અન્યદ્રવ્યના સ્વભાવે કાઈ દ્રવ્યના પરિણામના ઉત્પાદ જોવામાં આવતા નથી. જો આમ છે તા પછી માટી કુંભારના સ્વભાવથી ઉપજત્તી નથી, પરંતુ માટીના સ્વભાવથી જ ઉપજે છે કારણ કે (દ્રવ્યના) પાતાના સ્વભાવે દ્રવ્યના પરિણામના

કાે દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને ઉત્પાદ નહિ ગુણના કરે, તેથી અધાંયે દ્રવ્ય નિજ સ્વભાવથી ઉપજે ખરે. ૩૭૨.

ઉત્પાદ જોવામાં આવે છે. આમ હાવાથી, માટી પાતાના સ્વભ વને નહિ ઉલ્લ થતી હાવાન લીધે, કુંભાર ઘડાના ઉત્પાદક છે જ નહિ; માટી જ, કુંભારના સ્વભાવને નહિ સ્પર્શતી થકી, પાતાના સ્વભાવથી કુંભભાવે ઉપજે છે.

એવી રીતે—અધાંય ડ્રવ્યા સ્વપરિણામપર્યાય (અર્થાત્ પાતાના પરિણામ-ભાવરૂપે) ઉપજતાં થકાં, નિમિત્તભૂત અન્યડ્રવ્યાના સ્વભાવથી ઉપજ છે કે પાતાના સ્વભાવથી ઉપજે છે? જો નિમિત્તભૂત અન્યડ્રવ્યાના સ્વભાવથી ઉપજતાં હાય તા નિમિત્તભૂત અન્યડ્રવ્યાના આકારે તેમનાં પરિણામ થવાં જોઈએ. પરંતુ એમ તા થતું નથી, કારણ કે અન્યડ્રવ્યાના સ્વભાવે કાઈ દ્રવ્યના પરિણામના ઉત્પાદ જોવામાં આવતા નથી. જો આમ છે તા સર્વ દ્રવ્યા નિમિત્તભૂત અન્યડ્રવ્યાના સ્વભાવથી ઉપજતાં નથી, પરંતુ પાતાના સ્વભાવથી જ ઉપજે છે કારણ કે (દ્રવ્યના) પાતાના સ્વભાવે દ્રવ્યના પરિણામના ઉત્પાદ જોવામાં આવે છે. આમ હાવાથી, સર્વ દ્રવ્યાને, નિમિત્તભૂત અન્યદ્રવ્યા પાતાનાં (અર્થાત્ સર્વ દ્રવ્યાનાં) પરિણામનાં ઉત્પાદક છે જ નહિ; સર્વ દ્રવ્યા જ, નિમિત્તભૂત અન્યદ્રવ્યાના સ્વભાવને નહિ સ્પર્શતાં થકાં, પાતાના સ્વભાવથી પાતાના પરિણામભાવે ઉપજે છે.

માટે (આચાર્ય દેવ કહે છે કે) છવને રાગાદિતું ઉત્પાદક અમે પરક્રવ્યને દેખતા (-માનતા, સમજતા) નથી કે જેના પર કાપ કરીએ.

ભાવાર્થ:—આત્માને રાગાદિક ઉપજે છે તે પાતાનાં જ અશુદ્ધ પરિગામ છે. નિશ્ચયનયથી વિચારવામાં આવે તો અન્યદ્રવ્ય રાગાદિકનું ઉપજાવનાર નથી, અન્યદ્રવ્ય તેમનું નિમિત્તમાત્ર છે; કારણ કે અન્ય દ્રવ્યને અન્ય દ્રવ્ય ગુણપર્યાય ઉપજાવનું નથી એ નિયમ છે. જેઓ એમ માને છે—એવા અંકાંત કરે છે—કે 'પરદ્રવ્ય જ મને રાગાદિક ઉપજાવે છે,' તેઓ નયવિભાગને સમજ્યા નથી, મિથ્યાદિષ્ટ છે. એ રાગાદિક જીવના સત્ત્વમાં ઉપજે છે, પરદ્રવ્ય તો નિમિત્તમાત્ર છે—એમ માનવું તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે. માટે આચાર્યમહારાજ કહે છે કે—અમે રાગદ્વેષની ઉત્પત્તિમાં અન્ય દ્રવ્ય પર શા માટે કાપ કરીએ ? રાગદ્વેપનું ઉપજવું તે પાતાના જ અપરાધ છે.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(માલિની)

यदिह भवति रागद्वेषदोषप्रमृतिः कतरदिप परेषां दृषणं नास्ति तत्र । स्वयमयमपराधी तत्र सर्पत्यबोधो भवतु विदितमस्तं यात्वबोधोऽस्मि बोधः ॥ २२०॥ અર્થ:—આ આત્મામાં જે રાગદ્વેષરૂપ દાષાની ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યાં પર-દ્રવ્યતા કાંઈ પણ દાષ નથી, ત્યાં તા સ્વય' અપરાધી એવુ' આ અજ્ઞાન જ ફેલાય છે;—એ પ્રમાણે વિદિત થાએા અને અજ્ઞાન અસ્ત થઈ જાએા; હું તા જ્ઞાન છું.

સાવાર:—અજ્ઞાની જીવ રાગદ્વેષની ઉત્પત્તિ પરંદ્રવ્યથી થતી માનીને પરંદ્રવ્ય ઉપર કાપ કરે છે કે 'આ પરંદ્રવ્ય મને રાગદ્વેષ ઉપજાવે છે, તેને દૂર કર્નું.' એવા અજ્ઞાની જીવને સમજાવવાને આચાર્ય દ્વ ઉપદેશ કરે છે કે—રાગદ્વેષની ઉત્પત્તિ અજ્ઞાનથી આત્મામાં જ થાય છે અને તે આત્માનાં જ અશુદ્ધ પરિણામ છે. માટે એ અજ્ઞાનને નાશ કરો, સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગઢ કરો, આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એમ અનુભવ કરો; પરંદ્રવ્યને રાગદ્વેષનું ઉપજાવનારું માનીને તેના પર કાપ ન કરો.

હવે આ જ અર્થ દઢ કરવાને અને આગળના કથનની સ્ચના કરવાને કાવ્ય કહે છે:—

(२थे। ६ता)

रागजन्मनि निमित्ततां पर-द्रव्यमेव कल्लयंति ये तु ते । उत्तरंति न हि मोहवाहिनीं शुद्धबोधविधुरांधबुद्धयः ॥ २२१ ॥

અર્થ:—જેએા રાગની ઉત્પત્તિમાં પરંદ્રવ્યતું જ નિમિત્તપણું (કારણપણં) માતે છે, (પાતાતું કાંઈ કારણપણું માનતા નથી,) તેએા—જેમની છુદ્ધિ શુદ્ધગ્રાનરહિત અ'ધ છે એવા (અર્થાત્ જેમની છુદ્ધિ શુદ્ધનયના વિષયભૂત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના ગ્રાનથી રહિત અ'ધ છે એવા)—માહનદીને ઊતરી શકતા નથી.

ભાવાર્થ:—શુદ્ધનયના વિષય આત્મા અનંત શક્તિવાળા, ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર, નિત્ય, અલેદ, એક છે. તે પાતાના જ અપરાધથી રાગદ્વેષર્પ પરિલ્મે છે. એવું નથી કે જેમ નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્ય પરિલ્માવે તેમ આત્મા પરિલ્મે છે અને તેમાં આત્માના કાંઈ પુરુષાર્થ જ નથી. આવું આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન જેમને નથી તેઓ એમ માને છે કે પરદ્રવ્ય આત્માને જેમ પરિલ્માવે તેમ આત્મા પરિલ્મે છે. આવું માનનારા માહરૂપી નદીને ઊતરી શકતા નથી (અથવા માહની સેનાને હરાવી શકતા નથી), તેમને રાગદ્વેષ મટતા નથી; કારણ કે રાગદ્વેષ કરવામાં જે પાતાના પુરુષાર્થ હોય તા જ તેમને મહાડવામાં પણ હોય, પરંતુ જો પરના કરાવ્યા જ રાગદ્વેષ થતા હોય તો પર તો રાગદ્વેષ કરાવ્યા જ કરે, ત્યાં આત્મા તેમને ક્યાંથી મઢાડી શકે ? માટે, રાગદ્વેષ

પાતાના કર્યા થાય છે અને પાતાના મહાક્યા મદે છે—એમ કથ'ચિત્ માનવું તે સમ્ય-જ્ઞાન છે. ૩૭૨.

સ્પરાં, રસ, ગંધ, વર્લું અને શખ્દાદિરૂપે પરિશ્વુસતા પુદ્દગલા આત્માને કાંઈ કહેતાં નથી કે 'તું અમને જાલુ,' અને આત્મા પણ પાતાના સ્થાનથી ઝૂટીને તેમને જાલુવા જતા નથી. અને તદ્દન સ્વતંત્રપણે પાતપાતાના સ્વભાવથી જ પરિશુમે છે. આમ આત્મા પર પ્રત્યે ઉદ્દાસીન (-સંખધ વિનાના, તદસ્ય) છે, તાપલું અજ્ઞાની છવ સ્પરાંદિકને સારાં-નરસાં માનીને રાગીદ્વેષી થાય છે તે તેનું અજ્ઞાન છે.—આવા અર્થની ગાયાઓ હવે કહે છે:—

णिदियसंश्रुयवयणाणि पोग्गला परिणमंति बहुयाणि । ताणि सुणिऊण रूसइ तूसइ य पुणो अहं भणिओ ॥ ३७३॥ पोग्गलदृब्वं सदत्तपरिणयं तस्स जइ गुणो अण्णो । तह्या ण तुमं भणिओ किंचिवि किं रूमिस अबुद्धो ॥ ३७४॥ असुहो सुहो व सदो ण तं भणइ सुणसु मंति सो चेत । ण य एइ विणिग्गहिउं मोयविसयमागयं सदं ॥ ३७५॥ असुहं सुहं व रूवं ण नं भणइ पिच्छ मंति सो चेव । ण य एइ विणिग्गहिउं चक्खुविसयमागयं रूवं ॥ ३७६॥

રે! પુદ્દમંત્રા બહુવિધ નિંદા-સ્તૃતિવચનરૂપ પરિણુંને. તેને સુણી, 'મુજને કહ્યું' મણી, રાપ તાપ જેવા કરે. ૩૭૩. પુદ્દમલદરવ શબ્દત્વપરિણૃત, તહેના ગુણ અન્ય છે, તા નવ કહ્યું કંઇ પણ તને. હે અબુધ! રાષ તું ક્યમ કરે? ૩૯૪. શુભ કે અશુભ જે શબ્દ તે 'તું સુણ મને' ન તને કહે, ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે કર્ણમાચર શબ્દને; ૩૯૫. શુભ કે અશુભ જે રૂપ તે 'તું જો મને' ન તને કહે, ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે ચક્ષુમાચર રૂપને; ૩૯૬.

अमुहो सुहो व गंधो ण तं भणइ जिग्घ मंति सो चेव।
ण य एइ विणिग्गिहिउं घाणविसयमागयं तु गंधं॥ ३७७॥
अमुहो मुहो व रसो ण तं भणइ रसय मंति सो चेव।
ण य एइ विणिग्गिहिउं रसणविसयमागयं तु रसं॥ ३७८॥
अमुहो मुहो व फासो ण तं भणइ फुसमु मंति सो चेव।
ण य एइ विणिग्गिहिउं कायविसयमागयं फासं॥ ३७९॥
अमुहो सुहो व गुणो ण तं भणइ वुज्झ मंति सो चेव।
ण य एइ विणिग्गिहिउं बुद्धिविसयमागयं तु गुणं॥ ३८०॥
अमुहं मुहं व द्वं ण तं भणइ वुज्झ मंति सो चेव।
ण य एइ विणिग्गिहिउं बुद्धिविसयमागयं द्वं॥ ३८१॥
ण्यं तु जाणिऊण उवसमं णेव गच्छई मृहो।
णिग्गहमण्। परम्स य सयं च बुद्धि सिवमपत्तो॥ ३८२॥

શુભ કે અશુભ જે ગધ તે 'તું સુધ મુજને' નવ કહે, ને જીવ પણ પ્રહ્વા ન જાયે ઘાણગાચર ગ′ધને: 305. શુભ કે અશુભ રસ જેહ તે 'તું ચાખ મુજને' નવ કહે, ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે રસનગાચર રસ અરે! 396. શુભ કે અશુભ જે સ્પર્શ તે 'તું સ્પર્શ મુજને' નવ કહે, . ન જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે કાયગાચર સ્પર્શને; 304. શુભ કે અશુભ જે ગુણ તે 'તું જાણ મુજને' નવ કહે, ન જુવ પણ ગ્રહવા ન જાયે બુદ્ધિંગાચર ગુણને: 360. શુભ કે અશુભ જે દ્રવ્ય તે 'તું જાણ મુજને' નવ કહે, ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે બુદ્ધિગાચર દ્રવ્યને. 367. -અ! જાણીને પણ મૃઢ જીવ પામે નહિ ઉપશમ અરે! શિવ ગુહિને પામેલ નહિ એ પર ગ્રહણ કરવા ચહે.

निदितसंस्तुतवचनानि प्रद्रलाः परिणमंति बहुकानि । तानि श्रुत्वा रूपित तृष्यति च पुनरहं भणितः ॥ ३७३ ॥ पुरुलद्रव्यं शब्दत्वपरिणतं तस्य यदि गुणोऽन्यः । तस्मास त्वं भणितः किंचिदपि किं रूष्यस्यबुद्धः ॥ ३७४ ॥ अशुभः शुभो वा ज्ञब्दो न त्वां भणति श्रृणु मामिति स एव । न चैति विनिर्वेहीतुं श्रोत्रविषयमागतं शब्दम् ॥ ३७५ ॥ अश्रमं श्रमं वा रूपं न त्वां भणति पत्रय मामिति स एव । न चैति विनिर्महीतं चश्चविषयमागतं रूपम् ॥ ३७६ ॥ अशुभः शुभो वा गंथो न त्वां भणति जिछ मामिति स एव । न चैति विनिर्मेहीतुं घाणविषयमागतं गंधम् ॥ ३७७ ॥ अशुभः शुभो वा रसो न त्वां भणति रसय मामिति स एव । न चैति विनिर्प्रहीतुं रसनविषयमागतं तु रसम् ॥ ३७८ ॥ अथुनः थुनो वा स्पर्शो न त्वां भणति स्प्रश्च गामिति स एव । न चैति विनिर्प्रहीतं कायविषयमागतं स्पर्शम् ॥ ३७९ ॥ अशुभः शुभो वा गुणो न त्वां भणति बुध्यस्व मामिति स एव । न चैति विनिर्प्रहीतं बुद्धिविषयमागतं त ग्रुणम् ॥ ३८० ॥ अश्रभं श्रभं वा द्रव्यं न त्वां भणति बृध्यस्य मामिति स एव । न चैति विनिर्प्रहीतुं चुद्धिविषयमागतं द्रव्यम् ॥ ३८१ ॥ एतजु ज्ञात्वा उपशमं नैव गच्छति मृदः । विनिर्प्रहमनाः परस्य च स्वयं च बृद्धि शिवासमाप्तः ॥ ३८२ ॥

અન્વયાર્થ:—[बहुकानि] ખહુ પ્રકારનાં [निदितसंस्तृतवचनानि] નિંદાનાં અને સ્તુતિનાં વચનારૂપે [पुद्रलाः] પુદ્દગલા [परिणमंति] પરિણુપે છે; [तानि श्रुत्वा पुनः] तेभने સાંભળીને અજ્ઞાની છવ [अहं मणितः] ' भने કહ્યું ' એમ માનીને [रुष्यित तुष्यित च] रेष तथा ताप કરે છે (અર્थात ગુરસે થાય છે તથા ખુશી થાય છે).

[पुत्रलद्भव्यं] पुर्शक्षद्भव्य [शम्यत्वपरिणतं] शण्डपेष् पश्चिम्युं छ; [तस्य गुणः] तेना शुक्ष [यदि सन्यः] की (ताश्यी) स्मन्य छ, [तस्मात्] ते। हे स्पन्नानी গুব! [त्वं न किंचित् यपि मणितः] तने કાંઈ પણ કહ્યું નથી; [अबुद्धः] તું અફાની થયા થકા [किं रुष्यसि] રાષ સા માટે કરે છે?

[अशुमः वा शुमः शब्दः] અશુભ અથવા શુભ શબ્દ [त्वां न मंणति] તને એમ નથી કહેતા કે [मાં ऋणु शति] 'તું મને સાંભળ'; [सः एव च] અને આત્મા પણ (પાતાના સ્થાનથી છૂટીને), [ઓપ્રविषयं आगतं शब्दं] શોત્રેંદ્રિયના વિષયમાં આવેલા શબ્દને [विनिर्महोतुं न एति] શહવા (જાણવા) જતો નથી.

[अशुभं वा શુમં રૂપં] અશુભ અથવા શુભ રૂપ [स्वां न मणित] તને એમ નથી કહેતું કે [मां पद्य इति] 'તું મને એ'; [सः एव च] અને આત્મા પણ (પાતાના સ્થાનથી છૂટીને), [चक્षुविषयं आगतं] ચક્ષુ-ઇડિયના વિષયમાં આવેલા (અર્થાત્ ચક્ષુગાચર થયેલા) [रूपं] રૂપને [विनिग्रेहीतुं न एति] મહવા જતા નથી.

[अशुभः वा शुभः गंधः] અશુભ અથવા શુભ ગ'ધ [त्वां न भणित] तने क्षेभ नथी अहेती है [मां जिल्ल इति] 'तुं भने सृंध'; [सः एव च] अने आत्भा 'पण् [ल्लाणिवच्यं आगतं गंधं] धाण्वेदियना विषयभां आवेदी ग'धने [विनिर्वहीतं न एति] (पेताना स्थानथी न्युत थर्धने) अहवा कता नथी.

[अशुभः वा शुभः रसः] અશુભ અથવા શુભ રસ [त्वां न मणित] तने એમ નથી કહેતો કે [मां रसय इति] 'तु' મને ચાખ'; [सः एव च] અને આત્મા પણ [रसनविषयं आगतं तु रसं] રસના-ઇદ્રિયના વિષયમાં આવેલા રસને [विनिर्षद्वीतुं न एति] (પાતાના સ્થાનથી છૂટીને) શ્રહવા જતા નથી.

[अशुमः वा शुमः स्पर्शः] અશુભ અથવા શુભ સ્પર્શः [त्वां न मणिति] तने એમ નથી કહેતા કે [मां स्पृदा इति] 'तुं भने स्पर्श'; [सः एव च] અને આત્મા પણ (પાતાના સ્થાનથી धूटीने), [कायविषयं आगतं स्पर्शे] કાયાના (-स्पर्शिन्द्रियना) विषयमां आवेक्षा स्पर्शने [चिनिर्प्रहोतुं न एति] श्रद्धवा करो। नथी.

[अशुभः वा शुभः गुणः] અશુભ અથવા શુભ ગુણ [त्वां न भणित] તને એમ નથી કહેતા કે [मां बुध्यस्व इति] 'તું મને જાણ '; [सः एव च] અને આત્મા પણ (પાતાના સ્થાનથી છૂટીને), [बुद्धिविषयं आगतं तु गुणं] બુદ્ધિના વિષયમાં આવેલા ગુણને [विनिर्महीतुं न इति] મહવા જતા નથી.

[अशुमं वा शुमं द्रव्यं] અશુભ અથવા શુભ દ્રવ્ય [त्वां न मणिति] તને એમ નથી કહેતું કે [मां बुध्यस्व इति] 'તું મને જાણ'; [सः एव च] અને આત્મા પણ (પાતાના સ્થાનથી છૂટીને), [बुद्धिविषयं आगतं द्रव्यं] ભુદ્ધિના વિષયમાં भ्यावेसा द्रव्यन [विनिर्महीतुं नं **ए**ति] शहवा कता नथीः

[एतद् तु झात्वा] आधुं काधीने पछ [मूढः] भूढ ७२ [उपरामं न एव गरकति] ઉपराभने पाभता नथी; [ख] ध्यने [शिवां बुद्धि अप्राप्तः च स्वयं] शिव शुद्धिने (કલ્યાણુકારી શુદ્ધિने, सम्बद्धानने) निद्धि पाभेदी। पीते [परस्य विनिर्धेहमनाः] परने भद्धवातुं भन करे छे.

ટીકા:—પ્રથમ દર્ષાત કહે છે: આ જગતમાં ભાદ્યપદાર્થ—ઘઢપઢાર્દિ—, જેમ દેવદત્ત નામના પુરુષ યગ્નદત્ત નામના પુરુષને હાથ પકડીને કાઈ કાર્થમાં જોડે તેમ, દીવાને સ્વપ્રકાશનમાં (અર્થાત્ ભાદ્યપદાર્થને પ્રકાશવાના કાર્યમાં) જોડતા નથી કે 'તું મને પ્રકાશ', અને દીવા પણ લાહ્યું 'બક-પાષાણુથી ખે' ચાયેલી લાખંડની સાયની જેમ પાતાના સ્થાનથી ધ્યુત થઈને તેને (બાદ્યપદાર્થને) પ્રકાશવા જતા નથી; પર'ત, વસ્તુસ્વભાવ પર વડે ઉત્પન્ન કરી શકાતા નહિ હોવાથી તેમ જ વસ્તુસ્વભાવ પરને ઉત્પન્ન કરી શકતા નહિ હોવાથી, દીવા જેમ બાદ્યપદાર્થની અસમીપતામાં (પાતાના સ્વરૂપથી જ પ્રકાશે છે) તેમ બાદ્યપદાર્થની સમીપતામાં પણ પાતાના સ્વરૂપથી જ પ્રકાશે છે. (એમ) પાતાના સ્વરૂપથી જ પ્રકાશતા એવા તેને (દીવાને), વસ્તુસ્વભાવથી જ વિચિત્ર પરિણતિને પામતા એવા મનાહર કે અમનાહર ઘઢપઢાદિ બાદ્યપદાર્થ જ સાય વિકિયા ઉત્પન્ન કરતા નથી.

એવી રીતે હવે દાર્ષાંત છે: બાહ્યપદાર્થા—શબ્દ, રૂપ, ગ'ધ, રસ, સ્પર્શ તથા મુલ્યુ ને દ્રવ્ય—, જેમ દ્રવદત્ત યરૂદત્તને હાથ પકડીને કાઈ કાર્યમાં જોડ તેમ, સ્પાત્માને સ્વજ્ઞાનમાં (બાહ્યપદાર્થાને જાલ્યુવાના કાર્યમાં) જોડતા નથી કે 'તુ' અને સાંભળ, તું મને જો, તું મને સ્પંથ, તું મને ચાખ, તું મને સ્પર્શ, તું મને જાલું', સ્પને સ્પાત્મા પણ લાહ્યું ખે-પાલાલુંથી ખેંચાયેલી લાખંડની સાયની જેમ પાતાના સ્થાનથી વ્યુત થઈને તેમને (બાહ્યપદાર્થીને) જાલ્યા જતા નથી; પરંતુ, વસ્તુસ્વભાવ પર વડે ઉત્પત્ત કરી શકાતા નહિ હાવાથી તેમ જ વસ્તુસ્વભાવ પરને ઉત્પત્ત કરી શકાતા નહિ હાવાથી, સ્પાત્મા જેમ બાહ્યપદાર્થીની સ્થમીપતામાં (પાતાના સ્વરૂપથી જ જાલ્યુ છે. (એમ) પાતાના સ્વરૂપથી જ જાલ્યુ છે વિચિત્ર પરિભૂતિને પાત્રતા એવા મનાહર કે સ્પત્રનાહર શબ્દાદિ બાહ્યપદાર્થી જરાય વિકિયા ઉત્પત્ત કરતા નથી.

આ રીતે આત્મા દીવાની જેમ પર પ્રત્યે સદાય ઉદાસીન છે (અર્થાત્ સંપાધ વગરના, તટસ્થ છે)—એવી વસ્તુસ્થિતિ છે, તાપણ જે રાગદ્વેષ થાય છે તે અજ્ઞાન છે. ભાવાર્થ:—રાખ્દાદિક જડ પ્રદુગલેકવ્યના ગુણા છે. તેઓ આત્માને કાંઈ કહેતા નથી, કે 'તું અમને શ્રહ્યુ કર (અર્થાત્ તું અમને જાયું);' અને આત્મા પશુ પાતાના સ્થાનથી ચ્યુત થઈને તેમને ગ્રહ્યા (-જાયુવા) તેમના પ્રત્યે જતા નથી. જેમ શખ્કાિક સસીપ ન હોય ત્યારે આત્મા પાતાના સ્વરૂપથી જ જાયું છે, તેમ શખ્કાિક સમીપ હોય ત્યારે પશુ આત્મા પાતાના સ્વરૂપથી જ જાયું છે. આમ પાતાના સ્વરૂપથી જ જાયુતા એવા આત્માને પાતપાતાના સ્વસાવથી જ પરિયુમતા શખ્કાિક કિંચિત્માત્ર પશુ વિકાર કરતા નથી, જેમ પાતાના સ્વરૂપથી જ પ્રકાશતા એવા દીવાને ઘડપડાિક પદાર્થા વિકાર કરતા નથી તેમ. આવે વસ્તુસ્વભાવ છે, તેપયું જવ શખ્કને સાંભળી, રૂપને દેખી, ગધને સુધી, રસને આસ્વાદી, સ્પર્શન સ્પર્શી, ગ્રુયુ-દ્રવ્યને જાયુી, તેમને સારાં-નરસાં માની રાગદેષ કરે છે, તે અજ્ઞાન જ છે.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(शाई बिविहीरित)

पूर्णिकाच्युतशुद्धबोधमहिमा बोद्धा न बोध्यादयं यायात्कामपि विक्रियां तत इतो दीपः मकाक्यादिव । तद्धस्तुस्थितिबोधबंध्यधिषणा पते किमज्ञानिनो रागद्वेषमयीभवंति सहजां ग्रुंचंत्युदासीनताम् ॥ २२२ ॥

અર્થ:—પૂર્લુ, એક, અચ્યુત અતે શુદ્ધ (-વિકાર રહિત) એવું જ્ઞાન જેના મહિમા છે એવા આ જ્ઞાયક આત્મા જ્ઞેય પદાર્થાથી જરા પલુ વિક્રિયા પામતા નથી, જેમ દીવા પ્રકાશ્ય પદાર્થાથી (-પ્રકાશાવાયાગ્ય ઘડપડાદિ પદાર્થાથી) વિક્રિયા પામતા નથી તેમ. તા પછી એવી વસ્તુસ્થિતિના જ્ઞાનથી રહિત જેમની છુદ્ધિ છે એવા આ અજ્ઞાની જીવા પાતાની સહજ ઉદાસીનતાને કેમ છાઉ છે અને રાગદ્વેષમય કેમ થાય છે? (એમ આચાર્ય દેવે શાચ કર્યો છે).

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનના સ્વભાવ જ્ઞેયને જાણવાના જ છે, જેમ દીપકના સ્વભાવ ઘડપટાંદિને પ્રકાશવાના છે. એવા વસ્તુસ્વભાવ છે. જ્ઞેયને જાણવામાત્રથી જ્ઞાનમાં વિકાશ થતા નથી. જ્ઞેયોને જાણી, તેમને સારાં-નશ્સાં માની, આત્મા શગીદ્વેષી—વિકારી થાય છે તે અજ્ઞાન છે. માટે આચાર્ય દેવે શાચ કર્યો છે કે—' વસ્તુના સ્વભાવ તા આવા છે, છતાં આ આત્મા અજ્ઞાની થઈને રાગદ્વેષરૂપે કેમ પરિણમે છે? પાતાની સ્વાભાવિક ઉદાસીન-અવસ્થારૂપ કેમ રહેતા નથી?' આ પ્રમાણે આચાર્ય દેવે જે શાચ કર્યો છે તે યુક્ત છે, કારણ કે જ્યાં સુધી યુભ રાગ છે ત્યાં સુધી પ્રાણીઓને અજ્ઞાનથી દુ:ખી કસ્લા ઉપજે છે અને તેથી શાચ થાય છે.

હવે આગળના કથનની સચનાર્પ કાવ્ય કહે છે:-

(શાર્દુ લવિદ્વીડિત)

रागद्वेषविभावयुक्तमहसो नित्यं स्वभावस्पृताः पूर्वागामिसमस्तकर्मविकला भिन्नास्तदात्वोदयात् । द्रारूढचरित्रवेभववलाचंचिद्यदिर्मियीं विदन्ति स्वरसाभिषिक्तभुवनां ज्ञानस्य संचेतनाम् ॥ २२३ ॥

અથ:—જેમનું તેજ રાગદ્વેષર્પ વિભાવથી રહિત છે, જેઓ સદા (પોતાના ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર) સ્વભાવને સ્પર્શનારા છે, જેઓ ભૂત કાળનાં તેમ જ ભવિષ્ય કાળનાં સમસ્ત કર્મથી રહિત છે અને જેઓ વર્તમાન કાળના કર્માદયથી ભિન્ન છે. તેઓ (—એવા જ્ઞાનિઓ—) અતિ પ્રખળ ચારિત્રના વેભવના ખળથી જ્ઞાનની સ'ચતનાતે અનુભવે છે—કે જે જ્ઞાન-ચેતના ચમકતી ચેતન્યજ્યાતિમય છે અને જેણે નિજ રસથી (પોતાના જ્ઞાનર્પ રસથી) સમસ્ત લાકને સિંચ્ચા છે.

ભાવાર્થ:—જેમને રાગદ્વેષ ગયા, પોતાના ચેતન્યસ્વભાવના અંગીકાર થયા અને અતીત, અનાગત તથા વર્ત માન કર્મનું મમત્વ ગયું એવા જ્ઞાનીએ સર્વ પર-દ્રવ્યથી જીદા થઈને ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે. તે ચારિત્રના બળથી, કર્મચતના અને કર્મફળચેતનાથી જીદી જે પોતાની ચૈતન્યના પરિશુમનસ્વરૂપ જ્ઞાનચેતના તેનું અનુ-ભવન કરે છે.

અહીં તાત્પર્ય આમ જાણવું:—જીવ પહેલાં તા કર્મચેતના અને કર્મફળ-ચેતનાથી ભિન્ન પોતાની જ્ઞાનચેતનાનું સ્વરૂપ આગમ-પ્રમાણ, અનુમાન-પ્રમાણ અને સ્વસંવેદનપ્રમાણથી જાણે છે અને તેનું શ્રદ્ધાન (પ્રતીતિ) દઢ કરે છે; એ તા અવિશ્ત, દેશવિશ્ત અને પ્રમત્ત અવસ્થામાં પણ થાય છે. અને જ્યારે અપ્રમત્ત અવસ્થા થાય છે ત્યારે જીવ પોતાના સ્વરૂપનું જ ધ્યાન કરે છે; તે વખતે, જે જ્ઞાનચેતનાનું તેણે પ્રથમ શ્રદ્ધાન કર્યું હતું તેમાં તે લીન થાય છે અને શ્રેણિ ચડી, કેવળજ્ઞાન ઉપજાવી, સાક્ષાત્ *જ્ઞાનચેતનારૂપ થાય છે. ૩૭૩—૩૮૨.

^{*} કેવળજ્ઞાની જીવને સાક્ષાત્ શાનચેતના હોય છે. કેવળજ્ઞાન થયા પહેલાં પણ, નિર્વિ કલ્પ અનુભવ વખતે જીવને ઉપયોગાત્મક જ્ઞાનચેતના હોય છે. જ્ઞાનચેતનાના ઉપયોગાત્મકપણાને મુખ્ય ન કરીએ તા, સમ્યગ્દિષ્ટિને જ્ઞાનચેતના નિરંતર હોય છે, કર્મચેતના અને કર્માફળચેતના નથી હાેતી; કારણ કે તેને નિરંતર જ્ઞાનના સ્વામિત્વભાવે પરિશુમન હાેય છે, કર્મના અને કર્મફળના સ્વામિત્વભાવે પરિશ્વમન નથી હાેતું.

અતીત કર્મ પ્રત્યે મમત્વ છાઉ તે આત્મા પ્રતિક્રમણ છે, અનાગત કર્મ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે (અર્થાત જે ભાવાથી આગામી કર્મ બંધાય તે ભાવાનું મમત્વ છાઉ) તે આત્મા પ્રત્યાખ્યાન છે અને ઉદયમાં આવેલા વર્ષમાન કર્મનું મમત્વ છાઉ તે આત્મા આલાચના છે; સદાય આવાં પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને આલોચનાપૂર્ધ વર્ષતા આત્મા ચારિત્ર છે.—આવું ચારિત્રનું વિધાન હવેની ગાથાઓમાં કહે છે:—

कम्मं जं पुञ्चकयं सुहासुहमणेयिवत्थरिवसेसं।
तत्तो णियत्तए अप्पयं तु जो सो पिडकमणं ॥ ३८३ ॥
कम्मं जं सुहमसुहं जिह्ना य भाविह्ना वज्झह भिवस्सं।
तत्तो णियत्तए जो सो पचक्खाणं हवह चेया ॥ ३८४ ॥
जं सुहमसुहमुदिण्णं संपिद य अणेयिवित्थरिवसेसं।
तं दोसं जो चेयह सो खलु आलोयणं चेया ॥ ३८५ ॥
णिचं पचक्खाणं कुञ्चह णिचं पिडकमिद यो य।
णिचं आलोचेयह सो हु चिरतं हवइ चेया ॥ ३८६ ॥

कर्म यन्पूर्वकृतं शुभाशुभमनेकविस्तरिवशेषम् । तस्माश्चिवर्तयत्यात्मानं तु यः स मितक्रमणम् ॥ ३८३ ॥ कर्म यच्छुभमशुभं यस्मिश्च भावे बध्यते भविष्यत् । तस्माश्चिवर्तते यः स मन्याक्यानं भवति चेतयिता ॥ ३८४ ॥

શુભ ને અશુભ અનેકવિધ પૂર્વ કરેલું કર્મ જે, તેથી નિવર્તે આત્મને, તે આતમા પ્રતિક્રમણ છે; ૩૮૩. શુભ ને અશુભ ભાવિ કરમ જે ભાવમાં બધાય છે, તેથી નિવર્તન જે કરે, તે આતમા પશ્ચપાણ છે; ૩૮૪. શુભ ને અશુભ અનેકવિધ છે વર્તમાને ઉદિત જે, તે દોષને જે ચેતના, તે જીવ આલાચન ખેરે. ૩૮૫. પશ્ચપાણ નિત્ય કરે અને પ્રતિક્રમણ જે નિત્યે કરે, નિત્યે કરે આલાચના, તે આતમા ચારિત્ર છે. ૩૮૬.

यच्छुभमशुममुदीर्ण संपति चानेकविस्तरिवशेषम् । तं दोषं यः चेतयते स खल्वाळोचनं चेतियता ॥ ३८५ ॥ नित्यं प्रत्याख्यानं करोति नित्यं प्रतिक्रामित यश्च । नित्यमाळोचयति स खलु चरित्रं भवति चेतियता ॥ ३८६ ॥

અન્વયાથ[°]:—[पूर्वकृतं] પૂર્વ[°] કરેલું [यद्] જे [अनेकविस्तरिवशेषं] અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું [शुमाशुमं कर्म] (श्वानावरृष्णीयाहि) શુભાશુભ કર્મ [तस्मात्] तेनाथी [यः] જे આત્મા [आत्मानं तु] પાતાને [निवर्तयित] *નિવર્તાવે છે, [सः] ते आत्मा [प्रतिक्रमणं] પ્રતિક્રમણ છે.

[भविष्यत्] सिविष्य शणतुं [यद्] के [शुभं अशुभं कर्म] शुस-अशुस श्रभे [यस्मिन् मावे च] ते के सावभां [बध्यते] अधाय छ [तस्मात्] ते सावधी [यः] के आत्भा [निवर्तते] निवर्ते छे, [सः चेतियता] ते आत्भा [प्रत्याख्यानं भवति] भत्याज्यान छे.

[संप्रति च] वर्तभान કાળे [उदीर्ण] ઉદયમાં આવેલું [यद्] જे [अनेक-विस्तरिविशेषं] અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું [शुभं अशुभं] શુભ-અશુભ કર્મ [तं दोषं] ते देषने [षः] જે આત્મા [चेतयते] ચેતે છ—અનુભવે છ—ગાતાભાવે જાણી લે છે (અર્થાત્ તેનું સ્વામિત્વ—કર્તાપણું છોડે છે), [सः चेतियता] ते આત્મા [सन्तु] ખરેખર [आलोचनं] આલાચના છે.

[यः] के [नित्यं] सहा [प्रत्याख्यानं करोति] प्रत्याण्यान करे छ, [नित्यं प्रतिकामित च] सहा प्रतिक्रमण्ड करे छ [नित्यं आलोचयित] व्यने सहा व्यक्षियना करे छ, [सः चेतियता] ते स्थात्मा [स्रलु] भरेभर [सरित्रं भवित] सारित्र छ.

દીકા:—જે આત્મા પુદ્દગલકર્મના વિપાકથી (ઉદ્દથથી) થતા ભાવાથી પાતાને નિવર્તાવે છે, તે આત્મા તે ભાવાના કારણભૂત પૂર્વકર્મને (ભૂતકાળના કર્મને) પ્રતિક્રમતો થકા પાતે જ પ્રતિક્રમણ છે; તે જ આત્મા, તે ભાવાના કાર્યભૂત ઉત્તરકર્મને (ભવિષ્ય કાળના કર્મને) પચખતા થકા, પ્રત્યાખ્યાન છે; તે જ આત્મા, વર્તમાન કર્મવિપાકને પાતાથી (આત્માથી) અત્યંત ભેદપૂર્વક અનુભવતા થકા, આલાચના છે. એ રીતે તે આત્મા સદા પ્રતિક્રમતા (અર્થાત્ પ્રતિક્રમણ કરતા) થકા, સદા પચખતા (અર્થાત્ પ્રત્યાખ્યાન કરતા) થકા અને સદા આલાચના (અર્થાત્ આલાચના કરતા) થકા, પૂર્વકર્મના કાર્યકૃપ અને ઉત્તરકર્મના કારણકૃપ ભાવાથી અત્યંત્ત નિવૃત્ત થયા થકા, વર્તમાન કર્મવિપાકને પાતાથી (આત્માથી) અત્યંત્ત ભેદપૂર્વક અનુભવતા થકા,

^{*} નિવર્તાવતું = પાછા વાળવું; અટકાવવું; દૂર રાખવું.

પાતામાં જ—ગ્રાનસ્વભાવમાં જ—નિશંતર ચરતા (વિચરતા, આચરણ કરતા) હોવાથી ચારિત્ર છે (અર્થાત્ પાતે જ ચારિત્રસ્વરૂપ છે). અને ચારિત્રસ્વરૂપ વર્તતા થકા પાતાને –ગ્રાનમાત્રને– ચેતતા (અનુભવતા) હોવાથી (તે આત્મા) પાતે જ ગ્રાનચેતના છે, એવા ભાવ (આશય) છે.

ભાવાથ :—ચારિત્રમાં પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને આલાચનાતું વિધાન છે. તેમાં, પૂર્વે લાગેલા દાષથી આત્માને નિવર્તાવવા તે પ્રતિક્રમણ છે, ભવિષ્યમાં દાષ લગાડવાના ત્યાગ કરવા તે પ્રત્યાખ્યાન છે અને વર્ત માન દાષથી આત્માને જીદા કરવા તે આલોચના છે. અહીં તા નિશ્ચયચારિત્રને પ્રધાન કરીને કથન છે; મારે નિશ્ચયથી વિચારતાં તો, જે આત્મા ત્રણે કાળનાં કર્માથી પાતાને ભિન્ન જાણે છે, શ્રહે છે અને અનુભવે છે, તે આત્મા પાતે જ પ્રતિક્રમણ છે, પાતે જ પ્રત્યાખ્યાન છે અને પાતે જ આલોચના છે. એમ પ્રતિક્રમણસ્વરૂપ, પ્રત્યાખ્યાનસ્વરૂપ અને આલોચનાસ્વરૂપ આત્માનાં નિરંતર અનુભવન તે જ નિશ્ચયચારિત્ર છે. જે આ નિશ્ચયચારિત્ર, તે જ ગ્રાનચતના (અર્થાત્ ગ્રાનનું અનુભવન) છે. તે જ ગ્રાનચતનાથી (અર્થાત્ ગ્રાનના અનુભવનથી) સાક્ષાત્ ગ્રાનચેતનાસ્વરૂપ કેવળગ્રાનમય આત્મા પ્રગટ થાય છે.

હવે આગળની ગાથાઓની સ્ચનાર્પ કાવ્ય કહે છે, જેમાં જ્ઞાનચેતનાતું ફળ અને અજ્ઞાનચેતનાતું (અર્થાત્ કર્મચેતનાતું અને કર્મફળચેતનાતું) ફળ પ્રગઢ કરે છે:—

> . (ઉપજાતિ)

ज्ञानस्य संचेतनयेव नित्यं मकाशते ज्ञानमतीव शृद्धम् । अज्ञानसंचेतनया तुः घावन् बोधस्य शृद्धिं निरुणद्धिं वंधः ॥ २२४ ॥

અર્થ:—નિરંતર જ્ઞાનની સંચેતનાથી જ જ્ઞાન અત્યંત શુદ્ધ પ્રકાશે છે; અને અજ્ઞાનની સંચેતનાથી બધ દાડતા થકા જ્ઞાનની શુદ્ધતાને રાકે છે—જ્ઞાનની શુદ્ધતા થવા દેતા નથી.

ભાવાર્થ:—કાઈ (વસ્તુ) પ્રત્યે એકામ થઇ મેં તેના જ અનુભવરૂપ સ્વાદ લીધા કરવા તે તેનું સંચેતન કહેવાય. ગાન પ્રત્યે જ એકામ ઉપયુક્ત થઈને તેના તરફ જ ચેત રાખવી તે ગાનનું સંચેતન અર્થાત્ ગ્રાનચેતના છે. તેનાથી ગ્રાન અત્યંત શુદ્ધ થઈને પ્રકારો છે અર્થાત્ કેવળગ્રાન ઉપજે છે. કેવળગ્રાન ઉપજતાં સંપૂર્ણ ગ્રાનચેતના કહેવાય છે. અજ્ઞાનરૂપ (અર્થાત્ કમેર્પ અને કમેર્પળરૂપ) ઉપયોગને કરવા, તેના તરફ જ (-કમે અને કમેર્પ તરફ જ-) એકામ થઈ તેના જ અનુભવ કરવા, તે અજ્ઞાનચેતના છે. તેનાથી કમેના બધ થાય છે, કે જે બધ જ્ઞાનની શુદ્ધતાને રાકે છે. ૩૮૭—૩૮૬.

હવે આ કથતંતે ગાયાદ્વારા કહે છે:-

वेदंतो कम्मफलं अपाणं कुणइ जो दु कम्मफलं । सो तं पुणो वि बंधइ वीयं दुक्खस्स अट्टविहं ॥ ३८७॥ वेदंतो कम्मफलं मए कयं मुणइ जो दु कम्मफलं । सो तं पुणो वि बंधइ वीयं दुक्खस्स अट्टविहं ॥ ३८८॥ वेदंतो कम्मफलं सुहिदो दुहिदो य हवदि जो चेदा। सो तं पुणो वि बंधइ वीयं दुक्खस्स अट्टविहं ॥ ३८९॥

वेदयमानः कर्मफलमात्मानं करोति यस्तु कर्मफलम् । स तत्युनरिप बधाति बीजं दुःग्वस्याष्ट्रविधम् ॥ ३८७ ॥ वेदयमानः कर्मफलं मया इतं जानाति यस्तु कर्मफलम् । स तत्युनरिप बधानि बीजं दुःखस्याष्ट्रविधम् ॥ ३८८ ॥ -वेदयमानः कर्मफलं सुखितो दुःखितम भवति यश्चेतियता । स तत्युनरिप बधाति बीजं दुःखस्याष्ट्रविधम् ॥ ३८९ ॥

જે કર્મફળને વેદતા નિજરૂપ કરમફળને કરે, તે ફરીય બાંધે અષ્ટવિધના કર્મને—દુ:ખબીજને; ૩૮૭. જે કર્મફળને વેદતા જાણે 'કરમફળ મેં કર્યું',' તે ફરીય બાંધે અષ્ટવિધના કર્મને—દુ:ખબીજને; ૩૮૮. જે કર્મફળને વેદતા આત્મા સુખી દુ:ખી થાય છે, તે ફરીય બાંધે અષ્ટવિધના કર્મને—દુ:ખબીજને. ૩૮૯.

अन्वसाथ:—[कर्मफलं वेदयमानः] डभीना इंगने वेहता थड़ा [यः तु] के आत्मा [कर्मफलं] डभीइंगने [आत्मानं करोति] पाताइप डरे छे (अमने छे), [सः] ते [पुनरिप] इरीने पथ् [अष्टवियं तद्] आड प्रकारना डभीने—[बुःसस्य बीजं] दु:भना श्रीकने—[ब्राति] भांधे छे.

[कर्मफलं वेदयमानः] डर्भना इंगने वेहते। थडे। [यः तु] के आत्भा [कर्मफलं मया कृतं जानाति] 'डर्भ'इंग भे' ड्युं'' એમ लाखे छे, [सः] ते [युनरिप] इंरीने पक्ष [ब्रष्टविधं तद्] आड प्रहारना डर्भने—[दुःखस्य बीजं] दुःभना धीलने—[ब्राति] थांधे छे.

[कर्मफलं वेदयमानः] ५% ना ५०० वे६ता थडा [यः खेतियता] के आत्मा [सुखितः दुःखितः च] सुभी अने ६:भी [मवित] थाय छे, [सः] ते [पुनरिष] ६२० ५५० मध्ये विद्या विद्या

ટીકા:—જ્ઞાનથી અન્યમાં (-જ્ઞાન સિવાય અન્ય ભાવામાં) એમ ચેતવું (અનુભવવું) કે 'આ દું છું,' તે અજ્ઞાનચેતના છે. તે બે પ્રકારે છે—કર્મચેતના અને કર્મજ્ઞાંતના. તેમાં, જ્ઞાનથી અન્યમાં (અર્થાત જ્ઞાન સિવાય અન્ય ભાવામાં) એમ ચેતવું કે 'આને દું કરું છું', તે કર્મચેતના છે; અને જ્ઞાનથી અન્યમાં એમ ચેતવું કે 'આને દું ભાગવું છું', તે કર્મજ્ઞાત્વેતના છે. (એમ બે પ્રકારે અજ્ઞાનચેતના છે.) તે સમસ્ત અજ્ઞાનચેતના સંસારનું બીજ છે; કારણ કે સંસારનું બીજ જે આઠ પ્રકારનું (જ્ઞાનાવરણાદિ) કર્મ, તેનું તે અજ્ઞાનચેતના બીજ છે (અર્થાત્ તેનાથી કર્મળ ધાય છે). માટે માફાથી પુરુષે અજ્ઞાનચેતનાના પ્રલય કરવા માટે સકળ કર્મના સંન્યાસની (ત્યાગની) ભાવનાને તથા સકળ કર્મજ્ઞાન સંન્યાસની ભાવનાને નચાવીને, સ્વભાવભૂત એવી ભગવતી જ્ઞાનચેતનાને જ એકને સદાય નચાવવી.

તેમાં પ્રથમ, સકળ કર્મના સ'ન્યાસની ભાવનાને નચાવે છે:— (ત્યાં પ્રથમ, કાવ્ય કહે છે:—)

(આર્યા)

कृतकारितानुमननैक्षिकालविषयं मनोवचनकायैः । परिद्वत्य कर्म सर्वे परमं नैष्कर्म्यमवलम्बे ॥ २२५ ॥

અર્થ^લ:—ત્રણે કાળના (અર્થાત અતીત, વત^{લ્}માન અને અનાગત કાળ સંખ'ધી) સમસ્ત કર્મને કૃત-કારિત-અનુમાદનાથી અને મન-વચન-કાયાથી ત્યાગીને હું પરમ નૈષ્કમ્યત્તે (-ઉત્કૃષ્ટ નિષ્કર્મ અવસ્થાને) અવલ'લું છું. (એ પ્રમાણે, સર્વ કર્મના ત્યાગ કરનાર જ્ઞાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે.)

(હવે ટીકામાં પ્રથમ, પ્રતિક્રમણ-કલ્પ અર્થાત્ પ્રતિક્રમણના વિધિ કહે છે:—)

(પ્રતિક્રમણ કરનાર કહે છે કે:)

જે મે' (પૂર્વે કર્મ) કર્યું, કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્યું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. (કર્મ કરવું, કરાવવું અને અન્ય કરનારને અનુમાદવું તે સ'સારનું બીજ છે એમ જાણીને તે દુષ્કૃત પ્રત્યે હૈયબુદ્ધિ આવી ત્યારે જીવે તેના પ્રત્યેનું મમત્વ છાડ્યું, તે જ તેનું મિથ્યા કરવું છે). ૧.

જે મે' (પૂર્વે કમે') કર્યું, કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, મનથી તથા વચનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું, કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, મનથી તથા કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું, કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, વચનથી તથા કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪.

જે મે' (પૂર્વે°) કર્યું, કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, મનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. પ. જે મે' (પૂર્વે°) કર્યું, કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, વચનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. દ. જે મે' (પૂર્વે°) કર્યું, કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૭.

જે મે' (પૂવે[°]) કર્યું અને કરાવ્યું મનથી, વચનથી તથા કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૮. જે મે' (પૂવે[°]) કર્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી, વચનથી તથા કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૯. જે મે' (પૂવે[°]) કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી, વચનથી તથા કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૦.

જે મેં (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું મનથી તથા વચનથી, તે માર્કું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૧. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું અને અન્ય કરતા હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી તથા વચનથી, તે માર્કુ દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૨. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું અને અન્ય કરતા હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી તથા વચનથી, તે માર્કુ દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૩. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું મનથી તથા કાયાથી, તે માર્કુ દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૩. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું મનથી તથા કાયાથી, તે માર્કુ

કર્યું મનથી તથા કાયાથી, તે માર્યું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૫. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું અને અન્ય કરતા હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી તથા કાયાથી, તે માર્યું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૬. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્યું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૭. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું અને અન્ય કરતા હોય તેનું અનુમાદન કર્યું, વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્યું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૮. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્યું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૧૯.

જે મે' (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું મનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હૈા. ર૦. જે મે' (પૂર્વે) કર્યું અને અન્ય કરતા હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૧. જે મે' (પૂર્વે) કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૨. જે મે' (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું વચનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૩. જે મે' (પૂર્વે) કર્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું વચનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૪. જે મે' (પૂર્વે) કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું વચનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૫. જે મે' (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૧. જે મે' (પૂર્વે) કર્યું અને કરાવ્યું કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૧. જે મે' (પૂર્વે) કર્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૭. જે મે' (પૂર્વે) કરાવ્યું અને અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ર૦.

જે મે' (પૂવે^૧) કર્યુ^૧ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્' દુષ્કૃત મિ^{શ્}યા હો. ર૯. જે મે' (પૂવે^૧) કરાવ્યું મનથી, વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્' દુષ્કૃત મિ^{શ્}યા હો. ૩૦. જે મે' અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમાદન કર્યું મનથી, વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્' દુષ્કૃત મિ^{શ્}યા હો. ૩૧.

જે મે' (પૂર્વે) કર્યું મનથી તથા વચનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૨. જે મે' (પૂર્વે) કરાવ્યું મનથી તથા વચનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૩. જે મેં (પૂર્વે) અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું મનથી તથા વચનથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૪. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું મનથી તથા કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૫. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું મનથી તથા કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૬. જે મેં (પૂર્વે) અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું મનથી તથા કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૭. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૮. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૮. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૩૮. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું વચનથી તથા કાયાથી, તે માર્

મિથ્યા હો. ૩૯. જે મેં (પૂર્વે) અન્ય કરતા હોય તેનું અનુમોદન કર્યું વચનથી તથા કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૦.

જે મેં (પૂર્વે) કર્યું મનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૧. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું મનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૨. જે મેં (પૂર્વે) અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું મનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૩. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું વચનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૫. જે મેં (પૂર્વે) કરાવ્યું વચનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૫. જે મેં (પૂર્વે) અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું વચનથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૬. જે મેં (પૂર્વે) કર્યું કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૯. જે મેં (પૂર્વે) અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૯. જે મેં (પૂર્વે) અન્ય કરતો હોય તેનું અનુમોદન કર્યું કાયાથી, તે મારું દુષ્કૃત મિથ્યા હો. ૪૯.

(મ્મા ૪૯ ભગાની અંદર, પહેલા ભગમાં કૃત, કારિત, મનુમોદના—એ ત્રે લીધાં અને તેના પર મન, વચન, કાયા—એ ત્રે લગાવ્યાં. એ રીતે બનેલા આ એક ભગને *' ૩૩ 'ની સમસ્યાથી—સંગાથી—ઓળખી શકાય. ર થી ૪ સુધીના ભંગોમાં કૃત, કારિત, મનુમોદના ત્રે લઈને તેના પર મન, વચન, કાયામાંથી બબ્બે લગાવ્યાં. એ રીતે બનેલા આ ત્રે લઈને તેના પર મન, વચન, કાયામાંથી બબ્બે લગાવ્યાં. એ રીતે બનેલા આ ત્રે લઈને તેના પર મન, વચન, કાયામાંથી એકેક લગાવ્યાં. આ ત્રે લઈને તેના પર મન, વચન, કાયામાંથી એકેક લગાવ્યાં. આ ત્રે લઈને તેના પર મન, વચન, કાયામાંથી એકેક લગાવ્યાં. આ ત્રે લઈને તેમના પર મન, વચન, કાયા ત્રે લી ૧૦ સુધીના ભગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી બબ્બે લઈને તેમના પર મન, વચન, કાયા ત્રે લી ૧૯ સુધીના ભગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી બબ્બે લઈને તેમના પર મન, વચન, કાયામાંથી બબ્બે લગાવ્યાં. આ નવ ભગાને '૨૨'ની સંગાથી એમળખી શકાય. ૨૦ થી ૧૮ સુધીના ભગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી બબ્બે લઈને તેમના પર મન, વચન, કાયામાંથી એકેક લગાવ્યાં. આ નવ ભગાને '૨૨'ની સંગાવાળા ભગા તરીકે એાળખી શકાય. ૨૯ થી ૩૧ સુધીના ભગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી ભગ્ને લગાત્યાં શ્રી ન સ્ત્રોના ભગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી ભગ્ને લગાત્યાં શ્રી ન સ્ત્રોના પર મન, વચન, કાયામાંથી એકેક લગાવ્યાં. આ નવ ભગાને '૨૧'ની સંગ્રાવાળા ભગા તરીકે એાળખી શકાય. ૨૯ થી ૩૧ સુધીના ભગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી

^{*} કૃત, કારિત, અનુમાદના—એ ત્રણે લીધાં તે ખતાવવા પ્રથમ ' ક 'ના આંકડાે મૂકવાે; અને પછા મન, વચન, કાયા—એ ત્રણે લીધાં તે ખતાવવા તેની પાસે ખીજો ' ક 'નાે આંકડાે મૂકવાે. આ રીતે ' કક'નાે સમસ્યા થઈ.

[†] કૃત, કારિત, અનુમાદના ત્રણે લીધાં તે ખતાવવા પ્રથમ 'ક'ના આંકડા મૂકવા: અને પછી, મન, વચન, કાયામાંથી ખે લીધાં તે ખતાવવા 'ક'ની પાસે 'ર'ના આંકડા મૂકવા. એ રીતે 'કર'ની સંગ્રા થઈ.

એકેક લઈને તેમના પર મન, વચન, કાયા ત્રજ્ લગાવ્યાં. આ ત્રજ્ લંગાને '૧૩'ની સંજ્ઞાથી ઓળખી શકાય. ૩૨ થી ૪૦ સુધીના ભંગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી એકેક લઈને તેમના પર મન, વચન, કાયામાંથી બબ્બે લગાવ્યાં. આ નવ ભંગાને '૧૨'ની સંજ્ઞાથી ઓળખી શકાય. ૪૧ થી ૪૯ સુધીના ભંગામાં કૃત, કારિત, અનુમોદનામાંથી એકેક લઈને તેમના પર મન, વચન, કાયામાંથી એકેક લગાવ્યું. આ નવ ભંગાને '૧૧'ની સંજ્ઞાથી એાળખી શકાય. બધા મળીને ૪૯ ભંગ થયા.)

હવે આ કથનના કળશરૂપે કાવ્ય કહે છે:—

(આર્યા)

मोहाचद्रमकार्षे समस्तमि कर्म तत्मतिक्रम्य । आत्मिन चैतन्यात्मनि निष्कर्मणि नित्यमात्मना वर्ते ॥ २२६ ॥

અથ[િ]:—જે મેં મોહથી અર્થાત્ અજ્ઞાનથી (ભૂત કાળમાં) કમ[િ] કર્યાં, તે સમસ્ત કર્મને પ્રતિક્રમીને હું નિષ્કર્મ (અર્થાત્ સર્વ કર્મોથી રહિત) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં આત્માથી જ (-પાતાથી જ-) નિસ્તર વતુ^લ છું (એમ જ્ઞાની અતુભવ કરે છે).

ભાવાર્થ:—ભૂત કાળમાં કરેલા કર્મને ૪૯ ભંગપૂર્વ મિથ્યા કરનારું પ્રતિ-ક્રમણ કરીને જ્ઞાની જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં લીન થઈને નિરંતર ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માના અનુભવ કરે, તેનું આ વિધાન (વિધિ) છે. 'મિથ્યા' કહેવાનું પ્રધાજન આ પ્રમાણે છે:—જેવી રીતે, કાઈએ પહેલાં ધન કમાઈને ઘરમાં રાખ્યું હતું; પછી તેના પ્રત્યે મમત્વ છાડ્યું ત્યારે તેને ભાગવવાના અભિપ્રાય ન રહ્યો; તે વખતે, ભૂત કાળમાં જે ધન કમાયા હતા તે નહિ કમાયા સમાન જ છે; તેવી રીતે, જીવે પહેલાં કર્મ બાંધ્યું હતું; પછી જ્યારે તેને અહિતરૂપ જાણીને તેના પ્રત્યે મમત્વ છાડ્યું અને તેના કૃળમાં લીન ન થયા, ત્યારે ભૂત કાળમાં જે કર્મ બાંધ્યું હતું તે નહિ બાંધ્યા સમાન મિથ્યા જ છે.

આ રીતે પ્રતિક્રમણ-કલ્પ (અર્થાત્ પ્રતિક્રમણના વિધિ) સમાપ્ત થયા.

(હવે દીકામાં આલાચનાકલ્પ કહે છે:--)

હું (વર્લ માનમાં કર્મ) કરતા નથી, કરાવતા નથી, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદતા નથી, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧.

હું (વર્ત માનમાં કર્મ) કરતા નથી, કરાવતા નથી, અન્ય કરતા હાય તેને અતુમાદતા નથી, મનથી તથા વચનથી ર. હું (વર્ત માનમાં) કરતા નથી, કરાવતા નથી, અન્ય કરતા હાેય તેને અનુમાદના નથી, મનથી તથા કાયાથી. ૩. હું કરતા નથી, કરાવતા નથી, અન્ય કરતા હાેય તેને અનુમાદતા નથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૪.

હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હાય તેને અનુમાદતો નથી, અનથી. પ. હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હાય તેને અનુમાદતો નથી, વચનથી. ૬. હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હાય તેને અનુમાદતો નથી, કાયાથી. ૭.

હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૮. હું કરતો નથી, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદતો નથી, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૯. હું કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હાય તેને અનુમાદતો નથી, મનગી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૦.

હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, મનથી તથા વચનથી. ૧૧. હું કરતો નથી, મનય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, મનથી તથા વચનથી. ૧૨. હું કરતો નથી, અનય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, મનથી તથા વચનથી. ૧૩. હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, મનથી તથા કાયાથી. ૧૪. હું કરતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, મનથી તથા કાયાથી. ૧૫. હું કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, મનથી તથા કાયાથી. ૧૬. હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૯. હું કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૮. હું કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૮. હું કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૯.

હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, મનથી. ર૦. હું કરતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, મનથી. ર૧. હું કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, મનથી. ર૨. હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, વચનથી. ર૩. હું કરતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, વચનથી. ર૪. હું કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, વચનથી. ર૫. હું કરતો નથી, કરાવતો નથી, કાયાથી. ર૬. હું કરતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, કાયાથી. ર૭. હું કરાવતો નથી, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી, કાયાથી. ર૮.

ઢું કરતા નથી મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. રદ. હું કરાવતા નથી મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૩૦. હું અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદતા નથી મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૩૧.

હું કરતા નથી મનથી તથા વચનથી. ૩૨. હું કરાવતા નથી મનથી તથા વચનથી. ૩૩. હું અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદતા નગી મનથી તથા વચનથી. ૩૪. હું કરતો નથી મનથી તથા કાયાથી. ૩૫. હું કરાવતો નથી મનથી તથા કાયાથી. ૩૬. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી મનથી તથા કાયાથી. ૩૭. હું કરતો નથી વચનથી તથા કાયાથી. ૩૮. હું કરાવતો નથી વચનથી તથા કાયાથી. ૩૯. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી વચનથી તથા કાયાથી. ૪૦.

હું કરતો નથી મનથી. ૪૧. હું કરાવતો નથી મનથી. ૪૨. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતા નથી મનથી. ૪૩. હું કરતો નથી વચનથી. ૪૪. હું કરાવતો નથી વચનથી. ૪૪. હું કરાવતો નથી વચનથી. ૪૪. હું કરાવતો નથી વચનથી. ૪૧. હું કરતો નથી કાયાથી. ૪૫. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી કાયાથી. ૪૭. હું કરાવતો નથી કાયાથી. ૪૮. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદતો નથી કાયાથી. ૪૯. (આ રીતે, પ્રતિક્રમહ્યુના જેવા જ આલાચનામાં પણ ૪૯ ભંગ કહ્યા.)

હવે આ કથનના કળશરૂપે કાવ્ય કહે છે:-

(આર્યા)

मोइविलासविजृंभितमिद्युदयत्कर्म सफलमालोच्य । आत्मिन चैतन्यात्मिन निष्कर्मणि नित्यमात्मना वर्ते ॥ २२७॥

અર્થ:—(નિશ્ચયચારિત્રને અંગીકાર કરનાર કહે છે કે—) માહના વિલાસથી ફેલાયેલું જે આ ઉદયમાન (ઉદયમાં આવતું) કર્મ તે સમસ્તને આલાેચીને (ન્તે સર્વ કર્મની આલાેચના કરીને-) હું નિષ્કર્મ (અર્થાત્ સર્વ કર્માથી રહિત) ચૈતન્ય-સ્વરૂપ આત્મામાં આત્માથી જ (-પાતાથી જ-) નિરંતર વર્તું છું.

ભાવાર્થ:—વર્ત માન કાળમાં કર્મના ઉદય આવે તેના વિષે જ્ઞાની એમ વિચારે છે કે—પૂર્વે જે કર્મ બાંધ્યું હતું તેનું આ કાર્ય છે, મારું તો આ કાર્ય નથી. હું આના કર્તા નથી, હું તો શુદ્ધચૈતન્યમાત્ર આત્મા છું. તેની દર્શનજ્ઞાનરૂપ પ્રવૃત્તિ છે. તે દર્શનજ્ઞાનરૂપ પ્રવૃત્તિ વડે હું આ ઉદયમાં આવેલા કર્મના દેખનાર–જાણનાર છું. મારા સ્વરૂપમાં જ હું વર્તુ છું. આવું અનુભવન કરવું તે જ નિશ્ચયચારિત્ર છે.

આ રીતે આલાેચનાકલ્પ સમાપ્ત થયાે.

(હવે ડીકામાં પ્રત્યાખ્યાનકલ્પ અર્ધાત્ પ્રત્યાખ્યાનના વિધિ કહે છે:—) (પ્રત્યાખ્યાન કરનાર કહે છે કે:—)

હું (ભવિષ્યમાં કમ[°]) કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અતુમાદીશ નહિ, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧. હું (ભવિષ્યમાં કમ[°]) કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતાે હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી તથા વચનથી. ર. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતાે હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી તથા કાયાથી. ૩. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતાે હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી તથા કાયાથી. ૪.

હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી. પ. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, વચનથી. ૬. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, કાયાથી. ૭.

ં હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૮. હું કરીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૯. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૦.

હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, મનથી તથા વચનથી. ૧૧. હું કરીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમોદીશ નહિ, મનથી તથા વચનથી. ૧૨. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમોદીશ નહિ, મનથી તથા વચનથી. ૧૩. હું કરીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમોદીશ નહિ, મનથી તથા કાયાથી. ૧૪. હું કરીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમોદીશ નહિ, મનથી તથા કાયાથી. ૧૫. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમોદીશ નહિ, મનથી તથા કાયાથી. ૧૬. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૬. હું કરતા હાય તેને અનુમોદીશ નહિ, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૯. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતા હાય તેને અનુમોદીશ નહિ, વચનથી તથા કાયાથી. ૧૯.

હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, મનથી. ર૦. હું કરીશ નહિ, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી. ર૧. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ, મનથી. ર૨. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, વચનથી. ર૩. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, વચનથી. ર૪. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ, વચનથી. ર૪. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ, વચનથી. ર૫. હું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, કાયાથી. ર૬. હું કરીશ નહિ, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ, કાયાથી. ર૦. હું કરાવીશ નહિ, અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ, કાયાથી. ર૮.

હું કરીશ નહિ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. રહ. હું કરાવીશ નહિ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૩૦. હું અન્ય કરતા હાય તેને અનુમાદીશ નહિ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી. ૩૧.

હું કરીશ નહિ મનથી તથા વચનથી. 3ર. હું કરાવીશ નહિ મનથી તથા વચનથી. 33. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ મનથી તથા વચનથી. 3૪. હું કરીશ નહિ મનથી તથા કાયાથી. 3૫. હું કરાવીશ નહિ મનથી તથા કાયાથી. 3૬. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ મનથી તથા કાયાથી. 3૭. હું કરીશ નહિ વચનથી તથા કાયાથી. 3૯. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ વચનથી તથા કાયાથી. ૩૯. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ વચનથી તથા કાયાથી. ૪૦.

હું કરીશ નહિ મનથી. ૪૧. હું કરાવીશ નહિ મનથી. ૪૨. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ મનથી. ૪૩. હું કરીશ નહિ વચનથી. ૪૪. હું કરાવીશ નહિ વચનથી. ૪૫. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ વચનથી. ૪૬. હું કરીશ નહિ કાયાથી. ૪૯. હું કરાવીશ નહિ કાયાથી. ૪૮. હું અન્ય કરતો હોય તેને અનુમાદીશ નહિ કાયાથી. ૪૯. (આ રીતે, પ્રતિક્રમણના જેવા જ પ્રત્યાખ્યાનમાં પણ ૪૯ ભ'ગ કહ્યા.)

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(આર્યા)

पत्याख्याय भविष्यत्कर्म समस्तं निरस्तसंगोदः । आत्मनि चैतन्यात्मनि निष्कर्मणि नित्यमात्मना वर्ते ॥ २२८ ॥

અર્થ:—(પ્રત્યાખ્યાન કરનાર જ્ઞાની કહે છે કે--) ભવિષ્યના સમસ્ત કર્મને પચખીને (-ત્યાગીને), જેના ગાહ નષ્ટ થયા છે એવા હું નિષ્કર્મ (અર્થાત્ સર્વ કર્માથી રહિત) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં આત્માથી જ (-પાતાથી જ -) નિરંતર વર્હ છું.

ભાવાર્થ:—નિશ્ચયચારિત્રમાં પ્રત્યાખ્યાનનું વિધાન એવું છે કે—સમસ્ત આગામી કર્માથી રહિત, ચેતન્યની પ્રવૃત્તિરૂપ (પાતાના) શુદ્ધોપયાગમાં વર્તવું તે પ્રત્યાખ્યાન. તેથી જ્ઞાની આગામી સમસ્ત કર્મોનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને પાતાના ચેતન્ય-સ્વરૂપમાં વર્તે છે.

અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે જાણવું:—વ્યવહારચારિત્રમાં તા પ્રતિજ્ઞામાં જે દાષ લાગે તેનું પ્રતિક્રમણ, આલાચના તથા પ્રત્યાખ્યાન હાય છે. અહીં નિશ્વયચારિત્રનું પ્રધાનપણ કથન હાવાથી શુદ્ધોપયાગથી વિપરીત સર્વ કર્મો આત્માના દાષસ્વરૂપ છે. તે સર્વ કર્મચતનાસ્વરૂપ પરિણામાનું—ત્રણે કાળનાં કર્મોનું—પ્રતિક્રમણ, આલાચના તથા પ્રત્યાખ્યાન કરીને જ્ઞાની સર્વ કર્મચતનાથી જીદા પાતાના શુદ્ધોપયાગરૂપ આત્માના જ્ઞાનશ્રદ્ધાન વડે અને તેમાં સ્થિર થવાના વિધાન વડે નિષ્પ્રમાદ દશાને પ્રાપ્ત

થઈ, શ્રેષ્ફિ ચડી, કેવળજ્ઞાન ઉપજાવવાની સન્મુખ થાય છે. આ, જ્ઞાનીનું કાર્ય છે. આ રીતે પ્રત્યાખ્યાનકલ્પ સમાપ્ત થયા.

હવે સકળ કર્મના સંન્યાસની ભાવનાને નચાવવા વિષેતું કથન પૂર્ણ કરતાં, કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(ઉપજાતિ)

समस्तमित्येवमपास्य कर्म वैकालिकं शुद्धनयावलंबी । विलीनमोहो रहितं विकारै-श्रिन्मात्रमात्मानमथावलंबे ॥ २२९ ॥

અર્થ:—(શુદ્ધનયતું આલ'બન કરનાર કહે છે કે—) પૂર્વોક્ત રીતે ત્રણે કાળનાં સમસ્ત કર્માને દૂર કરીને—છાડીને, શુદ્ધનયાવલ'બી (અર્થાત્ શુદ્ધનયને અવલ'બનાર) અને વિલીનમાહ (અર્થાત્ જેતું મિચ્યાત્વ નષ્ટ થયું છે) એવા હું હવે (સર્વ) વિકારાથી રહિત ચૈતન્યમાત્ર આત્માને અવલ'બ્રું છું.

> હવે સકળ કર્મધળના સંન્યાસની ભાવનાને નચાવે છ:— (ત્યાં પ્રથમ, તે કથનના સમુચ્ચય-અર્થ'નું કાવ્ય કહે છ:—)

> > (આર્યા)

विगलंतु कर्मविषतरुफलानि मम भ्रुक्तिमन्तरेणैव । संचेतयेऽहमचलं चैतन्यात्मानमात्मानम् ॥ २३० ॥

અર્થ: —(સમસ્ત કર્મફળની સંન્યાસભાવના કરનાર કહે છે કે—) કર્મરૂપી વિષવૃક્ષનાં ફળ મારા ભાગવ્યા વિના જ ખરી જાઓ; હું (મારા) ચૈતન્યશ્વરૂપ આત્માને નિશ્વળપણ સંચેતું હું—અતુભવું હું.

ભાવાર્થ:—ગ્રાની કહે છે કે—જે કમ[°] ઉદયમાં આવે છે તેના ફળને **હું** ગ્રાતા-દ્રષ્ટાપણે દેખું છું, તેના ભાકતા થતા નથી, માટે મારા ભાગવ્યા વિના જ તે કમ[°] ખરી જાઓ; **હું** મારા ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં લીન થયા થકા તેના દેખનાર-જાણનાર જ હાઉ:

અહીં એટલું વિશેષ જાણવું કે—અવિરત, દેરાવિરત તથા પ્રમત્તસંયત દશામાં તા આવું ગ્રાન-શ્રદ્ધાન જ પ્રધાન છે, અને જ્યારે છવ અપ્રમત્ત દશાને પાસીને શ્રેણી ચઉ છે ત્યારે આ અનુભવ સાક્ષાત્ હોય છે. (હવે ટીકામાં સકળ કર્મફળના સંન્યાસની ભાવનાને નચાવે છે:—)

હું (ગ્રાની હાવાથી) મિત્રાનાવરણીયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચૈતન્ય-સ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું અર્થાત્ એકામપણ અનુભવું છું. (અહીં 'ચેતવું' એટલે અનુભવવું, વેદવું, ભાગવવું. 'સં' ઉપસર્ગ લાગવાથી, 'સંચેતવું' એટલે 'એકામપણ અનુભવવું' એવા અર્થ અહીં બધા પાઠામાં સમજવા.) ૧. હું મૃતજ્ઞાના-વરણીયકર્મના ફળને નથી ભાગવતો, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું—અનુભવું છું. ૨. હું અવધિજ્ઞાનાવરણીયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું. ૩. હું મન:પર્યયજ્ઞાનાવરણીયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું. ૪. હું કેવળજ્ઞાનાવરણીયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું. ૪. હું કેવળજ્ઞાનાવરણીયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું. ૫.

હું ચક્ષુદ રિનાવરણીય કર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચેતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું. દ. હું અચક્ષુદ રિનાવરણીયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. છ. હું અવધિદરિના-વરણીયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. દ. હું નિદ્રા-દર્શનાવરણીયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. દ. હું નિદ્રા-દર્શનાવરણીયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૦. હું નિદ્રાનિદ્રાદર્શનાવરણીયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૧. હું પ્રચલાપ્રચલાદર્શનાવરણીય-કર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૩. હું સ્ત્યાનયૃદ્ધિદર્શનાવરણીયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૪.

હું શાતાવેદનીયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું હું. ૧૫. હું અશાતાવેદનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૬.

હું સમ્યક્ત્વમાહનીયકર્જના કળને નથી ભાગવતો, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું. ૧૭. હું મિથ્યાત્વમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૮. હું સમ્યક્ત્વિમિથ્યાત્વમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૮. હું સમ્યક્ત્વિમિથ્યાત્વમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૯. હું અનંતાનુષ્યં ધિક્રોધકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૧. હું પ્રત્યાખ્યાનાવરણીયકોધકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૨. હું સંજ્વલનકોધકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૩. હું અનંતાનુષ્યં ધિમાનકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૪. હું અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયમાનકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૪. હું અત્યાખ્યાનાવરણીયમાનકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૬. હું સંજ્વલનમાનકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૯. હું અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયમાયાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૮. હું અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયમાયાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૮. હું અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયમાયાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૨૯. હું પ્રત્યાખ્યાનાવરણીયમાયાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૩૦. હું સંજ્વલનમાયાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૩૦. હું સંજ્વલનમાયાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૩૦. હું સંજ્વલનમાયાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૩૧.

હું અનંતાનુષ્યંત્રિક્ષાલકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. 3ર. દું અપ્રત્યાન્ષ્યાનાવરુણીયલાલકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. 33. હું પ્રત્યાખ્યાનાવરુણીયલાલકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. 3૪. હું સંજ્વલનલાલકષાયવેદનીય-માહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. 3૫. હું હાસ્યનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. 3૬. હું સ્તિનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. 3૯. હું સ્તિનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૩૯. હું સાકનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૩૯. હું ભયનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૩૯. હું ભયનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૪૨. હું સીવેદનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૪૨ હું પુરુષવેદનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૪૨ હું પુરુષવેદનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૪૨ હું પુરુષવેદનાકષાયવેદનીયમાહનીયકર્મનાં, ચેતન્યં. ૪૪.

હું નરકઆયુકમેના ફળને નથી ભાગવતા, ચેતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સ'ચંતું છું. ૪૫. હું તિર્યંચઆયુકમેના૦, ચેતન્ય૦. ૪૬. હું મનુષ્યઆયુકમેના૦, ચેતન્ય૦. ૪૯. હું દેવઆયુકમેના૦, ચેતન્ય૦. ૪૮.

હું નરકગતિનામકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચેતન્યસ્વરૂપ સ્પાત્માને જ સ'ચેતુ' છું. ૪૯. હું તિર્યચગતિનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૫૦. હું મનુષ્યગતિનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૫૧. હું કેવગતિનામકમેના૦, ચેતન્ય૦. ૫૨. હું એકે દ્વિયજાતિનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૫૩. હું દ્વીદિયજાતિનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૫૪. હું ત્રીદિયજાતિનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૫૫. હું ચતુરિંદ્રિયજાતિનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૫૬. હું પંચે દ્રિયજાતિનામ-કર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૫૭. હું ઔદારિકશરીરનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૫૮. હું વૈક્રિયિક-શરીરનામકમ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૫૯. હું આહારકશરીરનામકમ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૬૦. હું તૈજસશરીરનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૬૧. 🔞 કામ હાશરીરનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૬૨. હું ઔદારિકશરીરઅ'ગાપાંગનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૬૩. હું વૈક્રિયિકશરીરઅ'ગાપાંગ-નામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૬૪. હું આહારકશરીરઅ ગાપાંગનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૬૫. હું ઓકારિકશરીરળ'ધનનામકમેના૦, ચૈતન્ય૦. ૬૬. હું વેક્રિયિકશરીરાજાધનનામ-કમેના૦, ચેતન્ય૦. ૬૭. હું આહારકરારીરખધનનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૬૮. હું તૈજસ-શરીશ્ય ધનનામકમના૦, ચૈતન્ય૦. ૬૯. હું કામ શુશરીરભ ધનનામકમ ના૦, ચેતન્ય૦. ૭૦. હું ઔદારિકશરીરસ'ઘાતનામકમ'ના૦, ચૈતન્ય૦. ૭૧. હું વૈક્રિયિકશરીરસ'ઘાતનામકમ'-ના૦, ચેતન્ય૦. હર. હુ* આહારકશરીરસ'ઘાતનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. હર. હુ* તેજસશરીર-સંઘાતનામકમ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૭૪. હું કાર્મ છુરારી રસંઘાતનામકર્મ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૭૫. હું સમચતુરસસ'સ્થાનનામકર્મ'ના૦, ગૈતન્ય૦. ૭૬. હું ન્યમોધપરિમ'ડલસ'સ્થાનનામન કર્મનાગ, ચેતન્ય૦. ૭૭. હું સાતિકસંસ્થાનનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૭૮. હું કુખ્જક-

સંસ્થાનનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. હુદ. & વામનસંસ્થાનનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૮૦. હું હુંડકસંસ્થાનનામકમેના૦, ચેતન્ય૦. ૮૧. હું વજ્યભનારાચસંહનનનામકમેના૦, ચૈતન્યુંગ. ૮૨. હું વજનારાચસંહનનનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૮૩. હું નારાચસંહનન-નામકર્મ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૮૪. હું અર્ધનારાચસ હનનનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૮૫. હું કીલિકાસ હનનનામકર્મ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૮૬. હું અસંપ્રાપ્તાસ પારિકાસ હનનનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૮૭. હું સ્નિગ્ધસ્પર્શનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૮૮. હું રૂક્ષસ્પર્શનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૮૯. હું' શીતસ્પર્શનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૦. હું' ઉષ્ણસ્પર્શનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૯૧. હું ગુરુસ્પર્શનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૯૨. હું લઘુસ્પર્શનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૩. હું. મુદ્દસ્પર્શનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૪. હું. કકેશસ્પર્શનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૫. હું મધુરરસનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૬. હું આમ્લરસનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૭. હું તિક્તરસનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૮. હું કહુકરસનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૯૯. હું કપાયરસનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૦૦. હું સુરક્ષિગધનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૦૧. & અસુરભિગ'ધનામકર્મ'ના૦, ચેતન્ય૦. ૧૦૨. હું' શુકલવર્ણનામકર્મ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૦૩. હું રક્તવર્છુા નામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૦૪. હું પીતવર્છુા નામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૦૫. હું હિરિતવર્ણું નામકર્મનાર્૦, ચૈતન્ય૦. ૧૦૬. હું કૃષ્ણવર્ણું નામકર્મનાર્૦, ચૈતન્ય૦. ૧૦૭. ઢું નરકગત્યાનુપૂર્વીનામકમેના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૦૮. હું તિર્વેચગત્યાનુપૂર્વીનામ-કમેના૦, ચેતન્ય૦. ૧૦૯. હું મેનુષ્યગત્યાનુ પૂર્વીનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૦. હું કેવગત્યાનુ-પૂર્વીનામકમ°ના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૧. હું નિર્માણનામકમ°ના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૨. હું અગુરુ-લધુનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૩. હું ઉપઘાતનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૪. હું પરઘાત-નામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૫. હું મ્યાતપનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૬. હું ઉદ્યોતનામ-કર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૭. હું ઉચ્છ્વાસનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૮. હું પ્રશસ્તવિહા-ચાગતિનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૧૯. હું અપ્રશસ્તવિદ્વાયાગતિનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૦. હું સાધારણશરીરનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૧. હું પ્રત્યેક્શરીરનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૨. 👸 સ્થાવરનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૨૩. હું ત્રસનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૨૪. હું સુભગનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૫. હું દુર્ભગનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૬. હું સુસ્વરનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૭. હું દુ:સ્વરનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૮. & શુભનામકર્મ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૨૯ હું અશુભનામકર્મ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૩૦. હું સ્ક્ષ્મ-શરીરનામકર્મ ના૦, ચેતન્ય૦. ૧૩૧. હું બાદરશરીરનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૩૨. 🔬 પર્યાપ્તનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૩૩. હું અપર્યાપ્તનામકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૩૪. હું સ્થિરનામકમ ના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૩૫. હું અસ્થિરનામકમ ના૦, ચેનન્ય૦. ૧૩૬. હું આદેય-નામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૩૭. હું અનાદ્દયનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૩૮. હું યશ:કીર્તિ-નામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૩૯. હું અયશ:ક્રીતિનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૪૦. હું

તીથ કરનામકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૪૧.

હું ઉચ્ચગાત્રકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચૈતન્યસ્વરૂપ સ્થાત્માને જ સંચેતું છું. ૧૪૨. હું નીચગાત્રકર્મના૦, ચૈતન્ય૦. ૧૪૩.

હું દાનાંતરાયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચેતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સચિતું છું. ૧૪૪. હું લાભાંતરાયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૪૫. હું ભાગાંતરાયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૪૫. હું ભાગાંતરાયકર્મના૦, ચેતન્ય૦. ૧૪૭. હું વીર્યાતરાયકર્મના ફળને નથી ભાગવતા, ચેતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ સંચેતું છું. ૧૪૮. (આ પ્રમાણે જ્ઞાની સકળ કર્મોના ફળના સંન્યાસની ભાવના કરે છે).

(અહીં ભાવના એટલે વારંવાર ચિંતવન કરીને ઉપયાગના અભ્યાસ કરવા તે. જ્યારે જીવ સમ્યન્દિ - જ્ઞાની થાય છે ત્યારે તેને જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન તા થયું જ કે 'હું શુદ્ધનયે સમસ્ત કમેંથી અને કમેંના ફળથી રહિત હું.' પરંતુ પૂર્વે બાંધેલાં કમેં ઉદયમાં આવે તેમનાથી થતા ભાવાનું કર્તાપહ્યું છાડીને, ત્રણે કાળ સંબંધી ઓગણુ-પચાસ ઓગણુપચાસ ભંગા વડે કમેંચેતનાના ત્યાગની ભાવના કરીને તથા સર્વ કમેંનું ફળ ભાગવવાના ત્યાગની ભાવના કરીને, એક ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને જ ભાગવવાનું બાકી રહ્યું. અવિસ્ત, દેશવિસ્ત અને પ્રમત્ત અવસ્થાવાળા જીવને જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનમાં નિરંતર એ ભાવના તા છે જ; અને જ્યારે જીવ અપ્રમત્ત દશા પ્રાપ્ત કરીને એકાથ ચિત્તથી ધ્યાન કરે, કેવળ ચૈતન્યમાત્ર આત્મામાં ઉપયાગ લગાવે અને શાહો-પયાગરૂપ થાય, ત્યારે નિશ્વયચારિત્રરૂપ શુદ્ધોપયાગભાવથી શ્રેણી ચડીને કેવળજ્ઞાન ઉપજાવે છે. તે વખતે એ ભાવનાનું ફળ જે કમેંચતનાથી અને કમેફળચેતનાથી રહિત સાક્ષાત્ જ્ઞાનચેતનારૂપ પરિણમન તે થાય છે. પછી આત્મા અનંત કાળ સુધી જ્ઞાનચેતનારૂપ જ રહેતા થકા પરમાનંદમાં મમ રહે છે.)

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(वसंततिवधा)

निःशेषकर्मफलसंन्यसनान्ममैवं सर्विक्रयांतरिवहारिनद्वत्तद्वत्तेः । चैतन्यलक्ष्म भजतो भृशमात्मतत्त्वं कालावलीयमचलस्य वहत्वनंता ॥ २३१ ॥

અર્થ:—(સકળ કર્માના ફળના ત્યાગ કરીને જ્ઞાનચેતનાની ભાવના કરનાર જ્ઞાની કહે છે કે:) પૂર્વોક્ત રીતે સમસ્ત કર્મના ફળના સંન્યાસ કરવાથી હું ચેતન્ય જેનું

લક્ષણ છે એવા આત્મતત્ત્વને અતિશયપશે ભાગવું છું અને તે સિવાય અન્ય કિયામાં વિદ્વારથી મારી વૃત્તિ નિવૃત્ત છે (અર્થાત્ આત્મતત્ત્વના ભાગવડા સિવાયની અન્ય જે ઉપયાગની ક્રિયા—વિભાવરૂપ ક્રિયા—તેમાં મારી પરિણતિ વિદ્વાર કરતી નથી—પ્રવર્તતી નથી); એમ આત્મતત્ત્વના ભાગવડામાં અચળ એવા મને, આ કાળની આવલી કે જે પ્રવાહરૂપે અનંત છે તે, આત્મતત્ત્વના ભાગવડામાં જ વહા—જોગ; (ઉપયાગની પ્રવૃત્તિ અન્યમાં કદી પણ ન જાઓ).

ભાવાર્થ:—આવી ભાવના કરનાર જ્ઞાની એવા તૃપ્ત થયા છે કે જાશે ભાવના કરતાં સાક્ષાત્ કેવળી જ થયા હોય; તેથી તે અનંત કાળ સુધી એવા જ રહેવાનું ચાહે છે. અને તે યાગ્ય જ છે; કારણ કે આ જ ભાવનાથી કેવળી થવાય છે. કેવળજ્ઞાન ઉપજવાના પરમાર્થ ઉપાય આ જ છે. ખાદ્ય વ્યવહારચારિત્ર છે તે આના જ સાધનરૂપ છે; અને આના વિના વ્યવહારચારિત્ર શુભકર્મને આંધે છે, મોક્ષના ઉપાય નથી.

ફરી કાવ્ય કહે છે:-

(વસંતતિલકા)

यः पूर्वभावकृतकर्मविषद्धमाणां भ्रंक्ते फलानि न खल्ज स्वत एव ह्याः । आपातकालरमणीयभ्रदर्करम्यं निष्कर्मशर्ममयमेति दशांतरं सः ॥ २३२ ॥

અર્થ:—પૂર્વે અજ્ઞાનભાવથી કરેલાં જે કર્મ તે કમે રૂપી વિષવૃદ્દાનાં ફળતે જે પુરુષ (તેના સ્વામી થઈને) ભાગવતા નથી અને ખરેખર પાતાથી જ (-મ્માત્મ-સ્વરૂપથી જ) તૃપ્ત છે, તે પુરુષ, જે વર્તમાન કાળે રમણીય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જેનું ફળ રમણીય છે એવી નિષ્કર્મ-સુખમય દશાંતરને પામે છે (અર્થાત્ જે પૂર્વે સંસાર-અવસ્થામાં કદી થઈ નહાતી એવી જીદા પ્રકારની કર્મરહિત સ્વાધીન સુખમય દશાને પામે છે).

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનચેતનાની ભાવનાતું આ ફળ છે. તે ભાવનાથી છવ અત્યંત ત્રપ્ત રહે છે—અન્ય તૃષ્ણા રહેતી નથી, અને ભવિષ્યમાં કેવળજ્ઞાન ઉપજાવી સર્વ કર્મથી રહિત માક્ષ-અવસ્થાને પામે છે.

' પૂર્વોક્ત રીતે કમ[્]ચેતના અને કમ[°]ક્ળચેતનાના ત્યાગની ભાવના કરીને અજ્ઞાનચેતનાના પ્રલયને પ્રગઢ રીતે નચાવીને, પાતાના સ્વભાવને પૂર્ણ કરીને, જ્ઞાન- ચેતનાને નચાવતા થકા જ્ઞાની જના સદાકાળ આનંદરૂપ રહેા '—એવા ઉપદેશનું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(स्रम्धरा)

अत्यंतं भावियत्वा विरितियविरतं कर्मणस्तत्फलाच मस्पष्टं नाटियत्वा प्रलयनमित्वलाज्ञानसंचेतनायाः । पूर्णे कृत्वा स्वभावं स्वरसपरिगतं ज्ञानसंचेतनां स्वां सानंदं नाटयंतः प्रश्नमरसमितः सर्वेकालं पिवंतु ॥ २३३ ॥

અશ:—ગ્રાની જના, અવિરતપણ કમંથી અને કર્મના ક્ળથી વિરતિને અત્યંત ભાવીને (અર્થાત કર્મ અને કર્મકળ પ્રત્યે અત્યંત વિરક્તભાવને નિરંતર ભાવીને), (એ રીતે) સમસ્ત અગ્રાનચેતનાના નાશને સ્પષ્ટપણ નચાવીને, નિજરસથી પ્રાપ્ત પાતાના સ્વભાવને પૂર્ણ કરીને, પાતાની ગ્રાનચેતનાને આનંદપૂર્ધ નચાવતા થકા હવેથી સદાકાળ પ્રશામરસને પીઓ (અર્થાત કર્મના અભાવરૂપ આત્મિક રસને—અમૃતરસને—અત્યારથી માંડીને અનંત કાળ પર્ધત પીઓ. આમ ગ્રાનીજનાને પ્રેરણા છે).

ભાવાથ:—પહેલાં તા ત્રણે કાળ સંખંધી કર્મના કર્તાપણારૂપ કર્મચેતનાના ત્યાગની ભાવના (૪૯ ભંગપૂર્વક) કરાવી. પછી ૧૪૮ કર્મ પ્રકૃતિના ઉદયરૂપ કર્મ ફળના ત્યાગની ભાવના કરાવી. એ રીતે અજ્ઞાનચેતનાના પ્રલય કરાવીને જ્ઞાનચેતનામાં પ્રવતિવાના ઉપદેશ કર્યો છે. એ જ્ઞાનચેતના સદા આન'દરૂપ—પાતાના સ્વભાવના અનુભવરૂપ—છે. તેને જ્ઞાનીજના સદા ભાગવા—એમ શ્રીગુરુઓના ઉપદેશ છે.

આ સવ[°]વિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર છે, તેથી જ્ઞાનને કર્તાંભાકતાપણાથી ભિન્ન ખતાવ્યું; હવેની ગાથાએામાં અન્ય દ્રવ્યા અને અન્ય દ્રવ્યાના ભાવાથી જ્ઞાનને ભિન્ન ખતાવશે. તે ગાથાએાની સૂચનારૂપ કાવ્ય પ્રથમ કહે છે:—

(વંશસ્થ)

इतः पदार्थमथनावगुंडनाद्-विना कृतेरेकमनाकुलं ज्वलत् । समस्तवस्तुच्यतिरेकनिश्रयाद्-विवेचितं ब्रानमिहावतिष्ठते ॥ २३४ ॥ અર્થ:—અહીંથી હવે (આ સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકારમાં હવેની ગાયાઓમાં એમ કહે છે કે—) સમસ્ત વસ્તુઓથી ભિન્નપણાના નિશ્ચય વડે જીદું કરવામાં આવેલું જ્ઞાન, પદાર્થના વિસ્તાર સાથે ગુંચાવાથી (અનેક પદાર્થી સાથે, ગ્રેયજ્ઞાનસંખધન લીધે, એક જેવું દેખાવાથી) ઉત્પન્ન થતી (અનેક પ્રકારની) ક્રિયા તેનાથી રહિત એક જ્ઞાનક્રિયામાત્ર, અનાકુળ (-સર્વ આકુળતાથી રહિત) અને દૃદીપ્યમાન વર્તતુ થકું, નિશ્ચળ રહે છે.

ભાવાર્થ:—હવેની ગાયાઓમાં જ્ઞાનને સ્પષ્ટ રીતે સર્વ વસ્તુઓથી ભિન્ન ખતાવે છે. ૩૮૭—૩૮૯.

એ જ અર્થની ગાયાએ હવે કહે છે:-

मत्यं णाणं ण हवइ जह्या सत्यं ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं सत्यं जिणा विति ॥ ३९० ॥
महो णाणं ण हवइ जह्या सद्दो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं सदं जिणा विति ॥ ३९१ ॥
क्वं णाणं ण हवइ जह्या क्वं ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं क्वं जिणा विति ॥ ३९२ ॥
वण्गो णाणं ण हवइ जह्या वण्णां ण याणए किचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं वण्णं जिणा विति ॥ ३९३ ॥

રે! શાસ્ત્ર તે નથી જ્ઞાન, જેથી શાસ્ત્ર કંઈ જાણે નહિ, તે કારણે છે જ્ઞાન જીદું, શાસ્ત્ર જીદું—જિન કહે; ૩૯૦. રે! શખ્દ તે નથી જ્ઞાન, જેથી શખ્દ કંઈ જાણે નહિ, તે કારણે છે જ્ઞાન જીદું, શખ્દ જીદો—જિન કહે; ૩૯૧. રે! રૂપ તે નથી જ્ઞાન, જેથી રૂપ કંઈ જાણે નહિ, તે કારણે છે જ્ઞાન જીદું, રૂપ જીદું—જિન કહે; ૩૯૨. રે! વર્ણ તે નથી જ્ઞાન, જેથી વર્ણ કંઈ જાણ નહિ, તે કારણે છે જ્ઞાન જીદું, વર્ણ જીદો—જિન કહે; ૩૯૩.

गंधो णाणं ण हवइ जहाा गंधो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं गंधं जिणा विति ॥ ३९४ ॥
ण रसो दु हवइ णाणं जह्या दु रसो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं रसं य अण्णे जिणा विति ॥ ३९५ ॥
फासो ण हवइ णाणं जह्या फासो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं फामं जिणा विति ॥ ३९६ ॥
कम्मं णाणं ण हवइ जह्या कम्मं ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं कम्मं जिणा विति ॥ ३९७ ॥
धम्मो णाणं ण हवइ जह्या धम्मो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं धम्मं जिणा विति ॥ ३९८ ॥
णाणमधम्मो ण हवइ जह्याधम्मो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णमधम्मं जिणा विति ॥ ३९८ ॥
णाणमधम्मो ण हवइ जह्याधम्मो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णमधम्मं जिणा विति ॥ ३९८ ॥

રે! ગંધ તે નથી જ્ઞાન, જેથી ગંધ કંઈ જાંગ નહિ, તે કારંગ છે જ્ઞાન જુદું, ગધ જુદી—જિન કહે; ૩૬૪. રે! રસ નથી કંઈ જ્ઞાન, જેથી રસ કંઈ જાંગ નહિ, તે કારંગ છે જ્ઞાન જુદું, રસ જુદા—જિનવર કહે: ૩૬૫. રે! રપર્શ તે નથી જ્ઞાન, જેથી સ્પર્શ કંઈ જાંગ નહિ, તે કારંગ છે જ્ઞાન જુદું. સ્પર્શ જુદા—જિન કહે: ૩૯૬. રે! કર્મ તે નથી જ્ઞાન, જેથી કર્મ કંઈ જાંગ નહિ, તે કારંગ છે જ્ઞાન જુદું, કર્મ જુદું—જિન કહે: ૩૯૬. રે! ધર્મ તે નથી જ્ઞાન, જેથી ધર્મ કંઈ જાંગ નહિ, તે કારંગ છે જ્ઞાન જુદું, ધર્મ જુદો—જિન કહે: ૩૯૮. અધર્મ તે નથી જ્ઞાન, જેથી અધર્મ કંઈ જાંગ નહિ, તે કારંગ છે જ્ઞાન જુદું, અધર્મ જુદો—જિન કહે: ૩૯૮. અધર્મ તે નથી જ્ઞાન, જેથી અધર્મ કંઈ જાંગ નહિ, તે કારંગ છે જ્ઞાન જુદું, અધર્મ જુદો—જિન કહે: ૩૯૯.

कालो णाणं ण हवइ जह्या कालो ण याणए किंचि ।
तह्या अण्णं णाणं अण्णं कालं जिणा विंति ॥ ४०० ॥
आयासं पि ण णाणं जह्यायासं ण याणए किंचि ।
तह्यायासं अण्णं अण्णं णाणं जिणा विंति ॥ ४०१ ॥
णज्झवमाणं णाणं अज्झवसाणं अचेदणं जह्या ।
तह्या अण्णं णाणं अज्झवमाणं तहा अण्णं ॥ ४०२ ॥
जह्या जाणइ णिचं तद्या जीवो दु जाणओ णाणी ।
णाणं च जाणयादो अव्वदिरित्तं मुणेयव्वं ॥ ४०३ ॥
णाणं मम्मादिद्वं दु संजमं मुत्तमंगपुव्वगयं ।
धम्माधम्मं च तहा पत्चज्ञं अद्भुवंति बुहा ॥ ४०४ ॥

शानं ज्ञानं न भवति यम्मान्छास् न जानाति किंचित् । तम्मादन्यज्ञानमन्यच्छास् जिना विदेति ॥ ३९० ॥ शब्दे। ज्ञानं न भवति यस्माच्छन्दो न जानाति किंचित् । तस्मादन्यज्ञानमन्यं शब्दं जिना विदति ॥ ३९१ ॥

રે! કાળ તે નથી જ્ઞાન, જેથી કાળ કંઈ જાણે નહિ, તે કારણે છે જ્ઞાન જીદું, કાળ જીદો—જિન કહે; ૪૦૦. આકાશ તે નથી જ્ઞાન, એ આકાશ કંઈ જાણે નહિ, તે કારણે આકાશ જીદું, જ્ઞાન જીદું—જિન કહે; ૪૦૧. નહિ જ્ઞાન અધ્યવસાન છે, જેથી અચેતન તેહ છે, તે કારણે છે જ્ઞાન જીદું, જીદું અધ્યવસાન છે. ૪૦૨. રે! સર્વદા જાણે જ તેથી જીવ જ્ઞાયક જ્ઞાની છે, તે જ્ઞાન છે જ્ઞાયકથી અવ્યતિસ્કૃત એમ જ્ઞાતવ્ય છે. ૪૦૩. સમ્યક્ત્વ, ને સંયમ, તથા પૂર્વી ગગત સુત્રો, અને ધર્મીયરમ, દીક્ષા વળી, બુધ પુરુષ માને જ્ઞાનને. ૪૦૪.

रूपं ज्ञानं न भवति यस्याद्वपं न जानाति किंचित् । तस्मादन्यज्ज्ञानमन्यद्वपं जिना विदंति ॥ ३९२ ॥ वर्णी ज्ञानं न भवति यस्माइणी न जानाति किंचित्। नस्मादन्यज्ञ्ञानमन्यं वर्णे जिना विदंति ॥ ३९३ ॥ गंथो ज्ञानं न भवति यस्पाहंथो न जानाति किंचित । तस्मादन्यज्ज्ञानमन्यं गंधं जिना विंदंति ॥ ३९४ ॥ न रसस्तु भवति ज्ञानं यस्मान रसो न जानाति किंचित । तस्मादन्यज्ञानं रमं चान्यं जिना त्रितंति ॥ ३९५ ॥ स्पर्शो न भवति ज्ञानं यस्मात्म्पर्शो न जानाति विंचित । तस्मादन्यज्ज्ञानमन्यं स्पर्धे जिना विदेति ॥ ३९६ ॥ कर्म ज्ञानं न भवति यम्मात्कर्म न जानाति किंचित् । तस्मादन्यज्ञानमन्यत्कर्म जिना विदेति ॥ ३९७ ॥ धर्मो ज्ञानं न भवति यस्माद्धमों न जानाति किंचित् ! तम्मादन्यज्ञानमन्यं धर्मे जिना विदंति ॥ ३९८ ॥ क्षानमधर्मी न भवति यस्मादधर्मी न जानाति वित्वित । तस्मादन्यज्ञानमन्यमधर्भे जिना विदेति ॥ ३९९ ॥ कालो जानं न भवति यस्मात्कालां न जान।ति किंचित् ।-तस्माद्न्यज्ज्ञानमन्यं कालं जिना विदेनि ॥ ४०० ॥ आकाशमपि न ज्ञानं यस्मादाकाशं न जानाति किंचित । तस्मादाकाशयन्यदन्यज्ञानं जिना विदेति ॥ ४०१ ॥ नाध्यवसानं ज्ञानमध्यवसानमचेतनं यस्मात । तम्मादन्यज्ञ्ञानमध्यवसानं तथान्यत् ॥ ४०२ ॥ यस्माज्ञानानि नित्यं तस्माज्जीवस्त् ज्ञायको ज्ञानी । ज्ञानं च ज्ञायकाद्व्यतिरिक्तं ज्ञातव्यम् ॥ ४०३ ॥ ज्ञानं सम्यग्रहिष्ठं तु संयमं सूत्रमंगपूर्वगनम् । धर्माधर्म च तथा पत्रज्यामभ्युपयान्ति बुधाः ॥ ४०४ ॥

थ्यन्वयार्थ:-[शास्त्रं] शास्त्र [ज्ञानं न मवति] आन नथी [यस्मात] **क्षांचे हैं शिक्षं किंचित न जानाति] शास्त्र अंधि अधतः नथी (−४४ छ), [तस्मात**] भारे [ज्ञानं अन्यत] सान अन्य छे. [ज्ञार्त्वं अन्यत्] शाक्ष अन्य छे—[जिनाः विवंति] अभ किनहेवा काके छ--६६ छ. [शब्दः बानं न मवति] शण्द ज्ञान नथी [यस्मात] कारेख के [शब्दः किंचित न जानाति] शब्द कांर्ध अध्यते। नथी, [तस्मात्] भारे [बाने अन्यत] आन अन्य छे. [शब्दं अन्यं] शण्द अन्य छे--[जिनाः विदंति] એમ જિનદેવા अबे ७--३६ छ. [हुएं क्षानं न भवति] ३५ शान नथी [यस्मात्] કારણ કે किएं किंखित न जानाति] ३५ કાંઈ જાણતું નથી. [तस्मात्] માટે [क्वानं अन्यत्] ज्ञान अन्य छ, [रूपं अन्यत्] ३५ अन्य छ—[जिनाः चितंति] એभ જिनहेवे। કહે છे. विर्णः ज्ञानं न अवति । वर्षः भान नथी [यस्मात] कारेख है विर्णः किचित न जानाति] वर्ष अंधि अधिता नथी. [तस्मात्] भाटे [ज्ञानं अन्यत्] ज्ञान अन्य છे. [वर्ण अन्यं] पर्श अन्य छ-[जिनाः विवंति] એમ જિनदेवे। કહે છે. [गंधः कानं न भवति] गर्ध आंक्ष नथी [यस्मात्] क्षार्थ है [गंघः किंचित् न जानाति] ગ'ધ કાંઈ જાણતી નથી, [तस्मात्] માટે [ज्ञानं अन्यत्] સાન અન્ય છે, [गंधं अन्यं] गर्थ अन्य छ- जिनाः विंदति] अभ किनहेवा ५६ छ. [रसः त बानं न भवति] २स आन नथी [यस्मात् त] क्षार्थ है [रसः किंचित् न जानाति] २स क्षंध अध्ते। नथी, [तस्मात] भारे [ज्ञानं अन्यत] आन अन्य छ [रसं च अन्यं] अने २स अन्य छ-[जिनाः विदंति] એમ જિનદેવા કહે છે. [स्पर्शः श्वानं न मचति] २५१९ ज्ञान नथी [यस्मात्] कारख के [स्पर्जाः किंचित् न जानाति] २५१९ कांधी अध्येत नथी, [तस्मात] भारे [ज्ञानं अन्यत] ज्ञान अन्य छ, [स्पर्शे अन्यं] २५१९° भन्य छ-[जिनाः विदंति] એभ જિनहेवे। ५६ छ. [कर्म ज्ञानं न मवति] ५भ आन नथी [यस्मात] अरख है किम किंचित न जानाति] अर्थ अंध लखत नथी. [तस्मात] भारे [ज्ञानं अन्यत] आन अन्य के, [कर्म अन्यत] क्ष्में अन्य के-[जिनाः विदंति] એभ જિનદેવા કહે છે. [धर्मः ज्ञानं न भवति] धर्भ (अर्थात् धर्भास्तिकाय) ज्ञान नथी [यस्मात] कारख के धर्मः किंचित न जानाति] धर्भ कांधी ભાષુતા નથી, [तस्मात्] भारे [शानं अन्यत्] ज्ञान अन्य छे, [धर्मे अन्यं] धर्भ अन्य छ- जिनाः विदंति] अभ किनहेवे। ५६६ छे. [अधर्मः ज्ञानं न भवति] अधर्भः (અર્થાત અધર્માસ્તિકાય) ज्ञान नथी [यस्मात्] કારણ કે [अधर्मः किंचित् न जानाति] अधर्भ अंधि अधिता नथी. [तस्मात] भारे [ज्ञानं अन्यत] ज्ञान अन्य છे. [अधर्म अन्यं] अधर्भ अन्य छ-[जिनाः विदेति] એમ જિનદેવા કહે છે. कालः ज्ञानं न भवति] क्षण आन नथी [यस्मात] क्षरेश के कालः किंचित न जानाति] क्षण क्षंध जाख्ता नथी, [तस्मात्] भारे [शानं अन्यत्] झान अन्य छ,

[कालं अन्यं] अण अन्य छे—[जिनाः चिंदंति] ओभ जिनहेवे। अहे छे. [आकार्श अपि क्षानं न] आश्वारा पेखु ज्ञान नथी [यस्मात्] अरुखु है [आकार्श किंचित् न जानाति] आश्वारा शंध जाखुतं नथी, [तस्मात्] भारे [क्षानं अन्यत्] ज्ञान अन्य छे, [आकार्श अन्यत्] आश्वारा अन्य छे—[जिनाः विंवंति] ओभ जिनहेवे। अहे छे. [अध्यवसानं क्षानं न] अध्यवसानं ज्ञानं नथी [यस्मात्] शर्थ है [अध्यवसानं अचेतनं] अध्यवसानं अन्यत् छे, [तस्मात्] भारे [क्षानं अन्यत्] ज्ञानं अन्य छे [तथा अध्यवसानं अन्यत्] तथा अध्यवसान अन्य छे (-ओभ जिनहेवे। अहे छे).

[यस्मात्] क्षारक के [नित्यं जानाति] (७५) निश्तर लाखे के [तस्मात्] भारे [श्वारकः जीवः तु] भायक भेवे। ७५ [श्वानी] भानी (-भानवाणे।, भानक्ष्य के [श्वानं ख] भने भान [श्वारकात् अव्यतिरिक्तं] भायक्ष्यी भव्यतिरिक्त के (-भ- भिन्न के, खुद्दं नथी) [श्वातव्यं] भेभ लाख्युः

[बुघाः] શુધ પુરુષા (અર્થાત झानी જના) [झानं] झानने જ [सम्यग्टिएं हु] સમ્યગ્દિષ્ટ, [संयमं] (झानने જ) સ'યમ, [अंगपूर्वगतं सूत्रं] અ'ગપૂર્વ'ગત સ્ત્ર, [धर्माघर्मे ख] ધર્મ'-અધર્મ (પુષ્ટ્ય-પાપ) [तथा प्रव्रक्यां] तथा दीक्षा [अभ्यु-प्रपानित] भाने છે.

ીકાઃ—શુત (અર્થાત્ વચનાત્મક દ્રવ્યક્ષત) જ્ઞાન નથી, કારણ કે શૃત અચેતન છે; માટે જ્ઞાનને અને શ્રુતને વ્યતિરેક (અર્થાત ભિલતા) છે. રાખ્ક જ્ઞાન નથી. કારણ કે શબ્દ (પુદ્દગલદ્રવ્યના પર્યાય છે.) અચેતન છે; માટે જ્ઞાનને અને શાબ્કને વ્યતિરેક (અર્થાત્ ભેદ) છે. રૂપ જ્ઞાન નથી, કારણ કે રૂપ (પુદ્દગલડ્વના ગુજા છે.) અચૈતન છે; માટે જ્ઞાનને અને ૩૫ને વ્યતિરેક છે (અર્થાત્ ખન્ને જોદાં છે). વર્ષ માન નથી, કારણ કે વર્ષ (પુદ્દગલદ્રવ્યના ગુણ છે,) અચેતન છે: માટે માનને અને વર્જને વ્યતિરેક છે (અર્થાત્ જ્ઞાન અન્ય છે, વર્જ અન્ય છે). ગંધ જ્ઞાન નથી, કારજી કે ગંધ (પુદુગલદ્રવ્યના ગુજી છે.) અચેતન છે: માટે જ્ઞાનને અને ગંધને વ્યતિરેક (–સેદ, ભિન્નતા) છે. રસ જ્ઞાન નથી, કારણ કે રસ (પુદ્દગલદ્રવ્યના ગુણ છે,) અચેતન છે: માટે જ્ઞાનને અને રસને વ્યતિરેક છે. સ્પર્શ જ્ઞાન નથી, કારણ કે સ્પર્શ (પુદુગલદ્ગવ્યના ગુણ છે,) અચેતન છે; માટે ગ્રાનને અને સ્પર્શને વ્યતિરેક છે. કર્મ માન નથી, કારણ કે કર્મ અચેતન છે; માટે માનને અને કર્મને વ્યતિરેક છે. ધર્મ (-ધર્માં દ્રવ્ય) જ્ઞાન નથી, કારણ કે ધર્મ અચેતન છે; માટે જ્ઞાનને અને ધર્મને વ્યતિરેક છે. અધર્મ (-અધર્મ દ્રવ્ય) જ્ઞાન નથી, કારણ કે અધર્મ અચેતન છે; માટે જ્ઞાનને અને અધર્મને વ્યતિરેક છે. કાળ (-કાળકવ્ય) જ્ઞાન નથી, કારણ કે કાળ અચેતન છે; માટે ત્રાનને અને કાળને વ્યતિરેક છે. આકારા (-આકારાડ્વ્ય) ગ્રાન નથી, કારણ કે

આકારા અર્ચેતન છે; માટે જ્ઞાનને અને આકારાને વ્યતિરેક છે. અધ્યવસાન જ્ઞાન નથી, કારણ કે અધ્યવસાન અચેતન છે; માટે જ્ઞાનને અને (કર્મના ઉદયની પ્રવૃત્તિરૂપ) અધ્યવસાનને વ્યતિરેક છે. આમ આ રીતે જ્ઞાનના સમસ્ત પરદ્રવ્યા સાથે વ્યતિરેક નિશ્ચયસાધિત દેખવા (અર્થાત્ નિશ્ચય વડે સિદ્ધ થયેલા સમજવા—અનુભવવા).

હવે, જીવ જ એક જ્ઞાન છે, કારછું કે જીવ ચેતન છે; માઢે જ્ઞાનને અને જીવને અવ્યતિરેક (-અભિન્નતા) છે. વળી જ્ઞાનના જીવની સાથે વ્યતિરેક જરા પછુ શંકનીય નથી (અર્થાત્ જ્ઞાનની જીવથી ભિન્નતા હશે એમ જરાય શંકા કરવાયાં અનથી), કારણ કે જીવ પાતે જ જ્ઞાન છે. આ પ્રમાણે (જ્ઞાન જીવથી અભિન્ન) હાવાથી, જ્ઞાન જ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, જ્ઞાન જ સંયમ છે, જ્ઞાન જ અંગપૂર્વરૃપ સૂત્ર છે, જ્ઞાન જ ધર્મ—અધર્મ (અર્થાત્ પુષ્ય-પાપ) છે, જ્ઞાન જ પ્રવ્રજ્યા (—દીક્ષા, નિશ્ચયચારિત્ર) છે—એમ જ્ઞાનના જીવપયચિની સાથે પણ અવ્યતિરેક નિશ્ચયસાધિત દેખવા (અર્થાત્ નિશ્ચય વડે સિદ્ધ થયેલા સમજવા—અનુભવવા).

હવે, એ પ્રમાણે સર્વ પરંદ્રવ્યા સાથે વ્યતિરેક વડે અને સર્વ દર્શનાદિ જીવસ્વભાવા સાથે અવ્યતિરેક વડે અતિવ્યાપ્તિને અને અવ્યાપ્તિને દ્વર કરતું થકું, અનાદિ વિભ્રમ જેનું મૂળ છે એવા ધર્મ—અધર્મરૂપ (પુષ્ય-પાપરૂપ, શુલ-અશુભરૂપ) પરસમયને દ્વર કરીને, પાતે જ પ્રવ્રવ્યાર્થયને પામીને (અર્થાત્ પાતે જ નિશ્ચયચારિત્રરૂપ દીક્ષાપણાને પામીને), દર્શન-સાન-ચારિત્રમાં સ્થિતિરૂપ સ્વસમયને પ્રાપ્ત કરીને, મેક્ષનનાગંને પાતામાં જ પરિણત કરીને, જેણે સંપૂર્ણ વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવને પ્રાપ્ત કરી છે એવું, ત્યાગ-બ્રહ્યુથી રહિત, સાક્ષાત્ સમયસારભૂત, પરમાર્થરૂપ શુદ્ધજ્ઞાન એક અવસ્થિત (-નિશ્ચળ રહેલું) દેખવું (અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ સ્વસ'વેદનથી અનુભવવું).

ભાવાર્થ:—અહીં જ્ઞાનને સર્વ પરદ્રવ્યાથી ભિન્ન અને પાતાના પર્યાયા અભિન્ન ખતાવ્યું, તેથી અતિવ્યાપ્તિ અને અવ્યાપ્તિ નામના જે લક્ષણના દાપા તે દૂર થયા. આત્માનું લક્ષણ ઉપયાગ છે, અને ઉપયાગમાં જ્ઞાન પ્રધાન છે; તે (જ્ઞાન) અન્ય અચેતન દ્વામાં નથી તેથી તે અતિવ્યાપ્તિવાળું નથી, અને પાતાની સર્વ અવસ્થા-એામાં છે તેથી અવ્યાપ્તિવાળું નથી. આ રીતે જ્ઞાનલક્ષણ કહેવાથી અતિવ્યાપ્તિ અને અવ્યાપ્તિ દાપા આવતા નથી.

અહીં જ્ઞાનને જ પ્રધાન કરીને આત્માના અધિકાર છે, કારછુ કે જ્ઞાનલક્ષણથી જ આત્મા સર્વ પરંદ્રવ્યાથી ભિન્ન અનુભવગાચર થાય છે. જોકે આત્મામાં અનંત ધર્મી છે, તાપણ તેમાંના કેટલાક તા છદ્મસ્થને અનુભવગાચર જ નથી; તે ધર્મીને કહેવાથી છદ્મસ્થ જ્ઞાની આત્માને કઈ રીતે ઓળખે ? વળી કેટલાક ધર્મી અનુભવગાચર છે, પરંતુ તેમાંના કેટલાક તાે—અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, પ્રમેથત્વ આદિ તાે—અન્ય દ્રવ્યા સાથે સાધારણ અર્થાત્ સમાન છે માટે તેમને કહેવાથી જીદા આત્મા જાણી શકાય નહિ, અને કેટલાક (ધર્મો) પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી થયેલા છે તેમને કહેવાથી પરમાર્થ- ભૂત આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવી રીતે જણાય? માટે જ્ઞાનને કહેવાથી જ છદ્મસ્થ જ્ઞાની આત્માને આળખી શકે છે.

અહીં જ્ઞાનને આત્માતું લક્ષણ કશું છે એટલું જ નહિ, પણ જ્ઞાનને જ આત્મા જ કહ્યો છે; કારણ કે અભેદવિવક્ષામાં ગુણગુણીના અભેદ હાવાથી, જ્ઞાન છે તે જ આત્મા છે. અભેદવિવક્ષામાં જ્ઞાન કહેા કે આત્મા કહેા—કાંઈ વિરોધ નથી; માટે અહીં જ્ઞાન કહેવાથી આત્મા જ સમજવા.

ડીકામાં છેવટે એમ કહેવામાં આવ્યું કે—જે. પાતામાં અનાદિ અજ્ઞાનથી થતી શભાશભ ઉપયોગરૂપ પરસમયની પ્રવૃત્તિને દ્રર કરીને. સમ્યગ્દરઈન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં પ્રવૃત્તિરૂપ સ્વસમયને પ્રાપ્ત કરીને, એવા સ્વસમયરૂપ પરિજ્ઞમનસ્વરૂપ માક્ષમાર્ગમાં પાતાને પરિણુમાવીને, સંપૂર્ણવિજ્ઞાનઘનસ્વભાવને પામ્યું છે, અને જેમાં કાંઈ ત્યાગ-મહુણ નથી, એવા સાક્ષાત્ સમયસારસ્વરૂપ, પરમાર્થ ભૂત, નિશ્વળ રહેલા, શુદ્ધ, પૂર્ણ જ્ઞાનને (પૂર્ણ આ_{ત્}મદ્રવ્યને) દેખવું. ત્યાં 'દેખવું' ત્રણ પ્રકારે સમજવું. શુદ્ધનયતું જ્ઞાન કરીને પૂર્ણ જ્ઞાનતું શ્રદ્ધાન કરવું તે પહેલા પ્રકારતું દેખવું છે. તે અવિશ્ત આદિ અવસ્થામાં પણ હોય છે. જ્ઞાન-શ્રહાન:થયા પછી બાદ્ય સર્વ પરિગ્રહના ત્યાગ કરી તેના (પૂર્ણ જ્ઞાનના) અલ્યાસ કરવા. ઉપયાગને જ્ઞાનમાં જ થંભાવવા, જેવું શુક્ર-નયથી પાતાના સ્વરૂપને સિદ્ધ સમાન જાણ્યું-શ્રદ્ધપું હતું તેવું જ ધ્યાનમાં લઇને ચિત્તને એકામ-સ્થિર કરવું, કરી કરી તેના જ અસ્યાસ કરવા, તે બીજા પ્રકારતું કેખવું છે. આ દેખવું અપ્રમત્ત દશામાં હોય છે. જ્યાંસુધી એવા અભ્યાસથી કેવળજ્ઞાન ન ઉપજે ત્યાંસુધી તે અભ્યાસ નિરંતર રહે. આ, કેખવાના બીજો પ્રકાર થયા. અહીં સુધી તા પૂર્ણ જ્ઞાનનું શુદ્ધનયના વ્યાક્ષયે પરાક્ષ કેખવું છે. કેવળગ્રાન ઉપજે ત્યારે સાક્ષાત દેખવું થાય છે તે ત્રીજા પ્રકારનું દેખવું છે. તે સ્થિતિમાં જ્ઞાન સર્વ વિભાવોથી રહિત થયું 'થકું સવ^ર તું દેખનાર-જાણનાર છે, તેથી આ ત્રીજા પ્રકારતું દેખવું તે પૃષ્ટું ગાનનું પ્રત્યક્ષ દેખવું છે.

> હવે આ અર્થાનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:— (શાર્દ્દલવિકીડિત)

> > अन्येभ्यो व्यतिरिक्तमात्मनियतं विभ्रत्पृथग्वस्तुता-मादानोज्यनशून्यमेतदमलं द्वानं तयावस्थितम्।

यध्याचन्तविथागमुक्तसरजस्फारमभाभामुरः शुद्धज्ञानघनो ययाऽस्य महिमा नित्योदितस्तिष्ठति ॥ २३५ ॥

અર્થ:—અન્ય દ્રવ્યાથી ભિન્ન, પાતામાં જ નિયત, પૃથક્ વસ્તુપણાને ધારતું (-વસ્તુનું સ્વરૂપ સામાન્યવિશેષાત્મક હોવાથી પાતે પણ સામાન્યવિશેષાત્મકપણાને ધારણ કરતું), મહુણ-ત્યાગ રહિત, આ અમલ (-રાગાદિક મળધી રહિત) માન એવી રીતે અવસ્થિત (-નિશ્વળ રહેલું) અનુભવાય છે કે જેવી રીતે આદિ-મધ્ય-અંતરૂપ વિભાગાથી રહિત એવી સહજ ફેલાયેલી પ્રભા વડે દેદીપ્યમાન એવા એના શુક્રમાનથનરૂપ મહિમા નિત્ય-ઉદિત રહે (-શુદ્ધ ગ્રાનના પુંજરૂપ મહિમા સદા ઉદયમાન રહે).

ભાવાથ:—જ્ઞાનનું પૂર્ણ રૂપ સર્વને જાણવું તે છે. તે જ્યારે પ્રગટ થાય છે ત્યારે સર્વ વિશેષણા સહિત પ્રગટ થાય છે; તેથી તેના મહિમાને કાેઈ ખગાડી શક્તું નથી, સદા ઉદયમાન રહે છે.

' આવા જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માતું આત્મામાં ધારણ કરવું તે જ શ્રહવાયાગ્ય સર્વ શ્રદ્ધું અને ત્યાગવાયાગ્ય સર્વ[°] ત્યાગ્યું'—એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(ઉપજાતિ)

उन्ध्रुक्तधुन्मोच्यमशेषतस्तत् तथात्तमादेयमशेषतस्तत् । यदात्मनः संद्वतमर्वश्वकः पूर्णस्य संघारणमात्मनीदः ॥ २३६ ॥

અર્થ:—જેણે સર્વ શક્તિઓ સમેટી છે (–પાતામાં લીન કરી છે) એવા પૂર્ણ આત્માતું આત્મામાં ધારણ કરવું તે જ છાડવાયાગ્ય બધું છાડયું અને શ્રદ્ધવા-યાગ્ય બધું શ્રદ્ધું.

ભાવાર્થ:—પૂર્ણ્યાનસ્વરૂપ, સર્વ શક્તિઓના સમૂહરૂપ જે આત્મા તેને આત્મામાં ધારણ કરી રાખવા તે જ, ત્યાગવાયાગ્ય જે કાંઈ હતું તે બધું ય ત્યાગ્યું અને શ્રહ્યુ કરવાયાગ્ય જે કાંઈ હતું તે બધું ય શ્રહ્યુ કર્યું. એ જ કૃતકૃત્યપથું છે.

' આવા જ્ઞાનને **રહ જ નથી '—એવા અર્થ**ના, આગળની ગાથાની સ્**ચનાર્ય** 'લાક હવે કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

व्यतिरिक्तं परद्रव्यादेवं ज्ञानमवस्थितम् । कथमाहारकं तत्स्याचेन देहोऽस्य शंक्यते ॥ २३७ ॥

અથ:—આમ (પૂર્વોક્ત રીતે) જ્ઞાન પરદ્રવ્યથી જીદું અવસ્થિત (-નિશ્ચળ રહેલું) છે; તે (જ્ઞાન) આહારક (અર્થાત કર્મ-નાકર્મરૂપ આહાર કરનારું) કેમ હાય કે જેથી તેને દહની શંકા કરાય? (જ્ઞાનને દહ હોઈ શકે જ નહિ, કારણ કે તેને કર્મ-નાકર્મરૂપ આહાર જ નથી). ૩૯૦-૪૦૪

હવે આ અર્થને ગાયામાં કહે છે:—

अता जस्सामुतो ण हु मो आहारओ हवइ एवं। आहारो खदु मुतो जह्या मो पुगगलमओ उ॥ ४०५॥ ण वि सक्कड़ धितुं जं ण विमोत्तुं जं य जं परदृव्यं। सो को वि य तस्म गुणो पाउगिओ विस्मसो वा वि॥४०६॥ तह्या उ जो विमुद्धो त्रेया सो णेव गिण्हण् किचि। णेव विमुंत्रइ किनि वि जीवाजीवाण दृव्वाणं॥४०७॥

आत्मा यम्यामृती न खळ स आहारको भवत्येवम् । आहारः खळु मृती यस्मात्म पुह्न्छमयस्तु ॥ ४०५ ॥ नापि शक्यते प्रहीतुं यत् न विभोक्तुं यत्र यत्परद्रव्यम् । स कोऽपि च तस्य गणः भायोगिको वैक्षमो वाऽपि ॥ ४०६ ॥

એમ આતમા જેના અમૃર્તિક તે નથી આંગ્ક ખરે, પુદ્દગલમથી છે આંર તેથી આંગ તે મૃર્તિક ખરે. ૪૦૫. જે દ્રવ્ય છે પર તેહને ન પ્રહી, ન છાડી શકાય છે, અંઘા જ તેના ગુણ કા પ્રાયાગા ને વૈસ્તસિક છે. ૪૦૬. તેથી ખરે જે શુદ્ધ આત્મા તે નહિ કંઈ પણ પ્રહે, છાંડે નહિ વળી કાંઈ પણું જીવ ને અજીવ દ્રવ્યા વિષે. ૪૦૭.

तस्मानु यो विशुद्धश्रेतियता स नेत्र गृह्यति किंचित् । नेत्र विश्वंचित किंचिद्पि जीवाजीवयोद्ग्वययोः ॥ ४०७॥

अन्वधार्थ:—[पवं] ओ रीते [यस्य आत्मा] केने। आत्मा [अमूर्तः] अभूतिं छ [सः खलु] ते भरेभर [आहारकः न मचित] आहारः नथी; [आहारः खलु] आहार ते। [मूर्तः] भूतिं छ [यस्मात्] क्षर्ण है [सः तु पुद्रसमयः] ते भूर्द्भाक्षभय छे.

[यत् परद्रव्यं] के परद्रव्य छ [न अपि शक्यते प्रहीतुं यत्] ते भद्धी शक्षतुं नथी [न विमोक्तुं यत् च] तथा छाडी शक्षतुं नथी, [सः कोऽपि] ओवा क है। धि [तस्य] तेना (-आत्भाना) [प्रायोगिकः वाऽपि वैस्नसः गुणः] भाषाणिक तेभ क वैस्नसिक्त गुणः छ.

[तस्मात् तु] भाटे [यः विशुद्धः चैतियता] के विशुद्ध आत्भा छ [सः] ते [जीवाजीवयोः द्रव्ययोः] छव अने अछव द्रव्योभां (-परदेव्याभां) [किंचित् नेव युक्तिति] अर्ध भद्धता नथी [किंचित् अपि नेव विमुंचिति] तथा अर्ध एक्ष छाउता नथी.

ટીકા:—જ્ઞાન પરદ્રવ્યને કાંઈ પણ (જરા પણ) મહતું નથી તથા છાડતું નથી, કારણ કે પ્રાયોગિક (અર્ધાત્ પર નિમિત્તથી થયેલા) ગુણના સામચ્ય થી તેમ જ વૈસ્નસિક (અર્ધાત્ સ્વાભાવિક) ગુણના સામચ્ય થી જ્ઞાન વડે પરદ્રવ્યનું મહુવું તથા છાડવું અશક્ય છે. વળી, (કર્મ-નાકર્માદિરૂપ) પરદ્રવ્ય જ્ઞાનના—અમૃતિ ક આત્મદ્રવ્યના—આહાર નથી, કારણ કે તે મૃતિ ક યુદ્દગલદ્રવ્ય છે; (અમૃતિ કને મૃતિ ક આહાર હોય નહિ). તેથી જ્ઞાન આહારક નથી. આદે જ્ઞાનને દેહની શકા ન કરવી.

(અહીં 'જ્ઞાન' કહેવાથી 'આત્મા' સમજવો; કારણ કે, અભેક વિવક્ષાથી લક્ષણમાં જ લક્ષ્યના વ્યવહાર કરાય છે. આ ન્યાયે ડીકાકાર આચાર્ય દેવ આત્માને જ્ઞાન જ કહેતા આવ્યા છે.)

ભાવાર્થ:—જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા અમૂર્તિક છે અને આહાર તો કર્મ-નાકર્મરૂપ પુદ્દગલમય મૂર્તિક છે; તેથી પરમાર્થે આત્માને પુદ્દગલમય આહાર નથી. વળી આત્માના એવા જ સ્વભાવ છે કે તે પરદ્દવ્યને તો શહતો જ નથી;—સ્વભાવરૂપ પરિશ્રુમા કે વિભાવરૂપ પરિશ્રુમા, પાતાનાં જ પરિશ્રુમનાં શહણત્યાગ છે, પરદ્રવ્યનાં શહણત્યાગ તો જરા પશ્રુ નથી.

આ રીતે આત્માને આહાર નહિ હોવાથી તેને કેહ જ નથી..

માત્માને દેહ જ નહિ હોવાથી, પુરૂગલમથ દેહસ્વરૂપ લિંગ (–વેષ, ભેખ, ભાદા ચિદ્ર) માક્ષતું કારણ નથી—એવા અર્થનું, આગળની ગાથાઓની સ્ચનારૂપ કાવ્ય હવે કહે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

एवं ज्ञानस्य शुद्धस्य देह एव न विद्यते । ततो देहमयं ज्ञातुर्न लिंगं मोक्षकारणम् ॥ २३८ ॥

હવે આ અર્થને ગાયામાં કહે છે:—

पासंडीलिंगाणि व गिहितिंगाणि व बहुणयागणि । विज्ञं वदंति मृढा लिंगमिणं मोक्स्यमग्गोति ॥ ४०८ ॥ ण दु होइ मोक्खमग्गो लिंगं जं देहणिम्ममा अरिहा । लिंगं मुचित्तु दंमणणाणचिरत्ताणि मेसंति ॥ ४०९ ॥

पापंडिलिंगानि वा गृहिलिंगानि वा वहुमकाराणि । गृहीन्या वदन्ति सृदा लिगमिदं मोक्षमागं इति ॥ ४०८ ॥ न तु भवति मोक्षमार्गो लिगं यहेहनिर्मगः अर्हतः । लिंगं मृतत्वा दर्शनज्ञानचारित्राणि सेवन्ते ॥ ४०९ ॥

અन्वयार्थ:—[बहुप्रकाराणि] अर्डु प्रकारनां [पावंदिर्लिगानि वा] भुनि-िलेंगेने [गृहिर्लिगानि वा] अथवा गृहीिलेंगेने [गृहीत्वा] भहुकु क्रेरीने [मृहाः] भूढ (अज्ञानी) क्रेने [वदंति] એभ क्रेडु छ है ' [इदं लिंगं] आ (क्षाह्म) लिंग [मोसमार्गः इति] भेक्षभाग छ. '

અહુવિધનાં મુનિલિંગને અથવા ગૃહસ્થીલિંગને ગ્રહીને કહે છે મૃઢજન 'આ લિંગ મુક્તિમાર્ગ છે.' ૪૦૮. પણ લિંગ મુક્તિમાર્ગ નહિ, અહિંત નિર્મમ દેહમાં અમ લિંગ છાંડી જ્ઞાન ને ચારિત્ર, દર્શન સેવતા. ૪૦૯.

[तु] परंतु [लिंगं] लिंग [मोझमार्गः न मबति] भेक्षभार्गः नथी; [यत्] कारण के [अर्द्धतः] अर्द्धः तदेवे। [देद्दनिर्ममाः] ६६ भत्ये निर्भाभ वर्तता थक्षा [लिंगं मुक्तवा] लिंगने छाडीन [वर्शनवानचारित्राणि सेवन्ते] ६११न-मान-यारित्रने क सेवे छे.

હિકા:—કેડલાક લોકા અજ્ઞાનથી દ્રવ્યલિંગને માક્ષમારું માનતા થકા માહથી દ્રવ્યલિંગને જ ગ્રહણ કરે છે. તે (દ્રષ્યલિંગને માક્ષમારું માનીને શ્રહણ કરવું તે) અનુપપન્ન અર્થાત અગ્રુક્ત છે; કારણ કે બધાય ભગવાન અહું તદેવોને, શુદ્ધજ્ઞાનમયપસું હોવાને લીધે દ્રવ્યલિંગને આશ્રયભૂત શરીરના મમકારનો ત્યાગ હોવાથી, શરીરાશ્રિત દ્વ્યલિંગના ત્યાગ વડે દર્શનજ્ઞાનચારિત્રની માક્ષમાર્ગ પણે ઉપાસના જોવામાં આવે છે (અર્થાત્ તેઓ શરીરાશ્રિત દ્વ્યલિંગના ત્યાગ કરીને દર્શનજ્ઞાનચારિત્રને માક્ષમાર્ગ તરીકે સેવતા જોવામાં આવે છે).

ભાવાર્થ:—એ કેહમય કવ્યલિંગ માક્ષનું કારણ હોત તા અહ^લતદેવ વર્મફે કેહનું મમત્વ છોડી દર્શનજ્ઞાનચારિત્રને શા માટે સેવત? કવ્યલિંગથી જ માક્ષને પામત! માટે એ નક્કી થયું કે—કેહમય લિંગ માક્ષમાર્ગ નથી, પરમાર્થ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ આત્મા જ માક્ષના માર્ગ છે. ૪૦૮—૪૦૯.

હવે એ જ સિદ્ધ કરે છે (અર્થાત્ દ્રવ્યર્લિંગા માક્ષમાગ° નથી, કેશ ન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જ માક્ષમાગ° છે—એમ સિદ્ધ કરે છે):—

ण वि एस मोक्खमग्गो पासंडीगिहिमयाणि लिंगाणि । दंसणणाणचिरताणि मोक्खमग्गं जिणा विंति ॥ ४१०॥

नाप्येष मोक्षमार्गः पापंडिग्रहिमयानि लिंगानि । दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गे जिना विदंति ॥ ४१० ॥

અન્વયાર્થ:—[पाषंडिगृहिमयानि लिंगानि] भुनिनां અને ગૃહસ્થનાં લિંગાં [एषः] એ [मोक्समार्गः न अपि] માક્ષમાર્ગ નથી; [दर्शनक्षानवारित्राणि] દર્શનં-भान-ચારિત્રને [जिनाः] જિનદેવા [मोक्समार्ग विंदंति] માક્ષમાર્ગ કહે છે.

હીકા:—કવ્યર્લિંગ ખરેખર માક્ષમાર્ગ નથી, કારણ કે તે (ક્રવ્યર્લિંગ) શરીરાશ્રિત હોવાથી પરક્વ્ય છે. દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જ માક્ષમાર્ગ છે, કારણ કે તેઓ અત્માસ્ત્રાશ્રિત હોવાથી સ્વક્વય છે.

મુનિલિંગ ને ગૃહીલિંગ—એ લિંગા ન મુક્તિમાર્ગ છે, ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાનને અસ માક્ષમાર્ગ જિના કહે. ૪૧૦.

ભાવાર્થ:—મેણ છે તે સર્વ કર્મના અભાવરૂપ આત્મપરિષ્ફામ (-આત્માનાં પરિષ્ફામ) છે, માટે તેનું કારણ પણ આત્માનાં પરિષ્ફામ જ હેલું જોઈએ. દર્શન-માન-ચારિત્ર આત્માનાં પરિષ્ફામ છે; માટે નિશ્ચયથી તે જ માક્ષના માર્ગ છે.

ર્લિંગ છે તે દેહમય છે; દેહ છે તે પુરગલકવ્યમય છે; માટે આત્માને દેહ માક્ષના ખાગે નથી. પરમાર્થે અન્ય કવ્યને અન્ય કવ્ય કાંઈ કરતું નથી એ નિયમ છે. ૪૧૦.

જો આગ છે (અર્થાત જો દ્રવ્યર્લિંગ માક્ષમાર્ગ નથી અને દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર જ માક્ષમાર્ગ છે) તા આમ (નીચે પ્રમાણે) કરવું—એમ હવે ઉપદેશ કરે છે:—

तह्या जिहनु लिंगे मागारणगारणहिं वा गहिए। दंसणणाणचिरते अप्पाणं जुंज मोकवपटे ॥ ४११॥

तम्मान् त्रहित्वा व्हिंगानि सागारेरनगारकैर्वा गृहीतानि । दर्शनज्ञानचारित्रे आत्मानं युंक्ष्व मोक्षपथे ॥ ४११ ॥

भान्यश्राप्ति तस्त्रात्] भारे [सागारैः] श्वाभारे। व3 (-शृद्धस्था व3) [अनगारकैः वा] अथवा अध्याशे व3 (-शृतिओ व3) [गृहीतानि] अद्वाधेक्षां [सिंगानि] क्षिणोर्ते [जहित्वा] छाडीने, [वर्शनवानवारित्रे] ६२६नशानशारित्रभां— [मोक्षपये] हे के भेक्षभागे छ तेभां—[आत्मानं युंद्ध्व] तुं आत्भाने कोड.

ટીકા:—કારણ કે દ્રવ્યલિંગ માક્ષમાગે નથી, તેથી સમસ્ત દ્રવ્યલિંગને છાડીને દર્શનગ્રાનચારિત્રમાં જ, તે (દર્શનગ્રાનચારિત્ર) માક્ષમાગે હાવાથી, આત્માને જોડવા-પાત્ર્ય છે—એમ સ્ત્રની અનુમતિ છે.

ભાવાર્થ:—અહીં દ્રવ્યલિંગને છાડી આત્માને દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમાં જોડવાનું વચન છે તે સામાન્ય પરમાર્થ વચન છે. કાઈ શમજરી કે મુનિ-માવકનાં લતો છાડાવવાના ઉપદરા છે. પરંતુ એમ નથી. જેઓ કેવળ દ્રવ્યલિંગને જ માક્ષમાર્ગ જણી ભેખ ધારણ કરે છે, તેમને દ્રવ્યલિંગના પક્ષ છાડાવવા ઉપદરા કર્યો છે કે—ભેખમાત્રથી (વેશમાત્રથી, ખાક્ષભતમાત્રથી) માક્ષ નથી, પરમાર્થ માક્ષમાર્ગ તો આત્માનાં પરિણામ જે દર્શન-માન-ચારિત્ર તે જ છે. વ્યવહાર આચારસ્ત્રમાં કહ્યા અનુસાર જે મુનિ-માવકનાં બાહ્ય લતો છે, તેઓ વ્યવહારથી નિશ્ચયમાક્ષમાર્ગનાં સાધક છે; તે લતોને અહીં છાડાવ્યાં

તૈથી તજી સાગાર કે અણુગાર-ધારિત લિંગને, કોર્ટ ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાનમાં તું એડ રે! નિજ આત્મને. પ્રકર્શ--

નથી, પરંતુ એમ કર્યું છે કે તે વ્રતાતું પણ મમત્વ છાડી પરમાર્થ માક્ષમાર્ગમાં જોડાવાથી માક્ષ થાય છે, કેવળ સેખમાત્રથી—વ્રતમાત્રથી માક્ષ નથી.

હવે આ જ અર્થને દૃદ કરતી આગળની ગાથાની સ્થનાર્ધ શ્લાક કહે છ:--

(अपि०देते)

दर्भनज्ञानचारित्रत्रयात्मा तस्वमात्मनः । एक एव सदा सेव्यो मोभ्रमागी मुम्बूणा ॥ २३९॥

અર્થ:—આત્માતું તત્ત્વ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રત્રયાત્મક છ (અર્થાત્ આત્માતું યથાર્થ રૂપ દર્શન, જ્ઞાન ને મારિત્રના ત્રિક્સ્વરૂપ છ); તેથી માક્ષના ઇચ્છક પુરુષે (આ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રસ્વરૂપ) માક્ષમાર્ગ એક જ સદા સેવવાયાત્ર્ય છે. ૪૧૧.

હવે આ જ ઉપદેશ ગાથાદારા કરે છે:-

मोक्क्वपहे अप्पाणं ठवेहि तं चेव झाहि तं चेय । तत्थेव विहर णिचं मा विहरमु अण्णदव्वेमु ॥ ४१२ ॥

मोक्षपथे आत्मानं स्थापय तं चैव ध्यायस्य तं चेतयस्य । तत्रेव विहर नित्यं मा विहार्पीरन्यद्रव्येषु ॥ ४१२ ॥

श्यन्वश्रधः—(હ ભવ્ય!) [मोक्षपथे] તું માર્કામાર્ગ માં [आत्मान स्थापय] પાતાના આત્માને સ્થાપ, [तं च दव ध्यायस्य] तेतुं જ ધ્યાન કર, [तं चेतयस्य] तेने જ ચેત—અનુભવ [तप्र दव नित्यं विद्या] અને तेभां જ निशंतर विद्वार कर; [अन्यद्रव्येषु मा विद्यार्थीः] અન્ય ડ્રગ્યામાં વિદ્વાर ન કર,

ટીકા:—(હે ભવ્ય!) પાતે અર્થાત્ પાતાના આત્મા અનાદિ સ'સારથી માંડીને પાતાની પ્રજ્ઞાના (-પ્યુદ્ધિના) દેાષથી પરદ્રવ્યમાં—રાગદ્વેષાદિમાં - નિર'તર સ્થિત રહેલા હાવા છતાં, પાતાની પ્રજ્ઞાના ગુણ વ3 જ તેમાંથી પાછા વાળીને તેને અતિ નિશ્ચળપણ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં નિર'તર સ્થાપ; તથા સમસ્ત અન્ય થિ'તાના નિરાધ વ3 અત્ય'ત એકાથ થઇને દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને જ પ્યા; તથા સમસ્ત કમ'ચેતના અને

તું સ્થાપ નિજને માક્ષપંથે, ધ્યા, અનુભવ તેહને, તેમાં જ નિત્ય વિહાર કર, નહિ વિહર પરદ્રવ્યા વિષે. ૪૧૨.

કર્મફળચેતનાના ત્યાગ વડે શુદ્ધજ્ઞાનચેતનામય થઇને દર્શન-જ્ઞાન-ચારિવને જ ચેત— મનુભવ; તથા દ્રવ્યના સ્વભાવના વશે (પાતાને) જે કૃષ્ણે કૃષ્ણે પરિણામાં ઉપજે છે તે-પણા વડે (અર્થાત્ પરિણામીપણા વડે) તન્મય પરિણામવાળા (-દર્શનગ્રાનચારિત્રમય પરિણામવાળા) થઈને દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં જ વિહર; તથા જ્ઞાનરૂપને એકને જ મચળપણે મનલં ખતા થકા, જેઓ ગ્રેયરૂપ હાવાથી ઉપાધિસ્વરૂપ છે એવાં સર્જ તરફથી ફેલાતાં સમસ્ત પરદ્રવ્યામાં જશ પણ ન વિહર.

ભાવાર્થ:—પરમાર્થ રૂપ આત્માનાં પરિણામ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છ; તે જ માક્ષમાર્ગ છે. તેમાં જ (-દર્શ નજ્ઞાનચારિત્રમાં જ) આત્માને સ્થાપવા, તેનું જ ધ્યાન કરવું, તેના જ અનુભવ કરવા અને તેમાં જ વિહરવું—પ્રવર્ત વું, અન્ય દ્રવ્યામાં ન પ્રવર્ત વું. અહીં પરમાર્થ એ જ ઉપદેશ છે કે—નિશ્ચય માક્ષમાર્ગનું સેવન કરવું, કેવળ વ્યવહારમાં જ મૃદ ન રહેવું.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(શાદ્દેલવિક્રીડિત)

एको मोक्षपथो य एक नियतो हम्ब्रिप्तिस्थात्मक-स्तत्रैवस्थितिमेति यस्तमनिशं ध्यायेच तं चेतति । तस्मिकेव निरंतरं विहरति द्रच्यांतराण्यस्पृश्चन् सोऽवश्यं समयस्य सारमचिराक्षित्योदयं विंदति ॥ २४० ॥

અર્થ:—દર્શનજ્ઞાનચારિત્રસ્વરૂપ જે આ એક નિયત માક્ષમાર્ગ છે, તેમાં જ જે પુરુષ સ્થિતિ પામે છે અર્થાત્ સ્થિત રહે છે, તેને જ નિરંતર ધ્યાવે છે, તેને જ ચેતે—અનુભવે છે, અને અન્ય દ્રવ્યોને નહિ સ્પર્શતા થકા તેમાં જ નિરંતર વિહાર કરે છે, તે પુરુષ, જેના ઉદય નિત્ય રહે છે એવા સમયના સારને (અર્થાત્ પરમાત્માના રૂપને) થાડા કાળમાં જ અવશ્ય પામે છે—અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—નિશ્ચયમાક્ષમાર્ગ'ના સેવનથી થાડા જ કાળમાં માક્ષની પ્રાપ્તિ થાય એ નિયમ છે.

' જેઓ દ્રવ્યલિંગને જ મેણમાર્ગ માની તેમાં મમત્વ રાંખે છે, તેમણે સમયસારને અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માને જાણ્યા નથી '—એમ હવેની ગાથામાં કહેરો; તેની સ્વનાતું કાવ્ય પ્રથમ કહે છે:— (શાર્દ્ર લવિક્રીડિત)

ये त्वेनं परिद्वत्य संद्वतिपथमस्थापितेनात्मना लिंगे द्रव्यमये वेद्दन्ति ममतां तस्वीर्ववीधच्युताः । नित्योद्योतमलंदमेकमतुलालोकं स्वभावमभा-माग्भारं समयस्य सारममलं नाष्टापि पत्र्यंति ते ॥ २४१॥

અર્થ:—જે પુરુષા આ પૂર્વાક્ત પરમાર્થ સ્વરૂપ પ્રાક્ષમાર્ગન છાડીને વ્યવહાર-માક્ષમાર્ગમાં સ્થાપેલા પાતાના આત્મા વડે ક્વ્યમય લિંગમાં મમતા કરે છે (અર્થાત્ એમ માને છે કે આ ક્વ્યલિંગ જ અમને માક્ષ પમાડશે), તે પુરુષા તત્ત્વના યથાર્થ ગ્રાનથી રહિત વર્તતા થકા હજી સુધી સમયના સારને (અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માને) દેખતા—અનુભવતા નથી. કેવા છે તે સમયસાર અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મા? નિત્ય પ્રકાશમાન છે (અર્થાત્ કોઈ પ્રતિપક્ષી થઈને જેના ઉદયના નાશ કરી શકતું નથી), અખંડ છે (અર્થાત્ જેમાં અન્ય ગ્રેય આદિના નિમિત્ત ખંડ થતા નથી), એક છે (અર્થાત્ પયચિથી અનેક અવસ્થારૂપ થવા છતાં જે એકરૂપપણાને છાડતા નથી), અતુલ (-ઉપમારહિત) જેના પ્રકાશ છે (કારણ કે ગ્રાનપ્રકાશને સૂર્યાદિકના પ્રકાશની ઉપમા આપી શકાતી નથી), સ્વભાવપ્રભાના પુંજ છે (અર્થાત્ ચૈતન્યપ્રકાશના સમૂહરૂપ છ), અમલ છે (અર્થાત્ રાગાદિ-વિકારરૂપી મળથી રહિત છે).

(આ રીતે, જેઓ દ્રવ્યલિંગમાં મમત્વ કરે છે તેમને નિશ્ચય-કારણસમયસારના અનુભવ નથી; તા પછી તેમને કાર્યસમયસારની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય ?) ૪૧૨.

હવે આ અર્થની ગાયા કહે છે:—

पासंडीलिगेसु व गिहिलिगेसु व बहुणयारेसु । कुव्वंति जे ममत्तं तेहि ण णायं समयसारं ॥ ४१३॥

पापंडिलिंगेषु वा गृहिलिंगेषु वा बहुमकारेषु । कुर्वति ये ममन्वं तैर्न ज्ञातः समयसारः ॥ ४१३ ॥

અન્વયાર્થ:—[ये] જેમા [बहुप्रकारेषु] બહુ પ્રકારનાં [पार्वडिलिनीषु वां] બુનિલિ'ગામાં [गृहिलिंनोषु वा] અથવા ગૃહસ્થલિ'ગામાં [ममत्वं कुर्वति] મમતા

બહુવિધનાં મુનિલિંગમાં અથવા ગૃહીલિંગા વિષે મમતા કરે, તેણે નથી જાણ્યાે 'સમયના સાર'ને. ૪૧૩. हरें छ (अर्थात् आ इव्य क्षिण क भेक्षतुं देनार छ ओभ भाने छ), ितैः समयसारः म भातः] तेभक्षे सभवसारने नथी कार्था.

ટીકા:—જેઓ ખરેખર 'હું શ્રમણ છું, શ્રમણોપાસક (-શ્રાવક) છું' એમ દ્રવ્યલિ'ગમાં મમકાર વઉ મિથ્યા અહ'કાર કરે છે, તેઓ અનાદિરૂઢ (અનાદિ કાળથી ચાલ્યા આવેલા) વ્યવહારમાં મૂઢ (માહી) વર્તતા થકા, મૌઢ વિવેકવાળા નિશ્ચય (-નિશ્ચયનય) પર *અનારૂઢ વર્તતા થકા, પરમાર્થ સત્ય (-જે પરમાર્થ સત્યાર્થ છે એવા) ભગવાન સમયસારને દેખતા—અનુભવતા નથી.

ભાવાર્થ:—અનાદિ કાળના પરંદ્રવ્યના સંધાગથી થયેલા જે વ્યવહાર તેમાં જ જે પુરુષા મુદ્ર અર્થાત્ માહિત છે, તેઓ એમ માને છે કે 'આ બાદ્ધ મહાલતાદિરૂપ ભેખ છે તે જ અમને માક્ષ પ્રાપ્ત કરાવશે,' પરંતુ જેનાથી ભેદજ્ઞાન થાય છે એવા નિશ્ચયને તેઓ જાણતા નથી. આવા પુરુષા સત્યાર્થ, પરમાત્મરૂપ, શુદ્ધજ્ઞાનમય સમયસારને દેખતા નથી.

હવે આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(વિયાગિની)

भ्यवद्दारविमृहदृष्ट्यः परमार्थे कलयंति नो जनाः । तुषबोधविम्रुग्धबुद्धयः कलयंतीद्द तुषं न तंडुलम् ॥ २४२ ॥

અર્થ:—વ્યવહારમાં જ જેમની દર્ષ્ટ (-હ્યુદ્ધિ) માહિત છે એવા પુરુષા પરમા**ર્થને જાણ**તા નથી, જેમ જગતમાં ^૧તુષના જ્ઞાનમાં જ જેમની છુદ્ધિ માહિત છે (-માહ પામી છે) એવા પુરુષા તુષને જ જાણે છે, ^૨તંડુલને જાણતા નથી.

ભાવાર્થ:—જેઓ ફાતરાંમાં મુખ થઈ રહ્યા છે, ફાતરાંને જ ફૂટ્યા કરે છે, તેમણે તંડુલને જાણ્યા જ નથી; તેવી રીતે જેઓ દ્રવ્યલિંગ આદિ વ્યવહારમાં મુખ થઇ રહ્યા છે (અર્થાત્ શરીરાદિની ક્રિયામાં મમત્વ કર્યા કરે છે), તેમણે શુદ્ધાત્મ-અનુભવનરૂપ પરમાર્થને જાણ્યા જ નથી; અર્થાત્ એવા છવા શરીરાદિ પરદ્રવ્યને જ આતમા જાણે છે, પરમાર્થ આતમાનું સ્વરૂપ તેઓ જાણતા જ નથી.

હવે આગળની ગાયાની સૂચનારૂપે કાવ્ય કહે છે:---

^{*} અનારૂઢ = નહિ આરૂડ; નહિ ચડેલા.

૧. તુષ = ડાંગરનાં ફાતરાં; અનાજનાં ફાતરાં.

ર. તંડુલ = ફાતરાં વિનાના ચાખા; ફાતરાં વિનાનું અનાજ.

(स्वागता)

द्रव्यिलंगममकारमीलिते-र्दश्यते समयसार एव न । द्रव्यिलंगमिइ यत्किलान्यतो ज्ञानमेकमिदमेव हि स्वतः ॥ २४३ ॥

અર્થ:—જેઓ દ્રવ્યલિ'ગમાં ધમકાર વર અધ—વિવેકરહિત છે, તેઓ સમયસારને જ દેખતા નથી; કારણ કે આ જગતમાં દ્રવ્યલિ'ગ તા ખરેખર અન્યદ્રવ્યથી થાય છે, આ જ્ઞાન જ એક પાતાથી (આત્મદ્રવ્યથી) થાય છે.

ભાવાર્થ:—જેઓ દ્રવ્યર્લિંગમાં મમત્વ વર્ડ અધ છે તેમને શુદ્ધાત્મદ્રવ્યના અતુભવ જ નથી, કારણ કે તેઓ વ્યવહારને જ પરમાર્થ માનતા હેાવાથી પરદ્રવ્યને જ આત્મદ્રવ્ય માતે છે. ૪૧૩.

'વ્યવહારનય જ મુનિલિ'ગને અને શ્રાવકલિ'ગને—એ બન્ને લિંગાને માક્ષમાર્ગ' કહે છે, નિશ્ચયનય કાેઈ લિ'ગને માક્ષમાર્ગ' કહેતા નથી '—એમ હવે ગાથામાં કહે છે:—

ववहारिओ पुण णओ दोण्णि वि लिगाणि भणइ मोक्खपहे । णिच्छयणओ ण इच्छइ मोक्खपहे मन्बलिंगाणि ॥ ४१४ ॥

त्यावहारिकः पुनर्नयो द्व अपि लिंगे भणित मोक्षपथे । निश्चयनयो नेप्तिति गोक्षपथे मर्वलिंगानि ॥ ४१४ ॥

અન્વયાથ:—[व्यावहारिकः नयः पुनः] વ્યવહારનય [द्वे लिंगे विष] ખન્ને લિંગાને [मोक्षपये मणित] ગાક્ષમાર્ગ માં કહે છે (અર્થાત વ્યવહારનય મુનિલિંગ તેમ જ ગૃહીલિંગને માક્ષમાર્ગ કહે છે); [निकायनयः] નિશ્ચયનય [सर्विक्षिणिन] સર્વ લિંગાને (અર્થાત્ કાઈ પણ લિંગને) [मोक्षपये न श्च्छिति] માક્ષમાર્ગમાં ગણતા નથી.

ટીકા:—શ્રમણ અને શ્રમણાપાસકના ભેરે બે પ્રકારનાં હવ્યલિંગા મેક્ષમાર્ગ છે—એવા જે પ્રરૂપણ-પ્રકાર (અર્થાત્ એવા પ્રકારની જે પ્રરૂપણા) તે કેવળ વ્યવહાર

વ્યવહારનય અ ઉભય લિંગા માક્ષપંથ વિષે કહે, નિશ્ચય નહાં માને કદી કાે લિંગ મુક્તિપથ વિષે. ૪૧૪.

જ છે, પરમાર્થ નથી, કારણ કે તે (પ્રરૂપણા) પાતે અશુદ્ધ દ્રવ્યના અનુભવનસ્વરૂપ હૈાવાથી તેને પરમાર્થપણાના અભાવ છે; અમણ અને શ્રમણાપાસકના ભેદાથી અતિકાંત, દર્શનમાનમાં પ્રવૃત્ત પરિણતિમાત્ર (–માત્ર દર્શન-માનમાં પ્રવર્તે લી પરિણતિરૂપ) શુદ્ધ માન જ એક છે—એવું જે નિસ્તુષ (-નિર્મળ) અનુભવન તે પરમાર્થ છે, કારણ કે તે (અનુભવન) પાતે શુદ્ધ દ્રવ્યના અનુભવતસ્વરૂપ હૈાવાથી તેને જે પરમાર્થ પણ છે. માટે જેઓ વ્યવહારને જ પરમાર્થ ખુદ્ધિથી (-પરમાર્થ માનીને) અનુભવે છે, તેઓ સમયસારને જ નથી અનુભવતા; જેઓ પરમાર્થને પરમાર્થ ખુદ્ધિથી અનુભવે છે, તેઓ જ સમયસારને અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—વ્યવહારમંપંતા વિષય તા ભેદરૂપ અશુદ્ધશ્વ છે, તેથી તે પરમાર્થ નથી; નિશ્ચયનયના વિષય અભેદરૂપ શુદ્ધશ્વ્ય છે, તેથી તે જ પરમાર્થ છે. માટે, જેઓ વ્યવહારને જ નિશ્ચય માનીને પ્રવતે છે તેઓ સમયસારને અનુભવતા નથી; જેઓ પરમાર્થને પરમાર્થ પ્રાનીને પ્રવતે છે તેઓ જ સમયસારને અનુભવે છે (તેથી તેઓ જ માફ્યને પામે છે).

'બહુ કથનથી બસ થાએા, એક પરમાર્થના જ અનુભવ કરા '—એવા અર્થ તું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(માલિની)

अलमलमतिजन्पैर्दुर्विकन्पैरनन्पै-रयमिइ परमार्थश्रेत्यतां नित्यमेकः। स्वरसविसरपूर्णक्रानविस्फूर्तिमात्रा-म खल्ल समयसारादुत्तरं किंचिदस्ति॥ २४४॥

અર્થ:—બહુ કહેવાથી અને બહુ દુર્વિકલ્પાયી ખસ થાએા, ખસ થાએા; અહીં એટલું જ કહેવાનું છે કે આ પરમાર્થને એકને જ નિરંતર અનુભવા; કારણ કે નિજ રસના ફેલાવથી પૂર્ણ જે જ્ઞાન તેના સ્કુરાયમાન થવામાત્ર જે સમયસાર (-પરમાત્મા) તેનાથી ઊંચું ખરેખર બીજીં કાંઈ પણ નથી (—સમયસાર સિવાય બીજીં કાંઈ પણ સારભૂત નથી).

ભાવાથ:—પૂજુ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માના અનુભવ કરવા; આ ઉપરાંત ખરેખર બીજું કાંઈ પજુ સારભૂત નથી.

હવે છલ્લી ગાથામાં આ સમયસાર મથના અભ્યાસ વગેરેનું ફળ કહીને આચાય ભગવાન આ મધ્ય પૃષ્કુ કરશે; તેની સ્ચનાના શ્લોક પ્રથમ કહે છે:—

(अनुष्टुप्) इदमेकं जगसञ्जरसयं याति पूर्णताम् । विज्ञानघनमानंदमयमध्यक्षतां नयत् ॥ २४५ ॥

ભાવાર્થ:—આ સમયપ્રાભૃત મ'થ વચનક્રપે તેમ જ જ્ઞાનક્રપે—બન્ને પ્રકારે જગતને અક્ષય (અર્થાત્ જેના વિનાશ ન થાય એવું) અદ્વિતીય નેત્ર સમાન છે, કારેલું કે જેમ નેત્ર થડપદાદિકને પ્રત્યક્ષ દેખાંડ છે તેમ સમયપ્રાભૃત આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ અનુભવગાચર દેખાંડ છે. ૪૧૪.

હવે ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય આ મ્રંથને પૂર્ણ કરે છે તેથી તેના મહિમાર્ય તેના અભ્યાસ વગેરેતું ફળ ગાથામાં કહે છે:—

जो समयपाहुडमिणं पडिहुणं अत्थतचओ णाउं । अत्थे टाही चेया सो होही उत्तमं सोक्खं ॥ ४१५॥

यः समयमाभृतमिदं पठित्या अर्थतस्वतो ज्ञात्वा । अर्थे स्थास्यति चेतयिता स भविष्यत्युत्तमं सौष्ट्यम् ॥ ४१५ ॥

અર્થ:—[यः चेतियता] જે આત્મા (-ભલ્ય છવ) [इदं समयप्रामृतं पिठत्वा] આ સમયપ્રાભૃતને ભણીને, [अर्थतत्त्वतः झात्वा] અર્થ અને તત્ત્વથી જાણીને, [अर्थे स्थास्यति] તેના અર્થમાં સ્થિત થશે, [सः] ते [उसमं सीक्यं मिष्याति] ઉત્તમ સીખ્યસ્વરૂપ થશે.

ીકા: — સમયસારભૂત ભગવાન પશ્માતમાનું — કે જે વિશ્વના પ્રકાશક હોવાથી વિશ્વસમય છે તેનું — પ્રતિપાદન કરતું હોવાથી જે પાતે શબ્દબ્રહ્મ સમાન છે એવા મ્યા શાસને જે મ્યાતમાં ખરેખર ભણીને, વિશ્વને પ્રકાશવામાં સમર્થ એવા પરમાર્થ ભૂત, ચૈતન્ય-પ્રકાશરૂપ માત્માના નિશ્વય કરતા થકા (આ શાસને) અર્થથી મને તત્ત્વથી જાણીને, તેના જ અર્થ ભૂત ભગવાન એક પૂર્ણ વિજ્ઞાનથન પરમબ્રદ્ધમાં સર્વ ઉદ્યમથી સ્થિત થશે, તે માત્મા, તત્ક્ષણ પ્રગઢ થતા એક ચૈતન્યરસથી ભરેલા સ્વભાવમાં સુસ્થિત

આ સમયપ્રાભૃત પઠન કરીને, અર્થ-તત્ત્વથી જાણીને, ઠરશે અરથમાં આતમા જે, સૌખ્ય ઉત્તમ તે થશે. ૪૧૫.

અને નિરાકુળ (-આકુળતા વિનાતું) હોવાને લીધે જે (સીખ્ય) 'પરમાન'દ' શબ્દથી વાચ્ય છે, ઉત્તમ છે અને અનાકુળતા-લક્ષણવાળું છે એવા સીખ્યસ્વરૂપ પાતે જ થઈ જશે.

ભાવાર્થ:—આ શાસનું નામ સમયપાભૃત છે. સમય એટલે પદાર્થ, અથવા સમય એટલે આત્મા. તેનું કહેનાનું આ શાસ છે. વળી આત્મા તો સમસ્ત પદાર્થીના પ્રકાશક છે. આવા વિશ્વપ્રકાશક આત્માને કહેતું હોવાથી આ સમયપાભૃત શબ્દબ્રહ્મ સમાન છે; કારખું કે જે સમસ્ત પદાર્થીનું કહેનાર હોય તેને શબ્દબ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે. દ્વાદશાંગશાસ શબ્દબ્રહ્મ છે અને આ સમયપ્રાભૃતશાસને પખ્ર શબ્દબ્રહ્મની ઉપમા છે. આ શબ્દબ્રહ્મ (અર્થાત્ સમયપ્રાભૃતશાસ) પરબ્રહ્મને (અર્થાત્ શુદ્ધ પરમાત્માને) સાક્ષાત્ દેખાં છે. જે આ શાસને ભણીને તેના યથાર્થ અર્થમાં કરશે, તે પરબ્રહ્મને પામશે; અને તેથી, જેને 'પરમાન'દ ' કહેવામાં આવે છે એવા ઉત્તમ, સ્વાત્મિક, સ્વાધીન, બાધારહિત, અવિનાશી સુખને પામશે. માટે હે ભવ્ય જવા! તમે પાતાના કલ્યાખુને અર્થ આને અલ્યાસ કરો, આનું શ્રવ્ણ કરો, નિર'તર આનું જ સ્મરખુ અને પ્યાન રાખો, કે જેથી અવિનાશી સુખની પ્રાપ્તિ થાય. આવા શ્રીગુરૂઓના ઉપદેશ છે.

હવે આ સવ વિશુહગાનના અધિકારની પૂર્જુતાના કળશરૂપ લાક કહે છ:-

(અનુષ્દુપુ)

इतीदगात्मनस्तत्त्वं ज्ञानमात्रमवस्थितम् । अस्तंदमेकमचलं स्वसंवेद्यमवाधितम् ॥ २४६ ॥

અર્થ:—આ રીતે આ આત્માનું તત્ત્વ (અર્થાત્ પરમાર્થભૂત સ્વરૂપ) ફ્રાનમાત્ર નક્કી થયું—કે જે (આત્માનું) જ્ઞાનમાત્ર તત્ત્વ અખંડ છે (અર્થાત્ અનેક ફ્રેયાકારોથી અને પ્રતિપક્ષી કર્મોથી જોકે ખંડ ખંડ જેખાય છે તાપણ જ્ઞાનમાત્રમાં ખંડ નથી), એક છે (અર્થાત્ અખંડ હૈાવાથી એકરૂપ છે), અચળ છે (અર્થાત્ જ્ઞાનરૂપથી ચળતું નથી—ફ્રેયરૂપ થતું નથી), સ્વસંવેદ્ય છે (અર્થાત્ પાતાથી જ પાતે જણાય છે), અને અબાધિત છે (અર્થાત્ કાઈ ખાદી યુક્તિથી બાધા પાત્રતું નથી).

ભાવાથ:—અહીં આત્માનું નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન જ કહ્યું છે તેનું કારણ આ પ્રમાણે છે:—આત્મામાં અનંત ધર્મો છે; પરંતુ તેમાં કેઠલાક તા સાધારણ છે, તેથી તેઓ અતિવ્યાસિવાળા છે, તેમનાથી આત્માને ઓળખી શકાય નહિ; વળી કેઠલાક (ધર્મો) પર્યાયાશ્રિત છે—કોઈ અવસ્થામાં હાય છે અને કાઈ અવસ્થામાં નથી હાતા, તેથી તેઓ અવ્યાસિવાળા છે, તેમનાથી પણ આત્મા ઓળખી શકાય નહિ. ચેતનતા બોકે આત્માનું (અતિવ્યાસિ અને અવ્યાસિથી શહિત) લક્ષણ છે, તાપણ તે શક્તિમાત્ર

છે, અદ્દષ્ટ છે; તેની વ્યક્તિ કર્રાન અને જ્ઞાન છે. તે દર્શન અને જ્ઞાનમાં પણ જ્ઞાન સાકાર છે, પ્રગઢ અનુભવગાચર છે; તેથી તેના દ્વારા જ આત્મા એાળખી શકાય છે. માટે અહીં આ જ્ઞાનને જ પ્રધાન કરીને આત્માનું તત્ત્વ કહ્યું છે.

અહીં એમ ન સમજ્વું કે 'આત્માને જ્ઞાનમાત્ર તત્ત્વવાળા કદ્યો છે તેથી એટલા જ પરમાર્થ છે અને અન્ય ધર્મા જીકા છે, આત્મામાં નથી'; આવા સવધા એકાંત કરવાથી તા મિથ્યાદૃષ્ટિપણું થાય છે, વિજ્ઞાનાદ્વૈતવાદી બોહના અને વેદાંતના મત આવે છે; માટે આવા એકાંત આધાસહિત છે. આવા એકાંત અભિપ્રાયથી કાઈ મુનિલ્લત પણ પાળે અને આત્માનું—જ્ઞાનમાત્રનું—ધ્યાન પણ કરે, તા પણ મિથ્યાત્વ કપાય નહિ; મ'દ કષાયાને લીધે સ્વર્ગ પામે તા પામા, માક્ષનું સાધન તા થતું નથી. માટે સ્યાદવાદથી યથાથે સમજવં. ૪૧૫.

* *

(અહીં સુધીમાં ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યની ૪૧૫ ગાથાઓનું વ્યાખ્યાન દીકાકાર શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે કર્યું અને તે વ્યાખ્યાનમાં કળશરૂપે તથા સ્ચનિકાર્ય ૨૪૬ કાવ્યા કહ્યાં.. હવે દીકાકાર આચાર્યદેવે વિચાર્યું કે—આ મંથમાં જ્ઞાનને પ્રધાન કરીને જ્ઞાનમાત્ર આત્મા કહેતા આવ્યા છીએ; તેથી કાઈ તકે કરશે કે 'જૈનમત તા સ્યાદ્વાદ છે; તા પછી આત્માને જ્ઞાનમાત્ર કહેવાથી શું એકાંત આવી જતા નથી? અર્થાત્ સ્યાદ્વાદ સાથે વિરોધ આવતા નથી? વળી એક જ જ્ઞાનમાં ઉપાયતત્ત્વ અને ઉપયતત્ત્વ—એ બન્ને કઈ રીતે ઘટે છે?' આમ તકે કાઈને થશે. માટે આવા તકેનું નિરાકરણ કરવાને દીકાકાર આચાર્યદેવ અહીં સર્વાવશુદ્ધજ્ઞાન અધિકારના અંતમાં પરિશાષ્ટ્રિયે થાંદ્રું કહે છે. તેમાં પ્રથમ વૈદાક કહે છે:—)

(અનુષ્ટુપ્)

अत्र स्याद्वादशुद्धचर्थं वस्तुतस्वच्यवस्थितिः । उपायोपेयभावश्च मनाग्भूयोऽपि चित्यते ॥ २४७ ॥

અર્થ:—અહીં સ્યાદ્વાદની શુદ્ધિને અર્થ વસ્તુતત્ત્વની વ્યવસ્થા અને (એક જ જ્ઞાનમાં ઉપાયપણું અને ઉપયપણું કઈ રીતે ઘટે છે તે બતાવવા) ઉપાય-ઉપયભાવ જરા ફરીને પણ વિચારવામાં આવે છે. ભાવારી:—વસ્તુનું સ્વરૂપ સાંમાન્યવિશેષાત્મક અનેક-ધર્મસ્વરૂપ હોવાથી તે સ્યાદ્વાદથી જ સાધી શકાય છે. એ રીતે સ્યાદ્વાદની શુદ્ધતા (-પ્રમાણિકતા, સત્યતા, નિર્દાપતા, નિર્મળતા, અહિતીયતા) સિદ્ધ કરવા માટે આ અધિકારમાં વસ્તુનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે છે. (તેમાં એમ પણ અતાવવામાં આવશે કે આ મધ્યમાં આત્માને માનમાત્ર કહ્યો હોવા છતાં સ્યાદ્વાદ સાથે વિરોધ આવતા નથી.) વળી ખીજીં, એક જ મ્રાનમાં સાધકપણ તથા સાધ્યપણ કઈ રીતે બની શકે તે સમજાવવા માનના ઉપાય-ઉપયભાવ અર્થાત્ સાધકસાધ્યભાવ પણ આ અધિકારમાં વિચારવામાં આવે છે.

(હવે પ્રથમ આચાય^cદેવ વસ્તુસ્વરૂપના વિચાર દ્વારા રયાદ્વાદને સિદ્ધ કરે છે:—)

સ્યાદ્વાદ સમસ્ત વસ્તુઓના સ્વરૂપને સાધનારું, અહિંત્ સર્વજ્ઞનું એક અસ્ખલિત (-નિર્માધ) શાસન છે. તે (સ્યાદ્વાદ) ' બધુ' અનેકાંતાત્મક છે' એમ ઉપદેશે છે, કારણ કે સમસ્ત વસ્તુ અનેકાંત-સ્વભાવવાળી છે. ('સર્વ વસ્તુએ અનેકાંતસ્વરૂપ છે' એમ જે સ્યાદ્વાદ કહે છે તે અસત્યાર્થ કલ્પનાથી કહેતા નથી, પરંતુ જેવા વસ્તુના અનેકાંત સ્વભાવ છે તેવા જ કહે છે).

અહીં આત્મા નામની વસ્તુતે જ્ઞાનમાત્રપણે ઉપદેશવામાં આવતાં છતાં પણ સ્યાદ્વાદના કાપ નથી: કારણ કે જ્ઞાનમાત્ર સ્પાત્મવસ્તુને સ્વયંમેવ સ્પનેકાંતપદ્ધ છે. ત્યાં (અનેકાંતનું એવું સ્વરૂપ છ કે), જે (વસ્તુ) તત છે તે જ અતત્ છે. જે (વસ્તુ) એક છે તે જ અનેક છે. જે સત્ છે તે જ અસત્ છે. જે નિત્ય છે તે જ અનિત્ય છે— એમ એક વસ્તુમાં વસ્તુપણાની નિપજાવનારી પરસ્પર વિરુદ્ધ છે શક્તિઓતું પ્રકાશવું તે અનેકાંત છે. માટે પાતાની આત્મવસ્તુને પણ, જ્ઞાનમાત્રપણ હાવા છતાં, તત્-અતત્પર્સ, એક-અનેકપર્સ, સત્ત-અસત્પર્સ અને નિત્ય-અનિત્યપ**સ** પ્રકાશે જ છે: કારેલ કે—તેને (જ્ઞાનમાત્ર વ્યાત્મવસ્ત્રને) અ'તર ગમાં ચકચકાઢ પ્રકાશતા જ્ઞાનસ્વરૂપ વડે તત્પાસું છે, અને ખહાર પ્રગઢ થતા, અનંત, રોયપણાને પાંગેલા, સ્વરૂપથી ભિન્ન એવા પર ૩૫ વડે (-ગ્રાનસ્વ૩૫થી ભિન્ન એવા પરદ્રવ્યના ૩૫ વડે-) અતત્પક્ષ છે (અર્થાત્ તે-રૂપે ગ્રાન નથી); સહભૂત (-સાથ) પ્રવર્તતા અને ક્રમે પ્રવર્તતા અનંત ચૈતન્ય-અ'શાના સમુદાયરૂપ અવિભાગ હ્રવ્ય વડે એકપર્સ્ટ છે, અને અવિભાગ એક ક્રવ્યમાં વ્યાપેલા, સહ્યભુત પ્રવર્તતા અને ક્રમ પ્રવર્તતા અનંત ચેતન્ય-અ'શારૂપ (-ચૈતન્યના અનંત અ'શારૂપ) પર્યાયા વર્ડ અનેકપર્સ છે; પાતાના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવરૂપે હોવાની શક્તિરૂપ જે સ્વભાવ તે સ્વભાવવાનપુષ્ઠા વડે (અર્થાત એવા સ્વ-ભાવવાળી હેાવાથી) સત્પહ્યું છે, અને પરના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવરૂપે નહિ હેાવાની રાક્તિરૂપ જે સ્વભાવ તે સ્વભાવવાનપણા વડે અસત્પક્ષ છે: અનાદિનિધન અવિભાગ

એક દુત્તિર્ધે પરિભુતપણા વડે નિત્યપથું છે, અને ક્રમે પ્રવર્તતા, એક સમયની મર્યાદાવાળા અનેક વૃત્તિ-અ'શાર્ધે પરિભૃતપણા વડે અનિત્યપથું છે. (આ રીતે જ્ઞાનમાત્ર આત્મવસ્તુને પણ, તત્-અતત્પથું વગેરે બખ્બે વિરુદ્ધ રાક્તિએા સ્વયંમેવ પ્રકાશતી હાવાથી, અનેકાંત સ્વયંમેવ પ્રકાશે જ છે).

(પ્રશ્ન-) જો સ્માત્મવસ્તુને, જ્ઞાનમાત્રપદ્ધું હોવા છતાં, સ્વયંગેવ સ્મનેકાંત પ્રકાશે છે, તા પછી અહ[િ]ત ભગવંતા તેના સાધન તરીકે સ્મનેકાંતને (-સ્યાદ્વાદને) શા માટે ઉપદેશે છે? (ઉત્તર-) સ્પજ્ઞાનીઓને જ્ઞાનમાત્ર સ્માત્મવસ્તુની પ્રસિદ્ધિ કરવા માટે ઉપદેશે છે એમ સ્મને કહીએ છીએ. ખરેખર સ્મનેકાંત (-સ્યાદ્વાદ) વિના જ્ઞાનમાત્ર સ્માત્મવસ્તુ જ પ્રસિદ્ધ થઈ શકતી નથી. તે નીચે પ્રમાણે સમજવવામાં સ્માવે છે:—

સ્વભાષથી જ ખહુ ભાવાથી ભરેલા આ વિધમાં સર્વ ભાવાનું સ્વભાવથી મ્મદ્દેત હોવા છતાં, દ્વૈતના નિષેધ કરવા અશક્ય હોવાથી સમસ્ત વસ્તુ સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ અને પરકપથી વ્યાવૃત્તિ વડે ખરે ભાવાથી અધ્યાસિત છે (અર્થાત સમસ્ત વસ્ત સ્વરૂપમાં પ્રવર્તાતી હાવાથી અને પરરૂપથી ભિન્ન રહેતી હાવાથી દરેક વસ્તુમાં બન્ને ભાવા રહેલા છે). ત્યાં, જ્યારે આ ગ્રાનમાત્ર ભાવ (-આતમા), શેષ (ખાકીના) ભાવા સાથે નિજ રસના ભારથી પ્રવતે લા ગ્રાતા-ડોયના સંબ ધને લીધે અને અનાદિ કાળથી ત્રેયાના પરિભામનને લીધે ગ્રાનતત્ત્વને પર ૩૫ માનીને (અર્થાત દ્રોયકપે અંગીકાર કરીને) અજ્ઞાની થયા થકા નાશ પામે છે. ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવતું) સ્વ-રૂપથી (-ત્રાનરપથી) તત્પન્ન પ્રકાશીને (અર્થાત જ્ઞાન જ્ઞાનપણ જ છે એમ પ્રગઢ કરીને), જ્ઞાતાપણ પરિણમનને લીધે જ્ઞાની કરતા થકા અનેકાંત જ (-સ્યાદવાદ જ) તેને ઉદ્ધારે છે – નાશ થવા કેતા નથી. ૧. વળી જ્યારે તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ 'ખરેખર આ બધું મ્યાત્મા છે ' એમ મજાાનતત્ત્વને સ્વરૂપે (જ્ઞાનરૂપે) માનીને—અ'ગીકાર કરીને વિધના મહાલ વડે પાતાના નાશ કરે છે (-સર્વ જગતને પાતારૂપ માનીને તેનું મહાલ કરીને જગતથી ભિન્ન એવા પાતાને નષ્ટ કરે છે), ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવતું) પરરૂપથી અતતપત્ર પ્રકાશીને (અર્થાત્ જ્ઞાન પરપશે નથી એમ પ્રગઢ કરીને) વિશ્વેથી ભિન્ન ગ્રાનને દેખાડતા થકા અનેકાંત જ તેને પાતાના (-ગ્રાનમાત્ર ભાવના) નાશ કરવા દેતા નથી. ર. જ્યારે આ ગ્રાનમાત્ર ભાવ અનેક ગ્રેયાકારા વડે (-ગ્રેયાના આકારા વડે) પાતાના સકળ (-આખા, અખંડ) એક જ્ઞાન-આકાર ખંડિત (-ખંડખંડરૂપ) થયા માનીને નારા પામે છે, ત્યારે (તે ગાનમાત્ર ભાવતું) દ્રવ્યથી એકપહ્યું મકાશતા થકા મ્યનેકાંત જ તેને જિવાડે છે—નારા પાત્રવા દેતા નથી. ૩. વળી જ્યારે તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ એક જ્ઞાન-આકારત મહજ કરવા માટે અનેક ત્રેયાકારાના ત્યાગ વડે પાતાના નારા કરે છે (અર્થાત્ જ્ઞાનમાં જે અનેક રૂપાના આકાર આવે છે તેમના ત્યાગ કરીને પાતાને નષ્ટ કરે છે), ત્યારે (તે સાનમાત્ર ભાવતું) પર્યાયાથી અનેકપણ પ્રકાશતા

થકા અનેકાંત જ તેને પાતાના નાશ કરવા દેશા નથી. ૪. ન્યારે આ ગ્રાનમાત્ર ભાવ, **જા**ણવામાં આવતાં એવાં પરદ્રવ્યાના પરિશ્વમનને સીધે જ્ઞાતકવ્યને પરક્રવ્યપછે માનીને---મ્મંગીકાર કરીને નારા પાંસે છે, ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવતું) સ્વદ્રવ્યથી સત્પર્સ્ પ્રકાશતા થકા અનેકાંત જ તેને જિવાડે છે—નારા પાસવા કેતા નથી..પ. વળી જ્યારે તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ 'સર્વ' દ્રવ્યા ઢૂં જ છું (અર્થાત્ સર્વ' દ્રવ્યા આત્મા જ 🐌)' એમ પરદ્રવ્યને જ્ઞાહદ્રવ્યપને આનીતે માંગીકાર કરીને પાતાના નાશ કરે છે, ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવતું) પરદ્રવ્યથી અસત્પદ્ધં પ્રકાશતા થકા (અર્થાત્ પરદ્રવ્યરૂપે આત્મા નથી એમ પ્રગઢ કરતા થકા) અનેકાંત જ તેને પાતાના નારા કરવા દેતા નથી. ૬. જ્યારે મ્યા જ્ઞાનમાત્ર ભાવ પરક્ષેત્રગત (-પરક્ષેત્રે રહેલા) જ્ઞેય પદાર્થીના પરિચુમનને લીધે પરક્ષેત્રથી જ્ઞાનને સત્ માનીતે—અ'ગીકાર કરીને નારા પાત્રે છે, ત્યારે (તે માનમાત્ર ભાવતું) સ્વદોત્રથી અસ્તિત્વ પ્રકાશતા **થકા** અનેકાંત જ તેને જિવાડે છે— નાશ પામવા કેતા નથી. ૭. વળી જ્યારે તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ સ્વદેત્રિ હોવાને (-રહેવાને, પરિભુમવાને) માટે. પરક્ષેત્રગત રોધાના આકારોના ત્યાગ વડે (અર્થાત્ જ્ઞાનમાં જે પરક્ષેત્રે રહેલા ગ્રેયાના માકાર માવે છે તેમના ત્યાગ કરીને) જ્ઞાનને તુવ્છ કરતા શકા પાતાના નાશ કરે છે. ત્યારે સ્વક્ષેત્રે રહીને જ પરક્ષેત્રગત ત્રેયાના આકારારાપે પરિષ્યમ-વાના ગ્રાનના સ્વભાવ હાવાથી (તે ગ્રાનમાત્ર ભાવતું) પરક્ષેત્રથી નાસ્તિત્વ પ્રકાશતા થકા અનેકાંત જ તેને પાતાના નાશ કરવા દેતા નથી. ૮. જ્યારે આ ગ્રાનમાત્ર ભાવ પુર્વાલંખિત પદાર્થાના વિનાશકાળે ('-પવે' જેમનું આલંખન કર્યું' હતું એવા ત્રેય પદાર્થીના વિનાશ વખતે) જ્ઞાનનું અસત્પર્ભું માનીને—અંગીકાર કરીને નાશ પાત્રે છે, ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવનું) સ્વકાળથી (-ગ્રાનના કાળથી) સતપત્ર પ્રકાશતા ધકા અનેકાંત જ તેને જિવાડે છે—નારા પામવા દેતા નથી. હે. વળી જ્યારે તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ પદાર્થીના આલ'બનકાળે જ (-માત્ર ગ્રેય પદાર્થીને જાણવા વખતે જ) જ્ઞાનનું સત્પહ્ય માનીને—અંગીકાર કરીને પાતાના નાશ કરે છે, ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવનું) પરકાળથી (-જ્ઞેયના કાળથી) અસત્પર્જ પ્રકાશતા થકા અનેકાંત જ તેને પાતાના નાશ કરવા દેતા નથી. ૧૦. જ્યારે આ માનમાત્ર ભાવ, જાણવામાં આવતા એવા પરભાવાના પરિષ્યુમનને 'લીધે જ્ઞાયકભાવને પરભાવપથે માનીને—અ'ગીકાર કરીને નાશ પામે છે. ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવતું) સ્વ-ભાવથી સત્પર્ધ પ્રકારાતા થકા અનેકાંત જ તેને જિવારે છે—નાશ પામવા દેતા નથી. ૧૧. વળી જ્યારે તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ 'સવ' ભાવા દું જ છું ' એમ પરભાવને જ્ઞાયકભાવપણ માનીને—અ'ગીકાર કરીને પાતાના નાશ કરે છે, ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવનું) પરભાવથી અસત્પણ પ્રકાશતા થકા અનેકાંત જ તેને પાતાના નારા કરવા દેતા નથી. ૧૨. જ્યારે આ જ્ઞાનમાત્ર ભાવ અનિત્ય જ્ઞાન-વિશેષા વડે પાતાનું નિત્ય સાનસામાન્ય ખાંડિત થયું માનીને નાશ પામે છે, ત્યારે (તે

શ્વાનભાત્ર ભાવતું) સાંનસામાન્યરૂપથી નિત્યપષ્કું પ્રકાશતા થકા અનેકાંત જ તેને જિવાડે — નાશ પાબવા કેતો નથી. ૧૩. વળી જ્યારે તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ નિત્ય જ્ઞાનસામાન્યતું શ્રેહણ કરવા માટે અનિત્ય જ્ઞાનવિશેષાના ત્યાગ વડે પાતાના નાશ કરે છે (અર્થાત્ જ્ઞાનના વિશેષાના ત્યાગ કરીને પાતાને નષ્ટ કરે છે), ત્યારે (તે જ્ઞાનમાત્ર ભાવતું) જ્ઞાનવિશેષરૂપથી અનિત્યપષ્કું પ્રકાશતો થકા અનેકાંત જ તેને પાતાના નાશ કરવા કતો નથી. ૧૪.

(અહીં તત-અતત્ના ર ભ'ગ, એક-અનેકના ર ભ'ગ, સત્-અસત્ના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી ૮ ભ'ગ, અને નિત્ય-અનિત્યના ર ભ'ગ—એમ બધા મળીને ૧૪ ભ'ગ થયા. આ ચૌદ ભગામાં એમ બંતાવ્યું કે—એકાંતથી જ્ઞાનમાત્ર આત્માના અભાવ થાય છે અને અનેકાંતથી આત્મા જીવતો રહે છે; અર્થાત, એકાંતથી આત્મા જે સ્વર્ધ છે તે સ્વર્ધ સમજાતો નથી, સ્વર્ધમાં પરિભુમતો નથી, અને અનેકાંતથી તે વાસ્તવિક સ્વર્ધ સમજાય છે, સ્વર્ધમાં પરિભુમે છે.)

અહીં નીચે પ્રમાણે (૧૪ ભ'ગાના કળશરૂપે) ૧૪ કાવ્યા પણ કહેવામાં આવે છ:—

(પ્રથમ, પહેલા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં સ્માવે છે:--)

(શાદ્ભ લિકીડિત)

बाह्यार्थेः परिपीतमुज्ज्ञितनिजमध्यक्तिरिक्तीभवद्-विश्रान्तं पररूप एव परितो ज्ञानं पन्नोः सीदति । यत्तत्तत्तिदृद्धःस्वरूपत इति स्याद्वादिनस्तत्पुन-दूरोन्मग्रघनस्वभावभरतः पूर्णे सम्रुन्मज्जिति ॥ २४८ ॥

અર્થ:—બાદ્ધ પદાર્થા વર્ડ સમસ્તપને પી જવામાં આવેલું, પાતાની વ્યક્તિને (-પ્રગરતાને) છાડી દેવાથી ખાલી (-રાન્ય) થઈ ગયેલું, સમસ્તપને પરરૂપમાં જ વિશ્વાંત (અર્થાત્ પરરૂપ ઉપર જ આધાર રાખતું) એવું પશુનું જ્ઞાન (-તિય°ંચ જેવા એકાંતવાદીનું જ્ઞાન) નાશ પાત્રે છે; અને સ્યાદ્વાદીનું જ્ઞાન તા, 'જે તત્ છે તે સ્વરૂપથી તત્ છે (અર્થાત્ દરેક તત્ત્વને—વસ્તુને સ્વરૂપથી તત્પન્નું છે)' એવી માન્યતાને લીધે, અત્યંત પ્રગર થયેલા માનવનરૂપ સ્વભાવના ભારથી, સંપૂર્ણ ઉદિત (-પ્રગર) થાય છે.

ભાવાથ°:--કાઈ સર્વ'થા એકાંતી તાે એમ માને છે કે--લડફાન ઘટના આધારે જ થાય છે માટે જ્ઞાન સર્વે પ્રકારે કોંગા પર જ આધાર રાખે છે. આવું માનનાર એકાંતલાદીના જ્ઞાનને તા રૂપેશ પી ગયાં, શ્રાન પાતે કાંઇ ન રહ્યું. સ્યાદ્વાદી તા એમ માને છે કે—જ્ઞાન પાતાના સ્વરૂપથી તત્સ્વરૂપ જ (-જ્ઞાનસ્વરૂપ જ) છે, સેયાકાર થવા છતાં જ્ઞાનપણાને છાડતું નથી. આવી યથાથે અનેકાંત સમજણને લીધે સ્યાદ્વાદીને જ્ઞાન (અર્થાત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા) પ્રગઢ પ્રકાશ છે.

મ્મા પ્રમાણે સ્વરૂપથી તત્પણાના ભાગ ક્યી. (હવે બીજા ભાગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં મ્યાવે છે:—) (શાદ લવિકોડિત)

> विश्वं ज्ञानिमिति मतक्यं सकलं दृष्ट्वा स्वतन्त्वाश्चया भूत्वा विश्वमयः पशुः पशुरिव स्वच्छंदमात्रेष्टते । यत्तत्त्वरक्ष्पतो न तदिति स्याद्वाददर्शी पुन-विश्वाद्विसमविश्वविश्वघटितं तस्य स्वतन्त्वं स्पृशेत् ॥ २४९ ॥

અર્થ:—પશુ અર્થાત્ સર્વધા એકાંતવાદી અજ્ઞાની, 'વિધ જ્ઞાન છે (અર્થાત્ સર્વ જ્ઞેયપદાર્થા આત્મા છે)' એમ વિચારીને સર્વને (-સમસ્ત વિધને) નિજતત્ત્વની આશાર્થી દેખીને વિધામય (-સમસ્ત જ્ઞેયપદાર્થ મય) થઈને, ઢારની માફક સ્વચ્હ દપશે ચેષ્ટા કરે છે—વર્ત છે; અને સ્યાદ્વાદદર્શી તો (-સ્યાદ્વાદનો દેખનાર તા), 'જે તત્ છે તે પરરૂપથી તત્ નથી (અર્થાત્ દરેક તત્ત્વને સ્વરૂપથી તત્પણું હોવા છતાં પરરૂપથી અતત્પણું છે)' એમ માનતા હોવાથી, વિદ્યાર્થી ભિન્ન એવા અને વિદ્યાર્થી (-વિદ્યાના નિમિત્તથી) સ્યાપેલું હોવા છતાં વિદ્યુપ નહિ એવા (અર્થાત્ સમસ્ત જ્ઞેય વસ્તુઓના આકારે થવા છતાં સમસ્ત જ્ઞેયવસ્તુથી ભિન્ન એવા) પાતાના નિજતત્ત્વને સ્પર્શ છે—અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—એકાંતવાદી એમ માતે છે કે—વિદ્ય (-સમસ્ત વસ્તુઓ) જ્ઞાનર્ય અર્થાત્ પાતાર્ય છે. આ રીતે પાતાને અને વિદ્યને અભિન્ન માનીને, પાતાને વિદ્યમય માનીને, એકાંતવાદી, ઢારની જેમ હ્યુંય-ઉપાદયના વિવેક વિના સર્વત્ર સ્વચ્હ'દપણ મવતે છે. સ્યાદ્વાદી તા એમ માને છે કે—જે વસ્તુ પાતાના સ્વરૂપથી તત્સ્વરૂપ છે, તે જ વસ્તુ પરના સ્વરૂપથી અતત્સ્વરૂપ છે; માઢે જ્ઞાન પાતાના સ્વરૂપથી તત્સ્વરૂપ છે, પરંતુ પર રૂપેયાના સ્વરૂપથી અતત્સ્વરૂપ છે અર્થાત્ પર રૂપેયાના આકારે થવા છતાં તેમનાથી ભિન્ન છે.

આ પ્રમાણે પરરૂપથી અતત્પણાના ભ'ગ કહ્યો. (હવે ત્રીજા ભ'ગના કળરારૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:—) (શાર્દ્ર લવિક્રીડિત)

वाजार्थप्रहणस्वभावभरतो विष्वग्विषिषोञ्चस-ज्ह्रेबाकारविष्ठीर्णश्रक्तिरभितस्त्रुट्यन्यश्चनैद्यति । एकद्रव्यतया सदाप्युदितया भेदश्चमं ध्वंसय-भेकं श्रानमवाधितानुभवनं पद्यत्यनेकांतवित् ॥ २५० ॥

શ્રાર્થ:—પશુ અર્થાત્ સર્વધા એકાંતવાદી અજ્ઞાની, બાદ્ય પદાર્થિને મહ્યુ કરવાના (ગ્રાનના) સ્વભાવની અતિશયતાને લીધે, ચારે તરફ (સર્વંત્ર) પ્રગઢ થતા અનેક પ્રકારના ગ્રેયાકારાથી જેની શક્તિ વિશીલ્ થઇ ગઇ છે એવા થઇને (અર્થાત્ અનેક ગ્રેયાના આકારા ગ્રાનમાં જણાતાં ગ્રાનની શક્તિને છિત્રભિન્ન—ખંડખંડરૂપ—થઈ જતી માનીને) સમસ્તપણે તૂટી જતા થકા (અર્થાત્ ખંડખંડરૂપ—અનેકરૂપ—થઈ જતા થકા) નારા પાત્રે છે; અને અનેકાંતના જાણનાર તા, સદાય ઉદિત (-પ્રકાશમાન) એકદ્રવ્યપણાને લીધે ભેદના ભ્રમને નષ્ટ કરતા થકા (અર્થાત્ ગ્રેયાના ભેદે ગ્રાનમાં સર્વધા ભેદ પડી જાય છે એવા ભ્રમના નારા કરતા થકા), જે એક છે (-સર્વધા અનેક નથી) અને જેનું અનુભવન નિર્ભાષ છે એવા ગ્રાનને દેખે છે—અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—ગ્રાન છે તે ગ્રેયાના આકારે પરિભુમવાથી અનેક દેખાય છે, તેથી સવધા એકાંતવાદી તે ગ્રાનને સવધા અનેક—ખંડખંડરૂપ—દેખતા થકા ગ્રાનમય એવા પાતાના નાશ કરે છે; અને સ્યાદ્વાદી તા ગ્રાનને, ગ્રેયાકાર થવા હતાં, સદા ઉદયમાન દ્રવ્યપણા વડે એક દેખે છે.

મ્યા પ્રમાણે એકપણાના ભ'ગ કહ્યો. (હવે ચાથા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં માવે છે:---) (શાર્દુલવિકોડિત)

> हेयाकारकलंकमेचकचिति मझालनं कल्पय-भेकाकारचिकीर्षया स्फुटमपि हानं पशुनेच्छति । वैवित्रयेऽप्यविचित्रतासुपगतं हानं स्वतः झालितं पर्यायैस्तदनेकतां परिसृश्चन् पश्यत्यनेकांतवित् ॥ २५१ ॥

અથ°:--પશુ અર્થાત્ સવ°થા એકાંતવાદી અજ્ઞાની, જ્ઞેયાકારારૂપી કલ કથી (અનેકાકારરૂપ) પ્રક્ષિન એવા ચેતનમાં પ્રક્ષાલન કલ્પતા થકા (અર્થાત્ ચેતનની અનેકાકારરૂપ મલિનતાને ધાઈ નાખવાનું કલ્પતા થકા), એકાકાર કરવાની ઇચ્છાથી માનને—જોકે તે જ્ઞાન અનેકાકારપણે પ્રગઢ છે તાપણ—ઇચ્છતા નથી (અર્થાત જ્ઞાનને સર્વથા એકાકાર માનીને માનના અભાવ કરે છે); અને અનેકાંતના જાણનાર તા, પર્યાયાથી જ્ઞાનની અનેકતા જાણતા (અનુભવતા) થકા, વિચિત્ર છતાં અવિચિત્રતાને પ્રાપ્ત (અર્થાત્ અનેકરૂપ છતાં એકરૂપ) એવા જ્ઞાનને સ્વતઃક્ષાલિત (સ્વયમેવ ધાયેલું— શુદ્ધ) અનુભવે છે.

ભાવાથ:—એકાંતવાદી શ્રેયાકારરૂપ (અનેકાકારરૂપ) જ્ઞાનને મલિન જાણી, તેને ધાઈન—તેમાંથી શ્રેયાકારા દ્વર કરીને, જ્ઞાનને શ્રેયાકારા રહિત એક-આકારરૂપ કરવા કચ્છતા થકા, જ્ઞાનના નાશ કરે છે; અને અનેકાંતી તા સત્યાર્થ વસ્તુસ્વભાવને જાણતા હોવાથી, જ્ઞાનને સ્વરૂપથી જ અનેકાકારપથું માને છે.

મ્યા પ્રમાણે અનેકપણાના ભ'ગ કદ્યો.

ં (હવે પાંચમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:—

(શાદૂ`લવિક્રીડિત)

पत्यक्षालिस्तितस्फुटस्यरपरद्रव्यास्तितावंचितः स्वद्रव्यानवलोकनेन परितः शून्यः पशुनैश्यति । स्वद्रव्यास्तितया निरूप्य निपुणं सद्यः सम्भून्यज्ञता स्याद्वादी तु विशुद्धवोधमहसा पूर्णो भवन् जीवति ॥ २५२ ॥

અર્થ:—પશુ અર્થાત્ સવ[િ]થા એકાંતવાદી અજ્ઞાની, પ્રત્યક્ષ -*આલિખિત એવાં પ્રગઢ (-સ્થૂલ) અને સ્થિર (-નિશ્વળ) પરદ્રવ્યાના અસ્તિત્વથી ઠગાયા થકા, સ્વદ્રવ્યને (-આત્મદ્રવ્યના અસ્તિત્વને) નહિ દેખતા હાવાથી સમસ્તપણે શૂન્ય થયા થકા નાશ પામે છે; અને સ્યાદ્વાદી તા, આત્માને સ્વદ્રવ્યરૂપે અસ્તિપણે નિપૃણ રીતે અવલાકતા હાવાથી, તત્કાળ પ્રગઢ થતા વિશુદ્ધ જ્ઞાનપ્રકાશ વર્ષે પૂર્ણ થતા થકા છવે છે—નાશ પામતા નથી.

ભાવાથ:—એકાંતી બાદા પરફવ્યને પ્રત્યક્ષ દેખી તેનું અસ્તિત્વ માને છે, પરંતુ પાતાના આત્મદ્રવ્યને ઇદ્રિયપ્રત્યક્ષ નહિ દેખતા હોવાથી તેને શૂન્ય માની આત્માના નાશ કરે છે. સ્યાદ્વાદી તા જ્ઞાનરૂપી તેજથી પાતાના આત્માનું સ્વદ્રવ્યથી અસ્તિત્વ અવલાકતા હોવાથી જવે છે—પાતાના નાશ કરતા નથી.

^{*} આલિખિત = આળેખાયેલાં; ચિત્રિત; સ્પર્શાતાં; જ્યાતાં.

મ્યા પ્રમાણે સ્વકલ્ય-મ્યપેક્ષાથી મ્યસ્તિત્વના (ત્સત્પણના) ભાગ કદ્યો. (હવે છકુા ભાગના કળરારૂપે કાલ્ય કહેવામાં આવે છ:—)

(શાદું લિવિકોડિત)

सर्वद्रव्यमयं मपद्य पुरुषं दुर्वासनावासितः स्वद्रव्यश्रमतः पशुः किल परद्रव्येषु विश्राम्यति । स्याद्वादी तु समस्तवस्तुषु परद्रव्यात्मना नास्तितां जानिक्रमेलशुद्धवोधमहिमा स्वद्रव्यमेवाश्रयेत् ॥ २५३ ॥

અર્થ:—પશુ અર્થાત સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની, દુર્વાસનાથી (-કુનયની વાસનાથી) વાસિત થયા થકા, આત્માને સર્વદ્રવ્યમય માનીને, (પરદ્રવ્યામાં) સ્વ-દ્રવ્યના ભ્રમથી પરદ્રવ્યામાં વિશ્રામ કરે છે; અને સ્યાદ્વાદી તા, સમસ્ત વસ્તુઓમાં પરદ્રવ્યસ્વરૂપે નાસ્તિત્વ જાણતા થકા, જેના શુદ્ધજ્ઞાનમહિમા નિર્મળ છે એવા વર્તતા થકા, સ્વદ્રવ્યના જ આશ્રય કરે છે.

ભાવાથ:—એકાંતવાદી આત્માને સર્વદ્રવ્યમય માનીને, આત્મામાં જે પરદ્રવ્ય-અપૈક્ષાએ નાસ્તિત્વ છે તેના લાપ કરે છે; અને સ્માદ્વાદી તા સર્વ પદાર્થીમાં પરદ્રવ્ય-અપૈક્ષાએ નાસ્તિત્વ માનીને નિજ દ્રવ્યમાં રત્ને છે.

> મ્મા પ્રમાણે પરફ્રવ્ય-અપેક્ષાથી નાસ્તિત્વના (-અસત્પણાના) ભ'ગ કદ્યો. (હવે સાતમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં મ્યાવે છે:—)

> > (शाई सविही जित)

भिषाक्षेत्रनिषणाबोध्यनियतव्यापारनिष्ठः सदा सीदत्येव बहिः पतंतमितः पश्यन्युमांसं पश्चः । स्वक्षेत्रास्तितया निरुद्धरभसः स्याद्वादवेदी पुन-स्तिष्ठत्यात्मनिस्तातबोध्यनियतव्यापारक्षक्तिभैवन् ॥ २५४ ॥

અર્થ:-પશુ અર્થાત્ સવધા એકાંતવાદી અગ્નાની, ભિન્ન ક્ષેત્રમાં રહેલા ગ્રેયપદાર્થીમાં જે ગ્રેયગ્નાયકસ'બધરૂપ નિશ્ચિત વ્યાપાર તેમાં પ્રવર્તતા થકા, આત્માને સમસ્તપણે બહાર (પરક્ષેત્રમાં) પડતા દેખીને (-સ્વર્શત્રથી આત્માનું અસ્તિત્વ નહિ માનીને) નાશ પાત્રે છે; અને સ્યાદ્વાદી તા, સ્વક્ષેત્રથી અસ્તિપણાને લીધે જેના વેગ રાેકાયેલા છે એવા થયા થકા (અર્થાત્ સ્વક્ષેત્રમાં વર્તતા થકા), આત્મામાં જ આકારરૂપ થયેલાં ફ્રેયામાં નિશ્ચિત વ્યાપારની શક્તિવાળા થઇને, ઢકે છે—જીવે છે (—નષ્ટ થતા નથી).

ભાવાર્થ:—એકાંતવાદી ભિન્ન ક્ષેત્રમાં રહેલા ગ્રેય પદાર્થીને જાણવાના કાર્યમાં મવર્તતાં આત્માને ધ્યહાર પડતા જ માનીને, (સ્વક્ષેત્રથી અસ્તિત્વ નહિ માનીને), પાતાને નષ્ટ કરે છે; અને સ્યાદ્વાદી તો, 'પરક્ષેત્રમાં રહેલાં ગ્રેયાને જાણતાં પાતાના ક્ષેત્રમાં રહેલા આત્મા સ્વક્ષેત્રથી અસ્તિત્વ ધારે છે' એમ માનતા થકા ઢકી રહે છે—નાશ પામતા નથી.

મા પ્રમાણે સ્વક્ષેત્રથી અસ્તિત્વના ભ'ગ કહ્યો.

(હવે આઠમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:---)

(શાર્દ્વલિક્રીડિત)

स्वक्षेत्रस्थितये पृथग्विषपरक्षेत्रस्थितार्थोज्यनात् तुच्छीभूय पशुः मणस्यति विदाकारान् सहार्थेर्वमन् । स्याद्वादी तु वसन् स्वधामनि परक्षेत्रे विद्यास्तितां त्यक्तार्थोऽपि न तुच्छतामनुभवत्याकारकर्षी परान् ॥ २५५ ॥

અર્થ:—પશુ અર્થાત્ સર્વધા એકાંતવાદી અજ્ઞાની, સ્વક્ષેત્રમાં રહેવા માટે જુદા જુદા પરક્ષેત્રમાં રહેલા જ્ઞેય પદાર્થીને એડવાથી, જ્ઞેય પદાર્થીની સાથે ઐતન્યના આકારોને પણ વસી નાખતા થકા (અર્થાત્ જ્ઞેય પદાર્થીના નિમિત્તે ઐતન્યમાં જે આકારા થાય છે તેમને પણ એડી દેતા થકા) તુચ્છ થઈને નાશ પાત્રે છે; અને સ્યાદ્વાદી તા સ્વક્ષેત્રમાં રહેતા, પરક્ષેત્રમાં પાતાનું નાસ્તિત્વ જાણતા થકા, (પરક્ષેત્રમાં રહેલા) જ્ઞેય પદાર્થીને એડતાં છતાં તે પર પદાર્થીમાંથી ચેતન્યના આકારોને એ'ચતા હાવાથી (અર્થાત્ જ્ઞેય પદાર્થીના નિમિત્તે થતા ચૈતન્યના આકારોને એડતા નહિ હાવાથી) ત્રુચલા પામતા નથી.

ભાવાર્થ:—'પરક્ષેત્રમાં રહેલા ગ્રેય પદાર્થાના મ્યાકારે ચૈતન્યના મ્યાકારા થાય છે તેમને જો હું પાતાના કરીશ તા સ્વક્ષેત્રમાં જ રહેવાને વ્યક્લે પરક્ષેત્રમાં પણ વ્યાપી જઇશ' એમ માનીને મ્યજ્ઞાની એકાંતવાદી પરક્ષેત્રમાં રહેલા ગ્રેય પદાર્થાની સાથે સાથે ચૈતન્યના મ્યાકારાને પણ છાડી કે છે; એ રીતે પાતે ચૈતન્યના મ્યાકારા રહિત તુચ્છ થાય છે; નાશ પાત્રે છે. સ્યાદ્વાદી તા સ્વક્ષેત્રમાં રહેતા, પરક્ષેત્રમાં પાતાની નાસ્તિતા

જાણતા થકા, રૂપેય પદાર્થાને છાડતાં છતાં ચૈતન્યના આકારાને છાડતા નથી; માટે તે તુચ્છ થતા નથી, નારા પામતા નથી.

મ્યા પ્રમા**ણે પરક્ષેત્રની અપૈક્ષાથી નાસ્તિ**ત્વના **લ**ંગ કહ્યો.

(હવે નવમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:--)

('શાદૂ'લવિક્રીડિત)

पूर्वालंबितबोध्यनाशसमये ज्ञानस्य नाशं विदन् सीदत्येव न किंचनापि कलयक्षत्यंततुच्छः पशुः । अस्तित्वं निजकालतोऽस्य कलयन् स्याद्वादवेदी पुनः पूर्णस्तिष्ठति बाह्यवस्तुषु ग्रुहुर्भृत्वा विनश्यत्स्विप ॥ २५६ं ॥

અશ':—પશુ અર્થાત્ એકાંતવાદી અજ્ઞાની, પૂર્વાલં બિત જ્ઞેય પદાર્થીના નાશ સમયે જ્ઞાનના પણ નાશ જાણતા થકા, એ રીતે જ્ઞાનને કાંઈ પણ (વસ્તુ) નહિ જાણતા થકા (અર્થાત્ જ્ઞાનવસ્તુનું અસ્તિત્વ જ નહિ ખાનતા થકા), અત્યંત તુચ્છ થયા થકા નાશ પાત્રે છે; અને સ્યાદ્વાદના જાણનાર તા આત્માનું નિજ કાળથી અસ્તિત્વ જાણતા થકા, બાહ્ય વસ્તુઓ વારંવાર થઈને નાશ પાત્રતાં છતાં પણ, પાતે પૂર્ણ રહે છે.

ભાવાથ:—પહેલાં જે જ્ઞેય પદાર્થા જાણ્યા હતા તે ઉત્તર કાળમાં નાશ પામી ગયા; તેમને દેખી એકાંતવાદી પાતાના જ્ઞાનો પણ નાશ માની અજ્ઞાની થયા થકા આત્માના નાશ કરે છે. સ્યાદ્વાદી તો, જ્ઞેય પદાર્થી નષ્ટ થતાં પણ, પાતાનું અસ્તિત્વ પાતાના કાળથી જ માનતો થકા નષ્ટ થતા નથી.

આ પ્રમાણે સ્વકાળ-અપૈક્ષાથી અસ્તિત્વના ભંગ કહ્યો.

(હવે દસમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:-)

(शाह सिविही डित)

अर्थालंबनकाल एव कलयन् ज्ञानस्य सक्तं बहि-र्ज्ञेयालंबनलालसेन मनसा भ्राम्यन् पशुर्तत्रयति । नास्तित्वं परकालतोऽस्य कलयन् स्याद्वादवेदी पुन-स्तिष्ठत्यात्मनिस्वातिनत्यसद्दणज्ञानैकपुंजीभवन् ॥ २५७ ॥ અર્થ:—પશુ અર્થાત્ અજ્ઞાની એકાંતવાદી, જ્ઞેય પદાર્થાના આલંખન કાળે જ જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ જાણતો થકા, બાહ્ય જ્ઞેયાના આલંખનની લાલસાવાળા ચિત્તથી (અહાર) ભગતો થકા નાશ પાત્રે છે; અને સ્યાદ્વાદના જાણનાર તો પરકાળથી આત્માનું નાસ્તિત્વ જાણતો થકા, આત્મામાં દૃદપણ રહેલા નિત્ય સહજ જ્ઞાનના એક પુંજરૂપ વર્તતો થકા હકે છે—નષ્ટ થતો નથી.

ભાવાર્ય:—એકાંતી રોયાના આલ'બનકાળે જ જ્ઞાનનું સત્પક્ષું જાણે છે તેથી રોયાના આલ'બનમાં મનને જોડી બહાર ભમતો થકા નષ્ટ થાય છે. સ્યાદ્વાદી તો પર રોયાના કાળથી પાતાનું નાસ્તિત્વ જાણે છે, પાતાના જ કાળથી પાતાનું અસ્તિત્વ જાણે છે; તેથી રોયાથી જીદા એવા જ્ઞાનના પુંજરૂપ વર્તતો થકા નષ્ટ થતો નથી.

> મ્યા પ્રમાણે પરકાળ-અપૈક્ષાએ નાસ્તિત્વના ભ'ગ કદ્યો. (હવે અગિયારમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:—)

> > (શાદ્દ લવિક્રીડિત)

विश्रान्तः परभावभावकलनाश्चित्यं बहिर्वस्तुषु नश्यत्येव पशुः स्वभावमहिमन्येकांतिनश्चेतनः । सर्वस्माश्चियतस्वभावभवनज्ञानाद्विभक्तो भवन् स्याद्वादी त न नाश्चमेति सहजस्पष्टीकृतमृत्ययः ॥ २५८ ॥

અર્થ:—પશુ અર્થાત્ એકાંતવાદી અજ્ઞાની, પરભાવાના *ભવનને જ જાલુતા હોવાથી, (એ રીતે પરભાવાથી જ પાતાનું અસ્તિત્વ માનતો હોવાથી,) સદાય ખાદ્ય વસ્તુઓમાં વિશ્વામ કરતો થકા, (પાતાના) સ્વભાવના મહિમામાં અત્યંત નિશ્વેતન (જડ) વર્ત તો થકા, નાશ પામે છે; અને સ્યાદ્વાદી તો (પાતાના) નિયત સ્વભાવના ભવનસ્વરૂપ જ્ઞાનને લીધે સર્વથી (-સર્વ પરભાવાથી) ભિન્ન વર્ત તો થકા, જેણે સહજ સ્વભાવનું પ્રતીતિરૂપ જાલુપહ્યું સ્પષ્ટ—પ્રત્યક્ષ—અનુભવરૂપ કર્યું છે એવા થયા થકા, નાશ પામતો નથી.

ભાવાર્થ:—એકાંતવાદી પરભાવાથી જ પાતાનું સત્પષ્યું માનતો હોવાથી બાદ્ય વસ્તુઓમાં વિશ્વામ કરતો થકા આત્માના નાશ કરે છે; અને સ્યાદ્વાદી તો, માનભાવ રૂપાકાર થવા છતાં માનભાવનું સ્વભાવથી અસ્તિત્વ જાણતો થકા, આત્માના નાશ કરતો નથી.

^{*} ભવન = અસ્તિત્વ; પરિણુમન.

મ્યા પ્રમાણે સ્વ-ભાવની (પાતાના ભાવની) મપેક્ષાથી મ્યસ્તિત્વના ભ'ગ કહ્યો. (હવે વ્યારમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં મ્યાવે છે:—)

(शाह बिनिडोडित)

अध्यास्यात्मिन सर्वभावभवनं शुद्धस्त्रभावच्युतः सर्वत्राप्यनिवारितो गतभयः स्वैरं पशुः क्रीडिति । स्याद्वादी तु विशुद्ध एव लसति स्वस्य स्त्रभावं भरा॰ दारूढः परभावभावविरह्यालोकनिष्कंपितः ॥ २५९ ॥

અર્થ:—પશુ અર્થાત્ અજ્ઞાની એકાંતવાદી, સર્વ ભાવારૂપ ભવનના આત્મામાં અધ્યાસ કરીને (અર્ધાત્ સર્વ રોય પદાર્થીના ભાવારૂપે આત્મા છે એમ માનીને) શુદ્ધ સ્વભાવથી વ્યુત થયા થકા, કાઇ પરભાવને ખાકી રાખ્યા વિના સર્વ પરભાવોમાં સ્વવ્હ દતાથી નિર્ભયપણે (નિ:શ'કપણે) ક્રીડા કરે છે; અને સ્યાદ્વાદી તો પાતાના સ્વભાવમાં અત્ય'ત આરૂઠ થયા થકા, પરભાવારૂપ ભવનના અભાવની દષ્ટિને લીધે (અર્થાત્ આત્મા પરદ્રવ્યાના ભાવારૂપે નથી—એમ દેખતા હાવાથી) નિષ્ક'પ વર્તતો થકા, શુદ્ધ જ વિરાજે છે.

ભાવાર્થ:—એકાંતવાદી સર્વ પરભાવાને પાતારૂપ જાણીને પાતાના શુદ્ધ સ્વભાવથી ચ્યુત થયા થકા સર્વત્ર (સર્વ પરભાવામાં) સ્વેચ્છાચારીપણે નિ:શંક રીતે વર્તે છે; અને સ્યાદ્વાદી તા, પરભાવાને જાણતાં છતાં, પાતાના શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વભાવને સર્વ પરભાવાથી ભિન્ન અનુભવતા થકા શાલે છે.

ચ્યા પ્રમાણે પરભાવ-ચ્યપેક્ષાથી નાસ્તિત્વના ભંગ ક**ર્ઢો**.

(હવે તેરમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:-)

(शाह सिविही रित्र)

भादुर्भावविरामग्रुद्रितवहद्ज्ञानांश्वनानात्मना निर्ज्ञानात्श्रणभंगसंगपतितः मायः पशुर्नेश्यति । स्याद्वादी तु चिदात्मना परिमृशंश्विद्वस्तु नित्योदितं टंकोत्कीर्णघनस्वभावमहिम ज्ञानं भवन् जीवति ॥ २६० ॥

અથ:-પશુ અર્થાત્ એકાંતવાદી અમાની, ઉત્પાદ-વ્યયથી લક્ષિત એવા જે

વહેતા (-પરિશ્વમતા) જ્ઞાનના અંશા તે-રૂપ અનેકાત્મકપશા વડે જ (આત્માના) નિર્ણય અર્થાત્ જ્ઞાન કરતા થકા, *ક્ષણભાંગના સંગમાં પડેલા, બાહુલ્યપશે નાશ પામે છે; અને સ્યાદ્વાદી તા ચૈતન્યાત્મકપશા વડે ચૈતન્યવસ્તુને નિત્ય-ઉદિત અનુભવતા થકા, ઢંકાત્કીશું લનસ્વભાવ (-ઢંકાત્કીશું પિંડરૂપ સ્વભાવ) જેના મહિમા છે એવા જ્ઞાનરૂપ વર્તતા, જીવે છે:

ભાવાર્થ:—એકાંતવાદી રૂપેયાના આકાર અનુસાર જ્ઞાનને ઉપજતું-વિષ્કુસતું દેખીને, અનિત્ય પયચિષ દ્વારા આત્માને સર્વધા અનિત્ય માનતા થકા, પાતાને નષ્ટ કરે છે; અને સ્યાદ્વાદી તો, જોકે જ્ઞાન જ્ઞેયા અનુસાર ઉપજે–વિષ્કુસે છે તાપણ, ચૈતન્ય-ભાવના નિત્ય ઉદય અનુભવતા થકા જીવે છે—નાશ પામતા નથી.

ચ્યા પ્રમાણે નિત્યત્વના ભ'ગ કહ્યો.

(હવે ચૌદમા ભ'ગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે:--)

(शाई बिविडोडित)

टंकोत्कीर्णविशुद्धबोधविसराकारात्मतत्त्वाशया वांछत्युच्छलदच्छचित्परिणतेर्भिकं पश्चः किंचन । ज्ञानं नित्यमनित्यतापरिगमेऽप्यासादयत्युज्ज्बलं स्याद्वादी तदनित्यतां परिमृशंश्विद्धस्तुवृत्तिक्रमातु ॥ २६१ ॥

અર્થ:—પશુ અર્થાત્ એકાંતવાદી અજ્ઞાની, ઢ'કાત્કીલ્ વિશૃદ્ધ જ્ઞાનના ફેલાવરૂપ એક-આકાર (સર્વધા નિત્ય) આત્મતત્ત્વની આશાથી, ઊછળતી નિર્મળ ચૈતન્યપરિલ્યા જીદ્દું કાંઈક (આત્મતત્ત્વને) કચ્છે છે (પરંતુ એવું કાંઈ આત્મતત્ત્વ છે નહિ); અને સ્યાદ્વાદી તા, ચૈતન્યવસ્તુની વૃત્તિના (-પરિલ્યાના, પર્યાયના) કમ દ્વારા તેની અનિત્યતાને અનુભવતો થકા, નિત્ય એવા જ્ઞાનને અનિત્યતાથી વ્યાપ્ત છતાં ઉજ્જ્વળ (-નિર્મળ) માને છે—અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:—એકાંતવાદી જ્ઞાનને સર્વાયા એકાકાર—નિત્ય પ્રાપ્ત કરવાની વાંછાથી, ઉપજતી-વિબ્રસતી ચૈતન્યપરિબ્રતિથી જીદું કાંઇક જ્ઞાનને ઇચ્છે છે; પરંતુ પરિબ્રામ સિવાય જીદા કાઇ પરિબ્રામી તો હાતા નથી. સ્યાદ્વાદી તો એમ માને છે કે—જોકે દ્રવ્યે જ્ઞાન નિત્ય છે તાપબ્ર કમરા: ઉપજતી-વિબ્રસતી ચૈતન્યપરિબ્રતિના કમને લીધે જ્ઞાન અનિત્ય પબ્રુ છે; એવા જ વસ્તુસ્વભાવ છે.

આ પ્રમાણે અનિત્યત્વના ભ'ગ કદ્યો.

^{*} સણભંગ = સણે સણે થતા નાશ; સણભંગુરતા; અનિત્યતા.

' પૂર્વોક્ત રીતે અનેકાંત, અજ્ઞાનથી મૂઢ થયેલા જીવાને જ્ઞાનમાત્ર આત્મતત્ત્વ પ્રસિદ્ધ કરી દે છે—સમજાવી દે છે ' એવા અર્થાનું કાવ્ય હવે કહેવામાં આવે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

इत्यज्ञानविमूढानां ज्ञानमात्रं मसाधयन् आत्मतस्त्रमनेकांतः स्वयमेवानुभूयते ॥ २६२ ॥

અ**થ**:—આ રીતે અનેકાંત અર્થાત્ સ્યાદ્વાદ અજ્ઞાનમૂઢ પ્રાણીઓને જ્ઞાનમાત્ર આત્મતત્ત્વ પ્રસિદ્ધ કરતા સ્વયમેવ અનુભવાય છે.

ભાષાર્થ:—જ્ઞાનમાત્ર આત્મવસ્તુ અનેકાંતમય છે. પરંતુ અનાદિ કાળથી પ્રાણીઓ પાતાની મેળે અથવા તા એકાંતવાદના ઉપદેશ સાંભળીને જ્ઞાનમાત્ર આત્મતત્ત્વ સંખંધી અનેક પ્રકારે પક્ષપાત કરી જ્ઞાનમાત્ર આત્મતત્ત્વનો નાશ કરે છે. તેમને (અજ્ઞાની જીવાને) સ્યાદ્વાદ જ્ઞાનમાત્ર આત્મતત્ત્વનું અનેકાંતસ્વરૂપપણ પ્રગઠ કરે છ—સમજાવે છે. જો પાતાના આત્મા તરફ દેખી અનુભવ કરી જોવામાં આવે તા (સ્યાદ્વાદના ઉપદેશ અનુસાર) જ્ઞાનમાત્ર આત્મવસ્તુ આપોઆપ અનેક ધર્મીવાળી પ્રત્યક્ષ અનુભવગાચર થાય છે. માટે હે પ્રવીણ પુરુષા! તમે જ્ઞાનને તત્સ્વરૂપ, અતત્સ્વરૂપ, એકસ્વરૂપ, અનેકસ્વરૂપ, પાતાના દ્રવ્ય-ફોત્ર-કાળ-ભાવથી સત્સ્વરૂપ, પરના દ્રવ્ય-ફોત્ર-કાળ-ભાવથી અસત્સ્વરૂપ, નિત્યસ્વરૂપ, અનિત્યસ્વરૂપ ઇત્યાદિ અનેક ધર્મ-સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ અનુભવગાચર કરી પ્રતીતિમાં લાવા. એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. સર્વથા એકાંત માનવું તે મિથ્યાજ્ઞાન છે.

' પ્રવેક્ત રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ અનેકાંતમય હેાવાથી અનેકાંત અર્થાત્ સ્યાદ્વાદ સિદ્ધ થયા ' એવા અર્થ'નું કાવ્ય હવે કહેવામાં આવે છે:—

(અનુષ્ટુપ્)

एवं तत्त्वव्यवस्थित्या स्वं व्यवस्थापयन् स्वयम् । अलंध्यक्षासनं जैनमनेकांतो व्यवस्थितः ॥ २६३ ॥

અર્થ:—આ રીતે અનેકાંત—કે જે જિનદેવનું અલ'ધ્ય (કાેઇથી તાેડી ન શકાય એવું) શાસન છે તે—વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપની વ્યવસ્થિતિ (વ્યવસ્થા) વડે પાતે પાતાને સ્થાપિત કરતો થકાે સ્થિત થયા—નિશ્ચિત ઠર્યા—સિદ્ધ થયાે.

ભાવાર્થ:—અનેકાંત અર્થાત સ્યાદ્વાદ, જેવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે તેવું જ સ્થાપન કરતા થકા, આપાઆપ સિદ્ધ થયા. તે અનેકાંત જ નિર્ભાવ જિનમત છે અને યથાર્થ વસ્તુસ્થિતિના કહેનાર છે. કાંઈ કાેઈએ અસત્ કલ્પનાથી વચનમાત્ર પ્રલાપ કર્યા નથી. માટે હે નિપુણ પુરુષા! સારી રીતે વિચાર કરી પ્રત્યક્ષ અનુમાન-પ્રમાણથી અનુભવ કરી જાએો.

(આચાર્ય દેવ અનેકાંતને હજુ વિશેષ ચર્ચ છે:--)

- (પ્રશ્ન:-) આત્મા અનેકાંતમય હેાવા છતાં પણ તેના જ્ઞાનમાત્રપણે કેમ *વ્યપદેશ કરવામાં આવે છે? (આત્મા અન'ત ધર્માવાળા હાવા છતાં તેને જ્ઞાનમાત્રપણે કેમ કહેવામાં આવે છે? જ્ઞાનમાત્ર કહેવાથી તા અન્ય ધર્મીના નિષેધ સમજાય છે.)
- (ઉત્તર:-) લક્ષણની પ્રસિદ્ધિ વડે લક્ષ્યની પ્રસિદ્ધિ કરવા માટે આત્માનો જ્ઞાનમાત્રપણે વ્યપદેશ કરવામાં આવે છે. આત્માનું જ્ઞાન લક્ષ્યણ છે, કારણ કે જ્ઞાન આત્માના અસાધારણ ગુણ છે (-અન્ય દ્રવ્યામાં જ્ઞાનગુણ નથી). માટે જ્ઞાનની પ્રસિદ્ધિ થડે તેના લક્ષ્યની—આત્માની—પ્રસિદ્ધિ થાય છે.
- (પ્રશ્ન:-) એ લક્ષણની પ્રસિદ્ધિથી શું પ્રયોજન છે? માત્ર લક્ષ્ય જ પ્રસાધ્ય અર્થાત્ પ્રસિદ્ધ કરવાયાગ્ય છે. (માટે લક્ષણને પ્રસિદ્ધ કર્યા વિના માત્ર લક્ષ્યને જ— આત્માને જ—પ્રસિદ્ધ કેમ કરતા નથી?)
- (ઉત્તર:-) જેને લક્ષણુ અપ્રસિદ્ધ હોય તેને (અર્થાત્ જે લક્ષણને જાણતા નથી એવા અજ્ઞાની જનતે) લક્ષ્યની પ્રસિદ્ધિ થતી નથી. જેને લક્ષણ પ્રસિદ્ધ થાય તેને જ લક્ષ્યની પ્રસિદ્ધિ થાય છે. (માટે અજ્ઞાનીને પહેલાં લક્ષણ ખતાવીએ ત્યારે તે લક્ષ્યને શ્રહ્યુ કરી શકે છે).
- (પ્રશ્ન:-) કયું તે લક્ષ્ય છે કે જે જ્ઞાનની પ્રસિદ્ધિ વડે તેનાથી (-જ્ઞાનથી) ભિન્ન પ્રસિદ્ધ થાય છે?
- (ઉત્તર:-) જ્ઞાનથી ભિન્ન લક્ષ્ય નથી, કારણ કે જ્ઞાન અને આત્માને દ્રવ્યપણ અભેક છે.
 - (પ્રશ્ન:-) તા પછી લક્ષણ અને લક્ષ્યના વિભાગ શા માટે કરવામાં આવ્યા?
- (ઉત્તર:-) પ્રસિદ્ધત્વ અને ^૧પ્રસાધ્યમાનત્વને લીધે લક્ષણ અને લક્ષ્યના વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. જ્ઞાન પ્રસિદ્ધ છે, કારણ કે જ્ઞાનમાત્રને સ્વસંવેદનથી

^{*} વ્યપદેશ = કથન; નામ.

૧ પ્રસાધ્યમાન = પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતું હોય તે. (ગ્રાન પ્રસિદ્ધ છે અને આત્મા પ્રસાધ્યમાન છે.)

સિદ્ધપહું છે (અર્થાત જ્ઞાન સર્વ પ્રાણીઓને સ્વસંવેદનરૂપ અનુભવમાં આવે છે); તે પ્રસિદ્ધ એવા જ્ઞાન વડે પ્રસાધ્યમાન, તદ્-અવિનાભૂત (-જ્ઞાનની સાથે અવિનાભાવી સંખંધવાળા) અનંત ધર્મીના સમુદાયરૂપ મૂર્તિ આત્મા છે. (જ્ઞાન પ્રસિદ્ધ છે; અને જ્ઞાન સાથે જેમના અવિનાભાવી સંખંધ છે એવા અનંત ધર્મીના સમુદાયસ્વરૂપ આત્મા તે જ્ઞાન વડે પ્રસાધ્યમાન છે.) માટે જ્ઞાનમાત્રમાં અચલિતપણે સ્થાપેલી દૃષ્ટિ વડે, ક્રમરૂપ અને અક્રમરૂપ પ્રવર્તતા, તદ્-અવિનાભૂત (-જ્ઞાનની સાથે અવિનાભાવી સંખંધવાળા) અનંતધર્મસમૃદ્ધ જે કાંઈ જેવડા લિક્ષત થાય છે, તે સલળાય ખરેખર એક આત્મા છે.

આ કારણે જ અહીં આત્માના જ્ઞાનમાત્રપણે વ્યપદેશ છે.

(પ્રક્ષ:-) જેમાં ક્રમ અને અક્રમે પ્રવર્તાતા અનંત ધર્મો છે એવા આત્માને જ્ઞાનમાત્રપદ્ધ કઈ રીતે છે?

(ઉત્તર:∽) પરસ્પર ભિન્ન એવા અન'ત ધર્મોના સમુદાયરૂપે પરિણત એક પ્ર**પ્તિમાત્ર ભાવરૂપે પોતે જ હોાવાથી (અર્થાત** પરસ્પર ભિન્ન એવા અન'ત ધર્મોના સમુદાયરૂપે પરિભમેલી જે એક જાણનક્રિયા તે જાણનક્રિયામાત્ર ભાવરૂપે પાતે જ હોવાથી) આત્માને જ્ઞાનમાત્રપહ છે. માટે જ તેને જ્ઞાનમાત્ર એક ભાવની અંત:-પાતિની (-જ્ઞાનમાત્ર એક ભાવની અંદર પડનારી અર્થાત જ્ઞાનમાત્ર એક ભાવની અ'દર આવી જતી-) અનંત શક્તિઓ ઊછળે છે. (આત્માના જેટલા ધર્મો છે તે ખવાયને, લક્ષ્મણભેદ ભેદ હૈાવા છતાં, પ્રદેશભેદ નથી: આત્માના એક પરિણામમાં પ્યવાય ધર્મોતું પરિણમન રહેલું છે. તેથી આત્માના એક જ્ઞાનમાત્ર ભાવની અંદર ચ્યન'ત શક્તિએા રહેલી છે. માટે જ્ઞાનમાત્ર ભાવમાં—જ્ઞાનમાત્ર ભાવસ્વરૂપ ચ્યાત્મામાં— ચ્યન'ત શક્તિએ। ઊછળે છે.) તેમાંની કેટલીક શક્તિએ। નીચે પ્રમાણે છે:—સ્પાત્મન ક્રવ્યને કારણભત એવા ચૈતન્યમાત્ર ભાવનું ધારણ જેનું લક્ષણ અર્થાત સ્વરૂપ છે એવી જીવત્વશક્તિ. (આત્મદ્રવ્યને કારણભૂત એવા ચૈતન્યમાત્રભાવરૂપી ભાવપ્રાણનું ધારણ કરવું જેતું લક્ષણ છે એવી જવત્વ નામની શક્તિ જ્ઞાનમાત્ર ભાવમાં—આત્મામાં— ઊછળે છે). ૧. અજડત્વસ્વરૂપ ચિતિશક્તિ. (અજડત્વ અર્થાત ચેતનત્વ જેનું સ્વરૂપ છે એવી ચિતિશક્તિ) ૨. અનાકાર ઉપયોગમયી દૂશિશક્તિ. (જેમાં જોયરૂપ આકાર અર્થાત વિશેષ નથી એવા દર્શનાપયાગમયી—સત્તામાત્ર પદાર્થમાં ઉપયુક્ત થવામયી— દશિશક્તિ અર્થાત્ દર્શનિક્યારૂપ શક્તિ). ૩. સાકાર ઉપયાગમચી જ્ઞાનશક્તિ. (જે જ્ઞેય પદાર્થીના વિશેષારૂપ વ્યાકારામાં ઉપયુક્ત થાય છે એવી જ્ઞાનાપચાગમચી જ્ઞાનશક્તિ). ૪. અનાકળતા જેનું લક્ષણ અર્થાત્ સ્વરૂપ છે એવી સુખરાક્તિ. પ. સ્વરૂપની (-આત્મ-સ્વરૂપની) રચનાના સામધ્ય રૂપ વીર્યશક્તિ. ૬. જેના પ્રતાપ અખંડિત છે અર્થાત્

કાેઈથી ખંડિત કરી શકાતા નથી એવા સ્વાતંત્ર્યથી (-સ્વાધીનતાથી) શાભાય-માનપહ્યું જેનું લક્ષણ છે એવી પ્રભુત્વશક્તિ. ૭. સર્વ ભાવામાં વ્યાપક એવા એક ભાવરૂપ વિભુત્વરાક્તિ. (જેમકે, જ્ઞાનરૂપી એક ભાવ સર્વ ભાવામાં વ્યાપે છે). ૮. સમસ્ત વિશ્વના સામાન્ય ભાવને કેખવારૂપે (અર્થાત્ સર્વ પદાર્થાના સમૂહરૂપ લાકા-લાકને સત્તામાત્ર થહવારૂપે) પરિષ્યમેલા એવા આત્મદર્શનમચી સર્વદર્શિતવશક્તિ. ૯. સમસ્ત વિદ્યાના વિશેષ ભાવાને જાણવારૂપે પરિણમેલા એવા આત્મજ્ઞાનમથી સર્વજ્ઞત્વ-શક્તિ. ૧૦. અમૃતિક આત્મપ્રદેશામાં પ્રકાશમાન લાકાલાકના આકારાથી મચક (અર્થાત્ અતેક-આકારરૂપ) એવા ઉપયાગ જેતું લક્ષણ છે એવી સ્વચ્છત્વશક્તિ. (જેમ દર્પણની સ્વચ્છત્વરાક્તિથી તેના પર્યાયમાં ઘટપટાદિ પ્રકાશે છે. તેમ ચ્યાત્માની સ્વચ્છત્વરાક્તિથી તેના ઉપયોગમાં લોકાલોકના આકારા પ્રકાશે છે). ૧૧. સ્વય' પ્રકાશમાન વિશદ (-સ્પષ્ટ) એવા સ્વસ વેદનમયી (-સ્વાનુભવમયી) પ્રકાશશક્તિ. ૧૨. ક્ષેત્ર અને કાળથી અમર્યાદિત એવા ચિદ્દવિલાસસ્વરૂપ (–ચેતન્યના વિલાસસ્વરૂપ) અસ'કચિતવિકાસત્વશક્તિ. ૧૩. જે અન્યથી કરાત' નથી અને અન્યને કરત' નથી એવા એક દ્રવ્યસ્વરૂપ અકાર્યકારણત્વશક્તિ. (જે અન્યનું કાર્ય નથી અને અન્યનું કારણ નથી એવું જે એક દ્રવ્ય તે-સ્વરૂપ અકાર્ય-કારણત્વશક્તિ.) ૧૪. પર અને પાતે જેમનું નિમિત્ત છે એવા જ્ઞેયાકારા તથા જ્ઞાનાકારાને થહુણ કરવાના અને થહુણ કરાવવાના સ્વભાવરૂપ પરિણમ્યપરિણામક_{ત્}વરાક્તિ. (સ્વ-પરના જ્ઞાતા થવાના તેમ જ સ્વ-પરતું જ્ઞેય થવાના સ્માત્માના જે સ્વભાવ તે સ્વભાવરૂપ પરિશામ્યપરિશામકત્વ શક્તિ). ૧૫. જે ઘટતું-વધતું નથી એવા સ્વરૂપમાં નિયતત્વરૂપ (-નિશ્ચિતપણે જેમતું તેમ રહેવારૂપ-) ત્યાગાપાદાનશૃન્યત્વરાક્તિ. ૧૬. ષડ્સ્થાનપતિત વૃદ્ધિહાનિરૂપે પરિશમેલા. સ્વરૂપ-પ્રતિષ્ઠત્વના કારણરૂપ (-વસ્તુને સ્વરૂપમાં રહેવાના કારહારૂપ) એવા જે વિશિષ્ટ (-ખાસ) ગુહા તે-સ્વરૂપ અગુરુલઘુત્વશક્તિ.. (આ ષડ્-સ્થાનપતિત હાનિવૃદ્ધિત સ્વરૂપ 'ગામ્મડસાર' મુંથમાંથી જાણવું. અવિભાગ પ્રતિ-વ્છેદાની સંખ્યારૂપ ષડ્સ્થાનામાં પડતી—સમાવેશ પામતી—વસ્તુસ્વભાવની વૃદ્ધિ-હાનિ જેનાથી (-જે ગુણથી) થાય છે અને જે (ગુણ) વસ્તુને સ્વરૂપમાં ડકવાતું કારણ છે એવા કાઈ ગુણ સ્માત્મામાં છે; તેને સ્પગુરલધુત્વગુણ કહેવામાં આવે છે. આવી અગુરુલધુત્વરાક્તિ પણ આત્મામાં છે) ૧૭. ક્રમવૃત્તિરૂપ અને અક્રમવૃત્તિરૂપ વર્તન જેતું લક્ષણ છે એવી ઉત્પાદવ્યયઘુવત્વશક્તિ. (ક્રમવૃત્તિરૂપ પર્યાય ઉત્પાદવ્યયરૂપ છે અને અક્રમવૃત્તિરૂપ ગુણ ધ્રવત્વરૂપ છે). ૧૮. કવ્યના સ્વભાવભૂત ધ્રોવ્ય-વ્યય-ઉત્પાદથી આર્લિગિત (-સ્પર્શિત), સદશ અને વિસદશ જેનું રૂપ છે એવા એક અસ્તિત્વ-માત્રમથી પરિષ્ણામશક્તિ. ૧૯. કર્મ ળ'ધના અભાવથી વ્યક્ત કરાયેલા, સહજ, સ્પર્શાદિ-શુન્ય (-સ્પર્શ, રસ, ગ'ક અને વર્ણથી રહિત) એવા આત્મપ્રદેશાસ્વરૂપ અમૂર્તાત્વ-રાક્તિ. ૨૦. સમસ્ત, કમ[્]થી કરવામાં આવેલાં, ગ્રાહત્વમાત્રથી જીદાં જે પરિણામા તે

પરિણામાના કરણના *ઉપરમસ્વરૂપ (તે પરિણામાના કરવાની નિવૃત્તિસ્વરૂપ) અક્તુિત્વ-શક્તિ. (જે શક્તિથી આત્મા જ્ઞાતાપણા સિવાયનાં, કર્મથી કરવામાં આવેલાં પરિણામાના કર્તા થતા નથી, એવી અકતુ^રત્વ નામની એક શક્તિ આત્મામાં છે). ર૧. સમસ્ત, કર્મથી કરવામાં આવેલાં, જ્ઞાતૃત્વમાત્રથી જુદાં પરિણામાના અનુભવના (-ભાગવડાના) ઉપરમસ્વરૂપ અક્ષાકતૃત્વશક્તિ. ૨૨. સમસ્ત કર્મના ઉપરમથી પ્રવતે લી આત્મપ્રદેશાની નિષ્પંદતાસ્વરૂપ (-અકંપતાસ્વરૂપ) નિષ્ક્રિયત્વશક્તિ. (સકળ કર્મના અભાવ થાય ત્યારે પ્રદેશાનું કંપન મહી જાય છે માટે નિષ્ક્રિયત્વશક્તિ પણ આત્મામાં છે). રે. જે વ્યનાદિ સ'સારથી માંડીને સ'કાચવિસ્તારથી લક્ષિત છે વ્યને જે વ્યરમ શરીરના પરિ-માણથી કાંઈક ઊછા પરિમાણે અવસ્થિત થાય છે એવું લાકાકારાના માપ જેટલા માપવાળું આત્મ-અવયવપર્ભું જેનું લક્ષણ છે એવી નિયતપ્રદેશત્વશક્તિ. (અાત્માના લાકપરિમાણ અસ'ખ્ય પ્રદેશા નિયત જ છે. તે પ્રદેશા સ'સાર અવસ્થામાં સ'કાચ-વિસ્તાર પામે છે અને ગ્રાક્ષ અવસ્થામાં ચરમ શરીર કરતાં કાંઈક ઐાછા પરિમાણે સ્થિત રહે છે). ૨૪. સર્વ શરીરામાં એક્સ્વરૂપાત્મક એવી સ્વધર્મવ્યાપકત્વશક્તિ. (રારીરના ધર્મ રૂપ ન થતાં પાતાના ધર્મામાં વ્યાપવારૂપ શક્તિ તે સ્વ^લધર્મ વ્યાપકત્વ-શક્તિ). ૨૫. ૨વ-૫૨ના સઞાન, અસમાન અને સમાનાસમાન એવા ત્રણ પ્રકારના ભાવાના ધારણસ્વરૂપ સાધારણ-અસાધારણ-સાધારણાસાધારણધમજ્વરાક્તિ. ૨૬. વિલક્ષણ (-પરસ્પર ભિન્ન લક્ષણાવાળા) અન'ત સ્વભાવાથી ભાવિત (-થયેલા) એવા એક ભાવ જેતું લક્ષણ છે એવી અનંતધર્મત્વશક્તિ. ર૭. તદ્દર્ધમયપણું અને અતદ્દર્ધ-મયપશ્ચ' જેનું લક્ષણ છે એવી વિરુદ્ધધર્મત્વશક્તિ. ૨૮. તદ્દરૂપ ભવનરૂપ એવી તત્ત્વ-શક્તિ. (તત્સ્વરૂપ હેાવારૂપ અથવા તત્સ્વરૂપ પરિણ્ઞ્ઞનરૂપ એવી તત્ત્વશક્તિ આત્મામાં છે. આ શક્તિથી ચેતન ચેતનપણે રહે છે—પરિણમે છે). રહ. અતદ્ર્ય ભવનર્ય એવી અતત્ત્વશક્તિ. (તત્સ્વરૂપ ન હેાવારૂપ અથવા તત્સ્વરૂપે નહિ પરિણુમવારૂપ અતત્ત્વરાક્તિ આ_{ત્}મામાં છે. આ રાક્તિથી ચેતન જડરૂપ થતા નથી). ૩૦. અનેક પર્યાયામાં વ્યાપક એવા એક્કવ્યમયપણારૂપ એક્ત્વશક્તિ. ૩૧. એક કવ્યથી વ્યાપ્ય (વ્યપાવાયાત્ર્ય) જે અનેક પર્યાયા તે-સથપણારૂપ અનેકત્વરાક્તિ. ૩૨. વિદ્યસાનઅવ-સ્થાવાળાપણારૂપ ભાવશક્તિ (અમુક અવસ્થા જેમાં વિઘમાન હેાય એવાપણારૂપ ભાવરાક્તિ). ૩૩. શૂન્ય (-અવિદ્યમાન) અવસ્થાવાળાપણારૂપ અભાવરાક્તિ. (અમુક અવસ્થા જેમાં અવિદ્યમાન હાય એવાપણારૂપ અભાવશક્તિ). ૩૪. ભવતા (-વર્તતા, થતા, પરિણુમતા) પર્યાયના વ્યયરૂપ ભાવાભાવશક્તિ. ૩૫. નહિ ભવતા (નહિ વર્તાતા) પર્યાયના ઉદ્દયરૂપ અભાવભાવશક્તિ. ૩૬. ભવતા (વર્તતા) પર્યાયના ભવનરૂપ (વર્ત વારૂપ, પરિણુમવારૂપ) ભાવભાવશક્તિ. ૩૭. નહિ ભવતા (નહિ વર્ત તા) પર્યાયના

^{*} ઉપરમ = અટકવું તે; નિવૃત્તિ; અંત; અભાવ.

અભવનર્ષ (નિર્દ્ધ વર્ત વાર્ષ) અભાવાભાવશક્તિ. ૩૮. (કર્તા, કર્મ આદિ) કારકા અનુસાર જે કિયા તેનાથી રહિત ભવનમાત્રમચી (-હોવામાત્રમચી, થવામાત્રમચી) ભાવરાક્તિ. ૩૯. કારકા અનુસાર થવાપણાર્ષ (-પરિશ્રુમવાપણાર્ષ) જે ભાવ તે-મચી કિયારાક્તિ. ૪૦. પ્રાપ્ત કરાતા એવા જે સિદ્ધરૂપ ભાવ તે-મચી કર્મ શક્તિ. ૪૧. થવા-પણાર્મ એવા જે સિદ્ધરૂપ ભાવ તેના ભાવકપણામચી કર્તુ ત્વરાક્તિ. ૪૨. ભવતા (-વર્ત તા, થતા) ભાવના ભવનના (-થવાના) સાધકતમપણામચી (-ઉત્કૃષ્ટ સાધકપણામચી, ઉત્ર સાધનપણામચી) કરણરાક્તિ. ૪૩. પાતાથી દ્વામાં આવતા જે ભાવ તેના ઉપયપણામચ (-તેને મેળવવાના પાત્રપણામચ, તેને લેવાના પાત્રપણામચ) સપ્રદાનરાક્તિ. ૪૪. ઉત્પાદવ્યયથી આલિંગિત ભાવના અપાય (-હાનિ, નારા) થવાથી હાનિ નહિ પામતા એવા કુવપણામચી અપાદાનરાક્તિ. ૪૫. ભાવ્યમાન (અર્થાત્ ભાવવામાં આવતા) ભાવના આધારપણામચી અધિકરણરાક્તિ. ૪૬. સ્વભાવમાત્ર સ્વ-સ્વામિત્વમચી સંખધરાક્તિ. (પાતાના ભાવ પાતાનું સ્વ અને પાતે તેના સ્વામી—એવા સંખધમથી સંખધરાક્તિ). ૪૭.

'કત્યાદિક અનેક રાક્તિઓથી યુક્ત આત્મા છે તેાપણ તે જ્ઞાનમાત્રપણાને છાડતા નથી'—એવા અથ°તું કળશરૂપ કાવ્ય હવે કહે છે:—

(वसंतितिसङा)

इत्याचनेकनिजशक्तिस्रनिर्भरोऽपि यो शानमात्रमयतां न जहाति भावः। एवं क्रमाक्रमविवर्तिविवर्तिचत्रं तद्द्रव्यपर्ययमयं चिदिहास्ति वस्तु॥ २६४॥

અથ:—કત્યાદિ (-પૂર્વે કહેલી ૪૭ શક્તિઓ વગેરે વગેરે) અનેક નિજ શક્તિઓથી સારી રીતે ભરેલા હાવા છતાં જે ભાવ જ્ઞાનમાત્રમયપણાને છાડતા નથી, એવું તે, પૂર્વેક્તિ પ્રકારે ક્રમરૂપે અને અક્રમરૂપે વર્તતા વિવર્તથી (-રૂપાંતરથી, પરિ-ણુમનથી) અનેક પ્રકારનું, દ્રવ્યપર્યાયમય ચૈતન્ય (અર્થાત્ એવા તે ચૈતન્યભાવ— આત્મા) આ લાકમાં વસ્તુ છે.

ભાવાર્થ:—કાઇ એમ સમજરો કે આત્માને જ્ઞાનમાત્ર કહ્યો તેથી તે એક-સ્વરૂપ જ હશે. પરંતુ એમ નથી. વસ્તુનું સ્વરૂપ દ્રવ્યપર્થાયમય છે. ચેતન્ય પણ વસ્તુ છે, દ્રવ્યપર્થાયમય છે. તે ચેતન્ય અર્થાત્ આત્મા અનંત શક્તિએાથી ભરેલા છે અને ક્રમરૂપ તથા અક્રમરૂપ અનેક પ્રકારના પરિણામના વિકારાના સમૂહરૂપ અનેકાકાર થાય

છે તાેપ**લુ** જ્ઞાનને—કે જે અસાધારણ ભાવ છે તેને—છાડતા નથી, તેની સર્વ અવસ્થાએા —પરિણામા—પર્યાયા જ્ઞાનમય જ છે.

' મા અનેકસ્વરૂપ—અનેકાંતમય—વસ્તુને જેઓ જાણે છે, શ્રદ્ધે છે અને અતુભવે છે, તેઓ જ્ઞાનસ્વરૂપ થાય છે'—એવા આશયતું, સ્યાદ્વાદનું ફળ ખતાવતું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(पसंततिबङा)

मैकांतसंगतहका स्वयमेव वस्तु-तत्त्वव्यवस्थितिभिति प्रविलोकयन्तः। स्याद्वादशुद्धिमधिकामधिगम्य संतो ज्ञानीभर्वति जिननीतिमलंघयन्तः॥ २६५॥

અર્થ:—આવી (અનેકાંતાત્મક) વસ્તુતત્ત્વની વ્યવસ્થિતિને અનેકાંત-સ'ગત (-અનેકાંત સાથે સુસંગત, અનેકાંત સાથે મેળવાળી) દૃષ્ટિ વઉ સ્વયમેવ જેખતા થકા, સ્યાદ્વાદની અત્યંત શુદ્ધિને જાણીને, જિનનીતિને (જિનેશ્વરદેવના માર્ગ'ને) નહિ ઉલ્લ'ઘતા થકા, સત્પુરુષા જ્ઞાનસ્વરૂપ થાય છે.

ભાવાર્થ:—જે સત્પુરુષા અનેકાંત સાથે સુસંગત દૃષ્ટિ વડે અનેકાંતમથ વસ્તુસ્થિતિને દેખે છે, તેઓ એ રીતે સ્યાદ્વાદની શુદ્ધિને પામીને—જાણીને, જિન-દેવના માર્ગને—સ્યાદ્વાદન્યાયને—નહિ ઉલ્લ'ઘતા થકા, જ્ઞાનસ્વરૂપ થાય છે.

(આ રીતે સ્યાદ્વાદ વિષે કહીને, હવે આચાય^લ દેવ ઉપાય-ઉપેયભાવ વિષે થાંડું કહે છે:—)

હવે આના (-જ્ઞાનમાત્ર આત્મવસ્તુના) *ઉપાય-ઉપેયભાવ વિચારવામાં આવે છે (અર્થાત્ આત્મવસ્તુ જ્ઞાનમાત્ર હોવા છતાં તેને ઉપાયપછું અને ઉપેયપછું અને કઈ રીતે ઘટે છે તે વિચારવામાં આવે છે):—

આત્મવરતુને જ્ઞાનમાત્રપાયું હોવા છતાં પણ તેને ઉપાય-ઉપયભાવ (ઉપાય-ઉપેયપાયું) છે જ; કારણ કે તે એક હોવા છતાં સાધક રૂપે અને સિદ્ધ રૂપે એમ વ્યન્ને રૂપે પરિણુમે છે.^૧ તેમાં જે સાધક રૂપ છે તે ઉપાય છે અને જે સિદ્ધ રૂપ છે તે ઉપેય

^{*} ઉપેય એટલે પામવાયાંગ્ય અને ઉપાય એટલે પામવાયાગ્ય જેનાથી પમાય તે. આત્માનું શુદ્ધ (-સર્વ કર્મ રહિત) સ્વરૂપ અથવા માક્ષ તે ઉપેય છે અને માક્ષમાર્ગ તે ઉપાય છે.

૧. આત્મા પરિણામી છે અને સાધકપણું તથા સિદ્ધપણું એ બન્ને પરિણામ છે.

છે. માટે, અનાદિ કાળથી મિધ્યાદર્શનમાનથારિત્ર વડે (મિધ્યાદર્શન, મિધ્યાજ્ઞાન અને મિધ્યાચારિત્ર વડે) સ્વરૂપથી ચ્યુત હોવાને લીધે સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં, સનિશ્ચળપણ મહુણ કરેલાં વ્યવહારસમ્યગ્દર્શનમાનચારિત્રના પાકના પ્રકેષ્ક પરંપરા વડે અનુક્રમે સ્વરૂપમાં આરોહણ કરાવવામાં આવતા આત્માને, અંતર્મમ જે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-ગાનચારિત્રરૂપ ભેદા તે-પણા વડે પાતે સાધક રૂપે પરિષ્ણમતું, તથા પરમ પ્રકર્ષની હદને પામેલા રત્નત્રયની અતિશયતાથી પ્રવતેલા જે સકળ કર્મના ક્ષય તેનાથી પ્રજવલિત (દેદીપ્યમાન) થયેલા જે અસ્ખલિત વિમળ સ્વભાવભાવ તે-પણા વડે પાતે સિદ્ધ કૃપે પરિષ્ણમતું એવું એક જ જ્ઞાનમાત્ર ઉપાય-ઉપયભાવ સાધે છે.

(માવાર્થ:—આ આત્મા અનાદિ કાળથી મિથ્યાદર્શનજ્ઞાનચારિત્રને લીધે સ'સારમાં ભમે છે. તે સુનિશ્ચળપણે થહ્યું કરેલાં વ્યવહારસમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રની વૃદ્ધિની પર'પરા વડે અનુક્રમે સ્વરૂપના અનુભવ જ્યારથી કરે ત્યારથી જ્ઞાન સાધક રૂપે પરિલુમે છે, કારણ કે જ્ઞાનમાં નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ ભેદા અ'તર્ભૂત છે. નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રની શરૂઆતથી માંડીને, સ્વરૂપ-અનુભવની વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં જ્યાંસુધી નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રની પૂર્ણતા ન થાય, ત્યાંસુધી જ્ઞાનનું સાધક રૂપે પરિલુમન છે. જ્યારે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રની પૂર્ણતાથી સમસ્ત કર્મના નાશ થાય અર્થાત્ સાક્ષાત્ માક્ષ થાય ત્યારે જ્ઞાન સિદ્ધ રૂપે પરિલુમે છે, કારણ કે તેના અસ્ખલિત નિર્ભળ સ્વભાવભાવ પ્રગઢ દેપિયમાન થયા છે. આ રીતે સાધક રૂપે અને સિદ્ધ રૂપે—ખન્ને રૂપે પરિલુમતું એક જ જ્ઞાન આત્મવસ્તુને ઉપાય-ઉપેયપહું સાધે છે).

આ રીતે ખન્નેમાં (-ઉપાયમાં તેમ જ ઉપેયમાં-) જ્ઞાનમાત્રનું અનન્યપહું છે અર્થાત્ અન્યપહું નથી; માટે સદાય અરખલિત એક વરતુનું (-જ્ઞાનમાત્ર આત્મ-વસ્તુનું-) નિષ્કંપ મહ્યુ કરવાથી, મુમુક્ષુઓને કે જેમને અનાદિ સંસારથી ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ ન થઈ હાય તેમને પણ, તત્કાણ જ ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થાય છે; પછી તેમાં જ નિત્ય મસ્તી કરતા તે મુમુક્ષુઓ—કે જેઓ પાતાથી જ, ક્રમરૂપ અને અક્રમરૂપ પ્રવર્તતા અનેક અંતની (અનેક ધર્મની) મૃતિઓ છે તેઓ—સાધકભાવથી ઉત્પન્ન થતી પરમ પ્રકર્ષની *કાર્ટિર્પ સિદ્ધિભાવનું ભાજન થાય છે. પરંતુ જેમાં અનેક અંત અર્થાત્ ધર્મ ગર્ભિત છે એવા એક જ્ઞાનમાત્ર ભાવરૂપ આ ભૂમિને જેઓ પ્રાપ્ત કરતા નથી, તેઓ સદા અજ્ઞાની વર્તતા થકા, જ્ઞાનમાત્ર ભાવનું સ્વરૂપથી અભવન અને પરરૂપથી ભવન જ્ઞપતા (-શ્રદ્ધતા) થકા, જાણતા થકા અને આચરતા થકા, મિથ્યાદિષ્ટ, મિથ્યા-ગ્રાની અને મિથ્યાચરિત્રી વર્તતા થકા, ઉપાય-ઉપેયભાવથી અત્યંત ભ્રષ્ટ વર્તતા થકા સંસારમાં પરિભ્રમણ જ કરે છે.

^{*} કાર્ટ = અંતિમતા; ઉત્કૃષ્ટતા; ઊંચામાં ઊંચું બિંદુ; હદ.

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(वसंततिसङा)

ये ज्ञानमात्रनिजभावपयीमकंपां
भूमिं भयंति कथमप्यपनीतमोहाः ।
ते साधकत्वमित्रगम्य भवंति सिद्धाः
मृदास्त्वमृमजुपलभ्य परिश्रमंति ॥ २६६ ॥

અર્થ:—જે પુરુષા, કાઈ પણ પ્રકારે જેમના માહ દૂર થયા છે એવા થયા થકા, જ્ઞાનમાત્ર નિજભાવમય અક'પ ભૂમિકાના (અર્થાત જ્ઞાનમાત્ર જે પાતાના ભાવ તે-મય નિશ્વળ ભૂમિકાના) આશ્રય કરે છે, તેઓ સાધકપણાને પામીને સિદ્ધ થાય છે; પર'તુ જેઓ મુઠ (-માદ્ધી, અજ્ઞાની, મિથ્યાદ્ધિ) છે, તેઓ આ ભૂમિકાને નહિ પામીને સ'સારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

ભાવાર્થ:—જે ભવ્ય પુરુષા, ગુરુના ઉપદેશથી અથવા સ્વયમેવ કાળલબ્ધિને પામી બિથ્યાત્વથી રહિત થઈને, જ્ઞાનમાત્ર એવા પાતાના સ્વરૂપને પામે છે, તેના આશ્રય કરે છે, તેઓ સાધક થયા થકા સિદ્ધ થાય છે; પર'તુ જેઓ જ્ઞાનમાત્ર એવા પાતાને પામતા નથી, તેઓ સ'સારમાં રખડે છે.

આ ભૂમિકાના આશ્રય કરનાર જીવ કેવા હાય તે હવે કહે છ:-

(वसंततिसङा)

स्याद्वादकी शलसुनिश्रलसंयमाभ्यां यो भावयत्यहरहः स्वमिहोपयुक्तः । ज्ञानक्रियानयपरस्परतीव्रमैत्री-पात्रीकृतः श्रयति भूमिमिमां स एकः ॥ २६७ ॥

અર્થ:—જે પુરુષ સ્યાદ્વાદમાં પ્રવીણતા તથા (રાગાદિક અશુદ્ધ પરિણતિના ત્યાગરૂપ) સુનિશ્વળ સંયમ—એ બન્ને વડે પાતામાં ઉપયુક્ત રહેતા થકા (અર્થાત્ પાતાના જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં ઉપયાગને જોડતા થકા) પ્રતિદિન પાતાને ભાવે છે (-નિર'તર પાતાના આત્માની ભાવના કરે છે), તે જ એક (પુરુષ), જ્ઞાનનય અને ક્યાનયની પરસ્પર તીલ મૈત્રીના પાત્રરૂપ થયેલા, આ (જ્ઞાનમાત્ર નિજભાવમય) ભૂમિકાના આશ્રય કરે છે.

ભાવાથ :-- જે જ્ઞાનનયને જ મહીને ક્રિયાનયને છાડે છે, તે પ્રમાદી અને સ્વચ્છ 'દી પુરુષને આ ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થઇ નથી. જે ક્રિયાનયને જ મહીને જ્ઞાનનયને જાણતા નથી, તે (વ્રત-સમિતિ-ગુપ્તિરૂપ) શુભ કમેથી સંતુષ્ટ પુરુષને પણ આ નિષ્કમે ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થઇ નથી. જે પુરુષ અનેકાંતમય આત્માને જાણે છે (-અનુભવે છે) તથા સુનિશ્વળ સંયમમાં વર્તે છે (-રાગાદિક અશુદ્ધ પરિણતિના ત્યાંગ કરે છે). એ રીતે જેણે જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયની પરસ્પર તીવ્ર શૈત્રી સાધી છે, તે જ પુરુષ આ જ્ઞાનમાત્ર નિજભાવમયી ભૂમિકાના આશ્રય કરનાર છે.

ગ્રાનનય અને કિયાનયના શ્રદ્ધણ-ત્યાગતું સ્વરૂપ અને ફળ 'પંચાસ્તિકાય ' મ'થના અ'તમાં કહ્યું છે, ત્યાંથી જાણ્યું.

આમ જે પુરુષ આ ભૂમિકાના આશ્રય કરે છે, તે જ અનંત ચતુષ્ટ્રયમય આત્માને પામે છે—એવા અર્થજી કાવ્ય હવે કહે છે:—

(वसततिसङा)

चिर्त्पिडचंडिमविलासिविकासहासः शुद्धमकाक्षभरनिर्भरसुप्रभातः । आनंदसुस्थितसदास्त्वलितैकरूप-स्तस्यैव चायमुदयत्यचलार्चिरात्मा ॥ २६८ ॥

અર્થ:—(પૂર્વોક્ત રીતે જે પુરુષ આ ભૂમિકાના આશ્રય કરે છે) તેને જ, ચેતન્યપિંડના નિરગ ળ વિલસતા જે વિકાસ તે-રૂપ જેનું ખીલવું છે (અર્થાત્ ચૈતન્ય-પુંજના જે અત્ય ત વિકાસ થવા તે જ જેનું ખીલી નીકળવું છે), શુદ્ધ પ્રકાશની અતિશયતાને લીધે જે સુપ્રભાત સમાન છે, આનંદમાં સુસ્થિત એવું જેનું સદા અસ્ખલિત એક રૂપ છે અને અચળ જેની જ્યાત છે એવા આ આત્મા ઉદય પાત્રે છે.

ભાવાર્થ:—અહીં 'चित्तिंड' ઇત્યાદિ વિશેષણથી અનંત દર્શનનું પ્રગટ થવું ખતાવ્યું છે, 'शुद्धप्रकाद्य' ઇત્યાદિ વિશેષણથી અનંત જ્ઞાનનું પ્રગટ થવું ખતાવ્યું છે, 'आनंदसुस्थित' ઇત્યાદિ વિશેષણથી અનંત સુખનું પ્રગટ થવું ખતાવ્યું છે અને 'अचलार्चि' વિશેષણથી અનંત વીર્ધાનું પ્રગટ થવું ખતાવ્યું છે. પૂર્વોક્ત ભૂમિના આશ્રય કરવાથી જ આવા આત્માના ઉદય થાય છે.

એવા જ આત્મસ્વભાવ અમને પ્રગટ હૈા એમ હવે કહે છે;—

(वस'ततिलक्षा)

स्याद्वाददीपितलसन्महसि मकाशे शुद्धस्वभावमहिमन्युदिते मयीति । किं वंधमोक्षपथपातिभिरन्यभावे-नित्योदयः परमयं स्फुरतु स्त्रभावः॥ २६९॥

અર્થ:—સ્યાદ્વાદ વર્ડ પ્રદીપ્ત કરવામાં આવેલું લસલસતું (-ઝગઝગાઠ કરતું) જેતું તેજ છે અને જેમાં શુદ્ધસ્વભાવરૂપ મહિમા છે એવા આ પ્રકાશ (જ્ઞાન-પ્રકાશ) જ્યાં મારામાં ઉદ્દય પામ્યા છે, ત્યાં ળ'ધ-માક્ષના માગેમાં પડનારા અન્ય ભાવાથી મારે શું પ્રયાજન છે? નિત્ય જેના ઉદય રહે છે એવા કેવળ આ (અન'ત ચતુષ્ટ્રયરૂપ) સ્વભાવ જ મને સ્કૃરાયમાન હાે.

ભાવાથ:—સ્યાદ્વાદથી યથાર્થ આત્મજ્ઞાન થયા પછી એતું ફળ પૂર્ણ આત્માતું પ્રગઢ થવું તે છે. માટે માક્ષના ઇચ્છક પુરૂષ એ જ પ્રાર્થના કરે છે કે— મારા પૂર્ણસ્વભાવ આત્મા મને પ્રગઢ થાએા; બ'ધમાક્ષમાર્ગમાં પડતા અન્ય ભાવાતું મારે શું કામ છે?

' જોકે નયા વડે આત્મા સધાય છે તાપણ જો નયા પર જ દષ્ટિ રહે તા નયામાં તા પરસ્પર વિરાધ પણ છે, માટે ઢું નયાને અવિરાધ કરીને અર્થાત્ નયાના વિરાધ મઢાડીને આત્માને અનુભવું થું '—એવા અર્થ'નું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(वर्म'ततिसङा)

चित्रात्मशक्तिसम्रदायमयोऽयमात्मा सद्यः मणश्यति नयेक्षणखंड्यमानः । तस्मादखंडमनिराकृतखंडमेक-मेकांतशांतमचलं चिदहं महोऽस्मि ॥ २७० ॥

અથ:—અનેક પ્રકારની નિજ શક્તિઓના સમુદાયમય આ આત્મા નયાની દિષ્ટિથી ખંડખંડરૂપ કરવામાં આવતાં તત્કાળ નાશ પામે છે; માટે હું એમ અનુભવું છું કે—જેમાંથી ખંડાને *નિરાકૃત કરવામાં આવ્યા નથી છતાં જે અખંડ છે, એક છે, એકાંત શાંત છે (અર્થાત્ જેમાં કર્મના ઉદયના લેશ પણ નથી એવા અત્યંત શાંત

^{*} નિરાકત = બહિષ્કત; દૂર; રદબાવલ; નાકખૂલ.

ભાવમય છે) અને અચળ છે (અર્ધાત્ કર્મના ઉદયથી ચળાવ્યું ચળતું નથી) એવું ચૈતન્યમાત્ર તેજ હુંં હું.

ભાવાર્થ:—આત્મામાં અનેક શક્તિએ છે અને એક એક શક્તિના શાહક એક એક નય છે; માટે જો નયાની એકાંત દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તા આત્માના ખડ ખંડ થઈને તેના નાશ થઈ જાય. આમ હાવાથી સ્યાદ્વાદી, નયાના વિરાધ મટાડીને ચૈતન્યમાત્ર વસ્તુને અનેક્શક્તિસમૃહરૂપ, સામાન્યવિશેષસ્વરૂપ, સર્વશક્તિમય એકજ્ઞાન-માત્ર અનુભવે છે. એવું જ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે, એમાં વિરાધ નથી.

હવે, જ્ઞાની અખંડ આત્માના આવેા અનુભવ કરે છે એમ આચાર્ય દ્વે ગદમાં કહે છે:—

(ગ્રાની શુદ્ધનયતું આલ'બન લઈ એમ અતુભવે છે કે—) હું મને અર્થાત્ મારા શુદ્ધાત્મસ્વરૂપને નથી દ્રવ્યથી ખંડતા (-ખંડિત કરતા), નથી ક્ષેત્રથી ખંડતા, નથી કાળથી ખંડતા, નથી ભાવથી ખંડતા; સુવિશુદ્ધ એક જ્ઞાનમાત્ર ભાવ હું.

ભાવાથ:—શુદ્ધનયથી જેવામાં આવે તેા શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર ભાવમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી કાંઈ પણ ભેદ દેખાતા નથી. માટે જ્ઞાની અભેદજ્ઞાનસ્વરૂપ અનુભવમાં ભેદ કરતા નથી.

જ્ઞાનમાત્ર ભાવ પાતે જ જ્ઞાન છે, પાતે જ પાતાનું જ્ઞેય છે અને પાતે જ પાતાના જ્ઞાતા છે—એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(શાલિની)

योऽयं भावो ज्ञानमात्रोऽहमस्मि ज्ञेयो ज्ञेयज्ञानमात्रः स नैव । ज्ञेयो ज्ञेयज्ञानकङोलवल्गन् ज्ञानज्ञेयज्ञातृमद्वस्तुमात्रः ॥ २७१ ॥

અર્થ:—જે આ જ્ઞાનમાત્ર ભાવ હું છું તે ત્રેયાના જ્ઞાનમાત્ર જ ન જાણવા; (પરંતુ) ત્રેયાના આકારે થતા જ્ઞાનના કલ્લાેલારૂપે પરિશ્રમતા તે, જ્ઞાન-ત્રેય-જ્ઞાતામય વસ્તુમાત્ર જાણવા (અર્થાત્ પાતે જ જ્ઞાન, પાતે જ જ્ઞેય અને પાતે જ જ્ઞાતા—એમ જ્ઞાન-ત્રેય-જ્ઞાતારૂપ ત્રણે ભાવા સહિત વસ્તુમાત્ર જાણવા).

ભાવાથ°:—ગ્રાનમાત્ર ભાવ જાણનક્રિયારૂપ હોવાથી ગ્રાનસ્વરૂપ છે. વળી તે પાતે જ નીચે પ્રમાણે ગ્રેયરૂપ છે. ખાદ્ય ગ્રેચે ગ્રાનથી જીઠાં છે, ગ્રાનમાં પેસતાં નથી; રૂપાના શ્યાકારની ઝળક જ્ઞાનમાં શ્યાવતાં જ્ઞાન જ્ઞેયાકારરૂપ દેખાય છે પરંતુ એ જ્ઞાનના જ કલ્લોલા (-તરંગા) છે. તે જ્ઞાનકલ્લોલા જ જ્ઞાન વરે જણાય છે. આ રીતે પાતે જ પાતાથી જણાવાયાં ક્યા હોવાથી જ્ઞાનમાત્ર ભાવ જ જ્ઞાતા છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ જ જ્ઞાતા છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનમાત્ર ભાવ જ્ઞાત, જ્ઞેય શ્યને જ્ઞાતા—એ ત્રણે ભાવાયુક્ત સામાન્યવિશેષસ્વરૂપ વસ્તુ છે. 'આવા જ્ઞાનમાત્ર ભાવ હું છું' એમ શ્યનુભવ કરનાર પુરુષ શ્યનુભવે છે.

માત્મા મેચક, અમેચક કત્યાદિ અનેક પ્રકારે દેખાય છે તેાપણ યથાથ જ્ઞાની નિર્મળ જ્ઞાનને ભૂલતા નથી—એવા અથેવું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(પૃથ્લી)

कचिल्लसति मेचकं कचिन्मेचकामेचकं कचित्पुनरमेचकं सहजमेव तत्त्वं मम । तथापि न विमोहयत्यमलमेघसां तन्मनः परस्परमुसंहतमकटशक्तिचकं स्फुरत् ॥ २७२ ॥

અર્થ:—(ફ્રાની કહે છે:) મારા તત્ત્વના એવા સ્વભાવ જ છે કે કાઇ વાર તો તે (આત્મતત્ત્વ) મેચક (-અનેકાકાર, અશુદ્ધ) દેખાય છે, કાઇ વાર મેચક-અમેચક (ખન્નેરૂપ) દેખાય છે અને વળી કાઇ વાર અમેચક (-એકાકાર, શુદ્ધ) દેખાય છે; તાપણ પરસ્પર સુસંહત (-સુમિલિત, સુથથિત, સારી રીતે ગુંથાયેલી) પ્રગઢ રાક્તિઓના સમૃહરૂપે સ્કુરાયમાન તે આત્મતત્ત્વ નિર્મળ ભુદ્ધિવાળાઓના મનને વિમાહિત કરતું નથી (-બ્રમિત કરતું નથી, મુંઝવતું નથી).

ભાવાર્થ:—આત્મતત્ત્વ અનેક શક્તિઓવાળું હોવાથી કાઈ અવસ્થામાં કર્મના ઉદયના નિમિત્તથી અનેકાકાર અનુભવાય છે, કાઈ અવસ્થામાં શુદ્ધ એકાકાર અનુભવાય છે અને કાઈ અવસ્થામાં શુદ્ધાશુદ્ધ અનુભવાય છે; તાપણ યથાર્થ જ્ઞાની સ્યાદ્વાદના ખળથી ભ્રમિત થતા નથી, જેવું છે તેવું જ માને છે, જ્ઞાનમાત્રથી ચ્યુત થતા નથી.

આત્માના અનેકાંતસ્વરૂપ (-અનેક ધર્મ'સ્વરૂપ) ઘૈભવ અદ્ભુત (આશ્રય'-કારક) છે—એવા અર્થ'નું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(પૃથ્વી)

इतो गतमनेकतां दघदितः सदाप्येकता-मितः क्षणविभंग्ररं ध्रुवमितः सदैवोदयात् ।

इतः परमनिस्तृतं धृतमितः मदेश्वीनिजै-रहो सहजमात्मनस्तिदिदमञ्जृतं वैभवम् ॥ २७३ ॥

અર્થ:—અહા ! આત્માના તે આ સહજ અદ્દસત વૈભવ છે કે—એક તરફથી જેતાં તે અનેકતાને પામેલા છે અને એક તરફથી જેતાં સદાય એકતાને ધારણ કરે છે, એક તરફથી જેતાં ક્ષણભંગુર છે અને એક તરફથી જેતાં સદાય તેના ઉદય હાવાથી ધ્રુવ છે, એક તરફથી જેતાં પરમ વિસ્તૃત છે અને એક તરફથી જેતાં પાતાના પ્રદેશાથી જ ધારણ કરી રખાયેલા છે.

ભાવાર્થ:—પર્યાયદૃષ્ટિથી જેતાં આત્મા અતેકરૂપ દેખાય છે અને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી જેતાં એકરૂપ દેખાય છે; ક્રમભાવી પર્યાયદૃષ્ટિથી જેતાં ક્ષણભંગુર દેખાય છે અને સહભાવી ગુણદૃષ્ટિથી જેતાં ક્ષુવ દેખાય છે; જ્ઞાનની અપેક્ષાવાળી સર્વગત દૃષ્ટિથી જેતાં પરમ વિસ્તારને પામેલા દેખાય છે અને પ્રદેશાની અપેક્ષાવાળી દૃષ્ટિથી જેતાં પાતાના પ્રદેશામાં જ વ્યાપેલા દેખાય છે. આવા દ્વ્યપર્યાયાત્મક અનંતધર્મવાળા વસ્તુના સ્વભાવ છે. તે (સ્વભાવ) અજ્ઞાનીઓના જ્ઞાનમાં આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે કે આ તા અસંભવિત જેવી વાત છે! જ્ઞાનીઓને જોકે વસ્તુસ્વભાવમાં આશ્ચર્ય નથી તાપણ તેમને પૂર્વે કદી નહોતા થયા એવા અદ્ભુત પરમ આનંદ થાય છે, અને તેથી આશ્ચર્ય પણ થાય છે.

કરી આ જ અર્થનું કાવ્ય કહે છે:—

(પૃથ્વી)

कषायकलिरेकतः स्तलति आंतिरस्त्येकतो न्यांपहितरेकतः स्पृश्चिति युक्तिरप्येकतः । जगत्त्रितयमेकतः स्फुरित चिश्वकास्त्येकतः । स्कुरित चिश्वकास्त्येकतः स्कुरित चिश्वकास्त्येकतः ।। २७४ ॥

અર્થ:—એક તરફથી જેતાં ક્યાયાના ક્લેશ દેખાય છે અને એક તરફથી જેતાં શાન્તિ (-ક્યાયાના અભાવરૂપ શાંત ભાવ) છે; એક તરફથી જેતાં ભવની (-સ'સાર સ'ળ'લી) પીડા દેખાય છે અને એક તરફથી જેતાં (સ'સારના અભાવરૂપ) સુક્તિ પણ સ્પરે છે; એક તરફથી જેતાં ત્રણ લાક સ્કુશયમાન છે (-પ્રકાશ છે, દેખાય છે) અને એક તરફથી જેતાં કેવળ એક ચૈતન્ય જ શાલે છે. (આવા) આત્માના અદ્દસ્તાથી પણ અદ્દસ્તા સ્વભાવમહિમા જયવ'ત વતે છે (-કાઈથી બાધિત થતા નથી).

ભાવાર્થ:—અહીં પણ રહ3 મા કાવ્યના ભાવાર્થ પ્રમાણે જાણવું. આત્માના અનેકાંતમય સ્વભાવ સાંભળીને અન્યવાદીને ભારે આશ્વર્ય થાય છે. તેને આ વાતમાં વિરુદ્ધતા ભાસે છે. તે આવા અનેકાંતમય સ્વભાવની વાતને પાતાના ચિત્તમાં સમાવી— જીરવી શકતો નથી. જો કદાચિત તેને શ્રદ્ધા થાય તા પણ પ્રથમ અવસ્થામાં તેને બહુ અદ્ભુતતા લાગે છે કે 'અહા આ જિનવચના મહા ઉપકારી છે, વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપને જણાવનારાં છે; મે અનાદિ કાળ આવા યથાર્થ સ્વરૂપના જ્ઞાન વિના ખાયા!'—આમ આશ્વર્યપૂર્વક:શ્રદ્ધાન કરે છે.

હવે ટીકાકાર આચાર્ય દેવ આ સર્વાવિશૃદ્ધગ્રાન અધિકાર પૂર્ણ કરતાં તેના આ'તમ'ગળને અર્થ આ ચિત્ચમત્કારને જ સર્વોત્કૃષ્ટ કહે છે:—

(માલિની)

जयति सहजतेजःपुंजमज्जित्त्रहोकीस्वह्रद्विह्निक्विक्वरेषे एव स्वरूपः ।
स्वरस्विसरपूर्णाच्छिक्वतस्वोपहंभः
प्रसमनियमितार्चिश्वक्षमत्कार एषः ॥ २७५ ॥

અર્થ:—સહજ (-પાતાના સ્વભાવરૂપ) તેજ:પુંજમાં ત્રણ લાકના પદાર્થી મગ્ન થતા હાવાથી જેમાં અનેક સેદા થતા દેખાય છે તાપણ જેતું એક જ સ્વરૂપ છે (અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનમાં સર્વ પદાર્થી ઝળકતા હાવાથી જે અનેક ર્રોયાકારરૂપ દેખાય છે તાપણ ચૈતન્યરૂપ જ્ઞાનાકારની દૃષ્ટિમાં જે એકસ્વરૂપ જ છે), જેમાં નિજ રસના ફેલાવથી પૂર્ણ અછિન્ન તત્ત્વ-ઉપલબ્ધિ છે (અર્થાત્ પ્રતિપક્ષી કર્મના અભાવ થયા હાવાથી જેમાં સ્વરૂપ-અનુભવનના અભાવ થતા નથી) અને અત્યંત નિયમિત જેની જ્યાત છે (અર્થાત્ અનંત વીર્યથી જે નિષ્કંપ રહે છે) એવા આ (પ્રત્યક્ષ અનુ-ભવગાચર) ચૈતન્યચમત્કાર જયવંત વર્ત છે (-કાઈથી બાધિત ન કરી શકાય એમ સર્વોત્કૃષ્ટપણ વર્ત છે).

(અહીં 'ચૈતન્યચમત્કાર જયવ'ત વર્ત છે' એમ કહેવામાં જે ચૈતન્ય-ચમત્કારનું સવેત્કિષ્ટપણે વર્ત વું ખનાવ્યું, તે જ મંગળ છે.)

હવેના કાવ્યમાં ટીકાકાર આચાર્ય દેવ અંતમ'ગળને અથે આત્માને આશીર્વાદ આપે છે અને સાથે સાથે પાતાનું નામ પણ પ્રગટ કરે છે:— (માલિની)

अविचलितचिदात्मन्यात्मनात्मानमात्म-न्यनवरतनिमग्नं धारयद्ध्वस्तमोहम् । चदितममृतचंद्रज्योतिरेतत्समंता-ज्ज्वलतु विमल्दपूर्णे निःसपत्नस्त्रभात्रम् ॥ २७६ ॥

અર્થ:—જે અચળ-ચેતનાસ્વરૂપ આત્મામાં આત્માને પાતાથી જ અન-વરતપણ (-નિરંતર) નિમન્ન રાખે છે (અર્થાત્ પ્રાપ્ત કરેલા સ્વભાવને કદી છાડતી નથી), જેણે માહના (અજ્ઞાન-અધકારના) નાશ કર્યો છે, જેના સ્વભાવ નિ:સપત્ન (અર્થાત્ પ્રતિપક્ષી કર્મા વિનાના) છે, જે નિર્મળ છે અને જે પૂર્ણ છે એવી આ ઉદય પામેલી અમૃતચંદ્રજ્યાતિ (-અમૃતમય ચંદ્રમા સમાન જ્યાતિ, જ્ઞાન, આત્મા) સર્વ તરફથી જજ્વલ્યમાન રહાે.

ભાવાર્થ:—જેનું મરણ નથી તથા જેનાથી અન્યનું મરણ નથી તે અમૃત છે; વળી જે અત્યંત સ્વાદિષ્ટ (-મીડું) હોય તેને લાેકા રૂઢિથી અમૃત કહે છે. અહીં ગ્રાનને—આત્માને—અમૃતચંદ્રજ્યાતિ (અર્થાત્ અમૃતમય ચંદ્રમા સમાન જ્યાતિ) કહેલ છે, તે લુપ્તાપમા અલંકારથી કહ્યું જાણવું; કારણ કે ' अमृतचंद्रवत् ज्योतिः'ના સમાસ કરતાં 'बत्'ના લાપ થઈ ' अमृतचंद्रज्योतिः' થાય છે.

('बत्' શબ્દ ન મૂકતાં અઝૃતચંદ્રરૂપ જ્યાતિ એવા અર્થ કરીએ તા ભેદરૂપક અલ'કાર થાય છે. 'અઝૃતચ'દ્રજ્યાતિ ' એવુ' જ આત્માનું નામ કહીએ તા અભેદરૂપક અલ'કાર થાય છે.)

આતમાને અમૃતમય ચંદ્રમા સમાન કહ્યો હોવા છતાં, અહીં કહેલાં વિરોષણા વડે આતમાને ચંદ્રમા સાથે વ્યતિરેક પણ છે; કારણ કે—' ध्वस्तमोह ' વિરોષણ અજ્ઞાન-અ'લકારતું દૂર થવું જણાવે છે, 'विमलपूर्ण' વિરોષણ લાંછનરહિતપણ તથા પૂર્ણપણ બતાવે છે, 'निःसपत्नस्वभाव ' વિરોષણ રાહું બિંખથી તથા વાદળાં આદિથી આચ્છાદિત ન થવાતું જણાવે છે, 'समंतात् ज्वलतु ' કહ્યું છે તે સર્વ ક્ષેત્રે તથા સર્વ કાળે પ્રકાશ કરવાતું જણાવે છે; ચંદ્રમા આવે! નથી.

આ કાવ્યમાં ટીકાકાર આચાર્ય દેવે 'અમૃતચંદ્ર ' એવું પાતાનું નામ પણ જણાવ્યું છે. સમાસ પલટીને અર્થ કરતાં 'અમૃતચંદ્ર ' ના અને 'અમૃતચંદ્રજ્યાતિ'ના અનેક અર્થા થાય છે તે યથાસંભવ જાણવા. સર્વ વિશુદ્ધજ્ઞાનરૂપ સદા ચિદાનંદ કરતા ન ભાગતા ન પરંદ્રવ્યભાવકા, મૂરત અમૂરત જે આનદ્રવ્ય લાકમાંહિ તેભી જ્ઞાનરૂપ નાહીં ન્યારે ન અભાવકા; યહે જાનિ જ્ઞાની જીવ આપકું ભજે સદીવ જ્ઞાનરૂપ સુખત્ર્પ આન ન લગાવકા, કર્મ કર્મફ્લરૂપ ચતનાકું દૂરિ દારિ જ્ઞાનચેતના અભ્યાસ કરે શુદ્ધ ભાવકા.

્ર માત્ર મા સમયસારમ'થની (શ્રીમદ્ મમૃતચ'દ્રસ્રિવિરચિત) આત્મખ્યાતિ નામની ટીકાની પંડિત જયચ'દ્રજીકૃત ભાષાવચિનકામાં નવમા સર્વ'વિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર પૂર્ણ થયેા.

હવે શ્રીમાન અમૃતચંદ્ર આચાર્ય દેવ ળે કાવ્યા કહીને આ સમયસારમ'થની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકા પુર્ણ કરે છે.

*

' અજ્ઞાનદશામાં આત્મા સ્વરૂપને ભૂલીને રાગદ્વેષમાં વર્તતા હતા, પરદ્રવ્યની ક્રિયાના કર્તા થતા હતા, ક્રિયાના ફળના ભાકતા થતા હતા,—ક્રિયાદિ ભાવા કરતા હતા; પરંતુ હવે જ્ઞાનદશામાં તે ભાવા કાંઈ જ નથી એમ અનુભવાય છે.'—આવા અર્થનું કાવ્ય પ્રથમ કહે છે:—

(शाह बिविही डित)

यस्माद्द्वैतमभूत्पुरा स्वपरयोर्भूतं यतोऽत्रान्तरं रागद्वेषपरिग्रहे सति यतो जातं क्रियाकारकैः । भ्रंजाना च यतोऽनुभूतिरिक्षलं खिन्ना क्रियायाः फलं । तद्विज्ञानघनौधमग्रमधुना किंचिन्न किंचित्कल ॥ २७७ ॥

અર્થ:—જેનાથી (અર્થાત જે પરસંગાગર બંધપર્યાયજનિત અજ્ઞાનથી) પ્રથમ પાતાનું અને પરનું દ્વેત થયું (અર્થાત પાતાના અને પરના ભેળસંળપણારપ ભાવ થયા), દ્વેતપણું થતાં જેનાથી સ્વરૂપમાં અંતર પડયું (અર્થાત બંધપર્યાય જ પાતારૂપ જણાયા), સ્વરૂપમાં અંતર પડતાં જેનાથી રાગદ્વેષનું મહુણ થયું, રાગદ્વેષનું મહુણ થતાં જેનાથી કિયાના કારકા ઉત્પન્ન થયા (અર્થાત ક્રિયાના અને કર્તા-કર્મ આદિ કારકાના ભેદ પડ્યો), કારકા ઉત્પન્ન થતાં જેનાથી અનુભૂતિ ક્રિયાના સમસ્ત ફળને ભાગવતી થકી ખિન્ન થઈ (-ખેદ પામી), તે અજ્ઞાન હવે વિજ્ઞાનઘનના ઓઘમાં મન્ન થયું (અર્થાત્ જ્ઞાનરૂપે પરિણુમ્યું) તેથી હવે તે ખલું ખરેખર કાંઈ જ નથી.

ધાંવાથ :—પરસ યાગથી જ્ઞાન જ અજ્ઞાનરૂપે પરિશ્રુમ્યું હતું, અજ્ઞાન કાંઈ જાદી વસ્તુ નહાતી; માટે હવે જ્યાં તે જ્ઞાનરૂપે પરિશ્રુમ્યું ત્યાં તે (અજ્ઞાન) કાંઈ જ ન રહ્યું. અજ્ઞાનના નિમિત્તે રાગ, દ્વેષ, ક્રિયાનું કર્તાપણ, ક્રિયાના ફળનું (-સુખદુ:ખનું) ભાક્તાપણ કત્યાદિ ભાવા થતા હતા તે પણ વિલય પામ્યા; એક જ્ઞાન જ રહી ગયું. માટે હવે આત્મા સ્વ-પરના ત્રશ્રુકાળવર્તી ભાવાને જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા થઈને દ્રખ્યા જ કરો.

'પૂર્વેક્ત રીતે જ્ઞાનદશામાં પરની ક્રિયા પાતાની નહિ ભાસતી હેાવાથી, ત્યા સમયસારની વ્યાખ્યા કરવાની ક્રિયા પહ્યુ મારી નથી, શખ્દાની છે'—એવા ત્યર્થતું, સમયસારની વ્યાખ્યા કરવાના અભિમાનરૂપ ક્યાયના ત્યાગને સ્**ચવના**રું કાવ્ય હવે કહે છે:—

(ઉપઝાતિ)

स्वशक्तिसंम् चितवस्तुतन्ते-व्याख्या कृतेयं समयस्य भव्दैः । स्वरूपगुप्तस्य न किंचिदस्ति कर्तव्यमेवामृतचंद्रसुरेः ॥ २७८ ॥

અર્થ:—પાતાની શક્તિથી જેમણે વસ્તુનું તત્ત્વ (-યથાર્થ સ્વરૂપ) સારી રીતે કહ્યું છે એવા શખ્દાએ આ સમયની વ્યાખ્યા (-આત્મવસ્તુનું વ્યાખ્યાન અથવા સમયપ્રાભૃતશાસની ટીકા) કરી છે; સ્વરૂપગુપ્ત (-અમૂર્તિક જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપમાં ગુપ્ત) અમૃતચંદ્રસ્રિતું (તેમાં) કાંઈ જ કર્તવ્ય નથી.

ભાવાર્ષ:—રાખ્દા છ તે તો પુદ્દગલ છે. તેઓ પુરૂષના નિમિત્તથી વર્ણ-પદ-વાક્યરૂપે પરિશુમે છે; તેથી તેમનામાં વસ્તુના સ્વરૂપને કહેવાની શક્તિ સ્વયમેવ છે, કારણ કે શખ્દના અને અર્થના વાચ્યવાચક સંખંધ છે. આ રીતે દ્રવ્યશ્રુતની રચના શખ્દાએ કરી છે એ વાત જ યથાર્થ છે. આત્મા તો અમૃતિક છે, ગ્રાનસ્વરૂપ છે, તેથી તે મૃતિક પુદ્દગલની રચના કેમ કરી શકે! માટે જ આચાર્ય દેવે કહ્યું છે કે 'આ સમયપ્રાભૃતની દીકા શખ્દાએ કરી છે, હું તો સ્વરૂપમાં લીન છું, મારું કર્તવ્ય તેમાં (-દીકા કરવામાં) કાંઈ જ નથી.' આ કથન આચાર્ય દેવની નિર્માનતા પણ બતાવે છે. હવે જે નિમિત્તનેમિત્તિક વ્યવહારથી કહીએ તો એમ પણ કહેવાય છે જ કે અમુક કાર્ય અમુક પુરુષ કર્યું. આ ન્યાયે આ આત્મખ્યાતિ નામની દીકા પણ અમૃત-ચંદ્રાચાર્ય કૃત છે જ. તેથી તેને વાંચનારા તથા સાંભળનારાઓએ તેમના ઉપકાર માનવા પણ યુક્ત છે; કારણ કે તેને "વાંચવા તથા સાંભળવાથી પારમાર્થિક આત્માનાનું સ્વરૂપ જણાય છે, તેતું શ્રદ્ધાન તથા આચરલુ થાય છે, બિથ્યા જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન તથા આચરલુ દૂર થાય છે અને પર'પરાએ માક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. મુમુક્ષુઓએ આના નિર'તર અભ્યાસ કરવાયાગ્ય છે.

આમ આ સમયસારમથની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકા સમાપ્ત થઈ.

(હવે ૫'૦ જયચ'ડ્રજી ભાષાદીકા પૂર્ણ કરે છે:--)

કું દકું દમુનિ કિયા ગાયાળાં પ્રાકૃત હૈ પ્રાભૃતસમય શુદ્ધ આતમ દિખાવનૂં, સુધાયાં દ્રસ્રિ કરી સાંસ્કૃત દીકાવર આત્મખ્યાતિ નામ યથાતથ્ય ભાવનૂં; દેશકી વચનિકામેં લિખિ જયચંદ્ર પહે સાંક્ષેપ અર્થ અલ્પણદ્ધિકું પાવનૂં, પહે સુના મન લાય શુદ્ધ આતમા લખાય જ્ઞાનરૂપ ગહી ચિદાન દ દરસાવનૂં. ૧.

સમયસાર અવિકારકા, વર્ણું ન કર્ણું સુન'ત; દ્રવ્ય-ભાવ-નાકર્મ તજિ, આતમતત્ત્વ લખ'ત. ૨.

આ પ્રમાણ આ સમયપ્રાભૃત (અથવા સમયસાર) નામના મધની આત્મ- ખ્યાતિ નામની સંસ્કૃત દીકાની દેશભાષામય વચિનકા લખી છે. તેમાં સંસ્કૃત દીકાના અર્થ લખ્યા છે અને અતિ સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ લખ્યા છે, વિસ્તાર કર્યા નથી. સંસ્કૃત દીકામાં ન્યાયથી સિદ્ધ થયેલા પ્રયોગો છે. તેમના વિસ્તાર કરવામાં આવે તા અનુમાન-પ્રમાણના પાંચ અંગાપૂર્વ ક—પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, ઉદાહરણ, ઉપનય અને નિગમનપૂર્વ ક—સ્પષ્ટતાથી વ્યાખ્યાન લખતાં મંથ બહુ વધી જાય; તેથી આયુ, સુદ્ધિ, બળ અને સ્થિરતાની અલ્પતાને લીધે, જેટલું બની શક્યું તેટલું, સંક્ષેપથી પ્રયોજનમાત્ર લખ્યું છે. તે વાંચીને ભવ્ય જવા પદાર્થને સમજજો. કાઈ અર્થમાં હીનાધિકતા હોય તો સુદ્ધિમાના મૂળ મંથમાંથી જેમ હોય તેમ યથાર્થ સમજ લેજો. આ મંથના ગુર-સંપ્રદાયના (-ગુરુપર પરાગત ઉપદેશના) વ્યુચ્છદ થઈ ગયા છે, માટે જેટલા બની શકે તેટલા (-યથાશક્તિ) અભ્યાસ થઈ શકે છે. તોપણ જેઓ સ્યાદ્વાદમય જિનમતની આજ્ઞા માને છે, તેમને વિપરીત શ્રદ્ધાન થતું નથી. કયાંક અર્થનું અન્યથા સમજવું પણ થઈ જાય તે વિશેષ સુદ્ધિમાનનું નિમિત્ત મળયે યથાર્થ થઈ જાય છે. જિનમતની શ્રદ્ધાવાળાઓ હઠમાહી હોતા નથી.

હવે અ'તમ'ગળને અથે પ'ચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરી મ'થ સમાપ્ત કરીએ છીએ:--- મ'ગલ શ્રી અરહ'ત દ્યાતિયા કર્મ નિવારે, મ'ગલ સિદ્ધ મહ'ત કર્મ આઠેં પરજારે; આચારજ ઉવજ્ઝાય સુની મ'ગલમય સારે, દીક્ષા શિક્ષા દેય ભવ્યજીવનિક્ંૃ તારે; અઠવીસ મૂલગુણ ધાર જે સવ'સાધુ અણગાર હૈં, મેં નમું પ'ચગુરુચરણકું મ'ગલ હેતુ કરાર હૈં.

જૈપુર નગરમાંહિ તેરાપ'થ રાૈલી ખડી ભડે ભડે ગુની જહાં પઢૈ મ'થ સાર હૈ,

જયચંદ્ર નામ મૈં હું તિનિમે અભ્યાસ કિછૂ કિયા છુહિસાર, ધર્મરાગતેં વિચારે હૈ;

સમયસાર પ્ર'થ તાકી દેશકે વચનરૂપ ભાષા કરિ પઢો સુનૂં કરા નિરધાર હૈ,

મ્માપાપર ભેદ જાનિ હેય ત્યાગિ ઉપાદય ગહેા શુદ્ધ મ્માતમકૂં, યહે ખાત સાર હૈ. ૨.

સંવત્સર વિક્રમ તર્જૂ, અષ્ટાદરા રાત ઔર; ચૌસિંહ કાતિક વિદ દરો, પૂરણ થંથ સુઢીર. ૩.

આમ શ્રીમદ્ભગવત્કું દકું દાચાર્ય કૃત સમયપ્રાભૃત નામના પ્રાકૃતગાથાયદ્ધ શ્ર'થની શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્ય વિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની સ'સ્કૃત ઠીકા અનુસાર પંડિત જયચંદ્રજીકૃત સંક્ષેપભાવાર્થમાત્ર દેશભાષામય વચનિકા સંપૂર્ણ થઈઃ

-

श्रीसमयसारनी वर्णानुकम गाथासूची

90

गाथा पृष्ठ A अञ्चयसाणणिमिसं २६७ ३२८ अज्यवसिदेण बंधो २६२ ३२३ अद्विवयप्ये कम्मे १८२ २३४ अहुविहं पि य कम्मं 60 इ७२ ४३५ अण्णद्विपण १२७ १६३ अण्णाणमधो भावो अण्णाणमया भावा १२९ १६५ अण्णाणमया भाषा १३१ १६६ अण्णाणमोहिदमदी કર १३२ १६८ अण्णाणस्य स उद्भो ३१६ ३८४ अण्णाणी कम्मफलं २१९ २७९ अण्णाणी पुण रसो अण्णो करेड् अण्णो ३४८ ४०९ 804 808 भत्ता जस्सामुत्तो भपडिक्रमणं दुविहं २८३ ३४५ २८४ ३४५ भपडिक्रमणं दुविहं दन्वे २१० २७० अपरिग्नहो अणिच्छो २११ २७१ अपरिगाहो अणिच्छो अपरिमाही अणिच्छो २१२ २७२ अपरिगाहो अणि व्छो २१३ २७३ १२२ १६० अवरिणमंतिहा सयं अव्यक्तिमणमप्यहिसरणं ३०७ ३७१ अप्याणमप्यणा रंघिऊण १८७ २४० ३९ ७१ अप्पाणमयाणंता २०२ २५८ अःवाणमयाणंतो मणा णियो असंखिजपदेसो ३४२ ४०० १८९ २४० अप्पाणं झायंतो अरसमस्वमगंधं 60

मवरे अञ्चवसाणेसु

	गाथा पृष्ठ
असुहं सुहं व दव्वं	३८१ ४३९
असुद्दं सुद्दं व रूवं	३७६ ४३८
असुहो सुद्दो व गंघो	३७७ ४३९
असुहो सुहो व गुणो	३८० ४३९
असुहो सुहो व फासो	३७९ ४३९
असुद्दो सुद्दो व रसो	इ७८ ४३९
असुद्दो सुद्दो व सद्दो	Bar RSS
अह जाणभो उ भावो	इ४४ ४०१
अह जीवो पयडी तह	इइंड इ९५
सह ण पयडी ण जीवो	इ३१ ३९५
अह दे अण्णो कोहो	११५ १५५
अहमिको चलु सुद्धो	२८ ६७
अहमिको जलु सुदो	७३, १०९,
अहमेवं पदमहं	२०, ४६
अहवा पसो जीवो	३२९ ३९५
अहवा मण्णिस मज्हें	इप्तर ८००
अह सयमप्पा परिणमदि	१२४ १६०
अह संसारत्याणं	६३ ९२
अह सयमेव हि परिणमिद	११९ १५७
500	

आ २४८ ३१३ आउक्खयेण मरणं २४९ ३१३ आउक्खयेण मरणं आऊद्येण जीवदि २५१ ३१५ आऊद्येण जीवदि २५२ ३१५ आवृह्यि द्व्यभावे २०३ २६० आदा खु मज्झ णाणं २५६ थय आधाकमां उद्देसियं २८७ ३४८ आघाकम्माईया २८६ ३४७ आभिणिबो हियसुदोधि २०४ २६२ २७६ ३३८ आयारादी णाणं

	गाथा पृष्ठ	1	गाथा पृष्ठ
भावास पि ण णाणं	४०१ ४६७	एमेव कम्मपयडी	१४९ १९४
मसि मम पुन्यमेवं	२१ ४६	पमेव जीवपुरिसो	२२५ २८५
जात जन युन्यन्य		पमेब मिच्छविद्वी	१२६ ३९२
£		पमेव य ववहारो	४८ ७९
इणमण्णं जीवादो	२८ ५४	पमेष सम्मदिही	२२७ २८५
र्य कम्मबंघणाणं	२९० ३५२	रयं तु अविवरीदं	१८३ २३४
उ		पयं तु जाणिऊण	इटर ४३९
उद्यो यसंजमस्स दु	१३३ १६८	पयसणिच्छयगओ	३ ९
उदयविवागी विविद्यो	१९८ २५३	वयसु असंभूदं	२२ ४६
उप्पण्णोद्यभोगो	२१५ २७५	पवमलिये अव्त	२६३ ३२४
उपादेवि करेवि य	१०७ १५१	पविमह जो दु जीवो	११४ १५५
उमागां गच्छंतं	२३४ २९७	पविद्या सावराहो	३०३ ३६७
उवयोगस्त अणाई	८९ १३०	पवं गंघरसफासकवा	६० ८८
उवसोगे उवसोगो	१८१ २३४	पवं जाणदि णाणी	१८५ २३७
उषघायं कुव्वंतस्त	२३९ ३०४	एवं ण कोवि मोक्खो	इ२३ ३९०
उषपायं कुञ्बंतस्स	२४४ ३०८	पर्य जाजी सुद्धी	२७९ ३४१
उवभोगमिंदियेहिं	१९३ २४८	. पवं तु णिञ्छयणयस्त	३६० ४२०
V		षवं पराणि दव्याणि	९६ १३८
	Ø 80-	पर्व पुग्गलद्ब्वं	६४ ९२
पपण कारणेण दु	८२ १२०	पवं बंघो उ तुण्हं वि	३१३ ३८१
पप सब्बे भावा	४४ ७४	एवं मिच्छाविद्वी	२४१ ३०४
पपसु य उवभोगो	९० १३१	रवं ववहारणयो	२७२ ३३४
पपहि य संबंधी	५७ ८७	पवं ववहारस्स उ	३५३ ४१४
एकं च दोण्णि तिण्णि	६५ ९४	पर्वं वषहारस्स दु	३६५ ४२१
पकस्स दु परिणामी	१४० १७२	पर्वविदा बहुविद्या	४३ ७२
पकस्स दु परिणामो	१३८ १७१	पर्व संखुष्ठपसं	इप्त० ४००
पविद्या रवी णियं	२०६ २६६	पर्व सम्महिद्दी	२०० २५५
पदाणि णित्य जेसि	२७० ३३१	पवं सम्मादिही	२४६ ३०८
परे अचेदणा सलु	१११ १५३	पवं हि जीवराया	१८ ४२
पदेण कारणेण दु	१७६ २२४	पसा दुजा मई दे	२५९ ३२१
पदेण दु सो कत्ता	९७ १३९	क	
पवेसु हेतुमूरेसु	१३५ १६८		
पदेहि य णिव्यसा	६६ ९४	कणयमया भावादो	१३० १६६
पमादिए दु विविद्वे	२१४ २७३	कम्मइयथमाणासु य	११७ १५७

	गाथा पृष्ठ		गाथा पृष्ठ
कम्मं जं पुष्यकयं	३८३ ४४५	छिरदि भिददि य तहा	२४३ ३०८
कम्मं जं सुहमसुहं	३८४ ४४५	छिजदु वा भिज्ञदु वा	२०९ २६९
करमं णाणं ण हवा	३९७ ४६६	ল	
करमं पद्म कत्ता	३११ ३७९		Dh.o. Dian
कम्मं बद्धमबद्धं	१४२ १७३	जर जीवेण सह बिय	१३७ १७०
कम्ममसुद्दं कुसीलं	१४५ १९०	जर्या रमेण जीवेण	७१ १०३
कम्मस्स अभावेण य	१९२ २४३	जस्या स पव संरवी	२२२ २८१
कम्मस्स य परिणामं	७५ ११३	जं कुणर् भावमोदा	९१ १३२
कम्मस्सुव्यं जीवं	४१ ७२	जं कुणिद भावमादा	१२६ १६२
कम्मे णोकम्मह्मि य	१९ ४५	जं भावं सुहमसुहं	१०२ १४७
कम्मेहि दु अण्णाणी	३३२ ३९९	जं सुहमसुहमुदिण्णं	३८५ ४४५ २६ ५२
कम्मेडि भमाडिजाइ	३३४ ३९९	जिंद जीवो ण सरीरं	८५ १२४
कम्मेहि सुहाविज्ञर	३३३ ३९९	जित पुरालकस्ममिणं	८५ १४४
कम्मोद्षण जीवा	२५४ ३१७	जित् सो परद्व्याणि य	२५ ४९
कम्मोद्षण जोवा	२५५ ३१७	जिंद सो पुगालद्व्यी	३१५ ३८२
कम्मोद्युण जीवा	२५६ ३१७	जया विमुंचप चेया	१८४ २३७
कहसो विष्या अप्पा	२९६ ३५९	जह कणयमगितवियं	३२५ ३९२
कालो णाणं ण हवर	४०० ४६७	जह कोवि णरो जंपर	इपप धर्ष
केहिचि दु पज्जषि	३४५ ४०९	जह चिट्ठं कुव्यंतो	११३ १५५
केहिचि दु पज्जपिं	इप्तह ४०९	जह जीवस्स अणण्णुवयोगो	२८९ ३५२
को णाम भणिजा	२०७ २६८	जह पवि कुणइ च्छेदं	6 80
को णाम भणिज्ञ	३०० ३६५	जह णवि सक्तमणज्जो जह णाम को वि पुरिसो	१७ ४२
कोद्दारस वहंतस्स	७० १०४	जह जाम कोवि पुरिसो	३५ ६२
कोडुवजुत्तो कोहो	१२५ १६०	जह जाम कोवि पुरिसो	१४८ १९४
ग		जह जाम को वि पुरिसो	२३७ ३०४
गंधो णाणं ण हवर	३९४ ४६६	जह जाम कोवि पुरिसी	२८८ ३५२
गुणसण्णिदा दु पदे	११२ १५३	जह परदव्यं सेडदि	३६१ ४२१
च		जह परदृष्यं संडदि	३६२ ४२१
च उविद्व अणेयमेयं	१७० २१९	जह परदव्यं सेडिंड	३६३ ४२१
चारित्तपडिणिबद्धं	१६३ २०६	जह परद्व्यं सेडदि	३६४ ४२१
चेया उ पयडीअहं	३१२ ३८१	जह प्रवृत्व सडाव जह पुण सो चिय	२२६ २८५
3		जह पुण सो खेव णरो	२४२ ३०८
छित्रदि भिद्दि य तहा	२३८ ३०४	जह पुरिसेणाहारो	१७९ २३०

	गाया पृष्ठ
जह फलिहमणी सुद्रो	राज्य इंस०
जह बंधे चितंती	२९१ ३५३
जह बंधे छिन्ण य	२९२ ३५४
जह मज्जं पिवमाणो	१९६ २५१
जह राया ववहारा	१०८ १५२
जह विसमुवभुंजतो	१९५ २५०
बह सिप्पि उ कम्मफलं	३५२ ४१४
जह सिणिओ उ कम्मं	३४९ ४१४
जह सिप्पिओ उ करणाणि	इ५१ ४१४
जह सिप्पिओ उ करणेहि	प्रदेश ई५०
जह सिप्पिओ उ चिट्ठं	इ५४ ४१५
जह सेडिया दु	३५६ ४२०
जह सेडिया दु	३५७ ४२०
जह सेडिया दु	३५८ ४२०
जह सेडिया दु	३५९ ४२०
नहा करमं कुव्यद	३३५ ३९९
जह्या घाएइ परं	इंइट ४००
नहा जाणइ णिचं	४०३ ४६७
जहाा दु अस्तभावं	८६ १२५
जहा दु जहण्णादो	१७१ २२०
ज्ञा एस पयडीयहं चेया	३१४ ३८२
जावं अपडिकमणं	२८५ ३४५
जाव ण वेदि विसेसंतरं	६९ १०४
जिदमोहस्स दु जश्या	३३ ५९
अविणिवद्धा पप	७४ १११
जीवपरिणामहे दुं	८० १२०
जीवसि हेदुभूदे	१०५ १४९
जीवस्स जीवरूवं	इ४३ ४०१
जीवस्स जे गुणा केर	३७० ४३१
जीवस्स णित्य केई	५३ ८३
जीवस्स णित्य रागो	५१ ८३
जीवस्स णिथ वगो	५२ ८३
अीवस्स णित्य वण्णो	५० ८२
जीवस्स दु कम्मेण य	१३९ १७२

	गाथा	पृष्ठ
जीवस्साजीवस्स दु	306	ડેઇફ
जोवादीसहहणं	844	२०१
जीवे कमां बद्धं	\$88	
जीवे ण सयं बद्धं	११६	
जीवो कमां उहयं	४२	७२
जीवो सरित्तदंसण		. '9
जीवो चेव हि पदे	६२	९,१
जीवो ण करेदि घडं	१००	184
जीवो परिणामयदे	११८	8,40
जीघो बंधो य तहा	२९४	
जीवो बंधो य तहा	२९५	<i>3.</i> 6
जे पुग्गलद्वाणं	१०१	
जा अव्यणा दु मण्णदि	२५३	३१६
जा रंदिये जिणता		60
जा कुणदि वच्छलतं	२३५	२९८
जा बत्तारि वि पाप	२२९	२९३
जा चेव कुणइ	380	४०९
जा जिह्य गुणे दव्वे	१०३	१४८
जा ण करेदि जुगुष्पं	२३१	२९५
त्रा ण कुणइ अवराहे	३०२	२६७
जो ण मरदि ण य दुहिदो	246	३१९
जा दुण करेदि कंखं	[ै] २३०	२९४
जार्थेहिं कदे जुद्धे	१०६	१५०
जा पस्सिव अप्पाणं		३२
जे। पस्सदि अप्पाणं	84	३७
जा पुण णिरवराधो	३०५	
जा मण्णदि जीवेमि य	240	388
जा मण्णदि हिंसामि य	२४७	382
जा मरद जा य दुहिंदी	२५७	
जा मोहं तु जिणिसा		الرح
जो वेददि वेदिज्ञदि		२७६
जो समयपाहुडमिणं		864
जो सञ्चसंगमुको		२४०
जो सिद्धमतिजुत्तो		२९६
4	144	

	गाया	पृष्ड	1	गाथा	पृष्ड
जो सुयणाणं सन्वं	ξα	१८	जाजी रागप्यजहो	286	204
जो सो दु णेहमायो	-	308	णादूण आसवाणं	७२	१०७
जो सो दु जेहमाबो	284		जिंदियसंथुयवय णाणि	३७३	ध३८
जो इवर असम्मूढो	२३२	२९६	णिसं पश्चक्काणं	इट६	४४ ५
जो हि सुपणहिगच्छा	-	१८	णिच्छयणयस्स		१३१
•			णियमा कम्मपरिणद		१५७
व			णिव्वेयसमावण्णो		356
ण कुदोचि वि उप्पण्णो	350		जेव य जीवहाणा		८३
णज्ञवसाणं णाणं	४०२		णो ठिदिवंधहाणा	48	८३
णित्य दु आसववंघो		२१४	त		
णित्य मम को वि मोहो		ÉR	तं एयसविहसं	ધ્ય	१२
णिय मम ध्रमआदी		६६	तं सञ्ज जीवणियदं	१३६	१६९
ण दु होइ मोक्खमग्गो		४७६	तं णिच्छये ण जुज्जदि	રવ	५५
ण मुणइ पयडिमभन्वो		३८५	तं जाण जोगउद्यं	१३४	१६८
णयरिम विण्णिते जह	•	da	तत्थ भवे जीवाणं	६१	90
ण य रायदोसमोहं		३४३	तह जीवे कम्माणं	५९	66
ण रसो दु इवइ णाणं		8££	तह णाणिस्स दु पुञ्चं	160	330
ण वि एस मोक्समग्गो	Rso	800	तह णाणिस्स वि विविद्दे	२२१	228
णवि कुव्यर कम्मगुणे	८१	१२०	तह णाणी वि हु जर्या		२८२
णवि कुञ्बर णवि वेयर	386	३८७	तह विय सम दते	२६४	३२४
णवि यरिणमदि ण गिक्दि	32	११५	तहा उ जो विसुद्धो	800	ROR
णवि परिणमदि ण गिक्दि	99	११६	तह्या जहित्तु लिंगे	४११	800
णवि परिणमदि ण गिह्नदि	96	११७	तह्या ण कोवि जीवो	330	800
णवि परिणमदि ण गिह्नदि	७९	११८	तह्या ण कोवि जीवो	३३९	
ण वि सकार घिसुं जं	Bog	<i>3.</i> 28	तह्या ण मेत्ति णिका	३२७	३९२
णवि होदि अप्यमत्तो	Ę	१३	तहा दु कुसीलेहि य	१४७	१९३
ण सयं बद्धो कम्मे	१२१	१५९	तिविहो पसुवओगो	98	३इ६
णाणं सम्मादिष्टं	Roß	8६७	तिविहो पसुवओंगो		१३७
णाजगुजेज विहीजा	२०५	२६५	तेसि पुणावि य इमो	११०	343
णाणमधम्मो ण हवर	399	RÉÉ	तेसि हेउ भणिया	१९०	
णाणमया भावाओ	१२८	१६५	य		
णाणस्त दंसणस्त य	३६९	४३ १	थेयाई अवराहे	३०१	एउ६
णाणस्स पडिणिबद्धं	१६२	२०६	द		
णाणावरणादीयस्स	१६५	२१३	वंसणणाणचरित्तं	१७२	२२१

	गाथा पृष्ठ		गाथा पृष	ड
दंसणणाणचरित्तं किंचि	३६६ ४३०	पुगालकम्मं रागी	१९९ २५	18
र्देसणणाणचरिसं किंचि	३६७ ४३१	पुढवीपिंडसमाणा	१६९ २१	2
दंसणणाणचरित्तं किंचि	३६८ ४३१	पुरिसिच्छियाहिलासी	३३६ ३९	
वंसणणाणचरित्ताणि	१६ ३९	पुरिसो जह कोवि	२२४ २८	
द्व्यगुणस्स य आदा	१०४ १४८	पोगालदव्यं सहत्तपरिणयं	३७४ ४३	
द्वियं जं उप्पज्जइ	३०८ ३७८	फ		
दव्वे उवभुंजंते	१९४ २४९	_		_
दिही जहेच णाणं	३२० ३८८	फास्मे ण हवर णाणं	३९६ ४६	Ę
दुष्यित्समुहिदे जीवे	२६६ ३२७	ब		
दुक्खिवसुहिदे सत्ते	२६० ३२१	बंधाणं च सहावं	२९३ ३५	13
दोण्हवि णयाण भणियं	१४३ १८१	बंधुवभोगणिमित्ते	२१७ २७	1
		वुद्धी वचसाओ वि य	२७१ ३३	3
घ		भ		
धम्माधभां च तहा	२६९ ३२९	भाषो रागादिजुदो	9 G to 50	ę.
धस्मो णाणं ण हवइ	३९८ ४६६	भुं <mark>जंतस्स वि विविद्</mark> रे	१६७ २१ २२० २८	
q		भूयत्थेणामिगदा	१३ २	
पंथे मुस्संतं पस्सिद्ग	46 66	म		
पक्षे फलिस पहिप	१६८ २१६	मज्झं परिग्गहोजर	२०८ २६	
पजतापजता	६७ ९६	मारेमि जीवावेमि य	२६१ ३२	
पडिकमणं पडिसरणं	३०६ ३७१	मिञ्ज्ञतं अविरमणं	१६४ २१	
पण्णाप घितव्वो जो चेदा	२९७ ३६०	मिञ्जलं जद पयडी	इंस्ट इंस्	
पण्णाप घितव्यो जो णादा	२९९ ३६२	मिन्छसं पुण दुविहं	८७ १३	
पण्णाप घितव्वो जो दहा	२९८ ३६२	मोक्खं असद्दहंतो	२७४ ३३	
परमहबाहिरा जे	१५४ २००	मोक्खपहे अप्पाणं	धर्य ४७	
परमहिह्य दु अठीदो	१५२ १९८	मोत्तुण णिच्छयहुं	१५६ २०	
परमहो खलु समओ	१५१ १९७	मोहणकस्मस्सुद्या	६८ ९	
परमण्पाणं कुञ्वं	९२ १३३		\ -	
परमण्पामकुव्यं	९३ १३४	₹		
परमाणुमित्तयपि हु	२०१ २५८	रत्तो बंघदि कम्मं	१५० १०	4
पासंडीलिंगाणि व	४०८ ४७६	रागो दोसो मोहो जीवस्सेव	३७१ ४३	११
पासंडीलिंगेसु व	४१३ ४८१	रागो दोसो मोहो य	१७७ २	રહ
पुग्गलकमां कोहो	१२३ १६०	रायह्मिय दोसह्मिय	२८१ ३६	38
पुग्गलकमां मिञ्छं	०६९ ১১	'रायद्विय दोसहितय	२८२ ३६	38

	गाथा पृष्ठ		गाथा पृष्ठ
राया हु णिगादो तिय	ડેઇ ઇંડ	वेदंतो कम्मफर्ल सुहिदो	३८९ ४४८
रूवं णाणं ण इवद	३९२ ४६५		
स्र		स	
_		संता दु णिठवभोजा	१७५ २२३
लोयसमणाणमेयं	३२२ ३९०	संसिद्धिराधसिद्धं	इ०४ ३६६
लोयस्स कुणर विण्डू	३२१ ३९०	सत्थं णाणं ण हवर	३९० ४६५
व		सहहदि य पत्तेदि य	२७५ ३३७
वंदिनु सन्वसिद्धे	و بر	सहो णाणं ण हवइ	३९१ ४६५
वण्णो जाणं ज हवर	३९३ ४६५	सम्मत्तपडिणिबद्धं	१६१ २०६
बत्थस्स सेदभावो	१५७ २०३	सम्मदिही जीवा	२२८ २८८
बन्धस्त सेद्भावो	१५८ २०३	सम्महंसणणाणं	१४४ १८३
		सन्वण्डुणाणदिहो	રષ્ઠ હ ૧
बत्थस्स सेव्भावो	१५९ २०४	सब्बे करेइ जीवो	२६८ ३२९
वन्थुं पहुच जं पुण	२६५ ३२५	सन्वे पुञ्चणिवद्धा	१७३ २२३
वदणियमाणि धरंता	१५३ १९८	सब्बे भावे जहाा	३४ ६१
वदसमिदीगुत्तीओ	२७३ ३३५	सामण्णपचया खलु	१०९ १५३
ववहारणओ भासदि	२७ ५३	सुदपरिचिदाणुभूदा	४ १०
ववहारभासिएण	३२४ ३९२	सुद्धं तु वियाणतो	१८६ २३९
ववहारस्स दरीसण	४६ ७७	सुद्धो सुद्धादेसो	१२ २१
ववहारस्त दु आदा	८४ १२३	सेवंतो वि ण सेवर	१९७ २५२
ववहारिओ पुण णओ	४१४ ४८३	सोवण्णियं पि णियलं	१४६ १९३
ववहारेण दु आदा	९८ १४३	सो सञ्चणाणदरिसी	? 50 20 4
ववहारेण दु एदे	५६ ८७	सा सञ्चलागदारता	160 401
ववहारेणुवदिस्सर	હ શ્વ	ह	
ववहारोऽभूयत्थो	११ २०		
विजारहमारूढो	२३६ २९९	हेउअभावे णियमा	१९१ २४३
वेदंतो कम्मफलं अप्पाणं	३८७ ४४८	हेदू चदुवियणो	१७८ २२७
वेदंतो कामफलं मप	३८८ ४४८	होदूण णिरुवभोजा	१७४ २२३

कलशकाव्योनी वर्णानुक्रम सूची 💝

	गाथा	पृष्ड		गाथा	वृष्ठ
अ			अस्मिश्वनादिनि	યય	१००
भकर्ता जीवोऽयं	१९५	3<0	आ		
थखंडितमनाकुलं	१४	36	आकामन्नविकल्पभावमचलं	९३	१८४
अचित्यराक्तिः स्वयमेव	१४४	२६७	आत्मनश्चितयैवालं	१९	8?
भच्छाच्छाः स्वयमुच्छलंति	१४१	२६४	भाव्यभावान्करोत्यात्मा		१२८
धन्नानतस्तु सतृणाभ्यव	6/0	१४१	भात्मस्वभावं परभावभिन्न	१०	38
अज्ञानमयभावानामज्ञानी	६८	१६८	आत्मा ज्ञानं स्वयं ज्ञानं	६२	१४३
अश्वानमेतद्धिगम्य	१६९	३१९	आत्मानं परिशुद्धमीप्सुमि	206	ક શ્ર
भशानान्युगतृष्णिकां जलघिया	46	१४१	आत्मानुभूतिरिति	१३	38
अज्ञानं ज्ञानमप्येवं	६१	१४३	आसंसारत एव धावति	u _t u _t	१२७
अज्ञानी प्रकृतिस्वभाव	१९७	३८४	आसंसारविरोधि सं वर	१२५	२३३
अतो हताः प्रमादिनो	366	३७३	आसंसारात्प्रतिपद्ममी	१३८	240
भतः शुद्धनयायत्तं	G	२६	1		
अत्यंतं भावयित्वा विरति	२३३	प्रदेध	\$	_	
अत्र स्याद्वादशुद्धवर्ध	२४७	850	इति परिचिततत्त्वे		દુક્
अथ महामदनिर्भरमंथरं	११३	२१२	इति वस्तुस्वभावं स्वं ज्ञानी		३४२
अद्वेतापि हि चेतना		३६४	इति वस्तुस्वभावं स्वं नाज्ञानी		३४३
अध्यास्य शुद्धनय	१२०	२२८	इति सति सह	33	
अध्यास्यात्मनि सर्वभावभवनं	२५९	४९९	र तीदमात्मनस्तत्त्वं		866
अनं तधर्मणस्तत्त्वं	ર	ş	रतः पदार्थप्रथनावगुंठना		प्रदेश
अनवरतमनंत	१८७	3,00	इतो गतमनेकतां		५१३
अनाद्यनंतमचलं	કર	९८	रत्यं ज्ञानककचकलना		१०१
भनेनाध्यवसायेन	-	३२८	इत्थं परिप्रहमपास्य समस्तमेव		२७०
अन्येभ्यो व्यतिरिक्तमात्मनिय	तं २३५	४७२	इत्यक्षानविमुढानां		408
अयि कथमपि मृत्वा	२३	45	इत्याद्यनेकनिजराक्ति		५०६
अर्थालंबनकाल एव कलयन्	र्ष्ष	860	रत्यालोच्य विवेच्य		३४९
अलमलमतिजन्पे		858	इत्येवं विरचय्य संप्रति		११२
अवतरित न यावद्		६३	इदमेकं जगचक्षु		864
अविचलितचिदात्म	२७६	५१६	रदमेवात्र तात्पर्यं	१२२	२३१

	गाथा	पृष्ठ	!	गाथा	पृष्ठ
इंद्रजालमिद्मेव मुच्छलत्	98	१८१	एकस्य रक्ती	હર	१७६
	•	` `	पकस्य वस्तुन इहान्यतरेण	२०१	३९४
₹			पकस्य वाच्यो	८४	१७९
उदयति न नयश्री	9,	३०	रकस्य वेद्यो	66	800
उन्मुक्तमुन्मोच्यमशेषतस्तत्	२३६	४७३	पकस्य सांतो	८२	१७८
उभयनयविरोध	8	२३	एकस्य सूक्ष्मो	60	१७७
ए			पकस्य हेतु	90	१७७
*			एष भानधनो नित्यमात्मा	६५	३९
पकक्षायकभावनिर्भर	१४०	२६१	एपेकेव हि वेदना	१५६	२८९
ण्कत्वं व्यवहारतो न तु	२७	Ęo	ł		
ण्कत्वे नियतस्य गुद्धनयतो	3	२५	₹		
एकमेव हि तत्स्वाद्यं	१३९	२६१	कथमपि समुपात	२०	88
एकश्चितश्चिन्मय एव भावो	१८४	384	कथमपि हि लर्भते	२१	ક્રફ
एकं ज्ञानमनाचनंतमचलं	१६०	२९२	कर्ता कर्ता भवति न यथा	6,6	१८७
एकः परिणमति सदा	५२	१२६	कर्ता कर्मणि नास्ति	9,6	१८७
एकः कर्ता चिद्हमिह	ध६	१०३	कर्तारं स्वफलेन यत्किल	१५२	२८४
पको दूरात्यजति मदिरां	१०१	१९०	कर्तुवद्यितुश्च युक्तिवद्यतो	२०९	४१२
एको मोक्षयथो य एव	२४०	850	कर्तृत्वं न स्वभावोऽस्य	१९४	300
एवं ज्ञानस्य शुद्धस्य		808	कम सर्वमपि सर्वविदी	१०३	१९६
पवं तत्त्वव्यवस्थित्या		५०१	कर्मेंब प्रवितक्यं कर्नृहतकेः	२०४	३९८
रकस्य कर्ता		१७६	कपायकलिरेकतः		५१४
एकस्य कार्य		१७८	कांत्यव स्नपयंति ये		५२
एकस्य चेत्यो		३७९	कार्यत्वादकृतं न कर्म		350
पकस्य चेको		१७८	कृतकारिता <u>नु</u> मनने		४४९
पकस्य जीवो		१७७	क्रिश्यंतां स्वयमेव		२६४
पकस्य दुष्टो		१७६	कचिलसित मेचकं	२७२	५१३
एकस्य दश्यो		\$05	ম		
पकस्य नाना		₹ ७ ०.	क्षणिक मिद्मिहेकः	305	४०७
एकस्य नित्यो		१७८		(0.0	300
पकस्य बद्धों न तथा परस्य		१७५	घ		
एकस्य भातो		१८०	घृतकुंभाभिधानेऽ पि	So	6,9
पकस्य भावो		१७८	च		
पकस्य भोका		१७७		5.5	45
एकस्य मूढो	૭ १	१७६	चिच्छक्तिव्याप्तसर्वस्य	३६	८२

	र्गाथा	पृष्ठे		गाथा	वृष्ड
चित्यि उंडिमविलासविकास	२६८	५१०	त्यकं येन फलं स कर्म	१५३	२८७
चित्रात्मशक्तिसमुदायमधो		488	त्यक्त्वाऽशुद्धिविधायि	१९१	इ७४
चिरमिति नवतत्त्व		26	त्यज्ञतु जगदिदानी	२२	86
चित्स्वभावभरभावितभावा	९२	१८२	द		
चैद्र्प्यं जडरूपतां च	१२६	२३६			
-			व्हीनशानचारित्रत्रयातमा	२३९	
ज			द्र्शनकानचारित्रसित्वा		80
जयति सहजतेजः		५१५	वर्शनहानचारित्रे सिमिः	-	કર
जानाति यः स न करोति		३११	दूरं भूरिविकल्पजालगहने		१८४
जीवः करोति यदि पुद्रलकर		१५२	द्रव्यक्तिंगममकारमीलितै		४८३
जीवाजीवविवेकपुष्कलद्द्या		७१	द्विधाकृत्य प्रशासक्य	१८०	इपर
जीवादजीवमिति	83	१००	ध		
इ			धीरोदारमहिम्न्यनादिनिधने	१२३	२३१
इप्तिः करोतौ न हि	9,0	१८६	=		
ज्ञानमय एव भावः	इ ह	१६४	4	•	_
कानवान् स्वरसतोऽपि	१४९	, २७९	न कर्मबहुलं जगन्न		300
शानस्य संचेतनयैव नित्यं	२२४	४४७	न जातु रागादि		३४२
ज्ञानादेव ज्वलनपयसो	Ęo	१४२	ननु परिणाम एव किल	२११	
शानाद्विवेचकतया तु	५०	. १४२	नमः समयसाराय	ş	
शानिन् कर्म न जातु	१५१	२८३	न हि विद्धति बद	_	34
ज्ञानिनो न हि परित्रहमावं	१४८	20%	नाश्रुते विषयसेवनेऽपि		२५१
क्रानिनो क्रानिवृत्ताः	EU	३३१ ह	नास्ति सर्वेऽिप संवंधः		30,8
क्रानी करोति न	१९८	१३८७	निजमहिमरतानां		२४२
शानी जानन्नपीमां	ومرو	११९	नित्यमविकारसुस्थित	२६	
क्षेयाकारकलंकमेचकचिति	ર્પ	86.3	निर्वर्त्यते येन यदत्र किंचित्	3८	
ट			निःशेषकर्मफल		४६२
टंकोत्कीर्णवि गुद्धबोधविसरा	. v.e.	1 1	निषिद्धे सर्वस्मिन्		१०,ह
टकात्काणावगुद्धवाधावसरा रंगे-००		400	नीत्वा सम्यक् प्रलय		३७७
टंकोत्कीर्णस्वरसनिचित ः	रह र	२९३	नैकस्य हि कर्तारी हो		१२७
त			नेकांतसंगतदशा स्वयमेव वस्त	-	
तज्ज्ञानस्यैव सामर्थ्यं	१३ः	३ २५०	नोभौ परिणमतः खलु	अ ड	१२७
तथापि न निर्गलं		६ ३११	प		
तदथ कर्म शुभाशुभमेदतो		१८९	पदिमदं नतु कर्मदुरासदं	१४३	२६६

	गाथा पृष्ठ	र्गाथा पृष्ठं
परद्रव्यप्रहं कुर्वन्	१८६ ३६६	Ħ
परपरिणतिहेतो	३ ४	·
परपरिणतिमुज्यत्	४७ १०९	मग्नाः कर्मन्यावलंबनपरा १११ २०९
परमार्थेन तु व्यक्त	१८ धर	मजंतु निर्भरममी ३२ ६९
पूर्णेकाच्युतशुद्धबोधमहिमा	२२२ ४४३	माकर्तारममी स्पृत्तान्तु २०५ ४०६
पूर्वबद्धनिजकर्म	१४६ २७४	मिथ्यादृष्टेः स पवास्य १७० ३२०
पूर्वालंबितबोध्यनाशसमये	२५६ ४९७	मोक्षद्वेतृतिरोधानात् १०८ २०३
प्रच्युत्य शुद्धनयतः	१२१ २२९	मोहविलासविज्यंभित २२७ ४४५
प्रशासेत्री शितेयं	१८१ ३५८	मोहाचदहमकार्षे २२६ ४५३
प्रत्यक्षालिखितस्फुटस्थिर	२५२ ४९४	য
प्रत्याख्याय भविष्यत्कर्म	२२८ ४५७	•
प्रमादकलितः कथं भवति	१९० ३७४	य पव मुक्त्वा नयपक्षपातं ६९ १४४
प्राकारकवलितांबर	२५ ५६	यत्तु बस्तु कुरुते २१४ ४१९
प्राणोच्छेदमुदाहरंति भरणं	१५९ २९१	यत्सन्नारामुपैति तम्न नियतं १५७ २९०
प्रादुर्भावविराममुद्रित	२६० ४९९	यदि कथमपि घारावाहिना १२७ २३९
		यदिह भवति रागद्वेष २२० ४३६
ब		यदेतद् ज्ञानात्मा १०५ १९९
बंधञ्छेदात्कलयदतुलं	१९२ ३७५	यत्र प्रतिक्रमणमेव १८९ ३७३
बहिर्कुटति यद्यपि	२१२ ४१८	यस्माद्द्वैतमभूत्पुरा २७७ ५१७
बाह्यार्थय्रहणस्वभावभरतो	२५० ४९३	यः करोति स करोति केवलं ९६ १८६
वाह्यार्थैःपरिपीतमुज्झित	२४८ ४९१	यः परिणमति स कर्ता ५१ १२६
•		यः पूर्वभावकृतकर्म २३२ ४६३
भ		यादक् ताद्गिद्वास्ति १५० २८०
<u></u>	93 - Sexte	यावत्पाकमुपेति कमिवरित ११० २०८
भाषयेद्भेद्विश्वान	१३० २४५	ये तु कर्तारमान्मानं १९९ ३९०
भावास्त्रवाभावमयं प्रपन्नो	११५ २१९	ये तु स्वभावनियमं २०२ ३९४
भावो रागद्वेषमोहविंना यो	११४ २१७	ये त्वेनं परिद्वत्य २५१ ४८१
भित्त्वा सर्वमपि स्वलक्षण भिन्नक्षेत्रनिषण्णबोध्य	१८२ ३६१	ये ज्ञानमात्रनिजभावमयी २६६ ५०९
	२५४ ४९५	योऽयं भावो ज्ञानमात्रो २७१ ५१२
भूतं भांतमभूतमेव	१२ ३६ १२ ३६	र
भेदशानोच्छलन	१३२ २४६	रागजन्मनि निमित्ततां २२१ ४३७
मेदविज्ञानतः सिद्धाः	१३१ २४५	
मेदोन्मादं भ्रमरसभरा	११२ २१०	
भोक्तृत्वं न स्वभावोऽस्य	१९६ ३८३	रागद्वेषविभावमुक्तमहस्रो २२३ ४४४

		•	
1	गाथा पृष्ठ		गाथा पृष्ठ
रागद्वेषविमोहानां	११९ २२६	व्यावहारिकदशैव केवलं	२१० ४१३
रागद्भेषाविष्ठ हि मवति	२१८ ४३४		
रागद्वेषोत्पादकं तत्त्वदष्ट्या	રફેલ કરૂક	श	
रागाद्यो बंधनिदानमुकाः	१७४ ३४०		
रागादीना मुद्यमद्यं	१७९ ३५०	शुरुद्रव्यनिरूपणापित	२१५ ४२९
रागादीनां स्रगिति विगमात्	१२४ २३२	शुद्धद्रव्यस्वरसभवनातिकं	२१६ ४२६
रागाद्यास्रवरोधतो	१३३ २४७		
रागोद्वारमहारसेन सकलं	१६३ ३०३	स	
रुंघन् वंधं तवमिति	१६२ ३०१	सकलमपि विहायाद्वाय	३५ ८२
ल		समस्तिमित्येवमपास्य कर्म	•
लोकः कर्म ततोऽस्तु	her. no.	संन्यस्यित्रजबुद्धिपूर्वमनिशं	२२९ <i>४५८</i> ११६ २२२
लोकः शाश्वत एक एव	१६५ ३१०	संन्यस्तव्यमिदं समस्तमपि	१०९ २०८
का कर देशक्तरह न्यूनी चेत्री	१५५ २८९	संपद्यते संवर एष	१२९ २४४.
4		सम्यन्द्रष्ट्य एव साहसमिदं	१५४ २८७
वर्णादिसामप्र्यमिदं विदंतुं	\$0.00	सम्यन्दृष्टिः स्वयमयमृद्	
वर्णाचा वा रागमोहादयो वा	39 94	सम्यग्द्रष्टेभवति नियतं	१३७ २५६
वर्णाचैः सहितस्तथा		सर्वतः स्वरसनिर्भरभावं	१३६ २५३
वस्तु चेकमिह नान्यवस्तुनो	४२ ९९	सर्वेत्राध्यवसानमेवमिक	३० ६५
विकल्पकः परं कर्ता	२१३ ४१८	सर्वद्रव्यमयं प्रपद्य	१७३ ३३४
विगलंतु कर्मविषतरु	९११ १८११	सर्वस्यामेव जीवंत्यां	२५३ ४९५
विजहित न हि सत्तां	२३० ४५८	सर्वे मदेव नियतं	११७ २२३
विरम किमपरेणाकार्य	११८ २२६	सिद्धांतोऽयमुदासचिस	- १६८ ३१८
सिर्णांक क्यानाय	३४ ७६	स्थितेति जीवस्य निरंतराया	१८५ ३६६
विश्रांतः परभावभावकलना विश्वाद्विमकोऽपि हि यत्रभावा	२५८ ४९८	स्थितेत्यविद्या खलु पुत्रलस्य	६५ १६२
विश्वं ज्ञानमिति प्रतक्य		स्याद्वादकौरालसुनिश्चल	६४ १५९
वृत्तं कर्मस्वभावेन	२४९ ४९२	स्याद्वाददीपितलसन्महसि	२६७ ५०९
द्वतं ज्ञानस्वभावन दृतं ज्ञानस्वभावेन	१०७ २०३		२६९ ५११
द्वर्यशामेवतो ऽन्यंत	१०६ २०२	स्वराक्तिसंसूचितवस्तृतस्ये स्वसंत्रस्थितये पृथग्विध	२७८ ५१८
	२०७ ४०८		२५५ ४९६
वेद्यवेदकविभावचलत्वाद्	१४७ २७७	स्वच्छासमुच्छलद्नल्प	९० १८०
ध्यतिरिक्तं परद्रव्यादेवं	२३७ ४७४	स्यं रूपं किल वस्तुनो	१५८ २९०
व्यवहरणनयः स्याद्यद्यपि	५९ २४	ξ	
व्यवहारविमृदद्युयः	२४२ ४८२	*	
व्याप्यव्यापकता तदात्मनि	४९ ११४	हेतुस्वमा वानुमवाश्रयाणां	१८२ १९२

શુદ્ધિ પત્રક

प्रष्ट	લાટી	. અશુદ્ધ	શુદ્ધ
ર	38	પરમે વ ર	પરમેધર, પરપ્રદા,
4	ર૧	કુ ં દાકુંદાચાર [©]	કુ 'દકુ 'દાચાય'
11	१४	(પાતામાં)ભૂત	એક્છત્ર રાજ્યથી વશ કરનાર માડુ' માહરૂપી ભૂત જેની પાસે
18	१०	ઇ'ધન	નિષ્ક (સુવજુ ^c)
१६	6	નિષ્ણાત…લાયક છે)	નિષ્ણાત નથી
14	ч	(અહી'…છે તે થી	જગત અ્લેચ્ક્રભાષાના સ્થાને હેાવાથી, અને વ્યવહારનય પણ અ્લેચ્ક્રભાષાના સ્થાને હેાવાને લીધે
२०	90	કરે છે (અને…કરે છે).	કરે છે; શુદ્ધનય એક જ ભૂતાર્થ હેાવા થી વિઘમાન, સત્ય, ભૂત અ થ ેને પ્રગટ કરે છે.
२४	29	કલ્પન.	કલ્પના
રપ	25	_{અા} ંમા	અ ાત્મા એક
२८	35	सततविविक	सततविविकं
3₹	२२	આત્માના, અનાદિ	અનાદિ કાળથી બ 'ધાયેલા આત્માના,
85	२२	हि	मिह
89	٩	अहमेतस्यास्ति	अहमेतस्यास्मि अस्ति
૪૭	१०	अहम्	अहम् अस्मि
40	૧૭	અન્ય વસ્તુની	અનેક પ્રકારના વ છ્°વાળા ∗આશ્રયની
પર	રર	तीथश्वराः	तीर्थेश्वराः
93	*	परमहवाइणो	परमहचार्र
99	ę	ध ६	४ ५
(\$	૧૫	(માલિની)	(શાલિની)
۷2	8	કારથ્યુ	કારેલુ
ල	૧૯	તાકાત્મ્યસ'બ'ધ	તાકાત્મ્યલક્ષણ સંખે

 ^{*} આશ્રય=જેમાં સ્કૃટિકમણિ મુકેલા દ્વાય તે વસ્તુ.

શુદ્ધિપત્રક

ગાનિશ્ચયપક્ષ પ્રતિપક્ષ (અર્થાત્ વ્યવહારપક્ષના નિધે કરનાર નિશ્ચયપક્ષ) ૧૯૧ ૧૫ અજ્ઞાનસ્વરૂપ અજ્ઞાનમય ૧૯૭ ૧૬ કેવળ જીદી જ જાતનો ક્ષતન્યજાતિમાત્ર ૧૯૯ ૧૫ તે (જ્ઞાની) મોક્ષસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૯૯ ૧૭ તે (અજ્ઞાની) બ'ધસ્વરૂપ તે જ છે અને ૨૦૧ ૨૧ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દરશ્નિ જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ ભવન (-પરિણ્યન) છે. ૨૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ	પ્રકૃ	લાટા	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
193 13 कत कर्ष कर्ष ११२ ३० कर कर्ष ११२ ३० कर कर्ष ११६ ३० कर कर्ष ११६ ११ विश्तिथी (पश्चितिथी) श्तिथी (सीनताथी) १३७ ११ विश्तिथी (पश्चितिथी) शुद्ध येतन्यथात शुद्ध येतन्यथात शुद्ध येतन्यथात भने ११६ १८ भवित भनेति भनेति १९७ २३ लेडे लेडे लोडे यारित्रभादाना इहिंच १८२ १४ भनंतरंश तथा लाह्य भनंतरंशित्य लाह्य (अक्षरस्व३५) ઉत्पन्न थता १८३ २० झानतुं सम्यञ्ज्ञान सम्यञ्ज्ञान १८३ २० झानतुं सम्यञ्ज्ञान सम्यञ्ज्ञान १८४ ७ झान सम्यञ्ज्ञान सम्यञ्ज्ञान १८४ ७ झान सम्यञ्ज्ञान १८४ ७ झान सम्यञ्ज्ञान सम्यञ्ज्ञान १८४ ७ झान सम्यञ्ज्ञान सम्यञ्ज्ञान १८६ १३ परंतु ते ते ते ते ते ते ते ते सम्यञ्ज्ञान विश्व १६९ १५ भञ्ज्ञानस्व३५ भञ्ज्ञानस्व३५ भञ्ज्ञानस्व३५ भञ्ज्ञानस्व३५ ते लाह्य १६० १६ डेवण लाही लाह्य येतन्यलिभात्र ते लाह्य भनेते १८८ १५ ते (आज्ञानी) अध्यस्व३५ ते लाह्य भनेते १८८ १५ ते (अज्ञानी) अध्यस्व३५ ते लाह्य भनेते १८८ १५ ते (अज्ञानी) अध्यस्व३५ ते लाह्य भनेते १८८ १५ विश्व नथी. विश्व मानतुं लाह्य भनेते १८८ १६ विश्व नथी. विश्व नथी. (९२४ भिष्याञ्चानने अस्व४० १६० १६ विश्व नथी.	હ્ય	8	શરીરના આકાર વગરે	શરીર અર્પાક
1935 19 વિરતિથી (પરિજ્ઞિતિથી) સ્તિથી 1939 19 વિરતિથી (પરિજ્ઞિતિથી) સ્તિથી 1939 19 વિરતિથી 1936 છ ચેતન્યધાતુ શુદ્ધ ચેતન્યધાતુ 1948 ૧૯ મથવા મને 1959 ૧૯ મથવા મને 1959 ૧૩ જોકે જોકે સારિત્રમાહના ઉદ્દેષ મથતિ ૧૬૭ ૧૩ જોકે જોકે સારિત્રમાહના ઉદ્દેષ મથતિ ૧૬૭ ૧૩ માન મમ્યુગ્ગાન ૧૯૩ ૧૫ માન સમ્યુગ્ગાન ૧૯૩ ૧૫ પરંતાના સમ્યુગ્ગાન ૧૯૩ ૧૫ પરંતાના નયપંત્રાના ૧૯૪ ૭ ગ્રાન સમ્યુગ્ગાન ૧૯૪ ૭ ગ્રાન સમ્યુગ્ગાન ૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો	૯૮	૧૦	પુદ્દગલ (કર્મ) પૂર્વ ક	યુદ્દગલકર્મ પૂર્વ [°] ક
135 ૧૧ વિરતિથી (પશ્ચિતિથી) સ્તિથી (લીનતાથી) 136 ૭ થતન્યધાતુ શુદ્ધ ચેતન્યધાતુ ૧૫૧ ૧૯ અથવા અને ૧૬૬ ૧૩ એકે જોકે ચોરિત્રમાહના ઉદ્દથે ૧૯૧ ૧૪ અંતરંગ તથા બાહ્ય અંતર્જદપરૂપ તથા બહિજદપરૂપ (અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા ૧૯૩ ૧૦ ગ્નાનતું સમ્યગ્નાન ૧૯૩ ૧૦ ગ્નાનતું સમ્યગ્નાન ૧૯૩ ૧૦ ગ્નાનતું સમ્યગ્નાન ૧૯૩ ૧૦ ગ્નાનતું સમ્યગ્નાન ૧૯૪ ૭ ગ્નાન સમ્યગ્નાન ૧૯૪ ૭ ગ્નાન સમ્યગ્નાન ૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો પરંતુ તે (પક્ષ) પ્રતિપક્ષ સહિત છે. તે	१०३	૧૩	कतृ	कर्र
13.9 ૧૧ વિસ્તિથી સ્તિથી (લીનતાથી) 13.6 ૭ ચૈતન્યધાતુ શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ ૧૫૧ ૧૯ અથવા અને ૧૬૧ ૧૯ મવતિ મર્વતિ ૧૬૭ ૨૩ જોકે જોકે ચારિત્રમાહના ઉદ્દયે ૧૫૦ (અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા ૧૫૦ ૧૯૩ ૧૫ માન સમ્યગ્રાન ૧૫૦ ૧૯૩ ૧૫ માન સમ્યગ્રાન ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦ ૧૫૦	११२	30	कर	कर्व्य
1.32 હ ચૈતન્યધાતુ શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ અને મર્વતિ કર્યું અલે સ્વારંત્રને મહુના હૃદયે વિરોધ નથી. હિર્મા મર્વતિ મર્વતિ મર્વતિ કર્યું મર્વતિ મર્વતિ મર્વતિ મર્વતિ કર્યું અલે મેન્યું મર્વા હૃદયે અમંતર વર્ષ્ય હૃદ્ધ મર્પાન હૃદય અક્ષર સ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા મન્યું માન સમ્યું માન સ્યું માન સમ્યું માન માન સ્યું માન સમ્યું માન માન માન સમ્યું માન માન માન સમ્યું માન માન માન સમ્યું માન	135	११	વિરતિથી (પરિણતિથી)	રતિથી
1	139	99	વિરતિથી	રતિથી (લીનતાથી)
१६६ १८ मर्वति मर्वति के के के व्यक्ति के	136	g	ચૈતન્યધાતુ	શુદ્ધ ચેતન્યવાતુ
૧૬૭ ૨૩ જોકે જોકે ચારિત્રમાહના ઉદ્દયે ૧૮૨ ૧૪ અ'તર'ગ તથા ભાદ્ય અ'તજે દપરૂપ તથા બહિજે દપરૂપ (અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા ૧૮૩ ૧૫ જ્ઞાન ૧૮૩ ૨૫ પદ્દાના સમ્યગ્જ્ઞાન ૧૮૪ ૭ જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન ૧૯૧ ૧૩ પર'તુ તે તો	૧ ૫૧	૧૯	અથવા	અને
૧૮૨ ૧૪ અ'તર'ગ તથા બાહ્ય (અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા (અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા સમ્યગ્રાન સમ્યગ્રાન ૧૮૩ ૧૫ ગ્રાનનું સમ્યગ્રાન ૧૮૩ ૨૦ ગ્રાનનું નયપહેલાના ૧૮૪ ૭ ગ્રાન સમ્યગ્રાન ૧૯૧ ૧૩ પર'તુ તે તો	955	૧૯	भवति	भवंति
(અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા ૧૮૩ ૧૫ જ્ઞાન ૧૮૩ ૨૦ જ્ઞાનતું સમ્ય-જ્ઞાન ૧૮૩ ૨૫ પૈફોના નયપદ્માના ૧૮૪ ૭ જ્ઞાન સમ્ય-જ્ઞાન ૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો	१६७	ર૩	लेडे	જોકે ચારિત્રમાહના ઉદયે
૧૮૩ ૧૫ જ્ઞાન સમ્યગ્ગાન ૧૯૩ ૧૫ પૈફોના નયપૈફોના ૧૯૪ ૭ જ્ઞાન સમ્યગ્ગાન ૧૯૪ ૭ જ્ઞાન સમ્યગ્ગાન ૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો	१८२	૧૪	અ'તર'ગ તથા ખાદ્ય	અ'તજ [િ] લ્પરૂપ તથા અહિજ [િ] લ્પરૂપ
૧૮૩ ર૦ જ્ઞાનતું સમ્યુગ્ગાનતું નયપદ્માના ૧૮૪ ૭ જ્ઞાન સમ્યુગ્ગાન સમ્યુગ્ગાન ૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો			(અક્ષરસ્વરૂપ) ઉત્પન્ન થતા	
૧૮૩ ૨૫ પૈફોના નયપૈફોના ૧૮૪ ૭ જ્ઞાન સમ્યજ્ઞાન ૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો પરંતુ તે (પક્ષ) પ્રતિપક્ષ સહિત છે. તે	१८३	૧૫	ફ્રાન	સમ્યગ્રાન
૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો	१८३	२०	ગ્રાનનુ '	સમ્યગ્ગાનનું
૧૯૧ ૧૩ પરંતુ તે તો	१८३	રપ	પદ્યાના	નયપક્ષાના
નિશ્ચયપક્ષ પ્રતિપક્ષ (અર્થાત્ વ્યવહારપક્ષના નિષે કરનાર નિશ્ચયપક્ષ) ૧૯૧ ૧૫ અજ્ઞાનસ્વરૂપ અજ્ઞાનમય ૧૯૭ ૧૬ કેવળ જીદી જ જાતનો ચતન્યજાતિમાત્ર ૧૯૯ ૧૫ તે (જ્ઞાની) માંક્ષસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૯૯ ૧૭ તે (અજ્ઞાની) બ ધસ્વરૂપ તે જ છે અને ૨૦૧ ૨૧ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દરશ્નિ જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ ભવન (-પરિણમન) છે. ૨૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ	१८४	9	ગ્રાન	સમ્યગ્ફાન
કરનાર નિશ્ચેયપક્ષ) ૧૯૧ ૧૫ અજ્ઞાનસ્વરૂપ અજ્ઞાનમય ૧૯૭ ૧૬ કેવળ જીદી જ જાતનો ચેતન્યજાતિમાત્ર ૧૯૯ ૧૫ તે (જ્ઞાની) માક્ષસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૯૧ ૧૧ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ્ઞાન– ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ્ઞાન (-પરિણ્યન) છે. ૧૯૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અર્મ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ	૧૯૧	૧૩	-	પરંતુ તે (પક્ષ) પ્રતિપક્ષ સહિત છે. તે
૧૯૭ ૧૬ કેવળ જીદી જ જાતનો ચેતન્યજાતિમાત્ર ૧૯૯ ૧૫ તે (જ્ઞાની) માક્ષસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૯૯ ૧૭ તે (અજ્ઞાની) બ'ધસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૦૧ ૨૧ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દરશન જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ ભાવન (-પરિણ્યમન) છે. ૧૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ			…નિશ્ચયપક્ષ	પ્રતિપક્ષ (અર્થાત્ વ્યવહારપક્ષના નિષેધ કરનાર નિશ્વયપક્ષ)
૧૯૯ ૧૫ તે (જ્ઞાની) માક્ષસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૯૯ ૧૭ તે (અજ્ઞાની) બ'ધસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૦૧ ૨૧ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર છે. વેથી એ રીતે સમ્યગ્દરશન જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ ભવન (-પરિભુમન) છે. ૧૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અન્સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ	૧૯૧		•	અજ્ઞાનમ ય
જ છે અને ૧૯૯ ૧૭ તે (અજ્ઞાની) બધ્યસ્વરૂપ તે જ છે અને ૧૦૧ ૨૧ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ ભવન (-પરિણ્યમન) છે. ૧૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ	१६७	१६		ચૈતન્યજાતિમાત્ર
૧૯૯ ૧૭ તે (અજ્ઞાની) બધ્યસ્વરૂપ તે જ છે અને વિગ્રા સારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ ભવન (-પરિભુમન) છે. વિગ્રાય નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અન્સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિગ્રાય છે તેમ કર્મ	૧૯૯	૧૫		g
જ છે અને ૨૦૧ ૨૧ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ ભાવન (-પરિણ્યમન) છે. ૨૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ	•••			
ગ્રાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક ગ્રાનનું જ ભવન (-પરિણમન) છે. રે૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાગ્રાનને અને સમ્યગ્ગ્રાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ	૧૯૯	૧૭		ત
ભવન (–પરિણુમન) છે. રે૦૯ ૬ વિરાધ નથી. વિરાધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરાધ છે તેમ કર્મ	२०१	ર૧	ચારિત્ર છે.	ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે સમ્યગ્દર્શન–
રે૦૯ ૬ વિરોધ નથી. વિરોધ નથી. જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ				જ્ઞાન–ચારિત્ર એ ત્રણે એક જ્ઞાનનું જ
સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ				
સામાન્યન અન ડ્રાનન (વરોઇ નથી).	२०५	ę	વિરાધ નથી.	વિરાધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મ'- સામાન્યને અને જ્ઞાનને વિરોધ નથી).

યુષ્ટ	લાટી	અ શુદ્ધ	શુદ્ધ
२११	ર	ફ્રાનજયાતિ છે .	જ્ઞાનજ્યાતિ છે. (જ્યાંસુધી સમ્યષ્ટિષ્ટિ છદ્મસ્થ છે ત્યાંસુધી જ્ઞાનજ્યાતિ કેવળજ્ઞાન સાથે શુદ્ધનયના અળથી પરેક્ષ કીડા કરે છે, કેવળજ્ઞાન થતાં સાક્ષાત્ થાય છે).
રૃ૧૫	8	(કારણ કેરાકે નહિ);	કારણ કે…રાકે નહિ;
२२०	ર	પરિણમન	પરિણ્યમન જ
२२३	95	संती	संता
२२३	ફહ	१७४	* १७ २
२२३	૧૯		*१७४
२२५	٦	के रीत	ઉપભાગ્ય થાય છે અને જે રીતે
२२७	₹ 3	હેતુના	હેતુના હેતુના
२२७	23	કારણના	કારણનું જે કારણ તેના
२४०	૧૯	अञ्चाणमञ्चणा	अप्याणमप्पणो
२४२	ર ૩		तेर्सि
२६७	9	બીજાઓને	૧બીજાઐાને
२७४	૭	ભાવા	સ્થભાવા
२७७	१६	જાય છે;	જાય છે, અને બીજો વેદકભાવ આવે ત્યાં સુધીમાં વેઘભાવ નારા પામી જાય છે;
રહપ	२२	ગાયકસ્વભાવમયપણાને	ગાયકભાવમયપ ણાને
૩ ૧૧	१४	કારણ–નેનિમિત્તભૂત	કાશ્લ્રને—નિभિત્તભૂત
૩૫૭	२६	બન્તને	બન્તેને '
354	२४	સા ભાવ	સા ભાવ
3.90	23	પ્રતિસર્ણ	+પ્રતિસરણ
360	૧૪	શુદ્ધનયથી	ચ્યશુદ્ધનિશ્ચયનય થી
346	१८	શ્રતિને	શ્રુતિને
४१८	૧૭	થવાનું માનીને	થઈ તે
४१८	શ્ ૯	'પર૬વ્યાને…જાય છે'	'પરફ્રોચા સાથે પાતાને પારમાર્થિક સંબ'ધ છે'

ગાથા પ્રમાણે છાયા, હરિગીત તથા અન્વયાર્થમાં ક્રમફેર કરી લેવા.

૧ પાકાન્તર: અતિપ્રશ્નો ન કર.

શુદ્ધિપત્રક

धृष्ठ	લાર	ો અશુદ્ધ	શુલ
પ્રવૃહ	૯	કરી શકતાં નથી.	કરતાં નથી અને સાયક પરદ્રવ્યાને કાંઇ કરતા નથી.
४२५	E	ચ્યન્ય દ્રવ્યનાપુરુષા	લાેકા જ્ઞાનને અન્ય દ્રવ્ય સાથે સ્પર્શ હાેવાની માન્યતાથી આકુળ બુદ્ધિવાળા ધયા થકા
४२६	14	'ગ્રાન…જાય છે'	'માનને પરસેયા સાથે પરમાથ [ે] સંબંધ છે'
834	ર૭	रागद्वच	शगद्वेष
Yey	18	સ્વલ્ધમ	સ્વધમ [©]
YEC	28	संमृचित	संस्थित

→ અગાઉથી થયેલા ગ્રાહકાનાં નામ - ≪

નામ	प्रत	નામ પ્ર	4
રાજકાર		શાહ ડાહ્યભાર્ગ જેકાભાર્ગ	of
*	1	શાહ ચુનીલાત ૧૧૬મીય દ	મ
ઝવેરી નાનાલાલ કાળિ દાસ	૨૦૦	શાહ હરખચંદ ઉજમશી	Y
વકીલ રામજીભાઇ માણેકચંદ	200	વારા પ્રેમચદ ધરમશી	પ
લાખાણી કામાદર ચત્રભુજ	૫૦	પર્ચુરગ્	99
લાખા ણી મળજ ચત્ર ભુ જ	૫૦	લીંખડી	
વકોલ ભગવાનજી અનાપચદ	४०	લા ગડા	
વકીલ સાકરચંદ દેવજીનાર્ગ	૧૫	પરચુરણ	4
સ ઘવી લક્ષ્મીચ દ ડાહ્યાભાઇ	૧૦	રાયપુર	
પારે ખલીલાધર ડાહ્યાભાર્ગ	90		
પારેખ પ્રભુલાલ દેવકરણ	4	શાહ દિમતલાલ માણેકલાલ	•
દેસાઈ ચદુલાલ વલમજ	ч	કરાંચી	
પરચુગ્સ	૫૦		
મુ'ળઇ		ચુડગર મગનલાલ ત્રિભાવન વઢવાણવાળા	0
•		પરચુરણ	٩
શાદ જેઠાલાલ સંઘછ ખાટાદવાળા	२४०	જમરોદપુર	
ખેત હરકારખેત મુલન્ડવાળા	૧૨		
એન જેકુ [:] વરએન ત્રિભાવન જામનગર		શેંક નરબરામ હંસરાજ અમરેલીવાળા	f
શેઠ ચુનીલાલ હઠીસગ જામનગરવાળ	u §	સુરત	
ટી. છ. શાહ વડવાણુવાળા	પ		
શેક વનમાળીદાસ ગુલાયવાંદ ચુડાવા		પરચુરણ	
પરચુરણ	२४	પાલેજ	
ધાંગધા		શેઠ કુંવરજી જાદવજી ઉમરાળાવાળા	ય
9.77(7)24	ય	भारत द्वारक व्यक्तक वसराजानावा	•
પરસુરષ્	1	અમદાવાદ	
વઢવાણ રાહેર		શાદ ભાગીલાલ પાેપટલાલ	9 0
શાહ ઝુંઝાભાઈ વેલશી	રપ	શેઠ પેમાભાઇ મહાસુખરામ	્ય
સાહ ઝુઝાળાઇ વલરા એન સમ્ભુખેન	٦, ٤٥	શેઠ છાટાલાલ મલુક્યંદ	પ
બન સમજી વન ગાસળિયા નાગરદાસ વેલશી	٠ ٤٥	પરચુરણ	3
जाताणया नागरताच मनरा	~~*		

નામ	ત્રત	નામ	પ્રત
કલાલ	į	બાટાક	
શાહ સામચંદ અમથાલાલ	9.5	with name and and	• • •
સાનગઢ	1	ગાંધી રાયચદ રતનશી	રપ
and analysis Suffair Garage	-11401	ગાંધી ચત્રભુજ રતનશી	94
શાહ ખુશાલચંદ માતીચંદ ઉમરાળા ખેત ગુલાબખેત		પરસુરણ	8
ત્રા યુલાગબન માદી નાગરદાસ દેવચંદ	યુ ૦	જામનગર	
માદી હરગાવિ દૃદાસ દેવચંદ	ય	વકીલ વીરજીભાઈ તારાચંદ	હક
પરસુરહ્યુ	94	શેઠ નરબેરામ ઝવરચંદ	પ ૧
અગાસ		કાડારી હેમચંદ ત્યારામ	રપ
શ્રી અગાસ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ		પરસ્યુર્ખ	૧ ર
पर भु रख	₹ ¥ 3 '	અમરેલી	
11313	j	અમરલા	
ભાવનગર	ì	ખારા નાનચંદ ભગવાનજી	88
સુતરીઆ ભગવાનલાલ કેવલદાસ	રપ !	દેસાર્ધ પ્રાણલાલ રામજી	રપ
કામદાર પુરુષાત્તમદાસ શિવલાલ	90	ઝાટકિયા અમૃતલાલ માણેકલાલ	12
શાહ રતીલાલ લક્ષ્મીચંદ	י פי	પગ્યુગ્બ્	3
ભાયાણી હરિલાલ જીવરાજભાઈ	ų	કું ડલા	
પરસુરહ્યુ	19	રાક જગજીવન બાઉચંદ	
ધાળ			4
ખેન <i>ઝખક</i> ખેન રામજ ઢા. વછરાજ ગુલા	יאט'כעין	લાઠી	
	1-1-48 40	શ્રી લાદીના મુમુક્ષુ ભાઈએ।	90
ચુડા		પરસુરણ	٩
ખંધાર છેાટાલાલ રાયચંદ	90	ગાંડળ	
પરંચુરણ	2	પટેલ ચદુલાલ ખેચરદાસ વિદ્યાધિકારી	90
રાણપુર		પટલ ચકુલાલ બચરતાત વિશાપકારા કામદાર વછરાજ ચુલાબચંદ	١,٥
શાહ નારણુદાસ કરસનજી	રય	ખત્રી વનમાળી કરસનજી	ય
શેઠ પ્રમચંદ મગનલાલ	२०	પરચુરણ	• 93
કોર્યાળિયા છે ાટાલાલ નારણદાસ	4	ઉતા	•
પરસુરહ્યુ	3		
વરવાળા		શાહ ગારધનદાસ ફુલચંદ ઈજતેર	۶
બેન ચંચળબેન	૨૦	અ ન્ય ગામે(માં પરચુરણ	६७

वोर सेवा मन्दिर

		पुन्तकालय	r	
		} ~ ~ ~ ~ ~	प्राह	
काल न	10			
		<u> </u>	90	
लेखक	शाह	16 भर्ट	छ , नेलेन्य	办
-2-	-			_
शावक	AM.	प साट	t	
			9 5	
वण्ड		कम मख्या		